

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ

ΑΠΑΝΤΑ ΤΑ ΕΡΓΑ

4

1. ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΕΡΓΑ Δ΄
2. ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ Α΄ - ΛΑ΄

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΧΟΛΙΑ

Ἄπο τὸν

ΙΓΝΑΤΙΟ ΣΑΚΑΛΗ

Φιλολόγο

Έπόπτης Έκδόσεως

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Κ. ΧΡΗΣΤΟΥ, Καθηγητής Πανεπιστημίου

Έπιμελητής Έκδόσεως

ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Γ. ΜΕΡΕΤΑΚΗΣ, Πτυχιούχος Θεολογίας

Ε Π Ε

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΜΕΡΕΤΑΚΗ
«ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟΝ»
ΠΑΤΕΡΙΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑ-
ΜΑΣ»
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1989

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στὸν τόμο αὐτὸ δημοσιεύονται κατὰ σειρὰ τὰ δογματικὰ δοκίμια, *Πρὸς Εὐστάθιον Περὶ Τριάδος*, *Πρὸς Ἀβλάβιον Περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς θεοὺς*, *Πρὸς Σιμπλίκιον Περὶ πίστεως*, *Περὶ ἁγίου Πνεύματος κατὰ Μακεδονιανῶν Πνευματομάχων*, *Πρὸς Θεόφιλον Κατὰ Ἀπολιναριστῶν*, *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου*, *Κατὰ Ἀρείου καὶ Σαβελλίου*, καὶ οἱ Ἐπιστολές.

Α' ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΔΟΚΙΜΙΑ

1. *Πρὸς Εὐστάθιον Περὶ Τριάδος*

Ἄπευθύνεται πρὸς τὸν ἀρχίατρο Εὐστάθιο, φίλο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Εἶναι δοκίμιο κατὰ τῶν Πνευματομάχων, ἓνα μέρος τοῦ ὁποίου ἀπὸ σύγχυσις ἔχει συμπεριληφθεῖ μεταξὺ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βασιλείου¹.

2. *Πρὸς Ἀβλάβιον περὶ τοῦ μὴ εἶναι τρεῖς θεοὺς*

Ὁ Ἀβλάβιος, πρὸς τὸν ὁποῖο ἀπευθύνεται καὶ μιὰ ἐπιστολὴ τοῦ Γρηγορίου, εἶχε ἐρωτήσῃ κάτι παρόμοιο μὲ τοὺς Ἕλληνας σοφοὺς. Ὅταν δεχόμεστε τῇ θεότητι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, πῶς δὲν δεχόμεστε προφανῶς τρεῖς θεοὺς; Ὁ Γρηγόριος ἀπαντᾷ ὅτι, λέγοντας Θεό, ἐννοοῦμε τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνωτάτου ὄντος, ἣ ὁποία εἶναι μία. Τὰ τρία πρόσωπα ἐκφράζουν τὶς τριαδικές ὑποστατικές σχέσεις. Τὶς ὑποστάσεις διακρίνει στὴν Τριάδα ὁ λόγος τοῦ αἰτίου, τὴν ἐνότητα ἐξασφαλίζει ἡ οὐσία. «Τὸ μὲν ἀναιτίως εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου πρεσβεῶν, ἡ δὲ θεία φύσις ἀπαράλλακτός τε καὶ ἀδιαίρετος διὰ πάσης ἐννοίας καταλαμβάνεται»².

3. *Πρὸς Σιμπλίκιον Περὶ πίστεως*

Εἶναι ἓνα συντομώτατο δοκίμιο πρὸς τὸν τριβοῦνο Σιμπλίκιο,

1. Ἐπιστολὴ 189.

2. Jaeger III, 11, σ. 57.

πού παραδόθηκε ἀκέφαλο καὶ κολοβό. Ἐντικρούει ὁ Γρηγόριος μὲ αὐτὸ τὴ διδασκαλία τῶν Ἀρειανῶν καὶ κατοχυρώνει τὴ θεότητα καὶ ὁμοουσιότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος.

4. *Περὶ ἁγίου Πνεύματος κατὰ Μακεδονιανῶν Πνευματομάχων*

Σ' αὐτὸ τὸ βραχὺ δοκίμιο συνοψίζονται τὰ ἐπιχειρήματα ἐναντίον τῶν Πνευματομάχων, ὅπως εἶχαν διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο, Βασίλειο καὶ Γρηγόριο Θεολόγο. Ξενικᾶ ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι οἱ Πνευματομάχοι «ἀσεβεῖν αἰτιῶνται τοὺς περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μεγαλοπρεπεῖς ἔχοντας ὑπολήψεις», κατηγοροῦν ὡς ἀσεβεῖς ἐκείνους πού δέχονται τὴ θεότητα τοῦ Πνεύματος, καὶ τονίζει ὅτι δὲν ὑφίσταται Χριστιανισμὸς χωρὶς πίστη στὴ θεότητα τοῦ Πνεύματος. «Ὁ Χριστιανὸς τῆ εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα πιστεῖ χαρακτηρίζεται»³.

5. *Πρὸς Θεόφιλον κατὰ Ἀπολιναριστῶν*

Τὸ σύντομο τοῦτο δοκίμιο γράφηκε ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάδειξη τοῦ Θεοφίλου σὲ ἀρχιεπίσκοπο Ἀλεξανδρείας, τὸ 385. Ὁ Γρηγόριος, ἀφοῦ ἤδη εἶχε ἐκλείψει ὁ μέγας ἀδελφός του, θέλει νὰ παρακινήσει τὸν Θεόφιλο ν' ἀναλάβει αὐτὸς τὸ ἔργο καταπολεμήσεως τῆς ἀπολιναριστικῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα εἶχε τὸ φόβο, μήπως θὰ συνεχιζόταν στὴν Ἀλεξάνδρεια ἢ πρὸς τὸν Ἀπολινάριο εὐνοια.

6. *Ἀντιρρητικὸς πρὸς τὰ Ἀπολιναρίου*

Γραμμένο λίγο μετὰ τὸ προηγούμενο, ἐπιχειρεῖ μιὰ ἐκτενέστερη καὶ συστηματικώτερη ἀνασκευὴ τῶν δοξασιῶν τοῦ Ἀπολιναρίου, ὅπως ἦταν ἐκτεθειμένες στὸ σύγγραμμά του *Ἀπόδειξις περὶ τῆς θείας σαρκώσεως*. Ἀποκρούει κυρίως ὅτι ὁ θεῖος Λόγος κατέλαβε τὴ θέση τῆς λογικῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄρα ὅτι ὁ Λόγος εἰσῆλθε στὴ σάρκα καὶ ὄχι στὸν ἄνθρωπο. Ἀποκρούει ἐπίσης ὅτι τὸ ἀνθρώπινο σῶμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι θείας προελεύσεως, ὅπως ἔβγαινε ἀπὸ τὴν σύνολη ἐπιχειρηματολογία τοῦ Ἀπολιναρίου. Αὐτὸ τὸ δοκίμιο εἶναι τὸ ἀξιολογότερο ἀντιπολιναριστικὸ σύγγραμμα.

³ 3. Jaeger III, I, σ. 102.

7. Κατὰ Ἀρείου καὶ Σαβελλίου

Στὸ σύντομο αὐτὸ δοκίμιο ὁ Ἄρειος μνημονεύεται μαζί με τὸν Ἀχιλλίου, ἀλλὰ θεωρεῖται ἀπὸ πολλοὺς ὡς νόθος· ὁ Κ. Holl μάλιστα τὸ ἀποδίδει στὸν Δίδυμο τὸν Τυφλό. Τὸ θέμα βέβαια ἀπαιτεῖ περισσότερη ἔρευνα.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Ἡ συλλογὴ ἐπιστολῶν τοῦ Γρηγορίου Νύσσης, κατὰ τὴ νέα ἐκδοσὴ ἀπὸ τὸν G. Pasquali¹ περιλαμβάνει 30 τεμάχια, τῶν ὁποίων ὁμως τὰ δύο ἀπευθύνονται ἀπὸ ἄλλους πρὸς αὐτόν, δηλαδὴ ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 26, ἀπὸ τὸν Σταγειρίο, καὶ ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 30 ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ τοῦ Πέτρο, τὸ μόνο δείγμα γραφῆς τοῦ ἀνδρὸς αὐτοῦ. Στις ὑπόλοιπες εἴκοσι ὀκτὼ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ ὑπ' ἀριθμὸν 38 τῆς συλλογῆς ἐπιστολῶν τοῦ Βασιλείου, πού, πραγματεύεται τὸ θέμα περὶ διαφορᾶς οὐσίας καὶ προσώπων.

Οἱ περισσότερες ἀπὸ τίς ἐπιστολὲς τοῦ Γρηγορίου εἶναι κείμενα φιλικῆς ἐπικοινωνίας με πρόσωπα τοῦ εὐρύτερου κύκλου τῶν γνωριμιῶν του, διαπρεπῆ καὶ ἐπίσημα τίς περισσότερες φορές, στὰ ὁποῖα συμπεριλαμβάνονται ἐπίσκοποι, πολιτικοὶ ἄρχοντες καὶ λόγιοι, ὡς ὁ Λιβάνιος. Οἱ ὑπόλοιπες ἐπιστολές, ἀναφερόμενες σὲ προβλήματα ἐκκλησιαστικὰ καὶ δογματικὰ, εἶναι ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Οἱ τελευταῖες αὐτὲς ἐπιστολὲς εἶναι πραγματικὰ δοκίμια, ὅπως εἶναι καὶ μερικὰ ἄλλα ἀξιόλογα κείμενα, ἀπευθυνόμενα σὲ ὄρισμένα πρόσωπα, πού ἐκδίδονται ὁμως χωριστά.

Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Λητιόιον, γνωστὴ ὡς *Κανονικὴ Ἐπιστολή*, εἶναι ἐπιστολιμαῖο δοκίμιο, πραγματευόμενο κανονικὰ ζητήματα (Περὶ τῆς ἐνόμου καὶ κανονικῆς ἐπὶ τῶν πεπλημμεληκότων οἰκονομίας) γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ θεραπευθεῖ κάθε ψυχικὸ ἄρρώστημα. Διαιρημένο σὲ 8 κανόνες προσέλαβε κανονικὸ κῦρος².

1. Jaeger VIII, 2, Berlin 1925. Leiden 1959. Καὶ ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Εὐάγριο, *Περὶ θεότητος*.

2. *Ράλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα ἱερῶν κανόνων*, 4, 295–330.

ΠΡΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ

Ἔστι μὲν καὶ πᾶσιν ὑμῖν τοῖς τὴν ἰατρικὴν μειοῦσι φιλόανθρω-
 πον τὸ ἐπιτήδευμα καὶ μοι δοκεῖ τῶν κατὰ τὸν βίον σπουδαζομένων
 ἀπάντων ὁ τὴν ὑμετέραν προτιθεὶς ἐπιστήμην ἐπιτυχεῖν ἂν τῆς πρε-
 5 πούσης κρίσεως καὶ μὴ διαμαρτεῖν τοῦ προσήκοντος, εἴπερ τὸ πάν-
 των προτιμότερον, ἡ ζωὴ, φευκτόν ἐστι καὶ ἐπώδυνον, εἰ μὴ μεθ'
 ὑγείας ἐξῆ ταύτην ἔχειν· ὑγείας δὲ χορηγὸς ἡ ὑμέτερα τέχνη. Ἄλλὰ
 σοὶ διαφερόντως περιδέξιός ἐστιν ἡ ἐπιστήμη καὶ μείζονας ποιεῖς
 σεαυτῷ τῆς φιλανθρωπίας τοὺς ὄρους οὐ μέχρι τῶν σωμάτων πε-
 ριορίζων τὴν ἐκ τῆς τέχνης χάριν, ἀλλὰ καὶ τῶν ψυχικῶν ἀρρωστη-
 10 μάτων ἐπινοῶν τὴν διόρθωσιν. Ταῦτα δὲ λέγω οὐ μόνον ταῖς τῶν
 πολλῶν φήμαις ἐπόμενος, ἀλλὰ καὶ τῇ κατ' ἑμαυτὸν διδαχθεὶς πείρα
 ἐν πολλοῖς τε ἄλλοις καὶ διαφερόντως νῦν ἐν τῇ τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν
 ἀνεκδιηγῆται κακίᾳ, ἣν ρεύματος πονηροῦ δίκην κατὰ τῆς ζωῆς
 ἡμῶν ἐπιρρυεῖσαν εὐμηχάνως διέχεας, τὴν βαρεῖαν ταύτην φλεγμο-
 15 νὴν τῆς καρδίας ἡμῶν τῇ ἐπαντλήσει τῶν παρηγορικῶν λόγων δια-
 φορήσας. Ἐγὼ γὰρ πρὸς τὴν ἐπάλληλον τῶν ἐχθρῶν καὶ ποικίλην
 καθ' ἡμῶν ἐπιχείρησιν ἀποβλέπων σιωπᾶν ὤμην δεῖν καὶ δέχεσθαι
 καθ' ἡσυχίαν τὰ ἐπαγόμενα μηδὲ ἀνταίρειν τοῖς καθωπλισμένοις τῷ
 ψεύδει, τῷ πονηρῷ τούτῳ ὄπλῳ τῷ καὶ διὰ τῆς ἀληθείας πολλάκις
 20 τὴν αἰχμὴν εἰσωθοῦντι· σὺ δὲ καλῶς ποιῶν μὴ καταπροδιδόναι τὴν
 ἀλήθειαν ἐνεκελεύσω, ἀλλὰ διελέγχειν τοὺς συκοφάντας, ὡς ἂν μὴ
 πολλοὶ παραβλαβεῖεν κατευημεροῦντος τῆς ἀληθείας τοῦ ψεύδους.

1. Στὰ χρῆφ ὑπάρχει καὶ ἡ ἐπιγραφή: Πρὸς Εὐστάθιον ἰατρὸν περὶ τῶν
 τρεῖς πρεσβεύεσθαι παρ' ἡμῶν αἰτιωμένων ἢ κατὰ πνευματομάχων. Βλ. καὶ ἔργα
 Βασιλείου τ. 2ος σελ. 282, 294.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΥΣΤΑΘΙΟ¹

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ*

Κι ἐσεῖς ὅλοι πού ἀσκεῖτε τὴν ἰατρικὴ πιστεύετε πῶς τὸ ἔργο σας εἶναι ἀνθρωπιστικὸ ἀλλὰ κι ἐγὼ ἔχω τὴ γνώμη πῶς ὅποιος δίνει στὴν ἐπιστήμη σας τὴν πρώτη θέση ἀνάμεσα σὲ ὅλες τὶς φοβερὲς ἀσχολίες τῆς ζωῆς μπορεῖ νὰ ἐπιτύχει τὴν κρίση πού πρέπει καὶ νὰ μὴν κάνει λάθος στὸ σωστό, ἂν βέβαια ὁ,τι τιμοῦμε περισσότερο ἀπὸ ὅλα, ἢ ζωὴ, ἔφτασε νὰ εἶναι κάτι ἀποφευκτέο καὶ γεμάτο ὀδύνη, ἂν δὲν ἔχεις τὴ δυνατότητα νὰ ζεῖς μὲ υἰεῖα· καὶ τὴν υἰεῖα τὴν ἐξασφαλίζει ἡ τέχνη σας. Ἄλλὰ ἡ δική σου ἐπιστήμη εἶναι ξεχωριστὰ ἀμφίπλευρη καὶ διευρύνει τὰ ὅρια τῆς φιλανθρωπίας σου· δὲν περιορίζεις τὴν εὐεργετικὴ τῆς ἐπίδραση στὰ σώματα ἀλλὰ ἐπινοεῖς καὶ τὴ θεραπεία τῶν τραυμάτων τῆς ψυχῆς. Δὲν διατυπώνω τὶς σκέψεις αὐτὲς μόνο γιατί ἀκολουθοῦν ὅσα φημολογοῦνται ἀπὸ τοὺς πολλοὺς· μὲ δίδαξε καὶ ἡ δική μου πείρα σὲ πολλὰ ἄλλα καὶ ἰδιαίτερα τώρα μὲ τὴν ἀνεκδιήγητη κακία τῶν ἐχθρῶν μας, πού χύθηκε ἐναντίον τῆς ζωῆς μας σάν καταστρεπτικὸ ποτάμι καὶ σὺ τὴ διασκόρπισες ἐπιδέξια, διαλύοντας τὴν ἐπικίνδυνη φλεγμονὴ τῆς καρδιᾶς μας ἐπαντλώντας σ' αὐτὴ λόγους παρηγορητικούς. Ἐγὼ ἀντικρύζοντας τὴν ἀλλεπάλληλη καὶ πολυμήχανη ἐπιθετικότητα τῶν ἐχθρῶν μας ἐναντίον μας νόμιζα πῶς ἔπρεπε νὰ σωπαίνω καὶ νὰ δέχομαι χωρὶς ἀντίδραση τὶς ἐπιθέσεις καὶ μῆτε ν' ἀντεπιτίθωμαι στοὺς ἀρματωμένους μὲ τὸ ψεῦδος, τὸ δόλιο αὐτὸ ὄπλο πού διαπερνᾷ συχνὰ μὲ τὴν αἰχμὴ του καὶ τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια. Ἐσὺ ὁμως ἔπραξες καλὰ προτρέποντας νὰ μὴν καταπροδώσωμε τὴν ἀλήθεια ἀλλὰ νὰ ξεσκεπάσωμε τοὺς συκοφάντες, ὥστε νὰ μὴ ζημιωθοῦν οἱ πολλοὶ μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ ψεύδους ἐπάνω στὴν ἀλήθεια.

* Ἄντι ἄλλης εἰσαγωγῆς διάβασε τὴν ἐπιστολὴ 5 πρὸς τὸν Χριστιανὸν τῆς Σεβαστείας.

Ἔδοξαν οὖν μοι παραπλήσιόν τι ποιεῖν τῷ Αἰσωπεῖω μύθῳ οἱ τὸ ἀπροφάσιτον καθ' ἡμῶν ἀναλαβόντες μῖσος. Ὡς γὰρ ἐκεῖνος ἐγκλήματά τινα τῷ ἀρνίῳ τὸν λύκον προφέρειν ἐποίησεν, αἰσχυρόμενον δῆθεν τὸ δοκεῖν ἄνευ δικαίας προφάσεως ἀναιρεῖν τὸν μηδὲν 5 προλυπήσαντα, τοῦ δὲ ἀρνίου πᾶσαν τὴν ἐκ συκοφαντίας ἐπαγομένην αἰτίαν εὐχερῶς διαλύοντος μηδὲν μᾶλλον ὑφίεσθαι τῆς ὀρμῆς τὸν λύκον, ἀλλὰ τοῖς μὲν δίκαιοις ἠττᾶσθαι, τοῖς δὲ ὀδοῦσι νικᾶν, οὕτως οἷς τὸ καθ' ἡμῶν μῖσος ὡς τι τῶν ἀγαθῶν ἐσπουδάσθη, ἐρυθριῶντες τάχα τὸ δοκεῖν ἄνευ αἰτίας μισεῖν αἰτίας πλάττουσι καθ' 10 ἡμῶν καὶ ἐγκλήματα καὶ οὐδενὶ τῶν λεγομένων μέχρι παντὸς ἐπιμένουσιν, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτο, μετ' ὀλίγον δὲ ἄλλο, καὶ αὐθις ἕτερον τῆς καθ' ἡμῶν δυσμενείας τὸ αἴτιον λέγουσιν. Βέβηκε δὲ αὐτοῖς ἐπ' οὐδενὸς ἢ κακία, ἀλλ', ὅταν τούτου τοῦ ἐγκλήματος ἀποσεισθῶσιν, ἑτέρῳ προσφύονται καὶ ἀπ' ἐκείνου πάλιν καταλαμβάνουσιν ἕτερον· 15 κἂν πάντα διαλυθῇ τὰ ἐγκλήματα, τοῦ μισεῖν οὐκ ἀφίστανται.

Τρεῖς θεοὺς πρεσβεύεσθαι παρ' ἡμῶν αἰτιῶνται καὶ περιηχοῦσι τὰς ἀκοὰς τῶν πολλῶν καὶ πιθανῶς κατασκευάζοντες τὴν διαβολὴν ταύτην οὐ παύονται. Ἄλλ' ὑπερμᾶχεται ἡμῶν ἡ ἀλήθεια καὶ ἐν κοινῷ πρὸς πάντας καὶ ἰδίᾳ πρὸς τοὺς ἐντυγχᾶνοντας δεικνύντων 20 ἡμῶν ὅτι ἀναθεματίζεται παρ' ἡμῶν πᾶς ὁ τρεῖς λέγων θεοὺς καὶ οὐδὲ Χριστιανὸς εἶναι κρίνεται. Ἄλλ' ὅταν τοῦτο ἀκούσωσι, πρόχειρος αὐτοῖς καθ' ἡμῶν ὁ Σαβέλλιος καὶ ἡ ἐξ ἐκείνου νόσος ἐπιθρυλλεῖται τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ. Καὶ πάλιν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς τὸ σὺνήθεος ὄπλον, τὴν ἀλήθειαν, προβαλλόμεθα, δεικνύντες, ὅτι ἐπίσης τῷ 25 Ἰουδαϊσμῷ καὶ τὴν τοιαύτην αἵρεσιν φρίττομεν.

Τί οὖν; Ἄρα μετὰ τῶσαυτας ἐγχειρήσεις ἀποκαμόντες ἡσύχασαν; Οὐκ ἔστι ταῦτα· ἀλλὰ καινοτομίαν ἡμῖν προφέρουσιν, οὕτω τὸ ἐγκλημα καθ' ἡμῶν συντιθέντες· τρεῖς ὑποστάσεις ὁμολογοῦντας μίαν ἀγαθότητα, μίαν δύναμιν καὶ μίαν θεότητα λέγειν ἡμᾶς αἰτιῶν- 30 ται. Καὶ οὐκ ἔξω τοῦτο τῆς ἀληθείας φασί· λέγομεν γάρ. Ἄλλ' ἐγκαλοῦντες τοῦτο προφέρουσιν, ὅτι ἡ συνήθεια αὐτῶν τοῦτο οὐκ ἔχει καὶ ἡ Γραφή οὐ συντίθεται. Τί οὖν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς; Οὐ νομίζο-

2. Γιὰ τίς τρεῖς ὑποστάσεις καὶ τὴ μίαν οὐσία τοῦ Θεοῦ. Βλ. περισσότερα στὴν Εἰσαγωγή σελ. 50 καὶ σελ. 136. Πῶς τρία πρόσωπα λέγοντες κλπ. τοῦ Ἰου τόμου τῶν ἔργων Γρηγ. Νύσσης τῆς σειρᾶς αὐτῆς καθὼς καὶ στὸν τόμο αὐτὸν πρὸς Ἀβλάβιον *Περὶ τοῦ μὴ οἰεσθαι* κλπ.

Μοῦ φάνηκε λοιπὸν πῶς κάνουν παρόμοια μὲ τὸ μῦθο τοῦ Αἰσώπου ὅσοι ὀπλίστηκαν ἐναντίον μας μὲ ἀπρόκλητο μίσος. Ἐκεῖ ὁ λύκος καταλογίζει στὸ ἀρνὶ κάμποσα ἐγκλήματα, γιατί τάχα ντρεπόταν νὰ νομίσει ὅτι σκότωσε χωρὶς δίκαιη αἰτία αὐτὸν ποὺ δὲν τοῦ εἶχε κάνει κακό. Κι ἐνῶ τὸ ἀρνὶ βέβαια ἀνέτρεπε κάθε συκοφαντικὴ κατηγορία ποὺ τοῦ καταλογιζόταν, ἡ ὀρμὴ τοῦ λύκου δὲ μετρίαζόταν καθόλου ἀλλὰ, ἐνῶ ἦταν ἠττημένη ἀπὸ τὰ δίκαια, νικοῦσε μὲ τὰ δόντια. Ἔτσι κι αὐτοὶ ποὺ καλλιέργησαν τὸ μίσος σὰν ἕνα προτέρημα, ἐπειδὴ τάχα τοὺς προκαλεῖ ντροπὴ νὰ νομίζονται ὅτι μισοῦν δίχως αἰτία, καὶ ἐγκλήματα πλάθουν ἐναντίον μας καὶ σὲ τίποτε ἀπὸ ὅσα λένε δὲν ἐπιμένουν ὡς τὸ τέλος, ἀλλὰ τῶρα ἀναφέρουν τοῦτο σὰν αἴτιο τῆς ἐχθρότητάς τους, σὲ λίγο κάτι ἄλλο καὶ ἄλλο πάλι ἀργότερα. Ἡ κακότητά τους δὲ βρίσκει ἔρεισμα σὲ τίποτε, ἀλλὰ, ὅταν ἀποκρουσθοῦν γιὰ μιὰ κατηγορία τους, πιάνονται ἀπὸ ἄλλη κι ἀπὸ αὐτὴ πάλι περνοῦν σὲ κάποια ἄλλη. Κι ἂν ἀποκρουσθοῦν ὅλες οἱ κατηγορίες, δὲν παύουν νὰ μᾶς μισοῦν.

Μᾶς κατηγοροῦν ὅτι πρεσβεύουμε τρεῖς θεοὺς καὶ βομβαρδίζουν τίς ἀκοῆς τῶν πολλῶν καὶ δὲ σταματοῦν νὰ ἀποδεικνύουν μὲ πιθανοφάνεια τὴ διαβολὴ αὐτῆ. Εἶναι ὅμως ὑπέρμαχος μας ἡ ἀλήθεια καὶ δείχνουμε καὶ δημόσια σὲ ὄλους καὶ ἰδιωτικά σὲ ὅσους μᾶς συναντοῦν ὅτι ἀναθεματίζομε καθέναν ποὺ δέχεται τρεῖς θεοὺς καὶ δὲν τὸν θεωροῦμε μήτε κἂν Χριστιανό. Ὅταν ὅμως τ' ἀκούσουν αὐτά, ἔχουν πρόχειρο νὰ στρέψουν ἐναντίον μας τὸ Σαβέλλιο καὶ νὰ διαδίδουν γιὰ τὴ διασκαλία μας ὅτι πάσχει ἀπὸ τὴ νόσο ἐκείνου. Ἐμεῖς γὰρ νὰ τὸ ἀντιμετωπίσομε κι αὐτὸ προβάλλομε τὸ συνηθισμένο μας ὄπλο, τὴν ἀλήθεια, ὅτι νιώθουμε τὴν ἴδια φρίκη τόσο γιὰ τὸν Ἰουδαϊσμό ὅσο καὶ γι' αὐτὴ τὴν αἵρεση.

Τί ἔγινε λοιπὸν; Ἠσύχασαν ἄραγε ἀποκαμωμένοι ὕστερα ἀπὸ τόσες προσπάθειες; Ὁχι βέβαια. Μᾶς προσάπτουν νεωτερισμό, συνθέτοντας τὴν κατηγορία ὡς ἐξῆς: μᾶς κατηγοροῦν ὅτι, ἐνῶ παραδεχόμαστε τρεῖς ὑποστάσεις, κηρύττομε μία ἀγαθότητα, μία δύναμη, μία θεότητα². Καὶ δὲν ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν ἀλήθεια, γιατί τὸ λέμε. Ἀλλὰ μᾶς ἀποδίδουν αὐτὴ τὴν κατηγορία, γιατί αὐτὸ δὲν τὸ περιέχει ἡ συνήθειά τους καὶ ἡ Γραφὴ δὲν συμφωνεῖ. Τί θ' ἀπαντήσομε καὶ σὲ τοῦτο; Δὲ νομίζομε πῶς εἶναι σωστὸ τὴ συνήθεια

μεν δίκαιον εἶναι τὴν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν νόμον καὶ κανόνα τοῦ ὀρθοῦ ποιεῖσθαι λόγου. Εἰ γὰρ ἰσχυρόν ἐστιν εἰς ὀρθότητος ἀπόδειξιν ἡ συνήθεια, ἐξέσται καὶ ἡμῖν πάντως ἀντιπροβάλλεσθαι τὴν παρ' ἡμῖν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν· εἰ δὲ παραγράφονται 5 ταύτην ἐκεῖνοι, οὐδὲ ἡμῖν πάντως ἐπακολουθητέον ἐκεῖνοις.

Οὐκοῦν ἡ θεόπνευστος ἡμῖν διαιτησάτω Γραφή, καὶ παρ' οἷς ἂν εὐρεθῆ τὰ δόγματα συναφὰ τοῖς θείοις λόγοις, ἐπὶ τούτοις ἤξει πάντως τῆς ἀληθείας ἡ ψῆφος. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ἐγκλημα; Δύο γὰρ κατὰ ταῦτὸν ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῇ καθ' ἡμῶν προενηνεκται· ἐν μὲν τὸ διαι- 10 ρεῖν τὰς ὑποστάσεις, ἕτερον δὲ τὸ μηδὲν τι τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων πληθυντικῶς ἀριθμεῖν, ἀλλὰ μίαν (καθὼς εἴρηται) τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν θεότητα καὶ πάντα ταῦτα μοναδικῶς ἐξαγγέλλειν. Πρὸς μὲν οὖν τὴν διαίρεσιν τῶν ὑποστάσεων οὐκ ἂν ἔχοιεν ἀλλοτριῶς οἱ τὴν ἑτερότητα τῶν οὐσιῶν ἐπὶ τῆς θείας δογμα- 15 τίζοντες φύσεως· οὐ γὰρ εἰκός ἐστι τοῦς τρεῖς λέγοντας οὐσίας μὴ καὶ τρεῖς πάντως ὑποστάσεις λέγειν. Οὐκοῦν τοῦτο μόνον ἐστὶν ἐν ἐγκλήματι, τὸ τὰ ἐπιλεγόμενα τῇ θείᾳ φύσει ὀνόματα μοναδικῶς καταγγέλλειν.

Ἄλλ' ἔτοιμος ἡμῖν πρὸς τοῦτο καὶ σαφὴς ὁ λόγος. Ὁ γὰρ κατα- 20 γινώσκων τῶν μίαν λεγόντων θεότητα ἐξ ἀνάγκης ἢ τῷ πολλὰς λέγοντι ἢ τῷ μηδεμίαν συνθήσεται· οὐ γὰρ ἐστὶ δυνατὸν ἕτερόν τι παρὰ τὸ εἰρημένον ἐπινοῆσαι. Ἄλλ' οὐδὲ πολλὰς λέγειν συγχωρεῖ ἢ τῆς Γραφῆς διδασκαλία, εἴ που καὶ μέμνηται, μοναχῶς τῆς θεότητος μνημονεύουσα· ὅτι «ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότη- 25 τος», καὶ ἐτέρωθι· «τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἢ τε αἰδῖος αὐτοῦ δύναμις καὶ θεϊότης».

Εἰ οὖν εἰς πλῆθος ἐκτείνειν τὸν ἀριθμὸν τῶν θεοτήτων μόνων τῶν τὴν πολυθεον πλάνην νενοσηκότων ἐστὶ, τὸ δὲ καθόλου ἀρνεῖ- 30 σθαι τὴν θεότητα τῶν ἀθέων ἂν εἴη, τίς λόγος ἐστὶν ὁ διαβάλλων ἡμᾶς ἐπὶ τῷ μίαν ὁμολογεῖν τὴν θεότητα; Ἄλλ' ἐκκαλύπτουσι φανερώτερον τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν, ἐπὶ μὲν τοῦ Πατρὸς καταδέχεσθαι τὸ Θεὸν εἶναι καὶ τὸν Υἱὸν ὡσαύτως τιμαῖσθαι τῷ τῆς θεότητος ὀνόματι συντιθέμενοι, τὸ δὲ Πνεῦμα Πατρὶ καὶ Υἱῷ συναριθμούμενον 35 μηκέτι καὶ τῇ τῆς θεότητος ἐννοίᾳ συμπεριλαμβάνεσθαι, ἀλλ' ἐκ τοῦ

πού ἐπικρατεῖ σ' αὐτοὺς νὰ τὴν κάνομε νόμο καὶ κανόνα τῆς ἀληθείας. Γιατί, ἂν ἡ συνήθεια ἔχει δύναμη στὴν ἀπόδειξη τῆς ὀρθότη-
τας, ἔχομε ἀσφαλῶς κι ἐμεῖς τὸ δικαίωμα ν' ἀντιπροβάλλομε τὴ συ-
νήθεια πού ἐπικρατεῖ σ' ἐμᾶς. Ἐν ὅμως ἐκεῖνοι διαγράφουν τὴ
δική μας συνήθεια, οὔτε ἐμεῖς δὲν πρέπει ν' ἀκολουθοῦμε ἐκείνους.

Ἐὰς γίνεῖ λοιπὸν διαιτητὴς μας ἡ θεόπνευστη Γραφή κι ὁποῖων
βρεθεῖ ἡ διδασκαλία νὰ συμφωνεῖ μὲ τοὺς θεῖους λόγους, αὐτοὶ ἄς
λάβουν τὴν ψήφο ὅτι ἀληθεύουν. Γιατί λοιπὸν μᾶς κατηγοροῦν;
Στὴν ἐναντίον μας κατηγορία διατυπώνονται δύο σφάλματα ταυτό-
χρονα· τὸ ἓνα εἶναι ὅτι χωρίζομε τὶς ὑποστάσεις καὶ τὸ ἄλλο ὅτι δὲν
ἀναφέρομε στὸν πληθυντικὸ καμιά ἀπὸ τὶς ὀνομασίες τοῦ Θεοῦ,
ἀλλὰ κηρύττομε (ὅπως εἰπώθηκε) τὴν ἀγαθότητα μία καὶ τὴ δύναμη
καὶ τὴ θεότητα, ὅλες στὸν ἐνικό. Ὡς πρὸς τὴ διαίρεση τῶν ὑποστά-
σεων δὲ θὰ εἶναι ἀντίθετοι αὐτοὶ πού δογματίζουν τὴν ἑτερότητα
τῶν οὐσιῶν μὲ τὴ θεία φύση. Γιατί δὲν εἶναι λογικὸ ὁποιοὶ μιλοῦν
γιὰ τρεῖς οὐσίες νὰ μὴ δέχονται πάντως καὶ τρεῖς ὑποστάσεις. Ἐπο-
μένως τοῦτο μονάχα μένει στὴν κατηγορία, ὅτι κηρύττομε στὸν ἐνι-
κὸ τὰ ὀνόματα πού ἀποδίδονται στὴ θεία φύση.

Ἡ ἀπάντησή μας σ' αὐτὰ εἶναι εὐκολὴ καὶ σαφής. Ὅποιος
δηλαδὴ καταδικάζει αὐτοὺς πού δέχονται μία θεότητα, θὰ συμφω-
νήσει κατ' ἀνάγκη ἢ μὲ ὁποῖον δέχεται πολλὰς ἢ μὲ ὁποῖον δὲ δέχε-
ται καμιά. Γιατί βέβαια δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ σκεφτοῦμε τίποτε ἄλλο
ἀπὸ ὅ,τι εἶπαμε. Ἄλλ' ἡ διδασκαλία τῆς Γραφῆς οὔτε πολλὰς θεό-
τητες ἐπιτρέπει νὰ λέμε, γιατί ἀναφέρει τὴ θεότητα ὡς μοναδικὴ
—ὅπου τὴ μνημονεύει· «σ' αὐτὸν μέσα κατοικεῖ ὅλη ἡ θεότητα»³ καὶ
ἄλλοι «ἡ ἀόρατὴ δύναμη καὶ θεότητά του γίνεται ὀρατὴ ὅταν τὴ
σκεφτοῦμε μέσα στὴ δημιουργία ἀπὸ τότε πού ἐγένεο ὁ κόσμος»⁴.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ διεύρυνση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν θεοτήτων εἶναι ὑπό-
θεση μόνο ὄσων νοσοῦν τὴν πλάνη τῆς πολυθείας καὶ ἡ καθολικὴ
ἄρνηση τῆς θεότητος τῶν ἀθέων, ποιὸς εἶναι ὁ λόγος νὰ μᾶς δια-
βάλλουν, ἐπειδὴ ὁμολογοῦμε μία θεότητα; Ἀποκαλύπτουν ὅμως
πιὸ φανερά τὸ στόχο τῶν λόγων τους· παραδέχονται ὅτι ὁ Πατέρας
εἶναι Θεὸς καὶ συμφωνοῦν ἐπίσης νὰ τιμᾶται ὁ Υἱὸς μὲ τὸ ὄνομα
τῆς θεότητος, ἐνῶ τὸ Πνεῦμα πού συναριθμεῖται μὲ τὸν Πατέρα καὶ
τὸν Υἱὸ δὲν συμπεριλαμβάνεται στὴν ἔννοια τῆς θεότητος, ἀλλὰ ἡ

3. Κολ. 2,9.

4. Ρωμ. 1,20.

Πατρός μέχρι τοῦ Υἱοῦ ἰσταμένην τὴν τῆς θεότητος δύναμιν ἀποκρίνειν τῆς θεϊκῆς δόξης τὴν φύσιν τοῦ Πνεύματος. Οὐκοῦν ἀπολογητέον καὶ ἡμῖν, ὡς ἂν οἴοι τε ὤμεν, διὰ βραχέων καὶ πρὸς ταύτην τὴν ἔννοιαν.

- 5 Τίς οὖν ὁ ἡμέτερος λόγος; Παραδιδούς ὁ Κύριος τὴν σωτήριον πίστιν τοῖς μαθητευομένοις τῷ λόγῳ, τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συνάπτει καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ δὲ συνημμένον ἅπαξ διὰ πάντων φασὲν τὴν συνάφειαν ἔχειν, οὐ γὰρ ἐν τινι συντεταγμένον, ἐν ἑτέροις ἀποσχοινίζεται. Ἄλλ' ἐν τῇ ζωοποιῷ δυνάμει, καθ' ἣν ἐκ τοῦ φθαρ-
- 10 τοῦ βίου εἰς ἀθανασίαν ἡ φύσις ἡμῶν μετασκευάζεται, συμπαραληφθεῖσα ἢ τοῦ Πνεύματος δύναμις Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἐν πολλοῖς ἑτέροις, οἷον ἐν τῇ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐννοίᾳ καὶ τὸ ἅγιόν τε καὶ ἄϊδιον, σοφόν, εὐθές, ἡγεμονικόν, δυνατὸν καὶ πανταχοῦ δηλονότι τὸ ἀχώριστον ἔχει ἐν πᾶσι τοῖς πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπειλημμένοις ὀνόμασιν.
- 15 Οὐκοῦν ἡγούμεθα καλῶς ἔχειν τὸ ἐν τοσαύταις ἐννοίαις ὑψηλαῖς τε καὶ θεοπρεπέσι συναπτόμενον Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἐν οὐδενὶ διακεκρίσθαι νομίζειν. Οὐδὲ γὰρ οἶδαμεν ἐν τινι τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν ἐπινοουμένων ὀνομάτων τὴν κατὰ τὸ κρεῖττον καὶ χειρὸν διαφορὰν, ὡς εὐαγές εἶναι οἶεσθαι τὴν ἐν τοῖς καταδεεστέροις τῶν ὀνομά-
- 20 των κρίνειν συγχωροῦντας τῷ Πνεύματι τῶν ὑπεραιρόντων κρίνειν ἀνάξιον. Πάντα γὰρ τὰ θεοπρεπῆ ὀνόματά τε καὶ νοήματα ὁμοτίμως ἔχει πρὸς ἀλλήλα τῷ μηδὲν περὶ τὴν τοῦ ὑποκειμένου διαφωνεῖν σημασίαν· οὐ γὰρ ἐπ' ἄλλο τι ὑποκείμενον χειραγωγεῖ τὴν διάνοιαν ἢ τοῦ ἀγαθοῦ προσηγορία, ἐφ' ἕτερον δὲ ἢ τοῦ σοφοῦ καὶ τοῦ δυνατοῦ
- 25 καὶ τοῦ δικαίου· ἀλλ' ὅσαπερ ἂν εἴπῃς ὀνόματα, ἐν διὰ πάντων ἐστὶ τὸ σημαίνόμενον, κἂν Θεὸν εἴπῃς, τὸν αὐτὸν ἐνεδείξω, ὃν διὰ τῶν λοιπῶν ὀνομάτων ἐνόησας.

Εἰ δὴ πάντα τὰ ὀνόματα τὰ τῇ θείᾳ φύσει ἐπιλεγόμενα ἰσοδυναμεῖ ἀλλήλοις κατὰ τὴν τοῦ ὑποκειμένου ἐνδειξιν, ἀλλὰ κατ' ἄλλην

30 ἔμφασιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ τὴν διάνοιαν ὀδηγοῦντα, τίς ὁ λόγος τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ὀνόμασι κοινωνίαν πρὸς Πατέρα τε καὶ Υἱὸν συγχωροῦντας τῷ Πνεύματι μόνῃς ἀλλοτριοῦν αὐτὸ τῆς θεότητος; Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα ἢ καὶ ἐν τούτῳ διδόναι τὴν κοινωνίαν ἢ μηδὲ τὴν ἐν τοῖς λοιποῖς συγχωρεῖν. Εἰ γὰρ ἐν ἐκείνοις ἄξιον, οὐδὲ ἐν τούτῳ πάντως

δύναμη τῆς θεότητος περιορίζεται ἀπὸ τὸ Πατέρα ὡς τὸν Υἱὸ καὶ ξεχωρίζουν τῆ φύση τοῦ Πνεύματος ἀπὸ τῆ θεϊκῆ δόξα. Πρέπει λοιπὸν ν' ἀπολογηθοῦμε κι ἑμεῖς, ὅσο μᾶς εἶναι δυνατό, μὲ συντομία καὶ σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία.

Ποιὸς εἶναι λοιπὸν ὁ δικὸς μας λόγος; Παραδίδοντας ὁ Κύριος τὴν πίστη τῆς σωτηρίας στοὺς μαθητὲς του, μαζί μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ συνάπτει καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα⁵. Κι ὅποιο συναφθεῖ μιὰ φορὰ λέμε πὼς ἐπεκτείνει τὴ συνάφειά του σὲ ὅλα, γιατί βέβαια ἀφοῦ συντάσσεται μὲ τὸ ἕνα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποχωρισμένο ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἀφοῦ ὁμοῦ στὴ ζωοποιὸ δύναμη, ποὺ μεταφέρει τὴ φύση ἀπὸ τὴ φθαρτὴ ζωὴ στὴν ἀθάνατη, συμπεριλάβουμε τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος μαζί μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα ποὺ σημαίνουν τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ ἅγιο καὶ τὸ αἴδιο, τὸ σοφὸ, τὸ εὐθές, τὸ ἡγεμονικὸ, τὸ δυνατό καὶ παντοῦ δηλαδὴ εἶναι ἀχώριστο μὲ ὅλα τὰ ὀνόματα ποὺ τὰ θεωροῦμε ὡς ἀγαθὰ.

Θεωρῶ λοιπὸν ὀρθὴ τὴ γνώμη μας ὅτι αὐτὸ ποὺ συνδέεται μὲ τόσες ὑψηλές καὶ θεῖες ἐννοιες δὲ χωρίζεται σὲ τίποτε ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ. Οὔτε βέβαια ἔχομε διαπιστώσει σὲ κάποιο ἀπὸ ὅσα ὀνόματα νοοῦμε γιὰ τὴ θεία φύση τὴ διαφορὰ του ἀπὸ τὰ ἄλλα καλὰ τὸ καλύτερο ἢ τὸ χειρότερο, ὥστε νὰ νομίζουμε πὼς εἶναι ὀρθὸ ν' ἀναγνωρίζουμε τὴ σχέση τοῦ Πνεύματος μὲ τὰ κατώτερα ὀνόματα νὰ τὸ θεωροῦμε ὁμοῦ ἀνάξιο γιὰ τὰ ὑψηλότερα. Γιατὶ ὅλα τὰ θεῖα ὀνόματα καὶ νοήματα εἶναι ἰσότημα μεταξύ τους, ἐπειδὴ δὲ διαφωνοῦν καθόλου σχετικὰ μὲ τὴ σημασία τοῦ ὑποκειμένου. Δὲν ὀδηγεῖ δηλαδὴ τὴ σκέψη μας σὲ ἄλλο ὑποκείμενο· κι ἂν χρησιμοποιήσεις τὸ ὄνομα 'θεός' δείχνεις τὸν ἴδιο ποὺ ἔβαλες στὸ νοῦ σου μὲ τὰ ἄλλα ὀνόματα.

Ἄν λοιπὸν ὅλα τὰ ὀνόματα ποὺ ἀποδίδονται στὴ θεία φύση ἰσοδυναμοῦν μεταξύ τους ὡς πρὸς τὴν ἐνδειξη τοῦ ὑποκειμένου, ἐνῶ τὸ καθένα ὀδηγεῖ τὴ διάνοιά μας στὸ ἴδιο ἀπὸ διαφορετικὴ σημασία, ποιὸς εἶναι ὁ λόγος, ἐνῶ δεχόμαστε τὴ σχέση τοῦ Πνεύματος μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ, νὰ τὸ ἀποξενώνομε ἀπὸ μόνη τὴ θεότητα; Εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη ἢ νὰ τοῦ παραχωρήσομε τὴ σχέση καὶ μὲ τὴ θεότητα ἢ νὰ μὴν τὴ δεχτοῦμε καὶ μὲ τὰ λοιπά. Ἄν εἶναι ἄξιο γιὰ κεῖνα, ὅπωςδήποτε δὲν εἶναι ἀνάξιο καὶ γι' αὐτά. Ἄν ὁμοῦ

ἀνάξιον· εἰ δὲ μικρότερον κατὰ τὸν ἐκείνων λόγον ἐστὶν ἢ ὥστε τοῦ τῆς θεότητος ὀνόματος πρὸς Πατέρα τε καὶ Υἱὸν τὴν κοινωνίαν χωρῆσαι, οὐδὲ ἄλλου τινὸς τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων μετέχειν ἄξιον.

5 Θεωρούμενα γὰρ καὶ συγκρινόμενα πρὸς ἄλληλα τὰ ὀνόματα διὰ τῆς ἐν ἐκάστοις θεωρουμένης ἐμφάσεως εὐρεθήσεται μηδὲν τῆς τοῦ Θεοῦ προσηγορίας ἔλαττον ἔχοντα· τεκμήριον δέ, ὅτι τούτῳ μὲν τῷ ὀνόματι πολλὰ τῶν καταδεεστέρων ἐπονομάζεται, μᾶλλον δὲ οὐ φεῖδεται ἢ θεία Γραφή τῆς ὁμωνυμίας ταύτης οὐδὲ ἐπὶ τῶν ἀπεμ-
10 φαινόντων πραγμάτων, ὅταν τὰ εἰδῶλα τῆ τοῦ Θεοῦ προσηγορίας κατονομάζῃ. «Θεοὶ» γάρ, φησὶν, «οἱ οὐκ ἐποίησαν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἀρθήτωσαν καὶ ὑποκάτω τῆς γῆς βληθήτωσαν»· καὶ «πάντες», φησὶν, «οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια». Καὶ ἡ ἐγαστρίμυθος ἐν ταῖς μαντείαις αὐτῆς ψυχαγωγοῦσα πρὸς τὸν Σαοὺλ τὰς ἐπιζητούμε-
15 νας ψυχᾶς, θεοὺς ἑωρακεῖν φησὶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βαλαὰμ οἰωνιστῆς τις ὢν καὶ μάντις καὶ διὰ χειρὸς τὰ μαντεῖα φέρων (καθὼς φησὶν ἡ Γραφή) καὶ τὴν ἐκ δαιμόνων διδασκαλίαν διὰ τῆς οἰωνιστικῆς περιεργίας ἐαυτῷ κατορθώσας, παρὰ Θεοῦ συμβουλευέσθαι ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἰστορεῖται.

20 Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐστί συλλεξάμενον ἐκ τῶν θείων παραθέσθαι Γραφῶν ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο οὐδὲν παρὰ τὰς λοιπὰς θεοπρεπεῖς προσηγορίας πρωτεύει, ὅτι (καθὼς εἴρηται) καὶ ἐπὶ τῶν ἀπεμφαινόντων ὁμωνύμως παρὰ τῆς Γραφῆς λέγεται· τὸ δὲ τοῦ ἁγίου ὄνομα καὶ τοῦ ἀφθάρτου καὶ τοῦ εὐθέος καὶ τοῦ ἀγαθοῦ οὐδαμοῦ κοινο-
25 ποιούμενον πρὸς τὰ μὴ δέοντα παρὰ τῆς Γραφῆς ἐδιδάχθημεν. Οὐκοῦν, εἰ ἐν τοῖς ἐξαιρέτως ἐπὶ μόνης τῆς θείας φύσεως εὐσεβῶς λεγομένοις ὀνόμασι κοινωνεῖν τὸ ἅγιον Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα οὐκ ἀντιλέγουσι, τίς ὁ λόγος μόνῳ τούτῳ κατασκευάζειν ἀκοινωνήτον εἶναι, οὗ μετέχειν ἐδείχθη κατὰ τινὰ ὁμώνυμον χρῆσιν
30 καὶ τὰ δαιμόνια καὶ τὰ εἰδῶλα;

Ἀλλὰ λέγουσι φύσεως ἐνδεικτικὴν εἶναι τὴν προσηγορίαν ταύτην, ἀκοινωνήτον δὲ εἶναι πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ τῆς κατὰ τὸ ὄνομα τοῦτο κοινωνίας μετέχειν. Οὐκοῦν δειξάτωσαν διὰ τίνων τὸ τῆς φύσεως παρηλλαγμένον

εἶναι, κατὰ τὸ λόγο ἐκείνων, μικρότερο ἀπὸ ὅ,τι γιὰ νὰ δεχθεῖ τὴ σχέσηη του μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ ὡς πρὸς τὸ ὄνομα τῆς θεότη-
τας, δὲν εἶναι ἄξιο νὰ μετέχει οὔτε ἄλλο κανένα ἀπὸ τὰ θεῖα ὀνόμα-
τα.

Ὅταν θεωρήσουμε δηλαδὴ καὶ συγκρίνομε μεταξύ τους τὰ ὀνό-
ματα, μὲ τὴ σημασίᾳ ποῦ μᾶς δίνει τὸ καθένα θὰ βρεθεῖ ὅτι δὲν
ὑστεροῦν καθόλου ἀπὸ τὸ ὄνομα 'θεότητα'. Ἀπόδειξη ὅτι μὲ τὸ
ὄνομα τοῦτο ὀνομάζονται πολλὰ ἀπὸ τὰ κατώτερα, ἢ μᾶλλον ἢ θεῖα
Γραφή δὲ φειδωλεύεται νὰ χρησιμοποιεῖ τὸ ἴδιο αὐτὸ ὄνομα καὶ γιὰ
πράγματα ἄτοπα, ὅταν ὀνομάζει τὰ εἰδῶλα μὲ τὴν προσωνομία τοῦ
Θεοῦ. Γιατὶ λέει «θεοί, ποῦ δὲ δημιούργησαν τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ
γῆ, ἃς σηκωθοῦν κι ἃς πέσουν κάτω ἀπὸ τὴ γῆ»⁶. Κι ἀκόμα λέει
«ὄλοι οἱ θεοὶ τῶν ἐθνικῶν εἶναι δαιμόνια»⁷. Καὶ ἡ ἐγγαστρίμυθη
γυναῖκα, ποῦ μὲ τίς μαντεῖες τῆς ὀδηγοῦσε στὸ Σαοῦλ τίς ψυχές ποῦ
τῆς ζητοῦσε, ἔλεγε πῶς ἐβλεπε θεοῦς⁸. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βαλαάμ ποῦ
ἦταν οἰωνοσκόπος καὶ μάντης καὶ ποῦ κρατοῦσε στὰ χέρια τὴ μα-
ντικὴ ἀμοιβή του (ὅπως λέει ἡ Γραφή⁹) καὶ ποῦ εἶχε ἐπιτύχει μὲ τίς
μαντικὲς ἀγυρτεῖες του ν' ἀποσπᾷ τὴ διδασκαλία τῶν δαιμόνων, μᾶς
διηγεῖται ἡ Γραφή ὅτι ζητοῦσε τὴ συμβουλή κάποιου θεοῦ.

Πολλὰ παρόμοια μπορῶ νὰ μαζέψω καὶ νὰ παραθέσω ἀπὸ τίς
θεῖες Γραφές, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο δὲν ἔχει κανένα πρωτεῖο μέσα
στὶς ἄλλες θεῖες προσηγορίες, ἐπειδὴ (ὅπως εἰπώθηκε) καὶ γιὰ τὰ
ἄτοπα χρησιμοποιεῖ ἡ Γραφή τὸ ἴδιο ὄνομα. Ἀπὸ τὴ Γραφή ὁμως
διδασκῆκαμε ὅτι τὸ ὄνομα 'ἅγιον', 'ἄφθαρτον', 'εὐθές', 'ἀγαθόν',
δὲν ἀποδίδεται σὲ κανένα σημεῖο τῆς σὲ ὅποια δὲν πρέπει. Ἄν λοι-
πὸν δὲν ἀντιλέγουν ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα παίρνει ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν
Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ τὰ ὀνόματα ποῦ ἀποδίδονται μὲ εὐσέβεια στὴ
θεῖα μόνο φύση κατ' ἐξάιρεση, ποιός εἶναι ὁ λόγος νὰ κατασκευά-
ζεται πῶς δὲν μετέχει τοῦτο μονάχα, ποῦ δεῖξαμε ὅτι τὸ μετέχουν
μὲ μία κοινὴ ὀνομασίᾳ ἀκόμα καὶ τὰ δαιμόνια καὶ τὰ εἰδῶλα;

Ἀλλὰ προβάλλουν ὅτι ἡ προσηγορία αὐτὴ δείχνει τὴ φύση, καὶ
ἡ φύση τοῦ Πνεύματος εἶναι ἄσχετη μὲ τὸν Πατέρα καὶ μὲ τὸν Υἱὸ
καὶ γι' αὐτὸ δὲ μετέχουν οὔτε στὴν κοινὴ ὀνομασίᾳ. Ἄς μᾶς δεί-
ξουν λοιπὸν ἀπὸ ποιά στοιχεῖα διαπίστωσαν τὴν παραλλαγή στὴ
φύση τους; Ἄν ἦταν δυνατό ν' ἀντικρύσομε αὐτὴ καθεαυτὴ τὴ θεῖα

8. Ἀ' Βασ. 28,13.

9. Ἀριθμ. 22,7.

ἐπέγνωσαν. Εἰ μὲν γὰρ ἦν δυνατὸν αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς τὴν θεῖαν φύσιν θεωρηθῆναι καὶ τό τε οἰκείως ἔχον καὶ τὸ ἀλλότριον διὰ τῶν φαινομένων εὐρεῖν, οὐκ ἂν πάντως ἐδεήθημεν λόγων ἢ τεκμηρίων ἐτέρων πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου κατάληψιν· ἐπεὶ δὲ ἡ μὲν ὑψηλότερα 5 τῆς τῶν ζητούντων ἐστὶ κατανοήσεως, ἐκ δὲ τεκμηρίων τινῶν περὶ τῶν διαφευγόντων τὴν γνῶσιν ἡμῶν στοχαστικῶς ἀναλογιζόμεθα, ἀνάγκη πᾶσα διὰ τῶν ἐνεργειῶν ἡμᾶς χειραγωγεῖσθαι πρὸς τὴν τῆς θείας φύσεως ἔρευναν.

Οὐκοῦν, ἐὰν ἴδωμεν διαφερούσας ἀλλήλων τὰς ἐνεργείας τὰς 10 παρὰ τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργουμένας, διαφόρους εἶναι καὶ τὰς ἐνεργούσας φύσεις ἐκ τῆς ἐτερότητας τῶν ἐνεργειῶν στοχαζόμεθα. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται τὰ διεστῶτα κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον πρὸς τὸ τῶν ἐνεργειῶν εἶδος ἀλλήλοις συνενεχθῆναι (οὔτε ψύχει τὸ πῦρ οὔτε θερμαίνει ὁ κρύσταλλος), ἀλλὰ τῇ 15 τῶν φύσεων διαφορᾷ συνδιαχωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ αἱ παρὰ τούτων ἐνέργειαι. Ἐὰν δὲ μίαν νοήσωμεν τὴν ἐνέργειαν Πατρὸς τε καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου ἐν μηδενὶ διαφερούσαν τι ἢ παραλλάσσουσαν, ἀνάγκη τῇ ταυτότητι τῆς ἐνεργείας τὸ ἠνωμένον τῆς φύσεως συλλογίζεσθαι. Ἁγιάζει καὶ ζωοποιεῖ καὶ παρακαλεῖ καὶ πάν- 20 τα τὰ τοιαῦτα ὁμοίως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ μηδεὶς κατ' ἐξαιρέτον ἀπονεμέτω τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος τὴν ἁγιαστικὴν ἐξουσίαν ἀκούσας τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ περὶ τῶν μαθητῶν πρὸς τὸν Πατέρα λέγοντος· «Πάτερ, ἁγιάσον αὐτούς ἐν τῷ ὀνόματί σου».

25 Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὸ ἴσον ἐνεργεῖται τοῖς ἀξίοις παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πᾶσα χάρις καὶ δύναμις, ἢ ὁδηγία, ἢ ζωὴ, ἢ παράκλησις, ἢ πρὸς τὸ ἀθάνατον μεταβολή, ἢ εἰς ἐλευθερίαν μετάστασις καὶ εἴ τι ἄλλο ἐστὶν ἀγαθόν, ὃ μέχρις ἡμῶν καταβαίνει. Ἡ δὲ ὑπὲρ ἡμᾶς οἰκονομία ἐν τε τῇ 30 νοητῇ κτίσει καὶ ἐν τῇ αἰσθητῇ, εἴ τι χρῆ διὰ τῶν γινωσκομένων ἡμῖν καὶ περὶ τῶν ὑπερκειμένων στοχάζεσθαι, οὐδὲ αὐτῇ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργείας καὶ δυνάμεως ἔξω καθέστηκεν, ἐκάστου κατὰ τὴν ἰδίαν ἀξίαν τε καὶ χρεῖαν τῆς ὠφελείας μεταλαμβάνοντος.

φύση καὶ ἀπὸ ὅ,τι βλέπομε νὰ βροῦμε ποιό τῆς δίνει τὸ οἰκεῖο καὶ ποιό τὸ ξένο ἀπὸ αὐτὴν δὲ θὰ εἶχαμε ἀνάγκη ἀπὸ ἄλλους συλλογισμοὺς καὶ τεκμήρια γιὰ νὰ ἐπιτύχομε αὐτὸ ποὺ ζητοῦμε. Ἐπειδὴ ὁμως αὐτὴ εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴν ἀντιληπτικὴ δύναμη ἐκείνων ποὺ τὴν ἀναζητοῦν καὶ γιὰ ὅσα διαφεύγουν τῇ γνώσῃ βγάζομε τὰ συμπεράσματά μας μὲ ὑποθέσεις ἀπὸ κάποια τεκμήρια, εἶναι ὁπωσδήποτε ἀνάγκη νὰ χειραγωγηθοῦμε στὴν ἔρευνα τῆς θείας φύσης ἀπὸ τὶς ἐνέργειες.

Ἄν δοῦμε λοιπὸν νὰ διαφέρουν μεταξύ τους οἱ ἐνέργειες ποὺ γίνονται ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, τότε συμπεραίνομε ἀπὸ τὴ διαφορὰ τῶν ἐνεργειῶν ὅτι εἶναι διάφορες καὶ οἱ φύσεις ποὺ ἐνεργοῦν. Δὲν ὑπάρχει δηλαδὴ ἡ δυνατότητα ὅσα διαφέρουν κατὰ τὸν ὀρισμὸ τῆς φύσης τους νὰ συμφωνήσουν μεταξύ τους στὸ εἶδος τῶν ἐνεργειῶν (οὔτε ἡ φωτιὰ προκαλεῖ ψύχος οὔτε ὁ πάγος θερμαίνει), ἀλλ' ἐξαιτίας τῆς διαφορᾶς τῶν φύσεων τους διαχωρίζονται μεταξύ τους καὶ οἱ ἐνέργειές τους. Κι ἂν ἐννοήσομε μία τὴν ἐνέργεια τοῦ Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χωρὶς καμιά διαφορὰ ἢ παραλλαγὴ, εἶναι ἀνάγκη ἀπὸ τὴν ταυτότητα τῆς ἐνέργειας νὰ συμπεράνομε τὴν ἐνότητα τῆς φύσης τους. Ἄγιάζει καὶ ζωοποιεῖ καὶ στηρίζει, καὶ ὅλα τὰ παρόμοια, ἐξίσου ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Καὶ κανένας ἄς μὴν ἀποδίδει κατ' ἐξαιρέση τὴν ἁγιαστικὴ ἐξουσία στὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος, ἂν διάβασε στὸ Εὐαγγέλιο γιὰ τὸν Σωτῆρα μας νὰ λέει στὸν Πατέρα του γιὰ τοὺς μαθητὲς του «Πατέρα, ἁγιάσε τους μὲ τὴν δύναμη τοῦ ὀνόματός σου»¹⁰.

Τὸ ἴδιο καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ἐνεργοῦνται στοὺς ἄξιους ἐξίσου ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, κάθε χάρις καὶ δύναμη, ἢ χειραγώγησις, ἢ ζωὴ, ἢ παράκλησις, ἢ μεταβολὴ στὴν ἀθανασία, ἢ μετάβασις στὴν ἐλευθερία, καὶ ὅποιο ἄλλο ἀγαθὸ ὑπάρχει ποὺ κατεβαίνει ὡς τὸ δικό μας ἐπίπεδο. Μὰ καὶ ὅσα οἰκονομήθησαν πάνω ἀπὸ μᾶς, τόσο στὴ νοητὴ ὅσο καὶ στὴν αἰσθητὴ κτίσις, ἂν πρέπει νὰ στοχαζόμεστε γιὰ ὅσα μᾶς ὑπερβαίνουν μέσω ἐκείνων ποὺ γνωρίζομε, οὔτε αὐτὰ δὲν ἔγιναν χωρὶς τὴν ἐνέργεια καὶ τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλὰ τὸ καθένα ὠφελήθηκε ἀπὸ αὐτὸ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία καὶ τὴ χρησιμότητά του. Γιατί, ἂν καὶ ἡ διάταξις καὶ ἡ

Εἰ γὰρ καὶ ἄδηλος τῇ αἰσθήσει τῇ ἡμετέρῃ ἢ περὶ τῶν ἄνω τῆς ἡμετέρας φύσεως διάταξις τε καὶ διοικήσεις, ὅμως ἐκ τῆς ἀκολουθίας εὐλογώτερον ἂν τις σύνθοιτο διὰ τῶν ἡμῖν γνωρίμων ἐνεργῶν εἶναι καὶ ἐπ' ἐκείνων τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν ἢ ἀπεξενῶσθαι τῆς ἐν
5 τοῖς ὑπερκειμένοις οἰκονομίας.

Ὁ μὲν γὰρ ἐκεῖνο λέγων ψιλὴν καὶ ἀκατάσκευον τὴν βλασφημίαν προβάλλεται, οὐδενὶ λογισμῷ κατασκευάζων τὴν ἀτοπίαν· ὁ δὲ συντιθέμενος καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος οἰκονομεῖσθαι, ἐναργεῖ τεκμηρίῳ τῷ κατὰ τὴν ἰδίαν
10 ζωὴν ἐπερειδόμενος περὶ τούτων δισχυρίζεται. Τῆς γὰρ ἀνθρωπίνης φύσεως ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συγκεκράμενης, τῆς δὲ ἀγγελικῆς ἀσώματον τὴν ζωὴν κεκληρωμένης, εἰ μὲν ἐπὶ μόνων τῶν σωμάτων ἐνεργῶν ἦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ δὲ ψυχῇ τῆς παρ' αὐτοῦ χάριτος ἀνεπίδεκτος ἦν, ἴσως ἂν τις ἐκ τούτου συνελόγισατο (τῆς ἐν
15 ἡμῖν νοερᾶς τε καὶ ἀσώματου φύσεως ὑπὲρ τὴν τοῦ πνεύματος δύναμιν οὕσης) μὴδὲ τὴν ἀγγελικὴν ζωὴν ἐπιδεᾶ τῆς ἐκείνου χάριτος εἶναι. Εἰ δὲ κατὰ τὸ προηγούμενον ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεὰ τῆς ψυχῆς χάρις ἐστί, τῷ δὲ νοερῷ τε καὶ ἀειδεῖ συνῆπται πῶς πρὸς τὴν ἀγγελικὴν τε καὶ ἀσώματον ζωὴν ἢ τῆς ψυχῆς ἡμῶν κατασκευή, τίς
20 οὐκ ἂν σύνθοιτο τῶν τὸ ἀκόλουθον βλέπειν ἐπισταμένων, ὅτι πᾶσα νοερὰ φύσις τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἰκονομεῖται διαταγῇ;

Ἐπειδὴ γὰρ εἴρηται ὅτι «διὰ παντὸς βλέπουσι τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οἱ ἄγγελοι», οὐκ ἔστι δὲ ἄλλως ἰδεῖν τὴν τοῦ Πατρὸς ὑπόστασιν μὴ διὰ τοῦ χαρακτῆρος εἰς αὐτὴν
25 ἀτενίσαντα, ὁ δὲ χαρακτῆρ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως ὁ Μονογενῆς ἐστί, τούτῳ δὲ πάλιν οὐκ ἂν τις πρᾶσεγγίσειε μὴ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καταυγασθεὶς τὴν διάνοιαν, τί ἐκ τούτων ἀποδείκνυται; Ὅτι οὐδὲ μιᾶς ἐνεργείας τῆς παρὰ Πατρὸς ἐνεργουμένης τὸ ἅγιον Πνεῦμα διακεχώρισται. Οὐκοῦν ἢ τῆς ἐνεργείας ταυτότης ἐπὶ Πατρὸς τε
30 καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος δείκνυσι σαφῶς τὸ τῆς φύσεως ἀπαράλλακτον· ὥστε, κἂν φύσιν σημαίῃ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, κυρίως καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὴν προσηγορίαν ἐφαρμόζεσθαι ταύτην ἢ τῆς οὐσίας κοινότης συνθήσεται.

Ἄλλ' οὐκ οἶδα πῶς ἐπὶ τὴν τῆς φύσεως ἔνδειξιν τὴν προσηγο-

11. Ματθ. 18,10.

12. Ἐβρ. 1,3.

διαρρύθμιση ὄσων ξεπερνοῦν τὴν ἀνθρώπινη φύση μας δὲ φανερώ-
νεται στὴν αἴσθησή μας, ὅμως παρατηρώντας τὴν ἀκολουθία, πε-
ρισσότερο δικαιολογεῖται κάποιος νὰ δεχτεῖ ὅτι ἀπὸ ὅσα ἐμεῖς
γνωρίζομε εἶναι καὶ σ' ἐκεῖνα ἐνεργὸς ἡ δύναμη τοῦ Πνεύματος
παρὰ ὅτι εἶναι ἀποξενωμένο ἀπὸ τὴν οἰκονομία τῶν ὑψηλῶν.

Ὅποιος δηλαδὴ ὑποστηρίζει ἐκεῖνο προβάλλει τὴ βλασφημία
γυμνὴ καὶ ἀπροσημάτιστη, πλάθοντας ὁλότελα ἀνόητα τὸν παρα-
λογισμό του. Ὅποιος ὅμως δέχεται ὅτι καὶ τὰ πάνω ἀπὸ ἐμᾶς οἰκο-
νομοῦνται μαζί με τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος, στηρίζει τὸν ἰσχυρι-
σμό του γι' αὐτὰ πατώντας σὲ τεκμήριο φανερὸ τῆς ζωῆς μας.
Ἄφοῦ δηλαδὴ ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι κράμα ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα
καὶ ἡ ἀγγελικὴ ἔχει κλῆρο τῆς τὴν ἀσώματη ζωῆ, ἂν τὸ ἅγιο Πνεῦ-
μα ἦταν ἐνεργὸ μόνο στὰ σώματα ἐνῶ ἡ ψυχὴ δὲν μπορούσε νὰ δε-
χτεῖ τὴ χάρη του, ἴσως μπορεῖ ἀπὸ αὐτὸ νὰ συμπεράνει κανένας
—ἀφοῦ ἡ μέσα μας νοερὴ καὶ ἀσώματη φύση ὑπερβαίνει τὴ δύναμη
τοῦ Πνεύματος— ὅτι οὔτε ἡ ἀγγελικὴ ζωὴ ἔχει ἀνάγκη τὴ χάρη ἐκεῖ-
νου. Ἄν ὅμως κατὰ τὸ προηγούμενο ἡ δωρεὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
εἶναι χάρη πρὸς τὴν ψυχὴ καὶ ἡ ψυχὴ μετὰ τὴ νοερότητα καὶ ἀμορφία
τῆς ἔχει συναφθεῖ με κάποιον τρόπο μετὰ τὴν ἀγγελικὴ καὶ ἀσώματη
ζωή, ποιὸς δὲ θὰ ἐννοήσῃ ἀπὸ ὅσους γνωρίζουν νὰ βλέπουν τὴν
ἀκολουθία, ὅτι κάθε νοερὴ φύση οἰκονομεῖται με πρόσταγμα τοῦ
ἁγίου Πνεύματος.

Ἐπειδὴ εἰπώθηκε δηλαδὴ ὅτι ἀδιάκοπα βλέπουν τὸ πρόσωπο
τοῦ Πατέρα μου τοῦ οὐράνιου οἱ ἄγγελοι¹¹ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ
δεῖς με ἄλλο τρόπο τὴν ὑπόσταση τοῦ Πατέρα ἂν ὄχι ἀπὸ τὸ ἀποτύ-
πωμά της, καὶ τὸ ἀποτύπωμα τῆς ὑπόστασης τοῦ Πατέρα εἶναι ὁ
Μονογενής¹², κι αὐτὸν πάλι δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν πλησιάσῃ ἂν
δὲν καταυγασθεῖ ἡ διάνοιά του ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, τί ἀποδεικνύε-
ται ἀπὸ αὐτά; Ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲν ἔχει χωριστεῖ ἀπὸ καμιὰ
ἐνέργεια ἀπὸ ὅσες κάνει ὁ Πατέρας. Ἡ ταυτότητα λοιπὸν τῆς ἐνέρ-
γειας στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα δείχνει φανερὰ ὅτι
ἡ φύση τους δὲν παραλάσσει. Ὡστε, ἀκόμη κι ἂν σημαίνει φύση τὸ
ὄνομα τῆς θεότητος, ἡ κοινότητα τῆς οὐσίας ἐπιβάλλει ν' ἀποδοθεῖ
ἡ προσηγορία αὐτὴ ἔγκυρα καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα.

Δὲν γνωρίζω ὅμως πῶς, γιὰ νὰ δεῖξουν τὴ φύση, χρησιμο-

ρίαν τῆς θεότητος φέρουσιν οἱ πάντα κατασκευάζοντες, ὡσπερ οὖν ἀκηκοότες παρὰ τῆς θείας Γραφῆς ὅτι χειροτονητὴ φύσις οὐ γίνεται· Μωυσῆς δὲ τῶν Αἰγυπτίων ἐχειροτονήθη θεός, οὕτω πρὸς αὐτὸν εἰπόντος τοῦ χρηματιζόντος ὅτι «θεὸν σε δέδωκα τῷ Φαραῶ». Οὐκοῦν ἐξουσίας τινὸς εἴτε ἐποπτικῆς εἴτε ἐνεργητικῆς ἐνδειξιν ἢ προσηγορία φέρει, ἢ δὲ θεία φύσις ἐν πᾶσι τοῖς ἐπινοουμένοις ὀνόμασι, καθὼς ἐστι, μένει ἀσήμαντος, ὡς ὁ ἡμέτερος λόγος. Ἐνεργέτην γὰρ καὶ κριτὴν, ἀγαθὸν τε καὶ δίκαιον καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα μαθόντες ἐνεργειῶν διαφορὰς ἐδιδάχθημεν, τοῦ δὲ ἐνεργοῦντος τὴν φύσιν οὐδὲν μᾶλλον διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν κατανοήσεως ἐπιγνῶναι δυνάμεθα. Ὅταν γὰρ ἀποδίδῃ τις λόγον ἐκάστου τε τούτων τῶν ὀνομάτων καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως περὶ ἣν τὰ ὀνόματα, οὐ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρων ἀποδίδωσι λόγον· ὣν δὲ ὁ λόγος ἕτερος, τούτων καὶ ἡ φύσις διάφορος. Οὐκοῦν ἄλλο μὲν τί ἐστὶν ἡ οὐσία, ἣς οὕπω λόγος μνη-
15 τῆς ἐξευρέθη, ἑτέρα δὲ τῶν περὶ αὐτὴν ὀνομάτων ἢ σημασία ἐξ ἐνεργείας τινὸς ἢ ἀξίας ὀνομαζομένην.

Τὸ μὲν οὖν ἐν ταῖς ἐνεργείαις μηδεμίαν εἶναι διαφορὰν ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων κοινωνίας εὐρίσκομεν, τὸ δὲ κοινὸν τῆς φύσεως ἐναργῶς ἀποδέδεικται διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν ταυτότητος συνιστά-
20 μενον. Εἴτε οὖν ἐνεργείας ὄνομα ἢ θεότης, ὡς μίαν ἐνέργειαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, οὕτω μίαν φασὲν εἶναι τὴν θεότητα· εἴτε κατὰ τὰς τῶν πολλῶν δόξας φύσεως ἐνδεικτικόν ἐστὶ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, διὰ τὸ μηδεμίαν εὐρίσκειν ἐν τῇ φύσει παραλλαγὴν ἐκ τῆς τῶν ἐνεργειῶν ταυτότητος οὐκ ἀπεικόντως μιᾶς θεότη-
25 τος τὴν ἁγίαν Τριάδα διοριζόμεθα.

Εἰ δὲ τις ἀξίας ἐνδεικτικὴν εἶναι τὴν προσηγορίαν ταύτην ὀρίζοιτο, οὐκ οἶδα μὲν τίνι λόγῳ πρὸς τὴν τοιαύτην σημασίαν ἔλκει τὸ ὄνομα· πλὴν ἐπειδὴ πολλῶν ἐστὶ τὸ τοιοῦτον λεγόντων ἀκούειν, ὡς ἂν μηδαμόθεν χώραν κατὰ τῆς ἀληθείας ἢ τῶν ἀντικειμένων εὐρί-
30 σκοι σπουδῆ, καὶ πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν συμπερινεχθέντες τοῖς οὕτω δοξάζουσι, φασὲν ὅτι, κἂν ἀξίαν σημαίνῃ τὸ ὄνομα, καὶ κατὰ τοῦτο κυρίως τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἢ προσηγορία ἐφαρμοσθήσεται. Πᾶσαν μὲν γὰρ ἀξίαν ἐνδείκνυται τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα, «ὁ δὲ

ποιούν τὴν προσηγορία τῆς θεότητος αὐτοὶ ποὺ ἀποδεικνύουν τὰ πάντα, σὰ νὰ μὴν ἔχουν ἀκούσει ἀπὸ τῆς θείας Γραφῆς ὅτι ἡ φύση δὲ χειροτονεῖται. Ὁ Μωυσῆς ὁμοίως χειροτονήθηκε θεὸς τῶν Αἰγυπτίων, ἐπειδὴ ἔτσι τοῦ εἶπε Ἐκεῖνος ποὺ τοῦ παρουσιαζόταν «σὲ ἔδωσα ὡς Θεὸς στὸ Φαραῶ»¹³. Ἡ προσηγορία λοιπὸν κάνει ἐνδειξη μιᾶς ἐξουσίας εἴτε ἐποπτικῆς εἴτε ἐνεργητικῆς, ἐνῶ ἡ θεία φύση μὲ ὅλα τὰ ὀνόματα ποὺ ἐπινοοῦμε γι' αὐτὴν μένει ἀ-σήμαντη σὲ ὅ,τι εἶναι στὴν οὐσία της, ὅπως λέμε ἐμεῖς. Γιατὶ μαθαίνοντας τὰ ὀνόματα εὐεργέτης καὶ κριτῆς, ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, διδαχτήκαμε διαφορὰς ἐνεργειῶν, μὲ τὴν κατανόηση ὁμοίως τῶν ἐνεργειῶν δὲν μπορούμε ν' ἀντιληφθοῦμε καθόλου καλύτερα τὴ φύση ἐκείνου ποὺ ἐνεργεῖ. Ὅταν δηλαδὴ κάποιος δίνει τὸν ὀρισμὸ καθενὸς ἀπὸ τὰ ὀνόματα αὐτὰ καθὼς καὶ τῆς ἴδιας τῆς φύσης στὴν ὁποία ἀφοροῦν τὰ ὀνόματα, δὲ δίνει τὸν ἴδιο ὀρισμὸ. Ἐπομένως κάτι ἄλλο εἶναι ἡ οὐσία τῆς ὁποίας δὲ βρέθηκε ἀκόμη ὁ λόγος ποὺ θὰ τὴ φανερώσει, καὶ ἄλλη ἡ σημασία τῶν ὀνομάτων ποὺ τὴν ἀφοροῦν ποὺ λέγονται ἐξαιτίας κάποιας ἐνεργείας ἢ ἐνὸς ἀξιώματος.

Ἀπὸ τὴν κοινότητα λοιπὸν τῶν ὀνομάτων βρίσκομε ὅτι δὲν ὑπάρχει καμιὰ διαφορὰ στὶς ἐνεργείες, καὶ ἡ κοινότητα τῆς φύσης τοὺς ἔχει ἀποδειχθεῖ μὲ σαφήνεια ὅτι συντελεῖται μὲ τὴν ταυτότητα τῶν ἐνεργειῶν. Εἴτε λοιπὸν εἶναι ὄνομα ἐνεργείας ἢ θεότητα, ὅπως εἶναι μία ἡ ἐνεργεία τοῦ Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἔτσι λέμε πῶς εἶναι μία καὶ ἡ θεότητα. Εἴτε εἶναι ἐνδεικτικὸ τῆς φύσης τὸ ὄνομα τῆς θεότητος ὅπως πιστεύουν οἱ πολλοί, ἐπειδὴ δὲ βρίσκομε καμιὰ παραλλαγή στὴ φύση ἐξαιτίας τῆς ταυτότητας τῶν ἐνεργειῶν, δὲν ὀρίζομε παράλογα τὴν ἁγία Τριάδα μιᾶς θεότητας.

Ἄν ὁμοίως κάποιος ὀρίσει ὅτι ἡ προσηγορία δείχνει ἀξίωμα δὲν γνωρίζω γιὰ ποιὸ λόγον ἔλκει τὸ ὄνομα πρὸς τὴ σημασία αὐτή. Ἐπειδὴ ὁμοίως αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἀκούσομε νὰ τὸ λένε πολλοί, γιὰ νὰ μὴ βρῖσκει πούθενά ὀρηκτήριο κατὰ τῆς ἀλήθειας ἢ ἐπιθυμία τῶν ἀντιπάλων κι ἀντιμετωπίζοντας τέτοια ἀντίληψη λέμε σὲ ὁποιους ἔχουν αὐτὴ τὴ γνώμη ὅτι, κι' ἂν ἀκόμα σημαίνει ἀξίωμα, ἀκόμα καὶ σύμφωνα μὲ αὐτὸ ἡ προσηγορία ἀποδίδεται ἀπόλυτα στὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γιατὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας δείχνει βέβαια ἓνα ὁποιο

Θεὸς ἡμῶν», φησί, «βασιλεὺς προαιώνιος». Ἄλλὰ καὶ τοῦ βασιλέως ὁ Υἱὸς ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχων καὶ αὐτὸς βασιλεὺς παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς ἀνακηρύττεται, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον χρίσμα τοῦ Μονογενοῦς εἶναι φησιν ἢ θεία Γραφή, ἐκ μεταφορᾶς τῶν τῆδε νομισμένων τὴν ἀξίαν τοῦ Πνεύματος ἐρμηνεύουσα.

Ὡς γὰρ ἐν τοῖς ἀρχαίοις τοῖς εἰς βασιλείαν παραγομένοις σύμβολον ἦν τῆς ἀξίας ταύτης τὸ ἐπαγόμενον αὐτοῖς χρίσμα, οὗ γενομένου τὸ ἀπ' ἐκείνου μετάστασις ἦν ἀπὸ τῆς ἰδιωτικῆς ταπεινότητος ἐπὶ τὴν τῆς δυναστείας ὑπεροχὴν, καὶ ἕτερον μεταλαμβάνειν ὄνομα
10 μετὰ τὴν χρίσιν ὁ τῆς χάριτος ταύτης ἠξιωμένος ἀντὶ τοῦ κοινουῦ ἀνθρώπου χριστὸς Κυρίου ὀνομαζόμενος· διὰ τοῦτο, ὡς ἂν μάλιστα ἢ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἀξία τοῖς ἀνθρώποις παραδειχθεῖη, σύμβολον βασιλείας καὶ χρίσμα παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάσθη, διδασκομένων ἡμῶν ὅτι τῆς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δόξης καὶ βασιλείας
15 κοινωνεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὡς γὰρ ἐν ἀνθρώποις οὐκ ἦν παρελθεῖν εἰς βασιλείαν μὴ προκαθηγησαμένου χρίσματος, οὕτω τὴν ἴσην ἐνδείκνυται δύναμιν ἐκ μεταφορᾶς τῶν παρ' ἡμῖν ὀνομάτων ὁ λόγος, ὅτι οὐδὲ ἢ τοῦ Υἱοῦ βασιλεία δίχα τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἀξίας καταλαμβάνεται· διὸ
20 κυρίως Χριστὸς λέγεται, τῆς ἀχωρίστου καὶ ἀδιαστάτου πρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα συναφείας τοῦ ὀνόματος τούτου παρεχομένου τὴν ἐνδειξιν. Εἰ οὖν Χριστὸς μὲν ὁ μονογενὴς Θεός, χρίσμα δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ δὲ τοῦ Χριστοῦ προσηγορία τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ἐνδείκνυται, σύμβολον δὲ τῆς βασιλείας ἢ χρίσις ἐστίν, ἄρα κοινωνεῖ
25 καὶ τῆς ἀξίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ οὖν φασί τινες τὸ τῆς θεότητος ὄνομα τοῦ ἀξιώματος εἶναι δηλωτικόν, ἀπεφάνθη δὲ κοινωνεῖν ἐν τούτῳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἄρα τὸ κοινωνοῦν τῆς ἀξίας κοινωνήσει πάντως καὶ τοῦ παραστατικοῦ ταύτης ὀνόματος.

ἀξίωμα· «καὶ ὁ Θεὸς μας», λέει, «εἶναι βασιλιάς προαιώνιος»¹⁴ Ἄλλὰ καὶ τὸν Υἱὸ τοῦ Βασιλιᾶ, πού ἔχει ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατέρας, κι αὐτὸν ἢ ἅγια Γραφή τὸν ἀνακηρύσσει βασιλιά, καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα λέει ἢ θεία Γραφή πὼς εἶναι χρίσμα τοῦ Μονογενοῦς, ἐρμηνεύοντας τὸ ἀξίωμα τοῦ Πνεύματος καὶ κάνοντας μεταφορὰ ἀπὸ τὰ συνηθισμένα σ' ἐμᾶς ἐδῶ.

Ὅπως δηλαδὴ στοὺς ἀρχαίους σύμβολο τοῦ ἀξιώματος ὄσων ἀνῆρχονταν στὴ βασιλεία ἦταν τὸ χρίσμα καὶ πού ὄταν τὸ δέχονταν ἔπειτα γινόταν ἢ μετάβασή τους ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴ ἀσημότητα στὴ διάκριση τῆς δυναστείας κι ἔπαιρνε ἄλλο ὄνομα μετὰ τὴ χρίση του ὁποῖος ἀξιώνόταν αὐτὴ τὴ χάρη κι ὀνομαζόταν ἀπὸ κοινοῦ ἀνθρώπος χριστὸς τοῦ κυρίου· γι' αὐτό, γιὰ νὰ φανερωθεῖ στοὺς ἀνθρώπους ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο τὸ ἀξίωμα τοῦ Πνεύματος, ὀνομάστηκε ἀπὸ τὴ Γραφὴ σύμβολο βασιλείας καὶ χρίσμα· διδασκόμαστε ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα κατέχει τὴ δόξα καὶ τὴ βασιλεία τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Θεοῦ.

Ὅπως δηλαδὴ καὶ στοὺς ἀνθρώπους δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ προχωρήσουν στὴ βασιλεία, ἂν δὲν προηγηθεῖ τὸ χρίσμα, ἔτσι ὁ λόγος παρουσιάζει τὴν ἴση δύναμη κάνοντας μεταφορὰ ἀπὸ τὰ ὀνόματα πού χρησιμοποιοῦμε ἐμεῖς, ὅτι μήτε τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα τοῦ Υἱοῦ δὲν κατανοεῖται χωρὶς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Γι' αὐτὸ λέγεται χριστὸς κυριολεκτικὰ, ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τοῦτο δίνει ἐνδειξὴ τῆς ἀχώριστης καὶ ἀδιάστατης συνάφειάς του πρὸς τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἄν λοιπὸν μερικοὶ λένε ὅτι τὸ ὄνομα τῆς θεότητος εἶναι δηλωτικὸ τοῦ ἀξιώματος καὶ ἂν φάνηκε ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα μετέχει αὐτοῦ τοῦ ἀξιώματος, ἄρα αὐτὸ πού κοινωνεῖ τοῦ ἀξιώματος θὰ κοινωνήσῃ ἀσφαλῶς καὶ τοῦ ὀνόματος πού παριστάνει τὸ ἀξίωμα.

ΠΡΟΣ ΑΒΛΑΒΙΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΟΙΕΣΘΑΙ ΛΕΓΕΙΝ

ΤΡΕΙΣ ΘΕΟΥΣ

Ἦμᾶς μὲν δίκαιόν ἐστι, τοὺς ἀκμάζοντας ἐν πάσῃ δυνάμει κατὰ τὸν ἔσω ἄνθρωπον, πρὸς τοὺς ἐναντίους τῆς ἀληθείας διαγωνίζεσθαι καὶ μὴ κατοκνεῖν πρὸς τοὺς πόνους, ὅπως ἂν ἡμεῖς οἱ πατέρες τοῖς γενναίοις ἰδρῶσι τῶν τέκνων ἐπευφραίνωμεθα· τοῦτο γὰρ ὁ τῆς φύσεως ὑποτίθεται νόμος· ἐπεὶ δὲ ἀναστρέψας τὴν τάξιν ἐφ' ἡμᾶς τρέπεις τὰς προσβολὰς τῶν ἀκίδων, αἷς οἱ ἀντικείμενοι τῇ ἀληθείᾳ βάλλουσι, καὶ κελεύεις τῷ θυρεῷ τῆς πίστεως παρ' ἡμῶν τῶν γερόντων κατασβέννυσθαι τοὺς ἐρημικοὺς ἄνθρακας καὶ ἀποπέμπεσθαι τὰ ἠκονημένα τῆς ψευδωνύμου γνώσεως βέλη, δεχόμεθα τὸ ἐπίταγμα, σοὶ τύπος τῆς εὐπειθείας γινόμενοι, ὡς ἂν καὶ αὐτὸς ἡμῖν ἀντιπαρέχοις τὴν ἴσιν ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἐπιταγμάτων ἀντίδοσιν, εἴ ποτέ σε πρὸς τοὺς τοιοῦτους ἀθλοὺς διαναστήσαιμεν, ὡ γενναῖε τοῦ Χριστοῦ στρατιῶτα Ἀβλάβιε.

Ἔστι δὲ οὐ μικρὸς οὗτος ὁ λόγος ὃν προέτεινας ἡμῖν οὐδὲ τοιοῦτος ὡς ὀλίγην φέρειν ζημίαν, εἰ μὴ τῆς προσηκούσης ἐξετάσεως τύχοι. Ἀνάγκη γὰρ ἐκ τῆς βίας τοῦ ἐρωτήματος ἐνὶ πάντως τῶν ἀπεμφαινόντων συνενεχθῆναι κατὰ τὸν πρόχειρον νοῦν καὶ ἢ τρεῖς λέγειν θεοὺς, ὅπερ ἀθέμιτον, ἢ μὴ προσμαρτυρεῖν τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι τὴν θεότητα, ὅπερ ἀσεβές τε καὶ ἄτοπον. Τὸ δὲ λεγόμενον πὰρὰ σοῦ τοιοῦτόν ἐστιν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, ἐν μιᾷ

1. Στοιχειώδεις πληροφορίες γιὰ τὰ πρόσωπα ποὺ ἀναφέρονται ἐδῶ μπορεῖ νὰ δεῖ κανεὶς στὶς ἐπιστολὰς τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ στὴ σειρὰ αὐτή.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΒΛΑΒΙΟ¹

ΟΤΙ ΔΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΝΟΜΙΖΟΥΝ ΠΩΣ ΜΙΛΟΥΜΕ

ΓΙΑ ΤΡΕΙΣ ΘΕΟΥΣ

Τὸ δίκαιο εἶναι, ἐσεῖς ποὺ οἱ ἐσωτερικὲς σας δυνάμεις βρίσκονται στὴ μεγάλη τους ἀκμὴ, ν' ἀντιμάχεστε τοὺς πολέμιους τῆς ἀλήθειας καὶ νὰ μὴ δειλιάσετε μπροστὰ στοὺς κόπους, ὥστε ἐμεῖς οἱ πατέρες σας νὰ νιώθομε χαρὰ ἀπὸ τοὺς γενναίους ἰδρωτὲς τῶν παιδιῶν μας. Αὐτὸ θέτει ὡς βασικὴ ἀρχὴ ὁ νόμος τῆς φύσης. Ἄφοῦ ὁμως ἐσὺ ἀνατρέπεις τὴν τάξιν καὶ στρέφεις καταπάνω μας τίς βολὲς τῶν κονταριῶν, ποὺ οἱ ἐχθροὶ ρίχνουν κατὰ τῆς ἀλήθειας, καὶ προστάξεις μὲ τὸ ἔμβλημα τῆς πίστης² νὰ σβήσομε ἐμεῖς οἱ γέροντες τοὺς ἐρημικοὺς ἀνθρακες³ καὶ ν' ἀπομακρύνουμε τὰ ἀκονισμένα βέλη τῆς ψευδώνυμης γνώσης, δεχόμεστε τὴν προσταγὴ σου καὶ γινόμαστε γιὰ σένα τὸ παράδειγμα τῆς εὐπειθείας, ὥστε κι ἐσὺ ὁ ἴδιος νὰ μᾶς κάνεις τὴν ἴση ἀντιπροσφορά σὲ ὁμοια προστάγματα, ἂν σὲ προτρέψομε κάποτε σὲ τέτοιους ἀθλους, γενναῖε στρατιώτῃ τοῦ Χριστοῦ Ἀβλάβιε.

Ὁ λόγος ποὺ μοῦ προτείνεις δὲν ἔχει μικρὴ σημασία οὔτε εἶναι τέτοιος ποὺ νὰ προκαλεῖ λίγη ζημίαν, ἂν δὲν ἐξεταστεῖ ὅπως πρέπει. Γιατὶ ἀπὸ τὴ βεβαιότητα τοῦ ἐρωτήματος πρέπει στὴν πρόχειρην σκέψην νὰ συμφωνήσομε σ' ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἄτοπα καὶ ἢ νὰ ὁμολογοῦμε τρεῖς θεοὺς, πράγμα ἀνεπίτρεπτο, ἢ νὰ μὴν ἀποδίδομε τὴ θεότητα στὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα, ποὺ εἶναι ἀσέβεια καὶ παραλογισμός. Αὐτὸ ποὺ προτείνεις εἶναι κάτι τέτοιο. Ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἰάκωβος καὶ ὁ Ἰωάννης, ἐνῶ ἔχουν κοινὴ τὴν ιδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀναφέρονται ὡστόσο ὡς τρεῖς ἄνθρωποι. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου

2. Ἐφεσ. 6,16

3. Ψαλμ. 119,4.

- δντες τῇ ἀνθρωπότητι, τρεῖς ἄνθρωποι λέγονται· καὶ οὐδὲν ἄτοπον
 τοὺς συνημμένους κατὰ τὴν φύσιν, εἰ πλείους εἶεν, ἐκ τοῦ τῆς φύσε-
 ως ὀνόματος πληθυντικῶς ἀριθμεῖσθαι. Εἰ οὖν ἐκεῖ τοῦτο δίδωσιν
 ἢ συνήθεια καὶ ὁ ἀπαγορεύων οὐκ ἔστι δύο λέγειν τοὺς δύο καὶ τρεῖς
 5 τοὺς ὑπὲρ δύο, πῶς, ἐπὶ τῶν μυστικῶν δογμάτων τὰς τρεῖς ὑποστά-
 σεις ὁμολογοῦντες καὶ οὐδεμίαν ἐπ' αὐτῶν τὴν κατὰ φύσιν διαφορὰν
 ἐννοοῦντες, μαχόμεθα τρόπον τινὰ τῇ ὁμολογίᾳ, μίαν μὲν τὴν θεότη-
 τα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγοντες,
 τρεῖς δὲ θεοὺς λέγειν ἀπαγορεύοντες;
- 10 Ὁ μὲν οὖν λόγος, καθὰ προέφην, πολὺ τὸ δυσμεταχειρίστον
 ἔχει· ἡμεῖς δέ, εἰ μὲν τι τοιοῦτον εὖροιμεν, δι' οὗ τὸ ἀμφίβολον τῆς
 διανοίας ἡμῶν ἐρεισθήσεται, μηκέτι πρὸς τὸ διλήμματον τῆς ἀτο-
 πίας ἐπιδιστάζον καὶ κραδαινόμενον, εἴ ἂν ἔχοι· εἰ δὲ καὶ ἀτονώτε-
 ρος ἐλεγχθεῖ τῷ προβλήματι ὁ ἡμέτερος λόγος, τὴν μὲν παράδο-
 15 σιν, ἣν παρὰ τῶν πατέρων διαδεξάμεθα, φυλάζομεν εἰς αἰὲν βεβαίαν
 τε καὶ ἀκίνητον, τὸν δὲ συνήγορον τῆς πίστεως λόγον παρὰ τοῦ Κυ-
 ρίου ζητήσομεν· ὅς, εἰ μὲν εὖρεθεῖ παρὰ τινος τῶν ἐχόντων τὴν χά-
 ριν, εὐχαριστήσομεν τῷ δεδωκότι τὴν χάριν· εἰ δὲ μὴ, οὐδὲν ἤττον
 ἐπὶ τῶν ἐγνωσμένων τὴν πίστιν ἀμετάθετον ἔξομεν.
- 20 Τί δὴποτε τοῖνον ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνηθείᾳ καθ' ἓνα τοὺς ἐν τῇ
 φύσει τῇ αὐτῇ δεικνυμένους ἀπαριθμήσαντες πληθυντικῶς ὀνομά-
 ζομεν, τοσοῦσδε λέγοντες τοὺς ἀνθρώπους καὶ οὐχὶ ἓνα τοὺς πάν-
 τας, ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως ἐκβάλλει τὸ πλῆθος τῶν θεῶν ὁ τοῦ
 δόγματος λόγος, καὶ ἀριθμῶν τὰς ὑποστάσεις καὶ τὴν πληθυντικὴν
 25 σημασίαν οὐ προσδεχόμενος;
- Ἔστι μὲν οὖν κατὰ τὸ πρόχειρον τοῦτο τοῖς ἀπλουστέροις εἰ-
 πόντα δόξαι τι λέγειν, ὅτι φεύγων ὁ λόγος τῆς ἐλληνικῆς πολυθείας
 τὴν ὁμοιότητα θεοῦ ἐν πλήθει ἀριθμεῖν παρητήσατο, ὡς ἂν μὴ τις
 καὶ τῶν δογμάτων νομισθεῖ κοινότης, εἰ μὴ μοναδικῶς, ἀλλὰ
 30 πληθυντικῶς καὶ παρ' ἡμῶν ἀριθμοῖτο τὸ θεῖον καθ' ὁμοιότητα τῆς
 παρ' αὐτοῖς συνηθείας. Τοῦτο δὲ τοῖς μὲν ἀκεραιότεροις λεγόμενον
 ἴσως ἂν τι δόξειε λέγεσθαι, ἐπὶ δὲ γε τῶν τὸ ἕτερον αὐτοῖς τῆς προ-

άνοητο αὐτοὺς ποὺ συνάπτονται μὲ τὴν ἴδια φύση, ἂν εἶναι πολλοί, νὰ τοὺς ἀναφέρομε στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ μὲ τὸ ὄνομα τῆς φύσης τους. Ἐὰν ἐκεῖ λοιπὸν ἔχομε γι' αὐτὸ τὴν ἄδεια τῆς συνήθειας καὶ δὲν ὑπάρχει κανένας νὰ μᾶς ἀπαγορεύσει νὰ λέμε δύο τοὺς δύο καὶ τρεῖς τοὺς πάνω ἀπὸ τοὺς δύο, στὴν περίπτωσι τῶν μυστικῶν δογμάτων, ἐνῶ ὁμολογοῦμε τὶς τρεῖς ὑποστάσεις καὶ δὲ διαπιστώνομε σ' αὐτὰς καμιά διαφορὰ τῆς φύσης τους, πῶς κατὰ κάποιον τρόπο ἀντιμαχόμεσθε τὴν ὁμολογίαν μας καὶ μιλοῦμε γιὰ μίαν θεότητα τοῦ Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀποφεύγομε ὁμῶς ν' ἀναφέρομε τρεῖς θεούς;

Ὁ λόγος, ὅπως εἶπα ἀπὸ τὴν ἀρχή, παρουσιάζει πολλὴ δυσκολία. Ἐὰν τώρα ἐμεῖς μπόρῃσομε νὰ βροῦμε μίαν τέτοια βᾶση, ποὺ νὰ στηρίξει τὴν ἀμφιβολίαν τοῦ νοῦ μας καὶ νὰ μὴν ἐπιτρέπει τὸ δισταγμὸ καὶ τὴν ταλάντευση μέσα στὸ παράλογο αὐτὸ δίλημμα, θὰ εἶναι καλά. Ἐὰν ὁμῶς ὁ λόγος ὁ δικός μου ἀποδειχθεῖ κατώτερος στὴ δύναμιν ἀπὸ τὸ πρόβλημα, θὰ φυλάξομε γιὰ πάντα βέβαιη καὶ ἀκλόνητη τὴν παράδοσιν ποὺ λάβαμε ἀπὸ τοὺς πατέρες μας καὶ θὰ ζητήσομε ἀπὸ τὸν Κύριον τὸ λόγο ποὺ θὰ ὑπερασπιστεῖ τὴν πίστη. Τὸ λόγο αὐτὸν ἂν τὸ ἐπιτύχει κάποιος ἀπὸ ὄσους ἔχουν τὴ χάριν, θὰ εὐχαριστήσομε αὐτὸν ποὺ ἔδωκε τὴ χάριν· ἂν ὄχι, αὐτὸ δὲ θὰ πεῖ ὅτι θὰ κρατήσομε λιγότερον ἀμετακίνητη τὴν πίστην μας ἀπὸ ὅσα ἔχομε διδαχθεῖ.

Γιατί λοιπὸν στὴν καθημερινὴ ζωὴν μας μετρῶντας ἕναν—ἕνα αὐτοὺς ποὺ παρουσιάζονται νὰ ἔχουν τὴν ἴδια φύσιν τοὺς ἀναφέρομε στὸν πληθυντικόν, λέγοντας ὅτι οἱ ἄνθρωποι εἶναι τόσοι στὸν ἀριθμὸν καὶ ὄχι ἕνας ὄλοι, ἐνῶ στὴν περίπτωσιν τῆς θείας φύσης ἡ δογματικὴν μας διατύπωσιν διώχνει τὴν πολλαπλότητα τῶν θεῶν κι ὁμῶς καὶ τὶς ὑποστάσεις μετρά καὶ τὴ σημασίαν τοῦ πληθυντικοῦ δὲν ἀποδέχεται;

Ὅταν μιᾶς λοιπὸν ἔτσι πρόχειρα κάποιος μπορεῖ νὰ πιστέψουν οἱ ἀπλούστεροι ὅτι λέει κάτι ὀρθόν, ὅτι δηλαδὴ ἀποφεύγοντας ὁ λόγος τὴν πολυθεῖαν ἀρνήθηκε ν' ἀπαριθμεῖ πολλοὺς θεούς, γιὰ νὰ μὴν πιστευθεῖ ὅτι ὑπάρχει καὶ κάποια κοινότητα στὰ δόγματα, ἂν δὲν ἀριθμούσαμε κι ἐμεῖς τὸ θεῖον ἐνικὰ ἀλλὰ στὸν πληθυντικὸν ἀριθμὸν ὅπως συνήθιζαν ἐκεῖνοι. Ἐὰν λεχθεῖ αὐτὸ σὲ ἀνθρώπους ἀκέραιους ἴσως φανεῖ πῶς εἶναι κάτι ὀρθόν· γιὰ ὄσους ὁμῶς ἐπιδιώκουν

τάσεως στήναι ζητούντων ἢ μὴ ὁμολογεῖν ἐπὶ τῶν τριῶν τὴν θεότητα ἢ τρεῖς πάντως ὀνομάζειν τοῦς τῆς αὐτῆς κοινωνούντας θεότητας, οὕτω τοιοῦτόν ἐστι τὸ εἰρημένον, οἷον ἐμπουῆσαι λύσιν τινὰ τοῦ ζητήματος. Οὐκοῦν ἐπάναγκες διὰ πλειόνων ποιήσασθαι τὴν ἀπό-
5 κρισιν, ὅπως ἂν οἷόν τε ἦ, τὸ ἀληθὲς ἀνιχνεύοντας· οὐ γὰρ περὶ τῶν τυχόντων ὁ λόγος.

Φαμὲν τοίνυν πρῶτον μὲν κατάχρησίν τινα συνηθείας εἶναι τὸ τοῦς μὴ διηρημένους τῇ φύσει κατ' αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως ὄνομα πληθυντικῶς ὀνομάζειν καὶ λέγειν ὅτι πολλοὶ ἄνθρωποι, ὅπερ
10 ὁμοῖόν ἐστι τῷ λέγειν, ὅτι πολλαὶ φύσεις ἀνθρώπιναί. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, δῆλον ἂν ἡμῖν ἐντεῦθεν γένοιτο· προσκαλούμενοι γὰρ τινα, οὐκ ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ὀνομάζομεν, ὡς ἂν μὴ τινα πλάνην ἢ κοινότης τοῦ ὀνόματος ἐμπουῆσειεν, ἐκάστου τῶν ἀκουόντων ἑαυ-
τὸν εἶναι τὸν προσκληθέντα νομίζοντος, ὅτι μὴ τῇ ἰδιαζούσῃ προση-
15 γορίᾳ, ἀλλ' ἐκ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως ὀνόματος ἢ κλήσις γίνεται· ἀλλὰ τὴν ἰδίως ἐπικειμένην αὐτῷ (τὴν σημαντικὴν λέγω τοῦ ἀποκειμένου) φωνὴν εἰπόντες, οὕτως αὐτὸν τῶν πολλῶν ἀποκρίνομεν, ὥστε πολλοὺς μὲν εἶναι τοῦς μετεσχηκότας τῆς φύσεως, φέρε εἰπεῖν μαθητὰς ἢ ἀποστόλους ἢ μάρτυρας, ἓνα δὲ ἐν πᾶσι τὸν ἄνθρωπον,
20 εἴπερ, καθὼς εἴρηται, οὐχὶ τοῦ καθ' ἕκαστον, ἀλλὰ τοῦ κοινοῦ τῆς φύσεως ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος· ἄνθρωπος γὰρ ὁ Λουκᾶς ἢ ὁ Στέφανος, οὐ μὴν, εἴ τις ἄνθρωπος, πάντως καὶ Λουκᾶς ἐστὶν ἢ Στέφανος.

Ἄλλ' ὁ μὲν τῶν ὑποστάσεων λόγος διὰ τὰς ἐνθεωρουμένας ιδιότητας ἐκάστῳ τὸν διαμερισμὸν ἐπιδέχεται καὶ κατὰ σύνθεσιν ἐν
25 ἀριθμῷ θεωρεῖται· ἢ δὲ φύσις μία ἐστίν, αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἡνωμένη καὶ ἀδιάτμητος ἀκριβῶς μονάς, οὐκ ἀξαναομένη διὰ προσθήκης, οὐ μειουμένη δι' ὑφαιρέσεως, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ἐν οὐσα καὶ ἐν διαμένουσα, κἂν ἐν πλήθει φαίνεται, ἄσχιτος καὶ συνεχῆς καὶ ὁλόκληρος καὶ τοῖς μετέχουσιν αὐτῆς τοῖς καθ' ἕκαστον οὐ συνδιαρουμένη. Καὶ
30 ὡςπερ λέγεται λαὸς καὶ δῆμος καὶ στράτευμα καὶ ἐκκλησία μοναχῶς πάντα, ἕκαστον δὲ τούτων ἐν πλήθει νοεῖται, οὕτω κατὰ τὸν ἀκριβέστερον λόγον καὶ ἄνθρωπος εἷς κυρίως ἂν ρηθεῖη, κἂν οἱ ἐν

νά σταθοῦν στοῦ ἑνα ἀπὸ τὰ δύο μέλη τοῦ διλήμματος, ἢ νά μὴ δεχτοῦν τὴ θεότητα καὶ στοὺς τρεῖς ἢ ν' ἀναφέρουν ὅπωςδήποτε ὡς τρεῖς ἐκείνους ποὺ κοινωνοῦν τὴν ἴδια θεότητα, δὲν εἶναι τέτοιος ὁ λόγος αὐτός, ὥστε νά φέρει κάποια λύση στοῦ ζήτημα. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν ὅπωςδήποτε ν' ἀπαντήσω ἐκτενέστερα ὅσο γίνεται ἀκολουθώντας τὰ ἴχνη τῆς ἀλήθειας. Γιατὶ ὁ λόγος μας δὲν εἶναι γιὰ πράγματα τυχαῖα.

Λέμε λοιπὸν πρῶτα πῶς εἶναι μιὰ παράβαση τῆς συνήθειας νά μὴν ὀνομάζονται οἱ χωρισμένοι στὴ φύση μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα τῆς φύσης τους στοὺν πληθυντικὸ ἀριθμὸ καὶ νά λέμε πῶς εἶναι πολλοὶ ἄνθρωποι, πράγμα ποὺ εἶναι ὁμοιο μὲ τὸ νά λέμε πολλές ἀνθρώπινες φύσεις. Καὶ ὅτι αὐτὰ εἶναι ἔτσι, θὰ γίνῃ φανερό ἀπὸ ἐδῶ. Ὅταν καλοῦμε κάποιον, δὲν τὸν ὀνομάζομε σύμφωνα μὲ τὴ φύση του, μήπως τυχὸν προκαλέσει κάποιο λάθος ἢ κοινότητα τοῦ ὀνόματος, μὲ τὸ νά νομίζει καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἀκοῦν, ὅτι εἶναι αὐτός ὁ ἴδιος ποὺ καλέσαμε, ἐπειδὴ ἡ κλήση του δὲν ἐγίνε μὲ τὸ ἰδιαίτερο δικό του ἀλλὰ μὲ τὸ κοινὸ ὄνομα τῆς φύσης. Ὅταν ὁμοῦς ἐκφωνήσομε τὸ ὀρισμένο γι' αὐτὸν ὄνομα (ἐννοῶ τὸ ὄνομα ποὺ σημαίνει τὸ ὑποκείμενο), μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν τὸν ξεχωρίζομε ἀπὸ τοὺς πολλοὺς, ὥστε, ἐνῶ εἶναι πολλοὶ αὐτοὶ ποὺ ἔχουν μετὰσχει τὴ φύση, μαθητὲς λόγου χάρι ἢ ἀπόστολοι ἢ μάρτυρες, ὥστόσο μέσα σ' ὄλους αὐτοὺς ὁ ἄνθρωπος νά εἶναι ἓνας, ἄν, καθὼς εἶπαμε, τὸ ὄνομα 'ἄνθρωπος' δὲν εἶναι ἰδιαίτερο ὄνομα ἐνὸς ἀπὸ αὐτοὺς ἀλλὰ τῆς κοινῆς ἀνθρώπινης φύσης. Ἄνθρωποι εἶναι ὁ Λουκᾶς ἢ ὁ Στέφανος, ἀλλὰ ἄν εἶναι κάποιος ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἀσφαλῶς καὶ Λουκᾶς ἢ Στέφανος.

Ἄλλὰ ὁ ὀρισμὸς τῶν ὑποστάσεων ἐξαιτίας τῶν ἰδιαίτερων γνωρισμάτων ποὺ παρατηροῦμε στοὺν καθένα ἐπιδέχεται τὸ διαχωρισμὸ καὶ νοεῖται μὲ ἓνα ἀριθμὸ σύμφωνα μὲ τὴ σύνθεσή τους. Ἡ φύση ὁμοῦς εἶναι μία, ἐνωμένη μὲ τὸν ἑαυτὸ της καὶ ἀχώριστη, μονάδα ἀκριβῶς, ποὺ δὲν αὐξάνεται μὲ τὴν πρόσθεση, οὔτε μειώνεται μὲ τὴν ἀφαίρεση, ἀλλὰ εἶναι καὶ παραμένει αὐτὸ ποὺ εἶναι, ἀκόμα κι ἂν τὴ βλέπομε σὲ πλῆθος, ποὺ τὴ θεωροῦμε ἀδαιρέτη καὶ συνεχῆ καὶ ὁλόκληρη καὶ ποὺ δὲν διαιρεῖται σὲ καθένα χωριστὰ ἀπὸ ὅσα τὴ μετέχουν. Καὶ ὅπως λέμε λαὸς καὶ δῆμος καὶ στράτευμα καὶ συνέλευση στοὺν ἐνικὸ πάντα, ἀλλὰ καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὸ νοοῦμε ὡς

τῇ φύσει τῇ αὐτῇ δεικνύμενοι πλῆθος ὧσιν, ὡς πολὺ μᾶλλον καλῶς ἔχειν τὴν ἐσφαλμένην ἐφ' ἡμῶν ἐπανορθοῦσθαι συνήθειαν εἰς τὸ μηκέτι τὸ τῆς φύσεως ὄνομα πρὸς πλῆθος ἐκτείνειν ἢ ταύτη δουλεύοντας τὴν ὡδε πλάνην καὶ ἐπὶ τὸ θεῖον δόγμα μεταβιβάζειν. Ἄλλ' 5 ἐπειδὴ ἀμήχανος τῆς συνηθείας ἢ ἐπανόρθωσις (πῶς γὰρ ἂν τις πεισθεῖ μὴ πολλοὺς λέγειν ἀνθρώπους τοὺς ἐν τῇ φύσει τῇ αὐτῇ δεικνυμένους; δυσμετάθετον γὰρ ἐπὶ παντὸς ἢ συνήθεια), ἐπὶ μὲν τῆς κάτω φύσεως τῇ κρατούσῃ συνηθείᾳ μὴ ἀντιβαίνοντες οὐδὲν ἂν τοσοῦτον ἀμάρτοιμεν, μηδεμιᾶς οὐσίας ζημίας ἐκ τῆς ἡμαρτημένης τῶν 10 ὀνομάτων χρήσεως· ἐπὶ δὲ τοῦ θείου δόγματος οὐκέτι ὁμοίως ἀκίνδυνος ἢ ἀδιάφορος χρῆσις τῶν ὀνομάτων· οὐ γὰρ μικρὸν ἐνταῦθα τὸ παρὰ μικρόν.

Οὐκοῦν εἰς ἡμῖν ὁμολογητέος Θεὸς κατὰ τὴν γραφικὴν μαρτυρίαν, «ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι», κἂν ἢ 15 φωνὴ τῆς θεότητος διήκη διὰ τῆς ἀγίας Τριάδος. Ταῦτα δὲ λέγω κατὰ τὸν ἀποδοθέντα ἡμῖν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον, ἐν ᾧ μεμαθήκαμεν μὴ δεῖν πληθυντικῶ χαρακτήρι τὴν προσηγορίαν πλατύνειν τῆς φύσεως. Ἀκριβέστερον δὲ ἡμῖν αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος ἐξεταστέον, ὅπως ἂν διὰ τῆς ἐγκειμένης τῇ φωνῇ σημασίας γέ- 20 νοιτό τις συνεργία πρὸς τὴν τοῦ προκειμένου σαφήνεια.

Δοκεῖ μὲν οὖν τοῖς πολλοῖς ἰδιαζόντως κατὰ τῆς φύσεως ἢ φωνῆ τῆς θεότητος κεῖσθαι καὶ ὡσπερ ὁ οὐρανὸς ἢ ὁ ἥλιος ἢ ἄλλο τι τῶν τοῦ κόσμου στοιχείων ἰδίαις φωναῖς διασημαίνεται ταῖς τῶν ὑποκειμένων σημαντικαῖς, οὕτω φασὶ καὶ ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω καὶ 25 θείας φύσεως ὡσπερ τι κύριον ὄνομα προσφυῶς ἐφηρημόσθαι τῷ δηλουμένῳ τὴν φωνὴν τῆς θεότητος. Ἡμεῖς δὲ ταῖς τῆς Γραφῆς ὑποθήκαις ἐπόμενοι ἀκατονόμαστον τε καὶ ἄφραστον αὐτὴν μεμαθήκαμεν· καὶ πᾶν ὄνομα, εἴτε παρὰ τῆς ἀνθρωπίνης συνηθείας ἐξηρηται εἴτε παρὰ τῶν Γραφῶν παραδέδοται, τῶν περὶ τὴν θείαν φύ- 30 σιν νοουμένων ἐρμηνευτικὸν εἶναι λέγομεν, οὐκ αὐτῆς τῆς φύσεως περιέχειν τὴν σημασίαν.

Καὶ οὐ πολλῆς ἂν τις δεηθεῖν πραγματείας πρὸς τὴν ἀπόδειξιν

πολλά, ἔτσι μὲ τὸν ἀκριβέστερο λόγο καὶ ὁ ἄνθρωπος θὰ εἰπωθεῖ κυριολεκτικὰ ἕνας, ἀκόμα κι ἂν ὄσοι περιλαμβάνονται μέσα στὴν ἴδια φύση εἶναι πλῆθος, γιὰτὶ εἶναι πολὺ καλύτερο νὰ ἐπανορθώσουμε τὸ συνηθισμένο λάθος ποὺ γίνεται σ' ἐμᾶς, γιὰ νὰ μὴ διευρύνουμε τὸ ὄνομα τῆς φύσης μας σὲ πλῆθος ἢ δοῦλοι στὴν πλάνη αὐτὴ νὰ τὴ μεταφέρομε καὶ στὴ διδασκαλία περὶ Θεοῦ. Εἶναι ὁμως ἀδύνατη ἡ ἐπανόρθωση τῆς συνήθειας (πῶς θὰ πειστεῖ κανένας νὰ μὴ λογαριάζει ὡς πολλοὺς ἀνθρώπους ὄσους ἐμφανίζονται μὲ τὴν ἴδια φύση; Δύσκολα ἀπαλλάσσεται κανένας ἀπὸ ὅποια συνήθεια). Γι' αὐτὸ σχετικὰ μὲ τὴν ἐδῶ κάτω φύση ἂν δὲν ἀντιβαίνομε στὴν κρατούσα συνήθεια δὲν θὰ κάνομε καὶ τόσο μεγάλο σφάλμα, ἀφοῦ δὲν προκαλεῖται καμιά ζημία ἀπὸ τὴ λανθασμένη χρῆση τῶν ὀνομάτων. Σχετικὰ ὁμως μὲ τὴ θεία διδασκαλία δὲν εἶναι τὸ ἴδιο ἀκίνδυνη ἡ ἀπρόσεκτη χρῆση τῶν ὀνομάτων. Γιὰτὶ ἐδῶ καὶ τὸ παραμικρὸ δὲν εἶναι μικρό.

Ἐπομένως πρέπει νὰ ὁμολογοῦμε ἕνα Θεὸ κατὰ τὴ μαρτυρία τῆς Γραφῆς, «ἄκουσε, Ἰσραὴλ· ὁ Κύριος ὁ Θεὸς σου εἶναι ἕνας Κύριος»⁴, ἀκόμα κι ἂν ἀπλώνεται τὸ ὄνομα τῆς θεότητος στὴν ἁγία Τριάδα. Λέγω τὰ παραπάνω κατὰ τὴν ἄποψη ποὺ μᾶς παραδόθηκε σχετικὰ μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση, καὶ ποὺ διδαχθήκαμε ἀπὸ αὐτὴν ὅτι δὲν πρέπει νὰ εὐρύνουμε τὴν ὀνομασία τῆς φύσης μας μὲ τὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ. Πρέπει ὁμως νὰ ἐξετάσομε λεπτομερέστερα τὸ ἴδιο τὸ ὄνομα τῆς θεότητος, ὥστε μὲ τὴ σημασία ποὺ ἔχει τὸ ὄνομα νὰ βοηθηθεῖ ἡ σαφήνεια τοῦ θέματος.

Οἱ πολλοὶ νομίζουν ὅτι τὸ ὄνομα τῆς θεότητος ἀποδίδεται ἀποκλειστικὰ στὴ θεία φύση καὶ ὅπως ὁ οὐρανὸς ἢ ὁ ἥλιος ἢ κάποιον ἄλλο ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου δηλώνονται μὲ ἰδιαίτερα ὀνόματα ποὺ σημαίνουν τὸ ὑποκείμενό τους, ἔτσι λένε καὶ γιὰ τὴν ὑπέρτατη καὶ θεία φύση ἔχει ἐφαρμοστεῖ σὰν ἕνα κύριο ὄνομα κατάλληλον στὸ δηλούμενο τὸ ὄνομα τῆς θεότητος. Ἐμεῖς ὁμως ἀκολουθώντας τίς ὑποθῆκες τῆς Γραφῆς ἔχομε διδαχθεῖ πῶς ἡ θεότητα εἶναι ἀνόνομαστη καὶ ἄρρητη. Καὶ κάθε ὄνομα, εἴτε τὸ βρῆκε ἡ συνήθεια τῶν ἀνθρώπων εἴτε μᾶς τὸ ἔχουν παραδώσει οἱ Γραφεῖς, λέμε ὅτι ἐρμηνεύει ὅσα νοοῦμε σχετικὰ μὲ τὴ θεία φύση χωρὶς νὰ περιέχει τὸ νόημα τῆς ἴδιας τῆς φύσης.

Δὲ θὰ χρειαστεῖ μεγάλη διαπραγμάτευση, γιὰ ν' ἀποδειχθεῖ ὅτι

τοῦ ταῦτα οὕτως ἔχειν. Τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν ὀνομάτων, ὅσα ἐπὶ τῆς κτίσεως κεῖται, καὶ δίχα τινὸς ἐτυμολογίας εὗροι τις ἂν κατὰ τὸ συμβὰν ἐφηρμοσμένα τοῖς ὑποκειμένοις, ἀγαπώντων ἡμῶν ὅπως οὖν τὰ πράγματα διὰ τῆς ἐπ' αὐτῶν φωνῆς σημειώσασθαι πρὸς τὸ ἀσύγχυτον ἡμῖν γίνεσθαι τῶν σεσημειωμένων τὴν γνῶσιν. Ὅσα δὲ 5 πρὸς ὁδηγίαν τῆς θείας κατανοήσεώς ἐστὶν ὀνόματα, ἰδίαν ἔχει ἕκαστον ἐμπεριειλημμένην διάνοιαν καὶ οὐκ ἂν χωρὶς νοήματός τινος οὐδεμίαν εἰς φωνὴν ἐν τοῖς θεοπρεπεστέροις τῶν ὀνομάτων, ὡς ἐκ τούτου δείκνυσθαι μὴ αὐτὴν τὴν θεϊαν φύσιν ὑπὸ τινος τῶν ὀνομάτων σεσημειῶσθαι, ἀλλὰ τι τῶν περὶ αὐτὴν διὰ τῶν λεγομένων 10 γνωρίζεσθαι. Λέγομεν γὰρ εἶναι τὸ θεῖον ἀφθαρτον, εἴ οὕτω τύχοι, ἢ δυνατὸν ἢ ὅσα ἄλλα σύνηθές ἐστι λέγειν. Ἄλλ' εὐρίσκομεν ἐκάστου τῶν ὀνομάτων ἰδιάζουσαν ἔμφασιν πρέπουσαν περὶ τῆς θείας φύσεως νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι, οὐ μὴν ἐκεῖνο σημαίνουσαν, ὃ ἐστὶ κατ' οὐσίαν ἢ φύσιν· αὐτὸ γὰρ ὃ, τι ποτέ ἐστίν, ἀφθαρτὸν ἐστίν· ἢ δὲ τοῦ 15 ἀφθάρτου ἔννοια αὕτη, τὸ μὴ εἰς φθορὰν τὸ ὄν διαλύεσθαι. Οὐκοῦν ἀφθαρτον εἰπόντες, ὃ μὴ πάσχει ἢ φύσιν, εἶπομεν· τί δὲ ἐστὶ τὸ τὴν φθορὰν μὴ πάσχον, οὐ παρεστήσαμεν. Οὕτω κὰν ζωοποιὸν εἶπωμεν, ὃ ποιεῖ διὰ τῆς προσηγορίας σημαίναντες, τὸ ποιῶν τῷ λόγῳ οὐκ ἐγνωρίσαμεν. Καὶ τὰ ἄλλα πάντα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐκ τῆς 20 ἐγκειμένης ταῖς θεοπρεπεστέραις φωναῖς σημασίας εὐρίσκομεν, ἢ τὸ μὴ δέον ἐπὶ τῆς θείας φύσεως γινώσκειν ἀπαγορευόντα ἢ τὸ δέον διδάσκοντα, αὐτῆς δὲ τῆς φύσεως ἐρμηνείαν οὐ περιέχοντα.

Ἐπεὶ τοίνυν τὰς ποικίλας τῆς ὑπερκειμένης δυνάμεως ἐνεργείας κατανοοῦντες ἀφ' ἐκάστης τῶν ἡμῖν γινωρίμων ἐνεργειῶν τὰς 25 προσηγορίας ἀρμόζομεν, μίαν δὲ καὶ ταύτην εἶναι λέγομεν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐνέργειαν, τὴν ἐποπτικὴν καὶ ὁρατικὴν καὶ ὡς ἂν τις εἴποι θεατικὴν, καθ' ἣν τὰ πάντα ἐφορᾷ καὶ πάντα ἐπισκοπεῖ, τὰς ἐνθυμήσεις βλέπων καὶ ἐπὶ τὰ ἀθέατα τῇ θεωρητικῇ δυνάμει διαδύομενος, ὑπειλήφαμεν ἐκ τῆς θεᾶς τὴν θεότητα παρωνομάσθαι καὶ τὸν θεωρὸν 30 ἡμῶν Θεὸν ὑπὸ τε τῆς συνηθείας καὶ τῆς τῶν Γραφῶν διδασκαλίας προσαγορεύεσθαι.

Εἰ δὲ συγχωρεῖ τις ταῦτὸν εἶναι τὸ θεᾶσθαι τῷ βλέπειν καὶ τὸν ἐφορῶντα πάντα Θεὸν ἐφορον τοῦ παντός καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι, λογισάσθω τὴν ἐνέργειαν ταύτην, πότερον ἐνὶ πρόσεστι τῶν ἐν τῇ

αὐτὰ εἶναι ἔτσι. Τὸ πλῆθος δηλαδή τὰ ὀνόματα, ὅσα ἀναφέρονται στὴ δημιουργία, μπορεῖ κανένας νὰ βρεῖ καὶ δίχως καμιά ἐτυμολογία ὅτι συμβαίνει νὰ ἐφαρμόζουν στὰ ὑποκείμενά τους, ἐπειδὴ μᾶς ἀρέσει νὰ σημαδεύομε τὰ πράγματα θέτοντάς τους ἓνα ὄνομα πρὸς ἀποφυγὴ σύγχυσης στὴ γνώση ὧσων ἔχουν σημειωθεῖ. Ὅσα ὁμως ὀνόματα χρησιμεύουν γιὰ νὰ μᾶς ὀδηγήσουν στὴν κατανόηση τοῦ Θεοῦ, περιλαμβάνει τὸ καθένα μιὰ ἰδιαίτερη δική του σημασία καὶ δὲ θὰ βρεῖς κανένα ἀπὸ τὰ θεῖα ὀνόματα χωρὶς κάποιο νόημα, ὥστε ἀπὸ αὐτὸ νὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἔχει μὲ κάποιο ἀπὸ αὐτὰ σημειωθεῖ ἢ ἴδια ἢ θεῖα φύση, ἀλλὰ μόνο γνωρίζομε κάτι ἀπὸ ὅσα λέγονται γι' αὐτήν. Λέμε δηλαδή ὅτι τὸ θεῖο εἶναι ἀφθαρτο, ὅπως τὸ ἔφερε ὁ λόγος, ἢ δυνατό ἢ ὅσα ἄλλα συνηθίζομε νὰ λέμε, ἀλλὰ βρίσκομε τὴν ἰδιάζουσα ἔμφαση κάθε ὀνόματος, τὴν ὁποία ἀρμόζει νὰ νοοῦμε καὶ νὰ λέμε γιὰ τὴ θεῖα φύση, πού ὡστόσο δὲ δηλώνει τί εἶναι στὴν οὐσία τῆς ἢ θεῖα φύση, γιὰτι ὁποιοδήποτε εἶναι αὐτὸ εἶναι ἀφθαρτο, καὶ ἡ ἔννοια τοῦ ἀφθαρτοῦ εἶναι αὐτή, αὐτὸ πού ὑπάρχει νὰ μὴ διαλύεται στὴ φθορά. Ὅταν λοιπὸν εἶπαμε ἀφθαρτο, εἶπαμε κάτι πού δὲν παθαίνει ἢ θεῖα φύση. Τὸ ἴδιο κι ἂν ποῦμε ζωοποιό, ἐνῶ δηλώνομε ὅτι ἐνεργεῖ τὸ ὄνομα, δὲ γνωρίσαμε ὁμως μὲ τὸ λόγο αὐτὸ πού κάνει τὴν ἐνέργεια. Καὶ ὅλα τὰ ἄλλα τὰ βρίσκομε μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀπὸ τὸ νόημα πού περιέχεται μέσα στὰ θεοπρεπέστερα ὀνόματα, ἢ ν' ἀπαγορεύουν δηλαδή νὰ γνωρίσομε γιὰ τὴ θεῖα φύση κάτι πού δὲν πρέπει ἢ νὰ μᾶς μαθαίνουν ὅτι πρέπει, χωρὶς ὁμως νὰ περιέχουν τὴν ἐρμηνεία τῆς ἴδιας τῆς φύσης.

Ἐπειδὴ λοιπὸν κατανοώντας τὴν ποικίλη ἐνεργητικότητα θέτομε τὰ κατάλληλα ὀνόματα ἀπὸ κάθε μία γνωστὴ σ' ἐμᾶς ἐνέργεια κι ἐξάλλου λέμε ὅτι κι αὐτὴ ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ εἶναι μία, ἡ ἐποπτική καὶ ὄρατική καὶ ἴσως θεατική θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανένας, μὲ τὴν ὁποία τὰ πάντα ἐφορᾷ καὶ τὰ πάντα ἐποπτεύει, βλέποντας τις ἐνθυμήσεις καὶ εἰσδύοντας στὰ ἀθέατα μὲ τὴ θεωρητικὴ του δύναμη, ἔχομε ὑποθέσει ὅτι ἡ θεότητα πῆρε τὴν ὀνομασία τῆς ἀπὸ τὴ θῆρα καὶ αὐτὸς πού μᾶς θεωρεῖ ὀνομάζεται Θεὸς στὶς καθημερινὲς συνομιλίες καὶ στὴ διδασκαλία τῶν Γραφῶν.

Ἄν κανένας συμφωνεῖ ὅτι τὸ 'θεῖσθαι' εἶναι ἴδιο μὲ τὸ 'βλέπειν' καὶ ὅτι ὁ Θεὸς πού 'ἐφορᾷ' τὰ πάντα καὶ εἶναι καὶ λέγεται 'ἔφορος' τοῦ παντός, ὡς σκεφτεῖ τὴν ἐνέργεια αὐτὴ μὲ ποιὸν ἀπὸ

ἁγία Τριάδι πεπιστευμένων προσώπων ἢ διὰ τῶν τριῶν διήκει ἡ δύναμις. Εἰ γὰρ ἀληθῆς ἡ τῆς θεότητος ἐρμηνεία καὶ τὰ ὁρώμενα θεατὰ καὶ τὸ θεώμενον θεὸς λέγεται, οὐκέτι ἂν εὐλόγως ἀποκριθεῖν τι τῶν ἐν τῇ Τριάδι προσώπων τῆς τοιαύτης προσηγορίας διὰ τὴν 5 ἐγκειμένην τῇ φωνῇ σημασίαν. (Τὸ γὰρ βλέπειν ἐπίσης μαρτυρεῖ ἡ Γραφῆ καὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.) «Υπερασπιστὰ ἡμῶν, ἴδε, ὁ Θεός», φησὶν ὁ Δαβὶδ· ἐκ δὲ τούτου μαθάνομεν ἰδίαν Θεοῦ, καθὸ Θεὸς νοεῖται, ἐνέργειαν τὸ ὄραν, ἐκ τοῦ εἰπεῖν, «ἴδε, ὁ Θεός».

10 Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἰησοῦς ὄρα τὰς ἐνθυμήσεις τῶν καταγινωσκόντων, διότι συγχωρεῖ τὰς ἀμαρτίας ἐξ ἀθεντίας τῶν ἀνθρώπων. «Ἰδῶν», γάρ, φησὶν, «ὁ Ἰησοῦς τὰς ἐνθυμήσεις αὐτῶν». Καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λέγει πρὸς τὸν Ἀνανίαν ὁ Πέτρος, «ἵνα τί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον;», 15 δεικνὺς ὅτι τῶν ἐν κρυπτῷ τολμωμένων παρὰ τοῦ Ἀνανίου μάρτυς ἦν ἀψευδῆς καὶ ἐπιῖστωρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' οὗ καὶ τῷ Πέτρῳ τῶν λανθανόντων ἢ φανέρωσις ἦν. Ὁ μὲν γὰρ ἐγένετο κλέπτης αὐτὸς ἑαυτοῦ λανθάνων, ὡς ᾤετο, πάντας καὶ τὴν ἀμαρτίαν ἐπικρυπτόμενος· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμοῦ τε ἐν Πέτρῳ ἦν καὶ τὴν ἐκεῖ- 20 νου διάνοιαν πρὸς τὴν φιλοχρηματίαν κατασυρεῖσαν ἐφώρασε καὶ δι' ἑαυτοῦ δίδωσι τῷ Πέτρῳ διυδεῖν τὰ λανθάνοντα· οὐκ ἂν δηλονότι τοῦτο ποιοῦν, εἴπερ ἦν τῶν κρυφίων ἀθέατον.

Ἄλλ' οὐπω τις ἐρεῖ πρὸς τὸ ζητούμενον βλέπειν τὴν κατασκευὴν τοῦ λόγου. Οὐδὲ γὰρ εἰ δοθεῖη κοινὴ τῆς φύσεως ἢ κλησίς τῆς θε- 25 ὄτητος εἶναι, ἤδη τὸ μὴ δεῖν λέγειν θεοὺς διὰ τούτου κατεσκευάσθη. Τούναντίον μὲν οὖν ἐκ τούτων ἀναγκαζόμεθα μᾶλλον λέγειν θεοὺς. Εὐρίσκομεν γὰρ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης συνηθείας οὐ μόνον τοὺς τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνοὺς ἀλλά, κἂν τινες τοῦ αὐτοῦ ὦσιν ἐπιτηδεύματος, οὐχ ἐνικῶς τοὺς πολλοὺς μνημονουομένους καθὸ φαμεν 30 ρήτοράς τε πολλοὺς καὶ γεωμέτρας, γεωργοὺς τε καὶ σκυτοτόμους

5. Ψαλμ. 83,10.

6. Ματθ. 9,4.

7. Πράξ. 5,3.

τοὺς δύο τρόπους ἐκδηλώνεται· ἡ δύναμη αὐτὴ προσγράφεται σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδος πού πιστεύομε ἢ πὲρ νᾶ κι ἀπὸ τὰ τρία. Ἐν δηλαδὴ ἡ ἑρμηνεία τῆς θεότητος εἶναι ἀληθῆς καὶ ὅσα βλέπομε εἶναι θεατὰ καὶ ὁ,τι θεαζόμεστε λέγεται θεός, δὲν μπορεῖ ν' ἀποχωριστεῖ εὐλόγα κάποιον ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς Τριάδος ἀπὸ τὴν προσηγορίαν αὐτὴ ἐξαιτίας τῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος. Γιατὶ ἡ Γραφὴ ἀποδίδει ἐξίσου τὸ 'βλέπειν' τόσο στὸν Πατέρα ὅσο καὶ στὸν Υἱὸ καὶ στὸ ἅγιον Πνεῦμα. «Πρόμαχέ μας, Θεέ μου, κοίταξε», λέει ὁ Δαβὶδ⁵. Ἀπὸ αὐτὸ πληροφοροῦμαστε ὅτι ἡ ἰδιαίτερη ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, ὅπως νοοῦμε τὸ Θεό, εἶναι τὸ 'ὄρᾶν', ἀπὸ τὸ ὅτι εἶπε· «Θεέ μου, κοίταξε».

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἰησοῦς 'ὄρᾶ' τίς ἐνθυμήσεις ὄσων τὸν καταδικάζουν, διότι συγχωρεῖ τίς ἁμαρτίες ὡς Κύριος. «Ἐπειδὴ», λέει, «εἶδε ὁ Ἰησοῦς τίς ἐνθυμήσεις τους»⁶. Ὁ Πέτρος ἀναφέρεται στὸ Πνεῦμα λέγοντας στὸν Ἀνανία· «γιατί, Ἀνανία, ἄφησες τὸ σατανὰ νὰ κυριέψει τὴν καρδιά σου καὶ εἶπες ψέματα στὸ ἅγιον Πνεῦμα;»⁷. Δείχνει ὅτι γιὰ ὅσα σὰ κρυφὰ τολμοῦσε νὰ σχεδιάζει ὁ Ἀνανίας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἦταν μάρτυρας ἀψευδῆς καὶ τέλειος γνώστης· χάρις σ' αὐτὸ φανερώνονται τὰ κρυφὰ καὶ στὸν Πέτρο. Αὐτὸς γινόταν κλέφτης καὶ νόμιζε ὅτι δὲν τὸν ἀντιλαμβάνοταν κανένας κρύβοντας τὴν ἁμαρτία του. Ἄλλὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἦταν ταυτόχρονα μέσα στὸν Πέτρο καὶ ἀποκάλυψε τὴ σκέψη ἐκείνου πού εἶχε παρασυρθεῖ στὴ φιλοχρηματία καὶ δίνει τὴ δυνατότητα στὸν Πέτρο νὰ διακρίνει ὅσα κρύβονταν· εἶναι φανερό ὅτι δὲ θὰ τὸ ἔκανε αὐτὸ ἂν δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ δεῖ τὰ κρυφὰ.

Ἄλλὰ θὰ πεῖ κανένας ὅτι ἡ ἀπόδειξή μας δὲ σκοπεύει ἀκόμη αὐτὸ πού ζητοῦμε. Οὔτε δηλαδὴ, ἂν δεχτοῦμε ὅτι ἡ κλήση τῆς θεότητος εἶναι κοινὴ στὴ θεία φύση, ἀποδείχτηκε μ' αὐτὸ ὅτι δὲν πρέπει νὰ μιλοῦμε γιὰ θεούς. Συμβαίνει ὁμως τὸ ἀντίθετο· ἀπὸ αὐτὰ ἀναγκαζόμεστε ἀκόμα περισσότερο νὰ μιλοῦμε γιὰ θεούς. Γιατὶ συναντοῦμε στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων ὄχι μόνο ὄσους μετέχουν τὴν ἴδια φύση, ἀλλὰ, κι ἂν εἶναι μερικοὶ πού ἀσχοῦν τὸ ἴδιο ἐπιτήδευμα, νὰ μὴν ἀναφέρονται οἱ πολλοὶ στὸν ἐνικό, ἀφοῦ μιλοῦμε γιὰ ρήτορες πολλοὺς καὶ γεωμέτρους καὶ γεωργοὺς καὶ σκυτοτόμους κι ὁμοία καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους ἐπιτηδευματίες. Κι ἂν ἡ προ-

καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως. Καὶ εἰ μὲν φύσεως ἦν ἡ τῆς θεότητος προσηγορία, μᾶλλον ἂν εἶχε καιρὸν κατὰ τὸν προαποδοθέντα λόγον ἐνικῶς τὰς τρεῖς ὑποστάσεις περιλαμβάνειν καὶ ἓνα Θεὸν λέγειν διὰ τὸ τῆς φύσεως ἄτμητόν τε καὶ ἀδιαίρετον.

5 Ἐπεὶ δὲ κατεσκευάσθη διὰ τῶν εἰρημένων ἐνέργειαν σημαίνειν καὶ οὐχὶ φύσιν τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, περιτρέπεται πῶς πρὸς τοῦναντίον ἐκ τῶν κατασκευαζομένων ὁ λόγος, ὡς δεῖν ταύτη μᾶλλον λέγειν τρεῖς θεοὺς τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ ἐνεργείᾳ θεωρουμένους· ὡς φασὶ τρεῖς λέγεσθαι φιλοσόφους ἢ ρήτορας ἢ εἴ τί ἐστιν ἕτερον ἐξ ἐπιτη-
10 δεύματος ὄνομα, ὅταν πλείους ὦσιν οἱ τοῦ αὐτοῦ συμμετέχοντες. Ταῦτα φιλοπονώτερον ἐξείργασάμην, τὸν τῶν ὑπεναντίων ἀνθυποφέρων λόγον, ὡς ἂν βεβαιότερον ἡμῖν παγεῖν τὸ δόγμα ταῖς εὐτονωτέραις τῶν ἀντιθέσεων κρατυνόμενον. Οὐκοῦν ἐπαναληπτέος πάλιν ὁ λόγος.

15 Ἐπειδὴ μετρίως ἡμῖν ἐκ τῆς κατασκευῆς ἀπεδείχθη οὐ φύσεως ἀλλ' ἐνεργείας εἶναι τὴν φωνὴν τῆς θεότητος τάχα ταύτην ἂν τις αἰτίαν εὐλόγως εἴποι τοῦ πληθυντικῶς μὲν ἐπ' ἀνθρώπων τοὺς τῶν αὐτῶν ἐπιτηδευμάτων κοινωνοῦντας ἀλλήλοις ἀριθμεῖσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι, μοναδικῶς δὲ τὸ θεῖον ὡς ἓνα Θεὸν καὶ μίαν θεότητα λέ-
20 γεσθαι, κἂν αἱ τρεῖς ὑποστάσεις τῆς ἐμφαινομένης τῇ θεότητι σημασίας μὴ ἀποκρίνοιντο, ὅτι ἀνθρωποὶ μὲν, κἂν μιᾶς ὦσιν ἐνεργείας οἱ πλείονες, καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος ἀποτεταγμένως ἐνεργεῖ τὸ προκείμενον, οὐδὲν ἐπικοινωνῶν ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν ἐνεργείᾳ πρὸς τοὺς τὸ ἴσον ἐπιτηδεύοντας· εἰ γὰρ καὶ πλείονες εἶεν οἱ ρήτορες, τὸ μὲν ἐπι-
25 τήδευμα ἐν ὄν τὸ αὐτὸ ἐν τοῖς πλείοσιν ὄνομα ἔχει, οἱ δὲ μειτόντες καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον ἐνεργούσιν ἰδίως ρητορεύων ὁ δεῖνα καὶ ἰδίως ὁ ἕτερος.

Οὐκοῦν ἐν μὲν τοῖς ἀνθρώποις, ἐπειδὴ διακεκριμένη ἐστὶν ἡ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἐπιτηδεύμασιν ἐκάστου ἐνέργεια, κυρίως πολλοὶ ὀνομά-
30 ζονται, ἐκάστου αὐτῶν εἰς ἰδίαν περιγραφὴν κατὰ τὸ ἰδιότροπον τῆς ἐνεργείας ἀποτεμονομένου τῶν ἄλλων· ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως οὐχ οὕτως ἐμάθομεν ὅτι ὁ Πατὴρ ποιεῖ τι καθ' ἑαυτὸν, οὐ μὴ συνεφέαπτεται ὁ Υἱός, ἢ πάλιν ὁ Υἱὸς ἰδιαζόντως ἐνεργεῖ τι χωρὶς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ πᾶσα ἐνέργεια ἡ θεόθεν ἐπὶ τὴν κτίσιν διήκουσα καὶ κατὰ
35 τὰς πολυτρόπους ἐννοίας ὀνομαζομένη ἐκ Πατρὸς ἀφορμᾶται καὶ

σηγορία 'θεός' ἦταν προσηγορία τῆς φύσεως, θὰ εἶχε περισσότερο τὴ θέση του σύμφωνα μὲ τὴν προηγούμενη ἀποδείξή μας νὰ συναιρέσομε σὲ μία τὶς τρεῖς ὑποστάσεις καὶ νὰ μιλοῦμε γιὰ ἓνα Θεό, ἐπειδὴ ἡ φύση εἶναι ἀκομμάτιαστη καὶ ἀδιαίρετη.

Ἐπειδὴ ὁμως μὲ ὅσα εἶπαμε ἀποδείξαμε ὅτι τὸ ὄνομα τῆς θεότητος σημαίνει ἐνέργεια καὶ ὄχι φύση, μεταστρέφεται κάπως ἀπὸ ὅσα ἀποδείξαμε ὁ λόγος στὸ ἀντίθετο, ὅτι πρέπει ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη μᾶλλον νὰ λέμε τρεῖς θεοὺς ἐκείνους ποὺ βλέπομε νὰ συμμετέχουν στὴν ἴδια ἐνέργεια. Ὅπως λένε δηλαδὴ πὼς ὀνομάζονται τρεῖς φιλόσοφοι ἢ ρήτορες ἢ ὅποιο ἄλλο ὄνομα προέρχεται ἀπὸ κάποιο ἐπιτήδευμα, ὅταν εἶναι περισσότεροι ὅσοι μετέχουν στὸ ἴδιο. Αὐτὰ τὰ ἐπεξεργάστηκα ἐπιμελέστερα, ἀντιπαραθέτοντας τὸ λόγο τῶν ἀντιθέτων, γιὰ νὰ στερεωθεῖ πιὸ ἀκλόνητα τὸ δόγμα ἐνισχυμένο ἀπὸ τὴν ἐντονότερη ἀντίθεση. Ἄς ἐπαναλάβω ὁμως τὸ λόγο μου.

Ἐπειδὴ ἀποδείξαμε ἐπαρκῶς μὲ τοὺς συλλογισμοὺς μας ὅτι τὸ ὄνομα 'θεότητα' δὲν δηλώνει τὴ φύση ἀλλὰ τὴν ἐνέργεια, ἴσως μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ αἰτία ποῦ, ὡς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἐκεῖνοι ποὺ ἀσκοῦν τὸ ἴδιο ἐπάγγελμα τοὺς μετροῦμε καὶ τοὺς ὀνομάζομε στὸν πληθυντικό, ἐνῶ τὸ θεῖο στὸν ἐνικό, ὥστε νὰ λέγεται καὶ μία θεότητα, ἀκόμα κι ἂν δὲν ὑπάρχουν οἱ τρεῖς ὑποστάσεις μέσα στὴ σημασία ποὺ δηλώνεται μὲ τὴ θεότητα. Οἱ ἄνθρωποι, ἀκόμα κι ἂν οἱ πιὸ πολλοὶ ἀσκοῦν τὸ ἴδιο ἔργο, καθένας χωριστὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐκτελεῖ τὸ δικό του, χωρὶς νὰ ἐπικοινωνεῖ καθόλου στὴ δουλειὰ μὲ τοὺς ἄλλους ποὺ κάνουν τὴν ἴδια ἐργασία. Ἄν δηλαδὴ ἦταν ἀκόμα περισσότεροι οἱ ρήτορες, ἐπειδὴ τὸ ἐπιτήδευμά τους εἶναι ἓνα ἔχει σὲ ὅλους τὸ ἴδιο ὄνομα, κι ὅσοι τὸ ἀσκοῦν καθένας τὸ ἀσκεῖ μόνος του καὶ χωριστὰ ρητορεύει ὁ ἓνας καὶ χωριστὰ ὁ ἄλλος.

Στοὺς ἀνθρώπους λοιπόν, ἐπειδὴ ἡ ἐνέργεια τοῦ καθενὸς εἶναι στὰ ἴδια ἐπαγγέλματα χωριστῆ, ὀνομάζονται πολλοὶ κυριολεκτικὰ καὶ καθένας τοὺς ἀποκόπτεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ περιορίζεται στὰ ὄριά του μὲ τὸν προσωπικὸ τρόπο ἐκτέλεσης τῆς ἐργασίας του. Σχετικὰ ὁμως μὲ τὴ θεία φύση δὲ μάθαμε τέτοιο πράγμα: ὅτι δηλαδὴ ὁ Πατέρας κάνει κάτι μόνος του, ὅπου δὲ συμμετέχει ὁ Υἱὸς ἢ πάλι ὅτι ὁ Υἱὸς ἐκτελεῖ κάτι χωριστὰ χωρὶς τὴ συμμετοχὴ τοῦ

διὰ τοῦ Υἱοῦ πρόεισι καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἀγίῳ τελειοῦται. Διὰ τοῦτο εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐνεργούντων τὸ ὄνομα τῆς ἐνεργείας οὐ διασχίζεται, ὅτι οὐκ ἀποτεταγμένη ἐκάστου καὶ ἰδιάζουσά ἐστιν ἢ περὶ τι σπουδῆ· ἀλλ' ὅπερ ἂν γίνηται τῶν εἴτε εἰς τὴν ἡμετέραν πρό-
5 νοίαν φθανόντων εἴτε πρὸς τὴν τοῦ παντὸς οἰκονομίαν καὶ σύστασιν, διὰ τῶν τριῶν μὲν γίνεται, οὐ μὴν τρία ἐστὶ τὰ γινόμενα.

Νοήσωμεν δὲ τὸ λεγόμενον ἀφ' ἑνὸς τινος πράγματος, ἀπ' αὐ- τοῦ λέγω τοῦ κεφαλαίου τῶν χαρισμάτων. Ζωῆς τετύχηκεν, ὅσα μετείληφε τῆς χάριτος ταύτης. Ἐξετάζοντες οὖν πόθεν ἡμῖν τὸ
10 τοιοῦτον γέγονεν ἀγαθόν, εὐρίσκομεν διὰ τῆς τῶν Γραφῶν ὁδηγίας, ὅτι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀγίου. Ἄλλ' οὐκ, ἐπειδὴ τρία ὑποτιθέμεθα πρόσωπά τε καὶ ὀνόματα, τρεῖς καὶ ζωὰς (ἰδίως μίαν παρ' ἐκάστου αὐτῶν) δεδωρησθαι ἡμῖν λογιζόμεθα, ἀλλ' ἢ αὐτῆ ζωῆ καὶ παρὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐνεργεῖται καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ
15 ἐτοιμάζεται καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ἐξῆπται βουλήσεως.

Ἐπειδὴ τοίνυν καθ' ὁμοιότητα τοῦ εἰρημένου πᾶσαν ἐνέργειαν οὐ διηρημένως ἐνεργεῖ κατὰ τὸν τῶν ὑποστάσεων ἀριθμὸν ἢ ἀγία Τριάς, ἀλλὰ μία τις γίνεται τοῦ ἀγαθοῦ θελήματος κίνησις τε καὶ διάδοσις, ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸ Πνεῦμα διεξαγομένη,
20 ὡς οὐ λέγομεν τρεῖς ζωοποιοὺς τοὺς τὴν μίαν ἐνεργοῦντας ζωὴν, οὐδὲ τρεῖς ἀγαθοὺς τοὺς ἐν τῇ αὐτῇ ἀγαθότητι θεωρουμένους, οὐδὲ τὰ ἄλλα πάντα πληθυντικῶς ἐξαγγέλλομεν, οὕτως οὐδὲ τρεῖς ὀνο- μάζειν δυνάμεθα τοὺς τὴν θεϊκὴν ταύτην, ἥτοι ἐποπτικὴν δυνάμιν τε καὶ ἐνέργειαν, συνημμένως καὶ ἀδιακρίτως δι' ἀλλήλων ἐφ' ἡμῶν
25 τε καὶ πάσης τῆς κτίσεως ἐνεργοῦντας. Ὡσπερ γὰρ μαθόντες περὶ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων τῆς Γραφῆς λεγούσης κρίνειν αὐτὸν πᾶσαν τὴν γῆν κριτὴν τοῦ παντὸς αὐτὸν εἶναι διὰ τοῦτο φαμεν, καὶ πάλιν ἀκού- σαντες ὅτι, «ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα», οὐχ ἡγούμεθα μάχεσθαι πρὸς ἑαυτὴν τὴν Γραφήν· ὁ γὰρ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν διὰ τοῦ Υἱοῦ, ᾧ
30 πᾶσαν δέδωκε τὴν κρίσιν, τοῦτο ποιεῖ καὶ πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Μονο- γενοῦς γινόμενον εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει, ὥστε καὶ κρι- τὴν αὐτὸν τοῦ παντὸς εἶναι καὶ κρίνειν μηδένα διὰ τὸ πᾶσαν, ὡς εἴ-

Πνεύματος. Ἄλλὰ κάθε ἐνέργεια πού ἀπλώνεται ἀπὸ τὸ Θεὸ στὴν κτίση καὶ πού παίρνει τὰ ὀνόματα διαφόρων ἐννοιῶν, ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν Πατέρα, προχωρεῖ διαμέσου τοῦ Υἱοῦ καὶ ὀλοκληρώνεται μὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Γι' αὐτὸ δὲν διασχίζεται τὸ ὄνομα τῆς ἐνέργειας στὸ πλῆθος ἐκείνων πού τὴν ἐνεργοῦν, γιατί ἡ σπουδὴ γιὰ κάτι δὲν εἶναι χωριστὴ γιὰ τὸν καθένα προσιδιάζοντας μόνο σ' αὐτόν. Ἄλλὰ ὅ,τι κι ἂν γίνεται εἴτε ὅσα ἀφοροῦν τὴν πρόνοια γιὰ μᾶς εἴτε τὴν οἰκονομία καὶ τὴ σταθερότητα τοῦ σύμπαντος, γίνεται κι ἀπὸ τὰ τρία πρόσωπα, ἀλλὰ δὲν εἶναι τρία αὐτὰ πού γίνονται.

Ἄς προσπαθήσουμε νὰ κατανοήσουμε ὅ,τι λέγω ἀπὸ κάτι συγκεκριμένο, ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐννοῶ τὸ κεφάλαιο τῶν χαρισμάτων· ἔτυχε ἡ ζωὴ σὲ ὅσα ἔλαβαν αὐτὴ τὴ χάρη. Ἐξετάζοντας κοίπων ἀπὸ πού μᾶς δόθηκε τὸ ἀγαθὸ αὐτό, βρίσκομε μὲ τὴ διδασκαλία τῆς Γραφῆς, ὅτι τὸ ἐλάβαμε ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὅμως, ἐπειδὴ δεχτήκαμε τρία πρόσωπα καὶ τρία ὀνόματα, δὲ σκεφτόμαστε ὅτι μᾶς ἔχουν δωρηθεῖ καὶ τρεῖς ζωές, μία χωριστὰ ἀπὸ τὸν καθένα τους, ἀλλ' εἶναι ἡ ἴδια ζωὴ πού πραγματοποιεῖται ἀπὸ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐτοιμάζεται ἀπὸ τὸν Υἱὸ κι ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ θέληση τοῦ Πατέρα.

Ἐπειδὴ λοιπόν, σύμφωνα μ' αὐτὸ πού εἰπώθηκε, ἡ ἅγια Τριάδα δὲν ἐνεργεῖ χωριστὰ τὴν ὅποια ἐνέργειά της ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ὑποστάσεων, ἀλλὰ γίνεται μία καὶ μόνη ἡ κίνηση καὶ ἡ διάδοση τοῦ ἀγαθοῦ θελήματος, πού ξεκινῶντας ἀπὸ τὸν Πατέρα διαμέσου τοῦ Υἱοῦ κατευθύνεται στὸ Πνεῦμα, γι' αὐτὸ ὅπως δὲν θεωροῦμε ὡς τρεῖς ζωοποιοὺς αὐτοὺς πού ἐνεργοῦν τὴ μία ζωὴ οὔτε τρεῖς ἀγαθοὺς αὐτοὺς πού νοοῦμε μὲ τὴν ἴδια ἀγαθότητα, οὔτε διατυπώνομε στὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ ὅλα τὰ ἄλλα, ἔτσι δὲν μπορούμε καὶ οὔτε νὰ ὀνομάσουμε τρεῖς ἐκείνους πού ἀσκοῦν αὐτὴ τὴ θεϊκὴ, δηλαδή τὴν ἐποπτικὴ δύναμη κι ἐνέργεια ἐνιαῖα καὶ ἀχώριστα ὁ ἕνας διαμέσου τοῦ ἄλλου ἐπάνω σ' ἐμᾶς καὶ σ' ὀλόκληρη τὴν κτίση. Ἐξέρομε λοιπόν γιὰ τὸ Θεὸ τῶν ὄλων ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς Γραφῆς, ὅτι θά κρίνει ὅλη τὴ γῆ⁸ καὶ γι' αὐτὸ λέμε πὼς εἶναι κριτὴς τοῦ παντός. Κι ἀκούγοντας πὼς «ὁ Πατέρας δὲν κρίνει κανέναν»⁹ δὲ νομίζομε ὅτι ἡ Γραφὴ πολεμᾷ τὸν ἑαυτὸ της· γιατί αὐτὸς πού κρίνει ὅλη τὴ γῆ, κάνει αὐτὴ τὴν κρίση διαμέσου τοῦ Υἱοῦ καὶ κάθε τι πού κά-

ρηται, τὴν κρίσιν τῷ Υἱῷ δεδωκέναι καὶ πᾶσαν τὴν τοῦ Υἱοῦ κρίσιν τοῦ πατρικοῦ μὴ ἀπηλλοτριῶσθαι βουλήματος· καὶ οὐκ ἂν τις εὐλόγως ἢ δύο κριτὰς εἴποι ἢ τὸν ἕτερον ἡλλοτριῶσθαι τῆς κατὰ τὴν κρίσιν ἐξουσίας τε καὶ δυνάμεως.

5 Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ τῆς θεότητος λόγου «Χριστὸς Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία» καὶ τὴν ἐποπτικὴν τε καὶ θεατικὴν δύναμιν, ἥνπερ δὴ θεότητα λέγομεν, διὰ τοῦ Μονογενοῦς ὁ Πατὴρ ἐνεργεῖ, ὁ πάντα ἐν σοφίᾳ ποιῶν Θεός, τοῦ δὲ Υἱοῦ πᾶσαν δύναμιν ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τελειοῦντος καὶ κρίνοντος μὲν, καθὼς Ἡσαΐας φησὶν, «ἐν
10 Πνεύματι κρίσεως καὶ Πνεύματι καύσεως», εὐεργετοῦντος δὲ κατὰ τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν, ἣν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους πεποιήται, ἐν Πνεύματι Θεοῦ· λέγει γάρ· «εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια»· ἀπὸ μέρους πᾶν εἶδος εὐεργεσίας περιλαμβάνων διὰ τῆς κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐνότητος· οἷς γὰρ δι' ἀλλήλων ἐνεργεῖται τὸ
15 ἐν, εἰς πολλοὺς καταμεμερίσθαι τὸ ὄνομα τῆς ἐνεργείας οὐ δύναται.

➤ Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ὁ τῆς ἐποπτικῆς τε καὶ θεατικῆς δυνάμεως λόγος ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ, καθὼς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς οἶον ἐκ πηγῆς τινος ἀφορμώμενος, ὑπὸ δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐνεργούμενος, ἐν δὲ τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος τελειῶν
20 τὴν χάριν, καὶ οὐ διακρίνεται πρὸς τὰς ὑποστάσεις οὐδεμίᾳ ἐνέργεια, ἰδιαζόντως παρ' ἐκάστης καὶ ἀποτεταγμένως δίχα τῆς συνθεωρουμένης ἐπιτελουμένης· ἀλλὰ πᾶσα πρόνοια καὶ κηδεμονία καὶ τοῦ παντὸς ἐπιστασία, τῶν τε κατὰ τὴν αἰσθητὴν κτίσιν καὶ τῶν κατὰ τὴν ὑπερκόσμιον φύσιν, ἢ τε συντηρητικὴ τῶν ὄντων καὶ διορθωτικὴ
25 τῶν πλημμελουμένων καὶ διδακτικὴ τῶν κατορθουμένων, μία ἐστὶ καὶ οὐχὶ τρεῖς, παρὰ μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος κατορθουμένη, οὐ μὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῇ πίστει θεωρουμένων προσώπων τριχῆ τεμνομένη, ὡς ἕκαστον τῶν ἐνεργημάτων ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον ἢ τοῦ Πατρὸς εἶναι μόνου ἢ τοῦ Μονογενοῦς ἰδιαζόντως ἢ τοῦ ἁγίου
30 Πνεύματος κεχωρισμένως· ἀλλὰ διαιρεῖ μὲν ἰδίᾳ ἐκάστῳ τὰ ἀγαθὰ, καθὼς φησὶν ὁ ἀπόστολος, τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· οὐκ ἀναρχος δὲ ἢ τοῦ ἀγαθοῦ κίνησις ἐκ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' εὐρίσκομεν ὅτι ἢ προεπινοουμένη ταύτης δύναμις, ἣτις ἐστὶν ὁ μονογενὴς Θεός, πάν-

8. Γεν. 18,25.

9. Ἰω. 5,22.

10. Α' Κορ. 1,24.

νει ὁ Υἱὸς ἔχει τὴν ἀναφορά του στὸν Πατέρα, ὥστε καὶ κριτῆς τοῦ παντὸς νὰ εἶναι αὐτὸς ἀλλὰ καὶ κανέναν νὰ μὴν κρίνει, ἀφοῦ, ὅπως εἰπώθηκε, ἔδωσε τὸ δικαίωμα γιὰ ὅλη τὴν κρίση στὸν Υἱὸ καὶ ὅλη ἡ κρίση τοῦ Υἱοῦ δὲν ἔχει ἀποσυσχετιστεῖ ἀπὸ τὸ πατρικὸ θέλημα.

Ἔτσι καὶ γιὰ τὸ λόγο τῆς θεότητας "Ὁ Χριστὸς" εἶναι δύναμη Θεοῦ καὶ σοφία Θεοῦ¹⁰ καὶ διαμέσου τοῦ Μονογενοῦς ὁ Πατέρας ἐνεργεῖ τὴν ἐποπτικὴ καὶ 'θεατικὴ' δύναμη, πού τὴ λέμε θεότητα, ὁ Θεὸς πού δημιουργεῖ τὰ πάντα μὲ σοφία καὶ ὁ Υἱὸς ὀλοκληρώνει κάθε δύναμη μέσω τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ κρίνει, ὅπως λέει ὁ Ἡσαΐας, «μὲ πνεῦμα κρίσης καὶ πνεῦμα πού καίει»¹¹ ἀλλὰ καὶ εὐεργετεῖ κατὰ τὴν εὐαγγελικὴ διδασκαλία πού ἀπύθυνε στοὺς Ἰουδαίους μὲ Πνεῦμα Θεοῦ. Γιατὶ λέει, «κι ἂν ἐγὼ βγάζω τὰ δαιμόνια στὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ»¹². Ἀπὸ ἓνα μερικὸ συλλαμβάνει κάθε εἶδος εὐεργεσίας μέσω τῆς ἐνότητας στὴν ἐνέργεια. Γιατὶ σ' αὐτοὺς πού ἀπὸ ὄλους ἐνεργεῖται τὸ ἓνα, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ καταμεριστεῖ σὲ πολλοὺς τὸ ὄνομα τῆς ἐνέργειας.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἐποπτικὴ καὶ θεατικὴ δύναμη εἶναι μία στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅπως εἶπαμε στὰ προηγούμενα, ἀναβρῦζει ἀπὸ τὸν Πατέρα ὅπως ἀπὸ πηγὴ, ἀσκεῖται ἀπὸ τὸν Υἱὸ καὶ ὀλοκληρώνει τὴ χάρη μὲ τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος. Στις ὑποστάσεις δὲ διακρίνεται καμιά ἐνέργεια πού νὰ ἐπιτελεῖται ἀπὸ τὴν κάθε μία ὡς ἰδιάζουσα σ' αὐτὴν, χωριστὰ καὶ ἄσχετα ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἀλλὰ κάθε πρόνοια καὶ κηδεμονία καὶ ἐπιστασία τοῦ συμπαντος, τόσο τῆς αἰσθητῆς δημιουργίας ὅσο καὶ τῆς ὑπερκόσμιας φύσης, πού καὶ τὰ ὄντα συντηρεῖ στὴν ὑπαρξὴ καὶ τὰ σφάλματα διορθώνει καὶ τὴν ἐπίτευξη τῶν ὀρθῶν διδάσκει, εἶναι μία καὶ ὄχι τρεῖς. Καὶ πραγματοποιεῖται βέβαια ἀπὸ τὴν ἁγία Τριάδα, δὲ χωρίζεται ὅμως σὲ τρία, σύμφωνα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν προσώπων πού δέχεται ἡ πίστι. Ἐπειδὴ τάχα κάθε μία ἐνέργεια καθ'αυτὴ εἶναι ἡ μόνου τοῦ Πατέρα ἢ ἰδιάζει στὸν Υἱὸ ἢ εἶναι χωριστὴ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀλλὰ τὸ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα μοιράζει ἰδιαίτερα στὸν καθένα τὰ ἀγαθὰ, ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος¹³ Ἡ κίνησις πάλιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα δὲν εἶναι χωρὶς ἀρχὴ ἀλλὰ διαπιστώνομε ὅτι τὰ πάντα ἐπιτελεῖ ἡ δύναμη πού προεπινοοῦμε καὶ πού εἶναι ὁ μονογε-

11. Ἡσ. 4,4.

12. Ματθ. 12.28.

τὰ ποιεῖ, οὐ χωρὶς οὐδὲν τῶν ὄντων εἰς γένεσιν ἔρχεται· ἀλλὰ καὶ αὐτὴ πάλιν τῶν ἀγαθῶν ἢ πηγὴ ἐκ τοῦ πατρικοῦ βουλήματος ἀφορμᾶται.

Εἰ δὴ πᾶν ἀγαθὸν πρᾶγμα καὶ ὄνομα τῆς ἀνάρχου δυνάμεώς τε
5 καὶ βουλής ἐξημμένον ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ μονογε-
νοῦς Θεοῦ ἀχρόνως καὶ ἀδιαστάτως εἰς τελείωσιν ἄγεται, οὐδεμιᾶς
παρατάσεως ἐν τῇ τοῦ θείου βουλήματος κινήσει ἀπὸ τοῦ Πατρὸς
διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τὸ Πνεῦμα γινομένης ἢ νοουμένης, ἐν δὲ τῶν ἀγα-
θῶν ὀνομάτων τε καὶ νοημάτων καὶ ἡ θεότης, οὐκ ἂν εἰκότως εἰς
10 πλῆθος τὸ ὄνομα διαχέοιτο, τῆς κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἐνότητος κωλυ-
ούσης τὴν πληθυντικὴν ἀπαρίθμησιν.

Καὶ ὡσπερ εἰς ὁ Πατὴρ σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων μάλιστα
πιστῶν ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ὀνόμασται καὶ οὐδεὶς ἐκ τῆς φωνῆς
ταύτης ἢ τὸν Υἱὸν λέγει μὴ σῶζειν τοὺς πιστεύοντας ἢ δίχα τοῦ
15 Πνεύματος τὴν σωτηρίαν τοῖς μετέχουσι γίνεσθαι, ἀλλὰ γίνεται πάν-
των σωτὴρ ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς ἐνεργοῦντος τοῦ Υἱοῦ τὴν σωτηρίαν
ἐν τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι καὶ οὐδὲν μᾶλλον διὰ τοῦτο τρεῖς
σωτῆρες ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀνομάζονται, εἰ καὶ ὁμολογεῖται παρὰ τῆς
ἀγίας Τριάδος ἡ σωτηρία, οὕτως οὐδὲ τρεῖς θεοὶ κατὰ τὴν ἀποδεδο-
20 μένην τῆς θεότητος σημασίαν, κἂν ἐφαρμόζη τῇ ἀγίᾳ Τριάδι ἡ
τοιαύτη κλήσις.

Μάχεσθαι δὲ πρὸς τοὺς ἀντιλέγοντας μὴ δεῖν ἐνέργειαν νοεῖν
τὴν θεότητα οὐ πᾶν τι τῶν ἀναγκαίων μοι δοκεῖ, ὡς πρὸς τὴν πα-
ροῦσαν τοῦ λόγου κατασκευήν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀόριστον καὶ ἀπερί-
25 ληπτον τὴν θεῖαν φύσιν εἶναι πιστεύοντες οὐδεμίαν αὐτῆς ἐπινοοῦ-
μεν περίληψιν, ἀλλὰ κατὰ πάντα τρόπον ἐν ἀπειρίᾳ νοεῖσθαι τὴν φύ-
σιν διοριζόμεθα. Τὸ δὲ καθόλου ἄπειρον οὐ τινὶ μὲν ὀρίζεται, τινὶ δὲ
οὐχί· ἀλλὰ κατὰ πάντα λόγον ἐκφύγει τὸν ὄρον ἢ ἀπειρία. Οὐκοῦν
τὸ ἐκτὸς ὄρου οὐδὲ ὀνόματι πάντως ὀρίζεται. Ὡς ἂν οὖν διαμένοι ἐπὶ
30 τῆς θείας φύσεως τοῦ ἀορίστου ἢ ἔννοια, ὑπὲρ πᾶν ὄνομα φαμεν εἶ-

13. Α' Κορ. 12,11.

14. Α' Τιμ. 4,10

νῆς Θεός, πού χωρίς τὴν παρέμβασή του δὲν ἔρχεται στὴ γένεση κανένα ἀπὸ τὰ ὄντα. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ πηγὴ τῶν ἀγαθῶν ξεκινᾷ ἀπὸ τὸ πατρικὸ θέλημα.

Ἄν λοιπὸν κάθε ἀγαθὸ πράγμα ἢ ὄνομα, πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δίχως ἀρχὴ δύναμη καὶ θέληση, ἄγεται στὴν ὀλοκλήρωση χωρίς μεσολάβηση χρονικοῦ διαστήματος μὲ τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει οὔτε νοεῖται καμιά χρονικὴ διάρκεια στὴν κίνηση τοῦ θεοῦ θελήματος ἀπὸ τὸν Πατέρα διαμέσου τοῦ Υἱοῦ ὡς τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ ἡ θεότητα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ὀνόματα καὶ νοήματα, δὲν θὰ ἦταν εὐλογο ν' ἀπλωθεῖ τὸ ὄνομα σὲ πλῆθος, ἐπειδὴ ἡ ἰσότητά τῆς ἐνέργειας ἐμποδίζει τὴν ἀρίθμηση στὸν πληθυντικὸ.

Ξέρομε πὼς ὁ Πατέρας ἔχει ὀνομαστῆ ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο¹⁴ μόνος σωτήρας ὄλων τῶν πιστῶν καὶ κανένας δὲ λέει ἐξαιτίας τοῦ χαρακτηρισμοῦ αὐτοῦ ὅτι ὁ Υἱὸς δὲ σώζει ὄσους πιστεύουν ἢ ὅτι ἡ σωτηρία σὲ ὄσους σώζονται πραγματοποιεῖται χωρίς τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ γίνεται ὄλων σωτήρας ὁ Θεὸς τῶν ὄλων καὶ τὴ σωτηρία τὴν ἐνεργεῖ ὁ Υἱὸς μὲ τὴ χάριτ τοῦ Πνεύματος, χωρίς αὐτὸ νὰ βαραίνει περισσότερο γιὰ νὰ μιλήσει ἡ Γραφή γιὰ τρεῖς σωτήρες, ἂν καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἡ σωτηρία ἐγίνε ἀπὸ τὴν ἁγία Τριάδα. Ἔτσι δὲν ὑπάρχουν οὔτε τρεῖς θεοὶ σύμφωνα μὲ τὴ σημασία τῆς θεότητος πού ἔχομε ἀποδώσει κι ἄς προφέρεται ἡ κλήση αὐτὴ γιὰ τὴν ἁγία Τριάδα.

Ν' ἀντιταχθοῦμε σ' ἐκείνους πού ἀντιπροτείνουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ νοοῦμε τὴ θεότητα ὡς ἐνέργεια δὲ μοῦ φαίνεται πὼς εἶναι ἐξαιρετικὰ ἀναγκαῖο σ' αὐτὴ τὴ διαπραγμάτευση τοῦ λόγου. Ἐμεῖς δηλαδή, ἐπειδὴ πιστεύομε ὅτι ἡ θεία φύση εἶναι δίχως ὄρια καὶ ἀδύνατο νὰ περιληφθεῖ, δὲν προσπαθοῦμε νὰ ἐπινοήσουμε κανένα τρόπο νὰ τὴν περιλάβομε, ἀλλὰ ὀρίζομε ἡ θεία φύση νὰ νοεῖται μὲ κάθε τρόπο ὡς ἄπειρη. Καὶ τὸ καθολικὰ ἄπειρο δὲν μπορεῖ μὲ κάποιον ὄριο νὰ ὀρίζεται καὶ κάποιον ὄχι. Ἄλλὰ ἡ ἀπειρία ὅπως καὶ νὰ τὴ συλλογιστοῦμε ξεφεύγει τὸ ὄριο. Γιὰ νὰ παραμείνει λοιπὸν ἡ ἐννοια τοῦ ἀόριστου στὴ θεία φύση, λέμε ὅτι τὸ θεῖο εἶναι πάνω ἀπὸ ὅποιο ὄνομα¹⁵ καὶ ἡ θεότητα εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ὀνόματα. Δὲν εἶναι

15. Φι. 2.9.

ναι τὸ θεῖον, ἡ δὲ θεότης ἐν τῶν ὀνομάτων ἐστίν. Οὐκοῦν οὐ δύναται αὐτὸ καὶ ὄνομα εἶναι καὶ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα εἶναι νομίζεσθαι.

Πλὴν εἰ τοῦτο τοῖς ἐναντίοις ἀρέσκοι, μὴ ἐνεργείας ἀλλὰ φύσεως εἶναι τὴν σημασίαν, ἐπαναδραμοῦμεθα πρὸς τὸν ἐξ ἀρχῆς λόγον, 5 ὅτι τὸ τῆς φύσεως ὄνομα ἡμαρτημένως ἢ συνήθεια εἰς πλῆθους σημασίαν ἀνάγει, οὔτε μειώσεως οὔτε αὐξήσεως κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσγινομένης τῇ φύσει, ὅταν ἐν πλείοσιν ἢ ἐλάττωσι θεωρηταί. Μόνα γὰρ κατὰ σύνθεσιν ἀριθμεῖται, ὅσα κατ' ἰδίαν περιγραφῆν θεωρεῖται· ἡ δὲ περιγραφῆ ἐν ἐπιφανείᾳ σώματος καὶ μεγέθει καὶ 10 τόπῳ καὶ τῇ διαφορᾷ τῇ κατὰ τὸ σχῆμα καὶ χρῶμα καταλαμβάνεται· τὸ δὲ ἔξω τούτων θεωρούμενον ἐκφεύγει τὴν διὰ τῶν τοιούτων περιγραφῆν. Ὁ δὲ μὴ περιγράφεται οὐκ ἀριθμεῖται, τὸ δὲ μὴ ἀριθμούμενον ἐν πλήθει θεωρηθῆναι οὐ δύναται. Ἐπεὶ καὶ τὸν χρυσοῦν φάμεν, κἂν εἰς πολλοὺς διακερματίζεται τύπους, ἓνα καὶ εἶναι καὶ λέγε- 15 σθαι· πολλὰ δὲ νομίσματα καὶ πολλοὺς στατῆρας ὀνομάζομεν, οὐδένα τῆς φύσεως τοῦ χρυσοῦ πλεονασμὸν ἐν τῷ πλήθει τῶν στατῆρων εὐρίσκοντες. Διὸ καὶ πολλὸς ὁ χρυσοῦς λέγεται, ὅταν ἐν ὄγκῳ πλείονι ἢ σκεύεσιν ἢ νομίσμασι θεωρηταί, πολλοὶ δὲ οἱ χρυσοὶ διὰ τὸ πλῆθος τῆς ὕλης οὐκ ὀνομάζονται· εἰ μὴ τις οὕτω λέγοι, χρυσοῦς 20 πολλοῦς, ὡς τοὺς δαρεικοὺς ἢ τοὺς στατῆρας, ἐφ' ὧν οὐχ ἡ ὕλη ἀλλὰ τὰ κέρματα τὴν τοῦ πλῆθους σημασίαν ἐδέξατο. Κυρίως γὰρ ἔστιν οὐχὶ χρυσοῦς ἀλλὰ χρυσεῦς τούτους εἰπεῖν.

Ὡσπερ τοίνυν πολλοὶ μὲν οἱ χρυσεοὶ στατῆρες, χρυσοῦς δὲ εἷς, οὕτω καὶ πολλοὶ μὲν οἱ καθ' ἕκαστον ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου δει- 25 κνύμενοι, οἷον Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, εἷς δὲ ἐν τούτοις ὁ ἀνθρώπος. Κἂν ἡ Γραφὴ πλατύνῃ τὸ ὄνομα κατὰ πληθυντικὴν σημασίαν ἐν τῷ λέγειν «ἀνθρωποὶ κατὰ τοῦ μείζονος ὀμνύουσι» καὶ «υἱοὶ ἀνθρώπων», καὶ ὅσα τοιαῦτα, γνωστόν ὅτι τῇ συνηθείᾳ τῆς ἐπικρατούσης διαλέκτου κεχρημένη οὐχὶ νομοθετεῖ τὸ δεῖν οὕτως ἢ 30 ὡς ἐτέρως κεχρηθῆναι τοῖς ῥήμασιν, οὐδέ τινα τεχνικὴν περὶ ῥημάτων διδασκαλίαν ποιουμένη ταῦτα διέξεισιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπικρα-

λοιπόν δυνατό νά νομίζομε ὅτι τὸ ἴδιο καὶ ὄνομα εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ὄνομα.

Ἄν ὅμως ἡ ἀποψη αὐτὴ εἶναι ἀρεστή στοὺς ἀντίθετους, ὅτι ἡ σημασία δὲ δηλώνει ἐνέργεια ἀλλὰ φύση, ἅς ἀνατρέξομε στὸ λόγο πού εἶπαμε τὴν ἀρχή, ὅτι τὸ ὄνομα τῆς φύσης ἢ συνήθεια τὸ ἀνάγει ἐσφαλμένα σὲ σημασία πλήθους, ἐνῶ στὴ θεία φύση κατὰ τὸν ἀληθινὸ λόγο, οὔτε μείωση προκαλεῖται οὔτε αὐξηση, ὅταν τὴ νοοῦμε σὲ περισσότερα ἢ σὲ λιγότερα. Γιατὶ ἀρίθμηση κατὰ σύνθεση δέχονται ὅσα θεωροῦνται σὲ ἓνα δικό τους περιοριστικὸ ὄριο· καὶ τὸ ὄριο νοεῖται στὴν ἐπιφάνεια τοῦ σώματος καὶ στὸ μέγεθος καὶ στὸν τόπο καὶ μὲ τὴ διαφορὰ τοῦ σχήματος καὶ τοῦ χρώματος. Ὅ,τι νοεῖται πέρα ἀπὸ αὐτὰ ξεφεύγει τὸν περιορισμὸ του ἀπὸ αὐτὰ. Κι ὅποιο ξεφεύγει τὴν περιγραφή δὲν ἀριθμεῖται, κι ὅποιο δὲν ἀριθμεῖται δὲν μπορούμε νά τὸ ἀντιληφθοῦμε ὡς πλῆθος. Λέμε δηλαδὴ ὅτι καὶ ὁ χρυσός, ἀκόμα κι ἂν κόβεται σὲ πολλοὺς τύπους κερμάτων, ἀπομένει ἓνας καὶ ἓνα τὸν λέμε. Κι ἐνῶ λέμε πολλὰ νομίσματα καὶ πολλοὺς στατῆρες¹⁶, δὲν βρίσκομε νά πολλαπλασιάζεται καθόλου ἡ φύση τοῦ χρυσοῦ μὲ τὸ πλῆθος τῶν στατῆρων. Γι' αὐτὸ καὶ λέμε ὅτι εἶναι πολὺς ὁ χρυσός, ὅταν τὸν βλέπομε μεγάλο σὲ ὄγκο ἢ σὲ πολλὰ σκευὴ καὶ νομίσματα, δὲν λέμε ὅμως πολλοὺς χρυσοὺς ἐξαιτίας τοῦ πλήθους τῆς ὕλης, ἐκτὸς ἂν κανένας λέει 'πολλοὺς χρυσοὺς', ὅπως οἱ δαρεικοί, καὶ οἱ στατῆρες, ὅπου τὴ σημασία τοῦ πλήθους τὴ δέχτηκαν ὄχι ἡ ὕλη χρυσὸς ἀλλὰ τὰ κέρματα. Γιατὶ κυριολεκτικὰ δὲν μπορούμε νά τοὺς ποῦμε χρυσοὺς ἀλλὰ χρυσαφένιους.

Ὅπως λοιπὸν εἶναι πολλοὶ οἱ χρυσοὶ στατῆρες ἀλλὰ τὸ χρυσάφι ἓνα, ἔτσι εἶναι πολλὰ καὶ τὰ ἐπιμέρους ἄτομα πού βλέπομε στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, ἀλλὰ μέσα σ' αὐτοὺς ὁ ἀνθρώπος εἶναι ἓνας. Κι ἂν ἡ Γραφὴ διευρύνει τὸ ὄνομα καὶ τοῦ δίνει σημασία πληθυντικὴ λέγοντας, «οἱ ἀνθρωποὶ ὀρκίζονται σὲ κάποιον ἀνώτερό τους»¹⁷, καὶ «υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων» καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια, πρέπει νά ξέρομε ὅτι, χρησιμοποιώντας τὴ διάλεκτο πού συνηθίζεται, δὲ νομοθετεῖ ὅτι πρέπει νά χρησιμοποιοῦμε τὰ ὀνόματα ἔτσι ἢ ἀλλιῶς, οὔτε τὰ ἐξετάζει κάνοντας μιὰ διδασκαλικὴ τεχνολογία γιὰ τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ χρησιμοποιεῖ τὸ

17. Ἐβρ. 6,16. Ψαλ. 90,3.

τοῦσαν συνήθειαν χρῆται τῷ λόγῳ, πρὸς τοῦτο βλέπουσα μόνον, ὅπως ἂν ἐπωφελῆς γένοιτο τοῖς δεχομένοις ὁ λόγος, οὐδὲν ἀκριβολογουμένη κατὰ τὴν λέξιν, ἐν οἷς οὐδεμία βλάβη κατὰ διάνοιαν ἐκ τῶν ρημάτων συνίσταται.

5 Καὶ μακρὸν ἂν εἴη τὰς σολοικοφανεῖς τοῦ λόγου συντάξεις ἐκ τῆς Γραφῆς καταλέγειν εἰς τὴν τῶν εἰρημένων ἀπόδειξιν· ἐν οἷς δὲ κίνδυνός ἐστι βλαβῆναί τι τῆς ἀληθείας, οὐκέτι τὸ ἀβασάνιστόν τε καὶ ἀδιάφορον ἐν τοῖς γραφικοῖς εὐρίσκεται ρήμασιν. Διὰ τοῦτο ἀνθρώπους συγχωρεῖ πληθυντικῶς ὀνομάζειν διὰ τὸ μηδένα τῷ
10 τοιούτῳ σχήματι τῆς φωνῆς εἰς πλῆθος ἀνθρωποτήτων ταῖς ὑπονοιαῖς ἐκπίπτειν, μηδὲ νομίζειν πολλὰς ἀνθρωπίνας φύσεις σημαίνεσθαι διὰ τὸ πληθυντικῶς ἐξαγγελθῆναι τὸ τῆς φύσεως ὄνομα· τὴν δὲ 'Θεός' φωνὴν παρατετηρημένως κατὰ τὸν ἐνικὸν ἐξαγγέλλει τύπον, τοῦτο προμηθουμένη, τὸ μὴ διαφόρους φύσεις ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας
15 ἐν τῇ πληθυντικῇ σημασίᾳ τῶν θεῶν παρεισάγεσθαι. Διό φησι, «Κύριος ὁ Θεός, Κύριος εἷς ἐστίν»· ἀλλὰ καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν τῇ τῆς θεότητος ἀνακηρύσσει φωνῇ καὶ οὐ διαλύει τὸ ἓν εἰς δυϊκὴν σημασίαν, ὥστε δύο θεοὺς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ὀνομάσαι, κἂν ἑκάτερος Θεὸς παρὰ τῶν ἁγίων κηρύσσεται· ἀλλὰ Θεὸς μὲν ὁ Πα-
20 τῆρ, Θεὸς δὲ ὁ Υἱός, εἷς δὲ ἐν τῷ αὐτῷ κηρύγματι ὁ Θεός, διὰ τὸ μῆτε φύσεως μῆτε ἐνεργείας ἐνθεωρεῖσθαι τινα διαφορὰν τῇ θεότητι.

Εἰ γὰρ παρήλλακτο κατὰ τὴν τῶν ἡπατημένων ὑπόνοιαν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ἡ φύσις, ἀκολουθῶς ἂν εἰς πλῆθος θεῶν ὁ ἀρι-
25 θμὸς ἐπλατύνετο, τῇ ἑτερότητι τῆς οὐσίας τῶν ὑποκειμένων συνδιαιρούμενος. Ἐπεὶ δὲ πᾶσαν ἀπωθεῖται τὴν κατ' οὐσίαν ἑτερότητα ἢ θεία τε καὶ ἀπλῆ καὶ ἀναλλοίωτος φύσις, ἕως ἂν μία ᾗ, πλῆθους σημασίαν ἐφ' αὐτῆς οὐ προσίεται. Ἄλλ' ὥσπερ μία λέγεται φύσις, οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα ἐνικῶς ὀνομάζεται, Θεός, ἀγαθός, ἅγιος,
30 σωτῆρ, δίκαιος, κριτής, καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων νοεῖται, ὃ εἴτε πρὸς φύσιν εἴτε πρὸς ἐνέργειαν βλέπειν τις λέγει, οὐ διοισόμεθα.

Εἰ δὲ τις συκοφαντοίῃ τὸν λόγον ὡς ἐκ τοῦ μὴ δέχεσθαι τὴν

λόγο κατὰ τὴ συνήθεια ποὺ ἐπικρατεῖ κι ἀποβλέπει μόνο σὲ τοῦτο, πῶς νὰ γίνῃ ὁ λόγος ὠφέλιμος σ' αὐτοὺς ποὺ τὸν δέχονται, χωρὶς νὰ λεπτολογεῖ σχετικὰ μὲ τὶς λέξεις, ὅπου οἱ λέξεις δὲν προκαλοῦν καμιὰ βλάβη στὰ νοήματα.

Καὶ θὰ μακρηγορούσαμε ἂν θέλαμε νὰ μαζέψομε ἀπὸ τὴν Γραφή ὅλες τὶς συντάξεις τοῦ λόγου ποὺ φαίνονται παρασόλοικες, γιὰ ν' ἀποδείξομε ὅσα εἶπαμε. Ὅπου ὅμως ὑπάρχει κίνδυνος νὰ διαστραφεῖ κάπως ἡ ἀλήθεια, ἐκεῖ πιά δὲν ὑπάρχει προχειρότητα καὶ ἀμέλεια στὰ λόγια τῆς Γραφῆς. Γι' αὐτὸ ἐπιτρέπει νὰ λέμε 'ἄνθρωποι' στὸν πληθυντικό, ἐπειδὴ κανενὸς μας ὁ νοῦς δὲν πηγαίνει μὲ τὸν τύπο αὐτὸν τοῦ ὀνόματος σὲ πλῆθος 'ἀνθρωποτήτων'¹⁸, μῆτε νομίζομε ὅτι σημαίνονται πολλὲς φύσεις ἀνθρώπων, ἐπειδὴ τὸ ὄνομα τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἐξαγγέλθηκε σὲ πληθυντικό. Τὸ ὄνομα ὅμως 'θεὸς' τὸ ἐξαγγέλλει μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ στὸν ἐνικό, προσέχοντας τοῦτο, νὰ μὴν εἰσαχθοῦν δηλαδὴ διαφορὲς φύσεις στὴ θεία οὐσία μὲ τὴν ἐκφορὰ τοῦ στὸν πληθυντικό. Γι' αὐτὸ λέει, «ὁ Κύριος ὁ Θεὸς εἶναι ἓνας Κύριος»¹⁹. Ἀνακηρύσσει ὅμως καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸ μὲ τὸ ὄνομα τῆς θεότητος καὶ δὲν διαλύει ὥστόσο τὸ ἓνα σὲ σημασία διϊκή, ὥστε νὰ ὀνομάσει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ δύο θεοὺς, κι ἂς ἀνακηρύσσουν οἱ ἅγιοι τὸν καθένα τους Θεό. Εἶναι Θεὸς ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱὸς Θεὸς ἀλλὰ εἶναι ἓνας ὁ Θεὸς στὴ ἴδια αὐτὴ ἐξαγγελία, ἐπειδὴ δὲν παρατηρεῖται στὴ θεότητα καμιὰ διαφορὰ οὔτε ὡς πρὸς τὴ φύση οὔτε στὴν ἐνέργεια.

Ἄν λοιπὸν κατὰ τὴν ἰδέα ὅσων ἔχουν ἀπατηθεῖ σημείωνε παραλλαγὴ ἢ φύση τῆς ἁγίας Τριάδας, κατὰ λογικὴ ἀκολουθία ὁ ἀριθμὸς τῶν θεῶν θὰ διευρυνόταν σὲ πλῆθος. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ θεία καὶ ἀπλή καὶ ἀναλλοίωτη φύση ἀποκρούει τὴν ἑτερότητα τῆς οὐσίας της, ὅσο παραμένει μία, δὲν ἐπιδέχεται τὴ σημασία τοῦ πλῆθους. Ἀλλὰ ὅπως ἀναφέρεται ὡς μία φύση, ἔτσι καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ὀνόματά της εἶναι ἐνικοῦ ἀριθμοῦ, δηλαδὴ θεός, ἀγαθός, ἅγιος, σωτήρας, δίκαιος, κριτὴς καὶ ὅποιο ἄλλο θεοπρεπὲς ὄνομα ἐπινοοῦμε, τὸ ὅποιο λέει κάποιος ὅτι ἀναφέρεται εἴτε στὴ φύση εἴτε στὴν ἐνέργεια, δὲ θὰ διαφωνήσομε.

Κι ἂν κάποιος συκοφαντεῖ τὸ λόγο μας μὲ τὸ νὰ μὴ δέχεται τὴ

19. Δευτ. 6,4.

κατὰ φύσιν διαφορὰν μίξιν τινὰ τῶν ὑποστάσεων καὶ ἀνακύκλῃσιν κατασκευάζοντα, τοῦτο περὶ τῆς τοιαύτης ἀπολογησόμεθα μέμψεως, ὅτι, (τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες, τὴν κατὰ τὸ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα, ἐν ᾧ μόνῳ διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ τὸ μὲν αἴτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου· καὶ τοῦ ἐξ αἰτίας ὄντος πάλιν ἄλλην διαφορὰν ἐννοοῦμεν· τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβολον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ αὐτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειργούσης.

Αἴτιον δὲ καὶ ἐξ αἰτίου λέγοντες οὐχὶ φύσιν διὰ τούτων τῶν ὀνομάτων σημαίνομεν (οὐδὲ γὰρ τὸν αὐτὸν ἂν τις αἰτίας καὶ φύσεως ἀποδοίῃ λόγον), ἀλλὰ τὴν κατὰ τὸ πῶς εἶναι διαφορὰν ἐνδεικνύμεθα. Εἰπόντες γὰρ τὸ μὲν αἰτιατῶς τὸ δὲ ἄνευ αἰτίας εἶναι, οὐχὶ τὴν φύσιν τῷ κατὰ τὸ αἴτιον λόγῳ διεχωρίσαμεν, ἀλλὰ μόνον τὸ μῆτε τὸν Υἱὸν ἀγεννήτως εἶναι μῆτε τὸν Πατέρα διὰ γεννήσεως ἐνεδειξάμεθα. Πρότερον δὲ ἡμᾶς εἶναι τι πιστεύειν ἐπάναγκες, καὶ τότε πῶς ἐστὶ τὸ πεπιστευμένον περιεργάσασθαι· ἄλλος οὖν ὁ τοῦ τί ἐστὶ καὶ ἄλλος ὁ τοῦ πῶς ἐστὶ λόγος. Τὸ οὖν ἀγεννήτως εἶναι τι λέγειν, πῶς μὲν ἐστὶν ὑποτίθεται, τί δὲ ἐστὶ τῇ φωνῇ ταύτῃ οὐ συνενδείκνυται. Καὶ γὰρ, εἰ περὶ δένδρου τινὸς ἠρώτησας τὸν γεωργόν, εἴτε φυτευτὸν εἴτε αὐτομάτως ἐστίν, ὁ δὲ ἀπεκρίνατο ἢ ἀφύτευτον εἶναι τὸ δένδρον ἢ ἐκ φυτείας γενόμενον, ἄρα τὴν φύσιν διὰ τῆς ἀποκρίσεως ἐνεδείξατο ὁ μόνον τὸ πῶς ἐστὶν εἰπὼν, ἢ ἄδηλον καὶ ἀνερμήνευτον τὸν τῆς φύσεως ἀπέλιπε λόγον; Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀγέννητον μαθόντες, ὅπως μὲν αὐτὸν εἶναι προσήκει νοεῖν ἐδιδάχθημεν, ὅτι δὲ ἐστὶ διὰ τῆς φωνῆς οὐκ ἠκούσαμεν. Τὴν οὖν τοιαύτην διαφορὰν ἐπὶ τῆς ἀγίας Τριάδος λέγοντες, ὡς τὸ μὲν αἴτιον τὸ δὲ ἐξ αἰτίου εἶναι πιστεύειν,

διαφορά τους στη φύση κατασκευάζει κάποια ανάμιξη τῶν ὑποστάσεων καὶ κάποιο ἀναποδογύρισμά τους, νὰ τί θὰ ποῦμε γιὰ ν' ἀποκρούσουμε τὴν κατηγορία ὅτι, ὁμολογώντας τὴν ἀπουσία παραλλαγῆς στη φύση τους, δὲν ἀρνούμαστε τὴ διαφορά αἰτίας καὶ αἰτιατοῦ, ὅπου μόνο καταλαβαίνομε τὴ διάκριση τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο, πιστεύοντας ὅτι τὸ ἓνα εἶναι αἷτιο καὶ τὸ ἄλλο ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ αἷτιο. Ἄλλὰ καὶ σ' αὐτὸ ποῦ προέρχεται ἀπὸ κάποια αἷτια βρισκομε πάλι μιὰ ἄλλη διαφορά· τὸ ἓνα δηλαδὴ προῆλθε ἄμεσα ἀπὸ τὸ πρῶτο, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἀπὸ αὐτὸ ποῦ προῆλθε ἄμεσα ἀπὸ τὸ πρῶτο. Ἔτσι καὶ ἡ ιδιότητα τοῦ Μονογενοῦς παραμένει ἀναντίρρητη στὸν Υἱὸ καὶ ἡ προέλευση τοῦ Πνεύματος ἀπὸ τὸν Πατέρα νὰ μὴ δέχεται ἀμφιβολία, ἐπειδὴ ἡ παρεμβολὴ τοῦ Υἱοῦ καὶ γιὰ ἐκεῖνον ἐξασφαλίζει τὴν ιδιότητα τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐμποδίζει τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὴ φυσικὴ του σχέση μὲ τὸν Πατέρα.

Λέγοντας τώρα αἷτιο καὶ προέλευση ἀπὸ αἷτιο, μὲ τίς ἐννοίες αὐτές δὲ δηλώνουμε φύση (γιατὶ δὲν μπορούμε νὰ διατυπώσουμε τὸν ἴδιο ὄρισμὸ γιὰ τὴν αἷτια καὶ τὴ φύση), ἀλλὰ ἐπισημαίνομε τὴ διαφορά στὸν τρόπο ὑπαρξης. Ὅταν εἶπαμε δηλαδὴ ὅτι τὸ ἓνα ὑπάρχει σὰν αἷτιατὸ ἐνῶ τὸ ἄλλο χωρὶς αἷτια, δὲν διαχωρίσαμε τὴ φύση τους μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ αἷτιου, ἀλλὰ δεῖξαμε ὅτι οὔτε ὁ Υἱὸς ὑπάρχει χωρὶς γέννηση οὔτε μὲ γέννηση ὁ Πατέρας. Καὶ εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ πιστεύομε προηγουμένως ὅτι ὑπάρχει κάτι καὶ τότε νὰ ἐξετάσουμε πῶς εἶναι αὐτὸ ποῦ πιστεύομε. Γιατὶ ἄλλη εἶναι ἡ ἐννοια τοῦ 'τί ὑπάρχει' καὶ ἄλλη τοῦ 'πῶς ὑπάρχει'. Τὸ νὰ λέμε λοιπὸν ὅτι κάτι ὑπάρχει χωρὶς γέννηση, μᾶς δείχνει ἀπλῶς πῶς εἶναι, δὲ δείχνει ὅμως ταυτόχρονα μὲ τὴν ἐκφραση αὐτὴ καὶ ποιὸ εἶναι. Ἄν δηλαδὴ ρωτήσεις τὸ γεωργὸ γιὰ κάποιο δέντρο ἂν τὸ φύτεψε ἢ εἶναι αὐτοφυές, κι αὐτὸς ἀποκριθεῖ εἴτε ὅτι εἶναι αὐτοφυές εἴτε ὅτι τὸ ἔχει φυτέψει, ἄραγε μὲ τὴν ἀπάντησή του θὰ σοῦ δείξει τὴ φύση τοῦ δέντρου αὐτὸς ποῦ ἀναφέρθηκε μόνο στὸ πῶς ὑπάρχει ἢ θὰ σοῦ ἀφήσει ἀγνωστη κι ἀνερμήνευτη τὴν οὐσία τῆς φύσης του; Ἔτσι κι ἐδῶ· μὲ τὸ νὰ διδασχοῦμε πῶς εἶναι ἀγέννητος, μάθαμε πῶς πρέπει νὰ νοοῦμε πῶς εἶναι, ἀλλὰ δὲν ἀκούσαμε μὲ τὴ λέξη αὐτὴ τί εἶναι. Ἀποδίδοντας λοιπὸν στὴν ἁγία Τριάδα τὴ διαφορά αὐτὴ, τὸ ὅτι πιστεύομε δηλαδὴ ὅτι τὸ ἓνα πρόσωπο εἶναι αἷτιο καὶ τὸ ἄλλο ὅτι

οὐκέτ' ἂν ἐν τῷ κοινῷ τῆς φύσεως τὸν τῶν ὑποστάσεων λόγον συν-
τήκειν αἰτιαθεῖμεν.

Ἐπειδὴ τοίνυν τὰς μὲν ὑποστάσεις ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὁ τοῦ
αἰτίου διακρίνει λόγος, τὸ μὲν ἀναιτίως εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἰτίου
5 πρεσβεύων, ἡ δὲ θεία φύσις ἀπαράλλακτός τε καὶ ἀδιαίρετος διὰ
πάσης ἐννοίας καταλαμβάνεται, διὰ τοῦτο κυρίως μία θεότης καὶ εἷς
Θεὸς καὶ τὰ ἄλλα πάντα τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων μοναδικῶς
ἐξαγγέλλεται.

προήλθε ἀπὸ τὸ αἷτιο, δὲν μπορεῖ νὰ κατηγορηθοῦμε ὅτι συναιροῦ-
με τίς ὑποστάσεις μέσα στὴν κοινότητα τῆς φύσεως.

Ἐπειδὴ λοιπὸν προκειμένου γιὰ τὴν ἁγία Τριάδα εἶναι ἡ αἰτία
ποὺ διαχωρίζει τίς ὑποστάσεις, πρεσβεύοντας ὅτι ἡ μία ὑπάρχει
χωρὶς αἰτία ἐνῶ ἡ ἄλλη προήλθε ἀπὸ τὴν αἰτία καὶ ἡ θεία φύση μὲ
ὅποιο νοητικὸ τρόπο θεωρεῖται εἶναι ἀπαράλλαχτη καὶ ἀδιαίρετη,
γι' αὐτὸ λέμε κυρίως μία θεότητα καὶ ἕνας Θεὸς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα
ὀνόματα ποὺ ἀρμόζουν στὸ Θεὸ τὰ ἐκφωνοῦμε στὸν ἐνικὸ ἀριθμὸ.

ΠΡΟΣ ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΝ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ

Σιμπλικίῳ τριβούνῳ Γρηγόριος
Περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος

Κελεύει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου μηδένα πρόσφατον Θεὸν εἶ-
ναι νομίζειν μηδὲ προσκυνεῖν Θεῷ ἀλλοτρίῳ. Οὐκοῦν δῆλόν ἐστιν,
ὅτι 'πρόσφατον' λέγεται ὃ μὴ ἐξ αἰδίου ἐστίν, καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου
πάλιν 'αἰδίον' λέγεται ὃ μὴ πρόσφατόν ἐστιν. Ὁ τοίνυν μὴ ἐξ αἰδίου
5 τὸν μονογενῆ Θεὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι πιστεύων πρόσφατον εἶναι
αὐτὸν οὐκ ἀρνεῖται· τὸ γὰρ μὴ αἰδίον πρόσφατον πάντως. Πᾶν δὲ τὸ
πρόσφατον θεὸς οὐκ ἐστίν, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή ὅτι «οὐκ ἐσται ἐν
σοὶ θεὸς πρόσφατος». Ἄρα ὁ λέγων ὅτι 'ποτὲ οὐκ ἦν ὁ Υἱὸς' ἀρνεῖ-
ται αὐτοῦ τὴν θεότητα. Πάλιν ἀλλότριον θεὸν προσκυνεῖν κωλύει ὁ
10 λέγων, «οὐδὲ προσκυνήσεις θεῷ ἀλλοτρίῳ». Ὁ δὲ ἀλλότριος τῆ
πρὸς τὸν ἴδιον ἡμῶν Θεὸν ἀντιδιαστολῆ θεωρεῖται.

Τίς οὖν ὁ ἴδιος ἡμῶν ἐστι Θεός; Δῆλον ὅτι ὁ ἀληθινὸς Θεός. Τίς
δὲ ὁ ἀλλότριος; Πάντως ὁ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως ἀλλο-
τρίως ἔχων. Εἰ οὖν ἴδιος ἡμῶν Θεὸς ὁ ἀληθινός ἐστι Θεός, ἐὰν μὴ ἦ
15 τῆς τοῦ ἀληθινοῦ φύσεως ὁ μονογενὴς Θεός, καθὼς λέγουσιν οἱ αἰ-
ρετικοί, ἀλλότριός ἐστι καὶ οὐχ ἡμέτερος. Λέγει δὲ τὸ Εὐαγγέλιον ὅτι
τὰ πρόβατα ἀλλοτρίῳ οὐ μὴ ὑπακούσῃ. Ὁ λέγων κτιστὸν αὐτὸν εἶ-
ναι ἀλλότριον τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ φύσεως εἶναι κατασκευάζει.
Τί οὖν ποιήσουσιν οἱ λέγοντες ὅτι 'κτιστός ἐστιν'; Προσκυνοῦσι τὸν
20 κτιστὸν αὐτῶν θεὸν ἢ οὐχί; Εἰ μὲν γὰρ οὐ προσκυνοῦσιν, Ἰουδαῖζου-

1. Ψαλμ. 80.10.

2. Ἰω. 10,5.

ΠΡΟΣ ΣΥΜΠΑΙΚΙΟ

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ

Ὁ Γρηγόριος γράφει στοῦ δικαστῆ Σιμπλίκιου
γιὰ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

Προστάζει ὁ Θεὸς μὲ τὸ στόμα τοῦ προφήτη «νὰ μὴν πιστεύομε πὼς ὑπάρχει κανένας νέος θεὸς οὔτε νὰ λατρεύομε θεὸ ξένο»¹. Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι νέο λέγεται ὁ,τι δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴν αἰωνιότητα κι ἀντίθετα πάλι αἰώνιο λέγεται ὁ,τι δὲν εἶναι νέο. Ὅποιος λοιπὸν πιστεύει ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς δὲν προήλθε προαιώνια ἀπὸ τὸν Πατέρα, δὲν ἀρνεῖται ὅτι αὐτὸς εἶναι πρόσφατος. Γιατὶ ὅποιο δὲν εἶναι αἰώνιο εἶναι ἀσφαλῶς πρόσφατο. Καὶ κάθε τι πρόσφατο δὲν εἶναι θεός, ὅπως εἶπε ἡ Γραφή· «δὲν θὰ ἔχεις ἐσὺ Θεὸ πρόσφατο». Ἐπομένως αὐτὸς ποῦ λέει ὅτι «κάποτε δὲν ὑπῆρχε ὁ Υἱός», ἀρνεῖται τὴ θεότητά του. Ἐξάλλου ἐμποδίζει νὰ προσκυνῶμε ξένο θεὸ αὐτὸς ποῦ λέει, «οὔτε θὰ προσκυνήσεις θεὸ ξένο». Ὁ ξένος θεὸς θεωρεῖται σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὸ δικό μας Θεό.

Ποιὸς εἶναι ὁ δικός μας Θεός; Εἶναι ὀλοφάνερα ὁ ἀληθινὸς Θεός. Καὶ ποιὸς εἶναι ὁ ξένος; Αὐτὸς ποῦ εἶναι ἀποξενωμένος ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἄν λοιπὸν δικός μας Θεὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς Θεός, τότε, ἂν ὁ μονογενὴς Θεὸς δὲν ἔχει τὴ φύση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ αἵρετικοί, εἶναι ξένος καὶ ὄχι δικός μας. Καὶ τὸ Εὐαγγέλιο λέει ὅτι «τὰ πρόβατα δὲ θὰ ὑπακούσουν στὸν ξένο»². Ὅποιος τὸν χαρακτηρίζει κτιστὸ τὸν κάνει ξένο ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Τί θὰ κάνουν λοιπὸν ὅποιοι λένε πὼς εἶναι κτιστός; Προσκυνοῦν ἢ ὄχι τὸν κτιστὸ θεὸ τους; Ἄν δὲν τὸν προσκυνοῦν, πέφτουν στὸν ἰουδαϊσμὸ μὲ τὴν ἀρνησὴ

σιν ἀρνούμενοι τοῦ Χριστοῦ τὴν προσκύνησιν· εἰ δὲ προσκυνοῦσιν, εἰδωλολατροῦσι· τὸν γὰρ ἀλλότριον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ προσκυνοῦσιν. Ἀλλὰ μὴν ἐπίσης ἀσεβὲς καὶ μὴ προσκυνεῖν τὸν Υἱὸν καὶ προσκυνεῖν τὸν ἀλλότριον θεόν. Χρὴ ἄρα τοῦ ἀληθινοῦ Πατρὸς ἀληθι-
5 νὸν τὸν Υἱὸν λέγειν, ἵνα καὶ προσκυνῶμεν αὐτὸν καὶ μὴ κατακριθῶ-
μεν ὡς ἀλλότριον προσκυνοῦντες θεόν.

Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας τὸ ἐκ τῆς Παροιμίας ὅτι «Κύριος ἐκτισέ με» καὶ διὰ τοῦτο νομίζοντας ἰσχυρόν τι λέγειν περὶ τοῦ κτιστὸν εἶ-
ναι τὸν πάντων κτίστην καὶ δημιουργόν, ταῦτα προσήκει λέγειν, ὅτι
10 πολλὰ δι' ἡμᾶς ἐγένετο ὁ μονογενὴς Θεός· καὶ γὰρ καὶ Λόγος ὦν
σὰρξ ἐγένετο, καὶ Θεὸς ὦν ἄνθρωπος ἐγένετο, καὶ ἀσώματος ὦν
σῶμα ἐγένετο, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις καὶ ἁμαρτία καὶ κατάρτα καὶ λί-
θος καὶ ἀξίνη καὶ ἄρτος καὶ πρόβατον καὶ ὁδὸς καὶ θύρα καὶ πέτρα
καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἐγένετο, οὐδὲν τούτων τῇ φύσει ὦν, ἀλλὰ δι'
15 ἡμᾶς κατ' οἰκονομίαν γενόμενος. Ὡσπερ οὖν Λόγος ὦν δι' ἡμᾶς
ἐγένετο σὰρξ, καὶ Θεὸς ὦν ἄνθρωπος ἐγένετο, οὕτω καὶ κτίστης ὦν
δι' ἡμᾶς κτίσις ἐγένετο· κτιστὴ γὰρ ἡ σὰρξ.

Ὡς οὖν εἶπε διὰ τοῦ προφήτου ὅτι «οὕτω λέγει Κύριος ὁ πλά-
σας με ἐκ κοιλίας δοῦλον αὐτοῦ», οὕτως εἶπε καὶ διὰ τοῦ Σολομῶν-
20 τος τὸ «Κύριος ἐκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ»· «πᾶσα
γὰρ ἡ κτίσις δουλεῦει», καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος. Οὐκοῦν καὶ ὁ ἐν
τῇ κοιλίᾳ τῆς Παρθένου πλασθεὶς, κατὰ τὸν λόγον τοῦ προφήτου, ὁ
δοῦλός ἐστιν, οὐχ ὁ Κύριος, τουτέστιν ὁ κατὰ σάρκα ἄνθρωπος, ἐν
ᾧ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη, καὶ ἐνταῦθα ὁ «κτισθεὶς εἰς ἀρχὴν ὁδῶν αὐ-
25 τοῦ» οὐχ ὁ Θεός ἐστιν ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐφανερώ-
θη ἐπὶ τῷ τὴν καταφθαρεῖσαν ὁδὸν τῆς ἀνθρωπίνης σωτηρίας πάλιν
ἀνανεώσασθαι. Ὡστε, ἐπειδὴ δύο περὶ Χριστοῦ γινώσκουμεν, τὸ μὲν
θεῖον τὸ δὲ ἀνθρώπινον (ἐν μὲν τῇ φύσει τὸ θεῖον, ἐν δὲ τῇ οἰκονομίᾳ

3. Παρμ. 8,22.

4. Ἦσ. 49,5.

5. Παρμ. 8,22.

τους νὰ προσκυνήσουν τὸ Χριστό. Ἐὰν πάλι τὸν προσκυνοῦν, πέφτουν στὴν εἰδωλολατρία· γιατί προσκυνοῦν αὐτὸν ποὺ εἶναι ξένος ἀπὸ τὸν ἀληθινὸ Θεό. Εἶναι ὅμως ἴση ἀσέβεια καὶ νὰ μὴν προσκυνοῦν τὸν Υἱὸ καὶ νὰ προσκυνοῦν τὸν ξένο θεό. Ἐπομένως πρέπει νὰ δεχόμεστε ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι Υἱὸς ἀληθινὸς τοῦ ἀληθινοῦ Πατέρα, γιὰ νὰ τὸν προσκυνοῦμε καὶ νὰ μὴν κατακριθοῦμε ὡς προσκυνητὲς ξένου θεοῦ.

Σ' ἐκείνους ποὺ λένε τὸ λόγο τῶν Παροιμιῶν ὅτι «ὁ Κύριος μ' ἔκτισε»³ καὶ ποὺ γι' αὐτὸ νομίζουν ὅτι λένε κάτι ἰσχυρὸ σχετικὰ μὲ τὸ ὅτι εἶναι κτιστὸς ὁ κτίστης καὶ δημιουργὸς τῶν ὄλων, σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ ποῦμε τοῦτα, ὅτι ἔγινε πολλὰ γιὰ μᾶς ὁ μονογενὴς Θεός. Γιατί, ἐνῶ ἦταν Λόγος ἔγινε σάρκα κι ἐνῶ ἦταν Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος κι' ἐνῶ ἦταν ἀσώματος ἔγινε σῶμα κι ἀκόμα μαζὶ μὲ αὐτὰ ἔγινε καὶ ἁμαρτία καὶ κατάρρα καὶ πέτρα καὶ ἀξίνα καὶ ψωμί καὶ πρόβατο καὶ ὁδὸς καὶ θύρα καὶ βράχος καὶ πολλὰ τέτοια, ἐνῶ κατὰ τὴ φύση δὲν εἶναι τίποτε ἀπὸ αὐτά, ἀλλ' ἔγινε γιὰ μᾶς κατ' οἰκονομίαν. Ὅπως λοιπὸν ἐνῶ ἦταν Λόγος ἔγινε γιὰ χάρη μας σάρκα κι ἐνῶ ἦταν Θεὸς ἔγινε ἄνθρωπος, ἔτσι, κι ἐνῶ ἦταν δημιουργός, ἔγινε γιὰ χάρη μας δημιούργημα· γιατί ἡ σάρκα εἶναι κτιστή.

Ὅπως λοιπὸν μὲ τὸ στόμα τοῦ προφήτη εἶπε ὅτι «ἔτσι λέει ὁ Κύριος ποὺ μ' ἔπλασε εὐθὺς ἐξαρχῆς ἀπὸ τὴν κοιλία τῆς μάνας μου δούλο του»⁴, ἔτσι εἶπε καὶ μὲ τὸ στόμα τοῦ Σολομώντα, «ὁ Κύριος μὲ εἶχε στὴν ἀρχὴ τῶν δρόμων του γιὰ τὰ ἔργα του»⁵. Γιατί «ὅλη ἡ φύση εἶναι σὲ κατάστασι δούλου», ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος⁶. Ἐπομένως κι αὐτὸς ποὺ πλάστηκε μέσα στὴν κοιλία τῆς παρθένου, κατὰ τὸ λόγο τοῦ προφήτη, εἶναι ὁ δούλος, ὄχι ὁ Κύριος, εἶναι δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴ σάρκα, μέσα στὸν ὁποῖο φανερώθηκε ὁ Θεός, καὶ ἐδῶ αὐτὸς ποὺ χτίστηκε στὴν ἀρχὴ τῶν δρόμων του δὲν εἶναι ὁ Θεὸς ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος, μέσα στὸν ὁποῖο φανερώθηκε γιὰ χάρη μας ὁ Θεός, γιὰ νὰ ἀνανεώσει καὶ πάλι τὸν καταφθαρμένον δρόμον τῆς ἀνθρώπινης σωτηρίας. Ὡστε, ἐπειδὴ γνωρίζομε δύο στοιχεῖα περὶ Χριστοῦ, τὸ ἓνα θεῖο, τὸ ἄλλο ἀνθρώπινο (τὸ θεῖο στοιχεῖο στὴ φύση καὶ τὸ ἀνθρώπινο στὴν οἰκο-

6. Ρωμ. 8,21 καὶ 22.

τὸ κατὰ ἄνθρωπον), ἀκολούθως τὸ μὲν αἰδιον τῆ θεότητι προσμαρτυροῦμεν, τὸ δὲ κτιστὸν τῆ ἀνθρωπίνῃ λογιζόμεθα φύσει. Ὡς γὰρ κατὰ τὸν προφήτην ἐν τῇ κοιλίᾳ ἐπλάσθη δοῦλος, οὕτω καὶ κατὰ τὸν Σολομῶντα διὰ τῆς δουλικῆς ταύτης κτίσεως ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη.

5 Ὅταν δὲ λέγωσιν ὅτι, 'εἰ ἦν, οὐκ ἐγεννήθη', καί, 'εἰ ἐγεννήθη, οὐκ ἦν', διδαχθήτωσαν ὅτι οὐ χρὴ τὰ τῆς σαρκικῆς γεννήσεως ἰδιώματα ἐφαρμόζειν τῆ θείᾳ φύσει. Σώματα μὲν γὰρ μὴ ὄντα γεννᾶται, ὁ δὲ Θεὸς τὰ μὴ ὄντα εἶναι ποιεῖ, οὐκ αὐτὸς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεται. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος «ἀπαύγασμα δόξης» αὐτὸν ὀνομάζει, ἵνα διδα-
10 χθῶμεν ὅτι, ὡσπερ τὸ ἐκ τοῦ λύχνου φῶς καὶ ἐκ τῆς φύσεώς ἐστὶ τοῦ ἀπαυγάζοντος καὶ μετ' ἐκείνου ἐστὶν (ὁμοῦ τε γὰρ ἐξεφάνη ὁ λύχνος καὶ τὸ φῶς τὸ ἐξ αὐτοῦ συνεξέλαμψεν), οὕτω κελεύει καὶ ἐνταῦθα νοεῖν ὁ ἀπόστολος, ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς καὶ οὐδέποτε χωρὶς τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ· οὐκ ἐγχωρεῖ γὰρ ἀλαμπῆ εἶναι τὴν δόξαν,
15 ὡς οὐκ ἐγχωρεῖ ἄνευ ἀπαυγάσματος εἶναι τὸν λύχνον. Δῆλον δὲ ὅτι, ὡσπερ τὸ εἶναι ἀπαύγασμα μαρτυρία ἐστὶ τοῦ καὶ τὴν δόξαν εἶναι (μὴ γὰρ οὐσης τῆς δόξης οὐκ ἂν εἴη τὸ ἐκ ταύτης ἀπαυγαζόμενον), οὕτω τὸ λέγειν μὴ εἶναι ποτε ἀπαύγασμα, ἀπόδειξις ἐστὶ τοῦ μηδὲ τὴν δόξαν εἶναι, ὅτε οὐκ ἦν τὸ ἀπαύγασμα· τὴν γὰρ δόξαν ἄνευ
20 ἀπαυγάσματος εἶναι ἀμήχανον. Ὡσπερ οὖν οὐκ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ ἀπαυγάσματος λέγειν ὅτι, 'εἰ ἦν, οὐκ ἐγένετο', καί, 'εἰ ἐγένετο, οὐκ ἦν', οὕτω μάταιόν ἐστὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ ταῦτα λέγειν, διότι ὁ Υἱὸς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα.

Οἱ δὲ τὸ μικρότερον καὶ τὸ μεῖζον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς
25 λέγοντες διδαχθήτωσαν παρὰ τοῦ Παύλου μὴ μετρεῖν τὰ ἀμέτρητα· ὁ γὰρ ἀπόστολος τὸν Υἱὸν «χαρακτῆρα» λέγει «τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως». Δῆλον οὖν ὅτι, ὅση ἂν ᾖ ἡ ὑπόστασις ἢ τοῦ Πατρὸς, τοσοῦτος καὶ ὁ χαρακτῆρ ἐστὶ τῆς ὑποστάσεως· οὐ γὰρ ἐνδέχεται μικρότερον εἶναι τὸν χαρακτῆρα τῆς θεωρουμένης ἐν αὐτῷ ὑποστάσε-
30 ως. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης τὰ αὐτὰ διδάσκει λέγων ὅτι, «ἐν

7. Ἐβρ. 1,3.

8. Β' Κορ. 10,13.

νομία), ἀποδίδομε μὲ λογικὴ ἀκολουθία τὴν αἰδιότητα στὴ θεότητα καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ κτιστοῦ στὴν ἀνθρώπινη φύση. Ὅπως δηλαδὴ πλάστηκε, κατὰ τὸν προφήτη, μέσα στὴν κοιλιά δούλος, ἔτσι καὶ σύμφωνα μὲ τὸ Σολομώντα, μὲ τὸ δουλικὸ αὐτὸ πλάσιμό του φανερώθηκε μὲ τὴ σάρκα.

Κι ὅταν λένε ὅτι ἄν ὑπῆρχε δὲ γεννήθηκε, κι ἂν γεννήθηκε δὲν ὑπῆρχε⁷, ἄς μάθουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐφαρμόζουν στὴ θεία φύση τὰ στοιχεῖα ποὺ προσιδιάζουν στὴ σαρκικὴ γέννηση. Γεννιοῦνται δηλαδὴ σώματα ποὺ δὲν ὑπῆρχαν καὶ ὁ Θεὸς κάνει νὰ ὑπάρχουν αὐτὰ ποὺ δὲν ὑπῆρχαν, δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ ἴδιος ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸ μηδέν. Γι' αὐτὸ κι ὁ Παῦλος τὸν ὀνομάζει⁷ ἀπαύγασμα τῆς δόξας, γιὰ νὰ μάθομε ὅτι, ὅπως τὸ φῶς ποὺ ἐκπέμπει ὁ λύχνος εἶναι τῆς ἰδίας φύσης μ' ἐκεῖνο ποὺ τὸ ἐκπέμπει καὶ ὑπάρχει μαζί του (γιατὶ μαζί ποὺ φάνηκε ὁ λύχνος ἔλαμψε καὶ τὸ φῶς ποὺ προῆλθε ἀπὸ αὐτὸν), ἔτσι μᾶς προστάζει ὁ Ἀπόστολος νὰ ἐννοήσομε κι ἐδῶ, ὅτι, ἐνῶ ὁ Υἱὸς προῆλθε ἀπὸ τὸν Πατέρα, ὁ Πατέρας ποτέ δὲν εἶναι χωρὶς τὸν Υἱό. Γιατὶ εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρχει δόξα χωρὶς λάμψη, ὅπως εἶναι ἀδύνατο νὰ εἶναι ὁ λύχνος χωρὶς ἀπαύγασμα. Καὶ εἶναι φανερὸ τοῦτο· ὅπως ἡ ὑπαρξὴ ἀπαυγάσματος εἶναι ἀπόδειξη ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ δόξα (γιατὶ βέβαια ἂν δὲν ὑπάρχει δόξα, δὲν ὑπάρχει καὶ τὸ φῶς ποὺ ἐκπέμπεται ἀπὸ αὐτήν), ἔτσι ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι δὲν ὑπάρχει ποτέ ἀπαύγασμα εἶναι ἀπόδειξη ὅτι δὲν ὑπῆρξε οὔτε καὶ ἡ δόξα, ὅταν δὲν ὑπῆρχε τὸ ἀπαύγασμα. Γιατὶ εἶναι ἀδύνατη ἡ ὑπαρξὴ τῆς δόξας χωρὶς ἀπαύγασμα. Ὅπως λοιπὸν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ λέμε γιὰ τὸ ἀπαύγασμα ὅτι ἂν ὑπῆρχε, δὲν ἔγινε καὶ ἂν ἔγινε δὲν ὑπῆρχε, ἔτσι εἶναι ἀνόητο νὰ τὰ λέμε αὐτὰ γιὰ τὸν Υἱό, γιατί τὸ ἀπαύγασμα εἶναι ὁ Υἱός.

Ὅποιοι τώρα θέτουν ζήτημα μικρότερου καὶ μεγαλύτερου γιὰ τὸν Υἱὸ καὶ τὸν Πατέρα, ἄς μάθουν ἀπὸ τὸν Παῦλο νὰ μὴ μετροῦν τ' ἀμέτρητα⁸. Γιατὶ ὁ Ἀπόστολος ὀνομάζει τὸν Υἱὸ σφραγίδα τῆς ὑπόστασης τοῦ Πατέρα⁹. Εἶναι λοιπὸν φανερὸ ὅτι ὅση εἶναι ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατέρα τόση εἶναι καὶ ἡ σφραγίδα τῆς ὑπόστασης. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι ἡ σφραγίδα μικρότερη ἀπὸ τὴν ὑπόστασις ποὺ αὐτὴ ἀποδίδει. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἰωάννης διδάσκει

9. Ἐβρ. 1,3.

ἀρχῆ ἦν ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν». Ἐκ γὰρ τοῦ εἰπεῖν
 ὅτι «ἐν ἀρχῇ ἦν» καὶ οὐ μετὰ τὴν ἀρχήν, ἔδειξεν ὅτι οὐδέποτε ἄλογος
 ἦν ἡ ἀρχή. Ἐκ δὲ τοῦ ἀποδειῖναι, ὅτι «καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν
 Θεόν», τὸ ἀνελλιπὲς τοῦ Υἱοῦ ὡς πρὸς τὸν Πατέρα ἐσήμανεν· ὁλω
 5 γὰρ τῷ Θεῷ ὅλος συνθεωρεῖται ὁ Λόγος. Εἰ γὰρ ἐλλιπὴς ἦν ἐν τῷ
 ἰδίῳ μεγέθει ὁ Λόγος, ὥστε μὴ δύνασθαι πρὸς ὅλον τὸν Θεὸν εἶναι,
 ἀνάγκη πᾶσα ἄλογον εἶναι τοῦ Θεοῦ νομίζειν τὸ ὑπερεκπίπτον τοῦ
 Λόγου. Ἀλλὰ μὴν πάση τοῦ Θεοῦ τῇ μεγαλειότητι ἢ τοῦ Λόγου μεγα-
 λειότης συνθεωρεῖται. Ἔρα οὐκ ἔχει χώραν ἐπὶ τῶν θείων δογμα-
 10 των τὸ μεῖζον λέγειν καὶ τὸ μικρότερον.

Οἱ δὲ λέγοντες, τὸ γεννητὸν τῷ ἀγεννήτῳ εἶναι κατὰ τὴν φύσιν
 ἀνόμοιον, διδασθῆναι μὴ μωραίνειν ἐκ τοῦ κατὰ τὸν Ἄβελ καὶ
 τὸν Ἀδὰμ ὑποδείγματος· καὶ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ κατὰ τὴν φυσικὴν τῶν
 ἀνθρώπων γέννησιν οὐκ ἐγεννήθη, ὁ δὲ Ἄβελ ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἐγεννή-
 15 θη. Ἀλλὰ μὴν ὁ μὴ γεννηθεὶς ἀγεννήτος λέγεται καὶ ὁ γεννηθεὶς γεν-
 νητός· οὐδὲν δὲ ἐκώλυσε τὸ μὴ γεγενῆσθαι τὸν Ἀδὰμ πρὸς τὸ ἀν-
 θρωπον εἶναι. Οὐδὲ ἡ γέννησις τὸν Ἄβελ ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀνθρω-
 πίνην φύσιν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἀνθρώπος κάκεινος, εἰ καὶ ὁ
 μὲν γεννηθεὶς ἦν, ὁ δὲ δίχα γεννήσεως. Ἔρα καὶ ἐπὶ τῶν θείων δο-
 20 γμάτων τὸ μὴ γεννηθῆναι καὶ τὸ γεννηθῆναι διαφορὰν οὐκ ἐξεργάζε-
 ται φύσεως, ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ καὶ τοῦ Ἄβελ ἀνθρωπότης
 μία, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ θεότης μία.

Καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος δὲ τοῦ ἀγίου οἱ βλασφημοῦντες τὸ
 αὐτὸ λέγουσιν ὃ καὶ περὶ τοῦ Κυρίου, ὅτι ἐστὶ καὶ τοῦτο κτιστόν, καὶ
 25 ἡ Ἐκκλησία ἐπίσης ὡς περὶ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ περὶ τοῦ ἀγίου
 Πνεύματος πιστεύει, ὅτι ἐστὶν ἄκτιστον· διότι πᾶσα ἡ κτίσις ἐκ τῆς
 τοῦ ὑπερκειμένου ἀγαθοῦ μετουσίας γίνεται ἀγαθή, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον οὐ προσδεές ἐστὶ τοῦ ἀγαθύνοντος (ἀγαθὸν γὰρ τῇ φύσει ἐστὶ,
 καθὼς ἡ Γραφή μαρτυρεῖ)· καὶ ὅτι ἡ κτίσις ὁδηγεῖται παρὰ τοῦ
 30 Πνεύματος, τὸ δὲ Πνεῦμα ἡγεμονεύει· ἡ κτίσις παρακαλεῖται, τὸ δὲ
 Πνεῦμα παρακαλεῖ· ἡ κτίσις δουλεύει, τὸ δὲ πνεῦμα ἐλευθεροῖ· ἡ
 κτίσις σοφίζεται, τὸ δὲ Πνεῦμα τὴν τῆς σοφίας δίδωσι χάριν· ἡ κτί-

τὰ ἴδια λέγοντας ὅτι «στήν ἀρχή ὑπῆρχε ὁ Λόγος καὶ ὁ Λόγος ἦταν μετὰ τὸ Θεό»¹⁰. Μὲ τὴ διατύπωση δηλαδή ὅτι ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχή καὶ ὄχι μετὰ τὴν ἀρχή ἐδείξε ὅτι ἡ ἀρχή δὲν ἦταν ποτὲ ἄ-λο-γη. Καὶ μετὰ τὴν ἀπόδειξιν ὅτι «καὶ ὁ Λόγος ἦταν μετὰ τὸ Θεό», δήλωσε ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν ἔλειψε ποτὲ ἀπὸ τὸν Πατέρα· γιατί ἀκέ-ραιος ὁ Λόγος νοεῖται μαζί με ἀκέραιο τὸ Θεό. Γιατί ἂν ὁ Λόγος παρουσίαζε κάποια ἔλλειψη στὸ μέγεθός του, ὥστε νὰ μὴν ἀντι-στοιχεῖ σὲ ὁλόκληρο τὸ Θεό, εἶναι ὅπωςδήποτε ἀνάγκη νὰ νομί-ζομε ὅτι τὸ μέγεθος τοῦ Θεοῦ ποὺ δὲν καλύπτεται ἀπὸ τὸ Λόγο εἶ-ναι ἄλογο. Ἀλλὰ ἡ μεγαλειότητα τοῦ Λόγου θεωρεῖται μέσα σὲ ὅλη τὴ μεγαλειότητα τοῦ Θεοῦ. Ἄρα εἶναι ἄτοπο νὰ λέμε μικρό-τερο καὶ μεγαλύτερο προκειμένου γιὰ θεῖα δόγματα.

Ἄλλοι πάλι ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ γεννητὸ εἶναι ἀνόμοιο στὴ φύση μετὰ τὸ ἀγέννητο, ὡς μάθουν ἀπὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰαβὲλ καὶ τοῦ Ἀδάμ νὰ μὴ γίνονται ἀνόητοι. Γιατί καὶ ὁ Ἀδάμ δὲ γεννήθηκε μετὰ τὴ φυσικὴ γέννηση τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ὁ Ἰαβὲλ γεννήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀδάμ. Λέγεται λοιπὸν αὐτὸς ποὺ δὲ γεννήθηκε ἀγέννητος καὶ ὁποῖος γεννήθηκε γεννητός. Καὶ δὲν ἐμπόδισε καθόλου τὸν Ἀδάμ τὸ ὅτι δὲν ἔχει γεννηθεῖ νὰ εἶναι ἀνθρώπος· οὔτε πάλι ἡ γέννηση ἔκανε τὸν Ἰαβὲλ κάτι ἄλλο ἀπὸ ἀνθρώπο στὴ φύση ἀλλὰ εἶναι ἀνθρώπος καὶ ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος, ἂν καὶ ὁ ἕνας εἶχε γεννη-θεῖ, ἐνῶ ὁ ἄλλος δὲν εἶχε. Ἐπομένως καὶ στὴ θεῖα διδασκαλία ἡ μὴ γέννηση καὶ ἡ γέννηση δὲ δημιουργεῖ καμιά διαφορὰ στὴ φύση, ἀλλ' ὅπως στὸν Ἀδάμ καὶ τὸν Ἰαβὲλ ἦταν ἡ ἴδια φύση, ἔτσι καὶ στὸν Πατέρα καὶ στὸν Υἱὸ εἶναι ἡ ἴδια θεότητα.

Καὶ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὅσοι βλασφημοῦν λένε ὅτι καὶ γιὰ τὸν Κύριο, ὅτι εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα κτιστὸ καὶ ἡ Ἐκκλησία τὸ ἴδιο, ὅπως γιὰ τὸν Υἱὸ, ἔτσι πιστεύει καὶ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅτι εἶναι ἄκτιστο. Γιατί ὅλη ἡ κτίσις γίνεται ἀγαθὴ ἀπὸ τὴ μετουσία τοῦ ἀνώτερου ἀγαθοῦ, ἐνῶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ κάτι ποὺ θὰ τὸ κάνει ἀγαθὸ (γιατί εἶναι ἀγαθὸ στὴ φύση, ὅπως μαρτυρεῖ ἡ Γραφή) καὶ ὅτι ἡ κτίσις ὁδηγεῖται ἀπὸ τὸ Πνεῦμα, ἐνῶ τὸ Πνεῦμα τῆς χαρίζει τὴν ὁδηγία του· ἡ κτίσις ἐνθαρρύνεται, τὸ Πνεῦμα ἐνθαρρύνει· ἡ κτίσις εἶναι δούλη, τὸ Πνεῦμα ἐλευθερώνει· ἡ κτίσις ἀποχτᾶ γνώση, τὸ Πνεῦμα παραχωρεῖ τὸ χάρισμα τῆς

10. Ἰω. 1,1.

σις μεταλαμβάνει τῶν χαρισμάτων, τὸ δὲ Πνεῦμα κατ' ἐξουσίαν χαρίζεται.

Πάντα γὰρ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Καὶ μυρίας ἄλλας ἐκ τῶν Γραφῶν 5 ἔστιν ἀποδείξεις εὐρεῖν, ὅτι πάντα τὰ ὑψηλὰ καὶ θεοπρεπῆ ὀνόματα, ὅσα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζεται, ταῦτα καὶ περὶ τὸ ἅγιον θεωρεῖται Πνεῦμα· ἡ ἀφθαρσία, ἡ μακαριότης, τὸ ἀγαθόν, τὸ σοφόν, τὸ δυνατόν, τὸ δίκαιον, ἡ ἀγιότης· πᾶν τίμιον ὄνομα οὕτω λέγεται ἐπὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ 10 ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεται, πλὴν τούτων δι' ὧν αἱ ὑποστάσεις τρανῶς τε καὶ ἀσυγχύτως ἀπ' ἀλλήλων διαχωρίζονται, λέγω δὴ ὅτι οὔτε Πατὴρ λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὔτε Υἱός· τὰ δὲ ἄλλα ὅσα ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ὀνομάζεται, ταῦτα καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι παρὰ τῆς Γραφῆς ἐφαρμόζεται. Διὰ τοῦτο οὖν καταλαμβάνομεν ὅτι ἄνω τῆς κτίσεως 15 ὡς ἔστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐκοῦν ὅπου ὁ Πατὴρ καὶ ὅπου ὁ Υἱὸς νοεῖται, ἐκεῖ νοεῖται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἄνω γὰρ τῆς κτίσεως καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, ὅπερ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀκολουθία τοῦ λόγου προσεμαρτύρησεν. Ὁ τοίνυν ὑπερτιθεὶς τῆς κτίσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀκολουθῶς τὸν ὀρθόν τε καὶ ὑγιῆ παρεδέξατο λόγον· 20 μίαν γὰρ ὁμολογήσει τὴν ἄκτιστον φύσιν, τὴν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἁγίῳ θεωρουμένην.

Ἐπεὶ δὲ εἰς ἀπόδειξιν, ὡς οἴονται, τοῦ κτιστὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ἡμῖν προφέρουσι τὴν λέγουσαν ὅτι «ὁ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀν- 25 θρώπους τὸν Χριστὸν αὐτοῦ», τοῦτο προσήκει νοῆσαι, ὅτι ἄλλο κτίζεσθαι πνεῦμα ἐν τῇ στερεότητι τῆς βροντῆς ὁ προφήτης λέγει καὶ οὐχὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· βροντὴν γὰρ ὁ μυστικὸς λόγος τὸ Εὐαγγέλιον ὀνομάζει. Ἐ οἷς οὖν γίνεται βεβαία καὶ ἀμετάθετος ἢ εἰς τὸ Εὐαγγέλιον πίστις, οὗτοι διὰ τῆς πίστεως μεταβαίνουσιν ἀπὸ τοῦ εἶναι σάρ- 30 κες εἰς τὸ γίνεσθαι πνεῦμα, καθὼς λέγει ὁ Κύριος ὅτι «τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἔστι, τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος

γνώσης· ἡ κτίσις δέχεται τὰ χαρίσματα, ἐνῶ τὸ Πνεῦμα παρέχει χαρίσματα μὲ τὴν ἐξουσία ποῦ ἔχει.

Ἔλα αὐτὰ λοιπὸν τὰ πραγματοποιεῖ τὸ ἕνα καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα¹¹, ἀποδίδοντας χωριστὰ στὸν καθένα ὅπως αὐτὸ θέλει. Καὶ ἄπειρες ἄλλες ἀποδείξεις μπορεῖ νὰ βρεῖ κανένας ἀπὸ τίς Γραφές, γιὰ τὸ ὅτι ὅλα τὰ ὑψηλὰ καὶ θεοπρεπῆ ὀνόματα, ὅσα ἀποδίδει ἡ Γραφή στὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό, αὐτὰ ἀποδίδονται καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅπως εἶναι ἡ ἀφθαρσία, ἡ μακαριότητα, τὸ ἀγαθὸ, τὸ δυνατὸ, τὸ δίκαιο, ἡ ἀγιότητα. Κάθε τιμητικὸ ὄνομα λέγεται γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἔτσι, ὅπως λέγεται γιὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό, ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνα μὲ τὰ ὁποῖα διαχωρίζονται μεταξύ τους οἱ ὑποστάσεις καθαρὰ κι ἀσύγχυτα. Θέλω δηλαδὴ νὰ πῶ ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα οὔτε Πατέρας λέγεται οὔτε Υἱός. Ὅλες οἱ ἄλλες ὀνομασίες ποῦ δέχεται ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱός, αὐτὲς ἀποδίδονται ἀπὸ τὴ Γραφή καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν κτίσις. Ὅπου λοιπὸν νοεῖται ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱός, ἐκεῖ νοεῖται καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γιατὶ καὶ ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱός εἶναι πάνω ἀπὸ τὴν κτίσις, πράγμα ποῦ ἡ συνέχεια τοῦ λόγου μας ἀπέδωσε καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὅποιος λοιπὸν ἔταξε πάνω ἀπὸ τὴν κτίσις τὸ ἅγιο Πνεῦμα παραδέχτηκε μὲ συνέπεια τὸν ὀρθὸ καὶ σωστὸ λόγο· θὰ ὁμολογήσει δηλαδὴ ὅτι ἡ ἄκτιστη φύσις εἶναι ἡ μία, ποῦ τὴ συναντοῦμε στὸν Πατέρα, τὸν Υἱό καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

Ἐπειδὴ γιὰ ν' ἀποδείξουν, ὅπως πιστεύουν, ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι κτιστό, προβάλλουν τὸ λόγο τοῦ προφήτη ποῦ λέει, «Αὐτὸς ποῦ στερεώνει τὴ βροντὴ καὶ κτίζει τὸ πνεῦμα καὶ ἀναγγέλλει στοὺς ἀνθρώπους τὸ Χριστό του»¹², πρέπει νὰ σκεφθοῦμε τοῦτο, ὅτι ὁ προφήτης ἐννοεῖ ὅτι ἕνα ἄλλο πνεῦμα εἶναι ποῦ κτίζεται μὲ τὴ στερεότητα τῆς βροντῆς καὶ ὄχι τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὁ μυστικὸς λόγος ὀνομάζει βροντὴ τὸ Εὐαγγέλιο. Ὅποιοι λοιπὸν πιστεύουν σταθερὰ καὶ ἀμετάθετα στὸ Εὐαγγέλιο, αὐτοὶ μὲ τὴν πίστη μεταβαίνουν ἀπὸ τὴν κατάστασις νὰ εἶναι σάρκες στὸ νὰ μεταβληθοῦν σὲ πνεῦμα, ὅπως λέει ὁ Κύριος· «ὄ,τι ἔχει γεννηθεῖ ἀπὸ σάρκα εἶναι σάρκα καὶ ὄ,τι ἔχει γεννηθεῖ ἀπὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι πνεῦμα»¹³.

11. Α' Κορ. 12,11.

12. Ἀμώς 4,3.

πνεῦμά ἐστιν». Θεὸς οὖν ἐστὶν ὁ διὰ τοῦ στερροποιεῖν τὴν εὐαγγελικὴν βροντὴν τοῖς πιστεύουσι, πνεῦμα ποιῶν τὸν πιστεύοντα, ὁ δὲ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννηθεὶς καὶ πνεῦμα διὰ τῆς τοιαύτης βροντῆς γενομένος ἀπαγγέλει τὸν Χριστόν, καθὼς ὁ ἀπόστολος λέγει ὅτι, «οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ».

Αὐτὸς λοιπὸν ποῦ κάνει πνεῦμα ὅποιον πιστεύει μὲ τὴ στερεοποίηση τῆς εὐαγγελικῆς βροντῆς στὴν καρδιά ὧσων πιστεύουν εἶναι ὁ Θεός, ἐνῶ ὅποιος γεννήθηκε ἀπὸ τὸ Πνεῦμα κι ἔγινε πνεῦμα μὲ τὴ βροντὴ αὐτὴν ἀναγγέλλει τὸ Χριστὸ ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος ὅτι «κανένας δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ Κύριο τὸν Ἰησοῦ Χριστό, παρὰ μόνο μὲ τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος»¹⁴.

13. Ἰω. 3,6.

14. Α' Κορ. 12,3.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΚΑΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΩΝ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΟΜΑΧΩΝ

Τάχα οὐδὲ ἀποκρίνασθαι προσήκει τοῖς ματαίοις τῶν λόγων· τὸ γὰρ σοφὸν τοῦ Σολομῶντος παράγγελμα πρὸς τοῦτο ἔοικε φέρειν τὸ διακελευόμενον, μὴ ἀποκρίνεσθαι ἄφρονι κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ κίνδυνός ἐστι μὴ διὰ τῆς ἡμετέρας σιγῆς κατισχύση τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος καὶ πολλὴν ἢ σηπεδονώδης αὐτῆ τῆς αἰρέσεως γάγγραινα νομὴν κατὰ τῆς ἀληθείας λαβοῦσα τὸν ὑγιαίνοντα τῆς πίστεως λόγον διαλωβήσῃται, ἀναγκαῖον ἐφάνη μοι μὴ κατὰ τὴν ἀφροσύνην αὐτῶν ἀποκρίνασθαι τῶν τὰ τοιαῦτα κατὰ τῆς εὐσεβείας προτεινομένων, ἀλλ' ἐπὶ διορθώσει τῶν μοχθηρῶν ὑπολήψεων. Καὶ γὰρ τὸ παροιμιῶδες παράγγελμα δοκεῖ μοι μὴ σιγὴν, ἀλλὰ διόρθωσιν τῶν ἀφραινόντων παρεγγυᾶν, ὡς δεῖν τὰς ἀποκρίσεις μὴ συντρέχειν τῇ ἀφροσύνῃ τῶν ὑπολήψεων, ἀνατρέπειν δὲ μᾶλλον τὰς ἀνοήτους αὐτῶν καὶ ἠπατημένας περὶ τῶν δογμάτων δόξας.

15 Τί οὖν ἐστὶν ὃ προφέρουσιν ἡμῖν; Ἀσεβεῖν αἰτιῶνται τοὺς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μεγαλοπρεπεῖς ἔχοντας ὑπολήψεις· καὶ ὅσα τοῖς τῶν πατέρων ἐπόμενοι δόγμασιν ὁμολογοῦμεν περὶ τοῦ Πνεύματος, ταῦτα πρὸς τὸ δοκοῦν ἐκλαμβάνοντες ἀφορμὴν ἑαυτοῖς παρέχουσι καθ' ἡμῶν εἰς ἀσεβείας γραφήν. Ἡμῶν γὰρ συντετάχθαι τῷ
20 Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁμολογούντων ὡς μηδεμίαν εἶναι παραλλαγὴν ἐν μηδενὶ τῶν εὐσεβῶς περὶ τὴν θεία φύσιν νοουμένων τε καὶ ὀνομαζομένων ἐκτὸς τοῦ καθ' ὑπόστασιν ἰδιαζόντως θεωρεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ καὶ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶ, καθὼς γέγραπται· οὔτε κατὰ τὸ ἀγέννητον τῷ Πατρὶ οὔτε

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΟΜΑΧΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΩΝ

Ίσως οὔτε καν πού χρειάζεται ἀπόκριση στοὺς ἀνόητους λόγους. Αὐτὸ φαίνεται θέλει νὰ πεῖ τὸ σοφὸ παράγγελμα τοῦ Σολομῶντα πού προστάζει «νὰ μὴν ἀποκρίνεται κανένας στὸν ἀνόητο κατὰ τις ἀπαιτήσεις τῆς ἀνοησίας του»¹. Ἐπειδὴ ὁμως ὑπάρχει κίνδυνος νὰ φανεῖ δυνατότερο τὸ ψέμα ἀπὸ τὴν ἀλήθεια καὶ βρίσκοντας ἀφθονη βοσκή αὐτὴ ἢ σαπισμένη γάγγραινα τῆς αἵρεσης κατὰ τῆς ἀλήθειας καταμολύνει τὸν ὑγιῆ λόγο τῆς πίστεως, μὸ φάνηκε ὅτι ἦταν ἀνάγκη νὰ μὴν ἀποκριθῶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἀφροσύνη ἐκείνων πού κάνουν τις προτάσεις αὐτὲς κατὰ τῆς εὐσέβειας, ἀλλὰ νὰ ἔχω στόχο τὴ διόρθωση τῶν σφαλερῶν ἀπόψεων. Γιατὶ τὸ παράγγελμα τῶν Παροιμιῶν δὲν ἀπαιτεῖ σιωπὴ ἀλλὰ τὴ διόρθωση ὧσων ἀνοηταίνουν, ὥστε πρέπει οἱ ἀποκρίσεις νὰ μὴ συμφωνοῦν μὲ τις ἀνόητες ἀπόψεις, ἀλλὰ μᾶλλον ν' ἀνατρέπουν τις ἀνόητες κι ἐσφαλμένες γνώμες σχετικὰ μὲ τὰ δόγματα.

Ποῖο εἶναι λοιπὸν αὐτὸ πού προβάλλουν; Μᾶς κατηγοροῦν ὅτι διαπράττομε ἀσέβεια ἐμεῖς πού ἔχομε τις πιὸ μεγαλόπρεπες ιδέες γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Καὶ ὅσα ὁμολογοῦμε γιὰ τὸ Πνεῦμα ἀκολουθώντας τὴ διδασκαλία τῶν πατέρων μας, αὐτὰ ἐρμηνεύοντάς τα ὅπως ἐκεῖνοι θέλουν, βρίσκουν ἀφορμὴ νὰ μᾶς καταγγέλλουν γιὰ ἀσέβεια. Ἐμεῖς ὁμολογοῦμε ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ταγμένο μαζί μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό, ὥστε νὰ μὴν παραλλάζει σὲ καμιὰ εὐσεβῆ ἔννοια καὶ σὲ κανένα ὄνομα πού ἀφορᾷ τὴ θεία φύση πέρα ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη θεώρησή του κατὰ τὴν ὑπόστασι, ὅτι εἶναι ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὅπως ἔχει γραφεῖ². Καὶ οὔτε πού συγγέεται μὲ τὸν Πατέρα κατὰ τὸ ἀγέννητο οὔτε μὲ τὸν Υἱὸ κατὰ τὸ μονογε-

2. Ἰω. 15,26. Γαλ. 4,6.

κατὰ τὸ μονογενὲς τῷ Υἱῷ συνχεόμενον, ἀλλὰ τισιν ἐξαιρέτοις
ιδιώμασιν ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσι καθάπερ
ἔφην τὸ συνημμένον καὶ ἀπαράλλακτον ἔχειν ὁμολογούντων.

Οἱ ὑπεναντίοι φασὶν ἀπεξενῶσθαι μὲν αὐτὸ πρὸς τὸν Πατέρα
5 καὶ τὸν Υἱὸν τῆς φυσικῆς κοινωνίας καὶ διὰ τὸ τῆς φύσεως διαλλάτ-
τον ὑποβεβηκέναι καὶ ἡλαττώσθαι τοῖς πᾶσιν ἐν δυνάμει καὶ δόξῃ
καὶ ἀξιώματι καὶ πᾶσιν ἅπαξ τοῖς θεοπρεπῶς λεγομένοις ὀνόμασι
τε καὶ νοήμασι· καὶ διὰ τοῦτο δόξης μὲν ἀμέτοχον, ἀνάξιον δὲ τῆς
πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν ὁμοτιμίας φασὶν· δυνάμεως δὲ τοσοῦτον
10 μετέχειν, ὅσον ἐπαρκεῖν αὐτῷ πρὸς ἀποτεταγμένας τινὰς καὶ μερι-
κὰς ἐνεργείας, τῆς δὲ δημιουργικῆς ἰσχύος ἔξω παντάπασι καθεστά-
ναι. Ταύτης δὲ κρατούσης παρ' αὐτοῖς τῆς ὑπολήψεως ἐκ τοῦ ἀκο-
λουθου κατασκευάζεται παρ' αὐτῶν τὸ μηδὲν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸ
Πνεῦμα τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν εὐσεβῶς λεγομένων τε καὶ νοου-
15 μένων.

Τί οὖν ὁ ἡμέτερος λόγος; Οὐδὲν καινὸν ἡμεῖς οὐδὲ παρ' ἡμῶν
αὐτῶν τοῖς τὰ τοιαῦτα προκαλουμένοις ἀποκρινόμεθα, ἀλλὰ ἀπο-
χρησόμεθα τῇ τῆς θείας Γραφῆς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαρτυ-
ρία, δι' ἧς θεῖον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι τε καὶ λέγεσθαι μεμαθήκα-
20 μεν. Εἰ οὖν συντίθενται καὶ αὐτοὶ τούτῳ καὶ μὴ ἀντιβαίνουνσι ταῖς
θεοπνεύστοις φωναῖς, εἰπάτωσαν οἱ πρὸς τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον
ἔτοιμοι, τίνοσ ἐνεκεν οὐ πρὸς τὴν Γραφήν, ἀλλὰ πρὸς ἡμᾶς διαμά-
χονται; Οὐδὲ γὰρ ἡμεῖς ἄλλο τι παρὰ τοῦτό φαμεν. Θείας δὲ φύσεως
εἶναι τὸ Πνεῦμα ὁμολογοῦντες οὐδεμίαν ἐπιγινώσκομεν οὔτε ἐκ τῆς
25 τῶν Γραφῶν διδασκαλίας οὔτε ἐκ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν κατ' αὐτὸ
διαφορὰν ὥστε μεμερίσθαι πρὸς ἑαυτὴν τὴν θείαν τε καὶ ὑπερέχου-
σαν φύσιν διὰ τίνος ἐπιτάσεως ἢ ὑφέσεως παρὰ τὸ πλεόν τε καὶ
ἔλαττον αὐτὴν πρὸς ἑαυτὴν διαλλάττουσαν.

Ἐπειδὴ γὰρ ἀπλή καὶ μονοειδὴς καὶ ἀσύνθετος εἶναι πεπίστευ-
30 ται καὶ οὐδεμία πλοκὴ καὶ σύνθεσις ἐξ ἀνομοίων περὶ αὐτὴν θεω-
ρεῖται, διὰ τοῦτο, ἐπειδὴν ἅπαξ θείαν φύσιν τῇ ψυχῇ ἐνόησωμεν, τὸ
ἐν παντὶ θεοπρεπεῖ νοήματι τέλειον διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου συμπα-
ρεδεξάμεθα· τὸ γὰρ θεῖον ἐν παντὶ τῷ κατὰ τὸ ἀγαθὸν λόγῳ τὸ τέ-
λειον ἔχει. Εἰ δὲ ἐλλείποι τινὶ καὶ ὑστερίζοι κατὰ τι τῆς τελειότητος,

νές αλλά, ἐνῶ τὸ νοοῦμε καθεαυτὸ μὲ κάποια ἰδιαίτερα δικά του γνωρίσματα, ὁμολογοῦμε ὅτι σὲ ὄλα τὰ ἄλλα, ὅπως εἶπα, εἶναι συνδεμένον μαζί τους καὶ ἀπαράλλαχτο.

Οἱ ἀντίθετοι ὡστόσο ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτὸ ἔχει ἀποξενωθεί ἀπὸ τῆ φυσικῆ σχέσῃ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ κι ἐξαιτίας τῆς φυσικῆς παραλλαγῆς του ἔχει ὑποβιβαστεῖ καὶ ἐλαττωθεῖ σὲ ὄλα καὶ στὴ δύναμη καὶ στὴ δόξα καὶ στὸ ἀξίωμα καὶ σὲ ὄλα γενικὰ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ νοήματα πὸν λέμε ταιριαστὰ στὸ Θεό. Καὶ γι' αὐτὸ λένε ὅτι δὲ μετέχει τῆ δόξα καὶ δὲν εἶναι ἄξιο ὁμοτιμίας μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό. Καὶ μετέχει τόσο λίγη δύναμη, ὅση τοῦ φτάνει γιὰ μερικὲς ἐνέργειες πὸν τοῦ ἔχουν ὀριστεῖ· καὶ εἶναι ὀλότελα ἄσχετο ἀπὸ τῆ δύναμη τῆς δημιουργίας. Κι ἀφοῦ δέχονται αὐτὴ τὴν ἄποψη ὑποστηρίζουν κατὰ συνέπεια ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν ἔχει τίποτα ἀπὸ ὅσα λέγονται καὶ νοοῦνται εὐσεβῶς σχετικὰ μὲ τὴ θεία φύση.

Ὁ δικὸς μας λόγος ποιὸς εἶναι; Δὲ θ' ἀπαντήσομε στὶς τέτοιες προκλήσεις τους τίποτε νέο οὔτε κάτι δικὸ μας, ἀλλὰ θ' ἄρκεστοῦμε στὴ μαρτυρία τῆς θείας Γραφῆς γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, πὸν μᾶς ἔμαθε ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι καὶ λέγεται θεῖο. "Ἄν λοιπὸν συναινοῦν σὲ τοῦτο κι αὐτοὶ καὶ δὲν ἀντιλέγουν στοὺς θεόπνευστους λόγους, ἄς μᾶς πούνε οἱ πανέτοιμοι γιὰ πόλεμο ἐναντίον μας, γιὰ ποιὸ λόγὸ δὲν ἀμφισβητοῦν τὴ Γραφὴ ἀλλὰ πολεμοῦν ἐμᾶς; Γιατὶ κι ἐμεῖς δὲ θὰ πούμε τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό. Κι ὅταν ὁμολογοῦμε ὅτι τὸ Πνεῦμα ἔχει θεία φύση, δὲ διαπιστώνουμε καμιά διαφορὰ οὔτε ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῶν Γραφῶν οὔτε ἀπὸ τίς κοινὲς ἐννοιες σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, ὥστε νὰ ἔχει χωριστεῖ ὡς πρὸς τὸν ἑαυτὸ τῆς ἢ θεία καὶ ἀνώτερη φύση προκαλώντας κάποια παραλλαγὴ στὸν ἑαυτὸ τῆς μὲ κάποια ἐπίταση ἢ ὕφεση τοῦ περισσότερου καὶ τοῦ λιγότερου.

Ἐπειδὴ δηλαδὴ πιστεῦομε πὸς εἶναι ἀπλή καὶ ἐνιαία καὶ ἀσύνθετη καὶ δὲν παρατηροῦμε σχετικὰ μ' αὐτὴν καμιά πλοκὴ καὶ σύθεσή τῆς ἀπὸ ἀνόμοια στοιχεῖα, γι' αὐτὸ τὸ λόγο, μιὰ καὶ ἀποδώσομε στὴν ψυχὴ μας τὴ θεία φύση, μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ δεχθήκαμε μαζί τὴν τελειότητα μὲ κάθε θεία ἐννοια. Γιατὶ τὸ θεῖο ἔχει τὴν τελειότητα σὲ κάθε λόγὸ πὸν ἐκφράζει τὸ ἀγαθό. "Ἄν ὁμως εἶναι σὲ κάτι ἐλλιπὲς καὶ ὕστερεῖ σὲ κάτι ὡς πρὸς τὴν τελειότητα, θὰ γίνει χωλὸς

κατὰ τὸ ἐλλεῖπον χωλεύσει καὶ ὁ τῆς θεότητος λόγος ὡς μηκέτι θεῖον ἐν ἐκείνῳ τῷ μέρει ἢ εἶναι ἢ λέγεσθαι. Πῶς γὰρ ἂν τις τῷ ἀτελεῖ καὶ ἐλλείποντι καὶ τῆς ἐτέρωθεν προσθήκης προσδεομένῳ τὴν προσηγορίαν ταύτην ἀρμόσειεν;

5 Καθάπερ καὶ διὰ τῶν σωματικῶν ὑποδειγμάτων ἔστι τὸν λόγον πιστώσασθαι. Ἡ γὰρ τοῦ πυρὸς φύσις ἐπίσης πᾶσι τοῖς συμπληροῦσιν αὐτὴν μορίοις τὴν θερμαντικὴν αἴσθησιν τοῖς ἀπτομένοις παρέχεται· καὶ οὐ τὸ μὲν τι τῆς φλογὸς ὑπερτεταμένην, τὸ δὲ ὑφειμένην ἔχει τὴν θερμασίαν· ἀλλ' ἕως ἂν ἢ πῦρ, ὄλον διόλου τῇ ταυτότητι τῆς
10 ἐνεργείας ἡδιάστατον πρὸς ἑαυτὸ τὴν ἔνωσιν ἔχει. Εἰ δέ τι κατὰ τι μέρος καταψυχθεῖη, οὐκέτι πῦρ κατὰ τὸ κατεψυγμένον ὀνομασθήσεται τῇ πρὸς τὸ ἐναντίον ὑπαλλαγῇ τῆς θερμαντικῆς ἐνεργείας συμμεταποιουμένου καὶ τοῦ ὀνόματος. Ὡσαύτως καὶ τοῦ ὕδατος καὶ τοῦ ἀέρος καὶ πάντων τῶν στοιχειωδῶς ὑποβεβλημένων εἰς καὶ ὁ αὐ-
15 τὸς ἐφ' ἐκάστου λόγος οὐ παραδεχόμενος πλεονασμὸν ἢ ἐλάττωσιν. Οὐδὲ γὰρ τὸ ὕδωρ μᾶλλον ἢ ἔλαττον δύναται λέγεσθαι· ἕως γὰρ ἂν ἐπίσης ὑγρὸν ἢ, καὶ ἡ προσηγορία τοῦ ὕδατος ἐπ' αὐτοῦ ἀληθεύεται· εἰ δὲ μεταποιηθεῖη πρὸς τὴν ἐναντίαν ποιότητα, συνηλλοιώθη πάντως ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὄνομα. Καὶ τοῦ ἀέρος τὸ μαλακόν τε καὶ ἀνω-
20 φερὲς καὶ κοῦφον ἐπίσης πᾶσι τοῖς μορίοις ἐνθωρεῖται· τὸ δὲ πυκνὸν καὶ ἐμβριθὲς καὶ εἰς γῆν ῥέον διαφεύγει τὸ καὶ ἀῆρ ὀνομάζεσθαι.

Οὕτω καὶ ἡ θεία φύσις, ἕως μὲν ἂν διὰ παντὸς τοῦ περὶ αὐτὴν εὐσεβῶς θεωρουμένου νοήματος τὸ τέλειον ἔχη, ἐπαληθεύσει τὴν
25 προσηγορίαν τῇ τοῦ ἀγαθοῦ τελειότητι· εἰ δὲ ὑποσπασθεῖη τι τῶν συντεινόντων εἰς τὸν τῆς τελειότητος λόγον, ψεύσεται κατ' ἐκεῖνο τὸ μέρος τὸ τῆς θεότητος ὄνομα καὶ οὐκ ἐφαρμόσει τῷ ὑποκειμένῳ· ἴσον γὰρ ἢ καὶ μᾶλλον ἔστι τὸ ἀδύνατον ξηρῷ σώματι τὴν τοῦ ὕδατος ἐπωνυμίαν ἀρμόσαι καὶ πῦρ προσαγορεῦσαι τὸ κατεψυγμένον ἐν
30 τῇ ποιότητι καὶ τὸ στερρὸν καὶ ἀντίτυπον ἀέρα εἰπεῖν καὶ θεῖον ὀνομάσαι, ᾧ μὴ συνυπακούεται ἢ τῆς τελειότητος ἔννοια.

Εἰ οὖν ἀληθῶς καὶ οὐ μέχρις ὀνόματος θεῖον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπὸ τῆς Γραφῆς καὶ ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν προσηγόρευται, τίς ἔτι λόγος ἐστὶ τοῖς ἀντιστατοῦσι τῇ δόξῃ τοῦ Πνεύματος; Εἰ γὰρ

κατὰ τὴν ἔλλειψη αὐτῆ καὶ ὁ λόγος τῆς θεότητος, ὥστε στὸ μέρος αὐτὸ νὰ μὴν ὑπάρχει θεῖο καὶ νὰ μὴ γίνεταί λόγος γι' αὐτό. Γιατὶ πῶς ν' ἀποδώσει κανένας αὐτὴ τὴν προσηγορίαν στὸ ἀτελές καὶ ἐλλειμματικὸ, ποῦ τοῦ χρειάζεται ἡ προσθήκη ἀπὸ κάποιον ἄλλο;

Τῆ σκέψη αὐτῆ μπορούμε νὰ τὴν πιστοποιήσουμε καὶ μὲ σωματικὰ παραδείγματα. Ἡ φύση τῆς φωτιᾶς προκαλεῖ τὸ αἶσθημα τῆς θερμότητος σ' ὄσους ἔρχονται σ' ἐπαφὴ μαζὶ τῆς μὲ ὅλα τὰ μόρια ποῦ τὴν ἀποτελοῦν καὶ δὲ θερμαίνει ἓνα μέρος τῆς φλόγας πιὸ ἔντονα ἀπὸ ὅ,τι ἓνα ἄλλο. Ἀλλὰ ὅσο ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι φωτιά, εἶναι ἐνωμένη μὲ τὸν ἑαυτὸ τῆς ἀχώριστα ἀπὸ τὴ μιὰ ὡς τὴν ἄλλη μὲ τὴν ταυτότητα τῆς ἐνέργειας. Κι ἂν σὲ ἓνα σημεῖο τῆς κρῦσει, δὲ θὰ ὀνομάζεται πᾶ φωτιά στὸ μέρος ποῦ κρῦσε· μαζὶ μὲ τὴν ἀλλαγὴ τῆς κατάστασης τῆς θερμότητος συµμεταβάλλεται καὶ τὸ ὄνομα. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ νερὸ καὶ ὁ ἀέρας καὶ ὅλα ὅσα θεωροῦνται στοιχεῖα ἔχουν τὴ δική τους οὐσία τὸ καθένα καὶ δὲ δέχεται πλεονασμὸ ἢ ἐλάττωση. Οὔτε τὸ νερὸ δηλαδὴ μπορεῖ νὰ λέγεται περισσότερο ἢ λιγότερο νερό. Ὅσο παραμένει ἐξίσου ὑγρὸ ἐπαληθεύεται σ' αὐτὸ καὶ ἡ προσηγορία τοῦ νεροῦ. Ἄν μεταβληθεῖ στὴν ἀντίθετη ποιότητα, συµμεταβάλλεται ὅπωςδῆποτε καὶ τὸ ὄνομά του. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπαλότητα τοῦ ἀέρα, ἡ τάση τοῦ πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἡ ἐλαφρότητα του παρατηρεῖται ἐξίσου σ' ὅλα τὰ μόρια. Τὸ στοιχεῖο πάλι ποῦ εἶναι πυκνὸ καὶ βαρὺ καὶ ῥέπει στὴ γῆ ἀποφεύγει ἀκόμη καὶ τὸ ὄνομα ἀέρας.

Ἔτσι εἶναι καὶ ἡ θεία φύση· ὅσο ἔχει τὴν τελειότητα μὲ ὅλα τὰ εὐσεβῆ ὀνόματα ποῦ τῆς ἀποδίδομε, θὰ ἐπαληθεύει τὴν ὀνομασίαν τῆς μὲ τὴν τελειότητα τοῦ ἀγαθοῦ· ἂν ὁμως ἀφαιρεθεῖ ἓνα ἀπὸ ὅσα συντείνουν στὸ χαρακτηρισμὸ τῆς ὡς τέλειαν, θὰ διαψεύσει σ' ἐκεῖνο τὸ σημεῖο τὸ ὄνομα τῆς θεότητος καὶ δὲ θ' ἀποδοθεῖ στὸ ὑποκείμενο. Γιατὶ εἶναι τὸ ἴδιο κι ἀκόμα περισσότερο ἀδύνατο, ὅπως τὸ νὰ ἀποδώσομε σ' ἓνα ξηρὸ σῶμα τὴν προσωνομία τοῦ νεροῦ καὶ νὰ ὀνομάσομε φωτιά τὸ παγωμένο καὶ νὰ ποῦμε ἀέρα κάτι σκληρὸ καὶ στερεό, ἔτσι καὶ τὸ νὰ ὀνομάσομε θεῖο αὐτὸ στὸ ὅποῖο δὲ συνυπακούεται ἡ ἐννοια τῆς τελειότητος.

Ἄν λοιπὸν τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἔλαβε ἀπὸ τὴ Γραφὴ καὶ τοὺς πατέρες μας τὴν προσηγορίαν 'θεῖο' ἀληθινὰ καὶ ὄχι μονάχα μέχρι τὸ ὄνομα, ποιά δικαιολογία μποροῦν ἀκόμα νὰ προβάλλουν ὅσοι εἶναι

θεῖον, καὶ ἀγαθὸν πάντως καὶ δυνατὸν καὶ σοφὸν ἐνδοξὸν τε καὶ αἰ-
 διον καὶ πάντα ὅσα τοῦ τοιοῦτου γένους ἐστὶν ὀνόματα πρὸς τὸ μεγα-
 λοπρεπὲς τὰς ὑπολήψεις ἡμῶν ἐπαίροντα. Ταῦτα οὐκ ἐκ μετουσίας
 ἔχειν ἢ ἀπλότης τοῦ ὑποκειμένου διαμαρτύρεται ὡς ἄλλο μὲν τι τῆ
 5 ἑαυτοῦ φύσει ὑπονοεῖν εἶναι, ἕτερον δέ τι γενέσθαι τῆ παρουσίᾳ τῶν
 εἰρημένων· ἴδια γὰρ ταῦτα τῶν σύνθετον εἰληχότων τὴν φύσιν.
 Ἀπλοῦν δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ πάντων ἐπίσης συνωμολόγη-
 ται καὶ ὁ ἀντιέλεγον οὐκ ἐστίν.

Εἰ οὖν ἀπλοῦς ὁ τῆς φύσεως αὐτοῦ λόγος, οὐκ ἐπίκτητον ἔχει
 10 τὸ ἀγαθόν, ἀλλ' αὐτὸ ὅ,τι ποτέ ἐστίν, ἀγαθότης ἐστί, σοφία, δύναμις,
 ἀγιασμός, δικαιοσύνη, αἰδιότης, ἀφθαρσία, πάντα τὰ ὑψηλὰ τῶν
 ὀνομάτων καὶ ὑπεραίροντα· τὸ οὖν τοιοῦτον ἐκ ποίας διανοίας ἄδο-
 ξον εἶναι κατασκευάζουσιν οἱ μὴ φοβούμενοι τὸ χαλεπὸν τῆς κατὰ
 τοῦ Πνεύματος βλασφημίας κατάκριμα; Σαφῶς γὰρ τοῦτο προτεί-
 15 νουσι, τὸ μὴ δεῖν αὐτὸ δοξαστὸν εἶναι πιστεύειν, οὐκ οἶδα τὸ τῆ φύ-
 σει ἐνδοξον τίνι λογισμῷ μὴ ὁμολογεῖν ὃ ἐστὶ λυσιτελεῖς εἶναι κρί-
 νοντες.

Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο αὐτάρκες εἰς ἀπολογίαὶν αὐτοῖς, ὅτι ἐπειδὴ
 κατὰ τὴν τάξιν τρίτον ὑπὸ Κυρίου τοῖς μαθηταῖς παραδέδοται, διὰ
 20 τοῦτο τῆς θεοπρεποῦς ἐννοίας ἀπηλλοτριῶνται. Ἐφ' ὧν γὰρ ἢ κατὰ
 τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν ἢ παραλλαγὴν ἔχει, πῶς
 ἐστὶν εὐλογον τὴν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν ἐλαττώσεως τινος, τῆς
 κατὰ φύσιν παραλλαγῆς, οἶσθαι σημεῖον εἶναι; Ὡσπερ ἂν εἰ τις ἐν
 τρισὶ λαμπάσι διηρημένην βλέπων τὴν φλόγα (αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου
 25 φωτὸς ὑποθώμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα ἐκ διαδόσεως διὰ τοῦ
 μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν), ἔπειτα κατασκευάζοι πλεονάζειν ἐν τῇ
 πρώτῃ φλογὶ τὴν θερμασίαν, τῇ δὲ ἐφεξῆς ὑποβεβηκέναι καὶ πρὸς
 τὸ ἐλάττον ἔχειν τὴν παραλλαγὴν, τὴν δὲ τρίτην μηδὲ πῦρ ἔτι λέγε-
 σθαι, κἂν παραπλησίως καίη καὶ φαίνη καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς κα-
 30 τεργάζεται· εἰ δὲ κοιλῦει οὐδὲν πῦρ εἶναι τὴν τρίτην λαμπάδα, κἂν
 ἐκ προλαβούσης ἀναλάμψη φλογὸς, τίς ἢ σοφία τῶν διὰ τοῦτο τὴν
 τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξίαν ἀθετεῖν εὐσεβὲς νομιζόντων, ἐπειδήπερ
 μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ἠριθμήθη παρὰ τῆς θείας φωνῆς; Εἰ μὲν γὰρ
 λείπει τι τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων ἐν τοῖς ἐπιθεωρουμένοις τῆ φύ-

ἀντίθετοι στή δόξα τοῦ Πνεύματος; Ἐάν εἶναι θεῖο, εἶναι ὀπωσδήποτε καί ἀγαθὸ καὶ δυνατὸ καὶ σοφὸ καὶ ἐνδοξοκίαιόνιο καὶ ὁ,τι ἄλλο τῆς τάξης αὐτῆς ποὺ ὑψώνουν τις ἀντιλήψεις μας πρὸς τὴ μεγαλοπρέπεια. Ἡ ἀπλότητα τοῦ ὑποκειμένου μαρτυρεῖ σαφῶς ὅτι δὲν τὰ ἔχει αὐτὰ ἀπὸ μετουσία, ὥστε ν' ἀφήνει νὰ ὑπονοηθεῖ πῶς εἶναι ἄλλο κατὰ τὴ φύση του καὶ ὅτι ἐγινε κάτι ἄλλο μὲ τὴν παρουσία αὐτῶν ποὺ εἶπαμε· γιὰ αὐτὰ ἰδιάζουν σὲ ὁποια τοὺς ἔχει λάχει σύνθετη φύση. Τὸ ἅγιο Πνεῦμα ὁμῶς ὁμολογοῦν ὅλοι πῶς εἶναι ἀπλὸ καὶ δὲν ἀντιλέγει κανένα.

Ἐάν λοιπὸν ἡ φύση του εἶναι ἀπλή, δὲν εἶναι σ' αὐτὸ ἐπίκτητο τὸ ἀγαθὸ ἄλλὰ τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα ὁ,τι καὶ νὰ εἶναι, εἶναι ἀγαθότητα, σοφία, δύναμη, ἀγιασμός, δικαιοσύνη, αἰδιότητα, ἀφθαρσία, ὅλα τὰ ὑψηλὰ ὀνόματα ποὺ ἀνυψώνουν. Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα λοιπὸν μὲ ποιὸ σκεπτικὸ ἀποδεικνύουν πῶς εἶναι ἄδοξο ὅσοι δὲ φοβοῦνται τὴ βαρὶὰ καταδίκη γιὰ τὴ βλασφημία κατὰ τοῦ Πνεύματος; γιὰ εἶναι σαφῆς ἡ πρότασή τους· εἶναι ἀπρεπο νὰ πιστεύομε πῶς τοῦ ἀξίζει ἡ δόξα, κρίνοντας ἐπωφελὲς δὲν ξέρω μὲ ποιὰ σκέψη νὰ μὴν ὁμολογοῦμε τί εἶναι πραγματικὰ αὐτὸ ποὺ εἶναι ἐνδοξο ἀπὸ τὴ φύση του.

Οὔτε εἶναι ἀρκετὸ γιὰ τὴν ἀπολογία τους, ὅτι ἀφοῦ ὁ Κύριος τὸ ἔχει παραδώσει στοὺς μαθητὲς του ὡς τρίτο στὴν τάξη, γι' αὐτὸ ἔχει ἀλλοτριωθεῖ ἀπὸ τὴν ἐννοια τῆς θεότητος. Σ' ἐκεῖνα ποὺ ἡ διαπραξὴ τοῦ ἀγαθοῦ δὲν παρουσιάζει καμιά ἐλάττωσις ἢ παραλλαγὴ, πῶς δικαιολογεῖται νὰ θεωρεῖται σημεῖο κάποιος ἐλάττωσις τῆς φυσικῆς παραλλαγῆς στὴν κατὰ φύση παραλλαγὴ ἢ ἀριθμητικὴ σειρά; Εἶναι ὅπως κάποιος ποὺ βλέπει μιὰ φωτιά μοιρασμένη σὲ τρεῖς φλόγες –κι ἂς ὑποθέσομε ὅτι ἡ αἰτία τῆς φλόγας εἶναι ἡ πρώτη ποὺ περνώντας ἀπὸ τὴν ἐνδιάμεση ἀναψε τὴν ἀκριντὴ– κι ἔπειτα δείχνει ὅτι ἡ θερμότητα εἶναι περισσότερη στὴν πρώτη φλόγα, στὴν ἐπόμενη χαμηλώνει ἢ θέρμη καὶ παραλλάζει πρὸς τὸ λιγότερο, ἐνῶ ἡ τρίτη δὲ λέγεται οὔτε φωτιά κι ἂς καίει ὡστόσο κι ἂς λαμπαδιάζει κι ἂς κάνει ὅλα ὅσα κάνει ἡ φωτιά. Ἐάν ὁμῶς δὲν ἐμποδίζει τίποτε τὴν τρίτη φλόγα νὰ εἶναι φωτιά, ἀκόμα κι ἂν ξεπεταχτεῖ ἀπὸ τὴν προηγούμενη φλόγα, ποιὰ εἶναι ἡ σοφία ἐκείνων ποὺ θεωροῦν εὐσέβεια ν' ἀθετοῦν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἁγίου Πνεύματος; ἐπειδὴ ὁ θεῖος λόγος τὸ ἔβαλε τρίτο στὴ σειρά μετὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό. Ἐάν λείπει κάποια θεῖα ἐννοια ἀπὸ τὴ φύση τοῦ Πνεύμα-

σει τοῦ Πνεύματος, καλῶς αὐτῷ προσμαρτυροῦσι τὸ ἄδοξον· εἰ δὲ
 διὰ πάντων τὸ μεγαλεῖον τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀξίας κατανοεῖ-
 ται, τί μικρολογοῦσι περὶ τὴν ὁμολογίαν τῆς δόξης; "Ὡσπερ ἂν εἴ τις
 ἀνθρωπὸν τινα λέγων εἶναι μηκέτι ἀσφαλὲς ἠγοῖτο συνομολογεῖν
 5 ἐπὶ τούτου τὸ λογικὸν ἢ θνητὸν ἢ εἴ τι ἄλλο περὶ τὸν ἀνθρωπον λέγε-
 ται καὶ διὰ τοῦτο ἀνατρέποι πάλιν ὁ ἔδωκεν· εἰ γὰρ οὐ λογικός, οὐδὲ
 ἀνθρωπος πάντως· εἰ δὲ τοῦτο δέδοοται, πῶς τὸ συνημμένως μετὰ
 τοῦ ἀνθρώπου νοούμενον ἀμφιβάλλεται; Οὕτω τοίνυν εἰ ἀληθεύει
 περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ θεῖον λέγων, οὐδὲ ὁ τίμιόν τε καὶ ἔνδοξον,
 10 ἀγαθόν τε καὶ δυνατόν εἶναι τοῦτο διοριζόμενος ψεύδεται· τῇ γὰρ τῆς
 θεότητος ἐννοία πάντα τὰ τοιαῦτα νοήματα συνεισέρχεται· ὥστε
 ἀναγκαῖον εἶναι τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ μηδὲ θεῖον λέγειν ἢ μηδὲν τῶν
 θεοπρεπῶν νοημάτων ὑποσπᾶν τῆς θειότητος. Διὰ τοῦτο δεῖ πάν-
 τως μετ' ἀλλήλων τὰ δύο καταλαμβάνεσθαι, καὶ τὴν θεῖαν φύσιν
 15 μετὰ τῆς προσφυοῦς ὑπολήψεως καὶ τὰς εὐσεβεῖς ἐννοίας περὶ τὴν
 θεῖαν τε καὶ ὑπερέχουσαν φύσιν.

Ἐπεὶ οὖν εἰρηται τῆς θείας φύσεως εἶναι τὸ Πνεῦμα καὶ καλῶς
 εἰρηται, πᾶσα δὲ μεγαλοπρεπὴς ἐννοία τῷ ὀνόματι τούτῳ καθὼς εἴ-
 ρηται συνεμφαίνεται, ὁ ἐκεῖνο δοῦς τῇ δυνάμει συνωμολόγησε τὰ
 20 λειπόμενα, τὸ καὶ ἔνδοξον εἶναι καὶ δυνατόν καὶ εἴ τι πρὸς τὸ κρεῖτ-
 τον φέρει τὴν σημασίαν. Οὐδὲ γὰρ φύσιν ἔχει μὴ ὁμολογεῖσθαι ταῦτα
 ἐπὶ τοῦ Πνεύματος διὰ τὸ ἀπεμφαῖνον τῶν ἀντιδιαστελλομένων τοῖς
 τοιοῦτοις ὀνόμασιν· ὁ γὰρ ἔδοξον μὴ διδοῦς ἄδοξον δώσει· καὶ ὁ τὸ
 δυνατόν ἀθετῶν ἐπ' αὐτοῦ τῷ ἐναντίῳ συνθήσεται· ὡσαύτως καὶ
 25 περὶ τοῦ τιμίου καὶ ἀγαθοῦ· καὶ τὰ πρὸς τὰ κρεῖττονα εἰ μὴ παραδέ-
 χοιτο, τὰ ἐναντία πάντως ὁμολογήσει. Εἰ δὲ φρικτὸν τοῦτο καὶ πά-
 σης ἀτοπίας καὶ βλασφημίας ἐπέκεινα, πρόδηλον ὅτι τοῖς εὐσημοτέ-
 ροις ὀνόμασί τε καὶ νοήμασι περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος οἱ εὐσεβοῦν-
 τες συνθήσονται καὶ ἐροῦσιν εἶναι ταῦτα, ἃ δὴ πολλακίς εἰρήκαμεν,
 30 τίμιον, δυνατόν, ἔνδοξον, ἀγαθόν, καὶ εἴ τι ἄλλο τῶν πρὸς εὐσέβειαν
 συντεινόντων λέγεται. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀτελῶς προσεῖναι τῷ Πνεύμα-
 τι οὐδὲ περιορισμένην ἔχοντα τοῦ καλοῦ τὴν ποσότητα, ἀλλ' ἐπὶ τὸ
 ἄπειρον ταῖς κλήσεσι συμβαίνοντα· οὐ γὰρ μέχρι τινὸς τίμιον, εἶτα

τος, τοῦ ἀποδίδουν ὀρθὰ ἔλλειψη δόξας. Ἐὰν ὁμῶς ὄλα ὀδηγοῦν νὰ κατανοήσομε τὸ μεγαλεῖο τῆς ἀξίας τοῦ ἀγίου Πνεύματος, τί λεπτο-λογοῦν μικρόψυχα σχετικὰ μὲ τὴν ὀμολογία τῆς δόξας του; Εἶναι σὰ νὰ λέει κάποιος πῶς, ἐνῶ ἕνας εἶναι ἄνθρωπος, δὲ θεωρεῖ ὁμῶς ὅτι εἶναι ἐξασφαλισμένος ἂν ὀμολογήσει γι' αὐτὸν ὅτι εἶναι καὶ λογικὸς ἢ θνητὸς ἢ ὁ,τι ἄλλο λέγεται γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ γι' αὐτὸ ἀρνεῖται πάλι ὁ,τι εἶχε παραδεχτεῖ. Ἐὰν δηλαδὴ δὲν εἶναι λογικὸς, δὲν εἶναι ἀσφαλῶς οὔτε ἄνθρωπος. Ἐὰν τοῦτο εἶναι δεδομένο, πῶς δημιουργεῖ ἀμφιβολία ὁ,τι νοεῖται ὡς συνδεδεμένο μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου; Ἐτσι λοιπὸν ἂν ἀληθεύει ὁποῖος ὀνομάζει θεῖο τὸ Πνεῦμα, δὲν ψεύδεται κι αὐτὸς πού τὸ χαρακτηρίζει ἐνδοξο, ἀγαθὸ καὶ δυνατὸ. Γιατὶ ἡ ἔννοια τῆς θεότητος εἰσάγει ὄλα αὐτὰ τὰ νοήματα. Ὡστε εἶναι ὑποχρεωτικὸ τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο· ἢ οὔτε θεῖο νὰ τὸ ὀνομάζομε ἢ νὰ μὴν ἐξαιροῦμε ἀπὸ τῆ θεότητα κανένα ἀπὸ τὰ θεῖα νοήματα. Γι' αὐτὸ πρέπει ὀπωσδήποτε νὰ ἐννοῦνται τὸ ἕνα μαζὶ μὲ τὸ ἄλλο τόσο ἢ θεῖα φύση μὲ τὴν κατάλληλη ἀντίληψη ὄσο καὶ οἱ εὐσεβεῖς ἔννοιες πού ἀφοροῦν τῆ θεῖα καὶ ἀνώτερη φύση.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔχει λεχτεῖ κι ἔχει λεχτεῖ καλά, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἔχει θεῖα φύση καὶ μαζὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ συνεμφανίζεται κάθε ὑψηλὴ ἔννοια, ὄπως εἶπαμε, ὁποῖος δέχτηκε ἐκεῖνο συνομολόγησε δυνάμει καὶ τὰ ὑπόλοιπα, ὅτι δηλαδὴ εἶναι καὶ ἐνδοξο καὶ δυνατὸ καὶ ὁποῖο ἄλλο σημαίνει κάτι τὸ ἀνώτερο. Οὔτε καὶ εἶναι φυσικὸ νὰ μὴ γίνονται αὐτὰ δυνατὰ γιὰ τὸ Πνεῦμα, ἀφοῦ καὶ ἀπάδουν ὄλότελα ὄσα εἶναι ἀντίθετα σ' αὐτὰ τὰ ὄνόματα. Ὅποῖος δηλαδὴ δὲν τοῦ ἀποδίδει τὸ ἐνδοξο, θὰ τοῦ ἀποδώσει τὸ ἄδοξο, κι ὁποῖος ἀρνεῖται τὸ δυνατὸ σ' αὐτό, θὰ συμφωνήσει στὸ ἀντίθετο. Τὸ ἴδιο καὶ σχετικὰ μὲ τὸ τίμιο καὶ τὸ ἀγαθὸ. Κι ἂν δὲ δεχτεῖ ὄσα τείνουν πρὸς τὰ καλύτερα, θὰ παραδεχτεῖ ἀσφαλῶς τὰ ἀντίθετα. Κι ἂν εἶναι τοῦτο φρικτὸ καὶ πέρα ἀπὸ κάθε ἀνοησία καὶ βλασφημία, εἶναι πρόδηλο ὅτι οἱ εὐσεβεῖς θὰ συμφωνήσουν μὲ τὰ πιὸ εὐπρεπῆ ὄνόματα καὶ νοήματα τοῦ ἀγίου Πνεύματος καὶ θὰ ποῦν ὅτι αὐτὰ εἶναι ὄποια ἀναφέραμε πολλὰς φορές, τίμιο, δυνατὸ, ἐνδοξο, ἀγαθὸ καὶ ὁποῖο ἄλλο λέγεται ἀπὸ ὄσα συντείνουν στὸ ἀγαθὸ. Κι αὐτὰ δὲν τὰ δέχεται τὸ Πνεῦμα ἂν ἔχουν κάποια ἀτέλεια ἢ μιὰ περιορισμένη ποσότητα τοῦ καλοῦ ἀλλὰ ἂν μένουν σύμφωνα μὲ τὸ ὄνομά τους στὸ ἄπειρο. Γιατὶ τὸ τίμιο δὲν εἶναι τίμιο ὡς ἕνα σημεῖο κι ἔπειτα μπο-

ἄλλο τι νοεῖται παρὰ τὸ τίμιον, ἀλλ' αἰεὶ τοιοῦτον. Καὶ εἰ κατόπιν τῶν αἰώνων λογίζοιο καὶ εἰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἀποβλέποις, ἐν οὐδενὶ τὸ λείπον εἰς τιμὴν ἢ δόξαν ἢ δύνάμιν ἐξευρήσεις ὡς ἢ κατὰ πρόσθήκην αὔξεσθαι ἢ ἐλαττωθῆναι δι' ὑφαιρέσεως. Οὐκοῦν εἰ ὄλον δι' ὄλου τέλειον, ἐν οὐδενὶ δέχεται τὴν ἐλάττωσιν. Καθ' ὃ γὰρ ἂν μειωθῆ περιτὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἢ τελειότης, κατ' ἐκεῖνο δώσει χώραν ταῖς ἀτιμότεραις τῶν ὑπολήψεων· τὸ γὰρ μὴ τελείως τίμιον, μέρει τινὶ τοῦ ἐναντίου μετέχει ὑπονοεῖται. Εἰ δὲ τοῦτο καὶ μέχρις ἐννοίας λαβεῖν τῆς ἐσχάτης παραπληξίας ἐστί, καλῶς ἔχει πάντως ἀόριστον αὐτῷ καὶ ἀπερίγραπτον καὶ κατ' οὐδὲν μέρος ἠλαττωμένην προσμαρτυρεῖν τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς τελειότητα.

Εἰ δὴ τοιοῦτόν ἐστιν, ἐφεξῆς ὁ λόγος καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἴσον διασκεψάσθω καὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ὡσαύτως. Ἄρ' οὐχὶ τὸ τέλειον ὁμολογεῖ τῆς τιμῆς καὶ ἐπὶ τούτου καὶ ἐπ' ἐκεῖνου; Πάντας οἶμαι τοὺς νοῦν ἔχοντας τοῖς εἰρημένοις συνθήσασθαι. Εἰ οὖν τελεία τοῦ Πατρὸς ἢ τιμῆ, τελεία δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ, προσεμαρτυρήθη δὲ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τῆς τιμῆς τὸ τέλειον, διὰ τί νομοθετοῦσιν ἡμῖν οἱ καινοὶ δογματισταὶ μὴ δεῖν ὁμολογεῖν ἐπ' αὐτοῦ πρὸς Πατέρα καὶ Υἱὸν τὸ ὁμότιμον; Ἡμεῖς μὲν γὰρ τοῖς ἐξητάσμενοις ἐπόμενοι τὸ μηδεμιᾶς προσθήκης εἰς τελείωσιν προσδεόμενον ἀτιμότερον ἑτέρου τινὸς οὔτε λέγειν οὔτε νοεῖν δυνάμεθα. Οὐ γὰρ τὸ πλεονάζον οὐκ ἐξευρίσκει ὁ λόγος διὰ τὸ ἀνελλιπές τε καὶ τέλειον, ἐν τίνι καταλήγεται αὐτοῦ τὴν ἐλάττωσιν, οὐχ ὄρῳ. Οἱ δὲ ἀπαγορευόντες τὸ ὁμότιμον δογματίζουσι πάντως τὸ ἀτιμότερον. Καὶ πάσας καὶ ὡσαύτως κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκολουθίαν διὰ τῆς κατὰ τὴν σύγκρισιν ἐλαττώσεως ἐπὶ τὸ ἐναντίον τὰς εὐσεβεῖς ὑπολήψεις περὶ τοῦ Πνεύματος παρατρέψουσι μὴ ἐν ἀγαθότητι μηδὲ ἐν δυνάμει μηδὲ ἐν ἄλλῳ τινὶ τῶν εὐσεβῶς περὶ αὐτοῦ λεγομένων συμμαρτυροῦντες τὸ τέλειον. Εἰ δὲ τὸ πρόδηλον τῆς ἀσεβείας ἐκκλίνοντες τὸ ἐν παντὶ τῷ κατὰ τὸ ἀγαθὸν λεγομένῳ νοήματι τέλειον ὁμολογοῦσιν, εἰπάτωσαν οἱ σοφοί, πῶς

ρεῖ νά γίνει ἀντιληπτό ὡς κάτι διάφορο ἀπό τίμιο ἀλλά εἶναι πάντα τέτοιο. Κι ἂν τὸ συλλογιστεῖς μετὰ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων κι ἂν ἀτενίζεις πρὸς τὸ μέλλον, δὲ θὰ ἀνακαλύψεις νὰ ὑστερεῖ κατὰ τὸ ἐλάχιστο στὴν τιμὴ ἢ τῆ δόξῃ ἢ τῆ δύναμῃ, ὥστε ἢ ν' αὐξηθεῖ με κάποια προσθήκη ἢ νὰ ἐλαττωθεῖ με ἀφαίρεση. Ἐπομένως, ἂν εἶναι ὅλο πέρα ὡς πέρα τέλειο, δὲ δέχεται ἐλάττωση πουθενά. Γιατί σὲ ὅποιο σημεῖο μειωθεῖ με μιὰ τέτοια ὑπόνοια ἢ τελειότητα, σὲ ἐκεῖνο θὰ δώσει ἑδαφὸς γιὰ τὶς πιὸ ταπεινὲς ιδέες. Γιατί ὅποιο δὲν εἶναι ἐντελῶς τίμιο, δημιουργεῖ τὴν ὑπόνοια ὅτι κατὰ ἓνα μέρος μετέχει τὸ ἀντίθετο. Κι ἂν τοῦτο και μόνο νὰ τὸ σκεφτεῖ κανεὶς ἀποτελεῖ τὴν ἔσχατη παραφροσύνῃ, τότε εἶναι καλὸ νὰ τοῦ ἀποδίδομε ἀπεριόριστη και ἀπερίγραπτη και πουθενά μειωμένη τὴν τελειότητά του στὰ ἀγαθά.

Ἄν λοιπὸν συμβαίνει αὐτὸ ἔτσι με τὸ Πνεῦμα, ὁ λόγος μου στὴ συνέχεια ἄς ἐξετάσει τὸ ἴδιο και γιὰ τὸν Υἱὸ καθὼς ἐπίσης και γιὰ τὸν Πατέρα. Μήπως τάχα δὲ δέχεται τὴν τέλεια τιμὴ και γιὰ τὸν ἓνα και γιὰ τὸν ἄλλο; Ὅλοι νομίζω οἱ ἐχέφρονες θὰ συμφωνήσουν με ὅσα εἰπώθηκαν. Ἄν λοιπὸν εἶναι τέλειο τὸ ἀξίωμα τοῦ Πατέρα και τέλειο ἐπίσης τοῦ Υἱοῦ και ἀποδόθηκε ἐπίσης και στὸ ἅγιο Πνεῦμα ἢ τελειότητα τοῦ ἀξιώματος, γιὰ ποιὸ λόγο οἱ καινούργιοι δογματιστὲς μᾶς βάζουν νόμο νὰ μὴ δεχόμεστε και γι' αὐτὸ τὴν ὁμοτιμία με τὸν Πατέρα και τὸν Υἱό; Ἐμεῖς ἀκολουθώντας τὴν προηγούμενη ἐξέταση δὲν μπορούμε οὔτε νὰ ποῦμε οὔτε νὰ σκεφτοῦμε πῶς εἶναι ἀναξίωτερο ἀπὸ κάποιο ἄλλο αὐτὸ πού δὲ χρειάζεται καμιά προσθήκη γιὰ τελειοποίησή του. Σ' αὐτὸ πού ὁ λόγος δὲν μπορεῖ νὰ βρεῖ τὸ ἀνώτερό του, ἐπειδὴ εἶναι ἀνελλιπὲς και τέλειο, δὲ βλέπω ποῦ θὰ ἐπισημάνει τὴν ἐλάττωση. Αὐτοὶ πού ἀρνοῦνται τὴν ὁμοτιμία, διδάσκουν ὅπωςδήποτε τὴν κατωτερότητα στὴν τιμὴ. Και με τὴν ἴδια λογικὴ ἀκολουθία κατὰ τὸν αὐτὸ τρόπο με τὴν ἐλάττωσή του σὲ σύγκρισή του με τὰ ἄλλα πρόσωπα θὰ μετατρέψουν στὸ ἀντίθετο τὶς εὐσεβεῖς ιδέες γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἀφοῦ δὲ θὰ ἀποδώσουν και σ' αὐτὸ ἐπίσης τὴν τελειότητα στὴν ἀγαθότητα οὔτε στὴ δύναμη οὔτε σὲ κανένα ἄλλο ἀπὸ ὅσα εὐσεβῆ γνωρίσματα τοῦ ἀποδίδομε. Ἄν ὅμως παρακίμπτοντας τὴν πρόδηλη ἀσέβεια, ὁμολογοῦν τὴν τελειότητα σὲ κάθε ἀγαθὸ χαρακτηρισμό του, ἄς μᾶς ἐξηγήσουν οἱ σοφοὶ πῶς ἓνα τέλειο εἶναι ἀπὸ ἓνα ἄλλο τέλειο

τελείου τέλειον ἢ τελειότερόν ἐστιν ἢ ἀτελέστερον· ἕως γὰρ ἂν ὁ τῆς τελειότητος ἐφαρμοζῆται λόγος, οὔτε τὸ πλεόν οὔτε τὸ ἔλαττον ἐν τῇ τοῦ τελείου ἐννοίᾳ ὁ λογισμὸς οὗτος παραδέχεται.

Εἰ οὖν διὰ πάντων τέλειον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι συντίθενται, ὠμολογηταὶ δὲ πρὸς τούτοις εὐσεβὲς εἶναι καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἐν παντὶ ἀγαθῷ τέλειον, τίς ὁ λόγος, καθ' ὃν εὐλογον κρίνουσιν πάλιν ἀναιρεῖν ὃ δεδώκασιν· τὸ γὰρ ἀναιρεῖν τὸ ὁμότιμον ἀπόδειξις ἐστὶ τοῦ μὴ νομίζειν μετέχειν τῆς τελειότητος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὴν τιμὴν ἐπὶ τῆς θείας φύσεως τί ποτε ἄρα νομίζουσιν, ἧς ἄμοιρον εἶναι τὸ Πνεῦμα βούλονται; Πότερον ταύτην φασὶν ἦν καὶ ἄνθρωποι ἀνθρώποις χαρίζονται λόγῳ τε θεραπεύοντες καὶ σχήματα, τὸ ὑπήκοον ἐνδεικνύμενοι κατὰ τὴν πρόοδον καὶ ὅσα τοιαῦτα τῇ ματαίᾳ τοῦ βίου συνηθείᾳ τῷ τῆς τιμῆς γίνεται λόγῳ; Ἄπερ πάντα τῇ προαιρέσει τῶν ταῦτα ἐργαζομένων συνέστηκεν· ὧν καθ' ὑπόθε-
 15 σιν μὴ προελομένων, οὐδεμίαν ἐκ φύσεως ἀφορμὴν ἔχει τῶν ἀνθρώπων οὐδεὶς εἰς τὸ εἶναι τῶν λοιπῶν τιμιώτερος πάντων ὁμοίως κατὰ τὰ αὐτὰ μέτρα τῆς φύσεως γνωριζομένων. Σαφῆς δὲ ὁ λόγος καὶ οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχων· τὸν γὰρ σήμερον διὰ τὴν ἀρχὴν, ἧς προέστηκε, τίμιον τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκοῦντα εὐρήσκομεν ἐφεξῆς
 20 ἕνα τῶν τιμώντων καὶ αὐτὸν γινόμενον τῆς ἀρχῆς εἰς ἕτερον μετενεχθείσης. Ἄρ' οὖν τοιοῦτόν τι τῆς τιμῆς εἶδος καὶ ἐπὶ τῆς θείας φύσεως ἐπινοοῦσιν, ὥστε βουλομένων μὲν ἡμῶν τὸ τίμιον ἔχειν, παυσαμένων δὲ τοῦ τιμᾶν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει συγκαταλήγειν τὴν θείαν τιμὴν; Ἡ καταγέλαστόν ἐστὶ καὶ ἀσεβὲς ἔμα τὰ τοιαῦτα νοεῖν; Οὐ
 25 γὰρ δι' ἡμᾶς τὸ θεῖον ἑαυτοῦ τιμιώτερον γίνεται, ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχει οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον οὔτε πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβῆναι δυνάμενον· τὸ μὲν γὰρ οὐ δέχεται, τὸ δὲ οὐκ ἔχει.

Τίνοι τοίνυν τρόπῳ τιμήσεις τὸ θεῖον; Πῶς ὑψώσεις τὸ ὑψιστον; Πῶς δοξάσεις τὸ ὑπὲρ πᾶσαν δόξαν; Πῶς ἐπαιnéσεις τὸ ἀκατάλη-
 30 πτον; Εἰ «πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάδου», καθὼς φησὶν Ἡσαΐας, ἐὰν πᾶσα ἡ τῶν ἀνθρώπων ζωὴ συναρμοσθεῖσα ὁμόφω-

τελειότερο ἢ ἀτελέστερο. Γιατί ὅσο ἰσχύει ὁ λόγος τῆς τελειότητος τὸ σκεπτικὸ τοῦτο δὲν παραδέχεται οὔτε τὸ περισσότερο οὔτε τὸ λιγότερο στὴν ἔννοια τοῦ τέλειου.

Ἄν λοιπὸν συμφωνοῦν ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι τέλειο σὲ ὅλα κι ἂν ἔχουν δεχτεῖ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὅτι εἶναι εὐσεβῆς πίστη καὶ ἡ τελειότητα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ σὲ κάθε ἀγαθό, ποιός εἶναι ὁ λόγος ποὺ κάνει νὰ θεωροῦν εὐλογο ν' ἀνακαλέσουν ὃ,τι παραχώρησαν; Τὸ νὰ διαγράψεις δηλαδὴ κάτι ὁμότιμο εἶναι ἀπόδειξη ὅτι δὲ νομίζεις πὼς μετέχει τὴν τελειότητα. Καὶ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ τιμὴ σχετικὰ μὲ τὴ θεία φύση ποὺ ἀπὸ αὐτὴν θέλουν νὰ εἶναι ἄμοιρο τὸ Πνεῦμα, τί τάχα νομίζουν πὼς εἶναι; Τί ἀπὸ τὰ δύο; Ἐννοοῦν αὐτὴν τὴν τιμὴ ποὺ οἱ ἄνθρωποι προσφέρουν στοὺς ἀνθρώπους τιμώντας τους μὲ τὰ λόγια τους καὶ μὲ τὴ στάση τους, δείχνοντας τὴν ὑπακοή τους κατὰ τὸ προβάδισμα κι ὅσα τέτοια ἀποζητεῖ ἡ μάταιη συνήθεια τῆς ζωῆς μὲ στόχο τὴν τιμὴ; Ὅλα αὐτὰ τὰ δημιουργεῖ ἡ προαίρεση ὁποῖων κάνουν αὐτὰ τὰ πράγματα κι ἂν ὑποθέσουμε ὅτι αὐτὰ δὲν τὰ θέλησε κάποιος, δὲν ἔχει καμιὰ προϋπόθεση κανέναν ἄνθρωπος νὰ δέχεται μεγαλύτερη τιμὴ ἀπὸ ἄλλους, ἀφοῦ σ' ὅλους ἀναγνωρίζομε τὰ ἴδια φυσικὰ μέτρα. Εἶναι σαφῆς ὁ λόγος μου καὶ δὲν ἐπιδέχεται καμιὰ ἀμφιβολία. Αὐτὸν δηλαδὴ ποὺ σήμερα θεωροῦν οἱ πολλοὶ ἄξιο τιμῶν γιὰ κάποια ἀρχὴ ποὺ κατέχει θὰ τὸν βροῦμε στὴ συνέχεια νὰ εἶναι ἓνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀπονέμουν τιμὴ, ἐπειδὴ ἡ ἀρχὴ ἔχει μεταβιβαστεῖ σὲ ἄλλον. Ἔχουν τάχα στοῦ τους ἓνα τέτοιο εἶδος τιμῆς καὶ σχετικὰ μὲ τὴ θεία φύση, ὥστε νὰ δέχονται τὴν τιμὴ ὅταν θέλομε ἐμεῖς, κι ὅταν ἐμεῖς σταματήσομε νὰ τὴν τιμοῦμε, μαζὶ μὲ τὴν προαίρεσή μας νὰ σταματᾷ καὶ ἡ τιμὴ τοῦ θείου; Ἡ μήπως εἶναι γελοῖο καὶ μαζὶ ἀσέβεια νὰ κάνομε αὐτὲς τίς σκέψεις; Δὲ γίνεται βέβαια τὸ θεῖο πιὸ ἄξιο ἀπὸ τὸν ἑαυτό του γιὰ μεγαλύτερη τιμὴ ἐξαιτίας μας ἀλλὰ εἶναι πάντοτε ἴδιο κι οὔτε πρὸς τὸ χειρότερο οὔτε πρὸς τὸ καλύτερο μπορεῖ νὰ μεταπέσει· τὸ ἓνα δὲν τὸ δέχεται καὶ τὸ ἄλλο δὲν τὸ ἔχει.

Μὲ ποιὸ τρόπο θὰ τιμήσεις τὸ θεῖο; Πῶς θὰ ὑψώσεις τὸ πανύψηλο; Πῶς θὰ δοξάσεις τὸ πάνω ἀπὸ κάθε δόξα; Πῶς θὰ ἐπαινέσεις τὸ ἀκατανόητο; Ἄν ὅλα τὰ ἔθνη εἶναι σὰν μιὰ σταγόνα ἀπὸ ἓνα βαρέλι, ὅπως λέει ὁ Ἡσαΐας³, ἂν ἐνωθεῖ ὅλη ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ

νον ἀναπέμψη τὴν δόξαν, τίς ἔσται προσθήκη τῷ κατὰ τὴν φύσιν ἐν-
 δόξῳ τῆς σταγόνης ἢ χάρις; «Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται τὴν δόξαν τοῦ
 Θεοῦ» καὶ μικροὶ κήρυκες τῆς ἀξίας νομίζονται· «ὅτι ἐπήρθη ἡ μεγα-
 λοπρέπεια αὐτοῦ», οὐ μέχρι τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὑπεράνω τῶν οὐρα-
 5 νῶν, τῷ μικρῷ μέρει τῆς θεότητος τῆ σπιθαμῆ τροπικῶς ὀνομαζο-
 μένη περιειλημμένων. Καὶ ἄνθρωπος, τὸ ἐπίκηρον τοῦτο καὶ ὠκύ-
 μορον ζῶον, καλῶς τῷ χόρτῳ προσεικασμένος, σήμερον ὦν καὶ
 αὔριον οὐκ ἐσόμενος, ἀξίως τιμῆσαι τὴν θείαν φύσιν πεπίστευκεν;
 Ὅμοιον ὡσπερ ἂν εἴ τις ἐξάσπας λεπτὴν ἵνα ἀπὸ στιππύου προσθή-
 10 κην τινὰ ταῖς τοῦ ἡλίου μαρμαρυγαῖς διὰ τοῦ σπινθῆρος ὑπολαμβάνοι
 χαρίζεσθαι. Τί λέγων, εἶπέ μοι, τιμήσεις, εἴαν περ ὄλως τιμῆσαι
 θελήσεις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ὅτι ἀθάνατόν ἐστι πάντως, ὅτι ἄτρε-
 πτόν τε καὶ ἀναλλοίωτον καὶ ἀεὶ καλὸν καὶ ἀπροσδεὲς τῆς ἐτέρωθεν
 χάριτος, ὅτι πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται, ἅγιον, ἡγεμονι-
 15 κόν, εὐθέξ, δίκαιον, ἀληθινόν, τὰ βάθη ἐρευνῶν τοῦ Θεοῦ, (ἐκ Πα-
 τρὸς ἐκπορευόμενον, ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβανόμενον) καὶ εἴ τι τοιοῦτον.
 Τί οὖν διὰ τούτων καὶ τῶν τοιούτων χαρίζῃ; Τὰ προσόντα λέγεις ἢ
 διὰ τῶν μὴ προσόντων τιμᾶς; Εἰ μὲν γὰρ τὰ μὴ προσόντα προσμαρ-
 τυρεῖς, ματαία ἢ χάρις καὶ εἰς οὐδὲν φέρουσα πλέον· ὁ γὰρ τὸ πικρὸν
 20 γλυκὸν λέγων, αὐτὸς μὲν ἐψεύσατο, τὸ δὲ ψεκτὸν οὐκ ἐπήνεσεν. Εἰ δὲ
 τὰ ὄντα λέγεις, τῇ φύσει τοιοῦτόν ἐστι πάντως καὶ ὁμολογοῦντος καὶ
 μὴ· φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος ὅτι «εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μέ-
 νει».

Τί οὖν βούλεται ἡ ὑποστολὴ τῆς ψυχῆς καὶ ἡ μεγαλοψυχία τῶν
 25 ἐπὶ μὲν τοῦ Πατρὸς φιλοτιμουμένων, καὶ τῷ Υἱῷ τυχεῖν τὰ ἴσα χα-
 ριζομένων, ἐπὶ δὲ τοῦ Πνεύματος σμικρολογούντων τὴν χάριν, εἴπερ
 δέδεικται οὐκ ἐκ τῆς προαιρέσεως ἡμῶν πληρουμένη ἢ ἰδίως προ-
 σοῦσα τῇ θείᾳ φύσει τιμῆ, ἀλλὰ προσφυῶς συνυπάρχουσα; Ἡ μὲν
 γὰρ ἀγνωμοσύνη τῶν ἀχωρίστων διὰ τῆς τοιαύτης αὐτῶν γνώμης
 30 ἐλέγχεται, τὸ δὲ Πνεῦμα τῇ ἑαυτοῦ φύσει τίμιον, ἔνδοξον, δυνατόν,

3. Ἦσ. 40,15.

4. Ψαλμ. 18,2.

5. Ψαλμ. 8,2.

ἀναπέμψει σύμφωνη δοξολογία, τί προσθήκη θ' ἀποτελέσει ἡ χάρη τῆς σταγόνας γι' αὐτὸν ποῦ εἶναι ἔνδοξος ἀπὸ τῆ φύση του; Νᾶ, «οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται τῆ δόξα τοῦ Θεοῦ»⁴ καὶ θεωροῦνται μικροὶ κήρυκες τῆς ἀξίας, «ἐπειδὴ ἡ μεγαλοπρέπειά του ὑψώθηκε ὄχι ὡς τοὺς οὐρανοὺς ἀλλὰ πάνω ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς»⁵, ποῦ περιλαμβάνονται σ' ἓνα ἐλάχιστο μέρος τῆς θεότητος ποῦ ὀνομάζεται μεταφορικᾶ σπιθαμῆ⁶. Καὶ ὁ ἄνθρωπος τὸ θνητὸ καὶ λιγόζωο τοῦτο ζῶο, ποῦ παραμοιάζεται ἐπιτυχημένα μὲ χόρτο⁷, ποῦ σήμερα εἶναι καὶ δὲν θὰ ὑπάρχει αὐριο, πιστεύει πῶς εἶναι σὲ θέση νὰ τιμήσει τῆ θεία φύση; Εἶναι ὁμοιο μὲ τὸ ἐξῆς· ν' ἀνάψει κανένας μιὰ λεπτὴ κλωστή ἀπὸ στουπὶ καὶ νὰ νομίζει ὅτι προκαλεῖ μὲ τῆ σπιθα ποῦ βγήκε κάποια προσθήκη στὴ λάμψη τοῦ ἡλίου. Πές μου, τί θὰ πεῖς γιὰ νὰ τὸ τιμήσεις, ἂν θέλεις νὰ τιμήσεις πλήρως τὸ ἅγιο Πνεῦμα; Ἀσφαλῶς ὅτι εἶναι ἀθάνατο, ὅτι εἶναι ἀμετάβλητο καὶ ἀναλλοίωτο καὶ αἰώνια καλὸ καὶ δὲν χρειάζεται τῆ χάρη κάποιου ἄλλου, ὅτι ἐνεργεῖ τὰ πάντα μέσα σὲ ὅλα τὰ ὄντα ὅπως θέλει· ὅτι εἶναι ἡγεμονικὸ, εὐθές, δίκαιο, ἀληθινὸ, ποῦ ἐρευνᾷ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, ἐκπορεύεται ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὸ παίρνομε μὲσω τοῦ Υἱοῦ καὶ ὅποιο ἄλλο παρόμοιο. Μὲ αὐτὰ καὶ τὰ παρόμοια τί τοῦ προσφέρεις; Τὸ τιμᾶς μὲ γνωρίσματα ποῦ ἔχει ἢ μ' αὐτὰ ποῦ δὲν ἔχει; Ἄν τοῦ ἀποδίδεις αὐτὰ ποῦ δὲν ἔχει, ἢ προσφορά σου εἶναι μάταιη· δὲν τοῦ προσφέρεις τίποτε. Ὅποιος λέει γλυκὸ τὸ πικρὸ, ὁ ἴδιος λέει ψέματα καὶ δὲν μπόρεσε νὰ ἐπαινέσει τὸ ἄξιο κατηγορίας. Ἄν τοῦ ἀποδίδεις αὐτὰ ποῦ ἔχει, εἶναι ὅπως ὅποτε τέτοιο ἀπὸ τῆ φύση του, εἴτε τὸ δέχεσαι εἴτε ὄχι. Ὁ Ἀπόστολος λέει· «ἂν ἐμεῖς εἴμαστε ἀπιστοὶ, ἐκεῖνος μένει πιστός»⁸.

Τί νόημα ἔχει λοιπὸν ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ μεγαλοψυχία ὁποῖων τιμοῦν ἀφθονα τὸν Πατέρα καὶ προσφέρουν τίς ἴδιες τιμὲς στὸν Υἱό, ἐνῶ στὸ Πνεῦμα φειδωλεύονται τῆ χάρη, ἂν ἔχει ἀποδειχτεῖ ὅτι ἡ τιμὴ ποῦ ὑπάρχει ξεχωριστὰ σὰν ιδιότητα στὴ θεία φύση δὲν ὀλοκληρῶνεται ἀπὸ τὴν προαίρεσή μας ἀλλὰ ὑπάρχει δεμένη μὲ τῆ φύση τῆς; Ἡ ἀγνωμοσύνη τῶν ἀχάριστων ἐλέγχεται μὲ αὐτὴ τῆ γνώμη τους· ἐνῶ τὸ Πνεῦμα εἶναι ἀπὸ τῆ φύση του ἐντιμο, ἔνδοξο,

6. Ἦσ. 40,12.

7. Ματθ. 6,30.

8. Β' Τιμ. 2,13.

πάντα τὰ ὑψηλὰ τῶν νοημάτων ἐστί, κἂν οὗτοι μὴ βούλωνται. Ναί
 φησιν. Ἄλλὰ τὸν Πατέρα μὲν δημιουργὸν εἶναι παρὰ τῆς Γραφῆς
 ἐδιδάχθημεν· ὡσαύτως καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα γεγενῆσθαι ἐμά-
 5 θομεν· οὐδὲν δὲ τοιοῦτον περὶ τοῦ Πνεύματος ἡμᾶς ὁ λόγος ἐδίδα-
 ξεν. Καὶ πῶς ἐστὶν εἰκὸς εἰς ἴσοτιμίαν ἄγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ
 διὰ τῆς δημιουργίας τοσοῦτον μέγεθος τῆς δυνάμεως ἐπιδειξαμένῳ;
 Τί οὖν ἡμεῖς πρὸς τοῦτο ἀποκρινόμεθα; Ὅτι μάταια ἐλάλησαν ἐν
 ταῖς καρδίαις αὐτῶν οἱ νομίζοντες μὴ δεῖ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ
 Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἶναι, ἀλλὰ κατὰ καιροῦς τινος ποτὲ μὲν ἐφ' ἑαυτοῦ
 10 θεωρεῖσθαι, ποτὲ δὲ συνημμένως καταλαμβάνεσθαι. Εἰ γὰρ χωρὶς
 τοῦ Πνεύματος γέγονεν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ
 Υἱοῦ μόνου ἐκ τοῦ Πατρὸς, εἰπάτωσαν οἱ ταῦτα λέγοντες, τί ἐποίηε
 τότε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτε ὁ Πατὴρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν κτίσιν
 ἐνήργει; Ἄλλοις τισὶν ἔργοις προσησχολεῖτο καὶ διὰ τοῦτο τῆς κτί-
 15 σεως τῶν πάντων οὐ συνεφήπτετο; Καὶ τί ἔχουσι δεῖξαι ἰδιάζον ἔρ-
 γον τοῦ Πνεύματος, ὅτε ἡ κτίσις συνίστατο; Ἡ μωρόν ἐστί καὶ
 ἀνόητον τὸ καὶ ἄλλην κτίσιν παρὰ τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ
 ὑφessestῶσαν ἐπινοεῖν.

Ἄλλ' οὐκ ἠσχολεῖτο μὲν, ραθυμίᾳ δὲ τινι καὶ ραστώνῃ καὶ τῷ
 20 περὶ τοὺς πόνους ὀκνηρῶς τῆς περὶ τὴν κτίσιν σπουδῆς ἐχωρίζετο.
 Ἄλλ' ἔλεως εἶη ἡμῖν ἐπὶ τῇ ματαιότητι ταύτῃ τῇ τῶν λόγων αὐτῆ ἡ
 τοῦ Πνεύματος χάρις. Τῇ γὰρ ἀτοπία τῶν τὰ τοιαῦτα δογματιζόντων
 κατ' ἴχνος ἐπόμενοι ἀβουλήτως ταῖς ἐννοίαις αὐτῶν οἷόν τιτι βορ-
 βόρῳ τὸν λόγον κατερρυσπώσαμεν. Ἡ γὰρ εὐσεβὴς διάνοια τοῦτον
 25 ἔχει τὸν τρόπον· οὔτε Πατὴρ χωρὶς Υἱοῦ ποτε ἐννοεῖται οὔτε Υἱὸς
 δίχα τοῦ ἁγίου Πνεύματος καταλαμβάνεται. Ὡς γὰρ ἀμήχανόν ἐστιν
 ἀνελθεῖν πρὸς τὸν Πατέρα μὴ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὑψωθέντα, οὕτως ἀδύ-
 νατόν ἐστι Κύριον Ἰησοῦν εἰπεῖν μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· οὐκοῦν ἀκο-
 λούθως τε καὶ συνημμένως ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
 30 ἅγιον δεῖ μετ' ἀλλήλων ἐν τελείᾳ τῇ Τριάδι γνωρίζονται καὶ πρὸ πά-
 σης κτίσεως καὶ πρὸ πάντων αἰώνων καὶ πρὸ πάσης καταληπτῆς

δυνατό, συγκεντρώνει όλα τὰ ὑψηλά νοήματα κι ἄς μὴ θέλουν αὐτοί. Σύμφωναι, λέει. Ἄλλὰ ὁ Πατέρας διδαχτήκαμε ἀπὸ τὴ Γραφή πὼς εἶναι δημιουργός. Ἐπίσης μάθαμε ὅτι ὅλα ἔχουν γίνει ἀπὸ τὸν Υἱό. Ἄλλὰ ἡ Γραφή δὲ μᾶς εἶπε τίποτε παρόμοιο γιὰ τὸ Πνεῦμα. Πὼς δικαιολογούμαστε λοιπὸν νὰ κάνομε τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἰσότιμο μ' ἐκεῖνον ποὺ ἐμφάνισε τέτοιο μεγαλεῖο δυνάμεως μέσα ἀπὸ τὴ δημιουργία; Τί θ' ἀπαντήσομε σ' αὐτό; Πὼς ὁ λογισμὸς τους τοὺς μίλησε λάθος ὅποιοι νομίζουν ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν εἶναι πάντοτε μαζί με τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ ἀλλὰ κατὰ διαστήματα ἄλλοτε τὸ βλέπομε καθεαυτὸ καὶ ἄλλοτε νοεῖται μαζί τους. Ἄν δηλαδὴ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ ὁλόκληρη ἡ δημιουργία ἐγίνε ἀπὸ τὸν Πατέρα χωρὶς τὴ συνέργεια τοῦ Πνεύματος μέσω τοῦ Υἱοῦ μόνο, ἄς ποῦνε ὅσοι προβάλλουν τέτοιους ἰσχυρισμούς, τί ἔκανε τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅταν ὁ Πατέρας πραγματοποιοῦσε μαζί με τὸν Υἱὸ τὴ δημιουργία; Ἦταν ἀπασχολημένο μὲ τίποτε ἄλλα ἔργα καὶ γι' αὐτὸ δὲ συνεργοῦσε στὴ δημιουργία τῶν πάντων; Καὶ ποῖο ἔργο ποὺ προσιδιάζει ἀποκλειστικὰ στὸ Πνεῦμα ἔχουν νὰ δείξουν, ὅταν συγκροτοῦνταν ἡ κτίση; Εἶναι σίγουρα κουταμάρα κι ἀνοησία νὰ φανταστοῦμε ὅτι ἔχει γίνει κι ἄλλη κτίση ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν ποὺ δημιούργησε ὁ Θεὸς μέσω τοῦ Υἱοῦ.

Δὲν ἦταν βέβαια ἀπασχολημένο, ἀλλὰ στεκόταν μακριὰ ἀπὸ τὴ δράση τῆς δημιουργίας ἀπὸ μιὰ ράθυμη ἀναμελιὰ καὶ ὀκνηρία. Ἄλλὰ ἄς μᾶς γίνει εὐσπλαχνικὴ ἡ ἴδια ἡ χάρη τοῦ Πνεύματος γιὰ τοὺς μάταιους αὐτοὺς λόγους τους. Ἀκολουθῶντας ἀπὸ κοντὰ τὸν παραλογισμὸ ὅσων δογματίζουν τέτοια χωρὶς νὰ θέλομε κατασπλώσαμε τὸ λόγο μας μὲ τις ιδέες τους ὅπως μὲ βόρβορο. Ἡ εὐσεβὴς σκέψη ἐκδηλώνεται μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο. Οὔτε ποτὲ νοεῖται ὁ Πατέρας χωρὶς τὸν Υἱὸ οὔτε ὁ Υἱὸς συλλαμβάνεται χωρὶς τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὅπως δηλαδὴ εἶναι ἀδύνατο ν' ἀνεβεῖ κανένας στὸν Πατέρα ἂν δὲν ὑψωθεῖ διαμέσου τοῦ Υἱοῦ⁹, ἔτσι εἶναι ἀδύνατο νὰ μιλήσεις γιὰ τὸν Κύριο Ἰησοῦ ἂν ὄχι μαζί με τὸ ἅγιο Πνεῦμα¹⁰. Συνακόλουθα λοιπὸν καὶ συνδεδεμένα μεταξύ τους σὲ τέλεια Τριάδα ἀναγνωρίζονται πάντοτε ὁ Πατέρας, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ πάντοτε πρὶν ἀπὸ κάθε δημιουργία, πρὶν ἀπὸ ὅλους τοὺς αἰῶνες καὶ πρὶν ἀπὸ

9. Ἰω. 14,6.

10. Α' Κορ. 12,3.

ἐπινοίας ἀεὶ Πατὴρ ὁ Πατὴρ ἐστὶ καὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς καὶ μετὰ
 τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ οὖν ἀχωρίστως ταῦτα μετ' ἀλλή-
 λων ἐστίν, τίς ἢ ματαιότης τῶν ἐν καιρῷ τινι διαχωρίζειν ἐπιχει-
 ρούντων τὸ ἄτμητον καὶ διαιρεῖν τὸ ἀχώριστον, ὥστε τολμᾶν λέγειν·
 5 Μόνος ἐποίησεν ὁ Πατὴρ διὰ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα, τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος ἐν τῷ καιρῷ τῆς δημιουργίας ἢ μὴ παρόντος ἢ μὴ ἐνερ-
 γούντος· εἰ μὲν γὰρ οὐ παρῆν, εἰπάτωσαν ποῦ ἦν, πάντα τοῦ Θεοῦ
 διειληφότες, εἴ τινα ἰδιάζουσαν τῷ Πνεύματι στάσιν ἐπινοοῦσιν,
 ὥστε ἐφ' ἑαυτοῦ κεχωρισμένως εἶναι κατὰ τὸν τῆς κτίσεως χρόνον·
 10 εἰ δὲ παρῆν, πῶς ἀνεέργητον ἦν; Τῷ μὴ δύνασθαι τι ποιεῖν ἢ τῷ μὴ
 βούλεσθαι; Ἐκουσίως ἀπολειπόμενον ἢ ὑπὸ τινος βιαιοτέρας ἀνάγκης
 ἐλαυνόμενον; Εἰ μὲν γὰρ ἐκ προαιρέσεως τὴν ἀργίαν ἠσπάζετο,
 οὐδὲν ἐν ἄλλῳ τινὶ πάντως τὸ ἐνεργεῖν καταδέχεται, καὶ ψευδῆς
 κατ' αὐτοὺς ὁ λέγων, ὅτι πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργεῖ καθὼς βούλεται.

15 Εἰ δὲ τούτῳ μὲν ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ ἐνεργεῖν ὀρμὴ, ὑπερκειμένη δὲ
 τις ἐξουσία κωλύει τὴν πρόθεσιν, εἰπάτωσαν τὴν αἰτίαν τοῦ ταῦτα
 κωλύοντος. Φθόνῳ τῆς ἐκ τῶν ἔργων δόξης, ὡς ἂν μὴ καὶ εἰς ἄλ-
 λον διαβαίῃ τῶν κατορθωμάτων τὸ θαῦμα ἢ τῷ μὴ καταπιστευεῖν
 τῇ συνεργίᾳ, ὡς ἐπὶ λύμῃ τοῦ παντὸς ἐσομένης αὐτοῦ τῆς ἐργασίας;
 20 Πάντως γὰρ τῶν τοιούτων ὑπολήψεων καὶ τὰς αἰτίας ἡμῖν οἱ σοφοὶ
 οὗτοι διασαφήσουσιν. Εἰ δὲ οὔτε φθόνος τῆς θείας ἀπιτεται φύσεως
 οὔτε τι σφάλμα περὶ τὴν ἀπταιστον φύσιν ἐπινοεῖται, τί βούλεται αὐ-
 τοῖς ἢ μικροπρέπεια τῶν νοημάτων ἢ τῆς δημιουργικῆς αἰτίας ἀφο-
 ρίζουσα τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν, δεόν ταῖς ὑψηλοτέραις τῶν ἐν-
 25 νοιῶν ἀφιέναι μὲν τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνθρώπινα τῶν νοημάτων, λογι-
 σμὸν δὲ λαβεῖν τοῦ ὕψους τῶν ζητουμένων ἐπάξιον· ὅτι οὔτε ὁ ἐπὶ
 πάντων Θεὸς συνεργίας τινὸς χρήζων διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα ἐποίη-
 σεν, οὔτε ὁ μονογενὴς Θεὸς ἐλάττονα τῆς προθέσεως τὴν δύναμιν
 ἔχων ἐν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι τὰ πάντα ἐργάζεται. Ἀλλὰ πηγὴ μὲν δυ-
 30 νάμεως ἐστὶν ὁ Πατὴρ, δύναμις δὲ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, δυνάμεως δὲ
 Πνεῦμα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἢ δὲ κτίσις πᾶσα ὅση τε αἰσθητὴ καὶ
 ὅση ἀσώματος τῆς θείας δυνάμεως ἐστὶν ἀποτελεσμα. Καὶ ἐπειδὴ
 πόνος οὐδεὶς ἐν τῇ συστάσει τῶν περὶ τὴν θείαν φύσιν ὑπονοεῖται

κάθε έννοια καὶ σκέψη, ὁ Πατέρας εἶναι πάντοτε Πατέρας καὶ μέσα στὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς καὶ μαζί με τὸν Υἱὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ἄν λοιπὸν αὐτὰ μένουν ἀχώριστα μεταξύ τους, πῶς νὰ χαρακτηρίσουμε τὴν ἀνοησία ὁποῖων ἐπιχειροῦν νὰ τεμαχίσουν γιὰ κάποιο διάστημα τὸ ἀτεμάχιστο καὶ νὰ διαιρέσουν τὸ ἀχώριστο, ὥστε νὰ τολμοῦν νὰ λένε· Μόνος του ὁ Πατέρας με μόνη τὴν ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ δημιούργησε τὰ πάντα, ἐνῶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἢ δὲν ἦταν παρὸν ἢ δὲν ἐνεργοῦσε κατὰ τὸν καιρὸ τῆς δημιουργίας; Ἄν δὲν ἦταν παρὸν, ἄς ποῦνε ποῦ ἦταν, ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶχε περιλάβει τὰ πάντα, ἂν ἐπινοοῦν κάποια θέση ποῦ ἰδιαίξει στὸ Πνεῦμα, ὥστε κατὰ τὸν καιρὸ τῆς δημιουργίας νὰ εἶναι καθεαυτὸ χωρισμένο ἀπὸ τὰ ἄλλα. Ἄν πάλι ἦταν παρὸν, πῶς στεκόταν ἄπρακτο; Ἄν ἀσπαζόταν τὴν ἀργία ἀπὸ δική του προαίρεση, δὲν παίρνει μέρος ὅπωςδῆποτε καὶ σὲ καμιὰ ἄλλη ἐνέργεια καὶ ἐπομένως σύμφωνα μ' αὐτοὺς διαψεύδεται αὐτὸς ποῦ λέει ὅτι πραγματοποιεῖ σὲ ὅλα τὰ πάντα ὅπως θέλει.

Ἄν τώρα τὸ Πνεῦμα ἔχει τὴν τάση νὰ ἐνεργεῖ, ἐμποδίζει ὁμοίως τὴν τάση του αὐτὴ κάποια ἀνώτερη ἐξουσία, ἄς ποῦνε ἀπὸ τί κινεῖται αὐτὸς ποῦ ἐμποδίζει. Ἀπὸ φθόνον τάχα γιὰ τὴ δόξα τῶν ἐργων, μὴν τυχὸν θαυμαστεῖ καὶ κάποιος ἄλλος γιὰ τὰ κατορθώματά του ἢ ἐπειδὴ δὲν ἐμπιστεύεται τῇ συνεργασία, γιὰτὶ αὐτὴ θὰ ἀποβεῖ σὲ βλάβη τοῦ παντός; Ὅπωςδῆποτε οἱ σοφοὶ θὰ μᾶς διασαφηνίσουν καὶ τίς αἰτίες αὐτῶν τῶν ἀπόψεων. Ἄν ὁμοίως οὔτε ὁ φθόνος ἀγγίζει τὴ θεία φύση οὔτε συναντᾶται κανένα σφάλμα στὴν ἀλάνθαστη φύση, τί νόημα ἔχει αὐτὴ ἢ μικρόλογη σκέψη ποῦ χωρίζει ἀπὸ τὴ δημιουργικὴ αἰτία τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος, ἐνῶ πρέπει νὰ ἐγκαταλειφθοῦν τὰ ταπεινά καὶ ἀνθρώπινα νοήματα γιὰ χάρη τῶν ἀνωτέρων ἐννοιῶν καὶ νὰ κάνουμε σκέψεις ἀντάξιες τοῦ ὕψους ὧσων ἐπιζητοῦμε. Γιὰτὶ δὲν δημιούργησε τὰ πάντα μέσω τοῦ Υἱοῦ ὁ Θεὸς τῶν ὄλων, ἐπειδὴ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ κάποια συνεργασία οὔτε ὁ μονογενῆς Θεὸς πραγματοποιεῖ τὰ πάντα μετὰ τὴ χάρη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐπειδὴ ἡ δύναμή του ἦταν κατώτερη ἀπὸ τὴν πρόθεσή του. Ἀλλὰ ὁ Πατέρας εἶναι πηγὴ δύναμης καὶ δύναμη τοῦ Πατέρα εἶναι ὁ Υἱὸς καὶ πνοὴ δύναμης εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο. Καὶ ἡ κτίσις στὸ σύνολό της ὅση εἶναι αἰσθητὴ καὶ ὅση ἀσώματη εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς θείας δύναμης. Κι ἐπειδὴ δὲν μπορούμε νὰ φανταστοῦμε κανένα κόπο στὴ σύσταση ὧσων σχετίζονται μετὰ τὴ θεία φύση (γιατὶ

(ὁμοῦ γὰρ τῷ προελεῖσθαι τὸ γενέσθαι δέον εὐθὺς οὐσία ἢ πρόθεσις γίνεται), πᾶσαν τὴν διὰ τῆς κτίσεως ὑποστᾶσαν φύσιν, θελήματος κίνησιν καὶ προθέσεως ὀρμὴν καὶ δυνάμεως διάδοσιν, εἰκότως ἄν τις προσαγορεύσειεν ἐκ Πατρὸς ἀρχομένην καὶ δι' Υἱοῦ προϊοῦσαν 5 καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τελειουμένην.

Ταῦτα ἡμεῖς ἰδιωτικῶς καὶ κατὰ τὸν συνήθη τρόπον ἡμῖν ἐννοοῦντες τὰ σοφὰ ταῦτα τῶν ἀνθυποφερόντων οὐ προσιέμεθα πιστεύοντες καὶ ὁμολογοῦντες ἐν παντὶ πράγματι καὶ νοήματι ἐγκοσμίῳ τε καὶ ὑπερκοσμίῳ καὶ τοῖς ἐν χρόνῳ καὶ τοῖς προαιωνίοις μετὰ Πα- 10 τρὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταλαμβάνεσθαι μῆτε βουλήματος μῆτε ἐνεργείας μῆτε ἄλλου τινὸς τῶν κατὰ τὸ ἀγαθὸν εὐσεβῶς νοουμένων ἀπολειπόμενον· καὶ διὰ τοῦτο ἐκτὸς τῆς κατὰ τάξιν καὶ ὑπόστασιν διαφορᾶς ἐν οὐδενὶ τὸ παρηλλαγμένον καταλαμβάνομεν, ἀλλὰ τρίτον μὲν τῇ ἀκολουθίᾳ φαμὲν μετὰ Πατέρα καὶ Υἱὸν ἀριθμει- 15 σθαι, τρίτον δὲ καὶ τῇ τάξει τῆς παραδόσεως· ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν ἀχώριστον τὴν συνάφειαν ὁμολογοῦντες ἐν φύσει καὶ ἐν τιμῇ καὶ ἐν θεότητι καὶ δόξῃ καὶ μεγαλοπρεπείᾳ καὶ τῇ ἐπὶ πάντων ἐξουσίᾳ καὶ τῇ εὐσεβεῖ ὁμολογίᾳ. Περὶ δὲ λατρείας καὶ προσκυνήσεως καὶ ὅσα τοιαῦτα μικρολογοῦντες προφέρουσιν οἱ σοφοὶ παρ' ἑαυτοῖς, 20 ἐκεῖνα λέγομεν, ὅτι πάντων τῶν παρ' ἡμῖν γινομένων ἐκ προαιρέσεως ἀνθρωπίνης ὑψηλότερόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἡ προσκύνησις ἡμῶν ταπεινότερα ἐστὶ τῆς χρεωστούμενης τιμῆς καί, εἴ τι ἄλλο ἢ ἀνθρωπίνη συνήθεια τίμιον ἔχει, κάτω πού τῆς ἀξίας ἐστὶ τοῦ Πνεύματος· τὸ γὰρ τῇ φύσει ἀμέτρητον μεῖζόν ἐστι τῶν ἀπὸ μι- 25 κρᾶς καὶ περιγεγραμμένης καὶ εὐτελοῦς δυνάμεως τὰ κατὰ δυνάμιν αὐτῷ δωροφορούντων. Ταῦτα μὲν οὖν φαμεν πρὸς τοὺς συντιθεμένους τῇ εὐσεβεστέρᾳ περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὑπολήψει, ὅτι τε θεῖόν ἐστι καὶ φύσεως θείας.

Εἰ δέ τις ἀθετοίῃ τὴν φωνὴν ταύτην καὶ τὴν διάνοιαν τὴν τῷ 30 ὀνόματι τῆς θειότητος συνεμφαινομένην, λέγοι δὲ τὸ παρὰ τῶν πολλῶν ἐπὶ καθαιρέσεως τῆς τοῦ Πνεύματος μεγαλωσύνης περιφερόμενον, ὅτι οὐχὶ τῶν ποιούντων, ἀλλὰ τῶν ποιηθέντων ἐστὶ καὶ οὐχὶ τῆς θείας, ἀλλὰ τῆς κτιστῆς φύσεως εἶναι προσήκει νομίζειν, τοῦτον

μαζί με την έκλογή εκείνου που πρέπει να γίνει εϋθύς ή πρόθεση υλοποιείται), ὅλη τῆ φύση που ἔλαβε ὑπόσταση με τῆ δημιουργία μπορεί κανένας δικαιολογημένα να τὴν ὀνομάσει κίνηση τῆς θέλησης καὶ ὄρμη τῆς πρόθεσης καὶ διάδοση τῆς δυνάμης που ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Πατέρα, προχωρεῖ διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ καὶ ὀλοκληρῶνται με τῆ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος.

Κάνοντας αὐτὲς τὶς ἐντελῶς προσωπικὲς σκέψεις καὶ με τὸ συνηθισμένο μας τρόπο, δὲ δεχόμεστε τὶς σοφίες αὐτὲς ἐκείνων που ἀντιλέγουν· πιστεύομε καὶ ὁμολογοῦμε ὅτι σὲ κάθε πράγμα καὶ νόημα, ἐγκόσμιο καὶ ὑπερκόσμιο, στὰ χρονικὰ καὶ τὰ προαιώνια μαζί με τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ ἐννοεῖται τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ πού δὲν ὑστερεῖ μῆτε στὸ θέλημα μῆτε στὴν ἐνέργεια οὔτε σὲ κάποιο ἄλλο ἀγαθὸ νόημα πού τοῦ ἀποδίδεται εὐσεβῶς. Καὶ γι' αὐτὸ ἐξω ἀπὸ τῆ διαφορά στὴν τάξη καὶ στὴν ὑπόσταση σὲ κανένα ἄλλο δὲν διαπιστώνομε παραλλαγή· λέμε μονάχα ὅτι εἶναι τρίτο στὴ σειρά ἀρίθμησης μετὰ τὸ Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τρίτο στὴν παράδοσή του σ' ἐμᾶς. Ἐνῶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ὁμολογοῦμε ὅτι ἡ συνάφειά τους εἶναι ἀχώριστη στὴ φύση, τὴν τιμὴ καὶ τὴ θεότητα καὶ τὴ δόξα καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια, στὴν ἐξουσία τῶν ὄλων καὶ στὴν εὐσεβῆ ὁμολογία του. Γιὰ τὴ λατρεία καὶ τὴν προσκύνηση καὶ ὄσες σχετικὲς μικρολογίες προβάλλουν οἱ ἀπὸ μόνοι τους σοφοὶ λέμε τὰ παρακάτω, ὅτι ἀπὸ ὅλα ὄσα κάνομε ἐμεῖς με τὴν προαίρεσή μας τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι ὑψηλότερο. Καὶ ἡ προσκύνησή μας εἶναι πιὸ ταπεινὴ, ἀπὸ τὴν τιμὴ πού τοῦ ὀφείλομε καὶ ὅ,τι ἄλλο τιμητικὸ συνηθίζουν οἱ ἄνθρωποι νὰ τοῦ προσφέρουν εἶναι κατώτερο ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ Πνεύματος. Γιατὶ αὐτὸ πού ἀπὸ τὴ φύση του δὲν ἔχει μέτρο, εἶναι μεγαλύτερο ἀπὸ ἐκεῖνα πού τοῦ προσφέρουν τὰ ἀνάλογα με τὴ δυνάμη τους δῶρα ἀπὸ τὴ μικρὴ καὶ περιορισμένη καὶ μηδαμινὴ τους δύναμη. Αὐτὰ θὰ ποῦμε σὲ ὄσους δέχονται τὴν εὐσεβέστερη ἄποψη γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ἐπειδὴ καὶ θεῖο εἶναι καὶ ἔχει θεία φύση.

Ἄλλὰ ἂν κανένας δὲ λαμβάνει ὑπόψη τὴ λέξη αὐτὴ καὶ τὴν ἐννοια πού φανερῶνεται μαζί με τὸ ὄνομα τῆς θεότητος καὶ λέει ἐκεῖνο πού κυκλοφοροῦν οἱ πολλοὶ γιὰ νὰ καθαιρέσουν τὴ μεγαλοσύνη τοῦ Πνεύματος, ὅτι τὸ Πνεῦμα δὲν εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα πού δημιουργοῦν ἀλλὰ ἀπὸ ἐκεῖνα πού δημιουργήθηκαν καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸ λογαριάζομε με τὴ θεία ἀλλὰ με τὴν κτιστὴ φύση, θὰ τοῦ ποῦμε τὸ

τὸν λόγον ἀποκρινοῦμεθα· ὅτι τοὺς οὕτως ἔχοντας ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμεῖν οὐκ ἐμάθομεν. Ὡσπερ γὰρ ἄνθρωπον οὐκ ἂν τις προσείποι τὸ ἀτελεσφόρητον ἔμβρυον, ἀλλὰ δυνάμενον εἶπερ ἐτελεσφορήθη εἰς ἀνθρώπου γένεσιν προελθεῖν, ἕως δ' ἂν ἐν τῷ ἀτελεῖ ἦ, ἄλλο
5 τί ἐστὶ καὶ οὐκ ἄνθρωπος· οὕτω τὸν μὴ δι' ὄλου τοῦ μυστηρίου τὴν ἀληθῆ μορφῶσιν τῆς εὐσεβείας δεξάμενον Χριστιανὸν οὐκ οἶδεν ὁ λόγος. Ἔστι γὰρ καὶ Ἰουδαίων ἀκούειν Θεὸν ὁμολογούντων καὶ Θεὸν τὸν ἡμέτερον. Συντίθεται αὐτοῖς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ ὁ Κύριος, ὅτι οὐκ ἄλλον νομίζουσι Θεὸν ἢ τὸν Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς,
10 «ὃν ὑμεῖς», φησί, «λέγετε ὅτι Θεὸς ἡμῶν ἐστίν». Ἄρ' οὖν Χριστιανὸς ὀνομαστέον τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τὸν παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον καὶ αὐτοὶ σέβειν ὁμολογοῦσιν; Οἶδα καὶ Μανιχαίους τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ περιφέροντας. Τί οὖν; Ἐπειδὴ σεβάσμιον παρὰ τούτοις τὸ παρ' ἡμῶν προσκυνούμενον ὄνομα, διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὺς ἐν Χρι-
15 στιανοῖς ἀριθμήσομεν; Οὕτω καὶ ὁ τὸν Πατέρα μὲν ὁμολογῶν καὶ τὸν Υἱὸν παραδεχόμενος, ἀθετῶν δὲ τὴν μεγαλωσύνην τοῦ Πνεύματος, ἤρνηται τὴν πίστιν καὶ ἐστὶν ἀπίστου χεῖρων καὶ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Χριστιανοῦ καταψεύδεται. Ἄρτιον εἶναι κελεύει τὸν τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον ὁ ἀπόστολος. Ἄρτιον δ' ἂν εἶη ἐπὶ μὲν τοῦ κοινοῦ ἀν-
20 θρώπου τὸ παντὶ λόγῳ συμπεπληρωμένον τῆς φύσεως· λογικόν τε γὰρ εἶναι χρή, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν, ζωῆς μετέχον, ὀρθιον τῷ σχήματι, γελαστικόν, πλατυώνυχον· εἰ δὲ ὀνομάζοι μὲν τις ἄνθρωπον, τὰ δὲ εἰρημένα σημεῖα τῆς φύσεως μὴ ἔχοι ἐπὶ τούτου παρέχεσθαι, μάτην ἐτίμησε τῷ προσρήματι. Οὕτω καὶ ὁ Χριστιανὸς τῇ εἰς
25 Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα πίστει χαρακτηρίζεται· αὕτη ἐστὶν ἡ μορφή τοῦ κατὰ τὸ μυστήριον τῆς ἀληθείας μεμορφωμένου. Εἰ δὲ ἐτέρως ἡ μορφή διακειμένη τύχη, οὐχ ἐπιγνώσομαι τοῦ ἀμόρφου τὴν φύσιν· σύγχυσις ἐστὶ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς κατὰ φύσιν μορφῆς ἀλλοτριώσις καὶ παραλλαγὴ τῶν γνωριστικῶν σημείων τῆς
30 ἀνθρωπότητος, δταν μὴ συμπαραληφθῇ τῇ πίστει τὸ Πνεῦμα τὸ

ἐξῆς· ὅτι αὐτοὺς ποὺ σκέφτονται ἔτσι δὲν μάθαμε νὰ τοὺς κατατάσσομε μὲ τοὺς Χριστιανούς. Ὅπως δηλαδὴ δὲν μπορεῖ ν' ἀποκαλέσει κάποιος ἄνθρωπο τὸ ἔμβρυο ποὺ δὲν ὀλοκληρώθηκε ἀλλὰ μπορεῖ νὰ προχωρήσει, ἂν ὀλοκληρωθεῖ, στὴ γέννηση τοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ὅσο εἶναι ἀκόμη ἀτελείωτο, εἶναι κάτι ἄλλο κι ὄχι ἄνθρωπος, ἔτσι καὶ ὅποιον δὲν μόρφωσε μέσα του τὴν ἀληθινὴ εὐσέβεια μὲ ὄλο τὸ μυστήριο ὁ λόγος δὲν τὸν ἀναγνωρίζει ὡς Χριστιανό. Εἶναι δυνατὸ ν' ἀκούσομε καὶ τοὺς Ἰουδαίους νὰ ὁμολογοῦν τὸ Θεὸ καὶ μάλιστα τὸ Θεὸ τὸ δικό μας. Συμφωνεῖ μαζί τους μέσα στὸ Εὐαγγέλιο καὶ ὁ Κύριος ὅτι δὲν πιστεύουν ἓνα Θεὸ ἄλλο ἀπὸ τὸν Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς. «Αὐτὸν ποὺ ἐσεῖς ἰσχυρίζεστε», λέει, «ὅτι εἶναι Θεὸς μας»¹¹. Πρέπει λοιπὸν νὰ ὀνομάσομε τάχα τοὺς Ἰουδαίους Χριστιανούς, ἐπειδὴ ὁμολογοῦν ὅτι σέβονται αὐτὸν ποὺ προσκυνοῦμε ἐμεῖς; Ξέρω ὅτι καὶ οἱ Μανιχαῖοι κυκλοφοροῦν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ. Λοιπὸν τί θὰ κάνομε; Ἐπειδὴ σέβονται τὸ ὄνομα ποὺ προσκυνοῦμε ἐμεῖς, γι' αὐτὸ θὰ τοὺς περιλάβομε κι αὐτοὺς μέσα στοὺς Χριστιανούς; Ἔτσι κι αὐτὸς ποὺ ὁμολογεῖ τὸν Πατέρα καὶ παραδέχεται τὸν Υἱό, διαγράφει ὁμως τὴ μεγαλοσύνη τοῦ Πνεύματος, ἀρνεῖται τὴν πίστη καὶ εἶναι χειρότερος ἀπὸ ἄπιστο καὶ διαψεύδει τὴν ἐπωνυμία τοῦ Χριστιανοῦ. Ὁ Ἀπόστολος παραγγέλλει νὰ εἶναι ἄρτιος ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ¹². Καὶ ἄρτιος σημαίνει γιὰ τὸν κοινὸ ἄνθρωπο νὰ ἔχει ὀλοκληρωμένη τὴ φύση του ἀπὸ κάθε ἀποψη· πρέπει νὰ εἶναι λογικός, νὰ εἶναι δεκτικός νοῦ καὶ ἐπιστήμης, νὰ μετέχει τὴ ζωῇ, νὰ ἔχει ὀρθία στάση, νὰ γελάει, νὰ ἔχει πλατιά νύχια. Κι ἂν ὀνομάζεις κάποιον ἄνθρωπο, δὲν μπορεῖς ὁμως νὰ μᾶς δεῖξεις πάνω του τὰ σημάδια ποὺ εἶπαμε τῆς ἀνθρώπινης φύσης, τὸν τίμησες ἀδικα μὲ τὸ ὄνομα. Ἔτσι καὶ ὁ Χριστιανὸς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν πίστη στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα· αὐτὴ εἶναι ἡ μορφή ποὺ παίρνει ὅποιος μορφωθεῖ σύμφωνα μὲ τὸ μυστήριο τῆς ἀληθείας. Ἄν ἡ μορφή τύχει ν' ἀποκαλεῖται ἀπὸ διαφορετικὰ στοιχεῖα, δὲ θὰ ἀναγνωρίσω τὴ φύση τοῦ ἀσχημάτιστου. Ἀποτελεῖ σύγχυση τῆς σφραγίδας καὶ ἀλλοτρίωση τῆς ἀνάλογης μὲ τὴ φύση τοῦ μορφῆς καὶ διαφοροποίηση τῶν ἀναγνωριστικῶν σημείων τῆς ἀνθρωπότητας, ὅταν δὲ συμπεριληφθεῖ στὴν πίστη καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

12. Β' Τιμ. 3,17.

ἅγιον. Ἀληθεύει γὰρ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ ὁ λόγος· ὅτι οὗτος οὐχὶ ζῶν ἐστὶν ἄνθρωπος, ἀλλὰ «ὄστᾶ», καθὼς ἐκεῖνός φησιν, ἐν τῇ γαστρὶ τῆς κύβοφορούσης. Πῶς γὰρ ὁμολογήσει Χριστὸν ὁ μὴ συνεπινοῶν τῷ χρισθέντι τὸ χρίσμα; «Τοῦτον ἔχρισε», φησὶν, «ὁ Θεὸς ἐν Πνεύματι ἁγίῳ».

Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν οἱ καθαιροῦντες τὴν τοῦ Πνεύματος δόξαν καὶ τῇ ὑποχειρίῳ φύσει συγκατατάσσοντες, τίνας σύμβολόν ἐστιν ἡ χρίσις. Οὐχὶ τῆς βασιλείας; Τί δαί; Οὐχὶ φύσει βασιλεῦ τὸν Μονογενῆ πεπιστευκάσιν; Οὐκ ἀντεροῦσι πάντως οἱ γε μὴ καθάπαξ τῷ ἱου-
 10 δαϊκῷ καλύμματι τὴν καρδίαν περιεχόμενοι. Εἰ οὖν τῇ φύσει βασιλεὺς ὁ Υἱός, βασιλείας δὲ σύμβολόν ἐστι τὸ χρίσμα, τί σοι διὰ τῆς ἀκολουθίας ὁ λόγος ἐνδείκνυται; Ὅτι οὐκ ἀλλότριόν τί ἐστὶ τοῦ κατὰ φύσιν βασιλέως τὸ χρίσμα οὐδὲ ὡς ξένον τι καὶ ἀλλόφυλον τῇ ἁγίᾳ Τριάδι τὸ Πνεῦμα συντέτακται. Βασιλεὺς μὲν γὰρ ὁ Υἱός· βασι-
 15 λεία δὲ ζῶσα καὶ οὐσιώδης καὶ ἐνυπόστατος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἧ χρισθεὶς ὁ μονογενὴς Χριστός ἐστι καὶ βασιλεὺς τῶν ὄντων. Εἰ οὖν βασιλεὺς ὁ Πατήρ, βασιλεὺς δὲ ὁ Μονογενής, βασιλεία δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰς πάντως τῆς βασιλείας ἐπὶ τῆς Τριάδος ὁ λόγος. Ἡ δὲ τῆς χρίσεως ἔννοια τὸ μὴδὲν εἶναι διάστημα μεταξὺ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ
 20 ἁγίου Πνεύματος δι' ἀπορρήτων αἰνίσσεται· ὡς γὰρ μεταξὺ τῆς τοῦ σώματος ἐπιφανείας καὶ τῆς τοῦ ἐλαίου χρίσεως οὐδὲν ἐπινοεῖ μέσον οὔτε ὁ λόγος οὔτε ἡ αἴσθησις, οὕτως ἀδιάστατός ἐστι πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Υἱῷ ἢ συνάφεια, ὥστε τῷ μέλλοντι αὐτοῦ διὰ τῆς πίστεως ἄπτεσθαι ἀναγκαῖον εἶναι προεντυγχάνειν διὰ τῆς ἀφῆς
 25 τῷ μύρῳ· οὐ γὰρ ἐστὶ τι μέρος ὃ γυμνόν ἐστι τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τοῦτο ἡ ὁμολογία τῆς τοῦ Υἱοῦ κυριότητος ἐν Πνεύματι ἁγίῳ τοῖς καταλαμβάνουσι γίνεται πάντοθεν τοῖς διὰ πίστεως προσεγγίζουσι προαπαντῶντες τοῦ Πνεύματος. Εἰ οὖν τῇ φύσει βασιλεὺς ὁ Υἱός, ἀξίωμα δὲ βασιλείας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ Υἱὸς χρίεται, τίς

Εἶναι βέβαια ἀληθινὸς ὁ λόγος τοῦ Ἐκκλησιαστῆ ὅτι «αὐτὸς ἐδῶ δὲν εἶναι ἄνθρωπος ζωντανὸς ἀλλὰ ὄστᾶ», ὅπως λέει ἐκεῖνος, μέσα στὴν κοιλιὰ τῆς μάνας του»¹³. Πῶς θὰ ἀποδεχτεῖ τὸ Χριστὸ ὁποῖος δὲ συνδέει τὸ χρίσμα μὲ αὐτὸν ποῦ ἔχει χριστεῖ; «Αὐτόν», λέει, «τὸν ἔχρισε ὁ Θεὸς μὲ Πνεῦμα ἅγιον»¹⁴.

Ἄς μᾶς ποῦνε λοιπὸν αὐτοὶ ποῦ καθαιροῦν τὴ δόξα τοῦ Πνεύματος καὶ τὴν κατατάσσουν μαζὶ μὲ τὴν ὑποχείρια φύση τί συμβολίζει ἡ χρίση. Δὲν συμβολίζει τὴ βασιλεία; Λοιπὸν; Δὲν πιστεύουν ὅτι ὁ Μονογενὴς εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του βασιλιάς; Δὲ θὰ φέρουν ἀντίρρηση πάντως, ὅσοι δὲν ἔχουν τυλίξει μιὰ καὶ καλὴ τὴν καρδιά τους μὲ τὸ ἰουδαϊκὸ σκέπασμα. Ἄν λοιπὸν ὁ Υἱὸς εἶναι βασιλιάς ἀπὸ τὴ φύση του καὶ τὸ χρίσμα εἶναι τὸ σύμβολο τῆς βασιλείας, τί σοῦ δηλώνει ὁ λόγος μὲ τὴ λογικὴ ἀκολουθία του; Ὅτι βέβαια τὸ χρίσμα δὲν εἶναι κάτι ξένο γιὰ τὸ βασιλιά ἀπὸ τὴ φύση του οὔτε τὸ Πνεῦμα ἔχει ταχθεῖ μαζὶ μὲ τὴν ἁγία Τριάδα ὡς κάτι ξένο καὶ ἄλλου εἶδους. Ὁ Υἱὸς δηλαδὴ εἶναι βασιλιάς κι ἀξίωμα βασιλικὸ ζωντανὸ καὶ οὐσιαστικὸ καὶ μὲ δική του ὑπόσταση εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ μὲ τὴ βασιλεία αὐτὴ ἔχει χριστεῖ ὁ Μονογενὴς καὶ εἶναι Χριστὸς καὶ βασιλιάς τῶν ὄντων. Ἄν λοιπὸν ὁ Πατέρας εἶναι βασιλιάς καὶ βασιλιάς εἶναι καὶ ὁ Μονογενὴς, ἐνῶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα, εἶναι ἓνας ὁ λόγος τῆς βασιλείας γιὰ τὴν ἁγία Τριάδα. Καὶ ἡ ἔννοια τοῦ χρίσματος ὑπαινίσσεται μὲ τρόπο μυστικὸ ὅτι δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Ὅπως δηλαδὴ ἀνάμεσα στὴν ἐπιφάνεια τοῦ σώματος καὶ στὴ χρίση μὲ τὸ λάδι δὲ φαντάζεται κανένα ἐνδιάμεσο οὔτε ὁ λόγος οὔτε ἡ αἴσθησις, ἔτσι ἡ συνάφεια τοῦ Υἱοῦ μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲν ἔχει κενὸ διάστημα, ὥστε ὁποῖος μέλλει νὰ τὸν ἀγγίζει μὲ τὴν πίστη νὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ δεχτεῖ πρῶτα τὸ μύρο στὴν ἀφή· γιὰ τὴν δὲν ὑπάρχει σημεῖο γυμνὸ ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γι' αὐτὸ ἡ ὁμολογία τῆς κυριότητος τοῦ Υἱοῦ πραγματοποιεῖται σὲ ὄσους τὴν κατανοοῦν μὲ τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ πρωτοσυναντοῦν τὸ Πνεῦμα ὅσοι ἀπὸ ὅπουδῆποτε προσεγγίζουν τὴν πίστη. Ἄν λοιπὸν ὁ Υἱὸς εἶναι βασιλιάς ἀπὸ τὴ φύση του καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα εἶναι τὸ ἀξίωμα τῆς βασιλείας μὲ τὸ ὁποῖο χριστεῖ ὁ Υἱός, ποιὰ μπορούμε νὰ φαντα-

14. Πράξ. 10,38.

ἐπινοεῖται τῆς βασιλείας ἢ κατὰ τὴν φύσιν πρὸς ἑαυτὴν ἀλλοτριώ-
σις;

Ἐπειτα καὶ τοῦτο σκοπήσωμεν· ἡ βασιλεία ἐν τῇ τῶν ὑποχει-
ρίων ἀρχῇ πάντως γνωρίζεται. Τί οὖν τῆς βασιλευούσης φύσεως
5 ἔστι τὸ ὑπήκοον; τοὺς αἰῶνας πάντως καὶ τὰ ἐν τούτοις ὁ λόγος κα-
ταλαμβάνει· «ἡ γὰρ βασιλεία σου», φησὶν, «βασιλεία πάντων τῶν
αἰώνων». Ἀἰῶνας δὲ λέγων πᾶσαν ἐκ τοῦ περιέχοντος τὴν ἐν αὐ-
τοῖς συστάσαν κτίσιν περιλαμβάνει, τὴν τε ὁρατὴν καὶ ἀόρατον· ἐν
αὐτοῖς γὰρ ἐκτίσθη τὰ πάντα διὰ τοῦ ποιητοῦ τῶν αἰώνων. Εἰ οὖν ἡ
10 βασιλεία πάντοτε μετὰ τοῦ βασιλέως νοεῖται, ἡ δὲ ὑποχείριος φύσις
ἄλλο τι παρὰ τὴν ἀρχουσαν ὁμολογεῖται, τίς ἢ ἀτοπία τῶν ἑαυτοῖς
μαχομένων, τῶν προστιθέντων μὲν τὸ χρίσμα τῷ κατὰ φύσιν βασι-
λεῖ ὡς ἀξίωμα, καταγόντων δὲ αὐτὸ τοῦτο εἰς τὴν ὑποχείριον τάξιν
ὡς τῆς ἀξίας καταδεέστερον; Εἰ μὲν γὰρ τῶν ὑπηκόων κατὰ τὴν φύ-
15 σιν ἐστίν, πῶς τῷ τῆς βασιλείας ἀξιώματι τοῦ Μονογενοῦς συναρ-
μύζεται χρίσμα βασιλείας γινόμενον; Εἰ δὲ τὸ ἡγεμονικὸν αὐτοῦ διὰ
τοῦ συμπαραληφθῆναι εἰς τὴν τῆς βασιλείας μεγαλοπρέπειαν δεί-
κνυται, τίς ἢ ἀνάγκη καθαιρεῖσθαι πάντα εἰς ἰδιωτικὴν τε καὶ δουλι-
κὴν ταπεινότητα τῇ δουλευούσῃ κτίσει συναριθμούμενον; Οὐ γὰρ δὴ
20 τὰ δύο περὶ αὐτοῦ λέγοντα δυνατόν ἐστιν ἐν ἑκατέρῳ τάληθῃ λέγειν,
ὅτι καὶ ἡγεμονικόν ἐστι καὶ ὑποχείριον. Εἰ μὲν γὰρ ἡγεῖται, οὐ κυ-
ριεύεται· εἰ δὲ δουλεύει, οὐκέτι μετὰ τῆς βασιλευούσης φύσεως κα-
ταλαμβάνεται. Ὡς γὰρ μετὰ ἀνθρώπων ἀνθρωποὶ καὶ μετὰ ἀγγέ-
λων ἄγγελοι καὶ πάντα μετὰ τῶν ὁμοφύλων ἐπιγινώσκειται, οὕτω
25 μεθ' ἑνὸς ἑκατέρων ὁμολογεῖσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναγκαῖόν
ἐστὶν ἢ μετὰ τῆς κυριευούσης ἢ μετὰ τῆς ὑποκυπτούσης φύσεως.
Μέσον γὰρ τούτων ἐπιγινώσκει ὁ λόγος οὐδέν, ὥστε τινὰ φύσεως
ιδιότητα ἐν μεθορίῳ τοῦ τε κτιστοῦ καὶ τοῦ ἀκτίστου καινοτομηθεῖ-
σαν μεταξὺ τούτων εἶναι νομίζεσθαι, ὡς καὶ ἀμφοτέρων μετέχειν
30 καὶ οὐθέτερον τελείως εἶναι. Οὐδὲ γὰρ ἐνδέχεται μίξιν τινὰ τῶν
ἐναντίων καὶ συμπλοκὴν ἐννοῆσαι τοῦ κτιστοῦ πρὸς τὸ ἀκτιστον
συνανακίρναμένων καὶ δύο τῶν ἐναντίων εἰς μίαν ὑπόστασιν συμμι-

στοῦμε πὼς εἶναι ἡ σύμφωνη μὲ τὴ φύση τῆς ἀλλοτριώσεως τῆς βασιλείας πρὸς τὸν ἑαυτό της;

Ἐπειτα ἂς ἐξετάσομε καὶ τὸ ἐξῆς· ἡ βασιλεία διακρίνεται ἀσφαλῶς στὸ ὅτι ἄρχει σὲ ὑπήκοους. Ποιοὶ λοιπὸν εἶναι οἱ ὑπήκοοι τῆς βασιλεύουσας φύσεως; Ἡ Γραφή ἐννοεῖ ἀσφαλῶς τοὺς αἰῶνες καὶ ὅσα αὐτοὶ περιέχουν· «ἡ βασιλεία σου», λέει, «εἶναι βασιλεία ὅλων τῶν αἰώνων»¹⁵. Μὲ τὴ λέξη 'αἰῶνες' ἐννοεῖ ἀπὸ τὸ περιέχον ὅλη τὴν κτίση ποῦ δημιουργήθηκε μέσα σ' αὐτούς, τόσο τὴν ὄρατὴ ὅσο καὶ τὴν ἀόρατὴ. Γιατὶ μέσα στοὺς αἰῶνες δημιούργησε τὰ πάντα ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων. Ἄν λοιπὸν τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα νοεῖται πάντοτε συνδεδεμένο μὲ τὸ βασιλιά καὶ ἡ ὑποτακτικὴ φύση ὁμολογοῦμε πὼς εἶναι διάφορη ἀπὸ τὴν ἄρχουσα φύση, ποιά εἶναι ἡ ἀντίφασσις ἐκείνων ποῦ προσθέτουν τὸ χρίσμα στὸν ἀπὸ τὴ φύση τοῦ βασιλιά, ὡς ἀξίωμα, καὶ βάζουν ὁμῶς αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ Πνεῦμα στὴν ὑποτακτικὴ φύση ὡς κατώτερο ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του; Ἄν εἶναι δηλαδὴ ἀπὸ τὰ ὑποτασσόμενα κατὰ τὴ φύση, πὼς συναρμόζεται μὲ τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα τοῦ Μονογενοῦς καὶ γίνεται χρίσμα βασιλείας; Κι ἂν φανερώνηται τὸ ἡγεμονικὸ τοῦ ἀξίωμα μὲ τὸ νὰ συμπαραληφθεῖ στὴ μεγαλοπρέπεια τῆς βασιλείας, ποιά εἶναι ἡ ἀνάγκη νὰ τὸ ὑποβιάζει ὁ καθένας σὲ ἰδιωτικὴ καὶ δουλικὴ ταπεινότητα καὶ νὰ συναριθμεῖται μὲ τὴ δουλεύουσα φύση; Δὲν εἶναι βέβαια δυνατὸ ἀποδίδοντάς του καὶ τὰ δύο γνωρίσματα νὰ ἀληθεύει κανεὶς καὶ στὰ δύο, ὅτι δηλαδὴ εἶναι καὶ ἡγεμονικὸ καὶ ὑποχείριον. Ἄν ἡγεμονεύει, δὲν ἔχει κύριον· ἂν εἶναι ὑποχείριον, δὲν κατατάσσεται μὲ τὴ βασιλεύουσα φύση. Ὅπως παρατηροῦμε τοὺς ἀνθρώπους μαζί μὲ τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ἀγγέλους μὲ τοὺς ἀγγέλους καὶ ὅλα τὰ ἄλλα· μαζί μὲ τὰ ὁμοιά τους, ἔτσι εἶναι ὑποχρεωτικὸ νὰ τάσομε τὸ ἅγιον Πνεῦμα μὲ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο ἢ μὲ τὴν κυριαρχικὴ φύση ἢ μὲ τὴν ὑποταγμένη. Ἡ Γραφή δὲ γνωρίζει κανένα ἐνδιάμεσόν της, ὥστε νὰ δημιουργεῖ ἓνα νέο εἶδος φύσεως καὶ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶναι στὸ μεταίχμιον τοῦ κτιστοῦ καὶ τοῦ ἀκτίστου· νὰ μετέχει κι ἀπὸ τὰ δύο καὶ νὰ μὴν εἶναι τέλεια μήτε τὸ ἓνα μήτε τὸ ἄλλο. Οὔτε βέβαια εἶναι δυνατὸ νὰ φανταστοῦμε κάποια ἀνάμιξη τῶν ἀντιθέτων καὶ συμπλοκὴ τοῦ κτιστοῦ μὲ τὸ ἄκτιστο, νὰ συγκιρνώνται καὶ νὰ συναμιγνύονται τὰ

15. Ψαλμ. 145,13.

γνυμένων· ὡς μὴ μόνον σύνθετον εἶναι τὸ διὰ τῆς ἀλλοκότου ταύτης
 μίξεως ἀναπλασσόμενον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀνομοίων ἔχον τὴν σύνθεσιν
 καὶ κατὰ τὸν χρόνον οὐ συμφωνούντων· τοῦ γὰρ ἀκτίστως ὑφεστῶ-
 τος τὸ διὰ κτίσεως τὴν ὑπόστασιν ἔχον μεταγενέστερον πάντως
 5 ἐστίν, εἰ οὖν μεμίχθαι τὴν τοῦ Πνεύματος φύσιν πρὸς ἑκάτερα λέγου-
 σιν, ἄρα καὶ τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς τὸ νεώτερον μίξιν τινὰ ἐννοή-
 σουσι· καὶ ἔσται κατ' αὐτοῦς ἑαυτοῦ τι πρεσβύτερον καὶ ἑαυτοῦ τι
 πάλιν μεταγενέστερον, ὡς καὶ τῷ ἀκτίστῳ τὸ ἀρχαιότερον ἔχειν καὶ
 τῷ κτιστῷ τὸ νεώτερον. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο φύσιν οὐκ ἔχει, ἀνάγκη
 10 πάντως τὸ ἕτερον τούτων ἐπὶ τοῦ Πνεύματος ἀληθὲς εἶναι λέγειν,
 ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀκτιστον.

Καὶ γὰρ κάκεινο ὄσσην ἔχει τὴν ἀτοπίαν σκοπήσωμεν. Πάντων
 τῶν ἐν τῇ κτίσει νοουμένων κατ' αὐτὸ τοῦτο, τὸ διὰ κτίσεως ἐσχη-
 κέναι τὸ εἶναι, τὴν ὁμοτιμίαν ἐχόντων, τίς ἢ αἰτία ἢ τὸ Πνεῦμα τῶν
 15 λοιπῶν ἀποκρίνουσα εἰς τὸ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ συνταχθῆναι; Εὐ-
 ρίσκεται γὰρ ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ λόγου οὐκ ὄν ἐκ τῆς κτίσεως τὸ
 τῇ ἀκτίστῳ συνθεωρούμενον φύσει· ἢ εἰ ἐντεῦθεν εἶη, μηδὲν πλέον
 τῆς ὁμοφύλου ἰσχύειν κτίσεως μηδὲ δύνασθαι τῇ ὑπερκειμένη συν-
 αρμόζεσθαι φύσει. Εἰ δὲ λέγοιεν καὶ κτιστὸν εἶναι καὶ ὑπὲρ τὴν κτί-
 20 σιν δύνασθαι, πάλιν εὐρίσκεται αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν ἢ κτιστὴ στασιάζ-
 ζουσα φύσις καὶ μεριζομένη πρὸς τὸ κρατοῦν τε καὶ ὑποχείριον ὡς
 τὸ μὲν εὐεργετεῖν, τὸ δὲ εὐεργετεῖσθαι, καὶ τὸ μὲν ἀγιάζειν, τὸ δὲ
 ἀγιάζεσθαι· καὶ πάντα ὄσα παρὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος χορηγεῖσθαι
 τῇ κτίσει πεπίστευται, ἐκείνῳ μὲν παρεῖναι πλουσίως πηγάζοντα
 25 καὶ εἰς ἄλλους ὑπερχεόμενα, τὴν δὲ κτίσιν ἐπιδεῖ τῆς ἐκεῖθεν ἀναδι-
 δομένης εὐεργεσίας καὶ χάριτος καθεστάναι καὶ ἐκ μετουσίας δέχε-
 σθαι τὴν τῶν ἀγαθῶν κοινωνίαν τῶν ἐκ τοῦ ὁμογενοῦς προχομέ-
 νων. Ἀποκληρώσει γὰρ ὁμοιον καὶ προσωποληψία τὸ τοιοῦτόν ἐστι
 μηδεμιᾶς ἐν τῇ φύσει προτιμήσεως οὐσης μὴ τὰ αὐτὰ δύνασθαι τὰ
 30 κατ' οὐδὲν ἀλλήλων ἐν τῷ εἶναι τὴν διαφορὰν ἔχοντα. Ἄπερ οὐδένα
 οἶμαι τῶν εὐφρονούντων συνομολογεῖν· ἢ γὰρ οὐ παρέχει τοῖς ἄλ-

δύο αντίθετα σέ μιὰ ὑπόστασι. Ὡστε νὰ μὴν εἶναι μόνο σύνθετο αὐτὸ ποὺ ἀναδημιουργεῖται μ' αὐτὴ τὴν ἀλλόκοτη μίξι ἀλλὰ καὶ ἡ σύνθεσή του νὰ ἔχει προέλθει ἀπὸ ἀνόμοια, τὰ ὁποῖα μάλιστα δὲ συμφωνοῦν καὶ χρονικά. Ἐπὶ αὐτὸ δηλαδὴ ποὺ ὑπάρχει χωρὶς νὰ ἔχει κτιστεῖ αὐτὸ ποὺ ἔλαβε ὑπαρξὴ μὲ δημιουργία εἶναι ὁπωσδήποτε μεταγενέστερο. Ἐν ἑξῆς λένε ὅτι ἡ φύσι τοῦ Πνεύματος ἔχει ἀνάμιξι κι ἀπὸ τὰ δύο, θὰ ἐννοήσουν ἄρα κάποια ἀνάμιξι καὶ τοῦ πρεσβυτέρου μὲ τὸ νεότερο. Καὶ σύμφωνα μ' αὐτοὺς θὰ εἶναι κάτι πρεσβύτερο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ πάλι μεταγενέστερο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ὥστε νὰ εἶναι καὶ ἀρχαιότερο ἐπειδὴ δὲν ἔχει κτιστεῖ καὶ μεταγενέστερο ἐπειδὴ ἔχει κτιστεῖ. Ἐπειδὴ ὁμοίως αὐτὸ δὲν εἶναι φυσικό, εἶναι ἀνάγκη ὁπωσδήποτε νὰ λέμε ὅτι τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο ἀληθεύει γιὰ τὸ Πνεῦμα κι αὐτὸ εἶναι τὸ ἄκτιστο.

Ἄς ἐξετάσομε πόση ἀνοησία ἔχει τὸ ἄλλο. Ἀφοῦ εἶναι ἰσότημα ὅλα ὅσα ὑπάρχουν μέσα στὴν κτίσι καὶ τὰ νοοῦμε μὲ τὸ γνῶρισμα τοῦτο, «ὅτι ἔχουν λάβει τὸ εἶναι μὲ τὴν δημιουργία, ποιά εἶναι ἡ αἰτία ποὺ ἀποχωρίζει τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τὰ ἄλλα στὸ νὰ συνταχθεῖ μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό; Γιατὶ διαπιστώνεται ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τοῦ λόγου ὅτι δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν κτίσι ὅ,τι θεωροῦμε μαζί μὲ τὴν ἄκτιστη φύσι. Ἀλλοῦ, ἂν προερχόταν ἀπὸ δημιουργία, δὲ θὰ εἶχε καμιὰ μεγαλύτερη ἰσχύ ἀπὸ τὰ ὁμόφυλα κτίσματα οὔτε θὰ ἦταν δυνατό νὰ συναφθεῖ μὲ τὴν ἀνώτερη φύσι. Ἐν ὁμοίως ἰσχυριστοῦν ὅτι μπορεῖ καὶ κτιστὸ νὰ εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ τὴν κτίσι, πάλι βρίσκομε νὰ στασιάζει πρὸς τὸν ἑαυτὸ της ἡ κτιστὴ φύσι καὶ νὰ μοιράζεται στὸ κυριαρχικὸ στοιχεῖο καὶ στὸ ὑποχείριο, ἀφοῦ τὴ μιὰ εὐεργετεῖ καὶ τὴν ἄλλη εὐεργετεῖται, καὶ τὴ μιὰ ἀγιάζει καὶ τὴν ἄλλη ἀγιάζεται. Καὶ ὅλα ὅσα πιστεύομε ὅτι χορηγεῖ τὸ ἅγιο Πνεῦμα στὴν κτίσι, βλέπομε ὅτι σ' ἐκεῖνο ὑπάρχουν πηγάζοντας ἄφθονα καὶ ξεχειλίζοντας καὶ στοὺς ἄλλους καὶ ἡ κτίσι βρίσκεται νὰ ἔχει ἀνάγκη τὴν εὐεργεσία καὶ τὴ χάρι ποὺ ἀναβλύζουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ δέχονται μὲ μετουσία τὴν κοινωνία τῶν ἀγαθῶν ποὺ ξεχύνονται ἀπὸ τὸν ὁμογενή τους. Ἄλλ' αὐτὸ εἶναι ὁμοίως μὲ ἀποκλήρωσι καὶ προσωποληψία, γιατί μέσα στὴ φύσι δὲν ἰσχύει καμιὰ προτίμησι νὰ μὴν ἔχουν τὴν ἴδια δυνατότητα ὅσα δὲν ἔχουν μεταξύ τους καμιὰ διαφορὰ στὸ εἶναι. Αὐτὰ δὲν τὰ ὁμολογεῖ κανένας φρόνιμος. Ἡ δηλαδὴ δὲν παρέχει στὰ ἄλλα, ἂν δὲν ἔχει ἀπὸ τὴ φύσι του ἡ, ἂν πιστεύομε ὅτι δι-

λοις, εἴπερ οὐ φυσικῶς ἔχει, ἢ εἴπερ διδόναι πεπίστευται, τὸ ἔχειν πάντως προωμολόγηται. Τοῦτο δὲ μόνης τῆς θείας φύσεως ἰδιὸν ἔστι καὶ ἐξαιρετον τὸ παρεκτικὸν ἀγαθῶν εἶναι, αὐτὸ δὲ μηδεὶς ἐπεισάκτου προσδέεσθαι.

- 5 Ἐπειτα καὶ τοῦτο σκοπήσωμεν. Τῷ ἀγίῳ βαπτίσματι. Τί διὰ τούτου πραγματευόμεθα; Ἄρ' οὐχὶ τὸ ζωῆς μετέχειν οὐκέτι θανάτῳ ὑποκειμένης; Οὐδένα ἂν ἀντειπεῖν οἴμαι τῷ λόγῳ τὸν γε καὶ ὁπωσοῦν ἐν Χριστιανοῖς ἀριθμούμενον. Τί οὖν; Ἄρ' ἐν τῷ ὕδατι ἡ ζωοποιός ἐστι δύναμις τῷ συμπαραλαμβανομένῳ πρὸς τὴν τοῦ βαπτί-
- 10 σματος χάριν· ἢ παντὶ δῆλον ὅτι τοῦτο μὲν τῆς σωματικῆς ἔνεκεν διακονίας παρείληπται οὐδὲν παρ' ἑαυτοῦ πρὸς τὸν ἀγιασμὸν εἰσφερόμενον, εἰ μὴ μεταποιηθεῖ διὰ τοῦ ἀγιάσματος· τὸ δὲ ζωοποιοῦν τοὺς βαπτιζομένους τὸ Πνεῦμά ἐστι, καθὼς φησιν ὁ Κύριος περὶ αὐτοῦ τοῦτο λέγων τῇ ἰδίᾳ φωνῇ ὅτι «τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν».
- 15 Ζωοποιεῖ δὲ οὐκ αὐτὸ μόνον εἰς τὴν τελείωσιν τῆς χάριτος ταύτης διὰ τῆς πίστεως λαμβανόμενον, ἀλλὰ χρῆ τὴν εἰς τὸν Κύριον προῦποκεῖσθαι πίστιν, δι' ἧς ἡ ζωτικὴ χάρις τοῖς πιστεύουσι παραγίνεται, καθὼς εἴρηται παρὰ τοῦ Κυρίου ὅτι «οὗς θέλει ζωοποιεῖ». Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἡ διὰ τοῦ Υἱοῦ διακονουμένη χάρις ἤρτηται τῆς ἀγεννή-
- 20 του πηγῆς, διὰ τοῦτο προηγῆσθαι τὴν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς πίστιν ὁ λόγος διδάσκει τοῦ ζωογονοῦντος τὰ πάντα, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, ὡς ἂν ἐκεῖθεν ἀφορμησθεῖσαν τὴν ζωοποιὸν χάριν καθάπερ ἐκ πηγῆς τινος τὴν ζωὴν πηγαζούσης διὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ, ὅς ἐστιν ἡ ἀληθὴς ζωὴ, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος τελειοῦ-
- 25 σθαι τοῖς ἀξιουμένοις. Εἰ οὖν ἡ ζωὴ διὰ τοῦ βαπτίσματος, τὸ δὲ βάπτισμα ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἀγίου τὴν τελείωσιν ἔχει, τί λέγουσιν οἱ τὸ παρεκτικὸν τῆς ζωῆς ἀντ' οὐδενὸς λογιζόμενοι; Εἰ γὰρ μικρὰ ἡ χάρις, εἰπάτωσαν τὸ τῆς ζωῆς τιμιώτερον. Εἰ δὲ πᾶν ὅτιπερ ἐστὶ τίμιον τῆς ζωῆς ἐστὶ δευτέρον, ἐκείνης
- 30 λέγω τῆς ὑψηλῆς καὶ τιμίας, ἧ κατ' οὐδὲν ἐπικοινωνεῖ ἡ ἄλογος φύσις, πῶς τολμῶσι τὸ τηλικούτον χάρισμα, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ παρεκτικὸν τοῦ χαρίσματος κατασμικρύνειν ταῖς ἑαυτῶν ὑπολήψειςι καὶ

νει, προϋποτίθεται ἡ ὁμολογία ὅτι ὀπωσδήποτε ἔχει. Καὶ τοῦτο εἶναι τὸ ἰδιαίτερο γνῶρισμα μόνο τῆς θείας φύσεως καὶ τὸ ἀποκλειστικό, τὸ νὰ παρέχει ἀγαθὰ, ἐνῶ τὸ ἴδιο δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τίποτε νὰ τοῦ προστεθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ἐπειτα ἄς ἐξετάσουμε καὶ τοῦτο. Τὸ σχετικὸ μὲ τὸ ἅγιο βάπτισμα. Τί κερδίζομε μ' αὐτό; Κανένας νομίζω, πὺ μόλις μπορεῖ νὰ συγκαταλεχθεῖ μὲ τοὺς Χριστιανούς, δὲ θὰ ἀμφισβητήσῃ τὸ λόγο. Τί συμβαίνει λοιπόν; Κρύβεται τάχα μέσα στὸ νερὸ ἡ ζωοποιὸς δύναμη γιὰ ἐκεῖνον πὺ τὸν ἀγκαλιάζει ἡ χάρις τοῦ βαπτίσματος; Ἡ εἶναι φανερὸ στὸν καθένα ὅτι τὸ νερὸ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ὑπηρεσία τοῦ σώματος καὶ δὲ συντελεῖ καθόλου ἀπὸ μόνο του στὸν ἀγιασμό, ἂν δὲν μεταβληθεῖ μὲ τὸ ἀγίασμα; Ἐκεῖνο ὁμως πὺ ζωοποιεῖ ὅσους βαπτίζονται εἶναι τὸ Πνεῦμα, ὅπως λέει ὁ Κύριος γι' αὐτὸ μὲ τὰ ἴδια του τὰ λόγια ὅτι «ἐκεῖνο πὺ ζωοποιεῖ εἶναι τὸ Πνεῦμα»¹⁶. Καὶ δὲν ζωοποιεῖ μόνο του αὐτὸ τὸ ἴδιο ὅταν ἀποκτᾶται μὲ τὴν πίστη γιὰ νὰ ὀλοκληρωθεῖ αὐτὴ ἡ χάρις, ἀλλὰ πρέπει νὰ προϋπάρχει ἡ πίστη στὸν Κύριο, μὲ τὴν ὁποία ἔρχεται σὲ ὅσους πίστεψαν ἡ ζωτικὴ χάρις, ὅπως εἰπώθηκε ἀπὸ τὸν Κύριο ὅτι «ζωοποιεῖ ὅποιους θέλει»¹⁷. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ χάρις πὺ μεταδίδει ὁ Υἱὸς ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἀγέννητη πηγὴ, γι' αὐτὸ ἡ Γραφὴ διδάσκει ὅτι προηγεῖται ἡ πίστη στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς πὺ ζωογονεῖ τὰ πάντα¹⁸, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος. Ἐκκινώντας λοιπόν ἀπὸ ἐκεῖ ἡ ζωοποιὸς χάρις, σὰν ἀπὸ μιὰ πηγὴ πὺ ἀναβλύζει τὴ ζωὴ, μέσω τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ πὺ εἶναι ἡ ἀληθινὴ ζωὴ, μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ Πνεύματος ὀλοκληρώνεται σ' αὐτοὺς πὺ εἶναι ἀξιοί τῆς. Ἄν λοιπόν ἡ ζωὴ ἐνεργεῖται μέσω τοῦ βαπτίσματος, ἐνῶ τὸ βάπτισμα ὀλοκληρώνεται στὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τί λένε αὐτοὶ πὺ θεωροῦν μηδὲν αὐτὸ πὺ παρέχει τὴ ζωὴ; Ἄν ἡ δωρεὰ εἶναι μικρὴ, ἄς ποῦνε ποιὸ εἶναι πολυτιμότερο ἀπὸ τὴ ζωὴ. Ἄν ὁμως τὸ ὅποιο πολυτίμο εἶναι σὲ δεύτερη μοῖρα μπροστὰ στὴ ζωὴ, ἐννοῶ τὴ ζωὴ τὴν ὑψηλὴ καὶ τιμημένη, μὲ τὴν ὁποία δὲν ἔχει καμιά σχέση ἡ ἄλογη φύσις, πῶς τολμοῦν ἕνα τόσο μεγάλο χάρισμα ἢ μᾶλλον αὐτὸ τὸ ἴδιο πὺ παρέχει τὸ χάρισμα νὰ τὸ ἐξευτελίζουν

17. Ἰω. 5,21.

18. Α' Τιμ. 6,13.

κατασπᾶν εἰς τὴν ὑποχείριον φύσιν τῆς θείας τε καὶ ὑψηλῆς διαζεύ-
ξαντες; Εἶτα καὶ εἰ μικρὸν τὸ τῆς ζωῆς λέγουσι χάρισμα, ὡς μηδὲν
διὰ τούτου σεμνόν τε καὶ μέγα τῇ φύσει τοῦ χαριζομένου ἐμφαίνε-
σθαι, πῶς οὐ λογίζονται τὸ ἀκόλουθον, ὅτι ὁ αὐτὸς ἀναγκάσει λόγος
5 καὶ περὶ τοῦ Μονογενοῦς καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς μηδὲν ὑποτίθε-
σθαι μέγα τῆς αὐτῆς ζωῆς, ἣν διὰ τοῦ Πνεύματος ἔχομεν, διὰ τοῦ
Υἱοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς χορηγουμένης;

Ὡστε εἰ μικρὸν ὑπολαμβάνουσι τὸ δῶρον οἱ καὶ τῆς ζωῆς ἑαυ-
τῶν ὑβρισταὶ καὶ πολέμιοι καὶ διὰ τοῦτο τὸ παρεκτικὸν τῆς χάριτος
10 ταύτης ἀτιμάζειν ἐγνώκασι, μὴ λανθανέτωσαν οὐχ ἐνὶ προσώπῳ
τὴν ἀχαριστίαν περιορίζοντες, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπὶ τὴν
ἀγίαν Τριάδα τὴν βλασφημίαν ἐκτείνοντες. Ὡσπερ γὰρ ἡ χάρις
ἀδιασπάστως ἀπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπὶ
τοὺς ἀξίους ρέουσα φέρεται, οὕτω καὶ ἡ βλασφημία εἰς τὸ ἔμπαλιν
15 κατὰ διάδοσιν ἀναλύουσα ἀπὸ τοῦ Πνεύματος διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐπὶ τὸν
τῶν ὄλων Θεὸν διεξέρχεται. Εἰ γὰρ δι' ἀνθρώπου ἀθετηθέντος ὁ
ἀποστείλας ἠθέτηται, καίτοι πόσον τὸ μέσον, μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπου
καὶ τοῦ ἀποστείλαντος, τί χρὴ λέγειν, ἡλικὴν ὑποσημαίνει κατάκρι-
σιν τοῖς κατατολμῶσι τοῦ Πνεύματος; Τάχα διὰ τοῦτο ἀσυγχώρητον
20 κρῖμα κατὰ τῆς τοιαύτης βλασφημίας παρὰ τοῦ νομοθέτου κεκύρω-
ται, ἐπειδὴ πᾶσα δι' αὐτοῦ ἡ μακαρία τε καὶ θεία φύσις ἐν τῇ προαι-
ρέσει τοῦ βλασφημοῦντος συγκαθυβρίζεται. Ὡσπερ γὰρ ὁ εὐσεβῶς
τὸ Πνεῦμα δεξάμενος εἶδεν ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Μονογενοῦς τὴν
δόξαν, τὸν δὲ Υἱὸν ἰδὼν τὴν εἰκόνα εἶδε τοῦ ἀορίστου καὶ διὰ τῆς εἰ-
25 κόνος ἐνετυπώσατο τῇ γνώμῃ ἑαυτοῦ τὸ ἀρχέτυπον, οὕτω δηλαδὴ
καὶ ὁ κατεγνωσμένος καὶ καταφρονητῆς, ἐπειδὴν ἀποθρασύνηται τι
κατὰ τῆς δόξης τοῦ Πνεύματος, διὰ τῆς αὐτῆς ἀκολουθίας ἐπὶ τὸν
Πατέρα διὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν βλασφημίαν ἐξέτεινε. Οὐκοῦν φοβητέον
τοῖς γε νοῦν ἔχουσι μὴ κατατολμᾶν τῆς τοιαύτης θρασύτητος, ἧς τὸ
30 πέρασ παντελῆς ἐστὶν ἀφανισμὸς τοῦ τολμήσαντος· ἀλλ' ὅση δύνα-
μις, ὑψοῦν μὲν τῷ λόγῳ τὸ Πνεῦμα, ὑψοῦν δὲ καὶ πρὸ τοῦ λόγου

μέ τις γνώμες τους και να τὸ σέρνουν στὴν ὑπόδουλη φύση χωρίζοντάς το ἀπὸ τῆ θεΐα καὶ ὑψηλή; Ἐπειτα ἀκόμα κι ἂν θεωροῦμε μικρὸ τὸ χάρισμα τῆς ζωῆς, ὥστε νὰ μὴ φαίνεται με τοῦτο τίποτε τὸ σεβαστὸ καὶ μεγάλο στὴ φύση τοῦ δωροδότη, πῶς δὲ σκέφτονται τῆ λογικῆ συνέπεια, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ λόγος θὰ μᾶς ὑποχρεώσει καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Μονογενῆ καὶ γιὰ τὸν ἴδιο τὸν Πατέρα νὰ μὴν ἀναγνωρίσομε ὅτι ἔχουν κάτι μεγάλο, ἀφοῦ εἶναι ἡ ἴδια ἡ ζωὴ ποὺ χορηγεῖται ἀπὸ τὸν Πατέρα διαμέσου τοῦ Υἱοῦ;

Ἔτσι ἂν θεωροῦν μικρὸ τὸ δῶρο αὐτοί, ποὺ καὶ τὴν ἴδια τὴ ζωὴ τους ἐξευτελίζουν καὶ πολεμοῦν καὶ γι' αὐτὸ ἔφτασαν νὰ προσβάλλουν αὐτὸ ποὺ παρέχει αὐτῆ τῆ χάρη, ἂς μὴν τοὺς διαφεύγει ὅτι δὲν περιορίζουν τὴν ἀχαριστία σ' ἓνα πρόσωπο ἀλλὰ μέσω τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐπεκτείνουν τὴ βλασφημία στὴν ἀγία Τριάδα. Ὅπως δηλαδὴ ἡ χάρη μεταδίδεται ἀδιάσπαστα ἀπὸ τὸν Πατέρα διαμέσου τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος στοὺς ἀξιους, ἔτσι καὶ ἡ βλασφημία τανάπαλιν με τὸν ἀντίθετο δρόμο ἀπὸ τὸ Πνεῦμα διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ καταλήγει στὸ Θεὸ τῶν ὄλων. Ἄν δηλαδὴ μέσω ἐνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἀθετήθηκε ἀθετεῖται αὐτὸς ποὺ τὸν ἔστειλε, ἂν καὶ πόση εἶναι ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ σ' αὐτὸν ποὺ τὸν ἔστειλε, τί χρειάζεται νὰ ποῦμε πόσο μεγάλη καταδίκη ὑποδηλώνει γιὰ ὄσους ἀποθρασύνονται κατὰ τοῦ Πνεύματος; Γι' αὐτὸ ἴσως ἔχει ἐπιβληθεῖ ἀπὸ τὸ νομοθέτη ἀσυγχώρητη καταδίκη γιὰ τὴ βλασφημία αὐτῆ¹⁹, ἐπειδὴ με τὴν ὕβρη τοῦ Πνεύματος στὴν προαίρεση τοῦ βλάσφημου ὑβρίζεται μαζί στὸ σύνολό της ἡ μακάρια καὶ θεΐα φύση. Ὅπως αὐτὸς ποὺ δέχτηκε τὸ Πνεῦμα μ' εὐσέβεια εἶδε μέσα στὸ Πνεῦμα τὴ δόξα τοῦ Μονογενοῦς κι ὅταν εἶδε τὸν Υἱὸ εἶδε τὴν εἰκόνα τοῦ ἁπείρου, με τὴν εἰκόνα ἐντύπωσε στὴ γνώμη του τὸ ἀρχέτυπο τῆς εἰκόνας, εἶναι φανερὸ πῶς ἔτσι καὶ ὁ πολέμιος καὶ περιφρονητῆς, ὅταν κάνει κάποια θρασύτητα κατὰ τῆς δόξας τοῦ Πνεύματος, με τὴν ἴδια λογικῆ ἐξέτεινε τὴ βλασφημία διαμέσου τοῦ Υἱοῦ καὶ στὸν Πατέρα. Πρέπει λοιπὸν νὰ φοβηθοῦν ὅσοι ἔχουν νοῦ νὰ μὴ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ τὸ θράσος, ποὺ ἡ κατάληξή του εἶναι ὁ ἀφανισμὸς ἐκείνου ποὺ τόλμησε. Ἀλλὰ με ὄλες τις δυνάμεις τους νὰ ἐξυψώνουν με τὸ λόγο τους τὸ Πνεῦμα καὶ πρὶν ἀπὸ

19. Ματθ. 12,32.

κατὰ διάνοιαν· οὐ γὰρ δυνατόν ἐστὶ συναναβῆναι τῇ διανοίᾳ τὸν λόγον. Καὶ ἐπειδὴν ἐπὶ τὸ ἀκρότατον φθάσης τῆς ἀνθρωπίνης δυνάμεως, εἰς ὅσον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐξικνεῖται ὕψος καὶ μέγεθος νοημάτων, τότε νόμιζε κάτω εἶναι τῆς ἐπιβαλλούσης ἀξίας κατὰ τὸ εἰρη-
5 μένον ἐν τῇ ψαλμωδίᾳ ὅτι «μετὰ τὸ ὑψῶσαι Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, τότε μόγις προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ»· τό τε αἴτιον τῆς ἀκαταλήπτου ἀξίας οὐδὲν ἄλλο φησὶν ἢ ὅτι ἅγιός ἐστιν.

Εἰ οὖν πᾶν ὕψωμα δυνάμεως ἀνθρωπίνης κάτω τῆς μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ προσκυνουμένου ἐστὶ (τοῦτο γὰρ ὁ λόγος διὰ τοῦ ὑπο-
10 ποδίου τῶν ποδῶν ὑπαινίσσεται), τίς ἢ ματαιότης τῶν οἰομένων ἔχειν τινὰ δύναμιν ἐν ἑαυτοῖς τοσαύτην, ὥστε ἐπ' αὐτοῖς εἶναι τὸ κατ' ἀξίαν τῆς τιμῆς ὀρίζειν τῇ ἀτιμῆτῳ φύσει καὶ διὰ τοῦτο καὶ τινων τῶν εἰς τιμὴν ἐπινοουμένων ἀνάξιον κρίνειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡς τῆς δυνάμεως αὐτῶν μεῖζον, δυναμένης ἢ ὅσον χωρεῖ ἢ
15 ἀξία τοῦ Πνεύματος; Ὡς τῆς ἐλεεινῆς αὐτῶν καὶ ταλαιπώρου παραπληξίας, τῶν μὴ συνιέντων αὐτοῖ τε τίνες εἰσὶν οἱ ταῦτα διαλεγόμενοι καὶ τί τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ᾧ δι' ὑπερηφανίας ἑαυτοὺς ἀντεξάγουσιν! Τίς ἂν εἴποι τοῖσδε τοῖς λαοῖς ὅτι ἀνθρωποὶ εἰσὶ πνεῦμα πορευόμενον καὶ οὐκ ἐπιστρέφον ἐν μήτρᾳ γυναικός, διὰ ρυπαρᾶς συλ-
20 λήψεως οἰκοδομούμενοι καὶ εἰς γῆν ρυπαρὰν πάντες ἀναλόμενοι, χόρτῳ προσεικασμένην τὴν ζωὴν λαχόντες, οἱ ἐπ' ὀλίγον διὰ τῆς βιωτικῆς ἀπάτης ἀνθήσαντες, πάλιν ἀποξηραίνονται, καὶ τὸ ἄνθος περὶ αὐτοὺς καταρρυνὲν ἀφανίζεται, οὔτε τι ὄντες πρὸ τῆς γενέσεως καὶ εἰς ὃ,τι μεταχωρήσουσιν οὐκ ἀκριβῶς ἐπιστάμενοι, τῆς ψυχῆς
25 τὴν ἰδίαν λῆξιν, ἕως ἂν ἐπιμένη τῇ σαρκί, ἀγνοούσης; Ταῦτα οἱ ἀνθρώποι.

Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ἀγίων ἐκεῖνὸ ἐστὶν ὅπερ ὁ Πατήρ, κατὰ φύσιν ἅγιος, καὶ ὁ Μονογενὴς ὡσαύτως. Οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ κατὰ τὸ ζωοποιὸν
30 πάλιν καὶ κατὰ τὸ ἀφθαρτὸν τε καὶ ἀναλλοιώτον καὶ αἰδῖον, δίκαιον, σοφόν, εὐθέξ, ἡγεμονικόν, ἀγαθόν, δυνατόν, ἀγαθῶν πάντων παρε-

τούς λόγους νὰ τὸ ἐξυψώνουν μὲ τὴ διάνοιά τους. Γιατὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ παρακολουθήσει τὴ διάνοια στὴν ἀνάβασή της. Κι ὅταν φτάσεις στὸ ἀκράϊο ὄριο τῆς ἀνθρώπινης δύναμης, σὲ ὅσο ὕψος καὶ μέγεθος νοημάτων φτάνει ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, τότε νὰ νομίζεις πὼς εἶσαι κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιβαλλόμενη ἀξία κατὰ τὸ λόγο τῶν ψαλμῶν, ὅτι «μετὰ τὴν ἐξύψωση τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ μας, τότε μόλις προσκυνεῖτε τὸ ὑποπόδιο τῶν ποδιῶν του»²⁰. Τὸ αἶτιο τῆς ἀκατανόητης ἀξίας δὲν εἶναι λέει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι εἶναι ἅγιος.

Ἄν λοιπὸν κάθε ἐξυψωτικὴ δοξολόγησι μὲ τις ἀνθρώπινες δυνάμεις εἶναι κατώτερη ἀπὸ τὴ μεγαλοπρέπεια αὐτοῦ ποῦ προσκυνοῦμε (αὐτὸ τὸν ὑπαινιγμὸ κάνει ὁ λόγος μὲ τὸ ὑποπόδιο τῶν ποδιῶν), πόσο ἀνόητοι εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ φαντάζονται ὅτι ἔχουν μέσα τους μιὰ τέτοια δύναμη, ὥστε νὰ μποροῦν αὐτοὶ νὰ ὀρίζουν τὴν ἀξία τῆς τιμῆς γιὰ τὴν ἀξετίμητη φύση καὶ γι' αὐτὸ νὰ κρίνουν ὅτι τὸ ἅγιο Πνεῦμα δὲν εἶναι ἄξιο γιὰ μερικὲς τιμητικὲς ἐννοιες, ἐπειδὴ ἡ δυνάμη τους εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ ὅσο χωρεῖ ἡ ἀξία τοῦ Πνεύματος; Ὡ, ἡ ἀξιολύπητη καὶ θλιβερὴ παράκρουσι αὐτῶν ποῦ δὲν καταλαβαίνουν τί εἶναι οἱ ἴδιοι ποῦ κάνουν αὐτὲς τις διατυπώσεις καὶ τί εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα, στὸ ὁποῖο ἀντιπαραθέτονται ἀλαζονικά. Ποιὸς θὰ πεῖ σ' αὐτοὺς ὅτι εἶναι ἄνθρωποι, ἕνας ἀέρας ποῦ περνᾷ καὶ δὲν ἐπιστρέφει στὴν κοιλία τῆς γυναίκας, ποῦ δημιουργοῦνται μὲ ρυπαρὴ σύλληψη καὶ διαλύονται ὅλοι στὸ ρυπαρὸ χῶμα, ποῦ τοὺς ἔχει λάχει ζωὴ ὁμοια μὲ τῶν χόρτων, ποῦ γιὰ λίγο ἀνθοῦν μέσα στὴν ἀπάτη τῆς ζωῆς καὶ πάλι ξεραίνονται καὶ ἀφανίζεται τὸ ἄνθος φυλλορροώντας γύρω τους· δὲν ἦταν τίποτε πρὶν γεννηθοῦν καὶ δὲν ξέρουν μὲ ἀκρίβεια ποῦ θὰ μεταβοῦν, ἀφοῦ ἡ ψυχὴ ἀγνοεῖ ποῦ θὰ καταλήξει, ὅσο μένει μέσα στὴ σάρκα²¹; Αὐτὰ εἶναι οἱ ἄνθρωποι.

Ἐνῶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα πρῶτο ἀπὸ τὰ κατὰ τὴ φύση ἅγια εἶναι ὅ,τι εἶναι καὶ ὁ Πατέρας, δηλαδὴ ἅγιος κατὰ τὴ φύση, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Μονογενής. Ἔτσι καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Τὸ ἴδιο εἶναι πάλι καὶ κατὰ τις ἐξῆς ιδιότητες: εἶναι ζωοποιό, ἀφθαρτο, ἀναλλοίωτο, αἰδίο, δίκαιο, σοφό, εὐθές, ἡγεμονικό, ἀγαθό, δυνατό, χορηγὸ ὄλων τῶν

21. Ἰω. 3,4. Ἰωβ 34,15. Ψαλ. 89,5-6. Ἦσ. 51,12.

κτικὸν καὶ πρό γε ἀπάντων αὐτῆς τῆς ζωῆς· πανταχοῦ δὲν καὶ ἐκάστω παρὸν καὶ τὴν γῆν πληροῦν καὶ ἐν οὐρανοῖς μένον, ἐν ταῖς ὑπερκοσμίοις δυνάμεσιν ἐκχεόμενον, πάντα πληροῦν κατὰ τὴν ἀζίαν ἐκάστου καὶ αὐτὸ πληρὲς μένον, μετὰ πάντων δὲν τῶν ἀξίων, καὶ τῆς
 5 ἀγίας Τριάδος οὐ χωριζόμενον· ἀεὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ ἐρευνᾷ, ἀεὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει καὶ ἀποστέλλεται καὶ οὐ χωρίζεται καὶ δοξάζεται καὶ δόξαν ἔχει· ὁ γὰρ ἄλλω δόξαν δίδωσιν, δῆλον ὅτι ἐν ὑπερβαλλούσῃ δόξῃ καταλαμβάνεται. Πῶς γὰρ δοξάζει τὸ δόξης ἄμοιρον; Ἐὰν μὴ τι φῶς ἦ, πῶς τὴν τοῦ φωτὸς ἐπιδείξεται χάριν; Οὕτως οὐδὲ
 10 τὴν δοξαστικὴν δύναμιν ἐπιδείξεται, ὁ ἂν μὴ αὐτὸ ἦ δόξα καὶ τιμὴ καὶ μεγαλωσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια. Δοξάζει οὖν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα. Ἄλλ' ὁ εἰπὼν ἀψευδῆς ἐστὶ «τοὺς δοξάζοντάς με δοξάζω»· «ἐγὼ σε ἐδόξασα», φησὶ πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Κύριος· καὶ πάλιν, «δόξασόν με τῇ δόξῃ, ἣ εἶχον ἀπ' ἀρχῆς παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ
 15 τὸν κόσμον εἶναι». Ἀποκρίνεται ἡ θεία φωνή· «καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω». Ὁρᾷς τὴν ἐγκύκλιον τῆς δόξης διὰ τῶν ὁμοίων περιφοράν; Δοξάζεται ὁ Υἱὸς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος· δοξάζεται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατήρ· πάλιν τὴν δόξαν ἔχει παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς καὶ δόξα τοῦ Πνεύματος ὁ Μονογενῆς γίνεται· τίνι γὰρ ἐνδοξασθήσεται
 20 ὁ Πατήρ, εἰ μὴ τῇ ἀληθινῇ τοῦ Μονογενοῦς δόξῃ; Ἐν τίνι δὲ πάλιν ὁ Υἱὸς δοξασθήσεται, εἰ μὴ ἐν τῇ μεγαλωσίῃ τοῦ Πνεύματος; Οὕτω πάλιν καὶ ἀνακυκλούμενος ὁ λόγος τὸν Υἱὸν μὲν δοξάζει διὰ τοῦ Πνεύματος, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα.

Εἰ οὖν τοσαύτη τοῦ Πνεύματος ἡ μεγαλωσύνη καὶ εἴ τι καλὸν
 25 καὶ εἴ τι ἀγαθὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐν τῷ πάντα ἐν πᾶσιν ἐνεργοῦντι Πνεύματι τελειοῦται, τί ἐκπολεμοῦσιν ἑαυτοὺς τῇ ἰδίᾳ ζωῇ; Τί ἀπαλλοτριοῦται τῆς τῶν σφωζομένων ἐλπίδος; Τί ἀποκόπτουσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν προσκολλήσεως; Πῶς γὰρ τις προσκολληθήσεται τῷ Κυρίῳ μὴ τοῦ Πνεύματος τὴν συνά-
 30 φειαν ἡμῶν πρὸς αὐτὸν ἐνεργοῦντος; Τί ζυγομαχοῦσι πρὸς ἡμᾶς περὶ λατρείας καὶ προσκυνήσεως; Τί κατειρωνεύονται διὰ τοῦ τῆς

22. A' Βασ. 2,30.

23. Ἰω. 17,4.

ἀγαθῶν κι ἀπὸ ὅλα προηγούμενο στὴ ζωὴ αὐτῆ· εἶναι παρὸν παντοῦ καὶ σὲ κάθε ὄν, γεμίζει τὴ γῆ κι ὥστόσο μένει στὸν οὐρανό, διαχέεται στὶς ὑπερκόσμιες δυνάμεις, γεμίζει τὰ πάντα ἀνάλογα μὲ τὴν ἀξία τοῦ καθενὸς μένοντας τὸ ἴδιο πλήρες, εἶναι μαζί μὲ ὅλους τοὺς ἀξιους καὶ δὲ χωρίζεται ἀπὸ τὴν ἁγία Τριάδα· ἐρευνᾷ ἀδιάκοπα τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, παίρνει πάντοτε ἀπὸ τὸν Υἱὸ καὶ ἀποστέλλεται καὶ δὲ χωρίζεται καὶ δοξάζεται καὶ ἔχει δόξα. Ὅποιο δηλαδὴ παρέχει δόξα στὸ ἄλλο, εἶναι φανερὸ ὅτι βρίσκεται σὲ ὑπερβάλλουσα δόξα. Πῶς δοξάζει τὸ ἄμοιρο ἀπὸ δόξα; Ἄν κάτι δὲν εἶναι φῶς, πῶς θὰ φανερώσει τὴ χάρη τοῦ φωτός; Ἔτσι δὲ θὰ φανερώσει οὔτε τὴ δοξαστικὴ δύναμη, ὅποιο δὲν εἶναι τὸ ἴδιο δόξα καὶ τιμὴ καὶ μεγαλοσύνη καὶ μεγαλοπρέπεια. Τὸ Πνεῦμα λοιπὸν δοξάζει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱό. Δὲν ψεύδεται βέβαια αὐτὸς ποὺ εἶπε «δοξάζω ὁποιους μὲ δοξάζουν»²². Ὁ Κύριος λέει στὸν Πατέρα «ἐγὼ σὲ δόξασα»²³· καὶ πάλι· «δῶσε μου τὴ δόξα ποὺ εἶχα κοντά σου ἀπὸ τὴν ἀρχή, προτοῦ γίνῃ ὁ κόσμος»²⁴. Καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ ἀπαντᾷ· «καὶ σὲ δόξασα καὶ θὰ σὲ δοξάσω πάλι»²⁵. Βλέπεις πῶς ἐπανέρχεται κυκλικὰ ἡ δόξα μὲ ὁμοιες ἐκφράσεις; Δοξάζεται ὁ Υἱὸς ἀπὸ τὸ Πνεῦμα· δοξάζεται ὁ Πατέρας ἀπὸ τὸν Υἱὸ καὶ πάλι ὁ Υἱὸς ἔχει τὴ δόξα ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ ὁ Μονογενὴς γίνεταί δόξα τοῦ Πνεύματος. Πῶς θὰ δοξαστεῖ ὁ Πατέρας, ἂν ὄχι μὲ τὴν ἀληθινὴ δόξα τοῦ Μονογενοῦς; Καὶ πῶς πάλι θὰ δοξαστεῖ ὁ Υἱὸς, ἂν ὄχι μὲ τὴ μεγαλοσύνη τοῦ Πνεύματος; Ἔτσι πάλι καὶ μὲ κυκλικὴ ἐπαναφορὰ ὁ λόγος δοξάζει τὸν Υἱὸ μὲ τὸ Πνεῦμα, ἐνῶ τὸν Πατέρα μὲ τὸν Υἱό.

Ἄν εἶναι τόση ἡ μεγαλοσύνη τοῦ Πνεύματος κι ἂν ὀλοκληρῶνεται ὅποιο καλὸ καὶ ὅποιο ἀγαθὸ προέρχεται ἀπὸ τὸν Πατέρα διαμέσου τοῦ Υἱοῦ μὲ τὸ Πνεῦμα ποὺ ἐνεργεῖ τὰ πάντα μέσα στὰ πάντα, γιατί πολεμοῦν τὴν ἴδια τους τὴ ζωὴ; Γιατί ἀποξενώνονται ἀπὸ τὴν ἐλπίδα ὅσων σώζονται; Γιατί ἀποκόπτονται ἀπὸ τὴν προσκόλλησή τους στὸ Θεό; Γιατί βέβαια πῶς θὰ προσκολληθεῖ κάποιος στὸν Κύριο, ἂν δὲν πραγματοποιήσῃ τὸ Πνεῦμα τὴ συνάφειά μας μὲ αὐτόν; Γιατί φιλονεικοῦν μαζί μας γιὰ τὴ λατρεία καὶ τὴν προσκύνηση; Γιατί στρέφουν τὴν εἰρωνεία τους μὲ τὸ ὄνομα τῆς λα-

24. Ἰω. 17,5.

25. Ἰω. 12,28.

λατρείας ὀνόματος κατὰ τῆς θείας τε καὶ ἀπροσδεοῦς φύσεως ὡσπερ οὐχὲν ἑαυτοὺς εὐεργετοῦντες ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αἰτήμασι, ἀλλὰ τιμὴν τινα προσάγοντες, ἐὰν σωθῆναι θελήσωσι; Σὸν κέρδος ἐστὶ τοῦ αἰτοῦντος ἢ δέησις, οὐχὶ τιμὴ τοῦ παρέχοντος. Τί 5 οὖν ὡς χαριζόμενος πρόσει τῷ εὐεργέτῃ, μᾶλλον δὲ οὐδὲ εὐεργέτην τὸν τῶν ἀγαθῶν παρεκτικὸν ἀξιοῖς ὀνομάζειν; Ἀλλὰ τοῦ ζῆν ἀντεχόμενος τὸν ζωοποιὸν ἀτιμάζεις, καὶ τὸν ἀγιασμὸν ζητῶν παραλογίζῃ τὸν τὴν χάριν τοῦ ἀγιασμοῦ διανέμοντα, καὶ τὸ διδόναι τὰ ἀγαθὰ οὐκ ἀρνούμενος αὐτὸν ἔχειν τὴν δύναμιν τοῦ αἰτεῖσθαι κρίνεις ἀνά- 10 ξιον, οὐδὲ τοῦτο λογιζόμενος, ὅσω μείζον ἐστὶ τὸ δοῦναι τι ἀγαθὸν τοῦ αἰτηθῆναι· τῷ μὲν γὰρ αἰτηθέντι, οὐ πάντως προσμαρτυρεῖ τὸ μεγαλεῖον ἢ αἰτησις· δυνατὸν γάρ ἐστιν αἰτηθῆναι τι καὶ τὸν μὴ ἔχοντα. Ἐπὶ γὰρ τῇ προαιρέσει τοῦ αἰτοῦντός ἐστιν· ὁ δὲ παρασχών τι ἀγαθὸν ἀναμφίβολον τῆς προσούσης αὐτῷ δυνάμεως πεποιήται τὴν 15 ἐπίδειξιν. Τί οὖν τὸ μείζον αὐτῷ προσμαρτυρῶν (λέγω δὲ τὸ δύνασθαι δοῦναι πᾶν ὃ, τι καλὸν) ὡς μεγάλου τινὸς ἀποστερεῖς τῆς αἰτήσεως, καίτοι τοῦτο πολλάκις, καθὼς εἴρηται, καὶ ἐπὶ τῶν οὐδενὸς κυρίων δι' ἀπάτης τοῦ προσιόντος γίνεται. Αἰτοῦσι καὶ παρὰ τῶν εἰδώλων οἱ τῆς ματαιότητος δοῦλοι τὰ κατὰ γνώμην αὐτοῖς, ἀλλ' οὐ 20 παρὰ τοῦτο δόξαν τινὰ προστίθησι τοῖς εἰδώλοις ἢ αἰτησις· κάκεινοι δὲ δι' ἀπάτης αὐτοὺς παρέχοντες προσδοκία τοῦ μετασχεῖν τινος ὧν ἐλπίζουσιν αἰτοῦντες οὐ διαλείπουσιν. Σὺ δὲ πεπεισμένος οἶων καὶ ὄσων παρεκτικὸν ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπερορᾶς τῆς αἰτήσεως καὶ καταφεύγεις ἐπὶ τὸν νόμον τὸν κελεύοντα «Κύριον τὸν Θεὸν 25 προσκυνεῖν καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύειν»; Πῶς οὖν αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις, εἰπέ μοι, ἀποσχίσας αὐτὸν τῆς πρὸς τὸν Μονογενῆ καὶ τὸ Πνεῦμα ἑαυτοῦ συναφείας; Ἀλλ' αὕτη Ἰουδαϊκὴ ἢ προσκύνησις.

Ἄλλ' ἔρεῖς ὅτι Πατέρα ἐνοῶν καὶ τὸν Υἱὸν τῇ προσηγορίᾳ συμπεριέλαβον. Τὸν δὲ Υἱόν, εἰπέ μοι, τῇ διανοίᾳ λαβὼν ἄρ' οὐ συμ- 30 παρεδέξω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Οὐκ ἂν ἀντεῖποις. Πῶς γὰρ αὐτὸν ὁμολογήσεις, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ; Πότε οὖν τοῦ Υἱοῦ τὸ

τρείας κατά τῆς θείας φύσης πού δέν ἔχει ἀνάγκη τίποτε, σά νά μὴν εὐεργετοῦν τὸν ἑαυτό τους μὲ τὰ αἰτήματά τους γιὰ σωτηρία ἀλλὰ προσφέρουν κάποια τιμὴ, ἂν θελήσουν νά σωθοῦν; Ἡ δέηση εἶναι δικό σου κέρδος σοῦ πού ζητᾶς, δέν εἶναι τιμὴ ἐκείνου πού τὴν ἱκανοποιεῖ. Γιατί λοιπὸν προσέρχεσαι στὸν εὐεργέτη σά νά τοῦ προσφέρεις χάρη ἢ μᾶλλον μήτε εὐεργέτη δέν κρίνεις ἄξιο νά ὀνομάζεις τὸ χορηγὸ τῆς ζωῆς κι ἐνῶ ζητᾶς τὸν ἁγιασμὸ ἐξαπατᾶς αὐτὸν πού διανέμει τὴ χάρη τοῦ ἁγιασμοῦ κι ἐνῶ δέν ἀρνιόσουν ὅτι ἔχει τὴ δύναμη νά χορηγεῖ τὰ ἀγαθὰ, τὸν θεωρεῖς ἀνάξιο νά τοῦ ἀπευθύνεις τὶς αἰτήσεις σου καὶ δέν συλλογίζεται οὔτε τοῦτο, πόσο μεγαλύτερο εἶναι νά δώσεις ἓνα ἀγαθὸ ἀπὸ τὸ νά σοῦ τὸ ζητήσουν. Ἡ αἴτηση δέν προσδίδει ὅπωςδήποτε μεγαλεῖο σ' αὐτὸν πού ἀπευθύνεται. Γιατί εἶναι δυνατό νά ζητήσεις κάτι κι ἀπὸ αὐτὸν πού δέν ἔχει. Ἡ αἴτηση ἀφορᾶ τὴν ἐπιθυμία ἐκείνου πού ζητεῖ. Ὅποιος ὅμως χορηγήσει κάποιο ἀγαθὸ φανερῶνει ἀναμφισβήτητα τὴ δύναμη πού διαθέτει. Γιατί λοιπὸν ἐνῶ τοῦ ἀποδίδεις τὸ μεγαλύτερο, ὅτι μπορεῖ δηλαδὴ νά χορηγήσει ὅποιο καλὸ, τοῦ ἀρνεῖσαι σά νά' ταν κάποιο σπουδαῖο τὴν αἴτηση, μολονότι, ὅπως εἶπαμε, αὐτὸ γίνεται συχνά, μὲ ἀπάτη βέβαια ἐκείνου πού ζητᾶ, καὶ σ' αὐτοὺς πού δέν ἔχουν τίποτε; Οἱ ὑπόδουλοι τῆς ματαιότητος ζητοῦν ὅ,τι θέλουν ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰ εἰδωλα, δέν προσθέτει ὅμως γι' αὐτὸ ἡ αἴτηση κάποια δόξα στὰ εἰδωλα. Ἀλλὰ κι ἐκεῖνοι πού ἀπατημένοι παραδίδονται στὴν προσδοκία ν' ἀπολαύσουν κάτι ἀπὸ ὅσα ἐλπίζουν δέν παύουν νά ζητοῦν. Ἐσὺ ὅμως ἐνῶ ἔχεις πειστεῖ τί εἶδους καὶ πόσες δωρεές παρέχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο, περιφρονεῖς τὴν αἴτηση καὶ καταφεύγεις στὸ νόμο πού προστάζει νά προσκυνεῖτε τὸν Κύριο τὸ Θεὸ καὶ αὐτὸν μόνο νά λατρεύετε²⁶; Πῶς λοιπὸν, πές μου, θά λατρεύσεις αὐτὸν μόνο, ἀποκόπτοντάς τον ἀπὸ τὴ συνάφειά του μὲ τὸν Μονογενῆ καὶ τὸ Πνεῦμα του; Ἡ προσκύνηση ὅμως αὐτῆ εἶναι ἰουδαϊκῆ.

Θά πεῖς ὅτι, ἔχοντας στὸ νοῦ τὸν Πατέρα, συμπεριλαμβάνω στὸ ὄνομα καὶ τὸν Υἱό. Κι ὅταν ἔβαλες στὸ νοῦ σου τὸν Υἱό, πές μου, δέν παραδέχτηκες μαζί καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα; Δέν μπορεῖς νά φέρεις ἀντίρρηση. Πῶς θά ὁμολογήσεις τὸν Υἱό, ἂν ὄχι μὲ τὴ χάρη

Πνεῦμα χωρίζεται, ὥστε τοῦ Πατρὸς προσκυνουμένου μὴ συμπερι-
 λαμβάνεσθαι μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν προσκύνησιν;
 Αὐτὴν δὲ τὴν προσκύνησιν τί ποτε εἶναι λογίζονται, ἦν ὡς ἐξαιρετόν
 τι γέρας τῶ ἐπὶ πάντων Θεῶ χαριζόμενοι καὶ ἕως τοῦ Μονογενοῦς
 5 ἔσθ' ὅτε τὴν τιμὴν ταύτην διαβιβάζοντες ἀπαξιούσι τὸ Πνεῦμα τοῦ
 τοιοῦτου γέρας; Ἡ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνη συνήθεια τὴν πρὸς τὸ ἔδα-
 φος τῶν ὑποχειρίων ἐπικλίσιν, ἦν ἀσπαζόμενοι τοὺς δυνατωτέρους
 ἐπιτηδεύουσι, τοῦτο προσαγορεύει προσκύνησιν· καθὼς φαίνεται
 καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ὀργὴν ἰλεούμενος τὸ κα-
 10 ταδεέστερον ὑπὸ ταπεινοφροσύνης διὰ τοῦ τοιοῦτου σχήματος ἐν τῇ
 ὑπαντήσει πρὸς αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι. «Προσεκύνησε», γὰρ φησιν,
 «τρίτον ἐπὶ τὴν γῆν». Καὶ οἱ τοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοί, ἕως αὐτοὶ τε ἠγνό-
 ουν κάκεῖνος τὴν ἀγνοίαν πρὸς αὐτοὺς ὑπεκρίνετο, διὰ τὸ ὑπερέχον
 τοῦ ἀξιώματος τῇ προσκυνήσει τὴν δυναστείαν ἐτίμησαν. Προσκυ-
 15 νεῖ δὲ καὶ ὁ μέγας Ἀβραὰμ τοὺς Χετταίους, τοὺς ἐγχωρίους ὁ ἐπη-
 λυς, δεικνύς, οἶμαι, δι' ὧν ἐποίει, ὅσον οἱ αὐτόχθονες τῶν παροι-
 κούντων ἐπικρατέστεροι. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα λέγειν ἐστὶν ἐκ τε τῶν
 ἀρχαίων διηγημάτων καὶ ἐκ τῶν παρόντων τοῦ βίου ὑποδειγμάτων.
 Ἐὰρ οὖν τοῦτο νοοῦσι καὶ αὐτοὶ τὴν προσκύνησιν; Καὶ πῶς οὐ κα-
 20 ταγέλαστον τὸ μῆτε τούτου οἶεσθαι δεῖν ἀξιοῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον,
 οὐ καὶ τοὺς Χαναναίους ὁ πατριάρχης ἠξίωσεν; Ἡ ἄλλην τινὰ παρὰ
 ταύτην νομίζουσι τὴν προσκύνησιν, ὡς τὴν μὲν ἀνθρώποις, τὴν δὲ
 τῇ ὑπερεχούσῃ φύσει προσήκουσαν; Πῶς οὖν καθόλου τὴν προσκύν-
 ῆσιν ἀθετοῦσιν ἐπὶ τοῦ Πνεύματος μηδὲ τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων
 25 συγκεχωρημένην αὐτῶ χαριζόμενοι;

Τίνα δὲ καὶ νομίζουσιν ἰδίως ἀποτετάχθαι τῶ Θεῶ προσκυνή-
 σεως τρόπον; Τὸ εἰπεῖν τῶ ρήματι ἢ τὸ ἐνεργῆσαι τῶ σχήματι; Ἡ
 ταῦτα μὲν καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἐστὶ κοινά· καὶ γὰρ λέγεται καὶ ἐπ'
 ἀνθρώπων τὰ ρήματα καὶ ἐνεργεῖται τὰ σχήματα· τί οὖν ἐπὶ Θεοῦ τὸ

τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Πότε λοιπὸν τὸ Πνεῦμα ἀποχωρίζεται ἀπὸ τὸν Υἱό, ὥστε ὅταν προσκυνῶμε τὸν Πατέρα νὰ μὴ συμπεριλαμβάνεται μαζί με τὸν Υἱό καὶ ἡ προσκύνηση τοῦ Πνεύματος; Καὶ πῶς ἀντιλαμβάνονται αὐτὴ τὴν προσκύνηση, πού, ἐνῶ τὴν προσφέρουν σὰν ἓνα ἐξαιρετὸ δῶρο στὸ Θεὸ τῶν ὄλων καὶ τὴν ἐκτείνουν κάποτε καὶ ὡς τὸ Μονογενῆ, δὲ θεωροῦν ἄξιο ὡστόσο τὸ Πνεῦμα γιὰ τὸ βραβεῖο αὐτό; Οἱ ἄνθρωποι συνήθως ὀνομάζουν προσκύνηση τὸ σκύψιμο τῶν ὑπόδουλων στὸ ἔδαφος πού κάνουν στὴν ὑποδοχὴ τῶν πιὸ δυνατῶν. Ὅπως ἐμφανίζεται καὶ ὁ πατριάρχης Ἰακώβ²⁷ νὰ δείχνει ἀπὸ ταπεινοφροσύνη τὴν κατωτερότητά του μετὰ τὸ σχῆμα αὐτὸ κατὰ τὴν προὔπαντηση τοῦ ἀδελφοῦ του προσπαθώντας νὰ μαλακώσει τὴν ὀργή του. «Προσκύνησε», λέει, «τρεῖς φορές πέφτοντας στὴ γῆ»²⁸. Καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἰωσήφ ὅσο οἱ ἴδιοι δὲν τὸν ἀναγνώριζαν καὶ ὑποκρινόταν κι αὐτὸς ὅτι δὲν τοὺς ἤξερε, πρόσφεραν στὴν ἐξουσία του τὴν τιμὴ τῆς προσκύνησης γιὰ τὸ ἐξαιρετικὸ του ἀξίωμα. Σκύβει σὲ προσκύνηση τῶν Χετταίων καὶ ὁ μέγας Ἀβραάμ²⁹, ὁ ξενόφερτος στοὺς ἐντόπιους, δείχνοντας νομίζω μετὰ τὴν πράξη του, πόσο περισσότερα δικαιώματα ἔχουν οἱ αὐτόχθονες ἀπὸ τοὺς μετανάστες. Μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ πολλὰ ἄλλα τέτοια τόσο ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες διηγήσεις ὅσο καὶ ἀπὸ παραδείγματα τῆς σύγχρονης ζωῆς. Κι αὐτοὶ ἄραγε ἀντιλαμβάνονται ἔτσι τὴν προσκύνηση; Καὶ πῶς δὲν εἶναι καταγέλαστο νὰ νομίζουν ὅτι μήτε γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἄξιο τὸ ἅγιο Πνεῦμα, γιὰ τὸ ὁποῖο ὁ πατριάρχης θεώρησε ἄξιους ἀκόμα καὶ τοὺς Χανααίους; Ἡ θεωροῦν τὴν προσκύνηση κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτό, ὥστε ἡ μία νὰ ἀρμόζει στοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἡ ἄλλη στὴν ἀνώτερη φύση; Πῶς λοιπὸν ἀρνοῦνται ὀλοκληρωτικὰ τὴν προσκύνηση στὸ Πνεῦμα καὶ δὲν τοῦ προσφέρουν οὔτε τὴν προσκύνηση πού παραχωρεῖται στοὺς ἀνθρώπους;

Καὶ ποῖος τρόπος προσκύνησης νομίζουν ὅτι ἔχει ὀριστεῖ γιὰ τὸ Θεό; Νὰ τὴν ἐκφράσουν με λόγια ἢ νὰ τὴν πραγματοποιήσουν με τὴν στάση; Ἡ αὐτὰ εἶναι κοινὰ καὶ στοὺς ἀνθρώπους; Ποιὸ λοιπὸν εἶναι τὸ ἐξαιρετικὸ γιὰ τὸ Θεό; Ἡ εἶναι φανερὸ καὶ σ' αὐτὸν πού

27. Γεν. 33,3.

28. Γεν. 42,6.

29. Γεν. 23,7.

ἐξαίρετον; Ἡ παντὶ δῆλον τῷ καὶ ὀποσονοῦν διανοίας μετέχοντι,
 ὅτι Θεοῦ μὲν ἄξιον δῶρον ἢ ἀνθρωπίνη φύσις ἔχει οὐδέν· τῶν γὰρ
 ἀγαθῶν ἡμῶν ὁ ποιητὴς ἡμῶν χρεῖαν οὐκ ἔχει. Ἡμεῖς δὲ οἱ ἀνθρω-
 ποι τὰς τιμητικὰς ταύτας καὶ ἀγαπητικὰς ἐνδείξεις, ὡς ἐπ' ἀλλήλων
 5 ποιούμεθα ἕτερος καὶ ἑτέρου ταπεινότερος εἶναι τῇ ὁμολογίᾳ τῆς τοῦ
 πέλας ὑπεροχῆς ἐνδεικνύμενοι, ταύτας μετηνέγκαμεν εἰς τὴν θερα-
 πείαν τῆς κρείττονος φύσεως τῶν ἐν ἡμῖν τὰ τίμια τῇ ἀτιμῆτῳ φύσει
 δωροφοροῦντες. Καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ προσιόντες βασιλεῦσιν ἢ δυ-
 νάσταις οἱ ἀνθρωποι, ὑπὲρ ὧν ἂν γενέσθαι τι αὐτοῖς παρὰ τῶν δυνα-
 10 στευνόντων θελήσωσιν, οὐ ψιλὴν προσάγουσι τοῖς κρατοῦσι τὴν αἰ-
 τησιν, ἀλλ' ὡς ἂν μάλιστα πρὸς οἴκτον καὶ εὐνοίαν ἑαυτῶν ἐπαγά-
 γοιντο, ταπεινοῦνται τῷ λόγῳ καὶ προσκυνοῦσι τῷ σχήματι καὶ γο-
 νάτων ἄπτονται καὶ εἰς ἔδαφος πίπτουσι καὶ διὰ πάντων οἰκτιζόμε-
 νοι συνήγορον τῆς αἰτήσεως ἑαυτῶν προβάλλονται, δι' ὧν ποιοῦσι
 15 τὸν ἔλεον. Διὰ τοῦτο οἱ τὴν ἀληθῆ δύναστείαν ἐπεγνωκότες, δι' ἧς
 πάντα διοικεῖται τὰ ὄντα, προσιόντες ὑπὲρ ὧν ἂν ἦ φίλον αὐτοῖς. Οἱ
 μὲν ταπεινοὶ τὰς ψυχὰς περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω σπουδαζόμε-
 νων, οἱ δὲ ὑψηλοὶ τὴν διάνοιαν περὶ τῶν αἰωνίων καὶ ἀπορρήτων
 ἐλπίδων, ἐπειδὴ οὐκ ἔχουσιν ὅπως αἰτήσουσιν οὐδὲ χωρεῖ ἢ ἀν-
 20 θρωπίνη φύσις ἐνδείξασθαι τινα τιμὴν πρὸς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς
 δόξης φθάνουσιν, μετήνεγκαν τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων νενομισμέ-
 νην θεραπείαν εἰς τὴν τοῦ θεοῦ τιμὴν. Καὶ τοῦτο ἐστὶν ἡ προσκύνη-
 σις ἢ μετὰ ἰκεσίας καὶ ταπεινότητος τῶν καταθυμίων τινὸς αἰτησις
 γινομένη. Διὸ καὶ Δανιὴλ κάμπτει τῷ Κυρίῳ τὰ γόνατα, ἐπὶ τοῦ αἰχ-
 25 μαλώτου λαοῦ τὴν φιλανθρωπίαν αἰτούμενος καὶ ὁ τὰς ἀσθενείας
 ἡμῶν βαστάσας καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐντυγχάνων διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὃς
 ἀνέλαβε πίπτειν ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐν καιρῷ προσευχῆς ὑπὸ τοῦ
 Εὐαγγελίου ἰστόρηται καὶ τούτῳ τῷ σχήματι τὴν εὐχὴν ἐποιεῖτο, νο-
 μοθετῶν, οἶμαι, τῇ ἀνθρωπίνη ζωῇ τὸ μὴ ἀπαυθαδιάζεσθαι ἐπὶ τοῦ
 30 καιροῦ τῆς αἰτήσεως, ἀλλὰ διὰ πάντων πρὸς τὸ ἐλεεινὸν μεθαρμό-
 ζεσθαι, ἐπειδὴ «Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δί-
 δωσι χάριν» καὶ «πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται». Εἰ οὖν ἡ

διαθέτει ελάχιστο νου ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲ διαθέτει κανένα δῶρο ἄξιο γιὰ τὸ Θεό· γιατί ἀπὸ τὰ δικά μας ἀγαθὰ δὲν ἔχει ἀνάγκη ὁ δημιουργὸς μας. Ἐμεῖς ὁμως οἱ ἄνθρωποι ὅποιες ἐκδηλώσεις τιμῆς κι ἀγάπης κάνομε μεταξύ μας δείχνοντας ὅτι ὁ ἕνας εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλο μὲ τὴν ὁμολογία τῆς ὑπεροχῆς τοῦ διπλανοῦ μας, αὐτὲς τὶς ἐκδηλώσεις τὶς μεταφέραμε στὴ λατρεία τῆς ἀνώτερης φύσης προσφέροντας ὡς δῶρα ὅσα τιμοῦμε ἐμεῖς στὴν ἀτίμητη φύση. Πηγαίνοντας λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι στοὺς βασιλιάδες καὶ στοὺς ἄρχοντες, γι' αὐτὰ ποὺ θέλουν νὰ ἐπιτύχουν ἀπὸ τοὺς ἐξουσιαστὲς τους, δὲ δίνουν σ' αὐτοὺς μιὰ ἀπλή αἴτηση ἀλλὰ γιὰ νὰ μπόρουν νὰ ἐπισύρουν περισσότερο τὸν οἶκτο καὶ τὴν εὐνοιά τους, προφέρουν ταπεινὰ λόγια καὶ παίρνουν τὴ στάση τῆς προσκύνησης κι ἀγγίζουσιν τὰ γόνατά τους καὶ πέφτουν στὸ ἔδαφος κι ἐπιδιώκοντας μὲ ὄλα τὸν οἶκτο προβάλλουν ὡς συνήγορό τους ὄλα ὅσα προκαλοῦν τὸν ἔλεο. Γι' αὐτὸ ὅποιοι γνώρισαν τὴν ἀληθινὴ δυναστεία, ποὺ κυβερνᾷ ὄλα τὰ ὄντα παρακαλώντας γιὰ ὅ,τι ἐπιθυμοῦν—οἱ ταπεινοὶ στίς ψυχὰς γιὰ ὅσα ἐπιδιώκονται στὸν κόσμον αὐτόν, ἐνῶ οἱ ὑψηλόφρονες γιὰ τὶς αἰώνιες καὶ ἀπόρρητες ἐλπίδες— ἐπειδὴ δὲν ξέρουν πῶς νὰ ζητήσουν οὔτε ἔχει τὴ δύναμη ἡ ἀνθρώπινη φύση νὰ κάνει μιὰ τιμητικὴ ἐκδήλωση ποὺ νὰ φτάνει τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς δόξας, μετέφεραν τὶς καθιερώμενες τιμὲς γιὰ τοὺς ἄνθρώπους στὴ λατρεία τοῦ θείου. Καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἡ προσκύνηση, ἡ αἴτηση κάποιου ἀπὸ ὅσα ἐπιθυμοῦμε μὲ ἱκεσίες καὶ ταπείνωση. Γι' αὐτὸ κι ὁ Δανιὴλ³⁰ λυγίζει τὰ γόνατά του στὸν Κύριο, ζητώντας τὴ φιλανθρωπία του γιὰ τὸν αἰχμάλωτο λαό, κι ἐπίσης παρουσιάζεται στὸ Εὐαγγέλιο κι ἐκεῖνος ποὺ σήκωσε τὶς ἁμαρτιές μας³¹ καὶ ποὺ παρακαλεῖ γιὰ μᾶς ἔχοντας τὴν ἀνθρώπινη φύση ποὺ ἀνέλαβε νὰ πέφτει στὸ ἔδαφος κατὰ τὴν ὥρα τῆς προσευχῆς καὶ νὰ προσεύχεται σ' αὐτὴ τὴ στάση, νομοθετώντας νομίζω γιὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ νὰ μὴ δείχνομε θράσος κατὰ τὴν ὥρα τῆς αἴτησης ἀλλὰ μὲ ὄλες τὶς ἐκδηλώσεις του νὰ γίνεται ὁ ἄνθρωπος ἀξιολύπητος, ἐπειδὴ «ὁ Κύριος ἐναντιώνεται στοὺς ὑπερήφανους ἐνῶ δίνει τὴ χάρη του στοὺς ταπεινοὺς»³² κι ἐπειδὴ «καθένας ποὺ ὑψώνει τὸν ἑαυτὸ του θὰ ταπει-

31. Ματθ. 26,39.

32. Ἰακ. 4,6.

προσκύνησις οἷον ἱκετηρία τίς ἐστι, εἰς συνηγορίαν προβεβλημένη
 τοῦ σκοποῦ τῆς αἰτήσεως, ἡ δὲ αἰτήσις πρὸς τὸν τῆς διανομῆς Κύ-
 ριον γίνεται, τίς ἢ διάνοια τῆς καινῆς ταύτης νομοθεσίας; Οὐ συνο-
 ρῶ, μήτε παρὰ τοῦ διδόντος αἰτεῖν μήτε ὑποκύπτειν τῷ ἄρχοντι μήτε
 5 θεραπεύειν τὸν δυναστεύοντα μήτε προσκυνεῖν τὸν ἡγούμενον· ὅτι
 γὰρ πάντα ταῦτα θεωρεῖται περὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδεὶς οὕτως
 ἐχθρὸς ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ὡς μὴ συνθέσθαι τῷ λόγῳ· ἡγεῖ-
 ται μὲν γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν τῇ φύσει, δυναστεύει δὲ τὸ πάντα ἐνερ-
 γοῦν ἐν πᾶσιν, ἐξουσιάζει δὲ τὸ κατ' ἐξουσίαν διαιροῦν τὰ χαρίσματα
 10 καθὼς βούλεται, εὐεργετῆ δὲ ζωὴν χαριζόμενον, ἐλεεῖ λυτρούμενον,
 θεοποιεῖ Θεῶν προσάγον, υἰοθετεῖ Χριστῶ προσοικειοῦν, βασιλείαν
 δωροῦμενον, τὸν νεκρὸν ἀνίστησιν, τὸν πεπτωκότα ἐγείρει, τὸν πε-
 πλανημένον εἰς εὐθείαν καθίστησιν, τῷ ἐστῶτι φυλάσσει τὴν διαμο-
 νήν, τὸν ἀποθανόντα εἰς ἀνάστασιν ἄγει. Ἔρα μικρὰ ταῦτα καὶ οὐ-
 15 δεμιᾶς χάριτος ἄξια; Οὐκοῦν εἰπάτωσαν τὰ τούτων ἀνώτερα, ὧν
 ἀμέτοχόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' ὃ νομίζουσι καὶ τοῦ προσκυ-
 νεῖσθαι ἀνάξιον.

Ἐπειτα κάκεῖνο παρ' αὐτῶν ἔστι μαθεῖν· ὅταν, ὡς οἴονται, τῷ
 Πατρὶ προσκυνῶσιν, ἄρα καθόλου τῆς διανοίας ἑαυτῶν τοῦ τε Μο-
 20 νογενοῦς καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν μνήμην ἐκβάλλουσιν; Καὶ μὴν φύ-
 σιν οὐκ ἔχει Πατέρα ἐννοήσαντα μὴ συνεπινοεῖν τὸν Υἱόν, καὶ Υἱὸν
 τῇ διανοίᾳ δεξάμενον μὴ συμπεριλαμβάνειν μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦ-
 μα. Εἰ μὲν γὰρ ἀρνεῖται καθόλου καὶ ἀθετεῖ τὴν ὁμολογίαν, εἰς τῶν
 Ἰουδαίων ἢ Σαδδουκαίων ἐστίν, καὶ τὸν Υἱὸν ἀρνούμενος καὶ τὸ
 25 Πνεῦμα τὸ ἅγιον μὴ δεχόμενος· εἰ δὲ ὅπως οὖν πρεσβεῦειν τὰ τῶν
 Χριστιανῶν ἐπαγγέλλεται, πάντως ὅτι Πατέρα ἐννοῶν καὶ τὸν οὗ
 ἐστι Πατὴρ ἐνενόησε καὶ Υἱοῦ τὴν ἐννοίαν ἀναλαβῶν προκατηυγά-
 σθη διὰ τοῦ Πνεύματος. «Οὐδεὶς γὰρ δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν,
 εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ». Οὐκοῦν ὁ ἀληθινὸς προσκυνητὴς ἀποστὰς

νωθεῖ»³³. Ἐάν λοιπόν ἡ προσκύνησι εἶναι ἓνα εἶδος ἰκεσίας ποῦ προβάλλεται γιά νά ἐνισχύσει τὸ σκοπὸ τῆς αἵτησις καὶ ἡ αἵτησι γίνεται πρὸς τὸν Κύριο τῆς διανομῆς τῶν δωρεῶν, ποιὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς νέας αὐτῆς νομοθεσίας; Δὲ συνεικάζω γιατί νά μὴ ζητοῦν ἀπὸ αὐτὸν ποῦ δίνει, μήτε νά ὑποκύπτουν στὸν ἄρχοντα μήτε νά ὑπηρετοῦν τὸν ἐξουσιαστή τους μήτε νά προσκυνοῦν τὸν ὁδηγὸ τους. Ὅτι ὅλα αὐτὰ ὁμολογοῦνται γιά τὸ ἅγιο Πνεῦμα, δὲν εἶναι κανένας σὲ τέτοιο βαθμὸ ἐχθρὸς τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ Πνεύματος, ὥστε νά μὴ συμφωνῆσει. Γιατί ὁδηγεῖ ὁποιο εἶναι φύση ἡγεμονική, κυβερνᾷ αὐτὸ ποῦ πραγματοποιεῖ τὰ πάντα μέσα σὲ ὅλα, ἐξουσιάζει αὐτὸ ποῦ διαιρεῖ αὐτεξούσια τὰ χαρίσματα ὅπως θέλει, εὐεργετεῖ χαρίζοντας τῇ ζωῇ, ἐλεεῖ λυτρῶνοντας, θεοποιεῖ ὁδηγώντας στὸ Θεό, κάνει υἱοὺς Θεοῦ προσοικειώνοντας μὲ τὸ Χριστό, δωρίζοντας τῇ βασιλείᾳ, ἀνασταίνει τὸν νεκρὸ, σηκώνει ὁποιο ἐπεσε, ἐπαναφέρει στὸν ἴσιο δρόμο ὁποιο παραπλανήθηκε, ἐξασφαλίζει τὴν διαμονὴ ὁποιο εἶναι σταθμεῦσει κάπου, ἀνασταίνει ἐκεῖνον ποῦ εἶναι πεθάνει. Εἶναι τάχα αὐτὰ μηδαμινὰ καὶ δὲν ἀξίζουν κανένα εὐχαριστῶ; Ἄς ποῦνε λοιπόν ποιὰ εἶναι ἀνώτερα ἀπὸ αὐτὰ ποῦ δὲν τὰ εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ ποῦ γι' αὐτὸ τὸ θεωροῦν κι ἀνάξιο νά τὸ προσκυνοῦμε.

Ἐπειτα μπορούμε ἀπὸ αὐτοὺς νά μάθομε καὶ τὸ ἄλλο· ὅταν, ὅπως νομίζουν, προσκυνοῦν τὸν Πατέρα, ἀποβάλλουν τάχα τελείως ἀπὸ τὸν νοῦ τους τὴ μνήμη τόσο τοῦ Μονογενοῦς ὅσο καὶ τοῦ Πνεύματος; Εἶναι ὡστόσο ἀφύσικο νά σκεφεῖ κανένας τὸν Πατέρα καὶ νά μὴ σκεφεῖ μαζί καὶ τὸν Υἱὸ κι ὅταν βάλει στὸ νοῦ του τὸν Υἱὸ νά μὴ συμπεριλάβει μαζί μὲ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἐάν τὸ ἀρνεῖται ὁλότελα καὶ ἀθετεῖ τὴν ὁμολογία εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους ἢ τοὺς Σαδδουκαίους ποῦ καὶ τὸν Υἱὸ ἀρνεῖται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιο δὲ δέχεται. Ἐάν ὁμοῦ ὁμολογεῖ ὅτι πρεσβεύει ὅπως ὁποτε δ,τι καὶ οἱ Χριστιανοί, ὁμολογεῖ ἀσφαλῶς ὅτι ἔχοντας στὸ νοῦ τοῦ τὸν Πατέρα εἶναι ταυτόχρονα κι αὐτὸν τοῦ ὁποιο εἶναι Πατέρας καὶ ὅτι σχηματίζοντας μέσα του τὴν ἐννοια τοῦ Υἱοῦ φωτίστηκε προηγουμένως ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα· γιατί «κανένας δὲν μπορεῖ νά πεῖ Κύριο τὸν Ἰησοῦ, ἂν ὄχι μὲ τὴ χάρι τοῦ Πνεύματος»³⁴. Ἐπομέ-

33. Λουκᾶ 14,11.

34. Α' Κορ. 12,3.

τῆς σωματικῆς ταύτης καὶ χαμαιζήλου ταπεινότητος τῶν νοημάτων
 τὸ ἄρχον καὶ τὸ κυριεῦον καὶ τὸ ἐξουσιάζον καὶ τὸ πάντα τὰ ἀγαθὰ
 ἐνεργοῦν ἐν πάσῃ τῇ κτίσει οὕτω τιμήσει οὐχ ὡς ἐκείνω ἄξιον, ἀλλ'
 ὅσον αὐτὸς δυνατός ἐστι φέρειν κατὰ τὴν χήραν ἐκείνην, ἡ δὺο λε-
 5 πτοὺς ὀβολοὺς δωροφοροῦσα τοῖς ἱεροῖς θησαυροῖς ἀπεδείχθη ἀξία
 τῆς φιλοτιμίας, οὐχ ὅτι ἄξιον τι θαύματος εἶχεν ἢ ὕλη, ἀλλ' ὅτι πλεον
 οὐκ ἐχώρει ἡ δύναμις. Οὕτω τοίνυν λογιῆται ὄντως ἔχειν, ὅτι πάντα
 τὰ παρὰ ἀνθρώπων ὅσα εἰς τιμὴν καὶ δόξαν ἐπινενόηται κατώτερα
 ἐστὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ Πνεύματος οὐδεμίαν προσθήκην τῆς
 10 δόξης ποιούμενα. Ἡ μὲν γὰρ ὡσαύτως ἔχει καὶ τιμώντων καὶ μὴ ἢ
 δὲ ἀνθρωπίνῃ φύσει μόνῃν δωροφορεῖ τὴν προαίρεσιν, αὐτῷ τῷ θε-
 λῆσαι μόνον πληροῦσα ἦν προέθετο χάριν· πλεον δ' ἐτι τοῦ θελήμα-
 τος καὶ τῆς κατὰ πρόθεσιν ὀρμῆς καὶ κινήσεως ἔχει ἐν τῇ δυνάμει
 οὐδέν. Κἂν θαυμάσαι προέλῃται κἂν ἐπαίνοις τισὶ τὸ μεγαλεῖον ἀπο-
 15 σεμνῦναι τῆς θείας δυνάμεως, οὐ τὴν φύσιν ἐπήνεσε· πῶς γὰρ ἐπαι-
 νέσει τὸ ἀγνοούμενον; Ἀλλά τι τῶν περὶ αὐτὴν θεωρουμένων ἐδό-
 ξασε· «γενεά», γάρ φησι, «καὶ γενεὰ ἐπαινέσει τὰ ἔργα σου καὶ τὴν
 δύναμιν τῶν φοβερῶν σου καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς δόξης τῆς
 ἀγιωσύνης σου καὶ τὰ θαυμάσιά σου καὶ τὴν μνήμην τοῦ πλήθους
 20 τῆς χρηστότητός σου καὶ τὴν ἐν τούτοις μεγαλωσύνην σου διηγῆ-
 σονται».

Ὅρᾳς ὡς διὰ τῶν ἐξωθεν περὶ τὴν θεῖαν φύσιν θεωρουμένων
 πληροῦται τῷ προφήτῃ τὸ θαῦμα; Αὐτὴ δὲ ἐκείνη καθὼς ἐστὶ ἡ θεία
 τε καὶ μακαρία δύναμις ἄβατος καὶ ἀθέατος λογισμοῖς μένει καὶ δια-
 25 νοίας πολυπραγμοσύνην καὶ λόγου δύναμιν καὶ καρδίας κίνησιν καὶ
 ἐνθυμήσεως ὀρμὴν, πάντα κάτω ἑαυτῆς ἀφιεῖσα πολὺ μᾶλλον ἢ
 ὅσον τὰ σώματα ἡμῖν ἀπολιμπάνεται τῆς τῶν ἀστέρων ἀφῆς. Ὁ οὖν
 ταῦτα εἰδὼς καὶ συνεγνωκῶς ἑαυτῷ τὸ οὐτιδανὸν καὶ ἀσθενὲς καὶ
 πενιχρὸν τῆς φύσεως καταγνώσεται μὲν τῆς ματαιότητος τῶν ἀπὸ
 30 οὕτω μικρᾶς καὶ εὐτελοῦς τῆς δυνάμεως οἰομένων ἔχειν τι τῆς ἀξίας
 τοῦ Πνεύματος ὑψηλότερον καὶ φειδομένων ἀπ' αὐτοῦ ρημάτων τι-

νωσ ὁ ἀληθινὸς προσκυνητῆς, ἐγκαταλείποντας αὐτὴ τὴ σημαντικὴ καὶ χαμαιζηλὴ ταπεινότητα τῶν ἐννοιῶν, θὰ τιμῆσει αὐτὸ ποῦ ἄρχει καὶ κυριάρχει κι ἐξουσιάζει καὶ ἐνεργεῖ ὅλα τὰ ἀγαθὰ μέσα στὴν κτίση ὄχι μὲ τὴν τιμὴ ποῦ ἀξίζει σ' ἐκεῖνο ἀλλὰ ὅση μπορεῖ νὰ προσφέρει ἐκεῖνος. Ὅ,τι δηλαδὴ ἔκανε ἐκεῖνη ἡ χήρα³⁵ πρόσθεσε τοὺς δύο ὀβολοὺς τῆς στοὺς ἱεροὺς θησαυροὺς καὶ ἀποδείχτηκε ὑπόδειγμα γενναιοδωρίας, ὄχι γιατί τὸ ποσὸ ἦταν ἀξιο θαυμασμοῦ, ἀλλὰ γιατί δὲν εἶχε δυνάμεις γιὰ περισσότερα. Θὰ σκεφτεῖ λοιπὸν πῶς ἔτσι εἶναι στὴν πραγματικότητα· ὅλα ὅσα ἔχουν ἐπινοήσει οἱ ἄνθρωποι γιὰ νὰ ἀπονέμουν τιμὴ καὶ δόξα εἶναι κατώτερα ἀπὸ τὴ μεγαλοπρέπεια τοῦ Πνεύματος καὶ δὲν τοῦ προσθέτουν τὴν παραμικρὴ δόξα. Ἡ δόξα του στέκεται στὸν ἴδιο βαθμὸ εἴτε τὸν τιμοῦν οἱ ἄνθρωποι εἴτε ὄχι. Ἡ ἀνθρώπινη φύση προσφέρει ὡς δῶρο τὴν προαίρεσή της μόνο καὶ μὲ τὴ θέληση μόνο πραγματοποιεῖ τὴ χάρι ποῦ ἔβαλε στόχο. Περισσότερο ἀπὸ τὸ θέλημα καὶ τὴν ὀρμὴ καὶ τὴν ὄθηση τῆς ἐπιθυμίας της δὲν ἔχει καμιὰ ἄλλη δύναμη. Κι ἂν θελήσει ν' ἀποδώσει τὸ θαυμασμὸ ἢ νὰ ἐξυψώνει κάποιους ἐπαίνους τὸ μεγαλεῖο τῆς θείας δυνάμεις, δὲν ἐπαινεῖ τὴ φύση – πῶς θὰ ἐπαινεῖσει κάτι ποῦ ἀγνοεῖ; – ἀλλὰ ἐξύψωσε κάποιον γνώρισμά της. Γιατὶ λέει, «γενεὲς καὶ γενεὲς θὰ ἐπαινεσοῦν τὰ ἔργα σου καὶ τὴ δύναμὴ τῶν φοβερῶν ἐνεργειῶν σου καὶ τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς δόξας τῆς ἀγιότητάς σου καὶ τὰ θαυμάσιά σου καὶ τὴ μνήμη τῆς ἀπέραντης ἀγαθότητάς σου καὶ τὴ μεγαλοσύνη σου σ' αὐτὰ θὰ διηγηθοῦν».

Βλέπεις ὅτι ὁ θαυμασμὸς τοῦ προφήτη ὀλοκληρῶνεται μὲ ὅσα ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τῆς θείας φύσης παρατηροῦμε; Ἡ ἴδια ὁμως ἐκεῖνη, ὅπως εἶναι, ἡ θεία καὶ μακάρια δύναμη εἶναι ἀπρόσιτη καὶ μένει ἀθέατη ἀπὸ τοὺς λογισμοὺς. Ἀφήνει τὴν πολυπραγμοσύνη τῆς διάνοιας καὶ τὴ δύναμη τοῦ λόγου καὶ τὸ σκίρτημα τῆς καρδιάς καὶ τὴν ὀρμὴ τῆς μνήμης, τὰ ἀφήνει ὅλα πιὸ κάτω ἀπὸ αὐτὴν, πολὺ περισσότερο ἀπὸ ὅσο ὑπολείπονται τὰ σώματά μας ἀπὸ τὸ ν' ἀγγιξοῦν τ' ἀστέρια. Ὅποιος λοιπὸν ξέρει τὰ παραπάνω κι ἔχει συνειδητοποιήσει τὴ μηδαμινότητα καὶ τὴν ἀσθένεια καὶ τὴν πτωχεία τῆς φύσης του, θὰ καταδικάσει τὴν ἀνοησία ἐκείνων ποῦ ἀπὸ τέτοια μικρὴ καὶ μηδαμινὴ δύναμη ποῦ διαθέτουν φαντάζονται πῶς ἔχουν κάτι πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ἀξία τοῦ Πνεύματος καὶ ἀρνοῦνται νὰ τοῦ ἀπευθύνουν κάποιες λέξεις ἢ κάποιες στάσεις θεραπό-

νῶν θεραπευτικῶν ἢ σχημάτων, ἃ εἴτε λατρείαν εἴτε προσκύνησιν
 σύνηθές τισιν ὀνομάζειν οὐ διαφέρομαι· ἀναβλέπων δὲ εἰς τὸ ὕψος
 τῆς δόξης, ἧς ἡ ἀληθῆς κατανόησις τοῖς ἀνθρώποις ἀνέφικτος, κα-
 ταγνώσεται ἑαυτοῦ, καθὼς καὶ ὁ πατριάρχης ἐποίησε τῆς θείας
 5 ἀξιωθείς ἐπιφανείας «γῆν καὶ σποδὸν» ἑαυτὸν προσαγορεύων·
 οὕτω δὲ διακείμενος ὄλον ἑαυτὸν ἀναθήσει τῇ θεραπείᾳ τῆς κρείτ-
 τονος φύσεως, οὐ τὸ μὲν τι ποιῶν τῶν εἰς τιμὴν συντεινόντων, τοῦ
 δὲ ἀπεχόμενος, ἀλλὰ πᾶν ὅτιπερ ἂν ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν δυνάμει μείζον
 καὶ ὑπερέχον εἶναι φανῆ, τοῦτο ἀναθήσει τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, τιμὴν
 10 καὶ δόξαν καὶ προσκύνησιν τὴν ὑπὸ τῆς δυνάμεως χωρουμένην διη-
 νεκῶς ἀναπέμπων τῷ ἔχοντι τοῦ σῶζειν τὴν ἐξουσίαν· σῶζει δὲ ὁ
 Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διὰ τοῦτο καὶ πιστεύει
 τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἀγίῳ οὐκ εἰς
 πλῆθος δυνάμεων καὶ θεοτήτων κατακερματίζων τὴν πίστιν, ἀλλ'
 15 εἰς μίαν δύναμιν, μίαν ἀγαθότητα, μίαν ζωοποιὸν ἐξουσίαν, μίαν θε-
 ότητα, μίαν ζωὴν πιστευῶν. Οὕτως ἀναπέμψει τὴν εὐχαριστίαν
 ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς, ἐκ Πατρὸς ἀρχόμενος καὶ τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ
 συμπεριλαμβάνων καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Μονογενοῦς οὐ χωρί-
 ζων, ὡς πληροῦσθαι τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ σὺν τῷ μονογενεῖ Υἱῷ
 20 καὶ τῷ ἀγίῳ Πνεύματι τιμὴν καὶ δόξαν καὶ προσκύνησιν εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

των, πού δέ με νοιάζει είτε λατρεία συνηθίζουν μερικοί νά τις ὀνομάζουν εἴτε προσκύνηση. Ἄτενίζοντας ὁμως στό ὕψος τῆς δόξας, πού εἶναι ἀνεφικτή γιά τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἀληθινὴ κατανόησή της, θά καταδικάσει τὸν ἑαυτό του, ὅπως ἔκανε κι ὁ Πατριάρχης, ὅταν ἀξιώθηκε νά τοῦ φανερωθεῖ ὁ Θεός, ὀνομάζοντας τὸν ἑαυτό του, χῶμα καὶ στάχτη³⁶. Κι ὅταν βρεθεῖ σέ μιὰ τέτοια κατάσταση, θ' ἀφιερῶσει ἀκέραιο τὸν ἑαυτό του στὴ θεραπεία τῆς ἀνώτερης φύσης· καὶ δέ θά κάνει κάτι ἀπὸ ὅσα συντείνουν στὴν τιμὴ, ἐνῶ ἀπὸ ἄλλο θά ἀπέχει, ἀλλὰ ὅ,τι τοῦ φανεῖ σύμφωνα μὲ τὴ δύναμη πού διαθέτει ἀνώτερο καὶ ὑπεροχότερο, αὐτὸ θά προσφέρει στό Θεὸ τῶν ὄλων, ἀναπέμποντας ἀδιάκοπα τιμὴ καὶ δόξα καὶ προσκύνηση ἀνάλογη μὲ τὴ δύναμή του σ' αὐτὸν πού ἔχει τὴν ἐξουσία νά σώζει. Καὶ σώζει ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Γι' αὐτὸ κι ἐμπιστεύεται τὴ σωτηρία του στὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα χωρὶς νά κατακερματίζει τὴν πίστη σὲ πλῆθος δυνάμεων καὶ θεοτήτων, ἀλλὰ πιστεύει σὲ μία δύναμη, μία ἀγαθότητα, μία ζωοποιὸ ἐξουσία, μία θεότητα, μία ζωὴ. Ἔτσι θ' ἀναπέμψει τὴν εὐχαριστία του γιά τὴ ζωὴ ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ συμπεριλαμβάνοντας μαζί μὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ δίχως νά χωρίζει ἀπὸ τὸν Μονογενῆ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὥστε νά ὀλοκληρῶνεται γιά τὸ Θεὸ τῶν ὄλων μαζί μὲ τὸν Μονογενῆ Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα ἢ τιμὴ καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ προσκύνηση στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων. Ἄμην.

36. Γεν. 18,27.

ΠΡΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΝ

ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΣΤΩΝ

Ἀδελφῶ καὶ συλλειτουργῶ Θεοφίλω, Γρηγόριος

Οὐ μόνης ἐστὶ τῆς κοσμικῆς σοφίας εὐπορος ἡ μεγάλη τῶν
 Ἀλεξανδρέων πόλις, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀληθινῆς τῆς ὄντως σοφίας παρ'
 ὑμῖν ἐξ ἀρχαίου βρύουσιν αἱ πηγαί. Διό μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν, παρ'
 οἷς πλέων ἢ πρὸς τὸ ἀγαθόν ἐστι δύναμις, παρὰ τούτων γίνεσθαι τῆς
 5 κατὰ τὸ μυστήριον ἀληθείας τὴν συμμαχίαν. Φησὶ γάρ που καὶ τὸ
 ὑψηλὸν Εὐαγγέλιον, ὅτι «ὧ πολὺ ἐδόθη, οὗτος τὸ πλεόν ἀπαιτηθή-
 σεται». Οὐκοῦν δίκαιος ἂν εἴης πᾶσαν τὴν ἐκ τῆς θείας χάριτος
 προσοῦσαν σοί τε καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ σου δύναμιν ἀντιστῆσαι τῇ ψευ-
 δωνύμῳ γνώσει τῶν κατὰ τῆς ἀληθείας ἀεὶ τι καινὸν ἐφευρισκόν-
 10 των, δι' ὧν τέμνεται μὲν ἢ κατὰ Θεὸν συμφωνία, σιγᾶται δὲ τὸ μέγα
 καὶ σεβάσμιον ὄνομα τῶν Χριστιανῶν· πρὸς δὲ τὰς ἀνθρωπίνας
 προσηγορίας ἡ Ἐκκλησία καταμερίζεται· καὶ τὸ πάντων δεινότατον,
 ὅτι χαίρουσιν οἱ ἄνθρωποι τοῖς πρὸς τὴν πλάνην καθηγουμένοις
 ἐπονομαζόμενοι. Εἰ μὲν οὖν ἦν δυνατὸν καθόλου τὴν προφητικὴν
 15 εὐχὴν εἰς πέρας ἐλθεῖν καὶ ἐκλείπειν τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἀπὸ τῆς γῆς
 καὶ τοὺς ἀνόμους, ὥστε μὴ ὑπάρχειν αὐτούς, ἦν ἂν τὸ τοιοῦτον τῷ
 παντὶ προτιμότερον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ λόγοι τῶν ἀνόμων ὑπερισχύουσιν
 ἐν τῇ τοῦ ἀντικειμένου ἐνεργείᾳ τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἔχοντες δύ-
 ναμιν, ἀγαπητὸν ἂν εἴη ἐλαττώσαι γοῦν τὰ κακὰ καὶ κωλύσαι πρὸς
 20 πλεόν προιοῦσαν τὴν τῶν χειρόνων ἐπαύξησιν.

1. Λουκᾶ 12,48.

2. Ψαλμ. 103,35.

ΠΡΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΝ

ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΣΤΩΝ

Στὸν ἀδελφὸ καὶ συλλειτουργὸ μου Θεόφιλο, ὁ Γρηγόριος

Δὲν εἶναι πλούσια στὴν κοσμικὴ μόνο σοφία ἡ μεγάλη πόλη τῶν Ἀλεξανδρινῶν, ἀλλὰ σ' ἐσαῶς ἀναβρῦζουν καὶ τῆς ἀληθινῆς σοφίας οἱ πηγές. Γι' αὐτὸ μοῦ φαίνεται σωστό, σὲ ὁποιους πλεονάζει ἡ δύναμη πρὸς τὸ ἀγαθό, αὐτοὶ νὰ γίνονται σύμμαχοι τῆς ἀλήθειας τῆς πίστεως μας. Γιατὶ λέει κάπου καὶ τὸ οὐράνιο Εὐαγγέλιο ὅτι «ὁποῖος ἔλαβε πολὺ, ἀπὸ αὐτὸν θὰ ζητηθεῖ περισσότερο»¹. Θὰ ἔπραττες λοιπὸν δίκαια, ἂν ὅλη τῆ δύναμη ποὺ παραχώρησε ἡ θεία χάρις σ' ἐσένα καὶ τὴν Ἐκκλησία σου τὴν ἀντιπαρέθετες στὴν ψευδώνυμη γνώση ἐκείνων ποὺ ἐπινοοῦν ἀδιάκοπα κάτι καινούργιο κατὰ τῆς ἀλήθειας, μὲ τοὺς ὁποίους σπάζει ἡ θεία συμφωνία καὶ ἀποσιωπᾶται τὸ μεγάλο καὶ σεβαστὸ ὄνομα τῶν Χριστιανῶν, ἐνῶ ἡ Ἐκκλησία διασπᾶται σ' αὐτὰ καὶ σ' ἐκεῖνα τὰ ἀνθρώπινα ὀνόματα. Καὶ τὸ πιὸ φοβερὸ ἀπὸ ὅλα, χαίρουν οἱ ἄνθρωποι νὰ ὀνομάζονται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχηγῶν τῆς πλάνης. Ἄν λοιπὸν ἦταν δυνατὸ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἐξ ὀλοκλήρου ἡ προφητικὴ εὐχή καὶ νὰ ἐξαφανιστοῦν οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ οἱ ἄνομοι ἀπὸ τῆ γῆ καὶ νὰ μὴν ὑπάρχουν², αὐτὸ θὰ ἦταν τὸ προτιμότερο γιὰ ὅλους. Ἐπειδὴ ὁμως ὑπερισχύουν οἱ λόγοι τῶν ἀνόμων³ ἀποχτώντας τῆ δύναμη κατὰ τῆς ἀλήθειας μὲ τὶς ἐνέργειες τοῦ ἀντιπάλου μας, θὰ ἦταν ἀρκετὸ νὰ περιορίσουμε τὸ κακὸ καὶ νὰ ἐμποδίσουμε τὴν ἐπαύξηση τῶν χειρότερων νὰ μεγαλώ-
νει.

3. Β' Θεοσσ. 2,4 καὶ 9.

Τί οὖν ἐστὶν ὁ φημι; Οἱ τῶν Ἀπολιναρίου δογμάτων προϊστάμενοι διὰ τῆς καθ' ἡμῶν μέμψεως κρατύνειν ἐπιχειροῦσι τὰ ἴδια, σάρκινον τὸν λόγον καὶ δημιουργὸν τῶν αἰώνων τὸν τοῦ ἀνθρώπου Υἱὸν καὶ θνητὴν τοῦ Υἱοῦ κατασκευάζοντες τὴν θεότητα. Προφέ-
 5 ρουσι γὰρ ὡς τινῶν τῶν κατὰ τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν δύο πρεσβευόντων υἱοῦς ἐν τῷ δόγματι, τὸν μὲν κατὰ φύσιν ὄντα, τὸν δὲ κατὰ θέσιν ὕστερον προσγενόμενον (οὐκ οἶδα παρ' ὅτου τὸ τοιοῦτον ἀκηκοότες καὶ πρὸς ποῖον διαπληκτιζόμενοι πρόσωπον· οὐπω γὰρ ἔγγων τὸν ταῦτα παραφθεγζάμενον). Πλὴν ἐπειδὴ ταύτην προστη-
 10 σάμενοι καθ' ἡμῶν τὴν ὑπόθεσιν διὰ τοῦ δοκεῖν τῇ ἀτοπίᾳ ταύτῃ συμπλέκεσθαι τὰς ἐαυτῶν ὑπολήψεις κρατύνουσιν, καλῶς ἂν ἔχοι τὴν σὴν ἐν Χριστῷ τελειότητα, καθὼς ἂν σοι ἐπὶ νοῦν ἀγάγη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐκκόψαι τὰς ἀφορμὰς τῶν ζητούντων τὰς καθ' ἡμῶν ἀφορμὰς καὶ πείσαι τοὺς ταῦτα συκοφαντικῶς ἐπικαλοῦντας
 15 τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, ὅτι οὔτε ἔστι δόγμα τοιοῦτον ἐν Χριστιανοῖς οὔτε κηρυχθήσεται.

Οὐ γάρ, ἐπειδὴ ὁ τῶν αἰώνων ποιητὴς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη, διὰ τοῦτο δύο υἱοὶ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἀριθμοῦνται, εἷς ὁ ποιητὴς τῶν αἰώ-
 20 νων καὶ ἄλλος ὁ ἐπὶ τῷ τέλει τῶν αἰώνων διὰ σαρκὸς φανερωθεὶς τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ. Εἰ γάρ τις τὴν οἰκονομικὴν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν εἰς ἑτέρου υἱοῦ κατασκευὴν λαμβάνοι, οὗτος, ἀριθμήσας καὶ πάσας τὰς τοῖς ἀγίοις γεγενημένας θεοφανείας τὰς πρὸς τε τῆς κατὰ σάρκα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ
 25 φανερώσεως καὶ τὰς μετὰ ταῦτα πάλιν τοῖς ἀξίοις γεγενημένας, κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῆς θεϊκῆς ἐπιφανείας υἱῶν πλῆθος εἶναι κατασκευάσει καὶ ἔσται αὐτῷ εἷς μὲν υἱὸς ὁ τῷ Ἀβραάμ χρηματίσας, ἕτερος δὲ ὁ ἐπιφανείς τῷ Ἰσαάκ· καὶ ὁ τῷ Ἰακώβ συμμαχήσας ἕτε-
 30 ρωτί, ἐν γνώφῳ, ἐν στύλῳ νεφέλης, ἐν τῇ κατενώπιον ὄψει, ἐν τοῖς ὀπισθίοις. Ἄλλος πάλιν υἱὸς ὁ τῷ διαδόχῳ τοῦ Μωυσέως συμπα-

4. Γεν. 12,1.

5. Γεν. 32,24-30.

Τί θέλω νά πῶ; Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Ἀπολιναρίου προσπαθοῦν νά ἰσχυροποιήσουν τὴ θέση τους κατηγορώντας ἐμᾶς, θέλοντας ν' ἀποδείξουν ὅτι ὁ Λόγος εἶναι σαρκικός καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δημιουργὸς τῶν αἰώνων καὶ ὅτι ἡ θεότητα τοῦ Υἱοῦ εἶναι θνητή. Προβάλλουν δηλαδή ὅτι μερικοὶ ἀπὸ τὴν καθόλου Ἐκκλησία πρεσβεύουν στὴ διδασκαλία τους δύο υἱούς, τὸν ἕνα σύμφωνα μὲ τὴ φύση ἀπὸ τὴν ἀρχή, τὸν ἄλλο θετὸ πού προστέθηκε ἀργότερα (δὲν ξέρω ἀπὸ ποῦ τὸ ἄκουσαν αὐτό, καὶ γιὰ ποιὸ πρόσωπο διαπληκτίζονται· δὲν κατάλαβα ποιὸς τὰ δίδαξε αὐτά). Ἐπειδὴ ὁμως ἐστησαν ἐναντίον μας τὴν παγίδα αὐτῆς τῆς θεωρίας καὶ μὲ τὴν ἰδέα ὅτι πιαστήκαμε σ' αὐτὴ ἐνισχύουν τὶς ἀπόψεις τους, θά ἦταν καλὸ ἡ χριστιανικὴ τελειότητά σου, ὅπως σοῦ πεῖ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ν' ἀφαιρέσεις τοὺς λόγους ὁποῖων ζητοῦν τὶς ἐναντίον μας ἀφορμὲς καὶ νά πείσεις ὁποῖους ἐπιρρίπτουν τὶς συκοφαντίες αὐτὲς στὴν Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ, ὅτι οὔτε ὑπάρχει τέτοια διδασκαλία μέσα στοὺς Χριστιανούς οὔτε θά κηρυχθεῖ.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ δημιουργὸς τῶν αἰώνων στὸ τέλος τῶν ἡμερῶν φάνηκε στὴ γῆ κι ἐξῆσε ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, δὲ θά πεῖ βέβαια ὅτι γι' αὐτὸ ὑπάρχουν στὴν Ἐκκλησία δύο στὸν ἀριθμὸ υἱοί, ἕνας ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων καὶ ἄλλος αὐτὸς πού στὸ τέλος τῶν αἰώνων φανερώθηκε ἐνσαρκος στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Ἄν κανένας θεωρεῖ τὴν ἐνσαρκὴ κατὰ θεῖαν οἰκονομίαν ἐμφάνιση τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργία ἄλλου υἱοῦ, αὐτὸς ἂν μετρήσει ὅλες τὶς θεοφάνειες πρὸς τοὺς ἁγίους, ὅσες ἐγιναν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνσαρκὴ ἐμφάνιση τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ κι ὅσες πάλι ἐγιναν πρὸς τοὺς ἀξιόους ἔπειτα, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν θεϊκῶν ἐμφανίσεων θ' ἀποδείξει πὼς ὑπάρχει πλῆθος υἱῶν. Θά ἔχει νά δείξει ἕνα υἱὸ πού ἐμφανίστηκε στὸν Ἀβραάμ⁴, ἄλλον πού φάνηκε στὸν Ἰσαάκ, τρίτον ἐκεῖνον πού συμπάλεψε μὲ τὸν Ἰακώβ⁵· ἄλλος πάλι πὼς εἶναι αὐτὸς πού φανερώθηκε στὸ Μωϋσῆ⁶ μὲ διάφορες ὄψεις, ὡς φῶς, ὡς γνόφος, ὡς στύλος νεφέλης, κατὰ πρόσωπο ἢ καὶ ἐκ τῶν νώτων. Ἄλλος πάλι υἱὸς ἐκεῖνος πού συμπαρατάχθηκε μὲ τὸ διάδοχο τοῦ Μωϋσῆ⁷ κι ἐκεῖνος πού παρουσιάστηκε στὸν Ἰὼβ

6. Ἐξ. 3,2· 19,16· 20,21· 13,21· 33,11· 14,19.

7. Ἰησ. Ναυῆ 5,13.

ραταζάμενος· και ὁ διὰ λαίλαπος τῷ Ἰώβ χρηματίσας· και ὁ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ θρόνου τῷ Ἡσαΐα φανείς· και ὁ ἀνθρωπικῶ σχήματι παρὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ τῷ λόγῳ ὑπογραφείς· και μετὰ ταῦτα ὁ ἐν τῷ φωτὶ καταστράμας τὸν Παῦλον· και πρὸ τούτου ὁ ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῖς περι-
 5 τὸν Πέτρον ἐν ὑψηλοτέρῃ δόξῃ φανείς. Εἰ δὲ τοῦτο ἄτοπον και παντελῶς ἀσεβές, τὸ τὰς ποικίλας τοῦ Μονογενοῦς θεοφανείας εἰς ἀριθμὸν υἰῶν καταμερίζειν, τὴν ἴσῃν ἀτοπίαν ἔχει και τὸ τὴν διὰ σαρκὸς ἐπιφάνειαν ἀφορμὴν εἰς ἑτέρου υἰοῦ κατασκευὴν ποιῆσθαι.

Οἰόμεθα γὰρ ὅτι κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἐκάστου δυνάμεως τῶν
 10 δεχομένων τὴν θεϊαν ἐπιφάνειαν αἰεὶ γέγονε τῆς ὑπερεχούσης φύσεως ἢ ὄπτασία, μείζων μὲν και θεοπρεπεστέρα τοῖς δυναμένοις καθικέσθαι τοῦ ὕψους, ἐλάττων δὲ και μικροπρεπεστέρα τοῖς ἀχωρήτοις τοῦ μείζονος· οὗ χάριν οὐχ ὁμοίως ταῖς προλαβούσαις ἐπιφανείαις ἐν τῇ διὰ σαρκὸς οἰκονομίᾳ τῇ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ ἐπιφαίνε-
 15 ται, ἀλλ' ἐπειδὴ «πάντες», καθὼς φησιν ὁ προφήτης, «ἐξέκλινάν τε και ἠχρειώθησαν και οὐκ ἦν», καθὼς γέγραπται, «ὁ δυνάμενος συνιέναι και ἐκζητῆσαι τὸ τῆς θεότητος ὕψος», διὰ τοῦτο τῇ σαρκωδестέρῃ γενεᾷ ἐπιφαινόμενος ὁ μονογενῆς Υἱὸς σὰρξ γίνεται, κατὰ τὴν βραχύτητα τοῦ δεχομένου ἑαυτὸν συστειλάς, μᾶλλον δέ, καθὼς
 20 φησιν ἡ Γραφή, ἑαυτὸν κενώσας, ἵνα ὅσον χωρεῖ ἡ φύσις τοσοῦτον δέξεται. Τὸ γὰρ εἶναι τὴν γενεὰν ἐκείνην παρὰ τὰς προλαβούσας κατάκριτον, σαφῶς παρὰ τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς μεμαθήκαμεν, ἐν οἷς Σοδομίτας τε αὐτῶν ἀνεκτοτέρους ἀπέφηνε και Νινευίτας και τὴν τοῦ νότου βασιλίσσαν κατακρινεῖν ἐν τῇ ἀναστάσει τὴν γενεὰν ἐκεί-
 25 νην ὁ Κύριος διωρίσατο.

Εἰ μὲν οὖν πάντες κατὰ τὸν Μωυσέα δυνατῶς εἶχον ἐντὸς γενέσθαι τοῦ γνώφου, ἐν ᾧ εἶδεν ὁ Μωυσεὺς τὰ ἀθέατα ἢ κατὰ τὸν ὑψηλὸν Παῦλον τριῶν οὐρανῶν ὑπεραρθῆναι και ἐν παραδείσῳ περὶ

8. Ἰώβ 38,1.

9. Ἡσ. 6,21.

10. Ἰεζ. 1,26.

11. Πράξ. 9,3.

12. Ματθ. 17,1.

13. Ψαλμ. 13,3.

μέσα στην καταιγίδα⁸ κι εκείνος πού φανερώθηκε στον Ἡσαΐα⁹ σὲ θρόνο ὑψηλὸ κι ἐκεῖνος πού περιέγραψε ὁ Ἰεζεκιήλ¹⁰ μὲ ἀνθρώπινη μορφή κι ἐπειτα ἐκεῖνος πού ἀστραποβόλησε τὸν Παῦλο¹¹ μὲ φῶς καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτὸ ἐκεῖνος πού φάνηκε ἐπάνω στὸ δροσ στοὺς γύρω ἀπὸ τὸν Πέτρο¹² μὲ τὴν οὐράνια δόξα του. Ἐν ὄψει εἶναι ἀνόητο κι ὀλότελα ἀσεβὲς νὰ καταμερίζεις σὲ πολλοὺς υἱοὺς τις διάφορες θεοφάνειες τοῦ Μονογενοῦς, εἶναι ἐξίσου ἀνόητο νὰ θεωροῦμε ὡς ἀφορμὴ δημιουργίας κι ἄλλου υἱοῦ τὴν ἔνσαρκη ἐμφάνισή του.

Γιατὶ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι ἡ ὄπτασία τῆς ὑπερέχουσας φύσης γίνεται πάντα σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο τῆς δύναμης καθενὸς ἀπὸ αὐτοὺς πού δέχονται τὴ θεία φανέρωση· παρουσιάζεται μεγαλύτερη καὶ θεοπρεπέστερη σὲ ὄσους μποροῦν νὰ ἀγγίξουν τὸ ὕψος τῆς, πῶς μικρὴ καὶ πῶς περιορισμένη μὲ ὄσους δὲ χωροῦν τὸ μεγαλύτερο. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν φανερώνεται στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν ἔνσαρκη οἰκονομία ὅπως στὶς προηγούμενες ἐμφανίσεις τῆς ἀλλὰ ἐπειδὴ, ὅπως λέει ὁ προφήτης, «ὄλοι παρεξέκλιναν ἀπὸ τὸν ἴσιο δρόμο καὶ κατάντησαν στὴ διαφθορὰ»¹³ καὶ δὲ βρισκόταν, ὅπως ἔχει γραφεῖ, ἐκεῖνος πού θὰ μπορούσε νὰ συλλάβει καὶ νὰ ἀναζητήσῃ τὸ ὕψος τῆς θεότητος¹⁴, γι' αὐτὸ τώρα πού ἐμφανίζεται ὁ μονογενὴς Υἱὸς σὲ γενεὰ σαρκικότερη γίνεται σάρκα. Περιορίσε δηλαδὴ τὸν ἑαυτὸ του σύμφωνα μὲ τὴ βραχύτητα ἐκείνου πού τὸν δέχεται, ἢ μάλλον, ὅπως λέει ἡ Γραφή, «ἐκένωσε»¹⁵ τὸν ἑαυτὸ του, γιὰ νὰ δεχτεῖ ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀπὸ αὐτὸν τόσο ὅσο μπορεῖ νὰ χωρέσει. Ὅτι ἡ γενιὰ ἐκείνη ἦταν πῶς πολὺ ἀπὸ τις προηγούμενες κατακριτέα, τὸ μάθαμε σαφῶς ἀπὸ τὸ λόγο τοῦ Κυρίου πού ἀνακήρυξε τοὺς Σοδομίτες καὶ τοὺς Νινευίτες πῶς ἀνεκτοὺς ἀπὸ αὐτοὺς¹⁶ καὶ καθόρισε ὅτι ἡ βασίλισσα τοῦ Νότου θὰ κατακρίνει κατὰ τὴν ἀνάστασι ἐκείνη τὴ γενεά¹⁷.

Ἐν ὄψει ὅπως ὁ Μωυσῆς εἶχαν ὄλοι τὴ δυνατότητα νὰ εἰσέλθουν μέσα στὸ γνόφο¹⁸, ὅπου ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὰ ἀθέατα· ἢ ὅπως ὁ οὐράνιος Παῦλος νὰ ὑπερβοῦν τρεῖς οὐρανοὺς¹⁹ καὶ νὰ πληροφο-

14. Ψαλμ. 81,5. Ρωμ. 11,33.

15. Φιλ. 2,7.

16. Ματθ. 10,15.

17. Ματθ. 12,42.

18. Ἐξ. 20,21.

19. Β' Κορ. 12,2.

τῶν ὑπὲρ λόγον πραγμάτων διδαχθῆναι τὰ ἄρρητα· ἢ κατὰ τὸν
 ζηλωτὴν Ἡλίαν τῷ πυρὶ πρὸς τὸν αἰθέριον χῶρον συνεπαρθῆναι
 καὶ μὴ βαρυθῆναι τῷ ἐφορκίῳ τοῦ σώματος· ἢ κατὰ τὸν Ἰεζεκιήλ
 τε καὶ Ἡσαΐαν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς δόξης ἰδεῖν τὸν ἐπὶ τῶν Χερουβιμ
 5 ἐπαιρόμενον ἢ ὑπὸ τῶν Σεραφίμ δοξαζόμενον (οὐδ' ἂν ἐγένετο πάν-
 τως χρεία τῆς διὰ σαρκὸς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπιφανείας, πάντων
 τοιούτων ὄντων). Ἐπειδὴ δέ, καθὼς ὁ Κύριος λέγει, γενεὰ πονηρὰ
 καὶ μοιχαλὶς ἦν ἡ γενεὰ ἐκείνη (πονηρὰ μὲν διὰ τό, καθὼς φησι τὸ
 Εὐαγγέλιον, ὄλον τότε τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κείσθαι, μοιχαλὶς
 10 δὲ διὰ τὸ ἀποστᾶσαν αὐτὴν τοῦ ἀγαθοῦ νυμφίου τῷ διὰ κακίας μοι-
 χεύοντι τὰς ψυχὰς ἀνακραθῆναι), τούτου χάριν ὁ ἀληθινὸς ἰατρός, ὁ
 τοὺς κακῶς ἔχοντας θεραπεύων ὡς ἐπεζήτητε τὴν θεραπείαν ἢ νό-
 σος, οὕτω προσήγαγε τῷ ἀρρωστοῦντι τὴν ἐπιμέλειαν, τρόπον τινὰ
 συνασθενήσας τῇ ἀρρωστίᾳ τῆς ἡμετέρας φύσεως καὶ σὰρξ γενόμε-
 15 νος, ἣτις ἐν τῇ ἑαυτῆς φύσει συνουσιωμένην ἔχει τὴν ἀσθένειαν, κα-
 θὼς διδάσκει ἡ θεία φωνὴ ὅτι «τὸ Πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ
 ἀσθενής».

Εἰ μὲν οὖν τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ γενόμενον καὶ ἐν τῷ
 θνητῷ τὸ ἀθάνατον καὶ τὸ δυνατὸν ἐν τῷ ἀσθενεῖ καὶ ἐν τῷ τρεπτῷ
 20 τε καὶ φθειρομένῳ τὸ ἀναλλοιώτον τε καὶ ἀφθαρτον ἐφήκεν ἐπιμεῖ-
 ναι τὸ θνητὸν τῷ θνητῷ ἢ τῇ φθορᾷ τὸ φθαρτὸν καὶ τὰ ἄλλα τοῖς ἄλ-
 λοις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, εἰκότως ἂν τις δυνάδα τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ
 ἐνεθεώρησεν, τῶν κατὰ τὸ ἐναντίον θεωρουμένων ἐκάτερον ἰδια-
 ζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ ἀριθμῶν. Εἰ δὲ τὸ θνητὸν ἐν τῷ ἀθανάτῳ γενό-
 25 μενον ἀθανασία ἐγένετο, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ φθαρτὸν εἰς ἀφθαρσίαν
 μετέβαλε, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὡσαύτως πρὸς τὸ ἀπαθές τε καὶ θεῖον
 μετεποιήθη, τίς ὑπολείπεται λόγος ἔτι τοῖς εἰς δυϊκὴν διαφορὰν τὸ ἐν
 διασχίζουσιν;

Ὁ γὰρ Λόγος καὶ πρὸ τῆς σαρκὸς καὶ μετὰ τὴν ἔνσαρκον οἰκο-
 30 νομίαν Λόγος καὶ ἦν καὶ ἔστιν· καὶ ὁ Θεὸς καὶ πρὸ τῆς τοῦ δούλου
 μορφῆς καὶ μετὰ ταύτην Θεός ἐστιν· καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν πρὶν τε

20. Δ' Βασ. 2,11.

21. Ἰεζ. 10,1 καὶ Ἡσ. 6,1.

ρηθούν μέσα στον παράδεισο δσα δὲ λέγονται γιὰ τὰ ὑπέρλογα πράγματα: ἢ ὅπως ὁ Ἡλίας ὁ ζηλωτῆς μὲ τὸ πύρινο ἄρμα νὰ συνυψωθῶν πρὸς τὸν αἰθέριο χῶρο²⁰ καὶ νὰ μὴ νιώσουν νὰ τοὺς βαραίνει τὸ ἐφόλκιο τοῦ σώματος· ἢ ὅπως ὁ Ἰεζεκιήλ καὶ ὁ Ἡσαίας²¹ νὰ δοῦν ἐπάνω στὸ θρόνο τῆς δόξας αὐτὸν ποὺ ὑψώνουν τὰ Χερουβὶμ ἢ δοξάζουν τὰ Σεραφεῖμ, τότε ἀσφαλῶς δὲ θὰ χρειαζόταν ἡ ἔνσαρκτη φανέρωση τοῦ Θεοῦ μας, ἀφοῦ ὅλοι θὰ ἦταν ὅπως αὐτός. Ἐπειδὴ ὁμως, ὅπως λέει ὁ Κύριος²², ἡ γενεὰ ἐκείνη ἦταν γενεὰ γεμάτη κακία καὶ μοιχαλίδα (γεμάτη κακία, γιὰτι ὅπως λέει τὸ Εὐαγγέλιο²³, ὅλος ὁ κόσμος τότε ἦταν βουτηγμένος στὴν κακία, μοιχαλίδα γιὰτι ἀποχωρίστηκε ἀπὸ τὸν ἀγαθὸ νυμφίο κι ἔσμιξε μὲ ἐκείνον ποὺ μοιχεύει τίς ψυχὰς μὲ τὴν κακία), γι' αὐτὸ ὁ ἀληθινὸς γιαιτρός ποὺ θεράπευε τοὺς ἀσθενεῖς, μὲ τὴν θεραπεία ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ ἀσθένεια, πρόσφερε στὸν ἄρρωστο τὴν ἀνάλογη φροντίδα, συνασθενώντας κατὰ κάποιον τρόπο μὲ τὴν ἀρρώστια τῆς δικῆς μας φύσης καὶ παίρνοντας σάρκα, ποὺ ἔχει ἔμφυτη μέσα της τὴν ἀσθένεια, ὅπως διδάσκει ὁ θεῖος λόγος ὅτι «τὸ πνεῦμα σας εἶναι πρόθυμο ἀλλὰ ἡ σάρκα σας ἀδύναμη»²⁴.

Ὅταν λοιπὸν τὸ θεῖο εἰσῆλθε στὸ ἀνθρώπινο καὶ τὸ ἀθάνατο στὸ θνητὸ καὶ τὸ δυνατὸ στὸ ἀδύναμο καὶ μέσα στὸ μεταβλητὸ καὶ φθαρτὸ τὸ ἀναλλοίωτο καὶ ἀφθαρτο, ἂν εἶχε προστάξει νὰ μείνει τὸ θνητὸ στὸ θνητὸ ἢ τὸ φθαρτὸ στὴ φθορὰ καὶ τὰ ἄλλα στὰ ἄλλα μὲ τὸν ἴδιον τρόπο, δικαιολογημένα θὰ ἀπέδιδε κάποιος δυάδα στὸν Υἱὸ τοῦ Θεοῦ, ἀριθμώντας χωριστὰ καθένα καθεαυτὸ ἀπὸ τὰ νοούμενα καὶ ἀντίθετα. Ἄν ὁμως μπαίνοντας τὸ θνητὸ στὸ ἀθάνατο ἐγινε κι αὐτὸ ἀθανασία καὶ ὁμοίως μεταβλήθηκε καὶ τὸ φθαρτὸ σὲ ἀφθαρσία καὶ μεταβλήθηκαν ὁμοια καὶ ὅλα τὰ ἄλλα κι ἔφτασαν στὴν ἀπάθεια καὶ στὸ θεῖο, ποιὸς λόγος ἀπομένει ἀκόμη σ' αὐτοὺς ποὺ διασχίζουν τὸ ἓνα σὲ δύο διάφορα;

Ὁ Λόγος καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ σάρκα του καὶ μετὰ τὴν ἔνσαρκτη οἰκονομία ἦταν καὶ εἶναι Λόγος. Καὶ ὁ Θεὸς καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ δουλικὴ μορφή, καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴν εἶναι Θεός. Ἐπίσης καὶ τὸ ἀληθινὸ

22. Ματθ. 12,39.

23. Α' Ἰω. 5,19.

24. Ματθ. 26,41.

ἐλλάμψαι τῇ σκοτίᾳ καὶ μετὰ ταῦτα φῶς ἐστὶν ἀληθινόν. Εἰ οὖν ἀμετάπτωτος καὶ ἀμετάθετος πᾶσα θεοπρεπῆς ἔννοια διὰ παντὸς περὶ τὸν Μονογενῆ καθορᾶται καὶ ὁ αὐτός ἐστιν αἰεὶ πρὸς ἑαυτὸν ὡσαύτως ἔχων, πῶς τις ἡμᾶς ἀναγκάζει τὴν διὰ σαρκὸς γενομένην αὐτοῦ 5 ἐπιφάνειαν υἱῶν δυνάδα κατονομάζειν, ὡς τοῦ μὲν προαιωνίου ὄντος Υἱοῦ, τοῦ δὲ διὰ σαρκὸς τῷ Θεῷ γεννηθέντος ἄλλου υἱοῦ;

Ἡμεῖς γὰρ σωθῆναι μὲν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ παρὰ τοῦ μυστηρίου καὶ μεμαθήκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν· υἱὸν δὲ Θεοῦ σάρκινον ἰδιαζόντως ἐφ' ἑαυτοῦ θεωρούμενον οὔτε 10 ἐμάθομεν οὔτε ἐξ ἀκολουθίας τινὸς νοεῖν ἐναγόμεθα. Οὐ γὰρ ἀμαρτία καὶ κατάρα δι' ἡμᾶς, καθὼς ὁ ἀπόστολος λέγει, γενόμενος καὶ τὰς ἡμετέρας ἀναλαβὼν ἀσθενείας, κατὰ τὴν Ἡσαίου φωνήν, περὶ ἑαυτὸν, ἀφήκεν ἀνίατον τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὴν κατάραν καὶ τὴν ἀσθένειαν· ἀλλὰ τὸ μὲν θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς κατεπόθη, ὁ δὲ σταυρωθεὶς 15 ἐξ ἀσθενείας ἔζησεν ἐκ δυνάμεως ἢ τε κατάρα εἰς εὐλογίαν μετεποιήθη καὶ πᾶν, ὅσον ἀσθενὲς τῆς φύσεως ἡμῶν καὶ ἐπίκηρον ἀνακραθὲν τῇ θεότητι ἐκεῖνο ἐγένετο, ὅπερ ἡ θεότης ἐστίν. Πόθεν οὖν ἂν τις τὴν δυνάδα τῶν υἱῶν ἐννοήσειεν ὡς ἀνάγκη τινὶ διὰ τῆς κατὰ σάρκα οἰκονομίας πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν ἐναγόμενος;

20 Ὁ γὰρ αἰεὶ ἐν τῷ Πατρὶ ὢν καὶ αἰεὶ ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα καὶ ἠνωμένος αὐτῷ, ὡς ἦν καὶ πρῶην, οὕτω καὶ ἔστι καὶ ἔσται καὶ ἄλλος παρ' ἐκεῖνον υἱὸς οὔτε ἦν οὔτε ἐγένετο οὔτε ἔσται· ἡ δὲ προσληφθεῖσα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπαρχή, ὑπὸ τῆς παντοδυνάμου θεότητος (ὡς ἂν εἴποι τις εἰκόνη χρώμενος) οἷόν τις σταγῶν δξους 25 ἀπείρῳ πελάγει κατακραθεῖσα, ἔστι μὲν ἐν τῇ θεότητι, οὐ μὴν ἐν τοῖς ἰδίῳις αὐτῆς ἰδιώμασιν. Οὕτω γὰρ ἂν ἡ τῶν υἱῶν δυνὰς ἀκολούθως ὑπεννοεῖτο, εἰ ἐν τῇ ἀφράστῳ τοῦ Υἱοῦ θεότητι ἑτερογενῆς τις φύσις ἐν ἰδιάζουσι σημείοις ἐπεγινώσκετο, ὡς εἶναι τὸ μὲν ἀσθενὲς ἢ μικρὸν ἢ φθαρτὸν ἢ πρόσκαιρον, τὸ δὲ δυνατὸν καὶ μέγα καὶ 30 ἀφθαρτον καὶ ἀίδιον· ἐπειδὴ δὲ πάντων τῶν τῷ θνητῷ συνεπιθεω-

φῶς καὶ προτοῦ νὰ λάμπει στὸ σκοτάδι καὶ ἔπειτα εἶναι φῶς ἀληθινό. Ἄν λοιπὸν κάθε ἐννοια θεοπρεπῆς νοεῖται πάντοτε ἀμετάπτωτη καὶ ἀμετάθετη γιὰ τὸν Μονογενῆ, καὶ εἶναι πάντοτε ὁ ἴδιος στὴν ἴδια σχέσῃ μὲ τὸν ἑαυτό του, πῶς μᾶς ὑποχρεώνει κάποιος νὰ ὀνομάζομε τὴ φανέρωσή του μὲ τὴ σάρκα δυάδα υἱῶν, ἀφοῦ ὁ ἕνας εἶναι Υἱὸς προαιώνιος καὶ ὁ ἄλλος υἱὸς εἶναι αὐτὸς ποὺ ἀπέκτησε ὁ Θεὸς μὲ γέννηση;

Ἔχομε καὶ διδαχτεῖ ἀπὸ τὴν πίστη μας καὶ πιστέψει ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση σώθηκε μετὰ τὴν ἔνωσή της μὲ τὸ Λόγο. Δὲν ἀκούσαμε ὅμως γιὰ σαρκικὸ υἱὸ ποὺ νὰ νοεῖται ἰδιαίτερος καθ'ἑαυτὸν οὔτε μᾶς ὡθεῖ κάποια λογικὴ ἀκολουθία νὰ φανταστοῦμε. Ἐγινε βέβαια γιὰ μᾶς κατάρρα, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος²⁵ καὶ πῆρε ἐπάνω του τὰ ἀρρωστήματά μας, κατὰ τὸ λόγο τοῦ Ἡσαΐα²⁶, καὶ δὲν ἄφησε ἀθεράπευτη τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν κατάρρα καὶ τὴν ἀσθένεια. Ἄλλὰ ἡ θνητότητά μας καταπόθηκε ἀπὸ τὴ ζωὴ²⁷, αὐτὸς ποὺ σταυρώθηκε ἀπὸ ἀσθένεια²⁸ ἔζησε μὲ τὴ δύναμή του καὶ ἡ κατάρρα μεταμορφώθηκε σ' εὐλογία²⁹ καὶ κάθετι ἀδύναμο καὶ θνητὸ τῆς φύσης μας, ἀφοῦ ἀναμίχθηκε μὲ τὴ θεότητα, ἔγινε αὐτὸ ποὺ εἶναι ἡ θεότητα. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ κανένας τὴ δυάδα τῶν υἱῶν σὰ νὰ ὡθεῖται ἀπὸ κάποια ἀνάγκη πρὸς τὴν ἀντίληψη αὐτὴ μὲ τὴν οἰκονομία τῆς σάρκωσης;

Αὐτὸς δηλαδὴ ποὺ εἶναι πάντοτε μέσα στὸν Πατέρα καὶ ποὺ ἔχει πάντοτε τὸν Πατέρα μέσα του καὶ εἶναι ἐνωμένος μαζί του, ὅπως ἦταν καὶ πρωύτερα, ἔτσι εἶναι καὶ θὰ εἶναι καὶ κανένας ἄλλος υἱὸς ἐκτὸς ἀπὸ ἐκεῖνον οὔτε ἦταν οὔτε ἔγινε οὔτε θὰ γίνῃ. Ἡ ἀπαρχὴ τῆς ἀνθρώπινης φύσης ποὺ πῆρε ἡ παντοδύναμη θεότητα (ὅπως θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανένας χρησιμοποιοῦντας εἰκόνα), σὰ μιὰ σταγόνα ξίδι ποὺ ἀνακατώθηκε μὲ τὸ ἄπειρο πέλαγος, ὑπάρχει στὴ θεότητα ὄχι ὅμως στὰ ἰδιαίτερά της γνωρίσματα. Ἡ δυάδα τῶν υἱῶν θὰ γινόταν ἀντιληπτὴ μὲ λογικὴ συνέπεια ἔτσι· ἂν μέσα στὴν ἀφραστὴ θεότητα τοῦ Υἱοῦ ἀναγνωρίζοταν κάποια φύση ἄλλης κατηγορίας μὲ ἰδιάζοντα σ' ἐκεῖνη γνωρίσματα, ὥστε νὰ εἶναι τὸ ἓνα ἡ ἀδύναμο ἢ μικρὸ ἢ φθαρτὸ ἢ πρόσκαιρο καὶ τὸ ἄλλο δυνατό, μεγάλο, ἀφθαρτο, αἰδίο. Ὅταν ὅμως μεταποιηθοῦν μέσα στὰ γνωρίσμα-

28. Β' Κορ. 13,4.

29. Β' Ἐσδρ. (=Νεεμ.) 13,2.

ρουμένων ἐν τοῖς τῆς θεότητος ἰδιώμασι μεταποιηθέντων, ἐν οὐδενὶ καταλαμβάνεται ἡ διαφορὰ (ὅπερ γὰρ ἂν τις ἴδῃ τοῦ Υἱοῦ, θεότης ἐστί, σοφία, δύναμις, ἁγιασμός, ἀπάθεια), πῶς ἂν διαιροῖτο τὸ ἐν εἰς δυϊκὴν σημασίαν, μηδεμιᾶς διαφορᾶς τὸν ἀριθμὸν μεριζούσης;

5 Ἡ γὰρ θεότης τὸ ταπεινὸν ὑπερύψωσεν· τῷ κατωνομασμένῳ ἀνθρωπικῶς τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ἐχαρίσατο· τὸ ὑποχείριον καὶ δοῦλον κύριον καὶ βασιλέα ἐποίησεν, καθὼς ὁ Πέτρος φησὶν, ὅτι «Κύριον αὐτὸν καὶ Χριστὸν ὁ Θεὸς ἐποίησεν» (νοοῦμεν γὰρ διὰ τοῦ Χριστοῦ βασιλέα). Καὶ διὰ τὴν ἀκριβῆ ἐνότητα τῆς τε προσληφθείσης
10 σαρκὸς καὶ τῆς προσλαβομένης θεότητος ἀντιμεθίσταται τὰ ὀνόματα, ὥστε καὶ τὸ ἀνθρώπινον τῷ θεῷ καὶ τὸ θεῖον τῷ ἀνθρώπινῳ κατονομάζεσθαι. Διὸ καὶ ὁ ἐσταυρωμένος «Κύριος τῆς δόξης» ὑπὸ τοῦ Παύλου καλεῖται καὶ ὁ προσκυνούμενος ὑπὸ πάσης κτίσεως, «τῶν τε ἐπουρανίων καὶ ἐπειγείων καὶ καταχθονίων», «Ἰησοῦς»
15 ὀνομάζεται· διὰ τούτων γὰρ ἡ ἀληθὴς τε καὶ ἀδιαίρετος ἔνωσις ἐρμηνεύεται, ἐκ τοῦ καὶ τὴν ἄφραστον τῆς θεότητος δόξαν τῆ τοῦ Ἰησοῦ προσηγορία σημαίνεσθαι, ὅταν «πᾶσα σὰρξ ἐξομολογήσεται καὶ πᾶσα γλῶσσα» ὅτι «Κύριος Ἰησοῦς Χριστός», καὶ τὸν τὰ πάθη τοῦ σταυροῦ δεξάμενον καὶ περονηθέντα τοῖς ἥλοις καὶ διαπαρέντα
20 τῆ λόγχῃ «Κύριον δόξης» παρὰ τοῦ Παύλου προσαγορεύεσθαι. Εἰ οὖν καὶ τὸ ἀνθρώπινον οὐκ ἐν τοῖς τῆς φύσεως ἰδιώμασι δείκνυται, ἀλλὰ «Κύριος τῆς δόξης» ἐστίν, οὐκ ἂν δέ τις εἰπεῖν δύο κυρίους δόξης τολμήσειεν, μαθὼν ὅτι «εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα», πόθεν ἡμῖν ἐπικαλοῦσι τῶν υἱῶν τὴν δυάδα οἱ τὴν καθ'
25 ἡμῶν κατηγορίαν εὐπρόσωπον ἀφορμὴν εἰς κατασκευὴν τῶν ἰδίων ὑπολήψεων προβαλλόμενοι;

Τὰ μὲν οὖν παρ' ἡμῶν εἰς ἀπολογίαὶν τοιαῦτα· ζητοῦμεν δὲ παρὰ τῆς σῆς ἐν Χριστῷ τελειότητος μείζονα καὶ τελειότεραν τῆς ἀληθείας τὴν συμμαχίαν, ὡς ἂν μηδεμίαν ἔχοιεν κατὰ τῆς Ἐκκλη-
30 σίας εἰς κατηγορίαν λαβὴν οἱ διὰ τῆς καθ' ἡμῶν μέμψεως τὰς ἰδίας ὑπολήψεις κρατύνοντες.

30. Φιλ. 2,9.

31. Πράξ. 2,36.

τα τῆς θεότητας ὅλα ὅσα παρατηροῦνται στὴ θνητὴ φύση, ἐπειδὴ δὲν νοεῖται καθόλου ἡ διαφορὰ (γιατὶ ὁποιο γνῶρισμα τοῦ Υἱοῦ κὶ ἂν παρατηρήσει κανένας εἶναι θεότητα, σοφία, δύναμη, ἁγιασμός, ἀπάθεια), πῶς θὰ μπορούσε νὰ διαιρεθεῖ τὸ ἓνα σὲ δυϊκὴ σημασία, ἀφοῦ καμιά διαφορὰ δὲ χωρίζει τὸν ἀριθμὸ ἓνα;

Ἡ θεότητα ὑπερύψωσε τὸ ταπεινὸ· σ' αὐτὸ πού εἶχε ὄνομα ἀνθρώπινο χάρισε τὴ δυνατότητα νὰ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ὄνομα³⁰. Ὅ,τι ἦταν ὑποχείριο καὶ δούλο τὸ ἔκανε κύριο καὶ βασιλιά, ὅπως λέει ὁ Πέτρος ὅτι «ὁ Θεὸς τὸν ἔκανε Κύριο καὶ Χριστὸν»³¹ (μὲ τὸ Χριστὸς νοοῦμε τὸ βασιλιά). Καὶ γιὰ τὴν ἀκριβὴ ἐνότητα τῆς σάρκας πού ἔχει προσληφθεῖ καὶ τῆς θεότητας πού τὴν προσέλαβε ἀντιμεθίστανται τὰ ὀνόματα, ὥστε τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο νὰ ὀνομάζεται μὲ τὸ θεῖο καὶ τὸ θεῖο μὲ τὸ ἀνθρώπινο. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ σταυρωμένος καλεῖται ἀπὸ τὸν Παῦλο³² «Κύριος τῆς δόξας», καὶ αὐτὸς πού τὸν προσκυνᾷ ὅλη ἡ κτίση, τὰ ἐπουράνια, τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ ὑποχθόνια³³, ὀνομάζεται Ἰησοῦς. Μὲ αὐτὰ ἐρμηνεύεται ἡ ἀληθινὴ καὶ ἀδιαίρετη ἔνωση, ἀπὸ τὸ ὅτι μὲ τὴν προσηγορίαν Ἰησοῦς δηλώνεται καὶ ἡ ἄφραστη δόξα τῆς θεότητας, ὅταν κάθε σάρκα διακηρύξει καὶ κάθε γλῶσσα ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι Κύριος³⁴ καὶ ὅτι αὐτὸς πού ὑπέφερε τὰ πάθη τοῦ σταυροῦ, πού καρφώθηκε μὲ τὰ καρφιά καὶ τὸν τρύπησαν μὲ τὴ λόγχη, ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν Παῦλο «Κύριος τῆς δόξας». Ἄν καὶ δὲν ἐμφανίζεται λοιπὸν τὸ ἀνθρώπινο στὰ ἰδιώματα τῆς φύσης του ἀλλὰ εἶναι Κύριος τῆς δόξας³⁵ καὶ δὲ θὰ τολμήσει κανένας νὰ μιλήσει γιὰ δύο κυρίους τῆς δόξας, ὅταν ἔχει μάθει ὅτι «ἓνας εἶναι ὁ Κύριος ὁ Ἰησοῦς Χριστός», μέσω τοῦ ὁποίου δημιουργήθηκαν τὰ πάντα, ἀπὸ ποῦ μᾶς φορτώνουν τὴν δυάδα τῶν υἱῶν αὐτοὶ πού προβάλλουν τὴν ἐναντίον μας κατηγορία ὡς εὐπρόσωπη ἀφορμὴ γιὰ ν' ἀποδείξουν τὶς δικές τους γνώμες;

Αὐτὴ εἶναι ἡ δικὴ μας υπεράσπιση. Ἄπὸ τὴ δικὴ σου χριστιανικὴ τελειότητα ζητοῦμε μεγαλύτερη καὶ τελειότερη συμμαχία γιὰ υπεράσπιση τῆς ἀλήθειας, γιὰ νὰ μὴν ἔχουν καμιά ἀφορμὴ νὰ κατηγορήσουν τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοὶ πού μὲ τοὺς ἐναντίον μας ψόγους τοὺς ἐνισχύουν τὶς δικές τους γνώμες.

32. Α' Κορ. 2,8.

33. Φιλ. 2,10-11.

34. Φιλ. 2,11.

35. Α' Κορ. 2,8.

ΠΡΟΣ ΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ

Καλὸν ἂν γένοιτο προσίμιον ἡμῖν τοῦ λόγου ἢ τοῦ Κυρίου
 φωνή, κελεύουσα προσέχειν ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, «οἵτινες ἔρ-
 χονται», φησί, «πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι
 λύκοι ἄρπαγες ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς». Εἰ
 5 οὖν ὁ καρπὸς διακρίνει τό τε ἀληθινὸν πρόβατον καὶ τὸν τῶν προ-
 βάτων φθορέα τὸν ἐν ἡμέρῳ τῷ σχήματι πρὸς τὸ σύστημα τῆς ποι-
 μνης ἀφυλάκτως παραδόμενον καὶ τὸ ὑποκεκρυμμένον τῷ ἡμέρῳ
 πολέμιον στόμα εἰς τούφανές ἄγει, ζητεῖν προσήκει τοὺς καρποὺς
 τούς τε καλοὺς καὶ τοὺς χείρονας, δι' ὧν τὸ σχῆμα τῆς ἀπάτης ἀνα-
 10 καλύπτεται· φησὶ γὰρ ὅτι «ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐ-
 τούς». Πάσης τοίνυν διδασκαλίας ὁ μὲν ἀγαθὸς καρπός, κατὰ γε τὴν
 ἐμὴν κρίσιν ἢ προσθήκη τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν σφζομένων
 ἐστίν, ὁ δὲ φθαρτικὸς καὶ δηλητήριος ἢ τῶν συνεστώτων διάλυσις.
 Εἰ τοίνυν τις ἀῤξει διὰ τῶν λόγων τὸ ποιμνιον καὶ εἰς πάντα τὰ κλί-
 15 τη τῆς οἰκίας ἐκτείνει τὴν ἀμπελον καὶ περιφυτεύσειε τῇ δεσποτικῇ
 τραπέζῃ τοὺς ἀπὸ τῆς ἀγριελαίου πλάνης εἰς ἐλαῶν μεταποιούμε-
 νος νεόφυτα καὶ τὰς μυστικὰς ράβδους ἐμβάλῃ τῷ γλυκεῖ καὶ πο-
 τίμῳ νόματι τῆς διδασκαλίας, δι' ὧν πολυγονεῖται τὰ ποιμνια, ὥστε
 τοῦ μὲν Λάβαν ἐλαττοῦσθαι τὴν κτῆσιν, εὐθηνεῖσθαι δὲ τὸ μέρος τοῦ
 20 Ἰακώβ καὶ πληθύνεσθαι τῇ ἐπισήμῳ γονῇ —εἰ τοιοῦτόν τις τὸν καρ-
 πὸν τῆς διδασκαλίας ἐπιδεικνύοιτο (καρπὸς γάρ ἐστι, καθὼς εἴρη-
 ται, ἢ τῆς ἀληθείας ἐπαύξησις), ἀληθῶς ἐστὶ προφήτης κατὰ τὸν

1. Ματθ. 7,15.

2. Ματθ. 7,16.

ΠΡΟΣ ΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ

ΑΝΤΙΠΡΗΤΙΚΟΣ

Θὰ ἦταν ὠραῖο προοίμιο τοῦ λόγου μου ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ποὺ προειδοποιεῖ νὰ φυλαγόμεσθε ἀπὸ τοὺς ψευδοπροφῆτες, ποὺ ἔρχονται, λέει, σὲ σᾶς μὲ ἔνδυμα προβάτου, ἐνῶ ἀπὸ μέσα εἶναι ἀρπακτικοὶ λύκοι. Θὰ τοὺς καταλάβετε ἀπὸ τίς πράξεις τους¹. Ἄν λοιπὸν ἡ πράξη διαχωρίζει τὸ ἀληθινὸ πρόβατο ἀπὸ αὐτὸν ποὺ ἀφανίζει τὰ πρόβατα εἰσδύοντας μὲ τὸ ἡμερο ἐξωτερικὸ του μέσα στὸ ποίμνιο καὶ ἀποκαλύπτει τὸ φονικὸ στόμα ποὺ κρύβεται μὲ τὴν ἡμεράδα, πρέπει ν' ἀναζητοῦμε τοὺς καρποὺς τόσο τοὺς καλοὺς ὅσο καὶ τοὺς κακοὺς, ποὺ τραβοῦν τὸ ἐπικάλυμμα τῆς ἀπάτης. Γιατὶ λέει· «ἀπὸ τίς πράξεις τους θὰ τοὺς καταλάβετε»². Ὁ ὠφέλιμος λοιπὸν καρπὸς κάθε διδασκαλίας κατὰ τὴν κρίση μου εἶναι ἡ αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σωζομένων μέσα στὴν Ἐκκλησία, ἐνῶ ὁ καρπὸς ποὺ δηλητηριάζει κι ἀφανίζει εἶναι ἡ διάλυση ὄσων ἔχουν συναχθεῖ. Ἄν λοιπὸν αὐξάνει κανένας τὸ ποίμνιο μὲ τοὺς λόγους καὶ ἐκτείνει τίς κληματοβεργες σὲ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σπιτιοῦ³ καὶ φυτέψει γύρω στὸ δεσποτικὸ τραπέζι ὄσους ἀπὸ τὴν πλάνη τῆς ἀγριελιᾶς μετέβαλε σὲ νέα φυτὰ ἐλιῶν καὶ τοποθετήσῃ τὰ συμβολικὰ ραβδιὰ μέσα στὸ γλυκὸ καὶ πόσιμο νερὸ τῆς διδασκαλίας, μὲ τὰ ὁποῖα πολλαπλασιάζονται τὰ πρόβατα, ὥστε νὰ ἐλαττώνονται ὅσα ἀνῆκαν στὸν Λάβαν, ν' αὐξάνει ὁμοῦς τὸ μερίδιο τοῦ Ἰακώβ καὶ νὰ πολλαπλασιάζεται μὲ τὴ σημαδεμένη γέννα⁴—ἀν κανένας παρουσιάσῃ τέτοιου εἴδους καρποφορία διδασκαλίας (καρποφορία εἶπαμε πῶς εἶναι ἡ ἐπαύξηση τῆς ἀλήθειας) εἶναι

3. Ψαλμ. 127,3.

4. Γεν. 34,38.

θεῖον σκοπὸν ὑποφθεύων τῷ Πνεύματι· εἰ δέ τις ἀποτίλλοι τῆς ἀμπέλου τὰς κληματίδας, ἐρημοίη δὲ τὴν θεῖαν τράπεζαν ἀναρριζῶν τὴν φυτείαν, ἐπιβουλεύοι δὲ τῷ πνευματικῷ ποτιστηρίῳ ὡς μηκέτι τὰ πρόβατα κατὰ τὰς ράβδους τοῦ πατριάρχου κισσῶν μηδὲ ταῖς ἐπι-
5 σήμοις γοναῖς πληθύνειν τὸ ποιμνιον, ἀλλ' ἀποβουκολεῖσθαι τῆς τροφίμου νομῆς, τουτέστι τῶν πατρικῶν παραδόσεων, καὶ ἔξω τῆς μάνδρας ἀυλίζεσθαι καὶ πρὸς ἀλλοτρίας νομάς διασκίδνασθαι— ὅταν τοιοῦτον ὁ τῆς διδασκαλίας καρπὸς ᾗ, πρόδηλον ἂν γένοιτο τὸ λύκειον σχῆμα τὸ ἀποκεκρυμμένον τῇ τοῦ προβάτου δορᾷ.

10 Οὐκοῦν ἐξετάσωμεν, τί ἡμῖν ἡ Ἀπολιναρίου τοῦ Σύρου διδασκαλία ἐβλάστησε, προσθήκην τῶν ποιμνίων ἢ μείωσιν, συναγωγὴν τῶν διεσκορπισμένων ἢ τῶν συνεστώτων διάλυσιν, συνηγορίαν ἢ ἀνατροπὴν τῶν πατρῶων δογμάτων. Εἰ μὲν οὖν πρὸς τὸ κρεῖττον ἢ σπουδῇ τοῦ προειρημένου βλέπει, πρόβατον πάντως καὶ οὐχὶ λύ-
15 κος ἐστίν· εἰ δὲ τὸ ἔμπαλιν («προσέχετε ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν», φησὶν ὁ Κύριος), μὴ λανθανέτω τὸ στόμα τὸ ἐπὶ λώβῃ καὶ ἀφανισμῷ τοῦ προσεγγίζοντος σώματος τεθηγμένον τοῖς τῆς καινοτομίας ὁδοῦσι καὶ κατασπαράσσον τὸ ὑγιὲς σῶμα τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Ὡς δ' ἂν μὴ δοκοίη λοιδορία τὸ λεγόμενον εἶναι, ἓνα τῶν
20 παρ' αὐτοῦ περιφερομένων λόγων προθήσομεν, οὗ ἡ ἐπιγραφή ἐστὶν αὕτη· Ἐπίδειξις, φησί, «περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου». Τάχα δ' ἂν τις δι' ἀκριβείας τὸν τῆς ἐπιγραφῆς νοῦν ἀπογυμνώσας οὐκ ἂν δεηθείη δι' αὐτῆς τῆς λογογραφίας ἐλέγχειν τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος.

25 Ἐπίδειξις, φησί, «περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου». Κρεῖττον δ' ἂν εἶη τὰς θείας παραθέσθαι φωνὰς εἰς ἔλεγχον τῆς καινῆς ταύτης ὀνοματοποιίας. «Ὁ λόγος», φησί, «σὰρξ ἐγένετο» καὶ «ἡ δόξα κατεσκήνωσεν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν» καὶ «ὁ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί», ὡς ἂν δι' ἐκάστου μάθοιμεν τῶν εἰρη-
30 μένων ὅτι αἰεὶ ἀτρέπτον ὃν τὸ θεῖον τῇ οὐσίᾳ καὶ ἀναλλοίωτον ἐν τῇ τρεπτῇ καὶ ἀλλοιουμένῃ γίνεται φύσει, ἵνα τῷ ἰδίῳ ἀτρέπτῳ τὴν

5. Ἰω. 1,14.

6. Ψαλμ. 84,10.

7. Α' Τιμ. 3,16.

προφήτης ἀληθινὸς πὺ προφητεύει μὲ τὴν ἔμπνευση τοῦ Πνεύματος γιὰ τὴν εὐδὼση τοῦ θεοῦ σκοποῦ. Ἐὰν ὁμως κάποιος ἀποσπάσει τοὺς βλαστοὺς ἀπὸ τὸ κλῆμα κι ἐρημώσῃ τὸ θεῖο τραπέζι ξεριζώνοντας τὰ φυτὰ καὶ καταστρέφῃ τὴν πνευματικὴ ποτίστρα, ὥστε νὰ μὴ συλλαμβάνουν τὰ πρόβατα κοιτάζοντας τὰ ραβδιὰ τοῦ πατριάρχῃ καὶ νὰ μὴν πληθαίνουν τὸ κοπάδι μὲ τὴ σημαδεμένη γέννα, ἀλλὰ ν' ἀποκόβεται ἀπὸ τὴ θρεπτικὴ βοσκή, ἀπὸ τὴς πατρικῆς δηλαδὴ παραδόσεις, νὰ σταλιάζῃ ἐξω ἀπὸ τὴ μάντρα καὶ νὰ σκορπίζει σὲ ξένες βοσκῆς— ὅταν ἡ καρποφορία τῆς διδασκαλίας εἶναι τέτοιου εἶδους, θὰ γίνῃ καταφάνερος ὁ λύκος πὺ κρῦβεται κάτω ἀπὸ τὴν προβιά τοῦ προβάτου.

Ἐὰς ἐξετάσωμε λοιπὸν, τί μᾶς βλάστησε ἡ διδασκαλία τοῦ Ἀπολιναρίου τοῦ Σύρου, αὐξηση τῶν κοπαδιῶν ἢ μείωση, σύναξη τῶν διασκορπισμένων ἢ διάλυση τῶν συναγμένων, ὑπεράσπιση ἢ ἀνατροπὴ τῆς παράδοσης τῶν πατέρων μας. Ἐὰν ὁ ζῆλος αὐτοῦ πὺ ἀναφέραμε ἀποβλέπει στὸ καλύτερο, τότε ἀσφαλῶς εἶναι πρόβατο κι ὄχι λύκος. Ἐὰν ὁμως συμβαίνει τὸ ἀντίθετο —«νὰ φυλάγεστε ἀπὸ τοὺς ψευδοπροφήτας», λέει ὁ Κύριος— μὴν κλείνετε τὰ μάτια μπροστὰ στὸ στόμα πὺ ἔχει ἀκονιστεῖ γιὰ νὰ βλάψῃ καὶ ν' ἀφανίσῃ μὲ τὰ δόντια τοῦ νεωτερισμοῦ τὸ σῶμα πὺ εἶναι κοντὰ καὶ νὰ κατασπαράξῃ τὸ ὑγιὲς σῶμα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ. Καὶ γιὰ νὰ μὴ νομιστεῖ πῶς εἶναι ὕβρη ὅ,τι λέγω, θ' ἀναφέρω ἓνα ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ πὺ κυκλοφοροῦν καὶ πὺ ἡ ἐπιγραφή τοῦ εἶναι τούτη. «Ἀπόδειξη», λέει, «γιὰ τὴ θεία σάρκωση πὺ ἐγίνε ὁμοια μὲ τοῦ ἀνθρώπου». Ἐὰν ἀποκαλύψῃ κανένας λεπτομερῶς τὸ νόημα τῆς ἐπιγραφῆς δὲ θὰ χρειαστεῖ νὰ ἐλέγξωμε τὴν ἀτοπία τῆς διδασκαλίας τοῦ μὲ τὸ ἴδιο τὸ περιεχόμενον τοῦ συγγράμματός τοῦ.

Ἐὰς ἀπόδειξη, λέει, «γιὰ τὴ θεία σάρκωση πὺ ἐγίνε ὁμοια μὲ τοῦ ἀνθρώπου». Εἶναι καλύτερο νὰ παραθέσω τοὺς θεοὺς λόγους γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς παράδοξης αὐτῆς ἐκφρασης. «Ὁ Λόγος», λέει, «ἐγίνε σάρκα»⁵ καὶ «ἡ δόξα κατοίκησε στὴ γῆ μας»⁶ καὶ «ὁ Θεὸς φανερώθηκε μὲ σοφία»⁷. Τὰ λέει, ὥστε μὲ καθένα ἀπὸ αὐτὰ νὰ διδαχτοῦμε ὅτι, ἐνῶ τὸ θεῖο εἶναι κατὰ τὴν οὐσία ἀτρεπτο πάντοτε καὶ ἀναλλοίωτο, εἰσέρχεται στὴν τρεπτὴ καὶ μεταβαλλόμενη φύση, μὲ τὴ δικὴ τοῦ ἀτρεψία νὰ θεραπεύσῃ τὴ δικὴ μας τροπὴ

ἡμετέραν πρὸς τὸ κακὸν τροπὴν ἐξιάσῃται. Οὕτωσὶ δέ φησιν οὐ
 Θεὸν ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι, ὅπερ ταυτόν ἐστι τῷ μὴ τὸν Λόγον
 σάρκα γενέσθαι, τὸν ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου καὶ σχήματι τῇ ζωῇ
 τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ δουλικοῦ προσώπου καθομιλήσαντα, ἀλλὰ
 5 θείαν τινὰ σάρκωσιν ἀνατυποῦται τῷ Λόγῳ, οὐκ οἶδα τί σημαίνων
 τῷ ῥήματι, πότερον τροπὴν τῆς θεότητος ἀπὸ τῆς ἀπλῆς αὐτοῦ καὶ
 ἀσυνθέτου φύσεως εἰς σαρκώδη ἀντιτυπίαν ἀλλοιωθείσης ἢ μενού-
 σης τῆς θείας οὐσίας ἐφ' ἑαυτῆς ἄλλην τινὰ σάρκωσιν θείαν μεθό-
 ριον τῆς τῶν ἀνθρώπων τε καὶ τοῦ Θεοῦ φύσεως ἀναφανῆναι, οὔτε
 10 ἀνθρωπον οὐσα οὔτε Θεόν, μετέχουσιν δέ πως ἀμφοτέρων, ἥτις τῷ
 μὲν σάρκωσις εἶναι συγγενῶς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἔχει, τῷ δὲ θεία
 εἶναι κρείττων ἐστὶν ἢ κατὰ ἀνθρωπον. Ἀλλὰ μὴν Θεὸς εἶναι οὐ δύ-
 νηται· ἀπλοῦν γὰρ τῇ φύσει τὸ θεῖον ἐστὶ καὶ ἀσύνθετον· οὐ δὲ ἡ
 ἀπλότης, τούτου κατὰ τὸ ἴσον πάντως καὶ ἡ θεότης κεχώρισται.
 15 Ἄνθρωπος δὲ αὖ πάλιν οὐκ ἔστιν· ὁ γὰρ ἐκ ψυχῆς νοεῶς καὶ
 σώματος συνεστηκῶς ἀνθρωπος λέγεται· ὧ δὲ μὴ συνεπινοεῖται τὰ
 δύο, πῶς ἡ τοῦ ἀνθρώπου κλήσις ἐφαρμοσθήσεται; Ἀνθρώπου γὰρ
 σῶμα λέγομεν καὶ ψυχὴν ἀνθρώπου, ἕως ἂν ἐφ' ἑαυτοῦ ἐκάτερον
 τούτων θεωρῆται· ἡ δὲ συνδρομὴ τούτων τῶν δύο ἀνθρωπος καὶ
 20 ἔστι καὶ λέγεται. Τί οὖν ἐστὶν ἡ θεία σάρκωσις ἢ μήτε ἀνθρωπος
 οὐσα μήτε Θεός, ἣν ἀναπλάσσει ἡ τοῦ λόγου ἐπιγραφή, οὐκ ἔστιν ἐκ
 τῶν ἐξήτασμένων εὐρεῖν.

Ἄποδειξις, φησί, 'περὶ τῆς θείας σάρκώσεως τῆς καθ' ὁμοίω-
 σιν ἀνθρώπου'. Τί τοῦτο πάλι ἐνδείκνυται, 'τὸ καθ' ὁμοίωσιν ἀν-
 25 θρώπου'; Ὅτι ἡ θεία σάρκωσις ὁμοίως τῇ ἀνθρωπίνῃ συνίσταται.
 Πότε τοῦτο; Ἄρα ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν; Καὶ ποῦ τὸ τῆς παρθε-
 νίας μυστήριον; Οὐ γὰρ καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου σαρκοῦται ὁ Κύ-
 ριος, καθὼς ὁ λογογράφος φησὶν, ἀλλὰ θεία δυνάμει καὶ Πνεύματι
 ἀγίῳ, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον λέγει. Ἀλλὰ πρὸ τῶν αἰώνων; Καὶ πῶς
 30 ὁμοιοῦται τῷ μὴ ὄντι τὸ ὄν; Τελευταῖος μὲν γὰρ τῶν κατὰ τὴν κτίσιν
 ὁ ἀνθρωπος, ὁ δὲ Κύριος βασιλεὺς πρὸ αἰώνων. Κατὰ ποίου τοίνυν
 ἀνθρώπου ὁμοίωσιν ἐκείνη ἡ θεία σάρκωσις κατὰ τὸ προαιώνιον
 γίνεται; Κατὰ τὴν τοῦ Ἀδάμ; Ἄλλ' οὐπω ἦν. Ἀλλὰ καθ' ἕτερόν τινα

πρὸς τὸ κακό. Τοῦτος ἐδῶ ὁμως λέει ὅτι ὁ Θεὸς δὲ φανερώθηκε μὲ τὴ σάρκα, πού εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέει ὅτι ὁ Λόγος δὲν ἔγινε σάρκα, αὐτὸς πού μὲ ὄψη καὶ μορφή ἀνθρώπου, μὲ πρόσωπο δούλου μπῆκε στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Ἀποδίδει στὸ Λόγο τὴ μορφή μιᾶς θείας σάρκωσης —δὲν ξέρω τί θέλει νὰ σημάνει μὲ τὴ λέξη αὐτή. Θέλει νὰ σημάνει τροπὴ τῆς θεότητάς του ἀπὸ τὴν ἀπλή κι ἀσύνθετη φύση του πού ἀλλοιώθηκε στὴ σαρκικὴ ὑλικότητα ἢ μήπως ὅτι, ἐνῶ παραμένει ἡ ἴδια ὅπως ἦταν ἡ θεία οὐσία, παρουσιάστηκε μιὰ ἄλλη θεία σάρκωση ἐνδιάμεση τῆς ἀνθρώπινης καὶ θείας φύσης, πού δὲν εἶναι μήτε ἀνθρωπος μήτε Θεός, ἀλλὰ πού μετέχει καὶ τὰ δύο· μὲ τὸ νὰ εἶναι σάρκωση συγγενεὺι μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ μὲ τὸ νὰ εἶναι θεία ξεπερνᾷ τὸν ἀνθρωπο. Θεὸς ὡστόσο δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι· γιατί τὸ θεῖο εἶναι ἀπλό στὴ φύση καὶ ἀσύνθετο· καὶ ὅποιο εἶναι χωρὶς ἀπλότητα, αὐτὸ κατὰ ἴσο λόγο εἶναι καὶ χωρὶς θεότητα. Ἀλλ' οὔτε καὶ ἀνθρωπος πάλι εἶναι· ἀνθρωπος λέγεται ὅποιος ἀποτελεῖται ἀπὸ ψυχὴ νοερὴ καὶ σῶμα· σὲ ὅποιον ὁμως δὲ συγκεντρώνονται καὶ τὰ δύο πῶς θὰ ἐφαρμοστεῖ ἡ κλήση τοῦ ἀνθρώπου; Λέμε τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο τὸ καθένα ἀπὸ αὐτὰ θεωρεῖται καθεαυτὸ· ἡ συνένωση τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων εἶναι καὶ λέγεται ἀνθρωπος. Τί εἶναι λοιπὸν ἡ θεία σάρκωση πού δὲν εἶναι οὔτε ἀνθρωπος οὔτε θεός, πού ἀναμορφώνει ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ λόγου δὲν μποροῦμε νὰ τὸ βροῦμε ἀπὸ τὴν ἐξέταση πού κάναμε.

“Ἀπόδειξη”, λέει, “γὰ τὴ θεία σάρκωση πού ἔγινε ὅπως στοὺς ἀνθρώπους”. Τί σημαίνει πάλι τοῦτο τὸ “ὅπως στοὺς ἀνθρώπους”; “Ὅτι ἡ θεία σάρκωση πραγματοποιεῖται ὅπως καὶ ἡ ἀνθρώπινη. Πότε γίνεται τοῦτο; Ἐπειὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν; Καὶ πού εἶναι τὸ μυστήριον τῆς παρθενίας; Ὁ Κύριος βέβαια δὲν λαβαίνει σάρκα ὅμοια μὲ τὸν ἀνθρωπο, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ λογογράφος, ἀλλὰ μὲ τὴ θεία δύναμη καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, ὅπως λέει τὸ Εὐαγγέλιον. Ἀλλὰ πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες; Καὶ πῶς ἐξομοιώνεται τὸ ὄν μὲ τὸ μὴ ὄν; Γιατί ὁ ἀνθρωπος εἶναι τὸ τελευταῖον ἀπὸ τὰ κτίσματα, ἐνῶ ὁ Κύριος εἶναι βασιλεὺς πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες. Ἡ θεία σάρκωση λοιπὸν ἐκείνη ἢ προαιώνια μὲ ποιῶ ἀνθρώπου τὴ σάρκωση εἶναι ὅμοια; Μὲ τοῦ Ἀδάμ; Μὰ δὲν ὑπῆρχε τότε; Μήπως μὲ κάποιου

ἄνθρωπον; Καὶ τίς οὗτος ὁ προνοούμενος τοῦ Ἀδάμ ἄνθρωπος, ἵνα
 κατὰ τὸ ἐγκείμενον ὑπόδειγμα ὁμοιωθῇ τοῦ Θεοῦ ἢ σάρκωσις; Τὸ
 γὰρ ὁμοιον, τῷ ὄντι πάντως, οὐ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιον γίνεται. Ὡστε
 δύο κατ' αὐτὸν φαίνεται τῷ λόγῳ τὰ ἄτοπα· ἢ γὰρ πρεσβύτερον εὐ-
 5 ρίσκεται τὸ πλάσμα τοῦ πλάσαντος ἢ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιοῦται τὸ θεῖον
 σαρκούμενον· κατ' ἀρχὰς γὰρ ἢ μὲν θεότης ἦν, ὁ δὲ Ἀδάμ οὐκ ἦν.
 Οὐκοῦν, εἰ καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου σαρκοῦται ἡ θεία φύσις, τῷ μὴ
 ὄντι ὁμοιοῦται ἡ θεία σάρκωσις· τὸ δὲ τῷ μὴ ὄντι ὁμοιούμενον, οὐδ'
 ἂν αὐτὸ πάντως εἶη. Ἄλλ' ἕτερόν τινα τρόπον παρὰ τὸ ἀνθρώπινον
 10 τὴν σάρκωσιν ἐκείνην γεγενῆσθαι φησιν. Καὶ τίς τῶν ἑτεροφυῶν ἢ
 ὁμοιώσις; Εἰ οὖν μήτε κατὰ τὸ προαιώνιον ἐνδέχεται τὴν θεῖαν σάρ-
 κωσιν καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου γενέσθαι, μήτε ἐπὶ τοῦ ἐσχάτου
 τῶν χρόνων, ὅτε κατὰ ἄνθρωπον ἢ τοῦ Κυρίου οἰκονομία, καθ' ἦν
 ἐν σαρκὶ Θεὸς ἐφανερώθη, καθ' ὁμοίωσιν ἀνθρώπου ἢ σάρκωσις
 15 γίνεται (οὐ γὰρ παραδέχεται τὴν τοιαύτην ἔννοιαν τὸ κατὰ τὴν παρ-
 θενίαν μυστήριον), μάτην ἂν εἶη κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐννοίας ταύτην
 τοῦ λόγου τὴν ἐπιγραφὴν ποιησάμενος. Ὅτι μὲν οὖν ἀνεπίσκεπτος ἢ
 ἐπιγραφὴ καὶ οὐδενὶ συνεστῶτι ἐπερειδομένη νοήματι, μετρίως οἶ-
 μαι διὰ τῶν εἰρημένων πεφανερωῦσθαι τοῖς ἐπιστατικῶς ἐπαῖουσιν.
 20 Καιρὸς δ' ἂν εἶη καὶ αὐτὸν προθεῖναι τῇ ἐξετάσει τὸν λόγον τὸν
 ὑπὸ τῆς Γραφῆς ταύτης δηλούμενον. Γράψω δὲ τὰ πρῶτα τῇ ἐμαυ-
 τοῦ λέξει δι' ὀλίγων ἐπιδραμῶν τὴν διάνοιαν, ἐν οἷς ἀκίνδυνόν ἐστι
 τὸ παραδραμεῖν τῶν γεγραμμένων τι ἀνεξέταστον. 'Μόνον', φησί,
 'τὴν εὐσεβῆ πίστιν ἀγαθὸν ἦν νομίζεσθαι· μηδὲ γὰρ τῇ Εἰδᾷ συνενεγ-
 25 κεῖν τὴν ἀνεξέταστον πίστιν· ὥστε προσῆκε καὶ τὴν τῶν Χριστια-
 νῶν ἐξετασμένην εἶναι, μὴ που λάθη ταῖς τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν Ἰου-
 δαίων συνεμπесоῦσα δόξαις'. Ταῦτα διὰ πλειόνων προοιμιασάμε-
 νος ἐπάγει τὸν λόγον εἰπὼν ὅτι 'παρὰ τοῖς ἀπίστοις καὶ ταῖς αἰρέσεσι
 προτεθρύλληται τὸ μὴ δυνατὸν εἶναι Θεὸν ἄνθρωπον γενέσθαι καὶ
 30 πάθεσιν ὁμιλῆσαι, ὃ καὶ παρὰ ταῖς αἰρέσεσιν ἐπὶ σχήματι πίστεως
 εἰσάγεται ἄνθρωπον ἔνθεον διὰ τὴν ἐκ γυναικὸς γέννησιν καὶ διὰ τὰ
 πάθη λεγούσαις τὸν Χριστὸν'. Τίνας μὲν οὖν οἶδεν αἰρέσεις, αἱ τὸν
 Χριστὸν ἔνθεον ἄνθρωπον' λέγουσιν, αὐτὸς ἂν εἶδείη καὶ εἰ τις τὰ

ἄλλου ἀνθρώπου; Ποιός ἦταν αὐτός ὁ ἄνθρωπος πού μπορούμε νὰ φανταστοῦμε πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, ὥστε κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ἐκείνου νὰ γίνει ἡ σάρκωση τοῦ Θεοῦ; Γιατὶ κάτι γίνεται ὁμοιο μὲ κάτι πού ὑπάρχει, ὄχι μὲ κάτι πού δὲν ὑπάρχει. Ὡστε φαίνεται νὰ κηρύττει δύο ἄτοπα· ἢ τὸ πλάσμα βρίσκεται προγενέστερο ἀπὸ τὸν πλάστη του ἢ τὸ θεῖο παίρνοντας σάρκα γίνεται ὁμοιο μὲ κάτι πού δὲν ὑπάρχει. Ἡ θεότητα ὑπῆρχε στὴν ἀρχή, ὁ Ἀδάμ δὲν ὑπῆρχε. Ἄν λοιπὸν ἡ θεία φύση παίρνει σάρκα ὁμοια μὲ τὸν ἄνθρωπο, τότε ἡ θεία σάρκωση γίνεται ὁμοια μὲ τὸ μὴ ὄν. Κι ὅ,τι γίνεται ὁμοια μὲ κάτι πού δὲν ὑπάρχει, ἀσφαλῶς δὲ θὰ ὑπάρχει καὶ τὸ ἴδιο. Ἐννοεῖ ἴσως ὅτι ἡ σάρκωση ἐκείνη ἔγινε μὲ τρόπο διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο. Πῶς ὁμως μπορούν νὰ παρομοιασθοῦν τὰ ἄσχετα; Ἄν λοιπὸν δὲν εἶναι δυνατὸ ἡ θεία σάρκωση νὰ γίνει ὅπως τῶν ἀνθρώπων οὔτε πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες οὔτε στο τέλος τῶν χρόνων, ὅταν πραγματοποιήθηκε ἡ οἰκονομία τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Κυρίου, κατὰ τὴν ὁποία ὁ Θεὸς φανερώθηκε μὲ σάρκα (γιατὶ ἀποκλείει τὴν ἀποψη αὐτὴ τὸ μυστήριον τῆς παρθενίας), θὰ εἶναι καὶ στὶς δύο περιπτώσεις ἄστοχη ἢ ἐπιγραφή πού ἔβαλε στοὺς λόγους του. Ὅτι λοιπὸν ἡ ἐπιγραφή δὲν εἶναι προϊόν σκέψης καὶ δὲ στηρίζεται σὲ κανένα οὐσιαστικὸ νόημα, νομίζω ἔγινε μὲ ὅσα εἶπαμε ἐπαρκῶς φανερὸ σὲ ὄσους ἔχουν ἀποσαφηνισμένες γνώσεις.

Εἶναι καιρὸς νὰ ὑποβάλλω κι ἐγὼ σὲ ἐξέτασιν τὸ λόγο πού δηλώνει αὐτὴ ἡ συγγραφή. Θὰ τὸν ἀποδώσω πρῶτα μὲ δικά μου λόγια ἀνασκοπώντας τὸ νόημά του σύντομα, ὅπου εἶναι ἀκίνδυνον νὰ προσπεράσουμε ἀνεξέταστο καὶ ἀπὸ ὅσα γράφει. Λέει λοιπὸν· Ὅτι τὸ μόνο πού μπορεῖ νὰ θεωρεῖται ἀγαθὸ εἶναι ἡ ἀσεβὴς πίστις. Ἡ ἀνεξέταστη πίστις δὲν συνέφερε οὔτε στὴν Εὐα. Ὡστε ἔπρεπε καὶ ἡ πίστις τῶν Χριστιανῶν νὰ εἶναι ἐξακριβωμένη, μήπως τυχὸν ἐμπλακεῖ κατὰ λάθος στὶς γνώμες τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν Ἰουδαίων. Ἐκθέτοντας ἐκτενῶς τὸ προοίμιον αὐτὸ ἐπιφέρει τὸν ἀκόλουθον λόγο. Ὅτι τοὺς ἀπίστους ἔχει διαδοθεῖ ἡ ἀποψη ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ ὁ Θεὸς νὰ γίνει ἄνθρωπος καὶ νὰ ὑποφέρει διάφορα πάθη· αὐτὸ γίνεται δεκτὸ καὶ στὶς αἱρέσεις πού προβάλλουν ὡς δόγμα πίστεως ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἄνθρωπος ἐνθεός, ἐπειδὴ γεννήθηκε ἀπὸ γυναικὰ καὶ ἔπαθε διάφορα πάθη. Ποιῆς αἱρέσεις γνωρίζει πού χαρακτηρίζουν τὸ Χριστὸ ἄνθρωπον ἐνθεόν, αὐτὸ τὸ ξέρει ὁ ἴδιος κι

ἐκεῖνου πεπαιδευται· ἡμεῖς δὲ πολλοῖς ἐπιδεδημηκότες τόποις καὶ
κατὰ σπουδὴν τοῖς τε κοινωνοῦσι τοῦ δόγματος τοῖς τε ἀφεστηκόσι
περὶ τῶν κατὰ τὸν λόγον ζητουμένων καθομιλήσαντες, οὐπω τινὸς
ἀκηκόαμεν τὴν τοιαύτην ρῆξαντος περὶ τοῦ μυστηρίου φωνήν, ὅτι
5 ἄνθρωπος ἔνθεος ὁ Χριστὸς ἦν. Τὸν τοίνυν μέλλοντα διορθοῦσθαι
μὲν τὰς ἡπατημένας περὶ τοῦ δόγματος ὑπολήψεις, ἀντεισάγειν δὲ
τὰς εὐσεβεστέρας μὴ ἀναπλάσσειν ἑαυτῶ τὰ μὴ ὄντα καὶ πρὸς τὰ
ἀνύπαρκτα μάχεσθαι προσῆκον ἦν, ἀλλὰ πρὸς τὰ λεγόμενα παρὰ
τῶν ἀντιδιατιθεμένων ὀπλίζεσθαι. Οὐδὲ γὰρ τῶν ἰατρῶν οἱ ἐπιστή-
10 μονες πρὸς τὰ μὴ ὄντα πάθη τὴν ἑαυτῶν τέχνην ἀντεισάγουσιν, ἀλλὰ
πρὸς τὸ γεγονὸς ἤδη νόσημα διὰ τῆς ἐπιστήμης ἴστανται. Ἡ τοίνυν
δειξάτω τὸν εἰρηκότα μὴ Θεὸν ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι, ἀλλ' ἔνθε-
ον ἄνθρωπον τὸν Χριστὸν εἶναι, εἶτα καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ ὡς οὐ μά-
την πεποιημένον παραδεξόμεθα, ἢ ἕως ἂν ἡ τοιαύτη μὴ εὐρίσκηται
15 νόσος, μάταιον εἶναι πάντες ὁμολογήσουσι τὸ τοῖς μὴ οὔσι συμπλέ-
κεσθαι.

Ἄλλ' οὐκ εἰκῆ τὴν τοιαύτην τῆς λογογραφίας ἀνάγκην ἑαυτῶ
σχηματίζεται· ἀλλ' ὡς ἂν ὁδὸν τινα καὶ ἀκολουθίαν πρὸς τὴν κατα-
σκευὴν τοῦ καθ' ἑαυτὸν δόγματος λάβοι, τὸ μὴ λεχθὲν ὡς εἰρημένον
20 ὑπέθετο, ἵνα τῶ πρὸς ταῦτα δοκεῖν ἀγωνίζεσθαι διὰ τῆς ἐσχηματι-
σμένης ἀντιρρήσεως κατασκευάσῃ τὸ θνητὸν εἶναι τὸ θεῖον. Ἄπας
γὰρ αὐτῶ τῆς λογογραφίας ὁ σκοπὸς πρὸς τοῦτο βλέπει, τὸ θνητὴν
εἶναι τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τὴν θεότητα καὶ οὐχὶ τῶ ἀνθρωπίνῳ τὸ
πάθος δέξασθαι, ἀλλὰ τὴν ἀπαθῆ καὶ ἀναλλοίωτον φύσιν πρὸς πά-
25 θους μετουσίαν ἀλλοιωθῆναι. Ὅθεν πρὸς τί μὲν αὐτῶ χρήσιμον ὁ
λόγος βλέπει, εἶδειεν ἂν οἱ τῶν μυστηρίων αὐτοῦ ἐπίστορες· ἃ δὲ ἡ
ἀκολουθία καὶ τοῖς ἄγαν νηπίοις προδείκνυσι, τοιαῦτά ἐστιν, οἷα
μηδ' ἂν τοὺς ἀθεωτάτους τῶν Ἑλλήνων εἰπεῖν. Εἰ γὰρ αὐτὴ τέθνηκε
τοῦ Μονογενοῦς ἡ θεότης, συναπέθανε αὐτῆ πάντως καὶ ἡ ζωὴ καὶ
30 ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγαθότης καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ δύνα-
μις· ταῦτα γὰρ κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς ὁ μονογενὴς Θεὸς καὶ ἔστι
καὶ λέγεται. Ἄπλοῦς δὲ ὢν καὶ ἀμερῆς καὶ ἀσύνθετος, ὅπερ ἂν λέγη-

ὅποιος ἔχει τὶς ἴδιες ἰδέες. Ἐμεῖς ὁμως ἂν καὶ ἐπισκεφθῆκαμε πολλοὺς τόπους καὶ συζητήσαμε ἀπὸ ἐνδιαφέρον ζητήματα ποὺ ἀναφέρονται στὸ Λόγο τόσο μ' ἐκείνους ποὺ συμμερίζονται τὴν πίστη μας ὅσο καὶ μ' ἐκείνους ποὺ τὴν ἀποκρούουν, δὲν ἀκούσαμε ἀπὸ κανέναν νὰ κάνει τέτοια διακήρυξη γιὰ τὸ μυστήριον, ὅτι ὁ Χριστὸς ἦταν ἐνθεὸς ἄνθρωπος. Τὸ πρέπον ἦταν, αὐτὸς ποὺ πρόκειται νὰ διορθώσει τὶς ἐσφαλμένες ἀντιλήψεις γιὰ τὴν πίστη καὶ νὰ φέρει στὴ θέση τοὺς τὶς εὐσεβέστερες, νὰ μὴ δημιουργεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του πλαστὲς ἱστορίες καὶ νὰ μάχεται γιὰ πράγματα ἀνύπαρκτα, ἀλλὰ νὰ προετοιμάζεται ἐναντίον ἐκείνων ποὺ προβάλουν οἱ ἀντίθετοι. Γιατὶ καὶ οἱ γιατροὶ ποὺ κατέχουν τὴν ἐπιστήμη τοὺς δὲν τὴ χρησιμοποιοῦν γι' ἀρρώστιες ποὺ δὲν ὑπάρχουν, ἀλλ' ἀντιμετωπίζουν μὲ τὴν ἰατρικὴ τοὺς τὸ νόσημα ποὺ ὑπάρχει. Ἡ νὰ μᾶς δείξει λοιπὸν ὅτι δὲν εἶναι ὁ Θεὸς ποὺ φανερώθηκε μὲ τὴ σάρκα ἀλλὰ ὁ Χριστὸς εἶναι ἐνθεὸς ἄνθρωπος, καὶ τότε θὰ παραδεχτοῦμε ὅτι δὲ διατύπωσε τὸ λόγο του μάταια ἢ ὅσο δὲν διαπιστώνεται ἡ ἀρρώστια αὐτῆ, θὰ ὁμολογήσουν ὅλοι ὅτι εἶναι ἀνόητο νὰ μπλέκεται κανένας μὲ πράγματα ποὺ δὲν ὑπάρχουν.

Ὡστόσο δὲν χρησιμοποιεῖ τυχαῖα ὡς πρόσχημα αὐτὴ τὴν ἀνάγκη τῆς λογογραφίας. Ἀλλὰ γιὰ νὰ βρεῖ μιὰ μέθοδο καὶ μιὰ λογικὴ σειρά γιὰ ν' ἀποδείξει τὴ διδασκαλίαν του, δέχτηκε ὅτι εἰπώθηκε κάτι ποὺ δὲν εἶχε λεχθεῖ, ὥστε μὲ τὸ νὰ δώσει τὴν ἐντύπωση ὅτι πολεμᾷ τὴ γνώμη αὐτῆ μὲ τὴν προσχηματισμένη ἀντίρρηση νὰ ἀποδείξει ὅτι τὸ θεῖο εἶναι θνητό. Ὁλος ὁ στόχος τῆς λογογραφίας του ἐπικεντρώνεται σ' αὐτό, ὅτι εἶναι θνητὴ ἡ θεότητα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ δὲ δέχτηκε τὸ πάθος τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο, ἀλλ' ἀλλοιώθηκε ἡ ἀπαθῆς καὶ ἀναλλοίωτη φύση του γιὰ νὰ δεχθεῖ τὸ πάθος. Γι' αὐτὸ ποιὸς εἶναι ὁ χρήσιμος στόχος τοῦ λόγου του μποροῦν νὰ γνωρίζουν καλὰ οἱ γνώστες τῶν μυστηρίων του. Ὅσα ὁμως δείχνει καὶ στοὺς πολὺ νήπιους ἀκόμα ἡ λογικὴ ποὺ ἀκολουθεῖ, εἶναι τέτοια, ποὺ οὔτε οἱ ἐξαιρετικὰ ἄθεοι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας δὲ θὰ τὰ ἔλεγαν. Γιατὶ, ἂν ἔχει πεθάνει ἡ ἴδια ἡ θεότητα τοῦ Μονογενοῦς, θὰ πέθαινε μαζί της ἀσφαλῶς καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ ἀγαθότητα καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ δύναμη. Μὲ αὐτὰ τὰ ὀνόματα ὀνομάζεται ἀπὸ διάφορες ἀπόψεις ὁ μονογενὴς Θεὸς καὶ ἔτσι εἶναι. Κι ἐπειδὴ εἶναι ἀπλὸς καὶ ἀσύνθετος

ται, ὄλος ἐστίν, οὐκ ἐν μέρει τοῦτο καὶ ἐν μέρει τὸ ἕτερον, ὥστε ἐνὸς ὄντος πάντα ἐν αὐτῷ νοεῖσθαι καὶ μὴ ὄντος τὰ πάντα συνδιαγράφεσθαι. Εἰ οὖν ἠφανίσθη τῷ θανάτῳ τὸ θεῖον, συνηφανίσθη τῷ θανάτῳ πάντα τὰ συνημμένως περὶ τὴν αὐτοῦ θεότητα θεωρούμενα.

5 Ἀλλὰ μὴν οὐχ ἀπλῶς δύναμις ὁ Χριστός, ἀλλὰ «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία». Ὅτε οὖν ταῦτα τῇ θεότητι τοῦ Υἱοῦ διὰ τοῦ θανάτου συγκατεσβέσθη, οὐκ ἦν παρὰ τῷ Πατρὶ Θεοῦ σοφία, οὐ δύναμις, οὐ ζωὴ, οὐκ ἄλλο τι τῶν πρὸς τὸ κρεῖττον ὀνομαζομένων οὐδὲν· Θεοῦ γὰρ πάντα ταῦτα εἶναι καὶ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν αὐτῷ εἶναι πι-

10 στεύεται, ἅπερ ὄντος μὲν τοῦ Υἱοῦ ἐστι, μὴ ὄντος δὲ πάντως οὐκ ἐστι, διὰ τὸ ἐν αὐτῷ εἶναι πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ὁμολογεῖσθαι. Εἰ οὖν ἐναπεσβέσθη τῷ θανάτῳ ἡ δύναμις, Χριστὸς δὲ «Θεοῦ ἐστι δύναμις», ποία πάλιν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἀνεκλήθη δύναμις τῆς μὲν οὐσης τῷ θανάτῳ ἀφανισθείσης, ἑτέρας δὲ οὐχ ὑπολειφθείσης; Τὴν γὰρ

15 τοῦ Πατρὸς δύναμιν ἐν τῷ Υἱῷ εἶναι καὶ παρὰ τῶν μαχομένων ἡμῖν ὁμολογεῖται.

Εἰ οὖν μία ἡ δύναμις, αὕτη δὲ ὑπὸ τοῦ θανάτου δυναστευθεῖσα εἰς ἀφανισμόν μετεχώρησεν ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ πάθους οἰκονομίας, τίς ἄλλη δύναμις παρ' αὐτὸν ἀναπλάττεται ἢ ταύτην ἐκ τοῦ θανάτου ἀνακαλουμένη τὴν δύναμιν; Εἰ γὰρ τοῦτο λέγοιεν ὅτι ἡ μὲν ἀπέθανεν, ἡ δὲ ἀθάνατος ἔμεινεν, οὐκέτι ἐν τῷ Υἱῷ τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν εἶναι ὁμολογήσουσι καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀκολουθίου τὰς αὐτοῦ τοῦ Κυρίου φωνὰς παραγράφονται ὡς οὐκ ἀληθῶς ἐχούσας, αἱ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ εἶναι διαμαρτύρονται. Ὁ γὰρ πάντα ἔχων

25 τὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τὴν ἀθανασίαν πάντως τοῦ Πατρὸς ἐν ἑαυτῷ ἔχει· ἡ δὲ ἀθανασία, ἕως ἂν ἦ τοῦτο ὃ λέγεται, ἀμίκτως τε καὶ ἀκοινωνήτως πρὸς τὸν θάνατον ἔχει.

Εἰ οὖν θνητὴν λέγουσι τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα, τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ τὴν τοῦ Πατρὸς ἀθανασίαν κατασκευάζουσιν. Ἀλλὰ μὴν

30 ἀληθεύει ὁ λέγων ὄλον ἔχειν ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα. Ψεύδεται ἄρα ὁ θνητὸν κατασκευάζων τοῦτον, ᾧ πᾶσα ἡ τοῦ Πατρὸς αἰδιότης ἐγκα-

καὶ δίχως μέρη, ὅτι κι ἂν λέγεται τὸ ἔχει ὀλόκληρος, δὲν ἔχει κατὰ ἓνα μέρος τοῦτο καὶ κατὰ τὸ ἄλλο τὸ ἀντίθετο, ὥστε ἂν εἶναι ἓνας νὰ νοοῦνται σ' αὐτὸν τὰ πάντα κι ἂν δὲν εἶναι ἓνας νὰ διαγράφονται μαζί τὰ πάντα. Ἐὰν λοιπὸν μὲ τὸ θάνατο ἀφανίστηκε τὸ θεῖο, συναφανίστηκαν μὲ τὸ θάνατο ὅλα ὅσα θεωροῦνται δεμένα μὲ τὴν θεότητα του. Ἀλλὰ ὁ Χριστὸς δὲν εἶναι ἀπλῶς δύναμη, ἀλλ' εἶναι «Θεοῦ δύναμη καὶ Θεοῦ σοφία». Ὅταν λοιπὸν ὅλα αὐτὰ σβήστηκαν μὲ τὸ θάνατο μαζί μὲ τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, δὲν εἶχε πιά ὁ Πατέρας σοφία τοῦ Θεοῦ, δύναμη, ζωὴ, κανένα ἄλλο ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται στὸ καλύτερο. Γιατὶ πιστεύομε ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι ὅλα τὰ ιδιώματα τοῦ Πατέρα εἶναι τοῦ Υἱοῦ, πὺ ὑπάρχουν ἂν ὑπάρχει ὁ Υἱὸς κι ἂν δὲν ὑπάρχει ἀσφαλῶς δὲν ὑπάρχουν, ἐπειδὴ ὁμολογήθηκε ὅτι, «ὅσα εἶναι τοῦ Πατέρα εἶναι δικά του».

Ἐὰν λοιπὸν σβήστηκε μὲ τὸ θάνατο ἡ δύναμη καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι ὁ Χριστὸς, ποιά πάλι δύναμη ἀνακλήθηκε ἀπὸ τὸ μὴ ὄν, ἀφοῦ αὐτὴ πὺ ὑπῆρχε ἀφανίστηκε μὲ τὸ θάνατο καὶ δὲν ὑπολειπόταν καμιὰ ἄλλη; Γιατὶ καὶ οἱ πολέμοί μας ὁμολογοῦν ὅτι ἡ δύναμη τοῦ Πατέρα ὑπάρχει στὸν Υἱό. Ἐπομένως ἂν ὑπάρχει μία δύναμη κι αὐτὴ κατανηκνυμένη ἀπὸ τὸ θάνατο ὁδηγήθηκε στὸν ἀφανισμό κατὰ τὸν καιρὸ τῆς οἰκονομίας τοῦ πάθους, ποιά ἄλλη δύναμη ἀναπλάθεται σ' αὐτὸν, πὺ ἀνακαλεῖ ἀπὸ τὸ θάνατο τὴν δύναμη αὐτή; Ἐὰν ὑποστηρίζουν τοῦτο, ὅτι ἡ μία πέθανε ἐνῶ ἡ ἄλλη ἔμεινε ἀθάνατη, θὰ ὁμολογήσουν ὅτι δὲν ὑπάρχει στὸν Υἱό ἡ δύναμη τοῦ Πατέρα καὶ ἔτσι κατὰ τὴν ἀκολουθία θὰ παραγράψουν τοὺς ἴδιους τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, γιατί τάχα δὲν εἶναι ἀληθινοί, πὺ διακηρύττουν ὅτι «ὅλα ὅσα ἔχει ὁ Πατέρας ἀνήκουν στὸν Υἱό». Ἐπομένως ὅποιος ἔχει ὅλα ὅσα ἀνήκουν στὸν Πατέρα ἔχει ὁπωσδήποτε καὶ τὴν ἀθανασία τοῦ Πατέρα. Καὶ ἡ ἀθανασία, ὅσο σημαίνει τὸ ἴδιο πράγμα, εἶναι ἐχθρική καὶ ἀσχετὴ πρὸς τὸ θάνατο.

Ἐὰν λοιπὸν ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ θεότητα τοῦ Υἱοῦ εἶναι θνητή, θέλουν ν' ἀποδείξουν ὅτι δὲν ἔχει μέσα του τὴν ἀθανασία τοῦ Πατέρα. Ἀληθεύει ὁμοίως αὐτὸς πὺ λέει ὅτι ἔχει μέσα του ὀλόκληρο τὸν Πατέρα. Ἐὰν ψεύδεται ὅποιος θέλει ν' ἀποδείξει ὅτι εἶναι θνητὸς αὐτὸς πὺ μέσα του βλέπομε ὅλη τὴν ἀιδιότητα τοῦ Πατέ-

θοράται. Ἐπεὶ οὖν μία Πατὴρ καὶ Υἱοῦ, κατὰ τὸν λόγον τῶν εὐσεβούτων, ἡ δύναμις (ἐν γὰρ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν βλέπομεν καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα), σαφῶς ἀποδείκνυται, ὅτι τὸ μὲν ἐμπαθὲς τῇ φύσει τὸν θάνατον δέχεται, τὸ δὲ ἀπαράδεκτον πάθους ἐν τῷ παθητῷ τὴν ἀπάθειαν ἐνήργησεν.

Ἄλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προέλθωμεν. Λέξω δὲ πάλιν τῇ ἑμαυτοῦ φωνῇ συνελών ἐν βραχεῖ τὴν διάνοιαν. Φησὶ γὰρ 'Τὸ ἄνθρωπον ἐνθεὸν τὸν Χριστὸν ὀνομάζειν ἐναντίον μὲν εἶναι ταῖς ἀποστολικαῖς διδασκαλίαις, ἀλλότριον δὲ τῶν συνόδων· Παῦλον δὲ καὶ Φωτεινὸν καὶ Μάρκελλον τῆς τοιαύτης διαστροφῆς κατάρξαι'. Εἶτα κατὰ τοὺς δεινοὺς τῶν ἀγωνιστῶν ὡσπερ συμπλακείς τῷ προσδιαλεγόμενῳ καὶ εὐρών τὸν αὐθέντην τοῦ ρήματος τοῦτό φησι· 'Πῶς ἔρεῖς ἐκ γῆς ἄνθρωπον τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέναι μαρτυρούμενον ἄνθρωπον καὶ Υἱὸν ἀνθρώπου τὸν Θεὸν καὶ Θεοῦ Υἱὸν ἀναγο-
15 ρευόμενον.' Πάλιν ἐν τούτοις ἡ κατασκευὴ τῶν προλαβόντων ἐτέρας ἀτοπίας ἐστὶν ἀρχή· ἵνα γὰρ δείξῃ Θεὸν τεθνηκότα, οὐδὲν ὄλως καταδέχεται τῆς γῆϊνης φύσεως περὶ αὐτὸν θεωρεῖσθαι, ἐπειδὴ ὄλως τῇ γῆ συγγενῶς ἔχειν δοκεῖ τὸ κατὰ θάνατον πάθος. 'Οὐκ ἔστι', φησὶν, 'ἐκ γῆς ἄνθρωπος ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς ἄνθρωπος.
20 Ἄνθρωπος μέντοι, καὶ εἰ ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν· οὐ γὰρ ἀρνεῖται τὴν τοιαύτην προσηγορίαν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος'.

Πῶς οὖν ἐν τοῖς εἰρημένοις τὸ ἀκόλουθον σφάζει; Εἰ μὴ ἐκ γῆς ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνει, πῶς ἀνθρώπου υἱὸς ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνων λέγεται; Δώσει γὰρ πάντως, ὡσπερ
25 ἐπὶ τῆς γῆς προεπινοοῦμεν τῶν υἱῶν τοὺς πατέρας, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ κατ' αὐτὸν οὐρανόθεν ἦκοντος ἀνθρώπου, ἐπειδὴ «Υἱὸς ἀνθρώπου» λέγεται, μὴ εἰκῆ πατρόθεν κατονομάζεσθαι, ἀλλ' εἶναι αὐτοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐν οὐρανῷ προθεωρούμενον Πατέρα ἄλλον ἄνθρωπον. Εἰ γὰρ στηρίζεται τούτῳ τῷ ρήματι τῷ εἰρηκότι «οὐδεὶς
30 ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου», καὶ διὰ τοῦτο τῆς πρὸς τὸν γῆϊνον ἄνθρωπον συγγε-

ρα. Ἐπειδὴ λοιπόν, κατὰ τὸ λόγο τῶν πιστῶν, ἡ δύναμη τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι μία (γιατὶ μέσα στὸν Πατέρα βλέπομε τὸν Υἱὸ καὶ μέσα στὸν Υἱὸ τὸν Πατέρα), ἀποδεικνύεται ἀναντίρρητα ὅτι ἐκεῖνο πού δέχεται τὸ θάνατο εἶναι τὸ ὑποκείμενο στὸ πάθος κατὰ τὴ φύση του, ἐνῶ αὐτὸ πού δὲν ὑπόκειται στὸ πάθος πραγματοποίησε μέσα στὸ παθητὸ τὴν ἀπάθεια.

Ἄς προχωρήσουμε ὁμῶς στὴ συνέχεια τοῦ λόγου. Θὰ μεταφέρω πάλι τὸ νόημα διατυπώνοντάς το περιληπτικὰ μὲ δικά μου λόγια. Ἰσχυρίζεται δηλαδὴ τὸ ἐξῆς: 'Τὸ νὰ ὀνομάζει κάποιος τὸ Χριστὸ ἔνθεο ἄνθρωπο εἶναι ἀντίθετο πρὸς τὶς ἀποστολικὲς διδαχὲς καὶ ξένο πρὸς τὶς συνόδους. Καὶ ὅτι ἀρχὴ τῆς διαστροφῆς αὐτῆς ἔκαναν ὁ Παῦλος καὶ ὁ Φωτεινὸς καὶ ὁ Μάρκελλος'. Κι ἐπειτα, ὅπως οἱ ἀκαταγώνιστοι ἀθλητὲς, ἀφοῦ κατὰ κάποιον τρόπο πιάστηκε στὰ χέρια μὲ τὸ συνομιλητὴ του καὶ βρῆκε τὸν αἴτιο τοῦ λόγου λέει τοῦτο: 'Πῶς θὰ πεῖς ὅτι εἶναι γῆινος ἄνθρωπος ὁ ἄνθρωπος πού μαρτυρεῖται ὅτι ἔχει κατεβεῖ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου αὐτὸς πού ἀνακηρύσσεται ὡς Θεὸς καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ;' Πάλι σ' αὐτὰ ἡ ἀπόδειξη τῶν προηγουμένων γίνεται ἀρχὴ ἄλλης ἀτοπίας: γιὰ νὰ δείξει ὅτι ὁ Θεὸς πέθανε, δὲν παραδέχεται ν' ἀποδίδεται σ' αὐτὸν κανένα γενικὸ στοιχεῖο τῆς γῆινης φύσης, ἐπειδὴ τὸ γεγονὸς τοῦ θανάτου φαίνεται πῶς εἶναι ἀπόλυτα σύμφυτο μὲ τὴ γῆ. 'Δὲν εἶναι', λέει, 'γῆινος ἄνθρωπος ὁ ἄνθρωπος πού κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ. Εἶναι ὁμῶς ἄνθρωπος ἀκόμα κι ἂν κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ. Γιατὶ ὁ Κύριος δὲν ἀρνεῖται μέσα στὰ εὐαγγέλια τὸν χαρακτηρισμὸ αὐτόν'.

Πῶς διασώζει τὴ συμφωνία στοὺς λόγους αὐτούς; Ἄν ὁ ἄνθρωπος δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴ γῆ ἀλλὰ κατεβαίνει σ' ἐμᾶς ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, πῶς λέγεται Υἱὸς ἀνθρώπου αὐτὸς πού κατεβαίνει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ; Θὰ δεχτεῖ ὅπωςδήποτε ὅτι ὅπως στὴ γῆ πρὶν ἀπὸ τοὺς υἱοὺς βάζομε στὸ νοῦ μας τοὺς πατέρες, ἔτσι καὶ γι' αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο πού κατὰ τὴν ἀποψή του ἔρχεται ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, μιὰ καὶ λέγεται Υἱὸς ἀνθρώπου δὲν ἔχει χωρὶς λόγο τὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα του, ἀλλ' ἔχει πατέρα στὸν οὐρανὸ κατὰ τὰ ἀνθρώπινα δεδομένα κάποιον ἄλλον ἄνθρωπο. Ἄν στηρίζεται στὸ λόγο αὐτὸ πού λέει, «κανένας δὲν ἀνέβηκε στὸν οὐρανὸ, παρὰ αὐτὸς πού κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»⁸ καὶ γι' αὐτὸ τὸν ἀπο-

νείας αὐτὸν ἀποσχίζει, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἦκοντα υἱὸν ἀνθρώπου λέγων· δώσει τινὰ πάντως τοῦ καταβάντος πρὸς ἡμᾶς ἄλλον ἐν οὐρανῷ τοιοῦτον πατέρα, ὥστε καὶ ἐν τῇ οὐρανίῳ ζωῇ ἔθνη ἀνθρώπων καὶ δῆμους καὶ πατριὰς καὶ πάντα, ὅσα κατὰ τὸν τῆδε βίον
 5 ἔστιν, ὑπονοεῖσθαι. Εἰ οὖν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἦκον ἀνθρώπου ἔστιν υἱός, τὸ δὲ ἐκ Μαρίας ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα γεγεννημένον ἄνωθεν δὲ ἀνθρώπου υἱὸς ὠνόμασται, ψευδῶς κατ' αὐτοὺς Υἱὸς Θεοῦ λέγεται μήτε τοῦ οὐρανοῦ μήτε τοῦ γῆινου πρὸς τὸ θεῖον οἰκειουμένου.

10 Ἄλλὰ συναγαγὼν ἑαυτῷ πρὸς τὸ κεφάλαιον τὰ εἰρημένα ἐν τούτῳ συμπεραίνει τὸν λόγον· Ἐἰ δὲ καὶ ἐξ οὐρανοῦ υἱὸς ἀνθρώπου καὶ ἐκ γυναικὸς υἱὸς Θεοῦ, πῶς οὐχ ὁ αὐτὸς Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον καὶ Θεὸν πιστεύειν εἶναι φημι καὶ παντὸς εἶναι τοῦ τὸν ὀρθὸν λόγον πρεσβεύοντος, οὐ μὴν κατὰ
 15 τὴν τοῦ λογογράφου διάνοιαν· οὔτε γὰρ τὸ θεῖον γῆινον οὔτε ἀνθρώπινον τὸ οὐράνιον, καθὼς ἐκεῖνος οἶεται· ἀλλ' ἄνωθεν μὲν ἢ τοῦ Ἐπιστοῦ δύναμις διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐπεσκιόσθη, τοιτέστιν ἐνεμορφώθη, ἐκ δὲ τῆς ἀμιάντου παρθένου ἢ τῆς σαρκὸς μοῖρα συνηφανίσθη καὶ οὕτω τὸ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν «Υἱὸς
 20 Ἐπιστοῦ» κατονομάσθη· τῆς μὲν θείας δυνάμεως τὴν πρὸς τὸν Ἐπιστοῦ ἀγχιστεῖαν, τῆς δὲ σαρκὸς τὴν ἀνθρωπίνην οἰκειουμένης συγγένειαν.

Ἄλλὰ Θεὸς μὲν, φησί, τῷ Πνεύματι τῷ σαρκωθέντι, ἄνθρωπος δὲ τῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσληφθείσῃ σαρκί'. Τί ἐστι πάλιν τοῦ
 25 Πνεύματος σάρκωσις ἐκτὸς τῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν σάρκα ἐνώσεως; Πόθεν δὲ προσελήφθη ἄνθρωπος, εἰ μὴ ἐκ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, οὗ τὴν πρώτην γένεσιν ἐκ γῆς, οὐκ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ γενεαλογούντος τοῦ Μωυσέως ἠκούσαμεν; Λαβὼν γὰρ ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς τὸν ἄνθρωπον ἐπλασεν· ἄλλην δὲ ἀνθρώπου κατασκευὴν ἐξ οὐ-
 30 ρανοῦ συστήναι παρ' οὐδενὸς μεμαθήκαμεν. Εἴτα ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις ὅτι Ἐπὶ σαρκὶ ἐφανερῶθη, καλῶς τοῦτο λέγων, οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος, καὶ ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο κατὰ τὴν

9. Λουκᾶ 1,35.

10. Γεν. 2,7.

χωρίζει ἀπὸ τὴ συγγένεια μὲ τὸν γήινο ἄνθρωπο, λέγοντάς τον 'Υἱὸ ἀνθρώπων' ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ἀσφαλῶς θὰ δώσει πάνω στὸν οὐρανὸ σ' αὐτὸν ποὺ κατέβηκε σ' ἡμᾶς ἕναν ἄλλο τέτοιο πατέρα, ὥστε νὰ φανταζόμαστε καὶ στὴν οὐράνια ζωὴ ἔθνη ἀνθρώπων καὶ λαοὺς καὶ ψυχές καὶ ὅλα ὅσα ὑπάρχουν στὴ ζωὴ αὐτῆ. Ἄν λοιπὸν αὐτὸς ποὺ ἔρχεται ἀπὸ τὸν οὐρανὸ εἶναι Υἱὸς ἀνθρώπου καὶ ἂν αὐτὸς ποὺ γεννήθηκε μὲ σάρκα ἀπὸ τὴ Μαρία ἀπὸ τὴ γενιὰ τοῦ Δαβὶδ ἀλλὰ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ὀνομάστηκε Υἱὸς ἀνθρώπων, ὀνομάζεται ψευδῶς, κατὰ τὴν ἄποψή τους, Υἱὸς Θεοῦ ἀφοῦ δὲν ἔχει καμιὰ οἰκειότητα μὲ τὸ θεῖο οὔτε ὁ οὐράνιος πατέρας οὔτε ὁ γήινος.

Ἄλλὰ συγκεντρώνοντας καὶ συγκεφαλαιώνοντας ὅσα εἶπε συμπεραίνει ὡς ἑξῆς: ἂν ὁμοῦς εἶναι καὶ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ προερχόμενος Υἱὸς ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ τὴ γυναίκα Υἱὸς Θεοῦ, πῶς δὲν εἶναι ὁ ἴδιος Θεὸς καὶ ἄνθρωπος; Ἐγὼ ὁμολογῶ ὅτι πιστεύω πῶς εἶναι ὁ ἴδιος ἄνθρωπος καὶ Θεὸς καὶ τὸ ὁμολογεῖ καθένας ποὺ ἀσπάζεται τὸν ὀρθὸ λόγον, ὄχι ὁμοῦς ὅπως τὸ ἐννοεῖ ὁ λογογράφος. Γιατὶ οὔτε τὸ θεῖο εἶναι γήινο οὔτε τὸ ἀνθρώπινο οὐράνιο, ὅπως νομίζει αὐτός. Ἄλλὰ ἀπὸ ψηλὰ ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου μὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἔριξε τὸν ἴσκιον της, δηλαδὴ ἔλαβε μορφὴ μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἀμόλυπτη παρθένο συναφανίστηκε τὸ μέρος τῆς σάρκας καὶ ἔτσι αὐτὸ ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ αὐτὴν ὀνομάστηκε Υἱὸς Ὑψίστου⁹. Ἡ θεία δύναμις του ἀπορρόφησε τὴ συγγένειά του μὲ τὸν Ὑψιστο καὶ ἡ σάρκα τὴ συγγένεια μὲ τὸν ἄνθρωπο.

'Ἄλλὰ εἶναι', λέει, 'Θεὸς κατὰ τὸ Πνεῦμα ποὺ ἐγίνε σάρκα καὶ ἄνθρωπος κατὰ τὴ σάρκα ποὺ προσέλαβε ὁ Θεός'. Τί εἶναι πάλι ἡ σάρκωση τοῦ Πνεύματος, ἂν ὄχι ἡ ἐνωσίς του μὲ τὴ δική μας σάρκα; Καὶ ἀπὸ ποῦ ἐγίνε ἡ πρόσληψή του ὡς ἀνθρώπου, ἂν ὄχι ἀπὸ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ποὺ τὴν πρώτη γένεσί του ἀκούσαμε τὸ Μωυσῆ νὰ τὴ γενεαλογεῖ ἀπὸ τὴ γῆ ὄχι ἀπὸ τὸν οὐρανόν; Ὁ Θεὸς πῆρε χῶμα ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον¹⁰. Ἀπὸ κανέναν δὲν ἀκούσαμε νὰ ἐγίνε ἄλλη κατασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ οὐρανόν. Ὑστερα προσθέτει ὅτι 'τὸ μυστήριον τῆς πίστεως μας ἀποκαλύφθηκε μὲ σάρκα'. Τοῦτο εἶναι ὀρθόν, εἶναι ὁ δικὸς μας λόγος. Προσθέτει καὶ ὅτι 'ὁ λόγος κατὰ τὴν ἐνωσίς του μὲ τὴ σάρκα ἐγίνε

σάρκα¹². Είναι κι αυτά λόγοι τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας. Αὐτὸς δηλαδή πού εἶπε ὅτι ὁ Λόγος ἐνώθηκε μετὰ τὴν σάρκα δὲ λέει τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν σύμπτωση τῶν δύο. Ἄλλὰ ἡ σάρκα δὲν εἶναι ἄψυχη, λέει, ἔχει γραφεῖ ὅτι πολεμᾷ ἐναντία στὸ Πνεῦμα καὶ «ἀντιστρατεύεται στὸ νόμο τοῦ νοῦ μου»¹³. Ὡ, τὴ θαυμάσια ὀρθοφροσύνη του! Ντύνει τὸ Θεὸ μετὰ σάρκα ὄχι ἄψυχη. Ἄς ρωτήσουμε λοιπόν, ἂν ὁ Θεὸς Λόγος προσέλαβε τὴν σάρκα ἐμψυχη, ὅπως λέει ὁ λογογράφος. Ἐμψυχα ὅμως λέμε καὶ τὰ σώματα τῶν ἀλόγων ζώων. Ὅποιος ἀποδίδει στὸν Λόγο ἀνθρώπινη σάρκα καὶ μάλιστα ἐμψυχη δὲν κάνει ἄλλο παρὰ νὰ συνδέει μαζί του ὅλο τὸν ἄνθρωπο. Γιατὶ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ ἔξω ἀπὸ τὴν νοερὴ φύση δὲν ἔχει κανένα ἄλλο ἀποκλειστικὸ γνῶρισμα, ἀφοῦ μετὰ ὅλα τὰ ἄλλα σχετιζόμεστε μετὰ τὰ ἄλογα, ὅπως ἡ ἐπιθυμία, τὸ συναίσθημα, ἡ ὄρεξη γιὰ τὴν τροφή, ἡ τάση γιὰ ἀνάπτυξη, ὁ χορτασμός, ὁ ὕπνος, ἡ πέψη, ἡ μεταβολή, ἡ ἀποβολὴ τοῦ ἀχρηστοῦ πιά στοιχείου· ὅλα οἰκονομοῦνται ὅμοια σ' ἐμᾶς καὶ στὰ ζῶα μετὰ κάποια ψυχικὴ δύναμη.

Αὐτὸς λοιπὸν πού λέει ὅτι αὐτὸν πού προσέλαβε εἶναι ἄνθρωπος καὶ μάλιστα τὸν ἐννοεῖ ἐμψυχο, τί ἄλλο παρὰ τοῦ ἀποδίδει καὶ δύναμη νοητικὴ, πού εἶναι ἰδιαίτερο γνῶρισμα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, κατὰ τοὺς ἴδιους τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου πού μᾶς παράθεσε. Γιατὶ αὐτὸς πού εἶπε ὅτι «τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς εἶναι ἐχθρὰ πρὸς τὸ Θεὸ»¹⁴ (ἀφοῦ δὲν ὑποτάσσεται στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ), ἀναφέρεται μετὰ σαφήνεια στὰ ἰδιαίτερα γνῶρισμα τῆς προαιρετικῆς καὶ τῆς διανοητικῆς δύναμης· τὸ νὰ δέχεσαι δηλαδή πειθῆνια ἢ νὰ ἐναντιώνεσαι στὸ νόμο εἶναι ἴδιο τῆς προαίρεσης· μὰ καὶ τὴν ἴδια τὴν λέξη «φρόνημα» δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἀποχωρίσει κανένας ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τοῦ φρονεῖν. Κι ὅτι τὸ φρονῶ εἶναι τὸ ἴδιο μετὰ τὸ νοῶ, δὲ θὰ τὸ ἀμφισβητήσῃ κανένας, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ νήπιους. Κι αὐτὸς πού μᾶς ἀντιστρατεύεται καὶ μᾶς αἰχμαλωτίζει πῶς μπορεῖ νὰ εἶναι ἄμοιρος ἀπὸ τὴν ἐνέργεια τοῦ νοῦ; Ὅτι ἡ προαίρεση τῶν κακῶν κινεῖται πρὸς τὰ φαῦλα δὲν εἶναι ἀπόδειξη ὅτι αὐτοὶ δὲ διαθέτουν νοῦ ἄλλὰ ὅτι δὲν ἔχουν ὀρθὴ νόηση, ὅμως νοοῦν. Γιατὶ καὶ τὸ φίδι ἐκεῖνο¹⁵ πού τὸ μάθαμε ἀπὸ τὴν Γραφὴν ὡς

14. Ρωμ. 8.7.

15. Γεν. 3.1.

νον, ὃν δὴ τῆς κακίας ἀρχηγὸν καὶ εὐρετὴν παρὰ τῶν Γραφῶν ἐδιδάχθημεν, οὐκ ἀνόητον εἶναι φησιν ὁ θεόπνευστος λόγος, πλείονα τῶν ἄλλων προσμαρτυρῶν τούτῳ τὴν φρονιμότητα.

Οὐκοῦν ἐξ αὐτῶν, δι' ὧν οἶται συνιστᾶν τὸν ἑαυτοῦ λόγον, αἱ
 5 παρατεθεισάαι ἡμῖν φωναὶ τὸ ἀσεβές τοῦ κατ' αὐτὸν δόγματος διελέγχουσιν. Οὐ γὰρ ἐν τούτοις μόνοις ὁ Ἀπόστολος ἀνθίστησι τὴν σάρκα τῷ Πνεύματι, τουτέστι τὴν πονηρὰν προαίρεσιν τῇ ἀστειότερα ζωῇ, ἀλλὰ καὶ πρὸς Κορινθίους φησὶ τὸ ἐμπαθὲς αὐτοῖς ὄνειδίζων ὅτι 'σάρκινοί ἐστε'. Ἔρα κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, καθ' ὃν πρὸς
 10 αὐτοὺς ὁ λόγος ἐγένετο, κατὰ τὴν τριμερῆ τοῦ Ἀπολιναρίου τῶν ἀνθρώπων τομῆν ἀμέτοχοι τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἦσαν οἱ ἀνθρωποι; Ἡ πάντως ἐκ τῆς ἀμέτρου πρὸς τὴν σάρκα διαθέσεως σάρκινοι παρὰ τοῦ Παύλου προσηγορεύθησαν ἐκ τοῦ πλεονάζοντος τὴν ἐπωνυμίαν λαβόντες; Καὶ δείκνυσι τὸν τοιοῦτον λόγον ἢ σύμ-
 15 φρασις τῶν γεγραμμένων· «ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν», φησί, «ζῆλος καὶ ἔρις, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε;». Τὸ δὲ ζηλοῦν καὶ ἐρίζειν τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἐστίν. Τὰ δὲ τούτων ἐχόμενα τῆς λογογραφίας ἀποδειξιν δῆθεν περιέχει διὰ πλειόνων μαρτυριῶν τοῦ ἐκ τριῶν συνεστάναι τὸν ἀνθρωπον, ἀπὸ σαρκός τε καὶ ψυχῆς καὶ νοῦ, ἅπερ οὐ
 20 πόρρω τοῦ καθ' ἡμᾶς ἐστὶ λόγος. Ταῦτὸν γὰρ ἐστὶν ἐκ νοεῖας ψυχῆς καὶ σώματος τὸν ἀνθρωπον λέγειν καὶ ἰδιαζόντως τὸν νοῦν ἐφ' ἑαυτοῦ ἀριθμήσαντα τριχῆ διελεῖν τὴν περὶ τὸν ἀνθρωπον θεωρίαν· εἰ καὶ ὅτι πολλὰς τοῖς αἰρετικοῖς δίδωσιν ὁ λόγος ἐν τούτῳ λαβᾶς· δύναται γάρ, εἰ τὸ νοητικὸν ἐφ' ἑαυτοῦ τις ἀριθμοίῃ, ἑτέραν τοῦ θυμοει-
 25 δοῦς τὴν περιγραφὴν λέγειν καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πάλιν ἑτέραν. Ἴσως δ' ἂν τις καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ψυχῆς κινήματα κατὰ τὸν λόγον ἐξαριθμούμενος πολυσχιδῆ τινα καὶ πολυσύνθετον ἀντὶ τοῦ τριμεροῦς ἀποδείξειε τὸν ἀνθρωπον.

Ἄλλ' ἑάσθω ταῦτα, ὡς ἂν μὴ τοῖς καθ' ἕκαστον ἐπεξιόντες εἰς
 30 ἀμετρίαν ἐκτείνωμεν τὴν ἀντίρρησιν, πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προῖωμεν. Κατασκευάσας γὰρ διὰ πολλῶν τὸ τριφυρὲς ἢ τριμερὲς ἢ ὅπως ἂν ἐθέλη τις ὀνομάζειν τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα, μέμνηταί τινων καὶ δογμάτων συνοδικῶν τῶν τε κατὰ Παύλου τοῦ Σαμωσατέ-

ἀρχηγὸ καὶ εὐρετὴ τῆς κακίας δὲ μᾶς λέει ὁ θεόπνευστος λόγος πῶς εἶναι χωρὶς νόηση· ἴσα-ἴσα τοῦ ἀποδίδει περισσότερη φρονιμάδα ἀπὸ ὅ,τι στοὺς ἄλλους.

Ἄπὸ αὐτὰ λοιπὸν πού νομίζει ὅτι στηρίζουν τὸ λόγο του, ὅσα παραθέσαμε, ἐλέγχεται ἡ ἀσέβεια τῆς διδασκαλίας του. Γιατὶ ὁ Ἀπόστολος δὲν ἀντιπαραθέτει σ' αὐτὰ μόνο τὰ χωρία τῆ σάρκα στὸ Πνεῦμα, δηλαδὴ τὴν πονηρὴ προαίρεση στὴν κοσμιότερη ζωὴ· καὶ στοὺς Κορινθίους ψέγοντας τὴν παράδοσή τους στὰ πάθη λέει «εἶστε σαρκικοὶ»¹⁶. Μήπως λοιπὸν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη κατὰ τὴν ὁποία τοὺς μιλοῦσε, σύμφωνα μὲ τὴν τριμερὴ διαίρεσή τους ἀπὸ τὸν Ἀπολινάριο οἱ ἄνθρωποι ἦταν ἄμοιροι ἀπὸ νοητικὴ ἱκανότητα; Ἡ σίγουρα τοὺς ἀποκάλεσε «σαρκικοῦς» ὁ Παῦλος, ἀπὸ τὴν ἄμετρη διάθεσή τους πρὸς τὴ σάρκα, παίρνοντας τὴν ὀνομασία τους ἀπὸ τὸ πλεονάζον στοιχεῖο; Τὴν ἐξήγηση αὐτὴ ὑποβάλλουν τὰ συμφραζόμενα. «Ὅταν ὑπάρχουν μεταξύ σας», λέει, «ζήλειες καὶ φιλονεικίαι, δὲν εἶστε σαρκικοί». Ἀλλὰ ἡ ζήλεια καὶ ἡ φιλονεικία εἶναι ἐνέργειες νοερές. Ἡ συνέχεια στὴ λογογραφία του περιέχει τάχα ἀπόδειξη μὲ περισσότερα στοιχεῖα ὅτι εἶναι τρία τὰ συστατικὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ σάρκα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ ὁ νοῦς, πού δὲν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὴ δικὴ μας διδασκαλία. Εἶναι βέβαια τὸ ἴδιο νὰ δέχεσαι ὅτι ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἀπὸ νοερὴ ψυχὴ καὶ ἀπὸ σῶμα καὶ προσθέτοντας στὴν ἀρίθμηση ξεχωριστὰ καὶ τὸ νοῦ νὰ τριχοτομήσεις τὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου. Ἄν καὶ ὁ λόγος δίνει στὸ σημεῖο αὐτὸ πολλὰς ἀφορμὰς στοὺς αἰρετικούς. Εἶναι δηλαδὴ δυνατό, ἂν ὑπολογίσει κανένας χωριστὰ τὸ νοητικὸ, νὰ προσδιορίσει χωριστὰ τὸ συναίσθημα καὶ χωριστὰ πάλι τὸ βουλητικὸ. Κι ἂν βάλει κανένας στὸ λογαριασμὸ καὶ τίς ἄλλες λειτουργίες τῆς ψυχῆς ἀντὶ σύνθετο ἀπὸ τρία στοιχεῖα θὰ παρουσιάσει ἕναν ἄνθρωπο πολυσχιδὴ καὶ πολυσύνθετο ἴσα.

Ἀλλὰ ἄς τ' ἀφήσομε αὐτὰ γιὰ νὰ μὴ μεταβάλουμε τὴν ἀντίρρησή μας σὲ ἀπεραντολογία κι ἄς προχωρήσομε στὴ συνέχεια τοῦ λόγου. Ἀφοῦ ἀπέδειξε μὲ μεγάλη πολυλογία τὴν τριφυτὴ ἢ τριμερὴ ἢ ὅπως θέλει κανένας σύνθεση τοῦ ἀνθρώπου, θυμᾶται καὶ κάποιες συνοδικὲς ἀποφάσεις ἐκείνων πού συγκεντρώθηκαν καὶ

16. Α' Κορ. 3,3.

ως συνειλεγμένων λέγοντος ἔξ οὐρανοῦ ἀποτεθεῶσθαι τὸν Κύριον· καὶ τοῦ κατὰ Νίκαιαν ἐκφωνηθέντος, οὐ τὴν ρῆσιν ἐπὶ λέξεως τοῦτον τὸν τρόπον εἰρημένην παρέθετο τὸ ἔξ οὐρανοῦ καταβάντα καὶ σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα. Καὶ ταῦτα εἰπὼν ὡς προ-
 5 κατασκευάσας τὸν μέλλοντα ρηθῆσεσθαι λόγον οὕτως ἀπογυμνοῖ τοῦ ἰδίου βουλήματος τὴν διάνοιαν καὶ φησιν οἰονεὶ προσοικειῶν τοῖς ἀποδεδειγμένοις οὕτω κατὰ τὴν λέξιν· Ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα καὶ σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα. Τί κοινὸν ἔχει τὰ εἰρημένα πρὸς τὰ
 10 προάγοντα; Ποῦ τοῦτο ἢ κατὰ τοῦ Σαμωσατέως ἐδογματίσει σύνοδος; Ἄλλ' ἐῷ τὰ τῆς μνήμης ἡμῶν πρεσβύτερα. Τί τοιοῦτον ἐν τοῖς κατὰ Νίκαιαν δόγμασιν ἔδειξεν; Τὸν καταβάντα ἐκ τῶν οὐρανῶν ἢ πίστις λέγει καὶ σαρκωθέντα, ὡς μὴ πρὸ τῆς καθόδου νοεῖσθαι τὴν σάρκα, ἀλλὰ δευτερεύειν μετὰ τὴν καθόδον τὸν σαρκωθέντα καὶ
 15 ἐνανθρωπήσαντα; Τοῦτο παρὰ πάντων ἐν ἐκκλησίαις κηρύσσεται καὶ οὗτος ἡμέτερος, μᾶλλον δὲ τῆς Ἐκκλησίας ὁ λόγος. Ποῦ τοίνυν ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐστίν, ὅτι Ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα καὶ σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα. Τί κοινὸν ἔχει τὰ εἰρημένα πρὸς τὰ
 20 τῶν εἰρημένων διάνοιαν, ἐν οὐθετέρῳ τὸ ρηθὲν εὐρεθήσεται.

Ἡ μὲν γὰρ λέξις τοσοῦτον ἀπέχει τῆς λέξεως «καθ' ὅσον ἀπέχουσι», ψαλμικῶς εἰπεῖν, «ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν»· ἢ δὲ διάνοια τῶν εἰρημένων τί κοινὸν πρὸς τὰ δι' ἐκείνης δηλούμενα δεῖκνυσιν; Φησὶν οὗτος τὸν σαρκωθέντα τῇ ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ Χριστὸν ἐν
 25 ἑαυτῷ Θεὸν τὸ Πνεῦμα, τοῦτέστι τὸν νοῦν, ἔχειν· λέγει δὲ τοῦτο ὁ κελεύων ἔνθεον ἀνθρώπον· μὴ λέγειν τὸν Χριστὸν, Θεὸν ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ ὡς ἄλλον ἐν ἄλλῳ, αὐτὸς πρὸ τῶν ἄλλων τοῦτο κατασκευάζων. Ἡ δὲ τῆς συνόδου φωνὴ τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα λέγει. Νοεῖτω μὲν οὖν ὁ πολὺς καὶ ἀκέραιος τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν πρὸς ἡμᾶς
 30 καθόδον· οὐδὲν γὰρ πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν διοισόμεθα, κἂν ὑψηλοτέραν ὁ νοῦς ἐμφαίῃ διάνοιαν, μὴ τοπικῶς λέγων καταβαί-

κατὰ τοῦ Παύλου ἀπὸ τὰ Σαμόσατα ποὺ λέει ὅτι 'ὁ Κύριος εἶχε γί-
νει Θεὸς ἀπὸ τὸν οὐρανὸ', θυμᾶται καὶ τὸ σύμβολο ποὺ ἐκφωνήθη-
κε στὴ Νίκαια ποὺ τὸ παρέθεσε αὐτολεξεὶ καὶ ποὺ ἡ διατύπωσή
τοῦ εἶναι ἡ ἐξῆς: 'ἐξ οὐρανοῦ καταβάντα καὶ σαρκωθέντα καὶ
ἐνανθρωπήσαντα'. Καὶ ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτὰ σὰ νὰ ἔχει ἤδη ἀποδεί-
ξει τὸ λόγο ποὺ εἶναι νὰ λεχτεῖ, ἀπογυμνώνει μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν
τὴ σκέψη ἀπὸ τὸ ἴδιο νόημά της καὶ σχετίζοντάς την μὲ τὰ ἀποδε-
δειγμένα λέει κατὰ λέξη τὰ ἐξῆς: 'ἔχοντας λοιπὸν ὁ Χριστὸς τὸ
πνεῦμα, δηλαδὴ τὸ νοῦ, ὡς Θεὸς μαζὶ μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα δι-
καιολογημένα ὀνομάζεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν οὐρανὸ'. Τί κοινὸ
ἔχουν ὅσα ἔχουν εἰπωθεῖ μὲ τὰ ἐπόμενα; Ποῦ θέσπισε τὸ δόγμα
αὐτὸ ἢ κατὰ τοῦ Σαμοσατέα σύνοδος; Ἀφήνω ὅσα θυμοῦμαι ἀπὸ
τὰ παλαιότερα. Ποιὸ παρόμοιο μᾶς ἔδειξε ἀνάμεσα στὰ δόγματα
τῆς Νίκαιας; Τὸ σύμβολο λέει: 'τὸν καταβάντα ἐκ τῶν οὐρανῶν
καὶ σαρκωθέντα', ὥστε νὰ μὴ σκεφτοῦμε τὴ σάρκα πρὶν ἀπὸ τὴν
κάθοδό του, ἀλλὰ νὰ ἔπεται μετὰ τὴν κάθοδο ἢ σάρκωση καὶ ἡ
ἐνανθρώπησις. Αὐτὸ τὸ ὁμολογοῦν ὅλοι στὶς συναθροίσεις τῶν πι-
στῶν καὶ εἶναι δικοὶ μας οἱ λόγοι αὐτοὶ ἢ μᾶλλον τῆς Ἐκκλησίας.
Σὲ ποιὸ λοιπὸν σημεῖο ἐκείνων ποὺ εἶπαμε ὑπάρχει ὅτι ὁ Χριστὸς
λέγεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, ἐπειδὴ ἔχει ὡς Θεὸς τὸ πνεῦμα,
δηλαδὴ τὸ νοῦ, μαζὶ μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα; Εἴτε κάνεις μὴ
ψιλὴ μόνο ἐξέταση τῶν λέξεων εἴτε ἐρευνησεις τὸ νόημα ὧν εἰ-
πώθηκαν, οὔτε στὸ ἓνα οὔτε στὸ ἄλλο θὰ βρεθεῖ ὅτι εἶναι αὐτὸ
ποὺ εἶπε.

Ἡ διατύπωση αὐτὴ ἀπέχει τόσο ἀπὸ τὴ δικὴ του «καθ' ὅσον
ἀπέχουσιν», γιὰ νὰ τὸ πῶ μὲ τὴ διατύπωση τῶν ψαλμῶν, «ἀνατολαὶ
ἀπὸ δυσμῶν». Ἀλλὰ καὶ τὸ νόημα ὧν εἰπώθηκαν τί κοινὸ πα-
ρουσιάζει μὲ τὴ διατύπωσή του; Αὐτὸς λέει ὅτι ὁ Χριστὸς ποὺ ἐν-
σαρκώθηκε μέσα στὴν ἀνθρώπινη σάρκα ἔχει μέσα του ὡς Θεὸς τὸ
πνεῦμα, δηλαδὴ τὸ νοῦ. Κι αὐτὸ τὸ λέει αὐτὸς ποὺ μᾶς διατάζει νὰ
μὴ λέμε τὸ Χριστὸ ἔνθεο ἄνθρωπο, ποὺ ἔχει μέσα του τὸ Θεό, θεὸ
μέσα σὲ ἄλλο θεό, κι αὐτὸ τὸ ἀποδεικνύει ὁ ἴδιος πρὶν ἀπὸ τοὺς
ἄλλους. Ἡ σύνοδος ἀναφέρεται σ' αὐτὸν ποὺ κατέβηκε ἀπὸ τὸν
οὐρανὸ. Ἄς σκεφτεῖ ὁ μέγας καὶ ἀκέραιος τὴν κάθοδο ἀπὸ τὸν
οὐρανὸ σ' ἐμᾶς. Δὲ διαφέρομε καθόλου στὴν ἀντίληψη αὐτὴ κι ἄς
δηλώνει ὁ λόγος ἓνα νόημα ὑψηλότερο· δὲν ἐννοεῖ ὅτι τὸ θεῖο

νειν τὸ θεῖον πανταχοῦ ὄν καὶ περιδεδραγμένον τῶν ὄντων, ἀλλὰ
 τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν παραδηλῶν συγκατάβασιν·
 πλὴν ὅπως ἂν ἦ φίλον τῷ βουλομένῳ δέχεσθαι τὴν κάθοδον, τὸν
 5 σαρκωθέντα πάλιν ὁ τῆς συνόδου λόγος φησὶ καλῶς καὶ τοῦτο λέ-
 γων· πῶς γὰρ ἂν οἰκειότερον τὴν ἐκ γυναικὸς ἡρμήνευσε γέννησιν;
 Οὐ γάρ, ἦ Θεός ἐστιν, αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἐκ γυναικὸς ἐγεννήθη. Ὁ
 γὰρ πρὸ τῆς κτίσεως ὢν τῷ διὰ σαρκὸς γεγεννησθαι αὐτὸ τὸ εἶναι
 οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλὰ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προοδοποιήσας τὴν τῆς
 10 ἰδίας δυνάμεως εἴσοδον καὶ μηδὲν τῆς ὑλικῆς ἀφορμῆς πρὸς τὴν κα-
 τασκευὴν τοῦ οἰκειοῦ σκῆνους προσδεηθεὶς κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ
 τῆς σοφίας «ἑαυτῷ ὠκοδόμησεν οἶκον» τὸν ἐκ τῆς παρθένου χοῦν
 ἀνθρωποποιήσας, δι' οὗ συνεκράθη πρὸς τὸ ἀνθρώπινον.

Ποῦ τοίνυν ἐν τούτοις φησὶν ὁ λόγος, ὅπερ τῷ Ἀπολιναρίῳ δο-
 κεῖ, ὅτι 'τὸ Πνεῦμα, τουτέστι τὸν νοῦν, Θεὸν ἔχων ὁ Χριστὸς μετὰ
 15 ψυχῆς καὶ σώματος, εἰκότως ἐξ οὐρανοῦ ἀνθρώπος λέγεται'; Εἰ μὲν
 γὰρ ἔξεστι κατ' ἐξουσίαν αὐτῷ πρὸς τὸ δοκοῦν ἔλκειν τὰ θεῖα λόγια
 καὶ κατὰ τοὺς τῶν ὀνείρων ὑποκριτάς, ὅπερ ἂν ἐθέλη, τοῦτο τῷ
 γράμματι προσαρμόζειν τὸ νόημα, ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τοῖς θείοις
 λόγοις ἐπιφημιζέτω νοήματα· εἰ δὲ τοὺς γραῶδεις μύθους καὶ τὰς
 20 βεβήλους καινοφωνίας κατὰ πάντα τρόπον ἀπωθεῖσθαι φησὶ δεῖν ὁ
 ἀπόστολος, οὐδαμῶς συγχωρητέον αὐτῷ συναρμόζειν ἀλλήλοις τὰ
 ἀκοινώνητα καὶ προσκολλᾶν τὰ ἀσύμβατα. Καὶ μᾶλλον δ' ἂν ἡμῖν
 αὐτὸς δι' ὧν ἐπαγωνίζεται τοῖς εἰρημένοις πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ δό-
 γματος αὐτοῦ συμμαχήσει· φησὶ γὰρ ὅτι καὶ ὁ Παῦλος τὸν πρῶτον
 25 Ἀδὰμ ψυχὴν καλεῖ μετὰ σώματος οὔσαν, καλῶς τοῦτο καὶ ὑπὲρ τῆς
 ἀληθείας εἰπών.

ἼΑρα οὖν ὁ πρῶτος ἀνθρώπος, ὁ εἰς ψυχὴν ζῶσαν παρὰ τοῦ
 Παύλου μνημονευθεὶς, κτηνεῖαν τινὰ ψυχὴν εἶχε καὶ ἄλογον; Καὶ
 μὴν οὐκ ὀλίγην αὐτῷ προσημαρτυρεῖ τὴν διανοητικὴν χάριν ἢ ἱστο-
 30 ρία· προσήγετο μὲν γὰρ αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ ζῶα, τῆς δὲ τῶν
 ὀνομάτων εὐρέσεως ἐκεῖνος κύριος ἦν, τὸ προσφυῆς καὶ ἀρμόδιον
 ἐκάστῳ περινοῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ παρακοὴ καὶ ἡ περὶ τὰ μὴ δέοντα

17. Παροιμ. 9,1.

18. Α' Τιμ. 4,7. 6,20.

πραγματοποιεῖ κατάσταση τοπική, ἀφοῦ βρίσκεται παντοῦ καὶ ἀγκαλιάζει τὰ ὄντα ἀλλὰ ὑποδηλώνει τὴ συγκατάβασή του πρὸς τὴν ταπεινὴ μας φύση. Ἄλλὰ, ὅπως κι ἂν ἀρέσει στὸν καθένα νὰ δεχτεῖ τὴ κάθοδο, ὁ λόγος τῆς συνόδου ἐννοεῖ πάλι καλῶς αὐτὸν ποὺ σαρκώθηκε λέγοντας καὶ τοῦτο· πῶς μπορούσε νὰ ἐρμηνεύσει καταλληλότερα τὴ γέννηση ἀπὸ γυναίκα; Δὲ γεννήθηκε, ὡς Θεὸς ποὺ ἦταν, αὐτὸς καθεαυτὸν ἀπὸ γυναίκα. Αὐτὸς ποὺ ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία, δὲν δέχεται βέβαια τὴν ἴδια του ὑπαρξη μὲ τὴ γέννησή του ἀπὸ τὴ σάρκα. Προοδοποίησε μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα τὴν εἴσοδο τῆς ἴδιας τῆς δύναμης καὶ χωρὶς νὰ τοῦ χρειαστεῖ κανένα ὑλικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ σκήνου του σύμφωνα μὲ αὐτὸ ποὺ ἔχει λεχτεῖ γιὰ τὴ σοφία «οἰκοδόμησε τὸ σπίτι της»¹⁷ κάνοντας ἄνθρωπο τὸ χῶμα ἀπὸ τὴν παρθένο καὶ μ' αὐτὸ ζυμώθηκε μὲ τὸ ἀνθρώπινο.

Ποῦ μέσα σ' αὐτὰ λέει ὁ λόγος αὐτὸ ποὺ νομίζει ὁ Ἀπολινάριος ὅτι ἔχοντας ὁ Χριστὸς τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ τὸ νοῦ, ὡς Θεὸ μαζὶ μὲ ψυχὴ καὶ μὲ σῶμα, δικαιολογημένα λέγεται ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν οὐρανό'; Ἄν παίρνει τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του νὰ σέρνει τὰ θεῖα λόγια ἐκεῖ ποὺ τοῦ ἀρέσει, κατὰ τοὺς ἐξηγητὲς τῶν ὀνειρών, προσαρμόζοντας στὸ γράμμα τὸ νόημα ποὺ θέλει, ἕως ἀποδίδει στοὺς θεῖους λόγους τέτοια καὶ παρόμοια νοήματα. Ἄν ὁμοῦς ὁ Ἀπόστολος λέει ὅτι ἐπιβάλλεται ν' ἀποκρούμε μὲ κάθε τρόπο τὰ παραμύθια τῶν γαϊτάδων καὶ τοὺς βέβηλους νεωτερισμούς¹⁸, δὲν τοῦ συγχωρεῖται καθόλου νὰ συνάπτει μεταξύ τους τὰ ἄσχετα καὶ νὰ συγκολλᾷ τὰ ἀσυμβίβαστα. Καὶ μὲ τὸν ἀγῶνα ποὺ κάνει μὲ ὅσα λέει μπορεῖ νὰ γίνεῖ μᾶλλον σύμμαχος δικός μας γιὰ ν' ἀνατρέψει τὴν ἴδια του διδασκαλία, θυμίζει δηλαδὴ ὀρθὰ καὶ εἶναι ἀληθινὸ ὅτι καὶ ὁ Παῦλος λέει πῶς ὁ πρῶτος Ἀδὰμ ἦταν ψυχὴ μὲ σῶμα.

Ἄραγε ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, ποὺ ἀναφέρει ὁ Παῦλος ὅτι ἦταν ψυχὴ ζῶσα, εἶχε κάποια ψυχὴ κτηνώδη χωρὶς λογικό; Ἡ ἱερὰ Ἱστορία ὥστόσο τοῦ ἀποδίδει ὄχι λίγο τὸ διανοητικὸ χάρισμα. Τοῦ ἔρχονταν ἀπὸ τὸ Θεὸ ὅλα τὰ ζῶα ἀλλ' εἶχε αὐτὸς τὴν ἐξουσία νὰ τοὺς εὔρει ὀνόματα σκεπτόμενος τὸ κατάλληλο καὶ τὸ ταιριαστὸ στὸ καθένα¹⁹. Καὶ ἡ παρακοή του ὁμοῦς καὶ ἡ συγκατάθεσή

19. Γεν. 2,19.

συνδιάθεσις καὶ ἡ ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις αἰσχύνῃ καὶ τὸ πρόσφορον ἐπὶ τοῖς ἐγκλήμασιν ἀπολογίαὺν εὐρεῖν, πάντα ταῦτα τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἐνεργείας ἀπόδειξις γίνεται. Τί δῆποτε τοίνυν παρεσιωπήθη παρὰ τοῦ Παύλου τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ; Ἦ δὴλον ὅτι τῷ μέρει συνονομάζεται τὸ λειπόμενον, ὡς τῷ «πρὸς σὲ πᾶσα σὰρξ ἤξει», διὰ τῆς σαρκὸς ὅλον σημαίνει ὁ Δαβὶδ τὸ ἀνθρώπινον· καὶ ὁ Ἰακώβ ἐν ἑβδομήκοντα πέντε ψυχαῖς τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπιξενούμενος οὐκ ἄνους οὐδὲ ἄσαρκος κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον ὑπὸ τῆς Γραφῆς ἱστορεῖται.

10 Ἀλλὰ φησὶν ὁ λογογράφος ὅτι Ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ πνευματικὸς λέγεται καὶ τοῦτο σημεῖον ποιεῖται τοῦ ἄνουν εἶναι τὸν τῷ Θεῷ συγκραθέντα ἄνθρωπον'. Καίτοι πρόχειρος τῆς ἀτοπίας ὁ ἔλεγχος ἐξ αὐτῶν ὧν παρέθετο. Ὁ γὰρ εἰπὼν «οἶος ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι», πόρρω τῆς τοιαύτης ὑπονοίας 15 ἀφίστησιν. Εἰ γὰρ οἱ πεπιστευκότες τῷ ἐξ οὐρανῶν ἤκοντι καὶ αὐτοὶ παρὰ τοῦ Παύλου «ἐπουράνιοι» λέγονται, οἱ μεταθετικότες, καθὼς φησὶν, εἰς οὐρανοὺς τὸ πολίτευμα, καὶ οἶος ἐκεῖνος ὁ ἐπουράνιος, τοιούτους εἶναι καὶ τούτους τοὺς ἐπουρανίους φησὶν ὁ Ἀπόστολος, οὐδεὶς δὲ ἄνους τῶν παραδεξαμένων τὴν πίστιν· ἀνάγκη πᾶσα τὴν 20 ὁμοιωτικὴν ταύτην σύγκρισιν ἀπόδειξιν γενέσθαι τοῦ καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν ἐκείνῳ τὸν νοῦν εἶναι. «Οἶος» γάρ, φησὶν, «ὁ ἐπουράνιος, τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι»· ὥστε ἢ ἐν πᾶσι τὸν νοῦν ἢ ἐν οὐδενὶ κατ' ἀνάγκην ὁμολογήσουσιν. Ὡσπερ γὰρ τὰ τοῦ χοϊκοῦ ἰδιώματα τοῖς ἐξ ἐκείνου ἐνθεωρεῖται, οὕτως ἐπάναγκες κατὰ τὴν 25 τοῦ Ἀποστόλου ἀπόφασιν τὸν κατὰ πάντα πεπειραμένον τοῦ ἡμετέρου βίου καθ' ὁμοιότητα χωρὶς ἁμαρτίας—ὁ δὲ νοῦς ἁμαρτία οὐκ ἔστι— πρὸς πᾶσαν ἡμῶν οἰκείως ἔχειν τὴν φύσιν. Οὕτω γὰρ τὸ ἀποστολικὸν ἀληθεύεται τὸ ἡμᾶς κατ' ἐκείνον εἶναι, εἰ ὁμολογηθεῖ ἡμῶν κατὰ τὸν νοῦν ὁμοιωτικὸν ἡμῶν γαγενῆσθαι, ἵνα ἐκ τοῦ γενέσθαι οἶος ἡμεῖς ἡμᾶς 30 ποιήσῃ οἶος ἐκεῖνος.

20. Ψαλμ. 64,3.

21. Γεν. 46, 26–27.

22. Α' Κορ. 15,48.

23. Φιλ. 3,20.

του σὲ πράγματα πού δὲν ἔπρεπε καὶ ἡ ντροπὴ γιὰ τὶς πράξεις του καὶ ἡ κατάλληλη δικαιολογία πού βρῆκε γιὰ τὴν παράβασή του, ὅλα αὐτὰ ἀποτελοῦν ἀπόδειξη τῆς λειτουργίας τοῦ νοῦ του. Γιατί λοιπὸν παρασιωπήθηκε ἀπὸ τὸν Παῦλο ὅτι ἡ ψυχὴ τοῦ Ἀδὰμ ἦταν νοερὴ; Ἡ εἶναι φανερὸ ὅτι στὸ μέρος συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ ὑπόλοιπο, ὅπως ὁ Δαβὶδ στὸ χωρίο «σ' ἐσένα θὰ ἔρθει κάθε σάρκα»²⁰, μὲ τὴ λέξη «σάρκα» σημαίνει ὅλο τὸν ἄνθρωπο. Καὶ ὁ Ἰακῶβ πού φιλοξενήθηκε στὴν Αἴγυπτο μὲ τοὺς δικούς του, σύνολο ἑβδομήντα πέντε ψυχές, δὲ μᾶς διηγεῖται ἡ Γραφή πῶς ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη χωρὶς νοῦ καὶ χωρὶς σάρκα²¹.

Ἀλλὰ ἰσχυρίζεται ὁ λογογράφος ὅτι ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν οὐρανὸ λέγεται πνευματικὸς κι αὐτὸ τὸ θεωρεῖ ἀπόδειξη ὅτι εἶναι χωρὶς νοῦ ὁ ἄνθρωπος πού ἐνώθηκε μὲ τὸ Θεό'. Ὁ ἐλεγχος τῆς ἀτοπίας εἶναι εὐκόλος ἀπὸ τοὺς λόγους πού παρέθεσε. Αὐτὸς δηλαδὴ πού εἶπε «ὅποιου εἶδους εἶναι ὁ ἐπουράνιος, τέτοιοι εἶναι καὶ οἱ ἐπουράνιοι»²², ἀπομακρύνει πολὺ ἀπὸ τὴν ὑπόνοια αὐτή. Ἐν δηλαδὴ ὅσοι πίστεψαν σ' αὐτὸν πού ἤρθε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ λέγονται κι αὐτοὶ ἀπὸ τὸν Παῦλο «ἐπουράνιοι», αὐτοὶ πού ἔχουν γίνει, ὅπως λέει, πολῖτες τῶν οὐρανῶν²³ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέει ὅποιου εἶδους εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἐπουράνιος τέτοιοι εἶναι κι αὐτοὶ οἱ ἐπουράνιοι, κι ἀπὸ αὐτοὺς πού δέχτηκαν τὴν πίστη δὲν εἶναι κανένας χωρὶς νοῦ, ἀνάγκη πάσα ἡ παρομοίωση αὐτὴ καὶ ἡ σύγκριση νὰ γίνει ἀπόδειξη ὅτι ἔχει κι ἐκεῖνος νοῦ ὅμοια μὲ τοὺς ἄνθρώπους. Γιατί λέει «ὅποιου εἶδους εἶναι ὁ ἐπουράνιος, τέτοιοι εἶναι καὶ οἱ ἐπουράνιοι». Ὡστε θὰ δεχτοῦν ἢ ὅτι ὑπάρχει ὁ νοῦς σὲ ὅλους ἢ ὑποχρεωτικᾶ σὲ κανέναν. Ὅπως δηλαδὴ τὰ ἰδιαίτερα γνωρίσματα τοῦ χοῦκοῦ παρατηροῦνται σὲ ὄσους προέρχονται ἀπὸ αὐτόν, ἔτσι εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη, κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ Ἀποστόλου, αὐτὸς πού ἔζησε ὅμοια σὲ ὅλα τὴ ζωὴ μας χωρὶς τὴν ἁμαρτία²⁴ –καὶ ὁ νοῦς δὲν εἶναι ἁμαρτία– νὰ ἔχει οἰκειωθεῖ ὁλόκληρη τὴ φύση μας. Μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἀληθεύει ὅτι ἐμεῖς εἴμαστε ὅμοιοι μ' ἐκεῖνον, ἂν γίνει δηλαδὴ δεκτὸ ὅτι κι ἐκεῖνος ἔγινε σύμφωνα μ' ἐμᾶς, ὥστε ἐξαιτίας τοῦ ὅτι ἔγινε ὅμοιος μ' ἐμᾶς νὰ κάνει κι ἐμᾶς ὁμοίους μ' ἐκεῖνον.

24. Ἐβρ. 4,15.

Πάλιν τοίνυν τῶν παρ' αὐτοῦ ρηθέντων ἐπιμνησθησώμεθα·
 'Καθὸ καὶ τὸν πρότερον Ἀδὰμ ὁ Παῦλος ψυχὴν καλεῖ μετὰ σώμα-
 τος οὖσαν καὶ οὐκ ἄνευ σώματος, τῷ δὲ ὄλω τὴν ἐπωνυμίαν διδοῦ-
 σαν, κἂν ἐφ' ἑαυτῆς καὶ αὐτὴ κατὰ σύλληψιν τοῦ πνεύματος καληται
 5 ψυχῇ'. Ταῦτα λέγων ὁμολογεῖ τὰ τρία κατὰ σύλληψιν τῷ τῆς ψυχῆς
 καλεῖσθαι ὀνόματι ὡς περιειλημμένης τῆς τε τοῦ σώματος καὶ τῆς
 τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ αὐτῷ σημασίας. Ἀλλὰ τὸν ἔσχατον, φησί,
 Πνεῦμα ζωοποιοῦν ὁ Παῦλος καλεῖ. Ὅπερ οὖν ἐν ἐκείνῳ διὰ τοῦ
 πλεονάζοντος κεκρατηκέναι τὴν ἐπωνυμίαν κατὰ τῶν λοιπῶν τῶν
 10 σημαιομένων ἔδειξε, τοῦτο πάντως καὶ ἐπὶ τούτου τὴν ἴσην δύνα-
 μιν ἔχει. Εἰ γὰρ ὁ Ἀδὰμ, ἐπειδὴ ἡμαρτε, ψυχὴ λέγεται, ὁ τῷ Θεῷ ἐγ-
 κραθεὶς ἄνθρωπος, ἐπειδὴ «ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ εὐρέθη δό-
 λος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ», πνεῦμα τὸ δλον κατονομάζεται. Ἀλλ' οὐ
 καταδέχεται τὴν τοιαύτην διάνοιαν· φησὶ γὰρ ἐκεῖνον μὲν ἐκ γῆς χοϊ-
 15 κόν, διότι τὸ σῶμα ἐκ τοῦ χοῦ πλασθὲν ἐψυχώθη. Ἄρα ὁ νοῦς, ὅπερ
 ὀνομάζει πνεῦμα, οὐ συγκατεβλήθη τῷ κατὰ τὸν Ἀδὰμ πλάσματι;
 Οὐκοῦν ἐν τίνι αὐτῷ ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ὁμοιότης; Τίς δὲ ἢ ἐκ τοῦ
 θείου ἐμφυσήματος ἀπορροή, εἰ μὴ ὁ νοῦς ταῦτα εἶναι πιστεύοιτο;
 Τοῦτον δὲ φησὶν ἐξ οὐρανοῦ διὰ τοῦτο καλεῖσθαι, διότι τὸ πνεῦμα τὸ
 20 οὐράνιον ἐσαρκώθη. Τίς Γραφὴ ταῦτα λέγει; Εἰς τίνα τῶν ἁγίων
 ἀναφέρει τὸν λόγον, ὅτι πνεῦμα ἐσαρκώθη; Οὐχ οὕτω παρὰ τῶν
 εὐαγγελίων ἠκούσαμεν, οὐχ οὕτω παρὰ τῆς μεγάλης τοῦ Ἀποστό-
 λου φωνῆς ἐδιδάχθημεν, ἀλλ' ὅτι μὲν «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο», λέγει
 τὸ κήρυγμα καὶ «ἐν εἶδει περιστερᾶς τὸ Πνεῦμα καταβῆναι» φησὶν ἢ
 25 εὐαγγελικῆ ἱστορίᾳ· σάρκωσιν δὲ πνεύματος οὐδεὶς εἶπε τῶν τῷ
 Πνεύματι λαλούντων μυστήρια. «Ἡ δόξα κατεσκήνωσεν ἐν τῇ γῇ
 ἡμῶν»· καὶ «ἡ ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλε»· καὶ «Θεὸς ἐφανερώθη
 ἐν σαρκί»· καὶ «δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψε», καὶ ἄλλα
 τοιαῦτα πολλά. Πνεῦμα δὲ σαρκούμενον ἢ θεόπνευστος οὐκ οἶδε
 30 Γραφῆ.

'Καὶ προϋπάρχει', φησὶν, ὁ ἄνθρωπος Χριστὸς οὐχ ὡς ἐτέρου
 ὄντος παρ' αὐτὸν τοῦ Πνεύματος, τουτέστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὡς τοῦ

25. Α' Κορ. 15,45.

26. Ἦσ. 53,9.

27. Ἰω. 1,14.

28. Ψαλμ. 84,10.

Ἄς ἀναφερθοῦμε πάλι στοὺς λόγους του· Ἐπειδὴ καὶ τὸν πρῶτο Ἀδὰμ ὁ Παῦλος τὸν καλεῖ ψυχὴ²⁵ πού ἔχει σῶμα καὶ δὲν εἶναι χωρὶς σῶμα, ἔδωσε στὸν ὄλο ἄνθρωπο τὴν ἐπωνυμία της καὶ καθευτὴν καὶ αὐτὴ περιλαμβάνοντας καὶ τὸ πνεῦμα καλεῖται ψυχὴ. Μὲ τοὺς λόγους αὐτοὺς ὁμολογεῖ ὅτι μὲ μιὰ συμπερίληψη μὲ τὸ ὄνομα τῆς ψυχῆς καλοῦνται καὶ τὰ τρία, ἐπειδὴ αὐτὴ περιλαμβάνει μαζί τὴ σημασία καὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος. Ἄλλὰ τὸν ἔσχατο, λέει, ὁ Παῦλος τὸν καλεῖ πνεῦμα πού ζωοποιεῖ. Ὅποιο λοιπὸν στοιχεῖο μὲ τὸ νὰ πλεονάζει ἔδειξε σ' ἐκείνον τὴν ἐπωνυμία του νικητρία κατὰ τῶν ἄλλων σημαιομένων αὐτὸ πάντως ἰσχύει ἐξίσου καὶ σ' αὐτόν. Ἄν δηλαδὴ ὁ Ἀδὰμ λέγεται ψυχὴ ἐπειδὴ ἁμάρτησε, ὁ ἄνθρωπος πού ἐνώθηκε μὲ τὸ Θεό, ἐπειδὴ «δὲν ἔπραξε τὴν ἁμαρτία οὔτε βρέθηκε δόλος στὰ χεῖλη του»²⁶, ὀνομάζεται γενικὰ πνεῦμα. Ἄλλὰ δὲν δέχεται τὴν ἐξήγηση αὐτῆ· λέει δηλαδὴ ὅτι ἐκεῖνος εἶναι χοϊκὸς ἀπὸ τὴ γῆ, γιατί τὸ σῶμα του πλάστηκε ἀπὸ χῶμα κι ἔλαβε ψυχὴ. Ἡ καταβολὴ τάχα τοῦ νοῦ δὲν ἔγινε τότε πού πλαθόταν ὁ Ἀδὰμ; Σὲ τί τότε ἔμοιαζε μὲ τὸ Θεό; Καὶ τί εἶχε εἰσρεύσει σ' αὐτόν ἀπὸ τὸ θεϊκὸ φύσημα, ἂν πιστευθεῖ ὅτι ὄλα αὐτὰ δὲν εἶναι ὁ νοῦς; Καὶ λέει ὅτι γι' αὐτὸ αὐτὸς λέγεται ὅτι ἦρθε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ, γιατί τὸ οὐράνιο πνεῦμα εἶναι πού ἔλαβε σάρκα. Ποιὰ Γραφὴ τὰ γράφει αὐτὰ; Σὲ ποιὸν ἀπὸ τοὺς ἁγίους ἀναφέρει τὸ λόγο, ὅτι τὸ πνεῦμα ἔλαβε σάρκα; Δὲν τ' ἀκούσαμε αὐτὰ ἀπὸ τὰ ἅγια Εὐαγγέλια, δὲ μᾶς δίδαξε ἔτσι ὁ μεγάλῳφωνος Ἀπόστολος. Τὸ κήρυγμα μᾶς λέει ὅτι «ὁ Λόγος ἔγινε σάρκα»²⁷ καὶ ἡ εὐαγγελικὴ διήγηση συμπληρώνει ὅτι «τὸ Πνεῦμα κατέβηκε ὁμοια μὲ περιστέρου». Σάρκωση ὁμοῦ τοῦ Πνεύματος δὲν ἀναφέρει κανένας ἀπὸ ὅσους ἀναγγέλλουν τὰ μυστήρια μὲ τὴ δύναμη τοῦ Πνεύματος. «Ἡ δόξα κατασκῆνωσε στὴ γῆ μας»²⁸· καὶ «ἡ ἀλήθεια ἀνέτειλε ἀπὸ τὴ γῆ»²⁹ καὶ «ὁ Θεὸς φανερώθηκε μὲ σάρκα»³⁰· καὶ «ἡ Δικαιοσύνη πρόβαλε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ». Ὑπάρχουν καὶ πολλὰ παρόμοια· ἀλλὰ πνεῦμα πού νὰ γίνεταί σάρκα δὲν γνωρίζει ἡ θεόπνευστη Γραφή.

Καὶ 'προϋπάρχει', λέει, ὁ ἄνθρωπος Χριστός, ὄχι γιατί εἶναι διαφορετικὸ σ' αὐτόν τὸ Πνεῦμα, δηλαδὴ ὁ Θεός, ἀλλὰ ἐπειδὴ

29. Ψαλμ. 84,12.

30. Α' Τιμ. 3,16.

Κυρίου ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει θείου Πνεύματος ὄντος'. Ταῦτα μὲν ἐπὶ λέξεως τοῦ λογογράφου τὰ ρήματα. Ἐπειδὴ δέ πως τῇ ἀτονίᾳ τῆς ἐρμηνευτικῆς δυνάμεως οὐκ ἄγαν ἐκδηλόν ἐστιν ἐν σαφηνείᾳ τὸ νόημα, πρότερον ἀπογυμνώσω τοῦ ζόφου τῆς λέξεως 5 τὴν ἐγκειμένην διάνοιαν, εἴθ' οὕτω προθῆσω τῇ ἐξετάσει τὸν λόγον. 'Προϋπάρχει', φησὶν, 'ὁ ἄνθρωπος Χριστός'. Συνεπινοεῖ τῶ ἐν ἀρχῇ ὄντι λόγῳ τὸν φανέντα ἄνθρωπον ὡς προϋπάρχοντα πρὸ τῆς φανερώσεως καὶ ἐπεξεργάζεται διὰ τοῦ ἀκολουθίου τὸ νόημα. Φησὶ γὰρ ὅτι οὐχ ἕτερόν ἐστι παρ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα, κατασκευάζων διὰ τού- 10 του αὐτὴν τοῦ Υἱοῦ τὴν θεότητα ἐξ ἀρχῆς ἄνθρωπον εἶναι, ὅπερ σαφέστερον διὰ τοῦ ἐφεξῆς δείκνυται λόγου· φησὶ γὰρ ὅτι 'ὁ Κύριος ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου φύσει θεῖον Πνεῦμα ἦν'. Μίαν ἐποίησε τοῦ Θεοῦ τε καὶ ἀνθρώπου τὴν φύσιν καὶ ἀνθρώπων δύο τὴν συναλοιφήν κατωνόμασεν. Ἡ μὲν οὖν διάνοια τῶν εἰρημένων αὐτῆ; ὅτι τὸ 15 διὰ σαρκὸς ἐκ τῆς παρθένου φανερωθὲν οὐ μόνον κατὰ τὴν τῆς θεότητος ἀϊδιότητα προεπινοεῖται τῶν ὄντων, καθὼς πάντες πιστεύομεν, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν τὴν σάρκα. Ἐπάγει γὰρ τοῖς εἰρημένοις εἰς τὴν τῆς τοιαύτης ὑπολήψεως μαρτυρίαν τὸ πρὶν «Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμι»· καὶ τὴν τοῦ Ἰωάννου φωνὴν τὸ «πρῶτός μου ἦν», καὶ 20 «εἷς Κύριος, δι' οὗ τὰ πάντα», καὶ «αὐτός ἐστι πρὸ πάντων», καὶ τινὰ τοῦ Ζαχαρίου φωνὴν, ἣν ὡς βεβιασμένως πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπισυρεῖσαν παρήσομεν.

Ἐγὼ τοίνυν, εἰ μὲν ἐλάνθανε διὰ τινος νοημάτων περιβολῆς ἢ τοῦ ἀτόπου κατασκευῆ, καλῶς ἂν περὶ τὸν ἔλεγχον τῶν κεκρυμμέ- 25 νων ἐσπούδαζον· ἐπεὶ δὲ διαρρήδην βοᾷ τὴν ἀσέβειαν, οὐκ οἶδα τί ἂν πλέον ἐκ τῶν ἡμετέρων γένοιτο λόγων. Εἰ προαιώνιος ἡ σὰρξ, εἰ πρὸ τοῦ Ἀβραὰμ γενέσθαι τῶ ἐκ Μαρίας ἦν, ἄρα πρεσβυτέρα τοῦ Ναχωρ ἢ παρθένος· ἄρα καὶ πρὸ τοῦ Ἀδὰμ ἢ Μαρία. Καίτοι τί τοῦτο λέγω; Αὐτῆς, ὡς ἔοικε, προγενεστέρα τῆς τῶν ὄντων συστάσεως

31. Ἰω. 8,58.

32. Ἰω. 1,15.

33. Α' Κορ. 8,6.

μέσα στη φύση τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου Κύριος εἶναι τὸ θεῖο Πνεῦμα'. Αὐτοὶ εἶναι κατὰ λέξη οἱ λόγοι τοῦ λογογράφου. Ἐπειδὴ ὁμοῦς μὲ τὴν ἀδύναμη ἐρμηνευτικὴ ἰκανότητά μου δὲν εἶναι φανερὸ τὸ νόημα μὲ μεγάλη σαφήνεια, θὰ ἐλευθερώσω πρῶτα τὸ νόημα ποῦ περιέχει ἀπὸ τὴ θολούρα τῆς λέξης κι ἔτσι θὰ ὑποβάλω ἔπειτα τὸ λόγο σὲ ἐξέταση. 'Προϋπάρχει' λέει 'ὁ ἄνθρωπος Χριστός'. Φαντάζεται ὅτι μαζί μὲ τὸ Λόγο ποῦ εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ προϋπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴ φανέρωσή του ὁ ἄνθρωπος ποῦ φανερώθηκε καὶ στὴ συνέχεια ἀναλύει τὸ συλλογισμό του. Λέει δηλαδὴ ὅτι δὲν εἶναι διαφορετικὸ σ' αὐτὸν τὸ Πνεῦμα, προσπαθώντας ν' ἀποδείξει μ' αὐτὸ ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς Υἱὸς εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἄνθρωπος, ποῦ γίνεται σαφέστερο μὲ τὴ συνέχεια τοῦ λόγου. Λέει δηλαδὴ ὅτι 'ὁ Κύριος ἦταν θεῖο Πνεῦμα μέσα στὴ φύση τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου'. Ἔκανε μία τὴ φύση τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔδωσε ὄνομα στὴ συγχώνευση δύο ἀνθρώπων. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῶν λόγων του ὅτι αὐτὸς ποῦ φάνηκε μὲ σάρκα ἀπὸ τὴν παρθένο δὲν προεπινοεῖται ἀπὸ τὰ ὄντα σύμφωνα μόνο μὲ τὴν αἰδιότητα τῆς θεότητάς του, ὅπως πιστεύομε ὅλοι, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἴδια τὴ σάρκα. Γιατὶ προσθέτει στοὺς λόγους του ὡς ἀπόδειξη τῆς ἀποψῆς αὐτῆς τὸ χωρίο «ἐγὼ ὑπάρχω πρὶν γεννηθεῖ ὁ Ἀβραάμ»³¹. Καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννη ὅτι «ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ μένα»³², καὶ τὸ «ἕνας Κύριος ὑπάρχει ποῦ δημιούργησε τὰ πάντα»³³, καὶ τοῦτο «αὐτὸς ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ ὅλα»³⁴. Κάποιο χωρίο τοῦ Ζαχαρία, ἐπειδὴ τὸ σέρνει χωρὶς νὰ ταιριάζει στὸ σκοπὸ αὐτὸν θὰ τὸ ἀφήσω.

Ἐγὼ λοιπόν, ἂν κρυβόταν μὲ κάποια διατύπωση τῶν νοημάτων ἢ ἀπόδειξη τῆς ἀνοησίας, θὰ ἐπιδιδόμουν μὲ προσοχὴ στὴν ἀποκάλυψη τῶν κρυμμένων. Αὐτὸς ὁμοῦς διακηρύσσει φωνάζοντας τὴν ἀσέβεια, ὥστε δὲν ξέρω τί περισσότερο θὰ ὠφελήσουν οἱ δικοὶ μου λόγοι. Ἄν ἡ σάρκα ἦταν προαιώνια, ἂν εἶχε τὴ σάρκα ὁ υἱὸς τῆς Μαρίας πρὶν γεννηθεῖ ὁ Ἀβραάμ, ἄρα ἡ παρθένος ἦταν προγενέστερη ἀπὸ τὸν Ναχώρ³⁵. Ἄρα ἡ Μαρία ζοῦσε καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀδάμ. Τί τὸ ἀναφέρω ὁμοῦς αὐτό; Ὅπως φαίνεται, ἦταν προγενέστερη ἀπὸ τὴ σύσταση τῶν ὄντων καὶ ἀρχαιότερη ἀπὸ

34. Κολ. 1,17.

35. Γεν. 11,22.

καὶ αὐτῶν τῶν αἰώνων ἀρχαιοτέρα. Εἰ γὰρ ἐσαρκώθη μὲν ἐν τῇ Παρθένῳ, ἡ δὲ σὰρξ Ἰησοῦς λέγεται, ἐκεῖνον δὲ πρὸ πάντων εἶναι διὰ τοῦ Ἀποστόλου μαρτύρεται, ὡς ἔοικε, τῇ τοῦ Πατρὸς ἀιδιότητι συνεπινοεῖσθαι καὶ τὴν Μαρίαν ὁ γενναῖος κατασκευάζει. Καὶ σιωπῶ τὰ λίαν ἀπεμφαίνοντα, πρὸς ἃ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἡ ἀτοπία τῆς καινοφωνίας ἐκφέρεται· ἴδοι γὰρ ἂν ὁ ἀγγίνους ἐκ τοῦ ἀκολουθίου τὸ ἀτοπον, κἂν μὴ τῇ λέξει τὴν ἀσχημοσύνην παραγυμνώσωμεν.

Ἄλλὰ παραδραμῶμεν τὴν τῶν νοημάτων τούτων δυσωδίαν, τοσοῦτον παρασημηνάμενοι μόνον ὅτι, εἰ προαιώνιος ἡ σὰρξ, οὐ κενώται ἡ θεότης, οὐχ ὑπῆρχεν ἐν Θεοῦ μορφῇ ὁ Υἱός, οὐ μετημφιάσατο τὸ δουλικὸν πρόσωπον· ἀλλ' ὅπερ ἦν τῇ φύσει, τοῦτο ἐφανερώθη νῦν, οὐκ ἐταπεινώθη. Ἦλεως δὲ εἶη τῷ λόγῳ ὁ Λόγος—ἀλλὰ σιωπῶ τὸ λειπόμενον. Εἰ πρὸ πάντων ἡ σὰρξ, ἐξ ἀσθενείας ἄρα τὰ πάντα, οὐκ ἐκ δυνάμεως· «τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής». Ἄρα εἰ καὶ μέχρι τούτου μόνον τὴν ἀτοπίαν ἴστησι, καὶ τίς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ ἀκολουθίου καὶ τὰ συνημμένα τούτοις κατανοήσειεν; Πάντως γὰρ πάντα τὰ τῆς σαρκὸς ιδιώματα συνεπινοήσει τῷ μετὰ τῆς σαρκὸς ὄντι πρὸ τῶν αἰώνων, τὸν κόπον, τὴν λύπην, τὸ δάκρυον, τὴν δίψαν, τὸν ὕπνον, τὴν κατὰ πείναν ἐνδειαν καὶ τὸ ἔτι τούτου παραλογώτερον. Ἐπειδὴ δὲ «παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν», καθὼς ἡ θεία φωνὴ λέγει, καὶ ὤφθη παρὰ τῶν ποιμένων ἐν σπαργάνοις ὁ Κύριος, καθὼς φησιν ὁ Λουκᾶς, καὶ ὅτι «προέκοπτεν Ἰησοῦς ἡλικία καὶ σοφία καὶ χάριτι», τελειούμενος, ἕως ἐπὶ τὸ μέτρον προῆλθε τῆς ἀνθρωπότητος ὁδῷ βαδίζων διὰ τῆς φύσεως, τί ἐροῦσιν οἱ πρὸ τῶν αἰώνων τὴν σάρκα βλέποντες, ποίῳ μέτρῳ τοῦ σώματος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν; Διὰ πάσης γὰρ ἐν τῷ κατὰ ἄνθρωπον βίῳ διεξῆλθε τῆς ἡλικίας. Ἄρα παῖς ἦν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ὁ πρὸ πάσης τῆς κτίσεως ὢν, ἢ βρέφος νήπιον ἢ μειράκιον ἢ εὐθὺς ἐν τελείῳ τῷ σώματι; Ἄλλ' εἰ παῖδα λέγουσι, πάντως καὶ τὴν αἰτίαν προσθήσουσι, πῶς τοσοῦτου παρελθόντος αἰῶνος ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς ἡλικίας οὐκ ἐφθασεν; Εἰ δὲ τέλειον λέγουσι, τοῦτο μαθεῖν ἀξιώσο-

36. Ματθ. 26,41.

37. Ἦσ. 9,5.

38. Λουκᾶ 2,12.

τούς ἴδιους τοὺς αἰῶνες. Ἐὰν δηλαδὴ σαρκώθηκε μέσα στὴν παρθένο καὶ ἡ σάρκα λέγεται Ἰησοῦς κι ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ ὅτι ἐκεῖνος ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ ὅλα, ὅπως φαίνεται, ὁ γενναῖος θέλει ν' ἀποδείξει ὅτι μαζί μὲ τὴν αἰδιότητα τοῦ Πατέρα ἐννοεῖται καὶ ἡ αἰδιότητα τῆς Μαρίας. Καὶ ἀποσιωπῶ τὰ πιδ ἄπρεπα, στὰ ὁποῖα ἐκτρέπεται κατ' ἀνάγκη ἡ ἀνοησία τῶν νεωτερισμῶν του. Ὁ φρόνιμος μπορεῖ νὰ δεῖ τὴν ἀτοπία ἀπὸ τὴ συνέχεια, ἀκόμα κι ἂν δὲν δείξομε μὲ τίς λέξεις γυμνὴ τὴν ἀσχημία.

Ἄλλὰ ἂς προσπεράσομε τὴ δυσωδία τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν, ἐπισημαίνοντας τόσο μονάχα: ἂν ἡ σάρκα ἦταν προαιῶνια, δὲ δέχτηκε κένωση ἢ θεότητα, δὲν ὑπῆρχε ὁ Υἱὸς μὲ τὴ μορφή τοῦ Θεοῦ, δὲν πῆρε ἀργότερα τὴ δουλικὴ μορφή. Ἄλλὰ ὅ,τι ἦταν κατὰ τὴ φύση του, αὐτὸ μᾶς φανερώθηκε τώρα, δὲν ταπεινώθηκε. Ἐὰς συμπαθήσει ὁ Λόγος τὸ λόγο μου... ἀλλὰ ἂς ἀποσιωπήσω τὰ ὑπόλοιπα. Ἐὰν ἡ σάρκα ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ ὅλα, ἄρα τὰ πάντα δημιουργήθηκαν ἀπὸ ἀδυναμία καὶ ὄχι ἀπὸ δύναμη: «τὸ πνεῦμα εἶναι πρόθυμο, ἐνῶ ἡ σάρκα ἀδύναμη»³⁶. Ἐπομένως ἂν σταματοῦσε ὡς ἐδῶ τὴν ἀτοπία του, ποιὸς δὲ θὰ καταλάβαινε ἀπὸ τὴ λογικὴ συνέπεια καὶ ὅσα ἐπακολουθοῦν; Δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἀναγνωρίσει ὅλα τὰ ἰδιώματα τῆς σάρκας σ' αὐτὸν ποὺ εἶχε τὴ σάρκα πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, τὸν κόπο, τὴ λύπη, τὰ δάκρυα, τὴ δίψα, τὸν ὕπνο, τὴν πείνα καὶ τὴ στέρηση καὶ τὸ ἀκόμα πιὸ παράλογο ἀπὸ αὐτά. Κι ἐπειδὴ καθὼς λέει ὁ θεῖος λόγος «γεννήθηκε γιὰ χάρη μας παιδί»³⁷, καὶ «εἶδαν τὸν Κύριο οἱ ποιμένες μέσα στὰ σπάργανα»³⁸, καὶ «ὁ Ἰησοῦς μεγάλωνε καὶ πρόκοβε στὴ σοφία καὶ στὴ χάρη»³⁹ καὶ γινόνταν τέλειος, ἕως ὅτου ἔφτασε τὸ μέτρο ποὺ ἔπρεπε σὰν ἄνθρωπος ἀκολουθώντας τοὺς νόμους τῆς φύσεως, τί θὰ ποῦν ὅσοι βλέπουν τὴ σάρκα πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, τί σωματικὲς διαστάσεις εἶχε πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες; Γιατί κατὰ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ του πέρασε ἀπὸ ὅλα τὰ στάδια τῆς ἡλικίας. Ἦταν ἄραγε παιδί ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ποὺ ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ ὅλη τὴν κτίση ἢ νήπιο ἢ παλικάρι ἢ εὐθύς ἀμέσως μὲ τέλειο σῶμα; Ἐὰν τὸν θεωροῦν παιδί, νὰ ποῦν καὶ γιὰ ποιά αἰτία, ἐνῶ πέρασε τόσος χρόνος δὲν ἔφθασε στὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἡλικίας του; Ἐὰν πάλι τὸν φαντάζονται τέλειο,

39. Λουκᾶ 2,52.

μεν, πῶς ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ γενέσει συστέλεται εἰς τὴν νηπιώδη βρα-
 χύτητα; Ποῦ καταλείπει τὸ περιττεῦον τοῦ σώματος; Πῶς εἰς ὀλί-
 γην περιγραφὴν ὁ ὄγκος ἀποσμικρύνεται; Εἶτα πάλιν πῶς πρὸς τὸ
 ἴδιον μέτρον ἐπανάγει τὸν ὄγκον τοῦ σώματος; Πότερον ὅπερ εἶχεν
 5 ἐξ ἀρχῆς ἀναλαμβάνων διὰ τῆς κατ' ὀλίγον ἀυξήσεως ἢ ἕτερον ἐν
 ἑαυτῷ διὰ τῆς τροφῆς προστιθείς; Ἄλλ' εἰ μὲν τὸ ἀρχαῖον φήσουσι,
 περιττὴν πάντως τὴν τροφήν ἀποδείξουσιν· εἰ δὲ οὐκ ἀρνοῦνται τρο-
 φῆς μετεσχηκέναι τὸν Κύριον, τί ἐροῦσι περὶ τῆς ἄνω καταλειφθεί-
 σης σαρκός, ἧς τὸ πολὺ κατὰ τὸ εἶκος κατελείφθη, μόνον δὲ τοσοῦ-
 10 τον ἀπ' αὐτῆς ἐλήφθη, ὅσον ἢ νηδὺς τῆς παρθένου ἐχώρησεν; Πάν-
 τως γάρ τι καὶ περὶ αὐτῆς τερατεύσονται καὶ συνθήσουσι διὰ τούτων
 ἕτερα δόγματα, ἐφ' ἃπερ ἂν αὐτοὺς ἡ ἀκολουθία τῆς ἀτοπίας τῶν
 μύθων κατ' ἀνάγκην προάγῃται.

Ἄλλὰ παρῆσθω καὶ ταῦτα. Ἐκεῖνο δὲ τις οὐκ ἂν ἀλόγως ἐπι-
 15 ζητήσῃε παρὰ τῶν τὴν θεῖαν ἐκείνην σάρκωσιν προαιώνιον δογμα-
 τιζόντων. [Εἰ γὰρ πάντοτε τὴν σάρκα περὶ αὐτὸν οἶονται, θεὸν δὲ εἶ-
 ναι τὴν σάρκα φασί,] πᾶσα δὲ σὰρξ ἀντίτυπός ἐστι τῷ ἀπτομένῳ, τὸ
 δὲ ἀντίτυπον ὑλῶδες καὶ σύνθετον, τὸ δὲ σύνθετον καὶ διαλυτὸν
 πάντως, ἀνάγκη πᾶσα διὰ τούτων καὶ ὑλικὸν αὐτὸν ἐγκατασκευάζε-
 20 σθαι καὶ ἐκ διαφόρων συγκείμενον καὶ ἀναμένοντα φυσικῶς τὴν
 διάλυσιν. Οἶδαμεν γάρ, ὅτε ἀνθρωπικῶς τοῖς ἀνθρώποις ἐπεχωρία-
 ζεν, ἐκ τίνων εἶχε τὸ σῶμα τὴν σύνθεσιν· ὅτι διὰ σαρκῶν καὶ ὀστέ-
 ων καὶ αἵματος καθ' ὁμοιότητα τῶν ἄλλων κάκεῖνο ἦν ἐκ τε τοῦ τύ-
 που τῶν ἡλῶν καὶ ἐκ τοῦ προχεθέντος διὰ τῆς λόγχης αἵματος καὶ
 25 ἐκ τοῦ πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας τῷ φαινομένῳ εἰπεῖν ταῦτα τὸν Κύ-
 ριον ὅτι «ψηλαφήσατέ με καὶ ἴδετε καὶ γινῶτε, ὅτι τὸ πνεῦμα σάρκα
 καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, ὡσπερ ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα».

[Εἰ οὖν ἡ θεία σάρκωσις, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος λέγει, οὐ τὴν
 ἀρχὴν ἐκ τῆς Παρθένου ἔσχεν, ἀλλὰ καὶ πρὸ τοῦ Ἀβραάμ καὶ πρὸ
 30 πάσης κτίσεως ἦν, τοιαύτη πάντως ἦν, οἷα τοῖς μαθηταῖς ἐωρᾶτο,
 στερρὰ καὶ ἀντιτυπῆς σαρκί τε καὶ ὀστέοις διειλημμένη. Οὐκοῦν
 ταῦτα πάντοτε ἦν καὶ οὐδεμία πρὸς τὸ ταπεινὸν αὐτῷ γέγονε κάθο-
 δος, ἀλλὰ τὸ λανθάνον, θεῖον κατὰ φύσιν ὄν, τοῦτο τῷ τῆς ἐνανθρω-

θά προβάλομε τὴν ἀξίωση νὰ μάθομε πῶς, κατὰ τὴ γέννησή του ὡς ἀνθρώπου, μαζεύεται καὶ γίνεται μικρὸ βρέφος; Ποῦ ἀφήνει τὸ σῶμα ποῦ περισσεύει; Πῶς ὁ ὄγκος του μικραίνει χωρώντας σ' ἓνα λίγο περίγραμμα; Καὶ πῶς πάλι ἔπειτα ἐπαναφέρει τὸν ὄγκο τοῦ σώματός του στὰ προηγούμενα μέτρα; Ποιὸ ἀπὸ τὰ δύο συμβαίνει; Ξαναπαίρνει μεγαλώνοντας λίγο λίγο τὸν ὄγκο ποῦ εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἢ προσθέτει στὸν ἑαυτὸ του μὲ τὴν τροφή ἄλλο ὄγκο; Ἐὰν ποῦνε τὸν ἀρχικὸ ὄγκο, θ' ἀποδείξουν περιττὴ ἀσφαλῶς τὴν τροφή. Ἐὰν δὲν ἀρνοῦνται ὅτι ὁ Κύριος εἶχε δεχθεῖ τροφή, τί ἔχουν νὰ ποῦν γιὰ τὴ σάρκα ποῦ ἄφησε στὸν οὐρανὸ καὶ ἄφησε τὸ περισσότερο μέρος τῆς ἐνῶ πῆρε τόσο μόνο ὅσο ἐχώρησε ἡ νηδὺς τῆς Παρθένου; Ὅπως δὴποτε θὰ ποῦν καὶ γι' αὐτὴν κάποια τερατωδεῖα καὶ θὰ συνθέσουν ἔτσι ἄλλα δόγματα, στὰ ὁποῖα θὰ τοὺς ὀδηγήσει ἀναπόφευκτα ἡ λογικὴ συνέπεια τῶν ἀνόητων μύθων τους.

Ἄλλὰ ἄς τὰ ἀφήσομε κι αὐτά. Δὲ θὰ ἦταν ὁμως παράλογο νὰ ζητήσῃ κάποιος νὰ τοῦ ποῦν τὸ ἄλλο ὅσοι δογματίζουν τὴν αἰωνιότητα τῆς θείας ἐκείνης σάρκωσης. Ἐὰν πιστεύουν ὅτι εἶχε πάντοτε τὴ σάρκα, τότε λένε ὅτι ἡ σάρκα εἶναι Θεός. Κάθε σάρκα ὁμως ἀντιστέκεται σ' αὐτὸν ποῦ τὴν ἀγγίζει κι ὅ,τι ἀντιστέκεται εἶναι ὑλικὸ καὶ σύνθετο καὶ τὸ σύνθετο εἶναι ὅπως δὴποτε διαλυτό. Ἐτσι εἶναι ἀνάγκη μὲ αὐτὰ ὅλα νὰ τὸν κατασκευάσουν καὶ ὑλικὸ καὶ ὅτι ἀποτελεῖται ἀπὸ διάφορα μέρη καὶ ὅτι φυσικὰ τὸν περιμένει ἡ διάλυση. Γιατὶ γνωρίζομε, ὅταν ζοῦσε σὰν ἄνθρωπος ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, ἀπὸ τί ἦταν σύνθετο τὸ σῶμα του. Ὅτι εἶχε κι ἐκεῖνο σάρκες καὶ ὀστά καὶ αἷμα ὁμοια μὲ τὰ ἄλλα τὸ γνωρίζομε καὶ ἀπὸ τὰ σημάδια τῶν καρφιῶν κι ἀπὸ τὸ αἷμα ποῦ χύθηκε ἀπὸ τὴ λόγχη. «Ψηλαφήστε με καὶ μάθετε ὅτι τὸ πνεῦμα δὲν ἔχει σάρκα καὶ ὀστά ὅπως βλέπετε νὰ ἔχω ἐγώ»⁴⁰.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ θεία σάρκωση δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴ τῆς ἀπὸ τὴν Παρθένο, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ Ἀπολινάριος, ἀλλὰ εἶχε γίνῃ πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ καὶ πρὶν ἀπὸ ὅλη τὴν κτίση, εἶχε ὅπως δὴποτε τέτοια χαρακτηριστικὰ μὲ ὅποια τὴν ἐβλεπαν οἱ μαθητές, σκληρότητα, ἀντίσταση καὶ τὴν ἀποτελοῦσαν σάρκα καὶ ὀστά. Αὐτὰ ὑπῆρχαν πάντοτε καὶ δὲν ἐγίνε καμιὰ κάθοδός του πρὸς τὸ ταπεινὸ ἀλλὰ αὐτὸ ποῦ λάνθανε. ἐνῶ ἦταν θεῖο κατὰ τὴ φύση, αὐτὸ φανε-

πήσεως ἐφανερῶθη καιρῷ. Τὴ τοιοῦτον ἄρειος, τί δὲ ὁ τούτου χει-
 ρων Εὐνόμιος ἐπὶ καθαιρέσει τῆς δόξης τοῦ Μονογενοῦς ἐνενόησεν, ¹
 οἷον διὰ τῆς τοιαύτης ἡμῖν λογογραφίας ὑπὸ τοῦ Ἀπολιναρίου κατα-
 σκευάζεται; Θεὸς ἔνσαρκος πρὸ αἰῶνων, ὁστώδης τις καὶ τετριχω-
 5 μένος καὶ δέρματι καὶ νεύροις καὶ σαρκὶ καὶ πιμελαῖς διειλημμένος
 καὶ ἐκ διαφόρων συγκείμενος καὶ τὸ ἀπλοῦν τε καὶ ἀσύθητον ἐν
 ἑαυτῷ μὴ ἔχων, «ὁ Λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ὢν», ὁ
 ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τῇ πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν κοινω-
 νία σὰρξ ὑπὸ φιλανθρωπίας γενόμενος, διὰ τοῦτο τῷ ἀνθρώπῳ
 10 ἀνακραθεῖς καὶ πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ τὴν ἡμετέραν φύσιν δεξάμενος, ἵνα
 τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσει συναποθεωθῇ τὸ ἀνθρώπινον διὰ τῆς
 ἀπαρχῆς ἐκείνης παντὸς συναγιαζομένου τοῦ τῆς φύσεως ἡμῶν φυ-
 ράματος.

Ἄλλὰ παραδραμεῖν οἶμαι χρῆναι τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν εἰς τοῦτο
 15 παρατεθέντων αὐτῷ θεῖων πεπλανημένην ὑπόληψιν· τὰ γὰρ ἐκ τοῦ
 προχείρου ὄντα καταφανῆ, περιττὸν ἂν εἴη διεξετάζοντα μηκύνειν
 τὸν λόγον. Εἰς γὰρ μαρτυρίαν τοῦ ἀεὶ αὐτὸν ἐν σαρκὶ τε καὶ αἵματι εἶ-
 ναι τὴν ἀποστολικὴν παρέθετο ρῆσιν τὴν λέγουσαν δι' αὐτοῦ ἡμᾶς
 εἰληφέναι τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφραστον τῶν
 20 ἁμαρτιῶν διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ—ὄπερ, ὅτι πρὸς ἑτέραν βλέπει διά-
 νοιαν, οὐκ ἂν οἶμαι τινὰς τῶν νοῦν ἐχόντων ἀμφιβάλλειν. Τίς γὰρ
 οὐκ οἶδε τὸ θεῖον μυστήριον, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν ὡς
 ποιμὴν τὸ πεπλανημένον πρόβατον μέτεισιν; Ἡμεῖς δὲ οἱ ἀνθρωποὶ
 ἐσμὲν ἐκεῖνο τὸ πρόβατον, οἱ τῆς λογικῆς ἑκατοντάδος ἀποβουκο-
 25 ληθέντες διὰ τῆς ἁμαρτίας. Καὶ λαμβάνει ἐπὶ τῶν ἰδίων ὤμων ὄλον
 τὸ πρόβατον· οὐδὲ γὰρ ἐν μέρει ἦν τοῦ προβάτου ἢ πλάνη, ἀλλ' ἐπει-
 δὴ ὄλον ἀπεφοίτησε, καὶ ὄλον ἐπανάγεται· οὐχ ἢ μὲν δορὰ βαστάζε-
 ται, τὸ δὲ ἐντοσθίδιον καταλείπεται, καθὼς Ἀπολιναρίου βούλεται.
 Τοῦτο δὲ ἐν τοῖς ὤμοις τοῦ ποιμένου, τουτέστιν ἐν τῇ θεότητι τοῦ
 30 Κυρίου, γενόμενον ἐν πρὸς ἐκεῖνον διὰ τῆς ἀναλήψεως γίνεται. Διὰ
 τοῦτο θέλων ἐπιζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός, ἐπειδὴ εὗρε τὸ
 ζητούμενον, ἀνέλαβεν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ εὐρημένον· οὐ γὰρ ἔτι τοῖς ἰδίους
 ποσὶ τοῖς πλανηθεῖσιν ἀπαξ ἐκινεῖτο τὸ πρόβατον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς θεό-

41. Ἰω. 1,1.

42. Ἐφ. 1,7.

ρώθηκε τὸν καιρὸ τῆς ἐνανθρώπησης. Τί ὁμοιο σκέφτηκε ὁ Ἄρειος καὶ τί ὁ χειρότερός του Εὐνόμιος γιὰ νὰ καθαιρέσουν τὴ δόξα τοῦ Μονογενοῦς, σὰν αὐτὸ ποὺ μᾶς κατασκευάζει μὲ τὴ λογογραφία τοῦ ὁ Ἀπολινάριος; Θεὸς μὲ σάρκα πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, ὀστεώδη καὶ τριχωτό, ποὺ τὸν ἀποτελοῦν τὸ δέρμα καὶ τὰ νεῦρα καὶ ἡ σάρκα καὶ τὰ πάχη καὶ διάφορα ἄλλα καὶ δὲν ἔχει βέβαια τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ ἀσύνθετο· ἔτσι ἔκανε τὸ Λόγο ποὺ ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ ἦταν μὲ τὸ Θεὸ⁴¹ καὶ ποὺ στὸ τέλος τῶν ἡμερῶν ἐγινε ἀπὸ φιλανθρωπία σάρκα κοινωνώντας τὴν ταπεινὴ μας φύση. Ἐνώθηκε μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ δέχτηκε στὸν ἑαυτὸ του ὅλη τὴ δική μας φύση, ὥστε μὲ τὴν ἀνάκρασή του μὲ τὸ θεῖο νὰ συναποθεωθεῖ τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο, ἀφοῦ μὲ τὴν ἀπαρχὴ ἐκείνη συναγιάζεται ὅλο τὸ ζυμᾶρι τῆς φύσης μας.

Ἄλλὰ πρέπει νομίζω νὰ παραβλέψομε τὴν ἐσφαλμένη ἰδέα του γιὰ καθένα ἀπὸ τὰ θεῖα ρητὰ ποὺ παραθέτει γιὰ τὸ θέμα αὐτό. Ὅσα εἶναι φανερά στὴν πρώτη ματιὰ εἶναι περιττὸ νὰ τὰ ἐξετάζομε λεπτομερῶς καὶ νὰ μακραινόμε τὸ λόγο μας. Ὡς ἀπόδειξη ὅτι αὐτὸς ἦταν μὲ σάρκα καὶ αἷμα παρέθεσε τὴν ἀποστολικὴ ρῆση ποὺ λέει «ἐμεῖς λάβαμε τὴν ἀπολύτρωση διὰ μέσου τοῦ δικοῦ του αἵματος, τὴν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν μὲ τὴ σάρκα του»⁴². Ὅτι ὁμοίως αὐτὸ ἔχει ἄλλο νόημα, δὲ νομίζω ὅτι θὰ ἔχουν ἀμφιβολία μερικοὶ ποὺ διαθέτουν νοῦ. Ποιὸς δὲν ξέρει τὸ θεῖο μυστήριον, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας μας ἀναζητεῖ ὡς βοσκὸς τὸ πλανημένο πρόβατο⁴³; Τὸ πρόβατο ἐκεῖνο εἴμαστε ἐμεῖς οἱ ἄνθρωποι, ποὺ μὲ τὶς ἁμαρτίες μας ἀποκοπήκαμε ἀπὸ τὴ λογικὴ ἑκατοστή. Κι ἐκεῖνος παίρνει στοὺς ὄμους τοῦ ἀκέραιου τὸ πρόβατο, γιὰ τὴ πλάνη δὲν περιορίζοταν σ' ἓνα μέρος τοῦ προβάτου ἀλλὰ, ἐπειδὴ ἀπομακρύνθηκε ἀκέραιο, ἀκέραιο καὶ τὸ ξαναφέρνει. Δὲν κουβαλᾷ τὴν προβειὰ ἐνῶ ἀφήνει τὸ μέσα ἀπὸ τὴν προβειὰ, ὅπως θέλει ὁ Ἀπολινάριος. Καὶ τοῦτο βασταζόμενο στοὺς ὄμους τοῦ ποιμένα, δηλαδὴ στὴ θεότητα τοῦ Κυρίου, μὲ τὸ βάπτισμα αὐτὸ γίνεται ἓνα μ' ἐκεῖνον. Γι' αὐτό, θέλοντας νὰ ζητήσῃ καὶ νὰ σώσῃ τὸ ἀπολωλὸς, ὅταν βρῆκε αὐτὸ ποὺ ζητοῦσε, πῆρε στοὺς ὄμους τοῦ αὐτοῦ ποὺ εἶχε βρεῖ. Δὲν πῆγαινε πιά τὸ πρόβατο μὲ τὰ δικά του πόδια ποὺ

43. Λουκᾶ 15,4. Ματθ. 18,12.

τητος ἐκομίζετο. Διὰ τοῦτο τὸ μὲν φαινόμενον πρόβατον, τουτέστιν ἄνθρωπος, τὰ δὲ ἴχνη αὐτοῦ, κατὰ τὸ γεγραμμένον, οὐκ ἐγινώσκετο. Οὐδὲν γὰρ ἀμαρτίας ἢ πλάνης ἴχνος τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἐνεσημήνατο ὁ ἐφ' ἑαυτοῦ φέρων τὸ πρόβατον· ἀλλ' οἷα εἰκὸς ἦν Θεοῦ ἴχνη διὰ 5 τῆς τοῦ βίου πορείας ἐντυπωθῆναι, ταῦτα ἐφαίνεται, ἅτινα ἦν διδασκαλῖαι καὶ θεραπεῖαι καὶ νεκρῶν ζωοποιήσεις καὶ τὰ ἄλλα θαύματα. Τοῦτο τοίνυν τὸ πρόβατον ἐφ' ἑαυτοῦ λαβὼν ὁ ποιμὴν ἐν πρὸς ἐκεῖνο ἐγένετο· διὰ τοῦτο καὶ τῆ τοῦ προβάτου φωνῇ τοῖς ποιμνίοις λαλεῖ. Πῶς γὰρ ἂν ἐχώρησεν ἀνθρωπίνῃ ἀσθένεια θείας φωνῆς 10 προσβολήν; Ἀλλ' ἀνθρωπικῶς, ὡς δ' ἂν τις εἴποι προβατικῶς, ἡμῖν διαλέγεται λέγων «τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς ἐμῆς φωνῆς ἀκούει». Ὁ οὖν ἀναλαβὼν ἐφ' ἑαυτοῦ τὸ πρόβατον ποιμὴν καὶ δι' ἐκείνου ἡμῖν φθεγγόμενος καὶ πρόβατόν ἐστι καὶ ποιμὴν· ἐν μὲν τῷ ἀναληφθέντι πρόβατον, ἐν δὲ τῷ ἀνειληφότι ποιμὴν.

15 Ἐπεὶ οὖν ἔδει τὸν καλὸν ποιμένα τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ θεῖναι ὑπὲρ τῶν προβάτων, ἵνα διὰ τοῦ ἰδίου θανάτου καταλύσῃ τὸν θάνατον, τότε γίνεται τὸ συναμφοτέρον ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν τῆ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ ἱερεὺς καὶ ἀμνὸς ἐν τῷ δυναμένῳ δέξασθαι τὴν κοινωσίαν τοῦ πάθους ἐνεργήσας τὸν θάνατον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν 23 ἕτερόν ἐστιν ὁ θάνατος, εἰ μὴ διάλυσις ψυχῆς τε καὶ σώματος, ὁ πρὸς ἀμφοτέρα ἑαυτὸν ἐνώσας, πρὸς τε τὴν ψυχὴν φημί καὶ τὸ σῶμα, οὐθετέρου χωρίζεται («ἀμεταμέλητα γὰρ τοῦ Θεοῦ τὰ χαρίσματα», καθὼς φησιν ὁ Ἀπόστολος)· ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι καὶ τῆ ψυχῇ ἑαυτὸν ἐπιμερίσας διὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἀνοίγει τῷ ληστῇ τὸν πα- 25 ράδεισον, διὰ δὲ τοῦ σώματος ἴστησι τῆς φθορᾶς τὴν ἐνέργειαν· καὶ τοῦτό ἐστιν ἢ τοῦ θανάτου κατάλυσις, τὸ ἀνενέργητον γενέσθαι τὴν φθορὰν ἐν τῇ ζωοποιῷ φύσει ἀφανισθεῖσαν· τὸ γὰρ ἐπὶ τούτων γε- νόμενον κοινὴ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνεργεσία καὶ χάρις γίνεται. Καὶ οὕτω πάντα τὰ διεστῶτα συνάπτει διὰ τῆς ἀναστάσεως ὁ ἐν ἀμφο-

44. Ψαλμ. 76,20.

45. Ἰω. 10,27.

46. Ρωμ. 11,29.

μιὰ φορά εἶχαν πλανηθεῖ ἀλλὰ τὸ μετέφερε ἡ θεότητα. Γι' αὐτὸ αὐτὸ πού βλέπομε εἶναι τὸ πρόβατο, δηλαδή ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ τὰ ἴχνη ἐκείνου δὲν ἀναγνωρίζονταν, ὅπως ἔχει γραφεῖ⁴⁴. Γιατὶ κανένα ἴχνος ἀμαρτίας ἢ πλάνης δὲν ἄφησε πάνω στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, ἐκεῖνος πού σήκωνε τὸ πρόβατο. Ἄλλὰ τὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ πού ἦταν φυσικὸ ν' ἀποτυπωθοῦν στὸ πέρασμα τῆς ζωῆς, αὐτὰ φαίνονταν κι αὐτὰ ἦταν διδαχὲς καὶ θεραπείες καὶ ξαναζωντανέματα νεκρῶν καὶ τὰ ἄλλα θαύματα. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ πρόβατο τὸ πῆρε στὸν ὦμο ὁ ποιμένας κι ἔγινε ἓνα μαζί του. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπευθύνεται στὰ ποιμνία μὲ τὴ φωνὴ τοῦ προβάτου. Γιατὶ πῶς εἶναι δυνατὸ ν' ἀντέξει ἡ ἀνθρώπινη ἀσθένεια τὸ ἄκουσμα τῆς θείας φωνῆς; Ἄλλ' ἀπευθύνεται σ' ἐμᾶς μὲ φωνὴ ἀνθρώπου, μὲ φωνὴ προβάτου θὰ ἔλεγε κανένας, ὅταν λέει «τὰ πρόβατά μου ἀκοῦνε τὴ φωνὴ μου»⁴⁵. Ὁ ποιμένας λοιπὸν πού πῆρε στοὺς ὦμους του τὸ πρόβατο καὶ μᾶς μιλάει μὲ τὴ φωνὴ τοῦ προβάτου εἶναι καὶ πρόβατο μαζί καὶ ποιμένας· ὡς πρὸς ἐκεῖνο πού ἔχει στοὺς ὦμους εἶναι πρόβατο καὶ ὡς πρὸς ἐκεῖνο πού σηκώνει τὸ πρόβατο εἶναι ποιμένας.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔπρεπε ὁ καλὸς ποιμένας νὰ δώσει τὴν ψυχὴ του γιὰ χάρη τῶν προβάτων του, ὥστε μὲ τὸν ἴδιο τὸ θάνατό του νὰ καταλύσει τὸ θάνατο, τότε γίνεται καὶ τὰ δύο ὁ ἀρχηγὸς τῆς σωτηρίας μας γιὰ τὴν ἀνθρώπινη φύση, καὶ ἱερέας καὶ ἀμνός, μὲ τὸ νὰ ἐνεργήσει τὸ θάνατο μέσα σ' ἐκεῖνο πού μπορεῖ νὰ δεχτεῖ τὴν κοινωνία τοῦ πάθους. Ἐπειδὴ ὁ θάνατος δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά διάλυση τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, αὐτὸς πού ἐνώθηκε καὶ μὲ τὰ δύο, τὴν ψυχὴ δηλαδή καὶ τὸ σῶμα, δὲ χωρίζεται ἀπὸ κανένα (ὁ Θεὸς δὲν ἀνακαλεῖ τίς δωρεές του, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος⁴⁶). Ἄλλὰ ἐπιμερίζοντας τὸν ἑαυτό του καὶ στὸ σῶμα καὶ στὴν ψυχὴ, μὲ τὴν ψυχὴ ἀνοίγει στὸ ληστὴ τὸν παράδεισο⁴⁷ καὶ μὲ τὸ σῶμα σταματᾷ τὴ διδασκαλία τῆς φθορᾶς⁴⁸· κι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἡ κατάλυση τοῦ θανάτου, τὸ ν' ἀδρανοποιηθεῖ ἡ φθορὰ ἐξαφανισμένη μέσα στὴ ζωοποιὸ φύση· γιατί αὐτὸ πού πραγματοποιεῖται σ' αὐτὰ ἀποβαίνει κοινὴ εὐεργεσία καὶ δωρεὰ τῆς φύσης μας. Καὶ ἔτσι συνενώνει μὲ τὴν ἀνάσταση ὅλα τὰ διαχωρισμένα αὐτὸς πού

47. Λουκᾶ 23,43.

48. Ρωμ. 8,21.

τέροις ὦν, ὁ κατ' ἐξουσίαν τὸ μὲν σῶμα διδοὺς τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς, καθὼς γέγραπται, τὴν δὲ ψυχὴν ἀφ' ἑαυτοῦ τιθεὶς, ὡς μὲν πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν ὅτι «ἐν ταῖς χερσὶ σου παρατίθημι τὸ Πνεῦμά μου», ὡς δὲ πρὸς τὸν ληστήν ὅτι «σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παρα-
5 δείσῳ», ἀληθεύων δι' ἑκατέρων· οὐ γὰρ ἄλλοθι που πιστεύειν χρή τὴν θείαν ἐκείνην εἶναι διαγωγὴν, ἥπερ παράδεισος λέγεται, εἰ μὴ ἐν τῇ πολυχώρῳ τοῦ Πατρὸς παλάμη, καθὼς φησι καὶ ὁ προφήτης πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐκ προσώπου Κυρίου τὸν λόγον ποιούμενος, «ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφηκά σου τὰ τεῖχη καὶ ἐνώπιόν
10 μου εἶ διὰ παντός».

Οὕτω τοίνυν καὶ ἐν τῷ θανάτῳ γίνεται καὶ ὑπὸ τοῦ θανάτου οὐ κυριεύεται. Τὸ μὲν γὰρ σύνθετον μερίζεται, τὸ δὲ ἀσύνθετον λύσιν οὐκ ἐπιδέχεται· ἀλλὰ παραμένει μὲν ἐν τῷ μερισμῷ τοῦ συνθέτου ἢ ἀσύνθετος φύσις καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ σώματος ἀποχωρούσης οὐθετέ-
15 ρου χωρίζεται. Τεκμήριον δὲ ἡ ἐνέργεια, καθὼς εἴρηται, ἐπὶ μὲν τοῦ σώματος τὴν ἀφθαρσίαν, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς τὴν ἐν παραδείσῳ διαγωγὴν ἐνεργήσασα. Οὐ μὴν συνδιασχίζεται τῷ χωρισμῷ τούτων ὁ ἀπλοῦς καὶ ἀσύνθετος, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον ἐν ἐργάζεται· τῷ γὰρ καθ' ἑαυτὸν ἀδιαιρέτῳ καὶ τῷ διηρημένον εἰς ἔνωσιν ἄγει καὶ τοῦτο ἐν-
20 δείκνυται ὁ εἰπὼν ὅτι «ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν». Οὐ γὰρ ὡσπερ ὁ Λάζαρος ἢ τις ἄλλος τῶν ἀναβεβιωκότων ἀλλοτρίᾳ δυνάμει πρὸς τὸ ζῆν ἐπανάγεται, οὕτως εὐαγὲς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἀναστάσεως οἶσθαι. Ἄλλ' ὁ μονογενὴς Θεὸς αὐτὸς ἀνίστησι τὸν ἀνακραθέντα ἄνθρωπον αὐτῷ καὶ χωρίσας τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν
25 καὶ ἐνώσας πάλιν ἀμφοτέρα καὶ οὕτως ἡ κοινὴ γίνεται σωτηρία τῆς φύσεως· ὅθεν καὶ «ἀρχηγὸς ζωῆς» ὀνομάζεται· ἐν γὰρ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι τὸν κόσμον ἑαυτῷ κατήλλαξεν ὁ μονογενὴς Θεός, οἶόν τινας δορυαλώτους, ἡμᾶς διὰ τοῦ συγγενοῦς ἡμῶν αἵματος πάντας τοὺς κεκοινωνηκότας αὐτῷ τῆς σαρκὸς καὶ
30 τοῦ αἵματος ἐζωνησάμενος, ὡς πρὸς τοῦτο βλέπειν τὴν ἀποστολι-

49. Ματθ. 12,40.

50. Λουκᾶ 23,46.

51. Λουκᾶ 23,43.

52. Ἦσ. 49,16.

βρίσκεται και στα δύο, πού παρέδωσε, με την εξουσία πού έχει, τὸ σῶμα του στὴν καρδιά τῆς γῆς, ὅπως ἔχει γραφεῖ⁴⁹, και ἔδωσε τὴν ψυχὴ του ἀπὸ μόνος του, ὅπως λέει στὸν Πατέρα του, «στα χέρια σου παραδίνω τὸ πνεῦμα μου»⁵⁰, και στὸ ληστή, «ἀπὸ σήμερα θὰ εἶσαι μαζί μου στὸν παράδεισο»⁵¹, και πού εἶναι ἀληθινὸς και στα δύο. Γιατὶ δὲν πρέπει νὰ πιστεύουμε πὼς εἶναι κάπου ἄλλοῦ ἢ θεία ἐκείνη διαβίωση, πού λέγεται παράδεισος, ἂν ὄχι μέσα στὴν εὐρύχωρη παλάμη τοῦ Πατέρα, καθὼς λέει και ὁ προφήτης ἀπευθύνοντας τὰ λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ: «μέσα στα χέρια μου ἔχω ζωγραφίσει τὰ τείχη σου και σ' ἔχω μπροστά μου γιὰ πάντα»⁵².

Ἔτσι λοιπὸν και στὸ θάνατο πηγαίνει ἀλλὰ και δὲ γίνεται αἰχμάλωτος τοῦ θανάτου. Τὸ σύνθετο χωρίζεται βέβαια στα μέρη του, τὸ ἀσύνθετο ὁμως δὲν ἐπιδέχεται διάσπαση. Ἄλλὰ παραμένει μέσα στὸ μερισμὸ τοῦ συνθέτου ἢ ἀσύνθετη φύση κι ὅταν ἀποχωρεῖ ἢ ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα, δὲ χωρίζεται ἀπὸ κανένα. Ἀπόδειξη εἶναι ἡ ἐνέργεια, ὅπως εἶπαμε, πού προκάλεσε στὸ σῶμα τὴν ἀφθαρσία και στὴν ψυχὴ τὴ διαβίωση στὸν παράδεισο. Ἄλλὰ με τὸ χωρισμὸ τούτων δὲ διαχωρίζεται μαζί ὁ ἀπλὸς κι ἀσύνθετος ἀλλὰ ἀντίθετα ἀποτελεῖ τὸ ἓνα. Μὲ τὸ νὰ εἶναι δηλαδὴ τὸ ἴδιο ἀδιαίρετο, ὁδηγεῖ και τὸ χωρισμένο στὴν ἔνωση και τοῦτο μᾶς δείχνει αὐτὸς πού εἶπε «ὁ Θεὸς τὸν σήκωσε ἀπὸ τοὺς νεκρούς»⁵³. Δὲν εἶναι βέβαια ὄσιο, ὅπως ὁ Λάζαρος⁵⁴ ἢ κάποιος ἄλλος ἀπὸ ὄσους ξαναέζησαν ἐπαναφέρεται με κάποια ξένη δύναμη στὴ ζωὴ, νὰ φανταζόμαστε τὸν ἴδιο και γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ Κυρίου. Ὁ μονογενὴς Θεὸς ἀνασταίνει ὁ ἴδιος τὸν ἄνθρωπο πού ἐνώθηκε μαζί του και χωρίζοντας τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὸ σῶμα και ἐνώνοντας πάλι τὰ δύο κι ἔτσι συντελεῖται ἡ κοινὴ σωτηρία τῆς φύσης. Γι' αὐτὸ και ὀνομάζεται ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς. Στὸ ὄνομα δηλαδὴ ἐκείνου πού πέθανε και ἀναστήθηκε γιὰ χάρη μας συμφιλίωσε ὁ μονογενὴς Θεὸς μαζί του τὸν κόσμ⁵⁵: ἐξαγοράζοντάς μας, σὰν κάποιους αἰχμαλώτους πολέμου, με τὸ συγγενικὸ με τὸ δικό μας αἷμα του ὄλους ὄσοι κωνήσαμε τὴ σάρκα και τὸ αἷμα του, γιατί αὐτὸ θέλει νὰ πεῖ ἢ

53. Κολ. 2,12. Α' Θεσ. 1,10.

54. Ἰω. 11,43.

55. Β' Κορ. 5,19.

κὴν ρῆσιν, ἣ φησιν ἔχειν ἡμᾶς τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν διὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ. Οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος, ὃν ἐκ τῶν παρατεθέντων τοῦ Ἀποστόλου ρημάτων ἐνοήσαμεν καὶ οὐχ ὡς Ἀπολινάριος ἐκεῖνος. Δοκιμαζέτω δὲ ὁ κρί-
5 νων ἐπεσκεμμένως τὸν εὐσεβέστερον, εἴτε, καθὼς ἡμεῖς φαμεν, ἡ δόξα οἰκονομικῶς κατασκευοῖ ἐν τῇ γῇ ἡμῶν, εἴτε, καθὼς ἐκεῖνός φησιν, οὐχὶ ἐπίκτητος ἐπὶ τῇ εὐεργεσίᾳ γίνεται ἡ σὰρξ τῇ θεότητι, ἀλλὰ συνουσιωμένη καὶ σύμφυτος.

Εἰ δὲ Ζαχαρίας ὁ προφήτης εἰς τούτων ἕτερον τοῖς αἰνίγμασι
10 φέρεται, οὐδὲν οἶμαι δεῖν ἐξετάζειν τῷ λόγῳ, εἴτε πρὸς τὸν Κύριον εἴτε πρὸς ἕτερόν τινα βλέπει τὸ νόημα. Λέγει γὰρ ὅτι «ρομφαία, ἐξεγέρθητι ἐπὶ νομέα μου καὶ ἐπὶ ἄνδρα σύμφυλόν μου». Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀπειλητικῶς οἰόμεθα κατὰ τῶν τῇ ἀδικίᾳ πρὸς τὸ ὁμόφυλον κεχρημένων κινεῖν τὴν ρομφαίαν τὸν λόγον· Ἀπολινάριος δὲ φησι κατὰ
15 τοῦ Κυρίου τὴν ρομφαίαν ἐγείρειν διὰ τὴν τοῦ νομέως προσηγορίαν, οὐκ εἰδὼς ὅτι πολλαχῆ τῆς Γραφῆς τοὺς εἰς ἀρχὴν τεταγμένους καὶ ποιμένας καὶ νομέας κατονομάζει ὁ λόγος. Ὅσα δὲ πάλιν τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπισύρεται, οὕτως ἐκδηλον τὴν ἐν ταῖς κατασκευαῖς ἀτοπίαν ἔχει, ὡς παντὶ συνιδεῖν
20 ρᾶδιον, εἰ μικρόν τις μετέχοι φρονήσεως. Ἐπειδὴ γὰρ γέγραπται ὅτι «ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐν Υἱῷ ἐλάλησεν ἡμῖν ὁ Θεὸς ὁ πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως ἐν τοῖς προφήταις λαλήσας τοῖς πατράσι τὸ πρότερον», ἀπόδειξις ἐστὶ, φησὶ, τοῦ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ φανέντος ἡμῖν Θεοῦ προαιώνιον εἶναι· φησὶ γὰρ οὕτω κατὰ τὴν λέξιν ἐφερμη-
25 νεύων δῆθεν τὸν ἀπόστολον· Ἔστι δὲ ἐν τούτοις καταφανές, ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ὁ λαλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ Πατρὸς Θεός ἐστι, ποιητῆς τῶν αἰώνων, ἀπαύγασμα δόξης, χαρακτῆρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, ἅτε δὴ τῷ ἰδίῳ Πνεύματι Θεὸς ὢν καὶ οὐ θεὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ ἕτερον παρ' αὐτό, αὐτὸς ὁ δι' ἑαυτοῦ, τουτέστι διὰ τῆς σαρκός,
30 καθαρῶς κόσμον ἁμαρτιῶν'.

56. Ἐφ. 1,7.

57. Ζαχ. 13,7.

ρήση τοῦ Ἀποστόλου ὅτι «κερδίσαμε τὴν ἀπολύτρωσὴν μας μὲ τὸ αἷμα του»⁵⁶, τὴν ἀφεση τῶν ἁμαρτιῶν μας μὲ τὴ σάρκα του. Αὐτὸ εἶναι ὁ δικὸς μας λόγος πού ἀντλήσαμε ἀπὸ τοὺς ἀποστολικοὺς λόγους πού παραθέσαμε καὶ δὲν κάναμε ὅπως ἐκεῖνος. Αὐτὸς πού κρίνει μὲ περίσκεψη τὸν εὐσεβέστερο, ὡς ἐξετάσει εἴτε τὸ δικό μας λόγο ὅτι ἡ δόξα κατασκλήνωσε στὴ γῆ μας κατὰ οἰκονομία εἴτε, ὅπως ἰσχυρίζεται ἐκεῖνος, ὅτι ἡ σάρκα δὲν εἶναι ἐπίκτητη στὴ θεότητα γιὰ τὴν εὐεργεσία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ εἶναι μία οὐσία καὶ μία φύση μαζί του.

Ἄν τώρα ὁ προφήτης Ζαχαρίας ὁδηγεῖται μὲ τὰ αἰνίγματα τοῦ σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο, δὲν πρέπει, νομίζω, νὰ ἐξετάσω ἂν ἐννοεῖ τὸν Κύριο ἢ ἀποβλέπει σὲ κάποιον ἄλλο. Γιατὶ λέει: «ρομφαία, ὑψώσου κατὰ τοῦ ποιμένα μου καὶ ἐνάντια σὲ ἄνδρα ὁμοεθνή μου». Ἐμεῖς νομίζομε ὅτι ὁ Λόγος κινεῖ ἀπειλητικὰ τὴ ρομφαία τοῦ ἐναντίον ἐκείνων πού ἀδικοῦν τοὺς ὁμοφύλους μας⁵⁷. Ὁ Ἀπολινάριος ἰσχυρίζεται ὅτι σηκώνει τὴ ρομφαία τοῦ κατὰ τοῦ Κυρίου ἐπειδὴ ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ ποιμένα· δὲ γνωρίζει ὅτι σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς Γραφῆς ὁ θεῖος λόγος ὀνομάζει αὐτοὺς πού ἀσκοῦν κάποια ἀρχὴ καὶ ποιμένες καὶ νομεῖς. Ὅσα πάλι προσκομίζει ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς Ἑβραίους γιὰ τὸν ἴδιο σκοπό, ἔχουν τόσο ἐκδηλῆ τὴν ἀντιφατικότητα στὶς ἀποδείξεις, ὥστε εἶναι εὐκολοστὸν καθένα νὰ τὴν ἐπισημάνει, ἂν διαθέτει λίγο μονάχα νοῦ. Ἐπειδὴ ἔχει δηλαδὴ γραφτεῖ ὅτι «στὶς τελευταῖες ἡμέρες μᾶς μίλησε ὁ Θεὸς μὲ τὸν Υἱό του, αὐτὸς πού πρῶτα εἶχε μιλῆσει στοὺς πατέρες μας πολλὰς φορὰς καὶ μὲ πολλοὺς τρόπους μέσω τῶν προφητῶν»⁵⁸, λέει ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ ἀπόδειξη ὅτι ἡ ἀνθρώπινη διάσταση τοῦ Θεοῦ πού φανερώθηκε σ' ἐμᾶς εἶναι προαιώνια. Λέει κατὰ λέξη τὰ ἐξῆς ἐπεξηγώντας τάχα τὸν Ἀπόστολο: Ἔνεται μ' αὐτὰ καταφάνερο ὅτι ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος πού μᾶς ἀπηύθυνε τοὺς λόγους τοῦ Πατέρα εἶναι Θεὸς δημιουργὸς τῶν αἰώνων, ἀπαύγασμα τῆς δόξας, σφραγίδα τῆς ὑπόστασής του, ἐπειδὴ μὲ τὸ ἴδιο του πνεῦμα εἶναι Θεός· κι ὄχι ἐπειδὴ ἔχει μέσα του ἄλλον Θεὸ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, ὁ ἴδιος πού μὲ τὸν ἑαυτό του, δηλαδὴ μὲ τὴ σάρκα του, καθάρισε τὸν κόσμον ἀπὸ τὶς ἁμαρτίες'.

58. Ἐβρ. 1,1.

Ταῦτά φησιν ὁ Ἀπολινάριος ἐπὶ λέξεως καὶ οὐδὲν παρ' ἡμῶν ἐν τοῖς εἰρημένοις παραπεποιήται. Εἰ οὖν ἄνθρωπος ὁ λαλήσας, ποιητῆς ἐστὶ τῶν αἰώνων, καθὼς τῷ λογογράφῳ δοκεῖ, καὶ ἡ σὰρξ ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα καὶ ἡ τοῦ δούλου μορφή χαρακτηρίζει τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόστασιν, οὐκέτι μοι δοκεῖ καλῶς ἔχειν μάχεσθαι πρὸς τὸ εἰρημένον, θρηνεῖν δὲ μᾶλλον τῆς ἀναισθησίας τοὺς τὴν τοιαύτην παραδεχομένους καινοφωνίαν. Ἄνθρωπος ὁ λαλήσας ἡμῖν ἀνθρωπικῶς διὰ τῆς ἡμετέρας φωνῆς, ὁ πύσας τῷ στόματι καὶ τῇ χειρὶ πηλουργήσας, ὁ ἐμβαλὼν τοὺς δακτύλους ἐν ταῖς τῶν κωφῶν ἀκοαῖς καὶ τῶν ἀρρωστούντων τε καὶ τεθνεώτων ἀπτόμενος καὶ ὑπνω καὶ καθέδρα ἀναπαύων τὸν κόπον καὶ δακρῦν καὶ ἀδημονῶν καὶ λυπούμενος καὶ πείνας αἰσθησὶν ἔχων καὶ τροφήν προσιέμενος καὶ ὕδωρ αἰτῶν· οὗτος κατ' αὐτὸ τὸ σαρκῶδές τε καὶ ἀνθρώπειον τῆς τῶν ὄντων προεπινοεῖται συστάσεως καὶ Θεὸς ἡ τῆς σαρκὸς φύσις λέγεται, ἡ σύνθετος καὶ στερρὰ καὶ ἀντίτυπος; Ἐπιφραξάσθω πᾶσα τῶν εὐσεβῶν ἀκοὴ μηδὲ μολυνθεῖ τὰ θεῖα καὶ ἀκήρατα δόγματα τοῖς σαρκωδεστέροις πάθεισι παρὰ τῶν ἐξανθρωπιζόντων τὸ θεῖον καθυβριζόμενα. Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ὁ φανερωθεὶς ἡμῖν ἐν σαρκὶ Θεὸς κατὰ μὲν τὸν λόγον τῆς εὐσεβοῦς παραδόσεως ἄυλος καὶ ἀφανῆς καὶ ἀσύνθετος καὶ ἦν καὶ ἔστιν ἀόριστος καὶ ἀπεριγράφτος, πανταχοῦ ὢν καὶ διὰ πάσης τῆς κτίσεως διήκων, κατὰ δὲ τὸ φαινόμενον ἐν ἀνθρωπίνῃ περιγραφῇ ἑωρᾶτο; Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα πᾶν σῶμα ὑπὸ ἐπιφανεῖας τινὸς περιέχεσθαι.

Αὕτη τοίνυν ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐν αὐτῇ περιειλημένου σώματος ὅρος ἐστὶ· πᾶν δὲ τὸ ὄρω περιεχόμενον ὠρισμένην τινὴ ποσότητι περιεῖργεται· τὸ δὲ ὠρισμένον ἀόριστον εἶναι οὐ δύναται. Ἄλλὰ μὴν ὁ προφήτης φησὶν ὅτι «τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι πέρας». Εἰ οὖν ἡ θεία φύσις, καθὼς φησὶν ὁ λογογράφος, σὰρξ ἐστίν, αὕτη δὲ ἀναγκαίως τῷ τῆς ἐπιφανεῖας περιλαμβάνεται πέρατι, πῶς ἡ τοῦ Θεοῦ μεγαλωσύνη, κατὰ τὸν προφήτην, εἰς ἄπειρον πρόεισιν; Ἥ πῶς διὰ τοῦ ὠρισμένου νοεῖται τὸ ἀόριστον, διὰ τοῦ πεπερασμένου τὸ ἄπειρον; Μᾶλλον δέ, ὃ καὶ φθάσαντες ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰρή-

Αὐτὰ λέει ἐπὶ λέξει ὁ Ἀπολινάριος καὶ δὲν ἔχω παραποιήσει κατὰ τὸ παραμικρὸ ὅσα εἶπε. Ἄν λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ποὺ μίλησε εἶναι ποιητῆς τῶν αἰώνων, ὅπως νομίζει ὁ λογογράφος, κι ἂν ἡ σάρκα εἶναι τὸ ἀπαύγασμα καὶ ἡ μορφή τοῦ δούλου σφραγίζει τὴν ὑπόσταση τοῦ Θεοῦ, δὲ μοῦ φαίνεται καλὸ νὰ καταπολεμῶ τὸ λόγο του, ἀλλὰ νὰ θρηνηῶ μάλλον γιὰ τὴν ἀναισθησία τους ὅσους παραδέχονται τὰ πρωτοφανῆ αὐτὰ πράγματα. Εἶναι ἄνθρωπος αὐτὸς ποὺ μᾶς μίλησε σὰν ἄνθρωπος μὲ τὴ δική μας φωνή, αὐτὸς ποὺ ἔφτυσε μὲ τὸ στόμα καὶ μὲ τὸ χέρι ἔπλασε τὸν πηλό, αὐτὸς ποὺ ἔβαλε τὰ δάχτυλά του στὰ αὐτιά τῶν κουφῶν καὶ ἄγγιξε τοὺς ἀρρώστους καὶ τοὺς νεκροὺς καὶ ποὺ ξεκουραζόταν ἀπὸ τὸν κόπο του μὲ τὸν ὕπνο εἶτε καθήμενος, ποὺ δάκρυζε καὶ ἀδημονοῦσε καὶ λυπόταν, ποὺ εἶχε τὸ αἶσθημα τῆς πείνας, ποὺ δεχόταν τροφή καὶ ζητοῦσε νερό, αὐτὸς μὲ τὴ σάρκα του ἀκριβῶς καὶ τὰ ἀνθρώπινα στοιχεῖα του εἶναι ποὺ τὸν φανταζόμαστε πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τῶν ὄντων καὶ λέγεται Θεὸς ἡ φύση τῆς σάρκας, ἡ σύνθετη καὶ σκληρὴ καὶ ποὺ προβάλλει ἀντίσταση; Ἄς κλείσει ἡ ἀκοή ὄλων τῶν πιστῶν καὶ εἶθε νὰ μὴ μολυνθοῦν τὰ θεῖα καὶ ἄγνὰ δόγματα μὲ τὰ πάθη τῆς σάρκας ἀπὸ τίς προσβολές ἐκείνων ποὺ ἐξανθρωπίζουν τὸ θεῖο. Ποιὸς δὲ γνωρίζει ὅτι ὁ Θεὸς ποὺ φανερώθηκε ἐν-σαρκος σ' ἐμᾶς σύμφωνα μὲ τὴν εὐσεβῆ παράδοσή μας εἶναι ἄυλος καὶ ἀόρατος καὶ ἀσύνθετος καὶ ὅτι ἦταν καὶ εἶναι ἀπεριόριστος καὶ ἀπερίγραπτος καθὼς εἶναι παρὼν παντοῦ καὶ διαπερνᾷ ὀλόκληρη τὴν κτίση, ἐνῶ ὅπως τὸν βλέπαμε εἶχε ἀνθρώπινη ἐμφάνιση; Γιατὶ εἶναι ἀνάγκη κάθε σῶμα νὰ περιέχεται ἀπὸ κάποιο ἐξωτερικὸ περίβλημα.

Αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἐξωτερικὸ φαινόμενο εἶναι τὸ ὄριο τοῦ σώματος ποὺ περιέχει. Καὶ ὅ,τι περιέχεται σὲ ἓνα ὄριο εἶναι μέσα στὰ ὄρια μιᾶς ὀρισμένης ποσότητας· καὶ τὸ ὀρισμένο δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ εἶναι ἀόριστο. Ὁ προφήτης ὡστόσο λέει «τῆς μεγαλοσύνης του δὲν ὑπάρχει πέρασ»⁵⁹. Ἄν λοιπὸν ἡ θεία φύση εἶναι σάρκα, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ λογογράφος, καὶ ἡ σάρκα περιλαμβάνεται ὑποχρεωτικὰ ἀπὸ τὸ πέρασ τῆς ἐπιφάνειας, πῶς ἡ μεγαλοσύνη τοῦ Θεοῦ προχωρεῖ κατὰ τὸν προφήτη στὸ ἄπειρο; Ἡ πῶς νοεῖται μὲ τὸ ὀρισμένο τὸ ἀόριστο, μὲ τὸ πεπερασμένο τὸ ἄπειρο; Ἀκόμα πιὸ πολὺ αὐτὸ ποὺ ἤδη εἶπαμε στὰ προηγούμενα, πῶς νοεῖται ἀπὸ τὸ

καμεν, πῶς ἐκ τοῦ θανάτου τὸ ἰσχυρόν; Εἰ γάρ, καθὼς φησιν, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ὁ λαλήσας, ποιητῆς τῶν αἰώνων ἐστίν, αὐτὸς ὁ δι' ἑαυτοῦ, τουτέστι διὰ τῆς σαρκός, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος ἐρμηνεύει, τὰ πάντα ποιῶν, ἀσθενῆς δὲ παρ' αὐτῆς τῆς θείας φωνῆς ἢ σὰρξ ὦν· μάσθη, οὐδὲν ἕτερον εἰ μὴ τὸ κράτος καὶ τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν δύναμιν καὶ ὅσα ὑψηλὰ καὶ θεοπρεπῆ νοήματα ἐκγονα τῆς ἀσθενείας ὁ λογογράφος οἶεται.

Καὶ οὕτω τοσοῦτον τοῦτο δεινόν, ἀλλὰ προῖων ὁ λόγος διὰ τῆς κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐξετάσεως αὐτῆς ἄπτεται τῆς κατὰ τοῦ Πατρὸς βλασφημίας. Λέγει γὰρ τὸν ἄνθρωπον εἶναι τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης ἀπαύγασμα καὶ ἐν τῷ σαρκίνῳ Θεῷ, ὃν διὰ τῆς ματαιότητος τῶν λογισμῶν εἰδωλοποιήσας ἀνέπλασε, τὴν τοῦ Θεοῦ ὑπόστασιν χαρακτηρίζεσθαι. Ὡσπερ τοίνυν συγγενῶς ἔχει πρὸς τὸν ἥλιον ἢ ἀκτῖς καὶ πρὸς τὸν λύχνον τὸ ἐκ τῆς λαμπάδος ἀπαυγαζόμενον φῶς καὶ ὁ τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρ ἀνθρωπίνην ὑπόστασιν δείκνυσιν, οὕτω πάντως, εἴπερ τὸ ἡμῖν φανὲν παρὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς ἀπηυγάσθη καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ τῆς ὑποστάσεως σὰρξ ἐστὶ, σαρκώδης ἐκ τοῦ ἀκολουθίου καὶ ἡ τοῦ Πατρὸς φύσις κατασκευάζεται. Οὐ γὰρ ἂν εἴποι χαρακτηρίζεσθαι μὲν σώματι τὸ ἀσώματον, ἐκ δὲ τοῦ ὁράτου τὸ ὁρατὸν ἀπαυγάζεσθαι. Ἄλλ' οἶα ἢ δόξα, τοιοῦτον δηλονότι καὶ τὸ ἀπαύγασμα, καὶ οἷος ὁ χαρακτήρ, τοιαύτη πάντως καὶ ἡ ὑπόστασις, ὥστε, εἰ τοῦτο σῶμα, μηδὲ ἐκεῖνο πάντως ἀσώματον οἶεσθαι. Ἀλλὰ καὶ τοῦ κατὰ Νίκαιαν μέμνηται δόγματος, ἐν ᾧ τὸ ὁμοούσιον ἢ κοινῇ τῶν Πατέρων ἐξεφώνησεν σύνοδος. Οὐκ ἂν δέ τις εἴποι τι ἕτερογενὲς ὁμοούσιον, ἀλλ' ὣν εἷς καὶ ὁ αὐτὸς ἐστὶ τῆς οὐσίας λόγος, τοῦτοις ἐφαρμόζει πάντως τὸ ὁμοούσιον.

Εἰ οὖν σάρκινος θεὸς ὁ Υἱός, αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει σὰρξ ὦν κατὰ τὸ προαιώνιον ὄνομα, ὁμοούσιος δὲ τῷ Πατρὶ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ λογογράφου εἶναι οὐκ ἀμφιβάλλεται, ἐκεῖνα δὲ ἀλλήλοις ἐστὶν ὁμοούσια, τὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ὑπογραφόμενα, ἄρα καὶ τὴν τοῦ Πατρὸς φύσιν ἀνθρωπίνην τινὰ καὶ σαρκικὴν ὁ Ἀπολινάριος ὑποτίθεται, ἵνα σώσῃ ἐπ' ἀμφοτέρων τοῦ ὁμοουσίου τὸ ὄνομα, ὥστε δυοῖν θάτερον, ἢ ἀσώματον τὸν Πατέρα λέγων, σαρκίνην δὲ τοῦ

θάνατο τὸ ἰσχυρό; Ἐὰν δηλαδή, ὅπως λέει, αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ποὺ μᾶς μίλησε εἶναι ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων, αὐτὸς ποὺ, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ Ἀπολινάριος, κάνει τὰ πάντα μὲ τὸν ἑαυτό του, δηλαδή μὲ τὴ σάρκα του, καὶ ἡ σάρκα ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ θεῖο λόγο χαρακτηρίστηκε ἀδύναμη, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο ὁ λογογράφος ἀπὸ τὸ νὰ θεωρεῖ τὸ κράτος καὶ τὴν ἰσχύ καὶ τὴ δύναμη καὶ ὄσα ἄλλα ὑψηλά καὶ θεοπρεπῆ νοήματα γεννήματα τῆς ἀδυναμίας.

Κι αὐτὸ δὲν εἶναι τόσο φοβερό. Ἀλλὰ προχωρώντας ὁ λόγος μὲ τὴ συνεχῆ ἐξέταση ἀγγίζει τὴν ἴδια τὴ βλασφημία κατὰ τοῦ Πατέρα. Λέει δηλαδή ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀπαύγασμα τῆς θείας δόξας καὶ ὅτι ἐπάνω στὸ σαρκικὸ θεό, ποὺ μὲ τοὺς ἀνυπόστατους συλλογισμοὺς του ἐπλάσε τὸ εἶδωλό του, ἀποτυπώνεται ἡ σφραγίδα τῆς ὑπόστασης τοῦ Θεοῦ. Ὅπως λοιπὸν ἡ ἀκτίνα εἶναι τοῦ ἴδιου γένους μὲ τὸν ἥλιο καὶ ἡ λάμψη μὲ τὸ λύχνο ἀπὸ τὸν ὁποῖο βγαίνει, δείχνει καὶ ἡ σφραγίδα τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρώπινη ὑπόσταση, ἔτσι ὅπωςδήποτε, ἂν αὐτὸ ποὺ φανερώθηκε σ' ἐμᾶς ἔχει ἀπαυγαστεῖ ἀπὸ τὴ δόξα τοῦ Πατέρα, καὶ τὸ γνῶρισμα τῆς ὑπόστασής του εἶναι ἡ σάρκα, ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι ἀπὸ σάρκα καὶ ἡ φύση τοῦ Πατέρα. Δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ ὅτι ναὶ μὲν χαρακτηρίζεται τὸ ἀσώματο ἀπὸ σῶμα κι ὅτι ἀπὸ τὸ ἀόρατο ἀπαυγάζεται τὸ ὄρατὸ ἀλλὰ ὅποια εἶναι ἡ δόξα τέτοιο εἶναι καὶ τὸ ἀπαύγασμα καὶ ὅποιο τὸ ἀποτύπωμα, τέτοια εἶναι ὅπωςδήποτε καὶ ἡ ὑπόσταση, ὥστε ἂν αὐτὸ ἐδῶ εἶναι σῶμα νὰ μὴ θεωροῦμε ὅπωςδήποτε οὔτε ἐκεῖνο ἀσώματο. Ἀναφέρει ὁμοίως καὶ τὸ σύμβολο τῆς Νίκαιας, ὅπου ἡ κοινὴ σύνοδος τῶν πατέρων ἀνακήρυξε τὸ ὁμοούσιο. Δὲ θὰ πεῖ ὁμοίως κανένας ὁμοούσιο κάτι ποὺ εἶναι ἄλλου γένους, ἀλλὰ τὸ ὁμοούσιο ταιριάζει σ' αὐτὰ ποὺ ἔχουν μία καὶ τὴν ἴδια οὐσία.

Ἐὰν λοιπὸν ὁ Υἱὸς εἶναι σαρκικὸς θεὸς (αὐτὸ ποὺ εἶναι κατὰ τὴ φύση ὡς σάρκα κατὰ τὴν προαιώνια ὀνομασία του), καὶ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν λογογράφο δὲν μπαίνει σὲ ἀμφιβολία ὅτι εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸν Πατέρα, καὶ ἂν ὁμοούσια μεταξὺ τους εἶναι ὄσα δηλώνονται μὲ τὸν ἴδιο ὀρισμὸ τῆς οὐσίας, ἄρα ὁ Ἀπολινάριος παραδέχεται ὅτι καὶ τοῦ Πατέρα ἡ φύση εἶναι ἀνθρώπινη καὶ σαρκική, καὶ διασώζει ἔτσι καὶ στίς δύο τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ ὁμοούσιου. Ὡστε θὰ ἰσχύσει ἓνα ἀπὸ τὰ δύο· ἢ λέγοντας ἀσώματο τὸν Πατέρα, ἀλλὰ σαρκική τὴ θεότητα τοῦ Υἱοῦ, θὰ δεχτεῖ τὸ ἑτεροούσιο,

Υἱοῦ τὴν θεότητα τῷ ἑτεροουσίῳ συνθήσεται, ἢ τὸ κοινὸν τῆς θεότητος
 τε καὶ τῆς οὐσίας ὁμολογῶν ὁμοίως ἐπὶ Πατρός τε καὶ Υἱοῦ
 ἀποσαρκῶσει καὶ ἐπὶ Πατρός τὴν τῆς θεότητος φύσιν. Ἄλλ' ὡσπερ
 διορθούμενος τὴν ἀτοπίαν ταύτην ἐν τοῖς πρὸ τούτου φησί, τοῦ Ζα-
 5 χαρίου τὴν ρῆσιν πρὸς τὸ δοκοῦν ἐρμηνεύων ὡς ἐκ προσώπου τοῦ
 Πατρὸς περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγων, εἰρήσθαι τὸ σύμφυλον, ὅπερ ἐστὶ συμ-
 φυτὴ τε καὶ ὁμοούσιον· εἰ μὲν οὖν ὀρθῶς ἢ μὴ τοῦτο ὑπέιληφεν, ἐτέ-
 ρου λόγου, ὃ δι' οὖν κατασκευάζει, τοῦτό ἐστι· Ἐπιφάνειος, φησί, ἕνεκα
 τούτων ὁ προφητικὸς λόγος, ὅτι οὐ κατὰ τὴν σάρκα ὁμοούσιος τῷ
 10 Θεῷ, ἀλλὰ κατὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἠνωμένον τῇ σαρκί'. Πῶς τοίνυν
 ἐνοῦται σαρκὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως ὁ σαρκώδης αὐτοῦ
 θεός, ὅτε οἱ αἰῶνες οὐκ ἦσαν οὐδὲ ἄλλο τι τῶν τῆς κτίσεως ἦν; Ἡ δὲ
 σὰρξ πολλοστόν τε καὶ ἔσχατον τῶν ἐν τῇ κτίσει γεγονότων ἐστίν.
 Ποία τοίνυν ἠνώθη σαρκὶ μήπω τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως παρελ-
 15 θούσης εἰς γένεσιν; Ἄλλ' ἑτέραν τινὰ οἶδε σάρκα παρὰ τὸν ἀνθρω-
 πον. Καὶ πῶς φησιν, ὅτι αὐτὸς ὁ ἀνθρωπος, ὁ λαλήσας ἡμῖν τὰ τοῦ
 Πατρὸς, ἐκεῖνός ἐστι Θεὸς ποιητὴς τῶν αἰώνων; Τίς ἡμῖν ἐρμηνεύ-
 σει τῶν καινῶν τούτων αἰνιγμάτων τὴν ἀτοπίαν; Ἄνθρωπος πρὸ
 τοῦ γενέσθαι ἀνθρωπον καὶ σὰρξ τῆς ἰδίας δημιουργίας προγενεστέ-
 20 ρα καὶ προαιώνιον τὸ ἐπ' ἔσχατων χρόνων γενόμενον καὶ ὅσα ἄλλα
 τοιαῦτα κατὰ τὸν λόγον συγκεχυμένως διεξείσιν.

Ἄλλ' ὁ μὲν λογογράφος κατὰ τὸ δοκοῦν ἐν ταῖς τῶν λογισμῶν
 ἀνοδίαις διαπλανάσθω· ἡμεῖς δὲ τὴν ἀποστολικὴν διδασκαλίαν τὴν
 παρ' αὐτοῦ τούτου μνημονευθεῖσαν εἰς ἔλεγχον τῶν ἀσεβῶν ὑπολή-
 25 ψεων παραθέντες πρὸς τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου δραμούμεθα. «Ὁς ἐν
 μορφῇ Θεοῦ», φησὶν, «ὑπάρχων». Οὐκ εἶπε ἑξῆς ὅμοιαν
 Θεοῦ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γεγονότος λέγεται, ἀλλ' ἐν
 αὐτῇ ὑπάρχων τοῦ Θεοῦ τῇ μορφῇ· πάντα γὰρ τὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ
 Υἱῷ. Οὐκοῦν καὶ τὸ αἶδιον καὶ τὸ ἀποσον καὶ τὸ αὔλον καὶ ἀσώμα-
 30 τον, ὡς ἂν διὰ πάντων σώζοιτο τοῦ πατρικοῦ χαρακτῆρος ἐν τῷ
 Υἱῷ ἢ μορφῇ· καὶ ὧν ἴσα Θεῷ. Ποίαν ἢ ἰσότητος διαφορᾶς τινος ἢ
 παραλλαγῆς ἔνοιαν ὑπολείπεται; Πῶς δ' ἂν ἐφαρμοσθεῖ τῷ κατὰ
 τὴν φύσιν παρηλλαγμένοις τὸ ἴσον; Εἰ γὰρ ὁ μὲν σαρκώδης τὴν φύ-

ἢ ὁμολογώντας τὴν κοινὴ θεότητα καὶ οὐσία ὁμοια γιὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ θὰ στερῆσει ἀπὸ σάρκα καὶ τοῦ Πατέρα τὴ θεία φύση. Ἀλλὰ σὰ νὰ διορθῶναι τὴν ἀντίφασιν αὐτὴ στὰ προηγούμενα ἐρμηνεύοντας κατὰ πῶς ἤθελε τὸ ρητὸ τοῦ Ζαχαρία, μιλώντας τάχα γιὰ τὸν Υἱὸ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ, λέει ὅτι ἐγινε λόγος γιὰ τὸ ὁμόφυλο, ποῦ εἶναι τὸ συμφυῆς καὶ τὸ ὁμοούσιο. Ἐὰν αὐτὴ εἶναι μία ὀρθὴ ἀποψὴ τοῦ ἡ ὄχι, εἶναι ἀντικείμενο ἄλλης ἐξέτασης: αὐτὸ ποῦ πάει ν' ἀποδείξει τῶρα εἶναι τοῦτο· 'Δηλώνει', λέει, 'μ' αὐτὰ ὁ προφητικὸς λόγος ὅτι δὲν εἶναι ὁμοούσιος κατὰ τὴ σάρκα μὲ τὸ Θεὸ ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα ποῦ εἶναι ἐνωμένο μὲ τὴ σάρκα'. Πῶς ὁμοῦς ὁ σαρκικὸς θεὸς τοῦ ἐνώνεται μὲ τὴ σάρκα πρὶν ἀπὸ τὴ σύστασιν τοῦ κόσμου; Ἐνῶ ἡ σάρκα εἶναι τὸ ἐσχατο πολλοστημόριο ἀπὸ ὅσα ἔχουν δημιουργηθεῖ μέσα στὴν κτίσιν. Μὲ ποιά λοιπὸν σάρκα ἐνώθηκε, ὅταν ἡ ἀνθρώπινη φύση δὲν εἶχε ἀκόμα προχωρήσει σὲ γένεσιν; Ἴσως ἔχει ὑπόψιν τοῦ μιᾶ ἄλλῃ σάρκα κι ὄχι τὸν ἄνθρωπο. Καὶ πῶς λέει, ὅτι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, ποῦ μᾶς μίλησε γιὰ τὸν Πατέρα, αὐτὸς εἶναι ὁ Θεὸς ὁ δημιουργὸς τῶν αἰώνων; Ποιὸς θὰ μᾶς ἐρμηνεύσει τίς ἀντιφάσεις τῶν παράδοξων τούτων αἰνιγμάτων; Τὸν ἄνθρωπο ποῦ ὑπάρχει πρὶν γίνῃ ὁ ἄνθρωπος καὶ τὴ σάρκα ποῦ εἶναι προγενέστερη ἀπὸ τὴν ἴδια τῆς τῆ δημιουργίας καὶ τὸ προαιώνιο αὐτὸ ποῦ ἐγινε ὡστόσο στὸ τέλος τῶν χρόνων καὶ ὅσα ἄλλα παρόμοια περιλαμβάνει ἀνάκατα στὸ λόγο του.

Ἀλλὰ ὁ λογογράφος ἄς περιπλανιέται ἔτσι ποῦ τοῦ ἀρέσει στὶς ἀνοδίεσ τῶν συλλογισμῶν του. Ἐμεῖς, ἀφοῦ παραθέσομε γιὰ ἔλεγχον τῶν ἀσεβῶν ἀπόψεων τοῦ τὴν ἀποστολικὴ διδασκαλία ποῦ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἀνέφερε, θὰ περάσομε στὴ συνέχεια τοῦ λόγου. Λέει· «αὐτὸς ὑπάρχοντας μέσα στὴ μορφὴ τοῦ Θεοῦ»⁶⁰. Δὲν εἶπε ἔχοντας μορφὴ, ὁμοια μὲ τοῦ Θεοῦ, ποῦ λέγεται γιὰ ὅποιον ἐγινε μὲ τὴ δυνατότητα νὰ γίνῃ ὁμοῖος μὲ τὸ Θεό, ἀλλὰ «ὑπάρχοντας μέσα στὴν ἴδια τὴ μορφὴ τοῦ Θεοῦ». Γιατὶ «ὅλα ὅσα εἶναι τοῦ Πατέρα ὑπάρχουν στὸν Υἱόν». Ἐπομένως ὑπάρχει καὶ τὸ αἶδιο καὶ τὸ ἄποσο καὶ τὸ ἄυλο καὶ τὸ ἀσώματο, γιὰ νὰ διασῶζεται μὲ ὅλα μέσα στὸν Υἱὸ τὸ ἀποτύπωμα τῆς σφραγίδας τοῦ Πατέρα καὶ ὄντας ἴσος μὲ τὸ Θεό. Τί περιθώρια διαφορᾶς ἢ παραλλαγῆς ἀφήνει ἡ ἰσότης; Καὶ πῶς ν' ἀποδοθεῖ ἡ ἰσότης σ' αὐτὰ ποῦ παραλλάσσουν κατὰ τὴ φύσιν; Ἐὰν ὁ ἕνας ἔχει σαρκικὴ φύσιν, ἐνῶ ὁ ἄλ-

σιν, ὁ δὲ καθαρῶν ἀπὸ σαρκός, πῶς ἂν τις εἰς ἴσον ἄγοι τὸ τοιοῦτον τῷ μὴ τοιοῦτῳ; «Ἐκένωσεν ἑαυτὸν», φησί, «μορφὴν δούλου λαβῶν». Τίς ἢ δουλικὴ μορφή; Πάντως τὸ σῶμα· οὐ γὰρ ἕτερόν τι παρὰ τοῦτο παρὰ τῶν Πατέρων ἠκούσαμεν.

- 5 Οὐκοῦν ὁ εἰπὼν ὅτι μορφὴν ἔλαβε δούλου, σὰρξ δὲ ἐστὶν ἡ μορφή, ἄλλο τι ὄντα αὐτὸν κατὰ τὴν θεϊὰν μορφήν, ἄλλο τι οὐσαν τῇ φύσει τὴν δουλικὴν μορφήν εἰληφέναι λέγει. Ἄλλὰ καὶ ἡ τοῦ ἑκένωσε' λέξις σαφῶς παρίστησι τὸ μὴ αἰεὶ τοῦτο εἶναι, ὅπερ ἡμῖν ὥφθη, ἀλλ' εἶναι μὲν ἐν τῷ πληρώματι τῆς θεότητος ἴσα Θεῷ ἀπρόσιτον
10 καὶ ἀπροσπέλαστον καὶ μάλιστά γε τῇ βραχύτητι τῆς ἀνθρωπίνης οὐδενείας ἀχώρητον· χωρητὸν δὲ τῇ ἐπικήρῳ τῆς σαρκὸς φύσει τότε γενόμενον, ὅτε ἐκένωσε, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τὴν ἀφραστον αὐτοῦ τῆς θεότητος δόξαν καὶ τῇ βραχύτητι ἡμῶν συγκατεσμί-
15 κρυνεν, ὥστε ὁ μὲν ἦν, μέγα καὶ τέλειον καὶ ἀπερίληπτον ἦν, ὁ δὲ ἔλαβεν, ἰσομέγεθες ἦν τῷ ἡμετέρῳ μέτρῳ τῆς φύσεως. «Ἐν ὁμοιώματι», γὰρ φησὶν, «ἀνθρώπου γενόμενος καὶ σχήματι», ὡς οὐκ ἔχων δηλονότι ἐξ ἀρχῆς περὶ ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης φύσεως τὸ ὁμοίωμα οὐδὲ πρὸς τινὰ σωματώδη τύπον σχηματιζόμενος. Πῶς γὰρ ἂν περιτυπωθεῖ τῷ ἀσωμάτῳ σχήματος τύπος; Ἄλλὰ τότε ἐν σχήματι
20 γίνεται, ὅτε σχηματιζόμενος ἑαυτῷ περιτίθησιν. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ σώματος φύσις.

Εὐρεθεὶς τοίνυν ὡς ἄνθρωπος—καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος, εἰ καὶ μὴ δι' ὄλου ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος διὰ τὸ κατὰ τὴν παρθε-
νίαν μυστήριον, ὡς ἂν φανερόν διὰ τοῦτο γένοιτο, ὅτι οὐ διὰ πάντων
25 τοῖς νόμοις τῆς ἀνθρωπίνης ἐδούλευσε φύσεως, ἀλλὰ θεϊκῶς ἑαυτὸν εἰσοικίσας τῷ βίῳ καὶ μὴ δεηθεὶς τῆς ἐκ τοῦ γάμου συνεργίας πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἰδίου πλάσματος—εὐρίσκεται οὐ διὰ πάντων κοινὸς ἄνθρωπος διὰ τὸ παρηλλαγμένον αὐτοῦ τῆς συστάσεως, ἀλλ' ὡς ἄνθρωπος. Καὶ οὕτως ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ἀτρέπτως γενό-
30 μενος ἄνθρωπος. Εἰ γὰρ ἀπ' ἀρχῆς τοῦτο ἦν, ἐν τίνι γέγονεν ἡ ταπείνωσις; Νῦν δὲ ὁ Ὑψιστος διὰ τῆς πρὸς τὸ ταπεινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνώσεως ἑαυτὸν ἐταπείνωσεν. Ἐνωθεὶς γὰρ τῇ μορφῇ τοῦ δούλου, ἦν ἔλαβε, καὶ ἐν πρὸς αὐτὴν γενόμενος, οἰκειοῦται τὰ τοῦ δούλου πάθη καὶ καθάπερ καὶ ἐν ἡμῖν γίνεται διὰ τῆς πρὸς τὰ μέλη

λος εἶναι καθαρὸς ἀπὸ σάρκα, πῶς νὰ ἐξισώσει κανένας αὐτὸ μὲ τὸ ἀλλιώτικο; «Ἐκένωσε», λέει, «τὸν ἑαυτὸ του παίρνοντας μορφὴ δούλου»⁶¹. Ποιᾶ εἶναι ἡ δουλικὴ μορφὴ; Ἀσφαλῶς τὸ σῶμα. Δὲν ἀκούσαμε ἀπὸ τοῦς πατέρες ὅτι εἶναι κάτι διάφορο ἀπὸ αὐτό.

Αὐτὸς λοιπὸν ποῦ εἶπε ὅτι ἔλαβε μορφὴ δούλου καὶ ὅτι εἶναι ἡ μορφὴ σάρκα, λέει ὅτι ἐνῶ ἦταν ἄλλος κατὰ τὴ θεία μορφὴ ἔλαβε τὴ δουλικὴ μορφὴ ποῦ εἶναι κάτι διάφορο στὴ φύση. Ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις «ἐκένωσε» παριστάνει μὲ σαφήνεια ὅτι δὲν ἦταν πάντα ἔτσι ὅπως φάνηκε σ' ἐμᾶς, ἀλλ' εἶχε τὴν πληρότητα τῆς θεότητος καὶ ἦταν ἴσος μὲ τὸ Θεό, ἀπρόσιτος καὶ ἀπροσπέλαστος καὶ ὁλότελα ἀχώρητος στὴ μικρότητα τῆς ἀνθρώπινης μηδαμινότητος· ἔγινε ὁμοιωτὸς τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ὅταν, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, «ἐκένωσε» τὴν ἀφραστὴ δόξα τῆς θεότητός του καὶ τὴν περιόρισε στὰ μέτρα τῆς μικρότητάς μας, ὥστε σ' αὐτὸ ποῦ ἦταν, ἦταν μέγα καὶ τέλειο καὶ ἀπερίληπτο, ἐνῶ σ' αὐτὸ ποῦ ἔλαβε, ἦταν στὸ ἴδιο μέγεθος μὲ τὸ μέτρο τῆς δικῆς μας φύσης· γιατί λέει, «ἔμοιασε καὶ σχηματίστηκε σύμφωνα μὲ τὸν ἄνθρωπο»⁶². Δὲν ἔμοιαζε δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὴ φύση αὐτὴ οὔτε εἶχε τὸν τύπο ἐνὸς σχήματος σωματικοῦ. Πῶς δηλαδὴ νὰ μορφωθεῖ γύρω στὸν ἀσώματο ὁ τύπος ἐνὸς σχήματος; Ἀλλὰ τότε ἀποκτᾷ σχῆμα ὅταν περιβάλλεται μ' αὐτό. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ φύση τοῦ σώματος.

Ἐμφανίστηκε λοιπὸν ὡς ἄνθρωπος. Ἦταν βέβαια καὶ ἄνθρωπος, ἂν καὶ ὄχι ἄνθρωπος σὲ ὅλα, ἀλλ' ἐμφανίζεται ὡς ἄνθρωπος, ἐξαιτίας τοῦ μυστηρίου τῆς παρθενίας, γιὰ νὰ γίνῃ γι' αὐτὸ φανερὸ ὅτι δὲν εἶχε ὑποταχθεῖ καθ' ὅλα στοὺς νόμους τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ἀλλὰ ἦρθε μέσα στὴ ζωὴ ὡς Θεὸς χωρὶς νὰ τοῦ χρειαστεῖ ἡ βοήθεια τοῦ γάμου, γιὰ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἡ κατασκευὴ του· ἐμφανίζεται ὄχι ὡς ἕνας κοινὸς καθ' ὅλα ἄνθρωπος ἀλλὰ ὡς ἄνθρωπος. Καὶ ἔτσι ταπείνωσε τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὸ νὰ γίνῃ χωρὶς τροπὴ ἄνθρωπος. Ἦν ἦταν ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ, ποῦ ἔγινε ἡ ταπείνωσις; Ἐνῶ τώρα ὁ Ὑψιστος ταπεινώθηκε καθὼς ἐνώθη μετὰ τὴ δικὴ μας ταπεινὴ φύση. Ἀφοῦ δηλαδὴ ἐνώθη μετὰ τὴ μορφὴ τοῦ δούλου καὶ συμβαίνει ὅ,τι συμβαίνει καὶ σ' ἐμᾶς ἐξαιτίας τῆς συμφυίας μετὰ τὰ μέλη μας· ἂν συμβεῖ κάτι στὴν

61. Φίλ. 2,7.

62. Φίλ. 2,7.

συμφύτας, ὅτι, ἐάν τι τῷ ἄκρῳ συμπέση τοῦ ὄνυχος, τὸ πᾶν τῷ πε-
 πονθότι συνδιατίθεται ἐφ' ὄλον τὸ σῶμα διηκούσης τῆς συναισθή-
 σεως, οὕτως ὁ ἐνωθεὶς ἡμῶν τῇ φύσει οἰκειοῦται τὰ ἡμέτερα πάθη,
 καθὼς φησὶν Ἡσαΐας ὅτι «αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀνέλαβε καὶ
 5 τὰς νόσους ἐβάστασε» τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ὑποστάς πληγὴν, «ἵνα τῷ
 μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰαθῶμεν»· οὐχ ὅτι ἡ θεότης ἐμῶλωπίσθη, ἀλλ'
 ὁ προσφυεὶς διὰ τῆς ἐνώσεως τῇ θεότητι ἄνθρωπος, οὗ ἡ φύσις δε-
 κτική μῶλωπος γενέσθαι δύναται· ταῦτα δὲ γίνεται, ὅπως ἂν διὰ
 τῶν αὐτῶν πάλιν ὁδῶν ἢ τῆς κακίας ὁδὸς ἀναλυθεῖη. Ἐπειδὴ γὰρ
 10 διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ὁ θάνατος εἰσῆλθε, τούτου
 χάριν διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ δευτέρου ἀνθρώπου ἐξοικίζεται. Διὰ τοῦ-
 το ὑπήκοος μέχρι θανάτου γίνεται, ἵνα διὰ μὲν τῆς ὑπακοῆς τὸ ἐκ τῆς
 παρακοῆς θεραπεύσῃ πλημμέλημα, διὰ δὲ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσε-
 ως τὸν συνεισελθόντα τῇ παρακοῇ θάνατον ἐξαφανίσῃ. Ἀφανισμὸς
 15 γὰρ ἐστὶ θανάτου ἢ ἐκ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου ἀνάστασις· «διό»,
 φησί, «καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν».

Τοῦτο καθάπερ σφραγὶς τις τῆς προλαβούσης διανοίας ἐστίν.
 Διήλόν γάρ, ὅτι τὸ ὑπιστον τοῦ ὑψωθῆναι οὐκ ἐπίδεται, ἀλλὰ τὸ τα-
 πεινὸν εἰς ὕψος αἴρεται, νῦν γινόμενον ὁ μὴ πρότερον ἦν· ἐνωθεῖσα
 20 γὰρ τῷ Κυρίῳ ἢ ἀνθρωπίνῃ φύσις συνεπαίρεται τῇ θεότητι καὶ τὸ
 ὑψούμενον ἐκεῖνὸ ἐστὶ τὸ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ ἐπαιρόμενον· ταπεινὸν δὲ
 ἢ τοῦ δούλου μορφή ἢ διὰ τῆς ὑψώσεως γινομένη Χριστός τε καὶ
 Κύριος. Καὶ ἐπειδὴ ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος κατὰ τὴν ἀνθρωπί-
 νην ἀκολουθίαν ὀνόματι κατὰ τὸ ἰδιάζον προσηγορεύθη διὰ τῆς γε-
 25 νομένης τῇ παρθένῳ παρὰ τοῦ Γαβριὴλ μυσταγωγίας καὶ τὸ ἀνθρώ-
 πινον, καθὼς εἴρηται, Ἰησοῦς ὠνομάσθη, ἢ δὲ θεία φύσις ἀπερίλη-
 πτός ἐστιν ὀνόματι, ἐν δὲ τὰ δύο διὰ τῆς ἀνακράσεως γέγονε· τούτου
 χάριν καὶ ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου κατονομάζεται. «Ἐν γὰρ τῷ
 ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψει» καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑπὲρ ὄνομα γίνε-
 30 ται, ὅπερ ἰδιὸν ἐστὶ τῆς θεότητος τῆς δηλωθῆναι μὴ δυναμένης ὑπό

63. Ἡσ. 53,4-5. Ματθ. 8,17.

64. Ρωμ. 5,19.

65. Φιλ. 2,9

66. Λουκᾶ 1,31.

ἄκρη τοῦ νυχιοῦ μας, τὸ σύνολο βρίσκεται στὴν κατάσταση τοῦ σημείου πὺ ὑποφέρει, ἐπειδὴ τὸ αἶσθημα τοῦ πόνου ἀπλώνεται σ' ὅλο τὸ σῶμα. Ἔτσι κι ἐκεῖνος πὺ ἐνώθηκε μὲ τὴ φύση μας οἰκειώνεται τὰ δικά μας πάθη, ὅπως λέει ὁ Ἡσαΐας⁶³ ὅτι «αὐτὸς ἀνέλαβε τὶς ἀδυναμίες μας καὶ βάσταξε τὶς ἀσθένειές μας, ὑποφέροντας γιὰ χάρη μας τὸ πάθος, ὥστε μὲ τὸ δικό του 'μῶλωπα' νὰ θεραπευθοῦμε ἐμεῖς». Ὅχι ὅτι μωλωπίστηκε ἢ θεότητα, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος πὺ προσκολλήθηκε μὲ τὴν ἔνωση στὴ θεότητα καὶ πὺ ἡ φύση του μπορεῖ νὰ δεχτεῖ 'μῶλωπες'. Κι αὐτὰ γίνονται, γιὰ νὰ ἀποσυντεθεῖ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο πὺ εἶχε συντεθεῖ ὁ δρόμος τῆς κακίας. Ἐπειδὴ ὁ θάνατος μπῆκε στὴ ζωὴ μὲ τὴν παρακοὴ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, γι' αὐτὸ ἐκδιώκεται μὲ τὴν ὑπακοὴ τοῦ δευτέρου ἀνθρώπου⁶⁴. Γι' αὐτὸ φτάνει τὴν ὑπακοὴ του ὡς τὸ θάνατο, γιὰ νὰ θεραπεύσει μὲ τὴν ὑπακοὴ τὴν παράταση πὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν παρακοὴ καὶ μὲ τὴν ἀνάσταση ἀπὸ τοὺς νεκροὺς νὰ ἐξαφανίσει τὸ θάνατο πὺ μπῆκε μαζί μὲ τὴν παρακοὴ. Πράγματι εἶναι ἀφανισμὸς τοῦ θανάτου ἢ ἀνάσταση τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸ θάνατο. «Γι' αὐτὸ», λέει, «καὶ ὁ Θεὸς τὸν ἀνέβασε στὰ ὕψη»⁶⁵.

Αὐτὸ εἶναι ἓνα εἶδος ἐπισφραγίσματος τοῦ προηγούμενου νοήματος. Εἶναι δηλαδὴ φανερό, ὅτι τὸ ὕψιστο δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ὑψωθεῖ κι ἄλλο. Ἐκεῖνο πὺ ἀνεβαίνει ψηλὰ εἶναι τὸ χαμηλό, πὺ γίνεται ἔτσι ὅ,τι δὲν ἦταν πρῶτα. Ἐνωμένη δηλαδὴ ἡ ἀνθρώπινη φύση μὲ τὸν Κύριο ἀνεβαίνει μαζί μὲ τὴ θεότητα κι αὐτὸ πὺ ἀνεβαίνει εἶναι ἐκεῖνο πὺ ἀνυψώνεται ἀπὸ τὸ ταπεινὸ. Καὶ ταπεινὴ εἶναι ἡ μορφή τοῦ δούλου πὺ μὲ τὴν ἀνύψωσή της γίνεται Χριστὸς καὶ Κύριος. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος πὺ σαρκώθηκε στὸ Χριστὸ πῆρε, κατὰ τὴν ἀνθρώπινη συνήθεια, τὸ ἰδιαίτερο ὄνομά του, μὲ τὴ μυστικὴ ἀγγελία πὺ ἔφερε ὁ Γαβριὴλ στὴν Παρθένο⁶⁶ καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινο ὅπως εἶπαμε ὀνομάστηκε Ἰησοῦς, ἐνῶ ἡ θεία φύση εἶναι ἀδύνατο νὰ περιληφθεῖ σ' ἓνα ὄνομα, κι ἐπειδὴ τὰ δύο ἔγιναν μὲ τὴ συνένωση ἓνα, γι' αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς ὀνομάζεται μὲ ἀνθρώπινο ὄνομα. Γιατὶ «στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ θὰ γονατίσει κάθε ἄνθρωπος»⁶⁷ καὶ ὁ ἄνθρωπος ὑψώνεται πάνω ἀπὸ ὄνομα, καὶ εἶναι ἰδιότητα τῆς θεότητος πὺ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ τὴ δηλώσει ἡ ἔν-

67. Φίλ. 2,10.

τινος ὀνομαστικῆς σημασίας, ἴν', ὡσπερ ἐν τῷ ταπεινῷ τὸ ὑψηλὸν γίνεται, οὕτως ἀντιλάβη τὸ ταπεινὸν τὰ ὑψηλὰ ἰδιώματα· ὡς γὰρ διὰ τοῦ ἀνθρώπου ὀνομάζεται ἡ θεότης, οὕτως ὑπὲρ ὄνομα γίνεται τὸ ἐκ τοῦ ταπεινοῦ συνεπαρθέν τῇ θεότητι· καὶ ὡσπερ ἡ ἀτιμία τῆς δουλικῆς μορφῆς εἰς τὸν Θεὸν τὸν ἀνακραθέντα τῷ δούλῳ τὴν ἀναφορὰν 5 ἔχει, οὕτω καὶ ἡ προσκύνησις τῆς θεότητος ἢ παρὰ πάσης κτίσεως προσαγομένη τῷ ἐνωθέντι πρὸς τὴν θεότητα γίνεται καὶ οὕτως «ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ πᾶν γόνυ κάμψει ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύ- 10 ριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς». Ἀμήν.

Ἄλλ' ἔοικεν, οἷον ἐπερυθριῶν αὐτὸς ἐαυτῷ καὶ τῇ ἀτοπίᾳ τῶν εἰρημένων ἐπαισχυνόμενος, ἀνατίθεσθαι τρόπον τινὰ τὰ κατεσκευασμένα καὶ ἐπιγεννηματικὴν τοῦ Υἱοῦ τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ὁμοιότητα βούλεσθαι κατασκευάζειν. Φησὶ γὰρ Ἰδοὺ τοῦ αὐτοῦ Ἰη- 15 σοῦ Χριστοῦ ἢ πρὸς Πατέρα ἰσότης προϋπάρχουσα, ἢ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιότης ἐπιγινόμενη'. Μεταγινώσκεις ἔοικε ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις καὶ ποιεῖτω γε τοῦτο μόνον ἀπὸ καρδίας τῆς ἀτόπου δόξης μεταβαλλόμενος καὶ ἡμεῖς τῶν ἐλέγχων παυσόμεθα. Ἄλλὰ δοκεῖ δι' ὧν ποιεῖ, ἄλλης ἀτοπίας διὰ τῆς ἐν τούτοις εὐγνωμοσύνης τὰς ἀφορ- 20 μὰς καταβάλλεσθαι. Φησὶ δὲ οὕτω κατὰ τὴν λέξιν· 'Καὶ τί τούτων σαφέστερον, εἰς τὸ μὴ ἕτερον μεθ' ἑτέρου εἶναι, Θεὸν τέλειον μετὰ τελείου ἀνθρώπου;' Ὅτι μὲν οὖν οὐδὲ μίαν κοινωνίαν ὁ λόγος οὗτος ἔχει πρὸς τὰ προάγοντα, φανερὸν ἂν εἴη πᾶσι τοῖς ἐπισταμένοις ἔπεσθαι λόγῳ. Πῶς γὰρ ἀποδείκνυσιν ἢ πρὸς Πατέρα ἰσότης προϋπάρ- 25 χουσα καὶ ἢ πρὸς ἀνθρώπους ὁμοιότης ἐπιγινόμενη, καθὼς αὐτὸς φησι, τὸ μὴ εἶναι ἀνθρωπὸν τέλειον, δι' οὗ ὁ τέλειος Θεὸς ἐνηθρώπησεν; Ὅμοιον γὰρ ὡσπερ ἂν εἴ τις ἀφεστάναι τὸν οὐρανὸν τῆς γῆς λέγων ἔπειτα διὰ τούτων εἴποι φανερὸν γίνεσθαι τὸ βαρύτερον εἶναι τοῦ κασσιτήρου ἐν ἴσῳ σηκῷ τὸν μόλυβδον καὶ βάρος νομίσειε τὴν 30 οὐρανίαν ἀπόστασιν, οὕτως οὐδὲ τὸ ἐλλιπὲς τῆς ἀνθρωπότητος, δι' ἧς ἐν τῇ φύσει ἡμῶν ὁ Θεὸς γίνεται, εἴποι τις ἂν ἀποδείκνυσθαι ἐκ τοῦ ἐπιγεννηματικῆν ὁμολογεῖσθαι τὴν πρὸς ἀνθρώπους τοῦ Υἱοῦ ὁμοιότητα.

νοια κάποιου ὀνόματος, ὥστε, ὅπως τὸ ὑψηλὸ εἰσέρχεται μέσα στὸ ταπεινὸ, ἔτσι καὶ τὸ ταπεινὸ μὲ τὴ σειρά του νὰ λάβει τὶς ιδιότητες τοῦ ὑψηλοῦ. Ὅπως δηλαδή ἡ θεότητα παίρνει τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἔτσι ὑψώνεται πάνω ἀπὸ κάθε ὄνομα αὐτὸ ποῦ ἀνυψώθηκε μαζί μὲ τὴ θεότητα ἀπὸ τὸ ταπεινὸ. Καὶ ὅπως ἡ ἀτιμία τῆς δουλικῆς μορφῆς ἀντανακλάται στὸ Θεὸ ποῦ συνενώθηκε μὲ τὸ δοῦλο, ἔτσι καὶ ἡ προσκύνηση τῆς θεότητας, ποῦ προσφέρεται ἀπὸ ὅλη τὴν κτίση, ἀπευθύνεται σ' αὐτὸν ποῦ ἐνώθηκε μὲ τὴ θεότητα καὶ ἔτσι «στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ θὰ γονατίσουν ὅλα τὰ οὐράνια καὶ ἐπίγεια καὶ ὑποχθόνια καὶ κάθε γλῶσσα θὰ ὁμολογήσει ὅτι ὁ Κύριος εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός, γιὰ νὰ δοξολογεῖται ὁ Θεὸς Πατέρας»⁶⁸. Ἀμήν.

Ἄλλὰ φαίνεται σὰ νὰ κοκκινίζει γι' αὐτὰ καὶ νὰ ντρέπεται γιὰ τοὺς ἀνόητους λόγους του καὶ κατὰ κάποιον τρόπο ἀνακαλεῖ ὅσα εἶχε ἀποδείξει καὶ θέλει πιά ν' ἀποδείξει ὅτι εἶναι μεταγενέστερη ἢ ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Γιατὶ λέει: 'Νὰ ἐνῶ ἡ ἰσότητα τοῦ ἴδιου Ἰησοῦ Χριστοῦ μὲ τὸν Πατέρα προϋπάρχει, ἢ ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι μεταγενέστερη'. Φαίνεται ν' ἀλλάζει γνώμη γιὰ ὅσα εἶπε: μόνο ἂς τὸ κάνει αὐτὸ μεταβάλλοντας ἀπὸ καρδιάς τὴν ἀτοπιὰ ἀποψή του κι ἐγὼ θὰ σταματήσω τὸν ἐλεγχο. Ἄλλὰ μὲ ὅσα πλάθει, δίνει φαίνεται ἀφορμὲς γιὰ ἄλλη ἀτοπιὰ μὲ τὴν συνετὴ γνώμη του γι' αὐτὰ. Λέει καταλέξη τὸ ἐξῆς: 'Καὶ ποῖο εἶναι σαφέστερο ἀπὸ αὐτὰ, ὅτι δὲν συμβαδίζει τὸ ἓνα μὲ τὸ ἄλλο, ὁ τέλειος Θεὸς μὲ τὸν τέλειον ἄνθρωπο;' Ὅτι ὁ λόγος αὐτὸς δὲν ἔχει καμιὰ σχέση μὲ τὰ προηγούμενα, εἶναι φανερὸ σὲ ὅλους ὄσους γνωρίζουν ν' ἀκολουθοῦν τὴ λογικὴ. Πῶς ἡ ἰσότητα μὲ τὸν Πατέρα ποῦ προϋπάρχει καὶ ἡ ὁμοιότητα μὲ τοὺς ἀνθρώπους ποῦ ἔπεται, ὅπως λέει αὐτὸς, ἀποδεικνύουν ὅτι δὲν εἶναι τέλειος ὁ ἄνθρωπος, στὸν ὁποῖο ἐνανθρώπησε ὁ τέλειος Θεός; Εἶναι τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἐξῆς: νὰ λέει κάποιος ὅτι ὁ οὐρανὸς βρίσκεται σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ἔπειτα νὰ πεῖ ὅτι μ' αὐτὸ γίνεται φανερὸ πῶς ὁ κασσίτερος σὲ ἴσο ὄγκο εἶναι βαρύτερος ἀπὸ τὸ μολύβι καὶ νὰ θεωρήσει βάρος τὴν οὐράνια ἀπόσταση. Ἔτσι καὶ ἡ μὴ τέλεια ἀνθρωπότητα ποῦ παίρνει μέσα στὴ φύση μας ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν ὁμολογία ὅτι εἶναι μεταγενέστερη ἢ ὁμοιότητα τοῦ Υἱοῦ μὲ τοὺς ἀνθρώπους.

Ἄλλὰ τὴν μὲν ἀσέβειάν τε καὶ τὴν ἀνοίαν τῆς τοιαύτης ὑπολή-
 ψεως ἐπιδειξάι μικρὸν ὑπερθήσομαι, νυνὶ δὲ καθεξῆς τοῖς γεγραμ-
 μένοις κατὰ λέξιν διευθῆναι τὸν λόγον πειράσομαι, ὅσαπερ ἂν ὑπαί-
 τια κατὰ τὸ πρόχειρον ἦ. Φησὶ γὰρ μὴ εἶναι Θεὸν τέλειον μετὰ ἀν-
 5 θρώπου τελείου. Τέως ἐνταῦθα πότερον ἀτελῆ τῶν εἰρημένων ὠνό-
 μασεν, ἀφήκεν ἀμφίβολον καὶ τῷ ἀδήλῳ τοῦ σημαινομένου πρὸς
 ἑκάτερον ἐπίσης ἢ διάνοια βλέπει καὶ οὐκ ἔστιν ἐξ ὧν ἠκούσαμεν
 περὶ τίνα νομίζει τὸ ἀτελεὲς διδαχθῆναι, περὶ τὸν Θεὸν ἢ τὸν ἀνθρω-
 πον ἢ καὶ περὶ ἀμφοτέρων τὸ ἴδιον οἶεται. / Αὐτὸν εἶναι φησὶ Θεὸν
 10 μὲν Πνεύματι τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν ἔχοντα, ἀνθρωπον δὲ σώματι τὴν
 τῶν ἀνθρώπων ἄδοξον φορέσαντα μορφήν. Εἶπε Θεόν, εἶπε καὶ ἀν-
 θρωπον· φανερόν δὲ πᾶσιν, ὅτι οὐ ταῦτὸν τῶν ὀνομάτων τούτων τὸ
 σημαινόμενον, ἀλλ' ἴδιος μὲν ὁ τῆς θεότητος, ἕτερος δὲ ὁ τῆς ἀν-
 θρωπότητος ἐρμηνευτικός ἐστι λόγος. Θεὸς μὲν γὰρ ἐστι τὸ αἰί-
 15 ὠσαύτως ἔχον πάντων ἀγαθῶν αἴτιον, οὔτε ποτὲ μὴ ὄν οὔτε μὴ ἐσό-
 μενον· ἀνθρωπος δὲ τὰ μὲν ἄλλα συγγενῶς πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων
 φύσιν διάκειται καὶ διὰ σαρκὸς καὶ αἰσθήσεως παραπλησίως αὐτοῖς
 διοικούμενος, τῇ δὲ τοῦ νοῦ προσθήκῃ τῶν ἀλόγων κεχωρισμένος
 ἐν τούτῳ τὸ ἰδιάζον ἔχει τῆς φύσεως. Οὐ γὰρ ἂν τις ἀνθρωπον ὀρι-
 20 ζόμενος ἀπὸ σαρκῶν τε καὶ ὀστέων καὶ αἰσθητηρίων ὀρίσαιοτο, οὐδὲ
 τὴν βρωτικὴν τε καὶ ἀλλοιωτικὴν δύναμιν εἰπὼν τις τὸ ἴδιον τῆς ἀν-
 θρωπίνης ἐνεδείξατο φύσεως, ἀλλὰ τὸ διανοητικὸν καὶ λογικὸν τὸν
 ἀνθρωπον ἔδειξεν.

Ἰσον οὖν ἐστιν ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος ἐρμηνεῦσαι τὴν φύσιν ἢ διὰ
 25 τοῦ ἰδίως παρεπομένου τῇ φύσει. Ὁ τε γὰρ ἀνθρωπον εἰπὼν τὸ λο-
 γικὸν ἐνεδείξατο, ὃ τε λογικὸν ὀνομάσας τὸν ἀνθρωπον διὰ τῆς
 φωνῆς ταύτης ἀπέδειξεν. Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἀπολινάριος Θεὸν καὶ ἀν-
 θρωπον ὀνομάσας, εἶπερ τὰς ἐμφαινομένας τῇ θεότητι σημασίας τῇ
 φωνῇ ταύτῃ συμπεριέλαβεν, οὐδ' ἂν τοῦ ἀνθρώπου τὸ σημαινόμενον
 30 διὰ τῆς ἐρμηνείας λωβήσαιοτο. Ἄλλ' εἶπερ ἀνθρωπος λέγεται, ἔστι
 πάντως ἢ κλησις ἀληθῆς καὶ οὐ ψευδῶνυμος· τὸ δὲ ἀληθές τοῦ ὀνό-
 ματος ἐν τῷ λογικῷ εἶναι ζῶον τὸν οὕτω κατονομαζόμενον ἐπιδεί-

Θ' αναβάλω γὰρ λίγο ν' ἀποδείξω τὴν ἀσέβεια καὶ τὴν ἀνοησία τῆς ἀποψῆς αὐτῆς· τώρα θὰ ἐπιχειρήσω νὰ μιλήσω λέξη πρὸς λέξη γιὰ ὅσα ἔχει γράψει στὴ συνέχεια, ὅσα εἶναι καταδικαστέα μὲ τὴν πρώτη ἀνάγνωσις. Διδάσκει ὅτι δὲν ὑπάρχουν μαζί τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος. Ἐφησε ἀμφίβολο ὡς τώρα ποιὸν ἀπὸ τοὺς δύο ποὺ ἀνέφερε ὀνόμασε ἀτελῆ καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἄδηλο ποιὸν θέλει νὰ σημάνει, ὁ νοῦς πηγαίνει ἐξίσου καὶ στοὺς δύο καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ καταλάβομε ἀπὸ ὅσα ἀκούσαμε σὲ ποιὸν ἀποδίδει τὴν ἀτέλεια, στὸ Θεὸ ἢ στὸν ἄνθρωπο ἢ νομίζει τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τοὺς δύο. Λέει ὅτι αὐτὸς εἶναι Θεὸς κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ ἔχει τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ, ἄνθρωπος ὁμοίως κατὰ τὸ σῶμα ποὺ φόρεσε τὴν ταπεινὴ μορφή τῶν ἀνθρώπων. Εἶπε Θεό, εἶπε καὶ ἄνθρωπο· καὶ εἶναι σ' ὅλους φανερό ὅτι ἡ σημασία τῶν ὀνομάτων αὐτῶν δὲν εἶναι ἡ ἴδια, ἀλλὰ ἄλλη εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῆς θεότητος καὶ ἄλλη τῆς ἀνθρωπότητος. Θεὸς εἶναι τὸ πάντοτε ἴδιο μὲ τὸν ἑαυτὸ του αἴτιο ὄλων τῶν ἀγαθῶν, ποὺ δὲν ἦταν καὶ ποὺ δὲ θὰ εἶναι ποτὲ μὴ ὄν. Ὁ ἄνθρωπος ἔχει συγγενὴ φύση μὲ τῶν ἀλόγων ζώων καὶ εἶναι ἐφοδιασμένος παρόμοια μ' αὐτὰ μὲ σάρκα καὶ αἰσθήσεις· διαφοροποιεῖται ὁμοίως ἀπὸ τὰ ἄλογα μὲ τὴν προσθήκη τοῦ νοῦ καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδιάζον γνώρισμα τῆς φύσης του. Γιατί, ἂν θέλει νὰ δώσει κανένας τὸν ὄρισμό τοῦ ἀνθρώπου, δὲν θὰ τὸν δώσει ἀπὸ τὴν σάρκα καὶ τὰ ὅσα καὶ τὰ αἰσθητήρια, οὔτε θὰ δεῖξει τὸ ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς ἀνθρώπινης φύσης μιλώντας γιὰ τὴν ἰκανότητα τῆς θρέψης καὶ τῆς μεταβολῆς· τὸν ἄνθρωπο τὸν φανερώνει ἡ διανοητικὴ καὶ ἡ λογικὴ του δύναμη.

Εἶναι τὸ ἴδιο λοιπὸν νὰ ὀρίσεις τὴ φύση μας εἴτε μὲ τὸ ὄνομα εἴτε μὲ τὸ ἰδιαίτερο γνώρισμά της. Κι αὐτὸς ποὺ εἶπε ἄνθρωπος δῆλωσε τὸ λογικὸ κι αὐτὸς ποὺ ἀνέφερε τὸ λογικὸ φανέρωσε μὲ τὴ λέξη αὐτὴ τὸν ἄνθρωπο. Καὶ ὁ Ἀπολλινάριος λοιπὸν ποὺ εἶπε τὸν Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο, ἂν στὴ λέξη αὐτὴ συμπεριέλαβε τὴν σημασίαν ποὺ ἔχει ἡ θεότης, δὲ θὰ βλάψει μὲ τὴν ἐξήγησι οὔτε τὸ σημανδόμενον τοῦ ἀνθρώπου. Ἄλλὰ ἂν λέγεται ἄνθρωπος, ἡ ὀνομασία εἶναι ἀληθινή καὶ ὄχι ψευδώνυμη· ἡ ἀλήθεια τοῦ ὀνόματος καταδεικνύεται ἀπὸ τὸ ὅτι αὐτὸς ποὺ ἔχει αὐτὸ τὸ ὄνομα εἶναι ζῶον λογικόν· καὶ ὁ λόγος προέρχεται ὡς ὅποτε ἀπὸ τῆς διάνοια.

κνυται, ὁ δὲ λόγος ἐκ διανοίας πάντως· ὥστε, εἰ ἄνθρωπος, καὶ διανοητικὸς ἐξ ἀνάγκης· εἰ δὲ οὐ διανοητικὸς, οὐδὲ ἄνθρωπος.

Ἄλλ' ἄνθρωπος ἦν τῷ σώματι, φησί, ἔτην τῶν ἀνθρώπων ἄδοξον φορέσας μορφήν. Ταῦτα μὲν οἴκοθεν καὶ οὐκ ἐκ τῆς γραφικῆς ἡμῖν διδασκαλίας προβάλλεται· πλὴν ὡς ἂν καὶ ἀπ' αὐτῶν ὧν λέγει πρὸς τὸναντίον αὐτῷ περιτραπεῖν τὸ σπουδαζόμενον, οὕτως τὸν λόγον κατανοήσωμεν. Τὴν ἄδοξον, φησὶν, ἐφόρεσε τῶν ἀνθρώπων μορφήν. Τίς δόξα ἀνθρώπου, πρῶτον ἐπισκευόμεθα καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀκολούθου τὴν ἀδοξίαν νοήσωμεν. Οὐκοῦν δόξα ἀνθρώπου ἢ γε ἀληθῆς δόξα ἢ κατὰ ἀρετὴν ἐστὶ πάντως ζωῆ. Τὸ γὰρ εὐχροία τινὶ ἢ ὥρα σαρκὸς ἢ τὸ ἐμπαλιν ἀμορφία σώματος τὴν δόξαν τῶν ἀνθρώπων ἢ τὴν ἀδοξίαν ὀρίζεσθαι τῶν διατεθρυμμένων ἂν εἶη. Εἰ οὖν ἢ ἀρετὴ τὸ ἐνδοξον ἐπ' ἀνθρώπων ὁμολογεῖται, ἢ κακία πάντως τὸ ἄδοξον. Ἀλλὰ μὴν φησὶ τὸν Θεὸν ὁ Ἀπολινάριος τὴν ἄδοξον τῶν ἀνθρώπων ὑπεληλυθῆναι μορφήν. Εἰ οὖν ἐν κακία τὸ ἄδοξον, κακία δὲ προαιρέσεως αἰσχὸς ἐστὶ, προαιρεῖται δὲ ἢ διάνοια, διάνοια δὲ νοῦ τι κίνημα, ἄρα τὴν ἀνθρωπίνην ἀδοξίαν περὶ τὸν Θεὸν βλέπων οὐκ ἀποσχίζει τῆς διανοίας τὸν ἄνθρωπον, δι' οὗ ὁ Θεὸς τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ καθωμίλησεν. Καὶ συμβαίνει γε τοῦτο ταῖς
 20 θείαις Γραφαῖς, τὸ δι' ἡμᾶς αὐτὸν ἁμαρτίαν γενέσθαι, τουτέστι τὴν ἁμαρτικὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν πρὸς ἑαυτὸν ἐνώσαι.

Κύριον, φησὶν, ἐν δουλικῷ φανέντα σχήματι· ἄρα ὁ δοῦλος οὗτος, οὗ τὸ σχῆμα ὑπέδου ὁ Κύριος, ἄρτιος ἦν ἢ λελώβητο; Τὸ γὰρ ἔλλιπές τε καὶ ἠκρωτηριασμένον κατὰ τὴν τοῦ ζῆου συμπλήρωσιν
 25 λώβην ἂν τις εἰκότως προσαγορεύσειεν. Ὁὐκ ἄνθρωπος, φησὶν, ἄλλ' ὡς ἄνθρωπος, διότι οὐχ ὁμοούσιος τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸ κυριώτατον· εἰ μὴ ὁμοούσιος, ἑτεροούσιος πάντως· ὧν δὲ ὁ λόγος τῆς οὐσίας ἕτερος, τούτοις οὔτε ἢ φύσις κοινὴ οὔτε ἢ κλησίς. Ἄλλη πύρρος οὐσία καὶ ὕδατος ἄλλη καὶ αἱ προσηγορίαι τῶν δύο διάφοροι·
 30 Πέτρος δὲ καὶ Παῦλος, ἐπειδὴ φύσις μία, καὶ τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας κοινόν· ἄνθρωπος γὰρ τούτων ἑκάτερος. Εἰ οὖν ἄλλο τι κατὰ τὴν

᾿Ωστε ἂν εἶναι ἄνθρωπος εἶναι ὑποχρεωτικά καὶ διανοητικός· ἐνῶ, ἂν δὲν εἶναι διανοητικός, δὲν εἶναι οὔτε ἄνθρωπος.

᾿Αλλά, λέει, ᾿ἦταν ἄνθρωπος κατὰ τὸ σῶμα καὶ φόρεσε τὴν ταπεινὴ μορφή τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὰ τὰ λέει ἀπὸ τὸν ἑαυτό του· δὲ μᾶς τὰ προβάλλει ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς Γραφῆς. ᾿Αλλὰ γιὰ νὰ στραφεῖ στὸ ἀντίθετο, δυστυχῶς γι' αὐτόν, ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ λεγόμενά του ὁ,τι ἐπιδιώκει, ἄς ἐξηγήσομε τὸ λόγο του ὡς ἐξῆς. ᾿Φόρεσε, λέει, τὴν ἄδοξη μορφή τῶν ἀνθρώπων. ᾿Ας δοῦμε πρῶτα ποιᾶ εἶναι ἡ δόξα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔτσι μὲ λογικὴ ἀκολουθία ἄς κατανοήσομε τὴν ἄδοξία. Δόξα λοιπὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἀληθινὴ βέβαια δόξα, εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ζωὴ τῆς ἀρετῆς. Γιατὶ τὸ νὰ ὀρίζουν βέβαια τὴ δόξα τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸ ὠραῖο χρῶμα ἢ τὴν ἀκμὴ τῆς σάρκας ἢ ἀντίθετα τὴν ἄδοξία τους ἀπὸ τὴ σωματικὴ τους ἀσχημία εἶναι συνήθεια τῶν παραδομένων στίς ἀπολαύσεις. ᾿Αν λοιπὸν ὁμολογεῖται ὅτι ἡ δόξα τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἡ ἀρετὴ, ἡ ἄδοξία τους εἶναι ὅπωςδῆποτε ἡ κακία. ᾿Αλλὰ ὁ ᾿Απολιναριος λέει ὅτι ὁ Θεὸς ᾿φόρεσε τὴν ἄδοξη μορφή τῶν ἀνθρώπων. ᾿Αν τὸ ἄδοξο εἶναι ἡ κακία καὶ ἡ κακία εἶναι τὸ αἶσχος τῆς προαίρεσης καὶ ἂν αὐτὴ ποὺ προαιρεῖται εἶναι ἡ διάνοια καὶ ἡ διάνοια εἶναι μιὰ κίνηση τοῦ νοῦ, ἄρα, ἐπισημαίνοντας τὴν ἀνθρώπινη ἄδοξία στὸ Θεό, δὲν ἀρνεῖται τὴ διάνοια στὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐγινε ὁ Θεὸς καὶ ἐξῆσε τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Καὶ τοῦτο συμβαδίζει μὲ τίς θεῖες Γραφές, ὅτι αὐτὸς γιὰ μᾶς ἐγινε ἁμαρτία, ποὺ θὰ πεῖ ἔνωσε μὲ τὸν ἑαυτό του τὴν ἁμαρτάνουσα ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου.

᾿Τὸν Κύριο, λέει, ᾿ποὺ φάνηκε μὲ ὄψη δούλου· ἦταν τάχα ὁ δούλος αὐτός, ποὺ ὁ Κύριος πῆρε τὸ παρουσιαστικὸ του, ἄρτιος ἢ ἀνάπηρος; Γιατὶ δικαιολογημένα θὰ ὀνομάσει κανένας ἀναπηρία ὁ,τι κάνει λειψὴ καὶ κολοβὴ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ζώου. ᾿Δὲν εἶναι, λέει, ᾿άνθρωπος ἀλλὰ σὰν ἄνθρωπος, διότι δὲν εἶναι ὁμοούσιος μὲ τὸν ἄνθρωπο ὡς πρὸς τὸ κυριότερο στοιχεῖο του. ᾿Αν δὲν εἶναι ὁμοούσιος, εἶναι ἀσφαλῶς ἑτερούσιος. Καὶ ὅποια ἔχουν διαφορετικὴ οὐσία, αὐτὰ οὔτε φύση κοινὴ ἔχουν οὔτε ὀνομασία. ᾿Αλλῆ εἶναι ἡ οὐσία τῆς φωτιᾶς καὶ ἄλλη τοῦ νεροῦ καὶ τὰ ὀνόματά τους εἶναι διαφορετικά. ᾿Ο Πέτρος ὁμοῦς καὶ ὁ Παῦλος ἐπειδὴ ἔχουν μιὰ φύση, ἔχουν κοινὸ καὶ τὸ ὄνομα τῆς οὐσίας· εἶναι καὶ ὁ ἕνας καὶ ὁ ἄλλος ἄνθρωπος. ᾿Αν ἦταν κατὰ τὴν οὐσία κάτι ἄλλο

οὐσίαν ἦν καὶ οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ μέχρι τοῦ φαινομένου κατὰ ἄνθρωπον ἐσχηματίζετο, τῇ δὲ ἀληθείᾳ κατὰ τὴν φύσιν παρήλλακτο, λεγέτω πάντα δόκησιν εἶναι τινα καὶ ἀπατηλὴν φαντασίαν, ψευδῆς κατ' αὐτὸν ἢ βρῶσις, ψευδῆς ὁ ὕπνος, ἀνύπαρκτα πάντα τὰ κατὰ τὰς
5 ἰάσεις θαύματα, οὐ γέγονεν ὁ σταυρός, οὐχ ἢ ἐν μνημείῳ θέσις, οὐχ ἢ ἐκ τοῦ πάθους ἀνάστασις· ἀλλὰ δοκῆσει μὲν τὰ πάντα ἐφαίνετο, ἦν δέ, κατὰ τὸν τοῦ λογογράφου λόγον, τῶν φαινομένων οὐδέν.

Εἰ γὰρ ἄνθρωπος οὐκ ἦν, πῶς τὰ περὶ αὐτὸν ἱστορούμενα ἦν; Πῶς δ' ἂν εἴποι τις εἶναι ἄνθρωπον τὸν τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας ἀλ-
10 λότριον; 'Οὐ γὰρ ἦν', φησὶν, 'ὁμοούσιος τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ τὸ κυριώτατον'. ὁ δὲ τὸ κυριώτατον ἀφαιρῶν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτο δὲ ἐστὶν ὁ νοῦς, κτῆνος ἀπέδειξε τὸ λειπόμενον· τὸ δὲ κτῆνος οὐκ ἄνθρωπος. Εἴτά φησι 'ταπεινώσαντα ἑαυτὸν σαρκί, ὑπερυψωθέντα δὲ ὑπὸ Θεοῦ τὴν θεῖαν ὑψωσιν'. Τοῦτι πάλιν τῶν προλαβόντων μετὰ
15 ἀσεβείας ἀνοητότερον. Ἄλλον φησὶ τεταπεινῶσθαι καὶ ἕτερον ὑπερυψῶσθαι. Ἡ σάρξ, φησὶ, τεταπεινῶται, καίτοι οὐδὲν τοῦ ταπεινωθῆναι προσδεομένη ἢ τὸ ταπεινὸν ἐκ φύσεως ἔχουσα, τὴν δὲ θεότητα ὑπερυψοῦσθαι λέγει· καὶ μὴν τὸ ὑψιστον ἀνεπίδεῖς τῆς ὑψώσεως· ποῦ τοίνυν ὑπερυψώθη ἢ θεότης ἢ τοῦ παντὸς ὑπερκειμένη καὶ
20 ὑπερανεστῶσα πάσης ὑψώσεως; Ἀλλὰ τὸ τῇ φύσει ταπεινὸν ὑψοῦται, κἂν ὁ λογογράφος μὴ βούληται, καθὼς μικρῷ πρόσθεν ὁ περὶ τούτων λόγος διήρηται.

Πάλιν κατὰ τοὺς ἐν ὕπνῳ παραφθεγγομένους ἀφείς τῆς κατασκευῆς τὸ ἀκόλουθον τοῖς ἡμετέροις λόγοις συγκέχρηται καί, ἅπερ
25 ἂν τις εἴποι τῶν ὑγιῶς φρονούντων περὶ τοῦ δόγματος, ταῦτα καὶ αὐτὸς τοῖς ἰδίῳις καταμίγνυσι λόγοις. Διακρίνει γὰρ τὸ δοξαζόμενον καὶ τὸν τὴν δόξαν ἔχοντα. 'Δοξάζεται', γάρ φησιν, 'ὡς ἄνθρωπος· δόξαν δὲ ἔχει πρὸ τοῦ κόσμου ὡς Θεὸς προϋπάρχων τῶν αἰώνων'. Μέχρι τούτων εὐγνωμονῶν. Ἄλλ' εἰ μὲν τούτοις τὰ λεγόμενα παρ'
30 αὐτοῦ περιώριστο, ἴσως ἂν τις αὐτὸν ἐκ μεταμελείας ᾤθηται πρὸς τὰς εὐσεβεστεράς ἐλθεῖν τῶν ὑπολήψεων· νυνὶ δὲ καθάπερ καμπτήν

καὶ ὄχι ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἔπαιρνε τὴ μορφὴ τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ φαινόμενο μονάχα, ἐνῶ στ' ἀλήθεια ἦταν διαφορετικὸς κατὰ τὴ φύση, ἃς πεῖ ὅτι ὅλα εἶναι μιὰ κενὴ ιδέα καὶ μιὰ ἀπατηλὴ φαντασία· φαινομενικὴ ἢ τροφή, φαινομενικὸς ὁ ὕπνος, ἀνύπαρκτες ὅλες οἱ θαυματουργικὲς θεραπείες, ἢ σταύρωση δὲν ἐγίνε, οὔτε ἡ ταφὴ στὸ μνημεῖο οὔτε ἡ ἀνάστασι ἀπὸ τοὺς νεκροὺς. Ἄλλὰ τὰ πάντα ἦταν εἰκόνες μιᾶς ψευδαίσθησης, ἐνῶ κατὰ τὸ λόγο τοῦ λογογράφου δὲν ὑπῆρχε τίποτε ἀπὸ ὅ,τι φαινόταν.

Ἄν δὲν ἦταν ἄνθρωπος, τί ἦταν ὅσα ἱστοροῦνται γι' αὐτόν; Καὶ πῶς θὰ ὀνομάσει κανένας ἄνθρωπο, ὅποιον εἶναι ξένος ἀπὸ ἀνθρώπινη οὐσία; Ἐνῶ ἦταν, λέει, ὁμοούσιος μὲ τὸν ἄνθρωπο κατὰ τὸ κυριότατο στοιχεῖο. Μὰ ὅποιος ἀφαιρεῖ τὸ κυριότατο στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τοῦτο εἶναι ὁ νοῦς, παρουσιάζει ὅ,τι ἀπέμεινε ὡς κτῆνος. Καὶ τὸ κτῆνος δὲν εἶναι ἄνθρωπος. Ἐπειτα λέει Ἐταπείνωσε τὸν ἑαυτό του μὲ τὴ σάρκα ἀλλὰ ὁ Θεὸς τὸν ἀνέβασε στὰ ὕψη τῆς θείας ὑψώσεως. Αὐτὸ πάλι εἶναι ἀκόμη πρὸ ἀνόητο ἀπὸ τὶς προηγούμενες ἀσέβειες. Ἄλλος εἶναι, λέει, αὐτὸς ποὺ ταπεινώθηκε κι ἄλλος αὐτὸς ποὺ ὑψώθηκε στὰ ὕψη. Ἡ σάρκα, λέει, ταπεινώθηκε, μολονότι δὲν τῆς ἔλειψε καθόλου ἡ ταπεινότητα, ἀφοῦ ἔχει τὴν ταπεινότητα ἀπὸ τὴ φύση τῆς. Κι ἀπὸ τὴν ἄλλη λέει ὅτι ὑπερυψώθηκε ἢ θεότητα· ἀλλὰ τὸ ὑψιστο βέβαια δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ ὑψωθεῖ κι ἄλλο. Σὲ ποιά ὕψη ἀνέβηκε ἡ θεότητα ποὺ ὑπερβαίνει τὸ νοῦ καὶ στέκεται πάνω ἀπὸ κάθε ὕψος; Ἀνεβαίνει ψηλὰ βέβαια τὸ ταπεινὸ κατὰ τὴ φύση, ἀκόμη κι ἂν ὁ λογογράφος δὲ θέλει, σύμφωνα μὲ τὶς διευκρινίσεις ποὺ ἔκανε ὁ σχετικὸς λόγος μου λίγο πρὸ μπροστά.

Πάλι ὅπως αὐτοὶ ποὺ παραμιλοῦν στὸν ὕπνο τους, ἀφήνοντας τὴ λογικὴ ἀκολουθία τῆς ἀπόδειξής του χρησιμοποιοῦν τοὺς δικούς μας λόγους καὶ ὅ,τι θὰ ἔλεγε κάποιος ἀπὸ ὄσους σκέπτονται ὀρθὰ γιὰ τὴν πίστη μας αὐτὸ ἀνακατεύει κι ἐκεῖνος μέσα στὰ λόγια του. Διακρίνει αὐτόν ποὺ δοξάζεται κι αὐτόν ποὺ ἔχει τὴ δόξα. Λέει δηλαδὴ ὅτι Ἐδοξάζεται ὡς ἄνθρωπος· ἔχει ὅμως τὴ δόξα πρὶν ἀπὸ τὴν κτίση τοῦ κόσμου, ἐπειδὴ ὡς Θεὸς προϋπάρχει ἀπὸ τοὺς αἰῶνες. Ὡς ἐδῶ σκέπτεται ὀρθά. Ἄν περιορίζε ὡς ἐδῶ τὰ λεγόμενά του, ἴσως νόμιζε κανένας ὅτι μεταμελήθηκε καὶ κατέληξε σὲ εὐσεβέστερες σκέψεις. Ἄλλὰ τώρα σὰ νὰ ἦταν κυκλικὴ ἢ ὑγιὴς αὐτὴ

τινα τὴν ὑγιὴ ταύτην διάνοιαν τῷ λόγῳ περιοδεύσας πάλιν ἐπὶ τὸ τῆς
 πλάνης ἐπανατρέχει στάδιον καὶ πολλαῖς καθ' ἡμῶν λοιδορίαις
 χρυσάμενος καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλήσι τὸ καθ' ἡμᾶς παρισώσας
 αὐθις ἐπαναλαμβάνει τῷ λόγῳ τὸν ἑμετον, ὃν ἐν τοῖς προλαβοῦσι
 5 φθάσας ἐξήμεσε, τὴν προαιώνιον σάρκα διὰ τῆς ματαιότητος τῶν
 λόγων τῷ Χριστῷ περιπλάσσωσιν καὶ λέγων νοῦν ἔνσαρκον ὄντα τὸν
 Υἱὸν ἐκ γυναικὸς τεχθῆναι οὐκ ἐν τῇ παρθένῳ σάρκα γενόμενον,
 ἀλλὰ παροδικῶς δι' αὐτῆς διεξεληθόντα, οἷος πρὸ τῶν αἰώνων ἦν,
 τότε φανερωθῆναι αὐτὸ τὸ φαινόμενον σάρκινον ὄντα θεὸν ἢ, καθὼς
 10 αὐτὸς ὀνομάζει, ἔνσαρκον νοῦν. Διὸ φησιν αὐτὸν Κύριον δόξης τὸν
 ἑσταυρωμένον κατονομάζεσθαι καὶ Κύριον δυνάμεων παρὰ τῆς
 προφητείας λέγεσθαι καὶ τὰς ἀθηντικὰς ἐκείνας καὶ δεσποτικὰς
 ποιῆσθαι φωνάς, τὸ «Ἐγὼ λέγω σοι» καὶ «Ἐγὼ ἐπιτάσσω σοι»
 καὶ «ἐργάζομαι ἐγὼ» καὶ ὅσα ἄλλα τῆς ὑψηλοτέρας ἐμφάσεως ἔχε-
 15 ται.

Τί οὖν ὁ γεννάδας; Ποῦ θήσει τὴν θηλήν, τὰ σπάργανα, τὴν
 ἐπίρρυτον ζωὴν καὶ ἀπόρρυτον, τὴν κατ' ὀλίγον τοῦ σώματος αὔξη-
 σιν, τὸν ὕπνον, τὸν κόπον, τὴν τῶν γονέων ὑποταγήν, τὴν ἀδημο-
 νίαν, τὴν λύπην, τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ πάσχα, τὴν τοῦ ὕδατος αἴτησιν,
 20 τὴν μετουσίαν τῆς βρώσεως, τὰ δεσμά, τὰ ραπίσματα, τὰς ἐκ μαστί-
 γων πληγὰς, τὴν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἀκανθοφορίαν, τὴν τοῦ κοκκίνου
 περιβολήν, τὴν διὰ τοῦ καλάμου ὕβριν, τὴν χολήν, τὸ δῆλος, τοὺς
 ἥλους, τὴν λόγην, τὴν σινδόνα, τὸν ἐνταφιασμόν, τὸ μνημεῖον, τὸν
 λίθον; Πῶς ταῦτα συναρτήσει τῷ Θεῷ; Εἰ γὰρ ὁ ἔνσαρκος αὐτοῦ
 25 θεός, ὅπερ διὰ τῆς Μαρίας ὤφθη, τοῦτο πάντοτε ἦν καὶ τὸ φαινόμε-
 νον θεότης ἦν, πάντα ταῦτα ἢ θεότης πάσχει, θηλάζει, σπαργανοῦ-
 ται, τρέφεται, κοποῦται, αὔξεται, πληροῦται, κενοῦται, ὑπνοῖ, λυπεῖ-
 ται, ἀδημονεῖ, στενάζει, δίψης καὶ πείνης αἰσθάνεται, πρὸς τὴν συ-
 κῆν τρέχει, ἀγνοεῖ τοῦ δένδρου καὶ τῆς ὥρας τὴν καρποφορίαν, τὴν
 30 ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν οὐκ οἶδε, τύπεται, δεσμεύεται, ραπίζεται,
 ἥλους δι' ἑαυτῆς δέχεται, αἰμάσσει, νεκρὰ γίνεται, ἐνταφιάζεται,
 μνήματι καινῷ ἐναποτίθεται. Ἐὰρ συντίθεται οἰκειᾶ καὶ κατὰ φύσιν

69. Λουκᾶ 7,14. Μαρκ. 9,25.

70. Ἰω. 5,17.

διάνοια, ἀφοῦ ἔκανε τὸν κύκλο τῆς γυρίζει πάλι στὴν ἀφετηρία τῆς πλάνης, ἀφοῦ ἐκτόξευσε ἐναντίον μας πολλὰς ὕβρεις καὶ ἀφοῦ μᾶς ἐξίσωσε μὲ τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἐθνικούς, ἐπαναλαμβάνει ξανά τὸν ἐμετικό του λόγο, πού πρόλαβε νὰ τὸν ἐξεμέσει στὰ προηγούμενα, περιβάλλοντας τὸ Χριστὸ μὲ τὴν προαιώνια σάρκα μὲ τὰ μάταια λόγια του. Καὶ λέγοντας ὅτι ὁ Υἱὸς ἦταν νοῦς ἐνσαρκος κι ὡς τέτοιος γεννήθηκε ἀπὸ τὴ γυναίκα καὶ δὲν ἔλαβε σάρκα μέσα στὴν Παρθένο, ἀλλὰ πέρασε ἀπὸ τὴν Παρθένο ἀνεπηρέαστος, τέτοιος πού ἦταν πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες καὶ τότε φανερώθηκε μ' αὐτὸ τὸ παρουσιαστικὸ ὅτι ἦταν θεὸς σαρκικός ἢ, σύμφωνα μὲ τὴν ἔκφραση ἐκείνου, ἐνσαρκος νοῦς. Γι' αὐτὸ λέει ὅτι ὁ ἐσταυρωμένος ὀνομάζεται Κύριος τῆς δόξας, καὶ λέγεται ἀπὸ τὴν προφητεία Κύριος τῶν δυνάμεων καὶ διατυπώνει τοὺς αὐθεντικούς ἐκείνους καὶ δεσποτικούς λόγους: «Ἐγὼ σοῦ λέω» καὶ «ἐγὼ σὲ διατάζω»⁶⁹ καὶ «ἐγὼ ἐργάζομαι»⁷⁰ καὶ ὅσα ἄλλα ἔχουν ὑψηλότερη σημασία.

Τί κάνει λοιπὸν ὁ σπουδαῖος; Ποῦ θὰ βάλει τὴ θηλή, τὰ σπάργανα, τὴ ζωὴ πού ἀναβλύζει καὶ πού κυλάει στὸν τάφο, τὴ βαθμιαία αὐξηση τοῦ σώματος, τὸν ὕπνο, τὸν κόπο, τὴν ὑποταγὴ στοὺς γονεῖς, τὴν ἀδημονία, τὴ λύπη, τὴν ἐπιθυμία τοῦ πάσχα, τὴν αἴτηση τοῦ νεροῦ, τὴ λήψη τῆς τροφῆς, τὰ δεσμά, τὰ ραντίσματα, τὶς πληγὲς ἀπὸ τὶς μᾶστιγες, τὸ ἀκάνθινο στεφάνι τῆς κεφαλῆς, τὴν περιβολὴ τῆς κόκκινης χλαμύδας, τὴν ὕβρη τοῦ καλαμιοῦ, τὴ χολή, τὸ ξίδι, τὰ καρφιά, τὴ λόγχη, τὸ σάβανο, τὸν ἐνταφιασμό, τὸ μνημεῖο, τὴν ταφόπετρα; Πῶς θὰ τὰ συνδέσει αὐτὰ μὲ τὸ Θεό; Ἄν ὁ ἐνσαρκος θεὸς τοῦ ἦταν πάντοτε ὅ,τι φανερώθηκε ἀπὸ τὴ Μαρία κι αὐτὸ πού φαινόταν ἦταν Θεός, ὅλα αὐτὰ τὰ ὑποφέρει ὁ Θεός, θηλάζει, σπαργανώνεται, τρέφεται, κουράζεται, μεγαλώνει, νιώθει τὸ στομάχι γεμάτο καὶ ἄδειο, κοιμᾶται, λυπάται, ἀδημονεῖ, στενάζει, αἰσθάνεται δίψα καὶ πείνα, τρέχει πρὸς τὴ συκιά⁷¹, ἀγνοεῖ τὴν καρποφορία τοῦ δέντρου καὶ τῆς ἐποχῆς, δὲν γνωρίζει τὴν ἡμέρα καὶ τὴν ὥρα, τὸν χτυποῦν, τὸν δένουν, τὸν ραπίζουν, τὸν καρφώνουν, τρέχει τὸ αἷμα του, πεθαίνει, ἐνταφιάζεται, τὸν ἀποθέτουν στὸ καινούργιο μνημεῖο. Δέχεται τάχα ὅτι αὐτὰ εἶναι οἰκεῖα καὶ

71. Μαρκ. 11,13.

εἶναι τῆ προαιωνία θεότητι ταῦτα καὶ μὴ ἀνατραφῆναι, εἰ μὴ ἐθήλασε, μὴδ' ἂν ἄλλως ἐν τῷ ζῆν εἶναι, εἰ μὴ τὸ διαπνευσθὲν τῆς δυνάμεως τῆ τῆς τροφῆς μετουσία παρεμυθήσατο; Πῶς δὲ καὶ ἀγνοεῖ ὁ ἔνσαρκος αὐτοῦ Θεὸς τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν ἐκείνην; Πῶς δὲ οὐκ ἐπίσταται τὸν τῶν συκῶν καιρὸν, ὅτι κατὰ τὸ πάσχα οὐκ ἂν ἐφευρεθείη τῷ δένδρῳ καρπὸς εἰς ἐδωδὴν ἐπιτήδειος; Τίς ὁ ἀγνοῶν, εἰπάτω; τίς ὁ λυπούμενος; τίς ὁ ἐν ἀμηχανία στενοχωρούμενος; τίς ὁ ἐγκαταλελειφθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήσας, εἰ μία θεότης Πατὴρ καὶ Υἱοῦ; Καὶ παρὰ τίνος ἡ ἐγκατάλειψις γίνεται, ἣν ἐπὶ τῷ σταυρῷ ἐξεφώνησεν;

Εἰ γὰρ τὸ πάσχον ἡ θεότης, μιᾶς δὲ εἶναι θεότητος τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν οἱ ἀσεβοῦντες συντίθενται (φησὶ δὲ ὁ πάσχων ὅτι «Θεέ μου, Θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες;»), πῶς μία οὐσα ἡ θεότης ἐν τῷ πάθει μερίζεται καὶ ἡ μὲν καταλείπει, ἡ δὲ καταλείπεται· ἡ μὲν ἐν θανάτῳ γίνεται, ἡ δὲ ἐν τῇ ζωῇ διαμένει· ἡ μὲν νεκροῦται, ἡ δὲ τὸ νεκρωθὲν διανίστησιν; Ἡ γὰρ οὐχ ὁμολογήσει μίαν ἐπὶ Πατρός τε καὶ Υἱοῦ τὴν θεότητα καὶ συνήγορος Ἀρείου διὰ τοῦτο ἀναφανήσεται ἡ, εἴπερ Ἀρείῳ μαχόμενος μίαν λέγοι, οὐδὲ ἑαυτῷ πάντως συνθήσεται στήσαι τὸν ἀναπλασθέντα μῦθον ἐν ἑαυτῷ μὴ δυνάμενος. Ἀλλὰ κατ' ἀνάγκην τὰς ἐμπαθεῖς ταύτας καὶ ταπειντέρας φωνάς τε καὶ διαθέσεις τῷ ἀνθρωπίνῳ προσμαρτυρήσει, ἀτρεπτον δὲ καὶ ἀπαθῆ τοῦ Θεοῦ τὴν φύσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἀνθρωπίνων παθημάτων διαμεμενηκέναι συνθήσεται. Καὶ τούτων μάρτυς αὐτὸς ὁ εἰπὼν περὶ αὐτοῦ ὅτι Ἰδοῦνται μὲν ὡς ἄνθρωπος ἐξ ἀδοξίας ἀναβαίνων, ἔχει δὲ τὴν δόξαν πρὸ τοῦ κόσμου ὡς Θεὸς προϋπάρχων. Ἡ γὰρ ἀδοξία πάντως ἡ παθητὴ τῆς σαρκὸς φύσις ἐστίν· δόξα δὲ ἄρα αἰώνιος ἡ ἀπαθὴς τε καὶ ἀκήρατος δύναμις.

Ὡς δ' ἂν μὴ συκοφαντεῖν ἐν τοῖς εἰρημένοις δοκοίημεν, αὐτῶν τῶν κατὰ τὸν νοῦν ἡμῖν προεξετασθέντων καὶ τὴν λέξιν ἐκθήσομαι.
30 “Ἕλληνες”, γάρ, φησί, ‘καὶ Ἰουδαῖοι προφανῶς ἀπιστοῦσι, μὴ κατα-

72. Ματθ. 24,36.

73. Μαρκ. 11,13.

φυσικά για την προαιώνια θεότητα και ότι, αν δεν θήλαζε, δε θα είχε μεγαλώσει ούτε θα ήταν καθόλου στη ζωή, αν η μετουσία της τροφής δεν αναπλήρωνε τη δύναμη που είχε χάσει; Ἄλλα και πῶς ὁ ἔνσαρκος θεός του ἀγνοεῖ τὴν ἡμέρα καὶ τὴν ὥρα ἐκείνη⁷²; Πῶς δὲν ξέρεῖ πότε ὠριμάζουν τὰ σύκα⁷³, ὅτι τὸν καιρὸ τοῦ Πάσχα δὲν μπορεῖ νὰ βρεθεῖ στὸ δέντρο καρπὸς ὠριμος καὶ κατάλληλος γιὰ φαῖ; Ἄς πεῖ, ποιὸς δὲν τὸ ξέρεῖ; Ποιὸς εἶναι πού λυπᾶται; Ποιὸς στενοχωρεῖται γεμάτος ἀμηχανία; Ποιὸς φώναζε ὅτι ἐγκαταλείφθηκε ἀπὸ τὸ Θεό, ἂν εἶναι μία ἢ θεότητα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ; Καὶ ἀπὸ ποιὸν ἐγκαταλείφθηκε ὅπως φώναζε ἐπάνω στὸ σταυρό;

Ἄν εἶναι ἡ θεότητα πού πάσχει καὶ ἂν δέχονται οἱ πιστοὶ πῶς εἶναι ὁ Υἱὸς μιᾶς θεότητος μὲ τὸν Πατέρα —ὁ πάσχων ὁμως φωνάζει «Θεέ μου, Θεέ μου, γιατί μ' ἐγκατέλειψες»⁷⁴— πῶς ἐνῶ εἶναι μία ἢ θεότητα μερίζεται κατὰ τὸ πάθος καὶ ἡ μία ἐγκαταλείπει, ἐνῶ ἡ ἄλλη ἐγκαταλείπεται; ἡ μία κατεβαίνει στὸν Ἄδη, ἐνῶ ἡ ἄλλη παραμένει στὴ ζωὴ ἢ μία πεθαίνει καὶ ἡ ἄλλη σηκώνει ὅτι πέθανε; Ἡ δὲ θὰ ὁμολογήσει μία θεότητα γιὰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ θὰ ἐμφανιστεῖ γι' αὐτὸ σὰν συνήγορος τοῦ Ἀρείου ἢ, ἂν δέχεται μία ἀντίθετα μὲ τὸν Ἄρειο, δὲ θὰ συμφωνήσει πάντως οὔτε μὲ τὸν ἑαυτὸ του, γιατί δὲ θὰ μπορεῖ νὰ στηρίξει τὸ μῦθο πού ἐπλασε ὁ ἴδιος. Ἄλλα ὑποχρεωτικὰ θ' ἀποδώσει στὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο τὶς ταπεινότερες αὐτὲς φωνές καὶ τὰ συναισθήματα τοῦ πάθους καὶ θὰ συμφωνήσει ὅτι ἔχει μείνει ἀμετάβλητη καὶ ἀπαθὴς ἢ φύση τοῦ Θεοῦ παρά τὴν ἐπαφὴ τῆς μὲ τὶς ἀνθρώπινες καταστάσεις. Μάρτυρας γι' αὐτὰ εἶναι ὁ ἴδιος πού εἶπε γι' αὐτὸν ὅτι 'δοξάζεται ὡς ἄνθρωπος βγαίνοντας ἀπὸ τὴν ἀδοξία του, ἔχει ὁμως τὴ δόξα πρὶν ἀπὸ τὴν κτίση τοῦ κόσμου ὡς Θεὸς πού προϋπάρχει'. Ἡ ἀδοξία δηλαδὴ εἶναι ὅπωςδήποτε ἢ ὑποκείμενη στὸ πάθος φύση τῆς σάρκας καὶ δόξα ἐπομένως εἶναι ἡ αἰώνια καὶ ἀπαθὴς καὶ ἀθάνατη δύναμη.

Ἄλλα γιὰ νὰ μὴ φανοῦμε ὅτι ὅσα λέμε εἶναι συκοφαντίες, θὰ ἐκθέσω κατὰ λέξη καὶ ὅσα ἐξέτασα πρὸ πάντων κατὰ τὸ νόημα. Λέει λοιπόν· 'Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἰουδαῖοι εἶναι καταφάνερα ἄπιστοι,

74. Ματθ. 27,46.

δεχόμενοι Θεὸν ἀκούειν τὸν ἐκ γυναικὸς τεχθέντα'. Διατί νῦν ἐν τῷ τόκῳ τὴν σάρκα παρεσιώπησε; Καίτοι τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἦν» πάντως, καθὼς φησί που ὁ Κύριος. 'Ἄλλ' ἐπειδὴ βούλεται αὐτὴν τὴν τεχθεῖσαν σάρκα θεότητα εἶναι καὶ κατασκευάσαι οὐκ ἐν σαρκὶ πεφηνέναι τὸν Θεόν, λέγει· 'Ἀλλὰ θεὸν ἐνσαρκον πρὸ αἰώνων ὄντα μετὰ ταῦτα διὰ γυναικὸς τετέχθαι καὶ πρὸς τὴν τῶν παθημάτων πεῖραν καὶ πρὸς τὴν τῆς φύσεως ἀνάγκην ἐλθεῖν'. Καὶ ταῦτα λέγων οὐ δίδωσιν αὐτῷ οὐδὲ τὸ ἀνθρωπον εἶναι· ἀλλὰ τοῖς μὲν πάθεισιν ὑπάγει ὡς ἀνθρωπον, τῆς δὲ ἀνθρωπίνης οὐ μεταδίδω-
 5 σι φύσεως. Πῶς γὰρ ἀνθρωπος τὸ μὴ ἐκ γῆς εἶναι λεγόμενον; Ἐκ γὰρ τοῦ Ἀδάμ λέγει ἡ Γραφή τὸ ἀνθρώπινον γενέσθαι καὶ πρῶτον ἐκεῖνον διὰ τῆς θείας δυνάμεως ἐκ γῆς φῦναι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Λουκᾶς τὸν νομιζόμενον τοῦ Ἰωσήφ υἱὸν γενεαλογῶν φησι τοῦ Ἀδάμ ἐξάπτων καθ' ἕκαστον τῶν πατέρων τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως. Ὁ
 15 τοῖνον μὴ ἐκ τοῦ γένους τῶν ἀνθρώπων γενόμενος ἄλλο τι πάντως ἐστὶ καὶ οὐκ ἀνθρωπος. Ὁ οὖν μήτε ἀνθρωπος τῷ μηδὲν ἔχειν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μήτε Θεὸς τῷ μὴ εἶναι ἀσώματος, ἐκεῖνος ὁ ἐνσαρκος τοῦ λογογράφου Θεὸς τί ἂν εἶη, λεγέτωσαν οἱ τῆς ἀπάτης αὐτοῦ μαθηταὶ καὶ συνήγοροι.

20 "Ἄλλ' ἐδέξαντο ἄν', φησὶν, "Ἕλληνες καὶ Ἰουδαῖοι, εἶπερ ἀνθρωπον ἐνθεον εἶναι τὸν τεχθέντα ἐλέγομεν, ὥσπερ Ἥλιαν'. Καὶ τίς τῶν Ἑλλήνων τὰ κατὰ τὸν Ἥλιαν θαύματα ὡς ἀληθῆ παρεδέξατο; Ὅτι πῦρ διχῆ τῷ σχήματι τυπωθέν, τὸ μὲν εἰς ἄρματος εἶδος τὸ δὲ εἰς ἵππων μορφήν, τὴν ἐναντιάν τῇ οἰκειᾷ φύσει κινεῖται φορὰν ἄνω-
 25 θεν ἐπὶ τὸ κάτω φερόμενον· καὶ δι' ἐμετάρσιος ἐπὶ τοῦ φλογίνου ἄρματος ἠνιοχῶν τὸ πῦρ ὁ Ἥλιος ἀπαθῆς ἐν τῇ φλογὶ διασφύζεται τοῦ πυρὸς τὸ πῦρ ἔλκοντος τοῦ ἐν τοῖς ἵπποις τὸ ἐν τῷ ἄρματι; Εἰ γὰρ ταῦτά τις δέξαιτο καθ' ὃν δεῖ τρόπον, δι' αὐτῶν δὴ τούτων τῶν λόγων πρὸς τὴν τοῦ μυστηρίου παραδοχὴν ἀναδειχθήσεται τυπικὴν

75. Ἰω. 3,6.

76. Γεν. 2,7.

77. Λουκᾶ 3,38.

ἀφοῦ δὲν θέλουν νὰ παραδεχτοῦν ὡς θεὸς αὐτὸν ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ γυναίκα'. Γιατί τώρα ἀποσιώπησε τὴ σάρκα κατὰ τὴ γέννηση; Ἐὰν καὶ αὐτὸ ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ σάρκα εἶναι ὅπωςδήποτε σάρκα⁷⁵, ὅπως λέει ὁ Κύριος. Ἐπειδὴ ὁμοῦς θέλει νὰ εἶναι θεότητα ἢ ἴδια ἢ σάρκα ποὺ γεννήθηκε καὶ ν' ἀποδείξει ὅτι δὲ φανερώθηκε ὁ Θεὸς μὲ σάρκα λέει: "Ἀλλὰ ἐνῶ ἦταν θεὸς ἐνσαρκος πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, ἔπειτα γεννήθηκε ἀπὸ γυναίκα, δέχτηκε τὴν ἐμπειρία τῶν παθημάτων καὶ ὑπέμεινε τὸ ζυγὸ τῆς φύσης'. Κι ἐνῶ κάνει αὐτὲς τὶς διατυπώσεις, δὲν τοῦ παραχωρεῖ κἀν τὴν ιδιότητα τῆς θεότητος. Τὸν ὑποτάσσει στὰ πάθη σὰν ἄνθρωπο, δὲν τοῦ μεταδίδει ὁμοῦς τὴν ἀνθρώπινη φύση. Πῶς δηλαδὴ εἶναι ἄνθρωπος, αὐτὸ ποὺ δὲν λέγεται πῶς εἶναι ἀπὸ τῆ γῆ; Ἡ Γραφή παραδίδει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐγίναν ἀπὸ τὸν Ἀδάμ⁷⁶ κι ἐκεῖνος ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ βλάστησε ἀπὸ τῆ γῆ μὲ τὴ θεία δύναμη. Γι' αὐτὸ κι ὁ Λουκᾶς γράφοντας τὴ γενεαλογία⁷⁷ τοῦ νομιζόμενου υἱοῦ τοῦ Ἰωσήφ μιλάει γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς γένεσης καθενὸς ἀπὸ τοὺς πατέρες ἐξαρτώντας τὴν ἀπὸ τὸν Ἀδάμ. Αὐτὸς ὁμοῦς ποὺ δὲν προῆλθε ἀπὸ τὴ γενιὰ τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἀσφαλῶς κάτι ἄλλο κι ὄχι ἄνθρωπος. Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ οὔτε ἄνθρωπος εἶναι, ἐπειδὴ δὲν ἔχει κανένα ἀνθρώπινο στοιχεῖο, οὔτε Θεός, ἀφοῦ δὲν εἶναι ἀσώματος, τί θὰ εἶναι ἀλήθεια αὐτὸς ὁ ἐνσαρκος Θεὸς τοῦ λογογράφου, ἂς μᾶς ποῦν οἱ μαθητὲς καὶ συνήγοροι τῆς ἀπάτης του.

"Ἀλλὰ θὰ συμφωνοῦσαν', λέει, 'οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, ἂν λέγαμε πῶς εἶναι ἐνσαρκος ἄνθρωπος αὐτὸς ποὺ γεννήθηκε, ὅπως ὁ Ἥλιος⁷⁸. Καὶ ποιὸς ἐθνικὸς παραδέχτηκε τὰ θαύματα τοῦ Ἥλιου ὡς ἀληθινά; Ὅτι μιὰ φωτιὰ ποὺ χωρίστηκε σὲ δύο μέρη, τὸ ἓνα πῆρε τὴ μορφή ἄρματος καὶ τὸ ἄλλο τὴ μορφή ἀλόγου, κινεῖται κατὰ τὴν ἀντίθετη φορὰ ἀπὸ ἐκείνην ποὺ τῆς ἦταν φυσικὴ, κατευθυνόμενη δηλαδὴ ἀπὸ ψηλὰ πρὸς τὰ κάτω. Καὶ ὅτι ὁ Ἥλιος ἠνιοχῶντας τὴ φωτιὰ μετέωρος πάνω στὸ φλόγινο ἄρμα διασώζεται χωρὶς νὰ πάθει τίποτε μέσα στη φωτιὰ, ἐνῶ ἡ φωτιὰ ἔλκει τὴ φωτιὰ, ἡ φωτιὰ τῶν ἀλόγων τὴ φωτιὰ τοῦ ἄρματος; Ἐὰν τὰ δεχτεῖ κανένας αὐτὰ μὲ τὸν τρόπο ποὺ πρέπει, μὲ τοὺς ἴδιους αὐτοὺς λόγους ἀκριβῶς θὰ προχωρήσει στὴν παραδοχὴ τοῦ μυστηρίου βλέ-

78. Δ' Βασ. 2,11.

τινα προφητείαν περὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως ἐν τῷ διηγή-
 ματι βλέπων διὰ τῶν γεγονότων προτυπομένην. Ὡς γὰρ ἀνωφερὲς
 ὄν τῇ φύσει τὸ πῦρ θεία δύναμις πρόσγειον γίνεται, ὁ δὲ Ἡλίας περι-
 σχεθεὶς τῷ οὐρανίῳ πυρὶ πάλιν πρὸς τὴν κατὰ φύσιν ἐπανατρέχοντι
 5 κίνησιν καὶ αὐτὸς συνεπαίρεται, οὕτως ἄλλός τις οὕσα καὶ δεϊδῆς ἢ
 τοῦ Ὑψίστου δύναμις τὴν δουλικὴν μορφήν τὴν διὰ τῆς παρθένου
 ὑποστᾶσαν διαλαβοῦσα πρὸς τὸ ἴδιον ὕψος ἀνήγαγεν εἰς τὴν θείαν τε
 καὶ ἀκήρατον μεταστοιχειώσασα φύσιν· ὥστε ὁ πρὸς τοῦτο δυσπει-
 θῶς ἔχων οὐδ' ἂν τῇ κατὰ τὸν Ἡλίαν θαυματοποιῖα προσθοῖτο· ὁ δὲ
 10 ἐν ἐκείνῳ προκαταμαθῶν σκιαγραφηθεῖσαν τὴν ἀλήθειαν οὐδ' ἂν
 πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ἀντιτύπως ἔχοι.

Εἶτα ἐφ' ἡμᾶς στρέφει τὴν λοιδορίαν τοὺς μὴ παραδεχομένους
 αὐτοῦ τὸν ἀναπλασθέντα μῦθον καὶ φησιν· Ὅτι δὲ ἐν σχήματι πίστε-
 ως ἄπιστοι τῷ ἐκ γυναικὸς τεχθέντι θεῷ καὶ σταυρωθέντι πρὸς
 15 Ἰουδαίων ὁμοίως ἐκείνοις ἐπαισχύνονται· Τὸ μὲν οὖν ἀραῖς κατὰ
 τῶν ὑπεναντίων κεκρῆσθαι, τίς οὐκ οἶδεν ὅτι τῶν ἀτονούντων ἐστὶ
 περὶ ἃ σπουδάζουσιν ἴδιον; Ἡμεῖς δὲ τοσοῦτόν φαμεν, ὅτι δύο προ-
 κειμένων βαράθρων, ἔνθεν μὲν τοῦ κατὰ τὸν Ἀπολινάριον, ἐτέρω-
 θεν δὲ τοῦ κατὰ τὸν Ἄρειον πτώματος, ἴσον μὲν καθ' ἑκάτερον τοῖς
 20 καταπίπτουσιν ἐστὶ τὸ σύντριμμα· πλὴν ἐν κακῶν ἐκλογῇ κουφότε-
 ρον δοκεῖ τὸ κατὰ τὸν Ἄρειον κλάσμα. Ἀμφότεροι μὲν γὰρ πρὸς τὸ
 ταπεινότερον τὴν ἀκήρατον τοῦ Μονογενοῦς φύσιν καθέλκουσιν·
 ἀλλ' ὁ μὲν Ἄρειος τῇ ἀσωμάτῳ τῶν ἀγγέλων φύσει προσοικειοῖ
 τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην κατὰ τὸ ἴσον ἡλαττωθῆναι τῆς τοῦ ἀκτί-
 25 στού φύσεως καὶ τοῦτον κάκείνους διὰ κτίσεως εἶναι ἀποφηνάμε-
 νος· οὗτος δὲ τοσοῦτον ἐπιτείνει τὴν ἀτοπίαν, ὥστε καὶ ἀνθρώπων
 τῷ παρ' ἀγγέλου ἡλαττωμένῳ κρίνειν ὁμότιμον καὶ σαρκώδη εἶναι
 τὴν φύσιν αὐτοῦ διορίζεσθαι. Ὅσῳ δὲ κρείττων τῶν σωμάτων ἢ
 ἀσώματος φύσις, τοσοῦτον ἢ κατὰ Ἄρειον ἀσέβεια τῆς Ἀπολινα-
 30 ρίου πλάνης αἰρετωτέρα. Τίς οὖν ἐν σχήματι πίστεως ἄπιστος ἐρμη-
 νεύων τὸ ἐκ τῆς παρθένου μυστήριον; Προθήσω γὰρ τῷ κοινῷ τὴν

ποντας στη διήγηση νά προτυπώνεται με τὰ γεγονότα μιὰ συμβολική προφητεία γιά τήν ἐνανθρώπηση τοῦ Κυρίου. Ὅπως δηλαδή ἡ φωτιά, ἐνῶ ἀνεβαίνει πρὸς τὰ ἐπάνω ἀπὸ τὴ φύση τῆς, κατευθύνεται στὴ γῆ μετὴ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ Ἥλιος περικυκλωμένος ἀπὸ τὴν οὐράνια φωτιά πού ξαναπαίρνει πάλι τὴ φυσικὴ τῆς ἀνοδικῆ τάση, ἀνυψώνεται κι αὐτὸς μαζί τῆς. Ἔτσι ἐνῶ εἶναι αὐτὴ καὶ ἀμορφὴ ἢ δύναμη τοῦ Ὑψίστου λαμβάνοντας τὴ δουρικτὴ μορφή πού ὑλοποιήθηκε μέσα στὴν παρθένο τὴν ἀνέβασε στὸ δικό τῆς ὕψος μεταστοιχειώνοντάς τὴν στὴ θεία καὶ ἀθάνατη φύση. Ὡστε ὁποῖος δυσπιστεῖ σ' αὐτό, δὲ θὰ ἀποδεχτεῖ οὔτε τὴ σχετικὴ μετὸν Ἥλιος θαυματουργία· ὁποῖος ὅμως κατάλαβε ὅτι στὴν περίπτωσι ἐκεῖνου ἔχει σκιαγραφηθεῖ ἡ ἀλήθεια, δὲ θὰ ἔχει πιά ἀντίρρηση οὔτε γιά τὴν ἴδια τὴν ἀλήθεια.

Ἐπειτα στρέφει ἐναντίον μας τὴν κατηγορία γιὰτὶ δὲν παραδεχόμαστε τὸ μῦθο πού ἐπλασε, καὶ λέει· Ὅι ἄπιστοι πού ἔχουν πρόσχημά τους τὴν πίστη ὁμοία μ' ἐκείνους αἰσχύνονται γιά τὸ Θεὸ πού γεννήθηκε ἀπὸ γυναίκα καὶ σταυρώθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰουδαίους'. Τὸ νὰ χρησιμοποιοῦν κατάρες κατὰ τῶν ἀντιπάλων τους ποιὸς δὲ γνωρίζει πὼς εἶναι συνήθεια ὁσων δὲν ἔχουν ἐπιχειρήματα γιά ὅ,τι ὑποστηρίζουν; Ἐγὼ λέω τόσο μόνο· ἀπὸ τὰ δύο βάραθρα πού ἔχομε μπροστά μας, ἀπὸ τὴ μιὰ τὸ βάραθρο τοῦ Ἀπολιναρίου κι ἀπὸ τὴν ἄλλη τὸ γκρεμὸ τοῦ Ἀρείου, σ' ὁποῖο κι ἂν πέσει κανένας ἢ συντριβὴ του εἶναι ἡ ἴδια. Στὴν ἐκλογὴ ὅμως ἀνάμεσα σὲ δύο κακὰ εἶναι λιγότερο ὄδυνηρὴ ἢ συντριβὴ στὸ γκρεμὸ τοῦ Ἀρείου. Κατασύρουν βέβαια κι οἱ δύο στὸ πῶς ταπεινὸ τὴν ἀκήρατη φύση τοῦ Μονογενοῦς, ἀλλὰ ὁ Ἀρειὸς σχετίζει τὸν Κύριο τῶν ἀγγέλων μετὴ τὴν ἀσώματη ἀγγελικὴ φύση· μετὴ τὴ δήλωσή του ὅτι κι αὐτὸς κι ἐκεῖνοι προῆλθαν ἀπὸ δημιουργία καὶ μειώνει ἐξίσου ὡς πρὸς τὴν ἄκτιστη φύση. Ἐνῶ ὁ Ἀπολιναρίος ἐπιτείνει τόσο πολὺ τὴν ἀσέβεια, ὥστε κρίνει τὴ φύση του ἰσότημη μετὸν ἄνθρωπο πού εἶναι κατώτερος ἀπὸ τοὺς ἀγγέλους καὶ τὴν προσδιορίζει ὡς σαρκική. Ὅσο ἀνώτερη ἀπὸ τὰ σώματα εἶναι ἡ ἀσώματη φύση, ἄλλο τόσο εἶναι προτιμότερη ἢ ἀσέβεια τοῦ Ἀρείου ἀπὸ τὴν πλάνη τοῦ Ἀπολιναρίου. Ποιὸς εἶναι ὁ ἄπιστος πού μετὴ τὸ πρόσχημα τῆς πίστεως ἐρμηνεύει τὸ μυστήριον τῆς Παρθένου; Θὰ προβάλλω σ'

τε κωμωδουμένην ἡμῶν παρὰ τοῦ λογογράφου πίστιν καὶ τὴν ἐκείνου ὑπόληψιν.

Ἡμεῖς γάρ φαμεν, ὅτι αὐλὸς τε καὶ ἀειδῆς καὶ ἀσώματος κατ' οὐσίαν Θεὸς ὧν οἰκονομία τινὶ φιλανθρώπῳ πρὸς τῷ τέλει τῆς τοῦ
 5 παντὸς συμπληρώσεως ἤδη τῆς κακίας εἰς τὸ ἀκρότατον αὐξηθείσης, τότε ἐπὶ καθαιρέσει τῆς ἀμαρτίας τῇ ἀνθρωπίνῃ κατακιρνᾶται φύσει, οἷόν τις ἥλιος ἐν γνοφῶδει σπηλαίῳ εἰσοικιζόμενος καὶ διὰ τοῦ φωτὸς ἐξαφανίζων τῇ παρουσίᾳ τὸ σκότος. Τὸν γὰρ ἡμέτερον
 ρύπον εἰς ἑαυτὸν ἀναλαβὼν οὐκ αὐτὸς ἐμμολύνεται τῷ μιάσματι,
 10 ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ καθαρίζει τὸν ρύπον· «τὸ γὰρ φῶς», φησὶν, «ἐν τῇ σκοτίᾳ ἔλαμψεν· ἡ δὲ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν». Ὡσπερ καὶ ἐπὶ τῆς ἰατρείας γίνεται· ἐπαχθείσης γὰρ τῷ νοσήματι τῆς ἰάσεως εἰς ἀφανισμόν μεταχωρεῖ τὸ ἀρρώστημα, οὐκ εἰς τὴν ἰατρικὴν τέχνην ἀντιμεθίσταται. Οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος. Ὁ δὲ φησὶν Ἔνσαρκον
 15 εἶναι τὸ κατ' ἀρχὰς τὸν Θεὸν καὶ οὕτως ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τὸ τεχθὲν ἐκεῖνο τὸ ὄρατὸν καὶ ψηλαφητὸν σῶμα, τὸ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης τροφῆς ταῖς κατ' ὀλίγον προσθήκαις αὐξανόμενον, ἐκεῖνο εἶναι ὃ πρὸ τῶν ὄντων ἀπάντων ἦν, ὃ καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐποίησε καὶ πᾶσαν κτίσιν ὄρατὴν τε καὶ ἀόρατον, ὃ καὶ τοῦ κόπου αἰσθάνεται καὶ ἐν
 20 ἀδημογίᾳ θανάτου δέχεται πείραν'. Οὐκ οἶδα πῶς ὁ σοφός, ὅτε μὲν οἱ οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ καὶ πάντα τὰ ἐν τῇ κτίσει συνίστατο θαύματα, κόπον οὐδένα προσμαρτυρῶν τῷ ποιήσαντι, ἵνα δὲ διέλθῃ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἐπὶ τὴν Γαλιλαίαν, ἐν κόπῳ αὐτὸν γεγενῆσθαι λέγων· καὶ τοῖς μὲν Ἰσραηλίταις στρέφειν τὴν πέτραν εἰς λίμνας ὑδάτων, αὐτὸν
 25 δὲ πιεῖν αἰτεῖν παρὰ γυναικὸς Σαμαρείτιδος· καὶ ἐν τεσσαράκοντα ἔτεσι μὴ κάμνειν τοσαύταις μυριάσι τὴν οὐρανίαν τροφήν ἐπιχέοντα, αὐτὸν δὲ πρὸς τὴν συκὴν δραμεῖν ἐλπίδι βρώσεως τῆς μὴ οὐσης. Τοιαύτης οὐσης παρ' ἑκατέροις τῆς τοῦ δόγματος ὑπολήψεως ὁ συνειδὸς ἀκροατῆς ἐφ' ἑαυτοῦ κρινέτω τίς ὁ σχήματι πίστεως ἀπιστος.

79. Ἰω. 1,5.

80. Ἰω. 4,6.

81. Ἀριθμ. 20,11.

82. Ἰω. 4,7.

δλους τόσο την πίστη μας πού διακωμωδεῖ ὁ λογογράφος, ὅσο και τὴν ἀποψη ἐκείνου.

Ἐμεῖς λέμε ὅτι ἐνῶ εἶναι Θεὸς ἄυλος καὶ ἄμορφος καὶ ἀσώματος κατὰ τὴν οὐσία, κατὰ κάποια φιλόνηρωπη οἰκονομία πρὸς τὸ τέλος τῆς ὀλοκλήρωσης τοῦ κόσμου, ὅταν ἤδη ἡ κακία εἶχε πληθύνει στὸ ἀκρότατο ὄριο, τότε μὲ σκοπὸ τὴν καθάρηση τῆς ἁμαρτίας συνενώνεται μὲ τὴν ἀνθρώπινη φύση. Σὰ νὰ μπαίνει ἓνας ἥλιος σὲ σκοτεινὸ σπήλαιο καὶ μὲ τὴ φωτεινὴ παρουσία του ἐξαφανίζει τὸ σκότος. Ἀναλαμβάνοντας ἐπάνω του τὴν δική μας ἀκαθαρσία, δὲ μολύνεται ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸ μίasma ἀλλὰ καθαρίζει τὰ ἀκάθαρτα μέσα στὸν ἑαυτό του. «Τὸ φῶς», λέει, «ἐλαμψε μέσα στὸ σκοτάδι καὶ ἡ σκοτία δὲν τὸ δέχτηκε»⁷⁹. Ὅπως γίνεται καὶ στὴ θεραπεία ἀπὸ μιὰ ἀρρώστια. Ὅταν ἐπιτευχθεῖ ἡ ἴαση μιᾶς ἀσθένειας, τὸ νόσημα ἀφανίζεται, δὲν παίρνει τὴ θέση τῆς ἱατρικῆς ἐπιστήμης. Αὐτὸς εἶναι ὁ δικὸς μας λόγος. Αὐτὸς ὅμως λέει, ὅτι ὁ Θεὸς ἦταν ἐνσάρκος ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ ἔτσι στὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, ἐκεῖνο τὸ ὄρατὸ καὶ ψηλαφητὸ σῶμα πού γεννήθηκε, πού ἀξανάταν μὲ τὶς βαθμιαῖες προσθήκες τῆς ἀνθρώπινης τροφῆς, εἶναι ἐκεῖνο πού ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ ὅλα τὰ ὄντα· αὐτὸ δημιούργησε καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὅλη τὴν κτίση, τὴν ὄρατὴ καὶ τὴν ἀόρατὴ, πού καὶ τὸν κόπο αἰσθάνεται καὶ μὲ ἀγωνία περιμένει τὸν ἐρχομὸ τοῦ θανάτου. Δὲν ξέρω πῶς καταφέρνει ὁ σοφός, τότε πού λαμβάνουν τὴ σύστασή τους οἱ οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ καὶ ὅλα τὰ θαύματα τῆς δημιουργίας, νὰ μὴν ἀποδίδει καμιά κόπωση στὸν ποιητὴ τους, ἐνῶ μᾶς λέει ὅτι κουράστηκε⁸⁰ γιὰ νὰ περάσει ἀπὸ τὴν Ἰουδαία στὴ Γαλιλαία. Νὰ μετατρέπει γιὰ τοὺς Ἰσραηλίτες τὴν ξερὴ πέτρα σὲ λίμνες ἀπὸ νερὰ⁸¹, ὁ ἴδιος ὅμως ζητεῖ νὰ τοῦ δώσει νὰ πιεῖ μιὰ Σαμαρείτιδα⁸². Νὰ μὴν ἀποκάνει νὰ ρίχνει ἐπὶ σαράντα χρόνια τὴν οὐράνια τροφή του σὲ τόσες μυριάδες⁸³, ἐνῶ ὁ ἴδιος τρέχει πρὸς τὴ σικιά⁸⁴, ἂν καὶ δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ φάει κάτι ἀπὸ αὐτή. Ἔτσι ἀντιλαμβανόμαστε τὴ διδασκαλία ἐμεῖς κι ἐκεῖνος, ἀλλὰ ὁ συνετὸς ἀκροατὴς ἂς κρίνει ἀπὸ μόνος του ποιὸς εἶναι ὁ ἀπιστος πού ὑποκρίνεται πίστη.

83. Ἐξ. 16,35.

84. Ματθ. 21,19.

'Αλλά', φησί, 'λέγειν ἡμᾶς ὅτι ὁ σταυρωθεὶς οὐδὲν εἶχε θεϊκὸν ἐν τῇ ἑαυτοῦ φύσει, οὐδὲ αὐτὸ τὸ κυριώτατον, ὃ ἐστὶ πνεῦμα'. Πρὸς δὲ τὴν τοιαύτην συκοφαντίαν πρόχειρος ἢ ἐκ τῆς ἀρνήσεώς ἐστὶν ἀπολογία. Εἰ γὰρ τὸ πνεῦμα νοῦν ὁ Ἀπολινάριος οἰεται, οὐδεὶς τῶν
 5 Χριστιανῶν λέγει τὸν ἀνακραθέντα τῷ Θεῷ ἄνθρωπον ἡμῖσιν εἶναι, ἀλλ' ὄλον προσφυῆναι τῇ θείᾳ δυνάμει. Πᾶσιν οὖν ἂν ἐθέλοι τις τὰ μέρη τοῦ ἀνθρώπου προσαγορευεῖν ὀνόμασιν, εἴτε νοῦν εἴτε πνεῦμα εἴτε καρδίαν· λέγεται γὰρ παρὰ τῆς Γραφῆς ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ τὰ τρία· τὸ «καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός»· καὶ «ὁ
 10 νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται»· καὶ «οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐν αὐτῷ». Οὔτε οὖν ἄπνους οὔτε ἄνους οὔτε ἀκάρδιος τῇ ἐπισκιάσει τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως καὶ τῇ ἐπελεύσει τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Οὐκοῦν οὐ πρὸς ἡμᾶς ἂν βλέποι ἢ λοιδορία ὡς τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον οὐκ ἔχοντα ἐν ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα, ὃ
 15 ἐστὶν ὁ νοῦς, γεγενῆσθαι λέγοντας, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν τῆς λοιδορίας ἐργάτην τὸν τοῖς ἰδίῳις ὀνειδέσειν ἡμᾶς βάλλοντα. Ὁ γὰρ πνεῦμα τὸν νοῦν ὀνομάζων, μὴ ἔχειν δὲ νοῦν τὸν κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπον λέγων, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ μὴ ἔχειν πνεῦμα κατασκευάζων τὸν Κύριον.

20 Ἄλλα τί τὸ ἐπαγόμενον ἐγκλημα; Φησὶν ἐκεῖνος ἀδίκεῖν ἡμᾶς τοῦτο λέγοντας, ὅτι ὑπὲρ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὁ ἄνθρωπος ἔσχε τι μείζον ἕτερον, τὴν ἐν αὐτῷ κατοικοῦσαν θεότητα. Εἰ δὲ τοῦτο ἐν ἐγκλήμασι τίθεται, οὐ φεύγομεν τὴν κατηγορίαν τῷ Ἀποστόλῳ συνεκβαλλόμενοι. Παρ' αὐτοῦ γὰρ τὸ ταιοῦτον μαθόντες πιστεύομεν, ὅτι Θεοῦ
 25 μορφὴ κατὰ τὸ νοούμενον ὑπάρχων ἐν δούλου μορφῇ κατὰ τὸ φαινόμενον γίνεται. Εἰ δὲ προτιμότερα ἢ θεία μορφὴ τοῦ δουλικοῦ προσώπου, οὐχ ὀμότιμον πάντως τῷ κρυπτῷ τὸ φαινόμενον. Οὐκοῦν τὸ κατὰ σάρκα βλεπόμενον καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρεφόμενον εἶχε τι ἐν ἑαυτῷ ἑαυτοῦ τιμιώτερον, ὅπερ ὁ λογογράφος ἐγκλημα
 30 ποιεῖται κατὰ τῆς πίστεως. Ἄλλα καὶ ἐν αὐτῷ φησὶν ὁ Ἀπόστολος

85. Ψαλμ. 51,12.

86. Παρμ. 1,5.

87. Α' Κορ. 2,11.

“Αλλά”, ισχυρίζεται, ‘ἐμεῖς λέμε ὅτι αὐτὸς ποὺ ἀνέβηκε στὸ σταυρὸ δὲν εἶχε στὴ φύση του κανένα θεϊκὸ στοιχεῖο, οὔτε ἀκόμα καὶ τὸ πιὸ οὐσιαστικὸ, ποὺ εἶναι τὸ πνεῦμα’. Στὴ συκοφαντία αὐτὴ ἢ πιὸ εὐκολὴ ἀπολογία εἶναι ἡ ἄρνηση. “Ἄν δηλαδὴ ὁ Ἀπολινάριος θεωρεῖ τὸ πνεῦμα νοῦ, κανένας ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς δὲν λέει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐνώθηκε μὲ τὸ Χριστὸ εἶναι μισὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ προσκολλήθηκε ὀλόκληρος στὴ θεία δύναμη. “Ἄν θέλει λοιπὸν κανένας νὰ χρησιμοποιοῦν γιὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀνθρώπου ὅλα τὰ ὀνόματα, εἴτε νοῦ εἴτε πνεῦμα εἴτε καρδιά, μπορεῖ. Γιὰ τὸ ἡγεμονικὸ τῆς ψυχῆς λέγονται ἀπὸ τὴ Γραφὴ καὶ τὰ τρία ὀνόματα. Τὸ «καθάρισε μέσα μου, ἐσὺ ὁ Θεός, τὴν καρδιά μου»⁸⁵. «ὅποιος ἔχει νοῦ θὰ μάθει πῶς νὰ κυβερνᾷ»⁸⁶, καὶ «κανένας δὲ γνωρίζει τὸ ἐσωτερικὸ ἀνθρώπου, παρὰ μόνο τὸ πνεῦμα του»⁸⁷. Δὲν εἶναι λοιπὸν οὔτε χωρὶς πνεῦμα, οὔτε χωρὶς νοῦ οὔτε χωρὶς καρδιά, ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἐπισκίαση τῆς δυνάμεως τοῦ Ὑψίστου καὶ μὲ τὸν ἐρχομὸ ἐπάνω του τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Δὲν μπορεῖ λοιπὸν ν’ ἀφορᾷ σ’ ἐμᾶς ἡ κατηγορία, γιατί τάχα λέμε ὅτι γεννήθηκε ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος χωρὶς νὰ ἔχει μέσα του τὸ πνεῦμα, ποὺ εἶναι ὁ νοῦς, ἀλλὰ πρὸς ἐκεῖνο τὸν ἴδιο ποὺ διατύπωσε τὴν κατηγορία καὶ μᾶς χτυπᾷ μὲ τίς δικές του πομπές. Γιατί αὐτὸς ποὺ ὀνομάζει τὸ νοῦ πνεῦμα καὶ λέει ὅτι δὲν ἔχει νοῦ ὁ ἄνθρωπος Χριστός, αὐτὸς εἶναι ποὺ θέλει ν’ ἀποδείξει ὅτι ὁ Κύριος δὲν ἔχει πνεῦμα.

Ἄλλὰ ποιὸ εἶναι τὸ ἔγκλημα ποὺ μᾶς ἐπιρρίπτει; Ἐκεῖνος λέει ὅτι τὸ ἀδίκημά μας εἶναι ποὺ λέμε τοῦτο· ὅτι ὁ ἄνθρωπος δέχτηκε κάτι ἄλλο ἀνώτερο ἀπὸ τὴ φύση του, τὴ θεότητα ποὺ κατοικεῖ μέσα του. “Ἄν τὸ θεωρεῖ αὐτὸ ἔγκλημα, δὲν θέλομε ν’ ἀποφύγομε τὴν κατηγορία ἔχοντας συνένοχό μας τὸν Ἀπόστολο. Ἀπὸ ἐκεῖνον διδαχτήκαμε καὶ πιστεύομε τὴν ἀλήθεια αὐτὴ, ὅτι ἐνῶ εἶχε τὴ νοητὴ μορφή τοῦ Θεοῦ παίρνει τὴν ὀρατὴ μορφή τοῦ δούλου⁸⁸. Κι ἂν εἶναι προτιμότερη ἢ θεία μορφή ἀπὸ τὴ δουλικὴ ὄψη, δὲν εἶναι πάντως ὁμότιμο τὸ φανερὸ μὲ τὸ κρυμμένο. Ὡστε αὐτὸ ποὺ φαινόταν ὡς σάρκα καὶ συναναστρεφόταν μὲ τοὺς ἀνθρώπους εἶχε μέσα του κάτι ἀκριβότερο ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του κι αὐτὸ ὁ λογογράφος τὸ θεωρεῖ ἔγκλημα κατὰ τῆς πίστεως. Ἄλλ’ ὁ Ἀπόστολος προσ-

κατοκεῖν πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς· ὁ δὲ ἐν αὐτῷ
 εἰπὼν οὐ τὸ ἡμῖσιν τοῦ δηλουμένου ἐσήμανεν, ἀλλ' ὅλον τὸ ὑποκεί-
 μενον τῇ σημασίᾳ συμπεριέλαβεν. Εἰ οὖν ἀνθρώπινον σῶμα, ἐν ᾧ
 κατώκησεν ἡ θεότης, σῶμα δὲ οὐκ ἄψυχον, ἴδιον δὲ τῆς ἀνθρωπί-
 5 νης ψυχῆς τὸ νοερόν ἐστι μέρος—εἰ γὰρ τοῦτο χωρισθεῖη, καθὼς
 πολλάκις εἰρήκαμεν, κτηνῶδές ἐστι τὸ λειπόμενον— ἄρ' οὐχ ἡμῶν ὁ
 γεννάδας, ἀλλὰ τοῦ Ἀποστόλου ταῖς λοιδορίαις καθάπτεται· μᾶλλον
 δὲ καὶ τῆς μεγάλης τοῦ Ἰωάννου φωνῆς, ἣ φησιν ὅτι «ὁ Λόγος σὰρξ
 ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν». Οὐ γὰρ ἐν μέρει ἡμῶν, ἀλλὰ πάντα
 10 τὰ ἐν τῇ φύσει νοούμενα τῇ πληθυντικῇ φωνῇ συνεσήμανε καὶ τὸν
 Λόγον τῆς σαρκὸς πρότερον μὲν προδιέστειλεν, εἶθ' οὕτως εἰς ἔνω-
 σιν ἤγαγεν. Ἦν γὰρ ἐφ' ἑαυτοῦ ὁ Λόγος καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἦν. Καὶ
 ὅπερ ὁ Θεὸς ἦν, τοῦτο καὶ ὁ Λόγος ἦν· Θεὸς γὰρ καὶ οὗτος ἦν. Ἀλλ'
 ὅτε εἰς τὰ ἴδια ἦλθε καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ ἔλαμψε, τότε ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένε-
 15 νετο, τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἐν τῇ παρθένῳ σὰρξ γενόμενος. Οὐκοῦν
 φειδέσθω τῆς καθ' ἡμᾶς λοιδορίας, ὡς ἂν μὴ συμπεριλάβοι τοὺς
 ἁγίους διὰ τῆς ὕβρεως.

Τὰ δὲ διὰ μέσου παρείς, δι' ὧν ἀρνήσασθαι τὰ κατὰ τὸ μυστή-
 ριον οἴεται τοὺς μὴ τὰ αὐτὰ φρονούντας αὐτῷ, ἐνὸς τῶν ἐν τῇ κατα-
 20 φορᾷ πρὸς διαβολὴν ἡμετέραν εἰρημένων ἐπιμνησθήσομαι. Φησὶ
 γὰρ ἡμᾶς, εἰ μὴ ἐκεῖνο λέγομεν, μήτε προὔπαρχειν τῆς ἐν γῆ γεννή-
 σεως μήτε πρὸ πάντων εἶναι λέγειν μήτε σύμφυλον εἶναι Θεοῦ.
 Ἀλλὰ τὸ μὲν προὔπαρχειν αὐτὸν τῆς γῆϊνης αὐτοῦ γεννήσεως ὁμο-
 λογοῦμεν, εἴπερ ἐκ τῆς γῆϊνης συστάσεως ἡ σὰρξ εἶναι οὐκ ἀμφιβάλ-
 25 λεται· τὸ δὲ σύμφυλον εἶναι Θεοῦ, ἀπαγε, μηδεὶς οὕτως ἐν Χριστια-
 νοῖς ταπεινά τε καὶ ἔκφυλα τῆς θείας μεγαλοπρεπειᾶς ὀνοματοποιή-
 σειε ρήματα, ὥστε τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν σύμφυλον Θεοῦ καὶ μὴ
 ἀληθινὸν ἀνακηρύσσειν Θεόν. Οὐδ' ἂν ὁ Εὐνόμιος τῆς τοιαύτης πού-
 φείσαιτο ἐπὶ Κυρίου φωνῆς. Εἶποι γὰρ ἂν καὶ ἐκεῖνος μὴ παραδεχό-
 30 μενος αὐτοῦ τὸ ἀληθινὸν τῆς θεότητος, τὸ σύμφυλον αὐτὸν εἶναι
 Θεοῦ, καθὸ καὶ σύσσωμοι τοῦ Χριστοῦ καὶ συμμετοχοὶ οἱ τὴν εἰς
 αὐτὸν πίστιν παραδεξάμενοι γίνονται, οὐκ ἐκεῖνο ὄντες, ὅπερ ἐστὶν ὁ

89. Κολ. 2,9.

90. Ἰω. 1,14.

91. Ἰω. 1,1.

θέτει ὅτι «κατοικεῖ σ' αὐτὸν σωματικὰ ὄλο τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος»⁸⁹. κι ὅταν εἶπε «σ' αὐτὸν» δὲν ἐννοοῦσε τὸ μισὸ ἐκείνου ποὺ δήλωνε, ἀλλὰ περιέλαβε στὴ σημασία αὐτὴ ὄλο τὸ ὑποκείμενο. Ἐν ἑπομένῳ ἦταν ἀνθρώπινο τὸ σῶμα ὅπου κατοίκησε ἡ θεότητα καὶ δὲν ἦταν σῶμα ἄψυχο, κι ἂν γνώρισμα τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς εἶναι τὸ νοερὸ μέρος—ἂν αὐτὸ χωριστεῖ, ὅπως εἶπαμε συχνά, ὅ,τι ἀπομένει εἶναι κτηνώδες— ἄρα δὲν ἀπευθύνει ὁ θρασὺς κατηγορίες ἐναντίον μας ἀλλὰ κατὰ τοῦ Ἀποστόλου. Ἡ μάλλον καὶ κατὰ τοῦ μεγαλόφωνου Ἰωάννη ποὺ λέει ὅτι «ὁ Λόγος ἐγίνε σάρκα καὶ κατοίκησε μέσα μας»⁹⁰. Ὅχι σ' ἓνα σημεῖο μας, ἀλλὰ μὲ τὸν πληθυντικὸ ἀριθμὸ δήλωσε ὅλα μαζί ὅσα νοοῦνται μέσα στὴ φύση. Καὶ προηγουμένως εἶχε διαστείλει τὸ λόγο ἀπὸ τῆς σάρκα, ἔπειτα ὁμοῦ μὲ τὴ διατύπωση αὐτὴ τὰ ἔφερε σὲ ἔνωση. Ὑπῆρχε ὁ Λόγος καθ'ἑαυτὸν καὶ ἦταν μὲ τὸ Θεό⁹¹, καὶ ὅ,τι ἦταν ὁ Θεός, αὐτὸ ἦταν καὶ ὁ Λόγος· γιατί κι αὐτὸς ἦταν Θεός. Ἀλλὰ ὅταν ἦρθε στὸν τόπο του καὶ ἔλαμψε στὸ σκοτάδι⁹², τότε ὁ Λόγος ἐγίνε σάρκα, σάρκα μέσα στὴν Παρθένο μὲ τὴν ἴδια του τὴ δύναμη. Ἄς μὴν εἶναι λοιπὸν ἀνοιχτοχέρης στὶς κατηγορίες ἐναντίον μας, γιὰ νὰ μὴν συμπεριλάβει σ' αὐτὲς μὲ τίς ὑβρεῖς του καὶ τοὺς ἀγίους.

Ἀφήνοντας τὰ ἐνδιάμεσα, μὲ τὰ ὁποῖα νομίζει θ' ἀρνηθοῦν τὸ μυστήριον ὅσοι δὲν πρεσβεύουν τὰ ἴδια μ' αὐτὸν, θ' ἀναφερθῶ σὲ ἓνα μόνον ἀπὸ ὅσα εἶπε καταφερόμενος ἐναντίον μας γιὰ νὰ μᾶς διαβάσει. Μᾶς κατηγορεῖ ὅτι, «ἂν δὲν δεχόμεστε ἐκεῖνο, οὔτε λέμε ὅτι προϋπάρχει πρὶν ἀπὸ τὴ γέννησή του στὴ γῆ οὔτε ὅτι εἶναι πρὶν ἀπὸ ὅλα οὔτε ὅτι εἶναι ὁμόφυλος μὲ τὸ Θεό». Ὅτι προϋπάρχει πρὶν ἀπὸ τὴ γέννησή του στὴ γῆ τὸ ὁμολογοῦμε, ἂν δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ σάρκα ἔχει γήινη σύσταση· τὸ ὅτι ὁμοῦ εἶναι ὁμόφυλος μὲ τὸ Θεό, ἄπαγε, κανένας ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς δὲ θὰ πλάσει γιὰ τὴ θεία μεγαλοπρέπεια τέτοια ταπεινὰ καὶ ἀλλόκοτα ὀνόματα, ὥστε ν' ἀνακηρύσσει ὁμόφυλο τοῦ Θεοῦ καὶ ὄχι ἀληθινὸ Θεὸ αὐτὸν ποὺ εἶναι ἀληθινὰ Θεὸς ἀληθινός. Αὐτὸς εἶναι ἓνας λόγος ποὺ δὲ διστάζει οὔτε ὁ Εὐνόμιος νὰ τὸν πεῖ γιὰ τὸν Κύριο. Θὰ ἔλεγε κι ἐκεῖνος ποὺ δὲν παραδέχεται τὴν ἀληθινή του θεότητα, ὅτι εἶναι ὁμόφυλος τοῦ Θεοῦ, ἀφοῦ ὅσοι δέχτηκαν τὴν πίστη σ'

Κύριος, ἀλλ' ἐκείνου μετέχοντες καὶ τῷ μετεχομένῳ συνονομαζόμενοι ὥστε ὁ ταῦτα αἰτιώμενος μὴ λέγειν ἡμᾶς, ὅσα παρὰ τῶν εὐσεβούντων ὁμολογεῖται, τὸ εὐσεβές τε καὶ ἀνεπίληπτον τῷ καθ' ἡμᾶς λόγῳ προσεμαρτύρησεν.

5 Εἶτα εἰς κατασκευὴν τοῦ εἶναι τὴν σάρκα θεότητα καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις προστίθῃσιν. 'Τίς' γάρ, φησίν, 'ὁ ἅγιος ἐκ γεννητῆς;' Ὡσπερ οὐκ ἀνεγνωκῶς τὴν κατὰ τὸν Ἱερεμίαν γραφὴν, περὶ οὗ φησιν ὅτι «πρὶν ἐμὲ πλάσαι σε ἐκ κοιλίας ἡγίακά σε». Οὐ γὰρ μόνον ἐκ γεννητῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸ γενέσεως ἐκεῖνος παρὰ τῆς Γραφῆς μαρ-
10 τυρεῖται ἅγιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν τῇ γαστρὶ τῇ μητρὶ σκιρτήσας, ὁ τοῦ ἀσπασμοῦ τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου τὴν φωνὴν ἐν ἀγαλλιάσει δεξάμενος, καὶ αὐτὸς ἂν εἶη ἐκ γεννητῆς ἅγιος, καθὼς ἢ τοῦ ἀγγέλου περὶ αὐτοῦ μνηύει φωνὴ λέγουσα· «καὶ Πνεύματος ἁγίου πλησθήσεται ἔτι ἐκ κοιλίας μητρὸς». Ἀλλ' ἐπάγει καὶ τοῦτο τοῖς εἰρημένοις· 'Τίς
15 ἀδίδακτος σοφός;' Ἡμεῖς δὲ τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ σοφίαν, ἣτις ἐστὶν ὁ Χριστός, οὐχὶ διδακτὴν εἶναι φαμεν· τὴν δὲ ἐνωθεῖσαν τῇ θείᾳ σοφίᾳ τῆς σαρκὸς ἡμῶν μοῖραν ἐκ μετοχῆς δέξασθαι τὸ ἀγαθὸν τῆς σοφίας οὐκ ἀμφιβάλλομεν, πειθόμενοι τῷ Εὐαγγελίῳ οὕτως διεξιόντι ὅτι «Ἰησοῦς δὲ προέκοπτεν ἡλικία καὶ σοφία καὶ χάριτι». Ὡσπερ ἐν τῷ
20 σώματι ἢ κατ' ὀλίγον προσθήκη τῇ τῆς τροφῆς συνεργία πρὸς τὸ τέλειον τῆς φύσεως πρόεισιν, οὕτω καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἢ ἐπὶ τὸ τέλειον τῆς σοφίας πρόοδος δι' ἀσκήσεως τοῖς μετιοῦσι προστίθεται.

'Τίς', φησίν, 'ἐν ἐξουσίᾳ τὰ τοῦ Θεοῦ ἐργαζόμενος;' Πῶς κατασμικρύνει τοῖς βρεφικοῖς ἐπιχειρήμασι τὴν ἀφραστον τοῦ Κυρίου με-
25 γαλειότητα; Τὸ γὰρ ἐν ἐξουσίᾳ τὰ τοῦ Θεοῦ ποιεῖν καὶ ἀνθρώπων ἐστὶ τῶν ἠξιωμένων θείας δυνάμεως, οἷος ἦν ὁ Ἥλιος κατ' ἐξουσίαν ἀνιείς τε καὶ ἀποκλείων τοῖς ἀνθρώποις τὸν ὄμβρον πῦρ ἐπάγων τοῖς ὑπεναντίοις, γεωργῶν ἐν τῷ κεράμῳ τὸ ἄλευρον καὶ βρῦειν ποιῶν ἐν τῷ καμψάκῃ τὸ ἔλαιον καὶ διὰ προσφυσήματος τῷ

93. Ἐφ. 3,6.

94. Ἱερ. 1,5.

95. Λουκᾶ 1,41.

αὐτὸν γίνονται σύσσωμοι καὶ συμμέτοχοι τοῦ Χριστοῦ⁹³, χωρὶς βέβαια νὰ εἶναι ὅ,τι εἶναι ὁ Κύριος, ἀλλὰ μετέχουν ἀπλῶς ἐκεῖνον καὶ παίρνουν τὸ ὄνομα ἐκεῖνου τὸν ὁποῖο μετέχουν. Ὡστε αὐτὸς πού μᾶς κατηγορεῖ ὅτι δὲν λέμε ὅσα ὁμολογοῦν οἱ πιστοί, ἀναγνώρισε τὴν εὐσέβεια καὶ τὸ ἀνεπίληπτο τοῦ δι' αὐτοῦ μας λόγου.

Ἐπειτα γιὰ ν' ἀποδείξει ὅτι ἡ σάρκα εἶναι θεότητα προσθέτει σὲ ὅσα εἶπε καὶ τὰ ἐξῆς. 'Ποιός', λέει, 'εἶναι ὁ ἅγιος ἀπὸ γεννητὴ γυναῖκα, γιὰ τὸν ὁποῖο λέει «προτοῦ σὲ πλάσω μέσα στὴν κοιλιά σὲ ἔχω ἀγιάσει»⁹⁴; Δὲ λέει μόνο 'ἀπὸ γεννητὴ' ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ γέννησή του ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ πῶς εἶναι ἅγιος. Ἀλλὰ κι αὐτὸς πού σκίρτησε μέσα στὴν κοιλιά τῆς μητέρας του⁹⁵, πού δέχτηκε μὲ χαρὰ τὸ χαιρετισμὸ τοῦ Κυρίου πρὸς τὴ μητέρα του καὶ αὐτὸς θὰ εἶναι ἅγιος ἀπὸ γεννητὴ γυναῖκα, καθὼς ἀναγγέλλει γι' αὐτὸν ἡ φωνὴ τοῦ ἀγγέλου πού λέει «θὰ δεχτεῖ τὴν πλησμονὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀπὸ τὴν κοιλιά τῆς μητέρας του ἀκόμη»⁹⁶. Προσθέτει ὁμοίως καὶ τοῦτο σὲ ὅσα ἔχει πεῖ. 'Ποιός εἶναι σοφὸς χωρὶς νὰ διδασχεῖ; Ἐμεῖς ὁμοίως δεχόμεστε ὅτι ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι ὁ Χριστός, δὲν μπορεῖ νὰ διδασχεῖ. Δὲν ἀμφιβάλλομε ὁμοίως ὅτι τὸ μέρος τῆς σάρκας μας πού ἐνώθη μετὰ τὴ θεῖα σοφία δέχτηκε ἀπὸ μετοχὴ τὸ ἀγαθὸ τῆς σοφίας, πιστεύοντας στὸ Εὐαγγέλιο πού λέει αὐτά, ὅτι «ὁ Ἰησοῦς πρόκοβε στὸ σῶμα, στὴ σοφία καὶ στὴ χάρι»⁹⁷. Ὅπως ἡ βαθμιαία αὐξηση τοῦ σώματος προχωρεῖ στὴν φυσικὴ ὀλοκλήρωση μετὰ τὴ βοήθεια τῆς τροφῆς, ἔτσι καὶ στὴν ψυχὴ ἡ πρόοδος τῆς σοφίας πρὸς τὸ τέλειο προστίθεται μετὰ τὴν ἀσκηση σ' ὅσους τὴν ἐπιδιώκουν.

'Ποιός', λέει, 'ἐργάζεται δικαιοματικὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ'; Πῶς ἐξευτελίζει μετὰ βρεφικὰ ἐπιχειρήματα τὴν ἀνείπωτη μεγαλοπρέπεια τοῦ Κυρίου; Τὴν ἐξουσία νὰ πράττουν τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ τὴν ἔχουν καὶ ἄνθρωποι πού ἀξιώθηκαν νὰ λάβουν τὴ θεῖα δύναμη. Τέτοιος ἦταν ὁ Ἡλίας⁹⁸ πού εἶχε τὴν ἐξουσία νὰ φέρνει καὶ ν' ἀπομακρύνει τὴ βροχὴ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, νὰ ρίχνει φωτιὰ στοὺς ἀντίθετους, νὰ ἐξασφαλίζει τὸ ἀλεύρι στὸ πῆλινο δοχεῖο καὶ νὰ κάνει ν' ἀναβρῦζει τὸ λάδι μέσα στὸ ἐλαιοδοχεῖο καὶ μετὰ μιὰ πνοή

96. Λουκᾶ 1,15.

97. Λουκᾶ 2,52.

98. Γ' Βασ. 17,14. Δ' Βασ. 1,10.

ἀνύχῳ ζῶνι χαριζόμενος καὶ ὅσα ἄλλα περὶ αὐτοῦ ὁ λόγος κατέχει, ὥστε οὐδὲν ὑπὲρ ἀνθρώπων τὸ ἐν ἐξουσίᾳ τοῦ Θεοῦ ποιεῖν τι τῶν θαυμάτων ἐκ θείας δυνάμεως, ἀλλὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τὴν ὑπερέχουσαν δύναμιν. Ὅπερ δὴ καὶ παρ' ἡμῶν καὶ παρὰ πάντων τῶν ἐν ἀληθείᾳ
5 δεξαμένων τὸν λόγον πεπίστευται.

Τὴν δὲ ἀδιανοήτως αὐτοῦ προστεθεῖσαν τοῖς εἰρημένοις διαίρεσιν ὡς οὐ πρόπον ἡμῖν ὄν τὸ κατὰ σπουδὴν διελέγχειν ταῖς ἐννοίαις τῶν ἐπιστημόνων παρήσομεν. Τί γὰρ βούλεται αὐτῷ τὸ 'διαιρῶν μὲν τὴν ἐνέργειαν κατὰ σάρκα, ἐξιῶν δὲ κατὰ πνεῦμα', ὅπερ ἐπὶ
10 γὰρ τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ τῇ λεγούσῃ ὅτι «ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι»; Εἴ τις ἔχει δύναμιν πρὸς τὴν τῶν ἀνοήτων συνηγορίαν, συνιστάσθω τῷ λόγῳ καὶ λεγέτω, τί νοῶν ἐπάγει τοῖς εἰρημένοις πάλιν τὸ ὁμοιον οὕτως κατὰ τὴν λέξιν ἔχον· Ὅπερ ἔχει', φησί, 'τὴν ἐν δυνάμει πάλιν ἰσότητα καὶ τὴν κατὰ σάρκα τῆς
15 ἐνεργείας διαίρεσιν, καθ' ἣν', φησὶν, 'οὐ πάντα ἐζωοποίησεν, ἀλλὰ τινὰς, οὓς ἠθέλησεν'. Ἡμεῖς γὰρ τὴν ἀπλήν τε καὶ ἀκατάσκευον ἐξειληφότες τῆς θείας Γραφῆς διάνοιαν οὕτω περὶ τῶν εἰρημένων γινώσκομεν· ὅταν τοῦ Κυρίου δεξιόντος ἀκούσωμεν ὅτι «ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ» καὶ «ὁ Υἱὸς οὓς θέλει ζωο-
20 ποιεῖ», οὐχ ὡς τινῶν ἀποβαλλομένων τοῦ ζωοποιοῦ θελήματος ἐκ τούτου νοοῦμεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ εἶναι καὶ ἠκούσαμεν καὶ πιστεύομεν, δῆλον ὅτι καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ὡς ἐν τῶν πάντων ἐν τῷ Υἱῷ καθορῶμεν. Εἰ ἂν ἐν τῷ Υἱῷ τὸ πατρικὸν ἐστὶ θέλημα, ὁ δὲ Πατὴρ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, «πάν-
25 τας θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν», δηλαδὴ ὁ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς κεκτημένος καὶ ὅλον ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Πατέρα, ὅλον ἔχει πάντως ἐν ἑαυτῷ μετὰ τῶν ἄλλων τῶν τοῦ Πατρὸς ἀγαθῶν καὶ τὸ σωτήριον θέλημα.

Εἰ οὖν οὐκ ἀπολείπεται τοῦ τελείου θελήματος, πάντως δῆλον
30 ὅτι οὓς ὁ Πατὴρ θέλει ζωοποιηθῆναι καὶ αὐτὸς ζωοποιεῖ, οὐκ ἐλαττούμενος ἐν τῷ φιλανθρώπῳ θελήματι, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπολινάριος, ὅτι τινὰς ἠθέλησεν, οὐ πάντα ζωοποιηθῆναι. Οὐ γὰρ παρὰ τὴν

του να χαρίζει ζωή στο νεκρό και σε όσα άλλα διηγείται γι' αυτόν ἡ Γραφή. Ὡστε δὲν εἶναι καθόλου ὑπεράνθρωπο νὰ γίνεται κάτι θαυμαστό μὲ τὴ θεία δύναμη στοῦ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἀλλά, ὅτι αὐτός εἶναι ἡ ὑπερέχουσα δύναμη. Κι αὐτὸ πιστεύομε κι ἐμεῖς καὶ ὅλοι πού δεχτήκαμε ἀνόθευτα τὸ λόγο.

Τὴν ἀκατανόητη ὁμως διαίρεση πού πρόσθεσε στοὺς λόγους του, ἐπειδὴ δὲ μοῦ ἀρμόζει νὰ τὴν ἐλέγξω, θὰ τὴν ἀφήσω στοὺς συλλογιστοὺς τῶν ἐπιστημόνων. Τί νόημα ἔχει ἡ φράση του 'διαιρώντας τὴν ἐνέργεια κατὰ σάρκα, ἐξισώνοντάς τὴν ὁμως κατὰ τὸ πνεῦμα', πού πρόσθεσε στοῦ λόγου τοῦ Εὐαγγελίου «ὁ Πατέρας μου ἐργάζεται ὡς τώρα καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι»⁹⁹; Ὅποιος ἔχει τὴ δύναμη νὰ ὑπερασπιστεῖ τοὺς ἀνόητους, ἂς πάρει τὸ λόγο κι ἂς μᾶς πεῖ, μὲ ποιὸ νόημα προσθέτει πάλι σε ὅσα ἔχει πεῖ τὸ ὁμοιο πού εἶναι καταλέξη τὸ ἐξῆς. 'Αὐτό', λέει, 'τὸ ὁποῖο ἔχει τὴν ἰσότητα πάλι στὴ δύναμη καὶ τὴ διαίρεση τῆς ἐνέργειας κατὰ σάρκα, κατὰ τὴν ὁποία', λέει, 'δὲν ἔδωσε ζωὴ σε ὄλους ἀλλὰ σε μερικούς, σε ὄσους θέλησε'. Ἐμεῖς βέβαια πού δεχτήκαμε τὴν ἀπλὴ καὶ ἀνεπιτήδευτη σκέψη τῆς θείας Γραφῆς, ἔχομε γιὰ ὄσα λέει τὴν ἐξῆς γνώμη Ὅταν ἀκούσαμε τὸν Κύριο νὰ λέει ὅτι «ὁ Πατέρας ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ τοὺς δίνει ζωὴ», καὶ ὅτι «ὁ Υἱὸς δίνει ζωὴ σ' ὄποιους θέλει»¹, δὲν ἐννοοῦμε μ' αὐτὰ ὅτι μερικοὶ ἀποκλείονται ἀπὸ τὸ ζωοποιὸ θέλημα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχομε ἀκούσει καὶ πιστεύομε ὅτι «ὄλα ὄσα ἔχει ὁ Πατέρας εἶναι τοῦ Υἱοῦ», εἶναι φανερό ὅτι καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατέρα σὰν ἓνα ἀπὸ ὄλα τὸ βλέπομε στὸν Υἱό. Ἄν λοιπὸν τὸ θέλημα ὑπάρχει μέσα στὸν Υἱὸ καὶ ὁ Πατέρας, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, «θέλει νὰ σωθοῦν ὄλοι καὶ νὰ φτάσουν στὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας»², εἶναι φανερό ὅτι αὐτός πού ἔχει ὄλα ὄσα ἔχει ὁ Πατέρας καὶ ἔχει κι ὀλόκληρο τὸν Πατέρα μέσα του, ἔχει μέσα του μαζί μὲ ὄλα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ τοῦ Πατέρα του ἀσφαλῶς καὶ τὸ σωτήριο θέλημά του.

Ἄφοῦ λοιπὸν δὲν τοῦ λείπει τὸ τέλειο θέλημα, εἶναι φανερό ὅτι ὄποιους θέλει ὁ Πατέρας νὰ ζωοποιηθοῦν, τοὺς ζωοποιεῖ κι αὐτός, χωρὶς νὰ ἔχει καθόλου μειωμένο τὸ φιλάνθρωπο θέλημα, ὅπως λέει ὁ Ἀπολινάριος, ὅτι θέλησε νὰ ζωοποιηθοῦν μερικοί,

1. Ἰω. 5,21.

2. Α' Τιμ. 2,4.

τοῦ κυριακοῦ θελήματος αἰτίαν οἱ μὲν σώζονται οἱ δὲ ἀπόλλυνται (ἢ οὕτω γ' ἂν εἰς ἐκεῖνον ἐπανίοι ἢ τῶν ἀπολλυμένων αἰτία), ἀλλὰ παρὰ τὴν προαίρεσιν τῶν δεχομένων τὸν λόγον, συμβαίνει τὸ σώζεσθαι τινὰς ἢ ἀπόλλυσθαι. Ὁ δὲ προστίθησι ταῖς κατασκευαῖς ὅτι

5 'οὐδεὶς κατ' ἐξουσίαν ἀπέθανε καὶ ἀνέστη'. Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἐπάγει τὴν τοῦ Εὐαγγελίου φωνήν, τὸ «οὐδεὶς αἶρει τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν». Ποίαν ψυχὴν, λογικὴν ἢ ἄλογον; Εἶποίμι ἂν πρὸς τοὺς τὴν ἀνόητον ψυχὴν τῷ Θεῷ συνορίζοντας. Εἰ ἄλογόν φασι, κτῆνος

10 ἐροῦσιν εἶναι περὶ τὸν Χριστὸν καὶ οὐκ ἄνθρωπον· εἰ δὲ λογικὴν, τί ἄλλο παρὰ τὸν λόγον τὴν διάνοιαν οἶονται; Οὐ γὰρ φωνὴ ἄσημος ὁ λόγος ἐστίν, ἀλλὰ νοήματος κίνησις ἀρχὴ καὶ ὑπόθεσις τοῦ λόγου γίνεται. Οὐκοῦν ὁ λογικὴν ψυχὴν εἰπὼν καὶ διανοητικὴν ὠμολόγησεν· εἰ δὲ διάνοια νοῦ κίνησις ἐστὶ καὶ ἐνέργεια, πῶς ἂν ὁ νοῦς μὴ παρῶν

15 ἐνεργήσειεν, εἴπερ ἀμέτοχον τοῦ νοῦ τὴν τοῦ Κυρίου ψυχὴν διορίζοιτο; Ὡστε, εἰ ψυχὴν ἔχει ὁ Κύριος, ἦν κατ' ἐξουσίαν καὶ λαμβάνει καὶ ἀποτίθεται, ψυχὴν δὲ οὐ κτηνώδη καὶ ἄλογον, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρωπίνου συγκρίματος, ὁμολογεῖται πάντως ἐν τῷ ἀνθρωπίνῃ προσειληφέναι καὶ διανοητικὴν εἶναι.

20 Ταῦτα εἰπὼν ὅσα περὶ τοῦ κόκκου φησὶ τοῦ ἀποθνήσκοντος καὶ οὕτω μετὰ πλεόνων κόκκων ἀναβλαστάνοντος, ἐπειδὴ πρὸς ἡμῶν ἐστὶ καὶ τὸν ἡμέτερον βεβαιοῖ λόγον, ἐκὼν ὑπερβήσομαι. Τίς γὰρ ὁ ἀποθνήσκων κόκκος καὶ τῷ ἰδίῳ τῆς ἀναστάσεως στάχυϊ ὥρειαν κόκκων ἐν ἑαυτῷ συνεγείρων; Οὐκ οἶμαι τινὰ τοσοῦτον

25 τῶν θείων δογμάτων εἶναι ἀμύητον, ὡς μὴ περὶ τὸν ἄνθρωπον τὸ κατὰ τὸ πάθος βλέπειν μυστήριον. Ἀπόδειξις δὲ τοῦ λόγου τὸ καὶ ἡμᾶς συναποθνήσκειν αὐτῷ καὶ συνθάπτεσθαι καὶ συνεγείρεσθαι. Πρὸς γὰρ τὸ ὁμογενὲς ραδίᾳ γίνεται τοῖς βουλομένοις ἢ μίμησις, τοῦ δὲ ὑπερβεβηκότος ἢ ὁμοιώσις ἄπορος· ὥστε, εἰ μὲν σάρξ ἐστὶν ἢ

δχι ὄλοι. Γιατί δὲν εἶναι αἰτία τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου ποὺ ἄλλοι πῶζονται καὶ ἄλλοι πηγαίνουν στὴν ἀπώλεια (ἀλλιῶς ἢ αἰτία ἐκείνων ποὺ χάνονται θὰ βάρυνε τὸν ἴδιο), ἀλλὰ ἡ σωτηρία μερικῶν ἢ ἡ ἀπώλεια ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν προαίρεση ἐκείνων ποὺ δέχονται τὸ λόγο. Αὐτὸς ὁμοῦ προσθέτει στὶς ἀποδείξεις του ὅτι 'κανένας δὲν εἶχε τὴν ἐξουσία νὰ πεθάνει καὶ ν' ἀναστηθεῖ'. Καὶ λέγοντας αὐτὸ προσθέτει τὸ λόγο τοῦ Εὐαγγελίου «κανένας δὲ μοῦ παίρνει τὴν ψυχὴ μου· ἔχω τὴν ἐξουσία νὰ τὴν προσφέρω καὶ ἐξουσία νὰ τὴν ξαναπάρω»³. Ποιὰ ψυχὴ, λογικὴ ἢ ἄλογη; Θὰ ρωτοῦσα αὐτοὺς ποὺ βάζουν τὴν ἀνόητη ψυχὴ νὰ κατοικήσει μέσα στοῦ Θεοῦ. "Ἄν ἐννοοῦν τὴν ἄλογη, θὰ ποῦνε ὅτι ὁ Χριστὸς ἔχει περιβληθεῖ ἕνα κτῆνος, ὄχι τὸν ἄνθρωπο. Κι ἂν ποῦνε λογικὴ, τί ἄλλο φαντάζονται τὴ διάνοια ἐξω ἀπὸ τὸ λόγο; Γιατί ὁ λόγος δὲν εἶναι ἕνας φθόγγος χωρὶς σημασία, ἀλλὰ ἀφετηρία καὶ βάση τοῦ λόγου γίνεται ἢ κίνηση ἐνὸς νοήματος. "Ὅποιος λοιπὸν κάνει λόγο γιὰ ψυχὴ λογικὴ, ὁμολογεῖ καὶ τὴ διανοητικὴ ψυχὴ. Κι ἂν ἡ διάνοια εἶναι κίνηση κι ἐνέργεια τοῦ νοῦ, πῶς θὰ λειτουργήσῃ ὁ νοῦς ἂν δὲν εἶναι παρὼν, ἂν προσδιορίσῃ τὴν ψυχὴ τοῦ Κυρίου ὡς ἄμοιρη ἀπὸ νοῦ; "Ὡστε, ἂν ὁ Κύριος ἔχει ψυχὴ, ποὺ ἔχει ἐξουσία καὶ νὰ τὴν παίρνει καὶ νὰ τὴν προσφέρει, καὶ ψυχὴ ὄχι κτηνώδη καὶ ἄλογη ἀλλὰ τῆς ποιότητος τοῦ ἀνθρώπου, γίνεται δεκτὸ ὅπωςδήποτε ὅτι μὲ τὴν πρόσληψη ἀνθρώπινης ψυχῆς πῆρε καὶ διανοητικὴ ψυχή.

"Ἐπειτα ἀπὸ αὐτά, ὅσα λέει γιὰ τὸν κόκκο ποὺ πεθαίνει καὶ πάλι μὲ πολλοὺς ἄλλους σπόρους ξαναβλαστάνει⁴, ἐπειδὴ συμφωνεῖ μὲ ἐμᾶς καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴ διδασκαλία μας, τὰ παρακάμπτω θεληματικὰ. Ποιὸς εἶναι ὁ κόκκος ποὺ πεθαίνει καὶ μὲ τὸ ἴδιο του ἀναστημένο στάχυ συνανασταίνει μαζί του πλῆθος κόκκων; Δὲν εἶναι νομίζω κανένας τόσο ἄσχετος μὲ τὰ θεῖα δόγματα, ὥστε νὰ μὴν ἀναγνωρίζῃ τὸ μυστήριον τοῦ πάθους σχετικὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο. 'Απόδειξη τοῦ λόγου εἶναι τὸ ὅτι συναποθνήσκομε μαζί του κι ἐμεῖς καὶ συνθαπτόμαστε καὶ ἀνασταινόμεστε μαζί του. Εὐκόλα δηλαδὴ μποροῦν νὰ μμηθοῦν ὅσοι θέλουν κάτι τοῦ ἴδιου γένους μ' αὐτούς, ἀδύνατο εἶναι νὰ ὁμοιάσουν μὲ αὐτὸ ποὺ τοὺς ξεπερνᾷ. "Ὡστε, ἂν εἶναι ἡ σὰρκα ποὺ δέχτηκε τὸ θάνατο, θὰ ἦταν εὐκολό-

3. Ἰω. 10,18.

4. Ἰω. 12,24.

ὑποστᾶσα τὸν θάνατον, καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐν σαρκὶ ζῶντας εὐκολώτερον ἂν εἶη μιμήσασθαι τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον· εἰ δὲ θεότης τέθνηκε, πῶς συντεθνηξόμεθα οἱ ἐν σαρκὶ τῇ θεότητι; Σαρκὶ σὰρξ συναποθνήσκει καὶ συνεγείρεται· θεότητος δὲ τοῦτο παθούσης, καθὼς 5 Ἀπολινάριος βούλεται, ἄλλας θεότητος ἐπιζητεῖν προσήκει, αἱ συντεθνήξονται καὶ συναναστήσονται τῇ θεότητι· ὡσπερ γὰρ Χριστὸς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτω καὶ ἡμεῖς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος.

Τί ὄντες ἡμεῖς κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν; θεία δύναμις ἢ αἷμα καὶ σὰρξ, καθὼς φησὶν ἡ Γραφή; διὸ κεκοινωνήκεν ἡμῖν ἡμῶν ἕνεκεν 10 σαρκὸς καὶ αἵματος ὁ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γενόμενος. Οὐκοῦν ὅπερ ἡμεῖς ἔσμεν κατ' οὐσίαν, καὶ ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανὼν ἦν, οὐ πρόκειται τοῖς ὁμογενέσιν ἢ μίμησις. Ἀπόδειξις δὲ τῆς ἀσεβείας τοῦ λόγου τοῦ θνητὴν ἀποδεικνύοντος τὴν θεότητα αὐτὸ τὸ ἐν ἡμῖν αὐτοῖς γινόμενον. Ἐν γὰρ τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων θανάτῳ τί τὸ ἀποθνήσκόν 15 ἔστι καὶ φθειρόμενον; Οὐχὶ σὰρξ μὲν εἰς τὴν γῆν ἀναλύεται, ὁ δὲ νοῦς τῇ ψυχῇ παραμένει οὐδ' ἐν τῇ μεταστάσει τοῦ σώματος πρὸς τὸ εἶναι βλαπτόμενος; Τεκμήριον δὲ ὅτι μέμνηται τῶν ὑπὲρ γῆς ὁ πλούσιος καὶ δεῖται τοῦ Ἀβραὰμ περὶ τῶν κατὰ τὸ γένος συνημμένων αὐτῷ. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν τις ἀνοίας εἶποι, τὸ ἐπειδὴ τὸ καθ' ἑαυ- 20 τὸν ἄφυκτον ἔγνω, πρόνοιάν τινα τῶν ἐπιτηδείων ποιήσασθαι. Εἰ τοίνυν ὁ ἡμέτερος νοῦς διαμένει καὶ μετὰ θάνατον ἀπαθῆς τε καὶ ἀναλλοίωτος, πῶς εἰκὸς τὸν τριτημόριον ἐκεῖνον τοῦ Ἀπολιναρίου θεὸν τὸν σαρκώδη θάνατον ὑπομεῖναι; Πῶς ἀποθανόντα ἢ τίνα τρόπον παθόντα τὴν τοῦ θανάτου διάλυσιν; Οὐδενὶ γὰρ τῶν πάντων τὸ 25 τοιοῦτον ἄγνωστον, ὅτι θάνατός ἐστι ψυχῆς καὶ σώματος ἢ ἀπ' ἀλλήλων διάζευξις, αὐτὴ δὲ ἡ ψυχὴ καὶ ἡ διάνοια πῶς ἀφ' ἑαυτῆς μερίζεται, ἵνα καὶ ἐν ἑαυτῇ τὸν θάνατον δέξηται; Εἰ οὖν ἀνεπίδεκτος ἢ ἡμετέρα ψυχὴ τοῦ θανάτου, πῶς δέχεται θάνατον, εἰπάτωσαν οἱ εἰς μοῖραν τὸν Χριστὸν κερματίζοντες.

30 Ἄλλὰ ταρασσονται, φησί, τὴν τῶν ἀπίστων ταραχὴν. Καθ'

τερο καὶ σ' ἐμᾶς πού ζοῦμε μέσα στὴ σάρκα νὰ μιμηθοῦμε τὸ θάνατό του μὲ τὸ θάνατό μας. Ἐὰν ὁμοῦς πέθανε ἡ θεότητα, πῶς θὰ πεθάνομε μαζί της ἐμεῖς οἱ ἑνσαρκοί; Ἡ σάρκα συναποθνήσκει καὶ συνανασταίνεται μὲ τὴ σάρκα καὶ ὅταν αὐτὸ συμβεῖ στὴ θεότητα, ὅπως θέλει ὁ Ἀπολινάριος, πρέπει ν' ἀναζητήσομε ἄλλες θεότητες, πού θὰ συναποθάνουν καὶ θὰ συναναστηθοῦν μὲ τὴ θεότητα. Γιατί, ὅπως ὁ Χριστὸς πέθανε καὶ ἀναστήθηκε, ἔτσι κι ἐμεῖς, λέει ὁ Ἀπόστολος⁵.

Τί εἴμαστε ἐμεῖς κατὰ τὴ φύση μας; Εἴμαστε θεία δύναμη ἢ αἷμα καὶ σάρκα, ὅπως λέει ἡ Γραφή. Γι' αὐτὸ ἔλαβε γιὰ χάρη μας τὴ δική μας σάρκα καὶ τὸ δικό μας αἷμα, αὐτὸς πού γιὰ μᾶς ἔγινε ὅπως ἐμεῖς. Αὐτὸ λοιπὸν πού εἴμαστε ἐμεῖς κατὰ τὴν οὐσία καὶ ἦταν κι αὐτὸς πού πέθανε γιὰ μᾶς, αὐτὸ ἔχουν νὰ μιμηθοῦν ὅσοι εἶναι ἴδιοι στὸ γένος. Καὶ ἀπόδειξη τῆς ἀσέβειας τοῦ λόγου ἐκείνου πού θέλει ν' ἀποδείξει τὴ θεότητα θνητὴ εἶναι αὐτὸ πού γίνεται σ' ἐμᾶς τοὺς ἴδιους. Στὸ θάνατο δηλαδὴ πού πεθαίνομε ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ποῖο εἶναι πού πεθαίνει καὶ φθείρεται; Δὲν εἶναι ἡ σάρκα πού διαλύεται στὴ γῆ, ἐνῶ ὁ νοῦς παραμένει στὴν ψυχὴ χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξή του ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴ μεταστασὴ τοῦ σώματος; Ἀπόδειξη ὅτι ὁ πλούσιος θυμᾶται τοὺς ἐπάνω στὴ γῆ καὶ παρακαλεῖ τὸν Ἀβραάμ⁶ γιὰ ὄσους ἔχουν δεσμοὺς συγγένειας μαζί του. Αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ χαρακτηρίσει κάποιος ἀνοησία, νὰ λάβει κάποια πρόνοια γιὰ τοὺς συγγενεῖς του, ἐπειδὴ κατάλαβε ὅτι δὲν μπορούσε νὰ ξεφύγει ὁ ἴδιος. Ἐὰν λοιπὸν ὁ νοῦς μας παραμένει ἀπαθὴς καὶ ἀμετάβλητος, πῶς εἶναι δυνατό νὰ ὑπομείνει τὸ σαρκικὸ θάνατο ὁ ἀπὸ τριτημῶρια σύνθετος ἐκεῖνος θεὸς τοῦ Ἀπολιναρίου; Πῶς νὰ πεθάνει καὶ πῶς νὰ ὑποστῆ τὴ διάλυση τοῦ θανάτου; Σὲ κανένα ἀπὸ ὅλο τὸν κόσμον δὲν εἶναι ἄγνωστο ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ὁ χωρισμὸς τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ καὶ ἡ διάνοια πῶς χωρίζεται ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ της, ὥστε νὰ δεχτεῖ κι αὐτὴ τὸ θάνατο; Ἐὰν λοιπὸν ἡ ψυχὴ μας δὲν ἐπιδέχεται τὸ θάνατο, πῶς δέχεται τὸ θάνατο, ὅς μᾶς ποῦν ὅσοι διαιροῦν καὶ κερματίζουν τὸ Χριστό.

Ἐὰν δὲν τοὺς πιάνει, λέει, ἡ ταραχὴ τῶν ἀπίστων. Στρέφει

5. Α' Θεσ. 4,14.

6. Λουκᾶ 16,24.

ἡμῶν χρῆται τῇ λοιδορίᾳ ταρασσομένους καὶ ἀπίστους ἀποκαλῶν
 τοὺς τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ ἀνεξετάστως προσέχοντας, ἢ φησιν «εἰ
 δυνατόν, παρελθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· πλὴν μὴ τὸ ἐμόν,
 ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω θέλημα». Τούτοις δὲ προστίθησι τὴν ἰδίαν λέ-
 5 ξιν ἔχουσαν οὕτως· 'Καὶ οὐ μνημονεύουσι', φησίν, 'ὅτι τὸ θέλημα
 τοῦτο ἴδιον εἴρηται οὐκ ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζου-
 σιν, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ'. Τί ἂν ἐξεύροι τις
 τοιοῦτον εἰπεῖν; Οὐ λέγω τούτων τινὰ τῶν ἐπὶ αἰρέσει κατεγνωσμέ-
 νων· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν οἶμαι τὸν ἀσεβείας τε καὶ τοῦ ψεύδους πατέρα
 10 εὐρεῖν τι τῶν εἰρημένων εἰς βλασφημίαν δεινότερον. Ἐπεὶ οἶδεν ὁ
 λογογράφος ἃ φθέγγεται; Ὁ Θεὸς ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς τὸ ἴδιον τῆς
 θεότητος θέλημα παραγράφεται καὶ οὐ βούλεται εἰς ἔργον ἐλθεῖν,
 ὅπερ βούλεται. Οὐκοῦν μεμέρισται τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς τὰ θε-
 λήματα. Καὶ πῶς ἂν εἴη κοινὸν ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ θέλημα; Πῶς δ'
 15 ἂν ἢ τῆς φύσεως ταυτότης τῇ διαφθορᾷ τῶν θελημάτων ἐμφαίνοιτο;
 Ἄνάγκη γὰρ πᾶσα σύνδρομον εἶναι τῇ φύσει τὴν βούλησιν, καθὼς
 φησί που ὁ Κύριος· «οὐ δύναται δένδρον καλὸν καρποὺς πονηροὺς
 ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς ἀγαθοὺς ποιεῖν»· καρπὸς δ'
 ἂν εἴη φύσεως ἢ προαίρεσις, ὥστε ἀγαθῆς μὲν ἀγαθὴν εἶναι, κακῆς
 20 δὲ τοιαύτην. Εἰ οὖν διάφορος ἐπὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ὁ καρπὸς τοῦ θε-
 λήματος, διάφορον ἐξ ἀνάγκης εἶναι καὶ τὴν ἑκατέρων φύσιν ὁμολο-
 γήσουσιν. Τί οὖν πολεμεῖται ὁ Ἄρειος; Τί δὲ οὐκ αὐτομολοῦσι πρὸς
 τὸν Εὐνόμιον, ὃς διαιρῶν τοῦ Πατρὸς τε καὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν φύσιν
 συνδιατέμνει τῇ φύσει τὴν βούλησιν καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα κατα-
 25 σκευᾶζει τὸ τῆς οὐσίας ἀλλότριον, τῷ ὑποβεβηκότι πρὸς τὸ προέχον
 συνδιασχίζων τὸν τῆς θεότητος λόγον;

Πάλιν δὲ τὸ παρ' αὐτοῦ ρηθὲν ἀναλάβωμεν. 'Οὐ μνημονεύου-
 σι', φησίν, 'ὅτι τὸ θέλημα τοῦτο ἴδιον εἴρηται, οὐκ ἀνθρώπου τοῦ ἐκ
 γῆς, καθὼς αὐτοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρα-
 30 νοῦ'. Ποῖον θέλημά φησιν ὁ λογογράφος; Ὁ βούλεται δηλαδὴ μὴ

έναντίον μας τὴν κατηγορία ἀποκαλώντας ταραγμένους καὶ ἀπιστους ἐμᾶς πού δεχόμαστε ἀνεπιφύλακτα τὴ διδασκαλία τοῦ Εὐαγγελίου, πού λέει «ἂν εἶναι δυνατόν, ἄς μὴν πιῶ αὐτὸ τὸ ποτήρι· ἄς μὴ γίνει ὄμωσ τὸ δικό μου θέλημα ἀλλὰ τὸ δικό σου»⁷. Σ' αὐτὰ προσθέτει τὸ δικό του σχόλιο πού λέει τὸ ἐξῆς: 'Καὶ δὲν ἔχουν στὸ νοῦ τους ὅτι τὸ θέλημα τοῦτο δὲν εἰπώθηκε θέλημα τοῦ γήινου ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ πού κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανόν'. Τί παρόμοιο μπορεῖ νὰ βρεῖ κανένας νὰ πεῖ; Δὲν ἐννοῶ κάποιον ἀπὸ τοὺς καταδικασμένους γιὰ αἰρετική πλάνη· ἀλλὰ οὔτε ὁ ἴδιος, νομίζω, ὁ πατέρας τῆς ἀσέβειας καὶ τοῦ ψεύδους δὲ θὰ βρεῖ κάτι πιὸ βλάσφημο ἀπὸ ὅσα εἰπώθηκαν. Καταλαβαίνει τάχα ὁ λογογράφος τί λέει; "Ὅταν ὁ Θεὸς κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανόν, διαγράφει τὸ θέλημα τῆς θεότητος καὶ δὲ θέλει νὰ προχωρήσει στὸ ἔργο, τὸ ὅποιο ὡστόσο θέλει. Ἐπομένως χωρίστηκαν τὰ θελήματα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ πῶς θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι τὸ θέλημα κοινὸ καὶ στοὺς δύο; Πῶς θὰ ἦταν δυνατό νὰ φαίνεται ἡ ταυτότητα τῆς φύσης στὴ διαφορὰ τῶν θελημάτων; Εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ συμβαδίζει ἡ βούληση μὲ τὴ φύση, ὅπως λέει κάπου ὁ Κύριος: «δὲν μπορεῖ ἓνα δέντρο ὠφέλιμο νὰ κάνει ἀνώφελους καρποὺς οὔτε ἓνα ἄχρηστο δέντρο νὰ κάνει καρποὺς χρήσιμους»⁸. Καρπὸς εἶναι ἡ προαίρεση τῆς φύσης, ὥστε, ἂν εἶναι ἡ φύση ἀγαθὴ, θὰ εἶναι καὶ ἡ προαίρεση, κι ἂν εἶναι κακὴ θὰ εἶναι κι ἐκείνη ἀνάλογη. Ἄν λοιπὸν ὁ καρπὸς τοῦ θελήματος εἶναι διαφορετικὸς στὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, θὰ ὁμολογήσουν ὅτι κατανάγκην εἶναι διάφορη καὶ ἡ φύση τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Γιατί λοιπὸν καταπολεμοῦν τὸν Ἄρειο; Γιατί δὲν αὐτομολοῦν στὸν Εὐνόμιον, πού διαιρεῖ τὴ φύση τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ μαζὶ μὲ τὴ φύση συνδιαρεῖ τὴ βούληση κι ἀπὸ αὐτὸ κυρίως ἀποδεικνύει τὴ διαφορὰ τῆς οὐσίας, ἐπιχειρώντας διάσχιση τῆς θεότητος σὲ κατώτερη σὲ σχέση μὲ ἀνώτερη;

Ἄς ἐπαναλάβομε τὸ λόγο του. 'Δὲν ἔχουν στὸ νοῦ τους', λέει, 'ὅτι τὸ θέλημα τοῦτο δὲν εἰπώθηκε θέλημα τοῦ γήινου ἀνθρώπου, ὅπως νομίζουν αὐτοί, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ πού κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανόν'. Ποιὸ θέλημα ἐννοεῖ ὁ λογογράφος; Αὐτὸ πού ὁ Κύριος δὲ θέ-

7. Ματθ. 26,39. Λουκᾶ 22,42.

8. Ματθ. 7,18.

γενέσθαι ὁ Κύριος λέγων πρὸς τὸν Πατέρα «μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω». Ἔρα συνήσιν, οἷα περιπέτωκεν αὐτῷ ὁ λόγος ἐναντιότητι; Ἐγγίζει τὸ πάθος καὶ ὅσον οὕτω μέλλει ὁ προδότης ἐφίστασθαι μετὰ τοῦ πλήθους καὶ τότε γίνεται ἡ τοιαύτη εὐχή. Ὁ 5 εὐχόμενος ἄνθρωπος ἢ Θεός, εἰ Θεὸν εἶναι τὸν εὐχόμενον οἶεται, ἴσῃν αὐτῷ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐνορᾷ τὴν ἀσθένειαν. Πῶς οὖν θεὸς ὁ μηδὲν οἰκοθεν ἀγαθὸν ἔχων, ἀλλὰ τῆς ὑπερκειμένης συμμαχίας δεόμενος; Εἶτα καὶ πῶς καταγινώσκει ἡ θεότης τοῦ ἰδίου θελήματος; Ἀγαθὸν ἦν ἢ κακόν, ὃ ἠβούλετο; Εἰ δὲ κακόν, τίς πρὸς τὸ κα- 10 κόν τῇ θεότητι ἢ οἰκείωσις; Ἄλλ', ὅπερ ἔφην, ὅτι οὐ συνήσιν εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπων τὸν λόγον. Εἰ γὰρ τοῦ μονογενοῦς ἐστὶ Θεοῦ ἡ φωνὴ ἢ λέγουσα, «μὴ τὸ ἐμὸν θέλημα γινέσθω, ἀλλὰ τὸ σόν», αὐτὸς ὁ λόγος περὶ ἑαυτὸν δεῖ διὰ τινος ἐναντιότητος στρέφεται καὶ οὐδαμοῦ τὸ στάσιμον ἔχει. Ὁ γὰρ μὴ βουλόμενος τὸ ἴδιον θέλημα γενέ- 15 σθαι, αὐτὸ τοῦτο βούλεται πάντως, τὸ μὴ γενέσθαι ὃ βούλεται. Πῶς οὖν ἡ εὐχή πρὸς πέρας ἀχθήσεται λέγοντος, ὅτι τοῦτο θέλω, ἵνα ὃ θέλω μὴ γένηται; Πρὸς τούναντίον πάντων τοῦ σπουδαζομένου περιτραπήσεται καὶ ἀμηχανήσει καθ' ἑκάτερον ὁ τῆς τοιαύτης ἐπαίτων εὐχῆς. Ὅπερ γὰρ ἂν ποιήσῃ, πρὸς τὸ ἀβούλητον τῷ εὐχομένῳ περι- 20 τρέπει τὴν ἔκβασιν. Ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ εὐχομένου; Ἄλλ' ἡ εὐχή ἐστὶ τὸ μὴ γενέσθαι ἃ βούλεται. Μὴ ποιήσῃ ὃ βούλεται; Ἄλλ' ὁ εὐχόμενος βούλεται γενέσθαι αὐτῷ, ὃ μὴ βούλεται· ὥστε κατὰ πάντα τρόπον πάντη μεταλαμβάνομενον ἀστατήσῃ τὸ νόημα αὐτὸ ἑαυτῷ μαχόμενον καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ καθαιρούμενον.

25 Τῆς δὲ τοιαύτης κατὰ τὸν λόγον ἀμηχανίας μία γένοιτο ἂν παραμυθία, ἡ ἀληθῆς τοῦ μυστηρίου ὁμολογία, ὅτι τὸ μὲν δειλιᾷ πρὸς τὸ πάθος τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἐστὶ, καθὼς φησι καὶ ὁ Κύριος, τὸ πνεῦμα πρόθυμον εἶναι λέγων, ἀσθενῆ δὲ τὴν σάρκα· τὸ δὲ ἀνέχεσθαι τὸ ἐξ οἰκονομίας πάθος τῆς θείας ἐστὶ καὶ βουλῆς καὶ δυνάμε- 30 ως. Ἐπειδὴ τοίνυν ἄλλο τὸ ἀνθρώπινον βούλημα καὶ τὸ θεῖον ἄλλο,

λει νὰ πραγματοποιηθεῖ λέγοντας στὸν Πατέρα του «νὰ μὴ γίνεи τὸ δικό μου θέλημα ἀλλὰ τὸ δικό σου». Καταλαβαίνει τάχα σὲ τί ἀντίφαση ἔπεσε ὁ λόγος του; Πλησιάζει τὸ πάθος καὶ ὄπου νὰ ἔναι φτάνει ὁ προδότης μαζί με τὸ πλῆθος καὶ τότε διατυπώνεται αὐτὴ ἡ εὐχὴ. Αὐτὸς ποὺ εὐχεται εἶναι ἄνθρωπος ἢ Θεός; Ἐὰν νομίζει ὅτι εἶναι Θεός, διαπιστώνει σ' αὐτὸν τὴν ἴδια ἀδυναμία με τοὺς ἀνθρώπους. Πῶς λοιπὸν εἶναι Θεός αὐτὸς ποὺ δὲν ἔχει κανένα ἀγαθὸ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του ἀλλὰ χρειάζεται τὴν ἀνώτερή του συμμαχία; Κι ἔπειτα πῶς κατηγορεῖ ἡ θεότητα τὸ ἴδιο τῆς θέλημα; Ἦταν αὐτὸ ποὺ ἤθελε ἀγαθὸ ἢ κακὸ; Ἐὰν ἦταν ἀγαθὸ, γιατί δὲν ἔφερε σὲ πέρας αὐτὸ ποὺ ἤθελε; Ἐὰν ἦταν κακὸ, τί σχέση ὑπάρχει τῆς θεότητας με τὸ κακὸ; Εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶπα· δὲν καταλαβαίνει ὅτι μεταβάλλει τὸ λόγο του στὸ ἀντίθετο. Ἐὰν εἶναι τοῦ μονογενοῦς Θεοῦ ὁ λόγος ποὺ λέει «νὰ μὴ γίνεи τὸ δικό μου θέλημα ἀλλὰ τὸ δικό σου», αὐτὸς ὁ λόγος με μιὰ ἐναντιότητα στρέφεται ἀδιάκοπα γύρω ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του καὶ δὲ σταματᾷ ποθενά. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ δὲ θέλει νὰ πραγματοποιηθεῖ τὸ ἴδιο του τὸ θέλημα, θέλει ὅπωςδήποτε ἀκριβῶς τοῦτο, νὰ μὴ γίνεи αὐτὸ ποὺ θέλει. Πῶς λοιπὸν θὰ ἔρθει σὲ πέρας ἡ εὐχὴ ἐκείνου ποὺ λέει, «θέλω, αὐτὸ ποὺ θέλω, νὰ μὴ γίνεи αὐτό»; Θὰ περιπέσει ἀσφαλῶς στὸ ἀντίθετο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἐπιδιώκει καὶ θὰ σταθεῖ ἀνίκανος καὶ στὰ δύο αὐτὸς ποὺ διατυπώνει τέτοια εὐχὴ. Γιατὶ ὅποιος κι ἂν κάνει, ὁδηγεῖ σὲ ἀποτέλεσμα ποὺ δὲ θέλει αὐτὸς ποὺ εὐχεται. Νὰ κάνει τὸ θέλημα αὐτοῦ ποὺ εὐχεται; Ἡ εὐχὴ του ὁμως εἶναι νὰ μὴ γίνουи αὐτὰ ποὺ θέλει. Νὰ μὴν κάνει αὐτὸ ποὺ θέλει; Ἄλλὰ αὐτὸς ποὺ εὐχεται θέλει νὰ πραγματοποιηθεῖ αὐτὸ ποὺ δὲ θέλει. Ὡστε με κάθε τρόπο ἀπὸ ὅπου κι ἂν τὸ πάρομε τὸ νόημα θὰ ξεφύγει αὐτοπολεμούμενο κι αὐτοδιαλυόμενο.

Τὴν ἀμχανία αὐτὴ τοῦ λόγου ἓνα μόνο μπορεῖ νὰ τὴν θεραπεύσει, ἡ ἀληθινὴ ὁμολογία τοῦ μυστηρίου, ὅτι ἡ δειλία πρὸς τὸ πάθος εἶναι γνώρισμα τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας, ὅπως λέει καὶ ὁ Κύριος χαρακτηρίζοντας τὸ πνεῦμα πρόθυμο ἀλλὰ τὴ σάρκα ἀδύναμη⁹. ἡ ἀνοχή ὁμως τοῦ πάθους ποὺ ἔγινε κατ' οἰκονομία εἶναι δεῖγμα τοῦ θείου θελήματος καὶ τῆς θείας δυνάμεως. Ἐφοῦ λοιπὸν

9. Ματθ. 26,41.

φθέγγεται μὲν ὡς ἐκ τοῦ ἀνθρώπου τὸ τῆ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως πρόσφορον ὁ τὰ ἡμέτερα πάθη οἰκειωσάμενος· ἐπάγει δὲ τὴν δευτέραν φωνήν, τὸ ὑψηλόν τε καὶ θεοπρεπὲς βούλημα κυρωθῆναι παρὰ ἀνθρώπινον ὑπὲρ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας θέλων. Ὁ γὰρ εἰ-
 5 πὼν «μὴ τὸ ἐμόν» τὸ ἀνθρώπινον τῷ λόγῳ ἐσήμανε· προσθεῖς δὲ «τὸ σόν», ἔδειξε τὸ συναφὲς τῆς ἑαυτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα θεότητος, ἧς οὐδεμία θελήματός ἐστι διαφορὰ διὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως· τὸ γὰρ τοῦ Πατρὸς εἰπὼν θέλημα καὶ τὸ τοῦ Υἱοῦ ἐνεδειξάτο. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ «πάντας ἀνθρώπους θέλειν σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν
 10 ἀληθείας ἐλθεῖν»· ὅπερ οὐκ ἦν ἄλλως γενέσθαι μὴ τοῦ θανάτου καταποθέντος τοῦ πρὸς τὴν ζωὴν ἐμποδίζοντος. Τὰ δὲ ταπεινὰ τῆς ἀνθρωπίνης δειλίας καὶ ρήματα καὶ πάθος οἰκειοῦται ὁ Κύριος, δεικνὺς ὅτι ἀληθῶς ἦν περὶ αὐτὸν τὸ ἡμέτερον, ἐκ τῆς τῶν παθημάτων κοινωνίας τὴν φύσιν πιστούμενος.

15 Ἄλλ' οὐκ ἦν', φησὶν ὁ Ἀπολινάριος, ἀνθρώπου τοῦ ἐκ γῆς, ὡς αὐτοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ τὸ εἰς ἔνωσιν αὐτοῦ προσειλημμένον'. Ἐν τούτοις δὲ τὸ μὲν ἄτονόν τε καὶ ἀσήμαντον τῆς ἐρμηνείας παράγει τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἀκολουθίας τὸ τοῖς γεγραμμένοις ἐπόμενον, πλὴν οὐ παντελῶς ἀποκέκρυπται ἢ διάνοια
 20 τῆ συγχύσει τῆς λέξεως. Οὐκ ἀνθρώπου, φησί, τοῦ ἐκ γῆς εἰσιν αἱ περιπαθεῖς ἐκεῖναι φωναί, ἀλλὰ Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανοῦ. Μέχρι τούτου δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων τὸ βούλημα, ὅτι τὴν θεότητα ἐμπαθῆ εἶναι κατασκευάζει. Εἴτα συγγεῖ τῆ ἀτοπία τῆς λέξεως τὴν διάνοιαν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι 'Θεοῦ τοῦ καταβάντος ἐξ οὐρανῶν' προστί-
 25 θησι τὸ 'εἰς ἔνωσιν αὐτοῦ προσειλημμένον', ὡς ἂν τις ἐπὶ τὸ σαφέστερον μεταβαλὼν τὸν λόγον εἴποι, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν ὁ λαλῶν, ἀλλὰ Θεὸς διὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐφθέγγετο ὁ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἔνωσιν προσλαβὼν τὸ φαινόμενον. Πόθεν οὖν προσελήφθη ἐκεῖνος ὁ ἀνθρωπος; Ἐκ γῆς; Οὐ, φησὶν. Ἐν οὐρανοῖς δὲ γένος ἀνθρώπων οὐκ
 30 ἔστι. Λεῖπεται τὸ μηδαμόθεν λέγειν, ὥσπερ συγκατασκευάζεται τὸ δόκησιν τὸ φαινόμενον εἶναι καὶ οὐκ ἀλήθειαν· τὸ γὰρ μηδαμόθεν ὄν οὐδὲ

εἶναι ἄλλο τὸ θέλημα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλλο τοῦ Θεοῦ, ἐκφράζει ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ ἀνθρώπου τὸ πρόσφορο στὴν ἀσθένεια τῆς φύσης μας αὐτὸς ποὺ οἰκειώθηκε τὰ δικά μας πάθη. Προσθέτει ὁμοίως τὸ δεῦτερο λόγο, θέλοντας νὰ ἐπικυρωθεῖ στὴ θέση τοῦ ἀνθρώπινου τὸ ὑψηλὸ καὶ θεῖο θέλημα γιὰ χάρη τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸς ποὺ εἶπε «τὸ δικό μου» δήλωσε τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο μὲ τὸ λόγο του. Προσθέτοντας «τὸ δικό σου», ἔδειξε τὴ συνάφεια τῆς θεότητάς του μὲ τὸν Πατέρα, ποὺ δὲν ἔχει καμιὰ διαφορὰ στὸ θέλημα, ἐπειδὴ ἡ φύση τους εἶναι κοινὴ. Ἡ ἀναφορὰ τοῦ θελήματος τοῦ Πατέρα δείχνει μαζὶ καὶ τὸ θέλημα τοῦ Υἱοῦ. Κι αὐτὸ εἶναι ἡ θέλησή του νὰ σωθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ νὰ γνωρίσουν τὴν ἀλήθεια. Κι αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ γίνῃ μὲ ἄλλο τρόπο, ἂν δὲ γινόταν ἡ κατάποση τοῦ θανάτου ποὺ εἶναι ἐμπόδιο στὴ ζωὴ. Ὁ Κύριος τώρα οἰκειώνεται τὶς ταπεινὲς λέξεις τῆς ἀνθρώπινης δειλίας καὶ τὸ πάθος, δείχνοντας ὅτι ἀληθινὰ εἶχε περιβληθεῖ τὴ φύση μας, βεβαιώνοντας τὴν κοινὴ φύση ἀπὸ τὰ κοινὰ πάθη.

“Ἀλλὰ δὲν ἦταν”, λέει ὁ Ἀπολινάριος, ‘τοῦ γήινου ἀνθρώπου, ὅπως νομίζουν αὐτοί, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ποὺ κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ὅ,τι εἶχε προσλάβει γιὰ νὰ ἐνωθεῖ μαζὶ του’. Ἡ ἄτονη καὶ χωρὶς σημασία ἐρμηνεία τῶν λόγων αὐτῶν ἐκτρέπει τὴ συνέχεια τῶν γραφτῶν του ἀπὸ τὴ νοηματικὴ ἀκολουθία· ὥστόσο δὲν κρύφτηκε ὁλότελα τὸ νόημα μέσα στὴ σύγχυση τῶν λέξεων. Οἱ πονεμένες αὐτὲς λέξεις δὲν εἶναι, λέει, τοῦ γήινου ἀνθρώπου, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ποὺ κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ. “Ὡς ἐδῶ εἶναι ὁ σκοπὸς του φανερὸς ἀπὸ ὅσα εἰπώθησαν· θέλει ν’ ἀποδείξει πὼς ἡ θεότητα ὑπόκειται στὸ πάθος. “Ὑστερα συγγέει τὸ νόημα μὲ τὴν ἀτοπία τῆς ἐκφρασης. Ἀφοῦ εἶπε ὅτι ‘εἶναι τοῦ Θεοῦ ποὺ κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ’, προσθέτει ‘αὐτὸ ποὺ προσέλαβε γιὰ νὰ ἐνωθεῖ μαζὶ του’. Μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας, ἀφοῦ μεταβάλλει τὸ λόγο πρὸς τὸ σαφέστερο, ὅτι αὐτὸς ποὺ μιᾶ δὲν ἦταν ἄνθρωπος, ἀλλὰ μέσω τοῦ ἀνθρώπου μιλοῦσε ὁ Θεός, ποὺ εἶχε προσλάβει τὸ ἐξωτερικὸ φαινόμενο γιὰ νὰ ἐνωθεῖ μαζὶ του. Ἀπὸ ποῦ λοιπὸν εἶχε προσληφθεῖ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος; Ἀπὸ τὴ γῆ; Ὁχι, λέει. Ἀλλὰ στοὺς οὐρανοὺς δὲν ὑπάρχει ἡ γενιὰ τῶν ἀνθρώπων. Ἀπομένει νὰ πεῖ, ‘δὲν τὰ προσέλαβε ἀπὸ πουθενά’, μὲ τὸ ὅποιο συναποδεικνύεται ὅτι τὸ φαινόμε-

ἔστιν ὄλωσ. Ἄλλ' ἐξ ὧν παρέθετο λόγων, ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκέ-
 ναι τὸν ἄνθρωπον λέγει. Καὶ μὴν ἐπὶ γῆς ἡ Μαρία καὶ ἐν γῆ τὸ
 σπῆλαιον καὶ γῆϊνη ἡ φάτνη. Καὶ πῶς ἡμῖν οὗτος οὐρανόθεν ἄνθρω-
 πον ἐπὶ τὴν γῆν μετοικίζει; Πάσης γὰρ ὁμολογούσης τῆς Γραφῆς τὴν
 5 παρθένον, τὸν τόκον, τὴν σάρκα, τὰ σπάργανα, τὴν θηλήν, τὴν φάτ-
 νην, τὴν ἀνθρωπίνην διασκευὴν, οὗτος, πάντα καταλιπὼν, ἕτερον
 ἄνθρωπον ἄρριζον καὶ ἀσυναφῆ πρὸς τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀναπλάσ-
 σει τῷ λόγῳ.

Ἄλλ' ὅσας διὰ μέσου λαιδορίας τοῖς λόγοις συμπλέκων διὰ
 10 τούτων οἶεται κρατύνειν τὴν ἀτοπίαν τοῦ δόγματος, δι' ὧν ἂν σφο-
 δρότερον ἡμῶν ταῖς βλασφημίαις καθικνῆται, παριδεῖν οἶμαι χρῆναι
 τὸν γε νοῦν ἔχοντα καὶ τῇ ἀκοῇ τῶν ἐντυγχανόντων ἐπιτρέψαι τὴν
 κρίσιν, τίνες οἱ παραχαράκται τῆς ἀποστολικῆς εἰσι πίστεως, ἡμεῖς
 οἱ κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν γνόντες μὲν κατὰ σάρκα Χριστόν,
 15 νῦν δὲ οὐκ ἔτι γινώσκοντες ἢ ὁ πάντοτε καὶ πρὸ τῆς κατὰ ἄνθρωπον
 οἰκονομίας καὶ μετὰ τοῦτο τὸν σάρκινον ἑαυτοῦ Θεὸν περιφέρων τῷ
 λόγῳ. Προστίθησι δὲ τὴν παρὰ τῶν Ἰουδαίων γεγεννημένην κατ' αὐ-
 τοῦ βλασφημίαν, τὸ φάγον αὐτὸν λέγεσθαι παρ' ἐκείνων καὶ οἰνοπό-
 την, καὶ φησιν ἀναγκαῖα εἶναι ταῦτα ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Τίς οὖν ὁ
 20 ἄνθρωπος ὁ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ἐπὶ τῇ βρώσει τε καὶ τῇ πόσει
 ὄνειδιζόμενος, μετέχων τούτων ἢ ἀμέτοχος ὧν; Ἄλλ', εἰ μὲν μὴ με-
 τεῖχε, δόκησις ἦν, εἰ δὲ μετεῖχε, γῆϊνον τὸ μετεχόμενον· τὸ δὲ οὐρά-
 νιον διὰ τῶν γῆϊνων οὐ τρέφεται. Ὡ τῆς τῶν ἀτόπων ἐναντιότητος!
 Πῶς ἐν τῷ αὐτῷ τοῖς ἐναντίοις καταβάλλεται πτώμασιν! Νῦν μὲν
 25 λέγει κρεῖττονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἶναι τὸν σωματικῶς προ-
 φαινόμενον, πάλιν δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων καταδεέστερον δείκνυσιν,
 ἠκρωτηριασμένον τῷ κρεῖττονι. Τῶν γὰρ ἐν ἡμῖν τὸ ὑπερέχον ἐστὶν
 ἡ διάνοια, ἧς ἄμοιρον εἶναι τὴν σάρκα λέγει, ἐν ἧ ὁ Θεὸς ἐφανερώθη
 καὶ τοῦτο σαφῶς διὰ τῶν ἐφεξῆς ἀγώνων κατασκευάζων, ἐφ' ὧν, εἰ
 30 μὴ τις περιττὸν ἠγοῖτο τὴν ἐπιμελῆ τῶν ματαίων ἐξέτασιν, δι' ὀλί-
 γων τοῖς εἰρημένοις ἐπιδραμούμεθα.

μενο εἶναι φαντασία καὶ ὄχι ἀλήθεια. Γιατὶ αὐτὸ ποῦ δὲν εἶναι ἀπὸ πουθενά, δὲν ὑπάρχει καθόλου. Λέει ὁμοίως μὲ τοὺς λόγους ποῦ παρέθεσε ὅτι ὁ ἄνθρωπος κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ. Καὶ στὴ γῆ βέβαια εἶναι ἡ Μαρία καὶ τὸ σπῆλαιο καὶ ἡ φάτνη ἡ γῆινη. Καὶ πῶς τοῦτος ἐδῶ κατεβάζει ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἄνθρωπο γιὰ νὰ κατοικήσει στὴ γῆ; Ἡ Γραφὴ τὰ ὁμολογεῖ ὅλα· τὴν Παρθένο, τὴ γέννηση, τὴ σάρκα, τὰ σπάργανα, τὸ θῆλασμα, τὴ φάτνη, τὸ ἀνθρώπινο πλάσιμό του· αὐτὸς τὰ ἀφήνει ὅλα καὶ πλάθει μὲ τὰ λόγια τοῦ ἑναν ἄλλο ἄνθρωπο δίχως ρίζες, δίχως συνάφεια μὲ τὴ δική μας φύση.

Ὅσες ὕβρεις ἀνακατεῦει ἐνδιάμεσα μὲ τοὺς λόγους του, νομίζοντας ὅτι μ' αὐτὲς ἐνισχύει τὴν ἀντιφατικὴν διδασκαλίαν του, ὅσο βαρύτερες βλασφημίαι ἐκτοξεύει ἐναντίον μας, νομίζω ὅτι πρέπει νὰ τις παραβλέψει ὁποῖος ἔχει νοῦ καὶ ν' ἀφήσει νὰ κρίνουν οἱ ἀκροατές, ποιοὶ εἶναι οἱ παραχαράκτες τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας. Εἴμαστε ἐμεῖς ποῦ ἀναγνωρίσαμε τὸν ἑνσαρκὸ Χριστὸ σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους τοῦ Παύλου¹⁰ καὶ τώρα δὲν τὸν γνωρίζομε πιά ἢ αὐτὸς ποῦ πάντοτε καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐνανθρώπησης κι ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴν περιφέρει μὲ τὴ διδασκαλίαν του τὸ σαρκικὸ θεὸ. Προσθέτει συνάμα καὶ τὴ βλασφημίαν ποῦ τοῦ ἐκτόξευσαν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι τὸν ὀνόμαζαν 'φάγο καὶ οἰνοπότη'¹¹ καὶ λέει ὅτι αὐτὰ εἶναι ὑποχρεωτικὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπου. Ποιὸς εἶναι λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος ποῦ κατηγοροῦσαν οἱ Ἰουδαῖοι ὅτι ἐτρωγε καὶ ἔπινε; Ἦταν πράγματι τέτοιος ἢ ὄχι; Ἀλλὰ ἂν δὲν ἔπαιρνε φαί καὶ ποτό, ἦταν φαντασία· ἂν μετεῖχε, αὐτὰ ποῦ μετεῖχε ἦταν γῆινα· τὸ οὐράνιο ὁμοίως δὲν τρέφεται μὲ τὰ γῆινα. Νὰ οἱ ἀντιφάσεις τῶν ἀνοησιῶν του! Πῶς πέφτει στὴν ἴδια παγίδα μὲ τοὺς ἀντιπάλους του! Τὴ μιὰ λέει ὅτι αὐτὸς ποῦ παρουσιάζεται σωματικὰ μπροστὰ στοὺς ἀνθρώπους εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινον φύσιν καὶ ὕστερα πάλι τὸν παρουσιάζει κατώτερο κι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἐλαττωμένο σχετικὰ μὲ τὸ ἀνώτερο στοιχεῖο μας. Γιατὶ αὐτὸ ποῦ ὑπερέχει ἀπὸ τὰ δικά μας εἶναι ἡ διάνοια, ποῦ λέει ὅτι δὲ διαθέτει μὲ τις προσπάθειές του ποῦ ἀκολουθοῦν. Ἄν κανένας δὲ θεωρεῖ περιττὸ νὰ ἐξετάσομε τις σχετικὰς κενολογίας μου, θὰ διεξέλθω μὲ λίγα λόγια ὅσα εἰπώθησαν.

10. Β' Κορ. 5,16.

11. Ματθ. 11,19.

Πάλιν γὰρ πλῆθος ὕβρεων ἐπαντλήσας τῇ συγγραφῇ τοιοῦτον
 καθ' ἡμῶν λόγον προτείνεται, ἀδικεῖν λέγων τοὺς ταῦτ' εἶναι φά-
 σκοντας σαρκὸς ἔνωσιν καὶ ἀνθρώπου πρόσληψιν. Ἐγὼ δὲ κἂν
 ἀγροικότερον εἶναι δοκῆ τὸ λεγόμενον, οὐκ ἐπικρύβομαι τὴν ἀλη-
 5 θειαν, ὅτι οὐθέτερον τῶν εἰρημένων ὁ καθ' ἡμᾶς ἰδιωτισμὸς δι'
 ἀκριβείας συνίστησιν. Τί γὰρ διαφέρει σαρκὸς ἔνωσις καὶ ἀνθρώ-
 που πρόσληψις, οὕτωςι κατὰ τὸ πρόχειρον ἐρμηνεύειν οὐκ εἴπορον,
 διότι πολλαχῶς νοεῖται ἡ ἔνωσις καὶ ἀριθμῶ καὶ εἶδει καὶ φύσει καὶ
 ἐπιτηδεύμασι καὶ μαθήμασι καὶ τοῖς κατὰ κακίαν ἢ ἀρετὴν ἰδιώμασι
 10 καὶ ἐπιτηδεύμασιν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ τῆς σαρκὸς ἔνωσις, εἴτε πρὸς
 ἑαυτὴν εἴτε πρὸς ἕτερον ἐνουμένης, τῶν ἐρμηνευόντων τὸν λόγον
 δεόμεθα. Ἡ τε τοῦ ἀνθρώπου πρόσληψις πῶς γίνεται, ποίου καὶ
 πόθεν καὶ πῶς καὶ παρὰ τίνος καὶ τίνα τρόπον προσειλημμένου,
 ἐπίσης τῷ προλαβόντι ἡμῖν ἐν τοῖς ἀγνοουμένοις ἐστίν. Ἔως γὰρ ἂν
 15 μὴ τῷ θεῷ τῆς Γραφῆς ἄλατι τὸν περὶ τοῦ μυστηρίου λόγον τις
 ἐπαρτύων προφέρῃ, τὸ μεμωραμένον τῆς ἐξω σοφίας ἄλας παρεῖ-
 σθαι παρὰ τῶν πιστῶν καταλείψομεν. Τίς τῶν εὐαγγελιστῶν σαρκὸς
 ἔνωσιν διηγήσατο; Ποῖον δὲ τῶν ἀποστολικῶν διηγημάτων τὴν
 τοῦ ἀνθρώπου πρόσληψιν οὕτωςι κατὰ τὴν λέξιν ἐδίδαξε; Τίς νό-
 20 μος, ποῖοι προφήται, τίς θεόπνευστος λόγος, ποῖον συνόδου δόγμα
 τοιοῦτόν τι ἡμῖν παρακατέθετο; Ἐκ τούτων τοίνυν τῶν δύο ρημά-
 των τὸ μὲν ἡμῖν προσνέμει, τὸ δὲ ἴδιον εἶναι λέγει· πότερον δὲ τού-
 των ἑαυτοῦ ποιεῖται, μέχρι τοῦ νῦν ἀμφιβάλλομεν. Ἡμεῖς γὰρ ἢ οὐ-
 θέτερον οἰκείουμεθα ἢ ἀμφοτέρα διὰ τὸ μηδεμίαν ἐν θατέρῳ πρὸς
 25 τὸ ἕτερον διαφορὰν ἐξευρίσκειν. Ἡ τε γὰρ ἔνωσις πρὸς τι γίνεται ἢ
 τε πρόσληψις τινὸς πάντως ἐστίν· ἐκάτερον δὲ τὴν πρὸς ἕτερον σχέ-
 σιν ἀποσημαίνει καὶ ὁ προσλαβὼν ἦνωται τῷ προσληφθέντι καὶ τὸ
 ἐνωθὲν διὰ προσλήψεως ἦνωται.

Ἄλλ' ἡμᾶς, φησί, δύο πρόσωπα λέγειν, τὸν Θεὸν καὶ τὸν
 30 παρὰ τοῦ Θεοῦ προσληφθέντα ἀνθρωπον· αὐτὸν δέ, φησί, μὴ οὐ-
 τως ἔχειν, ἀλλὰ φάσκειν τὸν σαρκωθέντα καὶ ὄντα οὐχ ἕτερον παρὰ
 τὸν ἀσώματον, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέρας τῆς ἐν σαρκὶ
 ζωῆς. Ἔτι διὰ τῶν ἀσυστάτων ἡμῖν τοὺς φληνάφους διέξεισιν.
 Ὁ σάρκινος αὐτοῦ θεὸς ἀπλοῦς εἶναι φύσιν οὐκ ἔχει· οὐ γὰρ ἂν τις ἐν
 35 τῇ σαρκὶ τὸ ἀπλοῦν θεωρήσειε· τὸ δὲ μὴ ἀπλοῦν ἀσύθετον εἶναι οὐ
 δύναται. Ἄλλ' οὗτος εἶναι τὸ ἐν' λέγει ὡς καὶ ἡμῶν ἕκαστον, ἐκ

Μαζεύοντας λοιπόν πάλι πλήθος ὕβρεων στή συγγραφή του μᾶς ἀπευθύνει μιὰ τέτοια κατηγορία, λέγοντας ὅτι ἀδικοῦν ὅσοι ταυτίζουν τὴν ἔνωση τῆς σάρκας καὶ τὴν πρόσληψη τοῦ ἀνθρώπου. Ἐγώ, κι ἂς φαίνεται ἀπότομο αὐτὸ πού θὰ πῶ, δὲ θὰ κρύψω τὴν ἀλήθεια· κανένα ἀκριβῶς ἀπὸ τοὺς δύο λόγους δὲν ἐγκρίνει ἢ ἀμάθειά μου. Δὲν εἶναι εὐκολο ἔτσι πρόχειρα νὰ ἐρμηνεύσω σὲ τί διαφέρει ἡ ἔνωση μὲ τὴ σάρκα καὶ ἡ πρόσληψη τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἔνωση νοεῖται ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις· ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ, τὸ εἶδος, τὴ φύση, τίς ἀσχολίες, τὰ μαθήματα, τίς κακίες καὶ τίς ἀρετὲς σὰν ιδιότητες καὶ πράξεις. Ποιὰ εἶναι λοιπόν ἡ ἔνωση τῆς σάρκας, ὅταν ἐνώνεται εἴτε μὲ τὸν ἑαυτὸ της εἴτε μὲ κάτι ἄλλο, ἔχομε ἀνάγκη νὰ μᾶς τὸ ποῦν οἱ ἐρμηνευτές. Καὶ ἡ πρόσληψη τοῦ ἀνθρώπου πῶς γίνεται, ποιοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ ποῦ καὶ πῶς προσλαμβάνεται κι ἀπὸ ποιόν καὶ μὲ ποῖο τρόπο, εἶναι ἀπὸ τὰ ἀγνοούμενα ἐξίσου μὲ τὸ προηγούμενο. Ὅσο δὲν ἐκφράζει κάποιος τὸ λόγο τῆς πίστεως ἀρτυμένο μὲ τὸ θεῖο ἀλάτι τῆς Γραφῆς, θὰ ἀφήσουμε νὰ ζητοῦν οἱ πιστοὶ τὸ χαλασμένο ἀλάτι τῆς ἐξω σοφίας. Ποιὸς νόμος, ποιοὶ προφήτες, ποιὸς θεόπνευστος λόγος, ποιὸ συνοδικὸ δόγμα μᾶς παρέδωσε τέτοια παρακαταθήκη; Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δύο λόγους τὸν ἕνα τὸν προσγράφει σ' ἐμᾶς, ὁ ἄλλος λέει πῶς εἶναι δικός του. Ποιόν ἀπὸ τοὺς δύο θεωρεῖ δικό του, ὡς τώρα ἀμφιβάλουμε. Ἐμεῖς ἢ κανένα ἀπὸ τὰ δύο δὲ θεωροῦμε δικό μας ἢ τὰ θεωροῦμε καὶ τὰ δύο, γιατί δὲ βρίσκομε καμιὰ διαφορὰ τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὸ ἄλλο. Γιατὶ καὶ ἡ ἔνωση γίνεται γιὰ κάτι καὶ ἡ πρόσληψη εἶναι ὅπως ὅποτε κάποιου. Καὶ καθένας τους σημαίνει τὴ σχέση πρὸς ἕνα ἄλλο κι αὐτὸς πού προσέλαβε ἐνώθηκε μὲ ὅ,τι προσέλαβε κι ὅ,τι πάλι ἐνώθηκε, ἐνώθηκε μὲ πρόσληψη.

Ἐμεῖς ὅμως, λέει, 'διδάσκομε δύο πρόσωπα, τὸ Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο πού ἔχει προσληφθεῖ ἀπὸ τὸ Θεό· αὐτὸς δὲν διδάσκει τέτοια ἀλλὰ μιᾶ γι' αὐτὸν πού σαρκώθηκε καὶ πού δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν ἀσώματο παρὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁμοιάζοντας μὲ τὴ δική μας ἐνσαρκη ζωή'. Ἐκθέτει ἀκόμα τίς φλυαρίες του μὲ ἀσυνάρτητο τρόπο. Ὁ σαρκικὸς θεὸς του δὲν ἔχει στή φύση του τὴν ἀπλότητα. Μέσα στή σάρκα δὲν μπορεῖ κανένας νὰ διαπιστώσει τὴν ἀπλότητα καὶ τὸ ὄχι ἀπλὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀσύνθετο. Αὐτὸς ὅμως λέει ὅτι εἶναι τὸ ἕνα ὅπως ὁ καθένας ἀπὸ μᾶς, ἀπὸ πνεῦμα, λέει, ψυχῇ

πνεύματος', φησί, 'καὶ ψυχῆς καὶ σώματος'. Νῦν πρῶτως τὸ καινὸν εἶδος τοῦ ἀριθμοῦ ἐδιδάχθημεν, μαθόντες ὅτι τὰ εἰς τρία ἑτερογενῆ διηρημένα μονάς ἐστιν. Ἄλλ' ὁ μὲν περὶ τοῦ ἀναπλασθέντος αὐτῷ πνεύματος ὑπερκείσθω λόγος· κατὰ δὲ τὴν παχυμερεστέραν τοῦ ἀν-
 5 θρώπου τομῆν, καθὼς οἱ πολλοὶ διαιρεῖν ἐδιδάχθημεν, ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος εἶναι τὴν τοῦ ἀνθρώπου σύστασιν ὁμολογοῦντες πῶς εἶπωμεν τὰ δύο ἓν, τοῦ Ἀποστόλου σαφῶς δύο ἀνθρώπους περὶ ἕκαστον βλέποντος, ἐν οἷς φησιν «εἰ καὶ ὁ ἔξωθεν ἡμῶν ἀν-
 10 θρωπος διαφθείρεται», τὸ σῶμα λέγων, «ἀλλ' ὁ ἔσωθεν ἀνακαινοῦ-
 10 ται ἡμέρα καὶ ἡμέρα», τὴν ψυχὴν αἰνισσόμενος. Καίτοι εἰ τρεῖς ἦσαν, κατὰ τὸν Ἀπολινάριον, ἀνθρωποι, δύο πάντως ἂν τοὺς ἀφανεῖς καὶ ἓνα ἐποίησε τὸν φαινόμενον, ὥστε κἂν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι κρατύνη τὸν ἴδιον λόγον ἐν ὀνομάζων τὰ δύο, παραγράφεται αὐτὸν ὁ Παῦλος διαιρῶν τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ δυϊκῇ σημασίᾳ.
 15 Ἐπεὶ οὖν διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου τὸν τοῦ δόγματος ἑαυτοῦ λόγον συνίστησι, τῇ τούτου ἀνατροπῇ κάκεινο πάντως συναπελέγχεται· ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστι ὅτι, ὥσπερ ἀνθρωπος εἷς ἐστὶν ἐκ πνεύματος καὶ ψυχῆς καὶ σώματος'.

Ἐγὼ μὲν οὖν ἠξίουں τοῦτο πρότερον στῆσαι, ποίου σώματος
 20 καὶ πόθεν εἰλημμένου καὶ πότε πλασθέντος καὶ ποδαπῆς ψυχῆς, ἢ λογικῆς ἢ ἀνθρωπίνης ἢ ἀλόγου, τουτέστιν, εἰ κτηνεῖας εἶναι τὸν ἀνθρώπον ἐκείνον οἶεται, εἶθ' οὕτως ἐπεμβαλεῖν τὸ νοερόν, ὅπερ ἄλλο τι παρὰ τὸ πνεῦμα εἶναι φησιν, ἐπὶ μὲν ἡμῶν νοῦν, ἐπὶ ἐκείνου δὲ Θεὸν ὀνομάζων· εἰ γάρ τις οὐρανοῦ ἀνθρώπου πλάσις καθ' ὁμοί-
 25 τητα τοῦ χοϊκοῦ παρ' αὐτοῦ πρότερον ἐπεδείχθη, προήχθημεν ἂν δι' ἀκολουθίας τῷ μύθῳ, μαθόντες παρὰ τῆς καινῆς ταύτης σοφίας, ὅτι τὸ μὲν ἐπίγειον τῶν ἀνθρώπων φῦλον ἐκ νοερᾶς ψυχῆς καὶ σώματος τὴν σύστασιν ἔχει, γένος δὲ τι ἐστὶν ἐπουρανίων ἀνθρώπων, οἷς ἄλογος μὲν ἡ ψυχὴ, σῶμα δὲ ἀνθρώπινον καὶ Θεὸς ἀντὶ νοῦ τῷ
 30 λόγῳ τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἀνακιρνᾶται, ἐξ ὧν εἶναι τὸν ἐπιγῆς φανέντα Ἀπολινάριος οἶεται. Ἐκείνου δὲ μήτε ἀποδειχθέντος μήτε ὄντος, τοῦ δὲ διὰ τῆς παρθένου γεννηθέντος ἀθетуμένου ὡς οὐδὲ τῆς ἡμετέρας μετασχόντος φύσεως, ἀλλότριον ἠγοῦμαι καὶ ἀνακόλουθον σῶμα μὲν ὀνομάζεσθαι τὸ μὴ σῶμα, ψυχὴν δὲ ἀνθρώ-

καὶ σῶμα'. Τώρα γιὰ πρώτη φορὰ μάθαμε τὸ νέο εἶδος τοῦ ἀριθμοῦ, ὅτι τὰ χωρισμένα σὲ τρία ἑτερογενῆ στοιχεῖα εἶναι μονάδα. Ἄς ἀναβληθεῖ ὁ λόγος γιὰ τὸ πνεῦμα ποῦ ἐπλασε σ' αὐτόν. Κατὰ τὴν πιδ χονδροειδῆ ὁμωσ τομῆ τοῦ ἀνθρώπου, ἀν ὁμολογοῦμε ὅτι ἡ σύστασι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀπὸ νοερῆ ψυχῆ καὶ σῶμα, πῶσ θὰ ποῦμε τὰ δύο ἕνα, ὅταν ὁ Ἀπόστολος βλέπει σαφῶσ στὸν ἕνα δύο ἀνθρώπους, μὲ τῆ φράσι τοῦ «κι ἀν ὁ ἐξωτερικός μας ἄνθρωπος φθείρεται», ἐννοώντας τὸ σῶμα, «ὁ μέσα μας ὡστόσο ἀνανεώνεται μέρα μὲ τῆ μέρα»¹², ὑπαινισσόμενος τὴν ψυχῆ. Μολονότι ἀν ἦταν τρεῖς ἄνθρωποι κατὰ τὸν Ἀπολινάριο, θὰ μιλοῦσε πάντως γιὰ δύο ἀφανεῖσ καὶ ἕνα αὐτόν ποῦ φαίνεται, ὡστε κι ἀν στὸ δικό μας παράδειγμα βελτιῶσει τὸ λόγο τοῦ ὀνομάζοντας ἕνα τὰ δύο, ὁ Παῦλος τὸν ἀναιρεῖ διαιρώντας τὸν ἄνθρωπο σὲ δύο. Ἐπειδὴ ὁμωσ στηρίζει τῆ διδασκαλία τοῦ μὲ τὸ ἀνθρώπινο παράδειγμα, μὲ τὴν ἀνατροπῆ τοῦ ἐνὸς ἐλέγχεται μαζί ὡσ ἀνυπόστατο καὶ τὸ ἄλλο. Αὐτὸ ποῦ λέει σημαίνει τὸ ἐξῆς, ὅτι ὁπως ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἕνας ἀπὸ πνεῦμα, ψυχῆ καὶ σάρκα'.

Ἐγὼ θὰ ἀπαιτοῦσα νὰ ἀποδείξει τοῦτο πρῶτα: ἀπὸ ποῖο σῶμα ἀποτελεῖται κι ἀπὸ ποῦ τὸ πῆρε καὶ πότε πλάστηκε: καὶ τί εἶδους ψυχῆ, λογικῆ ἢ ἀνθρώπινη ἢ ἀλόγου ζῶου, δηλαδὴ ψυχῆ κτηνώδη, νομίζει πῶσ ἔχει αὐτός ὁ ἄνθρωπος, κι ἔπειτα προσθέτει τὸ νοερὸ στοιχεῖο, ποῦ λέει πῶσ εἶναι διάφορο ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὀνομάζει σ' ἐμᾶσ νοῦ καὶ σ' ἐκεῖνον θεό. Ἄν μᾶσ παρουσίασε προηγουμένως μιὰ δημιουργία οὐράνιου ἀνθρώπου παρόμοια μὲ τοῦ χοϊκοῦ, θὰ φτάναμε ν' ἀκολουθήσομε τὸ μῦθο τοῦ μαθαίνοντας ἀπὸ τῆ νέα αὐτῆ σοφία, ὅτι ἡ ἐπίγεια γενιὰ τῶν ἀνθρώπων συνίσταται ἀπὸ νοερῆ ψυχῆ καὶ σῶμα, ὑπάρχει ὁμωσ ἕνα γένος ἀνθρώπων ἐπουρανίων ποῦ ἔχουν ψυχῆ ἄλογη ἀλλὰ σῶμα ἀνθρώπινο κι ἀντὶ νοῦσ ἐνώνεται μὲ τὴν ψυχῆ καὶ τὸ σῶμα Θεός, ἀπὸ τὰ ὀποῖα φαντάζεται ὁ Ἀπολινάριος ὅτι ἀποτελεῖται αὐτός ποῦ φανερώθηκε στῆ γῆ. Ἐπειδὴ ὁμωσ ἐκεῖνος οὔτε ἐμφανίστηκε οὔτε ὑπάρχει, ἐνῶ πάλι ἀθετεῖ ἐκεῖνον ποῦ γεννήθηκε ἀπὸ τὴν Παρθένο, γιὰτὶ δὲν μετέχει οὔτε τῆ δικῆ μας φύσι, θεωρῶ παράδοξο καὶ ἀνακόλουθο νὰ ὀνομάζεται σῶμα τὸ μὴ σῶμα καὶ ψυχῆ ἀνθρώπου

που τὴν μὴ ψυχὴν. Εἰ γὰρ μὴ νοεράν αὐτὴν τις εἶναι ὁμολογοίη, οὐδὲ ἀνθρώπου αὐτὴν ὄλως συνιήσεται. Τούτων δὲ μὴ ὄντων, τίνα καιρὸν ἔχει ἢ τριμερῆς ἐκείνη τοῦ ἀνθρώπου τομὴ, ἧς τὸ μὲν δίμοιρον ἀνθρωπος, Θεὸς δὲ τὸ τριτημόριον;

5 'Οὐ γὰρ ἂν', φησίν, 'ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γεγονὼς εἴη, εἰ μὴ τυγχάνοι καθάπερ ἀνθρωπος νοῦς ἔνσαρκος ὢν'. 'Εγὼ δὲ εἰ μὲν ἐκεῖνος ὁ ἀνθρωπος ἄνους ἦν, ἐν ᾧ Θεὸς κατήλλαξε τὸν κόσμον ἑαυτῷ, εἰπεῖν οὐκ ἔχω· ὅτι δὲ ὁ ταῦτα γράφων ἔξω διανοίας ἦν, καθ' ὃν ἔγραφε ταῦτα χρόνον, κἂν ἐγὼ μὴ εἴπω, τὰ γεγραμμένα βοᾷ. Πῶς
10 γίνεται ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου ὁ ἄλλο τι παρὰ τὸν ἀνθρωπον ὢν καὶ πάντῃ ἀμέτοχον τῆς ἡμετέρας φύσεως; Εἰ γὰρ νοερά ψυχὴ καὶ σῶμα τὸ ἀνθρώπινον σύγκριμα, μήτε δὲ τὸ σῶμα τοῦτο μήτε ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ ἀναπλασθέντι ἐστὶ, πῶς δέχεται τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου τὸ τῆς ἡμετέρας ἔκφυλον φύσεως; 'Ἄλλ'
15 οὐκ ἀνθρωπον αὐτὸν εἶναι φησιν, ἀλλὰ καθάπερ ἀνθρωπον, νοῦν ἔνσαρκον ὄντα. Ταῦτά ἐστιν, ἃ με πείθει ἔξω διανοίας εἶναι τὸν γράφοντα. Πῶς ὁμοιοῦται τῇ φύσει τὸ μὴ μέτοχον τῆς φύσεως; Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἔνσαρκος ἐκεῖνος νοῦς ὁ συμφυῆς τῆς σαρκὸς καὶ ἀχώριστος, ἀεὶ τοιοῦτος ὢν; Οὐκοῦν καὶ ἐκ τοιοῦτου πάντως ἐστίν; Οὐ
20 γὰρ ἂν εἴη γεννητὴ σὰρξ, εἰ μὴ ἀπὸ σαρκὸς γένοιτο, καθὼς φησὶ πού ὁ Κύριος, ὅτι «τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς σὰρξ ἐστίν». 'Ἄλλ' ὕστερον γίνεται. [Ἦϊοιαν οὖν περιτιθέμενος σάρκα ἔνσαρκος γίνεται; Τὴν οὐσαν; 'Ἄλλ' ὕστερον γίνεται. Τὴν μὴ οὐσαν; 'Ἄλλ' ἐκ τῆς αὐτῆς. Τὴν μὴ οὐσαν; Οὐκοῦν οὐ λέγεται ἔνσαρκος· οὐ γὰρ ἂν τῷ μὴ ὄντι
25 ἐπονομάζοιτο.

'Ἄλλ' ἴδωμεν τὰς ἀφύκτους αὐτοῦ τῶν συλλογισμῶν ἀνάγκας, δι' ὧν ἡμᾶς πρὸς συγκατάβασιν τοῦ ἔνσαρκον εἶναι νοῦν τὸν μονογενῆ Θεὸν συναναγκάζει. 'Εἰ μὴ νοῦς', φησίν, 'ἔνσαρκός ἐστίν ὁ Κύριος, σοφία ἂν εἴη'. 'Ὡ τῆς ἀμάχου προτάσεως! Τὸ ἕτερον ἐξ ἀμφο-
30 τέρων οἶσθαι πάντως εἶναι τὸν Κύριον, ἢ νοῦν ἔνσαρκον ἢ σοφίαν· διὰ τοῦτο φησιν ἐκεῖνο εἶναι, εἰ μὴ τοῦτο ἐστίν, ὅτ' ἂν μὴ νοῦς ἔνσαρ-

ἢ μὴ ψυχὴ. Γιατὶ δὲν θὰ ὁμολογήσει κανένας ὅτι αὐτὴ εἶναι νοερή, δὲ θὰ δεχτεῖ καὶ πῶς εἶναι ψυχὴ ἀνθρώπου. Κι ὅταν αὐτὰ δὲν ἰσχύουν, τί θέση ἔχει ἐκεῖνη ἢ τριχοτόμηση τοῦ ἀνθρώπου, ὅπου τὰ δύο τρίτα εἶναι ἄνθρωπος καὶ τὸ τρίτημόριο Θεός;

‘Δὲ θὰ γινόταν’, λέει, ‘ὁμοιος μὲ ἄνθρωπο, ἂν δὲν εἶναι, ὅπως ὁ ἄνθρωπος νοῦς ἔνσαρκος’. Ἐγώ, ἂν ἦταν χωρὶς νοῦ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος μέσω τοῦ ὁποῖου ὁ Θεὸς συμφιλώθηκε μὲ τὸν κόσμον, δὲν μπορῶ νὰ πῶ. Ὅτι ὁμοιος αὐτὸς ποὺ γράφει αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ἦταν στὰ λογικὰ του ὅταν τὰ ἔγραφε, κι ἐγὼ νὰ μὴν τὸ πῶ, φωνάζουν τὸ γραφτά του. Πῶς γίνεται ὁμοιος μὲ τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ ποὺ εἶναι κάτι διάφορο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο κι ὀλίγετα ἀμέτοχο ἀπὸ τὴ δική μας φύση; Ἄν ἡ ἀνθρώπινη σύνθεση εἶναι νοερὴ ψυχὴ καὶ σῶμα καὶ δὲν ὑπάρχει οὔτε τοῦτο τὸ σῶμα οὔτε ἐκεῖνη ἡ ψυχὴ σ’ αὐτὸν ποὺ ἐκεῖνος ἔπλασε, πῶς δέχεται τὴν ὁμοιότητά του μὲ τὸν ἄνθρωπο αὐτὸ ποὺ εἶναι ἔξω καὶ διάφορο ἀπὸ τὴ φύση μας; Διευκρινίζει ὁμοιος, αὐτὸς δὲν εἶναι ἄνθρωπος, ἀλλ’ εἶναι σὰν ἄνθρωπος, ἔνσαρκος νοῦς. Αὐτὰ μὲ κάνουν νὰ πιστέψω ὅτι αὐτὸς ποὺ γράφει δὲν εἶναι στὰ λογικὰ του. Πῶς γίνεται ὁμοιος μὲ τὴ φύση αὐτὸ ποὺ δὲ μετέχει τὴ φύση; Καὶ ποιὸς εἶναι ἐκεῖνος ὁ ἔνσαρκος νοῦς, ὁ σύμφυτος μὲ τὴ σάρκα κι ἀχώριστος, ποὺ εἶναι πάντοτε τέτοιος; Ἐπομένως προέρχεται κι ἀπὸ τὸν ὁμοίό του; Δὲ θὰ ἦταν βέβαια σάρκα γεννητὴ, ἂν δὲν γεννιόταν ἀπὸ σάρκα, ὅπως λέει κάποιος ὁ Κύριος· «αὐτὸ ποὺ γεννήθηκε ἀπὸ σάρκα εἶναι καὶ τὸ ἴδιο σάρκα»¹³. Ποιὰ λοιπὸν σάρκα περιβάλλεται καὶ γίνεται ἔνσαρκος; Αὐτὴν ποὺ ὑπάρχει; Ἀλλὰ γίνεται σάρκα ὕστερα. Αὐτὴν ποὺ δὲν ὑπάρχει; Ἀλλὰ γίνεται ἀπὸ τὴν ἴδια. Ἐπομένως δὲ λέγεται ἔνσαρκος· γιατί δὲ θὰ ἔπαιρνε βέβαια τὸ ὄνομα κάποιου ποὺ δὲν ὑπάρχει.

Ἀλλὰ ἂς δοῦμε τὰ ἀδιάσπαστα δεσμὰ τῶν συλλογισμῶν του, μὲ τὰ ὁποῖα μᾶς ὑποχρεώνει νὰ συγκατατεθοῦμε στὸ ὅτι ὁ μονογενὴς Θεὸς εἶναι νοῦς ἔνσαρκος. Ἄν, λέει, ‘δὲν ἦταν ὁ Κύριος ἔνσαρκος νοῦς, θὰ ἦταν σοφία’. Νά, ἡ ἀκαταμάχητη πρότάσή του! Πάντως τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο φαντάζεται πῶς εἶναι ὁ Κύριος, ἢ νοῦς ἔνσαρκος ἢ σοφία. Γι’ αὐτὸ λέει ὅτι εἶναι ἐκεῖνο, ἂν δὲν εἶναι

13. Ἰω. 3,6.

κος ἦ, πᾶν δὲ μὴ ἐστὶ νοῦς ἔνσαρκος, σοφία ἐστίν. Τί οὖν ὁ λίθος; Τί
 δὲ ὁ κάρθαρως; Τί δὲ τὰ λοιπὰ τῶν φαινομένων; Δώσει γὰρ ἐπὶ τού-
 των πάντως τῶν δύο τὸ ἕτερον, ἢ νοῦν αὐτὰ ἔνσαρκον ἢ σοφίαν εἶ-
 ναι· ἀλλὰ μὴν οὔτε νοῦς οὔτε σοφία τούτων ἐστὶν οὐδέν. Διαπέπτω-
 5 κεν ἄρα τῷ λογογράφῳ ἡ πρότασις καὶ διερρῦη πᾶν τὸ σκευώρημα
 τῇ τῆς ἀρχῆς διαλύσει συνδιαπεπτωκότος τοῦ λόγου. Οὐδὲ γὰρ ἐδεί-
 χθη ταῦτα τὴν ἀντιδιαστολὴν πρὸς ἄλληλα ἔχοντα, ὥστε, εἰ τὸ ἕτε-
 ρον τούτων εἶη, μὴ εἶναι τὸ ἕτερον, ἢ τὸ ἔμπαλιν, εἰ τὸ ἐν μὴ ὑπάρ-
 χοι, τὸ λειπόμενον ὑπάρχειν πάντως. Ἀλλὰ κωλύει οὐδὲν καὶ ἀμφό-
 10 τερα εἶναι κατὰ ταυτόν καὶ οὐθέτερον. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἀντιστρόφου
 τὸ τῆς προτάσεως ἀσύστατον ἴδωμεν. Εἰ γὰρ ὡς ἀληθὲς προτείνεται
 τὸ εἰ μὴ νοῦς ἐστὶν ἔνσαρκος, σοφία ἂν εἶη, ἀληθὲς καὶ τὸ ἐκ τοῦ ἀν-
 τιστρόφου ἀναφαινόμενον ὅτι, εἰ σοφία ἐστὶ, νοῦς ἔνσαρκος οὐκ
 ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν σοφίαν εἶναι τὸν Χριστὸν πᾶς ὁ παραδεξάμενος τὴν
 15 πίστιν συντίθεται· ἄρα κατὰ τὴν τοῦ σοφοῦ πρότασιν τὸ μὴ εἶναι αὐ-
 τὸν νοῦν ἔνσαρκον ὁμολογεῖται, ὥστε κατ' ἀμφοτέρα, κατὰ τε τὸν
 πρῶτον καὶ τὸν δεύτερον καὶ κατὰ τὸν νῦν λόγον, αὐτὸς ὁ λογογρά-
 φος, δι' ὧν κατασκευάζει ὁ βούλεται, τὸ μὴ εἶναι ἔνσαρκον νοῦν τὸν
 Κύριον ἀποδείκνυσιν. Τοιαύτη ἡ πρότασις, τοιαύτη καὶ ἡ διὰ μέσου
 20 κατασκευή.

Ἄξιον ἀμφοτέρων καὶ τὸ συμπέρασμα. Τί λέγει; Ὁὐκ ἦν ἐπι-
 δημία Θεοῦ ἢ Χριστοῦ παρουσία, ἀλλ' ἀνθρώπου γέννησις'. Γελά-
 τωσαν ἐπὶ τοῖς εἰρημένους ὅσοι ἀγέρωχοι· ἡμεῖς δὲ δακρύειν εὐκαι-
 ρον ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ τῶν εἰρημένων καὶ τῇ ματαιότητι κρίναντες ἐπὶ
 25 πλέον διελέγγχειν τὸν λόγον, ὡς ἂν μὴ γελοιάζειν δόξαιμεν, παραι-
 τούμεθα. Τίς γὰρ οὐκ ἂν εἰκότως γελάσειεν ἐπὶ τῇ ἀσυναρτητῷ τοῦ
 συλλογισμοῦ πλοκῆ; Ἐκθήσομαι δὲ τὴν λέξιν αὐτὴν κατὰ τὸ ἀκό-
 λουθον οὕτως ἔχουσιν· Ἐἰ μὴ νοῦς ἔνσαρκός ἐστὶν ὁ Κύριος, σοφία
 ἂν εἶη φωτίζουσα νοῦν ἀνθρώπου· αὕτη δὲ τὸ ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις.
 30 Εἰ δὲ ταῦτα, οὐκ ἦν ἐπιδημία Θεοῦ ἢ Χριστοῦ παρουσία, ἀλλ' ἀν-
 θρώπου γέννησις'. Τὸ μὲν οὖν σοφίαν εἶναι τὸν Κύριον ὑπερέχουσιν
 πάντα νοῦν οὐδεὶς ἂν τῶν εὐσεβούντων ἀρνήσαιτο, ταῖς φωναῖς τῶν

αυτό· όταν δὲν εἶναι ἔνσαρκος νοῦς, κάθε τι πού δὲν εἶναι ἔνσαρκος νοῦς εἶναι σοφία. Καὶ ἡ πέτρα τί εἶναι; Καὶ τὸ σκαθάρι; Καὶ τὰ ἄλλα πού βλέπομε; Θὰ δεχτεῖ ὅπωςδήποτε κι ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο τὸ ἓνα ἢ ὅτι εἶναι ἔνσαρκος νοῦς ἢ ὅτι εἶναι σοφία. Κανένα ὁμως ἀπὸ αὐτὰ δὲν εἶναι οὔτε νοῦς οὔτε σοφία. Ἐπομένως ἔπεσε ἡ πρόταση τοῦ λογογράφου καὶ κατέρρευσε ὅλη ἡ σκευωρία του· μετὴ διάλυση τῆς βασικῆς ἀρχῆς ἔπεσε καὶ ὁ συλλογισμός. Οὔτε δηλαδὴ ἀποδείχτηκε ὅτι αὐτὰ ἀντιδιαστέλλονται μεταξύ τους, ὥστε, ἂν ἀληθεύει τὸ ἓνα ἀπὸ αὐτά, νὰ μὴν ἀληθεύει τὸ ἄλλο, καὶ τὸ ἀντίθετο, ἂν δὲν ὑπάρχει τὸ ἓνα, νὰ ὑπάρχει ὅπωςδήποτε τὸ ἄλλο. Ἀλλὰ δὲν ἐμποδίζει τίποτε καὶ τὰ δύο νὰ συνισχύουν καὶ κανένα. Ἄς δοῦμε ὁμως κι ἀντίστροφα τὴν ἀσυναρτησία τῆς πρότασης. Ἄν προτείνεται ὡς ἀληθινὴ ἡ πρόταση ‘ἂν δὲν εἶναι νοῦς ἔνσαρκος, θὰ εἶναι σοφία’, θὰ εἶναι ἀληθὲς κι αὐτὸ πού δηλώνει ἡ ἀντίστροφή τῆς ὅτι ‘ἂν εἶναι σοφία, δὲν εἶναι νοῦς ἔνσαρκος’. Ἀλλὰ ὁποιος δέχτηκε τὴν πίστη συμφωνεῖ ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι σοφία. Ἄρα κατὰ τὴν πρόταση τοῦ σοφοῦ ὁμολογεῖται ὅτι αὐτὸς δὲν εἶναι νοῦς ἔνσαρκος. Ὡστε καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, τόσο κατὰ τὸν πρῶτο καὶ τὸ δεύτερο συλλογισμό ὅσο καὶ κατὰ τὸν τωρινὸ συλλογισμό του, ὁ ἴδιος ὁ λογογράφος, μετὰ ὅσα ἀποδεικνύει ὅ,τι θέλει, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Κύριος δὲν εἶναι νοῦς ἔνσαρκος. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρότασή του καὶ τέτοια καὶ ἡ ἐνδιάμεση σοφιστεία.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ἄξιο καὶ γιὰ τὶς δύο. Τί λέει; ‘Ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι ἐπίσκεψη στὴ γῆ τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ γέννηση ἐνὸς ἀνθρώπου’. Ὅσοι ὑπερήφανοι ἄς γελάσουν μετὰ τὰ λόγια αὐτά. Ἐμεῖς ὁμως, θεωρῶντας πῶς εἶναι περίσταση γιὰ κλάματα ἀπὸ τὰ ἀπατηλὰ καὶ μάταια λόγια του, παραιτούμαστε ἀπὸ τὸν παρατέρα ἔλεγχο τοῦ λόγου, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθοῦμε γελοῖοι. Ποιὸς δὲ θὰ γελάσει δικαιολογημένα γιὰ τὴν ἀσυνάρτητη σειρά τοῦ συλλογισμοῦ του; Θὰ παραθέσομε τὴ συνέχεια τὶς ἴδιες του διατυπώσεις πού εἶναι οἱ ἀκόλουθες. Ἄν ὁ Κύριος δὲν εἶναι νοῦς ἔνσαρκος, θὰ εἶναι σοφία πού φωτίζει τὸ νοῦ τῶν ἀνθρώπων. Κι αὐτὴ εἶναι ὅ,τι ἔχουν ὅλοι οἱ ἀνθρώποι. Ἄν αὐτὰ εἶναι ἔτσι, ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ δὲν εἶναι ἔλευση Θεοῦ στὴ γῆ ἀλλὰ γέννηση ἀνθρώπου’. Ὅτι ὁ Κύριος εἶναι σοφία πού ὑπερβαίνει κάθε νοῦ, δὲ θὰ τὸ ἀρνηθεῖ κανένας πιστὸς, καθὼς τὸν ὀδηγοῦν σ’ αὐτὸν οἱ λόγοι τῶν

ἀγίων Πατέρων καὶ Ἀποστόλων πρὸς ταῦτα χειραγωγούμενος. Καὶ γὰρ ὅτι σοφία ἐγενήθη ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ, διαρρήδην ὁ Παῦλος βοᾷ· καὶ ὅτι «ἐπεφάνη ἡμῖν ἡ σωτήριος χάρις, παιδεύουσα ἡμᾶς ἀρνήσασθαι μὲν τὴν ἀσέβειαν, δι' ὁσιότητος δὲ καὶ δικαιοσύνης προσ-
 5 δέχεσθαι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα», καὶ ταῦτα τοῦ Ἀποστόλου διεξιόντος ἠκούσαμεν· νοῦν δὲ ἔνσαρκον τὸν μονογενῆ Θεόν, τὸν ἐπὶ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσιν, οὔτε ἠκούσαμεν τῶν ἀγίων τινὸς οὔτε παρενθεῖναι ταῖς θεαῖς φωναῖς τὴν ἀλλόκοτον ταύτην καινοφω-
 10 καινοῦ λογογράφου, ὃς βούλεται διὰ τῆς ψυχρᾶς ταύτης κατασκευῆς τοῦ σοφίσματος ἐκβαλεῖν μὲν ἐπὶ τοῦ Κυρίου τὴν τῆς σοφίας ὁμολογίαν, δι' ἧς πάντα νοῦν φωτίζεσθαι πεπιστεύκαμεν, ἀντεισαχθῆναι δὲ τὴν παράλογον ταύτην καινοφωρίαν, ἵνα νοῦς ἔνσαρκος ὁ Μονογενῆς καὶ μὴ σοφία κατονομάζεται. [Ἐὰν γὰρ σοφία', φησὶν, 'πι-
 15 στευθῆ εἶναι ὁ Κύριος, ἢ ἐν πᾶσι γινομένη δηλαδὴ τοῖς δεχομένοις τὴν χάριν, οὐκέτι ἐπιδημίαν Θεοῦ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν ὁμολογήσομεν, ὡς ἠλλοτριωμένης τοῦ Θεοῦ τῆς σοφίας'. Τίς οὐκ ἂν τὸν ἄνδρα τῆς μελαγχολίας ταύτης οἰκτεῖρειεν; Ἐὰν σοφίαν', φησὶν, 'εἶναι πιστεύσωμεν, οὐκ ἔσται Θεοῦ ἐπιδημία ἢ Χριστοῦ παρουσία', ὃς
 20 ἐγεννήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, ἀλλὰ ἀνθρώπου γέννησις. Ἐὰν σοφία ᾗ; Οὐκ ἤκουσας τοῦ προφήτου βοῶντος ὅτι «ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήφεται καὶ τέξεται Υἱόν»; Καὶ ὅτι «παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν»; Καὶ ὅτι «Υἱὸς τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ὄμου ἔχει, ὡς ἰσχυρὸς καὶ δυνατὸς» καὶ οὐ μόνον τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ «καὶ τοῦ μέλλοντος αἰῶ-
 25 νος πατήρ»;

Ἄλλ' εἰσώμεν τοῦτον τὸν ὄνειρῶδη λῆρον, δι' οὗ ἀπεφάνητο νοῦν ἔνσαρκον αὐτὸν δεῖν εἶναι λέγειν, μήτε σοφίαν φωτίζουσαν μήτε τὴν διὰ γεννήσεως εἰς τὴν ζωὴν ἡμῶν πάροdon. Ἐτερον ἐπιχείρημα· Ἐἰ μὴ νοῦς ἔνσαρκος', φησὶν, 'γέγονεν ὁ Λόγος, ἀλλὰ σο-
 30 φία'. Ἐν ᾧ τί πάλιν παθὼν ὁ σοφὸς ἀντιδιαστέλλει τὸν νοῦν τῇ σοφίᾳ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀντιδιακειμένων; Οἱ δι' ἀκριβείας τὰ ὄντα διαιροῦντές φασι τὰ ἀντιδιαστελλόμενα τῶν ὀνομάτων τῆς ἀλλήλων

ἀγίων πατέρων καὶ τῶν ἀποστόλων. Ὅτι δηλαδή γεννήθηκε γιὰ χάρη μας ἀπὸ τὸ Θεὸ σοφία, τὸ φωνάζει ἀπερίφραστα ὁ Παῦλος¹⁴. Καὶ ὅτι «φανερώθηκε σ' ἐμᾶς ἡ χάρη τῆς σωτηρίας καὶ μᾶς καθοδηγεῖ ν' ἀρνηθοῦμε τὴν ἀσέβεια καὶ μὲ ὀσιότητα καὶ δικαιοσύνη νὰ περιμένουμε τὴ μακάρια ἐλπίδα» κι αὐτὰ ἀκούσαμε νὰ τὰ ἐκθέτει ὁ Ἀπόστολος¹⁵. Ἀλλὰ ὅτι εἶναι νοῦς ἑνσαρκος ὁ μονογενῆς Θεός, ὁ ἐπόπτης τῶν πάντων καὶ κυβερνήτης καὶ ἐμψυχωτής, οὔτε ἀπὸ κάποιον ἅγιο τὸ ἀκούσαμε οὔτε δεχόμεστε ὅτι παρενέβαλε ἀνάμεσα στὶς θεῖες φωνές αὐτῆ τὴν ἀλλόκοτη νέα διδασκαλία καὶ μάλιστα ὅταν ἀποβλέπομε στὸ σκοπὸ τοῦ νέου λογογράφου, πού θέλει μὲ τὴν ψυχρὴ αὐτῆ κατασκευὴ τοῦ σοφισματός του νὰ μᾶς ἐμποδίσει ν' ἀποδίδομε στὸν Κύριο τὴ σοφία πού πιστεύομε ὅτι φωτίζει κάθε νοῦ καὶ νὰ εἰσαχθεῖ στὴ θέση τῆς ὁ παράλογος αὐτὸς νεολογισμὸς, ὥστε νὰ ὀνομάζεται ὁ Μονογενῆς νοῦς ἑνσαρκος καὶ ὄχι σοφία. Γιατὶ λέει ἄν πιστέψομε ὅτι ὁ Κύριος εἶναι σοφία, πού ἐρχεται δηλαδή σὲ ὄλους ὅσοι δέχονται τὴ χάρη, δὲ θὰ ὁμολογήσομε ἔλευση τοῦ Θεοῦ τὴν παρουσία ἐδῶ τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδὴ ἡ σοφία εἶχε ἀποξενωθεῖ ἀπὸ τὸ Θεό'. Ποιὸς δὲ θὰ ἐλέησει τὸν ἄνθρωπο γι' αὐτὴ τὴν ὑποχονδρία; Ἐάν, λέει, πιστέψομε πὼς εἶναι σοφία, δὲ θὰ εἶναι τότε ἐπιδημία Θεοῦ ἡ παρουσία τοῦ Χριστοῦ, πού γεννήθηκε γιὰ χάρη μας ὡς σοφία ἀπὸ τὸ Θεό¹⁶, ἀλλὰ θὰ εἶναι γέννηση ἀνθρώπου. Ἄν εἶναι σοφία; Δὲν ἄκουσες τὸν προφήτη πού φωνάζει ὅτι «ἡ παρθένος θὰ συλλάβει καὶ θὰ γεννήσει υἱό»; καὶ ὅτι «γεννήθηκε γιὰ χάρη μας παιδί»; Καὶ ὅτι «ὁ υἱὸς ἔχει τὴν ἐξουσία του ἐπάνω στὸν ὄμο»¹⁷, ἐπειδὴ εἶναι ἰσχυρὸς καὶ δυνατὸς καὶ Πατέρας ὄχι μόνο τοῦ περασμένου ἀλλὰ καὶ τοῦ μελλοντικοῦ αἰῶνα;

Ἄς ἀφήσομε ὁμῶς αὐτὸ τὸ παραμιλητό, πού ἐβγαλε ὅτι πρέπει νὰ λέμε πὼς αὐτὸς εἶναι νοῦς ἑνσαρκος καὶ οὔτε σοφία πού μᾶς φωτίζει οὔτε ἡ εἰσοδός του ἐγινε στὴ ζωὴ μας μὲ τὴ γέννηση. Ἄλλος ἰσχυρισμὸς: Ἄν, λέει, ἔδεν ἦταν ὁ Λόγος νοῦς ἑνσαρκος ἀλλὰ σοφία'. Ἐδῶ πάλι τί ἔπαθε ὁ σοφὸς καὶ ἀντιδιαστέλλει τὸ νοῦ πρὸς τὴ σοφία, σὰ νὰ ἦταν ἀντίθετα; Ὅσοι διαιροῦν λεπτομερῶς τὰ ὄντα, λένε ὅτι ὄσα ὀνόματα ἀντιδιαστέλλονται τὸ ἓνα ὑπο-

16. Α' Κορ. 1,30.

17. Ἦσ. 7,14· 9,5-6.

ὑποχωρεῖν παρουσίας ὡς τῷ θανάτῳ τὴν ζωὴν καὶ τῇ ζωῇ πάλιν τὸν θάνατον, τῇ ἀρετῇ τὴν κακίαν κάκεινη ταύτην καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τὸν αὐτὸν λέγεται τρόπον. Πῶς τοίνυν οὗτος κατὰ τὸ ἴσον τοῖς ἀντιθέτοις ἀντιδιαστέλλει τῷ νῶ τὴν σοφίαν, ὡσπερ ἀμήχανον ἐν 5 τῷ αὐτῷ καὶ περὶ τὸν αὐτὸν εἶναι τὰ δύο; Διὸ φησὶν 'εἰ μὴ νοῦς ἔν-
 10 σαρκος ἦν, σοφία ἦν' ὡς εἴ τις λέγοι, 'εἰ μὴ ὑγεία ἐστί, νόσον εἶναι'. Τίς οὖν ἢ κατασκευὴ; 'Εἰ σοφία', φησὶν, 'ἦν ἐν τῷ νῶ, οὐ κατέβη ὁ Κύριος οὐδὲ ἐκέκνωσεν ἑαυτόν'. Ὡς τῆς ἀνανταγωνίστου ἀνάγκης! Πῶς κατασκευάζει τὸ μὴ καταβεβηκέναι τὸν Κύριον ἐκ τοῦ δεῖξαι, 10 ὅτι σοφία ἦν; Οὐκοῦν, εἰ ἐκ τοῦ σοφίαν αὐτὸν εἶναι ἀθετεῖται ἡ κά-
 15 θοδος, ὁ τὴν κατὰβασιν ὁμολογῶν τὸ μὴ εἶναι σοφίαν ἐξ ἀνάγκης κατασκευάζει. Ἀλλὰ μὴν ὁμολογεῖται παρὰ τοῦ Ἀπολιναρίου κάθο-
 20 δος. Ἐπειὶ τὸ μὴ εἶναι σοφίαν τὸν κατεληλυθότα παρ' ἐκείνου συνω-
 25 μολόγηται.

15 Τοιαῦτα τοῦ γενναίου τὰ σοφὰ κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιχειρήμα-
 20 τα. Εἶτα ἐπάγει διὰ τῆς ἀσυναρτήτου ἀκολουθίας τῇ προτάσει ταύτῃ τὴν ἐκ τῶν μὴ τεθέντων κατασκευὴν, ἔχουσαν οὕτω· 'διὰ τοῦτο καὶ ἄνθρωπος ἦν· ἄνθρωπος γὰρ νοῦς ἐν σαρκὶ κατὰ τὸν Παῦλον'. Πα-
 25 ραιτοῦμαι δὲ τοῖς ἐντυγχάνοντος μὴ παρ' ἡμῶν οἴεσθαι κατὰ τινα
 30 παιδιὰν ἐπὶ γέλῳ τὰ τοιαῦτα, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Ἀπολιναρίου συμπλάσσεσθαι· ἔξεστι γὰρ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν παρ' αὐτοῦ γεγραμμέ-
 35 νων μαθεῖν, ὅτι κατὰ τὴν λέξιν ὁ παρ' ἐκείνου προενήνεκται λόγος οὕτως ἔχων. Κατὰ ποῖον τοίνυν Παῦλον νοῦς ἔνσαρκος ἄνθρωπος λέγεται; Εἰπάτω τίνα ἕτερον ἐν κρυπτῷ ἔχει Παῦλον; Ὁ γὰρ δοῦλος
 40 Ἰησοῦ Χριστοῦ ὁ κλητὸς Ἀπόστολος ἐν πᾶσι τοῖς παρ' αὐτοῦ γε-
 45 γραμμένοις τοιοῦτον εἶπεν οὐδέν. Εἰ οὖν μήτε ἡ ἀκολουθία μήτε ἡ μαρτυρία τὸν λόγον συνίστησι, πόθεν ἢ ἀλλόκοτος αὐτῆ δογματο-
 50 ποιῶ τὸ πιστὸν ἔχει; Πάλιν ἕτερον τοῖς εἰρημένοις ἐπάγει νόημα.

'Ἐπειδὴ ἄνθρωπος', φησὶν, 'ἦν καὶ ἐπουράνιος, οὗτος ὁ χοῖ-
 30 κός'. Πάλιν λέγω [ἐπιλελησθαι τῆς Μαρίας, ἣ εὐαγγελίζεται ὁ Γα-
 35 βριήλ, ἐφ' ἣν ἐληλυθέναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα πιστεύεται, ἣ ἐπισκιάζει τοῦ Ὑψίστου ἢ δύναμις, ἀφ' ἧς τίκτεται ὁ Ἰησοῦς «ὁ ἔχων τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ ὧμου αὐτοῦ», τουτέστιν ὁ βαστάζων ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν ἀρχήν. Ἀρχὴ δὲ πάντως ἐστὶν ὁ Θεὸς Λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν καὶ ἀρχὴ ὢν, καθ-
 40 ὡς φησὶ πού τῆς Γραφῆς ὁ Λόγος, ὅτι «ἐγὼ εἰμι ἡ ἀρχή»]. Ἡ τοί-

χωρεῖ στήν παρουσία τοῦ ἄλλου ὅπως ἡ ζωὴ στοῦ θάνατο καὶ πάλι ὁ θάνατος στὴ ζωὴ, ἢ κακία στήν ἀρετὴ κι αὐτὴ σ' ἐκείνην καὶ ὅσα ἄλλα ἔχουν τὴν ἴδια σχέση. Πῶς λοιπὸν αὐτὸς ἐδῶ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο μὲ τὰ ἀντίθετα ἀντιδιαστέλλει τὴ σοφία στοῦ νοῦ, σὰ νὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ συνυπάρξουν τὰ δύο ταυτόχρονα στὸν ἴδιο; Γι' αὐτὸ λέει: "Ἄν δὲν ἦταν ἐνσαρκος νοῦς, ἦταν σοφία", σὰ νὰ λέει κάποιος: ἂν δὲν ὑπάρχει ὑγεία, ὑπάρχει νόσος. Ποιὰ λοιπὸν εἶναι ἡ ἀπόδειξη; "Ἄν ὑπῆρχε μέσα στοῦ ἡ σοφία", λέει, "ὁ Κύριος δὲν κατέβηκε οὔτε κένωσε τὸν ἑαυτό του". Τί ἀκαταμάχητη λογική! Πῶς ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Κύριος δὲν κατέβηκε δείχνοντας ὅτι ἦταν σοφία; Ἄν λοιπὸν καταργεῖται ἡ κάθοδος του ἐπειδὴ εἶναι σοφία, τότε ὅποιος ὁμολογεῖ τὴν κατάβασή του ἀποδεικνύει ὑποχρεωτικά ὅτι δὲν εἶναι σοφία. Ὁμως ὁ Ἀπολινάριος ὁμολογεῖ κατάβαση. Ἄρα συνὸμολογεῖ ὅτι αὐτὸς πού κατέβηκε δὲν εἶναι σοφία.

Αὐτὰ εἶναι τὰ σοφὰ ἐπιχειρήματα τοῦ γενναίου κατὰ τῆς ἀλήθειας. Ἐπειτα προσθέτει μὲ μιὰ ἀσυνάρτητη σειρὰ στήν πρόταση αὐτὴ τὴν ἀπόδειξη ἀπὸ προτάσεις πού δὲν εἶχαν τεθεῖ καὶ πού εἶναι ἡ ἀκόλουθη: "Γι' αὐτὸ καὶ ἦταν ἄνθρωπος: γιατί ὁ ἄνθρωπος εἶναι νοῦς μέσα στὴ σάρκα, κατὰ τὸν Παῦλο". Παρακαλῶ ὅσους μὲ διαβάζουν νὰ μὴ νομίζουν ὅτι αὐτὰ εἶναι πλάσματα τοῦ νοῦ μου γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Ἀπολινάριου γιὰ νὰ παίξω καὶ νὰ προκαλέσω γέλιο. Μποροῦμε νὰ μάθομε καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γραφτά του ὅτι ἔχει προδιατυπώσει ἐκεῖνος κατὰ λέξη τὸ λόγο αὐτόν. Κατὰ ποιὸν Παῦλο λοιπὸν ὁ ἄνθρωπος λέγεται ἐνσαρκος νοῦς; Ἄς μᾶς πεῖ ποιὸν ἄλλο Παῦλο κρατεῖ κρυμμένο. Γιατί ὁ δοῦλος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ Ἀπόστολος πού ἔχει κληθεῖ, δὲν εἶπε τίποτε ἀνάλογο σὲ ὅλα ὅσα ἔχει γράψει.

"Ἐπειδὴ", λέει, "ἦταν ἄνθρωπος καὶ ἐπουράνιος, αὐτὸς ὁ χοϊκός". Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἔχει λησμονήσει τὴ Μαρία, στήν ὁποία εὐαγγελίζεται ὁ Γαβριὴλ καὶ πιστεύομε ὅτι κατέβηκε τὸ ἅγιο Πνεῦμα, πού τὴν ἐπισκιάζει ἡ δύναμη τοῦ Ὑψίστου, ἀπὸ τὴν ὁποία γεννήθηκε ὁ Ἰησοῦς πού ἔχει τὴν ἀρχὴ του ἐπάνω στὸν ὦμο του, πού ἔχει δηλαδὴ τὴν ἀρχὴ ἀπὸ τὸν ἑαυτό του. Καὶ ἀρχὴ ἀσφαλῶς εἶναι ὁ Θεὸς Λόγος, πού εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ εἶναι ἀρχὴ, ὅπως λέει κάπου ὁ λόγος τῆς Γραφῆς, ὅτι «ἐγὼ εἶμαι ἡ

νυν δειξάτω μὴ ἐν γῆ τὴν παρθένον, ἢ ἀνθρωπον οὐράνιον μὴ πλασ-
 σέτω μηδὲ φοβείτω τοὺς ἀμαθεστέρους ὡς εἰς τὸ θεῖον ἐξαμαρτά-
 νοντας, ὡς τὸ ἀνθρώπινον παραδεξάμενοι μὴ συνομολογοῖεν τὸ
 θεῖον. Ἡ μὲν γὰρ ἐκ γυναικὸς γέννησις τὸ ἀνθρώπινον ἔχει, ἡ δὲ
 5 παρθενία ὑπηρετήσασα τῷ τόκῳ τὸ ὑπὲρ ἀνθρωπον ἔδειξεν. Ὡστε
 τὸ μὲν γεννηθὲν ἀνθρωπος, ἡ δὲ πρὸς τὴν γέννησιν δύναμις οὐκ ἐξ
 ἀνθρώπων, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἀγίου καὶ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνά-
 μεως. Οὐκοῦν κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ ἀνθρωπὸς ἐστὶ καὶ Θεός,
 τῷ ὀρωμένῳ ἀνθρωπος, τῷ νοουμένῳ Θεός. Ὁ δὲ οὐ τοῦτο φησιν,
 10 ἐν τῷ συμπεράσματι τῷ φαινομένῳ τὸ θεῖον, οὐ τῷ νοητῷ ὀριζόμε-
 νος.

Ἄλλὰ πρὸς τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα τῷ λόγῳ μετέλθωμεν. Ἐί
 μετὰ τοῦ Θεοῦ, φησί, νοῦ ὄντος, καὶ ἀνθρώπινος νοῦς ἦν ἐν
 Χριστῷ. Τοῦτο ἡ πρότασις. Ἡμεῖς δὲ τῷ εἰρημένῳ ἀντιπροτείνο-
 15 μεν. Τίς τῶν ἀγίων νοῦν τὸ θεῖον ὠρίσατο; Παρὰ ποίαις γραφαῖς
 ταῦτὸν εἶναι τῷ νῷ τὸν Θεὸν ἐδιδάχθημεν, ὥστε παραδέξασθαι τὸ
 λεγόμενον, ὅτι ὁ μὲν κατὰ Χριστὸν ἀνθρωπος ἄνους, ὁ δὲ Θεὸς νοῦς
 τῷ ἀνοήτῳ γίνεται; Ἄρα χρῆ καὶ ὄλον τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου
 καταγράψαι τὸν ὄνειδον. Ἄλλὰ δέδοικα, μὴ χλευασταὶ τινες τοῖς ἐν-
 20 τυγχάνουσι δόξωμεν ὡς ἐπὶ γέλωτι τὴν ἀσχημοσύνην τοῦ λογογράφου
 δημοσιεύοντες. Πλὴν ὡς ἂν μὴ ἀτελῆς μένοι ἡ πρότασις, τὸ
 συμπέρασμα μόνον ἐπαγαγεῖν δεόν, τὸν διὰ μέσου συρφετὸν ὑπερ-
 βήσομαι. Ἐί μετὰ τοῦ Θεοῦ, φησί, νοῦ ὄντος, καὶ ἀνθρώπινος ἦν ἐν
 Χριστῷ νοῦς· οὐκ ἄρα ἐπιτελεῖται ἐν αὐτῷ τὸ τῆς σαρκώσεως ἔρ-
 25 γον. Εἰ δὲ μὴ ἐπιτελεῖται τὸ τῆς σαρκώσεως ἔργον ἐν τῷ αὐτοκι-
 νήτῳ καὶ μὴ ἀναγκαστικῷ νοί, ἐν τῷ ἑτεροκινήτῳ καὶ ὑπὸ τοῦ θείου
 νοῦ ἐνεργουμένη σαρκὶ τελεῖται τὸ ἔργον, ὃ ἐστὶ λύσις ἀμαρτίας· με-
 ταλαμβάνει δὲ τῆς λύσεως ὁ ἐν ἡμῖν αὐτοκίνητος νοῦς, καθ' ὅσον οἰ-
 κειοῖ ἑαυτὸν Χριστῷ.

30 Ὅρᾱς πῶς οἰκεία τῇ προτάσει τὰ συμπεράσματα; Τάχα δὲ τινος

ἀρχή»¹⁸. Ἡ ἄς μᾶς ἀποδείξει λοιπὸν ὅτι ἡ Παρθένος δὲν εἶναι στή γῆ ἢ νὰ μὴν πλάθει μὲ τὸ νοῦ του ἀνθρώπο οὐράνιο καὶ νὰ μὴ φοβίζει τοὺς πῖο ἀμαθεῖς ὅτι τάχα ἀμαρτάνουν στὸ Θεό, γιατί μὲ τὸ νὰ παραδεχτοῦν τὸ ἀνθρώπινο δὲν ὁμολογοῦν μαζὶ καὶ τὴ θεότητα. Ἡ γέννηση δηλαδὴ ἀπὸ γυναίκα ἔχει τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο, ἐνῶ ἡ παρθενία ποὺ ὑπηρέτησε στὴ γέννηση ἔδειξε τὸ ὑπερανθρώπινο στοιχεῖο. Ὡστε ὁ,τι γεννήθηκε εἶναι ἀνθρώπος, δὲν εἶναι ὁμως ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἢ δύναμη ποὺ προκάλεσε τὴ γέννηση, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα καὶ τὴ δύναμη τοῦ Ὑψίστου. Ἐπομένως ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς εἶναι ἀνθρώπος καὶ Θεός, ἀνθρώπος ὡς πρὸ αὐτὸ ποὺ βλέπομε καὶ Θεός ὡς πρὸς αὐτὸ ποὺ τὸν νοοῦμε. Αὐτὸς ὁμως δὲν τὸ δέχεται καὶ ὀρίζει στὸ συμπέρασμα του τὸ Θεὸ ἀπὸ τὴν ὁρατὴ κι ὄχι ἀπὸ τὴ νοητὴ διάσταση.

Ἄς προχωρήσουμε στὸ ἐπόμενο ἐπιχείρημα του. Ἐπειδὴ εἶναι, λέει, ἄμαζι μὲ τὸ Θεό, ποὺ εἶναι νοῦς, ὑπάρχει καὶ ἀνθρώπινος νοῦς μέσα στὸ Χριστό. Αὐτὸ εἶναι ἡ πρότασή του. Ἐμεῖς σ' αὐτὸ ἀντιπροτείνουμε. Ποιὸς ἀπὸ τοὺς ἁγίους ὄρισε τὸ θεῖο ὡς νοῦ; Ποιὸς Γραφὲς μᾶς δίδαξαν ὅτι ὁ Θεὸς ταυτίζεται μὲ τὸ νοῦ, ὥστε νὰ δεχτοῦμε τὸ λόγο του ὅτι ὁ ἀνθρώπος Χριστὸς εἶναι δίχως νοῦ, ἐνῶ ὁ Θεὸς γίνεται ὁ νοῦς τοῦ ἀνόητου; Πρέπει βέβαια νὰ περιγράψω ὅλο τὸ αἶσχος τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἀλλὰ φοβοῦμαι μὴ μὲ νομίσουν οἱ ἀναγνώστες μου ὡς ἕνα χλευαστὴ ποὺ κοινολογῶ τὴν ἀπρέπεια τοῦ λογογράφου γιὰ νὰ προκαλέσω γέλια. Γιὰ νὰ μὴ μείνει ὁμως ἀσυμπλήρωτη ἡ πρότασή του, πρέπει νὰ προσθέσω μόνον τὸ συμπέρασμα καὶ ν' ἀφήσω τὴν ἐνδιάμεση πολυλογία. Ἐπειδὴ εἶναι, λέει, ἄμαζι μὲ τὸ Θεό, ποὺ εἶναι νοῦς, ὑπῆρχε καὶ στὸ Χριστό ἀνθρώπινος νοῦς. Ἄρα δὲν πραγματοποιεῖται μέσα σ' αὐτὸν τὸ ἔργο τῆς σάρκωσης. Ἐπειδὴ ὁμως δὲν ἐπιτελεῖται τὸ ἔργο τῆς σάρκωσης οὔτε στὸ νοῦ ποὺ κινεῖται ἀπὸ μόνος του καὶ δὲν ἐξαναγκάζεται, τότε πραγματοποιεῖται τὸ ἔργο μέσα στὴν ἑτεροκίνητη σάρκα ποὺ τὴν κινεῖ ὁ θεῖος νοῦς, καὶ ποὺ εἶναι ἡ διάλυση τῆς ἁμαρτίας. Στὴ διάλυσή της παίρνει μέρος ὁ μέσα μας αὐτοκίνητος νοῦς, στὸ βαθμὸ ποὺ συνδέεται μὲ τὸ Χριστό.

Βλέπετε πόσο ἀνάλογα μὲ τὴ προτίμηση τῶν συλλογισμῶν

18. Ἀποκ. 1,8.

ἐπαιδοῦ καὶ γαζαρηνοῦ προσδεόμεθα πρὸς τὸ διακρίῃναι ἡμῖν τὰ τῶν ἐνυπνίων αἰνίγματα, ὥστε εἰπεῖν τί σημαίνει ἢ τῶν ρημάτων τούτων καινοφωνία· ὁ αὐτοκίνητος νοῦς καὶ ἑτεροκίνητος, σὰρξ ἢ ἐπιτελοῦσα τὸ ἔργον τῆς λύσεως. Ἄλλ' ἀφείσθω καὶ ταῦτα τῇ ἀγε-
 5 ρωχίᾳ τῶν νέων καταχλευάζεσθαι, ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προΐωμεν. Ἐἴ τι πλέον', φησὶν, ἕτερος ἑτέρου κομίζεται, τοῦτο δι' ἄσκησιν γίνεται· οὐδεμία δὲ ἄσκησις ἐν Χριστῶ· οὐκ ἄρα νοῦς ἐστὶν ἀνθρώπινος'. Πῶς μέμνηται τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς; Ποία τοῦ Βεσελεὴλ ἄσκησις τῶν τεχνῶν καθηγήσατο; πόθεν δὲ τῶ Σολο-
 10 μῶντι τῶν τοσοῦτων ἠ-γνώσις; Ὁ δὲ τὰ συκάμινα κνίζων Ἀμῶς πῶς ἐξ αἰπόλων· τοσαύτην ἔσχεν ἐν προφητείᾳ τὴν δύναμιν; Καὶ ὁμοῦς οὐδεὶς τῶν εἰρημένων ἐξ οὐρανοῦ καταβέβηκεν, ὃς οὔτε ἐν ἀρχῇ ἦν οὔτε ἴσα Θεῶ ἦν.

Ἄλλὰ σιγάσθω καὶ τοῦτο τὸ ἐπιχείρημα μάλιστα διὰ τὸ προσ-
 15 φυῆς τοῦ προτεθέντος αὐτῶ συμπεράσματος οὕτω κατὰ τὴν λέξιν ἔχοντος· Ὁὐκ ἄρα σώζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος δι' ἀναλήψεως νοῦ καὶ ὄλου ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ προσλήψεως σαρκός'. Τὸ μὲν συμπέρασμα τοῦτο· τὴν δὲ τῆς ἀναλήψεως καὶ προσλήψεως διαφορὰν ἐρμηνευόντων οἱ ταῖς γραμματικαῖς ψυχρολογίαις ἐμμελετήσαντες,
 20 ὥστε τῶν τοιούτων τοῦ λόγου μορίων, ἃ προθέσεις κατονομάζονται, τεχνολογεῖν ἐν μειρακίοις τὴν ἐν ὀλίγῳ διαφωνίαν. Ἡμεῖς γὰρ καὶ τὸν προσειλημμένον ἀνειλῆφθαι νομίζομεν καὶ τὸν ἀνειλημμένον προσειλῆφθαι οὐκ ἀμφιβάλλομεν, παρὰ τῆς Γραφῆς τὴν τοιαύτην χρῆσιν τοῦ λόγου μεμαθηκότες. «Μετὰ δόξης προσελάβου με»,
 25 φησὶν ὁ Δαβὶδ· καὶ πάλιν ἐτέρωθι· «ἐξέλεξάτο Δαβὶδ τὸν δοῦλον αὐτοῦ καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸν ἐκ τῶν ποιμνίων τοῦ πατρὸς αὐτοῦ». Οὐκοῦν καὶ ὁ μετὰ δόξης προσληφθεὶς ἀνελήφθη καὶ ἐκ τῶν ποιμνίων ἀναληφθεὶς προσελήφθη· περὶ γὰρ τοῦ αὐτοῦ δύο λέγει, ὥστε τί βούλεται ὁ λέγων οὐκ ἀναλήψει ἀλλὰ προσλήψει τῶ Μονογενεῖ τὸ κατὰ
 30 τὸν ἄνθρωπον οἰκονομεῖσθαι μυστήριον, οὐδ' ἂν αὐτὸς εἶποι τάχα. Ἐγὼ δὲ φεύγων τῇ ἰλύϊ τῶν ἀσυναρτήτων αὐτοῦ ρημάτων συνδια-

19. Δαν. 4,7.

20. Ἐξ. 31,1.

21. Ἀμῶς 7,14.

του είναι τὰ συμπεράσματά του; Χρειαζόμαστε ἴσως κάποιο ξορκιστή καὶ κάποιο γαζαρηνό¹⁹, γιὰ νὰ μᾶς ἐξηγήσει τοὺς γρίφους τῶν ὀνείρων μας, ὥστε νὰ ποῦμε τί σημαίνουν οἱ πρωτόγνωρες αὐτὲς διατυπώσεις: 'ὁ νοῦς ὁ αὐτοκίνητος καὶ ὁ ἑτεροκίνητος, ἡ σάρκα πού ἐπιτελεῖ τὸ ἔργο τῆς διάλυσης'. "Ἄς τ' ἀφήσομε κι αὐτὰ νὰ τὰ χλευάζουν οἱ ὀρμητικοὶ νέοι· ἐμεῖς ἄς προχωρήσομε στὰ παρακάτω. "Ἄν', λέει, 'ὁ ἕνας παίρνει κάτι περισσότερο ἀπὸ τὸν ἄλλο, αὐτὸ γίνεται γιὰ ἄσκηση· ἄρα δὲν εἶναι ἀνθρώπινος νοῦς'. Πῶς καὶ θυμήθηκε τὴ θεόπνευστη Γραφή; Ποιὰ ἄσκηση τῶν τεχνῶν προηγήθηκε στὸ Βεσελεήλ²⁰; Καὶ ἀπὸ ποῦ ἀπόχτησε ὁ Σολομών τὶς τόσες πολλὲς γνώσεις; Καὶ ὁ Ἄμωσ πού μάζευε τὰ συκάμινα²¹ πῶς ἀπὸ γιδοβοσκὸς πού ἦταν ἀπόχτησε τόση προφητικὴ τιμὴ. Καὶ ὁμοίως κανένας ἀπὸ ὄσους ἀνάφερε δὲν κατέβηκε ἀπὸ τὸν οὐρανὸ οὔτε ὑπῆρχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ οὔτε ἦταν ἴσος μὲ τὸ Θεό.

"Ἄς ἀποσιωπήσομε κι αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα κυρίως γιὰ τὸ κατάλληλο συμπέρασμα πού πρόταξε καὶ πού εἶναι ὡς ἐξῆς: "Ἐπομένως δὲ σώζεται τὸ ἀνθρώπινο γένος μὲ ἀνάληψη τοῦ νοῦ καὶ ὀλοκληροῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ μὲ τὴν πρόσληψη σάρκας'. Αὐτὸ εἶναι τὸ συμπέρασμά του. Τὴ διαφορὰ ὁμοίως τῆς ἀνάληψης καὶ τῆς πρόσληψης ἄς τὴν ἐρμηνεύουν ὄσοι ἀφιέρωσαν τὶς μελέτες τους στὶς γραμματικὲς ψυχρολογίες, ὥστε ν' ἀναλύουν καὶ νὰ τεχνολογούν σὲ μαθητούδια τὴ μικρὴ διαφορὰ τῶν μορίων αὐτῶν τοῦ λόγου, πού λέγονται προθέσεις. Ἐμεῖς δηλαδὴ καὶ αὐτὸν πού ἔχει προσληφθεῖ τὸν θεωροῦμε ὅτι ἔχει ἀναληφθεῖ καὶ αὐτὸς πού ἔχει ἀναληφθεῖ δὲν ἀμφιβάλλομε ὅτι ἔχει προσληφθεῖ, γιὰτὶ εἶναι ἡ Γραφή πού μᾶς δίδαξε αὐτὴ τὴ χρῆση. «Μὲ προσέλαβες μὲ δόξα», λέει ὁ Δαβὶδ²². Καὶ ἄλλοῦ πάλι· «διάλεξε τὸ Δαβὶδ τὸ δοῦλο του καὶ τὸν ἀνέλαβε ἀπὸ τὰ κοπάδια τοῦ πατέρα του»²³. Γι' αὐτὸ κι ἐκεῖνος πού ἔχει προσληφθεῖ μὲ δόξα ἔχει ἀναληφθεῖ κι αὐτὸς πού ἔχει ἀναληφθεῖ ἀπὸ τὰ κοπάδια ἔχει προσληφθεῖ. Δύο λέξεις γιὰ τὸ ἴδιο νόημα· ὥστε τί θέλει αὐτὸς πού λέει ὅτι τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Μονογενοῦς οἰκονομεῖται ὄχι μὲ ἀνάληψη ἀλλὰ μὲ πρόσληψη, ἴσως δὲ θὰ τὸ πεῖ μήτε ὁ ἴδιος. Ἐγὼ ἀποφεύ-

22. Ψαλμ. 72,24.

23. Ψαλμ. 77,70.

βαπτίζειν τὸν λόγον τὰ πολλὰ τῆς φλυαρίας ἀφήμι, ἰκανὸν ἔλεγχον εἶναι τῆς ἀτοπίας τῶν λεγομένων οἰόμενος αὐτὴν ἐπὶ λέξεως αὐτοῦ τὴν τῶν γεγραμμένων ἀνάγνωσιν, ὡς καὶ τὸν σφοδρῶς καταδραμεῖν τῆς αἰρέσεως ἐθέλοντα μὴ ἂν τοσοῦτον ἐξ οἰκείων λογισμῶν
5 διελέγξαι τὴν ἀτοπίαν ὡς αὐτὸς ὁ λόγος· δι' ὧν γὰρ κατασκευάζει τὸ ψεῦδος ἐν τῇ ἀτονίᾳ τῆς συνηγορίας ἀπογυμνοῖ τὴν ἀσέβειαν.

Ἐπεὶ γὰρ εἰ ἀνθρώπῳ τελείῳ, φησὶ, ἰσυνήφθη Θεὸς τέλειος, δύο ἂν ἦσαν. Τὸ δὲ ἀτελὲς ἄρα τῷ τελείῳ συντεθειμένον οὐκ ἐν
10 δυνάδι παρ' αὐτοῦ θεωρεῖται. Οὐκ εἶδεν ὁ γεννάδας οὐδὲ παιδία ποτὲ τοὺς ἐπὶ τῆς παλάμης δακτύλους ἐξαριθμούμενα; Ὁ τὸν μικρὸν τῷ μείζονι συναριθμῶν ἓνα μὲν ὀνομάζει τὸν ἐλαττούμενον καὶ ἓνα τὸν ὑπερέχοντα, δύο δὲ ὁμῶς εἶναι φησιν, εἰ μετ' ἀλλήλων ἀμφοτέρους λογιζοίτο. Πᾶς γὰρ ἀριθμὸς μονάδων ἐστὶ σύνθεσις, τὸ ἀθροιζόμενον ἐκ τούτων ἐν κεφαλαίῳ σημαίων. Εἰ δὲ τὸ ἀριθμητὸν, ὅτι περ
15 ἂν ἦ, τῷ συναριθμουμένῳ παρατιθέμενον κατὰ τὴν ηλικιότητα πλεονάζοι τῷ ὄγκῳ παρὰ τὸ ἐλαττον, οὐδὲν ἦττον ἐν καὶ τὸ ἐλαττούμενον ἔσται, κἂν ἐλλείπη τὸ μέγεθος. Ὅταν μὲν οὖν ἰσομεγέθη δύο τῷ ἀριθμῷ διαλάβωμεν, δύο τέλεια λέγομεν· ὅταν δὲ τῷ τελείῳ τὸ λείπον συναριθμήσωμεν, δύο μὲν καὶ οὕτω φαμέν, ἀλλὰ τὸ μὲν
20 ἐλλιπές, τὸ δὲ τέλειον. Ὁ δὲ πολλὸς οὗτος κατὰ τὴν ἀριθμητικὴν ἐπιστήμην, εἰ μὲν τελείως ἐκάτερον κατὰ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἔχει, δύο φησὶ λέγεσθαι τὰ οὕτω λεγόμενα· εἰ δὲ τὸ μὲν ἐλλείποι, τὸ δὲ ἕτερον τέλειον εἶη, ἐν ἀμφοτέροις γενέσθαι, οὐκ οἶδα ὅπως τὸ ἀτελὲς συναλείφων τῷ περιτεύοντι καὶ διὰ τῶν ἐναντίων ἐπινοῶν τοῖς ἀσυμ-
25 βάτοις τὴν ἑνωσιν. Τέλειον γὰρ τελείῳ καὶ ἀτελὲς ἀτελεῖ μᾶλλον ἀρμόζεται τῇ ὁμοιότητι· τῆς δὲ τοῦ ἐναντίου πρὸς τὸ ἐναντίον ἐνώσεως, τοῦ ἀτελοῦς φημι πρὸς τὸ τέλειον, λεγέτω τὸν τρόπον ὃ τῆς καινῆς ταύτης ἀριθμητικῆς νομοθέτης.

Ἄλλ' οὐχ ἡγεῖται πρέπειν ἀνθρώπινον νοῦν περὶ τὸν μονογενῆ
30 Θεὸν ἐννοεῖν καὶ τὴν αἰτίαν λέγει, ὅτι τρεπτός ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος.

γοντας νὰ ρίχνω τὸ λόγο μου στὸ τέλμα τῶν ἀσυνάρτητων διατυπώσεων του, ἀφήνω τὶς περισσότερες φλυαρίες του, νομίζοντας πὼς ἀποτελεῖ ἐπαρκῆ ἔλεγχο τῆς ἀνοησίας ὧσων ἰσχυρίζεται ἢ ἀπλῆ ἀνάγνωση κατὰ λέξη ὧσων γράφει. Ἔτσι κι ὁποῖος ποθεῖ μιὰ σφοδρῆ ἐπίθεση κατὰ τῆς αἵρεσης, νὰ μὴν πετυχαίνει τὸν ἔλεγχο τῆς ἀνοησίας μὲ τοὺς δικούς του συλλογισμοὺς ἀλλὰ μὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια ἐκείνου. Γιατὶ μὲ τὴν ἀνίσχυρη κατασκευὴ τῆς ὑπεράσπισης τοῦ ψεύδους ἀπογυμνώνει τὴν ἀσέβεια.

Ἄν μὲ ἀνθρωπο τέλειο ἐνώθηκε, λέει, Ἐθεὸς τέλειος, θὰ ἦταν δύο. Ἐπομένως τὸ ἀτελὲς ποὺ συνδέθηκε μὲ τὸ τέλειο δὲ θεωροῦνται ἀπὸ αὐτὸν ὡς δυάδα. Δὲν εἶδε ὁ γενναῖος ποτέ οὔτε παιδιὰ νὰ μετροῦν τὰ δάχτυλα τοῦ χεριοῦ τους; Τὸ παιδί ποὺ μετράει μαζί τὸ μικρὸ δάχτυλο μὲ τὸ μεγάλο, ὀνομάζει ἓνα τὸ μικρότερο κι ἓνα τὸ μεγαλύτερο, λέει ὁμως πὼς εἶναι δύο, ἂν λογαριάσει καὶ τὰ δύο ἓνα μὲ τὸ ἄλλο. Κάθε ἀριθμὸς ὁμως ξέρομε εἶναι σύνθεση μονάδων καὶ σημαίνει συγκεφαλαιώνοντας τὸ ἄθροισμὰ τους. Ἄν ὁμως αὐτὸ ποὺ ἀριθμοῦμε, ὅ,τι καὶ νὰ ἴναι, ὅταν τὸ παραθέτομε κοντὰ στὸ συναριθμούμενο σύμφωνα μὲ τὸ μέγεθος, ξεπερνᾷ μὲ τὸν ὄγκο του τὸ μικρότερο, δὲ θὰ εἶναι καθόλου λιγότερο ἓνα καὶ τὸ μικρότερο κι ἂς ὑστερεῖ στὸ μέγεθος. Ὅταν ἀριθμήσομε μαζί δύο ἰσομεγέθη ἀντικείμενα, μιλοῦμε γιὰ δύο τέλεια· ὅταν ὁμως ἀριθμήσομε μαζί μὲ τὸ τέλειο αὐτὸ ποὺ ὑστερεῖ, κι ἔτσι πάλι ἀριθμοῦμε δύο, ἀλλὰ τὸ ἓνα ἐλλιπὲς καὶ τὸ ἄλλο τέλειο. Τοῦτος ὁμως ὁ μέγας στὴν ἐπιστήμη τῶν ἀριθμῶν, ἂν καθένα ἀπὸ τὰ δύο εἶναι τέλειο στὴ φύση του, μᾶς λέει ὅτι αὐτὰ ποὺ περιγράψαμε ἔτσι λέγονται δύο· ἂν ὁμως τὸ ἓνα ὑστερεῖ ἐνῶ τὸ ἄλλο εἶναι τέλειο λέει ὅτι τὰ δύο γίνονται ἓνα· ἀγνοῶ πὼς κάνει συναλοιφὴ τοῦ μικρότερου μέσα στὸ μεγαλύτερο καὶ πὼς ἐπινοεῖ μὲ τὰ ἀντίθετα τὴν ἐνωσὴ τῶν ἀσυμβίβαστων. Γιατὶ βέβαια μᾶλλον συμφωνοῦν τὸ τέλειο μὲ τὸ τέλειο καὶ τὸ ἀτελὲς μὲ τὸ ἀτελὲς ἐπειδὴ εἶναι ὁμοία. Ἄλλὰ γιὰ τὴν ἐνωσὴ ἐνὸς μὲ τὸ ἀντίθετό του, ἐννοῶ τοῦ ἀτελοῦς μὲ τὸ τέλειο, ἂς μᾶς πεῖ τὸν τρόπο ὁ νομοθέτης τῆς καινούργιας αὐτῆς ἀριθμητικῆς ἐπιστήμης.

Δὲν νομίζει ὁμως ὅτι ἀρμόζει νὰ ἀποδίδομε στὸ μονογενὴ Θεὸ ἀνθρώπινο νοῦ καὶ ἀναφέρει τὴν αἰτία· ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπινος

Οὐκοῦν ὁ αὐτὸς λόγος μηδὲ τὴν σάρκα τῷ Θεῷ συγχωρεῖτω. Τὸ γὰρ τρεπτὴν αὐτὴν εἶναι οὐδὲ ὁ λογογράφος ἀντεῖποι, ἀπὸ νεότητος μέχρι τελειώσεως ὥσπερ ἐνδύματα μετενδυομένην τὰς ἡλικίας. Ἡ πῶς οὐκ ἦν τρεπτὸς ὁ πρότερον ἐπ' ὠλένης ὑπὸ τῆς μητρὸς κομιζόμενος, εἶτα ἐν παιδίοις, εἶτα ἐν μειρακίοις γινόμενος καὶ οὕτω κατ' ὀλίγον προελθὼν εἰς τὸ τέλειον, ὥστε εἰς τὸ μέτρον τῆς ἀνθρωπίνης ἡλικίας ἐλθεῖν; Εἰ οὖν ὁ νοῦς διὰ τὸ τρεπτὸν ἀποβάλλεται, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν μηδὲ ἡ σὰρξ ὑπ' αὐτοῦ συγχωρεῖσθω καὶ οὕτω ψευδὲς κατ' αὐτὸν δειχθήσεται τὸ Εὐαγγέλιον ἅπαν καὶ κενὸν τὸ κήρυγμα

10 καὶ ματαία ἡ πίστις. Εἰ δὲ οὐκ ἀπιστεῖται τὸ ἐν σαρκὶ πεφανερῶσθαι καὶ ταύτῃ τρεπτῇ, οὐδὲ τὸν νοῦν πάντως διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν ἀπόβλητον ἔχει, ἀλλ' ὥσπερ ἐν σαρκὶ γενόμενος οὐκ ἐμολύνθη, οὕτως οὐδὲ τὸν νοῦν παραδεξάμενος εἰς τροπὴν ἡλλοιώθη. Πάλιν δὲ τὸν αὐτὸν ὑπολήψομαι λόγον ἐκθέμενος τὴν ρῆσιν αὐτοῦ ἐπὶ λέξεως.

15 'Οὐκ ἄρα', φησί, 'σῴζεται τὸ ἀνθρώπινον γένος δι' ἀναλήψεως νοῦ καὶ ὄλου ἀνθρώπου, ἀλλὰ διὰ προσλήψεως σαρκός, ἧ φυσικὸν μὲν τὸ ἡγεμονεύεσθαι· ἐδεῖτο δὲ ἀτρέπτου νοῦ μὴ ὑποπίπτοντος αὐτῇ διὰ ἐπιστημοσύνης ἀσθένειαν, ἀλλὰ συναρμόζοντος αὐτὴν ἀβιάστως ἑαυτῷ'. Τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι τὸ δεόμενον τοῦ ἀνευδεοῦς ἔτε-

20 ρον τῇ φύσει πάντως ἐστί, καὶ τὸ πεφυκὸς ἡγεμονεύεσθαι τοῦ ἐν τῇ φύσει τὸ ἄρχειν ἔχοντος ὁμοίως κατὰ τὸν λόγον τῆς οὐσίας παρήλακται, ὡς ἡ τῶν ἀλόγων φύσις ὑποχειρίως ἔχειν τῇ τῶν ἀνθρώπων κατεσκευάσθη καὶ ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἐπίκτητον τὴν κατὰ τῶν ἀλόγων ἀρχὴν, ἀλλ' οἰκείαν ἔχει; Εἰ οὖν φυσικὸν τῇ σαρκὶ τὸ ἡγεμο-

25 νέεσθαι, καθὼς φησιν ὁ Ἀπολινάριος, ἡγεμονικὸν δὲ τῇ φύσει τὸ θεῖον, πῶς ὁ ταῦτα διδοὺς ἐν ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὰ ἀμφοτέρω τῇ φύσει διορίζεται, πᾶσιν ὄντος προδήλου, ὅτι ἕτερος τοῦ ὑποχειρίου καὶ ἄλλος τοῦ ἐπιστατοῦντος ὁ λόγος, καὶ ἄλλο τὸ πεφυκὸς ὀδηγεῖσθαι καὶ

νοῦς εἶναι τρεπτός. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο νὰ μὴν ἀποδίδεται στὸ Θεὸ οὔτε ἡ σάρκα. Ὅτι αὐτὴ εἶναι τρεπτὴ δὲ θὰ ἔχει ἀντίρρηση οὔτε ὁ λογογράφος, ἀφοῦ ἀπὸ τῆ νεότητα ὡς τὸ θάνατο ἀλλάζει τὰ μεγέθη σὰν νὰ ἦταν φορέματα. Καὶ πῶς νὰ μὴν εἶναι τρεπτός αὐτὸς ποὺ πρῶτα τὸν μεταφέρει ἢ μητέρα τοῦ στὴν ἀγκαλιά, τὸν βλέπομε ἔπειτα ἀνάμεσα στὰ παιδιὰ κι ἔπειτα στὰ μειράκια καὶ προχωρεῖ λίγο λίγο στὴν τελειότητα ἔτσι, ὥστε νὰ φτάσει στὸ ὄριο τῆς ἀνθρώπινης ὀλοκλήρωσης; Ἄν λοιπὸν ἀπορρίπτει τὸ νοῦ, ἐπειδὴ εἶναι μεταβλητός, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο νὰ μὴ δέχεται οὔτε τὴ σάρκα κι ἔτσι κατὰ τὴν ἀποψή τοῦ θ' ἀποδειχθεῖ ψευδὲς τὸ Εὐαγγέλιο στὸ σύνολό τοῦ καὶ τὸ κήρυγμα κενὸ καὶ ἡ πίστη μάταιη. Ἄν ὁμως δὲν θέτει σὲ ἀμφιβολία τὴ φανέρωσή τοῦ στὴ σάρκα, ποὺ εἶναι βέβαια τρεπτὴ, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο ἀσφαλῶς δὲν θεωρεῖ ἀπόβλητο καὶ τὸ νοῦ. Ἄλλὰ ὅπως ὅταν βρέθηκε μέσα στὴ σάρκα δὲ μολύνθηκε, ἔτσι οὔτε ὅταν δέχτηκε τὸ νοῦ ἔγινε τρεπτός. Θὰ ἐπαναλάβω τὸν ἴδιο λόγο ἐκθέτοντας τὶς διατυπώσεις τοῦ κατὰ λέξη.

Ἐπομένως δὲ σώζεται, λέει, 'τὸ ἀνθρώπινο γένος μὲ τὴν ἀνάληψη τοῦ νοῦ καὶ ὀλόκληρου τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ μὲ τὴν πρόσληψη τῆς σάρκας, ποὺ εἶναι στὴ φύση τῆς νὰ ἔχει ὁδηγὸ· χρειαζόταν ὁμως ἄτρεπτο νοῦ ποὺ νὰ μὴν ὑποδουλώνεται σ' αὐτὴν ἀπὸ ἀδυναμία γνωστικῆς ἰκανότητος ἀλλὰ νὰ τὴ συνάπτει ἀβίαστα μαζί του'. Ποιὸς δὲ γνωρίζει ὅτι αὐτὸ ποὺ ἔχει ἀνάγκη εἶναι διάφορο στὴ φύση ἀπὸ αὐτὸ ποὺ δὲν ἔχει κι ὅτι αὐτὸ ποὺ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ ὑποτάσσεται ὁμοια παραλλάζει κατὰ τὴν οὐσία ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ μέσα στὴ φύση; Ἐτσι ὅπως κατασκευάστηκε ἡ φύση τῶν ἀλόγων νὰ εἶναι ὑποχείρια στοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὁ ἀνθρώπος ἔχει ἐξουσία ἐπάνω στὰ ἄλογα ζῶα ὅχι ἐπίκτητη ἀλλὰ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ. Ἄν λοιπὸν εἶναι φυσικὸ στὴ σάρκα νὰ ἔχει ἡγεμόνα, ὅπως λέει ὁ Ἀπολίναριος, ἐνῶ τὸ θεῖο εἶναι ἡγεμονικὸ ἀπὸ τὴ φύση τοῦ, πῶς ἐκεῖνος ποὺ κάνει αὐτὴ τὴν παραχώρηση ὀρίζει ὅτι εἶναι ἓνα ἐξαρχῆς αὐτὰ ποὺ εἶναι κατὰ τὴ φύση δύο; Εἶναι ὁμως πρόδηλο σ' ὅλους, ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ ὀρισμὸς τοῦ ὑποχείριου κι ἄλλος τοῦ ἡγεμονικοῦ καὶ ἄλλο εἶναι αὐτὸ ποὺ ἔχει στὴ φύση τοῦ νὰ ὀδηγεῖται καὶ ἄλλο πάλι αὐτὸ

ἕτερον πάλιν, ᾧ φύσις τὸ ἡγεμονεύειν ἐστίν; Εἴ οὖν ἐν τοῖς ἐναντίοις
ιδιώμασιν ἢ θατέρου τούτων θεωρεῖται φύσις, τῆς σαρκὸς λέγω καὶ
τῆς θεότητος, πῶς μία αἱ δύο φύσεις εἰσίν; Πῶς δὲ θείαν τινὰ καὶ
οὐρανίαν σάρκα περιπλάσσει τῷ λόγῳ, μᾶλλον δὲ αὐτὸν προαπο-
5 σαρκοῖ τὸν Λόγον, οὐκ οἰκονομικῶς ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τὴν ἡμε-
τέραν ὑπελθόντα μορφήν, ἀλλ' ἀεὶ τοῦτο ὄντα καὶ ἀεὶ ἐν τῷ αὐτῷ
διαμένοντα; Ὁ γὰρ ἐπιδεᾶ λέγων εἶναι τοῦ ἀτρέπτου τὴν σάρκα καὶ
τοῦ καθηγουμένου προσδέεσθαι, τὴν ἡμετέραν ἀντικρυς λέγει σάρκα
τὴν διὰ τὸ τρεπτὸν τῆς φύσεως εἰς ἀμαρτίαν πεσοῦσαν. Εἰ δὲ ὑπε-
10 ρουράνιον τι καὶ θεῖον σῶμα, καθὼς φησι, θεωρεῖται περὶ τὸν Λό-
γον, οὔτε τὸ τρεπτὸν αὐτῷ πάντως κατὰ τὸ ἀκόλουθον δίδωσιν οὔτε
τὸ ἐπιδεῆς τοῦ εὐθύνοντος· καὶ οὗτος οὐχ ἡμέτερος, ἀλλὰ τῆς θείας
φωνῆς ἐστὶν ὁ λόγος ὁ εἰπὼν «μὴ δεῖσθαι τοὺς ὑγιαίνοντας ἰατροῦ,
ἀλλὰ τοὺς κακῶς ἔχοντας». Ἐν γὰρ τῷ οὐρανῷ ἢ ἐξ ἀμαρτίας νόσος
15 οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ἡμεῖς μὲν οἱ τὴν ἀμαρτίαν νοσήσαντες, οἱ διὰ τῆς τοῦ
κακοῦ παραδοχῆς ἀσθενήσαντες, ἡμεῖς διὰ τὸ τραπῆναι πρὸς τὸ κα-
κὸν τοῦ ἀτρέπτου προσεδεήθημεν, οἱ τῆς σωζούσης ἀποπλανηθέν-
τες ὁδοῦ τοῦ καθηγουμένου πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐν χρειᾷ γεγόναμεν·
ὥστε, εἰ ἀληθῆ ταῦτα τῇ περὶ τὸν Κύριον σαρκὶ προσμαρτυρεῖ ὁ λο-
20 γογράφος, ὅτι καὶ πέφυκεν ἡγεμονεύεσθαι καὶ ἀτρέπτου τοῦ καθη-
γουμένου χρήζει, οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ ἡμέτερον σύγκριμα διερμηνεύει
τῷ λόγῳ. Εἰ δὲ ἐν τῇ σαρκὶ ὀρίζεται τὴν θεότητα, τὸ δὲ θεῖον, ἕως
ἂν ἢ τοῦτο, ὃ λέγεται, ἄλλου τοῦ ὀδηγοῦντος οὐκ ἐπιδέεται (οὐδὲ γὰρ
ἐπιδέχεται τὴν πρὸς τὸ χεῖρον τροπὴν καὶ ἀλλοίωσιν), μάτην οὖν
25 αὐτῷ τὰ περὶ τῆς σαρκὸς νῦν εἰρημένα διερραψώδηται· εἰ γὰρ θεία
τις αὕτη, δῆλον ὅτι καὶ ἀτρέπτος· εἰ δὲ τρεπτὴ, πάντως οὐ θεία.

Τίς ἂν οὖν διεξέλθοι τὸν συγκεχυμένον τοῦτον καὶ ἀσύστατον
τῶν δογμάτων μῦθον μηδέποτε ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βαίνοντα, ἀλλὰ κατὰ
τὰς ἐνυπνίου φαντασίας ἄλλοτε ἄλλον φαινόμενον; Νῦν μὲν φησι
30 θείαν εἶναι τὴν σάρκα τοῦ Λόγου καὶ συναῖδιον, πάλιν ἐπίκτητον καὶ

πού φύση του εἶναι νὰ ἡγεμονεύει. Ἐὰν λοιπὸν νοεῖται μὲ ἀντίθετες ιδιότητες ἢ φύση καθενὸς ἀπὸ αὐτά, ἐννοῶ τὴ σάρκα καὶ τὴ θεότητα, πῶς οἱ δύο φύσεις εἶναι μία; Καὶ πῶς πλάθει γύρω ἀπὸ τὸ Λόγο μιὰ θεία καὶ οὐράνια σάρκα, ἢ μᾶλλον ἀποσαρκώνει τὸν ἴδιο τὸ Λόγο, πού δὲν ἔλαβε τὴ μορφή μας στὸ τέλος τῶν ἡμερῶν κατὰ οἰκονομία, ἀλλὰ πού, ὅπως λέει, ἦταν πάντοτε ἔτσι καὶ πού ἔτσι πάντα παρέμενε; Αὐτὸς δηλαδὴ πού λέει ὅτι ἡ σάρκα ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ ἄτρεπτο καὶ ἀκόμη ἀπὸ αὐτὸ πού θὰ τὴν κατευθύνει, ἐννοεῖ καθαρὰ τὴ δική μας σάρκα πού ἀπὸ τὴν τρεπτότητα τῆς φύσης τῆς ἔπεσε στὴν ἁμαρτία. Ἄλλὰ ἂν, ὅπως λέει, θεωρεῖται γύρω ἀπὸ τὸ Λόγο ἓνα ὑπερουράνιο καὶ θεῖο σῶμα, κατὰ λογικὴ συνέπεια δὲν τοῦ ἀποδίδει πάντως οὔτε τὴν τρεπτότητα οὔτε τὴν ἀνάγκη αὐτοῦ πού θὰ τὸ διευθύνει. Καὶ δὲν εἶναι δικὸς μας ἀλλὰ τῆς θείας φωνῆς ὁ λόγος πού εἶπε ὅτι δὲν χρειάζονται τὸ γιατρὸ οἱ ὑγιεῖς²⁴ ἀλλὰ οἱ ἄρρωστοι. Στὸν οὐρανὸ βέβαια δὲν ὑπάρχει ἡ ἀρρώστια τῆς ἁμαρτίας, ἐνῶ ἡμεῖς πού ἀρρωστήσαμε τὴν νόσο τῆς ἁμαρτίας καὶ ἀσθενήσαμε ὅταν συγκατατεθήκαμε στὸ κακό, ἡμεῖς, ἐπειδὴ τραπήκαμε στὸ κακό, εἶχαμε τὴν ἀνάγκη τοῦ ἄτρεπτου· ἡμεῖς πού πλαστήκαμε ἀπὸ τὸ σωτήριο δρόμο βρεθήκαμε νὰ ἔχουμε ἀνάγκη ἐκείνου πού θὰ μᾶς ὀδηγήσει στὸ ἀγαθό. Ὡστε, ἂν εἶναι ἀληθινὰ ὅσα ἀποδίδει ὁ λογογράφος στὴ σάρκα πού περιέβαλε τὸν Κύριο, δὲν κάνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ διερμηνεύει μὲ τὸ λόγο του τὴ δική μας ἄποψη. Ἐὰν ὁμοῦς τοποθετεῖ τὴ θεότητα μέσα στὴ σάρκα, ἐνῶ τὸ θεῖο, ὅσο παραμένει αὐτὸ πού τὸ θεωροῦμε, δὲν ἔχει ἀνάγκη νὰ τὸ ὀδηγήσει κάποιον ἄλλο (ἀφοῦ δὲν ἐπιδέχεται τὴ μεταβολὴ καὶ τὴν ἀλλοίωση στὸ χειρότερο), ἄδικα μᾶς τραγούδησε τώρα τὶς ραψωδίες του γιὰ τὴ σάρκα· ἂν αὕτη εἶναι θεία εἶναι φανερὸ πῶς εἶναι καὶ ἄτρεπτη· ἂν εἶναι τρεπτή, σίγουρα δὲν εἶναι θεία.

Ποιὸς λοιπὸν μπορεῖ νὰ βρεῖ διέξοδο σ' αὐτὸ τὸ συγκεχυμένο καὶ ἀσυνάρτητο παραμῦθι τῶν δογμάτων, πού δὲν ἀκολουθεῖ μιὰ γραμμὴ, ἀλλὰ παρουσιάζεται ἀνάλογα μὲ τὶς ὑπνοφασίας πότε ἔτσι καὶ πότε ἀλλιῶς; Ἄλλοτε ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ

24. Λουκᾶ 5,31. Ματθ. 9,12.

προσειλημμένην, εἶτα ἀλλοτριῶς ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἔχουσιν φύσιν, τὴν παθητὴν καὶ ἐπίκηρον, πάλιν ἐπιδαῖ τοῦ εὐθύνοντος καὶ τῷ κατὰ τροπὴν τε καὶ ἀλλοίωσιν πάθει ἐνεχομένην· καὶ διὰ τοῦτο αὐτὴν ἄνουν ποιεῖ, ἵνα ἰατρευθῆ τῇ θεότητι ὡσπερ ἐμπόδιον ἡγούμε-
 5 νος τὸν νοῦν τῆς θείας ἐπ' ἀνθρώπων κηδεμονίας καὶ προσφιλέστερον τῷ Θεῷ τὸ ἀνόητον. Οὐκοῦν μακαριστότερον οἶται τὸ νοῦν μὴ ἔχειν, εἴπερ προσλαμβάνεται, καθὼς φησιν οὗτος, παρὰ Θεοῦ τὸ ἀνόητον. Τί οὖν οὐ διορθοῦται τὸν Σολομῶντα, ὃς φησιν, «ὁ δὲ νοή-
 10 μων κυβέρνησιν κτήσεται»; Οὐδὲ γὰρ ἄλλην οἶμαι τὴν κυβέρνησιν ἐνταῦθα παρὰ τοῦ παροιμιακοῦ αἰνίγματος λέγεσθαι, εἰ μὴ τὴν ἡμετέραν φύσιν τὴν ἐν κακίᾳ χειμασθεῖσαν καὶ ναυαγήσασαν, τῇ ἐπιστάσιᾳ τοῦ ἀληθινοῦ κυβερνήτου πρὸς τὸν λιμένα τοῦ θείου θελήματος εὐθυνομένην. Εἰ οὖν ἐν τῇ ἀνοίᾳ ὁ ἄνθρωπος σώζεται, πῶς ὁ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται; Τίτι δ' ἂν οἰκειότερον ἐν φύσει εἶη τὸ
 15 θεῖον; Πρὸς τί μᾶλλον καταλλήλως ἔχειν τὴν θεῖαν φύσιν ὁ λογισμὸς ὑποτίθεται; Παχεῖά τις καὶ ἀντιτυπὴς ἐστὶν ἡ σὰρξ καὶ πρὸς τὴν γεῶδη φύσιν συγγενῶς ἔχει, νοερὸν δὲ τι καὶ ἀφανὲς καὶ ἀσχημάτιστον ἢ διάνοια. Τί ἂν μᾶλλον οἰκειότερον εὐρεθῆ ἔκ τούτων πρὸς τὸ συναρμοσθῆναι Θεῷ, τὸ παχὺ καὶ γεῶδες ἢ τὸ ἀναφές τε καὶ ἀσχη-
 20 μάτιστον; Πῶς δὲ συναρμόζεται τῷ Θεῷ σὰρξ, ὡς φησιν, ἀβιάστως ἢ μεταλαμβάνουσα τῆς καθαρᾶς ἀρετῆς; Τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὅτι ἀρετὴ προαιρέσεώς ἐστι κατόρθωμα; Ἡ δὲ σὰρξ ὄργανόν ἐστὶ τῆς προαιρέσεως, τῇ ὀρμῇ τῆς διανοίας ἐγκείμενον, πρὸς ὅπερ ἂν ὁ κινῶν ἄγῃ, πρὸς τοῦτο μετατιθέμενον. Ἡ δὲ προαίρεσις οὐδὲν ἕτερον,
 25 εἰ μὴ νοῦς τίς ἐστι καὶ πρὸς τι διάθεσις.

Εἰ οὖν μεταλαμβάνειν φήσει τὸν ἄνθρωπον καθαρᾶς ἀρετῆς, ἐν ᾧ νοῦς οὐκ ἐστὶ, τὸ τὴν ἀρετὴν ἐκουσίως ὑποδεχόμενον τί ἂν εἶη; Εἰ μὴ ἄρα τὸ βεβιασμένον ἀβιάστον ὁ λογογράφος νοεῖ. Ὅταν γὰρ μὴ

σάρκα τοῦ Λόγου εἶναι θεία καὶ συναΐδια, καὶ ἄλλοτε ὅτι εἶναι ἐπίκτητη κι ὅτι τὴν ἔχει προσλάβει, κι ἔπειτα πῶς εἶναι ἄσχετη ἀπὸ τῆ δικῆ μας φύση ποὺ ὑπόκειται στὰ πάθη καὶ στὸ θάνατο καὶ πάλι τὴν κάνει νὰ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτὸν ποὺ θὰ τὴν κατευθύνει καὶ νὰ ἐνέχεται στὸ πάθος τῆς τροπῆς καὶ τῆς ἀλλοίωσης. Καὶ γι' αὐτὸ τὴν κάνει δίχως νοῦ· γιὰ νὰ γιαιτρευτεῖ μὲ τὴ θεότητα, σὰ νὰ θεωρεῖ τὸ νοῦ ἐμπόδιο στὴ θεία κηδεμονία πάνω στοὺς ἀνθρώπους καὶ σὰ νὰ εἶναι στὸ Θεὸ προσφιλέστερο τὸ ἀνόητο. Θεωρεῖ πῶς ἀξίζει νὰ μακαρίζεις τὴν ἔλλειψη τοῦ νοῦ, ἂν ὁ Θεὸς προσλαμβάνει τὸ ἀνόητο, ὅπως ἰσχυρίζεται αὐτός. Γιατί λοιπὸν δὲν διορθώνει τὸ Σολομώντα ποὺ λέει, ὅτι «ὅποιος ἔχει νοῦ θ' ἀποκτήσει τὴν ἐπιστήμη νὰ κυβερνᾷ»²⁵; Δὲν νομίζω πῶς ἐδῶ τὸ αἰνίγμα τῶν Παροιμιῶν ἐννοεῖ ἄλλη κυβερνήση, παρὰ τῆ δικῆ μας φύση ποὺ χεϊμάσθηκε ἀπὸ τὴν κακία καὶ ναυάγησε, καὶ ποὺ κατευθύνεται στὸ λιμάνι τοῦ θείου θελήματος μὲ τὴν ἐπιστάσια τοῦ ἀληθινοῦ κυβερνήτη. Ἄν ὁ καθέννας σώζεται μὲ τὴν ἔλλειψη νοῦ, πῶς τὴ γνώση γιὰ κυβερνήση θὰ τὴν ἀποκτήσει ὅποιος ἔχει νοῦ; Καὶ μὲ ποιὸ θὰ εἶναι τὸ θεῖο οἰκειότερο κατὰ τὴ φύση; Σὲ ποιὸ ἄλλο ὑποθέτει ὁ λογισμὸς μας ὅτι εἶναι καταλληλότερη ἢ θεία φύση; Ἡ σάρκα εἶναι πηχτὴ καὶ ἀντιστέκεται καὶ συγγενεὺει μὲ τὴ γήινη φύση, ἐνῶ ἡ διάνοια εἶναι κάτι ποὺ δὲ φαίνεται καὶ δὲν ἔχει σχῆμα. Ποιὸ ἄλλο πέρα ἀπὸ αὐτὰ θὰ βρεθεῖ σχετικότερο γιὰ νὰ συνδεθεῖ μὲ τὸ Θεό; Τὸ παχύ, τὸ γήινο ἢ τὸ ἀσύλληπτο καὶ ἀσχημάτιστο; Καὶ πῶς συνάπτεται μὲ τὸ Θεὸ ἀβίαστα ἢ σάρκα, ποὺ, ὅπως λέει, μεταλαμβάνει καθαρὴ ἀρετὴ; Ποιὸς δὲ γνωρίζει ὅτι ἡ ἀρετὴ εἶναι κατόρθωμα τῆς προαίρεσης; Ἐνῶ ἡ σάρκα εἶναι ὄργανο τῆς προαίρεσης, ποὺ ὑπόκειται στὴν ὀρμὴ τῆς διάνοιας καὶ μεταβαίνει ὅπου τὴν ὀδηγεῖ αὐτός ποὺ τὴ θέτει σὲ κίνηση. Ἡ προαίρεση ὁμως δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ εἶναι κάποιος νοῦς καὶ μιὰ διάθεση πρὸς κάτι.

Ἄν λέει λοιπὸν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μετέχει τὴν καθαρὴ ἀρετὴ, ἀφοῦ αὐτός δὲν ἔχει νοῦ, ποιὸ μπορεῖ νὰ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ὑπόδεχεται ἐκούσια τὴν ἀρετὴ; Ἐκτὸς ἂν ὁ λογογράφος θεωρεῖ

25. Παροιμ. 1,5.

τοῦ νοῦ συντιθεμένου τῇ προτιμωτέρᾳ ροπῇ ἔξω τῶν κατὰ κακίαν ἐνεργημάτων τὸ σῶμα γένηται, ἀνάγκης ἔργον, οὐ προαιρέσεως ἔσται τὸ κατορθούμενον· ὁ δὲ διὰ τῆς τῶν λογισμῶν ἐπικρίσεως τὸ ἀγαθὸν προαιρούμενος κρεῖττων πάσης ἀνάγκης καὶ βίας ἐστὶν οἷ-
 5 κοθεν ἔχων τὴν πρὸς τὸ κρεῖττον ροπὴν. Πῶς οὖν τῷ ἀπροαιρέτῳ ὁ λογογράφος μαρτυρεῖ τὸ ἀβίαστον, οὐ μηδεὶς λογισμὸς ἴδιος πρὸς τὸ καλὸν καθηγῆσατο; Τὸ γὰρ μὴ ἐκ προαιρέσεως ἀναμάρτητον οὐδὲ ἐπαινετόν ἐστι πάντως, ἢ οὕτω καὶ τοὺς ὑπὸ δεσμῶν πρὸς κακουρ-
 γίαν κωλυομένους ἐπαινεσόμεθα, οὐδὲ ἀφίστησι τῆς τῶν κακῶν
 10 ἐνεργείας ὁ δεσμός, οὐχ ἡ γνώμη. Ἄλλ' ἀβιάστως, φησί, τὴν σάρκα ἢ θεότης προσάγεται· τὸ ἀβίαστον δηλαδὴ τὸ ἐκούσιον λέγει. Πῶς οὖν ἂν τις ἐθελοντῆς τῇ ἀρετῇ προσαχθεῖη, θέλημα οἰκείον μὴ κεκτημένος; Τὸ γὰρ προαιρεῖσθαι καὶ βούλεσθαι καὶ ἡ τοῦ συμφέροντος ἐκλογὴ καὶ ἡ τοῦ βλάπτοντος ἀποβολή, ταῦτα πάντα δια-
 15 νοίας ἐστί· τὸ δὲ διανοεῖσθαι τῶν ἀνοήτων οὐκ ἔστιν.

Εἰ οὖν ἀβιάστως τῷ Θεῷ προσοικειοῦται ἡ σὰρξ, μαρτυρεῖται παρὰ τούτων διὰ τοῦ λογογράφου μὴ ἀπροαίρετος εἶναι ἡ σὰρξ μηδὲ ἀκρίτως τε καὶ ἀνεπισκέπτως τοῦ λυσιτελοῦντος ἔχειν· τὸ δὲ τοιοῦτον οὐκ ἂν τις ἀλογίαν εἴποι. Πῶς γὰρ ἂν γένοιτο ἐν τῷ ἀλόγῳ ὁ λό-
 20 γος; Ὡστε οὐ μόνον εἶναι τὸν νοῦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δι' ὧν λέγει συντίθεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων εἶναι. Ἡ γὰρ ἐκούσιός τε καὶ ἀβίαστος πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὁρμὴ μαρτυρία τῆς τοῦ νοῦ τελειότητος γίνεται. Καὶ ὅτι διανοίας ἐστὶν ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον οἰκείωσις, διὰ τῶν ἐφεξῆς εἰρημένων μάλιστα δείκνυται, οὕτωςι κατὰ τὴν λέξιν ἐχόν-
 25 των· Ἐταδιδόντος γὰρ, φησί, τῆς καθαρᾶς ἀρετῆς παντὶ τῷ ὑποχειρίῳ νοῦ. Εἰ οὖν ἐν τῷ νῷ θεωρεῖ τὴν τῆς ἀρετῆς καθαρότητα, πῶς ἐξοικίζει τῆς σαρκὸς ἐκείνης τὸν νοῦν, ἐν ᾗ τὴν καθαρότητα βλέπει; Ἀνάγκη γὰρ ἐν ἐξ ἀμφοτέρων διαμαρτησθαι τῷ λόγῳ, ἢ τὸ

ἀδούλωτο τὸ ὑποδουλωμένο στὴν ἀνάγκη. Ὅταν χωρὶς τῆ συγκατάθεση τοῦ νοῦ στὴν ἐπιθυμία πού προτιμήθηκε τὸ σῶμα ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὶς κακὲς πράξεις, τότε βέβαια αὐτὸ τὸ κατόρθωμα τῆς ἀρετῆς εἶναι ἔργο ἀνάγκης κι ὄχι τῆς προαίρεσης. Ἐνῶ ὅποιος προαιρεῖται τὸ ἀγαθὸ μὲ τὴ διάκριση πού κάνουν οἱ λογισμοὶ εἶναι νικητὴς κάθε ἀνάγκης καὶ κάθε βίας, ἐπειδὴ ἔχει ἀπὸ μόνος του τὴ ροπή πρὸς τὸ καλύτερο. Πῶς λοιπὸν ὁ λογογράφος ἀποδίδει τὸ ἀβίαστο στὸν δῆλως προαίρεση, πού κανένας λογισμὸς του δὲν τοῦ ἔγινε ὁδηγὸς πρὸς τὸ καλὸ; Γιατὶ ἡ ἀπροαίρετη ἐξασφάλιση ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ἀσφαλῶς δὲν εἶναι οὔτε ἀξιεπαινη, ἀλλιῶς θὰ ἐπαινέσομε κι αὐτοὺς πού ἐμποδίζονται ἀπὸ δεσμὰ νὰ κακουργήσουν, πού τοὺς κρατοῦν μακριὰ ἀπὸ τὸ κακὸ τὰ δεσμὰ, ὄχι ἡ γνώμη τους. Ἀλλὰ λέει, ἡ θεότητα δέχεται τὴ σάρκα ἀβίαστα. Ἀβίαστο εἶναι φανερὸ πῶς ἐννοεῖ τὸ ἐκούσιο. Πῶς ὅμως θὰ ὁδηγηθεῖ κανένας ἐθελοντικὰ στὴν ἀρετὴ, ὅταν δὲν ἔχει δικό του θέλημα; Ἀφοῦ ἡ προαίρεση καὶ ἡ βούληση καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ συμφέροντος καὶ ἡ ἀποβολὴ τοῦ βλαβεροῦ, ὅλα αὐτὰ εἶναι ἐνέργειες τῆς διάνοιας; καὶ ἡ διάνοηση δὲν εἶναι κάτι πού κάνουν οἱ ἀνόητοι.

Ἄν λοιπὸν ἡ σάρκα γίνεται οἰκεία στὸ Θεὸ ἀβίαστα, αὐτοὶ μὲ τὸ στόμα τοῦ λογογράφου μαρτυροῦν ὅτι δὲ λείπει ἡ προαίρεση ἀπὸ τῆ σάρκα οὔτε εἶναι ἀνίκανη νὰ διακρίνει καὶ νὰ σκεφτεῖ τὸ ὠφέλιμο. Αὐτὸ βέβαια δὲν μπορεῖ νὰ τὸ χαρακτηρίσει κανένας ὡς ἔλλειψη λογικῆς. Γιατὶ πῶς μπορεῖ νὰ ὑπάρξει λογικὸ μέσα στὸ ἄλογο; Ὡστε ὄχι μόνον μὲ ὅσα λέει συμφωνεῖ στὸ ὅτι ὁ νοῦς βρίσκεται μέσα στὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ ὅτι εἶναι καὶ πάνω ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα. Γιατὶ ἡ ἐκούσια καὶ ἀβίαστη ὁρμὴ πρὸς τὸ ἀγαθὸ ἀποτελεῖ μαρτυρία τῆς τελειότητος τοῦ νοῦ. Ὅτι ἡ προσαρμογὴ στὸ καλύτερο εἶναι ἐνέργεια τῆς διάνοιας ἀποδεικνύεται ἐξαίρετα μὲ ὅσα λέγονται στὴ συνέχεια πού εἶπε καταλέξη τὰ ἐξῆς: Ἐπιδοῦντας, λέει, τὴν καθαρὴν ἀρετὴν σὲ κάθετι ὑποχείριον τοῦ νοῦ. Ἄν λοιπὸν βλέπει τὴν καθαρότητα τῆς ἀρετῆς μέσα στὸ νοῦ, πῶς βγάζει τὸ νοῦ ἐξω ἀπὸ τὴ σάρκα ἐκείνη, μέσα στὴν ὁποία βλέπει τὴν καθαρότητα; Σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο εἶναι ἀνάγκη νὰ μιλάει λανθασμένα ἢ ὅτι ἡ ἀρετὴ μετέχει

μεθεκτὴν εἶναι τοῦ νοῦ τὴν ἀρετὴν ἢ τὸν ἄνουον εἶναι τὴν σάρκα τὴν ἀβιάστως τῇ ἀρετῇ προσαχθεῖσαν.

Ἔσα δὲ προσέθηκε κατὰ τὸ ἀπρόσκολλόν τε καὶ ἀνακόλουθον, περιττὸν οἶμαι διεξετάζειν τοῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον· Ἐκαὶ πᾶσι, φησί, τοῖς νοερῶς ὁμοιουμένοις Χριστῷ καὶ μὴ σαρκικῶς ἀνομοιουμένοις». Τί γὰρ βούλεται ἢ τῶν εἰρημένων ναυτία, διδασκέτωσαν ταῦτα οἱ θαυμασταὶ τῆς ἀπάτης· ἡμεῖς δὲ πρὸς τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου προέλθωμεν. Ἐκαὶ εἰ ἀνθρώπων, φησί, συνήφθη ὁ Θεός, τέλειος τελείω, δύο ἂν ἦσαν, εἷς μὲν φύσει Υἱὸς Θεοῦ, εἷς δὲ θετός. Ἐδέως ἂν μάθοιμι παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα πεπαιδευμένων, οἱ τὸν ἔν-
10 νουον καὶ τέλειον ἀνθρωπον υἱὸν θετὸν λέγουσι, τὸν ἀνόητον ἀνθρωπον (οὕτω γὰρ πάντως τὸν μὴ ἔχοντα νοῦν ὀνομάζουσι) τί προσε-
ροῦσιν; Ὁ γὰρ μονογενὴς Θεὸς αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἀνελλιπῆς καὶ τέ-
λειος ὢν τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ προσηγορίαν ἔχει ἐπαληθευούσης τὴν κλῆσιν τῆς φύσεως· ἢ δὲ προσθήκη τοῦ ἡμιτελοῦς ἀνθρώπου
15 ποῖον ὄνομα ἔχει; Εἰ γὰρ ὁ τέλειος ἀνθρωπος θετὸς υἱὸς κατὰ τὸν Ἀπολινάριον λέγεται, καὶ ὁ ἡμιτελῆς ἀνθρωπος, καθ' ὃ ἀνθρωπος, ἡμίθετος δηλονότι υἱὸς καὶ οὗτος ὀνομασθήσεται, ἡμισεύων ἐφ' ἑαυτοῦ τὴν τοῦ θετοῦ κλῆσιν· ὥστε κυριώτερον εἰπεῖν ἐκεῖνον μὲν τέλειον τὸν θετὸν εἶναι, τοῦτον δὲ ἡμισυν ἢ τὸ τριτημόριον λείποντα
20 κατὰ τὸ βούλημα τῶν ταῖς τοιαύταις τομαῖς μιστυλλόντων τὸν ἀν-
θρωπον.

Ἄλλ' εἰ ἀνάρμοστόν ἐστι τῷ Θεῷ τὸ θετὸν ἔχειν υἱόν, ὁμοίως πάντως καὶ ἐπὶ τοῦ τελείου καὶ ἐπὶ τοῦ ἀτελοῦς ἐστι τὸ ἀνάρμοστον· μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἐν τῷ ἡκρωτηριασμένῳ τὸ ἀτοπον. Εἰ γὰρ αἰ-
25 σχρόν τι καὶ ἐξω τῆς θεοπρεποῦς ὑπολήψεως τὸ ἄρτιον τῆς ἀνθρω-
πίνης φύσεως ἐνομίσθη περὶ τὸ θεῖον βλεπόμενον, πολλῶ μᾶλλον αἰσχροὺν ἂν εἶη τὸ λελωβημένην περὶ αὐτὸν καθορᾶσθαι τὴν φύσιν. Οὐ γὰρ ἐπειδὴ νοῦς οὐκ ἐστι, διὰ τοῦτο ἢ σὰρξ πρὸς τὴν τοῦ Πατρὸς φύσιν οἰκείως ἔχει, ἀλλὰ τῆς μὲν τοῦ Πατρὸς οὐσίας, ὁμοίως δὲ καὶ
30 τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας ἄθρωπος καὶ ὄλος καὶ τὸ μέρος κεχώρισται

τὸ νοῦ ἢ ὅτι δὲν ἔχει νοῦ ἢ σάρκα πὺ συνδέθηκε ἀβίαστα μὲ τὴν ἀρετὴν.

Ὅσα πρόσθεσε ἀσυνάρτητα καὶ ἀνακόλουθα, θεωρῶ περιττὸ νὰ τὰ ἐξετάζω μ' αὐτὸν τὸν λεπτομερῆ τρόπο· 'Καὶ σὲ ὄλους', λέει, 'πὺ γίνονται ὁμοιοὶ μὲ τὸ Χριστὸ νοερά καὶ ὄχι ἀνόμοιοι σαρκικά'. Ποῦ στοχεύει ἡ ναυτία τῶν λόγων αὐτῶν, ἄς μᾶς τὰ ἐξηγήσουν αὐτὰ οἱ μαθητὲς τῆς ἀπάτης. Ἐμεῖς θὰ προχωρήσουμε στὰ ἐπόμενα. 'Κι ἂν συνενώθηκε ὁ Θεὸς μὲ τὸν ἄνθρωπο, τέλειος μὲ τέλειο, θὰ ἦταν δύο, ἕνας Υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατὰ φύση καὶ ἕνας Θεός'. Θ' ἀκουγα μὲ εὐχαρίστηση ἀπὸ τοὺς διαβασμένους σ' αὐτά, πὺ ἀποκαλοῦν θετὸ υἱὸ τὸν τέλειο καὶ μὲ νοῦν ἄνθρωπο, τὸν ἀνόητο ἄνθρωπο—ἔτσι ὀνομάζουν ὀπωσ-δῆποτε αὐτὸν πὺ δὲν ἔχει νοῦ— πῶς θὰ τὸν προσφωνήσουν; Βέβαια ὁ μονογενὴς Θεὸς καθεαυτὸν, ἀφοῦ εἶναι τέλειος καὶ χωρὶς ἔλλειψη, ἔχει τὴν προσωνυμία τοῦ ἀληθινοῦ Υἱοῦ, ἀφοῦ ἡ φύση ἐπαληθεύει τὸ ὄνομα. Ἡ προσθήκη τοῦ ἡμιτελοῦς ἀνθρώπου ποιὸ ὄνομα ἔχει; Ἄν ὁ τέλειος ἄνθρωπος καλεῖται κατὰ τὸν Ἀπολινάριο θετὸς υἱὸς καὶ ὁ ἡμιτελής ἄνθρωπος, καθόσον εἶναι ἄνθρωπος, θὰ ὀνομαστῆ καὶ αὐτὸς ἡμίθετος, εἶναι φανερό, κάνοντας μισὴ στὸν ἑαυτὸ του τὴν κλήση τοῦ θετοῦ. Ὡστε εἶναι πιὸ ἐγκυρο νὰ ποῦμε ὅτι ἐκεῖνος ὁ θετὸς εἶναι τέλειος, ἐνῶ αὐτὸς εἶναι μισὸς ἢ ἔλλιπής κατὰ τὸ ἕνα τρίτο, ὅπως θέλουν αὐτοὶ πὺ κομματιάζουν τὸν ἄνθρωπο μὲ τὶς τομὲς αὐτές.

Ἄλλὰ ἂν εἶναι ἀνάρμοστο στὸ Θεὸ νὰ ἔχει θετὸ υἱό, τὸ ἴδιο ἀνάρμοστο εἶναι νὰ ἔχει τέλειο ἢ καὶ ἀτελῆ. Ἡ καλύτερα, τὸ ἄτοπο εἶναι μεγαλύτερο μὲ τὸν κολοβωμένο. Ἄν δηλαδὴ θεωρήθηκε αἰσchrὸ καὶ ἐξω ἀπὸ ἰδέα πὺ ἀρμόζει στὸ Θεὸ ἡ ἀρτιότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης, ὅταν τὴ βλέπομε σὲ σχέση μὲ τὸ θεῖο, εἶναι πολὺ περισσότερο αἰσchrὸ νὰ βλέπομε μειωμένη τὴ φύση πὺ περιβάλλεται. Γιατὶ βέβαια ἡ σάρκα δὲν εἶναι δεμένη μὲ τὴ φύση τοῦ Πατέρα, ἐπειδὴ δὲν εἶναι νοῦς²⁶· ἀλλὰ ἀποχωρίστηκε ὁ ἄνθρωπος καὶ ὡς σύνολο καὶ ὡς μέρος ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Πατέρα, καὶ ὁμοια καὶ ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Υἱοῦ

26. Ἡ φράση 'δὲ καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐσίας' εἶναι συμπλήρωση τοῦ Jäger καὶ φαίνεται ἐπιτυχής.

κατὰ τὸν τῆς φύσεως λόγον, καὶ οὐθέτερον τῶν ἐν ἡμῖν, οὔτε ὁ νοῦς οὔτε τὸ σῶμα πρὸς τὴν ὑπερκειμένην φύσιν τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας ὡκείωται. Κἂν οὐράνιον τι σαρκὸς εἶδος ἀναπλάσῃ περὶ τὸ θεῖον ὁ μῦθος, οὐδὲν μᾶλλον διὰ τοῦτο ὁμοούσιον εἶναι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ 5 τὴν σάρκα ἐκείνην ὁ λελογισμένος συνθήσεται. Εἰ δὲ ἠλλοτριώται τῆς πατρικῆς οὐσίας ἢ σὰρξ, πῶς ἂν εἴη Υἱὸς τὸ ἀλλότριον; Ἀνάγκη γὰρ πᾶσα τὸ ἀληθῶς ἐκ τινος ὄν ἐκεῖνο κατὰ τὴν οὐσίαν εἶναι ὅπερ ὁ γεννήσας ἐστίν. Ἀλλὰ μὴν ὁ Πατὴρ σὰρξ οὐκ ἔστιν· οὐδ' ἂν ὁ ἐξ ἐκείνου πάντως σὰρξ εἴη· τὸ γὰρ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος 10 πνεῦμα καὶ οὐχὶ σὰρξ εἶναι λέγεται.

Εἰ οὖν μὴ ἔστιν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἢ σὰρξ, Υἱὸς οὐκ ἔστιν. Τί οὖν ὀνομασθήσεται; Ὅπερ γὰρ ἂν τῇ οὐρανίᾳ ἐκείνῃ τῇ μυθοποιηθείσῃ παρὰ τοῦ λογογράφου ἐπινοήσωσιν ὄνομα, τοῦτο ἡμεῖς τῇ ἐξ ἀνθρώπων ἀναληφθείσῃ σαρκὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἐπιθήσομεν καί, 15 ὅπερ ἂν τὸ ἡμέτερον ὀνομάσωσιν, τῷ αὐτῷ ὀνόματι κάκεῖνο κληθήσεται. Οὐκ ἔστιν Υἱὸς τὸ γῆϊνον, οὐδὲ ἐκεῖνο πάντως. Θετὸς υἱὸς τὸ γῆϊνον, οὐκοῦν κάκεῖνο. Υἱῶν δυὰς ἐνταῦθα, κάκεῖ πάντως. Εἷς Υἱὸς ἐν ἐκείνῳ ἢ σὰρξ καὶ ἢ θεότης, τοῦτο καὶ ὧδε. Ἐπειδὴ γὰρ ὁμοίως ἀφέστηκε τῆς θείας οὐσίας ἢ κτίσις πᾶσα, τὸ μὲν ἐξω εἶναι 20 τῆς τοῦ Πατρὸς φύσεως τό τε γῆϊνον καὶ οὐράνιον ἐπίσης συνωμολόγηται. Λεῖπεται δέ, ὅπερ ἂν τῷ σκοπῷ τῆς φιλανθρωπίας συμβαίη, τοῦτο εὐλογώτερον περὶ τὸν Θεὸν οἶσθαι, ὄνομα δὲ αὐτῷ ἴδιον ἐφευρίσκειν μηδέν, ἀλλὰ τῷ πλεονάζοντι καὶ ἐπικρατοῦντι συνονομάζεσθαι, καθάπερ ἐπὶ τοῦ πελάγους γίνεται· εἰ γὰρ τις στα- 25 γόνα δξους ἐπιβάλοι θαλάττῃ καὶ ἢ σταγῶν θάλασσα γίνεται συμμεταποιηθεῖσα τῇ θαλασσίᾳ ποιότητι, οὕτως ὁ ἀληθινὸς Υἱὸς καὶ μονογενὴς Θεός, τὸ ἀπρόσιτον φῶς καὶ ἡ αὐτοζωὴ σοφία τε καὶ ἀγιασμός καὶ δύναμις καὶ πᾶν ὑψηλὸν ὄνομα τε καὶ νόημα (ταῦτα ὁ διὰ

ὡς πρὸς τὴ φύση. Καὶ κανένα ἀπὸ ὅσα ἔχομε, οὔτε ὁ νοῦς οὔτε τὸ σῶμα, δὲν ἔχει συνδεθεῖ κατὰ τὸ λόγῳ τῆς οὐσίας μὲ τὴν ἀνώτερη φύση. Κι ἂν ὁ μῦθος τοῦ ἀναπλάσει ἓνα οὐράνιο εἶδος σάρκας πού ἔχει ντυθεῖ τὸ θεῖο, ὁ στοχαστικὸς δὲ θὰ συμφωνήσῃ καθόλου περισσότερο ὅτι ἐκεῖνη ἢ σὰρκα εἶναι γι' αὐτὸ ὁμοούσια μὲ τὸ Θεὸ καὶ Πατέρα. Ἐὰν ὁμοῦς ἢ σὰρκα εἶναι ἀλλότρια ἀπὸ τὴν πατρικὴ οὐσία πῶς τὸ ἀλλότριον θὰ εἶναι υἱός; Γιατὶ εἶναι ἀπόλυτη ἀνάγκη αὐτὸ πού γνήσια προέρχεται ἀπὸ κάποιον νὰ εἶναι κατὰ τὴν οὐσία ὅ,τι κι αὐτὸ πού τὸ γέννησε. Ὁ Πατέρας ὁμοῦς δὲν εἶναι βέβαια σὰρκα· οὔτε ἄρα αὐτὸς πού γεννήθηκε ἀπὸ ἐκεῖνον θὰ εἶναι ἀσφαλῶς σὰρκα· ὅ,τι γεννήθηκε ἀπὸ τὸ Πνεῦμα λέγεται πῶς εἶναι πνεῦμα καὶ ὄχι σὰρκα²⁷.

Ἐὰν λοιπὸν δὲν εἶναι ἢ σὰρκα ἀπὸ τὸν Πατέρα, δὲν εἶναι Υἱός. Τί ὄνομα λοιπὸν θὰ τῆς δώσομε; Ὅποιο ὄνομα ἐπινοήσουν γιὰ τὴν οὐράνια ἐκεῖνη σὰρκα πού ἔπλασε μὲ τὸ μῦθον τοῦ ὁ λογογράφος, αὐτὸ κατὰ λογικὴ ἀκολουθία θὰ δώσομε ἐμεῖς στὴ σὰρκα πού ἔχει ἀναληφθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ὅποιο ὄνομα δώσουν στὴ μία μὲ αὐτὸ θὰ ὀνομαστῆ καὶ ἡ ἄλλη. Δὲν εἶναι Υἱός ἢ γήνη, οὔτε κι ἐκεῖνη εἶναι Υἱός. Εἶναι θετὸς υἱός ἢ γήνη, εἶναι καὶ ἐκεῖνη Υἱός. Εἶναι ἐδῶ δυάδα υἱῶν, εἶναι ὁπωσδήποτε κι ἐκεῖ. Εἶναι σ' ἐκεῖνον ἓνας Υἱός ἢ σὰρκα καὶ ἡ θεότητα, εἶναι αὐτὸ κι ἐδῶ. Ἐπειδὴ ὀλόκληρη ἡ φύση βρίσκεται ὁμοία σὲ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ θεία οὐσία, ἔχει συνομολογηθεῖ ὅτι εἶναι ἐξω ἀπὸ τὴ φύση τοῦ Πατέρα ἐξίσου τὸ γήινο καὶ τὸ οὐράνιο στοιχεῖο. Ἀπομένει νὰ θεωροῦμε πῶς εὐλόγο γιὰ τὸ Θεὸ ὅποιο συμφωνεῖ μὲ τὸ σκοπὸ τῆς φιλανθρωπίας; νὰ μὴν ἐπινοοῦμε ὁμοῦς κανένα ἰδιαίτερο ὄνομα γι' αὐτὸ ἀλλὰ νὰ παίρνει τὸ ὄνομα τοῦ στοιχείου πού πλεονάζει καὶ ἐπικρατεῖ, ὅπως ἀκριβῶς γίνεται καὶ γιὰ τὸ πέλαγος. Ἐὰν δηλαδὴ κανένας ρίξει στὴ θάλασσα μιὰ σταγόνα ξίδι, τότε καὶ ἡ σταγόνα γίνεται θάλασσα συµμεταποιούμενη στὴν ποιότητα τῆς θάλασσας. Ἔτσι κι ὁ ἀληθινὸς Υἱός καὶ μονογενὴς Θεός, πού εἶναι τὸ ἀπρόσιτο φῶς καὶ ἡ αὐτοζωή, ἡ σοφία καὶ ὁ ἀγιασμός καὶ ἡ δύναμη καὶ κάθε ὄνομα ὑψηλὸ καὶ νόημα — αὐτὰ εἶναι ἐκεῖνος πού φανερώ-

σαρκὸς φανερωθεῖς τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ)· τῆς δὲ σαρκὸς τῇ ἰδίᾳ φύσει σαρκὸς οὐσης, μεταποιηθείσης δὲ πρὸς τὸ τῆς ἀθανασίας πέλαγος, καθῶς φησιν ὁ ἀπόστολος ὅτι «κατεπόθη τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς», συμμετεβλήθη καὶ πάντα τὰ κατὰ τὴν σάρκα τότε φαινόμενα 5 πρὸς τὴν θεῖαν τε καὶ ἀκήρατον φύσιν· οὐ βάρως, οὐκ εἶδος, οὐ χρῶμα, οὐκ ἀντιτυπία, οὐ μαλακότης, οὐχ ἢ κατὰ τὸ ποσὸν περιγραφή, οὐκ ἄλλο τι τῶν τότε καθορωμένων οὐδὲν παραμένει, τῆς πρὸς τὸ θεῖον ἀνακράσεως εἰς τὰ θεϊκὰ ἰδιώματα τὸ ταπεινὸν τῆς σαρκῶδους φύσεως ἀναλαβούσης.

10 Ὡστε κίνδυνός ἐστιν οὐδεὶς εἰς τετράδα ἡμῖν τὸν τῆς Τριάδος λόγον πλατύνεσθαι, καθῶς ὁ Ἀπολινάριος λέγει, οὐδὲ τοὺς ἀγγέλους τῷ ἀνθρώπῳ δουλαγωγούμεν, ὡς ὁ ἐκείνου μῦθος καθ' ἡμῶν λέγει. Οὐ γὰρ ἀνθρώπῳ δουλεύουσιν οἱ τῷ Δεσπότῃ ἑαυτοὺς ὑποκύπτοντες, οὐδὲ ἐπαισχύνονται προσκυνοῦντες τῷ διὰ σαρκὸς τῇ οἰ-
15 κουμένην ἐπιδημήσαντι· «ὅταν γὰρ εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον», φησὶν, «εἰς τὴν οἰκουμένην λέγει καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ». Μία δὲ εἴσοδος ἐπὶ τὴν οἰκουμένην ἢ διὰ τοῦ τόκου ἐστὶ καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρως ἐντὸς τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων γενέσθαι μὴ ταύτῃ τῇ εἰσόδῳ χρησάμενον. Οὐκοῦν τὴν διὰ σαρκὸς αὐ-
20 τοῦ γένεσιν εἴσοδον εἰς τὴν οἰκουμένην ὀνομάζει ὁ λόγος. Εἰ οὖν εἰσελθόντι αὐτῷ εἰς τὴν οἰκουμένην πάντες προσκυνοῦσιν οἱ ἄγγελοι, ἢ δὲ εἴσοδος διὰ σαρκὸς ἐστὶ γένεσις, οὐχ ἡμεῖς δουλαγωγούμεν τῷ Δεσπότῃ, τὸ ἴδιον κτῆμα, ἀλλ' αὐτῇ τῶν ἀγγέλων ἢ φύσις οὐκ ἀγνοεῖ τὴν ὑπερκειμένην ἐαδτῆς δεσποτείαν, ὥστε σιγάτω προστι-
25 θεῖς ἐκεῖνα τῷ λόγῳ τὰ μάταια, ὅτι τὰ ἄνω ποιοῦμεν κάτω, θεοφόρους ἀγγέλους θεοφόρῳ ἀνθρώπῳ καταδουλοῦντες.

Ἔτι πρὸς τοῦτοις φησὶν· Ἐἰ ὁ Θεὸν δεξάμενος Θεὸς ἐστὶν ἀληθινός, πολλοὶ ἂν εἶεν θεοί, ἐπειδὴ πολλοὶ δέχονται τὸν Θεόν. Τί οὖν καὶ πρὸς τοῦτο ἡμεῖς; Ὅτι μὲν ὁ Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ, κόσμον ἑαυτῷ
30 καταλλάσσων, ἰκανὸς εἰς μαρτυρίαν ὁ μέγας Παῦλος. Εἰ δὲ διὰ τοῦτο οἶεται ὁ λογογράφος πλῆθος θεῶν παρ' ἡμῶν ἐπεισάγεσθαι τῷ

28. Β' Κορ. 5,4.

29. Ἐβρ. 1,6.

θηκε στους ανθρώπους με τὴ σάρκα. Κι ἐνῶ ἡ σάρκα εἶναι κατὰ τὴ φύση τῆς σάρκα ἐπειδὴ μεταποιήθηκε στὸ πέλαγος τῆς ἀθανασίας, ὅπως λέει ὁ ἀπόστολος, ὅτι «καταπόθηκε ὁ θάνατος ἀπὸ τῆ ζωῆ»²⁸, γι' αὐτὸ μεταβλήθηκαν μαζί τῆς καὶ ὅλα τὰ τότε φαινόμενα τῆς σάρκας στὴ θεία κι ἀθάνατη φύση. Δὲν παραμένει τὸ βάρος, ἡ μορφή καὶ τὸ χρῶμα, ἡ σκληρότητα, ἡ μαλακότητα, ἡ καθορισμένη ποσότητα, κανένα ἀπὸ ὅσα φαίνονταν τότε, ἐπειδὴ ἡ ἀνάκραση μετὰ τὸ θεῖο πῆρε μέσα στὰ θεῖα ιδιώματα τὴν ταπεινότητα τῆς σαρκικῆς φύσης.

Ὡστε δὲν ὑπάρχει κανένας κινδύνος 'νὰ διευρύνουμε σὲ τετράδα τὸ λόγο τῆς τριάδας', ὅπως λέει ὁ Ἀπολιναριος, οὔτε 'κάνουμε τοὺς ἀγγέλους δούλους στὸν ἄνθρωπο', ὅπως καταλογίζει σὲ βάρος μας τὸ παραμῦθι του. Δὲν εἶναι βέβαια δούλοι τοῦ ἀνθρώπου αὐτοὶ ποὺ σκύβουν στὸν Κύριο οὔτε ντρέπονται νὰ προσκυνοῦν αὐτὸν ποὺ ἐπιδήμησε μετὰ τὴ σάρκα γιὰ χάρη τῆς οἰκουμένης. Γιατὶ λέει, «ὅταν πάλι εἰσάγει τὸν Πρωτότοκο στὴν οἰκουμένη λέει: ἄς τὸν προσκυνήσουν ὅλοι οἱ ἄγγελοι του»²⁹. Καὶ ἡ εἰσαγωγή στὴν οἰκουμένη εἶναι μία καὶ γίνεται μετὰ τὴ γέννηση καὶ δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος νὰ μπεῖ μέσα στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ἂν δὲν χρησιμοποιήσει αὐτὸν τὸν τρόπο εἰσόδου. Εἰσοδο λοιπὸν στὴν οἰκουμένη ὀνομάζει ὁ λόγος τὴ γέννησή του μετὰ σάρκα. Ἄν λοιπὸν ὅταν εἰσέλθει στὴν οἰκουμένη τὸν προσκυνοῦν ὅλοι οἱ ἄγγελοι καὶ ἂν ἡ εἰσοδος εἶναι ἡ γέννηση μετὰ τὴ σάρκα, δὲν εἴμαστε ἐμεῖς ποὺ ὁ ὑποδουλώνομε στὸν Κύριο τὸ δικό του κτῆμα, ἀλλὰ ἡ ἴδια ἡ φύση τῶν ἀγγέλων ἀναγνωρίζει τὴν ἀνώτερή τῆς δεσποτεία. Ὡστε ἄς σωπάσει νὰ προσθέτει στοὺς λόγους του ἐκεῖνα τὰ ἀνόητα, ὅτι 'τὸ ἐπάνω τὸ κατεβάζομε κάτω, κάνοντας δούλους θεοφόρους ἀγγέλους σὲ θεοφόρο ἄνθρωπο'.

Λέει καὶ τοῦτα κοντὰ σ' αὐτὰ: "Ἄν αὐτὸς ποὺ δέχτηκε τὸ Θεὸ εἶναι Θεὸς ἀληθινός, θὰ ὑπῆρχαν πολλοὶ θεοί, ἐπειδὴ πολλοὶ δέχονται τὸ Θεό'. Τί θ' ἀπαντήσουμε ἐμεῖς καὶ σὲ τοῦτο; Ὅτι «ὁ Θεὸς ἦταν αὐτὸς ποὺ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ συμφιλίωσε τὸν κόσμον μαζί του»³⁰, φτάνει ποὺ τὸ μαρτυρεῖ ὁ μεγάλος Παῦλος. Ἄν

30. Β' Κορ. 5,19.

κηρύγματι, ὅτι ὁμολογοῦμεν ἐν Χριστῷ τὸν Θεὸν ἑαυτῷ καταλλάσσειν τὸν κόσμον, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις τοῦ Θεοῦ γινομένου, ταῦτα ἀποκρινόμεθα· εἰ πολλαὶ μητέρες παρθένοι καὶ πρὸς πολλὰς ἢ μυσταγωγία τοῦ Γαβριὴλ καὶ πρὸς ἐκάστην ἢ τοῦ ἀγίου Πνεύματος 5 ἐπέλευσις καὶ ἢ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως παρουσία· καὶ εἰ περὶ πολλῶν οἱ προφηταὶ τὴν χάριν κηρύσσουν, ὥστε πληθυντικῶς λέγειν, 'παιδία ἐγεννήθησαν ἡμῖν καὶ υἱοὶ ἐδόθησαν ἡμῖν' καὶ 'αἱ παρθένοι ἐν γαστρὶ λήψονται' καὶ τὰ ὀνόματα τῶν τεχθέντων πάντων 'Ἐμμανουὴλ' ἐστίν· εἰ πάντες περὶ τῶν κυμάτων ἐπιβατεύουσι 10 καὶ τῇ ἀφράστῳ δυνάμει τὰς τοσαύτας χιλιάδας ἐπ' ἐρημίας τρέφουσιν ἀξζοντες τῷ κόρῳ τὸν ἄρτον τὸν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν μαθητῶν γεωργοῦμενον· εἰ πάντες νεκροὺς τετραήμερους ἐκ τῶν χωμάτων ἐγείρουσιν· εἰ πάντες ἄμνοι τοῦ Θεοῦ γίνονται καὶ ὑπὲρ ἡμῶν πάσχα θύονται καὶ τῷ σταυρῷ προσηλοῦσι τὴν ἁμαρτίαν καὶ καταλύουσι 15 τοῦ θανάτου τὸ κράτος καὶ εἰς ὀφθαλμοὺς τῶν μαθητῶν εἰς οὐρανὸς ἀνατρέχουσι καὶ ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθέζονται· εἰ πάντες ἐλεύσονται κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἐν ὀνόματι πάντων ἢ τῶν ἐπουρανίων τε καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων γλῶσσα ἐξομολογεῖται, δώσομεν τὸ πολλοὺς εἶναι θεοὺς, εἴπερ ἐν τούτοις 20 εἶεν οἱ πολλοὶ τοῖς γνωρίσμασιν. Εἰ δὲ «εἷς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα», καὶ περὶ μόνον αὐτὸν ἢ τοιαύτη τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων ἀπαρίθμησις, τίς κίνδυνος πολλοὺς ἀναπλασθῆναι θεοὺς, ὅταν λέγωμεν θεὸν διὰ σαρκοῦς ἐμψύχου πεφανερῶσθαι;

25 "Ὅτι γὰρ ἄνθρωπος τὸ φαινόμενον ἦν, τίς οὕτω τῶν εὐαγγελικῶν διδαγμάτων ἀνήκοος, ὡς ἀγνοεῖν τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους λεγόμενον, «νυνὶ δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα»; Ὁρᾷς ἐν τοῖς λεγομένοις, τί τὸ ἀποκτεινόμενον ὁ λόγος ὑπέδειξεν εἰπῶν, «ζητεῖτέ με ἀποκτεῖ-

31. Ψαλμ. 9,9.

32. Ρωμ. 11,36.

τώρα ὁ λογογράφος νομίζει ὅτι γι' αὐτὸ εἰσάγονται ἀπὸ μέρους μας πλῆθος θεοὶ μὲ τὸ κήρυγμά μας, ἐπειδὴ ὁμολογοῦμε ὅτι ὁ Θεὸς συμφιλιώνει τὸν κόσμον μαζί του στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ ὅτι ὁ Θεὸς ἦρθε μέσα στοὺς ἀνθρώπους, θὰ τοῦ ἀπαντήσουμε τὰ ἐξῆς. Ἐάν εἶναι πολλὲς παρθένες μητέρες κι ἂν γίνεται σὲ πολλὲς ἢ ἀναγγελία τοῦ μυστηρίου ἀπὸ τὸν Γαβριὴλ καὶ σὲ κάθε μία χωριστὰ ἢ ἐπέλευση τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἢ παρουσία τῆς δυνάμεως τοῦ Ὑψίστου, κι ἂν οἱ προφῆτες κηρύσσουν τὴ χάρη σχετικὰ μὲ πολλοὺς, ὥστε νὰ μιλοῦν στὸν πληθυντικὸ καὶ νὰ λένε ὅτι 'γεννήθηκαν παιδιὰ γιὰ χάρη μας καὶ μᾶς δόθηκαν υἱοὶ καὶ οἱ παρθένες θὰ συλλάβουν παιδιὰ καὶ τὰ ὀνόματα ὄλων πού θὰ γεννηθοῦν εἶναι Ἐμμανουήλ', ἂν ὄλοι βαδίζουν πεζοὶ πάνω στὰ κύματα καὶ τρέφουν τὶς τόσες χιλιάδες στὴν ἔρημο μὲ τὴν ἀφραστη δυνάμη του, πληθαίνοντας γιὰ νὰ τοὺς χορτάσουν τὰ ψωμιά πού ἐπλαθαν στὰ χέρια τους οἱ μαθητές, ἂν ὄλοι σηκώνουν μέσα ἀπὸ τὰ μνήματα νεκροὺς τετραήμερους, ἂν γίνονται ὄλοι ἄμνοι τοῦ Θεοῦ καὶ θυσιάζονται γιὰ χάρη μας ὡς πασχάλια θύματα, προσηλώνουν τὴν ἁμαρτία στὸ σταυρὸ καταλύοντας τὴ δυνάμη τοῦ θανάτου καὶ μπροστὰ στὰ μάτια τῶν μαθητῶν ὑψώνονται στοὺς οὐρανοὺς καὶ κάθονται στὰ δεξιὰ τοῦ Πατέρα, ἂν θὰ ξανάρθουν ὄλοι νὰ κρίνουν μὲ δικαιοσύνη τὴν οἰκουμένη³¹, κι ἂν στὸ ὄνομα ὄλων 'ἐκφράζει εὐχαριστία ἢ γλώσσα τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων καὶ τῶν καταχθονίων', θὰ παραδεχτοῦμε πὼς εἶναι πολλοὶ θεοί, ἂν οἱ πολλοὶ ἔχουν αὐτὰ τὰ γνωρίσματα. Ἐάν ὁμοῦς εἶναι ἕνας Κύριος Ἰησοῦς, πού δημιούργησε τὰ πάντα, καὶ πού «ἀπὸ αὐτὸν γίνονται τὰ πάντα καὶ μέσω αὐτοῦ προέρχονται καὶ σ' αὐτὸν κατευθύνονται»³² καὶ ἀφορᾷ αὐτὸν μονάχα αὐτὸς ὁ κατάλογος τῶν θείων ὀνομάτων, ποιὸς εἶναι ὁ κίνδυνος νὰ πλασθοῦν πολλοὶ θεοί, ὅταν ὁμολογοῦμε Θεὸ πού φανερώθηκε μὲ τὴ σάρκα;

Ἐάν βέβαια ἦταν κατὰ τὸ φαινόμενο ἄνθρωπος, ποιὸς δὲν ἔχει ἀκούσει σὲ τέτοιο βαθμὸ τὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου, ὥστε νὰ μὴ γνωρίζει αὐτὸ πού λέει ὁ ἴδιος ὁ Σωτὴρας μας πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, «τώρα θέλετε νὰ μὲ σκοτώσετε, ἕνα ἄνθρωπο πού σᾶς εἶπε τὴν ἀλήθειαν»³³; Προσέχεις τί ὑπέδειξε ὡς ἀποκτεινόμενο ὁ

33. Ἰω. 8,40.

ναι»; Οὐ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ τὸν ἄθρωπον, δι' οὗ ἐφθέγγετο ἡ ἀλήθεια. Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ἦν ὁ λαλῶν τὴν ἀλήθειαν· ἀλλὰ δηλονότι ὁ μὲν λαλῶν Θεὸς ἦν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐμεσίτευε πρὸς τοὺς ἀθρώπους τῇ ἰδίᾳ φωνῇ τὸ λεγόμενον. Δι' ὃ καὶ μεσίτης λέγεται Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὡς οὐ δυναμένης τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀκράτῳ προσμῖ-
 5 ζαι τῇ τοῦ Θεοῦ συνουσίᾳ καὶ διὰ τοῦτο δεομένης τῆς συγγενοῦς αὐτῇ καὶ κατὰ φύσιν φωνῆς, δι' ἧς εἰκὸς χωρεῖσθαι τὴν ἀνωθεν δύναμιν. Καταλειπτέον καὶ τοῦτο, πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς τρεπτέον τὸν λόγον.

10 'Οὐδέν', φησίν, 'οὕτως ἦνεται πρὸς Θεὸν ὡς ἡ σὰρξ ἢ προσληφθεῖσα'. Ὡς τῆς περισκεμμένης αὐτοῦ ἀποφάσεως! 'Οὐδέν οὕτως ἦνεται πρὸς Θεὸν ὡς ἡ σὰρξ', οὐδὲ ἡ ἀγαθότης οὐδὲ ἡ αἰδιότης οὐδὲ ἡ ἀφθαρσία οὐδὲ τὸ ἐπὶ πάντων κράτος οὐδὲ ἄλλο τι τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων, ἀλλὰ πάντα ταῦτα τῆς σαρκὸς ἐστὶ δεύτερα συ-
 15 κρίσει τῇ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τῇ πρὸς ταύτην τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνώσεως καὶ σαρκὸς τῆς ἐπικτηθείσης. Ὁμολογεῖ αὐτὸ τοῦτο ὁ λογογράφος· ὁ γὰρ προσειληφθαι αὐτὴν εἰπών, τὸ ἐπιγεννηματικὸν αὐτῆς ἐνεδείξατο.

Καὶ τοῦτο παραδραμούμεθα τὰ ἐφεξῆς ὡς αὐτόθεν ἔχοντα τὸν
 20 ἔλεγχον τῆς ἀσυστάτου μυθοποιίας καὶ ἀβλαβῆ ὄντα τοῖς ἐντυγχάνουσι σιωπήσαντες· προθεῖς γὰρ τὸ μηδὲν ἄλλο τῶν ἐπὶ Θεοῦ γενομένων οὕτως ἠνώσθαι τῷ Κυρίῳ, ὡς ἦνεται πρὸς αὐτὸν ἢ προσληφθεῖσα σὰρξ, ἐπεὶ ἐπήγαγεν ἐν τῷ συμπεράσματι, ὅτι τὰ μὴ οὕτως ἠνωμένα οὐδ' οὕτω προσκνητά, ἐτέραν ἐπιτίθησι κορωνίδα· 'Οὐ-
 25 δὲν δὲ οὕτω προσκνητὸν ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Χριστοῦ'. Ταῦτα ὡς καὶ παιδίῳ γινώριμον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν μετὰ τῆς ἀνοίας σιωπησόμεθα. Εἴποι γὰρ ἂν καὶ τὰ ταῖς ἀγοραῖς ἐγκαθήμενα παιδία καὶ παίζοντα ὅτι, εἰ μηδὲν οὕτως ἐστὶ προσκνητὸν ὡσπερ ἡ σὰρξ, ἄρα σεβασμιωτέρα ἐστὶν ἢ τοῦ Χριστοῦ σὰρξ καὶ αὐτῆς τῆς τοῦ Πατρὸς μεγα-

Λόγος μ' αὐτὰ πού εἶπε, «προσπαθεῖτε νά με σκοτώσετε»; Ὅχι τήν ἀλήθεια ἀλλά τόν ἄνθρωπο ἀπό τόν ὁποῖο ἀκούστηκε ἡ ἀλήθεια. Γιατί δέν ἦταν ἄνθρωπος αὐτός πού ἔλεγε τήν ἀλήθεια, ἀλλά εἶναι φανερό πῶς αὐτός πού τήν ἔλεγε ἦταν Θεός καί ὁ ἄνθρωπος μεταβίβαζε μεσολαβώντας πρὸς τοὺς ἀνθρώπους μὲ τὴ δική του φωνή ὅ,τι λεγόταν. Γι' αὐτὸ καὶ λέγεται μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων³⁴, ἐπειδὴ ἡ ἀνθρώπινη φύση δέν μπορεῖ νά δεχτεῖ τήν καθαρὴ ἔνωση τοῦ Θεοῦ καὶ γι' αὐτὸ χρειάζεται τὴ συγγενὴ καὶ σύμφωνη μὲ τὴ φύση τῆς φωνῆ μὲ τὴν ὁποία εἶναι φυσικὸ νά δέχεται τὴ δύναμη ἀπὸ ἄνω. Ἄς τὸ ἀφήσομε κι αὐτὸ κι ἂς στρέψομε τὸ λόγο μας στὸ ἐπόμενο.

Ἔτιποτε', λέει, 'δέν ἐνώθηκε μὲ τὸ Θεὸ ἔτσι ὅπως ἡ σάρκα πού ἔχει προσληφθεῖ'. Τί βαθυστόχαστη διατύπωση! Ἔτιποτε δέν ἔχει ἐνωθεῖ μὲ τὸ Θεὸ ἔτσι, ὅπως ἡ σάρκα', οὔτε ἡ ἀγαθότητα οὔτε ἡ αἰδιότητα οὔτε ἡ ἀφθαρσία οὔτε ἡ κυριαρχία του ἐπάνω σὲ ὅλα οὔτε καμιὰ ἄλλη θεοπρεπῆς ἐννοια. Ὅλα αὐτὰ εἶναι δευτέρα ἀπὸ τὴ σάρκα ὡς πρὸς τὴν ἔνωσή τους μὲ τὸ Θεὸ καὶ μ' αὐτήν, ἐπειδὴ ἡ ἔνωση τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς σάρκας ἀποκτήθηκε ἔπειτα. Αὐτὸ τὸ ἴδιο ὁμολογεῖ ὁ λογογράφος: ὁποῖος εἶπε ὅτι αὐτὴ ἔχει προσληφθεῖ, δήλωσε πῶς εἶναι ἐπιγέννημα.

Θὰ τὸ παρατρέξομε καὶ αὐτὸ ἀποσιωπώντας τὰ ἐπόμενα, ἐπειδὴ περιέχουν ἀπὸ μόνον τους τὸν ἔλεγχο τῆς ἀσυνάρτητης μυθοπλασίας καὶ ἡ ἀποσιώπησή τους εἶναι ἀβλαβῆς γιὰ τοὺς ἀναγνώστες. Ἀφοῦ πρόταξε ἐκεῖνο τὸ 'τίποτε ἄλλο ἀπὸ ὅσα ἀναφέρονται στὸ Θεὸ δέν ἔχει ἐνωθεῖ τόσο μὲ τὸν Κύριο, ὅπως ἔχει ἐνωθεῖ μαζί του ἡ σάρκα πού ἔχει προσλάβει', ἀφοῦ συμπέρανε ὅτι 'ὅσα δέν εἶναι ἔτσι ἐνωμένα δέν πρέπει οὔτε ἔτσι νά προσκυνοῦνται', προσθέτει μιὰ ἄλλη κατακλείδα: 'Καὶ δέν εἶναι τίποτε ἔτσι προσκυνητό, ὅπως εἶναι ἡ σάρκα τοῦ Χριστοῦ'. Αὐτὰ θὰ τὰ ἀποσιωπήσομε, γιατί μποροῦν καὶ τὰ παιδιά ν' ἀναγνωρίσουν τὴν ἀναησία τους. Καὶ τὰ παιδιά πού κάθονται στίς ἀγορὲς καὶ παίζουν μποροῦν νά τὸ ποῦν αὐτό, ὅτι ἂν τίποτε δέν εἶναι προσκυνητό ἔτσι ὅπως ἡ σάρκα, ἄρα ἡ σάρκα τοῦ Χριστοῦ ἀξίζει περισσότερο σεβασμὸ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ μεγαλοσύνη τοῦ Πατέρα καὶ τὴν ἐξουσία

λειότητος καὶ τῆς παντοδυναμίου ἐξουσίας καὶ τῆς πάντων ἀρχῆς καὶ εἴ τι ἄλλο χωρεῖ ἢ φύσις ἡμῶν περὶ τῆς θείας δυνάμεως φθέγγεσθαι, ὥστε καταλιπόντας τὸ προσκυνεῖν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μόνην σέβεσθαι καὶ προσκυνεῖν τὴν παρὰ τούτου
5 προτετιμημένην σὰρκα καὶ ἐν ἐκείνῃ τὸ κατὰ πάντων τίθεσθαι κρά-
τος.

Ὅμοιον δὲ τοῖς προαποδοδομένοις καὶ τὸ ἐφεξῆς ἐπιχείρημα·
‘Ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου’, φησί, ‘προσκυνεῖται, καθὼς ἐν ἐστί πρόσωπον
καὶ ἐν ζῶον μετ’ αὐτοῦ’. Δύο μνημονεύσας πραγμάτων, Κυρίου καὶ
10 σαρκὸς Κυρίου, ἐν ζῶον τὰ δύο ἐποίησεν. Νῦν ἀποκαλύπτει σαφῶς
τὸ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου δηλούμενον, ἐν ᾗ διδάσκειν κατεπαγ-
γέλλεται περὶ τῆς θείας σαρκώσεως τῆς καθ’ ὁμοίωσιν ἀνθρώπου·
ἐπειδὴ γὰρ ψυχῆς σώματι συνδραμούσης ἐκ τῆς τῶν ἑτερογενῶν
τούτων μίξεώς τε καὶ κοινωνίας συνίσταται ἡ ἀνθρωπίνη ζωὴ καὶ
15 οὐκ ἂν τις ἄλλο τι τὴν σύστασιν ἡμῶν ὀρίσαιο πλὴν σώματος καὶ
ψυχῆς κοινωνίαν, τοῦτο αὐτὸ καὶ περὶ τὴν θεϊαν φύσιν φαντασθεῖς ὁ
λογογράφος εὐθὺς ἐν τε τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ λόγου διδάσκειν κατεπαγ-
γέλλεται, ὅτι καθ’ ὁμοίωσιν ἀνθρώπου καὶ τὸ θεῖον ἐν σαρκὶ θεω-
ρεῖται, καὶ νῦν ἐν τῷ μέρει τούτῳ τοῦ λόγου σαφῶς κατασκευάζει,
20 ὅτι ἐν ἐστί πρόσωπον καὶ ζῶον ἐν ᾗ τε σὰρξ καὶ ὁ Κύριος, ὡσανεὶ
λέγοι Παῦλον τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ κρυπτῷ τὸν φαινόμενον διὰ τὴν
τοῦ σώματος πρὸς τὴν ψυχὴν συμφυῖαν. Τί οὖν ἄρα ἐπεξίεναι προσ-
ῆκει τοῖς εἰρημένοις καὶ ἀντιμάχεσθαι; Καὶ πῶς οὐκ ἂν τις ἡμᾶς
ἀφραΐνειν κατητιᾶσατο τοῖς παρεξυρημένοις τῶν νοημάτων ἐνι-
25 σταμένους; Οὐκοῦν τὸ μετὰ τοῦτο κατανοήσωμεν.

‘Εἰ μηδέν’, φησί, ‘ποίημα προσκυνητὸν μετὰ τοῦ Κυρίου ὡς ἡ
σὰρξ αὐτοῦ’. Τίς ἀγωνοθετήσῃ περὶ τῶν ἐν ἀσεβείᾳ πρωτείων
ἀγωνιζομένῳ τῷ Ἀπολιναρίῳ πρὸς τὸν Εὐνόμιον; Τίς ἄρα τῶν ἀρι-
στείων ἐν τοῖς κατὰ τῆς ἀληθείας ἰδρωσιν ἀζιωθήσεται; Τάχα ἄκρι-
30 τος ἐπ’ ἀμφοτέρων ἡ νίκη τῷ ἀμφηρίστῳ καὶ ἰσοπαλεῖ τῆς ἀσεβείας
καταλειφθήσεται. Ὁ μὲν γὰρποίημα τὸν μονογενῆ Θεὸν λέγων νοε-
ρόν τε αὐτὸν καὶ ἔξω τῆς ἀντιτύπου φύσεως εἶναι οὐκ ἀπομάχεται·

τὴν παντοδύναμη καὶ τὴν ἀρχὴ τῶν πάντων καὶ ὅποιο ἄλλο νόημα μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐκφράσει γιὰ τὴ θεία δύναμη. Ἔτσι ἀφήνοντας τὴν προσκύνηση τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νὰ σεβόμαστε καὶ νὰ προσκυνοῦμε τὴ σάρκα ποῦ τοῦτος τῆς δίνει τὰ πρωτεῖα τῆς τιμῆς καὶ ἐκεῖνη νὰ θεωροῦμε τὴν ἰσχυρότερη ἔναντι ὄλων.

Ὅμοιο μὲ ὅσα προεκθέσαμε εἶναι καὶ τὸ παρακάτω ἐπιχείρημα: Ἡ σάρκα τοῦ Κυρίου προσκυνεῖται, καθόσον ἀποτελεῖ ἕνα πρόσωπο καὶ μιὰ ζῶσα ὑπαρξὴ μαζί μ' αὐτόν'. Μνημόνευσε δύο πράγματα, τὸν Κύριο καὶ τὴ σάρκα τοῦ Κυρίου κι ἔκανε τὰ δύο μιὰ ζῶσα ὑπαρξὴ. Ἀποκαλύπτει ἐπιτέλους σαφῶς αὐτὸ ποῦ δηλώνει ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ λόγου του, μὲ τὴν ὁποία ἐξαγγέλλει ὅτι θὰ μιλήσει γιὰ τὴ θεία σάρκωση σύμφωνα μὲ ὁμοίωσή του πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Μὲ τὴ σύμπτωση δηλαδὴ τῆς ψυχῆς στὸ σῶμα, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν ἔνωση αὐτῶν τῶν ἑτερογενῶν στοιχείων συνίσταται ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ καὶ δὲ θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ὀρίσει διαφορετικὰ τὴ σύστασή μας ἔξω ἀπὸ κοινωνία σώματος καὶ ψυχῆς, φαντάστηκε αὐτὸ ἀκριβῶς ὁ λογογράφος καὶ γιὰ τὴ θεία φύση κι εὐθὺς ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ τοῦ λόγου του ὑπόσχεται πῶς θὰ διδάξει, ὅτι σὲ ὁμοίωσή του μὲ τὸν ἄνθρωπο βλέπομε καὶ τὸ θεῖο μέσα στὴ σάρκα. Καὶ τώρα σαφῶς θέλει νὰ δείξει στὸ μέρος τοῦτο τοῦ λόγου του, ὅτι εἶναι ἕνα πρόσωπο καὶ μιὰ ζῶσα ὑπαρξὴ ἡ σάρκα μαζί καὶ ὁ Κύριος, σὰ νὰ θέλει νὰ πεῖ ὅτι ὁ Παῦλος αὐτὸς ποῦ φαίνεται εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἀφανῆ ἐξαιτίας τῆς συμφυΐας τοῦ σώματος μὲ τὴν ψυχὴ. Γιατί λοιπὸν πρέπει ν' ἀντικρούσομε τοὺς λόγους αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς πολεμήσομε; Καὶ πῶς δὲ θὰ μᾶς κατηγοροῦσε κανένας ὡς ἄφρονες, γιὰτὶ δημιουργοῦμε πρόβλημα γιὰ σκέψεις ὡς ἐκ περὶ σσού; Ἄς ἐξετάσομε λοιπὸν τὸ ἐπόμενο.

Ἄν, λέει, 'δὲν εἶναι κανένα κτίσμα προσκυνητὸ μαζί μὲ τὸν Κύριο, ὅπως ἡ σάρκα του'. Ποιὸς θὰ γίνῃ ἀγωνοθέτης στὸν ἀγῶνα γιὰ τὰ πρωτεῖα στὴν ἀσέβεια ποῦ ἀνέλαβε ὁ Ἀπολινάριος κατὰ τοῦ Εὐνομίου; Ποιὸς θ' ἀξιωθεῖ λοιπὸν τὸ ἀριστεῖο στὸν ἀγῶνα κατὰ τῆς ἀλήθειας; Ἴσως θὰ μείνῃ ἄκριτη καὶ γιὰ τοὺς δύο ἡ νίκη, ἀφοῦ διαφιλονεικοῦν ἰσοπαλία στὴν ἀσέβεια. Ὁ ἕνας λέγοντας ὅτι ὁ μονογενὴς Θεὸς εἶναι κτίσμα, δὲν ἀμφισβητεῖ ὅτι εἶναι

οὗτος δὲ σύνθετον ἐξ ἀρχῆς αὐτὸν ἐξ ἑτεροφυῶν ἀναπλάσας, ἐκ σαρκός τε καὶ θεότητος συγκεκροτημένον, ἐν εἶναι ζῶον κατασκευάζει καθ' ὁμοίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ ποιήματος προσκύνησις ἐπ' ἀμφοῖν ἴση· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὴν νοεράν
5 τε καὶ ἀσώματον φύσιν πεποιοῖσθαι φησιν· οὗτος δὲ προστίθῃσι καὶ τὸ σαρκώδη φύσιν εἶναι περὶ τὸ ποῖημα καὶ ταύτην προσκυνεῖσθαι πλέον τῶν λοιπῶν ποιημάτων ὡς καὶ ἄλλοις ποιήμασι προσαγομένης τῆς προσκυνήσεως, ὃ καὶ τοῖς τὰ Εὐνομίου πρεσβεύουσιν ἀσεβὲς εἶναι ὁμολογεῖται.

10 Οὐκοῦν ἐχέτω κατὰ τοῦ Εὐνομίου τὰ νικητήρια καὶ ἐπαγαλλέσθω τοῖς τῆς ἀσεβείας στεφάνοις καλλωπιζόμενος· ὅσω γὰρ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα καταδεέστερον, τοσοῦτον ἐν τοῖς τὰ ποιήματα προσκυνούσιν ὁ τὴν σάρκα προσκυνεῖν νομοθετῶν τῶν τὸ νοερὸν ποῖημα σεβομένων ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας ἐστὶν
15 ἀτοπώτερος, καὶ μάλιστα, εἰ καὶ ἄλλα προσκυνεῖσθαι ποιήματα λέγοι, ὧν τὸ πλέον ἢ σὰρξ διὰ συγκρίσεως κατὰ τὴν προσκύνησιν ἔχει· 'Οὐδὲν γὰρ, φησί, 'ποίημα προσκυνητὸν ὡς ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου'. Πάντα μὲν γὰρ ἐπίσης κἄτω τῆς θείας ἐστὶ δυνάμεως, ὅσαπερ ἐν τῇ κτίσει καταλαμβάνεται, κἂν ἀσώματον ἢ κἂν μετὰ σώματος. 'Ἄλλ'
20 ἔχει πρὸς ἑαυτὴν ἢ κτίσις διὰ συγκρίσεως ὑπερβολὴν καὶ ἐλάττωσιν, τῆς τῶν ἀσωμάτων φύσεως προτερευούσης παρὰ τὴν αἰσθητὴν τε καὶ σωματώδη κατάστασιν. Ὡστε καθὸ μὲν τῷ ποιήματι λατρεύειν οἴονται δεῖν Εὐνόμιός τε καὶ Ἀπολινάριος, ἰσοπαλεῖς ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀσεβείας εἰσὶ καὶ ἀμφήριστοι· ὁ δὲ τῇ σαρκὶ παρὰ τὴν νοε-
25 ρὰν φύσιν τὰ πρωτεῖα νέμων τὸ πλέον εἰς ἀσέβειαν ἔχει. Ἀκουσάτωσαν οἱ μαθηταὶ τῆς ἀπάτης πρὸς τίνα τῷ διδασκάλῳ αὐτῶν καὶ περὶ τίνων ἢ ἄμιλλα.

Ἴδωμεν δὲ καὶ τὴν ἐφεξῆς ἀλυκτοπέδην, κατ' αὐτὸν εἰπεῖν τὸν Ἀπολινάριου διδάσκαλον, ἦν ταῖς ἀλύτοις σειραῖς τῶν συλλογισμῶν
30 διασφίγξας προτείνεται. 'Εἰ ἀνθρωπον', φησίν, 'οἶεταί τις ἐνοῦσθαι Θεῷ παρὰ πάντας ἀνθρώπους καὶ ἀγγέλους'. Ἄρα χρὴ καὶ τὴν ἐν

νοερὸς καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ὕλική φύση· ἐνῶ αὐτὸς πλάθοντάς τον ἀπὸ τὴν ἀρχὴ σύνθετο ἀπὸ ἑτερογενῆ στοιχεῖα, συγκροτημένο ἀπὸ σάρκα καὶ θεότητα, κατασκευάζει πῶς εἶναι μιὰ ζῶσα ὑπαρξὴ κατὰ τὴν ὁμοίωση τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Καὶ στίς δύο εἶναι ἴση ἡ προσκύνηση τοῦ κτίσματος· ἀλλὰ ἐκεῖνος λέει ὅτι ἡ νοερὴ καὶ ἀσώματη φύση ἔχει δημιουργηθεῖ· αὐτὸς προσθέτει ὅτι αὐτὸ τὸ δημιούργημα τὸ περιβάλλει φύση ἀπὸ σάρκα καὶ ὅτι αὐτὴ προσκυνεῖται περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα δημιουργήματα σὰ νὰ προσφέρεται ἡ προσκύνηση καὶ σὲ ἄλλα δημιουργήματα, πράγμα πού ὁμολογοῦν ὡς ἀσέβεια κι ὅσοι πρεσβεύουν τίς ιδέες τοῦ Εὐνομίου.

Ἄς πάρει λοιπὸν τὰ νικητήρια κατὰ τοῦ Εὐνομίου κι ἄς χαίρεται στολισμένος μὲ τὰ στεφάνια τῆς ἀσέβειας. Ὅσο μέσα στὴν ἀνθρώπινη φύση εἶναι τὸ σῶμα ὑποδεέστερο ἀπὸ τὴν ψυχὴ, τόσο καὶ σ' αὐτοὺς πού προσκυνοῦν τὰ δημιουργήματα ὅποιος θεσμοθετεῖ τὴν προσκύνηση τῆς σάρκας εἶναι πιὸ παράλογος στὴν ἀσέβεια ἀπὸ ὄσους προσκυνοῦν τὸ νοερὸ δημιούργημα. Πολὺ περισσότερο ἂν ὀρίζει νὰ προσκυνοῦνται καὶ ἄλλα δημιουργήματα στὴ σύγκριση μὲ τὰ ὁποῖα πλεονεκτεῖ στὴν προσκύνηση ἡ σάρκα· γιατί λέει, 'κανένα πράγμα δὲν ἀξίζει νὰ προσκυνεῖται τόσο ὅσο ἡ σάρκα τοῦ Κυρίου'. Τὰ πάντα βέβαια εἶναι ἐξίσου κατώτερα ἀπὸ τὴ θεία δύναμη εἴτε ἀσώματα εἶναι εἴτε σωματικά. Ἀλλὰ ἡ δημιουργία στὴ σύγκριση μὲ τὸν ἑαυτό της σὲ μιὰ περιοχὴ ὑπερέχει καὶ στὴν ἄλλη ὑστερεῖ, ἐπειδὴ ἡ ἀσώματη φύση ἔχει τὸ προβάδισμα ἀπὸ τὴν αἰσθητὴ καὶ σωματώδη κατάσταση. Ὡστὲ ὡς πρὸς τὴν ἄποψή τους ὅτι πρέπει νὰ λατρεύομε τὸ δημιούργημα, ὁ Εὐνόμιος καὶ ὁ Ἀπολινάριος εἶναι ἰσόπαλοι διεκδικητὲς τῆς ἀσέβειας. Ὅποιος ὁμως ἀπονέμει τὰ πρωτεῖα στὴ σάρκα ὑποβιβάζοντας τὴ νοερὴ φύση αὐτὸς ἔχει μεγαλύτερη ἀσέβεια. Ἄς ἀκούσουν οἱ μαθητὲς τῆς ἀπάτης γιὰ ποιά πράγματα γίνεται ἡ ἀμιλλα τοῦ δασκάλου τους.

Ἄς δοῦμε καὶ τὴν ἐπόμενη 'ἀλυτοπαγίδα', γιὰ νὰ πῶ τὴ λέξη τοῦ δασκάλου τοῦ Ἀπολινάριου³⁵, πού μᾶς προτείνει πλεγμένη μὲ τὰ ἅλτα δίχτυα τῶν συλλογισμῶν. "Ἄν", λέει, 'νομίζει κανένας ὅτι ἓνας ἄνθρωπος ἐνώνεται μὲ τὸ Θεὸ περισσότερο ἀπὸ ὄλους

35. Δάσκαλος τοῦ Ἀπολινάριου εἶναι ὁ σοφιστὴς Ἐπιφάνιος πού ὁ Προαιρέσιος τὸν ψέγει γιὰ μικρολογία (βλ. σημ. 3).

τούτοις διεξετάζειν διάνοιαν. Ἄλλ' ὅμοιον ἂν εἶη ψυχὴν ἐν λίθῳ
 ζητεῖν καὶ ἐν ζύλῳ φρόνησιν καὶ ἐν τοῖς ἐκτεθειτοῖς ρήμασιν ἐμφασίν
 τινος ἐνθυμήσεως, οὐ λέγω τῆς κρείττονος, ἀλλὰ τῆς γούν εἰς τὸ
 5 ἀσεβῆς συντελουσῆς· μᾶλλον δ' ἂν ἐκ τῆς συμφράσεως μαρτυρηθεῖη
 τὸ τῶν λεγομένων ἀδιανόητον. Ποιήσει μὴ αὐτεξουσίους τοὺς ἀγγέ-
 λους καὶ τοὺς ἀνθρώπους ὡς οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτεξούσιος. Φθορὰ δὲ
 τοῦ αὐτεξουσίου ζῶου τὸ μὴ εἶναι αὐτεξούσιον· οὐ φθείρεται δὲ ἡ
 φύσις ὑπὸ τοῦ ποιήσαντος αὐτήν· οὐκ ἄρα ἐνοῦται ὁ ἄνθρωπος
 Θεῷ. Βαβαὶ τῆς ἀνάγκης! Ὡς ἄλυτοι τῶν συλλογισμῶν αἱ πλεκτά-
 10 ναι! Ἀφαιρεῖται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων τὸ αὐτεξούσιον ἢ
 πρὸς τὸ θεῖον ἔνωσις καὶ φθορὰ τοῦ αὐτεξουσίου ζῶου τὸ μὴ εἶναι
 αὐτεξούσιον γίνεται, καὶ εἰ ταῦτα τεθεῖη, ἀποδείκνυται τὸ μὴ ἐνοῦ-
 σθαι ἄνθρωπον Θεῷ.

Τί τοιοῦτον οἱ ἐγγαστρίμυθοι, τί δὲ οἱ ἐκ γῆς φωνοῦντες καὶ ἐγ-
 15 καρδίους μαντείας πεπαιδευμένοι παραπλήσιον τούτοις ἀποφοιβά-
 ζουσιν; Ἀφαιρεῖται τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀγγέλων ἡ αὐτεξουσιό-
 της, εἰ ἐννοεῖται τῷ Θεῷ τὸ ἀνθρώπινον. Μὴ οὐκ ἦν ἄνθρωπος ὁ
 ἐπὶ τῶν «νῦν δὲ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν
 ὑμῖν λελάληκα»; Μὴ οὐκ ἀνεκράθη τῇ θείᾳ φύσει ὁ πᾶσαν τὴν θεῖ-
 20 κὴν δύναμιν ἐν ἑαυτῷ δεικνὺς κατ' ἐξουσίαν ἐνεργῶν ὅπερ ἐβούλε-
 το; Εἰ μὲν οὖν οὐκ ἐγένετο τοῦτο ἐν ἐκείνῳ καὶ ἐν τούτῳ ἐκεῖνο, πα-
 ραγραφῆσθω τὴν εὐαγγελικὴν μαρτυρίαν, ψεύδους πάντως καὶ ὁ
 Παῦλος ἀλώσεται καὶ οἱ προφητῆται καὶ πάντες οἱ τὰ θαύματα περὶ
 τοῦ Κυρίου προκαταγγέλοντες καὶ οἱ τὰ μετὰ ταῦτα γεγονότα διηγη-
 25 σάμενοι. Εἰ δὲ ἀληθῶς γέγονε τοῦτο καὶ Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ
 καὶ ἡ σὰρξ ἢ ἀνακραθεῖσα τῇ θείᾳ φύσει ἐν πρὸς ἐκείνην ἐγένετο,
 ἄρα κατὰ τὸν ποιητικὸν μῦθον ἀπόλωλε τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τὸ αὐ-
 τεξούσιον καὶ κατεδουλώθησαν οἱ ἄγγελοι, ἐπειδὴ τοῦτο ἐγένετο,
 ζημιωθέντες τοῦ αὐτεξουσίου τὴν χάριν. Ὡς τῆς παραλόγου καινο-
 30 φωνίας! Οἷα δὲ καὶ ἡ ἐπαγωγὴ τὸ λέγειν· Φθορὰ δὲ τοῦ αὐτεξου-

τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἀγγέλους'. Πρέπει ἐπομένως νὰ ἐξετάσομε καὶ τὸ νόημα τῶν λόγων τούτων. Ἄλλ' ὁμως τὸ νὰ ζητοῦμε ψυχὴ μέσα στὴν πέτρα καὶ σκέψη μέσα στὸ ξύλο εἶναι ἴδιο μὲ τὸ νὰ ζητοῦμε καὶ μέσα στοὺς λόγους πού ἀνέφερα ἓνα ἴχνος νοήματος, δὲν ἐννοῶ νόημα ὀρθὸ ἀλλὰ ἀκόμα κι ἐκεῖνο πού ὀδηγεῖ στὴν ἀσέβεια· πὶὸ πολὺ θὰ φανεῖ ἀπὸ τὰ συμπραζόμενα τὸ ἀκατανόητο τῶν λόγων του. Ἐὰ κάνει χωρὶς αὐτεξουσιότητα τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἀνθρώπους, γιατί καὶ ἡ σάρκα δὲν εἶναι αὐτεξούσια. Ἡ φθορὰ τῆς αὐτεξούσιας ζώσας ὑπαρξης εἶναι τὸ νὰ μὴν εἶναι αὐξετούσια. Καὶ δὲ φθείρεται ἡ φύση ἀπὸ τὸ δημιουργό της. Ἄρα δὲν ἐνώνεται ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ Θεό'. Ἀλίμονο, ἡ συνέπεια τῶν συλλογισμῶν! Πόσο ἀδιάλυτη εἶναι ἡ πλοκὴ τους! Ἡ ἐνωσὴ τους μὲ τὸ Θεὸ ἀφαιρεῖ τὸ αὐτεξούσιο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἀγγέλους καὶ ἡ ἔλλειψη αὐτεξουσιότητας γίνεται φθορὰ τῆς αὐτεξούσιας ζώσας ὑπαρξης. Μὲ τὴ θέση αὐτῶν τῶν προτάσεων, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐνώνεται μὲ τὸ Θεό'.

Τί παρόμοιο οἱ ἐγγαστρίμυθοι καὶ ὄσοι φωνάζουν ἀπὸ τὴ γῆ κι ἔχουν ξεχειλίσει τίς καρδιακὲς μαντεῖες τί παραπλήσιο μ' αὐτὰ προφητεύουν; Χάνουν τὴν αὐτεξουσιότητά τους οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἄγγελοι, ἀν ὁ ἄνθρωπος ἐνωθεῖ μὲ τὸ Θεό. Μήπως δὲν ἦταν ἄνθρωπος ἐκεῖνος πού εἶπε «τώρα ζητεῖτε νὰ μὲ σκοτώσετε, ἐμένα τὸν ἄνθρωπο πού σὰς εἶπε τὴν ἀλήθειαν»³⁶; Μήπως δὲν ἐνώθηκε μὲ τὴ θεία φύση πραγματοποιώντας τὸ θέλημά του αὐτεξουσιῶς αὐτὸς πού φανέρωσε στὸν ἑαυτό του ὄλη τὴ θεϊκὴ δύναμη; Ἄν δὲ γινόταν τοῦτο σ' ἐκεῖνον κι ἐκεῖνο σ' αὐτόν, ἄς διαγράψει τὴ μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐὰ συλληφθεῖ γιὰ ψεῦδος ὁ Παῦλος καὶ οἱ προφῆτες καὶ ὄσοι προαναγγέλουν τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Κύριον θαύματα κι ὄσοι διηγῆθηκαν ὄσα ἀκολούθησαν ἔπειτα. Ἄν ὁμως αὐτὸ ἐγινε ἀληθινὰ καὶ φανερώθηκε μὲ σάρκα ὁ Θεὸς καὶ ἡ σάρκα σμίγοντας μὲ τὴ θεία φύση ἐγινε ἓνα μαζί της, ἄρα σύμφωνα μὲ τὸ ποιητικὸ παραμῦθι ἀφανίστηκε τὸ αὐτεξούσιο τῶν ἀνθρώπων καὶ ὑποδουλώθηκαν οἱ ἄγγελοι, ἐπειδὴ ζημιώθηκαν δηλαδὴ τὴ χάρη τοῦ αὐτεξουσίου, ὅταν ἐγινε αὐτό. Νά, οἱ παράλογες πρωτοτυπίες του! Ἰδια καὶ ἡ προσθήκη του πού λέει: Ἐἶναι ἀφανισμὸς τῆς αὐ-

σίου ζώου ἐστὶ τὸ μὴ εἶναι αὐτεξούσιον'. Ἔρα οὐκ ἀριθμεῖ τὸ οἰκε-
 τικὸν ἐν τοῖς ζώοις, ὅτι μὴ αὐτεξουσίως οἰκονομεῖται παρὰ τὸν βίον
 τῆ ἐπικρατούση δυναστεία δεδουλωμένον; ἐν γὰρ τῷ αὐτεξουσίῳ τὸ
 ζῶον εἶναι τινα ὁ λογογράφος ὀρίζειται· ὧ δὲ μὴ πάρεστιν ἢ αὐτο-
 5 κρατῆς τοῦ θελήματος κίνησις, μηδὲ ζῶον οἶεσθαι τοῦτον εἶναι νο-
 μοθετεῖ.

Οὐκοῦν νεκρὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ Χαναάν, ὅτε τοῖς ἀδελφοῖς διὰ τὴν
 ἀταξίαν κατεδουλώθη, νεκρὸς ὁ οἰκέτης τοῦ Ἀβραάμ, νεκρὸς Γιεζι
 τὸ τοῦ Ἐλισσαίου παιδάριον, καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις νεκρὸς
 10 ὁ Ὀνήσιμος, νεκροὶ πάντες οἱ ἑκατοντάρχαι δουλεύοντες. Καὶ τί
 ταῦτα λέγω; Τεθνῶσι πάντες οἱ ὑπεξευγμένοι ταῖς τῶν κρατούντων
 ἀρχαῖς, ἐν οἷς κωλύεται τὸ αὐτεξούσιον βούλημα. Ἀλλὰ καὶ οἷς ὁ
 Παῦλος νομοθετεῖ ταῖς ὑπερεχούσαις ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, νε-
 κροὶ πάντως εἰσὶ, κἂν ψυχαὶ ὦσι, τῆ ἀπουσία τοῦ αὐτεξουσίου φθα-
 15 ρέντες καὶ μηκέτι ζῶα εἶναι δυνάμενοι. Τοῦτο γὰρ κελεύει τοῦ Ἀπο-
 λιναρίου ὁ μῦθος, ἵνα τὴν ἄψυχον ἐκείνην σάρκα συζεύξη τῷ ἐπὶ
 πάντων Θεῷ, εἴτ' οὖν ἄψυχον εἴτ' οὖν ἀνόητον· πρὸς ἀμφοτέρα γὰρ
 ἐπίσης ὁ μῦθος βλέπει. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἄψυχον νεκρὸς ἐστὶ, τὸ δὲ δίχα
 20 διανοίας ἔμψυχον κτηνός ἐστιν, ὅπερ οὐδὲ αὐτὸς οὗτος ἀποφεύγει
 ὡς ἀτοπον, ἀφαιρούμενος τῆς σαρκὸς ἐκείνης τὸ αὐτεξούσιον· τῶν
 γὰρ ἀλόγων ἴδιον τὸ μὴ ἐφ' ἑαυτῶν εἶναι, ἀλλ' ὑποτετάχθαι τῆ τοῦ
 ἀνθρώπου ἀρχῇ.

Ἄλλ' ἐάσθω καὶ ταῦτα, πρὸς δὲ τὰ ἐφεξῆς τοῦ λόγου μετέλθω-
 μεν· λέξω δὲ τῆ ἑμαυτοῦ φωνῇ τὴν τοῦ ἐναντίου διάνοιαν συντομίας
 25 χάριν. Ἐκ τριῶν εἶναι τὸν ἄνθρωπον', φησί, «πνεύματος καὶ ψυχῆς
 καὶ σώματος», ὡς καὶ τοῦ Ἀποστόλου τοῦτο διὰ τῆς πρὸς Θεσσαλο-
 νικεῖς ἐπιστολῆς δογματίζοντος, καὶ ἐπάγει τῆς ἕμφωδίας τῶν τριῶν
 παίδων τοῦτο τὸ μέρος τὸ «εὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχαὶ δι-
 καίων»: εἶτα καὶ τὸ ἐν πνεύματι φησί λατρεύειν τῷ Κυρίῳ· καὶ τὴν

37. Γεν. 8,25.

38. Γεν. 24,2.

39. Δ' Βασ. 4,25.

40. Φίλημ. 10.

41. Ρωμ. 13,1.

τεξούσιας ζώσας ὑπαρξης τὸ νὰ μὴν εἶναι αὐτεξούσια'. Ἄρα δὲ συγκαταλέγει στὶς ζῶσες ὑπάρξεις τοὺς δούλους, ἐπειδὴ δὲν κυβερνοῦν τὴ ζωὴ τους ὅπως θέλουν ἐκεῖνοι, ἀφοῦ εἶναι ὑποδουλωμένοι στὴ δύναμη τοῦ κυρίου τους; Ὁ λογογράφος ὀρίζει τὴν αὐτεξουσιότητα τὸ νὰ εἶναι κάποιος ζῶσα ὑπαρξη· ἐνῶ ὁποιο δὲν ἔχει τὴν αὐτοκυβέρνητη ἐκδήλωση τοῦ θελήματός του, νομοθετεῖ αὐτὸ νὰ μὴν τὸ θεωροῦμε οὔτε ζῶσα ὑπαρξη.

Νεκρὸς λοιπὸν ἦταν ἐκεῖνος ὁ Χαναάν³⁷, ὅταν γιὰ τὴν ἀταξία του ὑποδουλώθηκε στοὺς ἀδελφοῦς του, νεκρὸς ὁ δούλος τοῦ Ἄβρααμ³⁸, νεκρὸς ὁ Γιεζὶ ὁ ὑπηρετὴς τοῦ Ἐλισσαίου³⁹. Καὶ στὰ μεταγενέστερα χρόνια νεκρὸς ἦταν ὁ Ὀνησίμος⁴⁰, νεκροὶ ὅλοι ὅσοι ὑπηρετοῦσαν ἐκατόνταρχους. Μὰ τί τὰ ἀναφέρω αὐτά; Εἶναι νεκροὶ ὅλοι ὅσοι ὑποτάσσονται στὴν ἐξουσία τῶν ἀρχόντων, ὅπου ἐμποδίζεται ἡ αὐτεξούσια θέληση. Ἄλλὰ καὶ ἐκεῖνοι γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Παῦλος νομοθετεῖ νὰ ὑποτάσσονται στοὺς ἀνώτερους πού ἔχουν τὴν ἐξουσία⁴¹ εἶναι ὅπως ὅποτε νεκροί, κι ἂς εἶναι ζωντανοί, ἐπειδὴ ἀφανίστηκαν ἀπὸ τὴν ἀπουσία τοῦ αὐτεξουσίου καὶ δὲν μποροῦν πιά νὰ εἶναι ζωντανοί. Αὐτὸ προστάζει τὸ παραμῦθι τοῦ Ἀπολιναρίου, γιὰ νὰ συζεύξει ἐκείνη τὴν ἄψυχη σάρκα μὲ τὸ Θεὸ τῶν ὄλων εἴτε εἶναι χωρὶς ψυχὴ εἴτε χωρὶς νοῦ. Γιατὶ ὁ μῦθος ἀφορᾶ καὶ στὰ δύο ἐπίσης. Ἄλλὰ τὸ ἄψυχο εἶναι νεκρὸ, ἐνῶ τὸ δίχως διάνοια εἶναι ἔμψυχο ζῶο, πού οὔτε αὐτὸς δὲν τὸ ἀποφεύγει ὡς ἄτοπο, ἀφαιρώντας τὸ αὐτεξούσιο ἀπὸ ἐκείνη τὴ σάρκα. Γιατὶ ἴδιο⁴² τῶν ἀλόγων εἶναι νὰ μὴν αὐτεξουσιάζονται ἀλλὰ νὰ ὑποτάσσονται στὴν ἐξουσία τοῦ ἀνθρώπου.

Ἄς τ' ἀφήσομε ὁμως κι αὐτὰ κι ἂς προχωρήσομε στὴ συνέχεια τοῦ λόγου. Θὰ ἐκθέσω μὲ δικά μου λόγια γιὰ συντομία αὐτὸ πού θέλει νὰ πεῖ ὁ ἀντίπαλός μας. Λέει ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι σύνθετος ἀπὸ τρία στοιχεῖα, πνεῦμα, ψυχὴ καὶ σῶμα, ὅπως διδάσκει καὶ ὁ Ἀπόστολος στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς καὶ προσκομίζει τοῦτο τὸ σημεῖο ἀπὸ τὴν ὕμνωδιὰ τῶν τριῶν παιδῶν· «δοξολογεῖτε πνεύματα καὶ ψυχὲς δικαίων»⁴³. Προσθέτε

42. Ἰδιο καὶ ἴδιο· τὸ πρῶτο διαβάζεται ὡς δισύλλαβο καὶ σημαίνει τὸ ὁμοιο, τὸ ἴδιο, τὸ αὐτὸ μὲ κάτι ἄλλο· τὸ δεῦτερο ὡς τρισύλλαβο καὶ σημαίνει τὸ δικό, αὐτὸ πού ἀνήκει σὲ κάτι, τὸ γνῶρισμα κάποιου.

43. Δαν. 3,86.

τοῦ Εὐαγγελίου φωνὴν παρατίθεται, δι' ἧς διδασκόμεθα «τοὺς προσκυνοῦντας Θεῷ ἐν πνεύματι δεῖν προσκυνεῖν». Ταῦτα διεξεληθὼν προστίθῃσιν εἶναι τι παρὰ τοῦτο, τὴν σάρκα τὴν ἀντιστρατευομένην τῷ πνεύματι· ταύτην δὲ οὐκ ἄψυχον λέγει, ὡς διὰ τούτου δείκνυσθαι
 5 τρίτον εἶναι τὸ πνεῦμα παρὰ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. 'Εἰ οὖν ἐκ τριῶν', φησίν, 'ὁ ἄνθρωπος, ἄνθρωπος δὲ καὶ ὁ Κύριος, ἐκ τριῶν πάντως ἐστὶ καὶ ὁ Κύριος, πνεύματος καὶ ψυχῆς καὶ σώματος'. Ἵνα τοίνυν τὸ διημαρτημένον αὐτοῦ τῆς περὶ τῶν θείων Γραφῶν ὑπολήψεως γένηται δῆλον, ἐν ὀλίγῳ τὰ καθ' ἕκαστον τῶν εἰρημένων δια-
 10 ληψόμεθα. Καὶ πρῶτόν γε τὸ ἀποστολικὸν ἐξετάσωμεν.

Οὐ γὰρ τὸν ἄνθρωπον τρισὶ τμήμασι καταμερίζων ὁ Παῦλος κατὰ γε τὸν ἡμέτερον λόγον τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν ἐκεῖνα γράφει, ὀλοτελῶς αὐτοὺς ἀγιασθῆναι εὐχόμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν σώματι καὶ ψυχῇ καὶ πνεύματι· ἀλλὰ τίς ἐστι φιλοσοφία περὶ τῆς κατὰ τοῦτον
 15 τὸν βίον προαιρέσεως διαφόρως ὑψηλοτέρα, οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς πρὸς τοὺς Κορινθίους ποιεῖται τὸν λόγον. Οἶδε γὰρ ἐκεῖ τινα σάρκινον ἄνθρωπον καὶ πνευματικὸν πάλιν ἕτερον καὶ διὰ μέσου τῶν δύο τὸν ψυχικόν· τὸν μὲν ἐμπαθῆ καὶ ὑλώδη 'σάρκινον' προσαγορεύων, τὸν δὲ μὴ βαρούμενον τῷ ἐφορκίῳ τοῦ σώματος,
 20 ἀλλ' ἐν τοῖς ὑψηλοῖς τὴν διάνοιαν ἔχοντα 'πνευματικόν' ὀνομάζων, τὸν δὲ μηθέτερον ἀκριβῶς ὄντα καὶ πρὸς ἐκάτερον ἔχοντα τὴν κοινωνίαν 'ψυχικόν' ἀποκαλῶν. Ταῦτα δὲ λέγων οὔτε τὸν σάρκινον τῆς κατὰ τὸν νοῦν ἢ τὴν ψυχὴν ἐνεργείας ἐστερηῆσθαι λέγει, οὔτε τὸν πνευματικὸν τῆς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν συμπλοκῆς ἀλλότριον
 25 δείκνυσιν, οὐδὲ τὸν ψυχικὸν ἢ ἄνουν ἢ ἄσαρκον ὑποτίθεται, ἀλλ' ἐκ τοῦ πλεονάζοντος τὰς ἐπωνυμίας ταῖς προαιρέσεσι τίθεται: "Ὁ τε γὰρ ἀνακρίνων τὰ πάντα καὶ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρινόμενος καὶ ἐνσαρκός ἐστι καὶ ἔμψυχος καὶ πνευματικὸς ὀνομάζεται· καὶ ὁ κατὰ τῆς εὐνῆς τῆς πατρῴας τῷ τῆς σαρκὸς πάθει λυσσήσας οὔτε ἄψυχος ἦν

43. Δαν. 3,86.

44. Ρωμ. 1,9.

45. Ἰω.4,23.

46. Α' Θεσ. 5,23.

ἔπειτα καὶ τὸ «λατρεύετε τὸν Κύριο μὲ τὸ πνεῦμα σας»⁴⁴. Παραθέ-
τει ἀκόμα τὸ λόγο τοῦ Εὐαγγελίου ποὺ διδάσκει ὅτι «ὅποιοι προ-
σκυνοῦν τὸν Κύριο πρέπει νὰ τὸν προσκυνοῦν διὰ τοῦ πνεύμα-
τος»⁴⁵. Ἀφοῦ ἀναφέρει τὰ παραπάνω, προσθέτει ὅτι εἶναι κάτι
μαζὶ μ' αὐτό, ἡ σάρκα ποὺ ἀντιστρατεύεται στὸ πνεῦμα. Καὶ δὲ
λέει ὅτι αὐτὴ εἶναι χωρὶς ψυχὴ, ὥστε μὲ αὐτὸ νὰ φαίνεται ὅτι εἶναι
καὶ τὸ πνεῦμα τρίτο μαζὶ μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα. Καὶ λέει ἄν ὁ
ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία στοιχεῖα καὶ ἄνθρωπος εἶναι καὶ ὁ
Κύριος, τότε καὶ ὁ Κύριος ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία στοιχεῖα, πνεῦμα,
ψυχὴ καὶ σῶμα'. Γιὰ νὰ δηλωθεῖ λοιπὸν τὸ λάθος τῆς ἀποψῆς του
γιὰ τὶς θεῖες Γραφές, θὰ μιλήσω σύντομα γιὰ καθένα ἀπὸ αὐτά.
Ἄς ἐξετάσουμε πρῶτα τί λέει ὁ Ἀπόστολος.

Ὁ Παῦλος δὲ χωρίζει τὸν ἄνθρωπο σὲ τρία τμήματα κατὰ τὴ
γνώμη μας γράφοντας αὐτὰ στοὺς Θεσσαλονικεῖς⁴⁶ κι εὐχόμενος
στὸν Κύριο νὰ τοὺς ἀγιαῖζει πλήρως κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ
καὶ τὸ πνεῦμα. Ὑπάρχει μία φιλοσοφία γιὰ τὴν προαίρεση στὸν
βίο αὐτὸν μὲ διαφορετικὴ πνευματικότητα, ὄχι ἐδῶ μονάχα ἀλλὰ
καὶ σὲ ὅσα ἀπευθύνει στοὺς Κορινθίους⁴⁷. Ἐκεῖ δηλαδὴ ἔχει ὑπό-
ψη ἓνα σαρκικὸ ἄνθρωπο καὶ πάλι ἓναν ἄλλο πνευματικὸ καὶ ἐν-
διάμεσό τους τὸν ψυχικὸ. Τὸν ὑποκείμενο στὰ πάθη καὶ ὕλικὸ τὸν
ὀνομάζει σαρκικὸ· ἐκεῖνον ποὺ δὲν τὸν βαραίνει τὸ σκαφίδι τοῦ
σώματος ἀλλὰ στρέφει τὴ διάνοιά του στὰ ὑψηλὰ τὸν λέει πνευμα-
τικὸ· κι αὐτὸν ποὺ δὲν εἶναι ἀκριβῶς οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο,
σχετίζεται ὁμοῦ καὶ μὲ τὸ ἓνα καὶ μὲ τὸ ἄλλο, τὸν ἀποκαλεῖ ψυχι-
κὸ. Κι ὅταν τὰ λέει αὐτὰ δὲν ἐννοεῖ ὅτι ὁ σαρκικὸς ἄνθρωπος ἔχει
στερηθεῖ τὴ νοερὴ καὶ ψυχικὴ ἐνέργεια οὔτε ἀποδεικνύει ὅτι ὁ
πνευματικὸς ἄνθρωπος εἶναι ξένος ἀπὸ τὸ σύνδεσμό του μὲ τὸ
σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ οὔτε προτείνει ἓνα ψυχικὸ ἄνθρωπο χωρὶς νοῦ
καὶ σάρκα, ἀλλὰ δίνει τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴν προαίρεση ποὺ ἐπικρατεῖ.
Γιατὶ κι αὐτὸς ποὺ κατανοεῖ τὰ πάντα, ἐνῶ ἐκεῖνον δὲν τὸν κατα-
νοεῖ κανένας⁴⁸ εἶναι καὶ ἑνσαρκὸς καὶ ἔμψυχος καὶ ὀνομάζεται
πνευματικὸς· ἀλλὰ κι αὐτὸς ποὺ πόθησε μὲ σαρκικὴ μανία τὴν πα-
τρικὴ κλίνη⁴⁹ οὔτε ἦταν δίχως ψυχὴ οὔτε ὁ νοῦς τοῦ ἔλειπε. Τὸ

47. Α' Κορ. 3,1· 15,44.

48. Α' Κορ. 2,15.

49. Α' Κορ. 5,1.

οὔτε διανοίας κεχώριστο· ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ μέσως ἔχων τοῦ τε ἐπαινετοῦ καὶ τοῦ κατεγνωσμένου ἐν ἑκατέροις ἐστὶ καὶ νοῦν ἔχων ἐν ἑαυτῷ καὶ τὴν φύσιν τῆς σαρκὸς περικεείμενος.

Ἄλλὰ, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ βίου γνωρίσματα 5 τῆς προσηγορίας κυρίως ἐφαρμοζούσης οἱ μὲν ἀπολαυστικοί τε καὶ φιλήδονοι καὶ πρὸς τὰς ἐριστικὰς φιλονεικίας ἐκθύμως ἔχοντες σάρκινοι λέγονται· οἱ δὲ τὰ πάντα μὲν ἀνακρίνοντες, αὐτοὶ μηδεμίαν παρέχοντες τοῖς βουλομένοις ἀνακρίσεως λαβὴν διὰ τὸ ὑψηλὸν τῆς πολιτείας πνευματικοὶ ὀνομάζονται· ψυχικὸν δὲ τὸν μεταξὺ τούτων 10 ἐστῶτά φησιν, ὃς τοσοῦτον ὑποβέβηκε τοῦτον, ὅσον ἐκείνου ὑπερανέστηκεν. Ἐπειδὴ τοίνυν βούλεται τὸν δι' ἀρετῆς τελειούμενον μὴ μόνον ἐν τῷ ὑψηλῷ μαρτυρεῖσθαι βίῳ, ἀλλὰ καὶ τῶν σωματικῶν ἐνεργῆ πρὸς Θεὸν βλέπειν, καὶ τῶν μέσων, μηδὲ οὕτω τοῦ Θεοῦ ἀπολείπεσθαι («εἴτε γὰρ ἐσθίετε», φησὶν, «εἴτε πίνετε εἴτε τι ποιεῖτε, 15 πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε», ὡς καὶ διὰ τῶν σωματικῶν ἀσχολημάτων τοῦ σκοποῦ τῆς θείας δόξης μὴ ἀποπίπτειν). Διὰ τοῦτο τοῖς Θεσσαλονικεῦσιν ἤδη διὰ πάντων πρὸς τὸ κρεῖττον ὑπειλημμένοις ὀλοτελῆ τὸν ἀγιασμόν διὰ τῆς εὐλογίας χαρίζεται εἰπὼν· «ὁ δὲ Θεὸς ἀγιάσει ὑμᾶς ὀλοτελεῖς καὶ ὀλόκληρον ὑμῶν τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ 20 καὶ τὸ πνεῦμα», τουτέστι πᾶν τὸ σωματικὸν καὶ ψυχικὸν καὶ πνευματικὸν ἐπιτήδευμα, πρὸς ἀγιασμόν βλέπει. Οὗτος ὁ ἡμέτερος λόγος.

Εἰ δὲ φησιν ὁ Ἀπολινάριος διὰ τούτου ἰδίως τὸν νοῦν εὐλογεῖσθαι καὶ τὸ σῶμα πάλιν καὶ τὴν ψυχὴν ἰδιαζόντως διαστεῖλαι τῆς 25 ἐφ' ἐκάστου τούτων εὐλογίας τὴν δύναμιν, πῶς ὀλόκληρον τὸ σῶμα φυλάσσεται τὸ πάντη καὶ πάντως ἐν τῷ θανάτῳ διαπεσούμενον; Πῶς ὀλόκληρον τὸ δι' ἐγκρατείας ὑποπιεζόμενόν τε καὶ ρικνούμενον καὶ διὰ τῆς σκληροτέρας δουλαγωγίας σαθροποιούμενον; Πῶς ἂν τις εἴποι τὸν πτωχὸν ἐκείνον Λάζαρον μὴ διημαρτηκέναι τῆς εὐ- 30 λογίας τοῖς τοιούτοις ἔλκεσι βρύοντα καὶ διὰ τῶν ἰχώρων ἐκδαπανώμενον; Ἄλλὰ, καὶ παράδοξον εἰπεῖν, ἐν ἐκείνῳ τῷ σώματι τῷ διερρηκῶτι τοῖς ἔλκεσιν ἐντελής ἦν ἡ εὐλογία τοῦ Παύλου· ὀλόκλη-

ἴδιο κι αὐτὸς πού εἶναι στὴ μέση τοῦ ἀξιέπαινου στοιχείου καὶ τῆς καταδικαστέας σάρκας βρίσκεται καὶ στὰ δύο, ἔχει μέσα του καὶ τὸ νοῦ καὶ περιβάλλεται ἀπὸ τὴ φύση τῆς σάρκας.

Ἄλλὰ ὅπως εἶπαμε, ἡ προσηγορία συμφωνεῖ κυρίως μὲ τὰ γνωρίσματα τοῦ βίου πού προβάλλουν καὶ ἔτσι ὅσοι ἀγαποῦν τὶς ἀπολαύσεις καὶ τὶς ἡδονές κι ἔχουν ἀκράτητη κλίση στὶς ἐριδες καὶ τὶς φιλονεικίες λέγονται σαρκικοί. Αὐτοὶ πού κατανοοῦν τὰ πάντα, δὲ δίνουν ὅμως καμιὰ λαβὴ κατάκρισης σ' αὐτοὺς πού τὸ ἐπιθυμοῦν γιὰ τὴν ἀνωτερότητα τῆς ζωῆς τους ὀνομάζονται πνευματικοί. Ψυχικὸν χαρακτηρίζει αὐτὸν πού στέκεται ἀνάμεσα σ' αὐτούς, πού εἶναι τόσο κατώτερος ἀπὸ τὸν ἕνα ὅσο ὑπερέχει ἀπὸ τὸν ἄλλο. Θέλει ὅμως ὁποῖος τελειοποιεῖται στὴν ἀρετὴ νὰ μὴ μαρτυρεῖται μόνο γιὰ τὸν ὑψηλὸ βίον του ἀλλὰ ν' ἀποβλέπει πρὸς τὸ Θεὸ κι ὅταν ἀσκεῖ κάποια ἐνέργεια σωματικὴ (γιατὶ λέει, «εἴτε τρῶτε εἴτε πίνετε εἴτε κάνετε ὅτιδήποτε, ὅλα νὰ τὰ κάμνετε γιὰ τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ»⁵⁰, ὥστε νὰ μὴν ἀστοχεῖτε στὸ σκοπὸ τῆς θείας δόξας ἀκόμα καὶ κατὰ τὶς σωματικὲς ἀσχολίες σας). Γι' αὐτὸ ἐπαινεῖ τώρα τοὺς Θεσσαλονικεῖς πού θεωροῦνταν καλοὶ σὲ ὅλα καὶ τοὺς χαρίζει πλήρη τὸν ἀγιασμό λέγοντάς τους: «ὁ Θεὸς νὰ σᾶς ἀγιάσει ἀπὸ κάθε ἀποψη καὶ ὀλόκληρο τὸ σῶμα σας καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα σας», δηλαδὴ κάθε σωματικὴ καὶ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ἀπασχόληση ν' ἀποβλέπει στὸν ἀγιασμό. Αὐτὸς εἶναι ὁ δικὸς μας λόγος.

Ἄν ὅμως ἰσχυρίζεται ὁ Ἀπολλινάριος ὅτι μὲ τὸ λόγο αὐτὸν ἐπαινεῖται κυρίως ὁ νοῦς καὶ πάλι ὅτι ἡ δύναμη τοῦ ἐπαίνου καθενὸς ἀπὸ αὐτὰ διαχώρισε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ, πῶς διατηρεῖται ὀλόκληρο τὸ σῶμα πού στὸ σύνολό του καὶ ὅπωςδήποτε θὰ βουλιάξει μέσα μὲ τὸ θάνατο; Πῶς ὀλόκληρο αὐτὸ πού καταπιέζεται καὶ συρρικνώνεται ἀπὸ τὴν ἐγκράτεια καὶ πού ἐξασθενεῖ μὲ τὴν σκληρὴ ὡς πρὸς δοῦλο συμπεριφορά; Πῶς μπορεῖ κανένας νὰ πεῖ ὅτι ὁ φτωχὸς ἐκεῖνος Λάζαρος⁵¹ δὲν ἔχασε τὴν εὐλογία, ἀφοῦ ἔβγαξε ἀδιάκοπα τέτοιες πληγές καὶ τὸν ἐξαντλοῦσε ἢ ἀσταμάτητη αἱμορραγία; Ἄλλὰ, κι ἂς εἶναι παράδοξο νὰ τὸ πεῖ κανένας, σ' ἐκεῖνο τὸ σῶμα πού ἔλιωνε ἀπὸ τὶς πληγές ἢ εὐλογία τοῦ Παύλου

50. Α' Κορ. 10,31.

51. Λουκᾶ 16,20.

ρον γὰρ αὐτοῦ τὸ σῶμα τῇ ψυχῇ διὰ τῆς πνευματικῆς πολιτείας συν-
 διεσώθη, ὅτι οὐ κατεσπάσθη ταῖς τῆς σαρκὸς ἀνάγκαις ἀπὸ τῆς
 ὑψηλοτέρας ἐλπίδος εἰς τι τῶν ἀπρεπῶν νοημάτων· οὐ γὰρ παρέ-
 σχεν ἢ σὰρξ τῇ ψυχῇ περισπασμὸν οὐδὲ ἐπεθορυβεῖτο τοῖς πάθεσι
 5 τοῖς σωματικοῖς ἢ διάνοια.

Ἡ τε τῶν τριῶν ὑμνωδία παίδων πνεύματα καὶ ψυχὰς δι-
 καίων πρὸς κοινωνίαν τῆς δοξολογίας παραλαμβάνουσα οὐκ ἰδί-
 ας ψυχὰς αἰνεῖν διακελεύεται καὶ ἰδίᾳ τῶν ψυχῶν τὰ πνεύματα, κα-
 θὼς ὁ Ἀπολινάριος οἶται. Τίς γὰρ ἂν γένοιτο τῆς ψυχῆς ἰδιάζων αἰ-
 10 νος μὴ διὰ τῆς διανοίας πληρούμενος; Ψυχὴ γὰρ διανοίας κεχωρι-
 σμένη, καθὼς ἤδη πολλάκις εἴρηται, κτηνός ἐστι τῆς λογικῆς τε καὶ
 διανοητικῆς ἐνεργείας ἀμέτοχον. Τί οὖν ἄρα τὸν νοῦν, καθὼς οὗτός
 φησιν, ἀποχωρίζει τῆς ψυχῆς ἡμῶν; Δεδόσθω δυνατὸν εἶναι παρὰ
 τῶν πνευμάτων πληροῦσθαι τὸν αἶνον τῷ Θεῷ, διότι νοῦν εἶναι
 15 γει τὰ πνεύματα. Εἰ δὲ τὴν ψυχὴν ἄλλο τι παρὰ τὸν νοῦν οἶται, πῶς
 αἰνέσει τὸν Θεὸν ὁ ἀνόητος; Τίς ἐξ ἀνοίας ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑμνωδία;
 Τίς δ' ἂν ἔτι χρεῖα γένοιτο τοῦ νοῦ τῇ ψυχῇ, εἴπερ ἐπὶ τῆς θείας δοξο-
 λογίας αὐτάρκης εἴη καθ' ἑαυτὴν ὑμνωδοῦσα καὶ μηδὲν τῆς τοῦ νοῦ
 συνεργίας προσδεομένη; Ἄλλ' οὐ ταῦτα παρὰ τῶν ἐξηγησαμένων
 20 ἡμῖν μεμαθήκαμεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἰσάγγελοι εἰσιν αἱ ψυχαὶ τῶν
 σωματικῶν λυθεῖσαι δεσμῶν, καθὼς ὁ Κύριος λέγει, διὰ τοῦτο τῇ
 μετὰ τῶν πνευμάτων συζυγία τὴν πρὸς τοὺς ἀγγέλους τῶν ψυχῶν
 ὁμοτιμίαν ὁ λόγος ἐνδείκνυται· πνεύματα γὰρ οἱ ἄγγελοι κατὰ τὸν εἰ-
 πόντα προφήτην· «ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα», μεθ'
 25 ὧν ὑμνωδεῖν οἱ τρεῖς παῖδες καὶ τὰς τῶν δικαίων ἀξιούσι ψυχὰς.

Ὁ δὲ Σωτὴρ λέγων «ἐν πνεύματι δεῖν προσκυνεῖν τὸν Θεὸν» οὐ
 τὸν νοῦν δηλοῖ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ πνεύματος, ἀλλὰ τὸ μὴ δεῖν
 σωματικὰς τινὰς περὶ τὸ θεῖον τὰς ὑπολήψεις ἔχειν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ
 Σαμαρεῖτις φησι πρὸς τὸν Κύριον «ἐν τῷ ὄρει δεῖν προσκυνεῖν τὸν

52. Α' Θεσ. 5,23.

53. Δαν. 3,86.

54. Λουκᾶ 20,36.

λειτουργοῦσε τέλεια⁵². Ὁλόκληρο δηλαδή τὸ σῶμα του σώθηκε μὲ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν πνευματικὴ πολιτεία, γιατί δὲν ἀποσπάστηκε ἐξαιτίας τῶν σαρκικῶν ἀναγκῶν ἀπὸ τὴν ἐλπίδα τῶν ἄνω σὲ κάποια ἄπρεπη σκέψη. Γιατί δὲν προκάλεσε ἢ σάρκα περισπασμὸς τὴν ψυχὴ οὔτε ἡ διάνοια ἐπικροτοῦσε τὰ σωματικὰ πάθη.

Καὶ ἡ δοξολογία τῶν τριῶν παιδῶν⁵³ ποὺ συμπεριλαμβάνει τὰ πνεύματα καὶ τὶς ψυχές τῶν δικαίων γιὰ νὰ πάρουν μέρος στὴ δοξολογία τοὺς δὲ συνιστᾷ στὶς ψυχές νὰ ψάλλουν χωριστὰ οἱ ψυχές καὶ χώρια πάλι ἀπὸ τὶς ψυχές τὰ πνεύματα, ὅπως νομίζει ὁ Ἀπολιναριος. Ποιὸ θὰ εἶναι τὸ ἰδιαίτερο δοξολογητικὸ ἄσμα τῆς ψυχῆς ποὺ δὲν τὸ γεμίξει μὲ νόημα ἢ διάνοια; Γιατί ψυχὴ χωρὶς νοῦ εἶναι ἓνα ζῶο χωρὶς λογικὴ καὶ νοητικὴ ἐνέργεια, ὅπως εἶπαμε πολλές φορές. Γιατί λοιπόν, ὅπως αὐτὸς λέει, ἀποχωρίζει τὸ νοῦ ἀπὸ τὴν ψυχὴ μας; Ἄς ὑποθέσουμε ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ καταρτισθεῖ δοξολογία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὰ πνεύματα, ἐπειδὴ λέει ὅτι τὰ πνεύματα εἶναι νοῦς. Ἄν ὁμως φαντάζεται τὴν ψυχὴ κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ νοῦ, πῶς ὁ δίχως νοῦ θὰ δοξολογήσει τὸ Θεό; Ποιὰ ἀνόητη δοξολογία θὰ ἀρέσει στὸ Θεό; Σὲ τί ἄλλο θὰ χρειαζόταν ἡ ψυχὴ τὸ νοῦ, ἂν τῆς ἔφτανε ἡ δύναμή της νὰ δοξολογεῖ ἀπὸ μόνη της τὸ Θεὸ καὶ νὰ τὸν ψάλλει καὶ νὰ μὴν ἔχει καθόλου ἀνάγκη ἀπὸ τὴ βοήθεια τοῦ νοῦ; Δὲ μάθαμε τέτοια πράγματα ἀπὸ ὅσους μᾶς δίδαξαν. Ἄλλὰ ἐπειδὴ οἱ ψυχές ὅταν ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ σώματος ἐξισώνονται μὲ τοὺς ἀγγέλους, ὅπως λέει ὁ Κύριος⁵⁴, γι' αὐτὸ μὲ τὴ σύζευξή τους μὲ τοὺς ἀγγέλους δείχνει ὁ Λόγος τὴν ὁμοτιμία τῶν ψυχῶν μὲ τοὺς ἀγγέλους. Οἱ ἄγγελοι εἶναι πνεύματα κατὰ τὸν προφήτη ποὺ εἶπε· «Αὐτὸς ποὺ κάνει τοὺς ἀγγέλους τοῦ πνεύματος»⁵⁵ καὶ μαζὶ μ' αὐτοὺς οἱ τρεῖς παῖδες κρίνουν ἄξιες νὰ ὑμνωδοῦν καὶ οἱ ψυχές τῶν δικαίων.

Καὶ ὁ Σωτήρας μας ὅταν λέει ὅτι «πρέπει νὰ προσκυνοῦμε τὸ Θεὸ μὲ τὸ πνεῦμα μας»⁵⁶ δὲν ἐννοεῖ τὸ νοῦ μὲ τὴ λέξη 'πνεῦμα' ἀλλὰ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχομε σωματικὲς ιδέες σχετικὰ μὲ τὸ Θεό. Ἐπειδὴ δηλαδή ἡ Σαμαρείτιδα λέει στὸν Κύριο ὅτι πρέπει νὰ προ-

55. Ψαλμ. 103,4.

56. Ἰω. 4,23.

- Θεὸν» ὡς ἐν περιγεγραμμένῳ τῷ τόπῳ, ὅπερ οὐκ ἔξω τῆς σωματικῆς ὑπονοίας ἐστὶ, διὰ τοῦτο φησι πρὸς τὴν πεπλανημένην ἐκ τῆς ἀληθείας ὁ Λόγος, ὅτι «Πνεῦμα ὁ Θεός», τουτέστιν ἀσώματος, «καὶ τοὺς προσκυνῶντας αὐτὸν» μὴ σωματικῶς δύνασθαι προσεγγίζειν 5 τῷ ἀσώματῳ, ἀλλ' «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ πληροῦν τὴν προσκύνησιν». Αντιδιαστέλλει γὰρ τὰς διορθωτικὰς φωνὰς ταῖς διπλαῖς ἀγνοίαις, τὴν μὲν ἀλήθειαν τῷ τόπῳ, τὸ δὲ πνεῦμα ἀντιδιαϊρῶν ταῖς σωματικαῖς ὑπολήψεσιν. Τούτου χάριν καὶ ὁ Παῦλος οὔτε ἐν τόπῳ οὔτε ἐν σώματι, ἀλλ' ἐν πνεύματι λατρεύειν φησὶ τῷ Κυρίῳ, τῇ 10 Ἀληθείᾳ ἐπόμενος. Τὸ δὲ λέγειν ὅτι «ἡ σὰρξ τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται», αὐτόθεν ἔχει τῆς τοῦ δόγματος αὐτῶν ἀπάτης τὸν ἔλεγχον· τὸ γὰρ ἀντιστρατεύεσθαι καὶ αἰχμαλωτίζειν καὶ μὴ ὑποτάσσεται καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα προαιρέσεώς ἐστὶν ἐνεργήματα. Νοῦ δὲ μὴ ὄντος οὐδ' ἂν ἡ προαίρεσις εἴη. Οὐκοῦν, ἦν φησὶν Ἀπολινά- 15 ριος σάρκα ἔμψυχον τε καὶ ἐμπροαίρετον, ταύτην οὐδὲ τοῦ νοῦ κερχωρίσθαι ὁμολογεῖ. Ἀλλὰ κἂν σὰρξ λέγηται μόνον, τὸν τέλειον τῆς ἀνθρωπότητος λόγον ἐν ἑαυτῇ περιέχει, ὡς μὴ δύνασθαί τινος τῶν συμπληρωτικῶν τῆς φύσεως λείποντος ἐτι τὸ λειπόμενον ἀνθρωπον λέγεσθαι.
- 20 Ἄλλ' ἐκ τριῶν', φησὶν, 'ὁ ἄνθρωπος'. Δεδόσθω τοῦτο, κἂν μὴ κατ' ἀνάγκην ἡμᾶς ὁ λόγος τῇ συγκαταθέσει προσάγηται. Ἄλλὰ καὶ ὁ Κύριος ἄνθρωπος', φησὶ, 'λεγόμενος ἐκ τριῶν κάκεῖνος, πνεύματος καὶ ψυχῆς καὶ σώματος'. Οὐδὲ τοῦτω τέως ἀντιμαχόμεθα· πάντα γάρ, ὅσα τὴν ἡμετέραν συμπληροῖ φύσιν, καὶ περὶ ἐκεῖνον τὸν ἄν- 25 θρωπον εἶναι τις λέγων οὐχ ἁμαρτήσεται. Ἄλλὰ καὶ ἐπουράνιος ἄνθρωπος', περὶ τοῦ Κυρίου τοῦτο λέγει, 'καὶ πνεῦμα ζωοποιοῦν'. Καὶ ταῦτα δεχόμεθα· ἡμετέρα γάρ, εἰ πρὸς τὸ δέον ἐκκληφθεῖν αὐτῶν ἡ διάνοια. Ὁ γὰρ ἀνακραθεὶς τῷ ἐπουρανίῳ καὶ μεταποιήσας διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἐπιμιξίας τὸ γῆϊνον οὐκέτ' ἂν χοϊκός, ἀλλ' ἐπουρά- 30 νιος λέγοιτο· καὶ ὁ τῷ ζωοποιῷ Πνεύματι ποιῶν ἐφ' ἡμῶν τὴν ἐνέρ

57. Ἰω. 4,20.

58. Ἰω. 4,24.

σκυνοῦν τὸν Κύριο στὸ ὄρος⁵⁷, σ' ἓνα καθορισμένο δηλαδή τόπο, πράγμα πὸν δεν εἶναι ἄμοιρο ἀπὸ κάποια σωματικὴ ἰδέα, γι' αὐτὸ τονίζει ὁ Λόγος σ' αὐτὴν πὸν εἶχε πλανηθεῖ ἀπὸ τὴν ἀλήθεια ὅτι «ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα»⁵⁸, δηλαδή ἀσώματος, καὶ ὅποιοι τὸν προσκυνοῦν δὲν μποροῦν νὰ προσεγγίσουν σωματικὰ τὸν ἀσώματο ἀλλὰ πρέπει νὰ ὀλοκληρῶνουν τὴν προσκύνησή του μὲ τὴ δύναμη τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἀλήθειας. Στὴ διπλὴ ἄγνοια ἀντιπαραθέτει τὶς λέξεις πὸν τὴ διορθῶνουν, στὸν τόπο ἀντιπαραθέτει τὴν ἀλήθεια καὶ τὸ πνεῦμα στὶς σωματικὲς ἀντιλήψεις. Γι' αὐτὸ κι ὁ Παῦλος λέει, «νὰ μὴ λατρεύομε τὸν Κύριο οὔτε σὲ ὀρισμένο τόπο οὔτε σωματικὰ ἀλλὰ διὰ τοῦ πνεύματος», ἀκολουθῶντας τὴν ἀλήθεια⁵⁹. Κι ὁ λόγος του ὅτι «ἡ σάρκα δὲν ὑποτάσσεται στὸ νόμο τοῦ Θεοῦ», εἶναι ὁ ἄμεσος ἐλεγχος τῆς ἀπάτης τους. Τὸ ὅτι ἀντιστρατεύεται καὶ αἰχμαλωτίζει καὶ δὲν ὑποτάσσεται καὶ ὅλα τὰ παρόμοια εἶναι ἐνεργήματα τῆς προαίρεσης κι ἂν δὲν ὑπάρχει νοῦς, δὲν ὑπάρχει οὔτε προαίρεση. Ἐπομένως, ὅταν ὁ Ἀπολινάριος λέει ὅτι ἡ σάρκα περιέχει ψυχὴ καὶ προαίρεση, δέχεται ὅτι αὐτὴ δὲ χωρίζεται οὔτε ἀπὸ τὸ νοῦ. Ἀλλὰ ἀκόμα κι ἂν λέγεται σάρκα, περιέχει τὸν τέλειο ὀρισμὸ τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ ἂν λείπει κάτι ἀπὸ ὅσα συμπληρῶνουν τὴν ἀνθρώπινη φύση, ὅ,τι ἀπομένει νὰ λέγεται ἄνθρωπος.

Ἄλλὰ, ἰσχυρίζεται, ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἀπὸ τρία στοιχεῖα. Ἄς τὸ δεχτοῦμε κι ἂς μὴ μᾶς ὑποχρεῶνει ἡ λογικὴ νὰ συγκατατεθοῦμε. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος ἐπειδὴ λέγεται ἄνθρωπος εἶναι, λέει, «κι ἐκεῖνος σύνθετος ἀπὸ τρία στοιχεῖα, πνεῦμα, ψυχὴ καὶ σῶμα». Οὔτε καὶ σ' αὐτὸ εἴμαστε ἀντίθετοι. Λέγοντας κανένας ὅτι ὅσα συγκροτοῦν τὴ δικὴ μας φύση συμπληρῶνουν καὶ τὴ δικὴ τοῦ ἀνθρώπινη φύση, δὲ θὰ κάνει λάθος. Ἀκόμα λέει, γιὰ τὸν Κύριο κι αὐτὸ, ὅτι «εἶναι ἐπουράνιος ἄνθρωπος καὶ πνεῦμα πὸν παρέχει ζωὴ». Τὰ δεχόμαστε κι αὐτά: ἂν ἐρμηνευθεῖ σωστὰ τὸ νόημά τους εἶναι καὶ δικὰ μας. Γιατὶ αὐτὸς πὸν ἀναμίχθηκε μὲ τὸ ἐπουράνιο καὶ πὸν μὲ τὴν ἐπιμιξία του μὲ τὸ ἀνώτερο μεταποίησε τὸ γήινο δὲ θὰ λεγόταν πιά γήινος ἀλλὰ ἐπουράνιος. Κι αὐτὸς πὸν ἐνεργεῖ ἐπάνω μας μὲ τὸ ζωοποιὸ Πνεῦμα εἶναι καὶ πνεῦμα πὸν ζωο-

γειαν καὶ Πνεῦμά ἐστι ζωοποιῶν. Ἄλλ' ἴδωμεν πρὸς τί χρῆται τοῖς εἰρημένοις ὁ λογογράφος.

Ἐἰ ἐκ πάντων', φησί, 'τῶν ἴσων ἡμῖν ἐστι τοῖς χοϊκοῖς ὁ ἐπουράνιος ἄνθρωπος, ὥστε καὶ τὸ Πνεῦμα ἴσον ἔχειν τοῖς χοϊκοῖς, οὐκ
 5 ἐπουράνιος ἀλλ' ἐπουρανόθεν Θεοῦ δοχεῖον'. Πολὺ μὲν ἐν τοῖς εἰρημένοις ἐστὶ τὸ ἀσαφές καὶ δυσφώρατον διὰ τὴν ἐρμηνευτικὴν ἀτονίαν· πλὴν ἀλλὰ ράδιον ἀνακαλύψαι τὸ βούλημα. Φησὶ γάρ, 'εἰ μὲν ἐλλιπὴς εἶη τῷ νῶ ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος, ἐπουράνιον αὐτὸν εἶναι' εἰ δὲ ἄρτιος εἶη, μηκέτι ἐπουράνιον, ἀλλὰ δοχεῖον γενέσθαι τοῦ ἐπου-
 10 ρανίου Θεοῦ'. Ἐν τούτοις δὲ τί ἂν τις τῶν εἰρημένων πρὸ τοῦ ἐτέρου βδελύξαιτο; Τὸ ἐμποδίζεσθαι τῇ ἀρτιότητι τὸ θεῖον οἶεσθαι, ὡς οἰκειότερας παρὰ τὸν νοῦν τῆς σαρκὸς οὔσης πρὸς τὴν τῆς θεότητος ἔνωσιν, ἢ τὸ τὸν Θεὸν μὲν ἐπουράνιον πιστεύειν εἶναι, τὸν δὲ δεξάμενον ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν τὸν οὐράνιον μὴ ἐκεῖ εἶναι, ὅπου ὁ Θεὸς εἶ-
 15 ναι πιστεύεται, ἀλλ' ἐτέρωθι παρὰ τὸν οὐράνιον εἶναι καὶ ἄλλο τι παρὰ τοῦτο κατονομάζεσθαι; Ἐἰ γάρ', φησὶν ὁ Ἀπολινάριος, 'οὐρανόθεν Θεοῦ δοχεῖον ἐστίν, ὁ δὲ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καθὼς ὁ Ἐκκλησιαστής λέγει'. Ἄρα ὁ χωρήσας ἐν ἑαυτῷ τὸν Θεὸν μετὰ τοῦ χωρηθέντος ἐστὶν ἐπουράνιος ἀντὶ χοϊκοῦ κυρίως λεγόμενος· ὡς καὶ
 20 δι' ὧν φησὶν ὁ λογογράφος, εἶπερ τὸ ἀκόλουθον τοῖς ἰδίους λόγοις ἠπίστατο, σαφῶς τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας κατασκευάζεται, τῇ σοφίᾳ τῶν ἐχθρῶν κρατυνόμενον.

Ἄλλὰ τὸ ἐφεξῆς ἐξετάσωμεν. Ἐἰ δὲ ἡμεῖς μὲν', φησὶν, 'ἐκ τριῶν, αὐτὸς δὲ ἐκ τεσσάρων, οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἀνθρωπόθεος'.
 25 Μὴ γελᾶτω πρὸς τὸ μωροφανὲς τοῦ ῥήματος καὶ ἀνόητον ὁ ἐντυγχάνων τῷ λόγῳ, στεναζέτω δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἐκούσιον πῆρῳσιν τῶν τῇ ἀλογίᾳ ταύτῃ δεδουλωμένων. Ἐὰν πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τῇ ἐπισκηνώσει τῆς θείας δυνάμεως σώζεται, ἀνθρωπόθεος ὁ Θεὸς λόγος ὀνομασθήσεται· καὶ καθάπερ οἱ μῦθοι ἐκ διαφόρων συμπλέ-
 30 κοντες φύσεων τερατεύονται ζῶον καὶ σχήματα καὶ ὀνόματα ἰππελάφους καὶ τραγελάφους καὶ τὰ τοιαῦτα πλάσσοντες τε καὶ ὀνομά-

ποιεῖ. Ἄλλὰ ἄς δοῦμε γιὰ ποιό σκοπὸ ἔκανε ὁ λογογράφος τὶς διατυπώσεις αὐτές.

Λέει: "Ἄν ἀπὸ ὄλα τὰ κοινὰ σ' ἐμᾶς τοὺς χοϊκοὺς ἀποτελεῖται ὁ ἐπουράνιος ἄνθρωπος, ὥστε νὰ ἔχει καὶ πνεῦμα ἴδιο μὲ τὸ δικό μας, τότε δὲν εἶναι ἐπουράνιος ἀλλὰ δοχεῖο τοῦ ἐπουράνιου Θεοῦ". Ὑπάρχει στὰ λόγια αὐτὰ πολλὴ ἀσάφεια καὶ δυσκολία, ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας στὴν ἔκφραση. Εἶναι ὁμοίως εὐκολο ν' ἀποκαλυφθεῖ ἡ πρόθεσή του. Λέει δηλαδή: "ἂν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἔχει ἔλλειψη τοῦ νοῦ, εἶναι ἐπουράνιος· ἐνῶ ἂν εἶναι ἄρτιος δὲν εἶναι ἐπουράνιος ἀλλὰ ἔγινε δοχεῖο τοῦ ἐπουράνιου Θεοῦ". Ἀπὸ τὰ λόγια αὐτὰ γιὰ ποιό νὰ πρωτοαηδιάσει κανένας; Τὸ ὅτι ἐμποδιζόμαστε νὰ θεωρήσουμε τὸ θεῖο ἄρτιο, ἐπειδὴ ἡ σὰρκα εἶναι πιὸ κατάλληλη ἀπὸ τὸ νοῦ γιὰ τὴν ἔνωση μὲ τὴ θεότητα; Ἡ τὸ ὅτι πιστεύομε πῶς ὁ Θεὸς εἶναι ἐπουράνιος, δὲν εἶναι ὁμοίως καὶ αὐτὸς ποὺ δέχτηκε μέσα του τὸν οὐράνιο Θεὸ, ὅπου πιστεύομε ὅτι εἶναι ὁ Θεὸς ἀλλὰ εἶναι κάπου ἄλλοῦ πέρα ἀπὸ τὸν οὐράνιο καὶ πρέπει νὰ ὀνομάζεται διαφορετικὰ κι ὄχι ἐπουράνιος; "Ἄν βέβαια", λέει ὁ Ἀπολίναριος, "εἶναι δοχεῖο τοῦ οὐράνιου Θεοῦ καὶ ὁ Θεὸς εἶναι ἐπάνω στὸν οὐρανό, ὅπως λέει ὁ Ἐκκλησιαστής⁶⁰". Ἄρα αὐτὸς ποὺ χῶρεσε μέσα του τὸ Θεὸ εἶναι μαζὶ μὲ αὐτὸν ἐπουράνιος καὶ εἶναι ἡ κυριολεξία νὰ λέγεται ἔτσι κι ὄχι χοϊκός. Ἔτσι ὅπως λέει καὶ μὲ ὅσα λέει ὁ λογογράφος, ἂν κατανοοῦσε τὴν ἀκολουθία στὰ ἴδια του τὰ λόγια, θὰ ἔβλεπε ὅτι ἀποδεικνύεται μὲ σαφήνεια ἡ διδασκαλία τῆς ἀλήθειας ἐνισχυμένη ἀπὸ τὴ σοφία τῶν ἐχθρῶν.

Ἄλλὰ ἄς ἐξετάσουμε τὸ ἐπόμενο. "Ἄν ἀποτελούμαστε ἐμεῖς", λέει, "ἀπὸ τρία στοιχεῖα κι ἐκεῖνος ἀπὸ τέσσερα, δὲν εἶναι ἄνθρωπος ἀλλὰ ἀνθρωπόθεος!" Ὅποιος διαβάζει τὸ λόγο αὐτὸ ἄς μὴ γελά γιὰ τὴν προφανῆ μωρία καὶ ἀνοησία του, ἀλλὰ καλύτερα νὰ στενάξει γιὰ τὴ θεληματικὴ τύφλωση τῶν ὑποδουλωμένων σ' αὐτὸν τὸν παραλογισμό. Ἄν μὲ τὴν ἐγκατάσταση σ' αὐτὴν τῆς θείας δυνάμεις σώζεται ὅλη ἡ ἀνθρώπινη φύση, ὁ Θεὸς Λόγος θὰ ὀνομαστεῖ ἀνθρωπόθεος. Καὶ ὅπως τὰ παραμύθια συναρμύζοντας ἀπὸ διαφορετικὲς φύσεις πλάθουν τερατόμορφα ζῶα καὶ μορφές καὶ ὀνόματα, ἰπποέλαφους καὶ τραγέλαφους καὶ τὰ παρόμοια πλάθο-

ζοντες, οὕτω καὶ ὁ νέος μυθοποιὸς κατὰ τοὺς διδασκάλους αὐτοῦ
 τῆς ποιήσεως καταχλευάζει τὸ θεῖον μυστήριον. Καὶ τοῦ Ἀποστό-
 λου διαρρήδην βοῶντος ὅτι «δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν»,
 οὐχ ἡμίσεως ἀνθρώπου οὐδὲν μικρὸν τι ὑπὲρ τὸ ἡμισυ ἔχοντος,
 5 ἀλλὰ τῷ ἀπολύτῳ τῆς φωνῆς ἀμείωτον ἐνδείξαμένου τὴν φύσιν τὴν
 σημαينوμένην ἐν τῷ ὀνόματι, οὗτος Μινώταυρον ἡμῖν διὰ τῆς αἰ-
 σχρᾶς ταύτης ὀνοματοποιίας τερατεύεται τὸ μυστήριον, πολλὰς πα-
 ρέχων τοῖς ἀλλοτρίοις τῆς πίστεως ἀφορμάς, δι' ὧν εἴρηκεν, εἰς τὸ
 χλευάζειν τὸν λόγον τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ ἔστι τὸν διασύρειν ἐπὶ γέ-
 10 λωτι τὰ δόγματα θέλοντα τῆς ἀτόπου ταύτης συνθέσεως τῶν λόγων
 ἀποτραπῆναι, κἂν τὸ τοῦ λογογράφου κἂν τὸ ἡμέτερον ἐπικρατέστε-
 ρον εἶναι δόξη· ὅτι γὰρ ἂν ἐξ ἀμφοτέρων εἴπῃς, τὴν ἐκ τῶν φύ-
 σεων σύνθεσιν οὐκ ἀφαιρέσεις τοῦ λόγου. Οὐ γὰρ ὁ ἄνωθεν φήσας
 εἶναι τὴν σάρκα τὸ μηδὲ σάρκα αὐτὴν εἶναι κατασκευάζει· ἡ δὲ σὰρξ
 15 ἐμψύχω τινὶ φύσει διοικουμένη καὶ ζωτικὴν ἐν ἑαυτῇ δύναμιν ἔχου-
 σα, καθὼς καὶ ὁ Ἀπολινάριος βούλεται, τὴν τοῦ ἀνθρώπου προση-
 γορίαν κυρίως ἔχει· ὁ δὲ προσλαβόμενος αὐτὴν καὶ ἑαυτὸν δι' ἐκεί-
 νης φανερώσας ἕτερος τῇ φύσει πάντως παρ' ἐκείνην ἐστίν· αὐτὸ
 γὰρ τὸ τῆς προσλήψεως ὄνομα τὴν κατὰ φύσιν ἑτερότητα τοῦ προσ-
 20 λαβομένου παρὰ τὸ προσειλημμένον ἐνδείκνυται.

Τί οὖν τὸ κωλῶδον ἔσται, κἂν ταῦτα κρατῇ, τὸν ἐν σαρκὶ φανε-
 ρωθέντα Θεὸν διὰ τῆς ἀτόπου ἐκείνης ὀνοματοποιίας ὑβρίζεσθαι,
 ὥστε καὶ τὸν οὕτω συνεστηκότα κατὰ τὴν τολμηρὰν τοῦ Ἀπολινα-
 ρίου φωνὴν ἀνθρωπόθεον λέγεσθαι; Οὐδὲ γὰρ τὸν τραγέλαφον,
 25 ἐπειδὴ ὄλω τῷ ἐλάφῳ ἐξ ἡμίσεως προσεφύη τὸ τράγειον ἢ τὸ ἔμπα-
 λιν περὶ τὴν τῶν ζώων ἐγένετο μίξιν, ὥστε ἀκεραίῳ τράγῳ προσ-
 φυῆναι τὸ ἐλάφιον μέρος, διὰ τοῦτο κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ὁ
 μῦθος ὠνόμασεν, ἀλλὰ τὸ ὅπως οὖν μετασχεῖν ἑκατέρας τῆς φύσεως

ντας καὶ ὀνομάζοντας, ἔτσι κι ὁ νέος μυθοπλάστης κατὰ τοὺς δασκάλους τοῦ τῆς μυθοπλασίας καταειρωνεύεται τὸ θεῖο μυστήριον. Ὁ Ἀπόστολος φωνάζει κατηγορηματικά, ὅτι «ἀπὸ ἄνθρωπο πραγματοποιήθηκε ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν»⁶¹, ὄχι ἀπὸ μισὸν ἄνθρωπο οὔτε ἀπὸ κάποιον ποὺ ἔχει λίγο παραπάνω ἀπὸ τὸ μισό· μὲ τὸν ἀπόλυτο τρόπο τῆς διατύπωσης ἔδειξε ἀμείωτη τὴ φύση ποὺ σημαίνεται μὲ τὸ ὄνομα. Αὐτὸς ὥστόσο μ' αὐτὴ τοῦ τὴν αἰσχρὴ ὀνοματοποιεῖα μετατρέπει τὸ μυστήριον σὲ τερατώδη Μινώταυρον, παρέχοντας στοὺς ξένους πρὸς τὴν πίστη μας μὲ ὅσα εἶπε πολλὰς ἀφορμὰς γὰρ νὰ χλευάζουν τὴ διδασκαλίαν ποὺ πιστεύομε. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ ὅποιος θέλει νὰ διασύρει καὶ νὰ γελοιοποιήσῃ τὰ δόγματά μας ν' ἀποφύγει τὴν παράλογον αὐτὴ σύνθεσιν τῶν λόγων, ὅποιον δόγμα κι ἂν τοῦ φανεῖ ἐπικρατέστερον, εἴτε τοῦ λογογράφου εἴτε τὸ δικό μας. Σὲ ὅποιον σημεῖον τῶν δύο κι ἂν ἀναφερθεῖς, δὲν μπορεῖς βέβαια ν' ἀφαιρέσεις τὴ σύνθεσιν τοῦ Λόγου ἀπὸ δύο φύσεις. Γιατὶ αὐτὸς ποὺ εἶπε ὅτι ἡ σὰρκα προῆλθε ἀπὸ ἄνω δὲν ἀποδεικνύει ὅτι αὐτὴ δὲν εἶναι οὔτε σὰρκα. Καὶ ἡ σὰρκα ἐπειδὴ διοικεῖται ἀπὸ ἓνα στοιχεῖον ἔμψυχο καὶ περικλείει μέσα τῆς μιᾶς ζωτικῆς δυνάμει, ὅπως θέλει καὶ ὁ Ἀπολίναριος, ἔχει ἔγκυραν τὴν προσήγορίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖνος ὅμως ποὺ τὴν ἔχει προσλάβει καὶ φανέρωσε μ' αὐτὴν τὸν ἑαυτό του, εἶναι ὅπως δὴποτε διαφορετικὸς ἀπὸ ἐκείνην στὴ φύσιν. Αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ ὄνομα 'πρόσληψις' δείχνει τὴ φυσικὴ ἑτερότητα ἐκείνου ποὺ ἔχει προσλάβει ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἔχει προσληφθεῖ.

Ποῖο εἶναι λοιπὸν τὸ ἐμπόδιον—ἀκόμα κι ἂν ἰσχύουν αὐτὰ ποὺ εἶπε— στὸ νὰ ὑβρίζεται μὲ τὴν παράλογον αὐτὴ ὀνοματοποιεῖαν ὁ Θεὸς ποὺ φανερώθηκε μὲ τὴ σὰρκα, ὥστε κι αὐτὸς ποὺ συγκροτήθηκε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο νὰ λέγεται κατὰ τὴν ἰταμὴ λέξιν τοῦ Ἀπολίναριου ἀνθρωπόθεος; Γιατὶ οὔτε στὸν 'τραγέλαφον', ἐπειδὴ σὲ ὅλο τὸ ἐλάφι συνδέθηκε ἐξ ἡμισείας ἡ φύσιν τοῦ τράγου, οὔτε ἐπειδὴ ἔγινε τὸ ἀντίθετον στὴν ἀνάμιξιν τῶν ζώων, ὥστε σὲ ἀκέραιον τὸν τράγον νὰ συνδεθεῖ ἓνα μέρος τοῦ ἐλαφιοῦ, δὲν ἔδωσε στὸν τραγέλαφον τὸ ὄνομα αὐτὸ γὰρ τὸν τρόπο ποὺ εἶπαμε ὁ μῦθος, ἀλλὰ ἡ σύνθεσις τῶν ὀνομάτων διερμηνεύει τὴν ἴση μετοχὴ τοῦ

61. Α' Κορ. 15,21.

ἢ τῶν ὀνομάτων σύνθεσις διερμηνεύει. Ὡστε κατὰ τὸν λογογράφον, εἴ ἔστιν ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ Θεὸς ὅπως οὖν τὴν συνάφειαν ἔχων, εἴτε πάσης συνδραμούσης τῆς φύσεως εἴτε καὶ ἑλλιπῶς ἐχούσης, τὴν ἵστοπον ἐκείνην τοῦ ὀνόματος συνθήκη οὐ διαφεύζεται.
 5 Καὶ εἰ ταῦτα παρ' αὐτοῦ μαθόντες οἱ Ἕλληνες κομψοδοῖεν ἡμῶν τὸ μυστήριον, πάντως ὁ τὴν ἀφορμὴν παρασχὼν τῆς βλασφημίας ἐν τῇ προφητικῇ κατάρα γενήσεται, ἢ φησιν «οὐαὶ δι' οὗ τὸ ὄνομά μου βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν»!

Οἷα δὲ τοῖς εἰρημένοις προστίθῃσι πάλιν, κατανοήσωμεν. Ἐἰ
 10 ἐκ ὄνο, φησί, 'τελείου, οὔτε ἐν ᾧ Θεὸς ἔστιν, ἐν τούτῳ ἄνθρωπος ἔστιν, οὔτε ἐν ᾧ ἄνθρωπος, ἐν τούτῳ Θεός'. Εἰ δὲ ἐξ ἀπολείποντος καὶ τελείου κατὰ τὸν ἐκείνου λόγον εἶναι δοθεῖν τὸ σύγκριμα, ἄρ' οὐχὶ τὸ ἴσον παρὰ τῶν τὰ τοιαῦτα τοιμῶντων ρηθῆσεται, ὅτι ἐν ᾧ Θεὸς ἔστιν ἄνθρωπος οὐκ ἔστι, καὶ ἐν ᾧ ἄνθρωπος ἔστι Θεὸς οὐκ
 15 ἔστιν; Ἐτερος γὰρ παντὶ τρόπῳ ὃ τε τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος λόγος καὶ οὐκ ἂν τις τὴν ἐλάττωσιν τῆς ἀνθρωπότητος ὄρον εἶναι τῆς θείας ὑπονοήσῃε φύσεως· οὐ γὰρ ἐν τῷ τούτῳ μὴ εἶναι ἢ ἀτελεῶς εἶναι ἐκεῖνό ἐστιν, ἀλλ' ἐκάτερον ἐφ' ἑαυτοῦ νοούμενον ἐν ἰδίῳ θεωρεῖται ὀνόμασιν. Ὁ τε γὰρ Θεὸν ἀκούσας, ὅσα περὶ
 20 Θεοῦ πρέπει νοεῖν, διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης συμπαρεδέξατο, καὶ ὁ τὴν τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίαν παραδεξάμενος πᾶσαν τὴν φύσιν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης ἀνετυπώσατο, καὶ οὐδεμίαν ὀνόμασιν ἢ διάνοια τῶν λεγομένων πάσχει, ὥστε ἐν θατέρῳ τῶν ὀνομάτων ἐννοῆσαι τὸ ἕτερον. Οὔτε γὰρ ἐν τούτῳ ἐκεῖνο οὔτε ἐν ἐκείνῳ τούτο
 25 σημαίνεται, ἀλλ' ἐκαστα τῶν ὀνομάτων τῇ κατὰ φύσιν παραμένει διανοίᾳ καὶ κατ' οὐδένα τρόπον αἱ ἐμφάσεις αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας ὑπαλλαγῆσονται. Τὸ δὲ ἀτελεῶς καὶ τὸ τέλειον ἐτέρων νοημάτων ὑπόθεσις τῷ ἀκούοντι γίνεται. Τέλειον μὲν γὰρ φαμεν τὸ συμπληρωμένον τῷ ἰδίῳ λόγῳ τῆς φύσεως· ἀτελεῶς δὲ τὸ ἐναντίον. Οὐθέτερον
 30 δὲ τούτων ἐφ' ἑαυτοῦ λεγόμενον οὔτε ἄνθρωπον οὔτε Θεὸν ἐρμηνεύει, ἀλλ' ὥπερ ἂν συνονομασθῇ πράγματι ἢ ὀνόματι, ἢ πλῆρες

ένος από τὸ ἄλλο. Ὡστε κατὰ τὸ λογογράφο, ἂν ἔχει συναφθεῖ σὲ ὅποιο βαθμὸ ὁ ἴδιος ἄνθρωπος καὶ Θεός, εἴτε μὲ τῆ συμμετοχῆ τῆς φύσης συνολικὰ ἢ καὶ μερικὰ, δὲ θ' ἀποφύγει τὴν παράλογη ἐκείνη σύμβαση τοῦ ὀνόματος. Κι ἂν μαθαίνοντάς τα αὐτὰ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ αὐτὸν διακωμωδοῦν τὸ μυστήριον (τῆς ἐνανθρώπησης), ἀσφαλῶς αὐτὸς πού ἔδωσε τὴν ἀφορμὴ τῆς βλασφημίας θὰ πέσει μέσα στὴν κατάρα τοῦ προφήτη πού λέει: «ἀλίμονο σ' ἐκείνον πού ἐξαιτίας του βλασφημεῖται τὸ ὄνομά μου μέσα στὰ ἔθνη»⁶².

Ἄς δοῦμε τώρα τί ἄλλο προσθέτει στὰ παραπάνω. Ἄν, λέει, ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο τέλεια οὔτε καθόσον εἶναι θεὸς κατ' αὐτὸ εἶναι καὶ ἄνθρωπος, οὔτε καθόσον εἶναι ἄνθρωπος κατὰ τοῦτο εἶναι καὶ Θεός'. Ἄν ὁμως δεχτοῦμε ὅτι τὸ σύνθεμα εἶναι ἀπὸ ἓνα ἐλλειπὲς καὶ ἓνα τέλειον, δὲ θὰ ποῦν τάχα ὅσοι εἶναι ἀδίσταχτοι σ' αὐτά, ὅτι ὡς πρὸ ἐκεῖνο πού εἶναι Θεὸς δὲν εἶναι ἄνθρωπος καθὼς ἐπίσης καὶ ὡς πρὸς ἐκεῖνο πού εἶναι ἄνθρωπος δὲν εἶναι Θεός; Γιατὶ βέβαια εἶναι ὀλότελα διαφορετικὸς ὁ ὀρισμὸς τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ δὲ θὰ ὑποθέσει κανένας ὅτι ἡ ἐλάττωσις τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ὄρος τῆς θείας φύσης. Γιατὶ δὲ συμβαίνει, ἐπειδὴ δὲν εἶναι τοῦτο ἢ ἐπειδὴ εἶναι τοῦτο ἀτελῶς, νὰ εἶναι ἐκεῖνο, ἀλλὰ τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο, ὅταν τὸ νοήσομε καθ'ἑαυτὸ, τὸ ἐκφράζομε μὲ ἰδιαίτερον ὄνομα. Ὅποιος ἀκουσε τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, μὲ τὸ ὄνομα παραδέχτηκε μαζὶ καὶ ὅσα πρέπει νὰ νοοῦμε γιὰ τὸ Θεό· κι ὅποιος πάλι δέχτηκε τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ λέξι αὐτὴ ἐντύπωσε μέσα του ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φύση καὶ τὸ νόημα τῶν λεγομένων δὲν δέχεται καμιά ὀνομασία, ὥστε μὲ κάποιον ἀπὸ τὰ ὀνόματα νὰ ἐννοήσομε τὸ ἄλλο. Οὔτε δηλαδὴ μ' αὐτὸ σημαίνεται ἐκεῖνο οὔτε μ' ἐκεῖνο αὐτό· ἀλλὰ καθένα ἀπὸ τὰ δύο ὀνόματα διατηρεῖ τὸ φυσικὸ του νόημα καὶ μὲ κανένα τρόπο δὲ θὰ ὑποκαταστήσουν οἱ σημασίαι τους ἢ μία τὴν ἄλλη. Τὸ ἀτελὲς τώρα καὶ τὸ τέλειον δίνουν σ' αὐτὸν πού τ' ἀκούει ἀφορμὴ ἄλλων σκέψεων. Τέλειον λέμε αὐτὸ πού εἶναι συμπληρωμένο ὡς πρὸς τὴν οὐσία τῆς φύσης του· ἀτελὲς τὸ ἀντίθετο. Οὔτε ὁμως τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο ἀπὸ αὐτά, ὅταν λέγεται καθ'ἑαυτὸ δὲν δηλώνει οὔτε ἄνθρωπο οὔτε Θεό, ἀλλὰ μὲ ὅποιο πράγμα ἢ ὄνομα συνονομαστεῖ μᾶς δείχνει νὰ

62. Ἦσ. 52,5. Ρωμ. 2,4.

ἢ ἑλλιπὲς τὸ δηλούμενον ἐννοεῖν ὑποτίθεται. Πῶς οὖν, εἰ ἀτελὴς εἶη ὁ ἄνθρωπος, Θεὸς εἶναι τὸ ἀτελὲς παρὰ τοῦ Ἀπολιναρίου κατασκευάζεται ὡς συμβαινούσης τῷ λόγῳ τῆς θεότητος τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν κολοβώσεως;

5 Πάλιν δὲ πρὸς τὸ ἐφεξῆς προᾶγων τὸν λόγον φησὶν· 'οὐ δύναται σφῶζειν τὸν κόσμον ὁ ἄνθρωπος, ἄνθρωπος μένων καὶ τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων φθορᾷ ὑποκείμενος'. Φημί τοῦτο κάγώ· εἰ γὰρ αὐτάρκης ἦν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις πρὸς τὸ ἑαυτῇ τὸ ἀγαθὸν κατακτήσασθαι, περιττὸν τὸ μυστήριον. Ἐπειδὴ δὲ ἀμήχανον ἦν ἔξω θανάτου γενέσθαι
10 μὴ Θεοῦ τὴν σωτηρίαν πορίσαντος, διὰ τοῦτο τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ λάμπει διὰ σαρκός, ἴν' ἐξορίσῃ τῆς σαρκὸς τὴν ἐκ τοῦ σκότους ἀπώλειαν. 'Ἄλλ' οὐδὲ ὑπὸ Θεοῦ', φησί, 'μὴ ἐπιμιχθέντος ἡμῖν σφζόμεθα'. Σωφρονεῖν ἔοικεν ἐν τοῖς λεγομένοις ὁ λογογράφος καὶ πρὸς τοὺς ἔμφρονας λογισμοὺς τὴν ψυχὴν ἐπανᾶγει· ὁ γὰρ μίξιν εἰπὼν
15 τῶν κατὰ φύσιν διεστώτων σημαίνει τὴν ἔνωσιν. 'Μίγνυται δέ', φησί, 'σὰρξ γενόμενος, τουτέστιν ἄνθρωπος, καθὼς τὸ Εὐαγγέλιον λέγει, ὅτε σὰρξ ἐγένετο, τότε αὐτὸν ἐν ἡμῖν ἐσκήνωκεναι'. Οὐδὲ ταῦτα τοῦ ὑγιαίνοντος ἀπάδει λόγου, εἰ μὴ τι παρασπαρεῖη αὐτῷ μετὰ ταῦτα τῆς ζιζανιώδους σπορᾶς. Οὗτος γὰρ ἡμέτερος, μᾶλλον δὲ τῆς
20 Ἀληθείας ὁ λόγος, ὅτι τότε ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ὅτε σὰρξ ἐγένετο, καὶ τὸ ἔμπαλιν, τότε σὰρξ ἐγένετο, ὅτε ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Εἰ οὖν ἐξ ἐκείνου ἢ σὰρξ, ἀφ' οὗ ἢ ἐν ἡμῖν κατασκήνωσις, ἄρα πρὶν εὐαγγελισθῆναι ὑπὸ τοῦ Γαβριὴλ τὴν παρθένον σὰρξ οὐδέπω ὁ Λόγος ἦν· καὶ ψευδὴς ὁ λέγων ἐκ τῶν ἄνωθεν καταβεβηκέναι πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀν-
25 θρώπινον καὶ πρὸ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐκεῖνον εἶναι τὸν ἄνθρωπον, δι' οὗ τὸ θεῖον τῇ ἀνθρωπίνῃ κατεμίχθη ζωῇ.

'Ἄλλ' οὐδὲ λύει', φησί, 'τὴν τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίαν μὴ γενόμενος ἄνθρωπος ἀναμάρτητος, οὐδὲ τὴν κατὰ πάντων ἀνθρώπων τοῦ θανάτου βασιλείαν καταλύει, εἰ μὴ ὡς ἄνθρωπος ἀπέθανε καὶ
30 ἀνέστη'. Εἶθε μέχρι τέλους ἦν εὐγνώμων τὰ ἐκ τῆς Ἐκκλησίας φθεγγόμενος! Πάλιν δὲ πρὸς ἑαυτὸν ἐπανέρχεται καὶ φησι τὸν ἐκ-

ἐννοήσομε ὅτι δηλώνεται ὡς πλήρες ἢ ἐλλιπές. Πῶς λοιπόν, ἂν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀτελής, ὁ Ἀπολινάριος θέλει ν' ἀποδείξει ὅτι τὸ ἀτελές εἶναι Θεός, ἐπειδὴ ἡ κολόβωση τῆς ἀνθρώπινης φύσης συμφωνεῖ μὲ τὴν οὐσία τῆς θεότητας;

Καὶ πάλι συνεχίζοντας τὸ λόγο του λέει· 'Δὲν μπορεῖ νὰ σώσει τὸν κόσμον ὁ ἄνθρωπος μένοντας ἄνθρωπος καὶ ὑποκείμενος στὴν κοινὴ φθορὰ τῶν ἀνθρώπων'. Εἶναι καὶ δική μου ἀποψη· ἂν εἶχε δηλαδὴ ἡ ἀνθρώπινη φύση τὴ δύναμη νὰ κατακτήσει ἀπὸ μόνη της γιὰ τὸν ἑαυτὸ της τὸ ἀγαθόν, θὰ ἦταν περιττὸ τὸ μυστήριον (τῆς ἐνανθρώπησης). Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν ἀδύνατον ν' ἀποφύγει τὸ θάνατον, ἂν δὲν τοῦ ἐξασφάλιζε ὁ Θεὸς τὴ σωτηρία, γι' αὐτὸ τὸ φῶς λάμπει μέσα στὰ σκότη μὲ τὴ σάρκα, γιὰ νὰ ἐξορίσει ἀπὸ τὴ σάρκα τὴν ἀπώλειά της ἀπὸ τὸ σκότος. "Ἄλλὰ", λέει, 'οὔτε ἀπὸ τὸ Θεὸ σωζόμεστε, ἂν δὲν ἀναμιχθεῖ μαζί μας'. Φαίνεται φρόνιμος ὁ λογογράφος σὲ ὅσα λέει κι ἐπαναφέρει τὴν ψυχὴ του σὲ φρόνιμους λογισμούς. Γιατὶ ὁποῖος μιλήσει γι' ἀνάμιξη ὄσων βρίσκονται σὲ φυσικὴ διάσταση δηλώνει τὴν ἐνωσή τους. 'Ἐνώνεται', λέει, 'μαζί μας, ἀφοῦ ἐγινε σάρκα, δηλαδὴ ἄνθρωπος, ὅπως γράφει τὸ Εὐαγγέλιον, ὅτι ὅταν ἐγινε σάρκα, τότε αὐτὸς ἐγκαταστάθηκε μέσα μας'. Οὔτε αὐτὰ δὲν εἶναι ἀσύμφωνα πρὸς τὸν ὑγιή λόγον, ἂν δὲν πέσει ἔπειτα μέσα σ' αὐτὸν καὶ κάποιος σπóρος ζιζανίων. Αὐτὸς ὁ λόγος εἶναι ὁ δικός μας ἢ καλύτερα ὁ λόγος τῆς ἀλήθειας, ὅτι τότε σκῆνωσε μέσα μας, ὅταν ἐγινε σάρκα, καὶ τὸ ἀντίθετον, τότε ἐγινε σάρκα, ὅταν σκῆνωσε μέσα μας. Ἄν λοιπὸν ἡ σάρκα φάνηκε ἀπὸ τότε πού ἐγινε ἡ κασκῆνωσή του μέσα μας, ἄρα προτοῦ δεχτεῖ ἡ Παρθένος τὸν εὐαγγελισμόν τοῦ Γαβριὴλ δὲν ἦταν ἀκόμη ὁ Λόγος σάρκα. Καὶ ψεύδεται ἐπομένως αὐτὸς πού λέει ὅτι τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο κατέβηκε σ' ἐμᾶς ἀπὸ ἐπάνω κι ὅτι ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὴ δική μας ἀνθρώπινη φύση μέσω τοῦ ὁποῖου τὸ θεῖον ἐσμίξε μὲ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ.

'Ἄλλ' οὔτε καταργεῖ', λέει, 'τὴν ἁμαρτία τῶν ἀνθρώπων, ἂν δὲν ἐγινε ἄνθρωπος ἀναμάρτητος, οὔτε ἐπίσης καταλύει τὴ βασιλεία τοῦ θανάτου ἐπάνω σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἂν δὲν πέθανε ὡς ἄνθρωπος καὶ δὲν ἀναστήθηκε'. Εἶθε νὰ εἶχε αὐτὴ τὴ σύνεση καὶ νὰ ἔλεγε τοὺς λόγους τῆς Ἐκκλησίας ὡς τὸ τέλος. Ἐπιστρέφει

κλησιαστικὸν αἰτιώμενος λόγον, ὅτι περὶ τὸν ἄνθρωπον θεωροῦμεν τὸ πάθος, καὶ ἐπάγει τὸν ἴδιον λόγον εἰς ἔλεγχον τῆς ὑπολήψεως ἡμῶν ἔχοντα οὕτως· 'Ἀνθρώπου δέ', φησί, 'θάνατος οὐ καταργεῖ τὸν θάνατον'. Τί κατασκευάζων ταῦτά φησιν; 'Ὅτι αὐτῆ τοῦ Μονο-
 5 γενοῦς ἢ θεότης, αὐτῆ ἢ δύναμις, αὐτῆ ἢ ἀλήθεια, αὐτῆ ἢ ζωὴ ἐν τῷ κατὰ τὸν σταυρὸν πάθει ἀπενεκρώθη, ὥστε κατὰ τὴν τριήμερον ἐκείνην τοῦ χρόνου περιγραφὴν μὴ ζῶν εἶναι, μὴ δύναμιν, μὴ δικαιοσύνην, μὴ φῶς, μὴ ἀλήθειαν, μὴ αὐτὴν τὴν θεότητα. Οὐ γὰρ μιᾶς ἀποθανούσης θεότητος ἑτέραν ὑπολελειφθαι λέγει, διότι πολ-
 10 λαχοῦ δεικνύται Ἀρείῳ περὶ τούτου μαχόμενος καὶ μίαν εἶναι κατασκευάζων τῆς Τριάδος θεότητα, ἧς ἐν τούτῳ νεκρωθείσης, καθὼς συγκατασκευάζει τῷ λόγῳ, πάντως ἕτερα οὐκ ἦν. Καὶ πῶς ἂν τις ὑπονοήσειεν αὐτὸν μὴ θνητὴν ποιεῖν τὴν θεότητα, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Οὐδὲν γὰρ ἕτερόν ἐστιν ἐπ' ἀνθρώπου θάνατος, εἰ μὴ τοῦ συνθέτου
 15 διάλυσις· οὐδὲ γὰρ ἐν ἡμῖν τοῦ σώματος εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκειται λυομένου καὶ ἡ ψυχὴ συνδιαπίπτει τῇ διαλύσει τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὸ μὲν σύνθετον διαλύεται, τὸ δὲ ἀσύνθετον ἀδιάλυτον μένει. Εἰ οὖν ψυχῆς οὐχ ἄπτετα θάνατος, πῶς ἢ θεότης ἀπνεκροῦται, λεγέτωσαν οἱ μὴ εἰδότες ἃ λέγουσιν.

20 Τὰ δὲ ἐχόμενα τούτων, ὅσα τῆς αὐτῆς ἐστὶ κατασκευῆς, ὑπερβήσομαι· φησὶ γὰρ ἐν τοῖς ἐφεξῆς, κατασκευάζων τὸ αὐτὴν τεθνάναι τοῦ Μονογενοῦς τὴν θεότητα, ὅτι 'Ἀνθρώπου θάνατος οὐ καταργεῖ τὸν θάνατον οὐδὲ ἀνίσταται ὁ μὴ ἀποθανών· ἐξ ὧν', φησὶν, 'ἀπάντων δῆλον, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς ἀπέθανε, καθό', φησὶν, 'οὐκ ἦν δυνατόν
 25 κρατεῖσθαι τὸν Χριστὸν ὑπὸ τοῦ θανάτου'. Ἄπερ ὡς πρόδηλον ἔχοντα τὴν ἀτοπίαν παραδραμεῖν οἴμαι δεῖν ἀνεξέταστα, παντὸς τοῦ γε νοῦν ἔχοντος καθ' ἑαυτὸν συνιδεῖν δυναμένου τὸ ἀσεβές τε καὶ ἀτοπον τοῦ διαρρηδὴν ἀποφαινομένου αὐτὸν τὸν Θεὸν τεθνάναι, τῇ
 30 ἰδίᾳ ἑαυτοῦ φύσει ὑποστάντα τὸν θάνατον. Πλὴν τοσοῦτον εὐλογον ἴσως ἐστὶ παρασημήνασθαι, ὅτι οὐδὲ ὅσα ἐκ τοῦ ἡμετέρου προσώπου λέγει, καθαρεῦει τοῦ ψεύδους, ἀλλ' ἐστὶν ἐν αὐτοῖς, ἃ συκοφαντικῶς ἐπὶ διαβολῇ συμπέπλασται τοῦ ἡμετέρου λόγου.

ὅμως πάλι στὸν ἑαυτό του καὶ κατηγορώντας τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας λέει ὅτι ἀποδίδομε τὸ πάθος στὸν ἄνθρωπο καὶ γιὰ νὰ ἐλέγξει τὴ δική μας ἀντίληψη προσθέτει τὸ δικό του λόγο πὺ εἶναι ὁ ἐξῆς· 'Τοῦ ἀνθρώπου ὁ θάνατος', λέει, 'δὲν καταργεῖ τὸ θάνατο'. Τί θέλει ν' ἀποδείξει μ' αὐτὸ τὸ λόγο; 'Ὅτι ἡ ἴδια ἡ θεότητα τοῦ Μονογενοῦς, ἡ ἴδια ἡ δύναμη, ἡ ἴδια ἡ ἀλήθεια, ἡ ἴδια ἡ ζωὴ νεκρώθηκε κατὰ τὸ πάθος τοῦ σταυροῦ, ὥστε τὸ τριήμερο αὐτὸ χρονικὸ διάστημα νὰ μὴν εἶναι ζωὴ, οὔτε δύναμη, οὔτε δικαιοσύνη, οὔτε φῶς, οὔτε ἀλήθεια, οὔτε ἡ ἴδια ἡ θεότητα. Δὲ λέει βέβαια ὅτι πέθανε μιὰ θεότητα καὶ ἔμεινε ἄλλη· σὲ πολλὰ μέρη παρουσιάζεται ἀντίθετος μὲ τὸν Ἄρειο σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο κι ἀποδεικνύει ὅτι ἡ θεότητα τῆς Τριάδας εἶναι μία, πὺ ἂν νεκρωνόταν κατὰ τὸ πάθος, ὅπως θέλει ν' ἀποδείξει μὲ τὸν λόγο του, δὲ θὰ ὑπῆρχε ὅπωςδήποτε ἄλλη. Πῶς τώρα μπορεῖ νὰ σκεφτεῖ κανένας ὅτι θεωρεῖ τὴ θεότητα ὄχι θνητὴ, δὲν μπορῶ νὰ τὸ καταλάβω. Γιατὶ ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ διάλυση τῆς σύνθεσής του. Οὔτε βέβαια σ' ἐμᾶς, ὅταν τὸ σῶμα διαλυθεῖ στὰ συστατικά του, παρασύρεται καὶ ἡ ψυχὴ στὴ διάλυση τοῦ σώματος· διαλύεται τὸ σύνθετο, ἐνῶ τὸ ἀσύνθετο μένει ἀδιάλυτο. Ἄν λοιπὸν ὁ θάνατος δὲν ἀγγίζει τὴν ψυχὴ, πῶς νεκρώνεται ἡ θεότητα, ἂς ποῦν αὐτοὶ πὺ δὲν καταλαβαίνουν τί λένε.

Ἀφήνω τὰ ἐπόμενα πὺ ἀποδεικνύονται μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Λέει δηλαδὴ στὴ συνέχεια, θέλοντας ν' ἀποδείξει ὅτι ἔχει πεθάνει ἡ ἴδια ἡ θεότητα τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι 'ὁ θάνατος τοῦ ἀνθρώπου δὲν καταργεῖ τὸ θάνατο οὔτε ἀνασταίνεται ὅποιος δὲν ἔχει πεθάνει· ἀπὸ ὅλα αὐτά', λέει, 'εἶναι φανερό, ὅτι πέθανε ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἐπειδὴ', λέει, 'δὲν ἦταν δυνατό νὰ κρατάει ὁ θάνατος τὸ Χριστό'. Αὐτῶν ἡ ἀτοπία εἶναι καταφάνερη καὶ πρέπει, νομίζω, νὰ τὰ ἀφήσω ἀνεξέταστα· καθένας πὺ ἔχει νοῦ μπορεῖ νὰ καταλάβει μόνος του τὴν ἀσέβεια καὶ τὸν παραλογισμό ἐκείνου πὺ διακηρύττει μὲ σαφήνεια ὅτι ἔχει πεθάνει ὁ ἴδιος ὁ Θεός, ἔχοντας δεχτεῖ τὸ θάνατό στὴν ἴδια του τὴ φύση. Πλὴν εἶναι ἄλλο τόσο εὐλογό ἴσως νὰ σημειώσουμε, ὅτι οὔτε ὅσα παραθέτει τάχα δικὰ μας τὰ λέει χωρὶς νὰ ψεύδεται, ἀλλ' ὑπάρχουν ἀνάμεσά τους συκοφαντίες πὺ πλάστηκαν γιὰ νὰ διαβάλλουν τὴ διδασκαλία μας.

Λέγει γὰρ ἡ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸν Χριστὸν παρ' ἡμῶν λέγεσθαι, ὥστε τὸν Λόγον εἶναι Θεόν'. Ἡμεῖς δὲ τὸ ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν διὰ σαρκὸς πεφανερῶσθαι τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὸ φῶς καὶ τὴν ζωὴν, ἅπερ πάντα ὁ Χριστός ἐστιν, οὐκ ἀρνούμεθα· τὸ δὲ λέγειν μὴ εἶναι ποτε ταῦτα τὸν διὰ τούτων δηλούμενόν τε καὶ ὀνομαζόμενον Κύριον καὶ Χριστόν, οὐδὲν ἀνεκτότερον εἰς ἀσέβειαν τῆς παντελοῦς ἀρνήσεως τοῦ ὀνόματος κρίνομεν. Ὁ γὰρ μὴ ἐξ ἀρχῆς λέγων εἶναι Χριστὸν («Χριστὸς δὲ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία» καὶ πᾶν ὑψηλόν τε καὶ θεοπρεπές ἐστιν ὄνομα), οὐδ' ἂν ἄλλο τι λέγοι εἶναι, ὃ διὰ τοῦ μεγάλου τούτου νοεῖται ὀνόματος. Ὡσπερ γὰρ ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορίᾳ τὸ λογικόν ἐστι καὶ τὸ ἐπιστήμης δεκτικόν καὶ εἴ τι ἄλλο γνωριστικόν τῆς φύσεως ἰδίωμα λέγεται, εἰ δέ τις μὴ εἶναι λέγοι τὸν ἄνθρωπον, συνανῆρηται πάντως τῇ τοῦ ὀνόματος ἀθετήσει καὶ τὰ λοιπὰ τῆς φύσεως ἰδίωματα, κατὰ τὸν αὐτὸ τρόπον εἰ Χριστός ἐστιν ἢ δύναμις, ἢ σοφία, ὁ χαρακτήρ, τὸ ἀπαύγασμα, ὁ ἐκεῖνον ἐξ ἀρχῆς μὴ εἶναι λέγων ἀθετήσει πάντως καὶ τὰ μετ' ἐκείνου νοούμενα. Διὸ φάμεν διὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν ὁδηγούμενοι δεῖ τὸν Χριστὸν εἶναι τῇ τοῦ Πατρὸς ἀϊδιότητι συνθεωρούμενον. Ὡς γὰρ πάντοτε Θεὸς ὁ μονογενὴς Θεὸς καὶ οὐκ ἐκ μετουσίας γίνεται οὐδὲ διὰ τινος προκοπῆς ἀπὸ ταπεινότερας καταστάσεως ἐπὶ τὴν θεότητα μέτεισιν, οὕτω καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ σοφία καὶ πᾶν θεοπρεπὲς ὄνομα συναϊδιόν ἐστι τῇ θεότητι, ὡς μηδὲν ἐπιγίνεσθαι κατὰ προσθήκην εἰς δόξαν τῆς φύσεως, ὃ μὴ ἐξ ἀρχῆς ἦν. Τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα διαφερόντως φάμεν ἐξ ἀϊδίου περὶ τὸν Μονογενῆ θεωρεῖσθαι, ὑπ' αὐτῆς τῆς τοῦ ὀνόματος ἐμφάσεως πρὸς τὴν ὑπόληψιν ταύτην χειραγωγούμενοι. Τῆς γὰρ ἁγίας Τριάδος διδασκαλίαν περιέχει ἡ τοῦ ὀνόματος τούτου ὁμολογία, ἐκάστου τῶν πεπιστευμένων προσώπων ἐμφαινόμενου τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ κατὰ τὸ πρόσφορον.

Καὶ ὡς ἂν μὴ παρ' ἑαυτῶν λέγειν τι δοκοίημεν, τὰ τῆς προφητείας παραθησόμεθα ῥήματα. «Ὁ θρόνος σου», φησὶν, «ὁ Θεός, εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· ράβδος εὐθύτητος ἢ ράβδος τῆς βασιλείας σου. Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἐχρι-

Λέει δηλαδή, 'ὅτι διδάσκομε πὼς δὲν ὑπῆρχε ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὥστε ὁ Λόγος νὰ εἶναι Θεός'. Ἐνῶ ἐμεῖς δὲν ἀρνούμαστε ὅτι στὸ τέλος τῶν ἡμερῶν ἔχει φανερωθεῖ μέσα στὴ σάρκα ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σοφία καὶ τὸ φῶς καὶ ἡ ζωὴ, πού ὅλα αὐτὰ εἶναι ὁ Θεός. Ἀλλὰ τὸ νὰ ἰσχυριστοῦμε ὅτι κάποτε δὲν ἦταν αὐτὰ μὲ τὰ ὁποῖα δηλώνεται καὶ ὀνομάζεται ὁ Κύριος καὶ Χριστός, δὲν τὸ θεωροῦμε ἀσέβεια πῶς ἀνεκτὴ ἀπὸ τὴν πλήρη ἀρνηση τοῦ ὀνόματός του. Γιατὶ αὐτὸς πού διδάσκει ὅτι δὲν ὑπῆρχε ὁ Χριστὸς ἀπὸ τὴν ἀρχή (ἐνῶ ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ δύναμη τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία, καὶ κάθε ὑψηλὸ καὶ θεοπρεπὲς ὄνομα)⁶³, αὐτὸς ἀρνεῖται ὅτι εἶναι καὶ κάτι ἄλλο πού νοεῖται μὲ τὸ μεγάλο αὐτὸ ὄνομα. Ὅπως δηλαδή στὸ ὄνομα 'ἄνθρωπος' ὑπάρχουν τὰ γνωρίσματα λογικὸ καὶ δεκτικὸ ἐπιστήμης καὶ ὅποια ἄλλη ιδιότητα ἀναφέρεται ὡς γνώρισμα τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου, κι ἂν κάποιος λέει ὅτι δὲν εἶναι ἄνθρωπος, μὲ τὴν ἀθέτηση τοῦ ὀνόματος ἀναιροῦνται μαζί ὅπωςδήποτε καὶ τὰ λοιπὰ ιδιώματα τῆς φύσης, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, ἂν ὁ Χριστὸς δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴν ἀρχή, θὰ ἀθετήσῃ ἀσφαλῶς καὶ τὶς ἐννοιες πού νοοῦμε μαζί του. Γι' αὐτὸ λέμε μὲ τὴν ὁδηγία τῶν ἁγίων Γραφῶν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι πάντοτε καὶ νοεῖται μαζί μὲ τὸν Πατέρα μέσα στὴν ιδιότητα τοῦ Πατέρα. Ὅπως δηλαδή ὁ μονογενὴς Θεός εἶναι πάντοτε Θεός καὶ δὲν γίνεται μὲ μετουσία οὔτε μεταβαίνει στὴ θεότητα ἀπὸ κάποιο ταπεινότερο ἐπίπεδο μὲ τὴν προκοπή του, ἔτσι καὶ ἡ δύναμη, ἡ σοφία καὶ κάθε ὄνομα θεοπρεπὲς εἶναι συναῖδιο τῆς θεότητας, ὥστε νὰ μὴν τῆς δημιουργεῖται τίποτε νέο μὲ προσθήκη πού νὰ συντελεῖ στὴ δόξα τῆς φύσης, καὶ νὰ μὴν τὸ ἔχει ἀπὸ τὴν ἀρχή. Λέμε ἀκόμη ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ θεωρεῖται ἰδιαιτέρως ἀπὸ πάντοτε στὸν Μονογενὴ καὶ στὴν ἰδέα αὐτὴ μᾶς ὁδηγεῖ ἡ ἴδια ἡ σημασία τῆς ἁγίας Τριάδας καὶ μὲ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐμφανίζεται μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο καθένα ἀπὸ τὰ πρόσωπα πού πιστεύουμε.

Καὶ γιὰ νὰ μὴ δίνω τὴν ἐντύπωση ὅτι λέγω τὸ ἐλάχιστο ἀπὸ τὸν ἑαυτό μου, θὰ παραθέσω τὰ λόγια τῆς προφητείας. «Ὁ θρόνος σου», λέει, «ἐσὺ ὁ Θεός, θὰ παραμείνει στὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνα· τὸ σκῆπτρο τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας σου εἶναι σκῆπτρο εὐθύτητας καὶ

63. Α' Κορ. 1,24.

σέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου». Ἐν τούτοις γὰρ διὰ μὲν τοῦ θρόνου τὴν ἐπὶ πάντων ἀρχὴν διασημαίνει ὁ λόγος· ἡ δὲ ράβδος τῆς εὐθύτητος τὸ ἀδέκαστον ἐρμηνεύει τῆς κρίσεως· τὸ δὲ τῆς ἀγαλλιάσεως ἔλαιον τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρίστησι δύναμιν, ᾧ χρίεται παρὰ τοῦ Θεοῦ ὁ Θεός, τουτέστι παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Μονογενής, ἐπειδὴ «ἠγάπησε δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησεν ἀδικίαν». Εἰ μὲν οὖν ἦν ποτε, ὅτε οὐκ ἦν φίλος τῆς δικαιοσύνης, ἐχθρὸς δὲ τῆς ἀδικίας, ἀκόλουθον ἦν τὸ μηδὲ κεχρῖσθαι ποτε λέγειν τὸν διὰ τοῦτο κεχρῖσθαι λεγόμενον, ὅτι «ἠγάπησε δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησεν ἀδικίαν». Εἰ δὲ πάντοτε φίλος δικαιοσύνης (οὐ γὰρ ἂν ποτε ἑαυτὸν μισήσειεν, αὐτὸς δικαιοσύνη ὢν), πάντοτε δηλονότι καὶ ἐν τῷ χρίσματι θεωρεῖται. Ὡσπερ οὖν ὁ δίκαιος οὐκ ἄδικος, οὕτως οὐδὲ ἄχριστος ἂν εἴη ποτὲ ὁ Χριστός· ὁ δὲ μηδέποτε ἄχριστος, ἀεὶ πάντως Χριστός· ὅτι τοίνυν ὁ χρίων ἐστὶν ὁ Πατήρ, τὸ δὲ χρίσμα τὸ ἅγιον Πνεῦμά ἐστιν, πᾶς τις ἂν σύνθοιτο ὃ γε μὴ κεκαλυμμένος τὴν καρδίαν τῷ Ἰουδαϊκῷ προκαλύμματι.

Πῶς οὖν ἡμᾶς φησι 'λέγειν μὴ ἐξ ἀρχῆς εἶναι τὸν Χριστόν'; Οὐ μὴν, ἐπειδὴ Χριστὸν αἰδίως εἶναι ὁμολογοῦμεν, ἤδη καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ πλασθεῖσαν σάρκα πάντοτε περὶ αὐτὸν ἐννοοῦμεν· ἀλλ' οἶδαμεν τὸν αὐτὸν καὶ προαιώνιον τε καὶ Κύριον καὶ μετὰ τὸ πάθος πάλιν τὸν αὐτὸν τοῦτον ὁμολογοῦμεν, καθὼς φησι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ Πέτρος ὅτι «Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν ὁ Θεός, τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε». Τοῦτο δὲ φαμεν οὐχ ὡς δυάδα Χριστῶν καὶ Κυρίων περὶ τὸν ἕνα βλέποντες, ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ φύσει Θεὸς ὢν ὁ μονογενὴς Θεὸς καὶ τοῦ παντὸς Κύριος καὶ βασιλεὺς πάσης κτίσεως καὶ ποιητῆς τῶν ὄντων καὶ διορθωτῆς τῶν διαπεπτωκότων, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ τὸ καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐξ ἁμαρτίας διαπεσοῦσαν μὴ ἀπόσασθαι τῆς πρὸς αὐτὸν κοινωνίας, ἀλλὰ πάλιν εἰς τὴν ζωὴν παραδέξασθαι. Αὐτὸς δὲ ἐστὶν ἡ ζωὴ διὰ

δικαιοσύνης· ἀγάπησες τὴ δικαιοσύνη καὶ μίσησες τὴν ἀδικία. Γι' αὐτὸ σὲ ἔχρισε ὁ Θεός, ἐσένα Θεέ μου, μὲ λάδι χαρᾶς καὶ ἀγαλλίασης περισσότερο ἀπὸ ὄσους ἄλλους ἔχουν δεχτεῖ τὴ χρίση»⁶⁴. Στους στίχους αὐτοὺς μὲ τὴ λέξη θρόνος δηλώνει ἡ Γραφή τὴν ἀρχὴν του ἐπάνω σὲ ὄλους· τὸ σκῆπτρο τῆς εὐθύτητας σημαίνει τὴν ἀδέκαστη κρίση του· καὶ τὸ λάδι τῆς ἀγαλλίασης παριστάνει τὴ δύναμη τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μὲ τὸ ὁποῖο ὁ Θεός ἀλείφει τὸν Θεό, δηλαδή ὁ Πατέρας τὸν Μονογενή, ἐπειδὴ ἀγάπησε τὴ δικαιοσύνη καὶ μίσησε τὴν ἀδικία. Κι ἂν εἶναι κάποτε πού δὲν ἦταν φίλος τῆς δικαιοσύνης κι ἐχθρὸς τῆς ἀδικίας, θὰ εἶχε ὡς συνέπεια νὰ μὴ λέμε κὰν ὅτι ἔχει χρισθεῖ ποτέ, αὐτὸς πού λέγεται ὅτι ἔχει χρισθεῖ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς, γιατί ἀγάπησε τὴ δικαιοσύνη καὶ μίσησε τὴν ἀδικία. Ἐὰν ὁμως εἶναι πάντοτε φίλος τῆς δικαιοσύνης (ποτέ βέβαια δὲ θὰ μισοῦσε τὸν ἑαυτό του, ἀφοῦ ἡ δικαιοσύνη εἶναι αὐτός), εἶναι φανερό ὅτι νοεῖται πάντοτε καὶ μὲ τὸ χρίσμα. Ὅπως λοιπὸν ὁ δίκαιος δὲν εἶναι ἄδικος, ἔτσι καὶ ὁ Χριστὸς δὲ θὰ εἶναι ποτέ χωρὶς τὸ χρίσμα· κι αὐτὸς πού δὲν ἦταν ποτέ χωρὶς τὸ χρίσμα, εἶναι ὅπωςδήποτε Χριστός. Ὅτι αὐτὸς πού χρίει εἶναι ὁ Πατέρας καὶ ὅτι τὸ χρίσμα εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα, θὰ συμφωνήσῃ καθένας πού δὲν ἔχει καρδιὰ καλυμμένη ἀπὸ τὸ ἰουδαϊκὸ σκέπασμα.

Πῶς ἰσχυρίζεται ὅτι ἐμεῖς διδάσκομε πῶς ὁ Χριστὸς δὲν ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχή; Ἄλλὰ ἀλήθεια, ἐπειδὴ ὁμολογοῦμε ὅτι ὁ Χριστὸς ὑπάρχει αἰώνια, δὲν θὰ πεῖ ὅτι νοοῦμε ὅτι φοροῦσε πάντοτε τὴ σάρκα πού ἔπλασε ὁ ἴδιος. Ἄλλὰ ἀναγνωρίζομε τὸν ἴδιο καὶ προαιώνιο καὶ Κύριο, καὶ μετὰ τὸ πάθος πάλι ὁμολογοῦμε αὐτὸν τὸν ἴδιο, ὅπως λέει ὁ Πέτρος στους Ἰουδαίους ὅτι «ὁ Θεὸς ἔκανε Κύριο καὶ Χριστὸ αὐτὸν τὸν Ἰησοῦ πού ἐσεῖς σταυρώσατε»⁶⁵. Αὐτὸ τὸ λέμε ὄχι γιατί βλέπομε στὸν ἕνα δύο Χριστοὺς καὶ Κυρίους· ἀλλὰ γιατί, ἐνῶ ἦταν στὴ φύση Θεὸς ὁ μονογενὴς Θεὸς καὶ Κύριος τοῦ παντός καὶ βασιλιάς ὅλης τῆς κτίσης καὶ τῶν ὄντων δημιουργὸς κι ἐπανορθωτὴς ὄσων ἔχουν πέσει, ἀνέχτηκε μὲ πολλὴ μακροθυμία νὰ μὴν ἀποδιώξῃ ἀπὸ τὸ σύνδεσμο μαζί του καὶ τὴ δική μας φύση πού ξέπεσε ἀπὸ αὐτόν, ἀλλὰ νὰ τὴ δεχτεῖ πάλι στὴ ζωὴ· καὶ ἡ ζωὴ εἶναι αὐτός. Γι' αὐτό, στὸ τέλος τῆς ζωῆς τῆς ἀν-

64. Ψαλμ. 44,7-8.

65. Πράξ. 2,36.

τοῦτο ἐπὶ τέλει τοῦ ἀνθρωπίνου βίου ἤδη τῆς κακίας ἡμῶν πρὸς τὸ ἀκρότατον ἀύξηθείσης, ὡς ἂν μηδὲν ἀθεράπευτον τῆς πονηρίας ὑπολειφθεῖν, τότε δέχεται τὴν πρὸς τὸ ταπεινὸν ἡμῶν τῆς φύσεως ἐπιμιζίαν καὶ τὸν ἀνθρωπον ἐν ἑαυτῷ λαβὼν καὶ αὐτὸς ἐν τῷ ἀν-
5 θρώπῳ γενόμενος, καθὼς φησι πρὸς τοὺς μαθητὰς ὅτι «ἐγὼ ἐν ὑμῖν καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοί», ὅπερ αὐτὸς ἦν, τοῦτο καὶ τὸν ἀνακραθέντα ἐποίησεν· αὐτὸς δὲ ἦν δεῖ ὑπερύψιστος· διὰ τοῦτο καὶ τὸ ταπεινὸν ὑπερύψωσεν· οὐ γὰρ δὴ ὁ ὑπὲρ πάντων ὑψιστος ἔτι τοῦ ὑψωθῆναι ἐδέετο.

Χριστὸς δὲ καὶ Κύριος ὁ Λόγος ἦν, τοῦτο καὶ ὁ ἐμμιχθεὶς τε καὶ
10 ἀναληφθεὶς ἐν τῇ θεότητι γίνεται· οὐ γὰρ ὁ ὢν Κύριος ἀναχειροτονεῖται πάλιν εἰς κυριότητα, ἀλλ' ἡ τοῦ δούλου μορφή Κύριος γίνεται· διὸ καὶ «εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα», λέγεται Χριστὸς ὡσαύτως ὁ πρὸ τῶν αἰώνων τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος περι-
κείμενος (τοῦτο γὰρ σημαίνει διὰ συμβόλων ἢ χρίσις) καὶ μετὰ τὸ
15 πάθος τὸν ἐνωθέντα αὐτῷ ἀνθρωπον τῷ αὐτῷ χρίσματι καλλωπίσας Χριστὸν ποιεῖ· «δόξασόν με» γὰρ, φησὶν, ὡσανεὶ χρίσον ἔλεγε, «τῇ δόξῃ, ἣν εἶχον παρὰ σοὶ πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι». Ἡ δὲ προ-
κόσμιος καὶ πρὸ πάσης κτίσεως καὶ πρὸ πάντων αἰώνων θεωρου-
μένη δόξα, ἣ ὁ μονογενῆς Θεὸς ἐνδοξάζεται, οὐκ ἂν ἄλλη τις εἴη
20 κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον παρὰ τὴν δόξαν τοῦ Πνεύματος· μόνη γὰρ προαιώνιον τὴν ἀγίαν Τριάδα ὁ τῆς εὐσεβείας παραδίδωσι λόγος. «Ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων», φησὶ περὶ τοῦ Πατρὸς ἡ προφη-
τεία· περὶ δὲ τοῦ Μονογενοῦς ὁ Ἀπόστολος ὅτι «δι' αὐτοῦ οἱ αἰῶνες ἐγένοντο»· καὶ δόξα πρὸ τῶν αἰώνων περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν θεω-
25 ρουμένη τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ἅγιον. Ὅπερ οὖν ἦν τῷ Χριστῷ τῷ παρὰ τῷ Πατρὶ ὄντι πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, τοῦτο καὶ τῷ ἐνωθέντι πρὸς τὸν Χριστὸν ἐπὶ τέλει τῶν αἰώνων γίνεται. «Ἰησοῦν» γὰρ, φησὶ, «τὸν ἀπὸ Ναζαρέθ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ».

30 Ὡστε μὴ συκοφαντεῖτω τὸν ἡμέτερον λόγον, ὡς ἡμῶν μὴ δεῖ

66. Ἰω. 14,20.

67. Ἰω. 17,5.

68. Ψαλ. 54,20.

θρωπότητας, ἐπειδὴ ἡ κακία μας ἐφθασε στὸ ἄκρον ἄωτο, γιὰ νὰ μὴ γίνεταί ἀθεράπευτο κανένα σημεῖο τῆς κακίας, τότε δέχεται νὰ ἐνώθει μὲ τὴν ταπεινὴ φύση μας καὶ πῆρε μέσα του τὸν ἄνθρωπο· ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος εἰσηλθε μέσα στὸν ἄνθρωπο, ὅπως λέει στοὺς μαθητὲς του «ἐγὼ εἶμαι μέσα σ' ἐσᾶς καὶ ἐσεῖς μέσα σ' ἐμένα»⁶⁶. Ὅ,τι ἦταν ὁ ἴδιος, αὐτὸ ἔκανε καὶ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐνώθηκε· αὐτὸς ἦταν πάντοτε ὑπερύψιστος, γι' αὐτὸ ὑπερύψωσε καὶ τὸ ταπεινὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο· αὐτὸς ποὺ ἦταν ὁ ὕψιστος, πάνω ἀπὸ ὅλα, δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ ὑψωθεῖ περισσότερο.

Ὁ Λόγος ἦταν Χριστὸς καὶ Κύριος καὶ τοῦτο γίνεται κι αὐτὸς ποὺ ἔχει ἐνώθει καὶ προσληφθεῖ στὴ θεότητα. Δὲν ξαναχειροτονεῖται γιὰ νὰ πάρει τὴν κυριότητα, ἀφοῦ εἶναι Κύριος, κύριος γίνεται ἡ δουλικὴ μορφή. Γι' αὐτὸ καὶ λέγεται «ἐνας Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μὲ τὸν ὁποῖο ἐγιναν τὰ πάντα». Κι ἐπίσης λέγεται Χριστὸς αὐτὸς ποὺ φοράει τὴ δόξα τοῦ Πνεύματος πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες (αὐτὸ συμβολίζει ἡ χρίση)· καὶ μετὰ τὸ πάθος ὠραιοποιώντας μὲ τὸ ἴδιο χρίσμα τὸν ἄνθρωπο ποὺ ἐνώθηκε μαζί του τὸν ἀναδεικνύει Χριστό. «Δόξασέ με», λέει (σὰ νὰ λέει χρίσε με) «μὲ τὴ δόξα ποὺ εἶχα κοντὰ σου προτοῦ γίνεῖ ὁ κόσμος»⁶⁷. Καὶ ἡ δόξα ποὺ θεωρεῖται πρὶν ἀπὸ τὸν κόσμον καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε δημιουργία καὶ πρὶν ἀπὸ ὅλους τοὺς αἰῶνες, μὲ τὴν ὁποία δοξάζεται ὁ μονογενὴς Θεός, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο κατὰ τὴ διδασκαλία μας παρὰ ἡ δόξα τοῦ Πνεύματος. Γιατὶ ὁ θεῖος λόγος παραδίδει ὡς μόνη πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες τὴν ἁγία Τριάδα. «Αὐτὸς ποὺ ὑπάρχει πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες»⁶⁸, λέει ἡ προφητεία γιὰ τὸν Πατέρα. Γιὰ τὸν Μονογενὴ ὁ Ἀπόστολος λέει «μέσω αὐτοῦ ἐγιναν οἱ αἰῶνες»⁶⁹. Καὶ δόξα ποὺ θεωρεῖται πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες γύρω ἀπὸ τὸν μονογενὴ Θεὸ εἶναι τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ εἶχε ὁ Χριστὸς ποὺ ἦταν κοντὰ στὸν Πατέρα του προτοῦ ὑπάρξει ὁ κόσμος, αὐτὸ στὸ τέλος τῶν αἰώνων ἀποχτᾶ κι αὐτὸς ποὺ ἐνώθηκε μὲ τὸ Χριστό. «Τὸν Ἰησοῦ», λέει, «ποὺ εἶναι ἀπὸ τὴ Ναζαρέτ, ποὺ ἔχρισε ὁ Θεὸς μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα»⁷⁰.

Ἔτσι ὡς μὴ διαβάλλει τὴ διδασκαλία μας, γιὰ τὴ τάχα διδά-

69. Ἐβρ. 1,2.

70. Πράξ. 10,38.

Χριστὸν τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι λεγόντων· ἀλλὰ πάντοτε μὲν ὁ Χριστὸς καὶ πρὸ τῆς οἰκονομίας καὶ μετὰ τοῦτο· ἄνθρωπος δὲ οὔτε πρὸ τούτου οὔτε μετὰ ταῦτα, ἀλλ' ἐν μόνῳ τῷ τῆς οἰκονομίας καιρῷ. Οὔτε γὰρ πρὸ τῆς Παρθένου ὁ ἄνθρωπος οὔτε μετὰ τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνοδὸν ἔτι ἡ σὰρξ ἐν τοῖς ἑαυτῆς ἰδιώμασιν. Εἰ γὰρ καὶ ἐγνώκαμέν ποτε, φησί, κατὰ σάρκα Χριστόν, ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι γινώσκομεν· οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐν σαρκὶ ἐφανερώθη, σὰρξ διέμεινεν· ἀλλ' ἐπειδὴ τρεπτὸν μὲν τὸ ἀνθρώπινον, ἄτρεπτον δὲ τὸ θεῖον, ἡ μὲν θεότης πρὸς τροπὴν ἐστὶν ἀνίκητος, οὔτε πρὸς τὸ κρεῖττον ἀλλοιούμενη οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον (τὸ μὲν γὰρ χεῖρον οὐ παραδέχεται, τὸ δὲ κρεῖττον οὐκ ἔχει)· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν Χριστῷ πρὸς τὸ κρεῖττον κέχρηται τῇ τροπῇ, ἀπὸ τοῦ φθαρτοῦ πρὸς τὸ ἀφθαρτον ἀλλοιωθεῖσα, ἀπὸ τοῦ ἐπικήρου πρὸς τὸ ἀκήρατον, ἀπὸ τοῦ ὀλιγοχρο-νίου πρὸς τὸ αἰδίου, ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ καὶ κατεσχηματισμένου πρὸς τὸ ἀσώματόν τε καὶ ἀσχημάτιστον.

Ἐπειδὴ δὲ φασιν ἡμᾶς λέγειν πεπονθέναι τὸν ἄνθρωπον, οὐ τὸν Θεόν, ταῦτα παρ' ἡμῶν ἀκουσάτωσαν, ὅτι τὴν θεότητα ἐν τῷ πάσχοντι εἶναι ὁμολογοῦμεν, οὐ μὴν τὴν ἀπαθῆ φύσιν ἐμπαθῆ γενέσθαι. Ὡς δ' ἂν σαφέστερον γένοιτο τὸ λεγόμενον, ταύτην ἔχομεν τὴν διάνοιαν, ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐκ νοεῖας ψυχῆς σώματι συνδραμούσης τὴν ὑπόστασιν ἔχει· φύεται δὲ τὸ συναμφοτέρων ἀφορμῆς τινος ὑλικῆς προκαταβαλλομένης αὐτοῦ τῆς συστάσεως. Ἡ δὲ ὕλη ἐκείνη θεία δυνάμει ζωοπλασθηθεῖσα ἄνθρωπος γίνεται, ὡς εἴ γε δοίη τις καθ' ὑπόθεσιν μὴ συμπαρεῖναι τὴν δημιουργικὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν πρὸς τὴν τοῦ πλασσομένου σύστασιν, ἀργῇ πάντως μένει καὶ ἀκίνητος μὴ ζωογονουμένη διὰ τῆς ποιητικῆς ἐνεργείας ἢ ὕλη. Ὡσπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν ζωοποιός τις δύναμις ἐνθεωρεῖται τῇ ὕλει, ἀφ' ἧς ὁ ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος συνεστῶς ἄνθρωπος διαπλάσσεται, οὕτως ἐπὶ τῆς παρθενίας ἢ τοῦ Ὑψίστου δυνάμει, διὰ τοῦ ζωοποιούντος Πνεύματος ἄλλως τῷ ἀμιάντῳ σώματι ἐμφυεῖσα καὶ ὕλην τῆς σαρκὸς τὴν ἀφθορίαν τῆς παρθένου ποιησαμένη, τὴν ἐκ τοῦ παρθενικοῦ σώματος πρὸς τὸ πλασσόμενον συνεισφορὰν παρεδέξα-

σκομε ότι δεν είναι πάντοτε Χριστός ὁ μονογενῆς Θεός· Χριστός ἦταν πάντοτε καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπηση καὶ ἔπειτα ἀπὸ αὐτήν· ἄνθρωπος ὅμως δὲν ἦταν οὔτε πρὶν οὔτε μετὰ, ἀλλὰ μόνο κατὰ τὸ διάστημα τῆς οἰκονομίας. Οὔτε ὑπῆρξε ὡς ἄνθρωπος πρὶν ἀπὸ τὴν Παρθένου οὔτε ἡ σὰρκα ὑπῆρχε μὲ τὰ ιδιώματά της μετὰ τὴν ἀνοδό του στοὺς οὐρανοὺς. Κι ἂν κάποτε οἱ ἄνθρωποι γνωρίσαμε Χριστὸ κατὰ σάρκα, δὲν τὸν γνωρίζομε ἀκόμα καὶ τώρα. Οὔτε βέβαια ὁ Θεὸς παρέμεινε σὰρκα, ἐπειδὴ φανερώθηκε μὲ τὴ σὰρκα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀνθρώπινη φύση εἶναι τρεπτὴ, ἐνῶ τὸ θεῖο εἶναι ἀτρεπτό, ἡ θεότητα δὲν ἔχει καμιὰ τάση πρὸς τὴν μεταβολὴ καὶ οὔτε πρὸς τὸ καλύτερο ἀλλοιώνεται οὔτε πρὸς τὸ χειρότερο (τὸ χειρότερο δὲν τὸ δέχεται καὶ νὰ λάβει καλύτερο δὲν ὑπάρχει). Ἡ ἀνθρώπινη ὅμως φύση μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Χριστοῦ μεταβάλλεται πρὸς τὸ καλύτερο, ἀφοῦ μεταστοιχειωθεῖ ἀπὸ τὸ φθαρτὸ στὸ ἀφθαρτό, ἀπὸ τὸ θνητὸ στὸ ἀθάνατο, ἀπὸ τὸ βραχυχρόνιο στὸ παντοτινόν, ἀπὸ τὸ σωματικὸ καὶ προσδιορισμένον ἀπὸ τὸ σχῆμα, στὸ ἀσώματο καὶ ἀσχημάτιστο.

Κι ἐπειδὴ προβάλλουν ὅτι ἐμεῖς λέμε πῶς ἔπαθε ὁ ἄνθρωπος κι ὄχι ὁ Θεός, ἅς ἀκούσουν ἀπὸ μᾶς τὰ ἑξῆς· ὁμολογοῦμε ὅτι σ' αὐτὸν ποὺ ὑποφέρει ὑπάρχει ἡ θεότητα, δὲν ἔγινε ὅμως ἐμπαθῆς ἢ ἀπαθῆς φύση του. Γιὰ νὰ γίνῃ ὁ λόγος μας πιὸ σαφῆς, σκεφτόμαστε ὡς ἑξῆς· ὅτι ἡ ἀνθρώπινη φύση ἔλαβε ὑπόστασις ἀπὸ ψυχὴ νοερὴ ποὺ συνδέθηκε μὲ τὸ σῶμα. Ἡ διπλὴ αὐτὴ σύνθεσις δημιουργεῖται μὲ κάποια ὕλικὴ προϋπόθεσις ποὺ προηγεῖται ἀπὸ τὴ σύστασίν της. Ἡ ὕλη ἐκείνη ἀφοῦ μὲ τὴ θεία δύναμις πλαστεῖ καὶ ζωοποιηθεῖ γίνεται ἄνθρωπος· ἂν ὑποθέσομε ὅτι κάποιος νομίζει ὅτι δὲν εἶναι παρούσα καὶ ἡ δημιουργικὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ συγκροτηθεῖ αὐτὸ ποὺ δημιουργεῖ, ἡ ὕλη μένει ὀπωσδήποτε ἀργὴ καὶ ἀκίνητη, ἀφοῦ δὲν τὴ ζωογονεῖ ἡ δημιουργικὴ ἐνέργεια. Ὅπως λοιπὸν παρατηρεῖται μιὰ ζωοποιὸς δύναμις οὔτε στὴ δική μας ὕλη, ἀπὸ τὴν ὁποία διαμορφώνεται ὁ ἄνθρωπος ποὺ συνίσταται ἀπὸ ψυχὴ καὶ σῶμα, ἔτσι καὶ στὴν Παρθένου ἡ δύναμις τοῦ Ὑψίστου, ἀφοῦ εἰσῆλθε ἄουλα στὸ ἀμίαντο σῶμα μὲ τὸ Πνεῦμα ποὺ ζωοποιεῖ· κι ἀφοῦ χρησιμοποίησε ὡς ὕλη τὴν ἄχραντη παρθενικὴ σὰρκα, δέχτηκε τὴ συνεισφορὰ τοῦ παρθενικοῦ σώματος, γι' αὐτὸ ποὺ δια-

το καὶ οὕτως ἐκτίσθη ὁ καινὸς ὡς ἀληθῶς ἄνθρωπος, ὁ πρῶτος καὶ μόνος τὸν τοιοῦτον τρόπον τῆς ὑποστάσεως ἐφ' ἑαυτοῦ καταδείξας, ὁ κατὰ Θεὸν κτισθεὶς, οὐ κατὰ ἄνθρωπον, τῆς θείας δυνάμεως κατὰ τὸ ἴσον διὰ πάσης τῆς τοῦ συγκρίματος φύσεως διηκούσης, ὡς 5 μηθέτερον ἀμοιρεῖν τῆς θεότητος, ἀλλ' ἐν ἀμφοτέροις, ἐν ψυχῇ λέγω καὶ σώματι, καθὼς εἰκός, ἐκατέρῳ προσφυῶς τε καὶ καταλλήλως εἶναι.

Ὡσπερ οὖν τοῦ ἀνθρώπου τικτομένου ἢ θεότης τοῦ γεννηθῆναι οὐκ ἐδέετο πρὸ πάντων αἰώνων οὔσα καὶ εἰς ἀεὶ διαμένουσα, 10 ἀλλ' ἅπαξ ἐγγενομένη κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ κατὰ τὴν γέννησιν ἐκείνῳ συναναφαινεται, οὕτως οὐδὲ τοῦ ἀναστῆναι χρῆζει ἢ ἀεὶ ζῶσα, ἀλλ' ἐν τῷ διὰ τῆς θείας δυνάμεως εἰς τὴν ζωὴν ἐπαναγομένῳ ἀνίσταται, οὐκ αὐτῇ ἐγειρομένη (οὐδὲ γὰρ πέπτωκεν), ἀλλ' ἐν ἑαυτῇ τὸν πεπτωκότα ἐγείρουσα. Εἰ οὖν τὸ θεῖον οὔτε γεννή- 15 σεως οὔτε ἀναστάσεως δέεται, δηλονότι καὶ τὸ πάθος οὐχ ὡς τῆς θεότητος πασχούσης ἐπιτελεῖται, ἀλλ' ὡς ἐν τῷ πάσχοντι οὔσης καὶ διὰ τῆς πρὸς τὸν πεπονθότα ἐνώσεως τὸ ἐκείνου πάθος οἰκειουμένης. Ἡ γὰρ θεία φύσις, καθὼς εἴρηται, τῇ τε ψυχῇ καὶ τῷ σώματι καταλλήλως ἐμφυεῖσα καὶ ἐν πρὸς ἐκάτερον γενομένη διὰ τῆς ἀνα- 20 κράσεως, ἐπειδὴ «ἀμεταμέλητα», φησί, «τοῦ Θεοῦ τὰ χαρίσματα», οὐδετέρου τούτων ἀποχωρεῖ, ἀλλὰ εἰς τὸ διηνεκὲς παραμένει. Οὐδὲ γὰρ ἔστι τὸ χωρίζον τινὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν συναφείας πλὴν ἀμαρτίας· οὐδὲ ἡ ζωὴ ἀναμάρτητος, τούτου πάντως ἀχώριστος ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἔνωσις.

Ἐπεὶ οὖν δι' ἀμφοτέρων τὸ ἀναμάρτητον, διὰ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, ἐν ἐκατέρῳ κατὰ τὸ εἶκος ἦν τῆς θείας φύσεως ἡ παρουσία. Τοῦ δὲ θανάτου τὸν μερισμὸν τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος ἐργασαμένον τὸ μὲν σύνθετον διετέμνετο, τὸ δὲ ἀσύνθετον οὐ διίστατο, ἀλλ' ἀδιασπᾶστος ἐν ἐκατέρῳ ἦν. Τεκμήριον δὲ τοῦ μὲν ἐν σώματι 30 τὸν Θεὸν εἶναι τὸ ἐν ἀφθαρσίᾳ φυλαχθῆναι τὴν σάρκα μετὰ τὸν θά-

μορφωνόταν και έτσι κτίστηκε ὁ ἀληθινὰ νέος ἄνθρωπος, αὐτὸς πρῶτα καὶ μόνος ἔδειξε μὲ τὸν ἑαυτό του αὐτὴ τὴ δυνατότητα τῆς ὑπόστασης, αὐτὸς πού δημιουργήθηκε κατὰ Θεὸ καὶ ὄχι κατὰ ἄνθρωπο καὶ πού ἡ θεία δύναμη διαπερνᾷ πέρα πέρα τὴ φύση ὅλη τοῦ συνθέματος, ὥστε κανένα στοιχεῖο του νὰ μὴ εἶναι ἄμοιρο ἀπὸ τὴ θεότητα ἀλλὰ νὰ ὑπάρχει καὶ στὰ δύο, ἐνοῶ στὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, συνδεδεμένο κατὰλληλα μαζί τους, ὅπως εἶναι φυσικό.

Ὅπως λοιπὸν ὅταν γεννιόταν ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε ἀνάγκη νὰ γεννηθεῖ καὶ ἡ θεότητα, ἐπειδὴ ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες καὶ παραμένει στοὺς αἰῶνες, ἀλλὰ ἀφοῦ ἅπαξ εἰσῆλθε στὴ σύσταση τοῦ ἀνθρώπου συνεμφανίζεται μ' ἐκεῖνον καὶ κατὰ τὴ γέννησή του, ἔτσι δὲν ἔχει ἀνάγκη οὔτε ν' ἀναστηθεῖ αὐτὴ πού πάντοτε ζεῖ ἀλλὰ ἀνασταίνεται μαζί μ' ἐκεῖνον πού μὲ τὴ θεία δύναμη ἐπανέρχεται στὴ ζωὴ, ὄχι βέβαια γιὰτὶ ἀνασταίνεται ἡ ἴδια (ἀφοῦ οὔτε πέθανε), ἀλλὰ ἀνασταίνοντας μὲ τὸν ἑαυτό της ἐκεῖνον πού ἔπεσε. Ἄν λοιπὸν τὸ θεῖο δὲν ἔχει ἀνάγκη οὔτε ἀπὸ γέννηση οὔτε ἀπὸ ἀνάσταση, εἶναι φανερὸ ὅτι καὶ τὸ πάθος δὲ γίνεται ἐπειδὴ πάσχει καὶ ἡ θεότητα, ἀλλὰ ἐπειδὴ βρίσκεται μέσα σ' αὐτὸν πού πάσχει καὶ κάνει δικό της τὸ πάθος ἐκείνου ἐξαιτίας τῆς ἑνωσῆς τους μ' ἐκεῖνον πού ἔχει πάθει. Ἡ θεία φύση, καθὼς εἶπαμε, ἀφοῦ εἰσέδυσε κατὰλληλα στὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα καὶ μὲ τὴν ἀνάκρασή της μ' αὐτὰ ἐνώθηκε μὲ τὸ καθένα τους, ἐπειδὴ, ὅπως λέει, ὁ Θεὸς δὲ μετανιώνει γιὰ τὰ χαρίσματά του⁷¹, δὲ φεύγει ἀπὸ κανένα ἀπὸ αὐτὰ ἀλλὰ παραμένει μέσα τους στὸν αἰῶνα. Γιὰτὶ δὲ χωρίζει τίποτε ἕναν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴ συνάφειά του μὲ τὸ Θεὸ ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἁμαρτία. Κι ὅποιου ἡ ζωὴ δὲν σημαδεύτηκε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία, αὐτὸς εἶναι ὅπωςδῆποτε ἐνωμένος μὲ τὸ Θεό.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἀναμαρτησία του ἀπλώνεται καὶ στὰ δύο, ἐνοῶ στὴν ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα, ἦταν σὲ καθένα ἀπὸ τὰ δύο, κι εἶναι φυσικό, ἡ παρουσία τῆς θείας φύσης. Ὅταν ὁ θάνατος προκάλεσε τὸ χωρισμὸ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὸ σῶμα, τὸ σύνθετο χωριζόταν στὰ δύο, ἐνῶ τὸ ἀσύνθετο χωρὶς νὰ χωριστεῖ βρισκόταν ἀδιάσπαστο στὸ καθένα. Κι ἀπόδειξη ὅτι ὁ Θεὸς ὑπῆρχε μέσα στὸ σῶμα, εἶναι ὅτι ἡ σάρκα φυλάχτηκε ἀφθαρτὴ μετὰ τὸ θάνατο· καὶ

71. Ρωμ. 11,29.

νατον Θεός δε πάντως ἐστὶν ἡ ἀφθαρσία· τοῦ δε τῆς ψυχῆς μὴ ἀποχωρῆσαι τὸ δι' ἐκείνης ὁδοποιηθῆναι τῷ ληστῇ τὴν εἰς τὸν παράδεισον εἰσοδόν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπληρώθη τὸ μυστήριον τῆς θείας δυνάμεως τῷ διπλῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἐγγενομένης καὶ δι' ἑκατέρου τῷ συγγενεῖ μέρει τὴν ζωοποιὸν ἐναποθεμένης ἐνέργειαν, διὰ μὲν τῆς σαρκὸς τῷ σώματι, διὰ δὲ τῆς ψυχῆς τῇ ψυχῇ (τῆς νοερᾶς λέγω καὶ οὐ τῆς ἀλόγου· κτηνώδεις γὰρ καὶ οὐκ ἀνθρώπινόν ἐστι τὸ ἀνόητον), τότε ἡ ἐξ ἀρχῆς ἐγκραθεῖσα τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ θεότης καὶ μέχρι παντός παραμείνασα ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ κειμένου
 10 ἐγείρεται καὶ οὕτω Χριστὸς ἐκ νεκρῶν ἐγήγερθαι λέγεται, ὁ αὐτὸς καὶ ὢν Χριστὸς καὶ γενόμενος· ὢν μὲν κατὰ τὴν προαιώνιον βασιλείαν, γενόμενος δὲ ὅτε εὐηγγελίζοντο τοῖς ποιμέσιν οἱ ἄγγελοι τὴν μεγάλην χαρὰν τὴν ἐσομένην παντὶ τῷ λαῷ ἐπὶ τῇ γενέσει τοῦ Σωτῆρος, «ὅς ἐστι», φησί, «Χριστὸς Κύριος», προσφόρως ὀνομα-
 15 ζόμενος κατὰ τὸν λόγον τοῦ Γαβριὴλ τοῦ εἰπόντος, «Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεσθαι τῇ παρθένῳ καὶ δύναμιν Ὑψίστου ἐπισκιάσειν».

Ὁ τοίνυν οὕτω τεχθεὶς εἰκότως καὶ Χριστὸς καὶ Κύριος λέγεται· Κύριως μὲν διὰ τὴν δύναμιν τοῦ Ὑψίστου, Χριστὸς δὲ διὰ τὸ Πνεῦμα τῆς γρίσεως. Οὐ γὰρ ὁ προαιώνιος τότε χρίεται, ἀλλὰ περι-
 20 οῦ φησιν ὅτι «Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε». Τὸ γὰρ σήμερον τῶν δύο τοῦ χρόνου τμημάτων, τοῦ παρωχηκότος τε καὶ τοῦ μέλλοντος, τὸ μέσον ἐστίν. Ὁ δὲ τῶν αἰώνων ποιητὴς πῶς ἐν μέρει τοῦ χρόνου καὶ γεννᾶται καὶ χρίεται; Ὡστε ἡ θεότης καὶ οὐ τέθνηκε καὶ ἐγήγερται· οὐ τέθνηκε γὰρ, ὅτι τὸ μὴ συντεθέν οὐ διαλύε-
 25 ται, ἐγήγερται δέ, ὅτι ἐν τῷ λυθέντι οὕσα ἑαυτῇ συνεπαρθῆναι τὸν κατὰ τὸν νόμον τῆς ἀνθρωπίνης πεσόντα φύσεως παρεσκεύασεν, ὡς ἂν ἑκατέρῳ μέρει τὸ οἰκεῖον προφερομένῳ παροῦσα τὴν τῶν σωμάτων φύσιν διὰ τοῦ σώματος τὴν δὲ τῶν ψυχῶν διὰ τῆς ψυχῆς ἐξιάσαιο· πάλιν δὲ δι' ἑαυτῆς τὸ διακεκριμένον ἐνώσασα ἐν τῷ

72. Ρωμ. 6,4.

73. Λουκᾶ 2,11.

74. Λουκᾶ 1,35.

ἀσφαλῶς ἢ ἀφθαρσία εἶναι ὁ Θεός· κι ὅτι δὲν εἶχε ἐγκαταλείψει τὴν ψυχὴ εἶναι ὅτι ἐκείνη εἶχε ἀνοίξει στὸ ληστή τὴν εἴσοδο στὸν παράδεισο. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὀλοκληρώθηκε τὸ μυστήριον τῆς θείας δυνάμεως μὲ τὴν εἴσοδὸ τῆς στῆ διττότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης κι ἐναπέθεσε τὴ ζωοποιὸ ἐνέργειά τῆς στὸ συγγενὲς μέρος μὲ καθένα ἀπὸ τὰ δύο στοιχεῖα, στὸ σῶμα μὲ τὴ σάρκα καὶ στὴν ψυχὴ μέσω τῆς ψυχῆς (ἐννοῶ τὴ νοερὴ κι ὄχι τὴν ἄλογη ψυχὴ, γιατί εἶναι κτηνώδες ὄχι ἀνθρώπινο τὸ ἀνόητο), τότε ἡ θεότητα ποὺ ἀναμίχθηκε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ καὶ ποὺ παρέμεινε ὡς τὸ τέλος, μὲ τὴν ἀνάστασι ἐκείνου ποὺ εἶχε ταφεῖ, σηκώνεται κι αὐτὴ καὶ ἔτσι λέγεται ὅτι ὁ Χριστὸς ἀναστήθηκε ἀπὸ τοὺς νεκρούς⁷², ὁ ἴδιος ποὺ καὶ ἦταν Χριστὸς καὶ ποὺ ἐγίνε· ποὺ ἦταν κατὰ τὴν προαιώνια βασιλεία καὶ ποὺ ἐγίνε, ὅταν οἱ ἄγγελοι εὐαγγελίζονταν στοὺς ποιμένες τὴ μεγάλη χαρὰ ποὺ προοριζόταν γιὰ ὅλο τὸ λαὸ μὲ τὴ γέννησι τοῦ Σωτήρα, ποὺ εἶναι, λέει, ὁ Χριστὸς ὁ Κύριος⁷³ ὅπως κατάλληλα ὀνομάζεται σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τοῦ Γαβριὴλ ποὺ εἶπε, «Πνεῦμα ἅγιον θὰ ρθεῖ στὴν Παρθένο καὶ δύναμις τοῦ Ὑψίστου θὰ τὴ σκεπάσει»⁷⁴.

Σωστὰ λοιπὸν λέγεται «Χριστὸς καὶ Κύριος» ἐκεῖνος ποὺ γεννήθηκε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο· «Κύριος» γιὰ τὴ δύναμις τοῦ Κυρίου ποὺ ἔχει καὶ «Χριστὸς» γιὰ τὸ πνεῦμα μὲ τὸ ὁποῖο ἔχει χριστεῖ. Δὲν δέχεται τότε τὸ χρίσμα ὁ προαιώνιος ἀλλὰ αὐτὸς γιὰ τὸν ὁποῖο λέει «ἐσὺ εἶσαι ὁ Υἱὸς μου, ἐγὼ σήμερον σ' ἔχω γεννήσει»⁷⁵. Τὸ σήμερον βέβαια εἶναι τὸ μέσον τῶν δύο τμημάτων τοῦ χρόνου, τοῦ περασμένου καὶ τοῦ μελλοντικοῦ. Ὁ ποιητὴς ὁμως τῶν αἰώνων πῶς γεννιέται καὶ δέχεται τὸ χρίσμα σ' ἓνα μέρος τοῦ χρόνου; Ὡστε ἡ θεότητα καὶ δὲν πέθανε ἀλλὰ κι ἔχει ἀναστηθεῖ. Δὲν ἔχει πεθάνει, γιατί ὅ,τι δὲν εἶναι σύνθετο δὲ διαλύεται, ἔχει ὁμως ἀναστηθεῖ, διότι μὲ τὸ νὰ βρῖσκεται μέσα σ' αὐτὸ ποὺ εἶχε διαλυθεῖ ἔκανε ν' ἀναστηθεῖ μέσω τῆς αὐτὸν ποὺ ἔπεσε σύμφωνα μὲ τὸ νόμον τῆς ἀνθρώπινης φύσης, γιὰ νὰ μπορέσει παρούσα σὲ καθένα ἀπὸ τὰ δύο μέρη ποὺ προβάλλουν καθένα τὸ δικό του νὰ θεραπεύσει μὲ τὸ σῶμα τῆς τῆ φύσι τῶν σωμάτων καὶ μὲ τὴν ψυχὴ τίς ψυχές. Κι ἀφοῦ ἐνώσει πάλι στὸν ἑαυτὸ τῆς τὸ χωρισμένο ἐγείρεται

75. Ψαλμ. 2,7.

ἐπαιρομένῳ ἀνίσταται. Καὶ ὡσπερ (κωλύει γὰρ οὐδὲν σωματικῶς τὸ μυστήριον τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν οἰκονομίας ἐνδειξασθαι) καθάπερ εἰ διχῆ κάλαμος διασχισθεῖ καὶ τις κατὰ τὸ ἐν πέρας τὰ ἄκρα τῶν τοῦ καλάμου τμημάτων ἐνώσειεν, ὄλον ἐξ ἀνάγκης τὸ τμήμα 5 τοῦ καλάμου πρὸς τὸ ὄλον συναρμοσθήσεται διὰ τῆς ἐν τῷ ἐνὶ πέρατι συμβολῆς τε καὶ σφίγγεως πρὸς τὸ ἕτερον πέρας συναρμοζόμενον, οὕτως ἢ ἐν ἐκείνῳ τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα γενομένη διὰ τῆς ἀναστάσεως ἔνωσις πᾶσαν κατὰ τὸ συνεχές τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν διὰ τοῦ θανάτου ψυχῆ τε καὶ σώματι μεμερισμένην πρὸς συμφυῖαν ἀγει 10 τῇ ἐλπίδι τῆς ἀναστάσεως, τὴν συνδρομὴν τῶν διεστηκότων ἀρμόσασα· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ παρὰ τοῦ Παύλου λεγόμενον ὅτι «Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων», καὶ «ὡσπερ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκομεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθησόμεθα».

15 Κατὰ γὰρ τὸ τοῦ καλάμου ὑπόδειγμα ἀπὸ μὲν τοῦ κατὰ τὸν Ἀδὰμ πέρατος ἢ φύσις ἡμῶν διὰ τῆς ἀμαρτίας ἐσχίσθη, τῷ θανάτῳ τῆς ψυχῆς ἀπὸ τοῦ σώματος διαιρεθείσης, ἀπὸ δὲ τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν μέρους πάλιν ἢ φύσις ἑαυτὴν ἀναλαμβάνει, πάντῃ τῆς διαιρέσεως πρὸς ἑαυτὴν ἐν τῇ ἀναστάσει τοῦ κατὰ τὸν Χριστὸν ἀνθρώπου 20 συμφυομένης. Διὰ τοῦτο τοίνυν συναποθνήσκομεν τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι, οὐ τοῦτον λέγω τὸν ἀναγκαῖόν τε καὶ κοινὸν τῆς φύσεως ἡμῶν θάνατον· τοῦτο γὰρ καὶ μὴ βουλομένων γενήσεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τῷ ἐκουσίως ἀποθανόντι συναποθνήσκειν χρὴ θέλοντας, προσήκει τὸν ἐκ προαιρέσεως αὐτοῖς ἐπινοῆσαι θάνατον· οὐ γὰρ 25 ἐστὶ διὰ τοῦ κατηναγκασμένου ἢ πρὸς τὸ ἐκούσιον μίμησις. Ἐπειδὴ τοίνυν ὁ ἐκ φύσεως ἐπικείμενος ἐκάστῳ θάνατος πάντῃ καὶ πάντως γίνεται καὶ βουλομένων καὶ μὴ, οὐκ ἂν δέ τις τὸ πάντως γινόμενον τῷ ἐκούσιῳ λογίσαιτο, διὰ τοῦτο ἕτερον τρόπον τῷ ἐκουσίως ἀποθανόντι συναποθνήσκομεν, τῷ μυστικῷ ὕδατι διὰ τοῦ βαπτίσματος 30 ἐνθαπτόμενοι «συνετάφημεν γὰρ αὐτῷ», φησί, «διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον», ἵνα τῇ μιμήσει τοῦ θανάτου ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ τῆς ἀναστάσεως μίμησις.

μαζί μ' αὐτὸ πὸ ὑψώνεται. Δὲν ὑπάρχει ἐμπόδιο σωματικὸ νὰ δείξομε τὸ μυστήριον τῆς οἰκονομίας κατὰ τὴν ἀνάστασιν. Ὅπως λοιπὸν ἂν ἓνα καλάμι σχιστεῖ στὰ δύο καὶ ἐνώσει κάποιος τὰ ἄκρα τῶν κομματιῶν τοῦ καλάμιου στὸ κοινὸ τους πέρασ, θὰ συναρμόσει ὑποχρεωτικὰ ὅλο τὸ κομμάτι τοῦ καλάμιου μὲ τὸ σύνολο ταιριάζοντας μὲ τὴν ἐνωσὴ καὶ τὴ σύσφιξη τοῦ ἐνὸς ἄκρου μὲ τὸ ἄλλο ἄκρο, ἔτσι εἶναι ἡ ἐνωσὴ τῆς ψυχῆς μὲ τὸ σῶμα πὸ ἐγινε μέσα σ' ἐκεῖνον μὲ τὴν ἀνάστασιν· ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φύσιν πὸ μὲ τὸ θάνατο χωρίστηκε σὲ ψυχὴ καὶ σῶμα τὴν ὁδηγεῖ στὴν συνένωσιν μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀνάστασης, ἀφοῦ πραγματοποιοῖσεν τὴ σύνδεσιν τῶν διαχωρισμένων στοιχείων. Καὶ εἶναι αὐτὸ πὸ λέει ὁ Παῦλος ὅτι «ὁ Χριστὸς σηκώθηκε ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ ἐγινε ἡ ἀρχὴ γιὰ ὅλους τοὺς νεκροὺς»⁷⁶ καὶ «ὅπως πεθαίνομε ὅλοι ἐξαιτίας τῆς συγγενείας μας μὲ τὸν Ἀδὰμ, ἔτσι χάριν στὴ συγγενεία μας μὲ τὸ Χριστὸ θὰ ξαναπάρωμε ὅλοι ζωὴ»⁷⁷.

Ἐὰς πάρωμε τὸ παράδειγμα τοῦ καλάμιου· ἀπὸ τὴν ἄκρην τοῦ στοῦν Ἀδὰμ ἡ φύσιν σχίστηκε ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ μὲ τὸ θάνατο ἡ ψυχὴ διαιρέθηκε ἀπὸ τὸ σῶμα· ἀπὸ τὴν ἄκρην πάλιν τοῦ Χριστοῦ ἡ φύσιν μας ξαναπαίρνει τὸν ἑαυτὸ της καὶ τὰ δύο μέρη ἀποκαθίστανται τέλεια τὸ ἓνα στὸ ἄλλο κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ ὡς ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ εἶναι πὸ πεθαίνομε μαζί μ' αὐτὸν πὸ πέθανε γιὰ χάριν μας· καὶ δὲν ἐννοῶ αὐτὸν τὸν ἀναπόφευκτο καὶ κοινὸ θάνατο τῆς φύσεως μας· γιὰτὶ αὐτὸς θὰ συμβεῖ καὶ χωρὶς ἐμεῖς νὰ θέλωμε. Ἀλλὰ ἐπειδὴ πρέπει νὰ πεθάνωμε θέλοντας μαζί μ' αὐτὸν πὸ πέθανε μὲ τὴ θέλησὴ του, πρέπει νὰ ἐπινοήσωμε θάνατο πὸ νὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν προαίρεσὴ μας· γιὰτὶ δὲ γίνεται μὲ τὸν καταναγκασμὸ ἢ ἐκούσιν μίμησιν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ φυσικὸς θάνατος πὸ περιμένει τὸν καθένα θὰ γίνῃ ὅπωςδήποτε καὶ ὑποχρεωτικὰ εἴτε θέλωμε εἴτε ὄχι, καὶ δὲν μπορεῖ κανένας αὐτὸ πὸ γίνεται ὑποχρεωτικὰ νὰ τὸ θεωρήσῃ ἐθελούσιον, γι' αὐτὸ συναποθνήσκομε μ' αὐτὸν πὸ πέθανε μὲ θέλησὴ του ἐμεῖς μὲ διαφορετικὸ τρόπο, δεχόμενοι τὴν ταφὴν μας μέσα στὸ μυστικὸ νερὸ μὲ τὸ βάπτισμα. «Συμμετέχομε», λέει, «μαζὶ του στὸ θάνατο καὶ τὴν ταφὴν του μὲ τὸ βάπτισμα»⁷⁸, ὥστε μὲ τὴ μίμησιν τοῦ θανάτου ν' ἀκολουθήσῃ καὶ ἡ μίμησιν τῆς ἀνάστασης.

Πρὸς δὲ τὸ ἐφεξῆς τοῦ λόγου μετέλθωμεν· 'Πῶς', φησί, 'Θεὸς
 ἄνθρωπος γίνεται μὴ μεταβληθεὶς ἀπὸ τοῦ εἶναι Θεός, εἰ μὴ νοῦς ἐν
 ἀνθρώπῳ κατέστη;' Ἔρα συνῆκεν ἄπερ ἐφθέγγετο; Ἀμετάβλητον
 λέγει τὸ θεῖον καὶ καλῶς τοῦτο λέγει· τὸ γὰρ δεῖ ὡσαύτως ἔχον ἔτε-
 5 ρόν τι παρ' ὃ ἐστὶ γίνεσθαι φύσιν οὐκ ἔχει· ἀλλ' ἐν ἑτέρῳ μὲν γίνεται,
 ἕτερον δὲ οὐ γίνεται. Τί οὖν ὁ νοῦς ἐκεῖνος, καθὼς ὁ Ἀπολινάριος
 λέγει, ὁ ἐν ἀνθρώπῳ γενόμενος; Ἔρα ἐν τῷ μεγαλείῳ τῆς ἀμετα-
 βλήτου διέμεινε φύσεως, ἢ πρὸς τὸ ταπεινὸν πεποιήται τὴν μετά-
 στασιν τῆ τοῦ ἀνθρωπίνου βραχύτητι ἑαυτὸν ἐμπεριγράψας καί,
 10 ὅσος οὗτός ἐστι, τοσοῦτος κάκεινος γενόμενος; Οὐκοῦν ἴσος ὁ ἀν-
 θρώπινος νοῦς ἐστὶ τῆ θεότητι, εἴπερ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπολινάριος,
 'νοῦς ἀνθρώπου ἢ θεία φύσις ἐγένετο'. Εἰ γὰρ ὁμοίως ἢ ἀνθρωπίνῃ
 δέχεται φύσις ἢ τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον ἢ ἀντὶ τοῦ νοῦ τὸν Θεόν, ἴσο-
 μεγέθη ταῦτα ἂν εἴη ἀλλήλοις καὶ ἰσοστάσια, εἴπερ ἐν ᾧ χωρεῖται ὁ
 15 νοῦς, ἐν τούτῳ καὶ ἡ θεότης περιλαμβάνοιτο· ὡς εἴ τις ἄγγειῳ τινὶ
 κενῷ σῆτον ἢ ἕτερόν τι τῶν σπερμάτων ἀπομετροίῃ, οὐκ ἂν τις εἴποι
 τὸ τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἰσοῦμενον κατὰ τὸ ποσὸν διαφέρειν τοῦ ἄλλου·
 ἴσος γάρ ἐστι πυρὸς ταῖς ὀλύραις, ὅταν ἀποκενωθέντων τοῦ μεδί-
 μνου τῶν σπερμάτων ἐκεῖνων ἀντιπληρώσῃ τὸ ἕτερον ἔργον. Οὐ-
 20 κοῦν, εἰ ἀντὶ τοῦ νοῦ ἢ θεότης γίνεται, οὐκ ἂν τι ὑπερβάλλειν εἴποι
 παρὰ τὸν νοῦν τὴν θεότητα, εἴπερ ὁμοίως ἐκεῖνῳ χωρεῖται καὶ αὐτὴ
 ὑπὸ τῆς φύσεως. Ἦ οὖν ἴσος ἐστὶν ὁ νοῦς τῆ θεότητι, καθὼς Ἀπο-
 λινάριος βούλεται, καὶ ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνο μεταστὰς οὐκ
 ἠλλοιώθη, ἢ εἰ καταδεέστερον ὁ νοῦς παρὰ τὸ θεῖον ὁ τοῦτο ἐξ ἐκεί-
 25 νου γενόμενος πρὸς τὸ εὐτελέστερον ἠλλοιώθη. Ἀλλὰ τίς οὐκ οἶδεν,
 ὅτι κατὰ τὸν ἴσον ὑποβέβηκε τῆ ἀπροσίτῳ τε καὶ ἀπροσπελάστῳ
 φύσει πᾶν τὸ ἐν τῆ κτίσει νοούμενον, ὡς ἴσην εἶναι τὴν τροπὴν, κἂν
 εἰς κτίσμα κἂν εἰς νοῦν τις λέγοι μεταβεβλήσθαι τὸ θεῖον; Ὡστε, εἰ
 τὸ ἐν νῷ γενέσθαι τροπὴν ὁ Ἀπολινάριος οὐκ οἶεται, οὐδὲ τὸ δίχα
 30 διανοίας καταμιχθῆναι τῷ ἀνθρώπῳ προσμαρτυρεῖ τῷ ἀνακραθέντι
 τὸ ἀναλλοίωτον. Ἀλλ' εἴπερ οὐκ ἠλλοιώθη σὰρξ γενόμενος, πολὺ

Ἄς προχωρήσουμε στὸ ἐπόμενο. Λέει· Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος χωρὶς νὰ μεταβάλλει τὴν ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ, ἂν δὲν ἐγκαταστάθηκε ὡς νοῦς μέσα στὸν ἄνθρωπο; Κατάλαβε τάχα τί εἶπε; Λέει ὅτι ἡ θεότητα εἶναι ἀμετάβλητη καὶ τὸ λέει σωστά. Γιατὶ δὲν εἶναι δυνατὸ ὅ,τι εἶναι πάντοτε τὸ ἴδιο νὰ γίνῃ κάτι διαφορετικόν. Εἶναι δυνατὸ νὰ εἰσέλθῃ σὲ ἓνα διαφορετικόν, διαφορετικὸ ὅμως δὲν γίνεται. Τί εἶναι λοιπὸν ὁ νοῦς ἐκεῖνος, ποῦ λέει ὁ Ἀπολινάριος καὶ ποῦ εἰσέρχεται μέσα στὸν ἄνθρωπο; Παρέμεινε τάχα μέσα στὸ μεγαλεῖο τῆς ἀμετάβλητης φύσης του ἢ πραγματοποίησε τὴν μετάστασίν του στὸ ταπεινὸ περιορίζοντας τὸν ἑαυτό του στὰ ὄρια τῆς ἀνθρώπινης μικρότητας καὶ ὅσο εἶναι ὁ ἄνθρωπος τόσο ἔγινε κι ἐκεῖνος; Ἐπομένως ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἐξισώνεται μὲ τὴν θεότητα, ἂν ὅπως λέει ὁ Ἀπολινάριος ἡ θεία φύσις ἔγινε νοῦς ἀνθρώπου. Ἄν δηλαδὴ ἡ ἀνθρώπινη φύσις δέχεται ὁμοίαν ἢ τὸ νοῦ τοῦ δικοῦ μας ἢ ἀντὶ τὸ νοῦ τοῦ Θεοῦ, τότε τὰ δύο αὐτὰ εἶναι ἰσομεγέθη καὶ ἰσοδύναμα μεταξύ τους, ἂν βέβαια ὅπου χωρεῖ ὁ νοῦς ἐκεῖ περιλαμβάνεται καὶ ἡ θεότητα. Ὅπως δηλαδὴ, ἂν μετροῦσε κανένας μ' ἓνα κενὸ δοχεῖο σιτᾶρι ἢ τίποτε ἄλλους σπόρους, δὲ θὰ ἔλεγε κανένας ὅτι αὐτὸ ποῦ ἰσοῦται μὲ τὸ ἴδιο μέτρο ποσότητας μὲ ἓνα ἄλλο διαφέρει ἀπὸ αὐτό. Εἶναι ἴσα τὸ σιτᾶρι καὶ ἡ σίκαλη, ὅταν ἀδειάσει ἓνας μέδιμνος ἀπὸ τοὺς σπόρους τοῦ πρώτου, καὶ γεμίσει μὲ τοὺς σπόρους τῆς δεύτης. Ἄν λοιπὸν ἡ θεότητα παίρνῃ τὴν θέσιν τοῦ νοῦ, δὲν μπορεῖ νὰ ὑποστηρίξῃ κάποιος ὅτι ἡ θεότητα ὑπερβάλλει τὸ νοῦ ἂν περιλαμβάνεται κι αὐτὴ ἀπὸ τὴν φύσιν μας ὁμοίαν μ' ἐκεῖνον. Ἡ λοιπὸν ὁ νοῦς εἶναι ἴσος μὲ τὴν θεότητα, ὅπως θέλει ὁ Ἀπολινάριος, καὶ δὲν ἀλλοιώθηκε μεταβαίνοντας ἀπὸ αὐτὸ σ' ἐκεῖνο, ἢ, ἂν ὁ νοῦς εἶναι κατώτερος ἀπὸ τὸ θεῖο, αὐτὸς ποῦ ἀπὸ θεότητα ἔγινε νοῦς, ἔπαθε μεταβολὴ πρὸς τὸ κατώτερο. Ποιὸς ὅμως εἶναι ποῦ δὲ γνωρίζει ὅτι εἶναι ἐξίσου ὑποβιβασμένο μπροστὰ στὴν ἀπρόσιτη καὶ ἀπροσπέλαστη φύσιν κάθε τι ποῦ νοοῦμε μέσα στὴν κτίσιν, γιατί ἡ μεταβολὴ εἶναι ἴση ἂν πεῖ ὅτι τὸ θεῖο μεταβλήθηκε εἴτε σ' ἓνα δημιούργημα εἴτε σὲ νοῦ; Ὡστε, ἂν ὁ Ἀπολινάριος δὲ θεωρεῖ μεταβολὴν τὴν εἰσοδὸν μέσα στὸ νοῦ, οὔτε ἢ δίχως νοῦ ἀνάμιξιν του μὲ τὸν ἄνθρωπο προσμαρτυρεῖ τὸ ἀναλλοίωτον σ' αὐτὸν ποῦ ἀνάμιχθηκε. Ἄν ὅμως δὲν ἄλλαξε ὅταν

μαλλον ἐν τῷ ἀτρέπτῳ διέμεινε καὶ πρὸς τὸν νοῦν ποιησάμενος τὴν ἀνάκρασιν· εἰ δὲ τῷ ἐν νῷ γενέσθαι κατηγορεῖ τὴν τροπὴν, καὶ ἡ πρὸς τὴν σάρκα οἰκείωσις οὐκ ἐκφεύγει πάντως τὴν κατηγορίαν τῆς ἀλλοιώσεως.

5 Ἔτι φησὶ (τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρήμι)· Ἐὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν Θεὸς γέγονε καὶ οὐκέτι ἐστὶν ἄνθρωπος, πῶς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ; Καὶ πῶς ὀψόμεθα τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν; Πῶς δὲ καὶ πρὶν ἐνωθῆναι καὶ ἀποθεωθῆναι λέγει, «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐσμεν»; Ταῦτα διέ-
10 ξεισιν ἐκεῖνος διὰ τῶν εἰρημένων κατασκευάζων, ὅτι οὐδὲν πρὸς τὸ θεϊότερον ἢ τοῦ σώματος φύσις μετεποιήθη, ἀλλ' ἔτι περὶ αὐτὸν αἱ τρίχες, οἱ ὀνυχες, ἡ μορφή, τὸ σχῆμα, ἡ τοῦ ὄγκου περιγραφή καὶ τὰ λοιπὰ, δηλονότι ὅσα τε φαινόμενα καὶ ὅσα τε κρύφια τῶν μερῶν τῶν τοῦ σώματος. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν μὴ δεῖν οὕτω χαμαιριφῆ καὶ χαμαί-
15 ζηλα περὶ τὸν Θεὸν ἐννοεῖν περιττὸν ἡγοῦμαι λόγῳ κατασκευάζεσθαι, αὐτοῦ τοῦ τῶν ἐναντίων λόγου καὶ δι' ἑαυτοῦ τὴν ἀτοπίαν κηρύσσοντος. Ὡς δ' ἂν μὴ τὰ θεῖα λόγια συνεργεῖν αὐτῷ πρὸς τὴν μυθοποιῖαν λογιζοίτο, διὰ βραχέων ἕκαστον τῶν εἰρημένων ἐπιδραμοῦμαι.

20 Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐν τῇ συντελείᾳ τοῦ παντὸς ὁ τοὺς ἀγγέλους ἀποστέλλων Υἱὸς ἀνθρώπου λέγεται, διὰ τοῦτο μέχρι παντὸς οἰεται δεῖν ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις αὐτὸν ἰδιώμασι πιστεύειν εἶναι· καὶ οὐ μνηται τῆς τοῦ Εὐαγγελίου φωνῆς, ὅπου πολλαχοῦ διὰ τῶν ἰδίων λόγων ὁ Κύριος ἄνθρωπον τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν κατωνόμασεν.
25 Ἄνθρωπος ἦν οἰκοδεσπότης, ὁ τοῖς γεωργοῖς τὸν ἀμπελῶνα ἐκδόμενος, ὁ μετὰ τὴν τῶν οἰκετῶν ἀναίρεσιν καὶ τὸν μονογενῆ αὐτοῦ Υἱὸν ἀποστείλας, ὃν ἐκβαλόντες οἱ γεωργοὶ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος φονεύουσι. Τίς δὲ ὑπῆρχεν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ὁ τὸν Μονογενῆ πέμψας; Τίς δὲ ὁ ἔξω τοῦ ἀμπελῶνος φονευθεὶς Υἱός; Ὁ δὲ τοῦ Υἱοῦ
30 τοὺς γάμους ἐπιτελῶν οὐκ αὐτὸς ἀνθρωπικῶς ὑπὸ τοῦ Λόγου διεσκευάσθη; Εἰ δὲ χρὴ καὶ τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι βοηθῶν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν καταφρονούντων τῆς ὁμοιοειδοῦς αὐτοῖς φύσεως καὶ διὰ τοῦτο πι-

79. Ματθ. 24,31.30.

80. Ἰω. 10,30.

έγινε σάρκα, πολὺ περισσότερο παρέμεινε μέσα στὸ ἀμετάβλητο καὶ ὅταν ἔκανε τὴν ἀνάκρασή του μὲ τὸ νοῦ. Ἄν ὁμοίως τὴν εἴσοδο στὸ νοῦ τὴ χαρακτηρίζει ὡς μεταβολή, ὅπωςδήποτε δὲν ξεφεύγει τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς μεταβολῆς καὶ ἡ οἰκείωσή του μὲ τὴ σάρκα.

Λέει ἀκόμα (γιατὶ παραλείπω τὰ ἐνδιάμεσα): Ἄν μετὰ τὴν ἀνάσταση ἔγινε Θεὸς καὶ δὲν εἶναι πιά ἄνθρωπος, πῶς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου θὰ στείλει τοὺς ἀγγέλους του⁷⁹; Καὶ πῶς θὰ δοῦμε τὸν Υἱὸ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἔρχεται πάνω στὶς νεφέλες; Καὶ πῶς προτοῦ ἐνωθεῖ μὲ τὸν Πατέρα καὶ λάβει τὴ θεότητα λέει, «ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας μου εἴμαστε ἓνα»⁸⁰; Αὐτὰ ἐκθέτει ἐκεῖνος καὶ μὲ ὅσα λέει θέλει ν' ἀποδείξει ὅτι ἡ φύση τοῦ σώματος δὲ μεταποιήθηκε καθόλου πρὸς τὸ θεϊκότερο, ἀλλ' ἔχει ἀκόμα τὶς τρίχες, τὰ νύχια, τὴ μορφὴ, τὸ σχῆμα, τὴ διαγραφὴ τοῦ ὄγκου καὶ τὰ λοιπὰ, τὰ φανερά δηλαδὴ καὶ κρυφὰ σημεῖα τοῦ σώματος. Ἐγὼ ὁμοίως θεωρῶ περιττὸ νὰ ἐκθέσω στὸ λόγο μου, ὅτι δὲν πρέπει νὰ νοῶ σχετικά μὲ τὸ Θεὸ τόσο χαμηλὰ καὶ ταπεινὰ πράγματα, ἐπειδὴ ὁ ἴδιος ὁ λόγος τῶν ἀντιπάλων μας διαλαλεῖ καὶ ἀπὸ μόνος του τὸν παραλογισμό του. Μὰ γιὰ νὰ μὴ νομίζει ὅτι οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ τὸν βοηθοῦν στὴ μυθοπλασία του, θὰ ἐξετάσω σύντομα κάθε λόγο του.

Ἐπειδὴ, λέει, στὴ συντέλεια τοῦ κόσμου αὐτὸς ποὺ θὰ στείλει τοὺς ἀγγέλους του λέγεται 'Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου', γι' αὐτὸ νομίζει ὅτι πρέπει αὐτὸς ὡς τὸ τέλος νὰ πιστεύσει πῶς ἔχει τὰ γνωρίσματα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ δὲ θυμᾶται τὸ λόγο τοῦ Εὐαγγελίου, ὅπου σὲ πολλὰ σημεῖα ὁ Κύριος μὲ τὰ ἴδια του τὰ λόγια ὀνόμασε ἄνθρωπο τὸ Θεὸ τῶν ὄλων. Ἄνθρωπος ἦταν ὁ οἰκοδεσπότης, ποὺ νοίκιασε τὸ ἀμπέλι του στοὺς γεωργούς, ποὺ μετὰ τὸ φόνο τῶν ὑπηρετῶν του ἔστειλε τὸ μοναχογιό του καὶ ποὺ κι αὐτὸν οἱ γεωργοὶ τὸν πέταξαν ἔξω ἀπὸ τὸ ἀμπέλι καὶ τὸν σκότωσαν⁸¹. Ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔστειλε τὸ μοναχογιό του ποιὸς εἶναι; Καὶ ποιὸς ἦταν ὁ υἱὸς ποὺ σκότωσαν ἔξω ἀπὸ τὸ ἀμπέλι; Κι αὐτὸς ὁμοίως ποὺ κάνει τοὺς γάμους τοῦ υἱοῦ του κι αὐτὸς δὲν παρουσιάζεται σὰν ἄνθρωπος ἀπὸ τὴ Γραφή⁸²; Κι ἂν πρέπει νὰ τὸ ποῦμε κι αὐτό· ὅτι βοηθώ- ντας στὴν ἀσθένειά τους ἐκείνους ποὺ καταφρονοῦν τὴν ὁμοίαν μ'

81. Ρωμ. 9,5. Ματθ. 21,33.

82. Ματθ. 22,2· Ματθ. 13,41.

στεῦσαι αὐτοῦ τῇ θεότητι μὴ δυναμένων, ὡς ἂν μάλιστα τὸ χαῦνον τῆς διανοίας αὐτῶν τῷ φόβῳ συστείλας εἰς πίστιν τονώσῃ, φησὶ τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους ἐν τῇ κρίσει πέμπεσθαι, ἴν' ἡ τῶν φοβερῶν προσδοκία τὴν πρὸς τὸ φαινόμενον αὐτῶν ἀπιστίαν θεραπεύσῃεν. Ἄλλὰ καὶ «ἔψεσθε», φησί, «τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ μετὰ δόξης καὶ δυνάμεως πολλῆς». Καὶ τοῦτο συνάδει τοῖς προαποδοδομένοις, εἴτε ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου τοῦ τὸν ἀμπελῶνα φυτεῦσαντος καὶ τὸν γάμον τῷ Υἱῷ ἐπιτελέσαντος, εἴτε κατὰ τὴν προαποδοθεῖσαν διά-
10 νοίαν.

Καὶ ὅτι πάντῃ τῆς ταπεινῆς τοῦ Ἀπολιναρίου ὑπολήψεως ὁ λόγος ἀπήλλακται καὶ οὐδὲν σωματικὸν περὶ αὐτὸν ἐννοεῖν ὁ τοιοῦτος ὑποτίθεται λόγος, σαφῆς ἢ ἀπόδειξις. ἐκ τοῦ προσκεῖσθαι τῷ λόγῳ τῷ τὴν ἐμφάνειαν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τέλει τῶν αἰῶνων μνηνύοντι, ὅτι ἐν
15 τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ ὀφθῆσεται τῇ κτίσει ὁ Κύριος, ὡς ἀνάγκην εἶναι διὰ τῶν εἰρημένων ἢ καὶ τὸν Πατέρα νομίζειν ἀνθρωπικῶς διεσκευάσθαι, ἵνα ὁ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα φαινόμενος Υἱὸς ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς φαίνηται δόξῃ· ἢ εἴπερ καθαρεῦει πάσης μορφῆς ἐν εἶδει θεωρουμένης ἢ τῆς πατρικῆς δόξης μεγαλοπρέπεια,
20 μὴδὲ αὐτὸν ἀνθρωπικῶς σχηματίζεσθαι τὸν ἐν τῇ τοῦ Πατρὸς ὀφθῆσεσθαι δόξῃ ἐπαγγελλόμενον. Ἄλλη γὰρ δόξα ἀνθρώπου καὶ ἄλλη δόξα τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ. Ἄλλὰ, φησὶ, διὰ σαρκὸς διαλεγόμενος τοῖς ἀνθρώποις ὅτι «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν». Ὡ τῆς ἀνοίας τὸ ἀπόδειξιν οἶεσθαι τοῦ ἀνθρωπικῆν αὐτοῦ μετὰ ταῦτα γε-
25 νῆσεσθαι τὴν ἐμφάνειαν τὸ εἰπεῖν διὰ σαρκὸς φθεγγόμενον τὸν Κύριον ἐν εἶναι πρὸς τὸν Πατέρα! Οὐκοῦν διὰ τούτων πάντως κατασκευάζει τῷ λόγῳ τὸ ἀκριβῶς ἐν σαρκὶ καὶ τὸν Πατέρα ζῆν; Εἰ γὰρ ὁ εἰπὼν ἐν εἶναι ἑαυτὸν πρὸς τὸν Πατέρα οὐ κατὰ τὸ πνευματικὸν ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, καθὼς ὁ Ἀπολιναριος οἶεται, νοεῖν ὑπο-
30 τίθεται τὴν ἐνότητα, ἄρα τοῦτό ἐστιν ὁ Πατὴρ, ὅπερ τότε κατὰ ἀνθρωπον ὁ Υἱὸς ἐωρᾶτο. Ἄλλὰ μὴν ἔξω πάσης σωματικῆς ἐννοίας τὸ θεῖον. Ἄρα οὐ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον σχῆμα ἢ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἔνωσις ἦν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς θείας φύσεώς τε καὶ δυνάμεως. Καὶ ὅτι ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἐκ τούτων ἂν

83. Ματθ. 24,30.

84. Ματθ. 16,27.

αὐτοὺς φύση καὶ γι' αὐτὸ δὲν μποροῦν νὰ πιστέψουν τὴ θεότητά του, γιὰ νὰ τονώσει τὴν πίστη τους ὅσο τὸ δυνατὸ περισσότερο περιορίζοντας μὲ τὸ φόβο τὴ ραθυμία τοῦ νοῦ τους, λέει τὸ λόγο γιὰ τὴν ἀποστολὴ ἀπὸ τὸν Υἱὸ τοῦ ἀνθρώπου τῶν ἀγγέλων κατὰ τὴν κρίση, μὲ τὸ σκοπὸ ἢ προσδοκία τῶν φοβερῶν νὰ θεραπεύσει τὴν ἀπιστία τους πρὸς τὸ φανερὸ πρᾶγμα. Λέει ὁμως ἀκόμη καὶ τοῦτο· «θὰ δεῖτε τὸ Υἱὸ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἔρχεται ἐπάνω στὰ νέφη τοῦ οὐρανοῦ μὲ δόξα καὶ δύναμη πολλή»⁸³. Κι αὐτὸ συμφωνεῖ μὲ ὅσα προεκθέσαμε εἴτε ἦταν ἐκεῖνος ὁ ἄνθρωπος ποὺ φύτεψε τὸ ἀμπέλι κι ἔκανε τὸ γάμο τοῦ υἱοῦ του εἴτε μὲ τὸ νόημα ποὺ εἶπαμε πρὸ ὀλίγου.

Κι ὅτι ὁ λόγος τῆς Γραφῆς ἔχει ἀπαλλαγεῖ τελείως ἀπὸ τὴν ταπεινὴ ἀντίληψη τοῦ Ἀπολινάριου καὶ δὲν ἀφήνει αὐτὸς ὁ λόγος νὰ ἐννοήσουμε γιὰ τὸν Κύριο τίποτε τὸ σωματικόν, εἶναι ἡ ἀπόδειξη τῶν αἰώνων, ὅτι ὁ Κύριος θὰ φανεῖ στὴν κτίση μὲ τὴ δόξα τοῦ Πατέρα του. Ἔτσι εἶναι ἀνάγκη ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἢ νὰ νομίζομε ὅτι καὶ ὁ Πατέρας ἔχει προσαρμοστεῖ στ' ἀνθρώπινα, ὥστε ὁ Υἱὸς ποὺ φαίνεται μὲ τὴ μορφή τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐμφανίζεται μέσα στὴ δόξα τοῦ Πατέρα⁸⁴ ἢ, ἂν ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς πατρικῆς δόξας εἶναι καθαρὴ ἀπὸ κάθε μορφή, νὰ μὴν παίρνει ἀνθρώπινη μορφή οὔτε ἐκεῖνο ποὺ ὑπόσχεται ὅτι θὰ φανερωθεῖ μὲ τὴ δόξα τοῦ Πατέρα. Ἄλλη εἶναι ἡ δόξα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἄλλη ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων. Ἄλλὰ λέει μιλώντας ὡς ἔνσαρκος ἄνθρωπος στοὺς ἀνθρώπους, ὅτι «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας μου εἴμαστε ἓνα»⁸⁵. Τί φόβερὴ ἀνοησία, νὰ θεωρεῖ ἀπόδειξη ὅτι θὰ γίνεῖ ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰ ἡ ἐμφάνισή του ἀνθρώπινη, τὸ λόγο ποὺ εἶπε ὁ Κύριος μιλώντας μὲ τὸ σαρκικὸ στόμα ὅτι «εἶναι ἓνα μὲ τὸν Πατέρα»! Μ' αὐτὰ λοιπὸν ἀποδεικνύει ὅπωςδήποτε ὅτι ἀκριβῶς καὶ ὁ Πατέρας ζεῖ ὡς ἔνσαρκος; Ἄν δηλαδὴ αὐτὸς ποὺ εἶπε ὅτι «εἶναι ἓνα μὲ τὸν Πατέρα» προτείνει νὰ νοήσομε τὴν ἐνότητα ὄχι πνευματικὰ ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη πλευρὰ, ὅπως νομίζει ὁ Ἀπολινάριος, ἃρα ὁ Πατέρας εἶναι αὐτὸ ποὺ βλέπομε νὰ εἶναι τότε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη πλευρὰ ὁ Υἱός. Το θεῖο ὁμως εἶναι ἐξω ἀπὸ κάθε σωματικὴ ἐννοια. Ἄρα ἡ ἔνωση τοῦ Υἱοῦ μὲ τὸν Πατέρα δὲ γίνεται μὲ ἀνθρώ-

85. Ἰω. 10,30.

γένοιτο μάλιστα δήλον, ἐν οἷς φησι πρὸς τὸν Φίλιππον· «ὁ ἑώρακῶς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα». Ἡ γὰρ ἀκριβὴς τῆς τοῦ Υἱοῦ μεγαλειότητος κατανόησις καθάπερ ἐν εἰκόνι τὸ ἀρχέτυπον βλέπειν παρασκευάζει.

5 Τῶν δὲ ἐφεξῆς τὸ ἀσυνάρτητον καὶ ἀδιανόητον, ὡς ἂν μὴ μάτην ἐμφιλοχωροῖην τοῖς ματαιοῖς, ὑπερβήσομαι, δι' ὧν οὐδὲ ὅτι βούλεται λέγειν φανερὸν ποιεῖ τοῖς ἐπιστατικῶς ἀκολουθοῦσι τῇ συγγραφῇ. Τί γὰρ αὐτῷ συντελεῖ πρὸς τὸν λόγον τὸν «μηδένα ἀρπά-
10 τα», συνιδεῖν οὐκ ἔχω· καὶ ὅτι πατρικῇ θεότητι ἔλκει πρὸς ἑαυτὸν τὰ πρόβατα· καὶ 'εἰ πρὸς τὸν Πατέρα', φησίν, 'ἦνωται Χριστὸς πρὸ ἀναστάσεως, πῶς πρὸς τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν οὐχ ἦνωται;' Τοῦτο γὰρ ὡσπερ ἐξεπίτηδες αὐτὸς ἑαυτοῦ τὴν μυθοποιίαν ἐλέγχων παρεντίθη-
15 πρὸς τὸ θεῖον διαίρεσις τε καὶ ἕνωσις. Ὁ γὰρ εἰπὼν ὅτι 'εἰ πρὸς τὸν Πατέρα ἦνωται Χριστὸς, πῶς πρὸς τὸν ἐν αὐτῷ Θεὸν οὐχ ἦνωται;' οὕτω καὶ ὁ κατὰ Χριστὸν ἄνθρωπος ἕτερος ὢν τῷ ἐν αὐτῷ ἦνωται Θεῷ. Ταῦτα τοίνυν ὡς αὐτόθεν διὰ τῆς ἀναγνώσεως ἐλέγχοντα τὸ πεπλανημένον τοῦ δόγματος αὐτοῦ καὶ ἀσύστατον παραδραμοῦμαι
20 τῷ λόγῳ· ἐκείνου δὲ μόνου ἐπιμνησθήσομαι· Ὁ Σωτὴρ', φησί, 'πέπονθε πείναν καὶ δίψαν καὶ κάματον καὶ ἀγωνίαν καὶ λύπην. Τίς ὢν ὁ Σωτὴρ; Θεός', φησίν ἐν τοῖς πρὸ τούτου, 'οὐ δύο πρόσωπα ὡς ἑτέρου μὲν ὄντος Θεοῦ, ἑτέρου δὲ τοῦ ἀνθρώπου. Οὐκοῦν ὁ Θεὸς πέπονθεν', ἅπερ παθεῖν αὐτὸν εἶρηκε, 'καὶ πάσχει τὸ ἀπαράδεκτον
25 πάθους οὐκ ἀνάγκη φύσεως ἀβουλήτου, καθάπερ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἀκολουθίᾳ φύσεως'.

Ἔρα τίς ἐπαρκέσει διελέγχων τὰ μάταια; Ἐν τίνι διαφέρειν βλέπει τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς φύσεως; Ἡ γὰρ ἀλήθεια ταῦτον ἐν ἑκατέρῳ βλέπει τὸ σημαίνόμενον, οἷόν τι
30 λέγω, ἀκόλουθόν ἐστι τὸν μὴ ὑγιαίνοντα τὰς ὄψεις ἀσθενῶς ἔχειν περὶ τὴν ὄρασιν καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο φημι, ὅτι ἀναγκαῖόν ἐστιν,

πινη μορφή αλλά με κοινωνία τῆς θείας φύσης καὶ δύναμης. Καὶ ὅτι αὐτὰ γίνονται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μπορεῖ νὰ γίνῃ πολὺ φανερὸ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ λέει πρὸς τὸ Φίλιππο. «Ὅποιος ἔχει δεῖ ἐμένα εἶδε τὸν Πατέρα»⁸⁶. Γιατὶ ὁ ἀκριβῆς στοχασμὸς τῆς μεγαλοσύνης τοῦ Υἱοῦ προετοιμάζει νὰ δοῦμε τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχετύπου.

Τὴν ἀσυναρτησία καὶ τὴν ἀνοησία τῶν ἐπομένων, γιὰ νὰ μὴν ἀσχολοῦμαι ἀνώφελα μὲ μάταια πράγματα, θὰ τ' ἀφήσω· σ' αὐτὰ ἐξάλλου οὔτε κἀν φανερώνει τὴ σκέψη του σὲ ὄσους παρακολουθοῦν προσεκτικὰ τὸ σύγγραμμά του. Σὲ τί βοηθάει τὸ λόγο του ἢ διατύπωση 'κανεῖς νὰ μὴν ἀρπάξει ἀπὸ τὰ χέρια του τὰ πρόβατα ποὺ τοῦ ἔδωσε ὁ Πατέρας του'⁸⁷, δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω· καὶ ἡ ἄλλη ὅτι 'μὲ τὴν πατρικὴ θεότητα ἔλκει τὰ πρόβατα πρὸς τὸν ἑαυτό του'· ἀλλὰ κι αὐτὸ ποὺ λέει ὅτι 'ἂν ἔχει ἐνωθεῖ ὁ Χριστὸς μὲ τὸν Πατέρα πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνάστασι πῶς δὲν ἔχει ἐνωθεῖ μὲ τὸν μέσα του Θεό'; Αὐτὸ βέβαια ἐξεπίτηδες, ἐλέγχοντας ὁ ἴδιος τὰ παραμύθια του, τὸ παρεμβάλλει στοὺς ἴδιους του συλλογισμοὺς, ποὺ ἀποδεικνύουν τὴ διαίρεση καὶ τὴν ἔνωσι τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ θεῖο. Εἶπε ὅτι 'ἂν ὁ Χριστὸς ἔχει ἐνωθεῖ μὲ τὸν Πατέρα, πῶς δὲν ἔχει ἐνωθεῖ μὲ τὸν μέσα του Θεό'; Ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔχει προσλάβει ὁ Χριστὸς, διάφορος ἀπὸ αὐτόν, ἐνώθηκε μὲ τὸν μέσα του Θεό'. Αὐτὰ λοιπὸν φανερώνουν εὐθύς μὲ τὴν ἀνάγνωσι τὴν πλανεμένη καὶ σαθρὴ διδασκαλία του. Θ' ἀναφέρω μόνον τὸ ἀκόλουθο. Ὁ Σωτῆρας', λέει, 'αἰσθάνθηκε πείνα καὶ δίψα κι ἐξάντλησι καὶ ἀγωνία καὶ λύπη· ποιὸς ἦταν ὁ Σωτῆρας; Θεός, λέει, ἦταν πρὶν ἀπὸ αὐτά, ὄχι δύο πρόσωπα, ἐπειδὴ τάχα ἄλλος εἶναι ὁ Θεὸς καὶ ἄλλος ὁ ἄνθρωπος'. Ἐπομένως ἔχει πάθει αὐτὰ ποὺ εἶπε ὅτι αὐτὸς ἔπαθε 'καὶ πάσχει αὐτὸς ποὺ δὲν ἐπιδέχεται πάθος, ὄχι ἀπὸ μιὰ φύσι ἀπροαίρετη, ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ ἀπὸ ἀκολουθία μὲ τὴ φύσι του'.

Ποιὸς τάχα θὰ ἔχει τὴ δύναμι νὰ ἐλέγξει τίς ματαιότητες; Ποῦ βλέπει τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν ἀνάγκη τῆς φύσης καὶ τὴν ἀκολουθία τῆς φύσης; Ἡ ἀλήθεια βρίσκει τὴν ἴδια σημασία καὶ στὰ δύο. Τὸ ἐννοῶ ὡς ἐξῆς· εἶναι ἀκόλουθο ὁποῖος ἔχει ἄρρωστα μάτια νὰ ἔχει ἀσθενικὴ ὄρασι καὶ πάλι λέγω τὸ ἴδιο ὅταν πῶ ὅτι

86. Ἰω. 14,9.

87. Ἰω. 10,28.

·εἰ μὴ τις ὑγιῶς ἔχοι τῶν ὀψεων, ἀσθενεῖν τοῦτον περὶ τὴν δρασιν.
 Ἄρ' οὐ ταῦτον ἐν ἑκατέροις ἐστίν; Ὅ τε γὰρ τὴν ἀνάγκην εἰπὼν τὸ
 ἐξ ἀκολούθου συμβαῖνον ἐνεδείξεν· ὃ τε τοῦ ἀκολούθου μνησθεὶς τὸ
 ἀναγκαῖον ἐσήμανεν. Τί οὖν βούλεται ἡ σοφία τοῦ λογογράφου μὴ
 5 ἀνάγκη φύσεως, ἀλλ' ἀκολουθία φύσεως τῷ Σωτῆρι προσάπτειν τὰ
 πάθη τῆς φύσεως; Ἔδει, φησί, 'καθ' ὁμοιότητα τῶν ἀνθρώπων τὰ
 πάθη κινηθῆναι'. Ὅ τὸ ἔδει εἰπὼν οὐ φανερώς τὴν ἀνάγκην ἐβόη-
 σεν; Οὐχ αὐτὴ τῆς Γραφῆς ἡ χρῆσις ἐστίν; Καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν
 εὐαγγελίων πάρεστι τὰς ἀποδείξεις τοῦ λόγου λαβεῖν. «Ἀνάγκη ἐλ-
 10 θεῖν τὰ σκάνδαλα»· καὶ γὰρ δεῖ γενέσθαι ταῦτα. Οὐχὶ μία ἑκατέρας
 ἐστὶ τῆς φωνῆς ἡ διάνοια; Ὅ γὰρ εἰπὼν 'ἀνάγκην εἶναι ἐλθεῖν τὰ
 σκάνδαλα', τὸ δεῖν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα διὰ τῆς φωνῆς ἐνεδείξατο.
 Καὶ ὁ εἰπὼν 'δεῖ γενέσθαι ταῦτα', τὸ ἀναγκαίως ὀφείλον εἰς ἔργον
 ἐλθεῖν προεμήνυσεν.

15 Ἄλλὰ πάλιν καὶ τὸν ἐφεξῆς ὑπερβήσομαι ὄθλον χύδην καὶ ὡς
 ἔτυχεν ἐκ ματαίων λογισμῶν συμπεφορημένον. Φησὶ δὲ πρὸς τῷ τέ-
 λει τοῦ λόγου ὅτι 'Καὶ ἐν οὐρανῷ ὄντος τοῦ σώματος μεθ' ἡμῶν ἐστὶ
 μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος'. Τίς ὁ μεθ' ἡμῶν ὢν; Σαφῶς ὁ λο-
 γογράφος μερίζων τὸ ἀμέριστον οὐ συνήσιν. Εἰ γὰρ τὸ μὲν σῶμα
 20 τῷ οὐρανίῳ ἀποτίθεται, μεθ' ἡμῶν δὲ εἶναι φησὶ τὸν Κύριον, φανε-
 ρῶς διάζευξιν τινὰ καὶ μερισμὸν τῇ τοιαύτῃ τοῦ λόγου διαστολῇ κα-
 τεργάζεται. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι 'τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ ἐν οὐρανῷ μένει
 καὶ μεθ' ἡμῶν ἐστίν', ἀλλὰ τοῦ σώματος ἐν οὐρανῷ ὄντος, ἡμῶν δὲ
 οὐκ ἐν οὐρανῷ ὄντων. Ἄρα ἕτερόν τινα παρὰ τὸ ἐν οὐρανοῖς ὄν
 25 σῶμα μεθ' ἡμῶν τῶν ἐπὶ γῆς ὄντων πεπίστευκεν. Ταῦτα τὰ ὑψηλὰ
 τοῦ Ἀπολιναρίου διδάγματα.

Ἡμεῖς δὲ φαμεν, ὅτι ταῦτα εἰπὼν ἀνελήφθη καὶ ὁ ἀναληφθεὶς
 μεθ' ἡμῶν ἐστὶ καὶ μερισμὸς ἐν ἐκείνῳ οὐδεὶς· ἀλλ' ὡσπερ ἐν ἡμῖν
 ἐστὶν ἐκάστω παρῶν καὶ ἐν μέσῳ γινόμενος, οὕτω καὶ ἐπὶ πάντα δι-

είναι ανάγκη ἂν κάποιος ἔχει ἄρρωστα μάτια, νὰ ἔχει ὄραση ἀσθε-
νική. Δὲν εἶναι δηλαδὴ τὸ ἴδιο καὶ στὶς δύο περιπτώσεις; Κι αὐτὸς
δηλαδὴ ποὺ μίλησε γιὰ ἀνάγκη ἔδειξε αὐτὸ ποὺ γίνεται κατὰ λογι-
κὴ ἀκολουθία· κι αὐτὸς ποὺ ἀναφέρθηκε στὴν ἀκολουθία, δῆλωσε
τὸ ἀναγκαῖο. Τί ἐπιδιώκει λοιπὸν ἡ σοφία τοῦ λογογράφου νὰ
προσάπτει τὰ πάθη τῆς φύσης στὸ Σωτήρα ὄχι κατὰ φυσικὴ ἀνά-
γκη ἀλλὰ κατὰ φυσικὴ ἀκολουθία; 'Χρειαζόταν', λέει, 'νὰ λειτουρ-
γήσουν τὰ πάθη του κατὰ ὁμοιότητα μὲ τῶν ἀνθρώπων'. Αὐτὸς
ποὺ εἶπε τὸ χρειαζόταν δὲν διαλάλησε φανερά τὴν ἀνάγκη; Αὐτὴ
δὲν εἶναι ἡ χρῆση τῆς λέξης στὴ Γραφή; 'Αποδείξεις γι' αὐτὸ ποὺ
λέμε μπορῶ νὰ πάρω κι ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ εὐαγγέλια. «Εἶναι ἀνάγκη
νὰ ρθοῦν τὰ σκάνδαλα»⁸⁸, γιὰτι αὐτὰ πρέπει νὰ γίνουν. Δὲν εἶναι τὸ
ἴδιο τὸ νόημα τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου λόγου; Αὐτὸς ποὺ εἶπε ὅτι
«εἶναι ἀνάγκη νὰ ρθοῦν τὰ σκάνδαλα», ἔδειξε μὲ τὴ λέξη αὐτὴ ὅτι
χρειάζεται νὰ ρθοῦν αὐτὰ τὰ σκάνδαλα. Κι αὐτὸς ποὺ εἶπε χρειά-
ζεται νὰ γίνουν αὐτὰ προμήνυε αὐτὸ ποὺ ἐπιβάλλεται νὰ πραγμα-
τοποιηθεῖ κατ' ἀνάγκην.

'Αλλὰ θὰ παραλείψω πάλι καὶ τὸ παραμῦθι ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ
τὸ πλημμυρίζουν μὲ τὸ σωρὸ καὶ στὴν τύχη οἱ μάταιοι λογισμοί.
Στὸ τέλος τοῦ λόγου του λέει· 'Καὶ ὅταν τὸ σῶμα βρίσκεται στὸν
οὐρανό, εἶναι μαζί μας ὡς τὴ συντέλεια τοῦ αἰῶνα'. Ποιὸς εἶναι
μαζί μας; Δὲν καταλαβαίνει ὁ λογογράφος ὅτι διαμερίζει τὸ ἀμερι-
στο. Ἄν ἀποθέτει τὸ σῶμα στὸν οὐρανό, λέει ὁμως ὅτι ὁ Κύριος
εἶναι μαζί μας, εἶναι φανερό ὅτι μ' αὐτὴ τὴν ἀντιδιαστολὴ στὸ
λόγο του προχωρεῖ σὲ μιὰ διάζευξη κι ἔνα μερισμό. Δὲν εἶπε βέ-
βαια ὅτι τὸ σῶμα του καὶ στὸν οὐρανὸ μένει καὶ μαζί μας εἶναι,
ἀλλ' ὅτι τὸ σῶμα εἶναι στὸν οὐρανό, ἐνῶ ἡμεῖς δὲν εἴμαστε στὸν
οὐρανό. Ἐπομένως πιστεύει ὅτι μαζί μ' ἡμᾶς ποὺ εἴμαστε πάνω
στὴ γῆ εἶναι κάποιος ἄλλος διάφορος ἀπὸ τὸ σῶμα ποὺ εἶναι στὸν
οὐρανό. Αὐτὲς εἶναι οἱ ὑψηλοστόχαστες διδασκαλίες τοῦ Ἀπολι-
ναρίου.

Ἐνῶ ἡμεῖς λέμε ὅτι, ἀφοῦ εἶπε αὐτὰ τὰ πράγματα, ἀναλήφθη-
κε κι αὐτὸς ποὺ ἀναλήφθηκε εἶναι μαζί μας καὶ δὲν ὑφίσταται
ἐκεῖνος κανένα μερισμό. Ἄλλ' ὅπως ὑπάρχει μέσα στὸν καθένα

88. Ματθ. 18,7. Ματθ. 24,6.

ἡκει τὰ τῆς κτίσεως πέρατα, ὁμοτίμως πᾶσι τοῖς τοῦ κόσμου μέρε-
 σιν ἐμφαινόμενος. Εἰ ἡμῖν τοῖς σωματικοῖς ἀσωμάτως, οὐδὲ τοῖς
 ὑπερκοσμίοις ἐν σώματι. Νυνὶ φέ φησιν 'οὕτω μερισθέντα τὸν Κύ-
 ριον ἀκαταλλήλως ἐν τοῖς ὑποχειρίοις διὰ τῶν ἐναντίων γίνεσθαι,
 5 τοῖς μὲν σαρκίνοις ἀσώματος, τοῖς δὲ ἀσωμάτοις ἐν σώματι. Ἐν γὰρ
 τῷ οὐρανῷ καθιδρύσας τὴν σάρκα πνευματικῶς τοῖς ἀνθρώποις
 ἑαυτὸν καταμίγνυσιν'. "Ὅσα δὲ ψυχορραγῶν πρὸς τῷ τέλει τοῦ λό-
 γου ὥσπερ τισὶν ἄσθμασι τοῖς ἀνυποστάτοις νοήμασιν ἐνσυνέχεται,
 παραδραμεῖν οἴμαι δεῖν ἀνεξέταστα, ἐν οἷς στενοχωρούμενος τοὺς
 10 Ἕλληνας πρὸς συνηγορίαν τῶν ἰδίων μύθων καλεῖ καὶ ὅσα ἄλλα
 τούτοις ἐστὶ παραπλήσια. "Ὅτω φίλον τὴν διὰ πάντων τῆς αἰρέσεως
 ἀτονίαν κατανοῆσαι, αὐτοῖς ἐπεξίτω τοῖς γεγραμμένοις· ἡμῖν δὲ οὐ
 τοσαύτη σχολὴ ὥστε τοῖς τοιούτοις λόγοις ἐμβαθύνειν, ἃ πρόδηλον
 ἀφ' ἑαυτῶν καὶ πρὸ τῆς ἐξετάσεως ἔχει τῆς ἀτοπίας τὸν ἔλεγχον.

μας κι ανάμεσά μας, ἔτσι περνᾶ ἀπ' ἄκρο σ' ἄκρο ὅλη τὴν κτίση καὶ πραγματοποιεῖ ἰσοτίμη ἐμφάνιση πρὸς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου. Ἐὰν φανερώνεται δίχως σῶμα σ' ἐμᾶς τοὺς σωματικούς, δὲ φανερώνεται βέβαια μὲ σῶμα οὔτε στοὺς ὑπερκόσμιους. Τώρα ὁμως λέει ὅτι ἔτσι ἀκατάλληλα διαμερισμένος ὁ Κύριος φανερώνεται στὰ ὑποτακτικά του ὄντα μὲ τὶς ἀντίθετες ἰδιότητες, ἀσώματος στὰ σαρκικά καὶ μὲ σῶμα στὰ ἀσώματα. Ἀφοῦ δηλαδὴ ἐγκατέστησε τὴ σάρκα στὸν οὐρανό, ἀναμιγνύεται μὲ τοὺς ἀνθρώπους λέει πνευματικά. Κι ὄσα ψυχορραγώντας πιά πρὸς τὸ τέλος τοῦ λόγου του καὶ πνίγεται σὰν ἀπὸ ἄσθμα κακὸ ἀπὸ τὶς σαθρὲς σκέψεις του, πρέπει, νομίζω, νὰ τὰ προσπεράσω χωρὶς ἐξέταση· κλεισμένος σ' αὐτὰ τὰ στενὰ καλεῖ τοὺς Ἕλληνας νὰ γίνουν συνήγοροι τῶν ἰδίων τῶν παραμυθιῶν καὶ τῶν παραπλησίων λόγων του. Ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ κατανοήσουν τὴν ἀδυναμία τῆς αἵρεσης σὲ ὅλη τῆς τῆ σημασία, ἂς διαβάσουν ὡς τὸ τέλος τὰ γραφτά του. Ἐγὼ δὲν ἔχω τόσον καιρὸ ὥστε νὰ βυθιστῶ στὴ μελέτη λόγων αὐτοῦ τοῦ εἴδους, πὺ ἐχουν ἀπὸ μόνοι τους καὶ πρὶν ἀπὸ κάθε ἐξέταση ὀλοφάνερα τὴν ἀπόδειξη τοῦ παραλογισμοῦ τους.

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΟΥ ΚΑΙ ΣΑΒΕΛΛΙΟΥ

«Ἐξηρεύξατο ἡ καρδιά μου λόγον ἀγαθόν», ἀρτίως ὁ ψαλμωδὸς ἔλεγεν. Τοῦτον τὸν ἀγαθὸν λόγον τοῦ Θεοῦ οἱ μὲν κατὰ Ἄρειον καὶ Ἀχίλλιον τὴν ἀσεβεστάτην φωνὴν προϊέμενοι ἐτόλμησαν κτίσμα καὶ ποίημα διακηρύξαι καὶ πολλοὺς τῆ ἑαυτῶ ἐφείλκυσαν πλάνη· οἱ δὲ κατὰ Σαβέλλιον τάναντία τούτων φρονοῦντες ἀναιρεῖν μὲν πειρῶνται τὴν ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸν δὲ τὸν Πατέρα ἓνα ὄντα δυσὶν ὀνόμασι γεραίρειν οἰόμενοι υἱοπάτορα προσαγορεύουσιν. Αἱ δ' ἐκάτεροι δόξαι αὐται ὡσπερ παγίδες δύο τέθηνται ὑπὸ τῶν προηγορευμένων· δίδεισι δὲ μέση τις ὁδὸς στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἢ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον. Ταύτης οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκκλίνοντες τῆς ἐτέρας θήραμα γίνονται· σὺ δέ μοι δοκεῖς δεδοικέναι τὰς ἐκατέρων ἐμπτώσεις καὶ αὐτὴν ἀποφεύγειν τὴν τῆς ἀληθείας ὁδὸν οἰόμενος μὴ δεῖν περὶ Θεοῦ λόγον προχειρίζεσθαι. Ὅρα τοίνυν μὴ τὴν τῶν δυεῖν πλάνην εὐλαβούμενος ἀσεβείας 15 τιμωρίαν ὀφλήσης. Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ πρὸ τῆς ἀληθοῦς ὁδοῦ ἐστηκῶς κέκραγε λέγων· «ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια» μὴ ἐκκλίνης εἰς τὰ δεξιὰ ἢ εἰς τὰ ἀριστερά, ὅπως μηδετέρᾳ αὐτῶν προστύχης. Καὶ πάλιν· «ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων»· ὁ μὴ εἰσιῶν δι' ἐμοῦ, ἀλλὰ ἀλλαχόθεν ἀναβαίνων, κλέπτῃς ἐστὶ καὶ ληστῆς, ὃς καὶ ὑπὸ παγίδος

1. Φαίνεται ὅτι ἡ λέξις 'λόγος' στὸ Δαβὶδ δηλώνει πῶς πολὺ τὸ συνηθισμένο ἀνθρώπινο λόγο (βλ. ἐρμηνεῖα Ψαλτηρίου ἀπὸ Τρεμπέλα). Ὁ Γρηγόριος ἐδῶ ἐννοεῖ τὸ Χριστὸ καὶ δὲν εἶναι ἡ μόνη περίπτωση ποὺ δίνει τὴ δική του ἐρμηνεία.

ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΟΥ ΚΑΙ ΣΑΒΕΛΛΙΟΥ

«'Ανάβλυσε ἡ καρδιά μου Λόγο¹ ἀγαθό²», ἔλεγε ὀρθά ὁ ψαλμωδός. Αὐτὸν τὸν ἀγαθὸ Λόγο τοῦ Θεοῦ οἱ φίλοι τοῦ Ἀρείου καὶ τοῦ Ἀχιλλίου³ εἶχαν τὸ θράσος νὰ διακηρύξουν μὲ τὴν ἀσεβέστατη διδασκαλία τους κτίσμα καὶ δημιούργημα· στὴν πλάνη τους παρέσυραν πολλούς. Οἱ φίλοι πάλι τοῦ Σαβελλίου μὲ ἀντίθετες πρὸς αὐτοὺς ἰδέες ἐπιχειροῦν νὰ ἀναιρέσουν τὴν ὑπόσταση τοῦ Υἱοῦ ἀλλὰ καὶ τὸν ἴδιο τὸν Πατέρα πού, ἐνῶ εἶναι ἓνας, νομίζοντας ὅτι τὸν τιμοῦν, τοῦ ἀπευθύνουν δύο ὀνόματα καὶ τὸν ἀποκαλοῦν Υἱοπάτορα. Αὐτὲς οἱ δύο γνώμες εἶναι σὰν δύο παγίδες πού ἔστησαν αὐτοὶ πού προανέφερα. Ἀνάμεσά τους περνᾷ ἡ ἐνδιάμεση ὁδός, ἡ στενὴ καὶ θλιμμένη πού κατὰ τὸ Εὐαγγέλιο ὁδηγεῖ στὴ ζωή⁴. Παρεκκλίνοντας ἀπὸ αὐτὴν οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι πέφτουν στὰ χέρια τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς ἄλλες δύο. Ἐσὺ ὅμως φοβᾶσαι βλέπω τὸ πέσιμο στὴ μιὰ ἢ στὴν ἄλλη, ἀλλ' ἀποφεύγεις καὶ τὴν ὁδὸ τῆς ἀλήθειας, νομίζοντας ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀρθρώνουμε λόγο περὶ Θεοῦ. Πρόσεξε ὅμως μήπως ἀπὸ φόβο παραπλανηθεῖς στὶς δύο αὐτὲς πλάνες καὶ πληρώσεις τὴν τιμωρία τῆς ἀσεβείας σου. Ὁ ἴδιος ὁ Σωτήρας μας στέκεται στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀληθινοῦ δρόμου καὶ φωνάζει «ἐγὼ εἶμαι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια»⁵· μὴν παρεκκλίνεις δεξιὰ ἢ ἀριστερά, γιὰ νὰ μὴν πέσεις σὲ καμιὰ ἀπὸ τὶς δύο. Καὶ ἀλλοῦ λέει· «ἐγὼ εἶμαι ἡ πόρτα πού μπαίνουν τὰ πρόβατα· ὅποιος δὲν περνᾷ ἀπὸ μένα ἀλλὰ ἀνεβαίνει ἀπὸ ἄλλοῦ εἶναι κλέφτης καὶ ληστής»⁶. Αὐτὸς θὰ πιαστεῖ στὴν παγίδα καὶ θὰ ἐξοντωθεῖ. Ἄς

2. Ψαλμ. 44,2.

3. Ὁ Ἀχιλλίος ἦταν διάκονος στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὁπαδὸς τοῦ Ἀρείου.

4. Ματθ. 7,14.

5. Ἰω. 14,6.

6. Ἰω. 10,7.

άλοὺς ἀπολείται. Ἀκουέτωσαν τοίνυν οἱ πρὸς τὴν τῶν ἐκατέρων
 πλάνην ἐπιτρέψαντες τὸν νοῦν, ὡς κατὰ φύσιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰη-
 σοῦς Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ ἔστι τε καὶ προσαγορεύεται καὶ οὐ ποίημα
 ὢν κατὰ χρῆσιν ὀνομάζεται ὡσπερ ἡμεῖς υἱός, καὶ ὅτι οὐκ ἔχων ἀρ-
 5 χήν, ἀλλὰ ἀΐδιος· διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀτελεντήτοις αἰῶσι κατ' ἰδίαν
 ὑπόστασιν συμβασιλεύσει τῷ Πατρὶ.

Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἂν· πᾶν τὸ ἄναρχον καὶ ἀγέννητον ἂν εἴη·
 πῶς ὁ Υἱὸς εἰκότως ἂν προσαγορεύοιτο ἄναρχος, οὐ καὶ τοῦνομα
 ἔμφασιν ἀρχῆς ἔχει; Υἱὸς γὰρ ἐκ τοῦ γεγενῆσθαι ὠνόμασται. Γέν-
 10 νησις δὲ ὅτι ἀρχῆ ὑποπέπτωκεν, οὐκ ἂν τις ἀνήναιτο· εἰ οὖν Υἱὸς
 τυγχάνει, δηλοῦται ἡμῖν ἐκ τῆς γεννήσεως ἀρχὴν εἰληφώς. Ἴσως δὲ
 καὶ τέλος ἔξει, εἴποι τις ἂν κατὰ τὸν φιλόσοφον λόγον· καὶ ὁ Ἀπό-
 στολος δὲ φησιν ὑποταγήσεσθαι αὐτὸν τῷ ὑποτάζαντι αὐτῷ τὰ πάν-
 τα καὶ παραδώσειν αὐτὸν τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ, ὡς
 15 ὑπειληφθαι αὐτὸν οὐκ ὄντα πρὸ τοῦ γεννᾶσθαι πάλιν εἰς τὸ μὴ εἶναι
 χωρήσειν. Ἀνάβηθί μοι ἐπὶ τῆς ἀσφαλοῦς πίστεως, μὴ συναρ-
 πασθῆς ὡσπερ βιαία πνοὴ τῇ τῶν τοιούτων λογισμῶν ἀπάτῃ, ὡς
 χνοῦς ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος, ἐκ τῆς στενῆς καὶ εὐθείας ὁδοῦ ἐπὶ βά-
 ραθρα τῆς ἀπωλείας. Εἰ γὰρ ὁ Πατὴρ τῶν ὄλων ἀγέννητος καὶ αἰ-
 20 διος, σοφὸς τε καὶ δυνατός, ὁ δ' Ἀπόστολος τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν
 εὐαγγελιζόμενος διακηρύττει πᾶσι «Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ
 σοφίαν», πῶς ἂν τολμῶσιν ἔθρονον ἀγεῖν αὐτοῦ τὴν γέννησιν καὶ
 οὐκ ἀΐδιον οὐδὲ ἄναρχον ὑπολαμβάνειν; Εἰ γὰρ κατὰ τὴν τινῶν ὑπό-
 ληψιν ὑπὸ χρόνου μοῖραν πέπτωκεν ἢ τοῦ Σωτῆρος ἡμῖν γέννησις,
 25 ἤτιμασται ἔτι αὐ μόνον ὁ Υἱὸς ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ κατὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ
 φωνήν· «οὔτε ἐμὲ οἴδατε οὔτε τὸν Πατέρα»· «ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν
 οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα», ὁ μὲν ὡς οὐκ ὢν πρὸ τοῦ γενέσθαι, ὁ δὲ ὡς μὴ
 ἔχων δύναμιν καὶ σοφίαν πρὸ τοῦ εἶναι τὸν Υἱόν. Ἀκολουθῶς δ' ἂν
 ὑπολαμβάνοιεν οἱ τοιοῦτοι μηδὲ Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα ποτὲ πρὶν

ἀκούσουν λοιπόν ὅσοι ἄφησαν τὴν ψυχὴ τους νὰ ἐλκυστεῖ ἀπὸ τὴν πλάνη αὐτῶν ἢ ἐκείνων, γιατί ὁ Σωτὴρας μας Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του καὶ λέγεται Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· δὲν εἶναι δημιούργημα, γιὰ νὰ ὀνομαστεῖ ὅπως ἐμεῖς υἱὸς καταχρηστικά, καὶ δὲν ἔχει ἀρχὴ ἀλλ' εἶναι αἰδῖος. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ συμβασιλέψει μαζί μὲ τὸν Πατέρα του ὡς ἰδιαίτερη ὑπόσταση στοὺς ἀτελεύτητους αἰῶνες.

Ἴσως ὁμως μπορεῖ νὰ πεῖ κάποιος· ὅ,τι εἶναι ἀναρχο, θὰ εἶναι καὶ ἀγέννητο. Πῶς ὁμως μπορεῖ ὁ Υἱὸς νὰ ὀνομαστεῖ δικαιο-λογημένα ἀναρχος, ἀφοῦ καὶ τ' ὄνομά του φανερώνει τὴν ἀρχή; Υἱὸς ὀνομάστηκε βέβαια ἐπειδὴ ἔχει γεννηθεῖ. Καὶ ὅτι ἡ γέννηση ὑπόκειται σὲ ἀρχή, δὲ θὰ τὸ ἀρνηθεῖ κανένας. Ἐὰν λοιπὸν εἶναι Υἱὸς, γίνεται σ' ἐμᾶς φανερό, ἐπειδὴ ἔλαβε ἀρχὴ μὲ τὴ γέννηση. Καὶ ἴσως νὰ ἔχει καὶ τέλος, θὰ πεῖ κανένας σύμφωνα μὲ τὸ λόγο τῆς φιλοσοφίας. Ὑπάρχει καὶ ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου ὅτι «θὰ ὑποταχθεῖ σ' αὐτὸν ποὺ τοῦ ὑπέταξε τὰ πάντα καὶ θὰ παραδώσει τὴ βασιλεία στὸν Πατέρα καὶ Θεό»⁷, γιατί ἔχει νομιστεῖ ὅτι αὐτός, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε προτοῦ γεννηθεῖ, θὰ βαδίσσει πάλι στὴν ἀνυπαρξία. Ἀνέβα ἐπάνω στὴν ἀκλόνητη πίστη, γιὰ νὰ μὴ σὲ ἀρπάξη σὰν μιὰ βίαιη πνοὴ ἀνέμου ἢ ἀπάτη τῶν λογισμῶν τοῦ εἶδους αὐτοῦ, σὰν τὴ σκόνη ποὺ στροβιλίζει ὁ ἀνεμος, ἀπὸ τὴ στενὴ καὶ ἴσια ὁδὸ στὰ βάραθρα τῆς ἀπώλειας. Ἐὰν ὁ Πατέρας τῶν ὄλων εἶναι ἀγέννητος καὶ αἰδῖος, σοφὸς καὶ δυνατός, κι ἂν ὁ Ἀπόστολος, καθὼς εὐαγγελίζεται τὴν πίστη σ' αὐτὸν ἀνακηρύττει σ' ὄλους τὸ Χριστὸ «δύναμη Θεοῦ καὶ σοφία Θεοῦ»⁸, πῶς ἔχουν τὸ θράσος ν' ἀναφέρουν τὴ γέννησή του σ' ἓνα ὀρισμένο χρόνο καὶ δὲν τὸν θεωροῦν αἰδῖο καὶ ἀναρχο; Γιατί ἂν, ὅπως νομίζουν μερικοί, ἡ γέννηση τοῦ Σωτῆρα μας συνέπεσε σὲ μιὰ χρονικὴ στιγμή, τότε περιφρονήθηκε ὄχι μόνον ὁ Υἱός, ἀλλὰ προσέτι καὶ ὁ Πατέρας σύμφωνα μ' αὐτὰ ποὺ λέει ὁ Υἱός· «οὔτε ἐμένα ξέρετε οὔτε τὸν Πατέρα μου»⁹. Ἐπειδὴ δὲν τιμᾷ τὸν Υἱὸ δὲν τιμᾷ τὸν Πατέρα· τὸν Υἱὸ γιατί δὲν ὑπῆρχε πρὶν γίνει, τὸν Πατέρα γιατί δὲν εἶχε δύναμη καὶ σοφία προτοῦ γίνει ὁ Υἱός. Ἐπειτα μπορεῖ νὰ ὑποθέσουν αὐτοὶ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴ γέννηση τοῦ Υἱοῦ δὲν ὑπῆρχε μήτε ὁ Θεὸς Πατέ-

7. Α' Κορ. 15,24.

8. Α' Κορ. 1,24.

γενέσεως τοῦ Υἱοῦ· πῶς γὰρ ἂν Θεός, εἰ μὴ δύναμιν καὶ σοφίαν ἐκέκμητο; Εἰ δὲ αἰεὶ ὦν Θεὸς ὑπὸ τῶν θείων ἡμῖν Γραφῶν τεθέσπισται, αἰεὶ ἄρα σοφίαν καὶ δύναμιν, τουτέστι τὸν Χριστόν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ πιστευτός.

- 5 Μέννημαι δὲ ὑποσχόμενος ἔμπροσθεν ὡς περ δι' ἐσόπτρου δείξειν ὑμῖν τὴν εἰκόνα τῶν περὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἐπεὶ περ ἀνθρωπίνῳ λόγῳ τὰ κατὰ τὴν θείαν φύσιν οὐχ ὑποτέτακται. Ὅποτε γὰρ αὐτὸς ὁ Θεὸς οὐ κατὰ τὴν ἰδίαν τοῦ μεγέθους δύναμιν διείλεκται ἡμῖν, ἀλλὰ συμμετρεῖ ταῖς ἀνθρωπίναις ἀκοαῖς τὴν ἑαυτοῦ φωνήν,
- 10 ὅπως οἱοί τε ὦμεν ταῖς ἀκοαῖς τὴν θείαν φωνὴν ὑποδέξασθαι. Καὶ γὰρ τοι καὶ τὸ ἀνύποιστον καὶ ἀπερίληπτον μέγεθος αὐτοῦ συμμετρεῖ ταῖς τῶν ἀνθρώπων ὄψεσι καὶ Θεὸς ὦν ἀνθρωπος πέφηνε· «ἐκένωσε γὰρ ἑαυτὸν μορφὴν δούλου λαβών», ἵνα δυνηθῶμεν οἱ ἀνθρωποι θεάσασθαι Θεόν. Ὡς περ οὖν πεπεισμεθα ὅτι οὐκ ὦν ἀν-
- 15 θρωπος πέφηνε μὲν ἀνθρωπος, κατὰ φύσιν δὲ Θεὸς ἦν τε καὶ ἔστι τὸ ἀπερίληπτον μέγεθος αὐτοῦ σώματι περιγράψας καὶ δι' ἑαυτοῦ ὡς περ δι' ἐσόπτρου τὸ ὅλον ἡμῖν μέγεθος τοῦ Θεοῦ παραφήνας, ἴν', ὡς περ διόπτρα τούτῳ χρησάμενοι καὶ τοῦ Πατρὸς θεαταὶ γενώμεθα· εἰκῶν γὰρ τοῦ ἀοράτου Θεοῦ κατὰ τὸν Ἀπόστολον τυγχάνων εἰ-
- 20 ρηκεν· «ὁ ἐώρακὼς ἐμὲ ἐώρακε τὸν Πατέρα»· οὕτω καὶ διὰ τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς κατὰ τὸ μέτρον τῶν ἀκοῶν ἡμῶν εἰρημένων, μὴ ἀρμολόγων δὲ πολλαχῶς τῇ θεότητι δι' ἀσθένειαν λόγου ἀναλόγως θεωροῦμεν αὐτὸν τῇ διανοίᾳ· ὡς περ γὰρ Θεὸς σώματι περιγράφτος ἡμῖν ὥπται διὰ τὰ ὄψεις, οὕτω καὶ ὁ Λόγος μικρότερος ἢ κατὰ Θεὸν
- 25 κεκήρυκται διὰ τὰς ἀκοάς.

Δέδεικται δέ, ὡς περ προέφημεν, δι' αὐτῆς τῆς Γραφῆς ὡς ἀνθρώπινος λόγος Θεόν τε καὶ τὰ κατ' αὐτὸν οὐκ ἂν ἐνδέξαιτο. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὑπολέλειπτο μέρος λόγου τὸ μνηύον τὴν ἀϊδιότητα τοῦ Υἱοῦ, τῇ προθέσει ὡς περ αἰνίγματι σημαίνει σύγχρονον εἶναι τῷ

30 Πατρὶ ἢ Γραφῇ λέγουσα· «πρὸ ἐωσφόρου ἐγέννησά σε»· καὶ «πρὸ

9. Ἰω. 8,9-5,23.

10. Φιλ. 2,7.

11. Κολ. 1,15.

ρας. Πῶς θὰ ἦταν Θεός, ἀν δὲν εἶχε δύναμη καὶ σοφία; Ἐὰν ὁμοῦς εἶναι πάντοτε Θεός, ὅπως ἔχουν θεσπίσει γιὰ μᾶς οἱ θεῖες Γραφές, πρέπει νὰ πιστέψουμε ὅτι ἔχει πάντοτε δύναμη καὶ σοφία, δηλαδὴ τὸ Χριστό.

Θυμοῦμαι ὅτι ἔχω ὑποσχεθεῖ πρὸς ἐμπρὸς ὅτι θὰ σᾶς δείξω ὅπως μέσα στὸν καθρέφτη τὰ ιδιώματα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ, γιὰ τὴν θεία φύση ἢ ἴδια δὲν ὑποτάσσεται στὸν ἀνθρώπινο λόγο. Τὴ στιγμὴ πού ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς δὲ συνομίλησε μαζί μας μὲ τὸ μέγεθος τῆς ἴδιας τῆς δυνάμει του, ἀλλὰ κάνει τὴ φωνὴ του ἀνάλογο μὲ τὶς ἀκοὲς τῶν ἀνθρώπων, γιὰ νὰ μπορέσουμε ν' ἀποδεχτοῦμε τὸ θεῖο λόγο. Κάνει καὶ τὸ μεγαλεῖο του, πού δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀντέξει καὶ νὰ τὸ χωρέσει ἄνθρωπος, ἀνάλογο μὲ τὴν ἀνθρώπινη δραστηριότητα ἐνῶ εἶναι Θεὸς φανερώθηκε ὡς ἄνθρωπος· κένωσε τὸν ἑαυτό του καὶ πῆρε μορφή δούλου¹⁰, γιὰ νὰ μπορούμε οἱ ἄνθρωποι νὰ δοῦμε τὸ Θεό. Ἐχομε λοιπὸν τὴν πεποίθησι ὅτι μόνον πού δὲν εἶναι ἄνθρωπος φανερώθηκε ὡς ἄνθρωπος, ἐνῶ κατὰ τὴ φύση ἦταν Θεός καὶ εἶναι ἀλλὰ περιορίσθη τὸ ἀπερίληπτο μέγεθός του μέσα στὸ σῶμα καὶ παράλληλα μὲ τὸν ἑαυτό του, ὡς σὲ καθρέφτη, μᾶς ἔδειξε ὁλόκληρο τὸ μέγεθος τοῦ Θεοῦ, ὥστε χρησιμοποιώντας αὐτὸν ὡς καθρέφτη νὰ δοῦμε καὶ τὸν Πατέρα¹¹. Κι ἐπειδὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολο εἶναι εἰκόνα τοῦ ἀόρατου Θεοῦ εἶπε· «ὅποιος εἶδε ἐμένα εἶδε τὸν Πατέρα»¹². Ἔτσι καὶ μὲ ὅσα εἰπώθηκαν μέσα στὶς Γραφές κατὰ τὶς δυνατότητες τῆς ἀκοῆς μας, χωρὶς ὁμοῦς ν' ἀρμόζουν πάντοτε στὴ θεότητα ἐξαιτίας τῆς ἀδυναμίας τοῦ λόγου, τὸν βλέπομε μὲ τρόπο ἀνάλογο μὲ τὴ διάνοιά μας. Ὅπως ἐξαιτίας τῆς ἀδύνατης δραστῆς μας μᾶς φανερώθηκε ὡς Θεὸς περιορισμένος σὲ σῶμα ἔτσι καὶ ὁ Λόγος ἔχει κηρυχθεῖ ἐξαιτίας τῆς ἀκοῆς μας μικρότερος ἀπὸ ὅ,τι ἀρμόζει στὸ Θεό.

Καὶ ἀποδείχθητε, ὅπως προαναφέραμε, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ Γραφή ὅτι δὲν μπορεῖ ὁ ἀνθρώπινος λόγος νὰ χωρέσει τὸ Θεὸ καὶ τὰ σχετικὰ γι' αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲν εἶχε μείνει μέρος τοῦ λόγου πού νὰ φανερώσει τὴν ἀιδιότητα τοῦ Υἱοῦ, δηλώνει ὡς μ' ἓνα αἰνίγμα ἢ Γραφή μὲ τὴν πρόθεσι πρὸς (πρὶν), ὅτι εἶναι σύγχρονος μὲ τὸν Πατέρα, λέγοντας· «πρὶν ἀπὸ τὸν ἀγγελινὸ σ' ἔχω γεννήσει»¹³ καὶ

12. Ἰω. 14,9.

13. Ψαλμ. 109,3.

πάντων βουνῶν γεννᾶ με» καὶ ἐκάστου δημιουργήματος. Τοῦτο τὸ μέρος τοῦ λόγου προτιθεῖσα ἡ Γραφή ἀναρχον αὐτὸν ἀποφαίνει· τὸ γὰρ προὔπερβατικὸν πάντων ὄν καὶ μάλιστα ὅτε πρὸ τῶν αἰώνων λέγει εἰς τὸ ἀίδιον καὶ ἀναρχον τρέπει ἡμῶν τὸν νοῦν. Πῶς οὖν τῷ
 5 Πατρὶ ἀεὶ συγκαθεζόμενος τὸ Υἱὸς εἶναι καὶ γεγενῆσθαι ἐπιτέτραπται, εἰκόνα σοι τούτων προτείνω, ἐπεὶ περ τῶν κατὰ φύσιν οὐ καθικνεῖται ὁ λόγος, τὴν ἀκτῖνα ὑπὸ τοῦ ἡλίου. Πῶς οὐκ ἂν φήσειας τετέχθαι καὶ τὸ φῶς ὑπὸ τοῦ λύχνου; Ἄλλ' ὥσπερ οὐ πρότερον ὁ ἡλῖος, ἔπειτα ἡ ἀκτίς, ἀλλ' ἅμα τῷ εἶναι ἢ γεγενῆσθαι τὸν ἡλίον ἐστι
 10 τε καὶ γέγονεν ἡ ἀκτίς, καὶ ἅμα τῷ ὑπάρξαι τὸν λύχνον ὑπῆρξε καὶ τὸ φῶς καὶ τὸ γεννώμενον ὑπὸ τοῦ λύχνου οὐ μετὰ τινα χρόνον, ἀλλὰ σὺν αὐτῷ γεννώμενον φαίνεται, οὕτως οὐ πρῶτον Θεός, μετέπειτα δὲ ἡ σοφία αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα τῷ εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων (ἦν δὲ πάντοτε) ἦν ἄρα καὶ ἡ σοφία, ταυτέσιν, ὁ Χριστός· καίτοι γεννωμένη
 15 ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ γέννημα εἰκότως προσαγορεύεται ἡ σοφία τοῦ διαδεικνυμένου αὐτήν. Τὸ δὲ «πρὸ πάντων βουνῶν γεννᾶ με» ἐμφαίνει πάντοτε γεννώμενον τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τὸν Σωτῆρα· καὶ τὸ «σήμερον γεγέννηκά σε» καίτοι προγεγεννημένον καὶ ἀεὶ συνόντα ὑπὸ χρόνου μέρει τὸ σήμερον ἄγουσα ἡ Γραφή
 20 σημαίνει ἀεὶ τοῖς καθεξῆς προϊούσιν αὐτὸν συγγενῶσθαι, ἄχρις οὗ τὸ σήμερον καλεῖται. Εἰ ποτε δὲ τὸ σήμερον τοῦ κόσμου τούτου συμπεριορισθεῖ τοῖς τέλεσιν, οὐκέτι γεννᾶται, ἀλλ' ἅπαξ τοῖς ἅπασιν γεγεννημένος καὶ πάντως κριτῆς καὶ δικαστῆς καθεσθεις ζώντων καὶ νεκρῶν εἰς αἰῶνα βασιλεύσει σὺν τῷ Πατρὶ.

25 "Ἴνα δὲ μὴ καὶ τὸ «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδὸν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ» ἐμποιῇ λογισμοὺς τοῖς διεφθορόσι τὴν διάνοιαν, οὐδὲ τοῦτο παριτέον. Οἱ γὰρ ἐρμηνεῖς βραχὺ τι τῆς Ἑβραϊδος ἀκριβείας τῶν Γραφῶν εἰς τὴν Ἑλληνίδα παρατραπέντες εἶπον μὲν «ἔκτισέ με», ἔδρῳ δ' ἂν ἐρευνήσας «ἐποίησέ με». Ὅμως δὲ καὶ τὸ «ἔκτισέ με»
 30 ἀκριβῶς νοούμενον οὐδὲν ἀπᾶδον τοῦ «ἐποίησέ με» δείκνυται. Εἰ γὰρ «Κύριος ἔκτισέ με» εἰρήκει μόνον, ζήτημα ἂν τισὶ καταλελοίπει·

14. Παρμ. 8,25.

15. Ψαλμ. 2,7.

«πρὶν ἀπὸ ὄλα τὰ βουνὰ καὶ κάθε δημιούργημα μ' ἐγέννησε»¹⁴. Προτάσσοντας αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ λόγου ἡ Γραφή τὸν παρουσιάζει ἀναρχο. Γιατὶ τὸ ὄν πού προὑπερβαίνει τὰ πάντα, καὶ μάλιστα ὅταν τὸ λέει πῶς εἶναι πρὶν ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, στρέφει τὸ νοῦ μας στοῦ αἰδίου καὶ ἀναρχο. Γιὰ τὸ πῶς λοιπόν, ἀφοῦ παραμένει πάντοτε μετὸν Πατέρα, τοῦ ἔχει ἐπιτραπεῖ νὰ εἶναι καὶ νὰ ἔχει γεννηθεῖ Υἱός, σοῦ προτείνω μιὰ εἰκόνα, ἐπειδὴ ὁ λόγος δὲν μπορεῖ νὰ φτάσει καὶ ν' ἀποδώσει τὸ κατὰ φύση, τὴν εἰκόνα τῆς ἀκτίνας τοῦ ἡλίου. Κι ἀκόμα πῶς δὲ θὰ πεῖς ὅτι καὶ τὸ φῶς γεννήθηκε ἀπὸ τὸ λυχνάρι; Ἄλλὰ ὅπως δὲν ἐγινε πρῶτα ὁ ἡλιος κι ἔπειτα ἡ ἀκτίνα, ἀλλὰ μαζί μετὸ πού εἶναι ἢ ἐγινε ὁ ἡλιος, εἶναι καὶ ἐγινε καὶ ἡ ἀκτίνα καὶ μαζί μετὸ πού ὑπῆρξε τὸ λυχνάρι, ἄρχισε καὶ τὸ φῶς, καὶ τὸ γέννημα τοῦ λυχνarioῦ δὲ φαίνεται ἔπειτ' ἀπὸ λίγο ἀλλὰ γεννιέται μαζί του, ἔτσι δὲν ἦταν πρῶτα ὁ Θεὸς κι ἀργότερα ἡ σοφία του, δηλαδὴ ὁ Χριστός. Παρόλο πού γεννιέται ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ ὀρθὰ ἡ σοφία ἀποκαλεῖται γέννημα ἐκείνου πού τὴ φανερώνει. Καὶ ἡ φράση «σ' ἔχω γεννήσει σήμερα»¹⁵ ἂν καὶ εἶχε γεννηθεῖ πρωτύτερα καὶ ἦταν πάντοτε μαζί του μετὸ νὰ τοποθετεῖ ἡ Γραφή τὴ γέννησή του στὴ χρονικὴ τομὴ τοῦ σήμερα θέλει νὰ σημάνει ὅτι πάντοτε αὐτὸς γεννιέται μαζί μετὸς ἀνθρώπους πού ἐρχονται συνεχῶς, ὥσπου θὰ λέγεται τὸ σήμερα. Κι ἂν κάποτε τὸ σήμερα τοῦ κόσμου τούτου συμπιεστεῖ ἀνάμεσα στὰ δύο τέλη του, τότε δὲ θὰ γεννιέται πιά, ἀλλά, ἀφοῦ γεννήθηκε μιὰ φορὰ γιὰ ὄλους κι ἀφοῦ κάθισε στοῦ θρόνου τοῦ κριτῆ καὶ δικαστῆ τῶν ζωντανῶν καὶ τῶν νεκρῶν, θὰ βασιλέψει μαζί μετὸν Πατέρα στοὺς αἰῶνες.

Καὶ γιὰ νὰ μὴν προκαλεῖ διαλογισμοὺς σὲ ὄσους ἔχουν χαλασμένο νοῦ ἢ δῆλωση, «ὁ Κύριος μετὸς ἐκτισσε ὅταν ἦταν ν' ἀρχίσει τὴ δημιουργία τῶν ἔργων του»¹⁶, δὲν πρέπει νὰ τὴν προσπεράσομε οὔτε αὐτήν. Κι ἂν οἱ ἐρμηνευτὲς μεταφέροντας στὰ ἑλληνικὰ ἀπομακρύνθηκαν λίγο ἀπὸ τὴν ἐβραϊκὴ ἀκρίβεια τῶν Γραφῶν καὶ εἶπαν «μ' ἐκτισσε» μπορεῖς ἐρευνώντας νὰ βρεῖς τὸ «μὲ δημιούργησε». Ὅμως καὶ τὸ «μ' ἐκτισσε» ὅταν τὸ σκεφτοῦμε προσεκτικὰ φαίνεται ὅτι δὲ διαφωνεῖ μετὸ «μὲ δημιούργησε». Ἄν εἶχε πεῖ μόνο «ὁ Κύριος μ' ἐκτισσε», θ' ἄφηνε σὲ μερικοὺς κάποια ἀπορία,

ἐπεὶ δὲ προσέθηκεν «ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ· εἰς ἔργα αὐτοῦ», σαφῶς ἂν νοοῖτο εἰρηκυῖα Κύριος ἐποίησέ με ἐπιστατεῖν τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ ἀρχὴν τῶν ὁδῶν αὐτοῦ ἐνεχειρίσέ μοι. Πότε γὰρ ἔσχεν ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ ὁ Πατὴρ ἢ πότε οὐκ ἦν ἐνεργῆς ἢ παρὰ τίνος τὸ δύνασθαι καὶ 5 τὸ ἐνεργεῖν εἴληφε; Τὸ γὰρ μὴ ἀεὶ τὰ πάντα ἔχειν παρ' ἑαυτῶ ἐμφαντικόν ἐστι τοῦ παρ' ἄλλου τινὸς εἴληφέναι, ὡς ἕτερόν τινα θεὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ νοεῖσθαι. «Τίς δὲ προέδωκε καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῶ;» φησὶν ἡ Γραφή. Εἰ δὲ παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα, οὐδέποτε «ἄρα ἀρχὴ ὁδῶν αὐτοῦ καὶ ἔργων αὐτοῦ» εὐρεθήσεται, ἀλλ' ἀεὶ ἐνεργῆς. 10 Εἰ δὲ «πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ γέγονε καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν», ἀεὶ ἄρα τὴν ἐργαζομένην σοφίαν παρ' ἑαυτῶ ἔχειν ἀναφανδὸν δείκνυται. Εἰ δὲ ἀεὶ ἐργάζεται ὁ Πατὴρ, χωρὶς δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐδὲν εἰργασται, μάτην τὸ ἐκτίσθαι ὑπειλήφασιν ὕστερόν ποτε δεδημιουργῆσθαι, ἵνα ἐργάζεται. Ἀλλὰ τὸ «ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ» σημαί- 15 νει ὅτι ἐνεχειρίσέ μοι τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ, ἢν' ὧσιν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ἀρχὴν· ἀρχὴν γὰρ οὐ χρονικὴν λέγει, ἀλλὰ τὴν κρατητικὴν. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοί φασιν, ὅτι καὶ «Κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ἐποίησεν». Εἰ δὲ τὸ ἐποίησε ποῖημα καὶ κτίσμα ὀνομάζοιτο, δύο ἂν εἶέν τινες οὐς ἐποίησεν, ἕτερον μὲν Κύριον, ἕτερον δὲ Χριστόν.

20 Χριστὸς δὲ ὅτι βασιλεὺς προσαγορεύεται, οὐδενὶ τοῦτο ἄγνωστον· ἀλλὰ τὸ «ἐποίησε» σημαίνει δύο ἀρχὰς ἐγκεχειρίσθαι αὐτῶ παρὰ τοῦ Πατρός, τὴν μὲν κυριακὴν, τὴν δὲ βασιλικὴν, μᾶλλον δὲ μίαν ἀρχὴν δυσὶ προσηγορίαις γεραιρομένην πλείοσιν. Ἐκάτεροι τοίνυν πεπεισθωσαν οἱ ταῖς ἑκατέραις ἐνεκλημμένοι πλάναις, ὡς ἀεὶ 25 σὸν τῶ Πατρὶ ὁ Υἱὸς γεννητὸς ἅμα καὶ ἀναρχὸς ἐστίν· ἀναρχος μὲν τῶ ἀεὶ συνεῖναι τῶ Πατρὶ, γεννητὸς δὲ τῶ τὸν Πατέρα αἴτιον ἐσηκέναι τοῦ εἶναι· ὡς ἔφημεν ἐπὶ τοῦ λύχνου εἰπόντες ὅτι αἴτιος μὲν αὐτὸς τοῦ φέγγους, οὐ μέντοι πρότερος τοῦ φέγγους, ἀλλ' ὁμόχρονος τυγχάνει· οὕτω καὶ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται καὶ οὐδέποτε παύσεται βασι-

17. Ρωμ. 11,35.

18. Ἰω. 1,3.

ἀφοῦ ὁμως πρόσθεσε «ὅταν ἦταν ν' ἀρχίσει τῆ δημιουργία τῶν ἔργων του», μπορούμε νὰ καταλάβομε μὲ σαφήνεια ὅτι ἔχει πεῖ ὁ Κύριος μὲ δημιούργησε γιὰ νὰ ἐπιστατῶ στὰ ἔργα του καὶ μοῦ ἐμπιστεύθηκε τῆ διακυβέρνηση τῶν ἔργων του'. Πότε ὁ Πατέρας ἀπέκτησε τῆ διακυβέρνηση τῶν ἔργων του ἢ πότε ἦταν ἀνενεργὸς ἢ ἀπὸ ποιόν ἔλαβε τὸ νὰ μπορεῖ καὶ τὸ νὰ ἐνεργεῖ; Γιατὶ ἂν δὲν εἶχε τὰ πάντα στὴν ἐξουσία του σημαίνει ὅτι τὰ ἔχει λάβει ἀπὸ κάποιον ἄλλον, ὥστε νὰ νοεῖται ἕνας θεὸς πρεσβύτερός του. «Ποιὸς τοῦ ἔδωσε κάτι προηγουμένως γιὰ νὰ τοῦ τὸ ἀνταποδώσει;»¹⁷, λέει ἡ Γραφή. Ἐὰν ὁμως εἶχε τὰ πάντα ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, ἄρα δὲ θὰ βρεθεῖ ποτὲ ἡ ἀρχὴ τῆς διακυβέρνησής του καὶ τῶν ἔργων του, ἀλλ' ἐνεργοῦσε πάντοτε. Κι ἂν «ὅλα ἔχουν γίνει μὲσω τοῦ Υἱοῦ»¹⁸ καὶ χωρὶς αὐτὸν δὲν ἔγινε τίποτε, ἀποδεικνύεται ὀλοφάνερα ὅτι εἶχε πάντοτε μαζί του τῆ σοφία ποὺ δημιουργοῦσε. Κι ἂν ὁ Πατέρας ἐργάζεται πάντοτε, καὶ δίχως τὸν Υἱὸ δὲν ἔχει κάνει τίποτε, ἄδικα νόμισαν τὸ 'ὅτι ἔχει κτίσει' ὡς 'ὅτι ἔχει δημιουργήσει' ἀργότερα κάποτε, γιὰ νὰ ἔχει νὰ ἐργάζεται. Ἄλλὰ τὸ 'μ' ἔχει κτίσει ἐπιστάτη τῆς δημιουργίας του', σημαίνει 'ὅτι μοῦ ἐμπιστεύθηκε τῆ διακυβέρνησή του' γιὰ νὰ εἶναι κάτω ἀπὸ τῆ δική μου ἀρχή. Ἐννοεῖ ὄχι χρονικὴ ἀλλὰ τὴν ἐξουσία. Γιατὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι λένε ὅτι καὶ Κύριο καὶ Χριστὸ τὸν ἔκανε¹⁹. Κι ἂν τὸ 'ἐποίησε' περιέχει δύο ὀνόματα τὸ 'ποίημα' καὶ τὸ 'κτίσμα', θὰ ἦταν δύο αὐτοὶ ποὺ δημιούργησε, ἕνας ὁ Κύριος καὶ ἄλλος ὁ Χριστός.

Ὅτι ὁ Χριστὸς ὀνομάζεται βασιλιάς, δὲν εἶναι ἀγνωστο σὲ κανέναν. Ἄλλὰ τὸ 'δημιούργημα' σημαίνει ὅτι ὁ Πατέρας τοῦ ἔχει ἀναθέσει δύο ἀρχές, ἡ μία εἶναι ἀρχὴ ἐξουσίας καὶ ἡ ἄλλη ἀξίωμα βασιλικό, ἢ μᾶλλον μιὰ ἀρχὴ τιμημένη μὲ δύο ὀνόματα. Ἐὰς πειστοῦν λοιπὸν κι αὐτοὶ κι ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν κυλιστεῖ στὶς δύο αὐτὲς πλάνες, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι πάντοτε μαζί μὲ τὸν Πατέρα καρπὸς γέννησης (γεννητὸς) καὶ συνάμα χωρὶς ἀρχὴ (ἀναρχος) ἀναρχος ἐπειδὴ εἶναι πάντοτε μαζί μὲ τὸν Πατέρα, γεννητὸς ἐπειδὴ αἰτία τῆς ὑπαρξῆς του εἶναι ὁ Πατέρας· ὅπως εἶπαμε πρὸ ὀλίγου γιὰ τὸ λυχνάρι, ὅτι ἡ αἰτία τοῦ φωτὸς εἶναι αὐτό, δὲν προηγείται ὁμως ἀπὸ τὸ φῶς ἀλλὰ εἶναι ταυτόχρονα. Ἐτσι θὰ εἶναι καὶ στὴν αἰώ-

19. Πράξ. 2,36.

λεύων, ἐπειδὴ περ οὐδὲ ἤρξατο, ἀλλ' αἰὲν συνηρηγκῶς τῷ Πατρὶ ἑαυ-
 τὸν συνεμφαίνει διὰ τοῦ εἰρηκέναι· «ὁ Πατὴρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζε-
 ται καὶ ἐγὼ ἐργάζομαι»· ἐπιζητεῖ δὲ τὸ «ἕως ἄρτι» τὸ «ἄφ' οὐ»· ἐπειδὴ
 δὲ τὸ «ἄφ' οὐ» ἐν χρόνῳ τυγχάνει, παρὲς τὸ «ἄφ' οὐ» τὸ «ἕως ἄρτι»
 5 μόνον εἰπὼν ἐνέφηεν αἰὲν τὰ πάντα αὐτῷ συνειργάσθαι· ἐργάζεται
 γὰρ ἕως ἄρτι φύων, ζωογονῶν, αὔζων, τὰ πάντα ἡνιοχῶν, καὶ οὐδέ-
 ποτε παύσεται· οὐ γὰρ ἀρμόσει Θεῷ τὸ ἀργεῖν οὐδ' ἀποκαμεῖται ἐρ-
 γαζόμενος, ἵνα παύσῃται.

Οἶμαι μὲν οὖν τοὺς ἀρειοπλανεῖς ὥσπερ συνηγορία κεχρηῆσθαι
 10 τῇ εὐαγγελικῇ φωνῇ λεγούσῃ «ὁ πέμπας με μείζων μου ἔστιν», ἄφ'
 οὐ κτίσμα καὶ ποίημα αὐτὸν ὑπειλήφασι, καὶ τὸ ἀντειπεῖν τῷ προσ-
 αγορεύσαντι διδάσκαλον ἀγαθὸν «οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεὸς»
 ὑπόνοιαν ἐμπεποιηκέναι αὐτοῖς ἄνθρωπον ὄντα καταχρηστικὴν
 προσηγορίαν ἐσχηκέναι τὸ «υἱὸς» καὶ τὸ «οὐδεὶς» οἶδε τὴν συντελε-
 15 στικὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν οὐδ' οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν οὐδὲ ὁ
 Υἱὸς ἐν τοῖς κατὰ Μάρκον εἰημένοις, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος, ἀλλό-
 τριον τῆς πατρικῆς οὐσίας γεγονέναι τὸν Υἱὸν ὑπόνοιαν αὐτοῖς ἐμ-
 ποιεῖν οἶομαι. Οἱ δὲ κατὰ Σαβέλλιον «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν»
 καὶ «ὁ ἐμὲ ἑωρακῶς ἑώρακε τὸν Πατέρα» καὶ τὸ «ὄτε παραδιδῶ
 20 τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ» οὐ μετὰ ἀκριβοῦς κρίσεως ἀνε-
 γνωκότες εἰς τὴν μεγίστην τῆς ἀσεβείας ἐκπεπτώκασι πλάνην, οἴο-
 μενοι διὰ μὲν λειποταξίαν ἀνθρωπίνην προεληλυθέναι τὸν Υἱὸν ἐκ
 τοῦ Πατρὸς προσκαίρως, αὐθις δὲ μετὰ τὴν διόρθωσιν τῶν ἀνθρω-
 πίνων πλημμελημάτων ἀναλελυκότα ἐνδῶναί τε καὶ ἀναμεμίχθαι τῷ
 25 Πατρὶ. Οὐκ ἀνέγνωκας, ὦ Σαβελλιόφρον, καὶ τόδε τὸ χωρίον τῆς
 ἀποστολικῆς γραφῆς, ὃ ἀντισταίῃ σου τῇ δοκῆσει· Φησὶ γὰρ μεθ'
 ἕτερα· «κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἦν ἐνήρ-
 γησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ καθίσας ἐν δεξιᾷ

20. Ἰω. 5,17.

· 21. Ἰω. 14,28.

22. Μάρκ. 10,18.

23. Μάρκ. 13,32.

νιότητα και οὐδέποτε θὰ παύσει νὰ βασιλεύει, ἀφοῦ μῆτε ποῦ ἄρχισε, ἀλλὰ πάντοτε παρουσιάζει τὸν ἑαυτό του νὰ συνεργάζεται μαζί με τὸν Πατέρα λέγοντας· «ὁ Πατέρας μου ἐργάζεται ὡς τώρα καὶ ἐργάζομαι κι ἐγώ»²⁰. Τὸ «ὡς τώρα» ἀναζητεῖ τὸ «ἀπὸ τότε». Ἐπειδὴ ὁμοῦ τὸ «ἀπὸ τότε» ἀνήκει στὸ χρόνο κι ἀφήνοντας τὸ ἀπὸ τότε, εἶπε μονάχα τὸ «ὡς τώρα», φανερώνει ὅτι πάντοτε συνέπραττε μαζί του τὰ πάντα. Γιατὶ ἐργάζεται ὡς τώρα γεννώντας, ζωογονώντας, αὐξάνοντας, κυβερνώντας τὰ πάντα καὶ δὲ θὰ παύσει ποτέ. Δὲ θὰ εἶναι πρέπον στὸ Θεὸ νὰ πέσει σὲ ἀργία οὔτε θ' ἀποκάμει ἀπὸ τὴν ἐργασία, ὥστε νὰ σταματήσει.

Οἱ ἀρειοπλάνητοι λοιπόν, νομίζω, χρησιμοποιοῦν σάν συνήγορο τὸν εὐαγγελικὸ λόγο ποῦ λέει «Ἐκεῖνος ποῦ μ' ἔστειλε εἶναι μεγαλύτερός μου»²¹, ἀφοῦ τὸν θεωροῦν κτίσμα καὶ δημιούργημα, καὶ μετὰ τὴν ἀπάντησή του σ' ἐκεῖνον ποῦ τὸν προσφώνησε «διδάσκαλο ἀγαθὸ», ὅτι «κανένας δὲν εἶναι ἀγαθὸς παρὰ ὁ Θεὸς μονάχα»²², τοὺς δημιούργησε τὴν ὑπόνοια ὅτι εἶναι ἄνθρωπος καὶ ἔλαβε τὸ υἱὸς ὡς καταχρηστικὴ ὀνομασία· καὶ τὸ ὅτι «κανένας δὲ γνωρίζει τὴν ἡμέρα καὶ τὴν ὥρα τῆς συντέλειαις οὔτε οἱ ἄγγελοι τῶν οὐρανῶν οὔτε ὁ Υἱὸς» ποῦ λέει στὸ εὐαγγέλιό του ὁ Μάρκος²³, παρὰ ὁ Πατέρας μόνο, τοὺς δημιουργεῖ, νομίζω, ἄλλη ὑπόνοια ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἄσχετος μετὰ τὴν πατρικὴ οὐσία. Τὰ ρητὰ τώρα «ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας εἴμαστε ἓνα»²⁴ καὶ «ὅποιος ἔχει δεῖ ἐμένα ἔχει δεῖ καὶ τὸν Πατέρα»²⁵ καὶ «ὅταν παραδίδω τὴ βασιλεία στὸν Πατέρα καὶ Θεό»²⁶, οἱ Σαβελλιανοὶ δὲν τὰ διάβασαν μετὰ τὸ σωστὸ νόημά τους κι ἔπεσαν στὴ μεγαλύτερη πλάνη τῆς ἀσέβειας. Νομίζουν ὅτι γιὰ μιὰ ἀνθρώπινη παράβαση προῆλθε ὁ Υἱὸς πρόσκαιρα ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ πάλι, ἀφοῦ ἀποκαταστάθηκαν τ' ἀνθρώπινα πλημμελήματα καὶ μετὰ τὸ θάνατό του, εἰσῆλθε κι ἐνώθη μετὰ τὸν Πατέρα. Δὲ διάβασες, ὁπαδὲ τοῦ Σαβελλίου, κι αὐτὸ τὸ χωρίο τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου, ποῦ θὰ ἀντικρούσει τὴ γνώμη σου; Λέει ἀνάμεσα σὲ ἄλλα· «κατὰ τὴν ἐνέργεια τῆς δυνάμει τῆς ἐξουσίας του, ποῦ ἐνέργησε στὸ Χριστὸ ἐγείροντάς τον ἀπὸ τοὺς νεκροὺς καὶ καθίζοντάς τον στὰ δεξιὰ του στὰ ἐπουράνια πάνω ἀπὸ

24. Ἰω. 10,30.

25. Ἰω. 14,9.

26. Α' Κορ. 15,24.

αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ
 δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ
 αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι». Οὐδ' ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ σε
 πείθει οὐ πρόσκαιρον εἶναι τὸν Υἱόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ ἐν τῷ μέλλοντι
 5 αἰῶνι κατὰ πάντων δίκη ἐγκεχειρίσται τῷ Υἱῷ; «Ὁ γὰρ Πατὴρ»,
 φησί, «κρίνει οὐδένα· τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα τι-
 μῶσι τὸν Υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα»· καὶ ἐτέρωθί σου ὁ Ἀ-
 πόστολος «ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ», φησίν, «ἀπ' οὐρα-
 νοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρὸς διδοὺς ἐκδίκησιν
 10 τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυ-
 ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ὅρα πῶς οἱ μὴ ὑπακούοντες δίκην τί-
 σουσι, φησίν, ὀλεθρον αἰώνιον, ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἀγί-
 οῖς αὐτοῦ. Τίσουσι δὲ τῷ Υἱῷ, ὃν σὺ μηκέτι εἶναι ὑπέληφας.

Εἰ δὲ βούλει γινῶναι ὃ τί ποτέ ἐστι τὸ «ὅταν παραδιδῶ τὴν βα-
 15 σιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ», οὐκ ἀποκρυπτέον σοι, εἰ καὶ δυσεπίδε-
 κτος τῆς ἀληθείας τετύχηκας. Καί μοι δοκεῖ ἀνθεστάναι τῷ παρὰ
 τοῦ Χριστοῦ προστάγματι «μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμ-
 προσθεν τῶν χοίρων», ἀλλὰ Θεὸν μιμησάμενος ἐλπίδων μεθέξω
 καλῶν οὐδὲ τοῖς δυσσεβέσιν ἀποκρύψω τὴν ἀλήθειαν· βρέχει γὰρ
 20 ὁμοίως καὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἴσον ἐκτέταται δικαίοις καὶ ἀδίκους.
 Εἴθ' οὕτω φιλανθρωπούμενος οὐ πεύσῃ τὴν ἀλήθειαν; Οὐχ ὑφέξεις
 τὰς τοῦ νοῦ ἀκοάς, ἵνα πεισθῆς μηδ' ὀτιοῦν πρὸς ἕτερόν τι τῶν ἐν
 ταῖς Γραφαῖς εἰρημένων ἐναντίωσιν εἶναι, ἀλλὰ συνωδὸν καὶ σύμ-
 φωνον τὸ πᾶν τῷ παντὶ τυγχάνειν; Διόπερ οὐ νοητέον κατὰ τὴν σὴν
 25 ὑπόληψιν τὸ «τότε ὑποταγήσεται αὐτὸς τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ
 πάντα»· καὶ «ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ». Εἰ
 γὰρ κατὰ πάντα ὁμοίωτο τῇ ἀνθρωπότητι καὶ συνεπάθησε κατὰ
 τὸν προφήτην· «αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυ-
 νᾶται» καὶ «αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβά-

27. Ἐφ. 1,19 28. Ἰω. 5,22.

29. Β' Θεσ. 1,7. 30. Β' Θεσ. 1,8.

31. Α' Κορ. 15,24. 32. Ματθ. 7,6.

κάθε ἀρχὴ καὶ ἐξουσία καὶ δύναμη καὶ κυριαρχία καὶ κάθε ὄνομα ὄχι μονάχα στὴ ζωὴ αὐτὴ ἀλλὰ καὶ στὴ μελλοντικὴ»²⁷. Οὐτε ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ σὲ πείθει πῶς ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι πρόσκαιρος ἀλλὰ ὅτι καὶ ἡ κρίση ὄλων κατὰ τὴ μέλλουσα ζωὴ ἔχει παραχωρηθεῖ στὸν Υἱό; «Ὁ Πατέρας», λέει, «δὲν κρίνει κανένα»²⁸· ὄλο τὸ δικαίωμα τῆς κρίσης τὸ παραχώρησε στὸν Υἱό, γιὰ νὰ τιμοῦν τὸν Πατέρα. Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο ὁ Ἀπόστολος λέει «κατὰ τὴ φανέρωση τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μὲ τὴ συνοδία τῶν ἰσχυρῶν ἀγγέλων του μὲ φλόγα πύρινη, γιὰ νὰ τιμωρήσει ὄσους δὲν ἀναγνωρίζουν τὸ Θεὸ καὶ δὲν ὑπακούουν στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ»²⁹. Πρόσεχε πῶς ὄσοι δὲν ὑπακοῦν θὰ τιμωρηθοῦν, λέει, «μὲ αἰώνιο ὄλεθρο ὄταν θὰ ἔρθει γιὰ νὰ δοξαστεῖ μαζί μὲ τοὺς ἁγίους του»³⁰. Θὰ τιμωρηθοῦν ἀπὸ τὸν Υἱό, πού ἐσὺ νομίζεις ὅτι δὲν ὑπάρχει καν.

Κι ἂν θέλεις νὰ μάθεις τί σημαίνει τὸ χωρίο «ὄταν παραδίδω τὴ βασιλεία στὸν Πατέρα καὶ Θεὸ»³¹ δὲν πρέπει νὰ σοῦ τὸ κρύψω, παρόλο πού τυχαίνει νὰ μὴ δέχεσαι εὐκολα τὴν ἀλήθεια. Μοῦ φαίνεται καλὸ ν' ἀντισταθῶ στὴν ἐντολὴ τοῦ Χριστοῦ «μὴ βάλετε τὰ μαργαριτάρια σας μπροστὰ στοὺς χοίρους»³², ἀλλὰ θὰ μιμηθῶ τὸν τρόπο τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ συμμεριστῶ κι ἐγὼ τὶς ἀγαθὲς ἐλπίδες καὶ νὰ μὴν κρύψω τὴν ἀλήθεια οὐτε στοὺς ἀσεβεῖς. Γιατὶ καὶ βρέχει καὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἀπλώνεται ἐξίσου σὲ δίκαιους καὶ ἀδικούς³³. Ἀφοῦ λοιπὸν εὐεργετεῖσαι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο δὲ θὰ θελήσεις νὰ πληροφορηθεῖς τὴν ἀλήθεια; Δὲ θ' ἀνοίξεις τὴν ἀκοὴ τοῦ νοῦ σου, γιὰ νὰ πεισθεῖς ὅτι δὲν ὑπάρχει καθόλου ἀντίφαση ἀνάμεσα στὰ χωρία τῆς Γραφῆς, ἀλλὰ καθένα συνάδει καὶ συμφωνεῖ μὲ ὄλα τὰ ἄλλα; Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσομε κατὰ τὴ δικὴ σου ἀποψη τὰ χωρία «τότε θὰ ὑποταχτεῖ αὐτὸς πού τοῦ ὑπέταξε τὰ πάντα»³⁴ καὶ «ὄταν παραδίδω τὴ βασιλεία στὸν Πατέρα καὶ Θεό»³⁵. Ἄν δηλαδὴ ὀμοιώθηκε σὲ ὄλα μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ πόνεσε μαζί τους σύμφωνα μὲ τὸν προφήτη πού λέει «αὐτὸς σηκῶνει τὶς ἁμαρτίες καὶ νιώθει πόνο γιὰ μᾶς»³⁶ καὶ «αὐτὸς πῆρε ἐπάνω

33. Ματθ. 5,45.

34. Α' Κορ. 15,28.

35. Α' Κορ. 15,24.

36. Ἠσ. 53,4.

αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ
 δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ
 αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι». Οὐδ' ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ σε
 πείθει οὐ πρόσκαιρον εἶναι τὸν Υἱόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἡ ἐν τῷ μέλλοντι
 5 αἰῶνι κατὰ πάντων δίκη ἐγκεχειρίσται τῷ Υἱῷ; «Ὁ γὰρ Πατήρ»,
 φησί, «κρίνει οὐδένα· τὴν δὲ κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ, ἵνα τι-
 μῶσι τὸν Υἱὸν καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα»· καὶ ἐτέρωθί που ὁ Ἀ-
 πόστολος «ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ», φησίν, «ἀπ' οὐρα-
 νοῦ μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ ἐν φλογὶ πυρὸς διδοὺς ἐκδίκησιν
 10 τοῖς μὴ εἰδόσι Θεὸν καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσι τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Κυ-
 ρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ». Ὅρα πῶς οἱ μὴ ὑπακούοντες δίκην τί-
 σουσι, φησίν, ὀλεθρον αἰώνιον, ὅταν ἔλθῃ ἐνδοξασθῆναι ἐν τοῖς ἀγί-
 οῖς αὐτοῦ. Τίσουσι δὲ τῷ Υἱῷ, ὃν σὺ μηκέτι εἶναι ὑπέληφας.

Εἰ δὲ βούλει γνῶναι ὃ τί ποτέ ἐστι τὸ «ὅταν παραδιδῶ τὴν βα-
 15 σιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ», οὐκ ἀποκρυπτέον σοι, εἰ καὶ δυσεπίδε-
 κτος τῆς ἀληθείας τετύχηκας. Καί μοι δοκεῖ ἀνθεστάναι τῷ παρὰ
 τοῦ Χριστοῦ προστάγματι «μὴ βάλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἐμ-
 προσθεν τῶν χοίρων», ἀλλὰ Θεὸν μιμησάμενος ἐλπίδων μεθέξω
 καλῶν οὐδὲ τοῖς δυσσεβέσιν ἀποκρύψω τὴν ἀλήθειαν· βρέχει γὰρ
 20 ὁμοίως καὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἴσον ἐκτέταται δικαίοις καὶ ἀδίκοις.
 Εἴθ' οὕτω φιλανθρωπούμενος οὐ πεύσῃ τὴν ἀλήθειαν; Οὐχ ὑφέξεις
 τὰς τοῦ νοῦ ἀκοάς, ἵνα πεισθῆς μηδ' ὀτιοῦν πρὸς ἕτερόν τι τῶν ἐν
 ταῖς Γραφαῖς εἰρημένων ἐναντίωσιν εἶναι, ἀλλὰ συνωδὸν καὶ σύμ-
 φωνον τὸ πᾶν τῷ παντὶ τυγχάνειν; Διόπερ οὐ νοητέον κατὰ τὴν σὴν
 25 ὑπόληψιν τὸ «τότε ὑποταγήσεται αὐτὸς τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ
 πάντα»· καὶ «ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Πατρὶ καὶ Θεῷ». Εἰ
 γὰρ κατὰ πάντα ὁμοίωτο τῇ ἀνθρωπότητι καὶ συνεπάθησε κατὰ
 τὸν προφήτην· «αὐτὸς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυ-
 νᾶται» καὶ «αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἔλαβε καὶ τὰς νόσους ἐβά-

27. Ἐφ. 1,19 28. Ἰω. 5,22. ᾠ.

29. Β' Θεσ. 1,7. 30. Β' Θεσ. 1,8.

31. Α' Κορ. 15,24. 32. Ματθ. 7,6.

κάθε ἀρχή καὶ ἐξουσία καὶ δύναμη καὶ κυριαρχία καὶ κάθε ὄνομα ὄχι μονάχα στὴ ζωὴ αὐτὴ ἀλλὰ καὶ στὴ μελλοντικὴ»²⁷. Οὔτε ἡ εὐαγγελικὴ φωνὴ σὲ πείθει πῶς ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι πρόσκαιρος ἀλλὰ ὅτι καὶ ἡ κρίση ὄλων κατὰ τὴ μέλλουσα ζωὴ ἔχει παραχωρηθεῖ στὸν Υἱό; «Ὁ Πατέρας», λέει, «δὲν κρίνει κανένα»²⁸· ὄλο τὸ δικαίωμα τῆς κρίσης τὸ παραχώρησε στὸν Υἱό, γιὰ νὰ τιμοῦν τὸν Πατέρα. Καὶ σὲ ἄλλο σημεῖο ὁ Ἀπόστολος λέει «κατὰ τὴ φανέρωση τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ μὲ τὴ συνοδίᾳ τῶν ἰσχυρῶν ἀγγέλων του μὲ φλόγα πύρινη, γιὰ νὰ τιμωρήσει ὄσους δὲν ἀναγνωρίζουν τὸ Θεὸ καὶ δὲν ὑπακούουν στὸ εὐαγγέλιο τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ»²⁹. Πρόσεχε πῶς ὄσοι δὲν ὑπακοῦν θὰ τιμωρηθοῦν, λέει, «μὲ αἰώνιο ὄλεθρο ὄταν θὰ ἔρθει γιὰ νὰ δοξαστεῖ μαζί μὲ τοὺς ἁγίους του»³⁰. Θὰ τιμωρηθοῦν ἀπὸ τὸν Υἱό, ποῦ ἐσὺ νομίζεις ὅτι δὲν ὑπάρχει κάν.

Κι ἂν θέλεις νὰ μάθεις τί σημαίνει τὸ χωρίο «ὄταν παραδίδω τὴ βασιλεία στὸν Πατέρα καὶ Θεὸ»³¹ δὲν πρέπει νὰ σοῦ τὸ κρύψω, παρόλο ποῦ τυχαίνει νὰ μὴ δέχεσαι εὐκολὰ τὴν ἀλήθεια. Μοῦ φαίνεται καλὸ ν' ἀντισταθῶ στὴν ἐντολὴ τοῦ Χριστοῦ «μὴ βάλετε τὰ μαργαριτάρια σας μπροστὰ στοὺς χοίρους»³², ἀλλὰ θὰ μιμηθῶ τὸν τρόπο τοῦ Θεοῦ, γιὰ νὰ συμμεριστῶ κι ἐγὼ τίς ἀγαθὲς ἐλπίδες καὶ νὰ μὴν κρύψω τὴν ἀλήθεια οὔτε στοὺς ἀσεβεῖς. Γιατὶ καὶ βρέχει καὶ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ἀπλώνεται ἐξίσου σὲ δίκαιους καὶ ἀδίκους³³. Ἀφοῦ λοιπὸν εὐεργετεῖσαι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο δὲ θὰ θελήσεις νὰ πληροφορηθεῖς τὴν ἀλήθεια; Δὲ θ' ἀνοίξεις τὴν ἀκοὴ τοῦ νοῦ σου, γιὰ νὰ πεισθεῖς ὅτι δὲν ὑπάρχει καθόλου ἀντίφαση ἀνάμεσα στὰ χωρία τῆς Γραφῆς, ἀλλὰ καθένα συνάδει καὶ συμφωνεῖ μὲ ὄλα τὰ ἄλλα; Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσομε κατὰ τὴ δικὴ σου ἄποψη τὰ χωρία «τότε θὰ ὑποταχθεῖ αὐτὸς ποῦ τοῦ ὑπέταξε τὰ πάντα»³⁴ καὶ «ὄταν παραδίδω τὴ βασιλεία στὸν Πατέρα καὶ Θεὸ»³⁵. Ἐν δηλαδὴ ὁμοιώθηκε σὲ ὄλα μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ πόνεσε μαζί τους σύμφωνα μὲ τὸν προφήτη ποῦ λέει «αὐτὸς σηκώνει τίς ἁμαρτίες καὶ νιώθει πόνου γιὰ μᾶς»³⁶ καὶ «αὐτὸς πῆρε ἐπάνω

33. Ματθ. 5,45.

34. Α' Κορ. 15,28.

35. Α' Κορ. 15,24.

36. Ἦσ. 53,4.

στασεν», ἐπεὶ καὶ τὴν δεκτικὴν τούτων σάρκα περιβέβληται· καὶ «ὑπὲρ ἡμῶν», φησὶν, «ἀμαρτίαν ἐποίησεν», οὐ πεποιηκῶς ἀλλ' ὡς πεποιηκῶς, «ἴν' ἡμεῖς δικαιοθῶμεν»· καὶ «γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα, ἵνα τῆς κατάρας ἡμᾶς ἐξαγοράσῃ», καὶ «ἐπικατάρατος»
 5 ὠνόμασται τῇ συμπαθειᾷ συνωνυμῆσαι ἡμῖν ἐλόμενος· εἰ ἐν πᾶσι τούτοις γενόμενος ὡμοιώθη τῇ ἀνθρωπότητι, αὐτὴν τὴν μορφήν τοῦ δούλου ἀναλαβὼν ὡς αὐτὸς ἡνομηκῶς ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ ἴδιον πρόσωπον προβαλλόμενος, ἐνέτρεπε τὸν Πατέρα πρὸς ἔλεον ἐπικαλῶν. Καὶ ὡς οὐχ ὑποτέτακτο τῷ Υἱῷ πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης,
 10 καὶ αὐτὸς ὡς μὴ ὑποτεταγμένος ἐδόκει τε καὶ διείληπτο τὴν ἀνυποταξίαν τοῦ λαοῦ ἐν ὄψεσι τοῦ Πατρὸς ἐπιγραφόμενος· εἰ δέ ποτε πάνθ' ὑποταχθεῖ τῷ Υἱῷ (νῦν γὰρ οὐδέπω ὀρῶμεν πανθ' ὑποτεταγμένα αὐτῷ), ἐρεῖ· «πάνθ' ὑποτέτακταί μοι». Πάντων δὲ αὐτῷ ὑποταγέντων τότε αὐτὸς φανήσεται ὑποτεταγμένος τῷ ὑποτεταχότι
 15 αὐτῷ τὰ πάντα· εἰ γὰρ πάντες ἡμεῖς εἴημεν Χριστοῦ, καὶ Χριστὸς Θεοῦ ἂν εἴη τε καὶ ὑποταχθεῖ. Εἰ δ' ἡμεῖς μὴπω Χριστοῦ, οὐδέπω καὶ Χριστὸς Θεοῦ, ὁ δι' ἡμᾶς ὀδυνώμενος.

Ὅταν οὖν πάντες Χριστοῦ γενώμεθα, τότε ἔσται καὶ Χριστὸς Θεοῦ δι' ἑαυτοῦ τοὺς πάντας ὑποτάττων τῷ Πατρί, οὐς πρότερον
 20 παρ' αὐτοῦ εἰλήφει, «ἵνα ἦ ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσιν». Ἐπεὶ δὲ δοκεῖ πως μὴ ὑποτετάχθαι τῷ Πατρί, τῶν ἐγγεγνημένων ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὧν τὴν εἰκόνα φέρει μὴδέπω ὑποτεταγμένων αὐτῷ. Ὅποτε δὲ ὑποταχθεῖ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε φανήσεται παραδιδούς τὴ βασιλείαν τῷ Πατρί καὶ Θεῷ. Βασιλείαν δὲ νοητέον οὐ τὸ ἀξίωμα τῆς
 25 σκηπτουχίας· οὐδὲ γὰρ ἔτι δεῖται ἀξιώματος βασιλικοῦ ὁ Πατήρ, ἵνα παραλάβῃ τοῦ Υἱοῦ, ὃ πρότερον ὡς εἰς χρῆσιν αὐτῷ συγκεχωρηκῶς ἐτύγγανε, τοῦτο ἀνακαλούμενος. Τοιοῦτο γὰρ αἰνίττεσθαι μοι

37. Ματθ. 8,17.

38. Β' Κορ. 5,21.

39. Γαλ. 3,13.

του τις ἀμαρτίες μας καὶ ὑπέφερε τις ἀρρώστιες μας»³⁷, ἐπειδὴ φόρεσε καὶ τὴ σάρκα ποὺ δέχεται αὐτὰ τὰ πάθη. Καὶ «γιὰ μᾶς», λέει, «τὸν ἔκανε ἀμαρτία»³⁸ χωρὶς βέβαια νὰ τὸν κάνει στὴν πραγματικότητα ἀλλὰ σὰ νὰ τὸν εἶχε κάνει, γιὰ νὰ δικαιωθοῦμε ἐμεῖς. Καὶ «ἐγὶνε γιὰ χάρη μας κατάρρα, γιὰ νὰ μᾶς ἐξαγοράσει ἀπὸ τὴν κατάρρα»³⁹ καὶ ὀνομάστηκε ἐπικατάρρατος προτιμώντας ἀπὸ συμπάθεια νὰ συμμεριστεῖ τὸ ὄνομά μας. Ἐν περνώντας μέσα ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἐγὶνε ὁμοῖος μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ πῆρε ἀκόμη καὶ τὴν ἴδια τὴ μορφή τοῦ δούλου, σὰ νὰ εἶχε ὁ ἴδιος παρανομήσει, προτείνοντας τὸν ἑαυτοῦ γιὰ χάρη τοῦ ἀνθρώπου, προσπαθοῦσε νὰ κάμψει τὸν Πατέρα παρακαλώντας τὸν νὰ δείξει εὐσπλαχνία. Καὶ καθὼς δὲν εἶχε ὑποταχθεῖ στὸν Υἱὸ ὀλόκληρη ἡ ἀνθρώπινη φύση, φαινόταν καὶ αὐτὸς καὶ νομιζόταν ὅτι δὲν εἶχε ὑποταχθεῖ ἀναλαμβάνοντας μπροστὰ στὸν Πατέρα τὴ μὴ ὑποταγή τοῦ λαοῦ. Ἐν κάποτε ὑποταχοῦν ὅλα στὸν Υἱὸ (τώρα δὲ βλέπομε ἀκόμα νὰ ἔχουν ὑποταχθεῖ ὅλα σ' αὐτόν), τότε θὰ πεῖ «ὅλα ἔχουν ὑποταχθεῖ σ' ἐμένα»⁴⁰. Κι ὅταν θὰ ἔχουν ὑποταχθεῖ σ' αὐτόν ὅλα τότε θὰ παρουσιαστεῖ καὶ αὐτὸς ὑποταγμένος σ' αὐτόν ποὺ τοῦ ὑπέταξε τὰ πάντα. Γιατί, ἂν ὅλοι ἐμεῖς εἴμαστε τοῦ Χριστοῦ, θὰ εἶναι καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ ὑποταχθοῦν σ' αὐτόν. Ἐν ὁμοῖως ἐμεῖς δὲν ἀνήκομε ἀκόμα στὸ Χριστό, δὲν εἶναι ἀκόμα καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ποὺ νιώθει ὀδύνη γιὰ μᾶς.

Ἐν ὅταν λοιπὸν φτάσομε νὰ γίνομε ὅλοι τοῦ Χριστοῦ, τότε θὰ εἶναι καὶ ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ὑποτάσσοντας μέσω τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ τοὺς πάντες στὸ Θεό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τοὺς εἶχε λάβει προηγουμένως «γιὰ νὰ εἶναι ὁ Θεὸς τὰ πάντα μέσα στὰ πάντα»⁴¹. Γιατί φαίνεται ὅτι κατὰ κάποιον τρόπο δὲν ἔχει ὑποταχθεῖ στὸν Πατέρα, ἀφοῦ ἐκεῖνοι ποὺ εἶχε ἐγγυηθεῖ ὁ ἴδιος καὶ ποὺ ἔχει πάρει τὴν εἰκόνα τοὺς δὲν εἶχαν ἀκόμα ὑποταχθεῖ σ' αὐτόν. Ἐν ὁμοῖως ὑποταχοῦν σ' αὐτόν τὰ πάντα, τότε θὰ φανερωθεῖ ὅτι παραδίνει τὴ βασιλεία στὸν Πατέρα Θεό. Ὡς βασιλεία δὲν πρέπει νὰ ἐννοήσομε τὸ ἀξίωμα τῆς κατοχῆς τῶν σκήπτρων. Γιατί οὔτε ποὺ χρειάζεται ὁ Πατέρας τὸ βασιλικὸ ἀξίωμα, γιὰ νὰ παραλάβει ἀπὸ τὸν Υἱό, παίρνοντας πίσω ὅ,τι τοῦ εἶχε παραχωρήσει πρωτίτερα πρὸς χρῆση. Νο-

40. Α' Κορ. 15,27.

41. Α' Κορ. 15,28.

δοκαῖς. Ἔτι μὴν ἀσεβεῖς οὐ μόνον εἰς τὸν Υἱὸν ἀναιρῶν αὐτοῦ τὴν
 ὑπόστασιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Πατέρα ἀποφαίνοιν αὐτὸν οὐκ ὄντα βα-
 σιλέα ποτὲ συγκεχορηκότα τῷ Υἱῷ τὴν βασιλείαν, εἶτα ἀποληψό-
 μενον παρ' αὐτοῦ ὡς δεόμενον τοῦ ἀξιώματος. Παραδόσει δὲ αὐτῷ
 5 οὐ τὸ ἀξίωμα, ὡς προέφημεν, τῆς βασιλείας, ἀλλὰ τοὺς βασιλευθέν-
 τας ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὑποταγέντας αὐτῷ. Ταύτην τὴν βασιλείαν προσε-
 νηνοχῶς καὶ παραδεδωκῶς ἐρεῖ· «τοῦτο βασιλείον, τοῦτο ἱεράτευ-
 μα, ἔθνος ἄγιον, λαὸς εἰς περιποίησίν μοι» καὶ «ἰδοὺ ἐγὼ καὶ τὰ παι-
 δία, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός· αὐτὸς γὰρ ἔδωκεν αὐτῷ ὑποτάξας αὐτῷ
 10 πάντα τὰ ἔθνη· «δώσω γάρ σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν
 κατάσχεσίν σου τὰ πέρα τῆς γῆς».

Ἴσθι δὲ καὶ τὸ «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἔσμεν» μὴ ἀναιρεῖν τὴν
 ὑπόστασιν τοῦ Υἱοῦ· ἓν γὰρ εἰσι τὴν οὐσίαν, ἓν τὸ ἀξίωμα, ἓν εἰσι
 τὴν γνώμην, ἓν εἰσι τὴν φρόνησιν, οὐχ ἓν δὲ τὴν ὑπόστασιν. Δειχθή-
 15 σεται δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου, ὅτι τὸ «ἓν» οὐκ ἔστι μιᾶς καὶ τῆς
 αὐτῆς ὑποστάσεως, ὡς πολλάκις τάττεται· ὡς γὰρ ἐπὶ τοῦ φυτεύον-
 τος καὶ τοῦ ποτίζοντος τὸ δ' ἐπιμεριζόμενον ὄνομα διαιρεῖ τὴν ὑπό-
 στασιν, ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον,
 οὕτω τὸ «ἓν» οὐκ ἀναιρετικὸν τῆς ἐτέρας ὑποστάσεως ὑπάρχον νε-
 20 νοησῶ. Μηδετέρου τοίνυν τούτων ἀπᾶδειν ἀλλήλοις ἀποδεδειγμέ-
 νων, ἀλλὰ συμπεφρονηκότων πρὸς τὴν εὐθεῖαν πίστιν, πέπαισο τὰ
 Σαβελλίου φρονῶν, ἔκκλινον ἀπὸ κακοφροσύνης, καὶ ποιήσον ἀγα-
 θόν, τῇ ἀληθείᾳ πειθόμενος

Ἰκανά σοι καὶ ταῦτα μόνα πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ φαῦλα φρονεῖν.
 25 Ἴσθι μοι καὶ σὺ τὴν ἀρειομανῆ Ἀχιλλίου πίστιν δεδυστυχηκός. Τί
 ποτε καταλιπὼν τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν κατὰ τῶν τῆς ἀτιμίας τοῦ Υἱοῦ
 βαράθρον ἐλήλακας, ποίημα αὐτὸν καὶ ἀλλότριον τῆς τοῦ Θεοῦ οὐ-
 σίας ὑποτοπήσας; Οὐχ ἰκανά σοι πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ γεγενῆσθαι ἐκ
 τοῦ Πατρὸς καὶ μόνα τὰ ὀνόματα, ὅτι «σοφία καὶ δύναμις Θεοῦ»
 30 προσηγόρευται; Σοφία καὶ δύναμις ὅτι ἀχειροποίητοι μὲν καὶ ἀκατα-
 σκεύαστοι εἰσιν, ἀρεταὶ δὲ ψυχῆς καὶ ὡσπερ ἀποφοραὶ νοῦ ὑπερρι-

42. Α' Πέτρ. 2,9.

43. Ἐβρ. 2,13.

44. Ψά.μ. 2,8.

45. Ἰω. 10,30.

μίζω, κάτι τέτοιο υπαινίσσεται. Κι ακόμα δείχνεις ασέβεια όχι μονάχα στον Υιό αναιρώντας την υπόστασή του αλλά και στον Πατέρα, δηλώνοντας ότι κάποτε δεν ήταν βασιλιάς, όταν είχε παραχωρήσει τη βασιλεία στον Υιό κι έπειτα την παίρνει πίσω σά νά είχε ανάγκη από τὸ ἀξίωμα. Δὲ θὰ παραδώσει ὁμοῦς σ' αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τῆς βασιλείας, ὅπως εἶπε, ἀλλὰ αὐτοὺς στοὺς ὁποίους εἶχε βασιλέψει καὶ ἦταν ὑπήκοοί του. Προσφέροντας καὶ παραδίδοντας αὐτῇ τῇ βασιλείᾳ θὰ πεῖ· «αὐτὸ εἶναι τὸ βασιλικὸ ἱερατεῖο, τὸ ἅγιο ἔθνος, ὁ λαὸς ποὺ διάλεξα»⁴². Κι ἀκόμα· «νά ἐγὼ καὶ τὰ παιδιὰ ποὺ μοῦ ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεός»⁴³. Γιατὶ αὐτὸς τοῦ τὰ ἔδωσε ὑποτάσσοντας σ' αὐτὸν ὅλα τὰ ἔθνη. «Θὰ σοῦ δώσω κληρονομία σου ὅλα τὰ ἔθνη καὶ θὰ θέσω στὴν κατοχὴ σου τὰ πέρατα τῆς γῆς»⁴⁴.

Μὴν ξεχνᾶς ὅτι καὶ τὸ χωρίο «Ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας εἴμαστε ἓνα»⁴⁵ δὲν ἀναιρεῖ τὴν ὑπόστασι τοῦ Υἱοῦ. Εἶναι ἓνα κατὰ τὴν οὐσία, ἓνα στὸ ἀξίωμα, ἓνα στὴ γνώμη, ἓνα στὴ θέλησι, ὅχι ὁμοῦς ἓνα καὶ στὴν ὑπόστασι. Καὶ θ' ἀποδειχτεῖ κι ἀπὸ τὸν Ἀπόστολο⁴⁶, ὅτι τὸ ἓνα δὲν ἀναφέρεται σὲ μία καὶ τὴν αὐτὴ ὑπόστασι, ὅπως πολλὰ φορὲς λέγεται. Ὅπως δηλαδὴ ἡ λέξι ποὺ ἐπιμερίζεται σὲ φυτεύοντα καὶ σὲ ποτίζοντα διαιρεῖ τὴν ὑπόστασι, καὶ καθέννας θὰ λάβει τὸ δικό του μισθό, ἔτσι καὶ τὸ 'ἓνα' ὡς τὸ ἐννοήσομε ὅτι δὲν ἀναιρεῖ τὴν ἄλλη ὑπόστασι. Κι ἀφοῦ ἀποδείξαμε ὅτι κανένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο δὲν ἀντιβαίνει στὸ ἄλλο ἀλλὰ συμφωνοῦν στὴν ὀρθὴ πίστι, παῦσε νὰ ἔχεις τὰ φρονήματα τοῦ Σαβελλίου, ξέκλινε ἀπὸ τὴν αἵρεσι καὶ πράξε τὸ ἀγαθὸ ἀκούοντας τὴν ἀλήθεια.

Σοῦ ἀρκοῦν κι αὐτὰ μόνο γιὰ ν' ἀποδείξουν τὰ λανθασμένα φρονήματά σου. Μάθε ὅτι κι ἐσὺ δυστύχησες ἀποδεχόμενος τὴν ἀρειομανῆ πίστι τοῦ Ἀχιλλίου. Γιατὶ ἐγκατέλειψες τὸν ἴσιο δρόμο καὶ πήδησες στὰ βάραθρα τῆς περιφρόνησι τοῦ Υἱοῦ, θεωρώντας τὸν δημιούργημα καὶ ξένο πρὸς τὴν οὐσία τοῦ Θεοῦ; Δὲν σοῦ φτάνουν, γιὰ ν' ἀποδείξουν ὅτι ἔχει γεννηθεῖ ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὰ ὀνόματα καὶ μόνο, ποὺ ἔχει πάρει τῆς σοφίας καὶ τῆς δύναμις τοῦ Θεοῦ; Ἀσφαλῶς θὰ συμφωνήσεις μαζί μου ὅτι ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις οὔτε φτιάχνονται μὲ τὰ χέρια οὔτε κατασκευάζονται, ἀλλ' εἶναι ἀρετὲς τῆς ψυχῆς κι ἓνα εἶδος ἀναβλαστήσεων τοῦ νοῦ ποὺ εἶ-

ζωμένον τῇ τῆς σοφίας βλάστη, πάντως ἂν συνεπινεύσειας. Εἰ δ' ἔκτισται καὶ κατεσκευάσται ἡ σοφία ἐν τινι χρόνῳ, ὡς ἔφησ, ἡ παντὸς χρόνου καὶ δημιουργήματος πρεσβυτάτη, τουτέστιν ὁ Υἱός, ὄρα μὴ μοι δοκοῖης ἀπαῖδόν σου τῆς οἰήσεως ἀποφαίνειν τὸ «χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν». Ἡ, εἰ ταύτην ἐκτίθεσθαι φαίης, καὶ τοῦτο ἡμῖν ἀναφανδὸν δείξειν πεπειράσο, ὡς ἑτέρα τις ἂν εἴη σοφία ταύτης πρεσβυτέρα, δι' ἧς ἡ δευτέρα κατεσκευάσται. Ἄνευ γὰρ σοφίας ἀδύνατον κατασκευασθῆναι τι. Διὰ τοῦτο ἀίδιος παρὰ τῷ Πατρὶ ἡ σοφία καὶ πρωτότοκος πάσης κτίσεως, ἵνα δι' αὐτῆς τὰ πάντα κατασκευασθῇ. Καὶ Λόγος δὲ προσηγόρευται ὁ Υἱός, ἵνα γεννητὸς ἀποδειχθῇ καὶ μὴ κτιστὸς ὑποληφθῇ· λόγος γὰρ τίκεται ἀλλ' οὐ κτίζεται, διὰ στόματος μὲν προφερόμενος ἐκ καρδίας δὲ κινούμενος. Ὁ Πατὴρ μαρτυρεῖ μοι λέγων· «ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν»· συνομολογεῖ καὶ ὁ Υἱός· «ἐγὼ ἐκ στόματος Ὑψίστου ἐξῆλθον»· πῶς ἦνεγκέ μου ἡ διάνοια τὸ τηλικούτον ἄχθος τοῦ τολμήματος ποίημα αὐτὸν ὑπειληφύϊα;

Ἀκήκοας τῶν προειληφόντων περὶ τοῦ Υἱοῦ· ἄκουε δὴ καὶ τοῦ νῦν ἐπελθόντος, ὡς τὸ «ἦν» ἐν παρατατικῷ χρόνῳ κείμενον αἰδιότητος ἔχει τὴν σημασίαν· «ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος». Ἀρχὴ δὲ Θεοῦ ἀνθρώπινῳ λόγῳ οὐ κατείληπται. Διὰ τοῦτο δὴ, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρήκαμεν, ὃ δὴ ποτε μέρος λόγου τέθεικεν ἡ Γραφή, τὸ «ἐν ἀρχῇ», νόει μοι ἀρχὴν θεϊκὴν αἰδίσον οὔσαν. Ταύτου δὲ ποθεν σημαντικὸν καὶ τὸ «ἦν». Τὸ δὲ «ὁ Λόγος» τὴν ὁμοούσιον ὑπόστασιν πρὸς τὸν Πατέρα δείκνυσιν· ἵνα δὲ μὴ δοκῶμεν τὸν Υἱὸν εἶναι ποτε, ὅτε ἀφανῆς ἦν ἐν τῷ Πατρὶ κρυπτόμενος, καὶ ἵνα μὴ προφορικὸν λόγον καὶ ἐνδιάθετον ὑπολαμβάνωμεν (τὸν γὰρ τοιοῦτον λόγον ἐν τινι εἶναι χρῆ

47. Ἰω. 1,3.

48. Ψαλμ. 44,2.

49. Ἰω. 1,1.

50. Ἄλογος ἐνδιάθετος ὀνομάζονται ἐν τῇ διανοίᾳ ἡμῶν κρίσεις καὶ συλλογισμοί. Ὁ ἐνδιάθετος λόγος ἐκδηλωθεὶς διὰ τῆς γλώσσης ὀνομάζεται λό-

ναι στις ρίζες του φυτού της σοφίας. Κι αν έχει δημιουργηθεί και κατασκευαστεί σε κάποιο χρόνο, όπως είπε η σοφία, που είναι πρεσβυτάτη από κάθε χρόνο και κάθε δημιούργημα, δηλαδή ο Υιός, πρόσεξε μη φανείς ότι δηλώνεις κάτι που δε συμφωνεί με την οίησή σου, τὸ «χωρίς αὐτὸν δὲν ἐγινε τίποτε»⁴⁷. Ἡ ἂν μᾶς βεβαιώνεις ὅτι αὐτὴν ἐκθέτεις, δοκίμασε νὰ μᾶς δείξεις φανερά και τὸ ἐξῆς, ὅτι μπορεῖ νὰ ὑπάρχει ἄλλη σοφία πρεσβύτερη ἀπὸ αὐτὴν, που κατασκεύασε τὴ δεύτερη. Γιατὶ χωρὶς σοφία εἶναι ἀδύνατο νὰ κατασκευαστεῖ κάτι. Γι' αὐτὸ ἡ σοφία εἶναι αἰδία, κοντὰ στὸν Πατέρα καὶ πρωτότοκη ἀπὸ ὅλη τὴν κτίση, γιὰ νὰ κατασκευαστοῦν ἀπὸ αὐτὴν τὰ πάντα. Ὁ Υἱὸς κλήθηκε καὶ Λόγος, γιὰ νὰ δειχτεῖ πὼς ἔχει γεννηθεῖ καὶ δὲν εἶναι κτίσμα. Ὁ Λόγος γεννιέται, δὲν δημιουργεῖται· τὸν προφέρει τὸ στόμα ἀλλὰ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν καρδιά. Μαρτυρεῖ ὁ Πατέρας που λέει· «ἀνάβρυσε ἡ καρδιά μου Λόγο ἀγαθό»⁴⁸. Συμμαρτυρεῖ καὶ ὁ Υἱὸς· «ἐγὼ βγήκα ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Ὑψίστου». Πὼς βάσταξε ὁ νοῦς μου ἓνα τόσο βαρὺ τόλμημα νὰ τὸν νομίσει κτίσμα;

Ἄκουσες ὅσα εἶπα γιὰ τὸν Υἱό. Ἄκου λοιπὸν κι αὐτὸ που μοῦ ἤρθε τῶρα, ὅτι τὸ «ἦταν» τοῦ παρατατικοῦ χρόνου σημαίνει τὴν αἰδιότητα· «ὁ Λόγος ἦταν στὴν ἀρχή»⁴⁹. Καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ Θεοῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν καταλάβει ὁ ἀνθρώπινος λόγος. Γι' αὐτὸ λοιπὸν, ὅπως εἶπα στὰ προηγούμενα, ὅποιο μέρος τοῦ λόγου ἔβαλε ἡ Γραφή, τὸ «στὴν ἀρχή» νὰ ἐννοήσεις πὼς εἶναι ἀρχὴ θεϊκὴ, αἰδία. Τὸ ἴδιο σημαίνει καὶ τὸ «ἦταν». Ὁ Λόγος δείχνει τὴν ὑπόσταση τὴν ὁμοούσια μὲ τὸν Πατέρα. Καὶ γιὰ νὰ μὴ νομίζομε ὅτι ὁ Υἱὸς κάποτε ἦταν ἀφανὴς καὶ κρυβόταν μέσα στὸν Πατέρα καὶ γιὰ νὰ μὴν τὸν θεωροῦμε λόγο προφορικὸ καὶ ἐνδιάθετο⁵⁰ (αὐτὸς ὁ λόγος πρέπει νὰ ὑπάρχει μέσα σὲ κάποια ἐννοια ἢ μέσα σὲ κάποιο γράμμα, ἐνῶ καθ' ἑαυτὸν δὲν ἔχει ὑπόσταση), γι' αὐτὸ εἶπε ὁ Ἰωάννης «καὶ ὁ Λόγος ἦταν» —ὄχι μέσα στὸ Θεό, ἀλλὰ— «μὲ τὸ Θεό», ἀποδίδοντας στὸ Λόγο ὑπόσταση δική του που ὑπάρχει ἀπὸ τὴν πατρικὴ οὐσία. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο γιὰ νὰ μὴν ἐννοοῦμε τὴ σοφία τῶν τεχνῶν, που ἔχει ἓνας τεχνίτης ἢ ἓνα κατασκεῦασμα, εἶπε «ἦταν μὲ τὸ Θεό», γιὰ νὰ ἐννοήσομε ὅτι εἶναι Θεὸς ἀπὸ Θεό. Καὶ

γος προφορικὸς ἢ ἀπλῶς λόγος'. *Ἐλλ. Γραμμ.* Δ. Ν. Βερναρδάκη, Ἀθήνησι 1880.

έννοία ἢ ἐν γράμματι καθ' ἑαυτὸν ὑπόστασιν οὐκ ἔχοντα), διὰ ταῦτα εἶρηκε καὶ ὁ Ἰωάννης «καὶ ὁ Λόγος ἦν», οὐκ ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ «πρὸς τὸν Θεόν», ἰδίαν ὑπόστασιν ἐπιγράφων τῷ Λόγῳ ἐκ πατρικῆς οὐσίας ὑφεστῶσαν. Τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἵνα μὴ νοοῖτο σοφία ἢ 5 τεχνιτευτική, ἢ τὸ εἶναι ἐν τινι ἔχουσα ἢ ἐν ἀνδρὶ ἢ ἐν κατασκευάσματι, εἶρηκεν «ἦν πρὸς τὸν Θεόν», ἵνα νοηθῇ Θεὸς ἐκ Θεοῦ ὑπάρχων. Πρὸς δὲ καὶ τὴν προσηγορίαν εἶληχε· «καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος»· Θεὸς δὲ ὅτι ἀρχὴν οὐκ ἂν ἔχοι, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἶη Θεός· ὅπερ οὐ μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ φιλοσόφων παῖδες θεσπίζουσιν, ὧν οὐ προσήκῃ σε 10 ἤττονα τὴν κατὰ Θεὸν κεκτῆσθαι γινῶσιν.

Ἴνα δὲ πιστεύωμεν αὐτὸν ὑφεστάναι Θεὸν αὐτὸν ὄντα ἐξ ἑαυτοῦ, ἐμόρφωσεν αὐτὸν ἀνθρωπίνως ὁ Πατὴρ σαρκὶ αὐτὸν περιγράφας, ἵνα ἀνθρωπίναις ὄψεσιν ἐμφανίσῃ τὸν Υἱόν. Καὶ Θεὸν ὄντα εἰδώς ὑφεστάναι, μὴ μοι φαντασθῆς εὐτελέστερον ἢ μικρότερον τὸν 15 Υἱὸν τῷ εἶρηκεναί «ὁ πέμψας με Πατὴρ μείζων μου ἔστιν». Ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐνανθρωποῦντα ταπεινόφροσι λόγοις ἐμφαίνειν τὸ ἑαυτοῦ μέγεθος. Αὐτὸς εἶρηκεν· «ἐπαινεῖτω σε ὁ πέλας καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα». Τί γάρ; Οὐκ ἔδει ταπεινοφροῦντα ἤττονα τοῦ Πατρὸς ἑαυτὸν ἀποδεικνύναι, τοῦ ἀπεριγράπτου καὶ τὰ πάντα πληροῦντος τὸν τέως 20 σαρκὶ περιγραφόμενον καὶ ὄψεσιν ἀνθρωπίναις μετρούμενον; Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ τὸν αἴτιον τοῦ εἶναι μείζονα ἑαυτοῦ ἀποκαλεῖν οὐκ ἀλλότριον ἀληθείας. Εἰ μὴ γὰρ Θεός, ποῦ ἢ σοφία; Καὶ εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, ποῦ ὁ Υἱός; Ὅρα δὲ μοι πάντη καὶ πάντως τὸν Υἱὸν ταπεινοφροῦντα καὶ τὸ θεῖκόν μέγεθος ἅμα ἐνδεικνύμενον, πρῶτον δταν 25 λέγῃ πρὸς τὸν νεανίαν «ἀγαθόν» αὐτὸν προσαγορευόμενα· «τί με λέγεις, ἀγαθόν»; Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός». Καὶ εἰκότως γε τοῦτο ἀπεφήνατο· ὥς γὰρ ἀνθρωπὸς σοὶ πέφνηα', εἶποι ἂν, ὧ νεανία, σὺ δὲ ὡς ἓνα τῶν γραμματέων διδάσκαλόν με προσειπὼν προσέθηκας τὸ «ἀγαθόν». Οὐδεὶς δὲ ἀνθρώπων ἀγαθός, μόνῳ δὲ 30 Θεῷ οἰκειοῦται ἢ προσηγορία. Μάτην ἄρα ὀνόμασας ἀγαθὸν τὸν τέως ἀνθρωπὸν σοὶ πεφνηότα'. Οὕτω γοῦν ἀποφηνάμενος τὴν μὲν ταπεινοφροσύνην τῷ ἀνδρὶ ἐνεδείξατο εἰπὼν «οὐδεὶς ἀγαθός», ὧν ὑπείληφας σὺ· τὸ δὲ «εἰ μὴ εἷς, ὁ Θεός» προσθεὶς αὐτός τε καὶ ὁ Πα-

πήρε και την προσηγορία «και ὁ Λόγος ἦταν Θεός». Εἶναι Θεός, γιατί δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει ἀρχή, ὁπότε δὲ θὰ ἦταν Θεός. Αὐτὸ δὲν τὸ λέμε ἐμεῖς μονάχα, τὸ νομοθετοῦν και οἱ φιλόσοφοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν ἔπρεπε ἐσὺ νὰ ἔχεις κατώτερη γνώση γιὰ τὸ Θεό.

Και γιὰ νὰ πιστέψουμε πὼς αὐτὸς ὑπάρχει ὡς Θεός ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸν ἑαυτὸ του, τοῦ ἔδωσε ὁ Πατέρας μορφή ἀνθρώπου περιορίζοντάς τον μέσα στὴ σάρκα, γιὰ νὰ δείξει τὸν Υἱὸ στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων. Ξέροντας τώρα πὼς ὑπάρχει ὡς Θεός, μὴ μ' ἀπογοητεύσεις και φανταστεῖς πὼς ὁ Υἱὸς εἶναι πιὸ ἀνάξιος και πιὸ ταπεινός, ἐπειδὴ εἶπε «ὁ πατέρας μου πού μ' ἔστειλε εἶναι ἀνώτερός μου»⁵¹. Γιατί ἔπρεπε, ἐνανθρωπισμένος; νὰ φανερώνει τὸ μέγεθός του μὲ λόγια κάπως ταπεινά. Ὁ ἴδιος εἶναι πού ἔχει πεῖ: «νὰ σ' ἐπαινῆ ὁ γείτονάς σου ὄχι ὁ ἑαυτός σου»⁵². Τί ἤθελες νὰ κάνει; Δὲν ἔπρεπε ἀπὸ ταπεινοφροσύνη νὰ παρουσιάσει τὸν ἑαυτὸ του κατώτερο ἀπὸ τὸν Πατέρα, πού δὲν περιγράφεται σὲ ὄρια και ξεχειλίζει τὰ πάντα, αὐτὸς πού τώρα εἶναι περιορισμένος μέσα στὴ σάρκα και πού γίνεται σύμμετρος μὲ τὴν ὄραση τῶν ἀνθρώπων; Ὡστόσο και τὸ ν' ἀποκαλεῖ ἀνώτερό του αὐτὸν πού εἶναι ἡ αἰτία τῆς ὑπαρξῆς του δὲν εἶναι ξένο πρὸς τὴν ἀλήθεια. Ἐὰν δὲν ὑπάρχει ὁ Θεός, πού θὰ βρεθεῖ ἡ σοφία; Ἐὰν δὲν ὑπάρχει ὁ Πατέρας, πού θὰ βρεθεῖ ὁ Υἱός; Πρόσεξε και τοῦτο: μήπως μὲ τὴν ταπεινοφροσύνη τοῦ Υἱοῦ παρουσιάζεται ὁπωσδήποτε ταυτόχρονα και τὸ θεϊκό του μεγαλεῖο. Πρῶτα, ὅταν λέει στὸ νεανία πού τὸν ἀποκάλεσε ἀγαθὸ: «γιατί μὲ ὀνομάζεις ἀγαθὸ; Κανένας δὲν εἶναι ἀγαθός, παρὰ ὁ Θεός μονάχα»⁵³. Αὐτὸ πού εἶπε ἦταν ὀρθό. Σοῦ ἐμφανίστηκε, νέε μου, ὡς ἄνθρωπος, θὰ μπορούσε νὰ τοῦ πεῖ, κι ἐσύ, ἐνῶ μὲ προσφώνησες σὰν ἕνα δάσκαλο ἀπὸ τοὺς γραμματεῖς, μοῦ προσθέτεις και τὸ ἀγαθός. Ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους δὲν εἶναι κανένας ἀγαθός και ἡ ὀνομασία αὐτὴ ἀρμόζει μόνο στὸ Θεό. Ἀδίκως λοιπὸν ὀνόμασες ἀγαθὸ αὐτὸν πού σοῦ φανερώθηκε τώρα ὡς ἄνθρωπος. Μὲ τὴ δηλωση λοιπὸν αὐτὴ ἔδειξε στὸ νέο τὴν ταπεινοφροσύνη λέγοντας: κανένας δὲν εἶναι ἀγαθός ἀπὸ ὄσους νομίζεις ἐσύ, ἐνῶ προσθέτοντας τὸ «παρὰ ὁ Θεός μονάχα», ἀφοῦ αὐτὸς και ὁ Πατέρας εἶναι ἕνα, διατυπώνοντας τὴν ἀλήθεια μὲ τρόπο μυστι-

51. Ἰω. 14,28.

52. Παρμ. 27,2.

53. Μάρκ. 10,18.

τῆρ ἐν ὧν, μυστικῶς ἄρα μετὰ ταπεινοφροσύνης τὴν ἀλήθειαν διεξεληλυθῶς συμμετόχον ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ τῆς ἀγαθότητος ἀπεδείκνυε. Τὸ οὖν «ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν» καὶ τὸ «ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ» ἴσον ἀποδείκνυσι τῷ Πατρὶ. Δεῖ γὰρ εἶναι τέλειον ἐκ τοῦ τελείου Πατρὸς τὸν Υἱόν.

Ἄλλ' ἴσως καὶ τοῦτ' ἂν εἴποις: Ἐἰ ὁ Πατὴρ τέλειος ὧν τὰ πάντα πληροῖ, ποῖος ὑπολείπεται τόπος τῷ Υἱῷ τελείῳ ὄντι εἰς τὸ χωρῆσαι; Ἄλλὰ ἀλλήλων φημὶ γεγονέναι δεκτικούς καὶ χωρητικούς: «ἐγὼ» γάρ, φησὶν, «ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ ἐστίν»· οἱ δὲ ἀλλήλους χωροῦντες ἴσοι ἂν εἶεν ἀλλήλοις τὸ μέγεθος. Πῶς οὖν ἐν ἀλλήλοις γένοιτ' ἂν, πάντως ἀκοῦσαι προήρησαι· δεῖ γὰρ τὸ ἕτερον περιέχεσθαι ὑπὸ τοῦ ἑτέρου. Τὸ γοῦν περιεχόμενον ἐν τῷ περιέχοντι· τὸ δὲ περιέχον οὐκ ἂν περιέχοιτο πάλιν ὑπὸ τοῦ περιεχομένου. Μὴ οἶου τὸν Θεὸν κένωμά τι ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, ᾧ ὑποδέδεκται τὸν περιεχόμενον. Ἐπὶ γὰρ ἀνθρώπων τοῦτο νομιστέον· οὔτε γὰρ ἑτέρων χωρητικοὶ τυγχάνομεν οὐδ' αὖ χωροῦμεν εἰς ἕτερον. Εἰ δὲ καὶ χωροίημεν, κενώματι περιέζομέν τε καὶ περιληφθησόμεθα. Ἐπὶ Θεοῦ δὲ τοιόνδε τι νοητέον· ὥσπερ εἰ ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ δύο ἐπιστήμαι ἢ πλείους συνελθοῦσαι ὁμοῦ τυγχάνοιεν, ἰατρικὴ καὶ φιλοσοφικὴ καὶ ὅσαι ἄλλαι, ὑπ' ἀλλήλων οὐ στενοχωροῦνται ἐν νοῦ καὶ ψυχῆς χώρῳ αἱ πολλαὶ τὸν ἀριθμὸν, εὐρυχωροῦμεναι καὶ ἀλλήλαις ἐνδιδούσαι τόπον, καίτοι γε πληροῦσαι τὴν ψυχὴν καὶ μὴ ὑπεξιοῦσαι ἕτερα τῆς ἑτέρας, ὡς μίαν οὐσίας φαντασίαν παρέχειν τοῖς σκεπτικωτάτοις τῶν ἀνδρῶν, ἐπεὶ καθ' ἑνὸς καὶ ταύτου ἴδρυνται νοῦ, διενηνόχασιν δ' ἀλλήλων, καθότι ἄλλο μὲν ἰατρικὴ, ἕτερον δὲ φιλοσοφικὴ.

Οὕτω δὴ καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς κατὰ τοῦ αὐτοῦ κεχωρηκότες τόπου καὶ ἀλλήλων δεκτικοὶ γεγονότες καὶ ἐν ὄντες, ὡς μικρῷ πρόσθεν ἔφημεν, μόνῃ ὑποστάσει καὶ προσηγορίᾳ θάτερος θατέρου διενήνοχεν, ἐν ἀλλήλοις δὲ τυγχάνουσιν ὄντες. Καὶ ὥσπερ μύρου ὀδω-

54. Ἰω. 10,30.

55. Ἰω. 10,38.

κὸ καὶ μὲ ταπεινοφροσύνη, ἀποδείκνυε ὅτι ἦταν συμμέτοχος τῆς ἀγαθότητος τοῦ Πατέρα. Οἱ δηλώσεις του «ἐγὼ καὶ ὁ Πατέρας εἴμαστε ἓνα»⁵⁴ καὶ «ἐγὼ εἶμαι μέσα στὸν Πατέρα καὶ ὁ Πατέρας μέσα σ' ἐμένα»⁵⁵ τὸν ἀποδεικνύουν ἴσο μὲ τὸν Πατέρα. Γιατὶ βέβαια ὁ Υἱὸς πρέπει νὰ εἶναι τέλειος ἀπὸ τὸν τέλειο Πατέρα.

Ἴσως ὁμοῦ θὰ παρατηρήσεις καὶ τοῦτο. Ἄν ὁ Πατέρας μέσα στὴν τελειότητά του γεμίζει τὰ πάντα, ποιὸς τόπος ἀπομένει γιὰ νὰ χωρέσει ὁ Υἱὸς ποὺ εἶναι τέλειος; Ἀλλὰ νομίζω ὅτι δέχεται καὶ χωρεῖ ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ἀφοῦ λέει· «ἐγὼ βρίσκομαι μέσα στὸν Πατέρα καὶ ὁ Πατέρας μέσα σ' ἐμένα»⁵⁶. Ἀλλὰ ἐκεῖνοι ποὺ χωροῦν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο εἶναι ὁπωςδῆποτε ἴσοι στὸ μέγεθος. Πῶς μποροῦν νὰ εἰσέλθουν ὁ ἓνας μέσα σὲ κάποιον ἄλλο, ἀσφαλῶς θέλησες νὰ τὸ ἀκούσεις; πρέπει δηλαδὴ τὸ ἓνα νὰ περιέχεται ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ περιεχόμενο βρίσκεται μέσα στὸ περιέχον· ἀλλὰ τὸ περιέχον δὲν μπορεῖ πάλι νὰ περιέχεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενο. Μὴ φαντάζεσαι ὅτι ὁ Θεὸς ἔχει μέσα του κάποιο κενὸ χῶρο, ὅπου ὑποδέχεται τὸ περιεχόμενο. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ σκεφτεῖ κανένας γιὰ τοὺς ἀνθρώπους· οὔτε μποροῦμε νὰ χωρέσουμε κάποιον ἄλλο ἐμεῖς, οὔτε νὰ χωρέσουμε ἐμεῖς σ' ἓνα ἄλλο. Ἀλλὰ κι ἂν χωρέσουμε, θὰ περιλάβομε κάποιον καὶ θὰ περιληφθοῦμε σὲ κάποιον ἀπὸ ἓνα κενό. Ὡς πρὸς τὸ Θεὸ ὁμοῦ πρέπει νὰ ἐννοήσουμε κάτι τέτοιο: Μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὅταν βρεθοῦν, συνυπάρχουν δύο ἢ περισσότερες ἐπιστῆμες, ἡ ἱατρικὴ, ἡ φιλοσοφία καὶ ὅσες ἄλλες συνυπάρχουν· κι οἱ πολλὲς αὐτὲς ἐπιστῆμες δὲ στενοχωροῦνται ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη μέσα στὸ χῶρο τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἔχουν ἅπλα καὶ κάνουν τόπο ἢ μιὰ στὴν ἄλλη, παρόλο ποὺ γεμίζουν τὴν ψυχὴ καὶ δὲν ὑποχωροῦν ἢ μιὰ στὴν ἄλλη· στοὺς ἀνδρες ποὺ διαθέτουν μεγάλη δύναμη σκέψης παρέχουν μιὰ φαντασία τῆς οὐσίας, ἐπειδὴ εἶναι ἐγκαθιδρυμένες στὸν ἓνα καὶ ἴδιο νοῦ, διαφέρουν ὁμοῦ μεταξύ τους, κατὰ τὸ ὅτι ἄλλο εἶναι ἡ ἱατρικὴ καὶ ἄλλο ἡ φιλοσοφία.

Ἔτσι λοιπὸν καὶ ὁ Πατέρας καὶ ὁ Υἱὸς χωρώντας μέσα στὸν ἴδιο τόπο, περιέχοντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλο καὶ ὄντας ἓνα, ὅπως εἶπαμε λίγο πρὶν, διαφέρουν ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο μόνο κατὰ τὴν ὑπόσταση καὶ τὴν προσηγορία, ἐνῶ περιέχονται ὁ ἓνας μέσα στὸν

δη ἀέρι ἐνδιαχυθεῖσα κατὰ τοῦ αὐτοῦ χωρίου τ' ἀμφοτέρα τυγχάνον-
 τα τῷ δοκεῖν μὲν συνδιακέχυται, κατ' ἀλήθειαν δ' εὐρήσεις ἕτερον
 μὲν τὸν ἀέρα, ἄλλο δὲ τὴν ὀδωδὴν· ἤδη δὲ καὶ φῶς τὸ ἐξ ἡλίου καὶ
 πνοαὶ τῶν ἀνέμων ἀλλήλων διαπεφυκότα καὶ τῷ δοκεῖν ἀναμει-
 5 γμένα πολλὴν ἔχουσι τὴν διαφορὰν· φῶς γὰρ καὶ ἀνεμοὶ οὐχ ἤκιστα
 διεστῆκασιν ἀλλήλων· τοῦτοις ἀπέικασον τὴν θεότητα καὶ μεῖζόν τι
 τῆς διὰ λόγου ἀποδείξεως διανοηθεῖς εὐροις ἂν τοὺς ἐκατέρους ἐν
 κατ' οὐσίαν καὶ ὁμοφροσύνην καὶ τὸν ἕνα εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν, κα-
 θάπερ προέφημεν, ὑποστάσει καὶ προσηγορίᾳ διαπεπλασμένον.

- 10 Πάντως ἄρα κινήσεις μοι καὶ τοῦτο· Εἰ τὰ πάντα πεπλήρωκεν
 ὁ Πατήρ, αὐθις δὲ καὶ ὁ Υἱός, ποῖος ὑπολείπεται τόπος τῇ ἀντεικει-
 μένῃ δυνάμει; Μεθ' ἑαυτοῦ γὰρ ἔχειν τὸν ἐναντίον οὐκ ἂν ἀρμόζοι
 Θεῶ. Εἰ δ' ὀπη τυγχάνοι καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχων, μὴ καὶ Θεὸς εἴη
 ἐνταυθοῖ, περίγραπτος ἄρα καὶ μερικὸς ἀποδειχθήσεται ὁ Θεός.
 15 Ἀλλὰ φημι ἔγωγε πανταχοῦ εἶναι καὶ μὴ εἶναι ὅπου οὐκ ἔστι Θεός,
 εἰ καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχων τυγχάνοι που ὦν. Οὐδὲ γὰρ αἱ τοῦ ἡλίου
 ἀκτῖνες κατὰ βορβόρων καὶ λύθρων φερόμεναι μολύνονται, ἀλλὰ
 μᾶλλον ἀφανιστικαὶ τυγχάνουσι καταξηραίνουσαι τῷ καύματι· οὕτω
 καὶ «ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκον» προσαγορεύεται καὶ «πῦρ
 20 ἐναντίον αὐτοῦ καυθήσεται, ἵνα τοῖς μὲ προσφιλέσι λύχνος καὶ φῶς
 ᾗ, τοῖς δὲ ἐχθροῖς πῦρ καταναλίσκον»· «Φλογιεῖ», γάρ φησι,
 «κύκλω τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ». Διὸ δὴ καὶ ὁ τῆς κακίας ἀρχων βου-
 λόμενος διαφεύγειν τὰς πυρφόρους τοῦ Θεοῦ βολὰς πάντα τόπον
 διαθεῖ· πανταχοῦ δ' εὐρίσκων τὸν Θεὸν δίδεισι διὰ πάσης ἀνθρωπό-
 25 τητος· εἰ δ' εὐρίσκει τινὰς τῷ Πνεύματι ζέοντας, ἀποφεύγει καὶ τὸν
 παρ' αὐτῶν καύσωνα. Κατάδυσιν δ' εὐρῶν ἐν τινι μὴ ἔχοντι Πνεῦμα
 Θεοῦ σεσαρωμένην καὶ κεκοσμημένην ἐπ' ὀλίγον, ἀναπαεὶς συνα-
 ναλωθήσεται τῷ ὑποδεδεγμένῳ· ὁμοίως γὰρ ἐχθρὸς ὀφθήσεται καὶ

ἄλλο. Κι ὅπως ἡ εὐωδία τοῦ μύρου ποῦ διαχύθηκε μέσα στὸν ἀέρα στὸ ἴδιο μέρος, ἔχουν διαχυθεῖ, ὅπως νομίζουμε, αὐτὰ ποῦ εἶναι δύο, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα θὰ δεῖς πὼς εἶναι ἄλλο ὁ ἀέρας καὶ ἄλλο ἡ εὐωδία. Ἀλλὰ καὶ τὸ φῶς ποῦ ἐκπέμπει ὁ ἥλιος καὶ τὸ φύσημα τῆς αὔρας, ἐνῶ φαίνονται πὼς εἶναι συμπλεγμένα καὶ ἀναμιγμένα μεταξύ τους, ἔχουν ὥστόσο μεγάλη διαφορά. Το φῶς καὶ οἱ ἄνεμοι δὲν διαφέρουν ἐλάχιστα μεταξύ τους. Νὰ παρομοιάσεις μ' αὐτὰ τὴ θεότητα καὶ ὅταν σκεφτεῖς θὰ βρεῖς καλύτερα παρὰ ἀπὸ τὴν ἀπόδειξη μὲ λόγο ὅτι οἱ δύο εἶναι ἕνας κατὰ τὴν οὐσία καὶ τὴν κοινὴ σκέψη, ἀλλὰ καὶ ὁ ἕνας ὅτι εἶναι διαμορφωμένος κατὰ τὴν ὑπόσταση καὶ τὴν ὀνομασία σὲ Πατέρα καὶ Υἱό, ὅπως εἶπαμε.

Ὅπως δὴποτε θ' ἀνακινήσεις καὶ τοῦτο τὸ θέμα: ἂν τὰ πάντα εἶναι πλήρη ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ πάλι κι ἀπὸ τὸν Υἱό, τί χῶρος ἀπομένει γιὰ τὴν ἀντίθετη δύναμη; Δὲν ἀρμόζει στὸ Θεὸ νὰ ἔχει μαζί του τὸν ἀντίπαλο. Ἄν ὅμως ὅπου βρίσκεται ὁ ἄρχοντας τῆς κακίας, δὲν εἶναι ἐκεῖ καὶ ὁ Θεός, ἄρα ὁ Θεὸς θ' ἀποδειχθεῖ περιορισμένος καὶ μερικός. Ἀλλ' ἐγὼ ὑποστηρίζω ὅτι ὁ Θεὸς ὑπάρχει παντοῦ καὶ δὲν εἶναι τόπος ὅπου νὰ μὴν ὑπάρχει ὁ Θεός, παρόλο ποῦ καὶ ὁ ἄρχοντας τῆς κακίας ὑπάρχει κάπου. Οὔτε βέβαια οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ὅταν πέφτουν στὸ βόρβορο καὶ στίς λάσπες μολύνονται, ἀλλὰ μάλλον ἀφανίζουν ἐκεῖνα καταξηραίνοντάς τα μὲ τὴ ζέστη τους. Ἔτσι καὶ ὁ Θεὸς μας ὀνομάζεται «φωτιὰ ποῦ κατατρῶει»⁵⁷ καὶ «φωτιὰ θὰ ἀνάψει μπροστά του»⁵⁸, γιὰ νὰ χρησιμεύει ὡς λυχνάρι καὶ φῶς στοὺς ἀγαπητούς του, ἐνῶ γιὰ τοὺς ἐχθροὺς φωτιὰ ποῦ κατατρῶγει. Γιατὶ λέει: «θὰ τυλίξει ὀλόγυρα μὲ φλόγες τοὺς ἐχθροὺς του»⁵⁹. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἄρχοντας τῆς κακίας θέλοντας ν' ἀποφύγει τὶς πύρινες βολές τοῦ Θεοῦ διατρέχει κάθε τόπο. Κι ἐπειδὴ συναντᾷ παντοῦ τὸ Θεό, περνᾷ ἀνάμεσα ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους. Ἄν βρῖσκει κάποιους μὲ φλογερὸ πνεῦμα, ἀποφεύγει καὶ τὸν καύσωνα ποῦ ἐκπέμπουν κι αὐτοί. Ὅταν ὅμως βρεῖ ἕνα μέρος σαρωμένο καὶ τακτοποιημένο γιὰ νὰ χωθεῖ σὲ κάποιον ποῦ δὲν ἔχει πνεῦμα Θεοῦ, θ' ἀναπαυθεῖ γιὰ λίγο καὶ θὰ γίνεῖ παρανάλωμα μαζί μ' αὐτὸν ποῦ τὸν δέχτηκε. Ὅμοια ἐχθρὸς θὰ φανεῖ κι

57. Ἐβρ. 12,29.

58. Ψαλμ. 49,3.

59. Ψαλμ. 96,3.

ὁ ὑποδεδεγμένος τὸν ἀνταίροντα τῷ Θεῷ φίλον ποιούμενος. Ἰκανῶς οἶμαι πρὸς ἀπόδειξιν καὶ τούτοις ἐπεξίεναι.

Μηδὲ τοῦθ' ὑπολελείφθω μοι λεληθότι ἢ καὶ τῇ πρὸς τὰ ἄλλα ὀρμῇ παραπλεύσαντι, ὥσπερ βιαία συνωσθέντι πνοῇ, πῶς σὺν τοῖς
5 ἅπασιν οὐδ' ὁ Υἱὸς οἶδε τὴν ἡμέραν ὃ ἐν ἑαυτῷ ἔχων τὸν Πατέρα καὶ αὐτὸς ὢν ἐν τῷ Πατρὶ; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ταπεινοφροσύνης ὑπερβολῆς ἔμφασιν ἔχει. Ἐδει γὰρ ὑπερβαλλόντως τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ταπεινοῦν ἑαυτόν, ἐπεὶ καὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν καθ' ὑπερβολὴν κάλλιστα διεδέξατο. Εἰπὼν δὲ μὴ ἐγνωκέναι τὸ μὲν ταπεινοφρονεῖν
10 τοῖς ἀκρωμένοις ἐνέφηεν· ἵνα δὲ μὴ δοκῆ ψευδῆς εἶναι, εἶπεν· Εἰ μὴ ὁ Πατὴρ οἶδε μόνος τῷ μὲν λόγῳ ἀνηνάμενος εἰδέναι, τῇ δὲ δυνάμει τοῦ αἰνίγματος ὁμολογήσας· εἰδότος γὰρ μόνου τοῦ Πατρὸς οἶδεν, ἄρα καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ὧν αὐτὸς καὶ ὁ Πατὴρ. Δύο δὲ ἐκ τούτου κατορθώματα συμβέβηκε τῇ ἀνθρωπότητι, ὑπόθεσις τε ταπεινοφρο-
15 σύνης καὶ συντελείας ἀγνοια, δι' ἣν ὁ βίος συγκεκρότηται. Τί δ' ἂν εἶη δυσεπιγνωστότερον, ἢ ἡμέρα τῆς συντελείας ἢ αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ; Εἰ δὲ τὸν Πατέρα ἔγνω εἰπὼν, «ἵνα γινώσκετέ με, καθὼς γινώσκει με ὁ Πατὴρ, κἀγὼ γινώσκω τὸν Πατέρα», πῶς οὐκ ἂν ἔγνω τὴν ἡμέραν, ἥσπερ καὶ δημιουργὸς αὐτὸς γέγονε; «Χωρὶς γὰρ
20 αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν». Καὶ τοῦτο τοῖς βραχέσι τούτοις ἀποδεδειγμένος ὁ λόγος ὅπως ἔχει, μὴ ἐμποδῶν τινι γίγνοιτο πρὸς τὴν εὐθειαν πίστιν.

Ἵμεῖς οὖν, οἱ κατὰ Σαβέλλιον καὶ Ἄρειον, οἱ ἐν τηλικαύτῃ διαφορᾷ γεγονότες, πᾶσαν ἐπεγνωκότες ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν ἀλη-
25 θειαν, σὺνιτέ μοι πρὸς φιλίαν καὶ εἰς τὸ μεταξὺ τῶν ἀμφοῖν ἐληλυθότες παγίδοι ἐυρήσετε τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, ἢ πορευθέντες ὕψεσθε τὴν αἰώνιον ζωὴν.

αὐτὸς ποὺ τὸν δέχτηκε, κάνοντας φίλο τὸν ἀντάρτη κατὰ τοῦ Θεοῦ. Ἄρκετὰ γιὰ τὴν ἀπόδειξή μου τὰ ὅσα διεξήλθα.

Ἄς μὴ λησιμονήσω καὶ παραλείψω τοῦτο ἢ νὰ τὸ προσπεράσω ὠθούμενος ἀπὸ τὸν σφοδρὸ πόθο μου πρὸς τὰ ἄλλα σὰν ἀπὸ βίαιη πνοή. Πῶς μαζί με ὄλους οὔτε ὁ Υἱὸς δὲν ξέρει τὴν ἡμέρα⁶⁰, αὐτὸς ποὺ ἔχει μέσα του τὸν Πατέρα καὶ ποὺ εἶναι κι ὁ ἴδιος μέσα στὸν Πατέρα; Κι αὐτὸ ὁμοίως ἔχει τὸ νόημα τῆς ὑπερβολικῆς ταπεινοφροσύνης. Ἐπρεπε ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ νὰ ταπεινώσει τὸν ἑαυτὸ του ὑπερβολικά, ἐπειδὴ ὑπερβολικά καλὰ φέρθηκε ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὸ καὶ σ' ὅλη τὴν ἄλλη του πολιτεία. Μὲ τὸ νὰ πεῖ ὅτι δὲ γνωρίζει ἔδειξε στοὺς ἀκροατὲς του νὰ ταπεινοφρονοῦν καὶ γιὰ νὰ μὴ φανεῖ ὅτι ψεύδεται εἶπε: «ἀλλὰ γνωρίζει ὁ Πατέρας μόνο» ἀρνηση μὲ τὸ λόγο ἀλλὰ ὁμολογία μὲ τὸ νόημα τοῦ αἰνίγματος. Γιατί, ἀφοῦ ξέρει μόνο ὁ Πατέρας, ἄρα γνωρίζει καὶ ὁ Υἱὸς ποὺ εἶναι ἓνα μὲ τὸν Πατέρα. Ἀπὸ αὐτὸ ἡ ἀνθρωπότητα πέτυχε δύο σπουδαῖα πράγματα: τὴν ἀρετὴ τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ τὴν ἀγνοια τῆς συντέλειας, γιὰ τὴν ὁποία καταρτίσθηκε ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου. Ποιὸ μπορεῖ νὰ εἶναι πιὸ δυσκολοδιάκριτο, ἢ ἡμέρα τῆς συντέλειας ἢ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς καὶ Πατέρας; Ἄν ὁμοίως γνῶρισε τὸν Πατέρα λέγοντας «γιὰ νὰ μὲ γνωρίζετε, ὅπως γνωρίζει ὁ Πατέρας ἐμένα καὶ ἐγὼ γνωρίζω τὸν Πατέρα»⁶¹, πῶς δὲ θὰ ἤξερε τὴν ἡμέρα, ποὺ ὑπῆρξε καὶ ὁ δημιουργὸς τῆς; Γιατί χωρὶς αὐτὸν δὲν ἔγινε τίποτε. Μὲ τὰ λίγα αὐτὰ ἀποδείχτηκε πῶς εἶναι ὁ λόγος, ὥστε αὐτὸ νὰ μὴν γίνῃ ἐμπόδιο στὴν ὀρθὴ πίστη.

Ἔσεῖς λοιπόν, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Σαβελλίου καὶ τοῦ Ἀρείου, ποὺ φτάσατε σὲ τόσο μεγάλῃ διαφορὰ, ἀφοῦ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἶπαμε καταλάβατε ὅλη τὴν ἀλήθεια, βαδίστε στὴ συμφιλίωση καὶ περνώντας ἀπὸ τὸ ἐνδιάμεσο διάστημα ἀνάμεσα στὶς δύο παγίδες θὰ βρεῖτε τὸ δρόμο τῆς ἀλήθειας, ποὺ βαδίζοντάς τον θ' ἀντικρύσετε τὴν αἰώνια ζωὴ.

60. Ματθ. 24,36.

61. Ἰω. 1015.

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΦΛΑΒΙΑΝΩ: ΕΠΙΣΚΟΠΩ:

1 Οὐκ ἐν καλοῖς, ὡς ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, τὰ ἡμέτερα· προϊόντα
 γὰρ τὰ κακὰ ἐν τοῖς, τὸ ἀδικόν τε καὶ ἀπροφάσιστον καθ' ἡμῶν κινή-
 2 σαισι μῖσος οὐκέτι διὰ στοχασμῶν τινων ὑπονοεῖται, ἀλλ' ἐν παρρη-
 5 δὲ οἱ τέως ἔξω ὄντες τοῦ τοιοῦτου κακοῦ καταρραβυμεῖτε τοῦ παῦ-
 σαι νεμομένην ἐν τῇ γειτονίᾳ τὴν φλόγα, ὡσπερ οὐκ εἰδότες, ὅτι οἱ
 καλῶς περὶ τῶν ἰδίων βουλευσάμενοι τὸν τῶν γειτόνων ἐμπρησμὸν
 ἐν πολλῇ τῇ σπουδῇ καταστέλλουσι, δι' ὧν τοῖς πλησίον βοηθοῦσι
 3 τὸ μὴ δεηθῆναι τῆς ἐπὶ τοῖς ὁμοίοις βοηθείας πραγματευόμενοι. Τί
 10 οὖν ἐστὶν ὃ λέγω; Ἐπιλέλοιπεν τὸν βίον ἢ ὀσιότης, πέφευγεν ἀφ'
 ἡμῶν ἢ ἀλήθεια· τῆς δὲ εἰρήνης πρότερον μὲν τὸν γοῦν ὄνομα εἶχο-
 μεν περιφερόμενον ἐν τοῖς στόμασιν, νῦν δὲ οὐ μόνον ἐκείνη οὐκ
 ἔστιν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἡμῖν ὑπολέλειπται. Ὡς δ' ἂν εἰδείης
 σαφέστερον ὑπὲρ ὧν σχετλιάζω, δι' ὀλίγων σοι τὴν τραγωδίαν ἐκ-
 15 θήσομαι.

4 Ἦσάν τινες οἱ τὸν αἰδεσιμώτατον Ἑλλάδιον δυσμενῶς πρὸς
 ἡμᾶς ἔχειν καταμηνύοντες καὶ πρὸς πάντας διεξιέναι ὡς τῶν μεγί-
 στων αὐτῶ κακῶν αἴτιος εἶην ἐγώ. Οὐκ ἐπειθόμην τοῖς λεγομένοις,
 πρὸς ἑμαυτὸν καὶ τὴν ἐν τοῖς πράγμασιν ἀλήθειαν βλέπων· ὡς δὲ
 20 παρὰ πάντων ὁμοφώνως τὰ αὐτὰ πρὸς ἡμᾶς ἀπηγγέλλετο καὶ συνέ-

1. Ὁ Φλαβιανὸς εἶναι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιόχειας.

ΣΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΦΛΑΒΙΑΝΟ¹

- 1 Δέν πηγαίνει καλά ή κατάστασή μου, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ· οἱ κακές ἐνέργειες ἐκείνων ποὺ κίνησαν ἐναντίον μου τὸ ἄδικο καὶ ἀπροφάσιστο μίσος προχωροῦν καὶ δὲν τις ὑποπτευόμαστε
- 2 μὲ κάποιες εἰκασίες, ἀλλὰ ἐπιδιώκονται φανερὰ σὰ νὰ ἦταν κάποιο κατόρθωμα ἀγαθό. Κι ἐσεῖς ποὺ βρίσκεστε ὡς τῶρα ἔξω ἀπὸ αὐτὸ τὸ κακὸ δείχνετε πλήρη ραθυμία νὰ καταπαύσετε τὴ φλόγα, ποὺ νέμεται τὴ γειτονικὴ σας περιοχὴ, σὰ νὰ μὴν ξέρετε
- 3 ὅτι ὅσοι ἐνδιαφέρονται σωστὰ γιὰ τὰ δικά τους, προσπαθοῦν νὰ σβήσουν μὲ πολὺ προθυμία τὴ φωτιά ποὺ καίει τοὺς γείτονές τους. Μὲ τὴ βοήθεια πρὸς τοὺς γείτοντες ἐξαγοράζετε τὸ νὰ μὴ χρειαστεῖτε βοήθεια γιὰ ὁμοιες περιπτώσεις. Τί ἐννοῶ μ' αὐτὰ ποὺ λέγω; Ἐγκατέλειψε τὴ ζωὴ ἢ ὀσιότητα, ἀναχώρησε ἀπὸ ἀνάμεσά μας ἢ ἀλήθεια· κι ἐνῶ εἴχαμε προηγουμένως τὸ ὄνομα τουλάχιστο τῆς εἰρήνης στὸ στόμα μας, τώρα ὄχι μονάχα ἐκείνη ἀπουσιάζει, ἀλλὰ δὲν ἔχει μείνει οὔτε τὸ ὄνομά της μαζί μας. Γιὰ νὰ καταλάβεις σαφέστερα γιὰ ποιά πράγματα δυσανα-σχετῶ, θὰ σοῦ ἐκθέσω μὲ λίγα λόγια τὴν τραγωδία.
- 4 Ἦταν μερικοὶ ποὺ κατήγγελλαν ὅτι ὁ πολυσέβαστος Ἑλλάδιος² ἦταν ἐχθρικός πρὸς ἐμένα κι ὅτι διηγόταν στοὺς πάντες ὅτι ἐγὼ τοῦ εἶχα προκαλέσει τὰ μεγαλύτερα κακά. Δὲν πιστευα τὰ λεγόμενά τους, κοιτάζοντας τὸν ἑαυτὸ μου καὶ τὴν ἀλήθεια τῶν πραγμάτων. Καθὼς ὁμοῦ ὅλοι ὁμόφωνα μοῦ ἔκαναν αὐτὲς

2. Ὁ Ἑλλάδιος, ἐπίσκοπος Καισαρείας, ἦταν νεκρὸς τὸ 394. Ἄλλὰ ἦταν παρόντες στὴ σύνοδο τῆς Κων/πόλης τόσο ὁ Ἀντιοχείας Φλαβιανὸς καὶ ὁ Γρηγόριος Νύσσης ὅσο καὶ ὁ Παλλάδιος ἐπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας.

βαινεν ταῖς φήμαις τὰ πράγματα, πρέπειν ᾧήθην μὴ περιδεῖν ἀθε-
 5 ράπευτον τὴν ἄρριζόν τε καὶ ἀφύτευτον ταύτην δυσμένειαν. Διδὸ καὶ
 πρὸς τὴν σὴν ἐπέσειλα θεοσέβειαν, καὶ πολλοὺς ἄλλους τοὺς δυνα-
 μένους συμβαλέσθαι τι πρὸς τὸ προκειμένον ἐπὶ τὴν σπουδὴν ταύ-
 5 τὴν παρώρμησα· καὶ τέλος, τὴν μνήμην τοῦ μακαριωτάτου Πέτρου
 παρὰ Σεβαστηνοῖς πρώτως ἀγομένην ἐπιτελέσας, καὶ τὰς συνήθως
 παρ' αὐτῶν ἐπιτελουμένας τῶν ἀγίων μ' μαρτύρων μνήμας κατὰ
 τὸν αὐτὸν χρόνον συνδιαγαγῶν ἐκείνοις, ἐπὶ τὴν ἑμαυτοῦ πάλιν ἐκ-
 κλησίαν ὑπέστρεφον.

6 Καὶ τινος μηνύσαντος κατὰ τὴν ὀρεινὴν αὐτὸν ἐνορίαν διάγειν
 μαρτύρων ἐπιτελοῦντα μνήμας, τὰ μὲν πρῶτα τῆς ὁδοῦ εἰχόμεν, εὐ-
 πρεπέστερον εἶναι κρίνων ἐπὶ τῆς μητροπόλεως γενέσθαι τὴν συν-
 τυχίαν· ὡς δέ τις τῶν γνησίων κατὰ σπουδὴν μοι συντετυχηκῶς ἀρ-
 15 ρωστεῖν αὐτὸν διεβεβαιώσατο, καταλιπὼν ἐν τῷ τόπῳ τὸ δχημα, ἐν
 ᾧ παρὰ τῆς τοιαύτης κατελήφθην φήμης, ἵππῳ τὸ μεταξὺ διήλθον
 διάστημα, κρημνῶδες καὶ ὀλίγου ἀπόρευτον ταῖς τραχυτάταις ἀνό-
 7 δοις. Ἦν δὲ πεντεκαίδεκα σημεῖα, ὡς παρὰ τῶν ἐγχωρίων ἠκούσα-
 μεν, οἷς τὸ ἐν τῷ μέσῳ διεμετρεῖτο διάστημα. Τούτων τὰ μὲν ἐκ πο-
 δὸς τὰ δὲ διὰ τοῦ ἵππου μόλις διελθὼν, ὄρθριος, μέρει τινὶ καὶ τῆς
 20 νυκτὸς συγχρησάμενος, κατὰ τὴν πρώτην τῆς ἡμέρας ὥραν ἐφίστα-
 μαι τοῖς Ἀνδαημονοῖς· οὕτω γὰρ ὀνομάζεται τὸ χωρίον, ἐν ᾧ ἦν ἐκ-
 8 κλησιάζων ἐκεῖνος μετὰ ἄλλων ἐπισκόπων δύο. Ἀποθεν δὲ κατι-
 δόντες ἐξ ἀχένος τινὸς ὑπερκειμένου τῆς κώμης τὴν ἐν τῷ
 ὑπαίθρῳ τῆς ἐκκλησίας συνδρομὴν, βάδην τὸν μεταξὺ διήλθομεν
 25 τόπον, ἐκ ποδός τε προϊόντες αὐτός τε καὶ ἡ μετ' ἐμοῦ συνοδία καὶ
 τοὺς ἵππους διὰ χειρὸς ἐφελκόμενοι· ὥστε φθάσαι ὁμοῦ τὰ δύο γενέ-
 σθαι, ἐκεῖνόν τε ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν ὑποστρέψαι, καὶ
 ἡμᾶς πλησιάσαι τῷ μαρτυρίῳ.

9 Μηδεμιᾶς δὲ γενομένης ἀναβολῆς ἐπέμθη παρ' ἡμῶν ὁ μηνύ-
 30 σων αὐτῷ τὴν παρουσίαν· καὶ μικροῦ διαγεγονότος διαστήματος ὁ
 ὑπηρετούμενος αὐτῷ διάκονος συνέτυχεν ἡμῖν, ὃν παρεκαλέσαμεν
 διὰ τάχους μνηῦσαι, ὥστε ἐπὶ πλεῖον αὐτῷ συνδιαγαγεῖν, ἐφ' ᾧ τε
 καιρὸν εὐρεῖν πρὸς τὸ μηδὲν περιοφθῆναι τῶν ἐν ἡμῖν ἀθεράπευτον.
 10 Μετὰ τοῦτο ἐγὼ μὲν ἐκαθήμην κατὰ τὸ ὑπαιθρον ἀναμένων τὸν εἰς-

3. Δὲν πρόκειται γιὰ τὸν Πέτρο τὸν ἀδελφὸ τοῦ Γρηγορίου ἀλλὰ γιὰ τὸν Πέτρο Ἀλεξανδρείας.

4. Στις 4 Μαρτίου.

- τις ἀναφορὲς καὶ οἱ φῆμες συμφωνοῦσαν μὲ τὰ πράγματα, νόμισα πῶς δὲν ἔπρεπε ν' ἀφήσω χωρὶς νὰ προσπαθήσω νὰ θεραπεύσω αὐτὴν τὴν ἐχθρότητα τῆ δίχως ρίζες καὶ δίχως σπορά.
- 5 Γι' αὐτὸ ἔστειλα γράμμα στὴ θεοσέβειά σου, καὶ παρακίνησα πρὸς αὐτὸ τὸ ἔργο κι ἄλλους πολλοὺς ποὺ μποροῦν νὰ δώσουν κάποια βοήθεια γι' αὐτὸ ποὺ ἀντιμετώπιζα. Τέλος ἀφοῦ τέλεσα τὴν ἑορτὴ τῆς μνήμης τοῦ τρισμακάριου Πέτρου³ στὸς Σεβαστηνοὺς ποὺ ἑορταζόταν πρώτη φορὰ κι ἀφοῦ συνεόρτασα μαζί τους τὴ μνήμη τῶν ἀγίων σαράντα μαρτύρων⁴ τὸν ἴδιο καιρὸ ποὺ συνήθως ἑορτάζουν, ἐπέστρεψα πάλι στὴν ἐκκλησία μου.
- 6 Ὅταν μοῦ ἀνέφερε κάποιος ὅτι αὐτὸς βρισκόταν σ' αὐτὴ τὴν ὄρεινὴ περιοχὴ καὶ τελοῦσε μνήμες ἀγίων, στὴν ἀρχὴ ἀπέφευγα νὰ μεταβῶ ἐκεῖ, κρίνοντας ἀξιοπρεπέστερο νὰ συναντηθοῦμε στὴ μητρόπολη. Ὅταν ὁμως κάποιος εἰλικρινὴς μάρτυρας μὲ συνάντησε βιαστικὰ καὶ μὲ διαβεβαίωσε ὅτι ἦταν ἄρρωστος, ἀφήνοντας τὴν ἄμαξα ἐκεῖ ποὺ ἔλαβα αὐτὴ τὴν εἶδηση, ἔκανα μὲ ἄλογο τὸν ὑπόλοιπὸ δρόμο ποὺ εἶναι γεμάτος γκρεμοὺς καὶ σχεδὸν ἀδιάβατος ἀπὸ τὶς ἀπότομες ἀνηφοριές. Τὸ διάστημα ποὺ ἦταν νὰ κάνουμε τὸ μετροῦσαν ὅπως ἀκούσαμε μὲ δεκαπέντε σημεῖα. Αὐτὰ τὰ πέρασα ἄλλα πεζοὺς κι ἄλλα ἔφιππος, καὶ αὐγὴ-αὐγὴ, περπατώντας κι ἕνα μέρος τῆς νύχτας, παρουσιάζομαι τὴν πρώτη ὥρα τῆς ἡμέρας στὰ Ἄνδαημονά. Ἔτσι ὀνομάζεται τὸ μέρος, ὅπου λειτουργοῦσε μαζί μὲ ἄλλους δύο
- 8 ἐπισκόπους. Ὅταν ἀπὸ μακριὰ ἀπὸ κάποιο αὐχένα πάνω ἀπὸ τὸ χωριὸ εἶδαμε πῶς κάτω τὴ συγκέντρωση τῶν πιστῶν στὸ ὑπαιθρο, περπατήσαμε ὡς ἐκεῖ, προχωρώντας πεζοὶ ἐγὼ καὶ ἡ συνοδία μου τραβώντας τ' ἄλογα ἀπὸ τὰ χαλινάρια, ὥστε καταφέραμε νὰ συμβοῦν ταυτόχρονα καὶ τὰ δύο, ἐκεῖνος νὰ γυρίσει στὸ σπίτι του ἀπὸ τὴ λειτουργία κι ἐμεῖς νὰ πλησιάσουμε στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου.
- 9 Χωρὶς ν' ἀναβάλομε στείλαμε κάποιον νὰ τοῦ μηνύσει ὅτι εἴμαστε ἐκεῖ. Ἀφοῦ πέρασε λίγη ὥρα μᾶς συνάντησε ὁ διάκονος ποὺ τὸν ὑπηρετοῦσε· τὸν παρακαλέσαμε νὰ τοῦ φέρει γρήγορα τὸ μήνυμα, γιὰ νὰ μένομε ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο μαζί του καὶ νὰ βροῦμε καιρὸ νὰ μὴν ἀφήσομε καμιὰ διαφορά
- 10 μας ἀδιευθέτητη. Στὴ συνέχεια ἐγὼ καθόμουν ἐκεῖ στὸ ὑπαιθρο

- καλοῦντα καὶ προεκέιμην ἄκαιρον θέαμα τοῖς ἐπιδημοῦσι κατὰ τὴν
 σύνοδον. Καὶ χρόνος διεγένετο οὐκ ὀλίγος, καὶ νυσταγμὸς ἐπὶ τού-
 τοις καὶ ἀκηδία καὶ ὁ ἐκ τῆς ὁδοῦ κόπος ἐπιτείνων τὴν ἀκηδίαν καὶ
 τὸ θάλλπος ἰσχυρὸν καὶ οἱ πρὸς ἡμᾶς ἀποβλέποντες καὶ ἀλλήλοις διὰ
 5 τῶν δακτύλων ὑποδεικνύοντες (καὶ ἅπαντα τὰ τοιαῦτα οὕτω μοι βα-
 ρέα ἦν, ὡς ἀληθεύειν ἐπ' ἐμοῦ τὸ τοῦ προφήτου ὅτι «ἠκηδίασεν ἐπ'
 11 ἐμὲ τὸ πνεῦμά μου»). Καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἤδη προελθούσης τῆς
 ὥρας εἰσηνέχθη, πολλὰ μεταμεληθεὶς καὶ πρὸ τῆς συντυχίας ὡς
 ἐμαυτῷ τῆς ἀτιμίας ἐκείνης παρασχών τὴν αἰτίαν· καὶ χαλεπώτερον
 10 τῆς παρὰ τῶν ἐχθρῶν μοι γινομένης ὕβρεως ὁ ἐμὸς με λογισμὸς
 ἡνία, μαχόμενος τρόπον τινὰ πρὸς ἑαυτὸν καὶ μεταγινώσκων ἐν
 ὑστεροβουλίᾳ ὑπὲρ ὧν προέθετο.
- 12 Ὡς δ' οὖν μόλις ἠνοίγη ἡμῖν τὰ ἀνάκτορα καὶ τῶν ἀδύτων ἐν-
 τὸς ἐγενόμεθα, οἱ μὲν πολλοὶ ἀπεκλείσθησαν τῆς εἰσόδου, ὁ δὲ ἐμὸς
 15 συνεισηλθε διάκονος, ὃς τῇ χειρὶ τὸ σῶμα ὑπήρειδεν πεπονηκὸς ἐκ
 τοῦ κόπου. Ἐγὼ δὲ προσειπὼν αὐτὸν καὶ ἐπ' ὀλίγον σταθεὶς, ὥστε
 μοι γενέσθαι προτροπὴν εἰς καθέδραν, ὡς οὐδὲν τούτων ἐγίνετο, ἐπί-
 τινος τῶν πόρρωθεν βάθρων διατραπεῖς ἀνεπαυσάμην, ἀναμένων εἰ
 ἄρα τι φθέγγαιτο πρὸς ἡμᾶς εὐμενὲς ἢ τι φιλάνθρωπον ταῖς γούν
 20 ὄφρυσιν ἡμῖν ἐπινεύσειεν. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας τῇ ἐλπίδι τὰ πάντα·
 σιωπὴ γὰρ ἦν τὸ ἀπὸ τούτου νυκτερινὴ καὶ κατήφεια τραγικὴ καὶ
 θάμβος καὶ ἐκπληξις καὶ παντελὴς ἀφωνία καὶ χρόνος οὐκ ἐν μικρῷ
 διαστήματι καθάπερ ἐν μελαίνῃ νυκτὶ δι' ἡσυχίας παρατεινόμενος.
- 13 Ἐγὼ δὲ τούτοις ἐναποπαγεὶς τὴν διάνοιαν διὰ τὸ μηδὲ τῆς κοινῆς
 25 αὐτὸν θελήσαι μεταδοῦναι φωνῆς διὰ τῶν κατημαξευμένων τούτων
 τὴν συντυχίαν ἀφοσιούμενον, οἷον τοῦ 'εὗ ἦκεις' ἢ τοῦ 'πόθεν ἦκεις,'
 ἢ 'ὑπὲρ τίνος; Αὐτόματος, ἢ τίς ἢ τῆς παρουσίας σπουδῆ,' τὴν ἡσυ-
 χίαν ἐκείνην τῆς ἐν ἄδου διαγωγῆς ἐποιοῦμένην εἰκόνα.
- 14 Μᾶλλον δὲ καταγινώσκω τοῦ ὑποδείγματος· ἐν ἄδου γὰρ ἰσο-
 30 νομία πολλή, μηδενὸς τῶν ὑπὲρ γῆς τὴν περὶ τὸν βίον τραγωδίαν ἐρ-
 γαζομένων κἀκείνην τὴν διαγωγὴν διοχλοῦντος· οὐ γὰρ συγκατα-
 βαίνει, καθά φησιν ὁ προφήτης, τοῖς ἀνθρώποις ἡ δόξα, ἀλλὰ κατα-

- περιμένοντας αὐτὸν ποὺ θὰ μὲ καλοῦσε στὸ σπίτι καὶ ἡμουν ἐκτεθειμένος, ἄκαιρο θέαμα, στὰ μάτια δλων ποὺ εἶχαν μαζευτεῖ γιὰ τὴν ἑορτὴ. Πέρασε πολὺ διάστημα, μᾶς ἐπιασε ἐπιπλέον νύστα καὶ πλήξη, ἡ κούραση ἀπὸ τὸ δρόμο ἐπέτεινε τὴν κατάπτωσή μας. Ἡ ζέστη εἶχε δυναμώσει, ὅσοι μᾶς ἐβλεπαν κοιτάζονταν μεταξύ τους καὶ μᾶς ἐδειχναν μὲ τὸ δάχτυλο. Ὅλα αὐτὰ μοῦ ἦταν τόσο δυσάρεστα, ὥστε ἐπαληθεύονταν σ' ἐμένα ὁ λόγος τοῦ προφήτη· «ἡ ψυχὴ μου κυριεύθηκε ἀπὸ ἀθυμία»⁵. Εἶχε προχωρήσει ἡ ὥρα κι ἦταν μεσημέρι ὅταν μὲ πῆραν στὸ σπίτι· εἶχα μετανώσει πικρά, γιὰτὶ εἶχα δώσει ὁ ἴδιος τὴν ἀφορμὴ γιὰ τὴν προσβολὴ αὐτὴν καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ συνάντηση. Πιὸ πολὺ ἀπὸ τὴν προσβολὴ τῶν ἐχθρῶν μου μὲ στενοχωροῦσε ὁ λογισμὸς μου, ποὺ ἀντιμαχοῦσε κατὰ κάποιο τρόπο μὲ τὸν ἑαυτὸ του καὶ σκεπτόμενος ἐκ τῶν ὑστέρων γιὰ ὅ,τι θέλησα νὰ κάνω.
- 12 Μόλις ἀνοίξε λοιπὸν γιὰ μᾶς ἡ πόρτα τῶν ἀνακτόρων καὶ βρεθήκαμε μέσα στὰ ἄδυτα, οἱ πιὸ πολλοὶ ἐμποδίστηκαν νὰ μποῦν, μπῆκε μόνο μαζί μου ὁ διάκονός μου, ποὺ μὲ στήριζε μὲ τὸ χέρι, γιὰτὶ εἶχα ἐξαντληθεῖ ἀπὸ τὴν κούραση. Τὸν χαιρέτησα καὶ στάθηκα λίγο γιὰ νὰ μὲ καλέσουν νὰ καθίσω σ' ἓνα κάθισμα, ἐπειδὴ ὁμως δὲ μοῦ εἶπαν τίποτε τέτοιο, στράφηκα σ' ἓνα ἀπὸ τὰ μακρινὰ σκαμνιά καὶ ἀναπαύθηκα, περιμένοντας ἂν θὰ μοῦ ἔλεγε κανένα καλὸ λόγο ἢ θὰ μοῦ ἔκανε μὲ τὰ φρύδια κανένα νεῦμα συμπάθειας. Ὅλα πῆγαν ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι ἔλπιζα. Ἐπεσε ἀπὸ δῶ καὶ πέρα σιγὴ νυχτερινὴ καὶ κατήφεια ὅπως στὶς τραγωδίες καὶ θάμβος καὶ ἐκπληξη. Δὲν ἐβγαζε ἄχνα κανένας καὶ ὁ χρόνος τραβοῦσε γιὰ πολὺ πολὺ διάστημα μὲ ἀπόλυτη
- 13 ἡσυχία ὅπως σὲ σκοτεινὴ νύχτα. Πάγωσε μ' αὐτὰ ἡ ψυχὴ μου, γιὰτὶ δὲ θέλησε νὰ μᾶς ἀπευθύνει οὔτε τὸν κοινὸ χαιρετισμὸ τιμώντας τυπικὰ τὴ συνάντηση μ' αὐτὰ τὰ τετριμμένα· 'καλῶς ἦλθες', ἢ 'ἀπὸ ποῦ ἐρχεσαι,' ἢ 'γιὰ ποιὸ λόγο; ἔτσι τυχαῖα ἢ τί σημαίνει ἡ ξαφνικὴ παρουσία σου;' Ἐκείνη τὴν ἡσυχίαν τὴν παρομοίασα μὲ τὴν ἡσυχίαν τοῦ Ἄδη.
- 14 Ἄλλὰ μάλλον δὲν εἶναι ἐπιτυχημένο τὸ παράδειγμα. Γιὰτὶ στὸν Ἄδη βασιλεύει πολλὴ ἰσονομία καὶ κανένας ἀπὸ τοὺς ἐπίγειους ποὺ παίζουν τὴν τραγωδίαν τοῦ βίου δὲν ἐνοχλεῖ καὶ τὴ ζωὴ αὐτῆ. Γιὰτὶ, ὅπως λέει ὁ προφήτης, δὲν συγκατεβαίνει ἡ

λιπούσα ἢ ἐκάστου ψυχὴ τὰ νῦν σπουδαζόμενα τοῖς πολλοῖς, ὕβριν λέγω καὶ ὑπερηφανίαν καὶ τῦφον, λιτὴ τις καὶ ἀκατάσκευος ἐπιχωριάζει τοῖς κάτω, ὡς μηδὲν τῶν τῆδε μοχθηρῶν καὶ παρ' ἐκείνοις
15 εἶναι. Πλὴν ἀλλ' ἐμοὶ ἄδης ἢ δεσμωτήριον ἀφεγγές ἢ ἄλλο τι σκυ-
5 θρωπὸν κολαστήριον ἐδῶκει τὰ παρόντα εἶναι, λογιζομένῳ ὄσων ἀγαθῶν ἐγενόμεθα παρὰ τῶν πατέρων ἡμῶν διάδοχοι καὶ οἷα διηγήματα τοῖς μεθ' ἡμᾶς καταλείψομεν.

16 Τί δὲ λέγω τῶν πατέρων τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγαπητικὴν σχέ-
σιν; Θαυμαστὸν γὰρ οὐδὲν ἀνθρώπους ὄντας ἐν ὁμοτίμῳ τῇ φύσει
10 μηδὲν ἐθέλειν πλεον ἀλλήλων ἔχειν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλή-
λους ἠγειῖσθαι ἑαυτῶν ὑπερέχειν· ἀλλ' ἐκεῖνο μάλιστα μου τῆς δια-
νοίας καθήπτετο, ὅτι ὁ πάσης κτίσεως Δεσπότης, «ὁ μονογενὴς
Υἱός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς», «ὁ ἐν ἀρχῇ ὢν», «ὁ ἐν
μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων», «ὁ τὰ σύμπαντα φέρων τῷ ῥήματι τῆς δυ-
15 νάμεως αὐτοῦ», οὐκ ἐν τούτῳ μόνον ἐταπεινώσεν ἑαυτόν, ἐν τῷ διὰ
σαρκὸς ἐπιδημῆσαι τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἀλλὰ καὶ τὸν προδότην
ἑαυτοῦ Ἰούδαν τῷ ἰδίῳ στόματι διὰ φιλήματος προσεγγίζοντα δέχε-
ται καὶ εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν Σίμωνος τοῦ λεπροῦ τὸ μὴ φιληθῆ-
17 ναι παρ' αὐτοῦ ὡς ἀφιλόνητον ὀνειδίζει· ἐγὼ δὲ οὐδὲ ἀντὶ λε-
20 προῦ ἐλογίσθην. Τῷ τίνι ὁ τίς; Τὴν διαφορὰν εὐρεῖν οὐκ ἔχω· τῷ
πόθεν καταβεβηκότη ὁ ποῦ κείμενος; Εἴ γε τὰ τοῦ κόσμου βλέπει τις
τούτου. Εἰ μὲν γὰρ τὰ τῆς σαρκὸς ἐξετάζοι τις, τοσοῦτον ἴσως ἀνε-
παχθές ἐστι λέγειν, ὅτι ὁμότιμον ἐπ' ἀμφοτέρων τὸ εὐγενὲς καὶ ἐλεύ-
18 θερον· εἰ δὲ τὴν ἀληθῆ τινος ἐπιζητοῖ τῆς ψυχῆς ἐλευθερίαν τε καὶ εὐ-
25 γένειαν, ἐπ' ἴσης δοῦλοι τῆς ἀμαρτίας ἀμφοτέροι, ἐπ' ἴσης τοῦ αἵρον-
τος τὰς ἀμαρτίας δεόμεθα. Ἄλλος ἐστὶν ὁ τῷ ἰδίῳ αἵματι τοῦ θανά-
του καὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμᾶς λυτρωσάμενος, ὃς καὶ ἐξηγόρασεν ἡμᾶς

6. Μακκαβ. 2,2.

7. Ἰω. 1,18.

8. Ἰω. 1,1-2

9. Φιλ. 2,6.

10. Ἑβρ. 1,3.

11. Φιλ. 2,8.

δόξα στους ανθρώπους, ἀλλ' ἡ ψυχὴ τοῦ καθενός, ἐγκαταλείποντας ὅσα τώρα ἐπιδιώκουν οἱ πολλοί, ἐννοῶ τὴν ὕβρη, τὴν ὑπερηφάνεια καὶ τὴν ἀλαζονεία, μένει στὰ κάτω ἀπλή καὶ χωρὶς περιττῆς προσποιήσεις, ὥστε καμιὰ κακία δική μας νὰ μὴν
 15 ὑπάρχει καὶ σ' ἐκείνους. Ὡστόσο ἐμένα μοῦ φαίνονταν ὅλα αὐτὰ πῶς εἶναι Ἐδης ἢ σκοτεινὴ φυλακὴ ἢ ἓνας ἄλλος θλιβερός τόπος βασανισμοῦ, καθῶς σκεφτόμουν πόσα ἀγαθὰ κληρονομήσαμε ἀπὸ τοὺς πατέρες μας καὶ τί ἱστορίες θ' ἀφήσομε στους μεταγενεστέρους μας.

16 Καὶ γιατί ἀναφέρω τὴ σχέση ἀγάπης τῶν πατέρων μας μετὰξὺ τους; Δὲν εἶναι καθόλου θαυμαστὸ ἄνθρωποι μὲ τὴν ἴδια φύση νὰ μὴ θέλουν νὰ ἔχουν τίποτε περισσότερο ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀλλὰ νὰ νομίζουν ὅτι οἱ ἄλλοι ὑπερτεροῦν ἀπὸ αὐτοὺς στὴν ταπεινοφροσύνη. Καὶ πῶς πολὺ ἐκεῖνο μ' ἐνοχλοῦσε ψυχικά, ὅτι ὁ Κύριος ὄλης τῆς κτίσης⁶, «ὁ μονογενὴς Υἱὸς ποῦ εἶναι μέσα στους κόλπους τοῦ Πατέρα»⁷, «αὐτὸς ποῦ ἦταν στὴν ἀρχή»⁸, «ποῦ ἔχει τὴ μορφή τοῦ Θεοῦ»⁹, «αὐτὸς ποῦ κυβερνᾷ τὰ σύμπαντα μὲ τὸ δυνατό του λόγο»¹⁰, δὲν ἐπέβαλε στὸν ἑαυτό του αὐτὴ μόνο τὴν ταπείνωση, νὰ ἐπιδημήσει δηλαδὴ στους ἄνθρωπους φορώντας τὴ σάρκα, ἀλλὰ δέχεται ἀκόμα καὶ τὸν προδοτὴ τοῦ Ἰουδα νὰ τὸν πλησιάζει καὶ νὰ τὸν φιλεῖ μὲ τὸ ἴδιο του τὸ στόμα¹¹ καὶ μπαίνοντας στὴν οἰκία τοῦ Σίμωνα τοῦ λεπροῦ¹² τὸν κατηγορεῖ γιὰ ἔλλειψη φιλανθρωπίας, ἐπειδὴ δὲν
 17 τοῦ ἔδειξε ἀγάπη. Ἐγὼ δὲ θεωρήθηκα οὔτε σὰν λεπρός. Ποιὸς ἦμουν ἐγὼ καὶ ποιὸς ἐκεῖνος; Δὲ μπορῶ νὰ βρῶ τὴ διαφορὰ. Ἄπὸ ποῦ κατέβηκε αὐτὸς καὶ ποῦ βρισκόμουν ἐγὼ; Ἄν βέβαια προσέχει κανένας τὰ πράγματα τοῦ κόσμου τούτου. Ἄν ἐξετάζει τὰ σχετικὰ μὲ τὴ σάρκα, εἶναι ἴσως τόσο ἀνώδυνο νὰ ποῦμε
 18 ὅτι ἔχομε καὶ οἱ δύο τὴν ἴδια εὐγένεια καὶ ἐλευθερία. Ἄν ὁμως ἐπιδιώκει κανένας τὴν ἀληθινὴ ἐλευθερία κι εὐγένεια τῆς ψυχῆς, εἴμαστε καὶ οἱ δύο ἐξίσου δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας¹³, κι ἐξίσου χρειαζόμαστε αὐτὸν ποῦ σηκώνει τίς ἁμαρτίες τοῦ κόσμου¹⁴. Ἄλλος εἶναι αὐτὸς ποῦ μὲ τὸ ἴδιο του αἷμα μᾶς λῦτρωσε ἀπὸ τὸ θάνατο καὶ τὴν ἁμαρτία, ποῦ μᾶς ἐξαγόρασε¹⁵ καὶ δὲν ἔδειξε

12. Λουκᾶ 7,44-45. Ματθ. 26,6. Μαρ. 14,3. 14. Ἰω. 1,29. Α' Ἰω. 3,5.

13. Ἰω. 8,34. Ρωμ. 6,17-20.

15. Γαλ. 4,5.

καὶ ὑπερηφανίαν τινὰ κατὰ τῶν ἐξαγορασθέντων οὐκ ἐπεδείξατο, ὁ νεκροῦς εἰς ζωὴν ἀνακαλούμενος, ὁ πᾶσαν ἐξιώμενος ἀρρωστίαν καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων.

19 Ἐπεὶ οὖν ὁ καθ' ἡμῶν τύφος καὶ ὁ τῆς ὑπερηφανίας ὄγκος μικροῦ δεῖν τῷ οὐρανίῳ ὕψει στενοχωρούμενος ἦν, ὕλην δέ τινα καὶ ἀφορμὴν πρὸς τὴν νόσον οὐδεμίαν ἐώρων, ὅθεν συγγνωστὸν γίνεται τὸ τοιοῦτον πάθος ἐπὶ τῶν ἐκ περιστάσεώς τινος ταύτην ἀναλαμβάνοντων τὴν νόσον, ὅταν ἢ γένος ἢ παιδείυσις ἢ ἀξιώματος ὑπεροχὴ τὰ χαυνότερα ἤθη διαφυσήσῃ, οὐκ εἶχον ὅπως ἐμαυτὸν ἀτρεμεῖν
10 νουθετήσω, διοιδούσης μοι πρὸς τὴν ἀλογίαν τῶν γινομένων ἔνδοθεν τῆς καρδίας καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς λογισμοὺς διαπτυούσης. Ὅτε καὶ μάλιστα τὸν θεῖον ἠγάσθην Ἀπόστολον, οὕτως ἐναργῶς τὸν ἐμφύλιον ἡμῖν διαγράφοντα πόλεμον, λέγοντα εἶναί τινα ἐν τοῖς μέλεσι νόμον ἀμαρτίας τὸν ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ
15 νοῦς καὶ ποιῶντα πολλάκις ἐαυτῷ τὸν νοῦν αἰχμάλωτόν τε καὶ ὑποχείριον, ταύτην ἐν ἐμαυτῷ βλέπων τῶν δύο λογισμῶν τὴν ἐξ ἐναντίου παράταξιν, τοῦ τε χαλεπαίνοντος πρὸς τὴν ἐξ ὑπερηφανίας ὕβριν καὶ τοῦ τὸ διοιδοῦν καταστέλλοντος.

21 Ἐπεὶ δὲ κατὰ Θεοῦ χάριν ἐπεκράτησεν ἡ κρείττων ροπή, τότε πρὸς αὐτὸν εἶπον ἐγώ· Ἐπεὶ ἄρα τί σοι τῶν περὶ τὴν θεραπείαν τοῦ σώματος σπουδαζομένων τῇ παρουσίᾳ μου βλάπτεται, καὶ ὑπεξεληθεῖν ἔστιν εὐκαιρον; Τοῦ δὲ εἰπόντος, μὴ χρῆζειν τοῦ θεραπευθῆναι τὸ σῶμα, εἶπόν τινας λόγους πρὸς αὐτὸν θεραπευτικούς, ὡς οἷόν τε
22 ἦν· κάκεινου δι' ὀλίγων τὸ ἐπὶ πολλοῖς ἀδικήμασιν τὴν καθ' ἡμῶν ἔχειν λύπην ἐνδειξαμένου, ταῦτα πρὸς αὐτὸν ἀπεκρινάμην ἐγώ, ὅτι Ἐν ἀνθρώποις πολλὴν ἔχει δύναμιν πρὸς ἀπάτην τὸ ψεῦδος, τὸ δὲ θεῖον κριτήριον τὸν ἐξ ἀπάτης παραλογισμὸν οὐ προσδέχεται. Ἐμοὶ δὲ τοσοῦτον πέποιθεν ἐν τοῖς πρὸς σὲ πράγμασιν ἢ συνειδήσις, ὡς εὐχέσθαι τῶν μὲν ἄλλων ἀμαρτιῶν γενέσθαι μοι τὴν συγχώρησιν, εἰ
30 δέ τι κατὰ σοῦ πέπρακται μοι, τοῦτο μεῖναι εἰς τὸ διηνεκὲς ἀσυγχώ-

16. Ρωμ. 4,17.

17. Ρωμ. 7,23.

καμιά υπερηφάνεια σ' εκείνους που είχε εξαγοράσει, αυτός που ανακαλεί τους νεκρούς στη ζωή¹⁶, αυτός που θεραπεύει τέλεια κάθε αρρώστια ψυχῶν καὶ σωμάτων.

19 Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἐναντίον μας ἔπαρση καὶ ἡ ἀκαταδεξιά τῆς ὑπαρηφάνειας λίγο ἀκόμα καὶ δὲ χωροῦσε οὔτε ὡς τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ, κι ἐγὼ δὲν ἐβλεπα κανένα περιστατικό καὶ καμιά αἰτία γιὰ τὸ πάθος αὐτὸ, πὺ νὰ συγχωροῦν τὸ πάθος αὐτὸ σ' ἐκείνους πὺ ἀπὸ κάποιο περιστατικό ἀρρωσταίνουν αὐτὴ τὴ νόσο, ὅταν ἀναρριπίσει τὰ χαμηλότερα ἐλατήρια ἢ ἡ καταγωγή ἢ ἡ μόρφωση ἢ ὑπεροχὴ στὸ ἀξίωμα, δὲν ἤξερα πῶς νὰ συμβουλέσω τὸν ἑαυτὸ μου νὰ ἡσυχάσει· ἡ καρδιά στὸ στῆθος μου πῆγαινε νὰ σπάσει ἀπὸ τὸν παραλογισμό ὅσων γίνονταν καὶ ἀρ-

20 νιόταν τὶς σκέψεις γιὰ ὑπομονή. Τότε θαύμασα ἀκόμα πὺ πολὺ τὸν θεῖο Ἀπόστολο, πὺ περιγράφει μὲ τόση καθαρότητα τὸν ἐμφύλιο πόλεμο μέσα μας καὶ λέει πῶς ὑπάρχει μέσα στὰ μέλη μας ἕνας νόμος τῆς ἁμαρτίας πὺ ἀντιμάχεται τὸ νόμο τοῦ νοῦ μας¹⁷ καὶ πὺ συχνὰ κάνει αἰχμάλωτο καὶ ὑποχείριό του τὸ νοῦ. Αὐτὸ γιὰ ἐβλεπα μέσα μου τὴν ἀντιπαράταξη τῶν δύο λογισμῶν, τόσο τοῦ λογισμοῦ πὺ ἐξεγειρόταν γιὰ τὴν προσβολὴ τῆς υπερηφάνειας, ὅσο κι ἐκείνου πὺ προσπαθοῦσε νὰ καταστείλει τὴν ἐξέγερση.

21 Κι ἀφοῦ μὲ τὴ χάρι τοῦ Θεοῦ ἐπικράτησε ἡ καλύτερη τάση, τότε εἶπα σ' αὐτὸν· 'Μήπως ἡ παρουσία μου ἐπηρεάζει τὴ θεραπεία πὺ πρέπει νὰ κάνεις γιὰ τὸ σῶμα σου καὶ εἶναι καιρὸς νὰ ἀποχωρήσω;'. Ἐκεῖνος ἀπάντησε ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκη θεραπείας τὸ σῶμα του. Τοῦ ἀπηύθυνα τότε μερικοὺς λόγους

22 καθησυχαστικούς, ὅσο γινόταν. Κι ὅταν ἐκεῖνος μᾶς ἐδειξε μὲ λίγα λόγια ὅτι ἦταν πικραμένος μαζί μου γιὰ πολλὰ ἀδικήματα, τοῦ ἔδωσα τὴ παρακάτω ἀπάντηση· 'Μέσα στοὺς ἀνθρώπους τὸ ψεῦδος ἔχει μεγάλη δύναμη νὰ ἐξαπατᾷ, ἀλλὰ τὸ θεῖο δικαστήριο δὲν ὑπολογίζει τὸν παραλογισμό πὺ προκαλεῖ ἢ ἀπάτη. Ἐγὼ ὅμως ἔχω τόσο ἡσυχὴ τὴ συνειδησή μου στὰ μεταξύ μας ζητήματα, ὥστε εὐχομαι νὰ μοῦ συγχωρηθοῦν ὅλα τὰ ἄλλα ἁμαρτήματά μου, ἂν ὅμως ἔχω κάνει κάτι ἐναντίον σου αὐτὸ νὰ

23 μείνει ἀσυγχώρητο στὸν αἰῶνα'. Δυσανασχέτησε μ' αὐτὸ πὺ

- 23 ρητον'. Σχετλιάσας δὲ τῷ λόγῳ, οὐκέτι προστεθῆναι τὰς ἀποδείξεις
τοῖς εἰρημένοις ἐδέξατο.
- 24 Ὡρα ἦν πλείων ἢ κατὰ τὴν ἕκτην, καὶ τὸ λουτρὸν εὐτρεπὲς καὶ
ἐν παρασκευῇ ἢ ἔστιασις καὶ σάββατον ἢ ἡμέρα καὶ μαρτύρων τιμῆ·
5 καὶ πάλιν ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελίου πῶς μιμεῖται τὸν τοῦ Εὐαγγε-
λίου Δεσπότην; Ὁ μὲν μετὰ τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίων καὶ
πίνων ἀπελογεῖτο τοῖς ὄνειδίζουσιν ὡς κατὰ φιλανθρωπίαν τοῦτο
ποιῶν, ὁ δὲ ἄγος κρίνει καὶ μίασμα τὴν ἐπὶ τραπέζης κοινωνίαν.
- 25 Μετὰ τὸν κόπον ἐκείνον ὃν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ὑπέστημεν, μετὰ τὸ
10 θάλλπος τὸ τοσοῦτον ἐν ᾧ ὑπαίθριοι ταῖς θύραις αὐτοῦ προσκαθήμε-
νοι κατεφρύγημεν, μετὰ τὴν σκυθρωπὴν ἐκείνην κατῆφειαν ἦν ἐν
ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ γεγονότες ἀνέτλημεν, ἀποπέμπεται ἡμᾶς πάλιν ἐπὶ
τὸ αὐτὸ διάστημα διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ τάλαιπωροῦντας ἐν ἐκλελοι-
πότι ἤδη καὶ καταπεπονημένῳ τῷ σώματι· ὥστε μόλις ἡμᾶς περὶ
15 δειλὴν ὄψιαν, πολλὰ διὰ μέσου κακοπαθήσαντας, καταλαβεῖν τὴν
συνοδίαν· καὶ γὰρ τι καὶ νέφος ἐκ λαίλαπος κατὰ τὸ ἀθρόον ἐν τῷ
ἀέρι γενόμενον αὐτῶν τῶν μυελῶν ἡμῶν λάβρω τῷ ὄμβρῳ καθίκε-
το· ἀπαρασκευοὶ γὰρ ἦμεν διὰ τὸ υπερβάλλον θάλλπος ὡς πρὸς ὑετοῦ
26 φυλακὴν. Πλὴν ἀλλὰ κατὰ Θεοῦ χάριν, ὡς οἱ ἀπὸ κλύδωνος ἢ ναυα-
20 γίου περισωθέντες, ἄσμενοι τὴν συνοδίαν ἡμῶν κατελάβομεν, καὶ
ἀναπαυσάμενοι τὴν νύκτα μετὰ ἀλλήλων, ζῶντες μέχρι τῶν ἡμετέ-
ρων διεσώθημεν τόπων, τοῦτο προσλαβόντες ἐκ τῆς συντυχίας, ὅτι
πάντων τῶν πρότερον γεγονότων ἢ ἐναγχος γενομένη καθ' ἡμῶν
ὑβρις τὴν μνήμην ἀνενεώσατο.
- 27 Καί τι ἀναγκαζόμεθα λοιπὸν καὶ ὑπὲρ ἡμῶν βουλευσασθαι,
μᾶλλον δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκείνου· τὸ γὰρ μὴ ἀνακοπῆναι αὐτοῦ τὴν
προαίρεσιν ἐν τοῖς πρότερον γεγενημένοις, εἰς ταύτην αὐτὸν ἤγαγε
τὴν τύφουσαν ἀμετρίαν· οὐκοῦν ὡς ἂν κάκεῖνος ἑαυτοῦ γένοιτο
κρείττων, τάχα τι προσήκει καὶ παρ' ἡμῶν γενέσθαι, ὡς ἂν μάθοι
30 ἄνθρωπος ὢν καὶ οὐδεμίαν κατὰ τῶν ὁμοφρόνων τε καὶ ὁμοτίμων
28 ὕβρεως καὶ ἀτιμίας τὴν αὐθεντίαν ἔχων. Ἴδοὺ γὰρ ἀληθὲς εἶναι δε-
δόσθω (λέγω δὲ καθ' ὑπόθεσιν) γεγενῆσθαι παρ' ἐμοῦ τι λωπηρὸν
κατ' ἐκείνου· ποῖον συνέστη καθ' ἡμῶν ἐπὶ τοῖς γενομένοις ἢ ὑπονο-

τοῦ εἶπα καὶ δὲ θέλησε νὰ τοῦ δώσω καὶ τὶς ἀποδείξεις τοῦ λόγου μου.

- 24 Εἶχε περάσει τὸ μεσημέρι, τὸ λουτρὸ ἦταν ἔτοιμο, τὸ τραπέζι ἐτοιμαζόταν, ἡ ἡμέρα ἦταν Σάββατο καὶ γινόταν ἡ ἑορτὴ πρὸς τιμὴ τῶν μαρτύρων. Παρ' ὄλα αὐτὰ ὅμως πῶς ὁ μαθητὴς τοῦ Εὐαγγελίου μιμεῖται τὸν Δεσπότη τοῦ Εὐαγγελίου¹⁸; Ἐκεῖνος συντρῶγοντας καὶ πίνοντας μαζὶ μὲ τελῶνες κι ἁμαρτωλοὺς ἀπολογουῦνταν σ' ἐκείνους πού τὸν κατηγοροῦσαν ὅτι αὐτὸ τὸ ἔκανε ἀπὸ φιλανθρωπία· αὐτὸς ὅμως θεωρεῖ ἀνόσια καὶ μιαιφ
- 25 πράξη νὰ καθίσουμε στὸ ἴδιο τραπέζι. Ὑστερα ἀπὸ ἐκείνη τὴν κούραση τῆς ὁδοιπορίας, μετὰ τὸ φοβερὸ λιοπύρι πού μᾶς ἔψησε καθισμένους στὴν πόρτα του, μετὰ τὴ μαύρη καὶ ἄραχνη κατῆφεια πού ὑποφέραμε μόλις τὸν ἀντικρύσαμε, μᾶς στέλνει πάλι ἀπὸ ἐκεῖ πού ἦρθαμε, νὰ ξαναὑποστοῦμε τὴν ταλαιπωρία τοῦ ἴδιου μακροῦ δρόμου, ἐνῶ σβήναμε πιά μὲ καταεξαντλημένο σῶμα. Μόλις ἀργὰ τὸ βράδυ, μὲ χίλια βάσανα στὸ δρόμο, φτάσαμε τὴν ὑπόλοιπη συνοδιά· γιατί πιάνει ξαφνικά μιὰ καταιγίδα, μαυρίζει ἀπὸ τὰ σύννεφα ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ μανιασμένη νεροποντὴ μᾶς πέρασε ὡς τὸ μεδούλι. Γιατὶ ἐξαιτίας τῆς ὑπερβολικῆς ζέστης βρεθήκαμε ἀπροετοιμαστοὶ γιὰ νὰ προφυλαχτοῦμε
- 26 ἀπὸ τὴ βροχὴ. Ὡστόσο μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἐκεῖνοι πού σώθηκαν ἀπὸ τρικυμία ἢ ναυάγιο, βρήκαμε μὲ χαρὰ τὴ συνοδιά μας κι ἀφοῦ ἀναπαυθήκαμε ὅλοι μαζὶ τὴ νύχτα, φτάσαμε ζωντανοὶ στοὺς τόπους μας· τὸ καινούργιο στοιχεῖο πού πήραμε ἀπὸ τὴ συνάντηση ἦταν ὅτι ἡ πρόσφατη προσβολὴ πού μᾶς ἔγινε ἀνανέωσε τὴ μνήμη ὅλων ὅσα εἶχαν γίνεи πρωτύτερα.
- 27 Καὶ κάτι ἀναγκαζόμαστε νὰ σκεφτοῦμε γιὰ μᾶς ἢ μᾶλλον γιὰ κεῖνον τὸν ἴδιο. Μὲ τὸ νὰ μὴ σταματήσῃ ἡ ἐπιθυμία του σὲ ὅσα εἶχαν γίνεи πρωτύτερα, τὸν ἔφερε σ' αὐτὴ τὴν ἄμετρη ἐπαρση. Γιὰ νὰ μπορέσῃ λοιπὸν ἐκεῖνος νὰ ἐπιβληθεῖ στὸν ἑαυτὸ του, ἴσως πρέπει κάτι νὰ κάνουμε κι ἐμεῖς, γιὰ νὰ καταλάβῃ πῶς εἶναι ἄνθρωπος καὶ δὲν ἔχει κανένα δικαίωμα νὰ προσβάλλῃ
- 28 καὶ νὰ περιφρονεῖ τοὺς ὁμόφρονες καὶ ἰσότιμους του. Ἄς δεχτοῦμε ὅτι εἶναι ἀλήθεια (κάνω μιὰ ὑπόθεση) ὅτι τοῦ προξένησα κάποια στενοχώρια. Ποιὸ δικαστήριό ἔγινε ἐναντίον μου γιὰ ὅ,τι συνέβηκε στὴν πράξη ἢ καὶ στὴν ἀπλὴ σκέψη; Ὑπάρχει

ουμένοις κριτήριον; Τίς απόδειξις τὴν ἀδικίαν ἀπήλεγξεν; Τίνες κανόνες καθ' ἡμῶν ἀνεγνώσθησαν; Ποία ἔννομος ἐπισκόπου ἀπόφασις τὴν καθ' ἡμῶν κρίσιν ἐκύρωσεν;

29 Εἰ δέ τι καὶ ἐγεγόνει τούτων ἐννόμως, πάντως ἂν περὶ τὸν βα-
5 θμὸν ὁ κίνδυνος ἦν· ὕβριν δὲ κατὰ ἐλευθερίας καὶ ἀτιμίαν κατὰ τῶν
30 ὁμοτίμων ποῖοι κανόνες ἐνομοθέτησαν; Κρίμα δίκαιον κρίνατε οἱ
πρὸς Θεὸν ὀρῶντες, ἐν τίνι συγγνωστὴν ἠγεῖσθε τὴν καθ' ἡμῶν ἀτι-
31μίαν; Εἰ κατὰ τὴν ἱερωσύνην τὸ ἀξίωμα κρίνοιτο, ἴση παρὰ τῆς συν-
όδου καὶ μία γέγονεν ἀμφοτέροις ἡ προνομία, μᾶλλον δὲ ἡ φροντὶς
32 τῆς τῶν κοινῶν διορθώσεως, ὡς ἐν τούτῳ τὸ ἴσον ἔχειν. Εἰ δέ τινες
ἡμᾶς γυμνοὺς τοῦ κατὰ τὴν ἱερωσύνην ἀξιώματος ἐφ' ἑαυτῶν βλέ-
ποιεν, τί τοῦ ἐτέρου πλεόν ἔχει ὁ ἕτερος; γένος; παιδείσιν; ἐλευθε-
ρίαν πρὸς τοὺς ἀρίστους τε καὶ εὐδοκιμωτάτους; γνῶσιν; Ταῦτα ἢ ἐν
τῷ ἴσῳ καὶ παρ' ἡμῖν ἔστιν εὐρεῖν ἢ πάντως οὐκ ἐν ἐλάσσονι.

33 Ἄλλὰ πλοῦτον λέγει; Μὴ γένοιτο εἰς ἀνάγκην ἐλθεῖν ταῦτα περὶ
αὐτοῦ διηγῆσασθαι. Ἦ τοσοῦτον ἀρκεῖ μόνον εἰπεῖν, ὅσος ἦν τὸ
κατ' ἀρχᾶς καὶ νῦν ὅσος ἐγένετο, καὶ καταλιπεῖν ἄλλοις ἀναζητῆσαι
τῆς αὐξήσεως τοῦ πλοῦτου τὰς ἀφορμὰς τοῦ μέχρι τοῦ παρόντος
καθ' ἐκάστην μικροῦ δεῖν ἡμέραν διὰ τῶν καλῶν ἐπιτηδευμάτων
34 αὐξομένου τε καὶ τρεφομένου. Τίς οὖν τῆς καθ' ἡμῶν ὕβρεως ἢ
ἐξουσία, εἰ μήτε γένους ὑπεροχῇ μήτε ἀξιώματος περιφάνεια μήτε
δύναμις υπερβάλλουσα λόγῳ, μηδὲ ἔστιν εὐεργεσία τις προϋπάρξα-
35 σα; Ὅποτε καὶ εἰ ταῦτα ἦν, καὶ οὕτως ἂν ἦν τὸ κατὰ τὴν ὕβριν ἐπὶ
τῶν ἐλευθέρων ἀσύγνωστον· μηδενὸς δὲ τούτων ὄντος οὐκ οἶμαι
25 καλῶς ἔχειν τὴν τοσαύτην τοῦ τύφου νόσον περιδεῖν ἀθεράπευτον.
Θεραπεία δὲ ἔστιν τὸ ἐπικλῖναι τὴν ὑπερηφανίαν καὶ διαστεῖλαι τὸν
διάκενον ὄγκον, μικρὸν διαπνευσθέντος τοῦ κατὰ τὸν τύφον φουσή-
ματος· ὅπως δ' ἂν γένοιτο τοῦτο, Θεῶ μελήσει.

καμιά απόδειξη πού φανέρωσε την άδικία; Ποιοί κανόνες διαβάστηκαν έναντίον μου; Ποιά έννομη απόφαση κάποιου επισκόπου επικύρωσε την έναντίον μου απόφαση;

29 Κι αν είχε γίνει μιὰ τέτοια έννομη πράξη, ό κίνδυνος θα περιοριζόταν σχετικὰ με τὸ ἀξίωμα: περιφρόνηση όμως κατὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ προσβολή κατὰ τῶν ὁμοτίμων, ποιοί κανόνες τῆ νομοθέτησαν; Βγάλετε δίκαιη απόφαση, ὅσοι πιστεύετε στὸ Θεό¹⁹, πῶς θεωρεῖτε δικαιολογημένη τὴν σὲ βάρος μου προσβολή; Ἐν κρινόταν τὸ ἀξίωμα τῆς ἱερωσύνης, ἔγινε ἴση καὶ κοινὴ ἀπὸ τὴ σύνοδο²⁰ καὶ γιὰ τοὺς δυὸ μας ἡ προνομία ἢ μᾶλλον ἡ φροντίδα γιὰ τὴ διόρθωση τῶν κοινῶν, ὥστε στὸ 32 σημεῖο αὐτὸ νὰ εἴμαστε ἴσοι. Ἐν πάλι μερικοὶ μᾶς βλέπουν χωρὶς τὸ ἱερατικὸ μας ἀξίωμα, τί περισσότερο ἔχει ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο; Γένος, μόρφωση, ἐλεύθερες σχέσεις με τοὺς ἄριστους καὶ πὶὸ ἐπιτυχημένους; Γνώση; Αὐτὰ μπορεῖ νὰ βρεθοῦν σ' ἐμένα σὲ ἴσο βαθμὸ μ' αὐτὸν ἢ πάντως ὄχι σὲ μικρότερο.

33 Μήπως ἔχει νὰ πεῖ τὰ πλούτη; Μὴ γένοιτο, νὰ φτάσουμε νὰ ἐκθέσουμε τέτοια πράγματα γι' αὐτόν. Ἀλήθεια, φτάνει νὰ ποῦμε τόσο μονάχα, πόσο φτωχὸς ἦταν τὴν ἀρχὴ καὶ πόσο πλούσιος ἔγινε τώρα, καὶ ν' ἀφήσουμε σὲ ἄλλους ν' ἀναζητήσουν τίς ἀφορμὲς τῆς αὐξησης τοῦ πλοῦτου πού ὡς τώρα σχεδὸν κάθε μέρα αὐξάνεται καὶ τρέφεται με τίς καλὲς ἐπιχειρήσεις. Ἀπὸ πού λοιπὸν ἀντλεῖ τὴν ἐξουσία νὰ με ὑβρίζει, ἀν δὲν διαθέτει οὔτε ὑπεροχὴ στὴν καταγωγὴ, οὔτε λαμπρότητα ἀξιώματος, οὔτε ξεχωριστὴ δύναμη λόγων, οὔτε κάποια προηγούμενη 34 εὐεργεσία; Ἀλλὰ κι αὐτὰ ἂν ὑπῆρχαν, ἀκόμα καὶ ἔτσι ἂν ἦταν, ἡ ὕβρη κατὰ τῶν ἐλευθέρων εἶναι ἀσυγχώρητη. Ἀφοῦ όμως τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν ὑπάρχει, δὲ νομίζω πῶς εἶναι σωστὸ ν' ἀφήσουμε τὴν τόσο μεγάλη νόσο τῆς ἐπαρσης χωρὶς νὰ προσπαθήσουμε νὰ τὴ θεραπεύσουμε. Καὶ ἡ θεραπεία τῆς εἶναι νὰ 35 λυγίσουμε τὴν περηφάνεια καὶ νὰ ξεφουσκώσουμε τὴν κούφια ἀλαζονεία, ὥστε νὰ βγεῖ λίγος ἀπὸ τὸν ἀέρα τῆς περηφάνειας. Πῶς θὰ γίνει, εἶναι φροντίδα τοῦ Θεοῦ.

19. Ζαχ. 7,9.

20. Ἐννοεῖ τὴν ἀπόφαση τῆς συνόδου τῆς Κων/πόλεως τοῦ 381.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΠΙΟΝΤΩΝ ΕΙΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

ΚΗΝΣΙΤΟΡΙ

1 Ἐπειδήπερ ἠρώτησας, ὦ φίλε, διὰ τοῦ γράμματος, πρέπειν
 ᾤηθην περὶ πάντων σοι καθεξῆς ἀποκρίνασθαι. Ἐγὼ τοὺς ἀπαξ
 ἀνατεθεικότας ἑαυτοὺς τῇ ὑψηλῇ πολιτείᾳ καλῶς ἔχειν φημι πρὸς
 τὰς τοῦ εὐαγγελίου διὰ παντὸς ἀποβλέπειν φωνάς, καὶ ὥσπερ οἱ τῶ
 5 κανόνι τὸ ὑποκείμενον ἀπευθύνοντες κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ κανόνος εὐ-
 θεϊαν τὰ σκολιὰ τοῦ ἐν χερσὶν εἰς εὐθύτητα μεταβάλλουσιν, οὕτω
 προσήκειν ἡγοῦμαι οἷόν τινα κανόνα ὀρθὸν καὶ ἀδιάστροφον, τὴν
 εὐαγγελικὴν λέγω δὴ πολιτείαν, τούτοις ἐπιβάλλοντας κατ' ἐκείνην
 πρὸς τὸν Θεὸν ἀπευθύνεσθαι.

2 Ἐπεὶ τοίνυν εἰσὶ τινες τῶν τὸν μονήρη καὶ ἰδιάζοντα βίον ἐπαν-
 ηρημένων, οἷς ἐν μέρει εὐσεβείας νενόμισται τὸ τοὺς ἐν Ἱεροσολύ-
 μοις τόπους ἰδεῖν, ἐν οἷς τὰ σύμβολα τῆς διὰ σαρκὸς ἐπιδημίας τοῦ
 Κυρίου ὁράται, καλῶς ἂν ἔχοι πρὸς τὸν κανόνα βλέπειν, καὶ εἰ ταῦτα
 βούλεται ἢ παρὰ τῶν ἐντολῶν χειραγωγία, ποιεῖν τὸ ἔργον ὡς πρό-
 15 σταγμα Κυρίου· εἰ δὲ ἔξω ἐστὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Δεσπότη, οὐκ οἶδα
 τί θέλει, τί ἐστὶ τὸ διατεταγμένον ποιεῖν, αὐτὸν ἑαυτῶ τοῦ καλοῦ νό-
 3 μον γινόμενον. Ὅπου προσκαλεῖται πρὸς τὴν κληρονομίαν τῆς βα-
 σιλείας τῶν οὐρανῶν ὁ Κύριος τοὺς εὐλογημένους, τὸ ἀπελθεῖν εἰς
 Ἱεροσόλυμα ἐν τοῖς κατορθώμασιν οὐκ ἀπρηρίθμησεν· ὅπου τὸν μα-

ΓΙΑ ΕΚΕΙΝΟΥΣ ΠΟΥ ΑΝΑΧΩΡΟΥΝ ΣΤΑ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ

ΣΤΟΝ ΚΗΝΣΙΤΟΡΑ

- 1 Ἐπειδή, φίλε μου, με ρώτησες με τὴν ἐπιστολὴ σου, νόμισα ὅτι πρέπει νὰ σοῦ ἀπαντήσω σὲ ὄλα με τὴ σειρά¹. Νομίζω ὅτι ὅσοι ἀφιερῶθηκαν κάποτε στὴν ὑψηλὴ πολιτεία εἶναι καλὸ νὰ εἶναι στραμμένοι πάντοτε στοὺς λόγους τοῦ Εὐαγγελίου καὶ καθὼς ἐκεῖνοι ποὺ ἰσιάζονται ἓνα πράγμα με τὸν κανόνα μεταβάλλουν σὲ εὐθεία τίς ἀνωμαλίες τοῦ πράγματος αὐτοῦ σύμφωνα με τὴν εὐθεία ἐπιφάνεια τοῦ κανόνα, ἔτσι πρέπει νομίζω, σὰν ἓνα κανόνα ὀρθὸ ποὺ δὲν ἔχει διαστραφεῖ, ἐννοῶ τὴν εὐαγγελικὴ πολιτεία, τοποθετώντας τὴν ἐπάνω σ' αὐτά, ν' ἀπευθύνονται στὸ Θεὸ σύμφωνα μ' αὐτήν.
- 2 Ἐπειδὴ λοιπὸν ὑπάρχουν μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ προτίμησαν τὸ μοναχικὸ καὶ κατ' ἰδίαν βίον, ποὺ θεώρησαν στοιχεῖο εὐσέβειας νὰ δοῦν τοὺς ἀγίους τόπους, ὅπου εἶναι φανερὰ τὰ σημεῖα τῆς ἑνσαρκῆς ἐπιδημίας τοῦ Κυρίου, εἶναι καλὸ ν' ἀποβλέπουν στὸν κανόνα, καὶ ἂν ὀρίζει αὐτὰ ὁ κανόνας τῶν ἐντολῶν, νὰ γίνεταὶ τὸ ἔργο αὐτὸ ὡς προσταγὴ τοῦ Κυρίου. Ἄν ὁμως εἶναι ἔξω ἀπὸ τίς ἐντολὰς τοῦ Κυρίου δὲ γνωρίζω τί νόημα ἔχει ἡ συνήθεια αὐτὴ ἂν ὑποτάχθηκε κανένας στὸν καλὸ νόμο. Ἐκεῖ ὅπου ὁ Κύριος καλεῖ τοὺς εὐλογημένους νὰ κληρονομήσουν τὴ βασιλεία τῶν οὐρανῶν² δὲν ἀπαρίθμησε μέσα στὰ κατορθώματα τῆς ἀρετῆς καὶ τὴ μετάβαση στὰ Ἱεροσόλυμα. Ὅπου διακηρύττει τοὺς μακαρισμοὺς³ δὲν περιέλαβε σ' αὐτοὺς

2. Ματθ. 25,34.

3. Ματθ. 5,1. Λουκᾶ 6,20.

καρισμὸν διαγγέλλει, τὴν τοιαύτην σπουδὴν οὐ περιέλαβεν. Ὁ δὲ μήτε μακάριον ποιεῖ μήτε πρὸς τὴν βασιλείαν εἵθετον, ἀντὶ τίνος
 4 σπουδάζεται, ὁ νοῦν ἔχων ἐπισκεψάσθω. Καὶ εἰ μὲν ἐπωφελὲς ἦν τὸ γινόμενον, οὐκ ἦν οὐδὲ οὕτω καλὸν παρὰ τῶν τελείων σπουδάζε-
 5 σθαι· ἐπεὶ δὲ καταμανθάνομεν δι' ἀκριβείας τὸ γινόμενον καὶ ψυχικὴν προστριβέσθαι βλάβην τοῖς τὸν ἀκριβῆ βίον ἐνστησαμένοις, οὐκ ἔστι τῆς μακρᾶς σπουδῆς ἄξιον, ἀλλὰ τῆς μεγίστης φυλακῆς, ὡς μηδενὶ τῶν καταβλαπτόντων ὁ κατὰ Θεὸν προηρημένος ζῆν περι-
 πείροίτο.

5 Τί οὖν ἐστὶν ἐν τούτοις τὸ βλέπτον; Ἡ σεμνὴ πολιτεία πᾶσι πρόκειται καὶ ἀνδράσι καὶ γυναιξίν· ἴδιον δὲ τοῦ κατὰ φιλοσοφίαν βίου ἢ εὐσχημοσύνη, αὕτη δὲ ἐν τῷ ἀμίκτῳ καὶ ἰδιάζοντι βίῳ τῆς ζωῆς κατορθοῦται, ὡς ἀνεπίμικτον καὶ ἀσύγχυτον εἶναι τὴν φύσιν, μήτε τῶν γυναικῶν ἐν ἀνδράσι μήτε τῶν ἀνδρῶν ἐν γυναιξὶ πρὸς τὰ
 6 παρατετηρημένα τῆς ἀσχημοσύνης ὁρμώντων. Ἄλλ' ἢ τῆς ὁδοιπορίας ἀνάγκη ἀναιρεῖ τὴν ἐν τούτοις ἀκριβείαν καὶ πρὸς ἀδιαφορίαν τῶν παρατετηρημένων ἄγει· ἀμήχανον γὰρ γυναικὶ τοσαύτην ὁδὸν διαδραμεῖν, εἰ μὴ τὸν διασώζοντα ἔχοι καὶ διὰ τὴν φυσικὴν ἀσθένειαν ἀναγομένη ἐπὶ τὸ ὑποζύγιον κάκειθεν καταγομένη καὶ ἐν ταῖς
 20 δυσχερεῖαις παρακρατουμένη. Ὅπερ δ' ἂν υποθώμεθα, εἴτε γνώριμον ἔχει τὸν τὴν θεραπείαν ἀποπληροῦντα εἴτε μισθωτὸν τὸν τὴν διακονίαν παρεχόμενον, καθ' ἑκάτερον μέρος οὐ διαφεύγει τὴν μέμψιν τὸ γινόμενον· οὔτε γὰρ τῷ ξένῳ ἑαυτὴν προσαναπαύουσα οὔτε τῷ ἰδίῳ τὸν τῆς σωφροσύνης φυλάττει νόμον.

7 Τῶν δὲ κατὰ τοὺς ἀνατολικοὺς τόπους πανδοχείων καὶ καταλυμάτων καὶ πόλεων πολλὴν τὴν ἄδειαν καὶ πρὸς τὸ κακὸν τὴν ἀδιαφορίαν ἔχόντων, πῶς ἔσται δυνατὸν τὸν διὰ καπνοῦ παριόντα μὴ δριμυχθῆναι τὰς ὕψεις, ὅπου μολύνεται μὲν ἀκοή, μολύνεται δὲ ὄφθαλμός, μολύνεται δὲ καρδιά δι' ὀφθαλμῶν καὶ ἀκοῆς δεχομένη
 30 τὰ ἄτοπα; Πῶς ἔσται δυνατὸν ἀπαθῶς παρελθεῖν τοὺς ἐμπαθεῖς τό-
 8 πους; Τί δὲ καὶ πλέον ἔξει ὁ ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις γενόμενος, ὡς μέχρι τοῦ νῦν σωματικῶς τοῦ Κυρίου ἐν ἐκείνοις τοῖς τόποις διάγον-

κι αυτό τὸ καθήκον. Αὐτὸ τώρα ποὺ μήτε μακάριο σὲ κάνει μήτε κατάλληλο γιὰ τὴ βασιλεία⁴, ὡς σκεφτεῖ ὁποῖος ἔχει νοῦ
 4 γιὰ ποιὸ λόγο ἐπιδιώκεται. Κι ἂν ἦταν ἡ πράξη αὐτὴ ὠφέλιμη καὶ πάλι δὲ θὰ ἦταν καλὸ νὰ τὴν ἐπιδιώκουν οἱ τέλειοι. Ἐπειδὴ ὁμως ξέρομε μὲ ἀκρίβεια αὐτὸ ποὺ γίνεται καὶ ὅτι προξενεῖ ψυχικὴ βλάβη σὲ ὄσους ἐπιδιώκουν τὴν αὐστηρὴ ζωὴ, δὲν ἀξίζει μακρὰ μελέτη ἀλλὰ μέγιστη προφύλαξη, ὥστε νὰ μὴν πληγωθεῖ μὲ κανένα ἀπὸ τὰ βλαβερὰ⁵ ὁποῖος ἀποφάσισε νὰ ζεῖ σύμφωνα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ.

5 Ποιὸ εἶναι τὸ βλαβερὸ σ' αὐτὸ τὸ πράγμα; Ἡ σεμνὴ πολιτεία εἶναι τὸ κοινὸ ἀγώνισμα γιὰ τοὺς ἄνδρες καὶ τὶς γυναῖκες. Ἡ ἰδιαίτερη ἀρετὴ τοῦ φιλόσοφου βίου εἶναι ἡ εὐσχημοσύνη κι αὐτὴ κατορθώνεται στὴν ἀκοινωνήτη καὶ μοναχικὴ ζωὴ, γιὰτὶ εἶναι ἡ φύση τῆς νὰ μὴν ἐπικοινωνεῖ καὶ νὰ μὴν ἀναμιγνύεται καὶ οὔτε οἱ γυναῖκες ἀνάμεσα στοὺς ἄντρες οὔτε οἱ ἄντρες ἀνάμεσα
 6 στὶς γυναῖκες νὰ ὀρμοῦν στὶς ἀσχημίες ἀπὸ τὶς ὁποῖες πρέπει νὰ φυλαχτοῦν. Ἡ ἀνάγκη ὁμως τῆς ὁδοιπορίας καταργεῖ τὴν αὐστηρότητα σ' αὐτὰ καὶ ὀδηγεῖ σὲ ἀδιαφορία γιὰ τ' ἀπαγορευμένα. Εἶναι βέβαια ἀδύνατο νὰ κάνει μιὰ γυναῖκα τόσο δρόμο, ἂν δὲν ἔχει κάποιον νὰ τὴν προσέχει, καθὼς εἶναι ἀδύναμη νὰ τὴν ἀνεβάξει στὸ ὑποζύγιο καὶ νὰ τὴν κατεβάξει ἀπὸ αὐτὸ καὶ νὰ τὴ βαστάζει στὶς κακοτοπιές. Κι ὅ,τι κι ἂν ὑποθέσομε, εἴτε ὅτι εἶναι γνωστός τῆς αὐτὸς ποὺ τὴν ἐξυπηρετεῖ εἴτε τῆς προσφέρει ὑπηρεσίες κάποιος μισθωτός, ἔτσι ἢ ἀλλιῶς δὲν ξεφεύγει τὴν κατηγορία. Γιὰτὶ οὔτε στὸν ξένο ἂν ἐμπιστεύεται οὔτε στὸ δικό τῆς, τηρεῖ τὸ νόμο τῆς σωφροσύνης.

7 Ἐπειδὴ ὁμως τὰ πανδοχεῖα καὶ τὰ καταλύματα καὶ οἱ πόλεις στὰ μέρη τῆς ἀνατολῆς ἔχουν πολλὴ ἐλευθερία καὶ ἀδιαφορία γιὰ τὸ κακό, πῶς θὰ μπορέσει ὁποῖος περνᾷ ἀπὸ τὸν καπνὸ νὰ μὴν τοῦ τσουξοῦν τὰ μάτια του, ὅπου μολύνεται ἡ ἀκοή, μολύνονται τὰ μάτια, μολύνεται καὶ ἡ καρδιά, ἀφοῦ τὰ μάτια καὶ τ' αὐτιά τῆς προσφέρουν καὶ δέχεται τόσα ἄτοπα; Πῶς θὰ γίνεῖ νὰ περά-
 8 σει ἀνεπηρέαστη τόσο μέρη γεμάτα πάθη; Κι ὁποῖος φτάσει στοὺς τόπους ἐκείνους, τί παραπάνω θὰ κερδίσει, ἐπειδὴ ὡς

4. Λουκᾶ 9,63.

5. Α' Τιμ. 6,10.

- τος ἡμῶν δὲ ἀποφοιτῶντος, ἢ ὡς τοῦ ἀγίου Πνεύματος παρὰ τοῖς
 Ἱεροσολυμίταις πλεονάζοντος πρὸς δὲ ἡμᾶς διαβῆναι ἀδυνατοῦντος;
- 9 Καὶ μὴν, εἴ ἔστιν ἐκ τῶν φαινομένων Θεοῦ παρουσίαν τεκμήρασθαι,
 μᾶλλον ἂν τις ἐν τῷ ἔθνει τῶν Καππαδοκῶν τὸν Θεὸν διαιτᾶσθαι
 5 νομίσειεν, ἥπερ ἐν τοῖς ἔξω τόποις· ὅσα γάρ ἐστιν ἐν τούτοις θυσια-
 στήρια, δι' ὧν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου δοξάζεται, οὐκ ἂν τις τὰ πάσης
 σχεδὸν τῆς οἰκουμένης ἐξαριθμήσαιτο θυσιαστήρια.
- 10 Ἐπειτα καὶ εἴ ἦν πλείων ἢ χάρις ἐν τοῖς κατὰ Ἱεροσόλυμα τό-
 ποις, οὐκ ἂν ἐπεχωρίαζε τοῖς ἐκεῖ ζῶσιν ἡ ἁμαρτία· νῦν μέντοι οὐκ
 10 ἔστιν ἀκαθαρσίας εἶδος ὃ μὴ τολμᾶται παρ' αὐτοῖς, καὶ πορνεῖαι καὶ
 μοιχεῖαι καὶ κλοπαὶ καὶ εἰδωλολατρίαι καὶ φαρμακεῖαι καὶ φθόνοι
 καὶ φόνοι· καὶ μάλιστα γὰρ τὸ τοιοῦτον ἐπιχωριάζει κακόν, ὥστε
 μηδαμοῦ τοιαύτην ἐτοιμότητα εἶναι πρὸς τὸ φονεῦναι, ὅσῃ ἐν τοῖς
 τόποις ἐκείνοις, θηρίων δίκην τῷ αἵματι τῶν ὁμοφύλων ἐπιτρεχόν-
 15 των ἀλλήλοις ψυχροῦ κέρδους χάριν. Ὅπου τοίνυν ταῦτα γίνεται,
 ποῖαν ἀπόδειξιν ἔχει τὸ πλείονα χάριν εἶναι ἐν τοῖς τόποις ἐκείνοις;
- 11 Ἄλλ' οἶδα τὸ ἀντιλεγόμενον τῶν πολλῶν πρὸς τὰ παρ' ἐμοῦ εἰ-
 ρημένα· λέγουσι γάρ· Ἐπὶ τί ταῦτα καὶ ἐπὶ σεαυτὸν οὐκ ἐνομοθέτη-
 σας; Εἴ γὰρ μηδὲν ἦν κέρδος τῷ κατὰ Θεὸν ἐκδημήσαντι ἀντὶ τοῦ
 12 γενέσθαι ἐκεῖ, ὑπὲρ τίνος μάτην ὑπέστης τὴν τοσαύτην ὁδόν;' Ἀκου-
 σάτωσαν οὖν τῆς ὑπὲρ τούτων παρ' ἐμοῦ ἀπολογίας. Ἐμοὶ διὰ τὴν
 ἀνάγκην ταύτην, ἐν ἧ ἤ ζῆν ἐτάχθη παρὰ τοῦ οἰκονομοῦντος ἡμῶν
 τὴν ζωὴν, ἐγένετο πρόσταγμα τῆς ἀγίας συνόδου, διορθώσεως ἐνε-
 κεν τῆς κατὰ τὴν Ἀραβίαν ἐκκλησίας, μέχρι τῶν τόπων γενέσθαι·
 25 καὶ ἐπειδὴ ἁμορός ἐστιν ἡ Ἀραβία τοῖς κατὰ Ἱεροσόλυμα τόποις,
 ὑπεσχόμενος ὡς καὶ συσκευόμενος τοῖς προεστῶσι τῶν ἐν Ἱεροσολύ-
 μοις ἀγίων ἐκκλησιῶν διὰ τὸ εἶναι αὐτῶν ἐν ταραχῇ τὰ πράγματα
 καὶ χρῆζειν τοῦ μεσιτεῦντος.
- 13 Ἐπειτα δὲ καὶ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως παρασχομένου τὴν
 30 εὐκολίαν τῆς ὁδοῦ διὰ δημοσίου ὀχήματος, οὐδεμία ἡμῖν ἀνάγκη

6. Ματθ. 15,19. Μαρκ. 7,22. Γαλ. 5,19.

7. Τιτ. 1,11.

8. Ἡ σύνοδος Ἀντιοχείας τοῦ 379 ἀλλὰ καὶ ἀργότερα ἡ σύνοδος τῆς Κων/πολης τοῦ 381 τοῦ ἀνέθεσαν νὰ ἐπισκεφθεῖ τις Ἐκκλησίαις τοῦ Πόντου καὶ

- τώρα ζούσε σ' εκείνους τούς τόπους ὁ Κύριος σωματικά, ἀπουσιάζει ὁμως ἀπὸ ἐμᾶς; Ἡ ἐπειδὴ τὸ ἅγιο Πνεῦμα πλεονάζει
 9 στοὺς Ἱεροσολυμίτες, ἀδυνατεῖ ὁμως νὰ περάσει σ' ἐμᾶς; Ἄν εἶναι δυνατό ὥστόσο νὰ συμπεράνει κανένας γιὰ τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὰ φαινόμενα, θὰ νομίσει ὅτι μᾶλλον ὁ Θεὸς ζεῖ στὸ ἔθνος τῶν Καππαδοκῶν ἀπὸ ὅ,τι στὰ ἄλλα μέρη. Ὅσα θυσιαστήρια ὑπάρχουν ἐδῶ, ὅπου δοξάζεται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου, δὲν τὰ ἰσοφαρίζουν τὰ θυσιαστήρια ἄλλης τῆς οἰκουμένης.
- 10 Ἐπειτα κι αὐτὸ· ἂν ἦταν περισσότερη ἡ χάρις στοὺς τόπους τῶν Ἱεροσολύμων, δὲ θὰ εἶχε ἐκεῖ ἡ ἁμαρτία τὴν κατοικία της. Τώρα ὁμως δὲν ὑπάρχει κανένα εἶδος ἀκαθαρσίας πού νὰ μὴν τὸ τολμοῦν ἐκεῖ, ὅπως πορνεῖες, μοιχεῖες, κλοπές, εἰδωλολατρίες, δηλητηριάσεις, φθόνοι, φόνοι⁶. Καὶ τὸ κακὸ αὐτὸ ἐπιχωριάζει σ' ἐξαιρετικὸ βαθμὸ, ὥστε πουθενὰ δὲν εἶναι τόσο ἐτοιμοὶ νὰ σκοτώνουν ὅσο στὰ μέρη ἐκεῖνα, ὅπου σὰ θηρία ὁρμοῦν νὰ χύσουν τὸ αἷμα τῶν ὁμοφύλων τους ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου γιὰ τὸ ψυχρὸ κέρδος. Ὅπου λοιπὸν γίνονται τὰ πράγματα αὐτὰ ποιά ἀπόδειξη ὑπάρχει ὅτι ὑπάρχει περισσότερη χάρις σ' ἐκείνους τούς τόπους;
- 11 Ξέρω τὴν ἀντίρρηση τῶν πολλῶν στὰ λεγόμενά μου. Γιατὶ λένε: 'Γιατὶ δὲν ἔβαλες αὐτοὺς τούς νόμους καὶ γιὰ τὸν ἑαυτό σου; Ἄν αὐτὸς πού ἀποδήμησε μὲ ἱερὸ σκοπὸ δὲν ἔχει κανένα κέρδος⁷ γιὰ τὴ μετάβασή του ἐκεῖ, γιὰ ποῖο λόγο ὑπέφερες
 12 χωρὶς κέρδος τὸν κόπο τόσο δρόμου;' Ἄς ἀκούσουν λοιπὸν τί ἔχω νὰ δικαιολογηθῶ γι' αὐτά. Ἐξαιτίας αὐτῆς τῆς ὑπηρεσίας στὴν ὁποία μὲ ἔταξε νὰ ζῶ αὐτὸς πού οἰκονομεῖ τὴ ζωὴ μας, μὲ διέταξε ἡ ἅγια σύνοδος⁸ νὰ μεταβῶ ὡς τὰ μέρη ἐκεῖνα, γιὰ νὰ διευθετήσω τὰ ζητήματα τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀραβίας. Κι ἐπειδὴ ἡ Ἀραβία συνορεύει μὲ τὰ μέρη τῶν Ἱεροσολύμων, ὑποσχέθηκα ὅτι θὰ πῆγαινα γιὰ σύσκεψη μὲ τούς προϊστάμενους τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν στὰ Ἱεροσόλυμα, ἐπειδὴ βρίσκονταν σὲ ταραχὲς καὶ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ κάποιον νὰ διατητηθεῖ.
- 13 Ἐπειτα κι ὁ εὐσεβέστατος βασιλιάς⁹ μᾶς εἶχε ἐξασφαλίσει τὴν ἄνεση στὸ ταξίδι μὲ δημόσιο ὄχημα κι ἔτσι δὲν ἦταν καθό-

τῆς Ἀραβίας πρὸς διευθέτηση ζητημάτων πού εἶχαν ἀναφεῖ.

9. Ὁ βασιλιάς εἶναι ὁ μέγας Θεοδόσιος.

ἐγένετο ταῦτα πάσχειν ἃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων κατενοήσαμεν· τὸ γὰρ
 δχημα ἡμῖν ἀντὶ ἐκκλησίας καὶ μοναστηρίου ἦν, διὰ πάσης τῆς ὁδοῦ
 14 *συμψαλλόντων πάντων καὶ συννηστευόντων τῷ Κυρίῳ. Τὸ οὖν*
ἡμέτερον μηδένα σκανδαλιζέτω, μᾶλλον δὲ πιθανὴ γενέσθω ἡ συμ-
 5 *βουλία ἡμῶν, ὅτι περὶ ὧν τῷ ὀφθαλμῷ ὑπεβάλομεν, περὶ τούτων*
 15 *καὶ συμβουλεύομεν. Ἡμεῖς γὰρ τὸν ἐπιφανέντα Χριστὸν εἶναι Θεὸν*
ἀληθινὸν ὠμολογήσαμεν καὶ πρὶν ἐπὶ τοῦ τόπου γενέσθαι καὶ μετὰ
ταῦτα, οὔτε τῆς πίστεως ἐλαττουμένης οὔτε μετὰ ταῦτα προσαυξη-
θείσης, καὶ τὴν διὰ τῆς Παρθένου ἐνανθρώπησιν καὶ πρὸ τῆς
 10 *Βηθλεὲμ ἠπιστάμεθα, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἐξανάστασιν καὶ πρὸ τοῦ*
μνήματος ἐπιστεύσαμεν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοῦς ἀνάβασιν καὶ δίχα τοῦ
τὸ ὄρος ἰδεῖν τῶν Ἐλαιῶν ἀληθῆ εἶναι ὠμολογήσαμεν· τοσοῦτον δὲ
μόνον ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ὠφελήθημεν, ὅσον ἐν συγκρίσει γινῶναι ὅτι
τὰ ἡμέτερα τῶν ἐξω πολὺ ἀγιώτερα ἔστιν.

16 Ὅθεν οἱ φοβούμενοι τὸν Κύριον, ἐν οἷς ἔστε τόποις, αἰνέσατε
 αὐτόν· Θεοῦ γὰρ προσεγγισμὸν τοπικὴ μετάστασις οὐ κατεργάζεται,
 ἀλλ' ὅπου περ ἂν ἦς, πρὸς σὲ ἤξει ὁ Θεός, εἴαν γε τὸ τῆς ψυχῆς σου
 καταγώγιον τοιοῦτον εὔρεθῆ, ὥστε ἐνοικῆσαι τὸν Κύριον ἐν σοὶ καὶ
 17 ἐμπεριπατῆσαι. Εἰ δὲ πλήρη ἔχεις τὸν ἔσω ἄνθρωπον λογισμῶν πο-
 20 νηρῶν, κἂν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ἦς κἂν ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν κἂν
 ὑπὸ τὸ μνήμα τῆς Ἀναστάσεως, τοσοῦτον ἀπέχεις τοῦ τὸν Χριστὸν
 δέξασθαι ἐν ἑαυτῷ, ὅσον οἱ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ὁμολογήσαντες.

18 Συμβούλευσον οὖν, ἀγαπητέ, τοῖς ἀδελφοῖς ἐκδημεῖν ἀπὸ τοῦ
 σώματος πρὸς τὸν Κύριον καὶ μὴ ἀπὸ Καππαδοκίας εἰς Παλαιστί-
 25 νην. Εἰ δὲ τις τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν προβάλοιτο τὴν παραγγείλασαν
 τοῖς μαθηταῖς «μὴ χωρίζεσθαι ἀπὸ Ἱεροσολύμων», νοησάτω τὸ εἰ-
 ρημένον. Ἐπειδήπερ ἡ τοῦ ἀγίου Πνεύματος χάρις καὶ διανομὴ

10. Ψαλμ. 21,24.

11. Ἐξ, 20,24.

12. Β' Κορ. 6,16.

λου ανάγκη νὰ ὑποφέρω κι ἐγὼ ὄσα ἀνέφερα γιὰ τοὺς ἄλλους. Τὸ δῆγμα τὸ εἶχαμε κάνει ἐκκλησία καὶ μοναστήρι καὶ σ' ὄλο τὸ ταξίδι ψάλλαμε ὄλοι μαζὶ καὶ νηστεύαμε γιὰ χάρη τοῦ Κυ-
 14 ρίου. Ἡ δική μου λοιπὸν περίπτωσι νὰ μὴ σκανδαλίζει κανένα
 ἀλλὰ νὰ κάνει τὴ συμβουλή μου πιὸ πειστικὴ, ἐπειδὴ δίνω συμ-
 15 βουλὲς γι' αὐτὰ ποὺ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου. Ἐγὼ ὁμολόγησα ὅτι
 ὁ Χριστὸς ποὺ μᾶς φανερώθηκε εἶναι Θεὸς ἀληθινὸς καὶ προ-
 τοῦ μεταβῶ ἐπιτόπου κι ἐπειτ' ἀπὸ αὐτό· κι οὔτε ἡ πίστι μου
 ἐλαττώθηκε οὔτε αὐξήθηκε ἐπειτ' ἀπὸ αὐτό. Καὶ τὴν ἐνανθρώ-
 πησή του μέσω τῆς παρθένου τὴν ξέραμε καὶ πρὶν πᾶμε στὴ
 Βηθλεὲμ καὶ τὴν ἀνάστασή του ἀπὸ τοὺς νεκροὺς τὴν πιστέψα-
 με προτοῦ βρεθοῦμε μπροστὰ στὸ μνήμα του, καθὼς καὶ τὴν
 ἄνοδό του στοὺς οὐρανοὺς τὴν ὁμολογήσαμε ὡς ἀληθινὴ προ-
 τοῦ δοῦμε τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν. Καὶ τόσο μόνο ὠφελήθηκαμε
 ἀπὸ τὸ ταξίδι, ὄσο συγκρίνοντας νὰ διαπιστώσουμε ὅτι τὰ δικά
 μας εἶναι πολὺ πιὸ ἅγια ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν.

16 Γι' αὐτὸ «ὄσοι φοβᾶστε τὸν Κύριο, σ' ὄποιους τόπους κι ἂν
 βρίσκεστε, δοξολογήστε τον»¹⁰· γιὰτὶ ἡ τοπικὴ μετάστασι δὲν
 κάνει προσέγγισι τοῦ Θεοῦ ἀλλὰ, ὄπου κι ἂν εἶσαι, θὰ ρθεῖ ὁ
 Θεὸς σ' ἐσένα¹¹, ἂν βέβαια βρεθεῖ ἡ κατοικία τῆς ψυχῆς σου
 κατάλληλη νὰ ἐγκατασταθεῖ ὁ Κύριος μέσα σου καὶ νὰ πορευ-
 17 θεῖ μαζὶ σου¹². Ἐνῶ ἂν εἶναι ὁ μέσα ἄνθρωπος¹³ γεμάτος ἀπὸ
 λογισμοὺς πονηροῦς, ἀκόμα κι ἂν βρίσκεσαι στὸ Γολγοθὰ ἢ
 καὶ στὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν, ἀκόμα καὶ κάτω ἀπὸ τὸ μνήμα τῆς
 Ἀναστάσεως, εἶσαι τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸ νὰ δεχτεῖς μέσα σου τὸ
 Χριστὸ ὄσο κι ἐκεῖνοι ποὺ δὲν ἔκαναν οὔτε κἂν τὴν ἀρχικὴ
 ὁμολογία.

18 Συμβούλεψε λοιπὸν, ἀγαπητέ μου, τοὺς ἀδελφοὺς ν' ἀποδη-
 μοῦν ἀπὸ τὸ σῶμα πρὸς τὸν Κύριο¹⁴ κι ὄχι ἀπὸ τὴν Καπαδοκία
 στὴν Παλαιστίνη. Ἄν ὄμως προβάλει κανένας τὸ λόγο τοῦ Κυ-
 ρίου ποὺ παραγγέλλει νὰ μὴν ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυ-
 μα¹⁵, ἄς προσπαθῆσει νὰ καταλάβει τὸ λόγο. Ἐπειδὴ ἡ χάρη καὶ
 ἡ διανομὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δὲν εἶχε ἀκόμα ἐπιφοιτήσει

13. Ρωμ. 7,22. Ἐφ. 3,16.

14. Β' Κορ. 5,8.

15. Πράξ. 1,4.

οὕτω ἐπεφοίτησε τοῖς ἀποστόλοις, προσέταξεν αὐτοῖς ὁ Κύριος ἐπὶ
 19 τὸ αὐτὸ μένειν, ἕως ἂν ἐνδύσωνται δύναμιν ἐξ ὕψους. Εἰ μὲν οὖν ὁ
 ἦν ἀπ' ἀρχῆς, ἐγένετο μέχρι τοῦ νῦν, τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν εἶδει
 πυρὸς τῶν χαρισμάτων οἰκονομοῦντος ἕκαστον, ἔδει πάντας εἶναι ἐν
 5 τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ἐν ᾧ ἡ διανομὴ τοῦ χαρίσματος ἐγένετο· εἰ δὲ «τὸ
 Πνεῦμα ὁποῦ θέλει πνεῖ», καὶ οἱ ἐνταῦθα πιστεύσαντες μέτοχοι γί-
 νονται τοῦ χαρίσματος κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, οὐ κατὰ τὴν
 ἐπιδημίαν τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις.

στοὺς ἀποστόλους, τοὺς πρόσταξε ὁ Κύριος νὰ μείνουν μαζεμένοι στὸ ἴδιο μέρος¹⁶, ὥσπου νὰ περιβληθοῦν δύναμη ἀπὸ ὑψη-
 19 λά¹⁷. Ἐὰν λοιπὸν αὐτὸ ποὺ ἐγίνε στὴν ἀρχὴ γινόταν ὡς σήμερα, νὰ μοιράζει δηλαδὴ τὸ ἅγιο Πνεῦμα στὸν καθένα, σὰ φλόγα πυρός, τὰ χαρίσματα¹⁸, ἔπρεπε νὰ εἶναι ὅλοι σ' ἐκεῖνον τὸν τόπο ὅπου γινόταν ἡ διανομὴ τῶν χαρισμάτων. Ἐὰν ὁμοίως τὸ Πνεῦμα πνέει ὅπου θέλει¹⁹, γίνονται μέτοχοι τοῦ χαρίσματος κι αὐτοὶ ποὺ πίστεψαν ἐδῶ, κατὰ τὴν ἀναλογία τῆς πίστεως, ὄχι ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη²⁰ στὰ Ἱεροσόλυμα.

16. Πράξ. 2,1.

17. Λουκᾶ 24,49.

18. Πράξ. 2,3.

19. Ἰω. 3,8.

20. Ρωμ. 12,6.

Γ

**Ταῖς κοσμιωτάταις ἀληθῶς καὶ εὐλαβεστάταις ἀδελφαῖς
 Εὐσταθία καὶ Ἀμβροσία
 καὶ τῇ κοσμιωτάτῃ καὶ σεμνοτάτῃ θυγατρὶ Βασιλίσση
 Γρηγόριος ἐν Κυρίῳ χαίρειν.**

1 Ἡ μὲν τῶν ἀγαθῶν καὶ καταθυμίῶν μοι συντυχία καὶ τὰ
 γνωρίσματα τῆς μεγάλης τοῦ Δεσπότητος ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρωπίας
 τὰ ἐν τοῖς τόποις δεικνύμενα τῆς μεγίστης ἐγένετό μοι χαρᾶς τε καὶ
 εὐφροσύνης ὑπόθεσις· δι' ἀμφοτέρων γὰρ ἐδηλώθη μοι ἡ κατὰ Θεὸν
 5 ἔορτή, διὰ τε τοῦ ἰδεῖν τὰ σωτήρια σύμβολα τοῦ ζωοποιήσαντος
 ἡμᾶς Θεοῦ καὶ διὰ τοῦ ψυχαῖς συντυχεῖν ἐν αἷς τὰ τοιαῦτα τῆς τοῦ
 Κυρίου χάριτος σημεῖα πνευματικῶς θεωρεῖται, ὥστε πιστεῦειν ὅτι
 ἀληθῶς ἐν τῇ καρδίᾳ ἐστὶ τοῦ τὸν Θεὸν ἔχοντος ἡ Βηθλεέμ, ὁ Γολ-
 2 γοθάς, ὁ Ἐλαιὼν, ἡ Ἀνάστασις. Ὡς τε γὰρ διὰ τῆς ἀγαθῆς συνειδη-
 10 σεως ὁ Χριστὸς ἐμμορφωθῆ, καὶ ὁ καθηλώσας τῷ θείῳ φόβῳ τὰς
 σάρκας αὐτοῦ καὶ συσταυρωθεὶς τῷ Χριστῷ καὶ ἀποκυλίσας ἀφ'
 ἑαυτοῦ τὸν βαρὺν τῆς βιωτικῆς ἀπάτης λίθον καὶ ἐξελθὼν τοῦ
 σωματικοῦ μνημείου ὡς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσῃ, καὶ ὁ κατα-
 λιπὼν τὴν ὑλικὴν καὶ χαμαιζήλον τῶν ἀνθρώπων ζωὴν, ἀναβὰς δὲ
 15 διὰ τῆς ὑψηλῆς ἐπιθυμίας εἰς τὴν ἐπουράνιον πολιτείαν καὶ τὰ ἄνω
 φρονῶν, οὗ ὁ Χριστὸς, καὶ μὴ βαρούμενος τῷ ἄχθει τοῦ σώματος,
 ἀλλ' ἐξελαφρύνας διὰ τῆς καθαρωτέρας ζωῆς, ὥστε αὐτῷ νεφέλης
 δίκην συμμετεωροπορεῖν ἐπὶ τὰ ἄνω τὴν σάρκα, οὗτος, κατὰ γε τὴν

1. Τίτ. 3,4.

2. Α' Τιμ. 6,13.

3. Γαλ. 4,10.

4. Γαλ. 2,19.

Στις ἀληθινὰ τιμιότατες καὶ εὐλαβεστάτες ἀδελφές
Εὐσταθία καὶ Ἀμβροσία
 καὶ στὴν τιμιότατη καὶ σεμνότατη κόρη Βασίλισσα.
 Ὁ Γρηγόριος τὶς χαιρετᾷ ἐν Κυρίῳ.

- 1 Ἡ συνάντηση τῶν καλῶν καὶ πολυπόθητῶν μου καὶ τὰ σημάδια τῆς μεγάλης φιλανθρωπίας πρὸς ἐμᾶς τοῦ Κυρίου μας¹, πὺ δείχνονται στοὺς ἀγίους τόπους, μοῦ ἔδωσαν τὴν ἀφορμὴν μεγάλης χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης. Καὶ μὲ τὰ δύο μοῦ ἐγινε φανερὴ ἡ θεία ἐορτῆ, τόσο μὲ τὸ νὰ δῶ δηλαδὴ τὰ σωτήρια σύμβολα τοῦ Θεοῦ πὺ μᾶς ζωοποίησε², ὅσο καὶ μὲ τὸ νὰ συναντήσω ψυχές, πὺ μέσα τους παρατηροῦνται πνευματικὰ τὰ σημάδια τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου, ὥστε νὰ πιστεύω ὅτι ἀληθινὰ εἶναι μέσα στὴν καρδιὰ ἐκείνου πὺ ἐμφορεῖται ἀπὸ τὸ Θεὸ ἡ
- 2 Βηθλεέμ, ὁ Γολγοθᾶς, ὁ Ἐλαιῶν, ἡ Ἀνάστασις. Σ' ὁποιοῦ τὴν ψυχῆν μέσα μὲ τὴν ἀγαθὴν του συνείδηση μορφωθεὶ ὁ Χριστὸς³ κι αὐτὸς πὺ ἀπὸ τὸ θεῖο φόβο καθηλώθησαν οἱ σάρκες του καὶ συσταυρώθηκε μὲ τὸ Χριστὸ⁴ καὶ ἀποκύλησε ἀπὸ πάνω του τὸ βαρὺ λίθον τῆς ἀπάτης τῆς ζωῆς⁵ καὶ βγῆκε ἀπὸ τὸ μνημεῖον τοῦ σώματός του⁶ γιὰ νὰ πορευτεῖ μέσα στὴν νέα ζωὴ⁷, καὶ αὐτὸς πὺ ἐγκατέλειψε τὴν ὑλικὴν καὶ χαμαιζήλην ζωὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ κατακυριεμένος ἀπὸ τὸν ὑψηλὸν πόθον ἀνέβηκε στὴν ἐπουράνια πολιτεία καὶ μὲ τὸ νοῦ του στὰ ἄνω⁸ ὅπου εἶναι ὁ Χριστὸς, καὶ χωρὶς νὰ βαρύνεται ἀπὸ τὸ φορτίον τοῦ σώματος ἀλλὰ ἐλαφρωμένος μὲ τὴν καθαρότερη ζωὴν, ὥστε μαζὶ του ὁμοια μὲ νεφέλη νὰ συμμετεωροπορεῖ ἡ σάρκα πρὸς τὰ ἄνω, αὐτὸς, κατὰ τὴν γνώμη μου τουλάχιστον, εἶναι ἀπὸ ἐκείνους πὺ κατονομάσα-

5. Ματθ. 28,2. Μάρκ. 16,3-4.

6. Μαρκ. 16,8.

7. Ρωμ. 6,4.

8. Κολ. 3,1.

ἐμὴν κρίσιν, ἐκείνων ἐστὶν τῶν κατωνομασμένων, ἐν οἷς τὰ ὑπομήματα τῆς τοῦ Δεσπότου ὑπὲρ ἡμῶν φιλανθρωπίας ὄραται.

3 Ἐπειδὴ τοίνυν εἶδον μὲν καὶ αἰσθητῶς τοὺς ἀγίους τόπους, εἶδον δὲ καὶ ἐν ὑμῖν τῶν τοιούτων τόπων ἐναργῆ τὰ σημεῖα, τοσαύτης
5 ἐπληρώθην χαρᾶς, ὥστε ὑπὲρ λόγον εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ τὴν διήγησιν.
4 Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔοικεν ἄνθρωπον ὄντα δύσκολον εἶναι, ἵνα μὴ εἶπω ὅτι ἀδύνατον, ἀμιγῆς τοῦ κακοῦ τὸ ἀγαθὸν καρποῦσθαι, διὰ τοῦτο μοι τῆ γεύσει τῶν γλυκῆων συγκατεμίχθη τι καὶ τῶν πικραινόντων τὴν αἴσθησιν. Ἐφ' οἷς, μετὰ τὴν ἀγαθὴν τῶν εὐφραινόντων ἀπόλαυσιν,
10 πάλιν ἐπὶ τὴν πατρίδα σκυθρωπάζων ἐπορευόμην», λογιζόμενος ὅτι ἀληθῆς ὁ τοῦ Κυρίου λόγος ὁ εἰπῶν «ὄλον τὸν κόσμον ἐν τῷ πονηρῷ κεῖσθαι», ὡς μηδὲν τῆς οἰκουμένης μέρος ἐλεύθερον εἶναι τῆς μοίρας τοῦ χείρονος· εἰ γὰρ ὁ τὸ ἅγιον τῆς ὄντως ζωῆς ἔχνος ὑποδεξάμενος τόπος τῆς πονηρᾶς ἀκάνθης οὐ καθαρεύει, τί χρὴ περὶ τῶν
15 λοιπῶν ἐννοεῖν τόπων, οἷς ἢ τοῦ ἀγαθοῦ μετουσία κατεσπάρη διὰ ψιλῆς ἀκοῆς καὶ κηρύγματος;

5 Ταῦτα δὲ πρὸς ὅ,τι βλέπων φημί, πάντως οὐδὲν χρὴ γυμνότερον διὰ τῶν λόγων ἐκτίθεσθαι, αὐτῶν τῶν πραγμάτων πάσης
6 φωνῆς γνωρίμου γεγωνότερον διαβοώντων τὰ λυπηρά. Μίαν
20 ἔχθραν ἐνομοθέτησεν ἡμῖν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν νομοθέτης, τὴν πρὸς τὸν ὄφιν λέγω, πρὸς οὐδὲν ἄλλο τὴν τοῦ μισεῖν δύναμιν ἐνεργεῖσθαι προστάζας, εἰ μὴ πρὸς τὴν ἀποστροφὴν τῆς κακίας· «ἔχθραν γὰρ θήσω», φησὶν, «ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον ἐκείνου». Ἐπειδὴ δὲ ποικίλη τις καὶ πολυειδῆς ἐστὶν ἡ κακία, διὰ τοῦ ὄφους ὁ λόγος ταύ-
25 τὴν αἰνίσσεται, τῇ πυκνῇ τῶν φολίδων θέσει τὸ πολύτροπον τῆς κα-
7 κίας χαρακτηρίζων. Ἡμεῖς δὲ πρὸς μὲν τὸν ὄφιν ἐνσπονδοὶ διὰ τοῦ τὰ θελήματα τοῦ ἀντικειμένου ποιεῖν ἐγενόμεθα, τὸ δὲ μῖσος κατ' ἀλλήλων ἐτρέψαμεν, τάχα δὲ οὐδὲ καθ' ἡμῶν, ἀλλὰ κατὰ τοῦ τὴν ἐντολὴν δεδωκότος· ὁ μὲν γὰρ φησὶν «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου

9. Ψαλμ. 41,10· 42,2.

10. Α' Ἰω. 5,19.

11. Ματθ. 13,7. Μαρκ. 4,7. Λουκᾶ 8,7.

με, ἀπὸ ἐκείνους στοὺς ὁποίους βλέπομε τὰ ὑπομνήματα τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Κυρίου γιὰ χάρη μας.

- 3 Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶδα καὶ μετὰ τὰ μάτια μου τοὺς ἁγίους τόπους, καὶ εἶδα καὶ μέσα σ' ἐσᾶς ὀλοφάνερα τὰ σημάδια αὐτῶν τῶν τόπων, γι' αὐτὸ γέμισα ἀπὸ τόση χαρὰ, ὥστε ἡ ἔκφραση
 4 τοῦ ἀγαθοῦ αὐτοῦ συναισθήματος νὰ ξεπερνᾷ τὸ λόγο. Ἄλλ' ἐπειδὴ φαίνεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι δύσκολο, γιὰ νὰ μὴν πῶ ἀδύνατο, νὰ καρπωθεῖ τὸ ἀγαθὸ ἀμιγῆς ἀπὸ τὸ κακό, γι' αὐτὸ μαζὶ μετὰ τὴν γεύση τῶν εὐχάριστων συναναμίχθηκε καὶ κάτι ἀπὸ αὐτὰ ποὺ πικραίνουν τὴν αἴσθηση. Ἐπειτα, μετὰ τὴν ὠραία ἀπόλαυση ἐκείνων ποὺ μ' εὐχαριστοῦσαν, βάδισα πάλι σκυθρωπὸς πρὸς τὴν πατρίδα⁹ καὶ συλλογιζόμενος ὅτι εἶναι ἀληθινὸς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου ποὺ εἶπε ὁλος ὁ κόσμος κείτεται μέσα στὴν κακία¹⁰, ὥστε κανένα μέρος τῆς οἰκουμένης νὰ μὴν εἶναι ἐλεύθερο ἀπὸ τὸ μερίδιο τοῦ κακοῦ. Ἄν δηλαδὴ ὁ τόπος ποὺ δέχτηκε τὸ ἅγιο ἀχνάρι τῆς ἀληθινῆς ζωῆς δὲν εἶναι καθαρὸς ἀπὸ τ' ἀγκάθια τῆς κακίας¹¹, τί πρέπει νὰ σκεφτοῦμε γιὰ τοὺς λοιποὺς τόπους, ὅπου ἡ μετουσία τοῦ ἀγαθοῦ σπάρθηκε μ' ἓνα ψιλὸ μόνον ἄκουσμα καὶ κήρυγμα;

- 5 Καὶ τὸ σκοπὸ μου ποὺ τὰ λέγω αὐτὰ δὲν πρέπει ὀπωσδήποτε νὰ τὸν ἐκθέσω ἀκόμα πιὸ καθαρά, ἐπειδὴ τὰ ἴδια τὰ πράγματα διαλαλοῦν τὰ λυπηρὰ πιὸ δυνατὰ ἀπὸ κάθε γνώριμη φωνή.
 6 Ὁ νομοθέτης τῆς ζωῆς μας νομοθέτησε νὰ μὴν ἐνεργοποιοῦμε τὴ δύναμη τοῦ μίσους, παρὰ μόνον γιὰ ν' ἀποστραφοῦμε τὴν κακία. Γιατὶ λέει, «ἐχθρα θὰ βάλω ἀνάμεσα σ' ἐσένα καὶ σ' ἐκεῖνον»¹². Κι ἐπειδὴ ἡ κακία εἶναι ποικιλόμορφη, ἡ Γραφή τὴν παρομοιάζει μετὰ τὸ φίδι, χαρακτηρίζοντας τὸ πολύμορφο τῆς κακίας μετὰ τὸ κάλυμμα τῶν πυκνῶν φολιδῶν. Ἄλλὰ ἐμεῖς συνθηκολογήσαμε μετὰ τὸ φίδι μετὰ τὸ νὰ πράττομε τὰ θελήματα τοῦ ἀντιπάλου μας, καὶ τὸ μίσος τὸ στρέψαμε ὁ ἓνας κατὰ τοῦ ἄλλου καὶ ἴσως ὄχι κι ἔτσι, ἀλλ' ἐναντίον ἐκείνου ποὺ μᾶς ἔδωσε τὴν ἐντολή. Γιατὶ Ἐκεῖνος λέει 'θ' ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου καὶ θὰ μισήσεις τὸν ἐχθρό σου'¹³, προστάζοντάς μας νὰ θεωροῦμε

12. Γεν. 3,15.

13. Ματθ. 5,43.

καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου», τὸν τῆς φύσεως ἡμῶν πολέμιον μόνον ἐχθρὸν ἠγεῖσθαι προστάζας, πάντα δὲ τὸν κοινωνοῦντα τῆς φύσεως πλησίον ἐκάστου εἶναι εἰπών· «ἢ δὲ βαρυκάρδιος ἡμῶν γενεὰ» τοῦ πλησίον ἡμᾶς διαστήσασα θάλλειν τὸν ὄφιν ἐποίησε καὶ 5 τοῖς τῶν φολίδων αὐτοῦ στίγμασιν ἐπιτέρπεσθαι.

8 Ἐγὼ γὰρ τὸ μὲν τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ μισεῖν ἔννομον εἶναι φημι καὶ ἀρέσκειν τῷ δεσπότη τὸ τοιοῦτον μῖσος, ἐχθροὺς δὲ λέγω τοὺς κατὰ πάντα τρόπον τὴν τοῦ Δεσπότητος δόξαν ἀπαρνούμενους, εἴτε τοὺς Ἰουδαίους εἴτε τοὺς φανερώς εἰδωλολατροῦντας εἴτε τοὺς 10 διὰ τῶν Ἀρείου δογμάτων εἰδωλοποιοῦντας τὴν κτίσιν καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴν πλάνην ἀναλαμβάνοντας. Εἰ δὲ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα εὐσεβῶς δοξάζοιτο καὶ προσκυνοῖτο παρὰ τῶν πεπιστευκότητων ἐν ἀσυγχύτῳ καὶ διακεκριμένῃ τῇ ἀγίᾳ Τριάδι μίαν εἶναι καὶ φύσιν καὶ δόξαν καὶ βασιλείαν καὶ δύναμιν καὶ τὴν εὐσεβῆ λατρείαν 15 καὶ τὴν ἐπὶ πάντων ἐξουσίαν, ἐνταῦθα ὁ πόλεμος τίνα εὐλογον αἰτίαν ἔχει; Ὅτε ἐπεκράτει τὰ τῆς αἰρέσεως δόγματα, καὶ τὸ παρακινδυνεῦσαι πρὸς τὰς ἐξουσίας, δι' ὧν ἐδόκει τὸ τῶν ἀντικειμένων δόγμα κρατύνεσθαι, καλῶς εἶχεν, ὡς ἂν μὴ καταδυναστεύοιτο ταῖς ἀνθρωπίναις δυναστείαις ὁ σωτήριος λόγος· νυνὶ δὲ κατὰ πᾶσαν τὴν 20 οἰκουμένην «ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἕως ἄκρου τοῦ αὐτοῦ» ἴσως κηρυσσομένης ἐν φανερῷ τῆς εὐσεβείας ὁ τοῖς κηρύσσουσι τὴν εὐσέβειαν πολεμῶν οὐκ ἐκείνοις μάχεται, ἀλλὰ τῷ παρ' αὐτῶν εὐσεβῶς κηρυσσομένῳ· τίς γὰρ εἶναι σκοπὸς ἄλλος ὀφείλει τῷ τὸν θεῖον ἔχοντι ζῆλον, εἰ μὴ τὸ παντὶ τρόπῳ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καταγ- 10 γέλλεσθαι; Ἐως ἂν οὖν ἐξ ὅλης καρδίας τε καὶ ψυχῆς καὶ διανοίας προσκυνῆται ὁ μονογενὴς Θεός, ἐκεῖνο εἶναι πεπιστευμένος ἐν πᾶσιν ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατὴρ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ὁμοτίμῳ τῇ προσκυνήσει δοξάζεται, οἱ τὰ περισσὰ σοφίζόμενοι ποίαν τοῦ πολεμεῖν εὐπρόσωπον ἔχουσιν ἀφορμὴν, σχίζοντες τὸν χι- 30 τῶνα τὸν ἄρρηκτον καὶ πρὸς Παῦλον καὶ Κηφᾶν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου καταμερίζοντες καὶ τὸν προσεγγισμὸν τῶν τὸν Χριστὸν προσκυνούντων βδελυκτὸν ἀποφαίνοντες, μόνον οὐ φανερώς ἐκεῖνο βο-

14. Ψαλμ. 4,3.

15. Δευτ. 30,4. Ψαλ. 18,7.

16. Φιλ. 1,18.

μόνο ἐχθρό μας τὸν πολέμιο τῆς φύσης μας, ἐνῶ ὅσοι μετέχουν τῆ φύσης μας εἶπε πῶς εἶναι πλησίον μας. Ἄλλὰ ἡ σκληρόκαρδη γενιά μας¹⁴, ἀφοῦ μᾶς ἀπομάκρυνε ἀπὸ τὸν πλησίον μας, μᾶς ἔκανε νὰ ζεσταίνομε τὸ φίδι καὶ νὰ χαιρόμαστε μὲ τὰ στίγματα τῶν φολίδων του.

- 8 Ἐγὼ βέβαια θεωρῶ νόμιμο νὰ μισεῖ κανένας τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Θεοῦ καὶ εἶναι ἀρεστὸ στὸ Δεσπότη τὸ μίσος αὐτῶν ἐχθροὺς λέγῳ ὅποιους ἀπαρνοῦνται μὲ ὅποιο τρόπο τῆ δόξα τοῦ Δεσπότη εἶτε Ἰουδαῖοι εἶναι εἶτε λατρεύουν φανερά τὰ εἰδῶλα εἶτε ἐκεῖνοι πού μὲ τις διδασκαλίες τοῦ Ἀρείου εἰδωλοποιοῦν τὴν κτίση καὶ ἀναλαμβάνουν τὴν ἰουδαϊκὴ πλάνη. Ἄν ὅμως δοξάζονται καὶ προσκυνοῦνται μ' εὐσέβεια Πατέρας, Υἱὸς καὶ ἅγιο Πνεῦμα σὲ ἀσύγχυτη καὶ διακεκριμένη ἅγια Τριάδα ἀπὸ αὐτοὺς πού πιστευαν ὅτι εἶναι μία καὶ φύση καὶ δόξα καὶ βασιλεία καὶ δύναμη καὶ ἡ εὐσεβῆς λατρεία καὶ ἡ ἐξουσία πάνω σὲ
- 9 ὅλα, ἐδῶ ποιά εὐλογία αἰτία ἔχει ὁ πόλεμος; Ὅταν ἐπικρατοῦσαν τὰ δόγματα τῆς αἵρεσης, ἦταν ὀρθὸ ἀκόμα καὶ τὸ νὰ διακινδυνέψει κανένας ἐναντίον τῶν ἐξουσιῶν, πού φαίνονταν ὅτι ἐνίσχυαν τὴ διδασκαλία τῶν ἀντιπάλων μας, γιὰ νὰ μὴν καταπατεῖται ἀπὸ τις ἐξουσίες τῶν ἀνθρώπων ὁ σωτήριος λόγος. Τώρα ὅμως σ' ὀλόκληρη τὴν οἰκουμένη «ἀπὸ τὴν μιὰ ἄκρη τοῦ οὐρανοῦ ἕως τὴν ἄλλη ἄκρη του»¹⁵ κηρύσσεται ἐξίσου καὶ φανερά ἡ εὐσεβῆς πίστη κι ὅποιος πολεμᾷ τοὺς κήρυκες τῆς εὐσεβείας δὲν μάχεται αὐτοὺς, ἀλλὰ αὐτὸν πού κηρύσσουν. Ποιὸν ἄλλο σκοπὸ ὀφείλει νὰ ἔχει ὅποιος ἐμφορεῖται ἀπὸ θεῖο ζῆλο, ἂν ὄχι νὰ διακηρύσσει μὲ κάθε τρόπο τὴ δόξα τοῦ Θεοῦ¹⁶;
- 10 Ὅσο λοιπὸν προσκυνεῖται ἀπὸ ὅλη τὴν καρδιά καὶ τὴν ψυχὴ καὶ τὴ διάνοια¹⁷ ὁ μονογενὴς Θεὸς¹⁸ καὶ πιστεύεται ἀπὸ ὅλους πῶς εἶναι ὅ,τι καὶ ὁ Πατέρας, καὶ ὅσο ἐπίσης καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα δοξάζεται μὲ ἰσότιμη προσκύνηση, αὐτοὶ μὲ τις περισσείες σοφιστεῖες τοὺς ποιά εὐπρόσωπη ἀφορμὴ ἔχουν τῆς ἀντιμαχίας τοὺς, νὰ σχίζουν τὸν ἄρραφο χιτῶνα¹⁹ καὶ νὰ μοιράζουν τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου στὸν Παῦλο καὶ στὸν Κηφᾶ²⁰ καὶ νὰ διακηρύττουν τὴ βδελυγμία τοὺς προκειμένου νὰ πλησιάσουν ὅσους

17. Μαρκ. 12,30.

19. Ἰω. 19,23.

18. Ἰω. 1,18.

20. Α' Κορ. 1,12.

ὦντες τοῖς ρῆμασι, 'Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ· μὴ ἐγγίσης μοι, ὅτι καθαρὸς εἰμι';

- 11 Δεδόσθω δὲ καὶ πλέον τι αὐτοῖς κατὰ τὴν γνῶσιν, ὑπὲρ ὧν
οἴονται κατειληφέναι, προσεῖναι· μὴ πλέον τοῦ πιστεύειν ἀληθινὸν
12 εἶναι Θεὸν τὸν τοῦ Θεοῦ ἀληθινὸν Υἱὸν ἔχουσι; Τῇ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ
Θεοῦ ὁμολογίᾳ πάντα συμπεριλαμβάνεται τὰ εὐσεβῆ καὶ σώζοντα
ἡμᾶς νοήματα, ὅτι ἀγαθός, ὅτι δίκαιος, ὅτι δυνατός, ὅτι ἀτρεπτός τε
καὶ ἀναλλοίωτος καὶ αἰεὶ ὁ αὐτός, οὔτε πρὸς τὸ χεῖρον οὔτε πρὸς τὸ
βέλτιον τραπῆναι δυνάμενος· τὸ μὲν γὰρ οὐ πέφυκεν, τὸ δὲ οὐκ ἔχει
13 τί γὰρ τοῦ ὑψίστου ὑψηλότερον; τί τοῦ ἀγαθοῦ ἀγαθότερον; Ὡστε ὁ
ἐν πάσῃ τοῦ ἀγαθοῦ τελειότητι θεωρούμενος κατὰ πᾶν εἶδος τροπῆς
τὸ ἀναλλοίωτον ἔχει, οὐ κατὰ καιρούς τινας τὸ τοιοῦτον ἐν ἑαυτῷ
δεικνύς, ἀλλ' αἰεὶ ὡσαύτως ἔχων καὶ πρὸ τῆς κατὰ ἄνθρωπον οἰκο-
νομίας καὶ ἐν ἐκείνῳ καὶ μετὰ τοῦτο, οὐδὲν τῆς ἀτρέπτου καὶ ἀναλ-
15 λοιώτου φύσεως ἐν ταῖς ὑπὲρ ἡμῶν ἐνεργείαις πρὸς τὸ ἀπεμφαῖνον
14 μεθαρμοζομένης. Τὸ γὰρ φύσει ἀφθαρτον καὶ ἀναλλοίωτον αἰεὶ
τοιοῦτόν ἐστιν, οὐ συναλλοιούμενον τῇ ταπεινῇ φύσει ὅταν ἐν ἐκείνῃ
κατ' οἰκονομίαν γένηται, κατὰ τὸ τοῦ ἡλίου ὑπόδειγμα, ὃς ὑποβαλὼν
τὴν ἀκτῖνα τῷ ζόφῳ οὐ τὸ φῶς τῆς ἀκτίνος ἡμαύρωσεν, ἀλλὰ τὸ
20 σκότος διὰ τῆς ἀκτίνος εἰς φῶς μετεποίησεν· οὕτω καὶ τὸ ἀληθινὸν
φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ ἡμῶν λάμπων οὐκ αὐτὸ ὑπὸ τοῦ σκοτοῦς κατε-
σκιάσθη, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ τὸν ζόφον ἐφώτισεν.
- 15 Ἐπειδὴ τοίνυν ἐν σκότῳ τὸ ἀνθρώπινον ἦν, καθὼς γέγραπται
ὅτι «οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν, ἐν σκότει διαπορεύονται», ὁ ἐλ-
25 λάμπας τῇ ἐσκοτισμένη φύσει, διὰ παντός τοῦ συγκρίματος ἡμῶν
τῆς θεότητος τὴν ἀκτῖνα διαγαγὼν, διὰ ψυχῆς λέγω καὶ σώματος,
ὅλον τὸ ἀνθρώπινον τῷ ἰδίῳ φωτὶ προσωκείωσε, τῇ πρὸς ἑαυτὸν
ἀνακράσει ὅπερ ἐστὶν αὐτός, κάκεινο ἀπεργασάμενος· καὶ ὡς οὐκ
ἐφθάρη ἢ θεότης ἐν τῷ φθαρτῷ σώματι γενομένη, οὕτως οὐδὲ εἰς
30 τροπὴν ἡλλοιώθη τὸ τρεπτὸν τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἰασαμένη· καὶ γὰρ καὶ
ἐπὶ τῆς ἰατρικῆς τέχνης ὁ θεραπεύων τὰ σώματα, ἐπειδὴν ἄψηται

21. Ἦσ. 65,5.

22. Ἰω. 1,5.

23. Ψαλμ. 81,5.

προσκυνοῦν τὸ Χριστό; Μόνον ποὺ δὲν φωνάζουν μὲ λόγια 'μακριὰ ἀπὸ ἐμένα' μὴ μὲ πλησιάσεις γιατί εἶμαι καθαρὸς'²¹.

- 11 Ἄς δεχτοῦμε ὅτι αὐτοὶ γνωρίζουν κάτι περισσότερο ἀκόμα ἀπὸ ὅ,τι νομίζουν ὅτι καταλαβαίνουν. Μήπως ἔχουν νὰ πιστέψουν τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ ἀληθινὸς Υἱὸς τοῦ
- 12 Θεοῦ εἶναι Θεὸς ἀληθινός; Ἀλλὰ στὴν ὁμολογία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ συμπεριλαμβάνονται ὅλες οἱ εὐσεβεῖς καὶ σωτήριες ἐννοιες, ὅτι δηλαδὴ εἶναι ἀγαθός, δίκαιος, δυνατός, ἀμετάβλητος καὶ ἀναλλοίωτος καὶ ὁ ἴδιος πάντοτε, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μεταβληθεῖ οὔτε πρὸς τὸ χειρότερο οὔτε πρὸς τὸ καλύτερο. Τὸ κακὸ
- 13 δὲν εἶναι στὴ φύση του, τὸ καλύτερο δὲν ὑπάρχει γι' αὐτόν. Τί εἶναι πιὸ ὑψηλὸ ἀπὸ τὸν Ὑψιστο; Ἀπὸ τὸν ἀγαθὸ πιὸ ἀγαθό; Ὡστε αὐτὸς ποὺ θεωρεῖται μὲ κάθε τελειότητα τοῦ ἀγαθοῦ ἔχει τὸ ἀναλλοίωτο σὲ κάθε εἶδος μεταβολῆς· δὲν ἐμφανίζει σὲ ὀρισμένες περιόδους τὴν ιδιότητα αὐτὴ ἀλλὰ τὴν ἔχει πάντοτε ἴδια, καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐνανθρώπηση καὶ κατὰ τὴν ἐνανθρώπηση κι ἔπειτα ἀπὸ αὐτὴν, ποτὲ ἢ ἀμετάβλητη καὶ ἀναλλοίωτη φύση δὲν ἄλλαξε πρὸς τὸ ἀντίθετο ὡς πρὸς τὶς ἐνέργειές της
- 14 γιὰ χάρη μας. Αὐτὸ ποὺ εἶναι ἀπὸ τὴ φύση του ἀφθαρτο καὶ ἀναλλοίωτο εἶναι τέτοιο πάντοτε· δὲ συμμεταβάλλεται μὲ τὴν ταπεινὴ φύση, ὅταν κατὰ οἰκονομία βρεθεῖ μέσα σ' αὐτὴν, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἡλίου· αὐτὸς ρίχνοντας τὶς ἀκτῖνες του στὸ ζόφο²² δὲν ἔκανε τὴ λάμψη του νὰ θαμπώσει ἀλλὰ μετέβαλε τὸ σκοτάδι σὲ φῶς. Ἔτσι καὶ τὸ ἀληθινὸ φῶς ποὺ ἔλαμψε μέσα στὸ σκοτάδι μας, δὲν τὸ σκοτείνιασε τὸ σκότος μας ἀλλὰ ἐκεῖνο φώτισε τὸ ζόφο.

- 15 Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν στὸ σκοτάδι, καθὼς ἔχει γραφεῖ ὅτι «δὲν ἔμαθαν οὔτε κατάλαβαν, βαδίζουν στὸ σκοτάδι»²³, γι' αὐτὸ ἐκεῖνος ποὺ φώτισε τὴ σκοτεινιασμένη φύση, ἀφοῦ πέρασε μέσα ἀπὸ ὅλο τὸ εἶναι μας, ἀπο τὴν ψυχὴ δηλαδὴ καὶ τὸ σῶμα, τὴν ἀκτῖνα τῆς θεότητος, συνέδεσε ὅλη τὴν ἀνθρώπινη φύση μὲ τὸ φῶς του μὲ τὴν ἀνάκρασή της μ' αὐτὸν καὶ τὴν ἔκανε ὅ,τι ἦταν κι ἐκεῖνος. Κι ὅπως δὲν ἔπαθε φθορὰ ἢ θεότητα ὅταν βρέθηκε στὸ ἀνθρώπινο σῶμα, ἔτσι δὲν ἔπαθε τροπὴ καὶ ἀλλοίωση θεραπεύοντας τὸ τρεπτὸ τῆς ψυχῆς μας. Τὸ ἴδιο βέβαια γίνεται καὶ στὴν ἱατρικὴ, αὐτὸς ποὺ θεραπεύει

τοῦ πεπονθότος, οὐκ αὐτὸς ἐμπαθῆς γίνεται, ἀλλὰ τὸ νοσοῦν ἐξιάσα-
 16 το· μηδεὶς δὲ διὰ τοῦτο τὸ τοῦ Εὐαγγελίου μὴ δεόντως ἐκλαμβάνων
 ἠγείσθω κατὰ προκοπὴν τινα καὶ ἀκολουθίαν κατ' ὀλίγον πρὸς τὸ
 θεϊότερον μεταποιεῖσθαι τὴν ἡμετέραν φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ· τὸ γὰρ
 5 «προκόπτειν ἡλικίᾳ καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι» εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἀληθῶς
 ἐν τῷ ἡμετέρῳ φυχράματι γεγενῆσθαι τὸν Κύριον παρὰ τῆς Γραφῆς
 ἰστόρηται, ὡς ἂν μὴ τινα χώραν ἔχοι τὸ τῶν ἀντὶ τῆς ἀληθοῦς θεο-
 φανείας δόκησιν τινα γεγενῆσθαι δογματιζόντων ἐν σωματικῇ
 17 μορφῇ κατεσχηματισμένην. Διὰ τοῦτο ὅσα τῆς φύσεως ἡμῶν ἴδια,
 10 ἀνεπαισχύντως καὶ περὶ αὐτὸν ἱστορεῖ ἡ Γραφή, τὴν βρῶσιν, τὴν
 πόσιν, τὸν ὕπνον, τὸν κόπον, τὴν τροφήν, τὴν προκοπὴν, τῆς σωμα-
 τικῆς ἡλικίας τὴν αὐξησιν, πάντα δι' ὧν ἡ ἡμετέρα χαρακτηρίζεται
 φύσις, πλὴν τῆς κατὰ ἁμαρτίαν ὀρμῆς· ἡ γὰρ ἁμαρτία ἀπότευγμα φύ-
 σεώς ἐστίν, οὐκ ἰδίωμα, ὡς καὶ ἡ νόσος καὶ ἡ πῆρωσις οὐκ ἐξ ἀρ-
 15 χῆς ἡμῖν συμπέφυκεν, ἀλλὰ παρὰ φύσιν συμβαίνει· οὕτω καὶ ἡ κατὰ
 κακίαν ἐνέργεια καθάπερ τις πῆρωσις τοῦ ἐμπεφυκότος ἡμῖν ἀγα-
 θοῦ νοεῖται, οὐκ ἐν τῷ αὐτῇ ὑφεστάναι καταλαμβανομένη, ἀλλ' ἐν
 τῇ τοῦ ἀγαθοῦ ἀπουσίᾳ θεωρουμένη.

18 Ὅ οὖν τὴν φύσιν ἡμῶν πρὸς τὴν θεῖαν δύναμιν μεταστοιχειώ-
 20 σας ἄπληρον αὐτῇ καὶ ἄνοσον ἐν ἑαυτῷ διεσώσατο, τὴν ἐξ ἁμαρτίας
 γινομένην τῇ προαιρέσει πῆρωσιν οὐ προσδεξάμενος· «ἁμαρτίαν»
 γάρ, φησὶν, «οὐκ ἐποίησεν οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ».
 19 Τοῦτο δὲ οὐ μετὰ τι χρονικὸν διάστημα περὶ αὐτὸν θεωροῦμεν, ἀλλ'
 εὐθὺς ὁ ἐν Μαρίας ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ὠκοδόμησεν ἡ σοφία τὸν ἴδιον
 25 οἶκον, τῇ μὲν ἑαυτοῦ φύσει ἐκ τοῦ ἐμπαθοῦς φυχράματος ἦν, ὁμοῦ δὲ
 τῇ ἐπελεύσει τοῦ ἀγίου Πνεύματος καὶ τῇ ἐπισκηνώσει τῆς τοῦ
 Ὑψίστου δυνάμεως, ὅπερ τὸ ἐπισκηνῶσαν ἦν φύσει τῇ ἰδίᾳ, εὐθὺς
 ἐκεῖνο ἐγένετο· [«χωρὶς γὰρ πάσης ἀντιλογίας τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ
 κρείττονος εὐλογεῖται».]

20 Ἐπεὶ οὖν ἀπειρόν τι ἐστὶ καὶ ἀμέτρητον ἡ τῆς θεότητος δύνα-
 μεις, βραχὺ δὲ καὶ οὐτιδανὸν τὸ ἀνθρώπινον, ἅμα τε ἐπῆλθε τὸ Πνεῦ-
 μα τῇ Παρθένῳ καὶ ἡ τοῦ Ὑψίστου ἐπεσκίασε δύναμις, τὸ διὰ τῆς
 τοιαύτης ἀφορμῆς πηγνύμενον σκῆνωμα οὐδὲν τῆς ἀνθρωπίνης σα-

24. Λουκᾶ 2,52.

25. Α' Πέτρ. 2,22.

26. Παροιμ. 9,1.

τά σώματα, όταν άγγίξει τόν άρρωστο, δέν άρρωσταίνει κι αυ-
 16 τός, αλλά θεραπεύει τή νόσο. Γι' αυτό λοιπόν κανένας άς μη
 νομίζει παρεξηγώντας τό Ευαγγέλιο ότι ή δική μας φύση μετα-
 ποιείται προοδευτικά και έξακολουθητικά λίγο λίγο πρός τό
 θεϊκότερο μέσα στο Χριστό. Γιατί ό λόγος «μεγάλωνε και πρό-
 κοβε στη σοφία και τή χάρη»²⁴ εϊπώθηκε από τή Γραφή, για ν'
 άποδειχθεϊ ότι άληθινά εϊσήλθε ό Κύριος στο δικό μας φύραμα,
 για νά μην έχει θέση ή άποψη εκείνων που διδάσκουν ότι εϊχε
 δημιουργηθεϊ ένα φάσμα με τό σχήμα μιās σωματικής μορφής
 17 κι όχι άληθινή θεοφάνεια. Γι' αυτό όσα εϊναι γνωρίσματα τής
 φύσης μας, τά ιστορεί και γι' αυτόν ή Γραφή χωρίς δισταγμό,
 όλα όσα χαρακτηρίζουν τή φύση μας, έκτός από τήν όρμη για
 τήν άμαρτία. Γιατί ή άμαρτία εϊναι άποτυχία τής φύσης μας, δέν
 εϊναι ιδιότητά της, όπως και ή νόσος και ή άναπηρία δέν εϊναι
 μέσα στη φύση μας άλλ' εϊναι παραβάσεις τής φύσης. Έτσι και
 ή εκτέλεση τής κακίας νοεϊται σαν μιá πήρωση του έμφυτου
 αγαθοϋ, δέ γίνεται άντληπητή από τό ότι ύπάρχει, αλλά διαπι-
 στώνεται από τήν άπουσία του αγαθοϋ.

18 Αυτός λοιπόν που μεταστοιχείωσε τή φύση μας στη θεία
 δύναμη, τή διαφύλαξε μέσα του χωρίς άναπηρία και νόσο, αφού
 δέν δέχτηκε τήν άναπηρία που προκαλεϊ με τή θέλησή μας ή
 άμαρτία. Γιατί λέει, «άμαρτία δέν έκανε ούτε βρέθηκε δόλος
 19 στο στόμα του»²⁵. Αυτό δέν τό παρατηρούμε σ' αυτόν έπειτα
 από ένα χρονικό διάστημα, αλλά άμέσως ό μέσα στη Μαρία αν-
 θρωπος, όπου ή σοφία οϊκοδόμησε τήν κατοικία της²⁶, ήταν στη
 φύση του από τό ίδιο μας έμπαθές φύραμα και ταυτόχρονα με
 τήν επέλευση του αγίου Πνεύματος και τήν κατασκήνωση σ'
 αυτόν τής δύναμης του Ύψιστου²⁷, έγινε εύθυσ ό,τι ήταν στη
 φύση του εκείνος που κατασκήνωσε σ' αυτόν. Γιατί «δίχως κα-
 μιá αντίρρηση τό κατώτερο εύλογεϊται από τό άνώτερο»²⁸.

20 Έπειδή λοιπόν ή δύναμη τής θεότητας εϊναι άπειρη και
 άκαταμέτρητη, ενώ ό άνθρωπος εϊναι μικρός κι άσήμαντος και
 συνάμα κατέβηκε στην Παρθένο τό Πνεϋμα τό άγιο και τήν
 επισκίασε ή δύναμη του Ύψιστου, τό σϋμα που συντελέστηκε

27. Λουκά 1,35.

28. Έβρ. 7,7.

πρίας συνεπεσπάσατο· ἀλλ' ὅπερ ἦν ἐν τῷ συστήματι, εἰ καὶ ἀνθρω-
 πος ἦν, πλὴν ἀλλὰ καὶ Πνεῦμα καὶ χάρις καὶ δύναμις ἦν, ἐν τῇ ὑπερ-
 βολῇ τῆς θείας δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν φύσιν ἡμῶν ιδιότητος
 21 ἐκλαμπούσης. Καὶ ἐπειδὴ δύο πέρατα τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ ζωῆς,
 5 ὅθεν ἀρχόμεθα καὶ εἰς ὃ καταλήγομεν, ἀναγκαίως ὁ πᾶσαν ἡμῶν
 τὴν ζωὴν θεραπεύων διὰ τῶν δύο ἄκρων ἡμᾶς περιπτύσσεται, καὶ
 τῆς ἀρχῆς ἡμῶν καὶ τοῦ τέλους περιδρασσόμενος, ἵνα ἐξ ἀμφοτέρων
 ὑψώσῃ τὸν κείμενον.

22 Ὅπερ οὖν ἐπὶ τοῦ κατὰ τὸ τέλος μέρους καταλαμβάνομεν, τοῦ-
 10 το καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς λογιζόμεθα. Ὡς γὰρ ἐκεῖ τὸ μὲν σῶμα τῆς ψυ-
 χῆς διαλευχθῆναι κατ' οἰκονομίαν ἐποίησεν, ἡ δὲ ἀμέριστος θεότης,
 ἀπαξ ἀνακραθεῖσα τῷ ὑποκειμένῳ, οὔτε τοῦ σώματος οὔτε τῆς ψυ-
 χῆς ἀπεσπάσθη, ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς ψυχῆς ἐν τῷ παραδείσῳ γίνεται
 ὁδοποιούσα διὰ τοῦ ληστοῦ τοῖς ἀνθρώποις τὴν εἰσοδὸν, διὰ δὲ τοῦ
 15 σώματος ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς ἀναιροῦσα τὸν τὸ κράτος ἔχοντα τοῦ
 θανάτου, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ σῶμα Κύριος λέγεται, διὰ τὴν ἐγκει-
 μένην θεότητα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς λογιζόμεθα ὅτι ὅλη τῇ φύσει
 ἡμῶν ἡ τοῦ Ὑψίστου δύναμις διὰ τῆς ἐπελευσεως τοῦ ἁγίου Πνεύ-
 ματος ἐγκραθεῖσα, καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν γίνεται, καθὼς εἰκὸς ἐν ψυχῇ
 20 γενέσθαι, καὶ τῷ σώματι καταμίγνυται, ὡς ἂν διὰ πάντων ὀλοτελής
 ἡμῖν ἡ σωτηρία γένηται, φυλασσομένης τῇ θεότητι καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ
 τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς θεοπρεποῦς τε καὶ ὑψη-
 λῆς ἀπαθείας. Οὔτε γὰρ ἡ ἀρχὴ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀρχὴν οὔτε τὸ τέ-
 λος κατὰ τὸ ἡμέτερον τέλος, ἀλλ' ἔδειξε κάκει καὶ ὧδε τὴν θεϊκὴν
 25 ἐξουσίαν, μήτε τῆς ἀρχῆς ἐν ἡδονῇ μολυνθείσης μήτε τοῦ τέλους εἰς
 φθορὰν καταλήξαντος.

23 Εἰ οὖν ταῦτα βοῶμεν καὶ διαμαρτυρόμεθα, ὅτι «Χριστὸς Θεοῦ
 δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία», αἰεὶ ἀτρεπτος, αἰεὶ ἀφθαρτος, κἂν ἐν τῷ
 τρεπτῷ καὶ φθαρτῷ γένηται, οὐκ αὐτὸς μολυνόμενος, ἀλλὰ τὸ μο-
 30 λυνθὲν καθαρίζων, τί ἀδικοῦμεν καὶ ὑπὲρ τίνος μισοῦμεθα; Καὶ τί

29. Β' Κορ. 4,7.

30. Λουκᾶ 23,43.

31. Ματθ. 12,40.

ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀφορμὴ δὲν πῆρε τίποτε ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη σα-
πρότητα. Ἔμεινε στὴ σύστασή του ὅ,τι ἦταν, ἀν καὶ ἦταν ἀν-
θρώπος, ἀλλὰ ἦταν καὶ Πνεῦμα καὶ δύναμη καὶ ἡ ἀνθρώπινη
φυσικὴ ιδιότητά μας ἔλαμπε μέσα στὴν ὑπερβολὴ τῆς θείας δύ-
21 ναμῆς²⁹. Κι ἐπειδὴ ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ ἔχει δύο πέρατα, ἐκεῖνο
ἀπὸ ὅπου ἀρχίζομε κι αὐτὸ ὅπου καταλήγομε, ὑποχρεωτικὰ αὐ-
τὸς ποὺ φροντίζει ὅλη τὴ ζωὴ μας μᾶς ἀγκαλιάζει ἀπὸ τὶς δύο
ἄκρες τῆς περιλαμβάνοντας καὶ τὴν ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος μας,
ὥστε κι ἀπὸ τὰ δύο νὰ ὑψώσει τὸν πεσμένο.

22 Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε γιὰ τὸ ἄκρο τοῦ τέ-
λους, τὸ ἴδιο σκεφτόμαστε καὶ γιὰ τὸ ἄκρο τῆς ἀρχῆς. Ὅπως
δηλαδὴ οἰκονόμησε ἐκεῖ νὰ διαζευχθεῖ τὸ σῶμα ἀπὸ τὴν ψυχὴ,
ἐνῶ ἡ ἀμέριστη θεότητα, ἀφοῦ μιὰ φορὰ ἐνώθηκε μὲ τὸν ἀν-
θρώπο, δὲν ἀποσπάσθηκε πιά οὔτε ἀπὸ τὸ σῶμα οὔτε ἀπὸ τὴν
ψυχὴ, ἀλλὰ μαζὶ μὲ τὴν ψυχὴ πηγαίνει στὸν παράδεισο ἀνοίγο-
ντας μέσω τοῦ ληστῆ τὸ δρόμο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους³⁰, καὶ μὲ τὸ
σῶμα πηγαίνει στὰ ἔγκατα τῆς γῆς³¹ καὶ καταργεῖ αὐτὸν ποὺ
ἔχει τὴν ἐξουσία τοῦ θανάτου³². Καὶ γι' αὐτὸ λέγεται Κύριος
καὶ τὸ σῶμα, ἐπειδὴ ἔχει μέσα του τὴ θεότητα. Ἴδια συλλογι-
ζόμαστε καὶ γιὰ τὴν ἀρχὴ· ἀφοῦ ἡ δύναμη τοῦ Ὑψίστου μὲ τὴν
ἐπέλευση τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνώθηκε μὲ ὅλη τὴ φύση μας,
εἰσέρχεται καὶ μέσα στὴν ψυχὴ μας, ὅπως εἶναι φυσικὸ νὰ εἰ-
σέλθει στὴν ψυχὴ, καὶ καταμιγνύεται μὲ τὸ σῶμα μας, ὥστε ἡ
σωτηρία μας νὰ γίνῃ καθολικὴ καὶ πλήρης καὶ μὲ τὴ δύναμη
τῆς θεότητας νὰ φυλαχτεῖ ἡ θεοπρεπῆς καὶ ὑψηλὴ ἀπάθεια καὶ
στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Γιατὶ οὔτε ἡ
ἀρχὴ εἶναι κατὰ τὴ δικὴ μας ἀνθρώπινη ἀρχή, οὔτε τὸ τέλος
κατὰ τὸ δικό μας τέλος, ἀλλ' ἔδειξε κι ἐκεῖ κι ἐδῶ τὴ θεϊκὴ
ἐξουσία, ἀφοῦ οὔτε ἡ ἀρχὴ του μολύνθηκε μὲ τὴν ἡδονὴ οὔτε
τὸ τέλος του κατὰληξε στὴ φθορά.

23 Ἄν λοιπὸν φωνάζομε καὶ διαβεβαιώνομε ὅτι «ὁ Χριστὸς
εἶναι δύναμη Θεοῦ»³³, πάντοτε ἀμετάβλητος, πάντοτε ἀφθαρ-
τος, ἀκόμα κι ἂν εἰσέλθει μέσα στὸ μεταβλητὸ καὶ τὸ φθαρτό,
καὶ δὲν μολύνεται αὐτὸς ἀλλὰ καθαρίζει καὶ τὸ μολυσμένο,

32. Ἐβρ. 2,14.

33. Α' Κορ. 1,24.

24 βούλεται ἡ τῶν καινῶν θυσιαστηρίων ἀντεξαγωγή; Μὴ ἄλλον Ἰη-
σοῦν καταγγέλλομεν; Μὴ ἕτερον ὑποδεικνύομεν; μὴ ἄλλας γραφὰς
ἐκτιθέμεθα; μὴ τὴν ἀγίαν Παρθένον τὴν Θεοτόκον ἐτόλμησέ τις
ἡμῶν καὶ ἀνθρωποτόκον εἰπεῖν, ὅπερ ἀκούομέν τινας ἐξ αὐτῶν
5 ἀφειδῶς λέγειν; μὴ τρεῖς ἀναστάσεις μυθοποιούμεν; μὴ χιλίων ἐτῶν
γαστριμαργίας ἐπαγγελλόμεθα; μὴ τὴν Ἰουδαϊκὴν ζωοθυσίαν πάλιν
ἐπαναληφθήσεσθαι λέγομεν; μὴ περὶ τὴν κάτω Ἰερουσαλὴμ τὰς ἐλ-
πίδας τῶν ἀνθρώπων κλίνομεν, ἀνοικισμὸν αὐτῆς διὰ τῆς εὐφανε-
στέρας τῶν λίθων ὕλης ἀναπλάσσοντες; Τί τοιοῦτον ἔνοχον ἐγκα-
10 λεῖσθαι φευκτοὶ ἐνομίσθημεν, καὶ ἄλλο παρά τινων ἀντεγείρεται
ἡμῖν θυσιαστήριον ὡς ἡμῶν βεβηλούντων τὰ ἅγια;

25 Ὑπὲρ τούτων ἐν φλεγμονῇ καὶ λύπῃ τὴν καρδίαν ἔχων, ὁμοῦ
τῷ ἐπιβῆναι τῆς μητροπόλεως ἀποκενῶσαι τῆς ψυχῆς τὴν πικρίαν
διὰ τοῦ γράψαι πρὸς τὴν ἀγάπην ὑμῶν προεθυμήθην. Ὑμεῖς δὲ ἐφ'
15 ὅπερ ἂν ὑμᾶς χειραγωγήσῃ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐν ἐκείνῳ ἴτε, ὅπι-
σω τοῦ Θεοῦ πορευόμεναι, σαρκὶ δὲ καὶ αἵματι μὴ προσανέχουσαι
μηδὲ ἀφορμὴν παρασκευάζουσαί τισι καυχήματος, ἵνα μὴ ἐν ὑμῖν
καυχῆσωνται διὰ τοῦ ὑμετέρου βίου τῆς φιλοδοξίας αὐτῶν ἐπαυξα-
26 νομένης. Ἀλλὰ ἀναμνήσθητε τῶν ἁγίων πατέρων, οἷς παρὰ τοῦ μα-
20 καρίου πατρὸς ὑμῶν ἐνεχειρίσθητε, ὧν καὶ ἡμεῖς κατὰ Θεοῦ χάριν
τὴν διαδοχὴν ἔχειν κατηξιώθημεν· καὶ μὴ μεταίρετε τὰ ὄρια, ἃ ἔθεν-
το οἱ πατέρες ὑμῶν, μηδὲ ἀτιμάζετε τὸν ἰδιωτισμὸν τοῦ ἀπλουστέ-
ρου κηρύγματος, μηδὲ ταῖς ποικίλαις διδαχαῖς τὸ πλεον νέμετε· ἀλλὰ
στοιχεῖτε τῷ ἀρχαίῳ κανόνι τῆς πίστεως, καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης
25 ἔσται μεθ' ὑμῶν.

Ἐρρωμένας ψυχῇ καὶ σώματι ὁ Κύριος φυλάσσοι ὑμᾶς ἐν
ἀφθαρσίᾳ, καθὼς εὐχόμεθα.

34. Γρηγ. Θεολόγου, Ἐπιστολὴ 101.

35. Βασιλείου Ἐπιστολὴ 265. Γρηγ. Θεολόγου Ἐπιστολὰς 101-102, 197.

36. Λευιτ. 19,8· 22,15. Ἀριθμ. 18,32. Ἐξ. 22,26.

37. Ἰω. 16,13.

38. Δευτ. 13,4. Α' Βασ. 12,14.

39. Γαλ. 1,16.

40. Β' Κορ. 11,12. Α' Κορ. 3,21. Γαλ. 6,13.

ποιά είναι ἡ ἀδικία μας καὶ γιατί μᾶς μισοῦν; Καὶ ποῦ σκοπεῖει
 24 ἡ ἀντιπαράθεση τῶν νέων θυσιαστηρίων; Μήπως κηρύσσομε
 ἄλλον Ἰησοῦ; μήπως ὑποδεικνύομε ἄλλον; μήπως παρουσιάζο-
 με ἄλλες Γραφές³⁴; μήπως τόλμησε κάποιος ἀπὸ μᾶς νὰ χαρα-
 κτηρίσει τὴν ἀγία Παρθένο τὴ Θεοτόκο καὶ ἀνθρωποτόκο,
 ὅπως ἀκοῦμε νὰ λένε ἀπερίσκεπτα μερικοὶ ἀπὸ αὐτούς; μήπως
 πλάθομε παραμύθια γιὰ τρεῖς ἀναστάσεις; μήπως ὑποσχόμαστε
 χιλιόχρονη ἀπόλαυση φαγητῶν; μήπως λέμε ὅτι θὰ ἐπαναλη-
 φθοῦν οἱ ἰουδαϊκὲς θυσίες ζώων³⁵; μήπως κατεβάζομε τὶς ἐλπί-
 δες τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν κάτω Ἱερουσαλήμ, ἀνοικοδομώ-
 ντας τὴν μὲ ὕλη πιὸ ἐμφανίσιμη ἀπὸ τὶς πέτρες; Γιὰ ποιὸ παρό-
 μοιο μποροῦν νὰ μᾶς κατηγορήσουν καὶ θεώρησαν καλὸ νὰ μᾶς
 ἀποφεύγουν καὶ μερικοὶ ὑψώνουν ἀντίκρυ στὸ δικό μας ἄλλο
 θυσιαστήριον³⁶, σὰ νὰ βεβηλώνομε τάχα ἐμεῖς τὰ ἅγια;

25 Καίγεται καὶ θλίβεται ἡ καρδιά μου γι' αὐτὰ καὶ γι' αὐτὸ
 ἐπιθύμησα ἀμέσως μόλις ἔφτασα στὴ μητρόπολη ν' ἀδειάσω
 τὴν πίκρα τῆς ψυχῆς μου γράφοντας στὴν ἀγάπη σας. Ἐσεῖς
 βαδίστε ἐκεῖ ὅπου σᾶς ὀδηγήσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον³⁷, ἀκολου-
 θώντας τὰ βήματα τοῦ Θεοῦ³⁸. μὴν προσέχετε στὴ σάρκα καὶ
 στὸ αἷμα³⁹, οὔτε νὰ δίνετε σὲ μερικοὺς ἀφορμὴ γιὰ καύχησι⁴⁰,
 γιὰ νὰ μὴν καυχηθοῦν σὲ βᾶρος σας καὶ μὲ τὸ δικό μας ἔργο με-
 26 γαλώσουν τὴ φιλοδοξία τους. Ἀλλὰ φέρετε στὸ νοῦ σας τοὺς
 ἁγίους πατέρες, στοὺς ὁποίους σᾶς ἐμπιστεύθηκε ὁ μακαριστὸς
 πατέρας σας, ποὺ κι ἐμεῖς ἀξιοθήκαμε νὰ γίνομε διάδοχοί τους.
 Μὴ μετατοπίζετε τὰ ὄρια, ποὺ ἔθεσαν οἱ πατέρες σας⁴¹, οὔτε νὰ
 περιφρονεῖτε τὴν ἀφέλεια τοῦ ἀπλοῦστερου κηρύγματος⁴², οὔτε
 νὰ θεωρεῖτε ὅτι πλεονεκτοῦν οἱ διάφορες διδασκαλίαι⁴³. Νὰ εἴ-
 στε στοιχημένες στὸν ἀρχαῖο κανόνα τῆς πίστεως⁴⁴ καὶ ὁ Θεὸς
 τῆς εἰρήνης θὰ εἶναι μαζί σας⁴⁵.

Εἶθε νὰ σᾶς φυλάει ὁ Κύριος δυνατὲς στὴν ψυχὴ καὶ στὸ
 σῶμα στὴν ἀθανασία του⁴⁶, ὅπως εὐχόμεσθε.

41. Παρμ. 22,28.

42. Α' Κορ. 1,21.

43. Ἐβρ. 13,9.

44. Γαλ. 6,16.

45. Ἐβρ. 13,20.

46. Ἐφ. 6,24.

ΕΥΣΕΒΙΩ:

1 "Οτε πλεονάζειν ἄρχεται τὸ ἡμερήσιον μέτρον κατὰ τὴν χειμέ-
ριον ὥραν τοῦ ἡλίου πρὸς τὸν ἄνω δρόμον ἀναποδίζοντος, τὴν τοῦ
ἀληθινοῦ φωτὸς θεοφάνειαν τοῦ διὰ σαρκὸς ἐπιλάμψαντος τῇ ἀν-
θρωπίνῃ ζωῇ ἐορτάζομεν· νυνὶ δὲ μεσουρανήσαντος ἤδη τοῦ
5 φωστῆρος κατὰ τὸν κύκλον, ὡς νύκτα τε καὶ ἡμέραν πρὸς ἴσον ἀλ-
λήλαις ἀντιμετρεῖσθαι διάστημα, ἢ ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν ζωὴν
ἐπάνοδος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὑπόθεσις ἡμῖν γίνεται τῆς μεγά-
λης ταύτης καὶ καθολικῆς ἐορτῆς, ἣν σύμπασα κατὰ ταῦτον ἐορτάζει
ἢ τῶν ἀνθρώπων ζωὴ τῶν τὸ μυστήριον ἀναδεξαμένων τῆς ἀνα-
10 στάσεως. Τί μοι βούλεται τῆς ἐπιστολῆς ἢ ὑπόθεσις;

2 Ἐπειδὴ σύνηθές ἐστιν ἐν ταῖς πανδήμοις ταύταις ἱερομνησίαις
διὰ πάντων ἡμᾶς ἐπιδείκνυσθαι τὴν ἐγκειμένην ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν
διάθεσιν, καὶ πού τινες τοῖς ἰδίοις δωροφοροῦντες τὴν εὐφροσύνην
ἐπισημαίνουσι, καλῶς ἔχειν ἐνομίσαμεν μὴ παραδραμεῖν σε τῶν
15 ἡμετέρων δώρων ἀγέραστον, ἀλλὰ σοῦ τὴν ψυχὴν τὴν ὑψηλὴν τε
καὶ μεγαλόφρονα τοῖς πενιχροῖς ξενίοις ἐκ τῆς πτωχείας ἡμῶν δε-
ξιώσασθαι.

3 Ἐένιον δὲ ἡμέτερον τὸ διὰ τοῦ γράμματός σοι προσαγόμενον
αὐτὸ τὸ γράμμα ἐστίν, ἐν ᾧ λόγος μὲν τις παρηνηθισμένος ταῖς καλ-
20 λιφῶνοις τε καὶ εὐσυνθέτοις τῶν λέξεων ἔστιν οὐδεὶς, ὡς διὰ τοῦτο
δῶρον τὴν ἐπιστολὴν τοῖς φιλολόγοις νομίζεσθαι, ἀλλ' ὁ μυστικὸς
χρυσὸς ὁ τῇ πίστει τῶν Χριστιανῶν οἷόν τιτι ἀποδέσμων ἐνελημμέ-
νος γένοιτο ἂν σοι δῶρον, ἐξαπλωθεὶς ὡς οἷόν τε διὰ τῶν γραμμά-
των καὶ τὴν κεκρυμμένην λαμπηδόνα προδείξας.

4 Οὐκοῦν ἐπανακλητέον ἡμῖν τὸ προοίμιον. Τί δήποτε προελθού-
σης μὲν πρὸς τὸ ἀκρότατον τῆς νυκτός, ὅτε οὐκέτι προσθήκην ἢ νυ-
κτερινὴ ἐπαύξησις δέχεται, τότε ἡμῖν διὰ σαρκὸς ἐπιφαίνεται ὁ τοῦ

ΣΤΟΝ ΕΥΣΕΒΙΟ

Όταν αρχίζει νὰ μεγαλώνει ἡ ἡμέρα τὴν ἐποχὴ τοῦ χειμῶνα μὲ τὴν ἀντίστροφη πορεία τοῦ ἡλίου πρὸς τὰ ἐπάνω, ἐορτάζομε τὴ θεοφάνεια τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ποὺ ἔλαμψε μέσω τῆς σάρκας στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τώρα πιά ποὺ μεσουράνησε ὁ ἡλιος καὶ εἶναι ἴσο τὸ διάστημα τῆς μέρας καὶ τῆς νύχτας, κατὰ τὴ μεγάλη καὶ καθολικὴ αὐτὴ ἐορτὴ ἐορτάζομε τὴν ἐπάνοδο τῆς ἀνθρώπινης φύσης ἀπὸ τὸ θάνατο στὴ ζωὴ· ἐορτὴ ποὺ τὴν ἐορτάζουν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μαζί ποὺ παραδέχτηκαν τὸ μυστήριον τῆς ἀνάστασης. Ποιὸ εἶναι τὸ θέμα τῆς ἐπιστολῆς μου;

Συνηθίζεται στὶς πάνδημες αὐτὲς ἡμερομηνίες νὰ ἐκδηλώνομε μὲ κάθε τρόπο τὰ συναισθήματα ποὺ δονοῦν τὴν ψυχὴ μας καὶ κάπου μερικοὶ ὑπογραμμίζουν τὴ χαρὰ τους προσφέροντας τὰ δῶρα τους. Γι' αὐτὸ κι ἐγὼ νόμισα ὅτι θὰ εἶναι καλὸ νὰ μὴ σὲ ἀφήσω χωρὶς νὰ σοῦ προσφέρω τὰ δικά μου δῶρα, ἀλλὰ νὰ τιμήσω τὴν ψυχὴ σου, τὴν ὑψηλὴ ἀληθινὰ καὶ μεγάλῃ, μὲ τὰ ταπεινὰ δῶρα τῆς φτώχειας μου.

Δικό μου δῶρο ποὺ σοῦ φέρνει τὸ γράμμα μου εἶναι αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ γράμμα· σ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει κανένας λόγος στολισμένος μὲ τὰ ἀνθη καλσοταιριασμένων καὶ εὐηχῶν λέξεων, ὥστε νὰ θεωρεῖται ἡ ἐπιστολὴ δῶρο γιὰ φιλολόγους· δῶρο σου θὰ εἶναι τὸ μυστικὸ χρυσάφι ποὺ περιέχεται τυλιγμένο μέσα στὴ χριστιανικὴ πίστι· θὰ ἐξηγηθεῖ ὅσο γίνεται μὲ τίς λέξεις καὶ θὰ δείξει τὴν κρυμμένη λάμψη του.

Ἄς ξαναθυμηθοῦμε τὸ προοίμιον. Γιατί τέλος πάντων, ὅταν προχωρήσει ἡ νύχτα στὸ ἀκρότατον καὶ δὲν παίρνει πιά ἄλλῃ αὔξησιν ἢ διάρκειά της, τότε μόνον ἐμφανίζεται μέσα στὴ σάρκα αὐτὸς ποὺ ἀγκαλιάζει τὸ πᾶν καὶ τὸ κρατεῖ μὲ τὴν ἴδια του δύ-

παντὸς περιδεδραγμένος καὶ κρατῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ δυνάμει τὸ πᾶν, ὁ
 μηδὲ ὑπὸ πάντων τῶν ὄντων χωρούμενος, ἀλλὰ τὸ πᾶν περιέχων
 καὶ τῷ βραχυτάτῳ εἰσοικιζόμενος, οὕτω τῆς μεγάλης δυνάμεως τῷ
 ἀγαθῷ θελήματι συνδιεξιούσης καὶ κατὰ τὸ ἴσον, ὅπου περ ἂν ρέψῃ
 5 τὸ θέλημα, ἐκεῖ ἑαυτὴν δεικνυούσης, ὡς μήτε ἐν τῇ κτίσει τῶν ὄν-
 των ἀτονωτέραν τῆς βουλήσεως εὑρεθῆναι τὴν δύναμιν, μήτε ὀρμή-
 σαντα τῷ ταπεινῷ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τῶν ἀνθρώπων
 συγκαταβῆναι, πρὸς αὐτὸ τοῦτο ἀδυνατῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ γε-
 νέσθαι καὶ μὴ διαφεῖναι τὸ πᾶν ἀκυβέρνητον;

5 Ἐπεὶ οὖν πάντως τις λόγος ἐπ' ἀμφοτέρων ἐστὶ τῶν καιρῶν,
 πῶς τότε μὲν διὰ σαρκὸς ἐπιφαίνεται, τῇ δὲ ἰσημερίᾳ τὸν εἰς γῆν
 ἀναλυθέντα διὰ τῆς ἀμαρτίας ἀνθρωπον τῇ ζωῇ πάλιν ἀποκαθίστη-
 σι, ταῦτα διὰ βραχέων ὡς ἂν οἶός τε ᾧ παραστήσας τῷ λόγῳ,
 δῶρον τὸ γράμμα ποιήσομαι.

6 Ἡ πάντως προέλαβες ἀπὸ ἀγχινοίας τὸ ὑποπτευόμενον ἐν τού-
 τοις μυστήριον, ὅτι ἐγκόπτεται τῆς νυκτὸς ἢ πρόοδος τῇ τοῦ φωτὸς
 προσθήκῃ καὶ συστέλλεσθαι τὸ σκότος ἄρχεται αὐξανόμενου ταῖς
 προσθήκαις τοῦ ἡμερινοῦ διαστήματος. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς πολλοῖς
 ἴσως ἂν γένοιτο φανερόν, ὅτι συγγενῶς ἔχει πρὸς τὴν ἀμαρτίαν τὸ
 20 σκότος, καὶ οὕτω τὸ κακὸν παρὰ τῆς Γραφῆς ὀνομάζεται.

7 Οὐκοῦν ἐρμηνεῖα τίς ἐστὶ τῆς ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν οἰκονο-
 μίας ὁ καιρὸς, ἐν ᾧ τὸ μυστήριον ἡμῶν ἄρχεται· ἔδει γὰρ πρὸς ἀπει-
 ρον ἤδη τῆς κακίας ἐκχυθείσης τὴν διὰ τῶν ἀρετῶν ἡμῖν λαμπομέ-
 νην ἡμέραν παρὰ τοῦ τὸ τοιοῦτον φῶς ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐντιθέντος
 25 ἐπιφανῆναι, ὥστε τὸν μὲν φωτεινὸν βίον εἰς ὅτι μῆκιστον παρατεί-
 νεσθαι ταῖς ἀγαθαῖς προσθήκαις αὐξανόμενον, τὴν δὲ ἐν τῇ κακίᾳ
 ζωὴν διὰ τῆς κατ' ὀλίγον ὑφαιρέσεως εἰς ἐλάχιστον συσταλῆναι· ἢ
 γὰρ τῶν ἀγαθῶν ἐπαύξησης τοῦ κακοῦ μείωσις γίνεται.

8 Ἡ δὲ ἰσημερία τὴν ἀναστάσιμον ἑορτὴν δεξαμένη τοῦτο δι' ἑαυ-
 30 τῆς ἐρμηνεύει, ὅτι οὐκ ἔτι πρὸς ἀντίπαλον τάξιν ἀντικαταστήσεται,
 ἰσοπάλως τῷ ἀγαθῷ τῆς κακίας συμπλεκομένης, ἀλλ' ὁ φωτεινὸς

ναμη; Αὐτὸς ποὺ δὲν μποροῦν νὰ τὸν χωρέσουν οὔτε κι ὅλα τὰ ὄντα, ἀλλὰ ποὺ καὶ τὸ πᾶν περιέχει καὶ ἐγκατοικεῖ καὶ στὸ πιὸ μικρό, ἔτσι περνᾷ ἀπὸ ἄκρη σὲ ἄκρη ἢ μεγάλη δύναμη μὲ τὸ ἀγαθὸ θέλημά της κι ὅπου κι ἂν κλίνει τὸ θέλημά της ἐκεῖ ἐμφανίζει ἐξίσου τὸν ἑαυτὸ της, ὥστε οὔτε κατὰ τὴ δημιουργία τῶν ὄντων νὰ βρεθεῖ πιὸ ἄτονη ἢ δύναμη τῆς βούλησής της, οὔτε ἀποφασίζοντας νὰ συγκαταγεῖ στὴν ταπεινότητα τῆς φύσης μας γιὰ νὰ εὐεργετήσῃ τοὺς ἀνθρώπους νὰ σταθεῖ ἀνήμπορος σ' αὐτὸ, ἀλλὰ κι αὐτὸ νὰ τὸ κάνει καὶ τὸ πᾶν νὰ μὴν ἀφήσῃ ἀκυβέρνητο;

Ἐπειδὴ ὁμως ὑπάρχει κάποιος λόγος ὅπως οἰκιστὴς καὶ γιὰ τὶς δύο περιπτώσεις, πῶς φανερώνεται τότε μὲ σάρκα, ἐνῶ κατὰ τὴν ἰσημερία ἀποκαθιστᾷ πάλι στὴ ζωὴ τὸν ἀνθρώπο ποὺ διαλύθηκε στὴ γῆ ἐξαιτίας τῆς ἁμαρτίας, αὐτὰ ὅσο μπορῶ συντομότερα θὰ τὰ παρουσιάσω μὲ τὸ λόγο μου καὶ θὰ σοῦ κάνω δῶρο τὸ γράμμα αὐτό.

Πραγματικὰ μὲ τὴν ἀγχινοῖά σου πρόλαβες τὸ μυστήριο ποὺ ὑποκρύπτεται σ' αὐτά· ὅτι ἡ πρόοδος τῆς νύχτας διακόπτεται μὲ τὴν προσθήκη τοῦ φωτὸς καὶ ἀρχίζει νὰ συστέλλεται τὸ σκότος, ὅταν μὲ διαδοχικὲς προσθήκες αὐξάνει ἢ διάρκειά τῆς ἡμέρας. Αὐτὸ μπορεῖ νὰ τὸ καταλάβουν ἴσως καὶ οἱ πολλοί· ὅτι τὸ σκοτάδι εἶναι ἴδιο γένος μὲ τὴν ἁμαρτία καὶ ἔτσι ἡ Γραφὴ ὀνομάζει τὸ κακὸ.

Κάποια ἐρμηνεῖα λοιπὸν τῆς οἰκονομίας γιὰ τὶς ψυχές μας ἀποτελεῖ ἡ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἀρχίζει τὸ μυστήριο. Ἐπρεπε δηλαδή, ἀφοῦ ἡ κακία εἶχε ἀπλωθεῖ πιά στὸ ἄπειρο, νὰ φανεῖ ἡ ἡμέρα ποὺ τὴ φωτίζει μὲ τὶς ἀρετές του ἐκεῖνος ποὺ ἔβαλε τὸ φῶς αὐτὸ στὶς ψυχές μας, ὥστε ὁ φωτεινὸς βίος νὰ παρατείνεται στὸ μακρότερο δυνατὸ μεγαλώνοντας μὲ προσθήκες τοῦ ἀγαθοῦ, ἐνῶ ἡ ζωὴ τῆς κακίας νὰ συσταλεῖ στὸ ἐλάχιστο μὲ τὴ βαθμιαία ἀφαίρεση· ἡ αὐξηση τῶν ἀγαθῶν ἀποτελεῖ μείωση τοῦ κακοῦ.

Ἡ ἰσημερία ποὺ δέχτηκε τὴν ἑορτὴ τῆς ἀνάστασης, προσφέρει αὐτὴ τὴν ἐρμηνεῖα· ὅτι ποτὲ δὲ θὰ περάσῃ στὴν ἀντίπαλη τάξη, ἐπειδὴ ἡ κακία εἶναι ἰσόπαλος ἀνταγωνιστὴς τοῦ ἀγα-

ἐπικρατήσει βίος, τοῦ ζόφου τῆς εἰδωλολατρίας ἐν τῷ πλεονασμῷ
τῆς ἡμέρας δαπανωμένου.

9 Οὐ χάριν καὶ τοῦ σεληναίου δρόμου τὸ κατὰ τὴν τεσσαρεσκαί-
δεκάτην ἡμέραν ἀντιπρόσωπον δείκνυσιν αὐτὴν ταῖς τοῦ ἡλίου βο-
λαῖς, πληθύνουσαν παντὶ τῷ πλούτῳ τῆς λαμπηδόνης καὶ μηδεμίαν
5 τοῦ σκότους διαδοχὴν ἐν τῷ μέρει γενέσθαι παρασκευάζουσαν· δύο-
μενον γὰρ διαδεξαμένη τὸν ἥλιον οὐ πρότερον αὐτὴ καταδύεται, πρὶν
ταῖς ἀληθιναῖς αὐγαῖς τοῦ ἡλίου τὰς ἰδίας συμμίζειεν, ὥστε ἐν φῶς
κατὰ τὸ συνεχὲς διαμεῖναι, κατὰ τὸ διάστημα τοῦ ἡμερινοῦ τε καὶ νυ-
κτερινοῦ δρόμου τῆ παρεμπτώσει τοῦ σκότους μηδαμοῦ διαιρούμε-
10 νον.

10 Ταῦτά σοι, ὦ φίλη κεφαλή, τῆ πενιχρᾷ ἡμῶν χειρὶ τοῦ λόγου
δωροφοροῦμεν, καὶ σοὶ πᾶς ἔστω ὁ βίος ἑορτὴ καὶ ἡμέρα μεγάλη,
τοῦ νεκτερινοῦ ζόφου καθαρεύων ὅτι μάλιστα.

θοῦ, ἀλλὰ θὰ ἐπικρατήσῃ ὁ φωτεινὸς βίος μὲ τὴν καταδαπάνη-
ση τοῦ εἰδωλολατρικοῦ ζόφου, στὸν πλεονασμὸ τῆς ἡμέρας.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ τροχιά τῆς σελήνης τῆ δέκατη τέταρτη ἡμέ-
ρα τὴ φέρνει ἀντιμέτωπη στὶς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου καὶ ξεχειλίζο-
ντας μὲ ὄλο τὸν πλοῦτο τῆς λάμπης της δὲν ἀφήνει νὰ γίνῃ κα-
μιὰ μερική διαδοχὴ της ἀπὸ τὸ σκότος. Γιατί, ἀφοῦ διαδέχτηκε
τὸν ἡλιο ποῦ βασίλευε, ἡ ἴδια ἡ σελήνη δὲ βασιλεῦει προηγου-
μένως, προτοῦ ἀναμίξει μὲ τὶς ἀληθινὲς λάμπεις τοῦ ἡλίου τὶς
δικές της λάμπεις, ὥστε νὰ παραμείνῃ ἓνα ἀδιάκοπο φῶς κατὰ
τὴ διάρκεια τῆς ἡμερήσιας καὶ νυκτερινῆς τροχιάς, ποῦ δὲ
χωρίζεται πούθεν ἀπὸ τὴν παρεμβολὴ τοῦ σκοταδιοῦ.

Αὐτά, ἀγαπητέ μου, εἶναι τὰ δῶρα τοῦ λόγου ἀπὸ τὸ πενι-
χρό μου χέρι καὶ ὡς σοῦ εἶναι ἑορτὴ καὶ ἡμέρα μεγάλη ὄλος ὁ
βίος σου, καθαρὸς ὅσο γίνεται ἀπὸ τὸν νυχτερινὸ ζόφο.

Ε'

**Πρὸς τοὺς ἀπιστοῦντας τῇ ὀρθοδόξῳ αὐτοῦ πίστει
Παρὰ τῶν κατὰ Σεβάστειαν αἰτηθεῖσα.**

1 Ἐγνώρισαν ἡμῖν τινες τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν περὶ τῆς κατα-
σκευαζομένης καθ' ἡμῶν δυσφημίας παρὰ τῶν μισούντων τὴν εἰρή-
νην καὶ καταλαλούντων λάθρᾳ τῶν πλησίον αὐτῶν καὶ μὴ φοβου-
μένων τὸ φοβερὸν καὶ μέγα κριτήριον τοῦ ἐπαγγειλαμένου καὶ περὶ
5 τῶν ἀργῶν ρημάτων ἀπαιτεῖσθαι τὸν λόγον ἐν τῇ προσδοκωμένῃ
τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐξετάσει, λέγοντες τὰ περιθρυλούμενα καθ' ἡμῶν
ἐγκλήματα εἶναι τοιαῦτα, ὅτι ἡμεῖς ὑπεναντία φρονοῦμεν τοῖς κατὰ
Νίκαιαν ἐκθεμένοις τὴν ὀρθὴν καὶ ὑγιαίνουσαν πίστιν καὶ ὅτι τοὺς ἐν
10 καὶ ἀνεξετάστως εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας πα-
ρεδεξάμεθα.

2 Ἴν' οὖν μὴ κατακρατῇ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, δι' ἐτέρων
γραμμάτων αὐτάρκη ἐποιησάμεθα τὴν ὑπὲρ τῶν ἐπενεχθέντων ἡμῖν
ἐγκλημάτων ἀπολογίαν, καὶ ἐπὶ τοῦ Κυρίου διεβεβαιωσάμεθα μῆτε
15 τῆς πίστεως τῶν ἁγίων πατέρων ἐκβεβηκέναι μῆτε περὶ τῶν προσ-
θεμένων ἐκ τῆς Μαρκέλλου συνάξεως εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν
κοινωνίαν ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως τι πεποιηκέναι· ἀλλὰ τῶν
κατὰ τὴν Ἀνατολὴν ὀρθοδόξων ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν ἐπι-
τρεψάντων βουλευσασθαι τὰ περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τοῖς γεγενη-
20 μένοις συναιεσάντων, πάντα ἐπράξαμεν.

3 Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐκείνην ἔγγραφον ἡμῶν ποιησαμέ-
νων, πάλιν τινὲς τῶν ὁμοψύχων ἀδελφῶν ἰδίως ἐκ τῆς ἡμετέρας

1. Ψαλμ. 119,6.
2. Ψαλμ. 100,5.
3. Ματθ. 12,36.

**Ἐπιστολὴ πρὸς ὄσους ἀπιστοῦν γιὰ τὴν ὀρθόδοξη πίστη του.
Τὴ ζήτησαν ὁ Χριστιανοὶ τῆς Σεβάστειας.**

Μὲ πληροφόρησαν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁμόψυχους ἀδελφούς μας γιὰ τὴ δυσφήμιση ποὺ κατασκευάζουν σὲ βάρος μου αὐτοὶ ποὺ μισοῦν τὴν εἰρήνη¹ καὶ καταλαλοῦν κρυφὰ τοὺς πλησίον τους² χωρὶς νὰ φοβοῦνται τὸ φοβερὸ καὶ μεγάλο δικαστήριον ἐκείνου ποὺ προειδοποίησε ὅτι θὰ ζητήσῃ τὸ λόγο κατὰ τὴν κρίση τῆς ζωῆς μας ποὺ προσδοκοῦμε καὶ γιὰ τὰ ἀνώφελα λόγια³. Μοῦ ἀνέφεραν ὅτι τὰ ἐγκλήματα ποὺ θρυλοῦνται ἐναντίον μου εἶναι τέτοια· ὅτι ἐγὼ φρονῶ τ' ἀντίθετα μ' ἐκείνους ποὺ διατύπωσαν τὴν ὀρθή καὶ ὑγιή πίστη στὴ Νίκαια καὶ ὅτι ἔχω παραδεχτεῖ αὐτούς, ποὺ ἔκαναν σύναξη στὸ ὄνομα τοῦ Μαρκέλλου στὴν Ἄγκυρα, χωρὶς κρίση καὶ ἐξέταση νὰ ἐπικοινωνοῦν μὲ τὴν καθολικὴ Ἐκκλησία.

Γιὰ νὰ μὴν ἐπικρατεῖ λοιπὸν τὸ ψεῦδος σὲ βάρος τῆς ἀλήθειας, ἔκανα μὲ ἄλλο μου γράμμα πλήρη κι ἐπαρκὴ ἀπολογία γιὰ τίς κατηγορίες ποὺ μοῦ ἐκτοξεύτηκαν καὶ διαβεβαίωσα στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου ὅτι οὔτε ἀπὸ τὴν πίστη τῶν ἀγίων πατέρων παρέκλινα οὔτε σχετικὰ μ' αὐτούς ποὺ προστέθηκαν ἀπὸ τὴ σύναξη τοῦ Μαρκέλλου στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινωνία ἔκανα κάτι χωρὶς προηγούμενη κρίση κι ἐξέταση· ἀλλὰ μοῦ ἀνάθεσαν⁴ ὀρθόδοξοι ἀδελφοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ συλλειτουργοὶ μου νὰ κάνω ἐξέταση γιὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς κι ἐπραξα τὰ πάντα ὕστερ' ἀπὸ συνάντησή τους γιὰ ὅσα εἶχαν γίνῃ.

Κι ἐπειδὴ, ἂν καὶ ἔκανα γραπτῶς τὴν ἀπολογία ἐκείνη, πάλι μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁμόψυχους ἀδελφούς ζήτησαν νὰ γίνῃ μὲ τὰ

4. Θέματα παρόμοια μ' αὐτὸ ποὺ θίγεται ἐδῶ ρυθμίστηκαν ἀργότερα στὴ σύνοδο τῆς Κων/πολῆς τοῦ 381.

φωνῆς ἐπεζήτησαν γενέσθαι τὴν τῆς πίστεως ἐκθεσιν καθ' ἣν πληροφορήμεθα, ταῖς θεοπνεύστοις φωναῖς καὶ τῇ παραδόσει τῶν πατέρων ἀκολουθοῦντες, ἀναγκαῖον ἐλογισάμεθα καὶ περὶ τούτων βραχέα διαλεχθῆναι.

4 Ἡμεῖς τὴν τοῦ Κυρίου διδασκαλίαν, ἣν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἐποιήσατο παραδίδους αὐτοῖς τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον, θεμέλιον εἶναι καὶ ρίζαν τῆς ὀρθῆς καὶ ὑγιαίνουσας πίστεως ὁμολογοῦμεν, καὶ οὔτε ὑψηλότερον τῆς παραδόσεως ἐκείνης οὔτε ἀσφαλέστερον ἄλλο τι εἶναι πιστεύομεν. Ἡ δὲ τοῦ Κυρίου διδασκαλία ἐστὶν αὕτη· «πο-
10 ρευθέντες», φησί, «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος».

5 Ἐπειδὴ τοίνυν ἡ ζωοποιὸς δύναμις ἐπὶ τῶν ἐκ τοῦ θανάτου πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἀναγεννωμένων διὰ τῆς ἁγίας Τριάδος παραγίνεται τοῖς μετὰ πίστεως καταξιουμένοις τῆς χάριτος, καὶ
15 ὁμοίως ἀτελής ἡ χάρις ἐνός τινος οἴου δήποτε τῶν ἐκ τῆς ἁγίας Τριάδος ὀνομάτων παραλειφθέντος ἐν τῷ σωτηρίῳ βαπτίσματι (οὐ γὰρ χωρὶς Πνεύματος ἐν μόνῳ Υἱῷ καὶ Πατρὶ τὸ μυστήριον τελεῖται τῆς ἀναγεννήσεως, οὔτε Υἱοῦ σιωπηθέντος ἐν Πατρὶ καὶ Πνεύματι τὸ τέλειον τῆς ζωῆς παραγίνεται τῷ βαπτίσματι, οὔτε ἐν Πνεύματι
20 καὶ Υἱῷ παρεθέντος τοῦ Πατρὸς ἐκτελεῖται ἢ τῆς ἀναστάσεως χάρις), διὰ τοῦτο πᾶσαν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πεποιθήσιν τῆς τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίας ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν ἔχομεν διὰ τῶν ὀνομάτων τούτων γνωριζομένην· καὶ πιστεύομεν εἰς τε τὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς ἐστὶν ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ εἰς τὸν
25 μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, ὃς ἐστὶν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ εἶπεν ὁ Κύριος ὅτι «τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιῶν».

6 Καὶ ἐπειδὴ τοῖς λυτρωθεῖσιν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ θανάτου ἡ χάρις τῆς ἀφθαρσίας διὰ τῆς εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα πίστεως
30 ἐν τῷ σωτηρίῳ βαπτίσματι, καθὼς εἰρήκαμεν, παραγίνεται, ἐκ τούτων ὀδηγοῦμεν οὐδὲ δοῦλον οὐδὲ κτιστὸν οὐδὲ τῆς μεγαλειότητος τοῦ Πατρὸς ἀνάξιον τῇ ἁγίᾳ Τριάδι συναριθμεῖσθαι πιστεύομεν,

5. Α' Τιμ. 3,16.

6. Ματθ. 28,19.

7. Ὁ Πέτρος Πράξ. 3,15.

8. Ἰω. 6,63.

Ίδια μου τὰ λόγια ἢ ἔκθεση τῆς πίστεως, τὴν ὁποία ἀποδεχθίκαμε καὶ κρατοῦμε μὲ βεβαιότητα ἀκολουθώντας τὰ θεόπνευστα λόγια καὶ τὴν παράδοση τῶν Πατέρων, σκέφτηκα νὰ μιλήσω σύντομα καὶ γι' αὐτά.

Ἐγὼ ὁμολογῶ ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου ποὺ ἔκανε στοὺς μαθητές του, ὅταν τοὺς παρέδιδε τὸ μυστήριο τῆς εὐσεβείας⁵, εἶναι τὸ θεμέλιο καὶ ἡ ρίζα τῆς ὀρθῆς καὶ ὑγιαίνουσας πίστεως καὶ δὲν πιστεύω πῶς ὑπάρχει τίποτε ἄλλο πῶς ὑψηλὸ καὶ πῶς ἀσφαλὲς ἀπὸ ἐκείνη τὴν παράδοση. Ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου εἶναι ἡ ἐξῆς: «πηγαίνετε», λέει, «καὶ κάνετε μαθητές μου ὅλους τοὺς λαοὺς, βαπτίζοντάς τους στὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος»⁶.

Ἔτσι λοιπὸν ἡ ζωοποιὸς δύναμη προκειμένου γι' αὐτοὺς ποὺ ξαναγεννιοῦνται ἀπὸ τὸ θάνατο στὴν αἰώνια ζωὴ ἔρχεται μέσω τῆς ἁγίας Τριάδας σ' αὐτοὺς ποὺ ἀξιῶνονται τῇ θεῖα χάρι λόγω τῆς πίστεως τους· καὶ εἶναι ἐξίσου ἀτελής ἡ χάρι, ἂν παραλειφθεῖ ἓνα ὁποιοδήποτε ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας Τριάδας κατὰ τὸ σωτήριο βάπτισμα. (Τὸ μυστήριο τῆς ἀναγέννησης δὲν τελεῖται μόνο στὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατέρα χωρὶς τὸ Πνεῦμα· οὔτε ἔρχεται ἡ τέλεια ζωὴ μὲ τὸ βάπτισμα στὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἂν ἀποσιωπηθεῖ τὸ Πνεῦμα· οὔτε ὀλοκληρῶνεται ἡ χάρι στὸ ὄνομα τοῦ Πνεύματος καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἂν παραλειφθεῖ ὁ Πατέρας), γι' αὐτὸ ὅλη τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πεποίθηση τῆς σωτηρίας τῶν ψυχῶν μας τὴ στηρίζομε στὶς τρεῖς ὑποστάσεις, ποὺ εἶναι γνωστὲς μὲ τὰ ὀνόματα αὐτά, καὶ πιστεύομε καὶ στὸν Πατέρα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ, ποὺ εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, καὶ στὸ μονογενὴ Υἱὸ τοῦ Πατέρα, ποὺ εἶναι ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος⁷, καὶ στὸ ἅγιον Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο εἶπε ὁ Κύριος ὅτι «τὸ Πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ζωοποιεῖ»⁸.

Κι ἐπειδὴ σ' ἐμᾶς ποὺ λυτρωθήκαμε ἀπὸ τὸ θάνατο⁹ ἡ χάρι τῆς ἀφθαρσίας ἔρχεται κατὰ τὸ σωτήριο βάπτισμα μὲ τὴν πίστη στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὅπως εἶπαμε, ὀδηγούμενοι ἀπὸ αὐτὰ πιστεύομε ὅτι στὴν ἁγία Τριάδα δὲν συγκαταλέγεται τίποτε δοῦλο οὔτε κτιστὸ οὔτε ἀνάξιο τῆς μεγαλειότητος τοῦ Πατέρα, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ μας εἶναι μία αὐτὴ ποὺ μᾶς ἔρ-

ἐπειδὴ μία ἐστὶν ἡ ζωὴ ἡμῶν ἢ διὰ τῆς εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα πίστεως παραγινομένη, ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων πηγάζουσα, διὰ δὲ τοῦ Υἱοῦ προϊοῦσα, ἐν δὲ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἐνεργουμένη.

7 Ταύτην οὖν ἔχοντες τὴν πληροφορίαν βαπτίζομεθα μὲν ὡς
5 προσετάχθημεν, πιστεύομεν δὲ ὡς βαπτίζομεθα, δοξάζομεν δὲ ὡς πιστεύομεν, ὥστε ὁμοφῶνως τὸ βάπτισμα καὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν δόξαν εἰς Πατέρα εἶναι καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον.

8 Εἰ δέ τις δύο ἢ τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς θεότητας λέγει, ἀνάθεμα
ἔστω· καὶ εἰ τις κατὰ τὴν Ἀρείου διαστροφὴν ἐκ μὴ ὄντων λέγει τὸν
10 Υἱὸν ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον γεγενῆσθαι ἀνάθεμα ἔστω.

9 Ὅσοι δὲ τῷ κανόνι τῆς ἀληθείας στοιχήσουσι καὶ τὰς τρεῖς
ὁμολογοῦσιν ὑποστάσεις εὐσεβῶς ἐν τοῖς ἑαυτῶν ἰδιώμασι γνωρι-
ζόμενας καὶ μίαν πιστεύουσιν εἶναι θεότητα, μίαν ἀγαθότητα, μίαν
ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ δύναμιν, καὶ οὔτε τὸ τῆς μοναρχίας ἀθετοῦσι
15 κράτος οὔτε εἰς πολυθεῖαν ἐκπίπτουσιν οὔτε τὰς ὑποστάσεις συγγέ-
ουσιν οὔτε ἐξ ἑτερογενῶν καὶ ἀνομοίων τὴν ἁγίαν Τριάδα συντίθεν-
ται, ἀλλ' ἐν ἀπλότῃ δέχονται τὸ τῆς πίστεως δόγμα, πᾶσαν τὴν ἐλ-
πίδα τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι
καταπιστεύοντες, οὗτοι κατὰ τὴν ἡμετέραν κρίσιν τὰ αὐτὰ φρονοῦσι
20 μεθ' ὧν καὶ ἡμεῖς ἔχειν ἐν Κυρίῳ μέρος εὐχόμεθα.

χεται μέσω τῆς πίστεως μας στὴν ἀγία Τριάδα, πού πηγάζει ἀπὸ τὸ Θεὸ τῶν ὄλων, προχωρεῖ μέσω τοῦ Υἱοῦ καὶ πραγματοποιεῖται μέσω τοῦ ἀγίου Πνεύματος¹⁰.

Ἐχοντας αὐτὴ τὴ βεβαιότητα βαπτίζομαστε μὲ τὸν τρόπο πού διαταχθήκαμε, πιστεύομε ὅπως βαπτίζομαστε καὶ δοξολογοῦμε ὅπως πιστεύομε, ὥστε ν' ἀπευθύνεται ὁμόφωνα τὸ βάπτισμα καὶ ἡ πίστη καὶ ἡ δόξα στὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

Κι ἂν κάποιος λέει ὅτι πρόκειται γιὰ δύο ἢ τρεῖς θεοὺς ἢ τρεῖς θεότητες, νὰ ἔχει τὸ ἀνάθεμα. Κι ἂν κανένας λέει σύμφωνα μὲ τὴν αἵρεση τοῦ Ἀρείου, ὅτι 'ὁ Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα προῆλθε ἀπὸ τὸ μηδέν', νὰ ἔχει τὸ ἀνάθεμα.

Ὅσοι ὁμως ἀκολουθεῖ¹¹ καὶ ὁμολογοῦν τὶς τρεῖς ὑποστάσεις πού ἀναγνωρίζονται μ' εὐσέβεια μὲ τὰ γνωρίσματά τους ἢ κάθε μία, καὶ πιστεύουν ὅτι εἶναι μία θεότητα, μία ἀγαθότητα, μία ἀρχὴ καὶ ἐξουσία καὶ δύναμη¹², καὶ οὔτε τὴ μοναρχικὴ ἐξουσία ἀθετοῦν οὔτε παρεκκλίνουν στὴν πολυθεΐα οὔτε τὶς ὑποστάσεις συγγέουν οὔτε συνθέτουν τὴν ἀγία Τριάδα ἀπὸ ἑτερογενῆ καὶ ἀνόμοια ὄντα, ἀλλὰ δέχονται μὲ ἀπλότητα τὸ δόγμα τῆς πίστεως, ἐμπιστευόμενοι ὅλη τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας τους¹³ στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, αὐτοί, κατὰ τὴν κρίση μου, φρονοῦν τὰ ἴδια, μαζί μὲ τοὺς ὁποίους εὐχόμεστε νὰ ἔχομε καὶ ἐμεῖς θέση κοντὰ στὸν Κύριο¹⁴.

9. Ὡσ. 13,14.

10. Β' Κορ. 4,12.

11. Γαλ. 6,16.

12. Α' Κορ. 15,24.

13. Α' Θεσ. 5,8.

14. Ἰω. 13,8.

ΑΒΛΑΒΙΩ: ΕΠΙΣΚΟΠΩ:

- 1 Διέσωσεν ἡμᾶς ὁ Κύριος, ὡς εἰκὸς ἦν, ὑπὸ τῶν σῶν προπεμ-
φθέντας εὐχῶν, καὶ σοι τεκμήριον τῆς εὐμενείας τοῦ Θεοῦ σαφὲς δι-
ηγήσομαι.
- 2 Ὡς γὰρ ἤδη Κηλόσινα τὸ χωρίον κατόπιν ἑαυτῶν κατελίπομεν,
5 ἀθρόον ἐγένετο νεφῶν συστροφή καὶ εἰς βαθὺν ζόφον ὁ ἀὴρ ἐξ αἰ-
θρίας μετέπεσεν. Ψυχρὰ δέ τις αἶθρα τῶν νεφῶν διαπνέουσα, δρο-
σώδης τε καὶ ὑγροτάτη τοῖς σώμασιν ἡμῶν προσπίπτουσα, ὅσον
οὐδέπω τὸν ὑετὸν ἠπεῖλει, καὶ κατὰ τὸ εὐώνυμον βρονταὶ συνεχεῖς
ὑπερρήγνυντο, καὶ ἀστραπαὶ ὀξεῖαι τε καὶ ἐπάλληλοι τῶν βροντῶν
10 προηγοῦντο, τὰ τε ὄρη πάντα πρόσω τε καὶ ὀπίσω καὶ καθ' ἑκάτερα
τῶν πλαγίων κατηρεφῆ τοῖς νέφεσιν ἦν.
- 3 Καὶ ἤδη ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῶν βραχεῖα νεφέλη πνεύματι βιαίῳ
ὑποληφθεῖσα τὸν ὑετὸν ὠδινε, καὶ ἡμεῖς κατὰ τὸ Ἰσραηλιτικὸν θαῦ-
μα, μέσοι πανταχόθεν τῶν ὑδάτων διειλημμένοι, ἄβροχοι τὴν μέχρις
15 Οὐεστηνῆς ὁδὸν ἐπεράσαμεν· ἐν ἧ καταχθέντων ἡμῶν ἤδη καὶ τὰς
ἡμιόνους ἀναπαυσάντων, τότε παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐδόθη τῷ ἀέρι τοῦ
ὄμβρου τὸ σύνθημα.
- 4 Τριῶν δὲ ὠρῶν ἢ καὶ τεσσάρων ἐκεῖσε διαγαγόντων ἡμῶν,
ὡς ἰκανῶς εἶχομεν τῆς ἀναπαύσεως, πάλιν διέσχεν ὁ Θεὸς τὸν ὄμ-
20 βρον, καὶ τὸ δχημα εὐδρομώτερον ἑαυτοῦ ἢ πρόσθεν ἦν, ἐν ὑγρῷ τε
καὶ ἐπιπολαίῳ τῷ πληρῷ τοῦ τροχοῦ δι' εὐκολίας ἐνολισθαίνοντος.
- 5 Ἔστι δὲ ὁδὸς ἀπ' ἐκείνου ἐπὶ τὴν πολίχνην ἡμῶν πᾶσα ἐπιπο-
τάμιος, κατὰ ροῦν συγκατιοῦσα τῷ ὕδατι, χωρία τε συνεχῆ παρὰ τὰς
ἄλκας τοῦ ποταμοῦ, παρόδια τὰ πάντα καὶ οὐ πολλῶ τῷ μέσῳ ἀπ'
25 ἀλλήλων διωκισμένα.
- 6 Πᾶσα τοίνυν ἡ ὁδὸς ἐκ τῆς ἐπαλλήλου ταύτης οἰκίσεως, τῶν

1. Σ' αὐτὸν ἀφίερωσε ὁ Γρηγόριος καὶ τὸ ποιημάτιό του *Περὶ τοῦ μῆγεῖ-
ναι τρεῖς θεοῦς.*

ΣΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΑΒΛΑΒΙΟ¹

Μᾶς ἔσωσε ὁ Κύριος, ὅπως ἦταν φυσικό, ἀφοῦ μᾶς κατεούδωσαν οἱ εὐχές σου, καὶ θά σοῦ ἐκθέσω ἓνα σαφές δεῖγμα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ.

Ὅταν δηλαδή εἶχαμε ἀφήσει πιά πίσω τὸ χωριὸ Κηλόσινα, γίνεται ξαφνικά συννεφιά κι ὁ οὐρανὸς ἀπὸ καθαρὸς ποὺ ἦταν ἔγινε κατασκότεινος. Ἔνας ἀέρας ψυχρὸς φυσῶντας ἀπὸ τὰ σύννεφα ἔπεφτε νοτισμένος καὶ ὑγρὸς στὰ σῶματά μας καὶ ἀπειλοῦσε βροχὴ ὦρα μὲ τὴν ὦρα. Ἀριστερά μας ξεσποῦσαν βροντὲς ἀδιάκοπες καὶ ἀστραπὲς δυνατὲς κι ἀλλεπάλληλες προηγούνταν ἀπὸ τὶς βροντὲς. Ὅλα τὰ βουνά μπροστά μας καὶ πίσω, ἀριστερά καὶ δεξιά, ἦταν κατασκέπαστα ἀπὸ τὰ σύννεφα.

Καὶ νά, πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μας ἓνα σύννεφο ποὺ τὸ πρόφτασε μιά βίαιη πνοή κυφοροῦσε τὴ βροχὴ. Ἐμεῖς, κατὰ τὸ Ἰσραηλιτικὸ θαῦμα², κυκλωμένοι ὀλόγυρα ἀπὸ τὰ νερά, περάσαμε χωρὶς νά βραχοῦμε τὸ δρόμο ὡς τὴν Οὐεστηγή, κι ἐκεῖ, ὅταν πιά ξεπεζέψαμε στὸ πανδοχεῖο κι ἀναπαύσαμε καὶ τὰ μούλαριά μας, δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ στὸν ἀέρα τὸ σύνθημα τῆς βροχῆς.

Ἀφοῦ μείναμε ἐκεῖ τρεῖς ἢ τέσσερες ὥρες κι εἶχαμε ξεκουραστεῖ, σταμάτησε πάλι ὁ Θεὸς τὴ βροχὴ καὶ ἡ ἄμαξά μας πήγαινε καλύτερα τῶρα ἀπὸ ὅ,τι πρῶτα, -καθὼς γλιστροῦσαν εὐκόλα οἱ τροχοὶ στὴ μαλακιά καὶ λιγοστὴ λάσπη.

Ἀπὸ τὸ χωριὸ ἐκεῖνο ὁ δρόμος πρὸς τὴν κωμόπολη εἶναι ὄλος παραποτάμιος· κατεβαίνει ἀκολουθώντας τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ καὶ ὑπάρχουν στίς ὄχθες συνεχὴ χωριά, ὅλα κοντὰ στὸ δρόμο καὶ χτισμένα ὄχι πολὺ μακριὰ τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Ὁλος λοιπὸν ὁ δρόμος μὲ τὰ συνεχόμενα αὐτὰ χωριά, ποὺ τὸ ἓνα συναντοῦσες καὶ στὸ ἄλλο σὲ παράπεμπε ὡς συνέχεια

2. Ἐξ. 14,22.

- μὲν ὑπαντώντων τῶν δὲ παραπεμπόντων κατὰ τὸ συνεχές, ἀνθρώπων ἐπεπλήρωτο πολὺ τῇ ἡδονῇ καταμιγνύντων τὸ δάκρυον.
- 7 Ἦν δὲ ψεκὰς ἀνεπαχθῆς τὸν ἀέρα ὑπονοτίζουσα· μικρὸν δὲ πρὸ τῆς πολίχνης εἰς βιαιότερον δμβρον τὸ ὑπερκείμενον συνεθλίβετο νέφος, ὥστε καθ' ἡσυχίαν ἡμῖν γενέσθαι τὴν εἰσοδον, μηδενὸς προαισθημένου τῆς παρουσίας.
- 8 Ὡς δὲ ἤδη τῆς στοᾶς ἐντὸς ἐγενόμεθα, ἐπειδὴ διὰ ξηροῦ τοῦ ἐδάφους κατεκτύπει τὸ δχημα, οὐκ οἶδα ὅθεν ἢ ὅπως, ὡς ἐκ μηχανῆς τινος ἀθρόον ἀνεφάνη δῆμος κύκλω περὶ ἡμᾶς πεπυκνωμένοι, 10 ὡς μηδὲ κατελθεῖν τοῦ ὄχηματος εὐπορον εἶναι· οὐ γὰρ ἦν εὐρεῖν τόπον κενὸν ἀνθρώπων.
- 9 Μόγις δὲ πείσαντες ἡμῖν τε δοῦναι καιρὸν πρὸς τὴν κάθοδον καὶ ταῖς ἡμιόνοις ἐπιτρέψαι τὴν πάροδον, ἤειμεν παρὰ τῶν περιρρεόντων ἡμᾶς κατὰ πᾶν μέρος συνθλιβόμενοι, ὥστε τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν φιλοφροσύνην μικροῦ δεῖν καὶ λειποθυμίας γενέσθαι αἰτίαν.
- 10 Ὡς δὲ ἤδη ἐνδοθεν ἐγενόμεθα τοῦ περιστώου, ὀρῶμεν ρύακα πυρὸς ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εἰσρέοντα· ὁ γὰρ τῶν παρθένων χορὸς τὰς ἐκ κηροῦ λαμπάδας διὰ χειρὸς φέρουσαι στοιχηδὸν ἀλλήλαις κατὰ 20 τὴν εἰσοδον τῆς ἐκκλησίας προήεσαν, τοῖς πυρσοῖς διόλου καταλαμπόμεναι.
- 11 Ἐντὸς δὲ γενόμενος καὶ συνησθεὶς τῷ λαῷ καὶ συνδακρύσας (ταῦτα γὰρ ἦν ἀμφοτέρω πασχειν τῷ κᾶν τῷ πλήθει βλέπειν τὰ δύο πάθη), ὁμοῦ τε τῶν εὐχῶν ἐπαυσάμην καὶ ταύτην τῇ ὁσιότητί σου 25 τὴν ἐπιστολὴν διεχάραξα, ἐπισπεύδων ὡς οἶόν τε, τῷ τῇ δίψῃ καταναγκάζεσθαι προσασχοληθῆναι μετὰ τὸ γράμμα τῇ θεραπείᾳ τοῦ σώματος.

ἐκείνου, ἦταν γεμάτος ἀπὸ ἀνθρώπους ποὺ ἔχυναν πολλὰ δάκρυα ἀπὸ χαρᾶ.

Ἐνα ψιχάλισμα ὄχι ἐνοχλητικὸ νότιζε τὸν ἀέρα· λίγο μόνο πρὶν μποῦμε στὴν κωμόπολη τὸ νέφος ἀπὸ πάνω μας ἄρχισε νὰ βρέχει δυνατώτερα, ὥστε ἡ εἴσοδος μας ἔγινε ἡσυχᾶ, ἀφοῦ κανένας δὲν ἀντιλήφθηκε τὴν παρουσία μας.

Ὅταν ὁμως εἶχαμε πιά μπεῖ στὴ στοᾶ³, ἐπειδὴ οἱ τροχοὶ χτυποῦσαν σὲ ξηρὸ ἔδαφος, δὲν ξέρω ἀπὸ ποῦ ἦ πῶς, σὰν ἀπὸ κάποια μηχανὴ φάνηκε ξαφνικὰ πυκνὸ πλῆθος νὰ μᾶς ἔχει κυκλωμένους, ὥστε νὰ μὴν εἶναι εὐκολο οὔτε νὰ κατεβοῦμε ἀπὸ τὴν ἁμαξά μας· γιατί δὲν μποροῦσες νὰ βρεῖς τόπο κενὸ ἀπὸ ἀνθρώπους.

Μὲ δυσκολία τοὺς πείσαμε νὰ μᾶς διευκολύνουν νὰ κατεβοῦμε καὶ ν' ἀνοίξουν τὸ δρόμο γιὰ τὰ μουλάρια. Πηγαίναμε μαζὶ μ' αὐτοὺς ποὺ μᾶς περικύκλωναν ἀπὸ παντοῦ καὶ μᾶς στρίμωνχαν, ὥστε ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ τους φιλοφροσύνη λίγο ἀκόμα καὶ θὰ πέφταμε λιπόθυμοι.

Ὅταν τελικὰ φτάσαμε στὴ μέση τῶν στοῶν, βλέπομε ἕνα ποτάμι ἀπὸ φωτιὰ νὰ χύνεται μέσα στὴν ἐκκλησία· ἦταν ὁ χορὸς τῶν παρθένων ποὺ κρατοῦσαν τὶς λαμπάδες στὰ χέρια καὶ πιασμένες ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη προχωροῦσαν πρὸς τὴν εἴσοδο τῆς ἐκκλησίας, ποὺ ἔλαμπε ὀλόκληρη ἀπὸ τὰ κεριὰ.

Ἀφοῦ μπῆκα μέσα καὶ συμερίστηκα τῇ χαρᾷ τοῦ λαοῦ καὶ τὰ δάκρυά του (γιατὶ καὶ τὰ δύο αὐτὰ θὰ ἐνωθε ἐκεῖνος ποὺ ἔβλεπε καὶ στὸ πλῆθος τὰ δύο αὐτὰ συναισθήματα), μόλις σταμάτησα τὶς εὐχὰς ἀμέσως ἔγραψα στὴν ὀσιότητά σου αὐτὴ τὴν ἐπιστολή, βιαζόμενος ὅσο μποροῦσα πιὸ πολύ, γιατί μὲ ἀνάγκαζε ἡ δίψα ν' ἀσχοληθῶ μετὰ τὴν ἐπιστολή μὲ τὴν ἀνάπαυση τοῦ σώματος.

3. Πλατεία μὲ στοὰς γύρω.

ΙΕΡΙΩΙ ΗΓΕΜΟΝΙ

- 1 Νόμος τίς ἐστὶν ἡμέτερος «κλαίειν μετὰ κλαιόντων» νομοθε-
 τῶν καὶ «συγχαίρειν τοῖς χαίρουσιν», ἀλλὰ τούτων, ὡς ἔοικε, τὸ
 ἕτερον ἐφ' ἡμῶν τῆς νομοθεσίας ἐνεργόν ἐστι μόνον· πολλὴ γὰρ τῶν
 εὐθηνούντων ἢ σπάνις, ὡς μὴ ἔχειν εὐρεῖν ραδίως, τίσι τῶν ἀγαθῶν
 5 συμμετάσχωμεν, τῶν δ' ὡς ἐτέρως πραττόντων ἀφθονία πολλή.
 Ταῦτα προοιμιάζομαι διὰ τὴν δυστυχή τραγωδίαν, ἣν πονηρός τις
 δαίμων ἐν τοῖς πάλοι γνησίσις ἐδραματούργησεν. Νέος τις τῶν εὐ-
 πατριδῶν, Συνέσιος ὄνομα αὐτῷ, οὐκ ἔξω τοῦ ἐμοῦ γένους, ἐν ἀκμῇ
 τῆς ἡλικίας, οὐπω σχεδὸν τοῦ ζῆν ἀρξάμενος ἐν μεγάλοις κινδύνοις
 10 ἐστίν· ὃν ἐξελέσθαι μόνος ὁ Θεὸς ἰσχὸν ἔχει, καὶ μετὰ τὸν Θεὸν σὺ ὁ
 τὴν περὶ θανάτου καὶ ζωῆς ψῆφον πεπιστευμένος. Δυστύχημα γέγο-
 νεν ἀκούσιον· τίς δ' ἂν ἐκὼν δυστυχήσειε; Καὶ νῦν ἔγκλημα τὴν
 δυστυχίαν πεποιήνται οἱ κατ' αὐτοῦ τὴν ἐπιθανάτιον ταύτην δίκην
 συστήσαντες.
- 4 Ἄλλ' ἐκείνους μὲν ἰδίσις γράμμασι καθυφεῖναι τῆς ὀργῆς δυ-
 σωπῆσαι πειράσομαι, τὸ δὲ σὸν εὐμενὲς μετὰ τοῦ δικαίου καὶ μεθ'
 ἡμῶν γενέσθαι παρακαλῶ, ὅπως ἂν τὴν ἀθλιότητα τοῦ νέου ἢ σὴ
 φιλάνθρωπία νικήσειε, πᾶσαν μηχανὴν ἐξευροῦσα, δι' ἧς ἔξω κιν-
 δύνων ἔσται ὁ νέος, τὸν πονηρὸν κατ' αὐτοῦ δαίμονα διὰ τῆς σῆς
 20 συμμαχίας νικήσας.
- 5 Πάντα εἶπον ἐν κεφαλαίῳ ἃ βούλομαι· τὸ δὲ καθ' ἕκαστον ὑπο-
 τεῖνεσθαι ὅπως ἂν κατορθωθείη τὸ σπουδαζόμενον, οὔτε ἐμὸν ἂν
 εἶη τὸ λέγειν οὔτε σὸν τὸ διδάσκεσθαι.

1. Μαρτυρεῖται Ἱερίος ποῦ ἦταν διοικητῆς τῆς Αἰγύπτου τὸ 364.
 Βλ. καὶ τὸ δοκίμιο τοῦ Γρηγ. Πρὸς Ἱερίον, Περὶ νηπιῶν πρὸ ὄρας ἀφαρπα-
 ζομένων, τόμ. 8ος.

ΣΤΟΝ ΗΓΕΜΟΝΑ ΙΕΡΙΟ¹

- 1 Εἶναι ἕνας νόμος δικός μας πού ὀρίζει «νά κλαῖμε μαζί μέ
 ὄσους κλαῖνε καί νά χαιρόμαστε μαζί μέ ὄσους χαιρόνται»²
 ἀλλά ἀπό αὐτά, ὅπως φαίνεται, τὸ ἕνα σκέλος τῆς νομοθεσίας
 μας μόνο εἶναι ἐν ἐνεργείᾳ· εἶναι μεγάλη ἡ ἔλλειψη αὐτῶν πού
 εὐτυχοῦν, ὥστε νά μὴν μπορούμε εὐκολά νά βροῦμε ποιά χαρά
 2 τοὺς νά συμμεριστοῦμε· ἀπὸ τοὺς ἀντίθετους ὁμως ὑπάρχει με-
 γάλῃ ἀφθονία. Αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ προοίμιο τῆς θλιβερῆς τρα-
 γωδίας, πού κάποιος κακὸς δαίμονας δραματούργησε στοὺς
 γνήσιους ἀπὸ παλιά. Ἕνας νέος ἀπὸ τοὺς εὐπατρίδες, τὸ ὄνομά
 του Συνέσιος, ὄχι ἄσχετος μέ τὴ συγγενείᾳ μου, νεότατος, δὲν
 ἄρχισε σχεδὸν ἀκόμη νά ζεῖ, βρίσκεται σὲ μεγάλους κινδύνους.
 Μόνο ὁ Θεὸς ἔχει τὴ δύναμη νά τὸν βγάλει ἀπὸ αὐτοὺς καί
 μετὰ τὸ Θεὸ ἐσὺ πού σοῦ ἔχει ἐμπιστευθεῖ τὴν ἀπόφαση γιὰ
 3 θάνατο καί ζωή. Τοῦ συνέβη μιὰ ἀκούσια κακοτυχία· καί ποιὸς
 θὰ κακοτυχοῦσε μέ θέλημά του; Καί τὴ δυστυχία του τὴν ἕκα-
 ναν ἔγκλημα ἐκεῖνοι πού τοῦ ἔστησαν αὐτὴ τὴ θανάσιμη δίκη.
- 4 Ἐκείνους βέβαια θὰ ἐπιχειρήσω μ' ἐπιστολή μου νά τοὺς
 παρακαλέσω νά μαλακώσουν τὴν ὀργή τους, παρακαλῶ ὁμως
 τὴν καλοσύνη σου νά συνταχθεῖ μέ τὸ δίκαιο καί μ' ἐμᾶς, γιὰ νά
 νικήσει ἡ φιλάνθρωπία σου τὴν ἀθλιότητα τοῦ νέου, βρίσκο-
 ντας ὁποιο τρόπο, ὥστε ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ κάθε κίνδυνο ὁ νέος,
 νικώντας μέ τὴ συμμαχία σου τὸν ἐναντίον του κακὸ δαίμονα.
- 5 Σοῦ εἶπα σύντομα ὅλα ὅσα θέλω. Τὰ ἐπιμέρους μέσα πού
 θὰ χρησιμοποιηθοῦν γιὰ νά ἐπιτύχει ὁ σκοπὸς μας οὔτε ἐγὼ
 πρέπει νά σοῦ τὰ πῶ, οὔτε σὺ νά τὰ διδαχθεῖς ἀπὸ μένα.

2. Ρωμ. 12,15.

ANTIOXIANΩΙ

1 Ἐφ' ᾧ μάλιστα παρὰ τῶν σοφῶν ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων
 θαυμάζεται (θαυμάζεται γὰρ οὐ τοσοῦτον τοῖς Μηδικοῖς τροπαιοῖς
 οὐδὲ τοῖς Ἰνδικοῖς τε καὶ περὶ τὸν Ὠκεανὸν διηγήμασιν, ὅσον ἐπὶ τῷ
 εἰπεῖν τὸν θησαυρὸν ἐν τοῖς φίλοις ἔχειν), τολμῶ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ μέ-
 5 ρει τούτῳ τοῖς ἐκείνου θαύμασιν ἑμαυτὸν ἀντεπαῖραι, καὶ μοι προσή-
 κει τὸν τοιοῦτον μᾶλλον λόγον εἰπεῖν, ὅτι πλουτῶ τῇ φιλίᾳ καὶ ὑπε-
 ραίρω τῷ τοιοῦτῳ κτήματι τάχα καὶ αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐπὶ τούτῳ
 2 μεγαλαυχούμενον. Τίς γὰρ ἐκείνῳ τοιοῦτος φίλος, οἷός ἐμοὶ σύ, διὰ
 πάντων ἐν ἐκάστῳ τῆς ἀρετῆς εἶδει πρὸς ἑαυτὸν ἀμιλλώμενος;
 3 Πάντως γὰρ οὐκ ἂν τις ἐμοὶ ταῦτα λέγοντι κολακειάν ἐπικαλέσειε,
 πρὸς τε τὴν ἡλικίαν τὴν ἐμὴν καὶ πρὸς τὸν σὸν βίον βλέπων· ἔξωρός
 τε γὰρ ἤδη πρὸς κολακειάν ἢ πολιά, καὶ τὸ γῆρας εἰς θωπείαν ἀνεπι-
 τήδειον, σοὶ τε, καὶ εἰ ἐν ὄρα τοῦ κολακεύειν ἡμὴν ποτέ, ὁ ἔπαινος
 πρὸς ὑπόληψιν κολακειᾶς οὐκ ἂν κατέπιπτε, τοῦ βίου πρὸ τῶν λό-
 15 γων δεικνύντος τὸν ἔπαινον.

4 Ἄλλ' ἐπειδὴ τῶν καλῶς πλουτούντων ἴδιον τὸ εἶδέναι κεχρη-
 σθαι οἷς ἔχουσιν, ἀρίστη δὲ χρῆσις τῶν παρόντων τὸ κοινὰ προτιθέ-
 ναι τοῖς φίλοις ἃ ἔχουσι, φίλος δὲ μοι πάντων μάλιστα διὰ πάσης
 γνησιότητος συνηρμοσμένος ὁ ποθεινότατος υἱὸς Ἀλέξανδρος, πα-
 20 ρακλήθητι δεῖξαι αὐτῷ τὸν ἐμὸν θησαυρὸν, καὶ μὴ δεῖξαι μόνον,
 ἀλλὰ καὶ δαυσιλῶς παρασχεῖν ἐμφορηθῆναι, τῷ προστῆναι αὐτοῦ
 5 ὑπὲρ ὧν ἡκεῖ τῆς σῆς προστασίας δεόμενος. Λέξει δὲ δι' ἑαυτοῦ τὰ
 πάντα· οὕτω γὰρ εὐπρεπέστερον ἢ τὰ καθ' ἕκαστον ἐμὲ διεξιέναι τῷ
 γράμματι.

ΣΤΟ ΑΝΤΙΟΧΙΑΝΟ

- 1 Για ὅποιο πράγμα θαυμάζουν οἱ σοφοὶ τὸ βασιλιὰ τῶν Μακεδόνων (πράγματι τὸν θαυμάζουν ὄχι τόσο γιὰ τὰ Μηδικὰ τροπαια οὔτε γιὰ τὶς Ἰνδικὲς διηγήσεις καὶ τὶς σχετικὲς μὲ τὸν Ὠκεανό, ὅσο γιὰ τὸ εἶπε ὅτι 'ὁ θησαυρός μου εἶναι οἱ φίλοι μου'), τολμῶ κι ἐγὼ ὡς πρὸς αὐτὸ ν' ἀντιπαραβάλω τὸν ἑαυτό μου μὲ τὰ θαυμαστά κατορθώματα ἐκείνου, καὶ ἀρμόζει περισσότερο σ' ἐμένα νὰ πῶ τὸ λόγο αὐτόν, ὅτι εἶμαι πλούσιος ἀπὸ φιλία καὶ ὑπερτερῶ ὡς πρὸς τὸ κτῆμα αὐτὸ ἴσως κι ἀπ' αὐτόν
- 2 τὸν ἴδιο πού καυχίεται πολὺ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς. Ποιὸς ἦταν γιὰ ἐκεῖνον τέτοιος φίλος, ὅπως εἶσαι ἐσὺ γιὰ μένα, πού ξεσυνερίζεσαι τὸν ἑαυτό σου πάντοτε σὲ κάθε εἶδος ἀρετῆς; Καὶ ὅπως-δῆποτε δὲν μπορεῖ κανένας νὰ ἐπικαλεστεῖ ὅτι τὰ λέγω αὐτὰ τὰ πράγματα ἀπὸ κολακεία, προσέχοντας τὴ δική μου ἡλικία καὶ τὴ δική σου ζωὴ. Γιατὶ καὶ τὰ κατάλευκα μαλλιά δὲν εἶναι στὴν ὥρα τους νὰ κολακεύουν καὶ τὰ γηρατεῖα εἶναι ἀνεπιτήδεια στίς θωπεῖες· ἀλλὰ καὶ στὴν ὥρα τῆς κολακείας νὰ ἤμουν δὲ θὰ ξέπεφτε ὁ ἐπαινός μου, ὥστε νὰ θεωρηθεῖ κολακεία, γιὰτὶ πρὶν ἀπὸ τὰ λόγια τὸν ἐπαινο τὸν ἀποδεικνύει ὁ βίος σου.
- 4 Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀρετὴ ὅσων πλουτοῦν τίμια εἶναι νὰ γνωρίζουν νὰ χρησιμοποιοῦν ὅσα ἔχουν ἀποκτήσει, καὶ ἡ ἀριστη χρῆσις τῶν ἀγαθῶν εἶναι νὰ θέτει κανένας ὅσα ἔχει στὴν κοινὴ διάθεση τῶν φίλων, καὶ φίλος μου περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον γνήσια δεμένος μαζί μου εἶναι ὁ ποθητός μου υἱὸς Ἀλέξανδρος, σὲ παρακαλῶ δεῖξε του τὸ δικό μου θησαυρό, κι ὄχι μόνο νὰ τοῦ τὸν δείξεις, ἀλλὰ καὶ νὰ τοῦ δώσεις νὰ γεμίσει μὲ ἀφθονία ἀπὸ αὐτόν, δείχνοντάς του συμπάραστασι γιὰ ὅσα ἤρθε·
- 5 γιὰτὶ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴν προστασία σου. Θὰ σοῦ πεῖ τὰ πάντα ὁ ἴδιος. Γιατὶ αὐτὸ εἶναι πιὸ ὠραῖο, παρὰ νὰ τὰ ἐξιστορῶ ἐγὼ τὸ καθένα ἰδιαιτέρως μὲ τὸ γράμμα μου.

ΣΤΑΓΕΙΡΙΩΙ

- 1 Τοιοῦτόν τι θέαμά φασιν ἐν τοῖς θεάτροις τοὺς θαυματοποιοῦν-
 τας τεχνάζεσθαι· μῦθον ἐξ ἱστορίας ἢ τινα τῶν ἀρχαίων διηγημάτων
 ὑπόθεσιν τῆς θαυματοποιίας λαβόντες ἔργω τοῖς θεαταῖς διηγοῦνται
 τὴν ἱστορίαν. Διηγοῦνται δὲ οὕτω τὰ κατάλληλα τῶν ἱστορουμένων·
 5 ὑποδύντες σχήματά τε καὶ πρόσωπα καὶ πόλιν ἐκ παραπετασμά-
 των ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας δι' ὁμοιότητός τινος σχηματίσαντες καὶ τὸν
 τέως ψιλὸν τόπον τῇ ἐναργεῖ μιμήσει τῶν πραγμάτων οἰκειώσαν-
 τες, θαῦμα τοῖς θεωμένοις γίνονται αὐτοῖ τε οἱ μιμηταὶ τῶν ἐν τῇ
 ἱστορίᾳ πραγμάτων καὶ τὰ παραπετάσματα, ἢ πόλις δῆ.
- 2 Τί οὖν μοι τὸ διήγημα βούλεται; Ἐπειδὴ χρεῖα ἡμῖν τὴν μὴ οὖ-
 σαν πόλιν ὡς οὖσαν δεῖξαι τοῖς συνιοῦσι, παρακλήθητι γενέσθαι τῆς
 πόλεως ἡμῶν οἰκιστῆς αὐτοσχέδιος, αὐτῷ τῷ φανῆναι μόνον τὸ πό-
 λιν εἶναι δοκεῖν τὸν ἔρημον χῶρον παρασκευάσας.
- 3 Ἔστι δέ σοι καὶ ἡ ὁδὸς οὐ πολλὴ καὶ ἡ χάρις, ἦν δώσεις, σφό-
 15 δρα πολλή· βουλόμεθα γὰρ σεμνοτέρους ἑαυτοὺς δεῖξαι τοῖς συνιοῦ-
 σιν, ἀντ' ἄλλου τινὸς κόσμου τῇ φαιδρότητι ὑμῶν καλλωπιζόμενοι.

ΣΤΟ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟ¹

- 1 "Ένα τέτοιο θέαμά λένε ότι μηχανεύονται οι θαυματοποιοί στα θέατρα. Παίρνοντας ως υπόθεση τῆς θαυματουργικῆς τέχνης τους ένα μῦθο ἀπὸ τὸ παρελθὸν ἢ κάποιες παλιές διηγήσεις, διηγούνται τὴν ἱστορία στοὺς θεατὲς παριστάνοντάς την. Ἀπὸ τὰ ἱστορούμενα διηγούνται μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ πρόσφορα. Ὑποδύονται μορφές καὶ πρόσωπα καί, σχηματίζοντας ἀπὸ παραπετάσματα στὴν σκηνὴ μὲ κάποια ὁμοιότητα μὴ πόλη, μεταβάλλουν σ' αὐτὸ πού θέλουν τὸν ἄδειο χῶρο μὲ τὴ ζωντανὴ μίμηση τῶν πραγμάτων, καὶ γίνονται θαυμαστὸ θέαμα στοὺς θεατὲς οἱ ἴδιοι οἱ μμητῆς τῶν δρώμενων τῆς ἱστορίας καὶ τὰ παραπετάσματα, ἢ πόλη δηλαδὴ πού ἔφτιασαν.
- 2 Τί θέλει νὰ πεῖ ἡ διήγησή μου; Ἐπειδὴ ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ δείξουμε τὴν πόλη πού δὲν ὑπάρχει ὡς ὑπάρχουσα σ' αὐτοὺς πού εἰσέρχονται, δέξου τὴν παράκλησή μου νὰ γίνῃ ὁ αὐτοσχέδιος οἰκισμὸς τῆς πόλης μας, διευθετώντας τὸν ἔρημο χῶρο, ὥστε μὲ τὴν ἐμφάνισή του μόνο νὰ δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶναι πόλη.
- 3 Δὲν ἔχεις νὰ κάνεις πολὺ δρόμο, ἐνῶ ἡ χάρις πού θὰ κάνεις εἶναι ἐξαιρετικὰ μεγάλη. Θέλομε νὰ παρουσιαστοῦμε σ' αὐτοὺς πού μᾶς ἔρχονται πιὸ μεγαλοπρεπεῖς, καὶ νὰ καλλωπιστοῦμε ἀντὶ μὲ ὅποιο ἄλλο στολίδι μὲ τὴ δική σας φαιδρότητα.

1. Στὸ σοφιστὴ Σταγείριο ἔγραψε ἐπιστολὴ καὶ ὁ Γρηγόριος Ναζιανζηνὸς (βλ. Ἐπιστολὲς Γρηγ. Ναζιανζηνοῦ, τόμ. 7ος τῆς σειρᾶς αὐτῆς).

ΟΤΡΗΙΩ, ΕΠΙΣΚΟΠΩ, ΜΕΛΙΤΗΝΗΣ

- 1 Ποῖον τοιοῦτον ἄνθος ἐν ἔαρι, τίνες τοιαῦται τῶν ὠδικῶν ὀρνί-
θων φωναί, ποία λεπταῖς καὶ προσηνέσι ταῖς αἰσῶν καταγλυκαίνε-
ται γαληνιάζουσα θάλασσα, τίς ἄρουρα τοῖς γεηπόνοις οὕτως ἠδεῖα,
ἢ εὐθηνουμένη ληϊοῖς ἢ τοῖς καρποῖς ἤδη τῶν ἀσταχῶν ὑποκυμαί-
5 νουσα, τίς ἐξ ἀμπέλου τοσαύτη χάρις, ὅτε κομῶσα διὰ τοῦ ἀέρος καὶ
τοῖς φύλλοις κατασκιάζει τὴν κάμακα, ὅσον τὸ πνευματικὸν ἔαρ ἐκ
τῆς εἰρηρικῆς σου ἀκτίνος διὰ τῆς ἐν τοῖς γράμμασι λαμπηδόνος τὴν
2 ζωὴν ἡμῶν ἐκ κατηφείας ἐφαιδρυνεν; Οὕτω γὰρ ἡμῖν τάχα τὸ προ-
φητικὸν ἀρμόζει, ὅτι «κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν τῶν ἐν τῇ καρ-
10 δία» αἱ τοῦ Θεοῦ παρακλήσεις διὰ τῆς σῆς ἀγαθότητος τὴν ψυχὴν
ἡμῶν εὐφραναν, ἀκτίνων δίκην κεκακωμένην τῇ πάχνη τὴν ζωὴν
ἡμῶν ἐπιθάλπουσαι· ἴση γὰρ ἐστὶν ἐν ἀμφοτέροις ἢ ἀκρότης, τῆς τε
τραχύτητος λέγω τῶν λυπηρῶν καὶ τῆς γλυκύτητος τῶν σῶν ἀγα-
3 θῶν. Καὶ εἰ μόνον εὐαγγελισάμενος ἡμῖν τὴν παρουσίαν σου τοσοῦ-
15 τον ἐφαιδρυνας, ὥστε πάντα ἡμῖν ἐκ τῆς ἐσχάτης ἀλγηδόνος εἰς φαι-
δρὰν μεταβληθῆναι κατάστασιν, τί ποτε ἄρα ποιήσει καὶ ὀφθεῖσα
μόνον ἢ τιμία σου καὶ ἀγαθὴ παρουσία; Πόσῃν δὲ δώσει ταῖς ψυχαῖς
ἡμῶν παράκλησιν ἢ γλυκεῖάν σου φωνὴν ταῖς ἀκοαῖς ἐνηγήσασα;
- 4 Ἄλλὰ γένοιτο ταῦτα διὰ τάχους κατὰ Θεοῦ συνεργίαν τοῦ δι-
20 δόντος ὀλιγοψύχοις ἄνεσιν καὶ τοῖς συντετριμμένοις ἀνάπαυσιν.
Ἡμᾶς δὲ γίνωσκε, ἐὰν μὲν εἰς τὸ ἡμέτερον βλέπωμεν, περιαλεῖν
τοῖς παροῦσι καὶ δυσφοροῦντας μὴ παύεσθαι, ἐὰν δὲ πρὸς τὴν σὴν
ἀπιδώμεν τιμιότητα, πολλὴν ὁμολογεῖν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Δεσπότη
τὴν χάριν, ὅτι ἐξεστὶν ἡμῖν ἐκ γειτόνων ἀπολαβεῖν τῆς γλυκειᾶς σου
25 καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως καὶ ἐμφορεῖσθαι κατ' ἐξουσίαν μέχρι κό-
ρου τῆς τοιαύτης τροφῆς, εἰ δὴ τις κόρος τῶν τοιούτων ἐστίν.

1. Στὸν Ὀτρήϊο εἶχαν ἀνατεθεῖ καθήκοντα παρόμοια μὲ τοῦ Γρηγορίου Νύσσης (βλ. σημ. 8).

2. Ψαλμ. 93,19.

3. Ἦσ. 57,15.

ΣΤΟΝ ΟΤΡΗΙΟ¹, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΜΕΛΙΤΗΝΗΣ

- 1 Ποιό άνοιξιάτικο λουλούδι είναι τόσο ώραϊο, ποιά κελαδήματα μουσικῶν πουλιῶν, ποιά θάλασσα γαλήνια τῆ χαϊδεύουν ἔτσι λεπτές κι άπαλές αὔρες, ποιό χωράφι εὐχαριστεῖ τόσο τοὺς γεωργοὺς κυματίζοντας ἀπὸ ἄφθονα σπαρτὰ ἢ ἀπὸ τὰ στάχυα ποὺ γέρνουν πιά μεστωμένα, ποιό κλῆμα ἔχει τόση χάρη ὅταν σαλεύει ὁ ἀέρας τὸ πυκνὸ φύλλωμά του ποὺ σκεπάζει τὸ ξερὸ κούτσουρο, ὅσο ἡ πνευματικὴ άνοιξη ποὺ ἔδιωξε τὴν κατῆφεια καὶ χαροποίησε τὴ ζωὴ μας μὲ τὴν εἰρηνικὴ άκτινοβολία ἀπὸ
- 2 τὸ φῶς τῶν ἐπιστολῶν σου; Τόσο πολὺ ἴσως ταιριάζει σ' ἐμᾶς ὁ λόγος τοῦ προφήτη, «ἀνάλογα μὲ τὸ πλῆθος τῶν πόνων τῆς καρδιάς μου εὐφραναν τὴν ψυχὴ μου οἱ παρηγορίες τοῦ Θεοῦ»² μὲ τὴν καλοσύνη σου, ζεσταίνοντας μὲ τὴ θαλπωρὴ τους ὁμοια μὲ άκτίνες τῆ ζωὴ μας ποὺ ταλαιπώρησε ἡ παγωνιά. Εἶναι ἴση νομίζω ἡ άκρότητα καὶ τῶν δύο, τῆς τραχύτητας δηλαδή τῶν
- 3 θλιβερῶν καὶ τῆς γλυκύτητας τῶν ἀγαθῶν σου. Κι ἂν μόνο ποὺ μᾶς εὐαγγελίστηκες τὴν παρουσία σου μᾶς γέμισες μὲ τόση χαρά, ὥστε νὰ μεταβληθοῦν ὄλα ἀπὸ τὸν ἔσχατο πόνου στὴν ἀτάραχτη χαρά, τί θὰ προξενήσει ἄραγε καὶ μόνο μὲ τὴν ἐμφάνισή της ἡ πολύτιμη καὶ ἀγαθὴ παρουσία σου; Καὶ τί ἀπέραντη παρηγοριὰ θὰ προσφέρει στὶς ψυχές μας ἡ γλυκιὰ φωνὴ σου ἠχώντας στὶς ἀκοές μας;
- 4 Εἶθε νὰ γίνουν αὐτὰ τὸ γρηγορότερο μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ ποὺ «δίνει στοὺς ὀλιγόψυχους θάρρος καὶ στοὺς συντριμμένους ἀνάπαυση»³. Καὶ γνώριζε ὅτι ἂν ἐμεῖς ἀποβλέψουμε στὸν ἑαυτὸ μας, δὲ θὰ παῦσει ἡ κατάστασή μας νὰ μᾶς γεμίζει πόνου καὶ άγωνία, ἐνῶ ἂν στραφοῦμε στὴν ἐντιμότητά σου, ἀποδίδομε πολλὴ εὐγνωμοσύνη στὴν οἰκονομία τοῦ Κυρίου, γιατί μπορούμε ἀπὸ τοὺς γείτονές μας ν' ἀπολαύουμε τὴ φιλικὴ καὶ ἀγαθὴ προαίρεσή σου καὶ νὰ χορταίνομε ὅσο θέλομε, μέχρι κόρου, ἀπὸ αὐτὴν τὴν τροφή, ἂν βέβαια ὑπάρχει κόρος γι' αὐτά.

ΕΥΠΑΤΡΙΩΙ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΩΙ

1 Ζητῶν τι προσφυές καὶ οἰκεῖον τῷ γράμματι δοῦναι προοίμιον,
 ἀπὸ μὲν τῶν ἐμοὶ συνήθων, λέγω δὴ τῶν γραφικῶν ἀναγνωσμά-
 των, οὐκ εἶχον ὄτω καὶ χρῆσομαι, οὐ τῷ μὴ εὐρίσκειν τὸ συμβαῖνον,
 ἀλλὰ τῷ περιττὸν κρίνειν πρὸς οὐκ εἰδότας τοιαῦτα γράφειν· ἡ γὰρ
 5 περὶ τοὺς ἔξωθεν λόγους σπουδὴ τοῦ μηδεμίαν τῶν θείων μαθημά-
 των ἐπιμέλειαν ἔχειν ἀπόδειξις ἡμῖν γέγονεν. Οὐκοῦν ἐκεῖνα μὲν
 σιωπήσομαι, ἐκ δὲ τῶν σῶν πρὸς τὴν λογιότητά σου προοιμιάσο-
 2 μαι. Πεποιήται τις παρὰ τῷ διδασκάλῳ τῆς ὑμετέρας παιδεύσεως
 πρεσβυτικῶς εὐφραϊνόμενος, μετὰ τὴν χρονίαν αὐτοῦ κακοπάθειαν
 10 ἐν ὀφθαλμοῖς ἔχων τὸν ἑαυτοῦ παῖδα καὶ τοῦ παιδὸς ἄμα τὸν παῖδα·
 ὑπόθεσις δὲ αὐτῷ τῆς εὐφροσύνης ἡ περὶ τῶν πρωτείων τῆς ἀρετῆς
 Ὀδυσσεῖ πρὸς τὸν Τηλέμαχον μάχη.

3 Εἰς τί οὖν ἡ μνήμη τῶν κεφαλλήνων πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ λό-
 γου συμβάλλεται; Ὅτι με διαλαβόντες μέσον ὑμεῖς, σὺ τε καὶ ὁ τὰ
 15 πάντα θαυμάσιος ὁ πατὴρ ὁ σός, ὥσπερ τὸν Λαέρτην ἐκεῖνοι, φιλο-
 τίμως πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς τιμῇ τε καὶ φιλοφροσύνῃ περὶ
 τῶν πρωτείων διαγωνίζεσθε, ὁ μὲν ἐκ τοῦ Πόντου, σὺ δὲ ἀπὸ Καπ-
 4 παδοκίας τοῖς γράμμασι βάλλοντες. Τί οὖν ὁ γέρον ἐγώ; Μακαρι-
 στήν τίθεμαι τὴν ἡμέραν, ἐν ἣ βλέπω τοιαύτην παιδί πρὸς πατέρα
 5 τὴν ἄμιλλαν. Μὴ ποτε οὖν παύσαιο χρηστοῦ καὶ θαυμαστοῦ πατρὸς
 εὐχὴν δικαίαν ἀποπληρῶν καὶ τοῖς ἀγαθοῖς προτερήμασι τὴν πατρι-
 κὴν δόξαν ὑπερβαλλόμενος· οὕτω παρ' ἀμφοτέροις ὑμῖν ἔσομαι κε-

1. Ὁ Εὐπάτριος φαίνεται Χριστιανὸς ἀλλὰ ὄχι καὶ βαθὺς γνώστης τῶν Γραφῶν.

ΣΤΟΝ ΕΥΠΑΤΡΙΟ ΤΟΝ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟ¹

- 1 Ἀναζητώντας ἓνα πρόσφορο καὶ κατάλληλο προοίμιο γιὰ τὸ γράμμα μου δὲν ἤξερα τί νὰ χρησιμοποιήσω ἀπὸ ὅσα συνήθως χρησιμοποιοῦ ἑγὼ ἔννοῶ τὰ γραφικὰ ἀναγνώσματα. Ὅχι γιὰτὶ δὲν εὑρισκα κάτι ποὺ νὰ ταιριάζει, ἀλλὰ γιὰτὶ ἔκρινα περιττὸ νὰ γράψω σ' αὐτοὺς ποὺ δὲν ἤξεραν τέτοια πράγματα· ὁ ζῆλος γιὰ τοὺς ἐξωτερικοὺς λόγους ἦταν γιὰ μένα ἀπόδειξη ὅτι δὲν εἶχате κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ θεῖα μαθήματα. Θ' ἀποσιωπήσω λοιπὸν ἐκεῖνα καὶ τὸ προοίμιό μου θὰ γίνεῖ γιὰ τὴ λο-
- 2 γιότητά σου ἀπὸ τὰ δικά σου. Παρουσιάζεται στὸ ποίημα τοῦ δασκάλου τῆς μόρφωσής σας² ἓνας ἄνθρωπος ποὺ χαίρεται στὰ γεράματά του, ἔχοντας μετὰ τὰ πολύχρονα βάσανά του μπροστὰ στὰ μάτια του τὸ γιό του καὶ μαζί τὸ γιό τοῦ γιοῦ του. Αἰτία τῆς χαρᾶς του ἦταν ἡ μάχη γιὰ τὰ πρωτεῖα τῆς ἀρετῆς ἀνάμεσα στὸν Ὀδυσσεά καὶ τὸν Τηλέμαχο.
- 3 Τί βοηθᾷ λοιπὸν ἡ ἀναφορὰ τῶν Κεφαλλήνων τὸ σκοπὸ τοῦ λόγου μου; Ὅτι μὲ βάλατε στὴ μέση ἐσὺ καὶ ὁ θαυμάσιος σὲ ὅλα πατέρας σου, ὅπως ἐκεῖνοι οἱ δύο τὸ Λαέρτη, καὶ συναγωνίζεστε φιλότιμα μεταξύ σας γιὰ τὸ πρωτεῖο τῆς τιμῆς καὶ τῆς φιλοφροσύνης πρὸς ἐμένα, ρίχνοντας τὰ γράμματά σας καταπάνω μου, ἀπὸ τὸν Πόντο ὁ ἓνας κι ἐσὺ ἀπὸ τὴν Καππαδο-
- 4 κία. Κι ἐγὼ ὁ γέροντας τί κάνω; Θεωρῶ εὐτυχισμένη τὴν ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία βλέπω τὴν ἄμιλλα αὐτῆ τοῦ παιδιοῦ πρὸς τὸν
- 5 πατέρα του. Εἶθε λοιπὸν νὰ μὴν παύσεις ποτὲ νὰ ἐκπληρώνεις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἐξαίρετου πατέρα σου τὴ δίκαιη εὐχὴ καὶ νὰ ξεπεράσεις τὴν πατρικὴ δόξα στὰ προτερήματα. Ἔτσι θὰ γίνω καὶ γιὰ τοὺς δυὸ σας εὐχάριστος κριτής, δίνοντας τὰ πρωτεῖα σ'

2. Βλέπε Ὀμήρου Ὀδύσσεια ω 514 κ. ἐ. καὶ 378 κ. ἐ.

χαρισμένος κριτής, σοὶ μὲν τὰ πρωτεῖα πρὸς τὸν πατέρα νέμων, τῷ πατρὶ δὲ πρὸς σέ.

6 Ἡμεῖς δὲ οἴσομεν τὴν τραχεῖαν Ἰθάκην, οὐ λίθοις τοσοῦτον
 5 ὄσον τοῖς ἤθεσι τῶν οἰκητόρων τραχυνομένην, ἐν ἧ πολλοὶ οἱ
 μνηστῆρες καὶ τῶν κτημάτων τῆς μνηστευομένης βρωτῆρες, οἱ καὶ
 αὐτῷ τούτῳ τὴν νύμφην ὑβρίζοντες, τῷ ἐπαπειλεῖν τὸν γάμον τῇ
 σωφρονούσῃ, Μελανθοῦς, οἶμαι, τινὸς ἢ ἄλλης τοιαύτης ἀξίως
 πράττοντες, οὐδαμοῦ δὲ ὁ σωφρονίζων τῷ τόξῳ.

7 Ὅραξ ὄσον πρεσβυτικῶς ἐπὶ τὰ μηδὲν προσήκοντα ἡμῖν παρε-
 10 ληρήσαμεν; Ἀλλά μοι πρόχειρος ἔστω διὰ τὴν πολιὰν ἢ συγγνώμη
 ἴδιον γὰρ αὐτῆς, ὥσπερ τὸ κερυζοῦσθαι τὰ δμματα καὶ τὰ μέλη πάν-
 τα ὑπὸ τῆς τοῦ γήρωσ ἀτονίας βαρύνεσθαι, οὕτω καὶ τὸ ἀδολεσχεῖν
 ἐν τῷ λόγῳ.

8 Σὺ δὲ ἡμᾶς τοῖς τροχαλοῖς τε καὶ διεγυγερμένοις τῶν λόγων νε-
 15 ανικῶς δεξιούμενος ἀνανεώσῃ τὸ γῆρας, τῇ καλῇ καὶ πρεπούσῃ
 γηροκομίᾳ ταύτῃ τὸ κεκμηκὸς τῆς ἡλικίας ἐπανορθούμενος.

ἐσένα ἀγωνιζόμενον ἐναντίον τοῦ πατέρα σου καὶ σὸν πατέρα σου ἐναντίον σοῦ.

Ἐμεῖς θὰ ὑποφέρομε τὴν τραχιά Ἰθάκη πού ἡ τραχύτητά της δὲν ὀφείλεται τόσο στὶς πέτρες της, ὅσο στὸν τρόπον τῶν κατοίκων της, ὅπου εἶναι πολλοὶ οἱ μνηστῆρες πού ρημάζουν τὴν παρουσία τῆς μνηστῆς, πού γι' αὐτὸ ἀκριβῶς προσβάλλουν τὴ νύφη, ἀπειλώντας τὴ φρόνιμη μὲ γάμο πράττοντας ἄξια γιὰ κάποια Μελανθώ, νομίζω, ἢ κάποια ἄλλη τέτοια, καὶ πουθενὰ δὲν εἶναι αὐτὸς πού θὰ τοὺς σωφρονίσει μὲ τὸ τόξο.

Βλέπεις πόσο γεροντικά φλυάρησα γιὰ πράγματα πού δὲν μοῦ ταιριάζουν; Ἄλλὰ συγχώρεσέ με εὐκολὰ ἐξαιτίας τῶν γηρατειῶν μου. Γιατὶ γνώρισμά τους εἶναι, ὅπως δακρύζουν τὰ μάτια καὶ ὅλα τὰ μέλη βαραίνουν ἀπὸ τὴ γεροντικὴ ἀτονία, ἔτσι νὰ ὑπάρχει καὶ πολλὴ φλυαρία στὸ λόγο.

Ἐσὺ ὅμως, τιμώντας με μὲ νεανικὸ γρήγορο καὶ ζωηρὸ λόγο, θὰ ξανανιώσεις τὸ γῆρας μου, μὲ τὸ ὠραῖο αὐτὸ καὶ κατάλληλο γηροκόμισμα ἐπανορθώνοντας τὸν κόπο τῶν χρόνων.

ΤΩΙ ΑΥΤΩΙ

- 1 Οὐδὲ τοῦ ἔαρος ἡ χάρις διαλάμπειν κατὰ τὸ ἀθρόον πέφυκεν, ἀλλὰ προοίμια τῆς ὥρας γίνεται ἀκτίς τε προσηνῶς τὸ πεπηγὸς τῆς γῆς ἐπιθάλπουσα καὶ ἄνθος ἡμιφανῶς τῇ βώλῳ ὑποκρυπτόμενον καὶ αἰῶναι τὴν γῆν ἐπιπνέουσαι, ὡς διὰ βάθους τὸ ἐκ τοῦ ἀέρος γόνιμόν τε καὶ ζώφυτον εἰς αὐτὴν διαδύεσθαι. Ἔστι καὶ νεοθαλῆ πόαν θεάσασθαι καὶ ὀρνίθων ἐπάνοδον, οὗς ὁ χειμῶν ἀπεξένωσε, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ἃ σημεῖα μᾶλλον ἐστὶ τοῦ ἔαρος, οὐκ αὐτὸ τὸ ἔαρ· πλὴν ἀλλ' ἠδέα καὶ ταῦτα, διότι καὶ τῶν ἡδίστων μηνύματα γίνεται.
- 2 Τί οὖν ὁ λόγος μοι βούλεται; Ἐπειδὴ πρόδρομος τῶν ἐν σοὶ θησαυρῶν ἢ διὰ τῶν γραμμάτων σου φιλοφροσύνη πρὸς ἡμᾶς ἔλθοῦσα, καλῶ προοιμίῳ τὸ παρὰ σοῦ προσδοκώμενον ἡμῖν εὐαγγελίζεται, καὶ τὴν ἐν τούτοις χάριν δεχόμεθα ὡς τι πρωτοφανὲς ἄνθος τοῦ ἔαρος, καὶ δλης ἀπολαῦσαι τῆς ὥρας ἐν σοὶ διὰ τάχους εὐχόμεθα.
- 3 Σφόδρα γάρ, εὖ ἴσθι, σφόδρα τῷ κρυμῷ καὶ τῇ πικρίᾳ τῶν ἐπιχωρίων ἡθῶν πεπονήκαμεγ. Καὶ ὡσπερ τοῖς δωματίοις ἐκ τῶν ἐπεισερόντων ὑδάτων ὑποτρέφεται κρύσταλλος (χρήσομαι γὰρ ἐκ τῶν ἡμετέρων τῷ ὑποδείγματι), καὶ ἡ καταρρέουσα νοτὶς, εἰ τῷ πεπηγῷ ἐπιπολάσειε, λιθοῦται περὶ τὸν κρύσταλλον καὶ προσθήκη τοῦ ὄγκου γίνεται, τοιοῦτόν τι βλέπω ἐνὸν τοῖς πολλοῖς τῶν κατὰ τὸν τόπον ἐπιχωριαζόντων τὸ ἦθος· αἰεὶ τι προσεπινοεῖται παρ' αὐτῶν εἰς πικρίαν καὶ ἐφευρίσκειται, καὶ τῷ προκατειργασμένῳ ἕτερον κακὸν ἐπιπήγνυται, κάκεινῳ ἄλλο, καὶ πάλιν ἕτερον καὶ τούτῳ συ-

ΣΤΟΝ ΙΔΙΟ

- 1 Ούτε τῆς ἀνοιξης ἡ χάρη δὲν ἔχει τὴν ιδιότητα νὰ λάμπει
 ξαφνικά, ἀλλὰ προάγγελοι τῆς ἐποχῆς εἶναι καὶ οἱ ἀκτίνες ποὺ
 ζεσταίνουν ἠπια τὴν παγωμένη γῆ καὶ τὸ λουλούδι ποὺ μόλις
 προβάλλει μισοκρυμμένο κάτω ἀπὸ τὸ σβῶλο καὶ οἱ αὔρες ποὺ
 φυσᾶνε στὴ γῆ, ὥστε νὰ εἰσχωρεῖ βαθιὰ σ' αὐτὴν ἡ γονιμότητα
 καὶ ἡ βλαστικὴ δύναμη ποὺ προκαλεῖ ὁ ἀέρας. Μπορεῖς νὰ δεῖς
 καὶ τὸ νέο χορτάρι καὶ τὴν ἐπιστροφή τῶν πουλιῶν, ποὺ ὁ χει-
 μῶνας τὰ 'στελεε σὲ ξένες χῶρες, καὶ πολλὰ τέτοια ποὺ εἶναι
 σημάδια τῆς ἀνοιξης μᾶλλον κι ὄχι ἡ ἴδια ἡ ἀνοιξη. Ἀλλὰ κι
 αὐτὰ εἶναι εὐχάριστα γιατί γίνονται προμηνύματα καὶ τῶν πάρα
- 2 πολὺ εὐχάριστων. Ποιός εἶναι λοιπὸν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου μου;
 Ἐπειδὴ σὰν προάγγελος τῶν θησαυρῶν τῆς ψυχῆς σου ἦρθε μὲ
 τὰ γράμματά σου ἡ πρὸς ἐμένα φιλοφροσύνη σου καὶ μὲ καλὸ
 προοίμιο εὐαγγελίζεται ὅ,τι περιμένουμε ἀπὸ σένα, γι' αὐτὸ καὶ
 τὴ χάρη τῶν γραμμάτων σου τὴ δεχόμαστε σὰν ἓνα πρῶτο λου-
 λούδι τῆς ἀνοιξης κι εὐχόμαστε ν' ἀπολαύσομε σύντομα μὲ τὴν
 παρουσία σου ὅλη τὴν ἀνοιξη.
- 3 Ὑπερβολικά, νὰ ξέρεις καλά, ὑπερβολικά ταλαιπωρηθήκα-
 με ἀπὸ τὴν παγωνιά καὶ τὴν ἐχθρότητα τῆς συμπεριφορᾶς τῶν
 ντόπιων. Κι ὅπως στὶς ἀστρέχες τῶν σπιτιῶν πληθαίνει λίγο
 λίγο ὁ πάγος ἀπὸ τοὺς σταλαγμοὺς τῶν νερῶν (τὸ παράδειγμα
 εἶναι ἀπὸ τὰ δικά μου), καὶ ἡ ὑγρασία ποὺ στάζει, ἂν πέσει
 πάνω στὸν πάγο, παγώνει κι αὐτὴ καὶ προσαυξάνει τὸν ὄγκο
 του, κάπως ἔτσι βλέπω τὸ ἦθος τῶν πιὸ πολλῶν ποὺ μένουν
 στὸν τόπο αὐτόν. Πάντοτε ἐπινοοῦν καὶ βρίσκουν κάτι γιὰ νὰ
 πληθύνουν τὴν ἐχθρα τους καὶ πάνω στὸ κακὸ ποὺ ἔχουν κάνει
 παγώνει κι ἄλλο κακὸ καὶ σ' ἐκεῖνο ἄλλο καὶ ξανά ἄλλο προσ-

νεχῶς ὑπαντᾷ, καὶ οὐδείς αὐτοῖς ὄρος τοῦ μίσους καὶ τῆς τῶν κα-
 κῶν ἐπαυξήσεως· ὥστε πολλῶν ἡμῖν εὐχῶν εἶναι χρεῖαν, ἐπιπνεῦ-
 σαι διὰ τάχους τὴν χάριν τοῦ Πνεύματος καὶ διαχέαι τὴν πικρίαν τοῦ
 μίσους καὶ διαθρύψαι τὸν ἐκ τῆς πονηρίας αὐτοῖς πηγνύμενον κρύ-
 4 σταλλον. Διὰ ταῦτα γλυκὺ τὸ ἔαρ καὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχον, ἑαυτοῦ
 ποθεινότερον γίνεται τοῖς ἀπὸ τοιοῦτων σε προσδεχομένοις χειμῶ-
 νων.

5 Μὴ οὖν βραδυνέτω ἡ χάρις, ἄλλως τε καὶ διότι τῆς ἀγίας ἡμῖν
 ἡμέρας πλησιαζούσης εὐλογώτερον ἂν εἶη τὴν ἐνεγκοῦσαν τοῖς
 10 ἰδίοις μᾶλλον ἢ τὸν Πόντον τοῖς ἡμετέροις σεμνύνεσθαι. Ἐλθὲ οὖν,
 ὦ φίλη κεφαλὴ, φέρων ἡμῖν ἀγαθῶν πλῆθος, σαυτόν· τοῦτο γὰρ
 ἔσται τῶν ἀγαθῶν τῶν ἡμετέρων τὸ πλήρωμα.

τίθεται συνέχεια σ' αὐτὸ καὶ δὲν ἔχει ὄρια τὸ μίσος τοὺς καὶ ἡ ἐπαύξηση τῆς κακίας τοὺς. Ὡστε ἔχομε ἀνάγκη ἀπὸ πολλὰς εὐχάς, γιὰ νὰ πνεύσει σ' ἐμᾶς σύντομα ἡ χάρις τοῦ Πνεύματος καὶ νὰ σκορπίσει τὴν πικρὴ γεύση τοῦ μίσους τοὺς καὶ νὰ σπάσει τὸν πάγο ποὺ κρυσταλλιᾶζει ἀπὸ τὴν κακία τοὺς. Γι' αὐτὸ, 4
 ἂν καὶ ἀπὸ τῆ φύση τῆς εἶναι ἡ ἀνοιξη γλυκιά, γίνεται ἀκόμη πιὸ ποθητὴ ἀπὸ αὐτοὺς, ποὺ περιμένουν ὕστερα ἀπὸ τέτοιους χειμῶνες.

5 Ἄς μὴ βραδύνει λοιπὸν ἡ χάρις· ἐξάλλου πλησιάζει καὶ ἡ ἀγία ἡμέρα καὶ θὰ εἶναι πιὸ εὐλογο νὰ ὑπερηφανεύεται μὲ τοὺς δικούς τῆς αὐτῆ ποὺ τοὺς γέννησε παρὰ ὁ Πόντος μὲ τοὺς δικούς μας. Ἔλα λοιπὸν, φίλτατέ μου, καὶ φέρε μου πλῆθος ἀγαθῶν, ἐσένα τὸν ἴδιο. Αὐτὴ θὰ εἶναι ἡ πληρότητα τῶν ἀγαθῶν μου.

ΑΙΒΑΝΙΩ:

1 Ἦκουσά τινος ἰατρικοῦ παράλογόν τι φύσεως πάθος διηγου-
 μένου, τὸ δὲ διήγημα τοιοῦτον ἦν· κατείχετό τις, φησίν, ἀρρωστήμα-
 τί τινι τῶν δυστροπωτέρων καὶ τὴν τέχνην διήλεγχεν ἔλαττον τῆς
 ἐπαγγελίας ἰσχύουσαν· πᾶν γὰρ τὸ ἐπινοούμενον εἰς θεραπείαν
 5 ἀπρακτον ἦν· εἶτά τινος ἀγγελίας τῶν καταθυμίων παρ' ἐλπίδας
 αὐτῷ μνηυθείσης, ἀντὶ τῆς τέχνης ἢ συντυχία γίνεται λύουσα τῷ ἀν-
 θρώπῳ τὴν νόσον, εἴτε τῆς ψυχῆς τῷ περιόντι τῆς ἀνέσεως καὶ τὴν
 τοῦ σώματος ἕξιν ἑαυτῇ συνδιαθείσης, εἴτε καὶ ἄλλως, οὐκ ἔχω λέ-
 γειν· οὔτε γὰρ ἐμοὶ σχολὴ τὰ τοιαῦτα φιλοσοφεῖν, καὶ τὴν αἰτίαν ὁ εἰ-
 10 πὼν οὐ προσέθηκεν.

2 Ἐπὶ καιροῦ δὲ νῦν ἐμνήσθην, ὡς οἶμαι, τοῦ διηγήματος· διακεί-
 μενος γάρ, ὡς οὐκ ἂν ἐβουλόμην (τὰς δὲ αἰτίας οὐδὲν δέομαι νῦν
 ἀκριβῶς καταλέγειν τῶν ἀφ' οὗ γέγονα παρ' ὑμῖν καὶ μέχρι τοῦ νῦν
 συμπεπτωκότων μοι λυπηρῶν), μνηύσαντος ἀθρόως μοί τινος περὶ
 15 τῶν γραμμάτων τῆς μονογενοῦς σου παιδεύσεως, ἐπειδὴ τάχιστα
 τὴν ἐπιστολὴν ἔδεξάμην καὶ τοῖς γεγραμμένοις ἐπέδραμον, εὐθὺς
 μὲν τὴν ψυχὴν διετέθην ὡς ἐπὶ τοῖς καλλίστοις ἐπὶ πάντων ἀνθρώ-
 πων ἀνακηρυσσόμενος· τοσοῦτου τὴν σὴν μαρτυρίαν ἐτιμησάμην,
 ἦν διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἡμῖν κεχάρισται· ἔπειτα δὲ μοι καὶ ἡ τοῦ σώμα-
 20 τος ἕξις εὐθὺς πρὸς τὸ κρεῖττον μετεποιεῖτο, καὶ σοὶ τὸ ἴσον παράδο-
 ξον καὶ αὐτὸς διήγημα δίδωμι, ὅτι τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς τὰ μὲν ἀρ-
 ρωστῶν τὰ δὲ καθαρῶς ὑγιαίνων ἐπέδραμον.

1. Ὁ γνωστὸς ρητοδιδάσκαλος, ὁ μεγαλύτερος κατὰ τὸν 4ο αἰ., στὸν ὁποῖο μαθήτευσε καὶ ὁ Μ. Βασίλειος καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἶχε διδάξει στὴ Νιμομήδεια, τὴν Κων/πολὴ καὶ τὴν Ἀντιόχεια. Βλ. Ἐπιστολὲς Μ. Βασιλείου τ. 2ος, σ. 250.

ΣΤΟ ΛΙΒΑΝΙΟ¹

Ἄπο κάποιο γιατρό ἄκουσα νά διηγεῖται ἓνα παράλογο πάθος πού ἔπαθε κάποιος. Αὐτὸ πού διηγόταν ἦταν τὸ ἑξῆς: κάποιος, λέει, εἶχε μιὰ ἀρρώστια ἀπὸ τίς πιὸ δύσκολες, πού ἀποδείκνυε ὅτι ἡ τέχνη του εἶχε μικρότερη δύναμη ἀπὸ ὅ,τι ὑποσχόταν. Ὅ,τι ἐπινοοῦσε γιὰ τὴ θεραπεία της ἦταν ἀναποτελεσματικό. Ἐπειτα ὅταν τοῦ ἦρθε χωρὶς νά τὸ περιμένει ἡ εἶδηση γιὰ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἀγαπητοὺς του, ἀντὶ ἡ τέχνη, φέρνει τὴ θεραπεία τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ νόσο του ἢ συνάντηση, εἴτε γιὰτὶ μὲ τὴν περίσσεια ἀνακούφιση ἢ ψυχὴ συνέδεσε μαζί της καὶ τὴ σωματικὴ κατάσταση, εἴτε γι' ἄλλο λόγο, δὲν μπορῶ νά πῶ. Γιατὶ οὔτε ἐγὼ ἔχω καιρὸ ν' ἀσχοληθῶ μὲ τέτοια ἐπιστημονικά, ἀλλὰ κι αὐτὸς πού διηγόταν δὲν πρόσθεσε καὶ τὴν αἰτία.

Σὲ κατάλληλη περίσταση, νομίζω, θυμῆθηκα τώρα αὐτὴ τὴ διήγηση. Εἶμαι σὲ μιὰ κατάσταση τέτοια πού δὲ θά ἤθελα. Δὲ χρειάζεται καθόλου νά ἐκθέσω λεπτομερῶς τίς αἰτίες γιὰ τὰ θλιβερά πού μοῦ ἔτυχαν ἀπὸ τότε πού ἤμουν κοντά σας ὡς τώρα. Κάποιος μοῦ ἔφερε ξαφνικὰ τὴν εἶδηση γιὰ τὸ γράμμα τῆς μοναδικῆς μόρφωσῆς σου καὶ ἀμέσως μόλις ἔλαβα τὴν ἐπιστολὴ κι ὄρμησα σ' αὐτὰ πού ἔγραφες ἐνίωσα μὲ μιᾶς τέτοια εὐφορία στὴν ψυχὴ μου, σὰ νά γινόταν μπροστά σὲ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους ἡ ἀνακήρυξή μου γιὰ τοὺς πιὸ ὠραιότερους ἀθλοῦς. Τόσο πολὺ ἐκτίμησα τὴ μαρτυρία σου, πού μοῦ ἔκανες δῶρο μὲ τὴν ἐπιστολὴ σου. Ἐπειτα καὶ ἡ σωματικὴ μου κατάσταση ἀμέσως ἄλλαξε πρὸς τὸ καλύτερο καὶ σοῦ λέγω τὸ ἴσο παράδοξο διήγημα κι ἐγὼ, ὅτι τὸ ἴδιο γράμμα τὸ διάβασα ἀρρωστος τὸ μισὸ καὶ τὸ ἄλλο μισὸ ὑγιής.

3 Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον· ἐπεὶ δέ μοι τῆς χάριτος ταύτης ὁ
 υἱὸς Κυνήγιος ὑπόθεσις γέγονεν, οἷός τ' εἶ τῶ περιόντι τῆς εἰς τὸ εὐ-
 25 εργετεῖν ἐξουσίας οὐχ ἡμᾶς μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐεργέτας ἡμῶν
 καλῶς ποιεῖν, εὐεργέτης δὲ ἡμῶν οὗτος, καθὼς εἴρηται, τῶν παρὰ
 5 σοῦ γραμμάτων ἀφορμῇ γενόμενος ἡμῖν καὶ ὑπόθεσις, καὶ διὰ τοῦτο
 εὖ παθεῖν ἄξιος.

4 Διδασκάλους δὲ τοὺς ἡμετέρους, εἰ μὲν ὧν τι δοκοῦμεν μεμα-
 θηκέναι ζητοῖς, Παῦλον εὐρήσεις καὶ Ἰωάννην καὶ τοὺς λοιποὺς
 ἀποστόλους τε καὶ πρόφητας, εἰ γε μὴ τολμηρὸν ἡμῖν τὴν διδασκα-
 10 λίαν οἰκειοῦσθαι τῶν τοιούτων ἀνδρῶν· εἰ δὲ περὶ τῆς ὑμετέρας λέ-
 γοις σοφίας, ἣν οἱ κρίνουν ἐπιστήμονές φασιν ἀπὸ σοῦ πηγάζουσιν
 ἐν μετοχῇ τοῖς λοιποῖς γίνεσθαι πᾶσιν οἷς τινος καὶ μέτεστι λόγου
 (ταῦτα γὰρ ἤκουσα πρὸς πάντας διεξιόντος τοῦ σοῦ μὲν μαθητοῦ,
 πατρὸς δὲ ἐμοῦ καὶ διδασκάλου τοῦ θαυμαστοῦ Βασιλείου), ἴσθι με
 15 μηδὲν ἔχειν λαμπρὸν ἐν τοῖς περὶ τῶν διδασκάλων διηγήμασιν, ἐπ'
 ὀλίγον τῶ ἀδελφῶ συγγεγονότα καὶ τοσοῦτον παρὰ τῆς θείας
 γλώττης ἐκκαθαρθέντα, ὅσον ἐπιγινῶναι μόνον τὴν ζημίαν τῶν ἀμυ-
 ῆτων τοῦ λόγου· ἔπειτα μέντοι τοῖς σοῖς, εἰ ποτε σχολῆν ἄγοιμι, κατὰ
 σπουδὴν πᾶσαν ἐνδιατρίβοντα ἐραστὴν γενέσθαι τοῦ ὑμετέρου κάλ-
 20 λους, τυχεῖν δὲ μηδέπω τοῦ ἔρωτος.

5 Εἰ μὲν οὖν, ὥσπερ αὐτὸς ἐγὼ κρίνω, τὰ καθ' ἡμᾶς ἐστὶν οὐδέν,
 οὐδαμοῦ ὁ διδάσκαλος ἡμῶν· εἰ δὲ τὴν σὴν ὑπόληψιν, ἣν ἐφ' ἡμῖν
 ἔσχες, μὴ ἀληθεύειν οὐ θέμις, ἀλλὰ τινες ἐν τῶ λόγῳ καὶ ὑμεῖς καὶ
 ἡμεῖς οὐκ ἀπόβλητοι παρὰ σοί γε κριτῆ, δὸς τολμηῆσαι σοὶ τῶν ἡμε-
 25 τέρων ἀναθεῖναι τὴν αἰτίαν.

6 Εἰ γὰρ Βασιλείος μὲν τοῦ ἡμετέρου προστάτης λόγου, ἐκείνου
 δὲ ὁ πλοῦτος ἐκ τῶν σῶν ἦν θησαυρῶν, τὰ σὰ κεκτήμεθα καὶ εἰ δι'
 ἑτέρων ὑπεδεξάμεθα· εἰ δὲ ὀλίγα ταῦτα, ὀλίγον ἐν τοῖς ἀμφορεῦσι τὸ
 ὕδωρ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Νείλου ὁμιως.

Αὐτὰ ὡς ἐδῶ. Ἐπειδὴ ὁμοῦ ἀφορμὴ γιὰ τὴ χάρι αὐτῆ εἶναι τὸ τέκνο μου ὁ Κυνήγιος, εἶσαι σὲ θέση μὲ τὴν περίσσεια δύναμή σου γιὰ εὐεργεσία ὄχι ἐμένα μονάχα ἀλλὰ καὶ τοὺς εὐεργέτες μου νὰ εὐεργετεῖς κι εὐεργέτης μου εἶναι τοῦτος, ὅπως σοῦ εἶπα, πού ἐγινε ἀφορμὴ καὶ θέμα τῆς ἐπιστολῆς σου· καὶ γι' αὐτὸ εἶναι ἄξιος νὰ εὐεργετηθεῖ.

Ἄν ζητεῖς δασκάλους δικούς μου, αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους νομίζομε πὼς μάθαμε κάτι, θὰ βρεῖς τὸν Παῦλο καὶ τὸν Ἰωάννη καὶ τοὺς ἄλλους ἀποστόλους καὶ προφῆτες, ἂν δὲν εἶναι τολμηρὸ νὰ οἰκειοποιοῦμαι τὴ διδασκαλία τέτοιων ἀνθρώπων. Ἄν ἀναφέρεσαι στὴ δική σας σοφία, πού ὅσοι εἶναι σὲ θέση νὰ κρίνουν λένε ὅτι πηγάζει ἀπὸ σένα καὶ τὴ μετέχουν ἔπειτα ὅλοι οἱ ἄλλοι, ὅποιοι βέβαια διαθέτουν λόγο (αὐτὰ ἄκουσα νὰ λέει σὲ ὄλους ὁ δικός σου μαθητὴς καὶ δικός μου πατέρας καὶ δάσκαλος ὁ θαυμαστός Βασίλειος), νὰ ξέρεις ὅτι δὲν ἔχω τίποτε λαμπρὸ νὰ διηγηθῶ γιὰ τοὺς δασκάλους, ἐπειδὴ συναναστράφηκα λίγο διάστημα τὸν ἀδελφὸ μου καὶ καθάρθηκα τόσο μόνο ἀπὸ τὴ θεία γλώσσα, ὅσο ν' ἀντιληφθῶ τὴ ζημία ὅσων δὲν πῆραν γεύση τοῦ λόγου σου. Ἐπειτα ὁμοῦ, ἂν εἶχα κάποτε καιρὸ, συναναστρεφόμενος τοὺς δικούς σου μὲ πολὺ ζῆλο ἐγίνα ἐραστής τοῦ δικοῦ σας κάλλους, χωρὶς ὁμοῦ νὰ ἐπιτύχω ποτὲ ἀνταπόκριση στὸν ἔρωτά μου.

Ἄν λοιπόν, ὅπως κρίνω ἐγώ, ἡ κατάρτισή μου εἶναι μηδέν, δὲν ὑπάρχει πουθενὰ ὁ δάσκαλός μου· ἂν ὁμοῦ εἶναι ἀνεπίτρεπτο νὰ μὴν ἀληθεύει ἡ ἐκτίμησή σου πού εἶχες γιὰ μένα καὶ δὲν εἶμαι κανένας ἀπόβλητος τοῦ λόγου κι ἐγὼ κατὰ τὴ δική σου κρίση, ἄφησε νὰ τολμήσω ν' ἀποδώσω τὴν αἰτία σ' ἐσένα.

Ἄν εἶναι ὁ Βασίλειος ὁδηγὸς τοῦ λόγου μου καὶ ὁ πλοῦτος ἐκείνου ἦταν ἀπὸ τοὺς δικούς σου θησαυρούς, εἶναι δικά σου ὅσα ἀπόχτησα ἀκόμα κι ἂν τὰ ἔλαβα μέσω ἄλλων. Ἄν τώρα αὐτὰ εἶναι λίγα, εἶναι λίγο τὸ νερὸ στὰ σταμνιά, εἶναι ὁμοῦ ἀπὸ τὸ Νεῖλο.

ΛΙΒΑΝΙΩΙ ΣΟΦΙΣΤΗΙ

- 1 Ἐορτὴν ἄγειν σύνηθες τοῖς Ῥωμαίοις περὶ τὴν χειμέριον τρο-
 πὴν κατὰ τι πάτριον, ὅτε τοῦ ἡλίου πρὸς τὴν ἄνω χώραν ἀναποδί-
 ζοντος, πλεονάζειν ἄρχεται τὸ ἡμερήσιον μέτρον· ἱερὰ δὲ νενομίσται
 τοῦ μηνὸς ἡ ἀρχή, καὶ διὰ ταύτης τῆς ἡμέρας τὸ πᾶν ἔτος οἰωνιζόμε-
 5 νοι δεξιὰς τινὰς συντυχίας καὶ εὐφροσύνας καὶ πότους ἐπιτηδεύουσι.
- 2 Τί βουλόμενος ἐντεῦθεν τοῦ γράμματος ἄρχομαι; Ὅτι καὶ αὐ-
 τὸς διήγαγον τὴν εορτὴν ταύτην παραπλησίως ἐκείνοις χρυσοφορή-
 σας· ἦλθε γὰρ τότε καὶ εἰς τὰς ἐμὰς χεῖρας χρυσός, οὗτοι κατὰ τὸν
 πάνδημον τοῦτον χρυσόν, ὃν ἀγαπῶσιν οἱ ἄρχοντες καὶ δωροφοροῦ-
 10 σιν οἱ ἔχοντες, τὸ βαρὺ καὶ αἰσχροὺν καὶ ἄψυχον κτῆμα, ἀλλ' ὁ παν-
 τὸς πλούτου τοῖς γε νοῦν ἔχουσιν ὑψηλότερόν ἐστι, τὸ κάλλιστον ὄν-
 τως δεξιῶμα κατὰ Πίνδαρον, τὰ σὰ φημί γράμματα καὶ ὁ πολὺς ἐν
 ἐκείνοις πλοῦτος.
- 3 Οὕτω γὰρ συνέβη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπιφοιτήσαντά με
 15 τῇ μητροπόλει τῶν Καππαδοκῶν ἐντυχεῖν τινὶ τῶν ἐπιτηδείων, ὃς
 μοι τὸ δῶρον τοῦτο, τὴν ἐπιστολὴν, οἷόν τι σύμβολον εορτῆς προε-
 τείνατο.
- 4 Ἐγὼ δὲ περιχαρὴς τῇ συντυχίᾳ γενόμενος κοινὸν προὔθηκα
 τοῖς παροῦσι τὸ κέρδος, καὶ πάντες μετεῖχον τὸ ὄλον ἕκαστος ἔχειν
 20 φιλονεικοῦντες, καὶ οὐκ ἠλαττούμην ἐγὼ· διεξιούσα γὰρ τὰς πάντων
 χεῖρας ἡ ἐπιστολὴ ἴδιος ἑκάστου πλοῦτος ἐγίνετο, τῶν μὲν τῇ μνήμῃ
 διὰ τῆς συνεχοῦς ἀναγνώσεως τῶν δὲ δέλτοις ἐναπομαξαμένων τὰ
 ρήματα, καὶ πάλιν ἐν ταῖς ἐμαῖς ἦν χερσί, πλεον εὐφραίνουσα ἢ τοὺς
 ὀφθαλμοὺς τῶν πολυχρύσων ἢ ὕλη.

ΣΤΟ ΣΟΦΙΣΤΗ ΛΙΒΑΝΙΟ

Εἶναι συνήθεια τῶν Ρωμαίων νὰ ἐορτάζουν σύμφωνα μὲ μία παράδοσή τους κατὰ τὴ χειμερινὴ τροπὴ, ὅταν ὁ ἥλιος ἀναποδίζει πρὸς τὰ βόρεια κι ἀρχίζει νὰ μεγαλώνει ἡ διάρκεια τῆς ἡμέρας. Ἡ ἀρχὴ τοῦ μήνα θεωρεῖται ἱερὴ κι ἀπὸ αὐτὴ τὴ μέρα προμαντεύουν ὀλόκληρο τὸ ἔτος κι ἐπιδίδονται σὲ κάποιες συναναστροφές καὶ διασκεδάσεις καὶ γλέντια.

Γιατὶ ἀρχίζω μ' αὐτὰ τὴν ἐπιστολὴ μου; Γιατὶ κι ἐγὼ ἐόρτασα αὐτὴ τὴν ἐορτὴ ὅμοια μ' αὐτοὺς ντυμένος χρυσά. Ἐτυχε τότε νὰ ρθεῖ καὶ στὰ δικά μου χέρια χρυσάφι, χρυσάφι ὄχι αὐτὸ ποὺ ξέρει ὄλος ὁ κόσμος, ποὺ ἀγαποῦν οἱ ἄρχοντες καὶ τὸ δωρίζουν ὅσοι τὸ διαθέτουν, αὐτὸ τὸ βαρὺ καὶ ἄσχημο καὶ ἄψυχο πράγμα, ἀλλὰ αὐτό, ποὺ κατὰ τοὺς συνετοὺς εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ κάθε πλοῦτο, ἀληθινὰ ἡ ὠραιότερη προσφορὰ σύμφωνα μὲ τὸν Πίνδαρο, ἐννοῶ τὸ δικό σου γράμμα καὶ τὸν πολὺ πλοῦτο ποὺ αὐτὸ περιέχει.

Ἔτσι συνέβηκε τὴ μέρα ἐκείνη, ὅταν ἐπισκέφτηκα τὴ μητρόπολη τῶν Καππαδοκῶν, νὰ συναντήσω κάποιον φίλο, ποὺ σὰν ἓνα σύμβολο τῆς ἐορτῆς μου πρόσφερε τὸ δῶρο τοῦτο, τὴν ἐπιστολὴ σου.

Ὀλόχαρος ἀπὸ τὴν τύχη μου πρόσφερα σ' ὄλους τοὺς παρόντες κοινὸ τὸ κέρδος μου καὶ τὸ ἀπολάμβαναν ὄλοι φιλονεικῶντας νὰ τὸ ἔχει καθένας ὀλόκληρο χωρὶς νὰ ζημιῶνω καθόλου ἐγὼ. Γιατὶ περνώντας ἡ ἐπιστολὴ ἀπὸ τὰ χέρια ὄλων γινόταν παρουσία τοῦ καθενός, καθὼς ἐντύπωσαν τὰ λόγια στὴ μνήμη τους ἄλλοι μὲ τὴν συνεχὴ ἀνάγνωση κι ἄλλοι πάνω σὲ πίνακες, καὶ γύριζε πάλι στὰ δικά μου χέρια· μ' εὐχαριστοῦσε πιὸ πολὺ ἀπὸ ὅ,τι τὰ μάτια τῶν πλουσίων τὰ πολλὰ χρυσάφια.

- 5 Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ τοῖς γεωργοῖς (χρήσομαι γὰρ ἐκ τῶν οἰκείων τῷ ὑποδείγματι) πολλὴν δίδωσι πρὸς τοὺς δευτέρους τῶν πόγων τὴν προθυμίαν τὸ τῶν πονηθέντων ἀπόνασθαι, σύγγνωθι καὶ ἡμῖν ἄπερ αὐτὸς δέδωκας καταβαλλομένοις καὶ διὰ τοῦτο γράφουσιν, ἵνα σε πάλιν πρὸς τὸ γράφειν ἐκκαλεσώμεθα.
- 6 Ἄιτοῦμαι δὲ χάριν ὑπὲρ τοῦ βίου κοινήν, ὅσα δι' αἰνίγματος ἡμῖν τὰ τελευταῖα τῆς ἐπιστολῆς ὑπηπίλησας, μηκέτι διανοεῖσθαι· οὐδὲ γὰρ καλῶς ἔχειν φημι κρίσεως, εἴ τινες ἀμαρτάνουσι πρὸς τὴν βάρβαρον γλῶσσαν ἀπὸ τῆς Ἑλληνίδος αὐτομολοῦντες καὶ μισθοφόροι
10 στρατιῶται γινόμενοι καὶ τὸ στρατιωτικὸν σιτηρέσιον ἀντὶ τῆς ἐν τῷ λέγειν δόξης αἰρούμενοι, διὰ τοῦτό σε καταδικάζειν τῶν λόγων καὶ ἀφωνίαν τοῦ βίου καταψηφίζεσθαι· τίς γὰρ ὁ φθεγγόμενος, εἴ σὺ τῇ βαρεῖαν ταύτην ἀπειλήν κατὰ τῶν λόγων κυρώσειας;
- 7 Ἄλλὰ καλῶς ἔχει τάχα μνημονεῦσαί τινος τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας
15 Γραφῆς· κελεύει γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος τοὺς δυναμένους εὖ τι ποιεῖν μὴ πρὸς τὰς γνώμας τῶν εὐεργετουμένων βλέπειν, ὡς φιλοτιμεῖσθαι μὲν τοῖς εὐαισθήτοις, ἀποκλείειν δὲ τοῖς ἀχαρίστοις τὴν εὐποιῶν, ἀλλὰ μιμεῖσθαι τὸν τοῦ παντὸς οἰκονόμον, ὃς κοινήν προτίθησι τῶν ἐν τῇ κτίσει καλῶν τὴν μετουσίαν ἀγαθοῖς τε καὶ μὴ τοιού-
20 τοις.
- 8 Πρὸς ταῦτα βλέπων, ὦ θαυμάσιε, δὸς ἀεὶ τοιοῦτον τῷ βίῳ σαυτόν, οἷος ὁ παρελθὼν ἔδειξε χρόνος· οὐ γὰρ τὸν ἥλιον οἱ μὴ βλέποντες κωλύουσιν ἥλιον εἶναι· οὐκοῦν οὐδὲ τὴν ἀκτίνα τῶν σῶν λόγων ἀμαυροῦσθαι καλῶς ἔχει διὰ τοὺς μεμυκότας τὰ τῆς ψυχῆς αἰ-
25 σθητήρια.
- 9 Τὸν δὲ Κυνήγιον εἰδομαι μὲν ὡς μάλιστα μὲν πόρρω τῆς κοινῆς εἶναι νόσου, ἣ νῦν τοὺς νέους κατείληφε, προσέχειν δὲ κατὰ τὸ ἐκούσιον τῇ περὶ τοὺς λόγους σπουδῇ· εἰ δὲ ἄλλως ἔχοι, δίκαιόν ἐστι καὶ μὴ βουλόμενον αὐτὸν ἐκβιάζεσθαι, ἐν ᾧ νῦν ὄντες οἱ πρὸ τούτου
30 τῶν λόγων ἀποστατήσαντες ἔλεεινοὶ τινές εἰσιν ὑπ' αἰσχύνης καταδύομενοι.

Ἐπειδὴ λοιπὸν (γιὰ νὰ πῶ ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὰ γνωστὰ μου) καὶ τοὺς γεωργοὺς τοὺς κάνει πολὺ προθυμότερους ν' ἀναλάβουν πρόσθετους κόπους ἢ ἐπιθυμία ν' ἀξιοποιήσουν τοὺς πρώτους, συγχώρεσε κι ἐμένα πού σοῦ δίνω αὐτὰ πού ἔδωσες ἐσὺ καὶ γι' αὐτὸ σοῦ γράφω, γιὰ νὰ σέ προκαλέσω νὰ μοῦ γράψεις πάλι.

Σοῦ ζητῶ μιὰ χάρη κοινὴ γιὰ τὴ ζωὴ, νὰ μὴ σκέφτεσαι πιά τοὺς ὑπαινιγμοὺς στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς μὲ τοὺς ὁποίους μὲ φοβέρισες. Γιατὶ δὲν εἶναι νομίζω ὀρθὴ ἀπόφαση, ἂν μερικοὶ κάνουν τὸ λάθος ν' αὐτομολήσουν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα στὴ βαρβαρικὴ καί, ἀφοῦ γίνονται στρατιῶτες μισθοφόροι καὶ προτιμήσουν τὴν караβάνα τοῦ στρατιῶτη ἀπὸ τὸν ἐνδοξο λόγο, γι' αὐτὸ νὰ κατακρίνεις ἐσὺ τοὺς λόγους καὶ νὰ τοὺς καταδικάζεις σὲ ἀφωνία ἐπὶ ζωῆς. Ποιὸς εἶναι πού θὰ μιλήσει, ἂν ἐπικυρώσεις ἐσὺ αὐτὴ τὴ βαριά ἀπειλὴ κατὰ τῶν λόγων.

Ἄλλὰ εἶναι καλὸ ἴσως νὰ ἀναφέρομε κάτι ἀπὸ τὴ δικὴ μας Γραφή¹. Ὁ δικός μας λόγος ὀρίζει, ὅσοι ἔχουν τὴ δυνατότητα νὰ εὐεργετοῦν νὰ μὴν ἐξετάζουν τὴ διάθεση τῶν εὐεργετουμένων, ὥστε νὰ εἶναι γενναιόδωροι στοὺς εὐγνώμονες, ν' ἀποκλείουν ὁμως ἀπὸ τὴν εὐεργεσίαν τοὺς ἀχάριστους ἀλλὰ νὰ μιμοῦνται τὸν κυβερνήτη τοῦ παντός, πού προτείνει τὴ μετουσίαν τῶν ἀγαθῶν τῆς δημιουργίας κοινὴ στοὺς ἀγαθοὺς καὶ στοὺς μὴ ἀγαθοὺς.

Σ' αὐτὰ ἀποβλέποντας, ἐσὺ ὁ θαυμάσιος, δεῖξε πάντοτε τέτοιο τὸν ἑαυτό σου στὴ ζωὴ, ὅπως σὲ ἔδειξε ὁ χρόνος πού πέρασε. Αὐτοὶ πού δὲ βλέπουν δὲν ἐμποδίζουν βέβαια τὸν ἥλιο νὰ ὑπάρχει. Οὔτε λοιπὸν εἶναι καλὸ νὰ θαμπῶνει ἢ λάμψη τῶν λόγων σου ἐξαιτίας ἐκείνων πού ἔχουν κλειστὰ τὰ αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς.

Ὁ Κυνήγιος εὐχομαι ν' ἀπομακρυνθεῖ ὅσο πιὸ πολὺ γίνεται ἀπὸ τὴν κοινὴ νόσο, πού ἔπιασε τώρα τοὺς νέους. Ἄν ὄχι, εἶναι δίκαιο ν' ἀποσπαστεῖ καὶ χωρὶς νὰ θέλει ἀπὸ ἐκεῖ, ὅπου βρίσκονται τώρα ὅσοι ἀποστάτησαν ἀπὸ τοὺς λόγους πρὶν ἀπὸ αὐτὸν καὶ εἶναι ἀξιολύπητοι βυθισμένοι στὴ ντροπὴ.

1. Ματθ. 5,43-5. Λουκᾶ 6,27-35.

ΙΩΑΝΝΗ· ΚΑΙ ΜΑΞΙΜΙΑΝΩ·

Καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων μικροῦ δεῖν, ὅσα ποιεῖ τοὺς κεκτημένους εὐδαίμονας, πένητες οἱ Καππαδόκαι ἡμεῖς, πλέον δὲ πάντων πένητες τῶν γράφειν δυναμένων.

2 Τοῦτό τοι καὶ τῆς πολλῆς τοῦ λόγου βραδυτῆτος αἴτιον· πρὸ
5 πλείονος γάρ μοι χρόνου πεπονημένης τῆς πρὸς τὴν ἀφρεσιν ἀντιρρήσεως, ὁ μεταγράφων οὐκ ἦν, καὶ τῶν ὑπογραφέων ἡ ἀπορία ραθυμίας ἡμῖν κατὰ τὸ εἶκος ἢ τῆς περὶ τὸν λόγον ἀσθενείας προσετρίψατο ἂν ὑπόνοιαν.

3 Ἄλλ' ἐπειδὴ νῦν γοῦν κατὰ Θεοῦ χάριν ὃ τε γράφων καὶ ὁ δοκι-
10 μάζων τὰ γεγραμμένα εὐρέθησαν, ἀπέσταλκα ὑμῖν οὐ, καθὼς φησιν ὁ Ἰσοκράτης, δῶρον τὸν λόγον (οὐδὲ γάρ τι τοιοῦτον ἐν τούτῳ λογίζομαι, ὡς ἀντὶ κτήματος τῷ δεξομένῳ γενέσθαι), ἀλλ' ὡς ἂν γένοιτο ὑμῖν προτροπή, ὥστε σφριγῶντας τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητος καταθαρσῆσαι τῆς πρὸς τοὺς ἐναντίους μάχης, ἐν τῇ τοῦ γέροντος προθυμίᾳ
15 τὸ τῆς νεότητος εὐθαρσῆς ἀνεγείροντας.

4 Εἰ δὲ φανείη τι τῶν ἐκ τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀκοῆς τοῦ σοφιστοῦ
ἀξια, δοκιμάσαντες μέρη τινά, τὰ πρὸ τῶν ἀγώνων μάλιστα, ὅσα
τῆς ἐπιλεκτικῆς ἐστὶν ἰδέας, ἀνενέγκατε· ἴσως δὲ τινὰ καὶ τῶν δο-
γματικῶν φανήσεται ὑμῖν οὐκ ἀχαρίστως ἡρμηνευμένα. Ἄπερ δ'
20 ἀναγινώσκετε, δῆλον ὅτι ὡς διδασκάλῳ καὶ διορθωτῇ ἀναγνώσε-
σθε.

ΣΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΙ ΤΟΝ ΜΑΞΙΜΙΑΝΟ

Ἐμεῖς οἱ Καππαδόκες εἴμαστε φτωχοὶ καὶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα σχεδὸν ὅσα κάνουν εὐτυχισμένους τοὺς κατόχους τους, πολὺ φτωχότεροι ὁμῶς ἀπὸ ὄσους ἔχουν τὴ δύναμη νὰ γράφουν.

Αὐτὸ εἶναι αἰτία καὶ τῆς πολλῆς καθυστέρησης τοῦ λόγου μου. Ἐδῶ καὶ πολὺν καιρὸ εἶχα συγγράψαι τὴν ἀντίρρηση¹ κατὰ τῆς αἵρεσης, ἀλλὰ δὲν εἶχα τὸν ἀντιγραφέα καὶ ἡ ἔλλειψη τῶν γραφέων μποροῦσε νὰ μοῦ προξενήσει ὅπως ἦταν φυσικὸ τὴν ὑπόνοια ραθυμίας ἢ ἀδυναμίας σχετικὰ μὲ τὸ λόγο.

Ἐπειδὴ ὁμῶς τώρα ἐπιτέλους βρέθηκε μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὸς ποὺ γράφει καὶ αὐτὸς ποὺ διορθώνει τὰ γραφτά μου, σᾶς στέλλω ὄχι, ὅπως λέει ὁ Ἰσοκράτης, ὡς δῶρο τὸ λόγο (οὔτε μοῦ πέρασε καμιὰ τέτοια σκέψη γι' αὐτόν, νὰ γίνῃ κτῆμα ἐκείνου ποὺ θὰ τὸν δεχτεῖ), ἀλλὰ ν' ἀποτελέσει γιὰ σᾶς μιὰ προτροπή, ὥστε μὲ τὸ σφρίγος καὶ τὴν ἀκμὴ τῆς νεότητάς σας νὰ ριχθεῖτε μὲ θάρρος στὴ μάχη πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, ὑψώνοντας μαζί μὲ τὴν προθυμία τοῦ γέροντα τὸ θάρρος τῆς νεότητος.

Ἄν ὁμῶς φανεῖ κάτι ἀπὸ τὸ λόγο μου ποὺ ἀξίζει νὰ τ' ἀκούσει καὶ ὁ σοφιστής, ἀφοῦ ἐκλέξετε κάποτε μέρη, καὶ μάλιστα τὰ μπροστὰ σὲ χώρους συγκεντρώσεων, ἀπαγγέλετε ὅσα ἀνήκουν στὸ ἐπιτιμητικὸ εἶδος. Ἄλλ' ἴσως καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ δογματικὰ δὲν ἔχουν ἐρμηνευθεῖ ἄστοχα ἀπὸ μένα. Ὅσα διαβάσετε, εἶναι φανερό ὅτι θὰ τὰ διαβάσετε σὰν σὲ δάσκαλο καὶ διορθωτή.

1. Ἀναφέρεται στὸν Α' Ἀντιρρητικὸ πρὸς Εὐνόμιον (τ. 2ος ἔργα Γρηγορίου Νύσσης τῆς σιεραῆς αὐτῆς).

ΣΤΡΑΤΗΓΙΩΙ

1 Οἶόν τι ποιούσιν οἱ τῇ σφαίρα παίζοντες, ὅταν τριχῆ διαστάντες ἀντιπέμπωσιν ἀλλήλοις ἐν εὐστοχίᾳ τὴν βολὴν ἄλλος παρ' ἄλλου διαδεχόμενοι, διαπαίζουσι δὲ τὸν ἐν τῷ μέσῳ πρὸς αὐτὴν ἀναπηδῶντα, τῇ ἐσχηματισμένῃ τοῦ προσώπου ὀρμῇ καὶ τῇ ποιῆ τῆς χειρὸς ἐνδείξει κατὰ τὸ δεξιὸν ἢ εὐώνυμον τὴν βολὴν προδείξαντες, ἐφ' ὅπερ δ' ἂν ἴδωσιν αὐτὸν ὀρμῶντα, κατὰ τὸ ἐναντίον ἀποπεμπόμενοι καὶ τὴν ἐλπίδα δι' ἀπάτης ἐψεύσαντο· τοιαῦτα κατώρθωται καὶ νῦν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡμῶν, οἱ τὸ σπουδάζειν ἀφέντες, ἐν εὐφυσίᾳ τοὺς ἀνθρώπους σφαιρίζομεν, ἀντὶ τῆς δεξιᾶς ἐλπίδος, ἣν προῖσχύμεθα,
10 τῇ σκαιότητι τῶν γινομένων τὰς ψυχὰς τῶν ἐλπίζόντων ἐφ' ἡμῖν παρακρούμενοι.

2 Γράμματα καταλλακτήρια, φιλοφροσύνη, σύμβολα, δῶρα, ἀγαπητικά καὶ διὰ γραμμάτων περιπλοκαί, ταῦτά ἐστι τῆς σφαίρας ἢ ἐνδείξεις ἢ κατὰ τὸ δεξιὸν προδεικνυμένη· ἀλλ' ἀντὶ τῆς ἐλπισθείσης
15 διὰ τούτων εὐφροσύνης κατηγορίαι, συσκευαί, διαβολαί, μέμψεις, ἐγκλήματα, μονομερῶν ἀποφάσεων ὑφαρπαγαί. Μακάριοι τῶν ἐλπίδων ὑμεῖς οἱ διὰ τῶν τοιούτων τὴν πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίαν πραγματευόμενοι.

3 Ἄλλὰ παρακαλοῦμεν ὑμᾶς μὴ πρὸς τὰ ἡμέτερα βλέπειν, ἀλλὰ
20 πρὸς τὴν δεσποτικὴν τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίαν (τίς γὰρ ἂν ἐτέρῳ τῶν ὀδυνῶν παραμυθία γένοιτο ἂν ἄλλος αὐτὸς ταῖς ὀδύναις ὑπερβαλλόμενος;), ὡς δ' ἂν τὴν ἰδίαν διέξοδον λάβῃ τὰ πράγματα, ὡς φησιν· «ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει Κύριος».

1. Ὁ πρεσβύτερος Στρατήγιος ἔλαβε πολλὰς ἐπιστολὰς τοῦ Βασιλείου (βλ. Ἔργα Μ. Βασιλείου τ. 2 καὶ 3 τῆς σειρᾶς αὐτῆς).

ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΟ¹

Αυτοί που παίζουν με τη σφαίρα μπαίνοντας τρείς στη σειρά και πετώντας την μπάλλα μεταξύ τους μ' ευστοχία δέχονται τις βολές ό ένας από τον άλλο και ξεγελαύν αυτόν που αναπηδά προς αυτήν ανάμεσα τους με τό παραπλανητικό νεύμα του προσώπου και με κάποια κίνηση του χεριού υποδείχνοντας ότι ή βολή θα πάει δεξιά ή άριστερά κι όπου τον δούνε να όρμα, τη στέλνουν στο αντίθετο μέρος και διαψεύδουν την έλπίδα του με άπατη. Αυτά είναι και τα κατορθώματα πάρα πολλών από μās· άφήσαμε τη σοβαρότητα, συγχύζοντας τους ανθρώπους έξυπνα με τη σφαίρα αντί με την αίσια έλπίδα που τους υποσχεθήκαμε, παραπλανούμε με τη σκαιότητα των πράξεών μας τις ψυχές όσων έλπίζουν σ' έμās.

Γράμματα συμφιλίωσης, φιλοφροσύνες, σύμβολα φιλίας, δώρα, έπιστολιμαίοι έναγκαλισμοί αγάπης, αυτά είναι ή προσποίηση ότι ή σφαίρα θα πάει δεξιά. Άλλά αντί της χαρās που περιμένα από αυτά ήρθαν οι κατηγορίες, οι σκευωρίες, οι διαβολές, οι ψόγοι, οι καταγγελίες, οι ύφαρπαγές μονομερών αποφάσεων. Είστε έσεις μακάριοι για τις έλπίδες σας που με τέτοια πράγματα πραγματεύεστε την παρηρησία σας προς τό Θεό.

Άλλά σās παρακαλούμε να μην έχετε τα βλέμματά σας σ' έμās αλλά στην εύαγγελική διδασκαλία του Κυρίου (ποιός θα μπορούσε να γίνει για κάποιον άλλο παρηγορία των πόνων του, αφού ό ίδιος καταπλακώνεται από τις όδύνες;), όπου να βρούν οι δυσκολίες τη λύση τους, όπως λέει: «ή έκδίκηση είναι δική μου, θα την ανταποδώσω έγώ»², λέει ό Κύριος.

2. Ρωμ. 12,19.

- 4 Σὺ δέ μοι, ὦ ἄριστε, πράττειν σεαυτοῦ ἀξίως καὶ τῷ Θεῷ ἐπελπίζειν καὶ μὴ ἐγκόπτεσθαι πρὸς τὸ καλὸς τε καὶ ἀγαθὸς εἶναι διὰ τὰ παρ' ἡμῶν ὑποδείγματα, ἐπιτρέπειν δὲ τῷ Θεῷ τῷ δικαιοκρίτῃ τὴν συμφέρουσάν τε καὶ δικαίαν τῶν πραγμάτων ἀπόβασιν, 5 ταύτη τε ἄγειν, ὅπηπερ ἂν ἡ θεία κατευθύνῃ σοφία.
- 2 Πάντως οὐδὲ ὁ Ἰωσήφ τῷ φθόνῳ τῶν ἀδελφῶν ἐδυσχέραινε, διότι τῶν ὁμογενῶν ἡ κακία ὁδὸς αὐτῷ πρὸς τὴν βασιλείαν ἐγένετο.

Ἐσὺ ὁμῶς, χρυσὲ ἄνθρωπε, νὰ πράττεις ὅπως ἀξίζει σ' ἐσένα, νὰ ἔχεις τὶς ἐλπίδες σου στὸ Θεὸ καὶ νὰ μὴν ἐμποδίζεσαι νὰ εἶσαι καλὸς κάγαθὸς ἀπὸ τὰ παραδείγματα ποὺ δίνουμε ἐμεῖς καὶ ν' ἀφήνεις στὸ δικαιοκρίτη Θεὸ τὴν ἐκβαση τῶν πραγμάτων ποὺ εἶναι συμφέρουσα καὶ δίκαιη καὶ νὰ φέρεσαι ἔτσι ὅπως σὲ ὀδηγεῖ ἡ θεία σοφία.

Ἐξάλλου οὐτε ὁ Ἰωσήφ δὲ θύμωσε μὲ τὸ φθόνον τῶν ἀδελφῶν του, γιατί ἡ κακία τῶν ἀδελφῶν του ἐγίνε γι' αὐτὰ ὁ δρόμος πρὸς τὴ βασιλεία³.

3. Γεν. 50,20-28.

ΤΟΙΣ ΕΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΙ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΙΣ

1 Ὑμᾶς μὲν «ὁ Πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν καὶ Θεὸς πάσης παρακλή-
σεως», ὁ πάντα ἐν σοφίᾳ πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν, διὰ τῆς
ἰδίας ἐπισκοπήσειε χάριτος καὶ παρακαλέσειεν, ἑαυτῶ ποιῶν ἐν
ὑμῖν τὸ εὐάρεστον, καὶ ἔλθοι ἐφ' ὑμᾶς «ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰη-
5 σοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος» αὐτοῦ εἰς τὸ γε-
νέσθαι ὑμῖν θεραπείαν μὲν πάσης θλίψεως καὶ δυσχερείας, εὐοδίαν
δὲ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν εἰς καταρτισμὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἰκοδομὴν
τῶν ὑμετέρων ψυχῶν καὶ εἰς προσθήκην τῆς δόξης τοῦ ὀνόματος
αὐτοῦ.

2 Ἡμεῖς δὲ ταύτην ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἀπολογίαὶν πρὸς τὴν ἀγάπην
ὑμῶν ποιούμεθα, ὅτι οὐκ ἡμελήσαμεν πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῆς κεχρε-
ωστημένης ὑμῖν ἐπισκέψεως ἢ ἐν τῷ παρελθόντι χρόνῳ ἢ καὶ νῦν
μετὰ τὴν γενομένην τοῦ μακαρίου Πατρικίου μετάστασιν, ἀλλ' ὅτι
πολλαὶ μὲν αἱ τῶν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιῶν ἀσχολαίαι, πολλὴ δὲ καὶ ἡ
15 τοῦ σώματος σαθρότης, ὡς εἰκὸς προΐοντι τῷ χρόνῳ συνεπιδιδού-
σα, πολλὴ δὲ καὶ ἡ τῆς ὑμετέρας ἀγαθότητος εἰς ἡμᾶς ραθυμία, ὅτι
οὐδεὶς οὐδέποτε λόγος εἰς προτροπὴν ἐν γράμματι ἢ δηλωματικῇ
σχέσις πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἐκκλησίαν, τοῦ μακαρίου Εὐφρασίου τοῦ
ἐπισκόπου διὰ πάσης γνησιότητος ἑαυτῶ τε καὶ ὑμῖν οἷον σειραῖς
20 τισὶ τῇ ἀγάπῃ τὴν βραχύτητα ἡμῶν συνδήσαντος.

3 Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον τὸ τῆς ἀγάπης χρέος ἢ παρ' ἡμῶν διὰ
τῆς ἐπισκέψεως ἢ παρὰ τῆς ὑμετέρας εὐλαβείας διὰ τῆς προτροπῆς
ἀπεπληρώθη, νῦν γοῦν εὐχόμεθα τῷ Θεῷ, σύμμαχον πρὸς τὴν ἐπι-
θυμίαν ἡμῶν καὶ τὴν ὑμετέραν πρὸς Θεὸν συμπαραλαβόντες εὐχὴν,
25 διὰ τάχους ὡς ἐστὶ δυνατόν, ἐπιδημησαί τε ὑμῖν καὶ συμπαρακληθῆ-

1. Β' Κορ. 1,3.

2. Ψαλμ. 103,24.

ΣΤΟΥΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥΣ ΤΗΣ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑΣ

Ἐσᾶς «ὁ Πατέρας τῆς εὐσπλαχνίας καὶ κάθε ἐνίσχυσης»¹, αὐτὸς ποὺ οἰκονομεῖ τὰ πάντα μὲ σοφία πρὸς τὸ συμφέρον μας εἶθε νὰ σᾶς ἐπισκεφτεῖ μὲ τὴ χάρη του καὶ νὰ σᾶς ἐνισχύσει, ὥστε νὰ κάνετε ὅ,τι τοῦ εἶναι εὐάρεστο², καὶ εἶθε νὰ ρηεῖ σ' ἐσᾶς «ἡ χάρη τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματός του»³ γιὰ νὰ βρεῖ τὴ θεραπεία τῆς κάθε σας θλίψη καὶ κάθε δυσκολία, καὶ ν' εὐοδωθεῖ ἡ προσπάθειά σας γιὰ κάθε καλὸ πρὸς καταρτισμὸ τῆς Ἐκκλησίας, οἰκοδομὴ τῶν ψυχῶν σας καὶ αὐξηση τῆς δόξας τοῦ ὀνόματός του.

Νὰ τώρα ἡ δικαιολογία ἡ δική μας πρὸς τὴν ἀγάπη σας· δὲν ἀδιαφορήσαμε νὰ σᾶς ἀποδώσουμε τὴν ἐπίσκεψη ποὺ σᾶς ὀφείλαμε πιὸ πρὶν ἢ καὶ τώρα ἔπειτ' ἀπὸ τὴ μετάσταση τοῦ μακαρίου Πατρικίου, ἀλλ' εἶναι πολλές οἱ ἀσχολίες μὲ τὰ ζητήματα τῶν ἐκκλησιῶν μου, πολλὴ καὶ ἡ σαθρότητα τοῦ σώματός μου ποὺ αὐξάνεται μὲ τὸ πέρασμα τῶν χρόνων ἀλλὰ εἶναι πολλὴ καὶ τῆς καλοσύνης σου ἡ ἀδράνεια πρὸς ἐμένα· δὲ μοῦ γράψατε ποτὲ γιὰ νὰ μὲ καλέσετε οὔτε στείλατε δείγματα σχέσης μὲ τὴ δική μου ἐκκλησία, ἐνῶ ὁ μακάριος ἐπίσκοπος Εὐφράσιος σὰν μὲ κάποιες ἀλυσίδες συνέδεσε τὴν ταπεινότητά μου μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ μ' ἐσᾶς μὲ γνήσια ἀγάπη.

Ἄλλὰ παρόλο ποὺ τὸ χρέος τῆς ἀγάπης δὲν ἐξοφλήθηκε πρωτύτερα εἶτε μὲ ἐπίσκεψη δική μου εἶτε μὲ τὴν πρόσκληση τῆς εὐλάβειάς σας, ἔστω καὶ τώρα εὐχομαι στὸ Θεό, παίρνοντας σύμμαχο στὴν ἐπιθυμία μου καὶ τὴ δική σας πρὸς τὸ Θεὸ εὐχή, νὰ σᾶς ἐπισκεφτῶ τὸ συντομότερο δυνατὸ, νὰ ἐνισχυθοῦμε μετα-

3. Ἐβρ. 13,13.10. Ἐφ. 4,12.

ναι καὶ συσπυδάσαι, ὡς ἂν ὑφηγῆται ὁ Κύριος, ὥστε καὶ τῶν ἤδη γεγεννημένων λυπηρῶν διόρθωσιν ἐξευρεῖν καὶ εἰς τὸν ἐφεξῆς χρόνον ἀσφάλειαν· ὥστε μηκέτι ὑμᾶς ἐν τῇ ἀσυμφωνίᾳ ταύτῃ διεσπασμένους, ἄλλου κατ' ἄλλην ὁρμὴν ἑαυτὸν τῆς ἐκκλησίας ἀπάγοντος, 5 γέλωτα προκεῖσθαι τῷ διαβόλῳ, ᾧ βούλημα καὶ ἔργον ἐστὶν ἐξ ἐναντίου τῷ θεῷ θελήματι τὸ μηδένα σωθῆναι μηδὲ «εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν».

4 Πῶς γὰρ οἶσθαι ἡμᾶς, ἀδελφοί, θλίβεσθαι πρὸς τὴν ἀκοὴν τῶν διαγγειλάντων ἡμῖν τὰ ὑμέτερα, ὅτι οὐδεμία γέγονεν τῶν ἐφε-
10 στῶτων ἐπιστροφή, ἀλλ' ἡ τῶν ἀπαξ ἀποκλινάντων προαίρεσις ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὁρμῆς αἰετὶ φέρεται, καὶ ὡσερ ἐκ τοῦ ὀχετοῦ ὕδωρ πολλακίς εἰς τὴν παρακειμένην ὀχθὴν ὑπερεκχεῖται καὶ κατὰ τὸ πλάγιον διαδυνῶν ἀπορρέει, μὴ ἀπασφαλισθέντος δὲ τοῦ ὑπαιτίου τόπου δυσανάκλητον γίνεται κοιλανθέντος τοῦ ὑποκειμένου πρὸς τὴν τοῦ ρεί-
15 θρου φορᾶν, οὕτως ἡ τῶν ἀποστάντων ὁρμὴ, ἀπαξ τῆς εὐθείας τε καὶ ὀρθῆς πίστεως ἐκ φιλονεικίας παραρρυεῖσα, ἐνεβάθυνεν ἤδη τῇ συνηθείᾳ καὶ οὐκ εὐχερῶς ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν ἐπανερχεται χάριν.

5 Διὸ σοφοῦ τινος καὶ μεγάλου χρήζει τὰ καθ' ὑμᾶς ἐπιστάτου καλῶς τὰ τοιαῦτα ὀχετηγεῖν ἐπισταμένον, ὥστε δυνηθῆναι πάλιν
20 τὴν ἀτακτον τοῦ ρεύματος τούτου παρατροπὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀνακαλέσασθαι, ὡς ἂν πάλιν ὑμῖν τὰ τῆς εὐσεβείας ἀδρύνοντο λήια τῇ τῆς εἰρήνης ἐπιρροῇ καταρδόμενα.

6 Διὰ ταῦτα πολλὴ χρεωστεῖται τῷ πράγματι παρὰ πάντων ὑμῶν σπουδὴ τε καὶ προθυμία πρὸς τὸ ἀναδειχθῆναι προστάτην ὑπὸ τοῦ
25 ἀγίου Πνεύματος τοιοῦτον ὃς ὄλω τῷ ὀφθαλμῷ τὰ τοῦ Θεοῦ ὄψεται μόνα, πρὸς οὐδὲν τῶν ἐν τῇ ζωῇ σπουδαζομένων μετεωρίζων τὸ δμμα.

7 Διὰ τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸν λευιτικὸν νόμον ἀπόκληρον τῆς γῆνης κληρονομίας τὸν λευίτην ποιεῖν, ὡς ἂν μερίδα κτήσεως, καθὼς γέ-
30 γραπται, τὸν Θεὸν μόνον ἔχει καὶ τοῦτο περιέποι διὰ παντὸς ἐν ἑαυτῷ τὸ κτήμα, πρὸς οὐδὲν ὑλώδες τῆς ψυχῆς καθελκομένης.

4. Ρωμ. 1,12.

5. Β' Τιμ. 2,25. Α' Τιμ. 2,4.

6. Ἀριθμ. 18,20.

ξὺ μας⁴ καὶ νὰ φροντίσομε μαζί, ὅπως μᾶς δείχνει ὁ Κύριος, ὥστε καὶ διόρθωση τῶν λυπηρῶν ποὺ μεσολάβησαν νὰ βροῦμε καὶ σταθερότητα ἀπὸ τώρα καὶ στὸ ἐξῆς. Ἔτσι δὲ θὰ εἶμαστε πιά διασπασμένοι στὴν ἀσυμφωνία αὐτή, καὶ δὲ θὰ τραβάει καθένας σ' ἄλλη κατεύθυνση, γιὰ νὰ εἶμαστε περιγελος τοῦ διαβόλου, ποὺ σκοπὸς του εἶναι ἀντίθετα μὲ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ νὰ μὴ σωθεῖ κανένας οὔτε νὰ φτάσει στὴν ἐπίγνωση τῆς ἀλήθειας⁵.

Πῶς νομίζετε, ἀδελφοί, ὅτι ἐμεῖς θλιβόμαστε ἀκούοντας αὐτοὺς ποὺ μᾶς ἀνήγγειλαν τὰ δικά σας, ὅτι δηλαδή δὲν ἔγινε καμιὰ ἐπιστροφή ὧσων ἔχουν ἀποστατήσει, ἀλλὰ ἡ θέληση ὄλων αὐτῶν ποὺ παρέκλιναν κινεῖται πάντοτε στὴν ἴδια κατεύθυνση, καὶ ὅπως ἀπὸ ἓνα αὐλάκι πολλὲς φορὲς ξεχειλίζοντας τὸ νερὸ ἀπὸ τὴ διπλανὴ ὄχθη ξεφεύγει καὶ κυλάει στὰ πλάγια, κι ἂν δὲν κλειστεῖ τὸ σημεῖο τῆς ἀπορροῆς, τὸ νερὸ εἶναι δύσκολο νὰ ἐπαναφερθεῖ, γιὰτὶ βαθούλωσε πιά ὁ τόπος ἀπὸ τὴν ὀρμὴ τοῦ ρεύματος, ἔτσι καὶ ἡ ὀρμὴ ὧσων ἀποστατήσαν, ἀφοῦ μιὰ φορὰ φιλονείκησαν καὶ ξέφυγαν ἀπὸ τὸ αὐλάκι τῆς γνήσιας καὶ ὀρθῆς πίστεως, ἀνοιξε βαθιὰ κοίτη μὲ τὴ συνήθεια καὶ δὲν ἐπανέρχεται πιά εὐκόλα στὴν ἀρχικὴ χάρη.

Γι' αὐτὸ σᾶς χρειάζεται ἓνας σοφὸς καὶ μεγάλος ἐπιστάτης ποὺ νὰ ξέρει νὰ κατευθύνει ὀρθὰ τὴ ροὴ τῶν πραγμάτων αὐτῶν. Ἔτσι θὰ μπορέσετε νὰ ἐπαναφέρετε τὴν ἀτακτὴ αὐτὴ παρέκκλιση τοῦ ρεύματος αὐτοῦ στὴν ἀρχαία ὁμορφιά, γιὰ νὰ μεγαλώσουν πάλι τὰ φυτὰ τῆς εὐσέβειας, καθὼς θὰ τὰ ποτίζει τὸ ρεῦμα τῆς εἰρήνης.

Γι' αὐτὸ ἔχετε χρέος ὅλοι σας νὰ δείξετε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ζήτημα καὶ μεγάλη προθυμία νὰ σᾶς ἀναδείξει προϋστάμενο τὸ ἅγιο Πνεῦμα ποὺ τὰ μάτια του θὰ εἶναι ἀποκλειστικὰ στραμμένα μόνο στὸ Θεὸ καὶ δὲ θ' ἀφήνει τὸ βλέμμα του νὰ παρακολουθεῖ τίς φροντίδες τῆς ζωῆς.

Γι' αὐτὸ, νομίζω, ὁ λευϊτικὸς νόμος κάνει τὸ λευῖτη ἀπόκληρο ἀπὸ τὴ γήινη κληρονομία⁶, γιὰ νὰ ἔχει, ὅπως εἶναι γραμμένο, ἰδιόκτητο μερίδιό του τὸ Θεὸ μόνο καὶ αὐτὸ τὸ κτῆμα του νὰ φροντίζει πάντοτε καὶ νὰ μὴν ἔλκεται ἡ ψυχὴ ἀπὸ κανένα ὑλικὸ πρᾶγμα.

- 8 *Εἰ δέ τινές εἰσιν ἢ καὶ ἔσμεν ἀδιάφοροι, μηδεὶς πρὸς τοῦτο βλέπων ἐπὶ τῶν ἰδίων βλαπτέσθω· οὐ γὰρ νόμος ἐστὶ τοῖς ἄλλοις πρὸς τὸ μὴ τὰ δέοντα πράσσειν τὸ παρ' ἑτέροις μὴ δεόντως γινόμενον. Ἄλλ' ὑμᾶς χρὴ τὰ ἑαυτῶν βλέπειν, ὅπως ἂν πρὸς τὸ κρεῖττον γένοιτο ἢ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίδοσις, τῶν διεσκορπισμένων πάλιν εἰς τὴν τοῦ ἐνὸς σώματος ἁρμονίαν ἐπανελθόντων καὶ τῆς πνευματικῆς εἰρήνης ἐν τῷ πληθῆι τῶν εὐσεβῶς τὸν Θεὸν δοξαζόντων εὐθηνουμένης.*
- 9 *Πρὸς τοῦτο καλῶς ἔχειν οἶμαι σκοπεῖν τὸν τὰ καλὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ βουλόμενον, ὅπως ἂν ὁ ἀναδεικνύμενος εἰς προστασίαν ἐπιτηδείως ἔχοι.*
- 10 *Γένος δὲ καὶ πλοῦτον καὶ κοσμικὴν περιφάνειαν ζητεῖν ἐν τοῖς ἐπισκοπικοῖς κατορθώμασιν ὁ ἀποστολικὸς οὐκ ἐνομοθέτησε λόγος· ἀλλ' εἰ μὲν τι τούτων κατὰ τὸ αὐτόματον ἔποιτο τοῖς προηγουμένοις, ὡς σκιὰν κατὰ τὸ συμβᾶν ἀκολουθοῦσαν οὐκ ἀποβάλλομεν· εἰ δὲ μὴ, οὐδὲν ἦττον ἀγαπήσομεν τὰ προτιμότερα, κἂν χωρὶς τούτων τύχη.*
- 11 *Αἰπόλος ἦν ὁ προφήτης Ἀμῶς, ἀλιεὺς ὁ Πέτρος, καὶ τῆς αὐτῆς τέχνης ὁ τε τούτου ἀδελφὸς Ἀνδρέας καὶ ὁ ὑψηλὸς Ἰωάννης, σκηνορράφος ὁ Παῦλος, καὶ ὁ Ματθαῖος τελώνης, καὶ οἱ ἄλλοι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὁμοίως ἅπαντες, οὐχ ὑπατοὶ τινες καὶ στρατηλάται καὶ ὑπαρχοὶ ἢ κατὰ ρητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν περίβλεπτοι, ἀλλὰ πένητες καὶ ἰδιῶται καὶ ἀπὸ τῶν ταπεινοτέρων ἐπιτηδευμάτων ὀρμώμενοι· καὶ ὁμοῦς «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ρήματα αὐτῶν».*
- 12 *«Βλέπετε», φησί, «τὴν κλήσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, ὅτι οὐ πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, οὐ πολλοὶ δυνατοί, οὐ πολλοὶ εὐγενεῖς· ἀλλὰ τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεός».*
- 13 *Ἴσως τι μωρὸν καὶ νῦν ἐν τοῖς φαινομένοις τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀνθρωπίνων νομίζεται, ὅταν ἀσθενὲς ὑπὸ πενίας ἢ ἄδοξον ἢ διὰ τὴν σωματικὴν δυσγένειαν· ἀλλὰ τίς οἶδεν εἰ μὴ τούτῳ τὸ κέρας τῆς χρίσεως παρὰ τῆς χάριτος ἐπικλίνεται, κἂν τῶν ὑψηλῶν τε καὶ ἐμφανεστέρων μικρότερος ἦ;*

7. Ἰω. 11,52. 10. Ματθ. 4,18-21. Μάρκ. 1,16-19. Λουκᾶ 5,1-10.

8. Α' Τιμ. 3,1-7. Τίτ. 1,7-9. 11. Πράξ. 18,3.

9. Ἀμῶς 7,14.

12. Ματθ. 10,3.

Κι ἂν εἶναι κάποιοι ἢ εἴμαστε κι ἐμεῖς ἀδιάφοροι, ἄς μὴν τὸ προσέχει κανένας αὐτὸ καὶ νὰ βλάπτει τὸν ἑαυτὸ του. Δὲν ὑπάρχει νόμος γι' αὐτοὺς νὰ μὴν πράττουν αὐτὸ πού πρέπει, ἐπειδὴ οἱ ἄλλοι δὲν τὸ πράττουν ὅπως πρέπει. Ἐσεῖς πρέπει νὰ βλέπετε τὸ δικό σας, γιὰ νὰ προοδέψῃ ἡ ἐκκλησία στὸ καλύτερο, καὶ νὰ ἐπανέλθουν πάλι οἱ διασκορπισμένοι στὴν ἁρμονία τοῦ ἐνιαίου σώματος⁷ καὶ ν' ἀφθονήσῃ ἡ πνευματικὴ εἰρήνη στὸ πλῆθος ἐκείνων πού δοξολογοῦν τὸ Θεό.

Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτόν, εἶναι νομίζω καλὸ νὰ προσέξει ὁποῖος θέλει τὸ καλὸ τῆς ἐκκλησίας, νὰ εἶναι κατάλληλος αὐτὸς πού θ' ἀναδειχθεῖ ὡς προϊστάμενος.

Ὁ ἀποστολικὸς λόγος δὲ νομοθέτησε⁸ ἀνάμεσα στὶς ἀρετὲς τοῦ ἐπισκόπου ν' ἀναζητοῦμε καταγωγή καὶ πλοῦτο καὶ κοινωνικὴ προβολή. Ἄν βέβαια κάτι ἀπὸ αὐτὰ ἀκολουθεῖ τὸν προϊστάμενο αὐτόματα, δὲν τὸ ἀποβάλλομε· ἂν ὁμως ὄχι, δὲ θὰ ἐνδιαφεροῦμε καθόλου λιγότερο γιὰ τὰ προτιμότερα, ἀκόμα κι ἂν δὲν ἀκολουθοῦνται ἀπὸ ἐκεῖνα.

Ὁ προφήτης Ἀμὼς ἦταν γιδοβοσκός⁹, ὁ Πέτρος ἀλιεὺς, κι ὁμότεχνοί του ὁ ἀδελφός του Ἀνδρέας καὶ ὁ οὐράνιος Ἰωάννης¹⁰, σκηνοποιὸς ὁ Παῦλος¹¹ καὶ ὁ Ματθαῖος τελώνης¹², ὁμοῖα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ὄλοι οἱ ἄλλοι· δὲν ἦταν ὑπατοὶ καὶ στρατηλάτες καὶ διοικητὲς ἢ ἐπιφανεῖς στὴ ρητορικὴ καὶ στὴ φιλοσοφία, ἀλλὰ φτωχοὶ κι ἀνώνυμοι καὶ ξεκινούσαν ἀπὸ τίς πιὸ ταπεινὲς ἐργασίες. Παρ' ὅλα αὐτὰ «ἡ φωνὴ τους ἀκούστηκε σ' ὅλη τὴ γῆ κι ὁ λόγος τους στὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης»¹³.

«Βλέπετε», λέει, «ποιοὶ εἶστε σεῖς, ἀδελφοί μου, πού σὰς κάλεσε ὁ Θεός· δὲν εἶναι ἀνάμεσά σας πολλοὶ σοφοὶ μὲ κοσμικὴ σοφία, πολλοὶ ἰσχυροὶ, πολλοὶ εὐγενεῖς, ἀλλ' ὁ Θεὸς διάλεξε αὐτοὺς πού ὁ κόσμος θεωρεῖ μωρούς»¹⁴.

Ἴσως καὶ τῶρα θεωρεῖται μωρὸ κάτι στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων, ὅταν εἶναι ἀδύνατο ἐξαιτίας φτώχειας ἢ ἄσημο ἀπὸ ταπεινὴ καταγωγή. Ποιὸς ξέρει ὁμως ἂν ἡ χάρις δὲν γέρνει πάνω σ' αὐτὸν τὸ δοχεῖο γιὰ τὴ χρῆση¹⁵ κι ἄς εἶναι πιὸ μικρὸς ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους καὶ πιὸ ἐπιφανεῖς;

13. Ψαλμ. 18,5. Ρωμ. 10,18.

14. Α' Κορ. 1,26-27. 15. Α' Βασ. 16,13. Ἐξ. 29,21. Λευϊτ. 7,25.

- 14 *Τί λυσιτελέστερον ἦν τῇ Ρωμαίων πόλει, τὸ κατ' ἀρχὰς τῶν εὐπατριδῶν τινα καὶ ὑπερόγκων ἐκ τῆς ὑπάτου βουλῆς εἰς προστασίαν λαβεῖν, ἢ τὸν ἀλιεῖα Πέτρον, ᾧ μηδὲν ἦν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου πρὸς εὐδοξίαν ἐφόλκιον; Τίς οἰκία, τίνες οἰκέται, ποία κτῆσις διὰ 5 προσόδων τρυφήν χορηγοῦσα; Ἄλλ' ὁ ξένος καὶ ἄστεγος καὶ ἀτράπεζος τῶν τὰ πάντα ἐχόντων πλουσιώτερος ἦν, ὅτι διὰ τοῦ μηδὲν ἔχειν τὸν Θεὸν εἶχεν ὄλον.*
- 15 *Οὕτω καὶ οἱ Μεσοποταμίται βαρυπλούτους ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς σατράπας, πάντων ἐδοκίμασαν τὸν Θωμᾶν εἰς ἐπιστάσιαν ἑαυτῶν 10 προτιμότερον, καὶ Τίτον Κρηῖτες καὶ Ἱεροσολυμίται Ἰάκωβον, καὶ ἡμεῖς οἱ Καππαδόκαι τὸν ἐκατόνταρχον τὸν ἐπὶ τοῦ πάθους τὴν θεότητα τοῦ Κυρίου ὁμολογήσαντα, πολλῶν ὄντων κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον λαμπρῶν ἐν γένει καὶ ἵπποτρόφων καὶ τοῖς ἐν τῇ συγκλήτῳ πρωτείοις σεμνυνομένων· καὶ κατὰ πᾶσαν δὲ ἐκκλησίαν εὗροι τις ἂν 15 τοὺς κατὰ Θεὸν μεγάλους τῆς κοσμικῆς περιφανείας προτιμηθέντας.*
- 16 *Πρὸς ταῦτα βλέπειν ἐπὶ τοῦ παρόντος οἶμαι δεῖν καὶ ὑμᾶς, εἰ γε μέλλοιτε πάλιν τὸ ἀρχαῖον τῆς Ἐκκλησίας ὑμῶν ἀνακαλεῖσθαι ἀξίωμα.*
- 17 *Οἴδατε γὰρ παντὸς μᾶλλον τὰ ὑμέτερα διηγήματα, ὅτι ἐξ ἀρ- 20 χαίου, πρὶν τὴν γείτονα ὑμῶν ἐξανθῆσαι πόλιν, παρ' ὑμῖν ἦν τὰ βασίλεια, καὶ τὸ προέχον ἐν πόλεσιν ὑπὲρ τὴν ὑμετέραν οὐκ ἦν· καὶ νῦν, εἰ καὶ ὁ τῶν οἰκοδομημάτων καλλωπισμὸς ἠφανίσθη, ἀλλ' ἢ ἐν τοῖς ἀνθρώποις πόλις ἐν πλήθει τε καὶ δοκιμότητι τῶν οἰκητόρων πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἐξισοῦται κάλλος.*
- 18 *Οὐκοῦν πρόπον ἂν εἶη μὴ ταπεινότερον τῶν προσόντων ὑμῖν ἀγαθῶν ἔχειν τὸ φρόνημα, ἀλλὰ συνεπαίρειν τῇ περιφανείᾳ τῆς πόλεως τὴν περὶ τῶν προκειμένων σπουδὴν, ὡς ἂν τοιοῦτον εὗρητε παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν τοῦ λαοῦ καθηγούμενον, ὡς μὴ ἀνάξιον ὑμῖν ἐπιδειχθῆναι.*
- 19 *Αἰσχροὺν γάρ, ἀδελφοί, καὶ παντάπασιν ἄτοπον νεῶς μὲν κυβερνήτην μὴ γίνεσθαι εἰ μὴ τῆς κυβερνητικῆς ἐπιστήμων εἶη, τὸν δὲ*

Τί ἦταν πιὸ ὠφέλιμο γιὰ τὴν πόλη τῶν Ρωμαίων νὰ ἐλάμβανε ὡς προστάτη κάποιον ἄρχοντα ἀπὸ τοὺς εὐπατρίδες καὶ μεγαλόσχημο ἀπὸ τὴν ἀνώτερη βουλή ἢ τὸν ἀλιέα Πέτρο πού δὲν εἶχε κανένα κοσμικὸ ἐφόδιο γιὰ νὰ εἶναι ὀνομαστός; Ποιὸ σπίτι, ποιοὶ ὑπηρέτες, ποιά κτήματα τοῦ ἔδιναν μὲ τὰ εἰσοδήματά τους τὴν καλοπέραση; Κι ὁμως ὁ ξένος καὶ ἄστεγος πού δὲν εἶχε νὰ φάει ἦταν πλουσιότερος ἀπὸ αὐτοὺς πού εἶχαν τὰ πάντα, ἐπειδὴ μὲ τὸ νὰ μὴν ἔχει τίποτε ἀπόχτησε ὀλόκληρο τὸ Θεό.

Ἔτσι καὶ οἱ Μεσοπομίτες, ἐνῶ εἶχαν σατράπες βαθύπλουτους, θεώρησαν ἀπὸ ὄλους προτιμότερο νὰ γίνεи προστάτης τους ὁ Θωμᾶς καὶ οἱ Κρηῆτες προτίμησαν τὸν Τίτο¹⁶ καὶ οἱ Ἱεροσολυμίτες τὸν Ἰάκωβο κι ἐμεῖς οἱ Καππαδόκες τὸν ἑκατόνταρχο, πού τὴν ὥρα τοῦ πάθους ὁμολόγησε τὴ θεότητα τοῦ Κυρίου μας, ἐνῶ εἶχαμε τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη πολλοὺς λαμπροὺς στὸ γένος καὶ ἀλογοτρόφους καὶ ὑπερήφανους γιὰ τὰ πρωτεῖα τους στὴ σύγκλητο. Καὶ σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ βρεῖ κανένας νὰ ἔχουν προτιμηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς τοῦ κόσμου οἱ μεγάλοι κατὰ Θεόν.

Σ' αὐτὰ πρέπει νομίζω ν' ἀποβλέπετε κι ἐσεῖς γιὰ τὸ παρόν, ἂν σκοπεύετε ν' ἀποκαταστήσετε τὸ παλιὸ ἀξίωμα τῆς ἐκκλησίας σας.

Ξέρετε καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τίς παραδόσεις σας, ὅτι ἀπὸ παλιὰ πρὶν ἀκμάσει ἡ γειτονικὴ σας πόλη, ἦταν σ' ἐσᾶς τ' ἀνάκτορά καὶ δὲν εἶχαν οἱ ἄλλες πόλλεις τίποτε πού νὰ ξεπερνᾶ τὴ δική σας. Καὶ τώρα, ἂν καὶ ἀφανίστηκε ὁ καλλωπισμὸς ἀπὸ τὰ κτήρια, ἡ ἐμψυχη πόλη ὥστόσο, μὲ τὸ πλῆθος καὶ τὴν ἰκανότητα τῶν κατοίκων της, ἐξισώνεται μὲ τὴν παλαιὰ ὁμορφιά της.

Θὰ ἦταν λοιπὸν πρέπον νὰ μὴν εἶναι τὸ φρόνημά σας ταπεινότερο ἀπὸ τὰ προσόντα πού διαθέτετε, ἀλλὰ ν' ἀνεβάζετε τὸ ἐνδιαφέρον σας γιὰ τὰ πράγματα αὐτὰ στὸ ἐπίπεδο τῆς λαμπρότητας τῆς πόλης σας, γιὰ νὰ βρεῖτε ἀπὸ τὸ Θεὸ τέτοιον ὁδηγὸ τοῦ λαοῦ, πού νὰ μὴν εἶναι ἀνάξιός σας.

Γιατὶ εἶναι, ἀδελφοί μου, ντροπὴ καὶ πλήρης παραλογισμὸς νὰ μὴ γίνεи κανεῖς κυβερνήτης τοῦ карабиου, ἂν δὲν κατέχει τὴν τέχνη τοῦ κυβερνήτη, ἐνῶ αὐτὸς πού κάθεται στὸ τιμόνι τῆς

ἐπὶ τῶν οἰάκων τῆς Ἐκκλησίας καθήμενον ἀγνοεῖν ὅπως ἂν τὰς τῶν συμπλεόντων ψυχὰς εἰς τὸν λιμένα τοῦ Θεοῦ καθορμίσειε.

20 Πόσα γέγονε δι' ἀπειρίαν τῶν καθηγουμένων αὐτανδρα τῶν ἐκκλησιῶν ἤδη ναυάγια; Τίς ἂν ἐξαριθμῆσαιτο τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς 5 κακὰ μὴ ἂν συμβάντα εἰ τις ἦν που ἐν τοῖς καθηγουμένοις κυβερνητικῇ ἐμπειρία;

21 Ἄλλὰ καὶ τὸν σίδηρον οὐ τοῖς ἀτέχνους, τοῖς δὲ ἐπιστήμοσι τῆς χαλκευτικῆς εἰς τὴν τῶν σκευῶν ἀπεργασίαν καταπιστευόμεν' οὐκοῦν καὶ τὰς ψυχὰς τῶ καλῶς ἐπισταμένῳ τῇ τοῦ ἀγίου Πνεύματος 10 ζήσει καταμαλάσσειν ἐγχειριστέον, ὃς διὰ τῆς τῶν λογικῶν ὀργάνων τυπώσεως σκευὸς ἐκλογῆς τε καὶ εὐχρηστίας ἕκαστος ὑμῶν ἐπιτελέσειε.

22 Τοιαύτην ποιῆσθαι τὴν πρόνοιαν ὁ θεῖος Ἀπόστολος ἐγκελεύεται, διὰ τῆς πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς πᾶσι νομοθετῶν τοῖς ἀκούου- 15 σιν, ἐν οἷς φησι δεῖν «τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι».

23 Ἄρ' οὖν τούτου μόνου τῷ ἀποστόλῳ μέλει ὅπως ὁ τῆς ἱερωσύνης προεστηκὼς τοιοῦτος εἴη; Καὶ τί τοσοῦτον κέρδος, εἰ ἐν ἐνὶ τὸ ἀγαθὸν κατακλείοιτο;

24 Ἄλλ' οἶδεν ὅτι τῷ προέχοντι συμμορφοῦται τὸ ὑποχείριον, καὶ 20 τὰ κατορθώματα τοῦ καθηγουμένου τῶν ἐπομένων γίνεται· ὃ γὰρ ἔστιν ὁ διδάσκαλος, τοῦτο καὶ τὸν μαθητὴν ἀπεργάζεται· οὐ γὰρ ἔστι τὸν τῇ χαλκευτικῇ τέχνῃ μεθητευόμενον ὑφαντικὴν ἐξασκῆσαι, ἢ ἰστουργεῖν διδασκόμενον ρήτορα ἢ γεωμέτρην γενέσθαι, ἀλλ' ὅπερ ἐν τῷ καθηγουμένῳ βλέπει ὁ μαθητῆς, τοῦτο καὶ εἰς ἑαυτὸν μετατί- 25 θησι. Διὰ τοῦτο φησι· κατηρτισμένος ἔσται πᾶς μαθητῆς ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ.

25 Τί οὖν, ἀδελφοί; Ἄρα δυνατὸν ταπεινόφρονα γενέσθαι καὶ κατεσταλμένον τῷ ἤθει καὶ μέτριον καὶ φιλοκερδεῖας κρείττονα καὶ τὰ θεῖα σοφὸν καὶ πεπαιδευμένον τὴν ἐν τοῖς τρόποις ἀρετὴν τε καὶ 30 ἐπιείκειαν, ταῦτα ἐν τῷ διδασκάλῳ μὴ βλέποντα;

26 Ἄλλ' οὐκ οἶδα πῶς οἶόν τε τὸν κοσμικῶ μαθητευθέντα πνευ-

Ἐκκλησίας νὰ ἀγνοεῖ πῶς νὰ προσορμίσει στὸ λιμάνι τοῦ Θεοῦ τὶς ψυχὰς τῶν συνταξιδιωτῶν του.

Πόσες ἐκκλησίες ὡς τώρα ναυάγησαν αὐτάνδρες ἀπὸ τὴν ἀπειρία τῶν ὁδηγῶν τους; Ποιὸς μπορεῖ νὰ μετρήσει τὶς συμφορὲς ποὺ βλέπομε, ποὺ δὲ θὰ συνέβαιναν, ἂν οἱ προκαθήμενοι εἶχαν κάποια κυβερνητικὴ ἐμπειρία;

Μὰ καὶ τὸ σίδηρο δὲν τὸν ἐμπιστευόμαστε στοὺς ἀδαεῖς στὴν κατασκευὴ τῶν σκευῶν, ἀλλὰ στοὺς γνῶστες τῆς τέχνης. Ἐπομένως καὶ τὶς ψυχὰς πρέπει νὰ τὶς ἐμπιστευοῦμε στὰ χέρια ἐκείνου ποὺ ξέρεῖ νὰ τὶς μαλακῶνει μὲ τὴ θερμότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος· αὐτὸς μὲ τὰ χτυπήματα τῶν λογικῶν ὀργάνων θὰ κάνει καθένα σας σκεῦος ἐκλογῆς¹⁷ καὶ εὐχρηστο.

Τέτοιου εἴδους πρόνοια προστάζει ὁ θεῖος Ἀπόστολος νὰ λαμβάνεται μὲ τὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Τιμόθεο, νομοθετώντας γιὰ ὄλους τοὺς ἀκροατὲς του καὶ λέγοντας σὲ τί πρέπει νὰ εἶναι ἀνεπίληπτος ὁ ἐπίσκοπος¹⁸.

Ἄραγε γι' αὐτὸ μόνον ἐνδιαφέρεται ὁ Ἀπόστολος, πῶς νὰ εἶναι ἀνεπίληπτος ὁ προκαθήμενος; Καὶ ποιὸ εἶναι τὸ τόσο μεγάλο κέρδος, ἂν τὸ ἀγαθὸ περικλειόταν σὲ μιὰ ἔννοια;

Ἦξερε ὅτι πρὸς τὸν ἀρχηγὸ συμμορφώνονται οἱ ὑπήκοοι καὶ τὰ κατορθώματα τοῦ ὁδηγοῦ γίνονται κατορθώματα ὄσων τὸν ἀκολουθοῦν. Ὅ,τι εἶναι ὁ δάσκαλος τέτοιον κάνει καὶ τὸ μαθητὴ. Δὲν μπορεῖ βέβαια αὐτὸς ποὺ μαθαίνει τὴ σιδηρουργικὴ τέχνη ν' ἀδικήσει τὴν ὑφαντικὴ ἢ ὅποιος διδάσκεται τὴν ὑφαντικὴ νὰ γίνῃ ρήτορας ἢ γεωμέτρης, ἀλλὰ ὅ,τι βλέπει ὁ μαθητὴς στὸν ὁδηγὸ του, αὐτὸ μεταφέρει στὸν ἑαυτὸ του. Γι' αὐτὸ λέει: κάθε μαθητὴς εἶναι καταρτισμένος ὅπως ὁ δάσκαλός του¹⁹.

Λοιπὸν, ἀδελφοί μου; Εἶναι τάχα δυνατὸ νὰ γίνῃ ταπεινὸς καὶ ἥπιος στὸ χαρακτῆρα καὶ μετριόφρων κι ἀνώτερος ἀπὸ τὰ χρήματα καὶ στὰ θεῖα σοφὸς καὶ νὰ ἔχει τὴν ἀρετὴ τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τῆς ἐπιείκειας, ἂν αὐτὰ δὲ βλέπει νὰ τὰ ἐνσαρκῶνει ὁ δάσκαλος;

Δὲν ξέρω βέβαια πῶς εἶναι δυνατὸ ὅποιος μαθήτεψε σὲ κο-

18. Α' Τιμ. 3,2.

19. Λουκᾶ 6,40.

ματικὸν γενέσθαι· πῶς γὰρ ἂν μὴ κατ' ἐκεῖνον εἶεν οἱ πρὸς αὐτὸν ὁμοιούμενοι;

27 Τί κέρδος ἐστὶ τοῖς διψῶσι τῆς τοῦ ὕδρου μεγαλοουργίας, ὕδατος ἐν αὐτῷ μὴ ὄντος; Κἂν ἐν ποικίλοις σχήμασιν ἢ τῶν κιόνων 5 ἐπάλληλος θέσις ἐπὶ τοῦ ὕψους ἀνέχη τὸν πέτασον, τί μᾶλλον ἂν ὁ διψῶν ἔλοιτο πρὸς τὴν ἑαυτοῦ χρείαν, λίθους εὖ διακειμένους βλέπειν, ἢ κρουνὸν εὐρεῖν, κἂν ἀπὸ ξυλίνου σωλῆνος ρέη, μόνον διειδές τε καὶ πότιμον τὸ νᾶμα προχέοντα;

28 Οὕτως, ἀδελφοί, τοῖς πρὸς τὴν εὐσέβειαν βλέπουσιν ἀμελητέον 10 ἂν εἴη τῆς ἔξω σκηνῆς· καὶ εἴ τις κομᾶ φίλοις καὶ καταλόγοις ἀξιωματῶν ἀβρύνεται καὶ πολλὰς ἐτησίους ἀπαριθμεῖται προσόδους καὶ πρὸς τὸ γένος ἑαυτοῦ βλέπων περιογκοῦται καὶ πανταχόθεν τῷ τύφῳ περιαιτίζεται, τὸν τοιοῦτον εἶν ὡς ξηρὸν ὕδρευον, εἴπερ μὴ ἔχοι ἐν τῷ βίῳ τὰ προηγούμενα, ἀναζητεῖν δὲ καθὼς ἂν ᾗ δυνατόν, 15 τῷ λύχνῳ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὴν ἔρευναν κεκρημένους, εἴ πού τις ἐστὶ «κῆπος κεκλεισμένος καὶ πηγὴ ἐσφραγισμένη», καθὼς φησὶ ἡ Γραφή, ἵνα διὰ τῆς χειροτονίας ἀνοιχθείσης ἡμῖν τῆς ἐν τῷ κήπῳ τρυφῆς καὶ ἀναστομωθέντος τοῦ τῆς πηγῆς ὕδατος κοινὸν γένηται κτῆμα τῆς καθόλου Ἐκκλησίας ἢ ἐν ἐκείνῳ χάρις.

29 Καὶ παράσχοι ὁ Κύριος εὐρεθῆναι διὰ τάχους ἐν ὑμῖν τοιοῦτον 25 ὅς ἐσται σκευὸς ἐκλογῆς, στῦλος τε καὶ ἐδραῖωμα τῆς ἀληθείας· πιστεύομεν δὲ τῷ Κυρίῳ ἔσεσθαι ταῦτα, εἴπερ ὑμεῖς βουληθείητε διὰ τῆς ὁμονοητικῆς συμποίας πρὸς τὸ κοινὸν ἀγαθὸν συμφώνως ἰδεῖν, προτιμήσαντες τῶν ἰδίων θελημάτων τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον, ἵνα κατορθοῦμενον ἐν ὑμῖν τοιοῦτον ᾗ, ᾧ καὶ ἡμεῖς ἐγκωχησόμεθα καὶ ὑμεῖς ἐν-τρυφήσετε καὶ ὁ Θεὸς τῶν ὄλων ἐνδοξασθήσεται, ᾧ πρέπει ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας.

σμικό νά γίνει πνευματικός· πῶς δὲν θὰ ἦταν σύμφωνοι μ' ἐκεῖνον αὐτοὶ ποὺ θέλουν νὰ τοῦ μοιάσουν;

Τί κέρδος ἔχουν οἱ διψασμένοι ἀπὸ ἓνα μεγαλόπρεπο ὕδραγωγεῖο, ἂν δὲν ἔχει νερό; Κι ἂν οἱ ἐπάλληλες σειρὲς τῶν κιδῶνων μὲ διάφορους ρυθμοὺς συγκρατοῦν τὸ κρηπίδωμα ψηλά, τί περισσότερο θὰ διάλεγε ὁ διψασμένος γιὰ τὶς ἀνάγκες του, νὰ βλέπει ὠραῖα τοποθετημένες πέτρες ἢ νὰ βρεῖ ἓναν κρουνοῦ, κι ἂς ῥεεῖ κι ἀπὸ ξύλινο σωλήνα, νὰ χύνει μόνο διαωγὲς καὶ πόσιμο νερό;

Ἔτσι, ἀδελφοί μου, ὅποιοι ἐπιδιώκουν τὴν εὐσέβεια πρέπει ν' ἀδιαφοροῦν γιὰ τὸ ἐξωτερικὸ σκηρικὸ. Κι ἂν κάποιος ἔχει ἄφθονους φίλους καὶ χαίρεται ποὺ συγκαταλέγεται στοὺς ἀξιωματούχους καὶ λογαριάζεται μὲ πολλὰ ἐτήσια εἰσοδήματα καὶ φουσκώνει ἀποβλέποντας στὴ γενιά του καὶ προβάλλει παντοῦ ὀλόγυρα ἀπὸ περηφάνεια τὸν ἑαυτὸ του, αὐτὸν νὰ τὸν ἀφήνομε σὰν ὕδραγωγεῖο ποὺ στέρεψε, ἂν δὲν ἔχει στὴ ζωὴ αὐτὰ ποὺ προηγοῦνται καὶ ν' ἀναζητοῦμε, ὅσο γίνεται, χρησιμοποιώντας στὴν ἀναζήτησή μας τὸ λυχνάρι τοῦ Πνεύματος, ἂν κάπου ὑπάρχει ἓνας κῆπος κατάκλειστος καὶ μιὰ πηγὴ σφραγισμένη, ὅπως λέει ἡ Γραφή²⁰, ὥστε ν' ἀνοίξει γιὰ μᾶς ἡ τρυφὴ τοῦ κήπου²¹ μὲ τὴ χειροτονία καὶ ἀφοῦ ξεφραχτεῖ τὸ νερὸ τῆς πηγῆς, νὰ γίνει κτῆμα κοινὸ ὀλόκληρης τῆς Ἐκκλησίας ἢ χάρις ποὺ περιέχει.

Καὶ εἴθε νὰ δώσει ὁ Κύριος νὰ βρεθεῖ σύντομα ἀνάμεσά σας ἄνθρωπος τέτοιος, ποὺ νὰ ἔναι σκεῦος ἐκλογῆς²², στύλος καὶ στήριγμα τῆς ἀλήθειας²³. Ἔχομε πίστη στὸν Κύριο ὅτι αὐτὰ θὰ γίνουν, ἂν ἐσεῖς θέλετε νὰ κοιτάξετε ἐνωμένοι μὲ ὁμόνοια καὶ σύμπνοια πρὸς τὸ κοινὸ καλὸ, προτιμώντας ἀπὸ τὰ δικά σας θελήματα τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ²⁴, τὸ ἀγαθὸ κι εὐάρεστο καὶ τέλειο, ὥστε ὅταν τὸ κατορθώσομε νὰ εἶναι τέτοιο, γιὰ τὸ ὁποῖο νὰ καυχηθοῦμε ἐμεῖς κι ἐσεῖς νὰ τὸ ἀπολαύσετε καὶ νὰ δοξαστεῖ ὁ Θεὸς τῶν ὄλων.

Σ' αὐτὸν πρέπει ἡ δόξα στοὺς αἰῶνες.

20. Ἰ Ασμα Ἰ Ασμ. 4,12.

21. Ἰεζ. 36,35.

22. Πράξ. 9,15.

23. Α' Τιμ. 3,15.

24. Ρωμ. 12,2.

ΙΗ'

ΟΤΡΗΙΩ, ΕΠΙΣΚΟΠΩ, ΜΕΛΙΤΗΝΗΣ

1 Ὡς καλὰ τῶν καλῶν ἐστὶ τὰ ὁμοιώματα, ὅταν ἐναργῆ τοῦ
πρωτοτύπου κάλλους τὸν χαρακτήρα τῆς μορφῆς καὶ ἐφ' ἑαυτῶν
2 διασώζηται. Τῆς γὰρ ψυχῆς σου τῆς ὄντως καλῆς εἶδον ἐναργεστά-
την εἰκόνα ἐν τῇ τῶν γραμμάτων γλυκύτητι, οἷς ἡμᾶς, καθὼς φησί
5 πού τὸ Εὐαγγέλιον, «ἐκ τοῦ περισσεύματος τῆς καρδίας σου ἐμελί-
τωσας»· καὶ διὰ τοῦτο αὐτόν σε προσορᾶν καὶ τὴν ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς
εὐφροσύνην καρποῦσθαι καὶ διὰ τῆς ἐν τοῖς γράμμασι φιλοφροσύνης
ἐνόμιζον, καὶ πολλάκις ὑφ' ἡδονῆς ἐπαναλαμβάνων τὰ γράμματα
καὶ συνεχῶς ἐπιὼν πρὸς μείζονα τῆς ἀπολαύσεως ἐπιθυμίαν ἐξε-
10 καιόμην, καὶ κόρος τῶν πινομένων οὐκ ἦν, ὡς οὐδὲ ἄλλου τινὸς
τῶν κατὰ φύσιν καλῶν καὶ τιμίων τὴν ἡδονὴν ὁ κόρος διαλυμαίνε-
3 ται· οὔτε γὰρ τοῦ προσορᾶν τὸν ἥλιον ἢ συνεχῆς μετουσία τὴν δρεξιν
ἡμβλυνεν, οὔτε τῆς ὑγείας ἢ διηνεκῆς ἀπόλαυσις τὴν ἐπιθυμίαν
ἔστησεν, οὔτε τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἦν κατὰ πρόσωπον πολλάκις καὶ
15 νῦν διὰ τοῦ γράμματος ἐγνωμεν, δυνατὸν εἶναι πεπεισμεθα μέχρι κό-
ρου προελθεῖν τὴν ἀπόλαυσιν· ἀλλ' οἷόν τι πάσχουσιν οἱ ἐκ τινος πε-
ριστάσεως διψῶντες ἀτέλεστα, οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὅσον ἐμφορούμεθα
τῶν σῶν ἀγαθῶν, τοσοῦτῳ μᾶλλον διψῶδεις γινόμεθα.

4 Εἰ δὲ μὴ θωπειάν τινά καὶ ψευδῆ κολακείαν τὸν ἡμέτερον λό-
20 γον ὑπολήψη (πάντως δὲ οὐχ ὑπολήψη, τὰ τε ἄλλα τοιοῦτος ὢν οἷος
εἶ, καὶ περὶ ἡμᾶς διαφερόντως, εἰ καὶ τις ἄλλος, χρηστός τε καὶ
γνήσιος), πάντως πιστεύσεις τοῖς λεγομένοις, ὅτι τὴν συνεχῆ τῶν
δακρῦων ἐπιρροὴν ἢ τῶν γραμμάτων χάρις, οἷόν τι φάρμακον ἰαμα-
τικὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς γενομένη, ἀνέστειλε, καὶ προσδοκῶμεν τῇ τῶν

ΣΤΟΝ ΟΤΡΗΙΟ, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΜΕΛΙΤΗΝΗΣ

- 1 Πόσο ωραία είναι τὰ ὁμοιώματα τῶν ωραίων, ὅταν διασώζονται ἐπάνω τους καθαρὴ τὴ μορφή τοῦ πρωτότυπου κάλλους.
- 2 Γιατὶ τὴν ὀλοκάθαρη εἰκόνα τῆς ψυχῆς σου τῆς ἀληθινὰ ωραίας τὴν εἶδα στὴ γλυκύτητα τῶν ἐπιστολῶν σου· μ' αὐτές, ὅπως λέει κάπου τὸ Εὐαγγέλιο, μᾶς γλύκανες «ἀπὸ τὸ περίσσευμα τῆς καρδιᾶς σου»¹. Καὶ γι' αὐτὸ νόμιζα ὅτι ἔβλεπα ἐσένα τὸν ἴδιο καὶ χαιρόμουν τὴν εὐφροσύνη πού ἔβλεπαν τὰ μάτια μου καὶ μέσα στὴ φιλόφρονη διάθεση τῶν ἐπιστολῶν σου καὶ ξαναδιαβάζοντας πολλές φορές μὲ ἡδονὴ τὸ γράμμα σου καὶ ξαναγυρίζοντας σ' αὐτὸ συνεχῶς ἀναβε μέσα μου μεγαλύτερη ἐπιθυμία νὰ τὸ ἀπολαύσω. Καὶ δὲν ὑπῆρχε κόρος γιὰ τὴν ἀπόλαυση πού ἔπινα σὰν ποτό, γιατί καὶ κανενὸς ἄλλου ἀπὸ τὰ κατὰ φύση καλὰ καὶ
- 3 τίμια ὁ κόρος δὲν καταστρέφει τὴν ἡδονή. Οὔτε ἡ συνεχῆς προσατένιση τοῦ ἡλίου ἀμβλύνει τὴν ὄρεξη νὰ τὸν βλέπεις οὔτε ἀδιάκοπη ἀπόλαυση τῆς ὑγείας σταματᾷ τὴν ἐπιθυμία της, οὔτε ἡ ἀπόλαυση τῆς καλοσύνης σου, πού τὴ διαπίστωσα συχνὰ ἀπὸ κοντὰ καὶ τώρα καὶ μὲ τὸ γράμμα σου, πιστεύω πῶς εἶναι δυνατό νὰ φτάσει ποτὲ ὡς τὸν κόρο. Ἄλλὰ ὅ,τι παθαίνουν μερικοὶ πού γιὰ κάποιο περιστατικὸ νιώθουν ἀνικανοποίητη δίψα, ἔτσι κι ἐγώ, ὅσο περισσότερο γεμίζω ἀπὸ τὴν καλοσύνη σου, τόσο διψῶ περισσότερο.
- 4 Κι ἂν δὲ θεωρήσεις τὸ λόγο μου θωπεία καὶ κολακεία ὑποκριτικὴ (καὶ ἀσφαλῶς δὲ θὰ τὸν θεωρήσεις, γιατί σὲ ὄλους εἶσαι τέτοιος πού εἶσαι καὶ ἰδιαιτέρως σ' ἐμένα πῶς πολὺ ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐνάρετος καὶ εἰλικρινής), θὰ πιστέψεις ὅπως δὴποτε ὅτι ἡ δύναμη τῆς ἐπιστολῆς σου, σὰν ἓνα φάρμακο ἀποτελεσματικὸ στὴ θεραπεία τῶν ματιῶν, σταμάτησε τὸ ἀδιάκοπο τρέξιμό τους

ἀγίων εὐχῶν σου ἰατρεία ὀκλάζουσαν ἤδη τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὑπὸ τῆς τῶν κακῶν συνεχείας ὑπερειδούση ὅτι τάχα καὶ καθ' ὄλου τὸ τοιοῦτον τῆς ψυχῆς ἡμῶν πάθος ἐξιαθήσεται· ἐπεὶ, τὸ γε νῦν ἔχον, ἐν τοιούτοις ἐσμὲν ὡς φεῖδεσθαι τῆς ἀγαπώσης ἡμᾶς ἀκοῆς καὶ ἐπι-
5 κρύπτεσθαι σιωπῇ τὴν ἀλήθειαν, ἵνα μὴ πρὸς κοινωνίαν τῶν ἡμετέ-
5 ρων κακῶν τοὺς γνησίως ἡμᾶς ἀγαπῶντας ἐφελκυσώμεθα. Ὅταν γὰρ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι τῶν φιλότατων ἀπολειφθέντες ἐν πολέμοις ἀναστρεφόμεθα καί, ἃ μὲν καταλιπεῖν ἐβίασθημεν, τέκνα ἐστὶν ἃ ταῖς πνευματικαῖς ἡμῶν ὠδίσι τῷ Θεῷ γεννηῆσαι κατηξιώθημεν,
10 σύμβιος νόμῳ συνηρμοσμένη, κινδύνῳ καὶ κακοπαθείαις ἐν τοῖς τῶν πειρασμῶν καιροῖς ἐπιδειξαμένη πρὸς ἡμᾶς τὸ φιλόστοργον, καὶ ἔτι πρὸς τούτοις οἶκος κεχαριτωμένος, ἀδελφοί, συγγενεῖς, οἰκεῖτοι, συνήθεις, φίλοι, ἐστία, τράπεζα, ταμεῖον, στιβάς, τὸ βάθρον, ὁ σάκκος, ἡ γωνία, ἡ προσευχή, τὸ δάκρυον, ἃ ὡς ἐστὶ γλυκέα καὶ διὰ
15 συνήθειαν ὅσον ἐράσματα, οὐδὲν δεήσομαι πρὸς εἰδότα σε γράφειν· τὰ δὲ ἀντ' ἐκείνων, ἵνα μὴ τι ἐπαχθὲς λέγειν δόξω, πάντα ὡς ἄλλως ἔχει σκόπησον.

6 Πρὸς τῷ τέλει τῆς ἑμαυτοῦ ζωῆς ὢν, πάλιν τοῦ ζῆν ἀρχομαι·
μανθάνειν ἀναγκάζομαι τὴν εὐδοκιμοῦσαν νῦν τῶν ἡθῶν ποικιλίαν,
20 ὅψιμαθῆς κακοτροπίας καὶ τοιαύτης πανουργίας γινόμενος, ὡς ἐνε-
7 ρυθριᾶν δεῖ τῇ ἀφύτῃ τοῦ πράγματος. Οἱ δὲ ἀντιτεταγμένοι διδάσκα-
λοι τῆς σοφίας ταύτης εἰσὶν ἱκανοὶ καὶ φυλάξαι ὃ ἔμαθον καὶ ἐφευ-
ρεῖν ὃ οὐκ ἔμαθον· συστάδην πολεμοῦσι, πόρρωθεν ἀκροβολίζονται,
ἐπὶ παρατάξεως καταπυκνοῦσι τὴν φάλαγγα, κατὰ τὸ ἀφανὲς προ-
25 λοχίζονται, ταῖς ὑπερβολαῖς προκατέχουσι, τοὺς συμμάχους ἑαυτοῖς
8 πανταχόθεν προσπεριβάλλονται. Πολὺς δὲ παρ' αὐτοῖς καὶ ἀκατα-
γώνιστος τῇ δυνάμει ὁ Μαμωνᾶς, εἰς στρατηγίαν προβεβλημένος,
ὥσπερ τις ἀγωνιστῆς περιδέξιος διπλῇ τῇ χειρὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ
προμαχόμενος, πῆ μὲν δασμολογῶν τοὺς ὑποχειρίους, πῆ δὲ βάλ-
30 λων τοὺς προστυγχάνοντας.

2. Ὡς νόμιμο σύζυγό του ἔννοεῖ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Νύσσης.

κι ἐλπίζω μὲ τὴ θεραπευτικὴ δύναμη τῶν ἁγίων εὐχῶν σου, ποὺ θὰ στηρίζει τὴν ψυχὴ μου γονατισμένη ἀπὸ τὴ συνέχεια τῶν κακῶν, ὅτι σύντομα καὶ ριζικὰ θὰ θεραπευθεῖ αὐτὸ τὸ πάθος τῆς ψυχῆς μου. Γιατί, κατὰ τὸ παρόν, εἶμαι σὲ τέτοια κατάσταση, ποὺ δὲ θέλω νὰ πικράνω τὴν ἀγάπη σου καὶ ἀποσιωπῶ τὴν ἀλήθεια, γιὰ νὰ μὴ σύρω στὰ δικά μου πάθη αὐτοὺς ποὺ μᾶς ἀγαποῦν
 5 εἰλικρινά. Ὅταν φέρομε στὸ νοῦ μας ὅτι ταλαιπωρούμαστε μέσα στοὺς πολέμους στερημένοι τοὺς φίλατους μας καὶ ὅσα ἀναγκαστήκαμε νὰ ἐγκαταλείψομε, εἶναι παιδιὰ μας ποὺ ἀξιώθήκαμε νὰ γεννήσομε γιὰ τὸ Θεὸ μὲ πνευματικὲς ὠδίνες, εἶναι ἡ σύζυγος² ποὺ συνδέθηκε μαζί μου μὲ νόμο καὶ μοῦ ἔδειξε τὴ στοργὴ τῆς στοὺς κινδύνους καὶ στὶς κακοτυχίες κατὰ τοὺς καιροὺς τῶν πειρασμῶν, κι ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ τὸ σπίτι ποὺ τὸ σκέπαζε ἡ χάρη, ἀδελφοί, συγγενεῖς, ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ μου, γνωστοί, φίλοι, τὸ τζάκι, τὸ τραπέζι, ἡ ἀποθήκη, ἡ κλίνη, τὸ κάθισμα, ὁ τρίχινος σάκκος, ἡ γωνία, ἡ προσευχὴ, τὸ δάκρυ. Πόσο γλυκὰ εἶναι αὐτὰ καὶ πόσο ἀγαπητὰ ἀφοῦ τὰ ἔχω συνηθίσει, δὲν χρειάζεται νὰ γράψω σ' ἓναν ποὺ γνωρίζει. Ποιὰ εἶναι ποὺ πῆραν τὴ θέση ὅλων αὐτῶν, γιὰ νὰ μὴ νομιστῶ ὅτι λέγω κάτι ἀφόρητο, σκέψου πῶς εἶναι ὅλα διαφορετικά.

6 Βρίσκομαι στὰ τέλη τῆς ζωῆς μου κι ἀρχίζω νὰ ξαναζῶ. Ἄναγκάζομαι νὰ μάθω τὴν ποικιλία τῶν ἡθῶν ποὺ ἐπικρατοῦν τώρα καὶ γίνομαι ὀψιμαθῆς τῆς κακοτροπίας καὶ τῆς πανουργίας αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ὥστε νὰ κοκκινίζω πάντοτε γιὰ τὴν ἀνικανότητά μου σ' αὐτὸ τὸ πράγμα. Οἱ ἀντίπαλοί μου δάσκαλοι τῆς σοφίας αὐτῆς εἶναι ἱκανοὶ νὰ φυλάξουν ὅ,τι ἔμαθαν καὶ νὰ ἐφεύρουν ὅ,τι δὲν ἔμαθαν. Πολεμοῦν ἐκ τοῦ συστάδην, ἀκροβολίζονται ἀπὸ πέρα, παρατάσσονται σὲ πυκνὴ φάλαγγα, κρύβονται ἀπὸ πρωτότερα σ' ἐνέδρα, προκαταλαμβάνουν τὶς διαθέσεις, περικυκλώνουν προστατευτικὰ τοὺς συμμάχους τοὺς ἀπὸ παντοῦ.
 7 Ἐχουν δίπλα τοὺς ἀφθονοὺς καὶ ἀκαταγώνιστο στὴ δύναμῃ τὸ Μαμωνά, ποὺ ἔχει ἀναλάβει τὴ στρατηγία σὰν ἓνας μαχητῆς ἐπιδέξιός ποὺ προμαχεῖ καὶ μὲ τὰ δυὸ του χέρια στὸ ἴδιο του τὸ στράτευμα καὶ τὴ μία φορολογεῖ τοὺς ὑποχείριούς του καὶ τὴν ἄλλη χτυπᾷ ὅσους βρίσκει μπροστά του.
 8

9 *Εἰ δὲ καὶ τὴν εἴσω ἡμῶν διαγωγὴν ἐξετάζεις, εὐρήσεις ἄλλα
 τοιαῦτα· οἰκίδιον πνιγηρὸν κρυμῶ καὶ ζόφῳ καὶ στενοχωρίᾳ καὶ
 πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις καλοῖς εὐθνηνόμενον, βίον ὑπὸ πάντων μωμο-
 σκοπούμενον, φωνὴν καὶ βλέμμα καὶ ἱματίου περιβολὴν χειρὸς τε
 5 κίνησιν καὶ ποδῶν ποιὰν στάσιν καὶ πάντα πολυπραγμονούμενα,
 καὶ εἰ μὴ δασὺ τὸ ἄσθμα καὶ διὰ πολλοῦ προχεόμενον καὶ εἰ μὴ
 10 συνεκδίδεται στεναγμός τις τῷ ἄσθματι, καὶ εἰ μὴ διεκπίπτει τῆς
 ζώνης ἡμῶν τὸ χιτῶνιον, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ μὴ κεκρηῆσθαι τῇ ζώνῃ, καὶ
 εἰ μὴ περιρρέει κατὰ τὸ πλάγιον ἡμῶν ἢ διπλοῖς μηδὲ τοῖς ὤμοις
 10 τῶν ὀφρῦων τὴν ἑτέραν ἐπισπάσαιμεν, ταῦτα πάντα μὴ γινόμενα
 πολεμούντων πρὸς ἡμᾶς ὑπόθεσις γίνεται, καὶ ἐπὶ τούτοις κατ' ἄν-
 δρας καὶ δῆμους καὶ ἐσχατιὰς πρὸς τὴν καθ' ἡμῶν μάχην συνίσταν-
 ται.*

11 *Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔστι διὰ πάντων πράττειν καλῶς ἢ κακῶς -μέμι-
 15 κται γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διὰ τῶν ἐναντίων πᾶσιν ὁ βίος-, εἰ δὴ τὸ
 σὸν ἡμῖν κατὰ Θεοῦ χάριν διηνεκῶς παρείη, ὑποίσομεν τῶν παρόν-
 των ἀηδῶν τὴν δαψίλειαν ἐπ' ἐλπίδι τοῦ τῆς σῆς ἀγαθότητος διὰ
 παντὸς μετέχειν. Μὴ ποτε οὖν παύσαιο τοιαῦτα χαριζόμενος δι' ὧν
 καὶ ἡμᾶς ἀναπαύσεις καὶ σαυτῷ τὸν ἐπὶ ταῖς ἐντολαῖς μισθὸν πλείω
 20 παρασκευάσεις.*

- 9 ἼΚι ἂν θέλεις νὰ ἐξετάσεις καὶ τὴ ζωὴ μου στὸ σπῖτι, θὰ βρεῖς ἄλλα παρόμοια. Ἐνα πληκτικὸ σπιτάκι, πλούσιο στὸ κρῦο, στὴ σκοτεινιά καὶ τὴ στενότητα καὶ σὲ ὅλα τὰ παρόμοια καλὰ· ζωὴ ἐκεῖ μέσα ποῦ ὅλη τὴ βλέπουν περιπαιχτικὰ καὶ λεπτολογοῦν τὴ φωνὴ μου, τὸ βλέμμα καὶ τὸ ροῦχο ποῦ φορῶ, πῶς κουνῶ τὰ χέρια, πῶς περπατῶ, ποιὰ στάση παίρνω, τὰ πάντα· ἂν τὸ ἄσθμα εἶναι βραχνὸ ἢ ὄχι, ἂν δὲ σταματᾷ καθόλου, ἂν μαζί μὲ τὸ ἄσθμα δὲν ἀκούγεται κάποιος στεναγμὸς, ἂν δὲν ξεφεύγει τὸ
- 10 πουκάμισο ἀπὸ τὴ ζώνη, ἀκόμα ἂν δὲ χρησιμοποιοῦ ζώνη κι ἂν δὲν ξεγλιστρᾷ στὰ πλάγια ἢ διπλοῖδα, κι ἂν δὲν ὑψώνω τὸ ἔνα φρύδι μαζί μὲ τοὺς ὠμούς, ὅλα αὐτὰ ἂν δὲ γίνονται τὸ κάνουν θέμα οἱ πολέμοί μας καὶ στὴ συνέχεια σηκώνονται γιὰ τὴ μάχη ἐναντίον μας ἄνδρας μὲ ἄνδρες, δῆμοι μὲ δῆμους καὶ οἱ ἄκρες τῆς χώρας μὲ τίς ἄλλες ἄκρες.
- 11 Κι ἐπειδὴ δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπιτυχάνεις ἢ ν' ἀποτυχάνεις σὲ ὅλα –ὅλη ἡ ζωὴ μας εἶναι ἀνάμιξη τῶν ἀντιθέτων– ἂν ἐσὺ μὲ παραστέκεσαι ἀδιάκοπα μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, θὰ ὑποφέρω τὴν ἀφθονία τῶν θλιβερῶν ποῦ μὲ ταλαιπωροῦν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι εἶμαι πάντα μέτοχος τῆς καλοσύνης σου. Μῆν παύσεις λοιπὸν ποτὲ νὰ μοῦ κάνεις τέτοιες χάρες ποῦ μ' αὐτὲς κι ἐμένα θ' ἀναπαύσεις ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν ἑαυτὸ σου θὰ ἐξασφαλίσεις περισσότερη ἀμοιβὴ γιὰ τὴν τήρηση τῶν ἐντολῶν³.

3. Ματθ. 5,12.

ΠΡΟΣ ΤΙΝΑ ΙΩΑΝΝΗΝ

Περὶ τινων ὑποθέσεων καὶ περὶ τῆς διαγωγῆς καὶ καταστάσεως
τῆς τοιαύτης ἀδελφῆς αὐτοῦ Μακρίνης.

1 Οἶδά τινα τῶν ζωγράφων φιλοτιμίαν ἀνόητον χαρίζεσθαι μὲν
τι καὶ τοῖς εἰδεχθεστέροις τῶν φίλων ἐν τῷ μεταγράφειν τὴν μορφήν
εἰς εἰκόνα προθυμουμένων, ἐναντίον δέ τι ποιούντων ἢ βούλονται
ἐν οἷς γὰρ διορθοῦνται δῆθεν τῇ μιμήσει τὴν φύσιν τοῖς εὐανθεστέ-
5 ροις τῶν χρωμάτων τὸ τῆς μορφῆς ἀηδὲς ἐπὶ τοῦ πίνακος κρύψαν-
τες, τὸν χαρακτῆρα παραλλάττουσιν, καὶ ἡ πρόθεσις τοῦ τιμᾶν τὸν
φίλον διὰ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μιμήσεως ἀφορμὴ γίνεται τοῦ μηδ'
2 ὄλως αὐτὸν ἐν τῇ εἰκόνι βλέπειν τὸν φίλον. Ὡς οὖν ἐπ' ἐκείνων κέρ-
δος οὐκ ἔστιν οὐδὲν κόμη ξανθὴ καὶ βαθεῖα ἐπικυρτουμένη τῷ με-
10 τώπῳ καὶ περιστίλβουσα καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ χείλους ἄνθος καὶ τὸ ἐπὶ
τῆς παρειᾶς ἐρύθημα βλεφάρων τε κύκλος καὶ ἀκτίς ὀμμάτων καὶ
ὄφρυες ἐν τῷ μέλανι στίλβουσαι καὶ ἐπιλάμπον τῇ ὄφρῳ τὸ μέτω-
πον, καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτο τὴν τῆς μορφῆς ὥραν συναπεργάζεται
(ἐὰν γὰρ μὴ παρὰ τῆς φύσεώς ἐχη ταῦτα ὁ τῷ ζωγράφῳ προτεθεὶς
15 εἰς τὴν μίμησιν, οὐδὲν ἀπώνατο τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας, ἀλλ' ὁ
μὲν πίναξ ἡδύ τι καὶ περιηγησιζόμενον τὸ διὰ τῆς ζωγραφίας πρόσω-
πον ἔδειξεν, ἐλέγχει δὲ τὸ περιττὸν τῆς φιλοτιμίας ἄλλο δεικνύμενον
τοῦ φίλου τὸ πρόσωπον), κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, δοκεῖ μοι, καὶ εἴ
τις ὑπὸ φιλίας ἐπαίνων ὑπερβολὰς τῷ ἀγαπωμένῳ χαρίζοιτο καὶ
20 ἀναπλάσσοι τῷ λόγῳ μὴ οἷός ἐστιν, ἀλλ' οἷον εἶναι προσήκει τὸν ἐν
παντὶ τὸ τέλειον ἔχοντα, τῷ μὲν λόγῳ τὸν ὀρθὸν βίον ἀνετυπώσατο,

ΠΡΟΣ ΚΑΠΟΙΟΝ ΙΩΑΝΝΗ

Γιὰ μερικά θέματα καὶ γιὰ τὴ διαγωγή καὶ τὴν
ἐγκατάσταση τῆς ἀδελφῆς του Μακρίνας

- 1 Γνωρίζω μιὰ ἀνώφελη γενναιοδωρία τῶν ζωγράφων κατὰ τὴν ὁποία κάνουν χάρη καὶ στοὺς πῶ ἀσχημους φίλους τους δείχνοντας προθυμία νὰ μεταφέρουν τὴ μορφή τους σὲ εἰκόνα, ἀλλὰ κάνουν ἔτσι τὸ ἀντίθετο ἀπὸ ἐκεῖνο πὸ θέλουν. Μὲ τίς διορθώσεις τάχα πὸ κάνουν μὲ τὴ μίμηση στὴ φύση κρύβοντας ἐπάνω στὸν πίνακα μὲ τὰ λαμπρότερα χρώματα τὴν ἀσχημη μορφή τους, παραλλάζουν τὴν ὄψη τους καὶ ἡ πρόθεσή τους νὰ τιμήσουν τὸ φίλο τους, παριστάνοντάς τον καλύτερο, γίνεται ἀφορμὴ
- 2 νὰ μὴ βλέπουν καθόλου στὴν εἰκόνα τὸ φίλο τους. Αὐτοὶ λοιπὸν δὲν κερδίζουν τίποτε ἀπὸ τὰ ξανθὰ καὶ πυκνὰ μαλλιά πὸ κατσαρώνουν στὸ μέτωπο καὶ χρυσίζουν οὔτε ἀπὸ τὸ ἄνθος πάνω στὸ χεῖλος καὶ τὸ κοκκίνισμα στὰ μάγουλα καὶ τὸν κύκλο τῶν βλεφάρων καὶ τὸ ἀκτινοβόλημα τῶν ματιῶν καὶ τὰ φρύδια πὸ ἀστράφτουν κορακάτα καὶ τὸ μέτωπο πὸ φέγγει πάνω ἀπὸ τὰ φρύδια κι ὅ,τι ἄλλο σὰν αὐτὰ συντελεῖ στὴν ὁμορφιά τῆς μορφῆς. Ἄν δὲν τὰ ἔχει αὐτὰ ἀπὸ τὴ φύση αὐτὸς πὸ πόζαρε στὸ ζωγράφο γιὰ νὰ τὸν ζωγραφίσει, δὲν κέρδισε τίποτε ἀπὸ τὴν καλοσύνη αὐτῆ. Ὁ πίνακας ἔδειξε βέβαια μὲ τὴ ζωγραφιὰ τὸ πρόσωπο γλυκὸ καὶ λαμπρὸ ἀπὸ τὰ χρώματα, φανερώνει ὅμως πὸς ἡ γενναιοδωρία ἦταν περιττή, ἀφοῦ δείχνει διαφορετικὸ τὸ πρόσωπο τοῦ φίλου. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μοῦ φαίνεται ἐνεργεῖ κι ἂν κάποιος χαρίζει ἀπὸ φιλία στὸν ἀγαπητό του ὑπερβολικοὺς ἐπαίνους καὶ τὸν πλάθει μὲ τὸ λόγο του ὄχι τέτοιο πὸ εἶναι, ἀλλὰ ὅπως πρέπει νὰ εἶναι αὐτὸς πὸ ἔχει τὴν τελειότητα σὲ ὅλα· μὲ τὸ λόγο του παρουσίασε τὸν ὀρθὸ βίον, ἐνῶ τὸ φίλο του δὲν τὸν

τὸν δὲ φίλον οὐ μᾶλλον ἐσέμνυνε ταῖς τῶν ἐπαίνων ὑπερβολαῖς ἢ δι-
 ἠλεγεῖν ἀντιφθεγγόμενον διὰ τοῦ βίου τῷ λόγῳ καὶ ἄλλον δεικνύμε-
 νον ἢ οἷος νομίζεται.

3 Τί οὖν ὁ λόγος μοι βούλεται; Εἶδον ἐν τοῖς γράμμασι τῆς ἀγά-
 5 πης σου οἷον ἀνδριάντα τινὰ πρὸς τὸ ἀκρότατον ἀπηκριβωμένον, ᾧ
 ὄνομα ἦν ἐγὼ, ἐμὲ γὰρ ἐδήλου τὸ γράμμα· ἀλλ' ἐπειδὴ ὡσπερ ἐν κα-
 τόπτρῳ τῷ βίῳ ἐγὼ τῷ ἑμαυτοῦ κατὰ πᾶσαν ἀκρίβειαν ἐνιδῶν,
 ἑμαυτὸν ἔγνω πᾶμπολυ κεχωρισμένον τῆς διὰ τοῦ λόγου γραφῆς,
 σὲ μὲν ἀπεδεξάμην καὶ διὰ τούτων τὸ φιλάγαθον δείξαντα· δι' ὧν
 10 γὰρ τοιοῦτον εἶναι νομίσας ἔπειτα τοσοῦτον ἠγάπησας, ἐναργεστά-
 την ἀπόδειξιν τῆς τῶν τρόπων σου πεποιήσαι δεξιότητος ὡς οὐδε-
 μίαν ἄλλην ἔχων τοῦ ἀγαπᾶν ἀφορμὴν πλὴν τὴν ἀρετὴν μόνην, ἧς
 καὶ ἡμῖν τι μετεῖναι νομίζων ἐν τοῖς γνησιωτάτοις τῶν φίλων ἔσχε·
 δι' ὃ καλῶς ἔχειν ᾤηθην δι' ἑμαυτοῦ μᾶλλον τὰ ἑμαυτοῦ γινώσκειν
 15 ἢ ταῖς ἐτέρων μαρτυρίαις παράγεσθαι, κἂν ἐν τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἀλη-
 θεῖς ὣσιν οἱ μάρτυρες· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ παροιμιώδης λόγος παρεγ-
 γυᾶ, ἑαυτῶν ἐπιγνώμονας γίνεσθαι τοὺς μέλλοντας κατὰ τὸν ἔξωθεν
 λόγον ἑαυτοὺς γινώσκειν.

4 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον, ὡς ἂν μὴ δοκοίην αὐτῷ τῷ πα-
 20 ραιτεῖσθαι τὸν ἔπαινον τῶν ἐπαίνων κατειρωνεύεσθαι· ἐπειδὴ δὲ
 διεκελεύσω λόγους τινὰς περὶ τῶν ἐν ἡμῖν ζητουμένων πονήσαντα
 ὠφελῆσαι τι τὸ κοινὸν διὰ τῆς τοιαύτης σπουδῆς, γίνωσκε νῦν σχο-
 λῆς ἡμᾶς τοσοῦτον μετεσχηκέναι, ὅσον μικροῦ δεῖν ἐκεῖνος περὶ οὐ
 φησί τις τῶν προφητῶν ὅτι συμπλακεῖς λέοντι καὶ μόγις διεκδύς τὸ
 25 χάσμα καὶ τὴν τῶν ὀνύχων ἀκμὴν, καθ' ὃ μέρος ᾧετο φεύγειν, ἔλα-
 θε κατὰ στόμα τῆς ἄρκτου γινόμενος, εἶτα διαδράς σὺν ἀγῶνι πολλῷ
 καὶ τοῦτον τὸν κίνδυνον καὶ πρὸς τὸν τοῖχον ἑαυτὸν ἀναπαύων
 ἐνέδρα καὶ δῆγματι ὄφρα συνηνέχθη· τοιαύτη τις γέγονε τῶν συμ-

1. Παροιμ. 13,10.
 2. τὸ 'γνώθι σ' αὐτόν'.

τίμησε καθόλου με τούς υπερβολικούς ἐπαίνους του ἀλλὰ μάλ-
λον τὸν παρουσίασε νὰ ἀντιφάσκει με τὸ βίό του στὸ λόγο καὶ νὰ
φαίνεται διαφορετικὸς ἀπὸ ὅ,τι νομίζεται.

Τί θέλω νὰ πῶ; Μέσα στὸ γράμμα τῆς ἀγάπης σου εἶδα μιὰ
προσωπογραφία φτιαγμένη με ἄκρα τελειότητα, καὶ ἡ προσωπο-
γραφία ἡμουν ἐγώ, γιατί τὸ γράμμα δήλωνε ἐμένα. Ἀλλὰ ἐπειδὴ
ἐγὼ κοιτάζοντας ὅπως σὲ καθρέφτη μέσα στὴν ἴδια μου ζωὴ με
τὴ μεγαλύτερη ἀκρίβεια, διαπίστωσα ὅτι ἐγὼ ἡμουν σὲ μεγάλη
ἀπόσταση ἀπὸ ὅ,τι με παράστανε ὁ λόγος σου, ἐσένα σὲ ἀποδέ-
χτηκα πὸ με τὸ γράμμα σου ἐδειξες τὴν καλοσύνη σου. Γιὰ
τις ἀρετές πὸ νόμισες πῶς εἶχα καὶ μ' ἀγάπησες στὴ συνέχεια,
τόσο πολὺ ἔδωσες ὀλοκάθαρη ἀπόδειξη γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς
ἀντίληψής σου ὅτι δὲν ἔχεις καμιὰ ἄλλη αἰτία ν' ἀγαπᾶς κά-
ποιον, παρὰ μόνο τὴν ἀρετὴ· καὶ νομίζοντας πῶς ἔχω κι ἐγὼ αὐ-
τὴν μ' ἔβαλες ἀνάμεσα στοὺς πιὸ γνήσιους φίλους σου· γι' αὐτὸ
νόμισα ὅτι εἶναι σωστὸ ἐγὼ ὁ ἴδιος νὰ σχηματίζω γνώμη γιὰ τὸν
ἑαυτό μου κι ὄχι νὰ παρασύρομαι ἀπὸ τὶς μαρτυρίες τῶν ἄλλων
ἀκόμη κι ἂν σὲ ὄλες τὶς ἄλλες περιπτώσεις εἶναι μάρτυρες ἀλη-
θινοί. Αὐτὸ ἐξάλλου μᾶς βεβαιώνει καὶ ὁ λόγος τῶν Παροιμιῶν,
«ν' ἀποχτοῦν γνώση τοῦ ἑαυτοῦ του»¹, ἐκεῖνοι πὸ θέλουν 'νὰ
γνωρίσουν τὸν ἑαυτό τους' κατὰ τὸ φιλοσοφικὸ ρητὸ².

Αὐτὰ ὡς ἐδῶ, γιὰ νὰ μὴ δώσω τὴν ἐντύπωση ὅτι με τὴ πα-
ραίτησή μου τὴν ἴδια ἀπὸ τοὺς ἐπαίνους καταειρωνεύομαι τοὺς
ἐπαίνους. Ἐπειδὴ ὁμως με παρακάλεσες νὰ σοῦ γράψω μερικὰ
πράγματα πὸ συζητοῦνται ἀνάμεσά μας καὶ νὰ ὠφελήσω κάπως
τὸ κοινὸ με τὸν κόπο μου αὐτόν, γνώριζε ὅτι αὐτὴ τὴν ἐποχὴ ἔχω
τόσο λίγο καιρὸ ὅσο σχεδὸν κι ἐκεῖνος γιὰ τὸν ὁποῖο μιλά κά-
ποιος προφήτης. Συνεπλάκη, λέει, κάποιος με ἓνα λιοντάρι καὶ
μόλις ξέφυγε τὸ στόμα του καὶ τὰ δυνατὰ του νύχια, ἀπὸ κεῖ πὸ
νόμιζε ὅτι ξέφευγε, πέφτει χωρὶς νὰ τὸ καταλάβει στὸ στόμα ἀρ-
κούδας καί, ἀφοῦ με πολὺ ἀγῶνα ξέφυγε κι αὐτόν τὸν κίνδυνο
καὶ ἀκούμπησε νὰ ξεκουραστεῖ σ' ἓνα τοῖχο, πέφτει πάνω σὲ ἓνα
φίδι πὸ ἐνέδρευε καὶ τὸν δαγκώνει³. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀλυσίδα τῶν
δεινῶν πὸ με βρῆκαν· εἶναι τέτοια περίπου κι ἔτσι ἀλλεπάλλη-

3. Ἀμὼς 5,19

πεπτωκότων ἡμῖν ἀνιαρῶν ἢ συνέχεια καὶ οὕτως ἐπάλληλοι τῶν
 λυπηρῶν αἱ διαδοχαί, αἶε ταῖς ὑπερβολαῖς τῶν ἐπιγινομένων μικρὰ
 5 τὰ φθάσαντα δοκεῖν εἶναι παρασκευάζουσαι. Εἰ δὲ μὴ φορτικόν ἐστι
 λύπην τοῖς ἀγαπῶσι χαρίσασθαι σκυθρωποῖς διηγήμασιν, ἐκθήσο-
 5 μαί σοι δι' ὀλίγου τὴν κακὴν ἱστορίαν.

6 Ἦν ἡμῖν ἀδελφῆ τοῦ βίου διδάσκαλος, ἢ μετὰ τὴν μητέρα
 μήτηρ, τοσαύτην ἔχουσα τὴν πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίαν, ὥστε πύρ-
 γον ἡμῖν ἰσχύος εἶναι καὶ ὄπλον εὐδοκίας, καθὼς φησιν ἡ γραφή, καὶ
 πόλιν περιοχῆς καὶ πᾶν ἀσφαλείας ὄνομα διὰ τὴν προσοῦσαν ἐκ τοῦ
 7 βίου αὐτῆ πρὸς τὸν Θεὸν παρρησίαν. Ὡκεῖ δὲ τοῦ Πόντου τὰ ἔσχα-
 τα, τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων ἑαυτὴν ἐξοικίσασα· χορὸς ἦν περὶ αὐ-
 τὴν παρθένων πολὺς, ἃς αὐτὴ διὰ τῶν πνευματικῶν ὠδίνων γεννή-
 σασα καὶ εἰς τελείωσιν διὰ πάσης ἐπιμελείας προάγουσα, τὴν τῶν
 8 ἀγγέλων ἐμιμεῖτο ζῶν ἐν ἀνθρωπίνῳ τῷ σώματι. Οὐκ ἦν διάκρι-
 15 σις ἐν αὐτῇ νυκτὸς καὶ ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ νύξ ἐνεργὸς ἐν τοῖς τοῦ
 φωτὸς ἔργοις ἐδείκνυτο καὶ ἡμέρα τὴν νυκτερινὴν ἠσυχίαν τῷ ἀτα-
 ράχῳ τῆς ζωῆς ὑπεκρίνετο· φωνῆεν ἦν αὐτῆ διὰ παντὸς τοῦ χρόνου
 9 τὸ οἶκημα νυκτὸς καὶ ἡμέρας ταῖς ψαλμωδίαις περιηχούμενον. Εἶ-
 δες ἂν πρᾶγμα καὶ ὀφθαλμοῖς ἀπιστοῦμενον, σάρκα μὴ ζητοῦσαν τὰ
 20 ἴδια, γαστέρα, καθάπερ ἐπὶ τῆς ἀνατάσεως ὑποπτεύομεν, πρὸς τὰς
 οἰκείας ὁρμὰς κατηρηγμένην, δακρῶν λιβάδας πρὸς τὸ τῆς πόσεως
 μέτρον ἐξησκημένας, στόμα μελετῶν δι' ὄλου τὸν νόμον, ἀκοὴν τοῖς
 θείοις σχολάζουσαν, χεῖρα πρὸς τὰς ἐντολὰς ἀεικίνητον· καὶ πῶς ἂν
 τις ὑπ' ὄψιν ἀγάγοι πρᾶγμα ὑπερβαῖνον τὴν διὰ τῶν λόγων γραφήν;

10 Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπέστην παρ' ὑμῶν τοῖς Καππαδόκαις, εὐθύς
 τις ἡμᾶς ἀκοὴ περὶ αὐτῆς διητάραξε· δέκα δὲ ἦν ἡμερῶν ἢ διὰ τοῦ
 μέσου ὁδός, καὶ ταύτην πᾶσαν διὰ τῆς ἐνδεχομένης ἐπέιξεως διανύ-
 σασ γίνομαι κατὰ τὸν Πόντον καὶ εἶδον καὶ ὤφθην· ἀλλ' ὥσπερ εἶ
 τις διὰ μεσημβρίας ὁδεύων καὶ καταφρυγεῖς τῷ ἡλίῳ τὸ σῶμα ἐπὶ
 30 τινὰ κρήνην ἀναδραμών, πρὶν ἐπιψαῦσαι τοῦ ὕδατος, πρὶν καταψῦ-
 ζαι τὴν γλῶσσαν, ἀθρόως αὐτῷ τῆς πηγῆς ὑποξηρανθείσης κόνιν
 εὔροι τὸ ὕδωρ γενόμενον, οὕτω καὶ αὐτός, ἐνιαυτῷ δεκάτῳ τὴν ἀντι

4. Βλέπε Γρηγ. Νύσσης Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης.

5. Ψαλμ. 60,4· 5,13.

6. Ψαλμ. 30,22· 59,11· 107,11.

λα τὰ θλιβερά διδαδέχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο καὶ πάντοτε τὸ μεγαλύτερο πού ἐρχόταν ἔκανε τὰ προηγούμενα νὰ φαίνονται ἀσήμα-
5 ντα. Ἄλλὰ ἂν δὲν εἶναι ἐνοχλητικὸ νὰ κάνεις δῶρο λύπες σ' αὐ-
τοὺς πού σ' ἀγαποῦν μὲ τις θλιβερὲς ἱστορίες σου θὰ σοῦ ἐκθέσω
μὲ συντομία τὴ δυσάρεστη ἱστορία.

6 Εἶχα τὴν ἀδελφὴ μου δάσκαλο τῆς ζωῆς⁴, μετὰ τὴ μητέρα
μου ἄλλη μητέρα, πού εἶχε τόση παρρησία πρὸς τὸ Θεό, ὥστε
μᾶς ἦταν πύργος ἰσχυρὸς πού μᾶς προστάτευε καὶ ὄπλο ἐλπίδας,
ὅπως λέει ἡ Γραφή⁵, καὶ πόλη τειχογυρισμένη⁶ καὶ κάθε ἀσφάλεια
ἐξαιτίας τῆς παρρησίας πρὸς τὸ Θεὸ πού εἶχε ἀποκτήσει
7 ἀπὸ τὴ ζωὴ της. Κατοικοῦσε στὶς ἐσχατιὲς τοῦ Πόντου, φεύγον-
τας μακριὰ ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τις κοινωνίες τῶν ἀνθρώπων. Τὴν
τριγύριζε πολυπληθὴς χορὸς παρθένων, τις ὁποῖες εἶχε γεννήσει
ἐκείνη μὲ τις πνευματικὲς ὠδίνες της καὶ τις ὀδηγοῦσε στὴν τε-
λείωση μὲ κάθε ἐπιμέλεια· ζοῦσε τὴ ζωὴ τῶν ἀγγέλων μέσα σὲ
8 σῶμα ἀνθρώπου. Δὲν ἔκανε διάκριση νύχτας καὶ ἡμέρας, ἀλλὰ
καὶ ἡ νύχτα παρουσιαζόταν γεμάτη ἀπὸ ἔργα φωτὸς καὶ ἡ ἡμέρα
ἦταν γεμάτη ἀπὸ τὴν ἡσυχία τῆς νύχτας μὲ τὴν ἀτάραχη ζωὴ πού
ζοῦσε. Ἡ κατοικία της δὲν ἔμενε ποτὲ σιωπηλή, ἀλλ' ἀντηχοῦσε
9 ἀπὸ ψαλμωδίες νύχτα καὶ μέρα. Μποροῦσες νὰ δεῖς κάτι πού
οὔτε τὰ μάτια δὲν πίστευαν, κοιλιά πού δὲ ζητοῦσε ὅ,τι τῆς
χρειαζόταν, σὰρκα πού, ὅπως φανταζόμαστε γιὰ τὴν ἀνάσταση,
ἀδρανοῦσε στὶς φυσικὲς ἀπαιτήσεις της, ροὲς τῶν δακρῦων σύμ-
μετρες μὲ τὸ νερὸ πού ἔπινε, στόμα πού μελετοῦσε ἀδιάκοπα τὸ
νόμο⁷, ἀκοὴ πού μαθήτευε στὰ θεῖα, χέρι πού δὲ σταματοῦσε νὰ
πράττει τις ἐντολές. Ἄλλὰ πῶς νὰ παρουσιάσει κανένας πράγμα
πού ξεπερνᾷ τὸ γραπτὸ λόγο;

0 Μόλις λοιπὸν ἔφτασα σ' ἐσᾶς τοὺς Καππαδόκες, ἀμέσως μὲ
τάραξε μιὰ φήμη γι' αὐτήν. Ἡ ἀπόσταση ἦταν δέκα ἡμερῶν κι
ἀφοῦ τὴ διάνυσα μὲ κάθε δυνατὴ βιασύνη, φτάνω στὸν Πόντο,
ὅπου τὴν εἶδα καὶ μὲ εἶδε. Ἔπαθα ὅ,τι κι αὐτὸς πού βαδίζοντας
τὸ μεσημέρι καὶ μὲ σῶμα ἀναμμένο ἀπὸ τὸν ἥλιο, πέφτει πάνω
σὲ μιὰ πηγὴ καὶ προτοῦ ἀκουμπήσει τὸ νερὸ, προτοῦ δροσίσει τὰ
χειλὴ του, ξηραίνεται ξαφνικὰ ἡ πηγὴ καὶ τὸ νερὸ γίνεται σκόνη.

7. Ψαλμ. 118,70.

μητρός μοι καὶ διδασκάλου καὶ παντὸς ἀγαθοῦ ποθουμένην ἰδῶν,
 πρὶν ἀποπληρῶσαι τὸν πόθον, ἡμέρα τρίτη κηδεύσας ὑπέστρεφον.
 Ταῦτά μοι τῆς πατρίδος μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου τὴν ἐξ Ἀντιοχείας
 11 τὰ εἰσιτήρια. Εἶτά μοι, πρὶν καταπεφθῆναι τὴν συμφορὰν, οἱ πρόσ-
 5 χωροὶ τῆς ἐμῆς ἐκκλησίας Γαλάται, τὸ σύνηθες αὐτοῖς περὶ τὰς αἰ-
 ρέσεις ἀρρώστημα πολλαχοῦ τῆς ἐμῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ λεληθὸς
 ὑποσπείραντες, ἀγῶνα παρέσχον οὐ μικρὸν, ὥστε πανταχοῦ διὰ
 Θεὸν μόγις ἐξισχῦσαι περιγενέσθαι τοῦ πάθους.

12 Εἶτα ἐπὶ τούτοις ἄλλα· Ἴβηρα πόλις ἐστὶν ἐν τοῖς ὀρίοις τοῦ
 10 Πόντου κατωκισμένη, ἔχουσα πρὸς ἡμᾶς ἐξ ἀρχαίου καὶ πρὸς τὴν
 ὑγιαίνουσαν πίστιν ἐπιρρεπῶς· καὶ τοῦ ἐπισκοποῦντος αὐτὴν προ-
 σφάτως ὑπεξεληθόντος τὸν βίον, πανδημεὶ πρὸς ἡμᾶς ἐπρεσβεύσαν-
 το μὴ περιδεῖν αὐτὴν ἔκδοτον ταῖς χερσὶ τῶν ἐναντίων σπαρασσο-
 13 μένην. Δάκρυα, προσπτώσεις, οἰμωγαί, ἰκετηρία, πάντα τὰ τοιαῦτα,
 15 δι' ὧν ἐγίνετο ἡμῖν ἡ τῶν παρόντων κακῶν ἀκολουθία. Ἐπειδὴ γὰρ
 ἐγενόμεθα κατὰ τὸν Πόντον καὶ κατὰ τὸν προσήκοντα τύπον τῆς
 παρ' αὐτοῖς ἐκκλησίας ἐπεμελήθημεν συνεργίᾳ Θεοῦ, εὐθύς ἡμᾶς
 ἐπὶ τοῦ τόπου καταλαμβάνουσιν ὁμοιότροποι πρεσβεῖαι παρὰ τοῦ
 πλήθους τῶν Σεβαστηνῶν φθάσαι τὴν τῶν αἰρετικῶν ἐπίδρομὴν
 14 ἀξιούντων. Τὰ δὲ ἐπὶ τούτοις σιωπῆς ἄζια καὶ στεναγμῶν ἀλαλή-
 των καὶ κατηφείας διηνεκοῦς καὶ πένθους τὴν ἐκ τοῦ χρόνου λύσιν
 οὐκ ἀναμένοντος· τὰ μὲν γὰρ λοιπὰ τῶν κακῶν τῷ προσεθισμῷ
 ῥᾶον οἱ ἄνθρωποι φέρουσι, τὰ δὲ ἐνταῦθα προϊόντι τῷ χρόνῳ ταῖς
 ἐφευρέσει τῶν ἀηδεστέρων συναύξεται.

15 Ἄλλὰ γὰρ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν γίνομαι μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπι-
 σκόπων τῶν εἰς αὐτὸ τοῦτο συγκεκλημένων ὡς ψῆφος ὑπὲρ χειρο-
 τονίας δεξόμενος, ἢ ψῆφος δὲ ἡμῖν ἐγὼ καὶ ἡγνῶν ὁ δειλαιοὶ τοῖς
 16 ἔμαντοῦ πτεροῖς ἀλίσκόμενος. Στάσεις ἐπὶ τούτοις, ἀνάγκαι, δά-
 κρυα, προσπτώσεις, φυλακαί, τάγμα στρατιωτικὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἐπι-
 30 τεταγμένος αὐτοῖς κόμης καθ' ἡμῶν στρατηγῶν καὶ τὴν τοῦ ἡγεμό-
 νος δυναστείαν ἐφ' ἡμᾶς κινῶν καὶ πᾶσαν ἀφορμὴν πρὸς τὴν τυραν-
 νίδα τὴν καθ' ἡμῶν συναγείρων, ἕως ἐναφῆκεν ἡμᾶς τοῖς Βαβυλω-

- Ἔτσι κι ἐγώ. Δέκα χρόνια ποθοῦσα αὐτὴν πού εἶχα μητέρα μου καὶ δάσκαλο καὶ κάθε ἀγαθὸ κι ἀφοῦ τὴν εἶδα, προτοῦ ἱκανοποιήσω τὸν πόθο μου, σὲ τρεῖς μέρες τὴν κηδεύω καὶ γυρίζω πίσω. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἑορτὴ τῆς εἰσόδου μου στὴν πατρίδα μετὰ τὴν ἐπι-
- 11 στροφή μου ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια. Ἔπειτα, προτοῦ ἡρεμήσω ἀπὸ τὴ συμφορὰ, οἱ γείτονες τῆς ἐκκλησίας μου Γαλάτες, ἀφοῦ διέσπειραν στὴν περιοχὴ μου σὲ πολλὰ μέρη χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτοὶ τὴ συνηθισμένη ἀρρώστια τους σχετικὰ μὲ τὶς αἰρέσεις, μοῦ προκάλεσαν ἀγῶνα ὄχι μικρό, ὥστε μόλις μπόρεσα μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ νὰ κατανικήσω παντοῦ τὴν ἀρρώστια.
- 12 Ἔπειτα μαζὶ μ' αὐτὰ μὲ βρῆκαν καὶ ἄλλα. Τὰ Ἴβηρα εἶναι πόλη πού βρίσκεται στὴν περιοχὴ τοῦ Πόντου πού ἀπὸ παλιὰ εἶχε μιὰ κλίση πρὸς ἐμᾶς καὶ τὴν ὑγιή πίστη. Κι ὅταν πρόσφατα ὁ ἐπίσκοπός τους ἄφησε τὴ ζωὴ, μοῦ ἦρθε πρεσβεία ὀλόκληρη ἡ πόλη νὰ μὴν τὴν παραδώσω στὰ χέρια τῶν ἀντιπάλων μας νὰ τὴ
- 13 σπαράξουν. Ἐκλαιγαν, πρόσπεφταν στὰ πόδια μου, θρηνοῦσαν, παρακαλοῦσαν, ἔκαναν ὅλα τὰ παρόμοια, πού μοῦ προκάλεσαν ὅλη τὴ σειρὰ τῶν κακῶν πού μὲ ταλαιπωροῦν. Ὅταν ἔφτασα στὸν Πόντο καὶ τακτοποίησα τὴν ἐκκλησία τους κατὰ τὸν τύπο πού ἔπρεπε μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ, μὲ συναντοῦν εὐθὺς παρόμοιες πρεσβεῖες ἀπὸ τὸ λαὸ τῶν Σεβαστηνῶν πού ἀπαιτοῦσαν νὰ
- 14 προλάβω τὴν ἐπιδρομὴ τῶν αἰρετικῶν. Ὅσα ἐπακολούθησαν εἶναι ἄξια σιωπῆς καὶ στεναγμῶν ἀλάλητων καὶ λύπης ἀδιάκοπης καὶ πένθους πού δὲν περιμένει νὰ τὸ ἐξαλείψει ὁ χρόνος. Ἄλλα ἀπὸ τὰ δεινὰ μὲ τὴν ἐξοικειώσή τους μ' αὐτὰ οἱ ἄνθρωποι τὰ ὑποφέρουν εὐκολα, ἀλλ' αὐτὰ ἐδῶ μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ πληθύνουν μὲ τὴν προσθήκη πῶς ὀδυνηρῶν.
- 15 Ἄλλὰ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἀκολουθία πηγαίνω μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἐπισκόπους πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸ ἴδιο μέρος, γιὰ νὰ δεχτῶ τὶς ψήφους γιὰ τὴ χειροτονία καὶ ἡ ψῆφος ἡμῶν ἐγὼ καὶ ἀγνοοῦσα ὁ δυστυχῆς ὅτι πιανόμουν ἀπὸ τὰ ἴδια
- 16 μου τὰ φτερά. Ἐξεγέρσεις ἔπειτ' ἀπὸ αὐτό, ἐξανασμασμοί, δάκρυα, πένσιμο στὰ πόδια, φυλακίσεις, στρατιωτικὸ ἄγλημα καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἐπικεφαλῆς ἀξιωματικὸς εἶχε ἀναλάβει τὴν ἐπιχείρηση ἐναντίον μου, κινώντας ἐναντίον μου καὶ ὅλη τὴ δύναμη τοῦ ἡγεμόνα καὶ χρησιμοποιοῦντας κάθε μέσο γιὰ τὸν ἐκβιασμό μου,

17 νίοις κακοῖς παρ' οἷς τοσαύτη τις γέγονεν ἡ περὶ τὴν πίστιν τῶν ἀνθρώπων ἐκ παλαιῶν χρόνων διαφορά, ὥστε αὐτοῖς ἐνσκιρωθῆναι τὴν νόσον καὶ δυσδιάλυτον εἶναι, καὶ μάχεσθαι πρὸς τοὺς θεραπεύειν ἐπιχειροῦντας τὸ πάθος.

18 Ἀμαθεῖς δὲ ἄλλως ὄντες καὶ τὴν γλῶσσαν πλέον ἢ βάρβαροι δασεῖς τε τὴν φωνὴν καὶ θηριώδεις τὴν δίαιταν, κατὰ τὰ δολερὰ τῶν θηρίων τὴν πρὸς τὸ κακὸν εὐμηχανίαν οὕτως ἐξήσκηται, ὡς μηδὲν αὐτοῖς εἶναι τὸν Ἀρχιμήδην, μᾶλλον δὲ Σίσυφον ἢ Κερκυόνα ἢ Σκείρωνα ἢ εἴ τινας τοιοῦτους ἄλλους ἐν ταῖς ἱστορίαις ἀκούομεν, τὸ μὲν
10 γὰρ ψεῦδος πάσης ἀληθείας ἐστὶν αὐτοῖς ἐτοιμότερον· οὕτω δὲ ἐπιθαρσοῦσιν ὑπ' ἀναισχυντίας τῷ ψεῦδεσθαι ὡς οὐδὲ τῷ ἀληθεύειν οἱ περὶ τοῦτο σφοδροί, καὶ τὸ ἐλεγχθῆναι παρ' αὐτοῖς ἐπὶ τοῖς μεγίστοις κακοῖς ἀφορμὴ τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς εὐδοκιμήσεως γίνεται, ὕβρις τε καὶ τραχύτης καὶ ἀναισθησία καὶ ἡ τῶν λεγομένων δυσωδία πο-
15 λιτισμὸς εἶναι καὶ τις τοιαύτη φιλοκαλία νομίζεται.

19 Ταῦτα σοι ἀπὸ πολλῶν ὀλίγα, φεύγοντες τὴν ἀμετρίαν τῆς ἐπιστολῆς, ἐξεθέμεθα, ὡς ἂν μὴ ραθυμίαν ἡμῶν καταγινώσκοις τὸ λογογραφεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος παραιτουμένων· τὸν γὰρ ἐν τούτοις ὄντα πῶς ἐστὶ δυνατόν καὶ τὸ ἴδιον ὄνομα διὰ στόματος ἐν εὐκολίᾳ φέ-
20 ρειν; Ἄλλ' εἴ σοι πάντως καταθύμιόν ἐστὶν ἐν τούτοις ἡμᾶς ἀσχοληθῆναί ποτε, χρῆσον ἡμῖν σεαυτὸν μάλιστα καὶ τοῦ συναγαγεῖν χρόνον, ἐὰν μὴ σε πλέον τῆς ἡμετέρας ἀγάπης ὁ λωτὸς καταγλυκαίνῃ τῆς πόλεως· εἰ δὲ σε κρατοίῃ τὰ καθ' ὑμᾶς (ἀκούω γὰρ ἔχασθαι σου πᾶσαν ἐκκλησίαν), ἱκανῶς ἡμῖν συμμαχήσεις λύσιν τινὰ τῶν κακῶν
25 παρὰ τοῦ Θεοῦ γενέσθαι ἡμῖν ἐπανξάμενος· καὶ τάχα, Θεοῦ διδόντος εἴποτε τύχοιμεν τοιαύτης σχολῆς, οὐκ ἀσυντελεῖς τῷ κοινῷ λογισόμεθα.

17 ὥσπου μὲ ἀφησε μέσα στὰ Βαβυλώνια δεινά. Σ' αὐτοὺς στάθηκε τόσο ἔντονη ἡ διαφορὰ τῶν ἀνθρώπων σχετικὰ μὲ τὴν πίστη ἀπὸ παλαιά, ὥστε ἡ νόσος σκλήρυνε μέσα τους καὶ εἶναι δύσκολο νὰ διαλυθεῖ καὶ ἀκόμα πολεμοῦν ἐναντίον ἐκείνων πού ἐπιχειροῦν νὰ θεραπεύσουν τὸ πάθος τους.

18 Κι ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι ἀμαθεῖς καὶ στὴ γλῶσσα πάνω ἀπὸ βάρβαροι, μὲ φωνὴ τραχιὰ καὶ ζωὴ καθὼς τῶν θηρίων, ἔχουν ἀσκήσει τόσο πολὺ τὴν ἐπινοητικότητά τους στὸ κακὸ ἀκολουθώντας τὴ δολιότητα τῶν θηρίων, ὥστε νὰ μὴν εἶναι τίποτε μπροστὰ τους ὁ Ἀρχιμήδης ἢ καλύτερα ὁ Σίσυφος ἢ ὁ Κερκύων ἢ ὁ Σκείρων ἢ ὅποιους ἄλλους ἀκοῦμε στὶς ἱστορίες· τὸ ψεῦδος τὸ εἶχαν πιὸ πρόχειρο ἀπὸ κάθε ἀλήθεια. Κι ἔχουν τόσο θάρρος ἀπὸ ἀναισχυντία νὰ ψεύδονται, ὅσο δὲν ἔχουν γιὰ τὴν ἀλήθεια οἱ πρόθυμοι σ' αὐτὴ καὶ ἡ ἀποκάλυψη κάποιου μεταξὺ τους γιὰ τὴ διάπραξη τῶν πιὸ μεγάλων κακῶν γίνεται ἀφορμὴ γιὰ εὐδοκίμησή του ἀνάμεσα στοὺς πολλοὺς καὶ ἡ ἀλαζονεὶα καὶ ἡ τραχύτητα καὶ ἡ ἀναισθησία καὶ οἱ πρόστυχοι λόγοι θεωροῦνται πῶς εἶναι πολιτισμὸς καὶ κάποια πολιτισμένη φιλοκαλία.

19 Αὐτά, λίγα ἀπὸ τὰ πολλὰ κι ἀποφεύοντας τὸ ἀπέραντο μακρὸς τῆς ἐπιστολῆς, σοῦ γράφω, γιὰ νὰ μὴ μοῦ καταλογίζεις ραθυμία, ἐπειδὴ πρὸς τὸ παρὸν ἀποφεύγω τὴ λογογραφία. Γιατὶ αὐτὸς πού βρίσκεται σὲ τέτοια κατάσταση πῶς εἶναι δυνατὸ ἀκόμα
20 καὶ τὸ δνομά του νὰ προφέρει εὐκολα; Ἀλλὰ ἂν σοῦ εἶναι ἐπιθυμητὸ ν' ἀσχοληθοῦμε κάποτε μ' αὐτά, ἀφήσου σὲ μένα ὅσο μπορεῖς περισσότερο γιὰ νὰ βρῶ τὸ χρόνο, ἂν ὁ λωτὸς τῆς πόλης δὲ σὲ καταγλυκαίνει περισσότερο ἀπὸ τὴ δικὴ μας ἀγάπη. Ἄν πάλι σ' ἐμποδίζουν τὰ δικά σου (μαθαίνω ὅτι στηρίζεται σ' ἐσένα ὅλη ἡ ἐκκλησία), θὰ γίνεις καλὸς σύμμαχός μου, προσευχόμενος νὰ δοθεῖ ἀπὸ τὸ Θεὸ κάποια λύση τῶν δεινῶν μου. Καὶ ἴσως, ὅταν δώσει ὁ Θεὸς καὶ βροῦμε κάποια τέτοια εὐκαιρία, τότε δὲ θὰ θεωρηθοῦμε ἴσως ἀνώφελοι γιὰ τὸν κόσμο.

ΠΡΟΣ ΑΔΕΛΦΙΟΝ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΝ

1 Ἐκ τῶν ἱερῶν Οὐανώτων, εἴ γε μὴ ἀδικῶ καλῶν ἐπιχωρίως
 τὸν τόπον, ταύτην σοι τὴν ἐπιστολὴν διεχάραξα· ἀδικεῖν δέ φημι τὸν
 χῶρον, ὅτι μηδὲν ἔχει γλαφυρὸν ἢ ἐπωνυμία, καὶ ἡ τοσαύτη τοῦ τό-
 2 που χάρις οὐ συνεμφαίνεται τῷ γαλατικῷ τούτῳ προσρήματι, ἀλλ'
 καὶ παρὰ πολλοῖς ἤδη τεθεαμένος, πολλὰ δὲ καὶ διὰ τῆς τῶν λόγων
 ὑπογραφῆς ἐν τοῖς διηγήμασι τῶν ἀρχαίων κατανοήσας, λῆρον
 ἠγοῦμαι τὰ πάντα ὅσα τε εἶδον καὶ ὅσα ἤκουσα συγκρίσει τῶν τῆδε
 3 καλῶν. Οὐδὲν ἐκεῖνος ὁ Ἑλικῶν μῦθος τῶν μακάρων αἰ νῆσοι· μι-
 10 κρόν τι χρῆμα τὸ πέδον τὸ Σικυώνιον· κόμπος τις ἄλλως ποιητικὸς
 τὰ κατὰ τὸν Πηνειὸν διηγήματα, ὃν φασὶ πλουσίῳ τῷ ρεῖθρῳ τὰς ἐκ-
 πλαγίων ὄχθας ὑπερχεόμενον τὰ πολυύμνητα πεδία τοῖς Θετταλοῖς
 ἀπεργάζεσθαι.

4 Τί γὰρ τοιοῦτόν ἐστιν παρ' ἐκάστῳ τῶν εἰρημένων, οἷον ἡμῖν ἢ
 15 Οὐάνωτα τοῖς οἰκείοις ἐπεδείξατο κάλλεσιν; Εἴτε γάρ τις τὴν φυσικὴν
 ἐπιζητοῖ τῷ τόπῳ χάριν, ἀπροσδεῆς ἐστὶ τῶν ἐκ τῆς τέχνης
 καλῶν, εἴτε τὰ ἐκ τῆς ἐπιτεχνήσεως προσγιγόμενα βλέποι, τοιαῦτα
 5 καὶ τοσαῦτά ἐστιν ὡς καὶ φύσεως δύνασθαι δυσκληρίαν νικῆσαι. Ἄ-
 μὲν γὰρ ἡ φύσις τῷ τόπῳ χαρίζεται τῇ ἀκατασκευῇ χάριτι τὴν γῆν
 20 ὠραῖζουσα, τοιαῦτά ἐστι· κάτωθεν μὲν ποταμὸς Ἄλως ταῖς ὄχθαις
 καλλωπίζων τὸν τόπον, οἷόν τις ταινία χρυσοῦ διὰ βαθείας ἀλουργί-
 6 δος ὑποστίλβει, διὰ τῆς ἰλύος ἐρυθραίων τὸ ρεῖθρον· ἐκ δὲ τοῦ
 ἄνωθεν μέρους ὄρος ἀμφιλαφές τε καὶ λάσιον μακρᾷ τῇ ραχίᾳ παρα-
 τείνεται ὄρουσιν ἀπανταχόθεν κατάκομον, ἄξιον Ὀμήρου τινὸς ἐπιτυ-

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΙΟ ΤΟΝ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟ

- 1 Ἄπο τὰ ἱερά Οὐάνωτα, ἂν δὲν ἀδικῶ τὸν τόπο λέγοντάς
τον μὲ τὸ ντόπιο του ὄνομα, σοῦ γράφω τὴν ἐπιστολὴ αὐτή. Καὶ
λέγω ἀδικῶ τὸν τόπο, γιὰτὶ ἡ ἐπωνυμία δὲν ἔχει τίποτε τὸ σα-
φές καὶ ἡ χάρη τοῦ τόπου δὲν φανερώνεται μὲ τὸ Γαλατικὸ
αὐτὸ τοπωνύμιο, ἀλλὰ χρειάζονται μάτια ὁποιοὶ ἐρμηνεύουν τὴ
2 χάρη. Εἶδα πολλὰ ὡς τώρα σὲ πολλὰ μέρη καὶ πολλὰ φαντά-
στηκα μὲ τὶς περιγραφές μὲ λόγια στὶς διηγήσεις τῶν ἀρχαίων,
ἀλλὰ θεωρῶ φλυαρίες ὄλα ὄσα εἶδα καὶ ὄσα ἄκουσα σὲ σύγκρι-
3 ση μὲ τὶς ὁμορφιές τοῦ τόπου αὐτοῦ. Μηδὲν ἐκεῖνος ὁ Ἐλικώ-
νας, παραμῦθι τὰ νησιὰ τῶν μακαρίων, ἀσήμαντο πράγμα ἡ πε-
διάδα τῆς Σικυῶνας, ποιητικὴ κομπορρημοσύνη οἱ διηγήσεις
γιὰ τὸν Πηνειό, πού λένε ὅτι μὲ τὸν πλοῦτο τῶν νερῶν του ξε-
χειλίζει τὶς ὄχθες του καὶ δημιουργεῖ τὴν πολυφήμεστη ἀπὸ
τοὺς Θεσσαλοὺς πεδιάδα.
- 4 Ἄπο ὄσα ἀναφέραμε ποιὸ μέρος μπορεῖ νὰ λάβει κάτι ἀπὸ
τὰ δικά της κάλλη πού μᾶς ἔδειξε ἡ πόλη Οὐάνωτα; Ἄν ἀναζη-
τεῖ κανένας τὴ φυσικὴ χάρη τοῦ τόπου, δὲν τοῦ χρειάζονται οἱ
ὁμορφιές τῆς τέχνης· ἂν βλέπει ὄσα ἔχουν γίνεῖ μὲ τὴν τέχνη, εἶ-
ναι τέτοια καὶ τόσα πού μποροῦν νὰ νικήσουν τὴν πιὸ ἀπρόικι-
5 στη φύση. Οἱ καλλονές πού χαρίζει ἡ φύση στὴν πόλη ὁμορ-
φαίνοντας τὴν περιοχὴ μὲ ἀκατασκεύαστη χάρη εἶναι αὐτές.
Χαμηλὰ εἶναι ὁ ποταμὸς Ἄλυς πού στολίζει τὸν τόπο μὲ τὶς
ὄχθες του, στίλβοντας σὰν ταινία χρυσὴ σὲ βαθιὰ πορφύρα, βά-
6 φοντας κόκκινο τὸ ρεῦμα του ἀπὸ τὴν κόκκινη λάσπη. Ἄπο τὸ
ἐπάνω μέρος ὑπάρχει βουνὸ κατάσκιο καὶ δασωμένο κι οἱ βου-
νοπλαγιές ἐκτείνονται σὲ ἔκταση γεμάτες παντοῦ ἀπὸ δρῦες,
ἄξιο νὰ ἐπιτύχει ὡς ὑμνητὴ του ἕνα Ὅμηρο περισσότερο ἀπὸ

χεῖν ἐπαινέτου μάλλον ἢ τὸ Νήριτον ἐκεῖνο τὸ Ἰθακήσιον, ὃ φησιν ὁ
 7 ποιητῆς ἀριπρεπές τε εἶναι καὶ εἰνοσίφυλλον. Ἐπικατιοῦσα δὲ πρὸς
 τὸ πρανεὲς ἢ αὐτόματος ὕλη τοῖς ἀπὸ τῆς γεωργίας κατὰ τὴν ὑπώ-
 ρειαν συνάπτεται· εὐθὺς γὰρ ἄμπελοι διηπλωμένοι κατὰ τὰ πλάγιά
 5 τε καὶ ὕπτια καὶ κοῖλα τῆς ὑπωρείας, οἷον ἰμάτιόν τι χλοερὸν τὴν βα-
 φῆν, πάντα τὸν ὑποκείμενον χῶρον ἀπολαμβάνουσι· προσετίθετο δὲ
 τῇ ὥρᾳ καὶ ὁ καιρὸς θεσπέσιόν τι χρῆμα τῶν βοτρύων ὑποδεικνύς,
 ὃ δὴ καὶ μάλλον εἰς ἐκπληξιν ἤγαγεν, ὅτι τῆς γείτονος χώρας ἐν ὄμ-
 φακι τὸν καρπὸν δεικνυούσης, ἐνταῦθα κατατροφᾶν ἐξῆν τῶν βο-
 10 τρύων καὶ κατ' ἐξουσίαν ἐμφορεῖσθαι τῆς ὥρας.

8 Εἶτα πόρρωθεν ἡμῖν οἶός τις πυρσὸς ἐκ φρυκτωρίας μεγάλης ἢ
 τῶν οἰκοδομημάτων χάρις ἐπέλαμπεν, ἐν ἀριστερᾷ μὲν εἰσιόντων ὁ
 εὐκτῆριος οἶκος τοῖς μάρτυσιν ἠτοιμασμένος, οὐπω μὲν τὸ τέλειον
 τῆς δομῆσεως ἔχων ἀλλ' ἔτι τῷ ὀρόφῳ λειπόμενος, λάμπων δὲ
 9 ὁμῶς· κατ' εὐθὺ δὲ ἦν τῆς ὁδοῦ τὰ τῆς οἰκῆσεως κάλλη, ἄλλο πρὸς
 ἄλλο τι τῶν κατὰ τρυφήν ἐπινενοημένων μεμερισμένα, πύργων
 προβολαὶ καὶ συμποσίων παρασκευαὶ ἐν εὐρυχώροις τε καὶ ὑπορό-
 φοις πλατάνων στίχοις πρὸ τῶν θυρῶν στεφανοῦντες τὴν εἰσοδον,
 10 εἶτα περὶ τοὺς οἴκους οἱ Φαιάκιοι κῆποι. Μάλλον δὲ μὴ ὑβριζέσθω
 20 τῇ πρὸς ἐκεῖνα συγκρίσει τὰ Οὐρανῶτων κάλλη· οὐκ εἶδεν Ὅμηρος
 τὴν ἐνταῦθα μηλέαν τὴν ἀγλαόκαρπον πρὸς τὴν τοῦ ἰδίου ἀνθους
 χροιάν τῷ ὑπερβάλλοντι τῆς εὐχροίας ἐπανιοῦσαν, οὐκ εἶδε τὴν ὄγ-
 11 χην λευκοτέραν τοῦ νεοξέστου ἐλέφαντος. Τί δ' ἂν τις εἴποι τῆς
 περσικῆς ὀπώρας τὸ ποικίλον τε καὶ πολυειδὲς καὶ ἐξ ἑτερογενῶν
 25 συμμεμιγμένον καὶ σύνθετον; Ὡσπερ γὰρ οἱ τοὺς τραγελάφους καὶ
 ἵπποκενταύρους καὶ τὰ τοιαῦτα μιγνύντες ἐκ διαφόρων καὶ τὴν φύ-
 σιν παρασοφίζόμενοι γράφουσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ὀπώρας ταύτης
 τὸ μὲν πρὸς ἀμυγδαλῆν, τὸ δὲ πρὸς κάρυον, ἕτερον δὲ πρὸς τὸ δωρά-
 κινον κατὰ τε τὸ ὄνομα καὶ τὴν γεῦσιν μεμιγμένον τυραννηθεῖσα
 30 παρὰ τῆς τέχνης ἢ φύσις ἐποίησε· καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις τὸ ἐφ'
 ἐκάστῳ πλῆθος ὑπὲρ τὸ κάλλος ἐδεικνυτο.

12 Ἄλλὰ καὶ τὴν ἐν τῇ φυτεῖᾳ διάθεσιν καὶ τὴν εὐρυθμον ζωγρα-
 φίαν ἐκείνην (ἀληθῶς γὰρ γραφέως μάλλον ἢ γεωπόνου τὸ θαῦμα,

- 7 ὅ,τι ἐκεῖνο τὸ Νήριτο τῆς Ἰθάκης, πὺ λέει ὁ ποιητὴς πὺς εἶναι ἐπιβλητικὸ μὲ τὸ θρόισμα τῶν φύλλων του. Κατεβαίνοντας τὸ αὐτόφυτο δάσος τὴν κατηφοριὰ ἐνώνεται στίς ὑπώρειες μὲ τὴν καλλιπεργημένη γῆ. Κι εὐθὺς ἀπλώνονται τ' ἀμπέλια στίς πλαγιὰς καὶ στὰ ἰσιώματα καὶ στὰ βαθουλώματα τῆς ριζοβουνιάς, σὰν ἓνα ἰμάτιο βαμμένο πράσινο, καὶ καταλαμβάνουν ὄλο τὸ χαμηλὸ τόπο. Στὴν ὁμορφιά συντελοῦσε καὶ ἡ ἐποχὴ πὺ παρῶσῖαζε τὸ ἐξαιρετικὸ θέαμα τῶν σταφυλιῶν, πράγμα πὺ μεγάλωνε τὴν ἐκπληξὴ· στὴ γειτονικὴ χώρα τὰ τσαμπιά ἦταν ἀγουρίδες ἀκόμη, ἐνῶ ἐδῶ μπορούσες ν' ἀπολαύσεις τὰ σταφύλια καὶ νὰ φᾶς ἀπὸ αὐτὰ ὄσα ἤθελες.
- 8 Ἐπειτα ἀπὸ μακριὰ ἄστραψε στὰ μάτια μας ἡ χάρις τῶν κτηρίων σὰ μιὰ λαμπάδα ἀπὸ μεγάλη πυρκαγιά, ἀριστερὰ μπαίνοντας ἡ ἐκκλησία τῶν μαρτύρων πὺ ἐτοιμαζόταν· δὲν εἶχε τελειώσει ἀκόμη τὸ ἔργο, τοῦ ἔλειπε ἡ στέγη. Ἐλαμπε ὄμως ἀπὸ ὁμορφιά. Στὸν ἄξονά τοῦ δρόμου ἦταν ἡ ὁμορφιά τῶν κτηρίων, χωρίζονταν μεταξὺ τους ἐπινοημένα καθένα γι' ἄλλη ἀπόλαυση· προβολὲς πύργων, ἐγκαταστάσεις γιὰ συμπόσια σὲ σειρὲς ἀπὸ πλατιά καὶ ψηλά πλατάνια μπροστὰ στίς πόρτες πὺ στεφάνωναν τὴν εἴσοδο κι ἔπειτα γύρω στὰ σπίτια οἱ Φαιακῆσιοι κῆποι.
- 10 Ἀλλὰ καλύτερα νὰ μὴν προσβάλομε τὰ κάλλη τῶν Οὐανώτων συγκρίνοντάς τα μ' αὐτά. Δὲν εἶδε ὁ Ὅμηρος τὴ μῆλιά τοῦ τόπου τούτου μὲ τὰ ἐξαιρετὰ μῆλα, πὺ μὲ τὸ ὠραῖο χρῶμα τους ξαναπαίρνουν τὸ χρῶμα τῶν ἰδίων τους λουλουδιῶν· δὲν εἶδε τὴν ἀχλαδιὰ πιὸ λευκὴ ἀπὸ τὸ νεοδουλεμένο ἔλεφαντόδοντο.
- 11 Καὶ τί νὰ πεῖ κανένας γιὰ τὴν ποικιλία καὶ τὰ πολλὰ εἶδη τῆς Περσικῆς ὄπώρας, πὺ εἶναι ἀνάμιξη καὶ σύνθεση διαφορετικῶν καρπῶν; Ὅπως ἐκεῖνοι πὺ ἀνακατεύοντας διάφορα εἶδη καὶ παραποιώντας τὴ φύση ζωγραφίζουν τοὺς τραγέλαφους καὶ τοὺς ἵπποκένταυρους καὶ τὰ παρόμοια, καὶ τὸ ὄπωρικὸ αὐτὸ τὸ ἔκανε ἡ φύση παιδεμένη ἀπὸ τὴν τέχνη νὰ εἶναι ἀνάμικτο ἓνα μέρος ἀμύγδαλο, ἄλλο μέρος καρύδι καὶ ἄλλο ροδάκινο καὶ κατὰ τὸ ὄνομα ὄσο καὶ στὴ γεύση. Καὶ σὲ ὄλα αὐτὰ τὸ πλῆθος κάθε εἶδους ξεπερνοῦσε τὴν ὁμορφιά.
- 12 Ἀλλὰ τὴν τακτοποίηση τῆς φυτείας καὶ τὴν ἀρμονικὴ αὐτὴ ζωγραφιά (ἀληθινὰ τὸ θαῦμα ἦταν πιὸ πολὺ ζωγράφου παρὰ γε-

οὕτω τῇ ἐπιθυμίᾳ τῶν ταῦτα διατιθέντων ἢ φύσις εὐκόλως ἐπηκο-
 13 λουθήσεν) οὐκ οἶμαι δυνατὸν εἶναι διὰ λόγων ἐνδειξασθαι. Τὴν δὲ
 ὑπὸ τὰς ἀναδενδράδας ὁδὸν καὶ τὴν γλυκειὰν ἐκείνην ἐκ τῶν βοτρυ-
 ῶν σκιὰν καὶ τὴν καινὴν ἐκ πλαγίων τειχοποιῶν, ρόδων ὄρηξι καὶ
 5 κληματίσιν ἀμπέλων ἀλλήλαις συνδιαπλεκομένων καὶ ἀντὶ τοίχων
 διατειχιζόντων τὴν ἐπὶ τὰ πλάγια πάροδον, τὴν τε κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ
 τοιοῦτου δρόμου κολυμβήθραν τοῦ ὕδατος καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ τρεφο-
 14 μένους ἰχθύας τίς ἂν ἐνδειξαίτο πρὸς ἀξίαν τῷ λόγῳ; Ἐν γὰρ τούτοις
 πᾶσι μετὰ τινος ἐλευθερίου φιλοφροσύνης οἱ τὴν οἰκίαν ἐπιτροπεύ-
 10 οντες τῆς εὐγενείας σου κατὰ σπουδὴν περιηγοῦντο, καὶ ὑπεδείκνυ-
 ον τὰ καθ' ἕκαστον τῶν σοι πεπονημένων, ἐπιδεικνύμενοι ὡς ἂν
 15 αὐτῷ σοι δι' ἡμῶν χαριζόμενοι. Ἐνθα καὶ τις τῶν νεανίσκων, κα-
 θάπερ τις θαυματοποιός, ἐπεδέξατο ἡμῖν θέαμα μὴ λίαν ἐπιχωριά-
 ζον τῇ φύσει· καταβάς γὰρ ἐπὶ τὸ βάθος, κατ' ἐξουσίαν ἀνῆρεῖτο τῶν
 15 ἰχθύων τοὺς κατὰ γνώμην, κάκεινοι πρὸς τὴν ἐπαφὴν τοῦ ἀλιέως
 οὐκ ἐξενίζοντο, οἷόν τινες χειροῆθεις σκύλακες τιθασοὶ ὄντες τῇ χει-
 ρὶ τοῦ τεχνίτου καὶ ὑποχείριοι.

16 Εἰτά με παρήγον ἐπὶ τινὰ οἶκον, δῆθεν ὡς ἀναπαυσόμενον· οἶ-
 κον γὰρ ἐνεδείκνυτο ἡμῖν ἢ εἴσοδος, ἀλλ' ἐντὸς τῆς θύρας γενομέ-
 20 νους ἡμᾶς οὐχὶ οἶκος ἀλλὰ στοὰ διεδέξατο· ἢ δὲ στοὰ μετέωρος ἦν
 λίμνη βαθεῖα ἐκ πολλοῦ τοῦ ὕψους ἐπηωρημένη. Προσεκλύζετο δὲ
 τῷ ὕδατι ἢ κρηπίς ἢ τὴν στοὰν ἀνέχουσα τριγώνῳ τῷ σχήματι, οἷόν
 17 τι προπύλαιον τῆς ἐνδον τρυφῆς. Κατ' εὐθείαν γὰρ ἐπὶ τὰ ἐντὸς οἶκός
 τις τὴν τοῦ τριγώνου προβόλῃν διεδέχετο ὑψηλὸς τὸν ὄροφον, παν-
 25 ταχόθεν ταῖς τοῦ ἡλίου ἀκτίσι περιλαμπόμενος, γραφαῖς ποικίλαις
 διηριθμισμένος· ὥστε ἡμᾶς περὶ τὸν τόπον τοῦτον λήθην μικροῦ δεῖν
 18 τῶν προλαβόντων ποιήσασθαι· ὁ οἶκος πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπάσατο, ἢ
 στοὰ πάλιν ἢ ἐπὶ λίμνη ἰδιὸν τι θέαμα ἦν· οἱ γὰρ βέλτιστοι ἰχθύες,
 ὥσπερ ἐξεπίτηδες τοὺς χερσαίους ἡμᾶς διαπαίζοντες, ἐκ τῶν βυ-
 30 θῶν ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἀνενήχοντο, οἷόν τινες πτηνοὶ καὶ αὐτοῦ τοῦ
 ἀέρος κατασκιρτῶντες· ἡμιφανεῖς γὰρ γινόμενοι καὶ διακυβιστῶν-
 19 τες τὸν ἀέρα, πάλιν εἰς τὸν βυθὸν κατεδύοντο. Ἄλλοι δὲ κατ' ἀγέλας
 στοιχηδὸν ἀλλήλοις ἐπόμενοι θέαμα τοῖς ἀήθεσιν ἦσαν· ἦν δὲ ἰδεῖν

ωπόνου, ἔτσι ἡ φύση ἀκολούθησε εὐκολα τὴν ἐπιθυμία ἐκείνων
 πού ἔκαναν τὴ διευθέτησιν) δὲ νομίζω, πὼς εἶναι δυνατό νὰ φα-
 13 νεῖ μὲ λόγια. Τὸ δρόμο κάτω ἀπὸ τὶς κληματαριῆς καὶ τὴ γλυ-
 κιά σκιά τῶν σταφυλιῶν καὶ τὴν παράξενη τοιχοποιῖα ἀπὸ τὰ
 πλάγια, ἀπὸ κλώνους τριανταφυλλίων συμπλεγμένους μὲ κλημα-
 τόβεργες ἀμπελιοῦ καὶ πού ἐμπόδιζαν τὸ πέρασμα στὰ πλάγια
 σὰν νὰ ἦταν οἱ τοῖχοι ἀληθινοί, καθὼς καὶ τὰ στέρνα τοῦ νεροῦ
 14 στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ δρόμου καὶ τὰ χρυσοῦσαρα πού συντηροῦ-
 σαν ἐκεῖ, ποιός θὰ τὰ δείξει μὲ ἀπάξια λόγια; Μέσα σὲ ὄλα αὐ-
 τὰ πηγαινοέρχονταν πρόθυμα μὲ μιὰ καλόκαρδη εὐγένεια ὄσοι
 φύλαγαν τὸ σπίτι τῆς εὐγένειάς σου κι ἔδειχναν καθένα ἀπὸ τὰ
 ἔργα σου καὶ μᾶς τὰ ἔδειχναν κάνοντας χάρη διὰ μέσου μας
 15 σ' ἐσένα. Ἐδῶ κι ἓνα παλικαρόπουλο, σὰν νὰ ἦταν θαυματοποι-
 ὅς, μᾶς ἔδειξε ἓνα θέαμα ὄχι καὶ τόσο συνηθισμένο· κατέβηκε
 στὸ βάθος καὶ σὰν ἀφεντικὸ ἔπιανε ἀπὸ τὰ ψάρια ὄποιο ἤθελε,
 κι ἐκεῖνα δὲν παραξενεύονταν στὸ πιάσιμο τοῦ ψαῖῶ τους, σὰν
 ἐξημερωμένα σκυλάκια ὑπάκουα στὸ χέρι τοῦ ἐκπαιδευτῆ τους
 καὶ ὑποχείρια.

16 Ὑστερα μ' ὀδήγησαν σ' ἓνα σπίτι, γιὰ ν' ἀναπαυθῶ τάχα·
 ἡ εἴσοδος μοῦ ἔδειχνε σπίτι, ἀλλ' ὅταν περάσαμε τὴν πόρτα μᾶς
 περίμενε στοᾶ κι ὄχι σπίτι. Ἡ στοᾶ ἦταν μετέωρη, κρεμασμένη
 σὲ μιὰ βαθιὰ λίμνη ἀπὸ μεγάλο ὕψος. Βρεχόταν στὸ νερὸ ἡ
 βάση πού πάνω της στηριζόταν ἡ στοᾶ σὲ τριγωνικὸ σχῆμα,
 σὰν ἓνα εἶδος προπύλαιο τῶν ἀπολαύσεων πού σὲ περίμενε.
 17 Κατευθεῖαν πρὸς τὰ μέσα ἓνα σπίτι διαδεχόταν τὴν τριγωνικὴ
 προβολὴ ψηλοτάβανο, πού τὸ ἔλουζαν ὀλόγυρα οἱ ἀκτίνες τοῦ
 ἡλιοῦ στολισμένο μὲ λογιῶν ζωγραφιές· στὸ μέρος αὐτὸ παρο-
 18 λίγο θὰ λησμονούσαμε ὄσα εἶχαν προηγηθεῖ· τὸ σπίτι τράβηξε
 τὴν προσοχή μας, ἡ στοᾶ πάλι πάνω στὴ λίμνη ἦταν ἓνα ξεχω-
 ριστὸ θέαμα. Τὰ ὠραιότερα ψάρια, σὰ νὰ περιέπαιζαν ἐπίτηδες
 ἐμᾶς τοὺς στεριανούς, ἀνέβαιναν κολυμπώντας ἀπὸ τὸ βυθὸ στὴν
 ἐπιφάνεια σὰ νὰ ἦταν φτερωτὰ καὶ σκιρτοῦσαν μέσα στὸν ἴδιο
 τὸν ἀέρα περιφρονητικά· ἔξαφανίζονταν μιὰ στιγμὴ κι ἀκρο-
 19 βατώντας στὸν ἀέρα βουτοῦσαν πάλι στὸ βυθὸ. Ἄλλα πηγαινο-
 ντας κοπαδιαστὰ καὶ στὴ σειρά ἀκολουθώντας τὰ προηγούμενά
 τους γινόταν θέαμα σ' ἐμᾶς τοὺς ἀσυνήθιστους. Ἄλλοῦ πάλι

ἐτέρωθι ἄλλην ἰχθύων ἀγέλην βοτρυδὸν περὶ τρύφος ἄρτου πεπυ-
 κνωμένους καὶ ἄλλον ὑπ' ἄλλου παρωθουμένους καὶ ἕτερον ἐφαλ-
 20 λόμενον καὶ ἄλλον ὑποδύμενον. Ἄλλα καὶ τούτων ἐποίει λήθην ἐν
 κληματίσι καὶ ταλάροις ὁ βότρυς ἡμῖν εἰσκομιζόμενος καὶ ἡ ποικίλη
 5 τῆς ὀπώρας φιλοτιμία καὶ ἡ τοῦ ἀρίστου παρασκευῆ καὶ τὰ ποικίλα
 ὄψα καὶ καρυκεῖαι καὶ πέμματα καὶ φιλοτησίαι καὶ κύλικες.

21 Ἐπεὶ οὖν ἤδη μετὰ τὸν κόρον πρὸς ὕπνον κατεφερόμην, παρα-
 στησάμενος τὸν ὑπογράφοντα, ταύτην σου τῇ λογιότητι καθάπερ
 ἐνύπνιον τὴν ἐπιστολὴν ἀπελήρησα· εὐχομαι δὲ μὴ διὰ χάρτου καὶ
 10 μέλανος, ἀλλὰ δι' αὐτῆς τῆς ἑμαυτοῦ φωνῆς τε καὶ γλώττης τὰ παρὰ
 σοὶ καλά σοὶ τε αὐτῷ καὶ τοῖς ἀγαπῶσί σε διὰ παντὸς διηγεῖσθαι.

ἐβλεπες ἄλλο κοπάδι συγκεντρωμένα σάν τσαμπὶ γύρω ἀπὸ ἓνα κομμάτι ψωμοῦ, νὰ σπρώχνει τὸ ἓνα ἄλλο, ἄλλο νὰ πηδᾷ καὶ
20 ἄλλο νὰ περνᾷ ἀπὸ κάτω. Ἄλλὰ καὶ αὐτὰ σ' ἔκαναν νὰ τὰ λησμονεῖς τὰ σταφύλια ποὺ τὰ ἔφερναν σὲ κληματόβεργες καὶ καλάθια καὶ τὰ ὀπωρικὰ ποὺ συναγωνίζονταν μεταξύ τους καὶ ἡ ἐτοιμασία τοῦ φαγητοῦ καὶ τὰ λογῆς ὀρεκτικὰ καὶ οἱ σάλτσες καὶ τὰ γλυκίσματα, οἱ φιλικές προπόσεις εἰς ὑγείαν.

21 Ὅταν πιά, ἀφοῦ χόρτασα καλὰ καλὰ, γλιστροῦσα στὸν ὕπνο, ἔφερε δίπλα μου τὸ γραφέα καὶ ὑπαγόρευσα στὴ λογισσύνη σου σάν ὄνειρο αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴ παραλήρημα. Εὐχομαι ὁμως ὄχι μὲ χαρτὶ καὶ μελάνη ἀλλὰ μὲ τὴν ἴδια μου φωνὴ καὶ τὸ ἴδιο μου στόμα νὰ διηγοῦμαι παντοτινὰ τὰ καλὰ σου σὲ ἐσένα τὸν ἴδιο καὶ σὲ ὄσους σὲ ἀγαποῦν.

ΚΑ'

ΑΒΛΑΒΙΩ: ΕΠΙΣΚΟΠΩ:

1 Τέχνη τίς ἐστὶ περιστερῶν θηρευτικῆ τοιαύτη· ὅταν τῆς μιᾶς
ἐγκρατεῖς γένωνται οἱ τὰ τοιαῦτα σπουδάζοντες χειροήθη τε ταύτην
καὶ ὁμόσιτον ἑαυτοῖς ἀπεργάσωνται, τότε μύρω τὰς πτέρυγας αὐτῆς
ὑποχρίσαντες ἐῶσι συναγελασθῆναι ταῖς ἐξωθεν· ἡ δὲ τοῦ μύρου τῆ
5 εὐωδία τὴν αὐτόνομον ταύτην ἀγέλην τιθασὸν ποιεῖται τῷ προε-
μένῳ· πρὸς γὰρ τὰς εὐπνοούσας καὶ αἱ λοιπαὶ συνεφέπονται τε καὶ
2 εἰσοικίζονται. Τί δὲ βουλόμενος ἐντεῦθεν προοιμιάζομαι; Ὅτι τὸν
υἱὸν Βασιλείου τὸν ποτε Διογένην τῷ θεῷ μύρω τὰς τῆς ψυχῆς αὐ-
τοῦ πτέρυγας διαχρίσας ἐξέπεμψα πρὸς τὴν σὴν σεμνοπρέπειαν,
10 ὥστε καὶ σὲ αὐτῷ συναναπτῆναι καὶ καταλαβεῖν τὴν καλιάν, ἦν
3 παρ' ἡμῖν ὁ προειρημένος ἐπήξατο. Εἰ ταῦτα γένοιτο καὶ ἴδοιμι ἐπὶ
τῆς ἐμῆς ζωῆς καὶ τὴν σὴν εὐγένειαν πρὸς τὸν ὑψηλότερον βίον με-
ταθεμένην, τὴν χρεωστούμενην παρ' ἐμοῦ τῷ Θεῷ εὐχαριστίαν ἀν-
ἀποπληρώσαιμι.

ΣΤΟΝ ΑΒΛΑΒΙΟ, ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ

- 1 Ἡ τέχνη νὰ κυνηγοῦν περιστέρια εἶναι ἡ ἐξῆς· ὅταν πιά-
 σουν ἓνα, ὅσοι ἀσχολοῦνται μ' αὐτά, τὸ ἐξημερώσουν καὶ τὸ κά-
 νουν νὰ τρώει μαζί τους, τότε ἀλείβουν μ' ἓνα ἄρωμα τὰ φτερά
 του καὶ τὸ ἀφήνουν νὰ πάει μαζί μὲ τὰ ἔξω. Κι αὐτὸ μὲ τὴν εὐω-
 διὰ τοῦ ἀρώματος ὑποτάσσει τὸ ἀνεξάρτητο αὐτὸ κοπάδι σ' αὐ-
 τὸν πού τὸ ἔστειλε· γιὰ τὰ ἄλλα περιστέρια ἀκολουθοῦν τὰ
 2 ἀρωματισμένα καὶ μπαίνουν στὸ οἶκημα. Γιὰ τὴν χρησιμοποιοῦ
 αὐτὸ τὸ προοίμιο; Ἐπειδὴ ἔστειλα στὴ σεμνοπρέπειά σου τὸν
 πνευματικὸ μου γιό, τὸν κάποτε Διογένη, ἀλείφοντας μὲ τὸ θεῖο
 μύρο τὰ φτερά τῆς ψυχῆς του, ὥστε καὶ σὺ μαζί του νὰ φτερου-
 γίσεις καὶ νὰ μπεῖς στὴ φωλιά, πού ἐφτιαξε κοντά μου
 3 αὐτὸς πού σοῦ εἶπα. Ἄν πραγματοποιηθεῖ αὐτὸ καὶ δῶ, ὅσο
 εἶμαι ζωντανός, καὶ τὴν εὐγένειά του νὰ περνᾷ στὸν ὑψηλότερο
 βίο, θὰ συμπληρώσω τὴν εὐχαριστία πού ὀφείλω στὸ Θεό.

ΚΒ'

ΤΟΙΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ

- 1 Τρεῖς ἦσαν ἡμέραι αἱ τὸν προφήτην ἐν τῷ κήτει κατέχουσαι, ἀλλ' ὁμοῦς ὁ Ἰωνᾶς ἠκηδίασεν· ἐγὼ δὲ τοσοῦτον χρόνον ἔχω ἐν τοῖς ἀμετανοήτοις Νινευίταις, ἐν τοῖς σπλάγχνοις τοῦ θηρίου κρατούμενος, καὶ οὐπω ἐξεμηθῆναι τῆς ἀχανοῦς ταύτης φάρυγγος ἠδυνήθην.
- 2 Εἰδξασθε οὖν τῷ Κυρίῳ τελειωθῆναι τὴν χάριν, ἵνα ἔλθῃ τὸ πρόσταγμα τὸ τῆς συνοχῆς ταύτης ρυόμενον καὶ καταλάβω τὴν ἑμαυτοῦ σκηνὴν καὶ ὑπ' αὐτὴν ἀναπαύσωμαι.

ΚΓ'

ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ

- 1 Φείδομαι πολλῶν λόγων, ἐπειδὴ φείδομαι τῶν σῶν καμάτων. Ὑπομνήσθητι τῶν σεαυτοῦ, καὶ πάντα ἔξει τῷ Φαιδίμῳ καλῶς.
- 10 Τάχους χρεια τῇ χάριτι· μέχρι τούτου ἡμῶν ἡ παράκλησις.

ΣΤΟΥΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥΣ

- 1 Τρεῖς μέρες ἦταν πού ἔμεινε ὁ προφήτης στήν κοιλιά τοῦ κήτους κι ὅμως ὁ Ἰωνᾶς στενοχωρήθηκε. Ἐγὼ τόσον καιρὸ βρίσκομαι μὲ τοὺς ἀμετανόητους Νινευῖτες, φυλακισμένος στὰ σπλάχνα τοῦ θηρίου, καὶ δὲν μπόρεσα ἀκόμα νὰ βγῶ ἀπὸ τὸ πε-
 2 λώριο αὐτὸ στόμα. Εὐχηθεῖτε λοιπὸν στὸν Κύριο νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ χάρη, νὰ ρθεῖ τὸ πρόσταγμα πού σώζει ἀπὸ τὴ θλίψη αὐτή, νὰ γυρίσω στὴ δική μου σκηνὴ καὶ ν' ἀναπαυθῶ κάτω ἀπὸ αὐτήν.

ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΗ

- 1 Μετρῶ τοὺς λόγους μου, γιατί ἔχω ὑπόψει τοὺς κόπους σου. Θυμῆσου τοὺς δικούς σου κι ὅλα θὰ πᾶνε καλά γιὰ τὸ Φαίδιμο. Ἡ χάρη χρειάζεται ταχύτητα. Ὡς ἐδῶ ἡ παράκλησή μου.

ΗΡΑΚΛΕΙΑΝΩ: ΑΙΠΕΤΙΚΩ:

- 1 Ὁ τῆς ὑγιαίνουσης πίστεως λόγος τοῖς εὐγνωμόνως τὰς θεο-
 πνεύστους φωνὰς παραδεχομένοις ἐν τῇ ἀπλότῃ τὴν ἰσχὺν ἔχει καὶ
 οὐδεμιᾶς λόγου περινοίας εἰς παράστασιν τῆς ἀληθείας προσδεῖται,
 αὐτόθεν ὧν ληπτὸς καὶ σαφὴς ἐκ τῆς πρώτης παραδόσεως, ἦν ἐκ
 5 τῆς τοῦ Κυρίου φωνῆς παρελάβομεν ἐν τῷ λουτρῷ τῆς παλιγγε-
 σίας τὸ τῆς σωτηρίας μυστήριον παραδόντος· «πορευθέντες» γάρ,
 φησί, «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνο-
 μα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες
 2 τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετειλάμην ὑμῖν»· διαιρῶν γὰρ εἰς δύο τὴν τῶν
 10 Χριστιανῶν πολιτείαν, εἰς τε τὸ ἠθικὸν μέρος καὶ εἰς τὴν τῶν δο-
 γμάτων ἀκρίβειαν, τὸ μὲν σωτήριον δόγμα ἐν τῇ τοῦ βαπτίσματος
 παραδόσει κατησφαλίσατο, τὸν δὲ βίον ἡμῶν διὰ τῆς τηρήσεως τῶν
 3 ἐντολῶν αὐτοῦ κατορθοῦσθαι κελεύει. Ἄλλὰ τὸ μὲν κατὰ τὰς ἐντο-
 λὰς μέρος, ὡς μικροτέραν φέρον τῇ ψυχῇ τὴν ζημίαν, ἠφείθη παρὰ
 15 τοῦ διαβόλου ἀπαρεγχείρητον· ἐπὶ δὲ τοῦ κυριωτέρου καὶ μείζονος ἢ
 πᾶσα γέγονε τοῦ ἀντικειμένου σπουδῆ, τοῦ παρατραπῆναι τῶν πολ-
 λῶν τὰς ψυχὰς εἰς τό, μηδὲ εἶτι διὰ τῶν ἐντολῶν κατορθωθῆ, κέρ-
 δος εἶναι, τῆς μεγάλης καὶ πρώτης ἐλπίδος ἐν τῇ περὶ τὸ δόγμα
 πλάνῃ τοῖς ἀπατηθεῖσι μὴ συμπαρούσης.
- 4 Διὰ τοῦτο συμβουλευόμεν τῆς ἀπλότῃ τῶν πρώτων ρημά-
 των τῆς πίστεως μὴ ἀποχωρεῖν τοὺς ἀντιποιουμένους τῆς ἑαυτῶν
 σωτηρίας, ἀλλὰ παραδεχομένους ἐν τῇ ψυχῇ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ

1. Τιτ. 1,13· 2,2.
 2. Β' Τιμ. 3,16.
 3. Τιτ. 3,5.

ΣΤΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΑΝΟ ΤΟΝ ΑΙΡΕΤΙΚΟ

- 1 'Ο λόγος τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως¹ γιά ὁποίους παραδέχονται μέ καλή διάθεση τούς θεόπνευστους λόγους² ἔχει τή δύναμή του στήν ἀπλότητα καί δέ χρειάζεται καμιά περίπλοκη ἐκφραση γιά τήν παράσταση τῆς ἀλήθειας. Εἶναι ἀπό ὀνόμος του ἀντιληπτός καί σαφῆς ἀπό τότε πού μᾶς παραδόθηκε καί τόν παραλάβαμε ἀπό τὸ στόμα τοῦ Κυρίου κατὰ τὸ βάπτισμα τῆς παλιγγενεσίας³, ὅταν μᾶς παρέδωσε τὸ μυστήριο τῆς σωτηρίας· γιὰτί λέει, «πηγαίνετε καί κάνετε μαθητές μου ὅλους τούς λαούς, βαπτίζοντάς τους στὸ ὄνομα τοῦ Πατέρα καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ ἁγίου Πνεύματος· διδάξτε τους νὰ τηροῦν ὅλες τίς ἐντο-
- 2 λές πού σᾶς ἔδωσα»⁴. Χωρίζοντας σέ δύο μέρη τήν πολιτεία τῶν Χριστιανῶν, στὸ ἠθικὸ μέρος καί στήν αὐστηρότητα τῶν δογμάτων, ἀσφάλισε τὸ δόγμα τῆς σωτηρίας στήν παράδοση τοῦ βαπτίσματος καί προστάζει τὸν βίο μας νὰ τὸν πραγματοποιοῦμε
- 3 ὀρθά μέ τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν. Ἄλλὰ τὸ μέρος πού ἀφορᾷ τίς ἐντολές, ἐπειδὴ προκαλεῖ μικρότερη ζημία στήν ψυχὴ, ἀφέθηκε ἀνεπιβούλευτο ἀπὸ τὸ διάβολο. Ὅλη ἡ προσπάθεια τοῦ ἐχθροῦ στράφηκε στὸ κυριότερο καί μεγαλύτερο, νὰ παρασυρθοῦν οἱ ψυχές τῶν πολλῶν μέ τὴ σκέψη ὅτι δὲν εἶναι κέρδος οὔτε κι ἂν κάτι κατορθωθεῖ μέ τίς ἐντολές, ὅταν δὲν εἶναι παρούσα μαζί ἡ μεγάλη καί πρώτη ἐλπίδα μέ τὴ σχετικὴ μέ τὸ δόγμα πλάνη.
- 4 Γι' αὐτὸ συμβουλεύω νὰ μὴν ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν ἀπλότητα τῶν πρώτων λόγων ὁποιοὶ διεκδικοῦν τὴ σωτηρία τους ἀλλά, παραδεχόμενοι στήν ψυχὴ τους Πατέρα. Υἱὸν καί

4. Ματθ. 28,19.

Πνεῦμα ἅγιον, μὴ μίαν ὑπόστασιν πολυώνυμον εἶναι νομίζειν· οὔτε γὰρ δυνατόν ἐστί τὸν Πατέρα ἑαυτοῦ Πατέρα λέγεσθαι, μὴ ἀληθῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ τῷ Πατρὶ τὴν κλησιν ἐπαληθεύοντος, οὔτε τὸ Πνεῦμα ἐν τῶν εἰρημένων εἶναι νομίζειν, ὥστε εἰς Πατρὸς ἢ Υἱοῦ 5 ἐννοιαν διὰ τῆς τοῦ Πνεύματος προσηγορίας ἐνάγεσθαι τὸν ἀκούοντα· ἀλλ' ἰδίως καὶ ἀποτεταμένως ἐν ἐκάστω τῶν ὀνομάτων συνυπακούεται ἢ ἐνσημαιογμένη ταῖς προσηγορίαις ὑπόστασις, καὶ τὸν Πατέρα ἀκούσαντες τὴν τοῦ παντὸς αἰτίαν ἠκούσαμεν, τὸν δὲ Υἱὸν μαθόντες τὴν ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας ἀναλάμψασαν δύναμιν εἰς τὴν 10 τοῦ παντὸς σύστασιν ἐδιδάχθημεν, τὸ δὲ Πνεῦμα γνόντες τὴν τελειωτικὴν δύναμιν τῶν διὰ κτίσεως εἰς τὸ εἶναι παραγομένων ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐνόησαμεν.

5 Αἱ μὲν οὖν ὑποστάσεις κατὰ τὸν εἰρημένον τρόπον ἀσυγχύτως ἀπ' ἀλλήλων διακεχωρισμένοι εἰσὶ, Πατρὸς λέγω καὶ Υἱοῦ καὶ 15 ἁγίου Πνεύματος· ἡ δὲ οὐσία αὐτῶν, ἣτις ποτὲ αὕτη ἐστὶν –ἄφραστος γὰρ ἐστὶ λόγῳ καὶ νοήματι ἄληπτος– εἰς ἑτερότητα τινα φύσεως οὐ διαμερίζεται· διότι τὸ ἀκατάληπτον καὶ ἀπερινόητον καὶ λογισμοῖς ἀπερίδρακτον ἴσον ἐστὶν ἐφ' ἐκάστου τῶν ἐν τῇ Τριάδι πεπιστευμένων προσώπων. Ὁ γὰρ ἐρωτηθεὶς τί κατ' οὐσίαν ἐστὶν ὁ Πα- 20 τήρ, εὐγνωμόνως καὶ ἀληθῶς ὁμολογήσει τὸ ὑπὲρ γνῶσιν εἶναι τὸ ζητούμενον· ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ· οὐδενὶ λόγῳ τὴν οὐσίαν καταληφθῆναι δυνατόν εἶναι συνθήσεται· «τὴν γὰρ γενεὰν αὐτοῦ», φησὶ, «τίς διηγῆσεται;». Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου τὸ ἴσον τῆς κατὰ τὴν κατάληψιν ἀμηχανίας ὁ τοῦ 25 Κυρίου λόγος ἐνδείκνυται λέγων ὅτι «τῆς μὲν φωνῆς αὐτοῦ ἀκούεις, οὐκ οἶδας δὲ πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει».

7 Ἐπειδὴ τοίνυν οὐδεμίαν ἐν τῷ ἀκατάληπτῳ τῶν τριῶν προσώπων διαφορὰν ἐννοοῦμεν (οὐ γὰρ τὸ μὲν μᾶλλον ἀκατάληπτον τὸ δὲ ἥττον, ἀλλ' εἰς ἐπὶ τῆς Τριάδος ὁ τῆς ἀκαταληψίας λόγος), διὰ 30 τοῦτο φαμεν, αὐτῷ τῷ ἀλήπτῳ καὶ ἀκατανοήτῳ χειραγωγούμενοι,

ἅγιο Πνεῦμα, νὰ μὴ νομίζουν πὼς πρόκειται γιὰ μίαν ὑπόστασιν πολυώνυμη. Οὐτε δηλαδὴ εἶναι δυνατὸ ὁ Πατέρας νὰ λέγεται Πατέρας του, ἂν δὲν ἐπαληθεύει πράγματι τὴν κλήσιν γιὰ τὸν Πατέρα ὁ ἴδιος ὁ Υἱός, οὔτε νὰ νομίζει πὼς τὸ Πνεῦμα εἶναι ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἀνάφερα, ὥστε ἕνας ποὺ ἀκούει νὰ ὀδηγεῖται στὴν ἔννοια τοῦ Πατέρα καὶ τοῦ Υἱοῦ μὲ τὴν προσηγορίαν τοῦ Πνεύματος. Ἀλλὰ ξεχωριστὰ καὶ ἰδιαίτερα στὸν καθένα συνυπακούεται ἡ ὑπόστασις ποὺ σημαίνεται μὲ τὶς προσηγορίες ὅταν ἀκούσαμε τὸν Πατέρα, ἀκούσαμε τὴν αἰτία τοῦ παντός, καὶ ὅταν πληροφορηθῆκαμε τὸν Υἱὸ διδαχθῆκαμε τὴ δύναμιν ποὺ ἔλαμψε ἀπὸ τὴν πρώτη αἰτία γιὰ τὴ συγκρότησιν τοῦ κόσμου, καὶ ὅταν γνωρίσαμε τὸ Πνεῦμα ἀντιληφθῆκαμε τὴν τελειοποιητικὴν δύναμιν ἐκείνων ποὺ ἔρχονται στὴν ὑπαρξιν μὲ τὴ δημιουργίαν ἀπὸ τὸν Πατέρα μέσω τοῦ Υἱοῦ.

- 5 Οἱ ὑποστάσεις λοιπὸν εἶναι κατὰ τὸν τρόπο ποὺ εἶπαμε χωρισμένες ἀσύγχυτα ἢ μίαν ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἢ ὑπόστασις ἑννοῦ τοῦ Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐνῶ ἡ οὐσία του, ὅποια καὶ ἂν εἶναι αὐτή, —εἶναι ἀνέκφραστη ἀπὸ τὸ λόγο καὶ ἀσύλληπτη μὲ τὴ σκέψιν— δὲν διαμερίζεται σὲ ἑτερότητα φύσεων. Γιατὶ τὸ ἀκατάληπτο καὶ ἀπερινόητο καὶ ἀσύλληπτο ἀπὸ τοὺς λογισμοὺς εἶναι ἴσο σὲ καθένα ἀπὸ τὰ τρία πρόσωπα ποὺ
- 6 πιστεύομε τῆς ἁγίας Τριάδας. Ὅποιος ἐρωτηθεῖ «τί εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν ὁ Πατέρας», εἰλικρινῶς καὶ ἀληθινῶς θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι αὐτὸ ποὺ τοῦ ζητεῖται εἶναι ἀνώτερο ἀπὸ γνώσιν. Τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸν μονογενῆ Υἱὸ θὰ συμφωνήσῃ πὼς δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ κατανοηθεῖ ἡ οὐσία του μὲ κανένα λόγο· γιὰτὶ λέει, «τὴ γενιά του ποιός θὰ τὴ διηγηθεῖ;»⁵. Ὅμοια καὶ γιὰ τὸ ἅγιο Πνεῦμα δείχνει τὴν ἴδια ἀδυναμίαν γιὰ τὴν κατανόησιν τῆς οὐσίας του ὁ λόγος τοῦ Κυρίου λέγοντας, «ἀκούς τὴ φωνὴν του, δὲν ξέρεις ὅμως ἀπὸ ποῦ ἔρχεται καὶ ποῦ πηγαίνει»⁶.

- 7 Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν ἀντιλαμβανόμαστε καμιά διαφορὰ τῶν τριῶν προσώπων σχετικῶς μὲ τὸ ἀκατάληπτο (δὲν εἶναι βέβαια τὸ ἕνα περισσότερο καὶ τὸ ἄλλο λιγότερο ἀκατάληπτο, ἀλλὰ τὸ νόημα τῆς ἀκαταληψίας εἶναι ἕνα προκειμένου γιὰ τὴν Τριάδα),

- μηδεμίαν τῆς οὐσίας ἐπὶ τῆς ἀγίας Τριάδος διαφορὰν ἐξευρίσκειν ἐκτὸς τῆς τάξεως τῶν προσώπων καὶ τῆς τῶν ὑποστάσεων ὁμολογίας· τάξις μὲν γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ παραδοθεῖσα, καθ' ἣν ἐκ Πατρὸς ἢ πίστις ἀρχομένη διὰ μέσου τοῦ Υἱοῦ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταλήγει· ἡ δὲ διαφορὰ τῶν προσώπων ἐν αὐτῇ τῇ τάξει τῆς τῶν ὑποστάσεων παραδόσεως φαινομένη οὐδεμίαν σύγχυσιν ἐμποιοεῖ τοῖς δυναμένοις ἐπακολουθεῖν ταῖς σημασίαις τοῦ λόγου, ἰδίαν ἔννοιαν τῆς τοῦ Πατρὸς προσηγορίας ἐμφαινούσης καὶ τοῦ Υἱοῦ παλιν καὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἰδίαν, κατ' οὐδένα τρόπον τῶν σημαι-
8 νομένων ἐν ἀλλήλοις συγχεομένων. Βαπτίζομεθα τοίνυν, ὡς παρελάβομεν, εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον· πιστεύομεν δὲ ὡς βαπτίζομεθα—σύμφωνον γὰρ εἶναι προσήκει τῇ ὁμολογίᾳ τὴν πίστιν—· δοξάζομεν δὲ ὡς πιστεύομεν—οὐδὲ γὰρ ἔχει φύσιν μάχεσθαι τῇ πίστει τὴν δόξαν, ἀλλ' εἰς ἃ πιστεύομεν, ταῦτα καὶ δοξάζομεν.
- 9 Ἐπειδὴ τοίνυν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἢ πίστις ἐστίν, ἀκολουθεῖ δὲ ἀλλήλοις ἢ πίστις ἢ δόξα τὸ βάπτισμα, διὰ τοῦτο καὶ ἡ δόξα οὐ διακρίνεται ἢ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος.
- 10 Αὕτη δὲ ἡ δόξα ἦν ἀναπέμπομεν τῇ ἰδίᾳ φύσει οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἄλλ' ἢ τῶν προσόντων τῇ μεγαλειότητι τῆς θείας φύσεως ἀγαθῶν ὁμολογία· οὐ γὰρ ἐξ ἡμετέρας δυνάμεως τιμὴν προστίθεμεν τῇ ἀτιμῆτῳ φύσει, ἀλλὰ τὰ προσόντα ὁμολογήσαντες τὴν τιμὴν ἐπληρώσαμεν.
- 11 Ἐπεὶ οὖν πρόσεστιν ἐκάστῳ τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι πιστευομένων προσώπων ἀφθαρσία, αἰδιότης, ἀθανασία, ἀγαθότης, δύναμις, ἁγιασμός, σοφία, πᾶν νόημα μεγαλοπρεπές τε καὶ ὑψηλόν, ἐν τῷ λέγειν
25 τὰ προσόντα ἀγαθὰ τούτῳ τῆς δόξης ποιούμεθα τὴν ἀπόδοσιν.
- 12 Καὶ ἐπεὶ πάντα μὲν τὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς ἔχει, πάντα δὲ τὰ τοῦ Υἱοῦ ἀγαθὰ ἐνθεωρεῖται τῷ Πνεύματι, οὐδεμίαν εὐρίσκομεν ἐν τῇ ἀγίᾳ Τριάδι κατὰ τὸ ὕψος τῆς δόξης πρὸς ἑαυτὴν διαφορὰν· οὔτε γὰρ κατὰ τινα σωματικὴν σύγκρισιν τὸ μὲν ὑψηλότερόν ἐστι τὸ δὲ ταπει-
30 νότερον—τὸ γὰρ ἀόρατον καὶ ἀσχημάτιστον μέτρω οὐ καταλαμβάνεται—, οὔτε κατὰ δύναμιν ἢ ἀγαθότητα τὸ διάφορον συγκριτικῶς ἐπὶ τῆς ἀγίας Τριάδος εὐρίσκεται, ὡς εἰπεῖν παρὰ τὸ πλεῖον καὶ ἔλαττον

- γι' αὐτὸ λέμε, καθοδηγούμενοι μὲ αὐτὸ τὸ ἴδιο τὸ ἀκατάληπτο καὶ ἀκατανόητο, ὅτι δὲν βρίσκομε καμιὰ διαφορὰ ὡς πρὸς τὴν οὐσία τῆς ἁγίας Τριάδας ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τάξη τῶν προσώπων καὶ τὴν ὁμολογία τῶν ὑποστάσεων. Ἡ τάξη εἶναι αὐτὴ ποὺ παραδόθηκε στὸ Εὐαγγέλιο, κατὰ τὴν ὁποία ἡ πίστη ἀρχίζει ἀπὸ τὸν Πατέρα τῶν προσώπων ποὺ ἐμφανίζεται στὴν ἴδια τὴν τάξη τῆς παράδοσης τῶν προσώπων, δὲν προξενεῖ καμιὰ σύγχυση σ' ὁποιους μποροῦν νὰ παρακολουθοῦν τὰ νοήματα τοῦ λόγου· ἡ προσηγορία Πατέρας φανερῶνει χωριστὴ ἔννοια καὶ ξεχωριστὴ πάλι ἡ προσηγορία Υἱὸς καὶ Πνεῦμα καὶ μὲ κανένα τρόπο δὲ
- 8 συγγέονται μεταξύ τους τὰ σημαινόμενα. Βαπτίζομαστε (γιατὶ ἡ ὁμολογία πρέπει νὰ συμφωνεῖ μὲ τὴν πίστη). Καὶ δοξάζομε ὅπως πιστεύομε, γιατί δὲν ἔχει καν νόημα νὰ παρουσιάζει ἀντίθεση ἡ δόξα στὴν πίστη, ἀλλὰ αὐτὰ ποὺ πιστεύομε αὐτὰ καὶ δοξολογοῦμε.
- 9 Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ πίστη μας ἀναφέρεται στὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα κι εἶναι ἀκόλουθα τὸ ἓνα στὸ ἄλλο, ἡ πίστη, ἡ δόξα, τὸ βάπτισμα, γι' αὐτὸ καὶ δὲν διακρίνεται ἡ δόξα
- 10 τοῦ Πατέρα, τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κι αὐτὴ ἡ δόξα ποὺ ἀναπέμπομε στὴν ἴδια φύση δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ ὁμολογία τῶν ἀγαθῶν ποὺ ἀνήκουν στὸ μεγαλεῖο τῆς θείας φύσης. Γιατὶ δὲν προσδίδομε τιμὴ στὴν ἀτίμητη φύση ἀπὸ δική μας δύναμη ἀλλὰ ὀλοκληρώνομε τὴν ἀπόδοση τιμῆς
- 11 μὲ τὸ νὰ ὁμολογήσομε τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχει. Ἐπειδὴ λοιπὸν καθένας ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς ἁγίας Τριάδας ἔχει ἀφθαρσία, αἰδιότητα, ἀθανασία, ἀγαθότητα, δύναμη, ἁγιασμό, σοφία καὶ κάθε ἔννοια μεγαλοπρεπὴ καὶ ὑψηλὴ, λέγοντας τὰ ἀγαθὰ ποὺ διαθέτει, τοῦ ἀποδίδομε ἀκριβῶς τὴ δόξα.
- 12 Κι ἐπειδὴ «ὄλα ὅσα ἔχει ὁ Πατέρας τὰ ἔχει καὶ ὁ Υἱὸς»⁷ καὶ ὄλα τὰ ἀγαθὰ τοῦ Υἱοῦ νοοῦνται καὶ στὸ ἅγιο Πνεῦμα, δὲ βρίσκομε στὴν ἁγία Τριάδα καμιὰ διαφορὰ ἀπὸ πρόσωπο σὲ πρόσωπο κατὰ τὸ ὕψος τῆς δόξας. Οὔτε κατὰ μία σωματικὴ σύγκριση, ὅπως θὰ λέγαμε, τὸ ἓνα εἶναι ὑψηλότερο καὶ τὸ ἄλλο πιὸ ταπεινὸ (γιατὶ τὸ ἀόρατο καὶ ἀσχημάτιστο δὲ γίνεται νοητὸ μὲ μέτρο) οὔτε βρίσκεται ἡ διαφορὰ στὴν ἁγία Τριάδα στὴ σύγκριση δυνάμης ἢ ἀγαθότητος, ὥστε νὰ ποῦμε πῶς ὑπάρχει σ' αὐτὰ

εἶναι ἐν τούτοις παραλλαγὴν· ὁ γὰρ ἰσχυρότερον τὸ ἐν τοῦ ἐτέρου εἰ-
 πῶν κατὰ τὸ σιωπώμενον ὠμολόγησε τὸ ἐλαττούμενον ἐν τῇ δυνά-
 μει ἀσθενέστερον εἶναι τοῦ δυνατωτέρου, τοῦτο δὲ τῆς ἐσχάτης ἀσε-
 βείας ἐστὶν ἔμφασιν τινὰ ἀσθενείας ἢ ἀδυναμίας εἴτε ἐν ὀλίγῳ εἴτε ἐν
 5 πλείονι περὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν καὶ περὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐννο-
 εῖν· τέλειον γὰρ ἐν δυνάμει καὶ ἀγαθότητι καὶ ἀφθαρσίᾳ καὶ πᾶσι
 τοῖς ὑψηλοῖς νοήμασι καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ὁ τῆς ἀληθείας
 παραδίδωσι λόγος.

13 Εἰ οὖν παντὸς ἀγαθοῦ ἢ τελειότης ἐφ' ἐκάστου τῶν ἐν τῇ ἀγίᾳ
 10 Τριάδι πιστευομένων προσώπων εὐσεβῶς ὁμολογεῖται, οὐκ ἔχει
 φύσιν τὸ αὐτὸ καὶ τέλειον λέγειν καὶ πάλιν διὰ συγκρίσεως ἀτελὲς
 ὀνομάζειν· τὸ γὰρ ἔλαττον λέγειν κατὰ τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως,
 ἥτοι τῆς ἀγαθότητος, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀτελὲς εἶναι κατὰ τοῦτο δι-
 σχυρίζεσθαι. Εἰ οὖν τέλειος ὁ Υἱός, τέλειον καὶ τὸ Πνεῦμα, τελείου
 15 τέλειον οὔτε ἀτελέστερον οὔτε τελειότερον ἐπινοεῖ ὁ λόγος.

14 Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τὸ ἀδιαίρετον τῆς δόξης καταμαν-
 θάνομεν. Ζωοποιεῖ ὁ Πατήρ, καθὼς ἔφη τὸ εὐαγγέλιον· ζωοποιεῖ
 καὶ ὁ Υἱός· ζωοποιεῖ δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου μαρτυ-
 14 ρίαν τοῦ εἰπόντος ὅτι «τὸ Πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιοῦν». Προσῆκει
 20 οὖν δύνάμιν ἐκ Πατρὸς ἀρχομένην καὶ δι' Υἱοῦ προιοῦσαν καὶ ἐν
 Πνεύματι ἀγίῳ τελειομένην νοεῖν· ἐμάθομεν γὰρ πάντα ἐκ Θεοῦ εἶ-
 ναι, καὶ πάντα διὰ τοῦ Μονογενοῦς καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι, καὶ διὰ
 πάντων διήκειν τὴν τοῦ Πνεύματος δύνάμιν, πάντα ἐν πᾶσι καθὼς
 βούλεται ἐνεργοῦσαν, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος.

παραλλαγή κατὰ τὸ περισσότερο καὶ λιγότερο. Γιατὶ ὁποῖος χαρακτηρίσει τὸ ἓνα μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ ἄλλο, ὁμολογεῖ κατὰ ἀποσιώπηση ὅτι τὸ ὑποδεέστερο στὴ δύναμη εἶναι ἀσθενέστερο ἀπὸ τὸ πῶς δυνατό· ἀλλ' αὐτὸ εἶναι ἔσχατη ἀσέβεια· νὰ ἐννοοῦμε δηλαδὴ μία ἐννοια ἀσθενείας ἢ ἀδυναμίας εἴτε σὲ μικρὸ βαθμὸ εἴτε σὲ μεγαλύτερο σχετικὰ μὲ τὸν μονογενῆ Υἱό. Γιατὶ ὁ λόγος τῆς ἀλήθειας παραδίδει τέλειο καὶ τὸν Υἱὸ καὶ τὸ Πνεῦμα στὴ δύναμη, στὴν ἀγαθότητα, τὴν ἀφθαρσία καὶ σὲ ὄλες τὶς ὑψηλές ἐννοιες.

- 13 Ἐὰν λοιπὸν ὁμολογεῖται μ' εὐλάβεια ἢ τελειότητα καὶ στὰ τρία πρόσωπα ποὺ πιστεύομε τῆς ἁγίας Τριάδας, δὲν εἶναι λογικὸ νὰ λέμε τὸ ἴδιο πράγμα τέλειο καὶ πάλι συγκρίνοντάς το νὰ τὸ ὀνομάζομε ἀτελές. Τὸ νὰ τὸ χαρακτηρίζομε δηλαδὴ μικρότερο κατὰ τὸ μέγεθος τῆς δύναμης ἢ τῆς ἀγαθότητος δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἰσχυριζόμεσθε ὅτι ὡς πρὸς αὐτὸ εἶναι ἀτελές. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Υἱὸς εἶναι τέλειος, εἶναι τέλειο καὶ τὸ Πνεῦμα καὶ ὁ λόγος δὲν ἐπινοεῖ γιὰ ἓνα τέλειο ποὺ προέρχεται ἀπὸ τέλειο οὔτε πῶς εἶναι ἀτελέστερο οὔτε τελειότερο.
- 14 Ἄλλὰ τὸ ἀδιαίρετο τῆς δόξας τὸ διαπιστώνομε κι ἀπὸ τὶς ἐνέργειες. Ὅπως λέει τὸ Εὐαγγέλιο⁸, ζῶοποιεῖ ὁ Πατέρας, ζῶοποιεῖ καὶ ὁ Υἱὸς· καὶ ζῶοποιεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Κυρίου, ποὺ εἶπε ὅτι «τὸ Πνεῦμα εἶναι ποὺ
- 15 ζῶοποιεῖ»⁹. Ἀρμόζει λοιπὸν νὰ νοοῦμε δύναμη ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὸν Πατέρα, προχωρεῖ διαμέσου τοῦ Υἱοῦ καὶ καταλήγει στὸ ἅγιο Πνεῦμα. Διδαχτήκαμε ὅτι ὄλα προέρχονται ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ ὅτι ὄλα ἔλαβαν ὑπόστασις διαμέσου καὶ μέσα στὸ Μονογενῆ καὶ ὅτι μέσα ἀπὸ ὄλα περνᾷ ἡ δύναμη τοῦ Πνεύματος κι ἐνεργεῖ ταπεινά μέσα στὰ πάντα ὅπως θέλει, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος¹⁰.

8. Ἰω. 5,21.

9. Ἰω. 6,63.

10. Α' Κορ. 12,11.

ΚΕ'

ΑΜΦΙΛΟΧΙΩΙ

- 1 Ἦδη μοι πέπεισμαι κατορθώσασθαι κατὰ Θεοῦ χάριν τὴν ἐπὶ
τῷ μαρτυρίῳ σπουδῆν. **Θελήσεις**· πέρας τὸ σπουδαζόμενον ἔξει τῇ
δυνάμει τοῦ Θεοῦ ἔργον ποιῆσαι δυναμένου τὸν λόγον ἢ ἂν εἶπῃ.
Ἐπειδὴ, καθὼς φησιν ὁ ἀπόστολος, «ὁ ἐναρξάμενος ἔργον ἀγαθὸν
5 καὶ ἐπιτελέσει», παρακλήθητι καὶ ἐν τούτῳ μιμητῆς γενέσθαι τοῦ
μεγάλου Παύλου καὶ εἰς ἔργον ἡμῖν προαγαγεῖν τὰς ἐλπίδας καὶ τε-
χνίτας ἡμῖν τοσούτους πέμψαι, ὥστε ἱκανοὺς πρὸς τὸ ἔργον εἶναι.
- 2 Γένοιτο δ' ἂν ἐκ συλλογισμοῦ τῇ τελειότητι σου γνώριμον εἰς ὅσον
μέτρον ἅπαν τὸ ἔργον συλλογισθήσεται· οὐ χάριν φανεράν σοι ποιῆ-
10 σαι πειράσομαι πᾶσαν τὴν κατασκευὴν διὰ τῆς τοῦ λόγου γραφῆς.
- 3 Σταυρός ἐστὶ τοῦ εὐκτηρίου τὸ σχῆμα τέσσαρσιν, ὡς εἰκός, οἴ-
κοις ἀπανταχόθεν ἀναπληρούμενος· ἀλλὰ καταλαμβάνουσιν ἀλλή-
λας αἱ συμβολαὶ τῶν οἴκων, ὥσπερ ὁρῶμεν πανταχοῦ ἐν τῷ σταυ-
ροειδεῖ τύπῳ γινόμενον. Ἄλλ' ἐγκεῖται τῷ σταυρῷ κύκλος ὀκτῶ
15 γωνίαις διειλημμένος· κύκλον δὲ διὰ τὸ περιφερὲς ὠνόμασα τὸ
ὀκτάγωνον σχῆμα, ὥστε τὰς τέσσαρας τοῦ ὀκταγώνου πλευρὰς τὰς
ἐκ διαμέτρων ἀλλήλαις ἀντικειμένας δι' ἀψίδων τοῖς τετραχῆ παρα-
4 κειμένοις οἴκοις τὸν ἐν τῷ μέσῳ συνάπτειν κύκλον. Αἱ δὲ ἄλλαι τέσ-
σαρες τοῦ ὀκταγώνου πλευραὶ αἱ μεταξὺ τῶν τετραγώνων οἴκων δι-
20 ἤκουσαι, οὐδὲ αὐταὶ κατὰ τὸ συνεχὲς εἰς οἴκους ἀποταθήσονται,
ἀλλ' ἐκάστη τούτων ἡμικύκλιον περικεῖσται κοχλοειδῶς κατὰ τὸ
ἄνω ἐπὶ ἀψίδος ἀναπανόμενον· ὥστε ὀκτῶ γενέσθαι ἀψίδας τὰς πά-
σας, δι' ὧν ἐκ παραλλήλου τὰ τετράγωνα τε καὶ ἡμικύκλια πρὸς τὸ

1. Πρόκειται γιὰ τὸν ἐπίσκοπο τοῦ Ἰκονίου.

ΣΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟ¹

- 1 Τώρα πὰ πιστεύω, ὅτι μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ θὰ φέρω σὲ πέρας τὴν προσπάθειά μου γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ μαρτυρίου. Μακάρι νὰ θελήσεις. Τὸ ἐπιδιωκόμενο θὰ φθάσει στὸ τέλος μὲ τὴ δύναμη τοῦ Θεοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ κάνει τὸν ὅποιο λόγο του ἔργο. Ἐπειδὴ, ὅπως λέει ὁ Ἀπόστολος, «αὐτὸς ποὺ ἄρχισε ἔργο ἀγαθὸ ἀνάμεσά σας, θὰ τὸ ὀλοκληρώσει»², γι' αὐτὸ δεῖξε προθυμία νὰ γίνεις καὶ σ' αὐτὸ μιμητὴς τοῦ μεγάλου Παύλου καὶ νὰ ὀδηγήσεις τίς ἐλπίδες μας στὴν πραγμάτωσή τους καὶ νὰ
- 2 μᾶς στείλεις τόσους τεχνίτες, ὅσους ἀπαιτεῖ τὸ ἔργο. Μπορεῖ ν' ἀντιληφθεῖ ἡ τελειότητά σου τὸ ἔργο μὲ τὴ φαντασία, πόσο μεγάλο τὸ φανταζόμαστε ὀλόκληρο. Γι' αὐτὸ θὰ προσπαθῆσω νὰ σοῦ ἐκθέσω ὅλη τὴν κατασκευὴ μὲ τὸ γράμμα μου.
- 3 Τὸ σχῆμα τῆς ἐκκλησίας εἶναι σταυρὸς ποὺ ἀναπτύσσεται ἀπὸ παντοῦ, ὅπως εἶναι φυσικὸ, σὲ τέσσερα μέρη. Οἱ συνδέσεις τῶν μερῶν ἐνώνονται μεταξύ τους, ὅπως βλέπομε νὰ γίνεται παντοῦ στὸν τύπο τοῦ σταυροῦ. Μέσα τὸ ὀκτάγωνο σχῆμα, ἐπειδὴ εἶναι περιφερές, ὥστε οἱ τέσσερες πλευρὲς τοῦ τετραγώνου ποὺ βρίσκονται σὲ ἀντίθεση ἐκ διαμέτρου μεταξύ τους νὰ συνδέουν μὲ ἀψίδες τὸν κεντρικὸ κύκλο μὲ τὰ παράπλευρα τέσσερα μέρη.
- 4 Οἱ ἄλλες τέσσερες πλευρὲς τοῦ ὀκταγώνου, ποὺ περνοῦν ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ τετράγωνα μέρη, οὔτε αὐτὲς δὲ θὰ ἐκτεθοῦν στὰ μέρη κατὰ συνέχεια ἀλλὰ κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς θὰ ἐνωθεῖ μὲ ἡμικύκλιο καὶ θ' ἀκουμπήσει σπειροειδῶς πρὸς τὰ ἄνω ἐπάνω στὴν ἀψίδα. Ἔτσι θὰ γίνουν ὀχτῶ ἀψίδες ὅλες, μὲ τίς ὁποῖες θ' ἀποκτήσουν πρὸς τὸ μέσο τὴ συνάφειά τους ἐκ παραλλήλου τὰ

2. Φιλ. 1,6.

- 5 μέσον τὴν συνάφειαν ἔξει. Ἐσωθεν δὲ τῶν διαγωνίων πεσσῶν ἰσάριθμοι παραστήσονται κίονες εὐκοσμίας τε καὶ ἰσχύος χάριν· ἀνέξουσι δὲ καὶ οὗτοι ὑπὲρ ἑαυτῶν ἀψίδα ταῖς ἔξωθεν δι' Ἰσου συγκατεσκευασμένας.
- 6 Ἄνω δὲ τῶν ὀκτῶ τούτων ἀψίδων διὰ τὴν συμμετρίαν τῶν ὑπερκειμένων θυρίδων ὁ ὀκτάγωνος οἶκος ἐπὶ τέσσαρας ἀύξηθήσεται πῆχεις. Τὸ δὲ ἀπ' ἐκείνου στρόβιλος ἔσται κωνοειδής, τῆς εἰλήσεως τὸ σχῆμα τοῦ ὀρόφου ἐκ πλατέος εἰς ὄξυν σφῆνα κατακλειούσης. Διάστημα δὲ κατὰ τὸ πλάτος ἐκάστου τῶν τετραγώνων οἰκῶν
- 7 ὀκτῶ πῆχεις ἔσται, ἡμιολίῳ δὲ πλεον εἰς μῆκος, ὕψος δὲ ὅσον ἢ
- 8 ἀναλογία τοῦ πλάτους βούλεται. Τοσοῦτον ἔσται καὶ ἐπὶ τῶν ἡμικυκλίων· ὡσαύτως ὄλον μὲν εἰς ὀκτῶ πῆχεις τὸ μεταξὺ τῶν πεσσῶν διαμετρεῖται· ὅσον δὲ δώσει ἢ τοῦ διαβήτου περιγραφῆ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς πλευρᾶς πηγνυμένου τοῦ κέντρου καὶ ἐπὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς διαβαίνοντος, τοσοῦτον πλάτος ἔξει· τὸ δὲ ὕψος ἢ ἀναλογία τοῦ πλάτους
- 9 καὶ ἐπὶ τούτων ποιήσει. Τὸ δὲ τοῦ τοίχου βάθος ἔξωθεν τῶν κατὰ τὸ ἐντὸς μεμετρημένων διαστημάτων, ὃν τριῶν ποδῶν, ὄλον περιδραμεῖται τὸ ἔργον.
- 10 Ταῦτά σου τῆς ἀγαθότητος μετὰ σπουδῆς κατελήρησα τοῦτον 20 ἔχων σκοπόν, ὥστε σε διὰ τε τοῦ βάθους τῶν τοίχων καὶ διὰ τῶν ἐν μέσῳ διαστημάτων ἐπιγνῶναι δι' ἀκριβείας εἰς ὃ,τι κεφαλαιοῦται μέτρον ὁ τῶν ποδῶν ἀριθμός· διότι περιδέξιός ἐστὶ σοι πάντως ἢ φρόνησις, ὄπουπερ ἂν θέλῃς, ἐν ἐκείνῳ κατὰ Θεοῦ χάριν εὐοδομένη, καὶ δυνατὸν ἔσται σοι διὰ τῆς κατὰ λεπτὸν συναριθμήσεως ἐπι-
- 25 γνῶναι τὸ συναθροιζόμενον ἐκ πάντων κεφάλαιον, ὡς μῆτε πλειό-
- 11 νας μῆτε ἐνδέοντας τῆς χρείας ἡμῖν τοῦς οἰκοδόμους ἐκπέμψαι. Τούτου δὲ μάλιστα παρκλήθητι πολλὴν ποιήσασθαι τὴν φροντίδα, ὡς εἶναι τινὰς ἐξ αὐτῶν καὶ τὴν ἀνυπόσκειον εἰλησιν ἐπισταμένους· ἔμαθον γὰρ ὅτι τοιοῦτο γινόμενον μονιμώτερόν ἐστι τοῦ ἐπαναπαυο-
- 30 μένου τοῖς ὑπερείδουσιν· ἢ γὰρ τῶν ξύλων σπάνις εἰς ταύτην ἄγει ἡμᾶς τὴν ἐπίνοιαν, ὥστε λίθοις ἐρέψαι τὸ οἰκοδόμημα ὄλον διὰ τὸ μὴ παρεῖναι τοῖς τόποις ἐρέψιμον ὕλην.
- 12 Πεπεισθῶ δὲ ἢ ἀψευδῆς σου ψυχῆ ὅτι τῶν ἐνταῦθά τινες τριά-

- 5 τετράγωνα και τὰ ἡμικύκλια. Ἐκ μέρους ἀπὸ τοὺς διαγώνιους πεσσούς θὰ στηθοῦν ἰσάριθμες κολόνες γιὰ ὁμορφιά και ἀντοχή. Οἱ κολόνες θὰ σηκώσουν κι αὐτὲς στὴν κορυφή τους ἀψίδες συγκατασκευασμένες μὲ ἴδιο τρόπο μὲ τὶς ἀπέξω.
- 6 Πάνω ἀπὸ αὐτὲς τὶς ὀκτώ ἀψίδες γιὰ λόγους συμμετρίας τῶν ὑπερκείμενων θυρίδων τὸ ὀκτάγωνο κτήριο θὰ ὑψωθεῖ τέσσερες πῆχεις ἀκόμη. Πάνω ἀπ' αὐτὸ θὰ ὑπάρχει ἓνας στρόβιλος κωνοειδῆς και θὰ κλείνει ἡ συστροφή τὸ σχῆμα τῆς ὀροφῆς
- 7 ἀπὸ πλατιά βάση σὲ ὀξεία σφήνα. Τὸ πλάτος τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ τέσσερα τμήματα θὰ εἶναι ὀκτὼ πῆχεις, τὸ μῆκος μακρότερο κατὰ τὸ μισὸ και τὸ ὕψος ὅσο χρειάζεται ἡ ἀναλογία τοῦ πλά-
- 8 τος. Τόσο θὰ εἶναι και στὰ ἡμικύκλια· ἐπίσης ὅλο τὸ διάστημα ἀνάμεσα στοὺς πεσσούς μετρίεται σὲ ὀκτὼ πῆχεις· τὸ πλάτος θὰ εἶναι τόσο, ὅσο θὰ δώσει ἡ περιστροφή τοῦ διαβήτη, τοποθετημένο τὸ κέντρο στὸ μέσο τῆς πλευρᾶς και καταλήγοντας στὸ ἄκρο τῆς· τὸ ὕψος θὰ εἶναι ἡ ἀναλογία τοῦ πλάτους και θὰ οἰ-
- 9 κοδομηθεῖ ἐπάνω σ' αὐτά. Τὸ πάχος τοῦ τοίχου ἐκτὸς ἀπὸ τὰ διαστήματα ποὺ μετρήθηκαν στὸ ἐσωτερικόν, θὰ εἶναι τρία πόδια και θὰ περιβάλλει ὅλο τὸ ἔργο.
- 10 Μ' αὐτὲς τὶς φλυαρίες καταζάλισα χωρὶς νὰ πάρω ἀναπνοὴ τὴν καλοσύνη σου κι εἶχα τοῦτο τὸ σκοπὸ· μὲ τὸ βάθος τῶν τοίχων και τῶν ἐνδιάμεσων ἀποστάσεων ν' ἀντιληφθεῖς μὲ ἀκρίβεια ποῦ φτάνει συνολικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν ποδιῶν. Γιατὶ ἀσφαλῶς εἶναι πολὺ ἐπιτήδεια ἡ ἀντίληψή σου, ὅπου θελήσεις ἐκεῖ μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ εὐοδώνεται και θὰ σοῦ γίνῃ δυνατό μὲ τὸ λεπτομερειακὸ συνυπολογισμὸ νὰ καταλάβεις τὸ κοινὸ ἄθροισμα ὅλων, ὥστε νὰ μὴ μοῦ στείλεις οὔτε περισσότερους οὔτε
- 11 λιγότερους οἰκοδόμους ἀπὸ ὄσους χρειάζονται. Δέξου θερμὴ παράκληση νὰ καταβάλεις πολλὴ φροντίδα γι' αὐτὸ κυρίως, νὰ νὰ ὑπάρχουν μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ νὰ γνωρίζουν και τὸ χτίσιμο χωρὶς καλοῦπια ξύλινα· διαπίστωσα ὅτι μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἔχομε μονιμότερες ἀψίδες ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ ἀκουμποῦν σὲ ὑποστηρίγματα. Ἡ ἔλλειψη τῶν ξύλων μᾶς ὀδηγεῖ σ' αὐτὴ τὴν σκέψη, νὰ χτίσομε ὅλο τὸ οἰκοδόμημα μὲ πέτρα, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχουν στὴν περιοχὴ ξύλα γιὰ τὴν ὀροφή.
- 12 Ἐκὸμη, πίστεψε ἐσὺ ποὺ δὲ γνωρίζεις ἀπὸ ψέματα, ὅτι με-

- κοντά μοι τεχνίτας συνέθεντο εἰς τὸν χρύσινον ἐπὶ τῷ τετραπαιδικῷ ἔργῳ, δηλαδὴ καὶ τῆς τετυπωμένης τροφῆς τῷ χρυσίνῳ ἀκολουθούσης· ἡμῖν δὲ ἡ τοιαύτη τῶν λίθων οὐ πάρεστιν, ἀλλ' ὄστρακινή πλίνθος ὕλη τοῦ οἰκοδομήματος ἔσται καὶ οἱ ἐπιτυχόντες λίθοι, ὡς 5 μὴ εἶναι αὐτοῖς ἀνάγκην τριβεῖν τὸν χρόνον ἐν τῷ τὰ μέτωπα τῶν λίθων συγγέειν ἐναρμονίως πρὸς ἄλληλα. Ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν περὶ τὸν μισθὸν εὐγνωμοσύνην ἐπίσταμαι τοὺς αὐτόθεν κρεῖττους εἶναι τῶν ἐνταῦθα κατεμπορευομένων τῆς χρείας ἡμῶν.
- 13 Τὸ δὲ τῶν λαοξόων ἔργον οὐ μόνον ἐν τοῖς κίοσιν ἔστι τοῖς ὀκτώ, 10 οὐδ' ἀπαιτεῖ τὸ ἔργον καὶ κεφαλίδας διαγλύφους κατὰ τὸ Κορίνθιον εἶδος. Καὶ εἰσοδος ἐκ μαρμάρων τῷ καθήκοντι κόσμῳ κατειργασμένων, καὶ καθυπερκείμενα τούτων θυρώματα τοιαύταις γραφαῖς 14 τισι, καθὼς ἔθος ἔστιν, εἰς κάλλος κατὰ τὴν τοῦ γεισίου προβολὴν ἐξήσκημένα — ὧν πάντων αἱ μὲν ὕλαι δῆλον ὅτι παρ' ἡμῶν πορισθῆσονται, τὸ δὲ ἐπὶ τῇ ὕλῃ εἶδος ἢ τέχνη δώσει, — πρὸς τούτοις δὲ καὶ 15 κατὰ τὸ περίστωρον κίονες, οὐχ ἥττους ὄντες τῶν τεσσαράκοντα, λαοξικὸν ἔργον καὶ οὗτοι πάντως εἰσίν.
- 15 Εἰ τοίνυν ἐνέφηγεν ὁ λόγος δι' ἀκριβείας τὸ ἔργον, δυνατὸν ἂν 20 γένοιτό σου τῇ ὀσιότητι κατιδούσῃ τὴν χρεῖαν διὰ πάντων ἡμῖν παρασχεῖν τὸ ἐπὶ τοῖς τεχνίταις ἀμέριμον. Εἰ δὲ μέλλοι τὸ πρὸς ἡμῶν ὁ τεχνίτης συντίθεσθαι, προσκείσθω, εἴπερ οἶόν τε, φανερὸν μέτρον τοῦ ἔργου τῇ ἡμέρᾳ, ἵνα μὴ, ἄπρακτος παρελθὼν τὸν χρόνον, μετὰ 25 ταῦτα μὴ ἔχων ἐπιδειῖσαι τὸ ἔργον, ὡς τοσαύταις ἡμέραις ἡμῖν ἐργασάμενος τὸν ὑπὲρ αὐτῶν μισθὸν ἀπαιτῇ. Οἶδα δ' ὅτι μικρολόγοι 16 τινὲς τοῖς πολλοῖς δόξομεν, οὕτω περὶ τὰς συνθήκας διακριβούμενοι· ἀλλὰ παρακλήθητι συγγνώμην ἔχειν· ὁ γὰρ Μαιμωνᾶς ἐκεῖνος, πολλὰ πολλάκις παρ' ἡμῶν ἀκούσας κακῶς, τέλος ἀπόκισεν ἑαυτὸν ἡμῶν ὡς πορρωτάτω, μισήσας οἶμαι τὴν αἰετινομένην κατ' αὐτοῦ 30 φλυαρίαν, καὶ τινὲς χάσματι ἀδιαβάτω, τῇ πενίᾳ λέγω, ἑαυτὸν ἡμῶν διετείχισεν, ὡς μήτε ἐκεῖνον πρὸς ἡμᾶς ἐλθεῖν μήτε ἡμᾶς πρὸς ἐκεῖ-

- ρικοί από τούς ἐδῶ μου συμφώνησαν τριάντα τεχνίτες μὲ ἓνα χρυσὸ νόμισμα γιὰ ἔργο τεσσάρων ποδιῶν, μαζί βέβαια μὲ τὸ χρυσὸ νόμισμα καὶ ἡ ὀρισμένη τροφή. Πέτρες ἐμεῖς ἐδῶ δὲν ἔχομε, ἀλλὰ τὸ οἰκοδομήσιμο ὑλικὸ θὰ εἶναι ψημένα πλιθιά καὶ ὄσες πέτρες βρεθοῦν, ὥστε νὰ μὴν ἀναγκάζονται νὰ χάνουν χρόνο τοποθετώντας τὶς πέτρες σὲ ἀρμονικὴ διάταξη μεταξὺ τους. Ξέρω ὅτι στὴν τέχνη καὶ στὴν ἀπαιτήση τῆς ἀμοιβῆς οἱ δικοὶ σας τεχνίτες εἶναι καλύτεροι ἀπὸ τούς ἐδῶ πού ἐκμεταλ-
- 13 λεύονται ἀδίστακτα τὶς ἀνάγκες μας. Ἡ δουλειὰ τῶν πετροπελεκητῶν δὲν περιορίζεται στοὺς ὀχτῶ μόνο κίονες, πού πρέπει νὰ τοὺς ἀναδείξουν καλλωπίζοντάς τους, ἀλλὰ ἀπαιτεῖ σπεῖρες
- 14 τοῦ βωμοῦ καὶ ὀλόγλυφα κιονόκρανα κορινθιακοῦ ρυθμοῦ. Ἡ εἴσοδος θὰ εἶναι ἀπὸ μάρμαρα δουλεμένα μὲ τὸν τρόπο πού πρέπει, καὶ πάνω ἀπὸ αὐτὰ ἐπάνωθουρα μὲ τὶς ἐπιγραφές πού συνηθίζονται, βαλμένα γιὰ νὰ δίνουν ὁμορφιὰ στὴν προβολὴ τοῦ γείσου. Εἶναι φανερό ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ ὑλικά θὰ τὰ προμηθεύσομε ἐμεῖς, ἡ τέχνη θὰ δώσει τὴ μορφή τοῦ ὑλικοῦ. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ καὶ οἱ κίονες τοῦ περιστυλίου, πού δὲ θὰ εἶναι λιγότεροι ἀπὸ σαράντα, κι αὐτοὶ εἶναι ὅπωςδῆποτε δουλειὰ τῶν πελεκητῶν.
- 15 Ἄν ὁ λόγος μου παρουσίασε τὸ ἔργο μὲ ἀκρίβεια, θὰ καταστεῖ δυνατόν στὴν ὀσιότητά σου, διαπιστώνοντας τὴν ἀνάγκη μας, νὰ μᾶς ἐξασφαλίσῃς τὴν ἡσυχία μας σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς τεχνίτες. Ὅταν πρόκειται ὁ τεχνίτης νὰ συμφωνήσῃ μαζί μας, ἃς ἔχομε στὴ διάθεσή μας, ἀν βέβαια εἶναι δυνατό, σαφὴ μέτρο τοῦ ἔργου γιὰ μιὰ ἡμέρα, γιὰ νὰ μὴν περάσῃ ἀνεργὸς τὸν χρόνο τῆς ἐργασίας του καὶ ἐνῶ δὲν ἔχει ἔπειτα νὰ παρουσιάσῃ ἔργο,
- 16 ἀπαιτεῖ ἀπὸ ἐμᾶς μισθὸ σὰ νὰ ἔχει ἐργασθεῖ τόσες μέρες. Ξέρω ὅτι οἱ πολλοὶ θὰ θεωρήσουν ὅτι μικρολογῶ γιὰ τὶς συμφωνίες. Σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ συγχωρήσῃς. Ὁ Μαμωνάς, ἐκεῖνος πού τόσα πολλὰ εἶπαμε ἐναντίον του, τελικὰ πῆρε τὰ μάτια του κι ἔφυγε ἀπὸ μᾶς ὅσο πιὸ μακριὰ γινόταν, ἐπειδὴ νομίζω μίσησε τὴν ἀδιάκοπη φλυαρία πού γίνεται ἐναντίον του καὶ ἀποχωρίστηκε ἀπὸ μᾶς, μ' ἓνα ἀγεφύρωτο χάσμα, ἐννοῶ τὴ φτώχεια, ὥστε οὔτε ἐκεῖνος νὰ ρθεῖ σ' ἐμᾶς οὔτε ἐμεῖς νὰ διαπεραιωθοῦμε σ' ἐκεῖνον. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο θέλω τόσο πολὺ νὰ ἐξασφαλίσω

νον διαπερᾶσαι. Τούτου χάριν περὶ πολλοῦ ποιοῦμαι τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν τεχνιτῶν, ὥστε δυνηθῆναι πρὸς τὴν προκειμένην ἡμᾶς ἐξαρκέσαι σπουδὴν μὴ κωλυθέντας τῇ πενίᾳ, τῷ ἐπαινετῷ καὶ εὐκταίῳ κακῷ.

- 17 Ἄλλὰ τούτοις μὲν τι καὶ παιδιᾶς καταμέμικται· σὺ δέ μοι, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἂν δυνατόν καὶ νενομισμένον ἦ, οὕτω τοῖς ἀνθρώποις συνθέμενος θαρρῶν ἐπάγγειλαι πᾶσιν αὐτοῖς τὴν παρ' ἡμῶν εὐγνωμοσύνην καὶ τὴν τῶν μισθῶν ἀποπλήρωσιν· δώσομεν γὰρ ἀνελλιπῶς τὰ πάντα, τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν σῶν εὐχῶν καὶ ἡμῖν τὴν
10 χεῖρα τῆς εὐλογίας ἀνοίγοντος.

τὴν καλὴ διάθεσιν τῶν τεχνιτῶν, ὥστε νὰ μπορέσομε ν' ἀνταποκριθοῦμε στὸ ἔργο πού μᾶς ἀπασχολεῖ, χωρὶς νὰ ἐμποδιστοῦμε ἀπὸ τὴ φτώχεια, τὸ κακὸ πού ὡστόσο ἀξίζει νὰ τὸ ἐπαινοῦμε καὶ τοῦτο ζητοῦμε μὲ τὴν προσευχή.

Ἄλλὰ αὐτὰ δὲν εἶναι καὶ χωρὶς κάποια παιγνίδια. Ἐσὺ ὁμοίως, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ὅπως εἶναι δυνατὸ καὶ ὅπως συνηθίζεται, ἔτσι συμφώνησε μὲ τοὺς ἀνθρώπους καὶ ὑποσχέσου τους χωρὶς ἐνδοιασμὸ τὴν καλὴ διάθεσιν ἐκ μέρους μας καὶ τὴν πλήρη καταβολὴ τῶν μισθῶν τους. Θὰ τοὺς δώσομε χωρὶς καμιά περικοπὴ ὄλα. Ὁ Θεὸς θ' ἀνοίξει τὸ χέρι του νὰ εὐλογήσῃ κι ἐμᾶς μὲ τίς προσευχάς σου.

ΚΣ'

ΤΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ

1 Πᾶς μὲν ἐπίσκοπος πρᾶγμα δυσγρίπιστον· σὺ δὲ ὄσω παρελή-
λυθας τοὺς ἄλλους λογιότητι, τοσοῦτω μοι καὶ φόβον παρέχεις μὴ
2 ἄρα ἰσχυρῶς ἐνστής πρὸς τὴν αἰτησιν. Ἀλλὰ ἀποθέμενος τὴν εἰς ἀν-
τιλογίαν σοφίαν τὸν μεταδοτικόν, ὧ θαυμάσιε, ζήλωσον τρόπον,
5 κάπειδὴ στρωτήρων δεόμεθα πρὸς τὸ τὸν οἶκον ἐρέψαι (κάμακας δ'
ἂν εἶπεν ἄλλος σοφιστῆς μᾶλλον ἢ χάρακας, ἐγκαλλωπιζόμενος τοῖς
ρηματίοις μᾶλλον ἢπερ τῆς χρείας γινόμενος), νεῦσον πολλῶν ἑκα-
τοντάδων δόσιν. Σὺ μὲν γὰρ κἂν ἐκ τοῦ παραδείσου τεμεῖν βου-
ληθῆς, δύναμιν ἔχεις· ἐγὼ δέ, εἰ μὴ σὺ δοίης, ὕπαιθρος διαχειμάσω.
10 Μεγαλοψύχησον οὖν, ὧ θαυμάσιε, γράμμα ἐπιθείς πρὸς τὸν Ὀση-
νων πρεσβύτερον τὴν δόσιν κελεῶν.

**ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΟΦΙΣΤΗ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΓΡΗΓΟΡΙΟ**

- 1 Κάθε επίσκοπος είναι ὃν πού δέν πιάνεται στα δίχτυα. Ἐσύ
 ὅμως ὅσο ξεπέρασες τοὺς ἄλλους στὴ λογιосύνη, τόσο μοῦ
 προκαλεῖς καὶ φόβο, μήπως ἀντισταθεῖς ἔντονα στὴν αἴτησή
 2 μου. Ἄλλὰ βάζοντας κατὰ μέρος τὴ σοφία σου στὴν ἀντιλογία,
 μιμήσου, φίλε θαυμάσιε, τὸν μεταδοτικὸ τρόπο, κι ἐπειδὴ ἔχομε
 ἀνάγκη ἀπὸ σανίδια γιὰ νὰ σκεπάσομε τὸ κτήριο (ἄλλος σοφι-
 στῆς θὰ ἔλεγε κάμακες ἢ χέρια, κάνοντας ἐπίδειξη λέξεων μᾶλ-
 λον κι ὄχι ἀνταποκρινόμενος στὸ χρειαζόμενο), δέξου νὰ μᾶς
 δῶσεις πολλές ἑκατοστές. Ἐσύ, κι ἀπὸ τὸν παράδεισο ἀκόμα νὰ
 θελήσεις νὰ ὑλοτομήσεις, ἔχεις τὴ δύναμη. Ἐγώ, ἂν δέν μᾶς
 δώσεις ἐσύ, θὰ ξεχειμωνιάσω στὸ ὑπαιθρο. Δεῖξε λοιπὸν μεγα-
 λοψυχία, θαυμάσιε φίλε, γράφοντας ἐπιστολὴ στὸν πρεσβύτερο
 τῶν Ὀσιηῶν¹ καὶ δίνοντάς του ἐντολὴ νὰ μᾶς τὰ παραδώσει.

1. Τὰ Ὀσιανὰ ἦταν ὁ πρῶτος σταθμὸς ἀπὸ τὴ Νύσσα πρὸς τὴν Καισάρεια.

ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΟΦΙΣΤΗΝ

1 Εἰ τὸ κερδαίνειν γριπίζειν λέγεται καὶ ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν
ἢ λέξις ἦν ἐκ τῶν Πλάτωνος ἀδύτων ἢ σοφιστικὴ σου ἡμῖν προχει-
ρίσατο δύναμις, σκόπησον, ὦ θαυμάσιε, τίς ἐστὶ μᾶλλον ἀγρίπιστος,
ἡμεῖς οἱ οὕτως εὐκόλως ἀποχαρακούμενοι δι' ἐπιστολιμαίας δυνά-
5 μεως, ἢ τὸ τῶν σοφιστῶν γένος, οἷς τέχνη τὸ τελωνεῖν τοὺς λόγους
2 ἐστὶ. Τίς γὰρ τῶν ἐπισκόπων τοὺς λόγους ἐφορολόγησε; Τίς τοὺς
μαθητευομένους μισθοφόρους ἐποίησε; Τούτῳ δὲ οἱ σοφισταὶ καλ-
λωπίζονται, ὧνιον προτιθέντες τὴν ἑαυτῶν σοφίαν ὥσπερ οἱ τοῦ
3 μέλιτος ἐψηταὶ τὰ μελίπηκτα. Ὅραξ ὅσα ποιεῖ τῇ ἀπορρήτῳ σου καὶ
10 μουσικῇ τῶν λόγων δυνάμει, ὅς γε κάμει τὸν γέροντα ὑποσκιρτᾶν
παρεκίνησας καὶ τοὺς ἀπείρους τῆς ὀρχήσεως ὑποκινεῖς πρὸς τὴν
δρῆσιν;

4 Ἐγὼ δὲ σοὶ τῷ κατὰ τὰς μελέτας τοῖς Μηδικοῖς ἐμπομπεύοντι
ἰσαριθμούς τοῖς ἐν Θερμοπύλαις ἀγωνιζομένοις στρατιώταις
15 στρωτῆρας δοθῆναι προσέταξα, πάντας εὐμήκεις καὶ κατὰ τὸν σὸν
Ὅμηρον δολιχοσκίους—οὓς μοι σώους ὁ ἱερὸς δεῖνα ἀποκαταστή-
σειν κατεπηγγεῖλατο, λέγων μὴ μυρίους μηδὲ δισμυρίους στρωτῆ-
ρας, ἀλλὰ τοσοῦτους, ὅσους τῷ τε αἰτηθέντι χρῆσθαι καὶ τῷ λαβόν-
τι εὐχερὲς ἀποδοῦναι.

ΑΝΤΙΓΡΑΦΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΟΦΙΣΤΗ

- 1 Ἄν τὸ κερδίζω λέγεται γριπίζω (=ψαρεύω) καὶ ἔχει τὴ σημασία ἢ λέξις ποῦ ἡ σοφιστικὴ σου δύναμη πῆρε καὶ μᾶς παρέδωσε ἀπὸ τὰ ἄδυτα τοῦ Πλάτωνα, ἐξέτασε, θαυμάσιε ἀνθρώπε, ποιὸς εἶναι πιὸ ἀφιλοκερδής, ἐμεῖς ποῦ τόσο εὐκολα, μὲ τὴ δύναμη τῆς ἐπιστολῆς, στρώνομε τὰ καθρόνια, ἢ τὸ γένος τῶν σοφιστῶν ποῦ ἡ τέχνη τους εἶναι νὰ ἐμπορεύονται τοὺς λόγους.
- 2 Ποιὸς ἐπίσκοπος φορολόγησε τοὺς λόγους; Ποιὸς ἔκανε τοὺς μαθητὲς του μισθωτοὺς; Ἐνῶ οἱ σοφιστὲς ἀλαζονεύονται γι' αὐτό, ὅτι ἔκαναν τὴ σοφία τους ἐμπόρευμα, ὅπως τῖς μυλόπιττες
- 3 αὐτοὶ ποῦ δουλεύουν μὲ τὸ μέλι. Βλέπεις τὸ κάνεις μὲ τὴν ἀνείπωτη καὶ μουσικὴ δύναμη τῶν λόγων σου· ἀκόμα καὶ ἐμένα τὸ γέροντά μὲ ἔκανες ν' ἀναπηδῶ καὶ ὑποκινεῖς νὰ χορέψουν ὄσους δὲν ἔχουν ἰδέα ἀπὸ χορό;
- 4 Ἐγὼ ἀπὸ ἐσένα, ποῦ θριαμβολογεῖς γιὰ τῖς μελέτες σου γύρω ἀπὸ τὰ Μηδικά, ζήτησα νὰ μοῦ στείλεις καθρόνια ἰσάριθμα μὲ τοὺς πολεμιστὲς τῶν Θερμοπυλῶν, ἀρκετὰ μακριά, κατὰ τὸν Ὅμηρο 'δολιχόσκια' (τὰ ὁποῖα ὁ ἱερὸς τάδε μὲ διαβεβαίωσε ὅτι θὰ μοῦ τὰ συμπληρώσει). Δὲ σοῦ εἶπε οὔτε δέκα οὔτε εἴκοσι χιλιάδες καθρόνια ἀλλὰ τόσα ὅσα κι αὐτὸς ποῦ τοῦ ζητήσαμε νὰ δανείσει κι αὐτὸς ποῦ θὰ τὰ λάβει νὰ τὰ ἀποδώσει εὐκολα.

1. Ὁ Γρηγόριος ἐσφαλμένα νομίζει ὅτι ἡ λέξις αὐτῆς προέρχεται ἀπὸ τὸν Πλάτωνα.

1 Οἱ πρὸς τὸ ρόδον ἔχοντες ὡς τοὺς φιλοκάλους εἰκόσ, οὐδὲ τὰς
 ἀκάνθας ὧν τὸ ἄνθος ἐκφύεται δυσχεραίνουσιν· καὶ τινος ἤκουσα
 τοιοῦτό τι περὶ αὐτῶν παίζοντος ἢ τάχα που καὶ σπουδάζοντος, ὅτι
 καθάπερ ἐρωτικά τινα κνίσματα τοῖς ἐρασταῖς τοῦ ἄνθους ἢ φύσις
 5 τὰς λεπτὰς ἐκείνας ἀκάνθας προσέφυσεν, εἰς μείζονα πόθον τοῖς
 2 ἀπλήκτοις κέντροις τοὺς δρεπομένους ὑπερβηθίζουσα. Ἀλλὰ τί μοι
 βούλεται τοῖς γράμμασι τὸ ρόδον ἐπεισαγόμενον; Πάντως οὐδὲν δεῖ
 σε παρ' ἡμῶν διδαχθῆναι τῆς ἐπιστολῆς μεμνημένον τῆς σῆς, ἢ τὸ
 μὲν ἄνθος εἶχε τοῦ λόγου τοῦ σοῦ, ὅλον ἡμῖν τὸ ἔαρ τῆς εὐγλωττίας
 10 διαπετάσασα, μέμψεσι δὲ τισι καὶ ἐγκλήμασι καθ' ἡμῶν ἐξηκάνθω-
 3 το. Ἀλλ' ἔμοι τῶν σῶν λόγων καθ' ἡδονὴν ἐστὶ καὶ ἡ ἄκανθα πρὸς
 μείζονα πόθον τῆς φιλίας ἐκκαίουσα· ὥστε γράφε καὶ συνεχῶς γρά-
 φε, ὅπως ἂν ἦ σοι φίλον τοῦτο ποιεῖν, εἴτε σεμνύνων, καθὼς ἐστὶ
 σοι σύνηθες, εἴτε καὶ ὑποκνίζων τῶν μέμψεων.

4 Μελήσει δὲ πάντως ἡμῖν τοῦ μηδέποτε σοι τῆς εὐλόγου μέμψε-
 ως τὰς ἀφορμὰς παρασχεῖν, ὥσπερ οὐδὲ νῦν παρεσχῆκαμεν, πρὸ
 τῆς ἐπὶ τὴν Ἐφῶν ἀποδημίας πάντα καταπραξάμενοι ὅσα σοί τε κα-
 ταθύμια ἦν καὶ παρ' ἡμῶν ὠφείλετο τῷ δικαίῳ· καὶ τούτου μάρτυς
 ὁ αἰδεσιμώτατος καὶ κοινὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Εὐάγριος (ὃς ὁμοῦ τε τὴν
 20 ἐπιστολὴν ὤρεξε ταύτην καὶ πάντα παρὰ τῶν σῶν ἐδιδάχθη· παρόν-
 τες γὰρ ἔτυχον), τῆς τε ἡμετέρας ὑπὲρ τοῦ δικαίου σπουδῆς τῶν τε
 οἰκονομούντων τὰ σὰ τῆς ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις εὐχαριστίας.

- 1 "Οποιοι ἀγαποῦν τὸ τριαντάφυλλο, ὅπως εἶναι φυσικὸ γιὰ τοὺς φίλους τοῦ ὠραίου, δὲ δυσανασχετοῦν οὔτε γιὰ τὰ ἀγκάθια ἀπὸ ὅπου βλαστάνει τὸ ἄνθος. Κι ἄκουσε κάτι τέτοιο γι' αὐτοὺς ἀπὸ ἕναν ποὺ ἐπαιζε ἢ ἴσως ποὺ μιλοῦσε καὶ σοβαρά· ἡ φύση ἔκανε νὰ φυτρώσουν αὐτὰ τὰ λεπτὰ ἀγκάθια σὰν ἐρωτικὰ ἐρεθίσματα στοὺς ἐραστὲς τοῦ ἄνθους, ἐρεθίζοντας αὐτοὺς ποὺ τὰ κόβουν καὶ δημιουργώντας μεγαλύτερο πόθο μὲ τὰ μυτερά τους
- 2 κεντριά. Ἄλλὰ τί θέλω καὶ ἀναφέρω στὸ γράμμα μου τὸ τριαντάφυλλο; Πάντως δὲ χρειάζεται νὰ διδαχτεῖς τίποτε ἀπὸ μένα, ἂν θυμᾶσαι τὴν ἐπιστολὴ σου, ποὺ εἶχε τὸ ἄνθος τοῦ λόγου σου κι ἄπλωσε μπροστά μας ὅλη τὴν ἀνοιξη τῆς εὐγλωττίας σου, εἶχε ὁμως καὶ κάποια ἀγκάθια ἐναντίον μας, κάποιες μέμψεις
- 3 καὶ κατηγορίες. Ἄλλὰ ἐμένα μ' εὐχαριστοῦν καὶ τ' ἀγκάθια τῶν λόγων σου ποὺ μοῦ ἀνάβουν τὸν πόθο μεγαλύτερης φιλίας. Γράφε λοιπόν, γράφε συνεχῶς, ὅπως σ' εὐχαριστεῖ νὰ τὸ κάνεις αὐτό, εἴτε ἐπαινώντας με, ὅπως κάνεις συνήθως, εἴτε καὶ ἐρεθίζοντάς με μὲ τοὺς λόγους σου.
- 4 Πάντως ἡ φροντίδα μου θὰ εἶναι νὰ μὴ σοῦ δώσω ποτὲ ἀφορμὴ γιὰ εὐλογία μέμψη, ὅπως δὲ σοῦ ἔδωσα καὶ τώρα προτοῦ ταξιδέσω στὴν Ἀνατολή, κάνοντας ὅλα ὅσα ἐπιθυμοῦσε ἡ ψυχὴ σου κι ἦταν ἐκ μέρους μου δίκαιες ὀφειλές. Σ' αὐτὸ μάρτυρας εἶναι ὁ πανσέβαστος καὶ κοινὸς ἀδελφός μας Εὐάγριος, ποὺ καὶ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ ἔφερε καὶ συνάμα ἔμαθε τὰ πάντα ἀπὸ τοὺς δικούς σου· ἔτυχε νὰ εἶναι ἐκεῖ μάρτυρας, καὶ τοῦ δικοῦ μου ζήλου γιὰ τὸ δίκαιο καὶ τῶν εὐχαριστιῶν γιὰ ὅσα ἐγιναν ἐκείνων ποὺ διευθύνουν τίς ὑποθέσεις σου.

ΤΩΙ ΑΔΕΛΦΩΙ ΑΥΤΟΥ ΠΕΤΡΩΙ ΕΠΙΣΚΟΠΩΙ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ

1 Μόλις ἐπιτυχῶν βραχείας σχολῆς τῇ τε τοῦ σώματος θεραπείᾳ
 προσσχέιν ἠδυνήθην μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀρμενίας ἐπάνοδον καὶ συνα-
 γαγεῖν τὰ σχιδάρια τὰ πρὸς Εὐνόμιον κατὰ συμβουλήν τῆς σῆς συνέ-
 σεως ὑπηγορευμένα· ὥστε μοι λοιπὸν εἰς λόγου σύνταξιν ἐναρμο-
 2 σθῆναι τὸν πόνον καὶ πυκτίον ἤδη γεγενῆσθαι τὸν λόγον. Γέγραπται
 δέ μοι οὐ πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς λόγους· οὐδὲ γὰρ ἐπέτυχον τοσαύ-
 της σχολῆς, τοῦ χρήσαντός μοι τὸ τῆς αἰρέσεως βιβλίον κατὰ πολ-
 λὴν ἀπειροκαλίαν εὐθὺς ἀνακαλεσαμένου πρὸς ἑαυτὸν καὶ οὔτε με-
 ταγράψασθαι οὔτε κατὰ σχολὴν ἐνδιατρίψαι ποιήσαντος· ἐν ἡμέραις
 10 γὰρ ἑπτακαίδεκα μόναίς σχολάσας, οὐχ οἷός τε ἤμην ἐν οὕτως ὀλίγῳ
 3 τῷ χρόνῳ πρὸς ἀμφοτέρους ἀρκέσαι τοὺς λόγους. Πολλάκις δὲ
 παρὰ πολλῶν ἐνοχληθεὶς ἀνθρώπων τῶν τινα ζῆλον ὑπὲρ τῆς ἀλη-
 θείας ἐχόντων διὰ τὸ περιτεθρυλῆσθαι οὐκ οἶδα ὅπως τὸ πεπονη-
 σθαι ἡμῖν πρὸς τὴν βλασφημίαν ἀντίρρησιν, καλῶς ἔχειν ᾤηθην πρὸ
 15 πάντων τῇ σῇ συνέσει περὶ τούτων συμβούλῳ χρήσασθαι, εἴτε χρῆ
 καταπιστεῦσαι ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς, εἴτε τι καὶ ἄλλο βουλευσα-
 σθαι.

4 Ὁ δέ μοι τὴν ἀμφιβολίαν ποιεῖ, τοῦτό ἐστιν· ἐπειδὴ κατ' αὐτὴν
 τοῦ ἀγίου Βασιλείου τὴν κοίμησιν τὸν τοῦ Εὐνομίου λόγον ὑπεδεξά-
 20 μην, ἐτι τῆς καρδιάς περιζούσης τῷ πάθει καὶ πρὸς τὴν κοινὴν τῶν
 ἐκκλησιῶν συμφορὰν ὑπεραλγούσης, γέγραπτο δὲ τῷ Εὐνομίῳ οὐχ
 ὄσα μόνον τοῦ καθ' ἑαυτὸν δόγματος ἔχειν ἐδόκει τὴν σύστασιν, ἀλλ'
 ἢ πλείων αὐτοῦ σπουδὴ περὶ τὰς λοιδορίας ἦν, ἃς κατὰ τοῦ πατρὸς
 ἡμῶν φιλοπόνως συνέγραψεν, τούτου ἕνεκεν ὑποτραχυνθεὶς ἐκ τῶν
 25 ἐφ' ὕβρει παρ' αὐτοῦ ρηθέντων ἔστιν ὅπου θυμὸν τινα κατὰ τοῦ συγ-
 5 γραφέως καὶ φλεγμονὴν καρδιάς ἐνεδειξάμην. Ἐπεὶ οὖν ἄλλα ἴσως

ΣΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟ ΤΟΥ ΠΕΤΡΟ, ΕΠΙΣΚΟΠΟ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ

- 1 Μόλις βρήκα λίγο καιρό μπόρεσα να κοιτάξω λίγο και τη
θεραπεία του σώματός μου μετά την επιστροφή μου από την
'Αρμενία και να συγκεντρώσω τις σκόρπιες σημειώσεις προς τον
Ευνόμιο που είχα, όπως με είχε συμβουλέψει ή σύνεσή
σου· ώστε να συναρμόσω τα γραφτά μου για τη σύνταξη ενός
2 λόγου και ο λόγος να γίνει πια βιβλίο. Με το γραπτό μου δεν
άπάντησα και στους δύο λόγους του· ούτε και βρήκα τόσο χρό-
νο, επειδή αυτός που μου δάνεισε το βιβλίο της αίρεσης με
πολλή αγένεια ζήτησε να του το επιστρέψω άμέσως κι ούτε να
το αντιγράψω μ' άφησε ούτε να το μελετήσω με την άνεσή μου.
Δέκα επτά μέρες όλες όλες διέθετα και δεν μπορούσα βέβαια
σε τόσο λίγες μέρες να επαρκέσω και για τα δύο αυτά πράγ-
3 ματα. Κι επειδή πολλές φορές πολλοί άνθρωποι που είχαν κά-
ποιο ζήλο για την αλήθεια μ' ενόχλησαν, δεν ξέρω πώς διαδόθη-
κε ότι έχω γράψει αντιρρητικό κατά της βλασφημίας, νόμισα
καλό πριν από όλα να συμβουλευτώ τη σύνεσή σου, αν πρέπει να
τον έμπιστευτώ στους πολλούς ή να σκεφτώ τίποτε άλλο.
- 4 Αυτό που με κάνει να διστάζω είναι τούτο. 'Επειδή ο λόγος
του Ευνομίου ήρθε στα χέρια μου ακριβώς κατά την κοίμηση
του αγίου Βασιλείου και ή καρδιά μου καιγόταν ακόμα από τον
πόνο και υπέφερε φοβερά για την κοινή συμφορά των εκκλη-
σιών και ο Ευνόμιος δεν είχε γράψει μόνο όσα νόμιζε πως συνι-
στούσαν τη διδασκαλία του, αλλά ο μεγαλύτερος ζήλος του
στρεφόταν στις κατηγορίες που συνέγραψε φιλόπονα κατά του
πατέρα μας, γι' αυτό θυμωμένος λίγο από τα ύβριστικά του λό-
για έδειξα σε μερικά σημεία το θυμό μου κατά του συγγραφέα
5 και τον έρεθισμό της καρδιάς μου. 'Επειδή λοιπόν ίσως άλλα

ἡμῖν οἱ πολλοὶ συνεγνώκασιν, ὅτι πρὸς τὸ ὑπομένειν τοὺς ἀτάκτως καθ' ἡμῶν θρασυνομένους ἐπιτηδεῖως ἔχομεν, ὡς ἔστι δυνατὸν ἐκ τῆς τοῦ ἀγίου ἐκείνου διδασκαλίας ἀσκήσαντες ἐν τῷ ἤθει τὸ μέτριον, δέδοικα μὴ ἐκ τῶν πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἡμῖν γεγραμμένων νε-
5 οφανεῖς τινες τοῖς ἐντυγχάνουσι δόξωμεν, ὡς εὐκόλως πρὸς τὰς τῶν
6 ὕβριστῶν λοιδορίας ἐκτραχυνόμενοι. Ἡ τάχα παραιτήσεται ἡμᾶς πρὸς τὸ μὴ δοκεῖν εἶναι τοιούτους τὸ μὴ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν ἀλλ' ὑπὲρ τῶν κατὰ τοῦ πατρὸς εἰρημένων ὀργίζεσθαι· ἐν γὰρ τοῖς τοιούτοις τάχα τὸ μετριάζειν τοῦ χαλεπαίνειν ἐστὶν ἀσυγγνωστότερον.

7 Εἰ δὲ τὰ πρῶτα τοῦ λόγου ἐξαγώνιά πως εἶναι δοκεῖ, λογίζομαι τὸν κρίνειν ἐπεσκεμμένον ἀποδέξασθαι ἂν τὴν τοιαύτην περὶ τὸν λόγον οἰκονομίαν. Οὐτε γὰρ ἀσυνηγόρητον ἔδει παρεθῆναι τὴν τοῦ μεγάλου ὑπόληψιν ταῖς τοῦ ἀντιδίκου βλασφημίαις σπαρασσομένην, οὔτε πάντη καταμινύειν τῷ λόγῳ σποράδην παρενείροντα τὴν περὶ
8 τούτου μάχην. Ἄλλως δὲ τῷ ἀκριβῶς λογιζομένῳ καὶ ταῦτα μέρη τῶν ἀγώνων ἐστίν· ἐπειδὴ γὰρ εἰς δύο σκοποὺς καὶ ὁ τοῦ ἐναντίου λόγος μεμέρισται, εἷς τε τὰς καθ' ἡμῶν διαβολὰς καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ ὑγιαίνοντος δόγματος, ἔδει πρὸς ἑκάτερα καὶ τὸν ἡμέτερον ἀντιταχθῆναι λόγον. Σαφηνείας δὲ χάριν καὶ τοῦ μὴ διακοπῆναι τὸν
20 εἰρμὸν τῶν κατὰ τὸ δόγμα ζητουμένων ταῖς παρενθήκαις τῶν πρὸς τὰς παρ' αὐτοῦ διαβολὰς λεγομένων, ἀναγκαίως εἰς δύο τεμόντες τὴν πραγματείαν κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ τὴν ἀπολογίαν τῶν ἐπιφερομένων ἡμῖν ἡσχολήθημεν, μετὰ ταῦτα δὲ τοῖς κατὰ τοῦ δόγματος εἰρη-
9 μένοις κατὰ τὸ δυνατὸν συνεπλάκημεν. Ἐχει δὲ ὁ λόγος οὐ μόνον
25 ἀνατροπὴν τῶν αἰρετικῶν ὑπολήψεων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν καὶ ἐκθεσιν τῶν ἡμετέρων δογμάτων· αἰσχρὸν γὰρ εἶναι καὶ παντάπασι ἀγεννὲς ὑπελάβομεν, τῶν ἐχθρῶν οὐκ ἐπικρυπτομένων τὴν ἀτοπίαν, ἡμᾶς μὴ ἐμπαρρησιάζεσθαι τῇ ἀληθείᾳ.

10 Ἐρρωμένον σε ψυχῇ καὶ σώματι φυλάσσοι ὁ Κύριος τῇ Ἐκ-
30 κλησίᾳ.

μοῦ συγχώρησαν οἱ πολλοί, ἐπειδὴ μπορῶ καὶ ὑπομένω ὄσους δείχνουν ἄκοσμο θράσος ἐναντίον μου, καὶ ἐπειδὴ εἶναι δυνατὸ νὰ ἀσκήθῃκα στὴ μετριοπάθεια ἀπὸ τὴ διδασκαλία ἐκείνου τοῦ ἁγίου ἀνθρώπου, φοβήθῃκα μήπως ἀπὸ ὅσα γράφω κατὰ τοῦ ἀντιπάλου μας φανῶ στοὺς ἀναγνῶστες μου σὰν κάποιος πρωτόβγαλτος, ἀφοῦ θυμῶνω εὐκολα μὲ τὶς κατηγορίες τῶν
6 ὑβριστῶν. Πιθανῶς θὰ δικαιολογηθῶ ὅτι δὲν εἶμαι τέτοιος ἀπὸ τὸ ὅτι δὲ θυμῶνω γιὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μου, ἀλλὰ γιὰ ὅσα ἐκτοξεύθηκαν κατὰ τοῦ πατέρα μας. Στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἴσως ἡ μετριοπάθεια εἶναι πιὸ ἀσυγχώρητη ἀπὸ τὸ θυμό.

7 Ἄν οἱ ἀρχές τοῦ λόγου μου φαίνονται πὼς εἶναι κάπως ἔξω ἀπὸ τὰ θέμα, στοχάζομαι ὅτι αὐτὸς ποὺ ἔχει ὑπόψη του νὰ κρίνει θὰ δεχτεῖ αὐτὴ τὴν οἰκονομία τοῦ λόγου. Δὲν ἔπρεπε ν' ἀφεθεῖ ἀνυπεράσπιστη ἢ ὑπόληψη τοῦ μεγάλου νὰ τὴν κατασπαράζουν οἱ βλασφημίες τοῦ ἀντιδίκου, οὔτε νὰ ἀναμιγνύω πα-
8 ντοῦ παρεμβάλλοντας σποραδικὰ τὴ μάχη γι' αὐτόν. Ἐξάλλου γι' αὐτόν ποὺ σκέπτεται σωστὰ εἶναι καὶ τοῦτα τὰ μέρη τῶν ἀγώνων. Ἐπειδὴ καὶ ὁ λόγος τοῦ ἀντιπάλου σχίζεται σὲ δύο στόχους, τόσο στὴν προσωπικὴ μου κατασυκοφάντηση, ὅσο καὶ στὴν καταδίκη τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἔπρεπε καὶ ὁ δικός μου λόγος ν' ἀντιταχθεῖ καὶ σ' αὐτὰ τὰ δύο. Γιὰ λόγους σαφήνειας καὶ γιὰ νὰ μὴ διακοπεῖ ὁ εἰρμὸς τῆς σχετικῆς μὲ τὸ δόγμα συζήτησης μὲ τὶς παρεμβολές τῶν ἀποκρίσεων μου στὶς διαβολές του, χάρισα ὑποχρεωτικὰ σὲ δύο τὴν ἐργασία μου καὶ ἀσχολή-
9 θῃκα πρῶτα μὲ τὴν ἀπόκριση ὄσων μοῦ ἐκτοξεύει κι ἔπειτα ἀγωνίστηκα κατὰ τὴ δύναμή μου ἐναντία σὲ ὅσα κατηγορεῖ τὴν πίστη μας. Γιατὶ ὁ λόγος μου δὲν περιέχει μόνον ἀνατροπὴ τῶν αἰρετικῶν ἀπόψεων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλία καὶ ἐκθεση τῶν δογμάτων τῆς πίστεως μας. Θεώρησα πὼς εἶναι ντροπὴ καὶ ὀλοκληρωτικὴ δειλία νὰ μὴν κρύβουν οἱ ἐχθροί μας τὴν ἀνοησία τους κι ἐμεῖς νὰ μὴν ὁμολογοῦμε μὲ παρρησία τὴν ἀλήθεια.

10 Εἶθε νὰ σὲ φυλάει ὁ Κύριος ὑγιὴ στὴν ψυχὴ καὶ στὸ σῶμα γιὰ χάρη τῆς Ἐκκλησίας.

**ΠΕΤΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ ΝΥΣΣΗΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΝ**

**Τῷ θεοσεβαστάτῳ ἀδελφῷ Γρηγορίῳ Πέτρος
ἐν Κυρίῳ χαίρειν.**

- 1 Ἐντυχὼν τοῖς γράμμασι τῆς ὁσιότητός σου καὶ κατανοήσας ἐν
τῷ κατὰ τῆς αἵρεσεως λόγῳ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ
ἀγίου πατρὸς ἡμῶν ζῆλον, οὐ τῆς σῆς δυνάμεως ἔργον εἶναι τὸν λό-
γον ᾤθηται, ἀλλὰ τοῦ τὴν ἀλήθειαν ἐν τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις λαλεῖσθαι
2 οἰκονομήσαντος· ὡσπερ δὲ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας συνηγορίαν αὐτῷ
τῷ Πνεύματι τῆς ἀληθείας ἀναθεῖναι καλῶς ἔχειν φημί, οὕτω μοι
δοκεῖ δεῖν καὶ τὴν κατὰ τῆς ὑγιαίνουσας πίστεως σπουδὴν οὐκ εἰς
3 Εὐνόμιον ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἀναφέρειν τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους. Καὶ
ἔοικεν ὁ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ὁ ἐν ἐκείνῳ φθεγξάμενος καθ'
10 ἑαυτοῦ σπουδαίως ἠκονηκέναι τὸ ξίφος· εἰ γὰρ μὴ ἐκεῖνος τοσοῦτον
κατὰ τῆς ἀληθείας ἀπεθρασύνετο, οὐδεὶς ἂν σε πρὸς συνηγορίαν
τῶν τῆς εὐσεβείας δογμάτων ἐκίνησεν· «ὁ οὖν δρασσόμενος τοὺς
σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν» ἔδωκεν αὐτοῖς, ὡς ἂν μάλιστα τὸ
σαθρὸν τε καὶ ἀσύστατον τοῦ δόγματος αὐτῶν διελεγχθεῖη, καὶ
15 φρυδάσθαι κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὰ κενὰ μελετῆσαι διὰ τῆς κενῆς
ταύτης λογογραφίας.
- 4 Ἐπειδὴ τοίνυν «ὁ ἐναρξάμενος ἔργον ἀγαθὸν ἐπιτελέσει», μὴ
ἀποκάμης ὑπηρετῶν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος, μηδὲ ἡμιτελῆ
ποιήσης τὴν ἀριστείαν τῶν κατὰ τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ στρατεο-

1. Πράξ. 4,29.
2. Τίτ. 2,2.
3. Ἰω. 8,44.

ΤΟΥ ΠΕΤΡΟΥ, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟ ΝΥΣΣΗΣ ΤΟΝ ΑΔΕΛΦΟ ΤΟΥ

Στὸ θεοσεβέστατο ἀδελφὸ μου Γρηγόριο ὁ Πέτρος.

Σὲ χαιρετῶ στὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου.

- 1 Διάβασα τὸ γράμμα τῆς ὀσιότητάς σου καὶ κατανοώντας
στὸ λόγο σου κατὰ τῆς αἰρέσεως τὸ ζῆλο σου γιὰ τὴν ἀλήθεια
καὶ γιὰ τὸν ἅγιο πατέρα μας, σκέφτηκα ὅτι δὲν εἶναι ἔργο τῆς
δικῆς σου δύναμης, ἀλλ' Ἐκείνου ποὺ οἰκονόμησε νὰ λαλεῖται ἡ
2 ἀλήθεια μὲ τοὺς λόγους τῶν δούλων του¹. Κι ὅπως λέγω ὅτι εἶ-
ναι σωστὸ νὰ ἀναθέσωμε τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἀλήθειας στὸ ἴδιο
τὸ Πνεῦμα τῆς ἀλήθειας, ἔτσι μοῦ φαίνεται πὼς πρέπει καὶ τὴν
ὀρμὴ κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως² νὰ μὴν τὴν ἀποδώσωμε στὸν Εὐ-
3 νόμιο, ἀλλὰ στὸν ἴδιο τὸν πατέρα τοῦ ψεύδους. Καὶ φαίνεται αὐ-
τὸς ὁ ἀνθρωποκτόνος ἀνέκαθεν³ ποὺ μίλησε μὲ τὸ στόμα τοῦ
Εὐνομίου ὅτι ἀκόνησε πρόθυμα τὸ ξίφος του ἐναντίον τοῦ ἑαυ-
τοῦ του. Γιατί, ἂν ἐκεῖνος δὲν ἔδειχνε τόσο θράσος κατὰ τῆς
ἀλήθειας, κανένας δὲ θὰ σὲ παρακινοῦσε στὴν ὑπεράσπιση τῆς
ὀρθῆς πίστεως. «Αὐτὸς λοιπὸν ποὺ πιάνει τοὺς σοφοὺς στὴν ἴδια
τους τὴν πανουργία»⁴ παραχώρηε γι' αὐτοὺς νὰ ἐλεγχθεῖ πέρα
γιὰ πέρα ἢ σαθρότητα καὶ ἡ ἀβασιμότητα τοῦ δόγματός τους καὶ
νὰ φρυάξουν κατὰ τῆς ἀλήθειας καὶ νὰ ἐπιχειρήσουν μάταια⁵
πράγματα μὲ τὴ μάταιη αὐτὴ λογογραφία.
- 4 Ἐπειδὴ λοιπὸν «Αὐτὸς ποὺ ἄρχισε τὸ ἀγαθὸ ἔργο θὰ τὸ
ὀλοκληρώσῃ»⁶ μὴν ἀποκάμεις νὰ ὑπηρετεῖς τὸ κραταῖο Πνεῦμα
καὶ μὴν ἀφήσεις ἡμιτελὴ τὴν ἀριστεία σου κατὰ τῶν ἀντιστρα-

4. Α' Κορ. 3,19.

5. Πράξ. 4,25. (Ψαλμ. 2,1).

6. Φιλ. 1,6.

μένων, ἀλλὰ μίμησαι τὸν γνήσιόν σου πατέρα, ὃς κατὰ τὸν ζηλωτὴν Φινεὲς τῇ μιᾷ πληγῇ τοῦ ἐλέγχου τὸν μαθητὴν τῷ διδασκάλῳ συναπεκέντησεν· οὕτω καὶ σὺ εὐτόνως τῇ χειρὶ τοῦ λόγου δι' ἀμφοτέρων τῶν αἰρετικῶν βιβλίων ὥσον τὴν τοῦ Πνεύματος μάχαιραν, ἵνα μὴ 5 τὴν κεφαλὴν συντεθλασμένος ὁ ὄφεις κατὰ τὴν οὐρὰν περισπαίρων τοὺς ἀκεραιότερους φοβῆ· τῶν γὰρ πρώτων τοῦ λόγου ἀναιρεθέντων, εἰς τὸ τελευταῖον ἀνεξέταστον ἀφεθῆ, ἰσχύν τινα κατὰ τῆς ἀλη- 5 θείας ἔχειν παρὰ τοῖς πολλοῖς νομισθήσεται. Ὁ δὲ ἐμφαινόμενος τῷ λόγῳ θυμὸς τὴν τοῦ ἁλατος χάριν τοῖς τῆς ψυχῆς αἰσθητηρίοις πα- 10 ρέχεται· ὡς γὰρ οὐ βρωθήσεται κατὰ τὸν Ἰὼβ ἄρτος ἀνευ ἁλός, οὕτως ἄπληκτος ἂν ᾖ καὶ ἀκίνητος εἰς ἐπιθυμίαν ὁ λόγος μὴ τοῖς ἀμυκτικωτέροις τῶν τοῦ Θεοῦ ρημάτων ἐφθονόμενος.

6 **Θάρσει** τοίνυν ὡς καλὸν ὑπόδειγμα τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ γενόμενος, διδάσκων ὅπως χρῆ τοὺς εὐγνώμονας παῖδας πρὸς τοὺς ἀγα- 15 θοὺς ἔχειν πατέρας. Εἰ μὲν γὰρ περιόντος ἔτι τῇ ἀνθρωπίνῃ ζωῇ τοῦ ἀγίου τὴν τοιαύτην ἐπεδείκνυσο κατὰ τῶν ἀποθρασυνομένων εἰς τὴν ὑπόληψιν ἐκείνου σπουδῆν, οὐκ ἂν ἴσως διέφυγες τὴν τοῦ δοκεῖν κόλαξ τις εἶναι διαβολὴν· νυνὶ δὲ τὸ γνήσιον καὶ ἀληθὲς τῆς ψυχῆς, ὅπως ἔχεις εὐνοίας περὶ ἐκεῖνον τὸν διὰ τῶν πνευματικῶν σε ὠδί- 20 νων εἰς φῶς ἀγαγόντα, ἢ περὶ τὸν κατοιχόμενον σπουδῆ καὶ ἢ κατὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἀγανάκτησις σαφῶς ἐπιδείκνυσιν.

Ἐρρωσο.

τευόμενων στη δόξα του Χριστού, αλλά μιμήσου τὸν γνήσιο πατέρα σου, πού, ὅπως ὁ ζηλωτῆς Φινεές⁷, μὲ ἓνα ἐλεγκτικὸ λόγισμα διαπέρασε μαζί μὲ τὸ δάσκαλο καὶ τὸ μαθητή. Ἔτσι λοιπὸν κι ἐσύ ὤθησε μὲ τὸ χέρι τοῦ λόγου τὸ ξίφος τοῦ Πνεύματος⁸ διαμέσου καὶ τῶν δύο αἰρετικῶν βιβλίων, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ τὸ φίδι, ἂν καὶ εἶναι τὸ κεφάλι συντριμμένο, νὰ φοβίζει τοὺς ἀγνότερους ἀσπαίροντας μὲ τὴν οὐρά⁹. Ἄν δηλαδή, ἐνῶ ἔχουν ἀναιρεθεῖ τὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ λόγου, τὸ τελευταῖο ἀφεθεῖ ἀνεξέταστο, θὰ νομιστεῖ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ὅτι ἔχει κά-

5 ποια δύναμη κατὰ τῆς ἀλήθειας. Ὅσο γιὰ τὸ θυμὸ πού φαίνεται μέσα στὸ λόγο, παρέχει τὴ νοστιμιὰ τοῦ ἀλατιοῦ στὰ αἰσθητήρια τῆς ψυχῆς. Ὅπως δηλαδή κατὰ τὸν Ἰώβ δὲν τρώγεται τὸ ψωμί χωρὶς ἀλάτι¹⁰, ἔτσι θὰ ἦταν ἀστοχος ὁ λόγος καὶ δὲ θὰ κινούσε τὴν ὄρεξη, ἂν δὲν τὸν νοστιμίζαν τὰ ἐρεθιστικὰ λόγια τοῦ Θεοῦ.

6 Ἐχε θάρρος λοιπὸν, διότι ἔγινες καλὸ παράδειγμα στὴν μετέπειτα ζωῆ, διδάσκοντας πῶς νὰ συμπεριφέρονται τὰ εὐγνώμονα παιδιὰ στοὺς καλοὺς πατέρες τους. Ἄν βέβαια ἐδειχνες, ὅσο ζοῦσε ἀκόμη ὁ ἅγιος στὴ δική μας ἀνθρώπινη ζωῆ, τέτοια προθυμία ἐναντίον ἐκείνων πού πολεμοῦσαν μὲ θρασύτητα τὴν ὑπόληψή του, δὲ θὰ διέφευγες ἴσως τὴν ψεύτικη κατηγορία τῆς κολακείας. Τώρα ὁμως ὁ ζῆλος γι' αὐτὸν πού μᾶς ἔφυγε καὶ ἡ ἀγανάκτησή σου κατὰ τῶν ἐχθρῶν του δείχνει σαφῶς τὴ γνήσια καὶ ἀνυπόκριτη ψυχική σου διάθεση, πόσο ἀγαπᾷς ἐκεῖνον πού μὲ τίς πνευματικές του ὠδῖνες σὲ ὀδήγησε στὸ φῶς.

Ἐγίαινε.

7. Ἄρ. 25,8.

8. Ἐφ. 6,17.

9. Ψαλμ. 73,13.

10. Ἰώβ 6,6.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ

Ἐν καὶ τοῦτο τῶν εἰς τὴν ἁγίαν ἑορτὴν συντελούντων ἐστὶ, τὸ κατανοῆσαι ἡμᾶς τὴν ἔννομόν τε καὶ κανονικὴν ἐπὶ τῶν πεπλημμεληκότων οἰκονομίαν, ὅπως ἂν θεραπευθεῖ πᾶν ἄρρώστημα ψυχικόν, τὸ διὰ τινος ἁμαρτίας ἐπιγινόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ καθολικὴ καὶ 5 αὕτη τῆς κτίσεως ἑορτὴ κατὰ τὴν τεταγμένην περίοδον τοῦ ἐνιαυσιαίου κύκλου καθ' ἕκαστον ἔτος, ἐν παντὶ πληρουμένη τῷ κόσμῳ, ἐπὶ τῇ ἀναστάσει τοῦ πεπτωκότος ἐπιτελεῖται (πτῶσις δὲ ἐστὶν ἡ ἁμαρτία, ἀνάστασις δὲ ἢ ἐκ τοῦ πτώματος τῆς ἁμαρτίας ἀνόρθωσις) καλῶς ἂν ἔχοι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, οὐ μόνον τοὺς ἐκ παλιγγενε- 10 σίας μεταστοιχειουμένους διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ χάριτος τῷ Θεῷ προσάγειν, ἀλλὰ καὶ τοὺς διὰ τῆς μετανοίας τε καὶ ἐπιστροφῆς ἀπὸ τῶν νεκρῶν ἔργων εἰς τὴν ζῶσαν ὁδὸν πάλιν ἐπανιόντας, καὶ τούτους χειραγωγεῖν πρὸς τὴν σώζουσαν ἐλπίδα, ἧς διὰ τῆς ἁμαρτίας ἀπεξενώθησαν. Ἔστι δὲ οὐ μικρὸν ἔργον, τὸ τοὺς περὶ τούτων λό- 15 γους οἰκονομῆσαι ἐν τῇ ὀρθῇ τε καὶ δεδοκιμασμένη κρίσει, κατὰ τὸ παράγγελμα τοῦ προφήτου, τὸ κελεῖον «δεῖν οἰκονομεῖν τοὺς λόγους ἐν κρίσει», ἵνα, καθὼς ἔχει τὸ λόγιον, «μῆτε σαλευθῆ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ εἰς μνημόσυνον αἰώνιον γένηται δίκαιος». Ὡσπερ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς σωματικῆς θεραπείας, ὁ μὲν σκοπὸς τῆς ἰατρικῆς εἷς ἐστὶ, τὸ 20 ὑγιᾶναι τὸν κάμνοντα, τὸ δὲ εἶδος τῆς ἐπιμελείας διάφορον· κατὰ γὰρ τὴν ποικιλίαν τῶν ἄρρωστημάτων καταλλήλως καὶ ἡ θεραπευτικὴ μέθοδος ἐκάστῳ τῶν νοσημάτων προσάγεται· οὕτω πολλῆς οὐσῆς καὶ ἐν τῇ ψυχικῇ νόσῳ τῆς τῶν παθῶν ποικιλίας, ἀναγκαίως πολυείδης γενήσεται ἡ θεραπευτικὴ ἐπιμέλεια, πρὸς λόγον τοῦ πάθους 25 ἐνεργοῦσα τὴν ἴασιν. Ὡς δ' ἂν γένοιτό τις τεχνικὴ μέθοδος περὶ τοῦ προκειμένου προβλήματος, οὕτω τὸν λόγον διαληψόμεθα.

1. Ψαλμ. 111,9.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ

Είναι κι αυτό ένα από δσα συντελοῦν στὴν ἀγία ἑορτή, νὰ κατανόησομε κι ἐμεῖς τὴ σύμφωνη μὲ τὸ νόμο καὶ τοὺς κανόνες οἰκονομία γιὰ δσους ἔχουν σφάλει, ὥστε νὰ γίνει δυνατὸ νὰ θεραπευθεῖ κάθε ψυχικὴ ἀρρώστια ποὺ προκαλεῖται ἀπὸ κάποια ἁμαρτία. Ἐπειδὴ δηλαδὴ καὶ ἡ καθολικὴ αὐτὴ ἑορτὴ τῆς κτίσης τελεῖται κάθε χρόνο σ' ὄλο τὸν κόσμο τὴν ὀρισμένη περίοδο τοῦ ἐνιαύσιου κύκλου γιὰ τὴν ἀνάσταση ἐκεῖνου ποὺ ἔπεσε (καὶ πτώση εἶναι ἡ ἁμαρτία, ἐνῶ ἀνάσταση ἡ ἀνόρθωση ἀπὸ τὴν πτώση τῆς ἁμαρτίας), γι' αὐτὸ θὰ ἦταν καλὸ αὐτὴν τὴν ἡμέρα νὰ ὀδηγοῦμε στὸ Θεὸ ὄχι μόνον ἐκείνους ποὺ μὲ τὴν παλιγγενεσία μεταστοιχειώνονται μέσω τῆς χάριτος τοῦ βαπτίσματος, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους ποὺ μὲ τὴ μετάνοια καὶ τὴν ἐπιστροφή ἀπὸ τὰ νεκρὰ ἔργα ἐπανερχοῦνται πάλι στὴ ζωντανὴ ὁδὸ καὶ νὰ τοὺς χειραγωγοῦμε στὴ σῶζουσα ἐλπίδα, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποξενώθηκαν πράττοντας τὴν ἁμαρτία. Καὶ δὲν εἶναι μικρὸ ἔργο νὰ διατυπώσει κανένας καὶ διδασκαλία γι' αὐτὰ τὰ θέματα μὲ ὀρθὴ καὶ δοκιμασμένη κρίση, σύμφωνα μὲ τὴν παραγγελία τοῦ προφήτη ποὺ ὀρίζει ὅτι πρέπει νὰ οἰκονομοῦμε τοὺς λόγους μὲ κρίση, ὥστε, ὅπως λέει τὸ χωρίο, «νὰ μὴ σαλευθεῖ στοὺς αἰῶνες, καὶ τὸ μνημόσυνο τοῦ δικαίου νὰ εἶναι αἰῶνιο»¹. Ὅπως δηλαδὴ καὶ σχετικὰ μὲ τὴν θεραπεία τοῦ σώματος ὁ σκοπὸς τῆς ἱατρικῆς εἶναι ἕνας, νὰ κάνει τὸν ἀρρωστο ὑγιή, διαφέρει ὁμως τὸ εἶδος τῆς θεραπείας, γιὰτὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ποικιλία τῶν ἀσθενειῶν ἐφαρμόζεται καὶ ἡ κατάλληλη θεραπευτικὴ μέθοδος γιὰ καθένα νόσημα. Ἐτσι λοιπὸν καὶ στὴν περίπτωσι τῆς ἀσθένειας τῆς ψυχῆς, ἐπειδὴ ὑπάρχει μεγάλη ποικιλία νοσημάτων, ἡ θεραπευτικὴ φροντίδα παίρνει ὑποχρεωτικὰ πολλὰς μορφὰς κι ἀνάλογα μὲ τὴν ἀσθένεια παρέχει τὴν θεραπεία. Μὲ σκοπὸ λοιπὸν νὰ ἐπιτευχθεῖ μιὰ τεχνικὴ μέθοδος γιὰ τὸ πρόβλημα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ, θὰ συνθέσω ὡς ἐξῆς τὸ λόγο μου.

Τρία ἐστὶ τὰ περὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν θεωρούμενα κατὰ τὴν
 πρώτην διαίρεσιν· τὸ τε λογικόν, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, καὶ τὸ θυμο-
 ειδές. Ἐν τούτοις ἐστὶ καὶ τὰ κατορθώματα τῶν κατ' ἀρετὴν βιούν-
 των, καὶ τὰ πτώματα τῶν εἰς κακίαν ἀπορρεόντων. Διὸ προσήκει
 5 τὸν μέλλοντα τὴν κατάλληλον θεραπείαν προσάγειν τῷ νενοσηκότι
 τῆς ψυχῆς μέρει, πρότερον μὲν ἐπισκέπτεσθαι ἐν τίνι συνέστη τὸ πά-
 θος· εἴθ' οὕτω πεπονθότι προσάγειν ἀρμοδίως τὴν θεραπείαν, ὥστε
 μὴ δι' ἀπειρίαν τῆς θεραπευτικῆς μεθόδου, ἄλλο μὲν ἢ τὸ νοσήσαν
 μέρος, ἕτερον δὲ τὸ τὴν θεραπείαν δεχόμενον· ὥσπερ ἀμέλει βλέπο-
 10 μεν πολλοὺς τῶν ἰατρῶν ἐν ἀπειρίᾳ τοῦ πρωτοπαθοῦντος μέρους
 προσεπιτρίβοντας τὴν νόσον δι' ὧν θεραπεύουσι. Τῆς γὰρ ἀρρω-
 στίας οὕσης πολλάκις κατὰ θερμοῦ ἐπικράτησιν, ἐπειδὴ τοῖς κατὰ
 πλεονασμὸν τοῦ ψυχροῦ κεκακωμένοις χρήσιμον τὸ θερμαῖνόν τε
 καὶ ἀναθάλλον ἐστὶ, τὸ τούτοις κατὰ λόγον συνενεγκόν, ἀπερισκέ-
 15 πτως τὸ αὐτὸ τοῖς ἐν ἀμετρίᾳ θερμότητος ἐκκαιομένοις ἐπαγαγόν-
 τες, δυσίατον τὸ πάθος ἐποίησαν. Ὡσπερ τοίνυν ἀναγκάσιωτάτη τοῖς
 ἰατροῖς ἐνομίσθη ἡ κατανόησις τῆς τῶν στοιχείων ιδιότητος, ὅπως
 ἂν ἐκάστου τῶν εἴη κακῶς διακειμένων γένοιτο τοῦ παρὰ φύσιν
 διατεθέντος ἢ ἐπανόρθωσις, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ ταύτην ἀναδραμόν-
 20 τες τὴν διαίρεσιν τῶν ἐν τῇ ψυχῇ θεωρουμένων, ἀρχὴν καὶ ὑπόθεσιν
 τῆς καταλλήλου τῶν παθῶν θεραπείας ποιησώμεθα τὴν γενικὴν θε-
 ωρίαν.

Οὐκοῦν τριχῇ, καθὼς ἔφαμεν, διηρημένης τῆς ιδιότητος τῶν
 τῆς ψυχῆς κινήματων, εἰς τὸ λογιστικόν τε καὶ ἐπιθυμητικὸν καὶ
 25 θυμοειδές· κατόρθωμα μὲν τοῦ λογιστικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἡ
 εὐσεβὴς περὶ τὸ Θεῖον ὑπόληψις, καὶ ἡ τοῦ καλοῦ τε καὶ κακοῦ δια-
 κριτικὴ ἐπιστήμη, καὶ ἡ τρανήν τε καὶ ἀσύγχυτον ἔχουσα περὶ τῆς
 φύσεως τῶν ὑποκειμένων τὴν δόξαν· τί μὲν ἐστὶν αἰρετὸν ἐν τοῖς
 οὔσι, τί δὲ βδελυκτὸν καὶ ἀπόβλητον. Καὶ πάλιν ἐκ τοῦ ἐναντίου
 30 πάντως ἢ ἐν τῷ μέρει τούτῳ κακία θεωρηθήσεται, ὅταν ἀσέβεια
 μὲν ἢ περὶ τὸ Θεῖον, ἀκρισία δὲ περὶ τὸ δντως καλόν· ἐνῆλλαγμένη
 δὲ καὶ ἐσφαλμένη ἢ περὶ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ὑπόληψις, ὥστε
 τιθεῖναι τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς, καθὼς φησιν ἡ Γραφή.
 Τοῦ δὲ ἐπιθυμητικοῦ μέρους ἢ μὲν ἐνάρετός ἐστι κίνησις τὸ πρὸς τὸ
 35 δντως ἐπιθυμητικὸν καὶ ἀληθῶς καλὸν ἀνάγεσθαι τὸν πόθον· καὶ εἴ

Κατὰ τὴν πρώτη διαίρεση τῆς ψυχῆς ἐπισημαίνομε τρία μέρη· τὸ λογικὸ, τὸ ἐπιθυμητικὸ καὶ τὸ θυμοειδές. Ἀπὸ αὐτὰ προέρχονται τόσο τὰ κατορθώματα ἐκείνων πού ζοῦν βίον ἀρετῆς ὅσο καὶ οἱ πτώσεις ἐκείνων πού ρέπουν στὴν κακία. Γι' αὐτὸ πρέπει αὐτὸς πού πρόκειται νὰ ἐφαρμόσει τὴν κατάλληλη θεραπεία στο μῆρος τῆς ψυχῆς πού ἔχει νοσήσει νὰ ἐξετάσει πρῶτα πού ἐντοπίζεται ἡ ἀσθένεια καὶ τότε νὰ ἐφαρμόσει στὸν ἀσθενῆ τὴν κατάλληλη θεραπεία, ὥστε νὰ μὴ συμβεῖ ἀπὸ ἀδόκιμη θεραπευτικὴ μέθοδος, ἐνῶ εἶναι ἄλλο τὸ μέρος πού νοσεῖ, νὰ δεχτεῖ ἄλλο τὴν θεραπεία· ὅπως δηλαδὴ βλέπομε σὲ πολλοὺς γιατροὺς, ἐπειδὴ ἀγνοοῦν τὸ μέρος πού ἐκδηλώθηκε πρῶτα ἡ νόσος, ἐπιδεινώνουν τὴ νόσο μὲ τὴν θεραπεία τους. Πολλὲς φορὲς ἐνῶ ἡ νόσος προέρχεται ἀπὸ ἐπικράτηση τοῦ θερμοῦ, ἐπειδὴ σ' ἐκείνους πού ὑποφέρουν ἀπὸ πλεονασμὸ τοῦ ψυχροῦ εἶναι χρήσιμο τὸ θερμὸ καὶ τὸ ζέσταμα, αὐτὸ πού κατὰ λόγον συμφέρει σ' αὐτοὺς, ἐφαρμόζοντάς το ἀπερίσκεπτα σ' αὐτοὺς πού φλογίζονται ἀπὸ ὑπερβολικὴ θερμὴ, κάνουν τὴν ἀσθένεια δυσκολοθεράπευτη. Ὅπως λοιπὸν οἱ γιατροὶ θεώρησαν ὅτι εἶναι ἀναγκασιότατη ἡ κατανόηση τῆς ἰδιαιτερότητος τῶν στοιχείων, γιὰ νὰ γίνῃ ἡ ἀποκατάστασις κάθε ὄργανου τοῦ σώματος πού λειτούργησε ἐξω ἀπὸ τὰ φυσικὰ του ὅρια, ἔτσι κι ἐμεῖς, ἔχοντας ὑπόψει αὐτὴ τὴν διαίρεση τῶν λειτουργιῶν τῆς ψυχῆς, ὡς κάνομε ἀρχὴ καὶ βάση τῆς κατάλληλης θεραπείας τῶν παθῶν τὴ γενικὴ θεώρησις.

Ὅπως εἶπαμε λοιπὸν οἱ λειτουργίαι τῆς ψυχῆς εἶναι τρεῖς· τὸ λογιστικόν, τὸ ἐπιθυμητικὸ καὶ τὸ θυμοειδές. Κατόρθωμα τοῦ λογιστικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς εἶναι ἡ εὐσεβὴς ἀντίληψις γιὰ τὸ Θεόν, ἡ ἐπιστήμη ἢ διακριτικὴ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, πού ἔχει σαφὴ καὶ ἀσύγχυτη γνώμη γιὰ τὴ φύσιν τῶν πραγμάτων καὶ μᾶς βοηθᾷ τί πρέπει ἀπὸ τὰ πράγματα νὰ προτιμήσομε καὶ τί νὰ μισήσομε καὶ ν' ἀπορρίψομε. Καὶ ἀντίθετα πάλι στὸ μέρος αὐτὸ τῆς ψυχῆς παρατηροῦμε ὅπωςδὴποτε καὶ τὴν κακίαν, ὅταν ἐκδηλώνεται ὡς ἀσέβεια πρὸς τὸ Θεῖον καὶ ἀκρισία πρὸς τὸ ἀληθινὰ καλόν· γιὰ τὴν ἰδέαν σχετικὰ μὲ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων ἐναλλάσσεται καὶ σφάλλει, ὥστε νὰ θεωρεῖ τὸ «φῶς σκότος καὶ τὸ σκότος φῶς»², ὅπως λέει ἡ Γραφή. Τοῦ ἐπιθυμητικοῦ πάλι μέρους ἡ ἐνάρετη λειτουργία εἶναι ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὸ ὄντως ὄν καὶ ἡ τάσις τοῦ πόθου πρὸς τὸ ἀληθινὰ καλόν· καὶ ἂν ἔχομε μέσα μας κάποια ἐρωτικὴ δύναμις καὶ διάθεσις εἶναι

τις ἐν ἡμῖν ἐρωτικὴ δύναμις τε καὶ διάθεσις, ἐκεῖ κατασχολεῖσθαι πᾶσαν, ἐν τῷ πεπεῖσθαι μηδὲν ὀρεκτὸν εἶναι τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἄλλο, πλὴν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς τὴν ἀρετὴν πηγαζούσης φύσεως. Παρατροπὴ δὲ καὶ ἁμαρτία τοῦ τοιοῦτου μέρους ἐστίν, ὅταν τις μεταγάγῃ τὴν 5 ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀνυπόστατον κενοδοξίαν ἢ πρὸς τὸ ἐπικεχρωσμένον τοῖς σώμασιν ἄνθος, ὅθεν γίνεται ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ φιλοδοξία καὶ ἡ φιληδονία καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, ὅσα τοῦ τοιοῦτου ἤρτηται τῆς κακίας γένους.

Πάλιν δὲ τῆς θυμώδους διαθέσεως κατόρθωμα μὲν ἐστὶν ἡ 10 πρὸς τὸ κακὸν ἀπέχθεια, καὶ ὁ πρὸς τὰ πάθη πόλεμος, καὶ τὸ πρὸς ἀνδρείαν ἐστομῶσθαι τὴν ψυχὴν, ἐν τῷ μὴ καταπτῆσσειν τὰ τοῖς πολλοῖς φοβερὰ νομιζόμενα, ἀλλὰ μέχρις αἵματος πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀντικαθίστασθαι, καταφρονεῖν δὲ θανατικῆς ἀπειλῆς καὶ ἀλγεινῶν κολαστηρίων καὶ τῆς τῶν ἡδίστων διαζευξέως, καὶ πάντων 15 ἅπαξ τῶν διὰ τινος συνηθείας καὶ προλήψεως ἐν ἡδονῇ τοὺς πολλοὺς κατεχόντων κρείττονα γενέσθαι, τῆς τε πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς προμαχόμενον. Τὰ δὲ ἀποπτώματα τοῦ τοιοῦτου μέρους ἐστὶν ἅσασι πρόδηλα, ὁ φθόνος, τὸ μῖσος, ἡ μῆνις, αἱ λοιδορίαί, αἱ συμπλοκαί, αἱ 6 ἐμφιλόνεικοί τε καὶ ἀμυντικαὶ διαθέσεις, αἱ μέχρι πολλοῦ παρατείνουσαι τὴν μνησικακίαν, καὶ πολλοὺς εἰς φόνους καὶ αἵματα καταθῆγουσαι. Μὴ γὰρ εὐρῶν ὁ ἀπαίδευτος λογισμὸς ὅπου χρῆσται λυσιτελῶς τῷ ὄπλῳ, ἐφ' ἑαυτὸν τρέπει τὴν τοῦ σιδήρου ἀκμὴν καὶ γίνεται τὸ ἐκ Θεοῦ δοθὲν ἡμῖν ἀμυντήριον ὄπλον τῷ κακῶς κεχρημένῳ ὀλέθριον.

25 Τούτων τοίνυν κατὰ τὸν εἰρημένον διακρινηθέντων τρόπον, ὅσα μὲν ἁμαρτήματα τοῦ λογιστικοῦ τῆς ψυχῆς ἄπτεται μέρους, χαλεπώτερα παρὰ τῶν Πατέρων ἐκρίθη καὶ μείζονος καὶ διαρκεστέρας καὶ ἐπιπονωτέρας τῆς ἐπιστροφῆς ἄξια· οἷον εἴ τις ἠρνήσατο τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν ἢ πρὸς Ἰουδαϊσμὸν ἢ πρὸς εἰδωλολατρίαν ἢ πρὸς 30 Μανιχαϊσμὸν ἢ πρὸς ἄλλο τι τοιοῦτον ἀθείας εἶδος αὐτομολήσας ἐφάνη, ὁ μὲν ἐκουσίως ἐπὶ τὸ τοιοῦτον ὀρμήσας κακόν, εἶτα καταγνοὺς ἑαυτοῦ, χρόνον τὸν τῆς μετανοίας ἔχει ὄλον τὸν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Οὐδέποτε γὰρ μυστικῆς ἐπιτελουμένης εὐχῆς μετὰ τοῦ λαοῦ προσκυνῆσαι τὸν Θεὸν καταξιοῦται, ἀλλὰ καταμόνας μὲν εὐξεται, 35 τῆς δὲ κοινωνίας τῶν ἁγιασμάτων καθόλου ἀλλότριος ἔσται, ἐν δὲ τῇ ὥρᾳ τῆς ἐξόδου αὐτοῦ τότε τῆς τοῦ ἀγιάσματος μερίδος ἀξιοθη-

ολόκληρη ἀπασχολημένη ἐκεῖ, στήν πίστη δηλαδή ὅτι ἡ φύση του δὲν λαχταρᾷ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀρετὴ καὶ τὴ φύση ποῦ πηγάζει τὴν ἀρετὴ. Παράβαση τώρα καὶ ἁμαρτία τοῦ μέρους αὐτοῦ εἶναι, ὅταν μεταφέρει κανένας τὴν ἐπιθυμία του στήν ἀνυπόστατη κενοδοξία ἢ στὸ ἐπιφανειακὸ ἀνθισμα τῶν σωμάτων, ἀπὸ ὅπου προέρχεται ἡ φιλοχρηματία, ἡ φιλοδοξία, ἡ φιληδονία καὶ ὅλα τὰ παρόμοια, ὅσα ἀνήκουν σ' αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς κακίας.

Ἐπίσης τοῦ συναισθηματικοῦ κατόρθωμα εἶναι ἡ ἀπέχθεια πρὸς τὸ κακὸ, ὁ πόλεμος κατὰ τῶν παθῶν, καὶ ἡ ἀκλόνητη ἀνδρεία τῆς ψυχῆς, ὥστε νὰ μὴν τρομάζει ὁ πιστὸς ἀπὸ ὅσα οἱ πολλοὶ θεωροῦν φοβερά, ἀλλὰ νὰ ἀντιμάχεται τὴν ἁμαρτία μέχρις αἵματος· νὰ περιφρονεῖ τὴν ἀπειλὴ τοῦ θανάτου καὶ τὰ ὀδυνηρὰ βασανιστήρια καὶ ν' ἀποδεικνύεται ἀνώτερος ἀπὸ ὅλα μαζί ὅσα ἀπὸ συνήθεια καὶ προκατάληψη κυριεῦουν μὲ τὴν ἡδονὴ τους τοὺς πολλοὺς καὶ νὰ γίνεταί πρόμαχος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀρετῆς. Καὶ τὰ παραπτώματα τοῦ μέρους αὐτοῦ εἶναι γνωστὰ σὲ ὄλους, ὁ φθόνος, τὸ μίσος, ἡ ὀργή, οἱ ὕβρεις, οἱ συμπλοκές, οἱ φιλονεικίες, οἱ ἐκδικήσεις, ποῦ παρατείνουν γιὰ πολὺ τὴ μνησικακία καὶ ἐρεθίζουν πολλοὺς νὰ σκοτώσουν καὶ νὰ χύσουν αἷμα. Γιατὶ ὅταν ὁ ἀπαίδευτος νοῦς δὲν βρεῖ ποῦ νὰ χρησιμοποιοῦσιν ὠφέλιμα τὸ ὄπλο, στρέφει στὸν ἑαυτὸ του τὴν κόψη τοῦ ξίφους, καὶ τὸ ὄπλο ποῦ μᾶς ἔδωσε ὁ Θεὸς γιὰ τὴν ἀμυνὰ μας γίνεται ὁ θάνατος ἐκεῖνου ποῦ τὸ χρησιμοποίησε ἐσφαλμένα.

Διευκρινίσασαμε λοιπὸν τὰ παραπάνω μὲ τὸν τρόπο αὐτόν· ὅσα τώρα ἁμαρτήματα ἔχουν σχέση μὲ τὸ λογιστικὸ τῆς ψυχῆς, θεωρήθηκαν ἀπὸ τοὺς πατέρες βαρύτερα καὶ ἄξια γιὰ ἐπιστροφὴ μεγαλύτερη, μακρότερη καὶ ἐπιπονότερη. Γιὰ παράδειγμα, ἂν κάποιος ἀρνήθηκε τὴν πίστη στὸ Χριστὸ καὶ αὐτομόλησε στὸν Ἰουδαϊσμὸ ἢ στήν εἰδωλολατρία ἢ στὸ μανιχαϊσμὸ ἢ σὲ κανένα ἄλλο παρόμοιο εἶδος ἀθεΐας, αὐτὸς ἂν ἔπεσε ἐκούσια στὸ κακὸ αὐτὸ κι ἔπειτα καταδίκασε τὴν ἐνέργειά του, ὡς χρόνον μετανοίας ἔχει ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του. Ποτὲ δὲν ἀξιώνεται, ὅταν ἐπιτελεῖται μιὰ μυστικὴ προσευχή, νὰ λατρεύει τὸ Θεὸ μαζί μὲ τὸ λαὸ, ἀλλὰ θὰ προσευχηθεῖ μόνος του καὶ θὰ εἶναι ὀλότελα ξένος ἀπὸ κάθε μετοχὴ στὰ ἅγια δῶρα καὶ μόνον κατὰ τὴν ὥρα τῆς ἐκδημίας του θὰ δεχτεῖ τὴ μερίδα τῶν ἁγίων δώρων. Κι ἂν συμβεῖ παρ' ἐλπίδα νὰ ζήσει, θὰ ζήσει πάλι μὲ τὴν ἴδια καταδίκη, μένοντας ἀμετοχος ἀπὸ τὰ μυστικὰ ἁγιάσματα

σεται. Εἰ δὲ συμβαίῃ παρ' ἐλπίδας ζῆσαι αὐτόν, πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι διαβιώσεται, ἀμέτοχος τῶν μυστικῶν ἀγιασμάτων μέχρι τῆς ἐξόδου γινόμενος. Οἱ δὲ βασάνοις καὶ τιμωρίαις χαλεπαῖς αἰκισθέντες, ἐν ρητῷ χρόνῳ ἐπετιμήθησαν, οὕτω τῶν ἀγίων Πατέρων 5 φιλανθρωπία ἐπ' αὐτῶν χρησαμένων, ὡς οὐχὶ ψυχῆς γεγενημένης ἐν πτώματι, ἀλλὰ τῆς σωματικῆς ἀσθενείας πρὸς τὰς οἰκίας οὐκ ἀντισχοῦσης. Διὸ τῷ μέτρῳ τῶν ἐν πορνείᾳ πλημμελησάντων καὶ ἡ βεβιασμένη τε καὶ ἐπώδυνος παράβασις ἐν τῇ ἐπιστροφῇ συνεμετρήθη.

10 Οἱ δὲ πρὸς γόητας ἀπιόντες ἢ μάντις ἢ τοὺς διὰ δαιμόνων καθάρσιά τινα καὶ ἀποτροπιασμοὺς ἐνεγκεῖν ὑπισχνουμένους, οὗτοι ἐρωτῶνται δι' ἀκριβείας καὶ ἀνακρίνονται, πότερον, ἐπιμένοντες τῇ εἰς Χριστὸς πίστει, ὑπ' ἀνάγκης τινὸς συνηχέθησαν ἐκείνῃ τῇ ἁμαρτίᾳ, κακώσεώς τινος ἢ ἀφορήτου ζημίας ταύτην αὐτοῖς τὴν ὀρ- 15 μὴν ἐμποησάσης, ἢ καθόλου καταφρονήσαντες τοῦ πεπιστευμένου παρ' ἡμῶν μαρτυρίου, τῇ τῶν δαιμόνων συμμαχίᾳ προσέδραμον. Εἰ μὲν γὰρ ἀθετήσῃ τῆς πίστεως καὶ πρὸς τὸ μὴ πιστεῦειν εἶναι Θεὸν τὸν παρὰ τῶν Χριστιανῶν προσκυνούμενον, ἐκεῖνο ἐποίησαν, δηλαδὴ τῷ κρίματι τῶν παραβάντων ὑπαχθῆσονται. Εἰ δὲ τις ἀβάστα- 20 κτος ἀνάγκη κατακρατήσασα τῆς μικροψυχίας αὐτῶν, εἰς τοῦτο προσήγαγε διὰ τινος ἡπατημένης ἐλπίδος παρακρουσθέντας, ὡσαύτως ἔσται καὶ ἐπ' αὐτῶν ἡ φιλανθρωπία, καθ' ὁμοιότητα τῶν πρὸς τὰς βασάνους ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὁμολογίας ἀντισχεῖν μὴ δυναθέντων.

Τῶν δὲ δι' ἐπιθυμίαν τε καὶ ἡδονὴν γινομένων ἁμαρτημάτων 25 τοιαύτη ἐστὶν ἡ διαίρεσις· τὸ μὲν γὰρ καλεῖται μοιχεία, τὸ δὲ πορνεία. Τισὶ μὲν οὖν τῶν ἀκριβεστέρων ἤρесе καὶ τὸ κατὰ πορνείαν πλημμέλημα, μοιχείαν εἶναι νομίζειν, διότι μία ἐστὶν ἡ νόμιμος συζυγία, καὶ γυναικὶ πρὸς ἄνδρα, καὶ ἀνδρὶ πρὸς γυναῖκα. Πᾶν οὖν τὸ μὴ νόμιμον παράνομον πάντως, καὶ ὁ μὴ τὸ ἴδιον ἔχων, δηλαδὴ τὸ 30 ἀλλότριον ἔχει· τῷ γὰρ ἀνθρώπῳ μία δέδοται παρὰ τοῦ Θεοῦ βοηθός, καὶ τῇ γυναικὶ μία ἐφήρμοσται κεφαλῇ. Οὐκοῦν «εἰ μὲν τις τὸ ἴδιον αὐτοῦ σκεῦος», καθὼς ὀνομάζει ὁ θεῖος Ἀπόστολος, «ἐαυτῷ κτήσαιο», συγχωρεῖ ὁ νόμος τῆς φύσεως τὴν δικαίαν χρῆσιν. Εἰ δὲ 35 τις ἔξω τοῦ ἰδίου τραπεῖη, ἐν ἀλλοτρίῳ πάντως γενήσεται· ἀλλότριον δὲ ἐκάστῳ πᾶν τὸ μὴ ἴδιον, κἂν μὴ ὁμολογούμενον ἔχει τὸν κυ-

ὡς τὸ θάνατό του. Ὅσοι ὁμως κακοποιήθηκαν ἀπὸ βασανιστήρια καὶ τιμωρίες βαριές, δέχτηκαν ἐπιτίμια ὀρισμένου χρόνου· οἱ πατέρες ἔδειξαν πρὸς αὐτοὺς φιλανθρωπία, ἐπειδὴ δὲν ἔπεσε σὲ παράπτωμα ἢ ψυχὴ τους, ἀλλ' ἡ σωματικὴ τους ἀδυναμία δὲν ἄντεξε στὰ βασανιστήρια. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ παράβαση ποῦ ἔγινε μὲ βία καὶ βασανισμό θεωρήθηκε σύμμετρη μὲ τὸ μέτρο ὧν ἔπεσαν στὴν ἀμαρτία τῆς πορνείας.

Ὅσοι πάλι πηγαίνουν στοὺς μάγους καὶ στοὺς μάντεις καὶ σὲ ὄσους ὑπόσχονται, ὅτι ἐκτελοῦν κάποιους καθαρμούς καὶ ξορκισμούς μὲ τὴ βοήθεια τῶν δαιμόνων, αὐτοὶ ὑποβάλλονται σὲ λεπτομερεῖς ἐρωτήσεις καὶ ἐξετάσεις ἂν, παραμένοντας πιστοὶ στὸ Χριστό, ἐξαναγκάτηκαν κατὰ κάποιο τρόπο νὰ συγκατατεθοῦν σ' ἐκείνη τὴν ἀμαρτία ἢ τοὺς προκάλεσε αὐτὴ τὴν ἀπόφαση κάποια κακοποίηση ἢ κάποιο ἀνυπόφορο βασανιστήριο, ἢ μήπως ἀπὸ περιφρόνηση τοῦ μυστηρίου ποῦ πιστεύομε ἔτρεξαν στὴ συμμαχία μὲ τοὺς δαίμονες. Ἄν δηλαδὴ ἔκαναν τὴν ἐνέργεια αὐτὴ ἀπὸ ἄρνηση τῆς πίστεως καὶ ἀπὸ ἀπιστία στὴν ὑπαρξη τοῦ Θεοῦ τῶν Χριστιανῶν, εἶναι φανερὸ ὅτι θὰ περιληφθοῦν στὴν καταδίκη ὧν ἀμάτησαν. Ἄν ὁμως ὑπερνίκησε τὴ μικροψυχία τους κάποια ἀβάσταχτη βία καὶ τοὺς ὀδήγησε σ' αὐτὸ ἀφοῦ τοὺς παραπλάνησε μὲ κάποια ἀπατηλὴ ἐλπίδα, θὰ ἐπεκταθεῖ καὶ σ' αὐτοὺς ἐπίσης ἡ φιλανθρωπία, ὁμοια μ' ἐκείνους ποῦ δὲν μπόρεσαν ν' ἀντέξουν στὰ βασανιστήρια στὸν καιρὸ τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως.

Τὰ ἀμαρτήματα τῆς ἐπιθυμίας καὶ ἡδονῆς διαιροῦνται ὡς ἐξῆς· τὸ ἓνα λέγεται μοιχεία καὶ τὸ ἄλλο πορνεία. Μερικοὶ ποῦ θέλουν νὰ εἶναι ἀκριβέστεροι βρῆκαν καλὸ νὰ θεωροῦν καὶ τὸ ἀμάρτημα τῆς πορνείας ὡς μοιχεία, γιὰτὶ ἡ νόμιμη συζυγία, συζυγία γυναικὸς μὲ ἄνδρα καὶ ἄνδρὸς μὲ γυναῖκα εἶναι μία. Κάθε τι ἐπομένως ποῦ δὲν εἶναι νόμιμο εἶναι ἀσφαλῶς παράνομο, κι ὅποιος ἔχει κάτι ποῦ δὲν εἶναι δικό του, εἶναι φανερὸ πῶς ἔχει τὸ ξένο. Στὸν ἄνθρωπο δόθηκε ἀπὸ τὸ Θεὸ μιὰ βοηθὸς καὶ στὴ γυναῖκα πάλι ὀρίστηκε μιὰ κεφαλὴ. Ἐπομένως «ἂν καθένας χρησιμοποιοῦσῃ τὸ δικό του σκεῦος»³ σύμφωνα μὲ τὶς λέξεις τοῦ Ἀποστόλου, ὁ νόμος συγχωρεῖ τὴ σωστὴ χρῆση τῆς φύσης. Ἄν ὁμως κάποιος στραφεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ δικό του, θὰ βρεθεῖ ἀσφαλῶς σὲ κάποιο ξένο, καὶ ξένο γιὰ τὸν καθένα εἶναι ὅλα ὅσα δὲν εἶναι δικά του, ἀκόμα καὶ ἂν δὲν εἶναι

ριεύοντα. Οὐκ οὖν πόρρω τοῦ κατὰ τὴν μοιχείαν πλημμελήματος καὶ ἡ πορνεία τοῖς τὸν ἀκριβέστερον ἐξετάζουσι λόγον ἐδείχθη, λεγούσης καὶ τῆς θείας Γραφῆς ὅτι «μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἀλλοτρίαν»· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἀσθενεστέροις ἐγένετό τις παρὰ τῶν Πατέρων συμ-
5 περιφορά, διεκρίθη τὸ πλημμέλημα τῇ γενικῇ διαιρέσει ταύτῃ, ὡς πορνείαν μὲν εἶναι καὶ λέγεσθαι τὴν χωρὶς ἀδικίας ἐτέρου γινομένην τισὶ τῆς ἐπιθυμίας ἐκπλήρωσιν, μοιχείαν δὲ τὴν ἐπιβουλήν τε καὶ τὴν ἀδικίαν τοῦ ἀλλοτρίου. Ἐν ταύτῃ δὲ καὶ τὴν ζωοφθορίαν καὶ τὴν παιδευαστίαν εἶναι λογίζονται· διότι καὶ ταῦτα φύσεώς ἐστι μοιχεία.
10 Εἰς γὰρ τὸ ἀλλότριόν τε καὶ παρὰ φύσιν γίνεται ἡ ἀδικία.

Ταύτης τοίνυν τῆς διαιρέσεως καὶ ἐν τούτῳ τῷ εἶδει τῆς ἀμαρτίας γεγενημένης, καθολικῆ μὲν ἐστὶ θεραπεία, τὸ τῆς ἐμπαθοῦς λύσεως τῆς περὶ τὰς τοιαύτας ἡδονὰς καθαρὸν ἐκ μεταμελείας γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον· ἐπὶ δὲ τῶν ἐν πορνείᾳ μολυνθέντων ἀδικία τις
15 τῇ ἀμαρτίᾳ ταύτῃ οὐ καταμέμικται· διὰ τοῦτο διπλάσιον ὠρίσθη τῆς ἐπιστροφῆς ὁ χρόνος τοῖς ἐν μοιχείᾳ μίανθεισι καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς ἀπηγορευμένοις κακοῖς, ζωοφθορία τε καὶ τῇ κατὰ τοὺς ἄρρενας λύσση· διπλασιάζεται γάρ, ὡς εἶπον, ἐπὶ τῶν τοιούτων ἡ ἀμαρτία. Μία μὲν ἡ κατὰ τὴν τοῦ ἀλλοτρίου ἀδικίαν συνισταμένη. Διαφορὰ δὲ
20 τις ἐστὶν ἐν τῷ λόγῳ τῆς μετανοίας, καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ ἡδονὴν πλημμελούντων τοιαύτη. Ὁ μὲν γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ἐξαγόρευσιν τῆς ἀμαρτίας ὀρμήσας, αὐτῷ τῷ καταδέξασθαι δι' οἰκειᾶς ὀρμῆς γενέσθαι τῶν κρυφίων κατήγορος, ὡς ἤδη τῆς θεραπείας τοῦ πάθους ἀρξάμενος καὶ σημεῖον τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον μεταβολῆς ἐπιδει-
25 ξάμενος, ἐν φιλανθρωποτέροις γίνεται τοῖς ἐπιτιμίοις. Ὁ δὲ φωραθεὶς ἐπὶ τῷ κακῷ, ἢ διὰ τινος ὑποψίας ἢ κατηγορίας ἀκουσίως ἀπελεγχθεὶς, ἐν ἐπιτεταμένη γίνεται τῇ ἐπιστροφῇ, ὥστε, καθαρισθέντα δι' ἀκριβείας αὐτόν, οὕτως ἐπὶ τὴν τῶν ἀγιασμάτων κοινωνίαν παραδεχθῆναι. Ἔστι τοίνυν ὁ κανὼν τοιοῦτος, ὥστε τοὺς ἐν πορνείᾳ
30 μολυνθέντας, ἐν τρισὶ μὲν ἔτεσι καθόλου τῆς εὐχῆς ἀποβλήτους εἶναι· ἐν τρισὶ δὲ τῆς ἀκροάσεως μετέχειν μόνης, ἐν ἄλλοις δὲ τρισὶν ἔτεσι μετὰ τῶν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑποπιπτόντων προσεύχεσθαι, καὶ τότε μετέχειν τῶν ἀγιασμάτων.

Ἐπὶ δὲ τῶν σπουδαιότερον κεκρημένων τῇ ἐπιστροφῇ καὶ τῷ

γνωστός ὁ κύριός τους. Δείξαμε λοιπὸν ὅτι δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὸ ἀμάρτημα τῆς μοιχείας ἢ πορνεία γιὰ ὄσους ἐξετάζουν ἀκριβέστερα τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ ἡ Γραφή λέει «μὴν κυριεύεσαι ἀπὸ σφοδρῆ ἐπιθυμία γιὰ ξένη γυναῖκα»⁴. Ἐπειδὴ ὁμως οἱ πατέρες ἔδειξαν μιὰ ἰδιαίτερη συμπεριφορὰ ἔναντι τῶν ἀσθενέστερων, διακρίθηκε τὸ ἀμάρτημα μὲ τὴ γενικὴ αὐτὴ διαίρεση· πορνεία εἶναι καὶ θεωρεῖται ἢ ἐκπλήρωση τῆς ἐπιθυμίας κάποιου χωρὶς νὰ ἀδικήσει κάποιον ἄλλο, ἐνῶ μοιχεία εἶναι ἐκεῖνο πού γίνεται μ' ἐπιβουλὴ καὶ ἀδικία τοῦ ξένου. Σ' αὐτὴ περιλαμβάνουν τὴν κτηνοβασία καὶ τὴν παιδεραστία, γιατί κι αὐτὰ εἶναι μοιχεία τῆς φύσης, ἐπειδὴ ἡ ἀδικία γίνεται στὸ ξένο καὶ εἶναι παρὰ φύση.

Ἄφοῦ λοιπὸν ἔγινε αὐτὴ ἡ διαίρεση καὶ σ' αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἀμαρτίας, γενικὴ θεραπεία εἶναι νὰ γίνεῖ ὁ ἄνθρωπος μετανοῶντας καθαρὸς ἀπὸ τὴν παθιασμένη λύσσα τῶν ἡδονῶν αὐτῶν. Γιὰ ὄσους μολύνθηκαν μὲ τὴν πορνεία δὲν συνοδεύει τὴν ἀμαρτία αὐτὴ κάποια ἀδικία. Γι' αὐτὸ γιὰ ἐκείνους πού μολύνθηκαν μὲ μοιχεία ὀρίσθηκε στὸ διπλάσιο ὁ χρόνος τῆς ἐπιστροφῆς· τὸ ἴδιο καὶ στὰ ἄλλα ἀπαγορευμένα κακά, τὴν κτηνοβασία καὶ τὴ μανία πρὸς τοὺς ἀρσενικούς· γιατί, ὅπως εἶπα, ἡ ἀμαρτία σ' αὐτοὺς εἶναι διπλή. Ἡ ἀδικία κατὰ τοῦ ξένου εἶναι μία. Κάποια διαφορὰ ὑπάρχει στὴ μετάνοια καὶ ἐκείνων πού κάνουν ἀμαρτία ἀπὸ ἡδονή, πού εἶναι αὐτὴ. Ὅποιος δηλαδὴ ἔτρεξε ἀπὸ μόνος του νὰ ἐξομολογηθεῖ τὴν ἀμαρτία του, ὥστε ἀπὸ τὴν ἴδια συγκατάθεση καὶ ἀπόφασή του νὰ γίνεῖ κατήγορος τῶν ἀπόκρυφων πράξεών του, δέχεται ἐπιτίμια πρὸ φίλανθρωπα, ἐπειδὴ ἄρχισε ἤδη τὴν θεραπεία τοῦ πάθους του καὶ ἔδειξε σημάδια τῆς μεταβολῆς του πρὸς τὸ καλύτερο. Ὅποιος ὁμως πιάστηκε ἐπ' αὐτοφῶρω νὰ ἀμαρτάνει ἢ ἀπὸ κάποια ὑποψία ἢ κατηγορία φανερώθηκε χωρὶς νὰ θέλει, ὑποχρεώνεται σὲ μιὰ παρατεταμένη ἐπιστροφή, ὥστε, ἀφοῦ καθαρθεῖ τελείως, νὰ γίνεῖ δεκτὸς στὴν κοινωνία τῶν ἁγίων δώρων. Ὑπάρχει λοιπὸν αὐτὸς ὁ κανόνας· ὄσοι μολύνθηκαν μὲ τὴν πορνεία νὰ ἀποκλείονται ὀλότελα ἀπὸ τὴν κοινὴ προσευχὴ ἐπὶ τρία χρόνια· γιὰ ἄλλα τρία χρόνια νὰ μετέχουν μόνο στὴν ἀκρόαση καὶ ἐπὶ ἄλλα τρία ἀκόμα νὰ προσεύχονται μαζί μ' ἐκείνους πού ὑπόκεινται στὴν ἐπιστροφή καὶ τότε πιά νὰ μετέχουν στὰ ἅγια δῶρα.

Γιὰ ἐκείνους πού ἀσκοῦν τὴ μετάνοιά τους αὐστηρότερα καὶ

βίω δεικνύντων τὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἐπάνοδον, ἔξεστι τῷ οἰκονομοῦντι πρὸς τὸ συμφέρον τὴν ἐκκλησιαστικὴν οἰκονομίαν, συντεμεῖν τὸν χρόνον τῆς ἀκροάσεως καὶ τάχιον εἰς ἐπιστροφὴν ἀγαγεῖν, καὶ πάλιν καὶ τοῦτον συντεμεῖν τὸν χρόνον, καὶ τάχιον ἀποδοῦναι τὴν 5 κοινωνίαν, ὅπως ἂν τῇ ἑαυτοῦ δοκιμασίᾳ ἐκκρίνη τὴν τοῦ θεραπευομένου κατάστασιν. Ὡσπερ γὰρ τὸ τοῖς χοίροις ρίπτειν τὸν μαργαρίτην ἀπείρηται, οὕτω τὸ ἀποστερεῖν τοῦ τιμίου μαργαρίτου τὸν ἤδη ἀνθρωπινὸν διὰ τῆς καθαρότητός τε καὶ ἀπαθείας γενόμενον τῶν ἀτόπων ἐστίν. Ἡ δὲ κατὰ μοιχείαν ἦτοι καὶ τὰ λοιπὰ εἶδη τῆς ἀκα- 10 θαρσίας γενομένη παρανομία, καθὼς προεῖρηται, κατὰ πάντα ἐν τῷ αὐτῷ κρίματι θεραπευθήσεται, ἐν ᾧ καὶ τὸ τῆς πορνείας ἄγος, τῷ δὲ χρόνῳ διπλασιάζεται. Παρατηρηθήσεται δὲ καὶ ἐπ' αὐτῷ ἡ του θεραπευομένου διάθεσις, ὃν τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν τῷ μολυσμῷ τῆς πορνείας συνενεχθέντων, ὥστε ἡ θάττον ἢ βραδύτερον γενέσθαι αὐτοῖς 15 τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν.

Λείπεται πρὸς τούτοις τὸ θυμοειδὲς τῆς ψυχῆς προθεῖναι εἰς ἐξέτασιν, ὅταν παρασφαλεῖσα τῆς ἀγαθῆς τοῦ θυμοῦ χρήσεως, εἰς ἁμαρτίαν ἐκπέσῃ. Πολλῶν τε ὄντων κατὰ θυμὸν εἰς ἁμαρτίαν ἐνεργουμένων, καὶ πάντων κακῶν, ἤρεσέ πως τοῖς Πατράσιν ἡμῶν, ἐν 20 τοῖς ἄλλοις μὴ λίαν ἀκριβολογεῖσθαι μηδὲ πολλῆς ἀξίον ἠγεῖσθαι σπουδῆς, τὸ θεραπεύειν πάντα τὰ ἐκ θυμοῦ παραπτῶματα· καίτοι γε τῆς Γραφῆς, οὐ μόνον τὴν τῆς ψυχῆς ἀπαγορευοῦσης πληγὴν, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν λοιδορίαν ἢ βλασφημίαν καὶ εἴ τι ἄλλο τοιοῦτον ὁ θυμὸς ἀπεργάζεται· μόνον δὲ τοῦ κατὰ τὸν φόνον ἄγους τὴν παραφυλακὴν 25 ἐποιήσαντο διὰ τῶν ἐπιτιμιῶν. Διήρηται δὲ τὸ τοιοῦτον κακὸν τῇ διαφορᾷ τοῦ ἐκουσίου τε καὶ ἀκουσίου, ἐν οἷς ἐκούσιος μὲν ἐστὶ φόνος. Πρῶτον μὲν, ὁ ἐκ παρασκευῆς τετολμημένος τοῦ εἰς αὐτὸ τοῦτο εὐτρεπισαμένου, ὅπως ἂν τὸ ἄγος ἐργάσῃται. Ἐπειτα δὲ κάκεῖνος ἐν τοῖς ἐκουσίοις ἐνομίσθη, ὅταν τις ἐν συμπλοκῇ καὶ μάχῃ, τυ- 30 πτων τε καὶ τυπτόμενος, ἐνέγκῃ κατὰ τινος καιρίου τὴν διὰ τῆς χειρὸς πληγὴν. Ὁ γὰρ ἄπαξ τῷ θυμῷ κρατηθεὶς καὶ τῇ ὀρμῇ τῆς ὀργῆς χαριζόμενος, οὐδὲν ἂν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τῶν ἀνακόμῃ τὸ κακὸν δυναμένων ἐπὶ νοῦν λάβοι. Ὡστε καὶ τὸ ἐκ τῆς συμπλο-

δείχνουν με τὴ ζωῆ τους τὴν ἐπάνοδό τους στὸ ἀγαθό, ἐπιτρέπεται σ' ἐκεῖνον ποὺ ρυθμίζει πρὸς τὸ ὠφέλιμο τὴν ἐκκλησιαστικὴ οἰκονομία νὰ συντομεύσει τὸ χρόνο τῆς ἀκρόασης καὶ νὰ τοὺς ὀδηγήσει γρηγορότερα στὴν ἐπιστροφή, καὶ πάλι νὰ συντομεύσει κι αὐτὸν τὸν χρόνο καὶ νὰ τοὺς δώσει γρηγορότερα τὴν ἄδεια τῆς κοινωνίας, ἀνάλογα μὲ τὸ πῶς θὰ κρίνει τὴν κατάστασιν τοῦ θεραπευόμενου ἀπὸ τὴ δοκιμασία ποὺ θὰ τοῦ κάνει. Γιατὶ ὅπως ἔχει ἀπαγορευτεῖ νὰ ρίχνομε τὸ μαργαριτάρι στοὺς χοίρους, ἔτσι εἶναι ἄτοπο νὰ ἀποστειρεῖ κανεὶς τὸ πολύτιμο μαργαριτάρι ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ ἔγινε ἤδη μὲ τὴν καθαρότητα καὶ τὴν ἀπάθεια ἄνθρωπος. Ἡ ἁμαρτία πάλι τῆς μοιχείας καὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς ἀκαθαρσίας, ὅπως προλέχθηκε, θὰ θεραπευθεῖ μὲ τὴν ἴδια κατὰ πάντα διαδικασίαν ποὺ ἀκολουθεῖται καὶ στὸ ἄγος τῆς πορνείας. Θὰ παρατηρηθεῖ ὁμοίως καὶ σ' αὐτὸ ἡ διάθεσις τοῦ θεραπευόμενου μὲ τὸν τρόπο ποὺ παρατηρήθηκε καὶ στοὺς ἐνοχοὺς τῆς πορνείας, ὥστε γρηγορότερα ἢ ἀργότερα νὰ τοὺς ἐπιτραπῇ ἡ μετουσία τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἀπομένει ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὰ νὰ προσθέσομε στὴν ἐξήγησίν μας καὶ τὸ θυμοειδές τῆς ψυχῆς (τὸ συναίσθημα), ὅταν, κάνοντας λάθος στὴν ὠφέλιμη χρῆσις τοῦ θυμοῦ, πέσει στὴν ἁμαρτία. Κι' ἐνῶ εἶναι πολλὰ τὰ ἁμαρτήματα ποὺ γίνονται ἀπὸ τὸ θυμὸ καὶ ὅλα σοβαρά, φάνηκε καλὸ στοὺς πατέρες μας νὰ μὴν λεπτολογοῦν ὑπερβολικὰ στὰ ἄλλα οὔτε νὰ θεωροῦν ἄξιο πολλῆς προσοχῆς νὰ θεραπεύομε ὅλα τὰ παραπτώματα ἀπὸ τὸ θυμὸ, ἀν καὶ βέβαια ἡ Γραφή δὲν ἀπαγορεύει μόνον τὴν προσβολὴ τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ κάθε ὕβρη ἢ βλασφημία καὶ ὅποιον ἄλλο σχετικὸ δημιουργεῖ ὁ θυμὸς· καὶ ἔλαβαν μόνον μέτρα κατὰ τοῦ μιάσματος τοῦ φόνου μὲ τὰ ἐπιτιμία. Διαιρεῖται κι αὐτὸ τὸ κακὸ ἀνάλογα μὲ τὴ διαφορὰ τοῦ σὲ ἐκούσιον καὶ ἀκούσιον. Καὶ ἐκούσιος φόνος εἶναι πρῶτα ἐκεῖνος ποὺ ἀποτολμήθηκε ἐκ προμελέτης ἀπὸ κάποιον ποὺ προετοιμάστηκε γι' αὐτὸ, νὰ κάνει δηλαδὴ τὸ φόνον. Ἐπειτα θεωρήθηκε ἐκούσιος φόνος, ὅταν κάποιος σὲ συμπλοκῇ καὶ μάχῃ, δίνοντας καὶ παίρνοντας χτυπήματα, καταφέρει ἐναντίον κάποιου καίριον χτύπημα μὲ τὰ χέρια του. Γιατὶ ἐκεῖνος ποὺ μιὰ φορὰ κυριαρχήθηκε ἀπὸ τὸ θυμὸ καὶ ὑποχώρησε στὸ πάθος τῆς ὀργῆς, δὲ σκέφτηκε τὴν ὥρα τῆς ἐξαψης τίποτα ἀπὸ ὅσα μποροῦν νὰ ἀνακόψουν τὸ κακόν. Ὡστε καὶ ἡ ἐκτέλεσὴ

κῆς ἀποτέλεσμα τοῦ φόνου, εἰς ἔργον προαιρέσεως καὶ οὐκ εἰς ἀποτυχίαν ἀνάγεται.

Οἱ δὲ ἀκούσιοι φανερὰ ἔχουσι τὰ γνωρίσματα· ὅταν τις πρὸς ἕτερόν τι τὴν σπουδὴν ἔχων, ἐξ ἀποτυχίας τι τῶν ἀνηκέστων δρᾷ. Ἐπὶ τούτων τοίνυν ὁ μὲν φόνος εἰς τριπλασίονα χρόνον παρατείνεται, τοῖς δι' ἐπιστροφῆς θεραπευομένοις τὸ ἐκούσιον ἄγος. Τρισην-
 10 νέα γάρ εἰσιν ἐνιαυτοί, καθ' ἕκαστον βαθμὸν τῆς ἐννάδος τῶν ἐτῶν ὀρισθείσης, ὥστε ἐν μὲν τῷ παντελεῖ ἀφορισμῷ ἐνναετῆ χρόνον διαγενέσθαι ἀπειργόμενον τῆς Ἐκκλησίας· ἄλλα δὲ τοσαῦτα ἔτη ἐν
 15 τῇ ἀκροάσει παραμεῖναι, μόνης τῶν διδασκάλων καὶ τῆς τῶν Γραφῶν ἀκροάσεως καὶ μετὰ τῆς τοῦ λαοῦ συστάσεως ἀξιούμενον, ἐν δὲ τρίτῃ ἐννάδι, μετὰ τῶν ὑποπιπτόντων ἐν τῇ ἐπιστροφῇ προσευ-
 χόμενον, οὕτως ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν μετουσίαν τοῦ ἀγιάσματος· δηλαδὴ καὶ ἐπὶ τοῦ τοιούτου ἢ αὐτῇ προστήρησις ἔσται παρὰ τοῦ οἰκονο-
 20 μόντος τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πρὸς λόγον τῆς ἐπιστροφῆς συντηθή-
 σεται αὐτῷ καὶ ἡ τοῦ ἐπιτιμίου παράτασις, ὥστε ἀντὶ ἐννέα ἐτῶν, ἐφ' ἑκάστῳ βαθμῷ ὀκτώ ἢ ἐπτὰ ἢ ἕξ ἢ καὶ πέντε μόνον γενέσθαι, εἴ-
 περ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιστροφῆς νικοίῃ τὸν χρόνον καὶ ὑπερβάλλοιτο τῇ σπουδῇ τῆς διορθώσεως τοὺς ἐν τῇ μακρᾷ προθεσμίᾳ ραθυμότε-
 20 ρόν πως ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς κηλίδος καθαίροντας.

Τὸ δὲ ἀκούσιον, συγγνωστὸν μὲν, οὐ μὴν ἐπαινετὸν ἐκρίθη. Τοῦτο δὲ εἶπον, ὥστε δῆλον γενέσθαι, ὅτι κἂν ἀκουσίως τις γένηται ἐν τῷ τοῦ φόνου μιάσματι, ὡς ἦδη βέβηλον αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἄγους γε-
 νόμενον, ἀπόβλητον ἱερατικῆς χάριτος ὁ κανὼν ἀπεφήνατο· ὅσος δέ
 25 ἔστιν ἐπὶ τῇ ψιλῇ πορνείᾳ τοῦ καθαρσίου ὁ χρόνος, τοσοῦτος καὶ ἐπὶ τῶν ἀκουσίως πεφονευκῶτων ἐδοκιμάσθη καλὸν ἔχειν, δηλαδὴ καὶ ἐν τούτῳ τῆς προαιρέσεως τοῦ μετανοοῦντος δοκιμαζομένης· ὥστε, εἰ ἀξιόπιστος γένοιτο ἢ ἐπιστροφῇ, μὴ πάντως παραφυλαχθῆναι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, ἀλλὰ διὰ συντομίας ἀγαγεῖν αὐτὸν εἰς τὴν τῆς ἐκ-
 30 κλησίας ἀποκατάστασιν καὶ εἰς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ μετουσίαν. Εἰ δὲ τις μὴ πληρώσας τὸν χρόνον τὸν ἐκ τῶν κανόνων ἀφωρισμένον, ἐξο-
 δεῦοι τοῦ βίου, κελεύει ἢ τῶν Πατέρων φιλανθρωπία μετασχόντα τῶν ἀγιασμάτων, μὴ κενὸν τοῦ ἐφοδίου πρὸς τὴν ἐσχάτην ἐκείνην

τοῦ φόνου κατὰ τὴ συμπλοκὴ ἀποδίδεται σὲ ἔργο τῆς προαιρέσεως καὶ ὄχι σὲ ἀτύχημα.

Οἱ ἀκούσιοι φόνοι ἔχουν φανερὰ τὰ γνωρίσματά τους· ὅταν κάποιος ἐνδιαφέρεται γιὰ κάτι ἄλλο καὶ ἀπὸ ἀτύχημα κάνει κάτι ἀνεπανόρθωτο. Γι' αὐτοὺς λοιπὸν ὁ φόνος παρατείνεται σὲ τριπλάσιο χρόνο, ὅποιοι δηλαδὴ ἐπιδιώκουν τὴν κάθαρσίν τους ἀπὸ τὸ ἐκούσιο ἀμάρτημα μὲ τὴ μετάνοια. Ἔχομε τρεῖς φορές ἐννιά χρόνια, ἀφοῦ γιὰ κάθε βαθμὸ τῆς θεραπείας ὀρίστηκε ἐννεάχρονη διάρκεια. Ὡστε στὴν περίπτωσι πλήρους ἀπομάκρυνσις νὰ συμπληρωθεῖ διάστημα ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν ἐννέα ἐτῶν ἄλλα τόσα χρόνια νὰ παραμείνει στὴν ἀπλή ἀκρόασι, θεωρούμενος ἄξιος ν' ἀκούει μονάχα τοὺς δασκάλους καὶ τὴ Γραφὴν σὲ συγκέντρωσι τοῦ λαοῦ. Στὴν τρίτη ἐννεάδα νὰ προσεύχεται μαζὶ μ' ἐκείνους ποὺ ὑπόκεινται τὰ ἐπιτίμια τῆς μετάνοιας κι' ἔτσι νὰ φτάσει στὴν κοινωvία τῶν ἀγίων δώρων. Καὶ σ' αὐτὸν λοιπὸν θὰ τηρηθεῖ ἡ ἴδια προφύλαξι ἀπὸ ἐκείνον ποὺ διοικεῖ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀνάλογα μὲ τὴ μετάνοια θὰ συντομευθεῖ καὶ γι' αὐτὸν ἡ παράτασι τοῦ ἐπιτιμίου, ὥστε ἀντὶ ἐνιά χρόνια, γιὰ κάθε βαθμὸ νὰ περιοριστοῦν σὲ ὀκτώ ἢ ἐπτὰ ἢ ἕξι ἢ καὶ πέντε μόνο, ἂν βέβαια τὸ μέγεθος τῆς μετάνοιας νικᾷ τὸ χρόνο καὶ ὑπερβάλλει μὲ τὴν προθυμίαν τῆς διόρθωσις ὅσους καθαρίζουν τὸν ἑαυτὸν τους μὲ κάποια ραθυμία σὲ μακρὸ διάστημα.

Τὸ ἀκούσιο ἔγκλημα εἶναι συγχωρητέον, δὲ θεωρήθηκε ὁμοῦ ἄξιο καὶ νὰ ἐπαινεθεῖ. Αὐτὸ τὸ εἶπα γιὰ νὰ γίνῃ φανερὸ ὅτι, κι ἂν κάποιος διαπράξει ἀκούσια τὸ ἔγκλημα τοῦ φόνου, ἐπειδὴ ἤδη ἐγινε βέβηλος ἀπὸ αὐτό, ὁ κανὼνας ὄρισε νὰ στερηθεῖ τὴν ἱερατικὴ χάρι. Καὶ ὅσος εἶναι ὁ χρόνος τῆς κάθαρσις στὴν περίπτωσι τῆς ἀπλῆς πορνείας, τόσος θεωρήθηκε πὼς εἶναι ἀρκετὸς γι' αὐτοὺς ποὺ ἔκαναν ἀκούσιο φόνον· καὶ σ' αὐτὴ δηλαδὴ τὴν περίπτωσι ἐξετάζεται ἡ προαίρεσι ἐκείνου ποὺ μετανοεῖ. Ὡστε, ἂν ἡ ἐπιστροφὴ του φανεῖ εὐλικρινῆς, νὰ μὴν τηρηθεῖ μὲ ἀκρίβεια ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν, ἀλλὰ νὰ ὀδηγηθεῖ μὲ συντόμευσι τοῦ ἐπιτιμίου γιὰ τὴν ἀποκατάστασίν του μέσα στὴν Ἐκκλησίαν καὶ στὴ μετουσίαν τῶν δώρων. Ἄν τῶρα κάποιος ἐκδημήσει ἀπὸ τὴ ζωὴ χωρὶς νὰ ἔχει συμπληρώσει τὸ χρόνο ποὺ τοῦ ἐπιβλήθηκε σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες, ἢ φιλανθρωπία τῶν πατέρων προστάζει νὰ κοινωνήσῃ τὰ ἅγια δῶρα καὶ

καὶ μακρὰν ἀποδημίαν ἐκπεμφθῆναι. Εἰ δὲ μετασχὼν τοῦ ἀγιάσματος, πάλιν εἰς τὴν ζωὴν ἐπανέλθοι, ἀναμένειν τὸν τεταγμένον χρόνον, ἐν ἐκείνῳ τῷ βαθμῷ γενόμενον, ἐν ᾧ ἦν πρὸ τῆς κατὰ ἀνάγκην αὐτῷ δοθείσης κοινωνίας.

5 Τὸ δὲ εἶδος τῆς εἰδωλολατρείας (οὕτω γὰρ ὀνομάζει τὴν πλεονεξίαν ὁ θεῖος Ἀπόστολος) οὐκ οἶδα ὅπως ἀθεράπευτον ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν περιώφθη. Καίτοι γε δοκεῖ τὸ τοιοῦτον κακὸν τῆς τρίτης ἐν τῇ ψυχῇ καταστάσεως πάθος εἶναι. Καὶ γὰρ λογισμὸς τῆς τοῦ καλοῦ κρίσεως ἀμαρτάνων, ἐν τῇ ὕλῃ τὸ καλὸν εἶναι φαντάζε-
10 ται, οὐ πρὸς τὸ αἰὸν ἀναβλέπων κάλλος, καὶ ἡ ἐπιθυμία πρὸς τὰ κάτω ρεῖ, τοῦ ἀληθοῦς ὄρεκτοῦ ἀπορρέουσα. Καὶ ἡ φιλόνηκός τε καὶ θυμώδης διάθεσις, πολλὰς ἐκ τῆς τοιαύτης ἀμαρτίας τὰς ἀφορμὰς λαμβάνει. Καὶ τὸ ὄλον εἰπεῖν, συμφωνεῖ ἡ τοιαύτη νόσος τῷ ἀποστολικῷ τῆς πλεονεξίας ὄρω. Ὁ γὰρ θεῖος Ἀπόστολος, οὐ μόνον αὐτὴν εἰδωλολατρίαν, ἀλλὰ καὶ ρίζαν πάντων τῶν κακῶν ἀπε-
15 φήνατο· καὶ ὁμοίως τὸ τοιοῦτον εἶδος παρώφθη τῆς νόσου ἀνεπίσκεπτόν τε καὶ ἀτημέλητον· διὸ καὶ πλεονάζει κατὰ τὰς ἐκκλησίας τὸ τοιοῦτον ἀρρώστημα, καὶ οὐδεὶς τοὺς ἐπὶ τὸν κληρὸν ἀγομένους περιεργάζεται, μήπως τῷ τοιοῦτῳ εἶδει τῆς εἰδωλολατρίας κατεμίαν-
20 θησαν.

Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων, διὰ τὸ παρεῖσθαι τοῖς Πατρᾶσιν ἡμῶν, ἀρκεῖν, ἡγούμεθα, τῷ δημοσίῳ τῆς διδασκαλικῆς λόγῳ, ὅπως ἂν οἶόν τε ἦ, θεραπεύειν, ὥσπερ τινὰ πάθη πληθωρικά, τὰς πλεονεκτικὰς ἀρρωστίας διὰ τοῦ λόγου καθαιρόντας. Μόνην δὲ τὴν κλοπὴν
25 καὶ τὴν τυμβωρυχίαν καὶ τὴν ἱεροσύλιαν πάθη νομίζομεν, διὰ τὸ οὕτως ἐκ τῆς τῶν Πατέρων ἀκολουθίας τὴν παράδοσιν ἡμῖν περὶ τούτου γενέσθαι. Καίτοι γε παρὰ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ καὶ ὁ πλεονασμὸς καὶ ὁ τόκος, τῶν ἀπειρημένων ἐστὶ, καὶ τὸ ἐκ δυναστείας τινὸς τῇ ἰδίᾳ κτήσει προσαγαγεῖν τὰ ἀλλότρια, κἂν ἐν προσχήματι πραγματείας
30 τὸ τοιοῦτον τύχη γινόμενον. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ καθ' ἡμᾶς, εἰς ἐξουσίαν κανῶν ἀξιόπιστος, τὴν ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένως ἀπηγορευμένων κανονικῆν κρίσιν ἤδη τοῖς εἰρημένοις προσθήσομεν.

Διήρηται οὖν κλοπὴ εἰς τε ληστείαν καὶ εἰς τοιχωρυχίαν καὶ εἰς μὲν ἐπ' ἀμφοτέρων σκοπός, ἢ τῶν ἀλλοτρίων ἀφαίρεσις· πολλὴ δὲ

5. Ἐφ. 5,5.

6. Α' Τυ. 6,10.

νά μὴ σταλεῖ στήν τελευταία καὶ μακρὰ ἐκείνη ἀποδημία χωρὶς αὐτὸ τὸ ἐφόδιο. Κι ἂν γίνεи καλὰ κι ἐπανεέλθει στὴ ζωὴ ἐνῶ ἔχει με-
-ταλάβει, νὰ περιμένει τὸν ὀρισμένο χρόνο, συνεχίζοντας τὸ στάδιο ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ἦταν πρὶν τοῦ δοθεῖ κατ' ἀνάγκην ἡ κοινωvία.

Τὴ μορφή τῶρα τῆς εἰδωλολατρίας (γιατὶ ἔτσι ὀνομάζει ὁ Ἄποστολος τὴν πλεονεξία⁵) δὲν ξέρω πῶς οἱ Πατέρες τὴν ἄφησαν χωρὶς νὰ λάβουν πρόνοια γιὰ τὴ θεραπεία της. Καὶ ὁμως τὸ κακὸ αὐτὸ εἶναι φανερὰ πάθος τῆς μιᾶς ἀπὸ τὶς τρεῖς καταστάσεις τῆς ψυχῆς. Γιατὶ ὁ λογισμὸς ποὺ κάνει λάθος στὴ διάκριση τοῦ καλοῦ, φαντάζεται ὅτι τὸ καλὸ βρῖσκεται στὴν ὕλη, δὲν ὑψῶνει τὸ βλέμμα στὸ αὐλο κάλλος καὶ ἡ ἐπιθυμία, κυλώντας πρὸς τὰ κάτω, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ ἀληθινὰ ἐπιθυμητό. Ἐπίσης καὶ ἡ διάθεση γιὰ φιλονεικίες καὶ θυμοὺς παίρνει πολλὰς ἀφορμὰς ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἁμαρτία. Καὶ γιὰ νὰ ἀνακεφαλαιώσομε ὅλα ὅσα εἶπαμε, ἡ νόσος αὐτὴ συμφωνεῖ μὲ τὸν ἀποστολικὸ ὄρο τῆς πλεονεξίας. Ὁ θεῖος Ἄποστολος δὲν τὴν χαρακτήρισε μόνο ὡς εἰδωλολατρία, ἀλλὰ τὴν προσδιόρισε καὶ ὡς ρίζα ὄλων τῶν κακῶν⁶. Καὶ ὁμως τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς νόσου ἀφέθηκε χωρὶς ἐξέταση καὶ χωρὶς κάποια φροντίδα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἀρρώστια αὐτὴ πλεονάζει στὶς ἐκκλησίαις καὶ κανένας δὲν ἐξετάζει προσεκτικὰ ὄσους ὀδηγοῦνται στὸν κληρο μήπως ἔχουν μολυνθεῖ μὲ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς εἰδωλολατρίας.

Ἄλλὰ γι' αὐτὸ, ἐπειδὴ τὸ ἄφησαν οἱ Πατέρες μας, μπορούμε, νομίζομε, νὰ τὸ θεραπεύομε, ὅσο εἶναι δυνατό, μὲ τὸ δημόσιο λόγο τῆς διδασκαλίας, ἀποκαθαίροντας μέσω τοῦ λόγου τὴ νόσο τῆς πλεονεξίας, ὅπως κάποιες παθήσεις κατὰ τὶς ὁποῖες ὑπάρχει ἀφθονία ἐνὸς στοιχείου. Θεωροῦμε πάθη μόνο τὴν κλοπὴ καὶ τὴν τυμβωρυχία καὶ τὴν ἱεροσυλία, ἐπειδὴ ἔτσι συνεχίστηκε νὰ γίνεται ἡ παράδοση γι' αὐτὰ ἀπὸ τοὺς Πατέρες. Καὶ βέβαια στὴ θεία Γραφή καὶ ἡ πλεονεξία καὶ οἱ τόκοι ἀπαγορεύονται, καὶ ἡ πρόσθεση τῶν ξένων περιουσιῶν στὴ δικὴ μας κατοχὴ ἐπειδὴ ἔχομε κάποια δύναμη, ἀκόμα κι ἂν αὐτὸ τύχει νὰ γίνεи μὲ τὸ πρόσχημα κάποιας συναλλαγῆς ἐμπορικῆς. Ἐπειδὴ λοιπὸν κατὰ τὴ γνώμη μας εἶναι ἐλεύθερος ὁ ἀξιόπιστος κανόνας, θὰ προσθέσομε τῶρα σὲ ὅσα εἶπαμε τὴν κανονικὴν διάκριση γιὰ τὰ ὁμολογουμένως ἀπαγορευμένα.

Διαιρεῖται λοιπὸν ἡ κλοπὴ σὲ ληστεία καὶ διάρρηξη. Ὁ σκοπὸς καὶ τῶν δύο εἶναι ἕνας, ἡ ἀφαίρεση δηλαδὴ τῆς ξένης περιου-

κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἢ πρὸς ἀλλήλους ἐστὶ διαφορά. Ὁ μὲν γὰρ ληστής καὶ τὴν μαιφονίαν εἰς συμμαχίαν τοῦ σπουδαζομένου παραλαμβάνει, πρὸς αὐτὸ τοῦτο παρασκευαζόμενος, καὶ ὄπλοις καὶ πολυχειρίᾳ καὶ τοῖς ἐπικαίροις τῶν τόπων, ὥστε τὸν τοιοῦτον τῷ κρίματι τῶν ἀνδροφόνων ὑπάγεσθαι, εἰ διὰ μεταμελείας ἑαυτὸν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ ἐπανάγοι. Ὁ δὲ δι' ὑφαιρέσεως λανθανούσης σφετεριζόμενος τὸ ἀλλότριον, εἴτα δι' ἐξαγορεύσεως τὸ πλημμέλημα αὐτοῦ τῷ ἱερεὶ φανερώσας, τῇ περὶ τὸ ἐναντίον τοῦ πάθους σπουδῇ θεραπεύσει τὴν ἀρρωστίαν· λέγω δὲ διὰ τοῦ τὰ προσ-
10 ὄντα παρέχειν τοῖς πένησιν, ἵνα τῷ προέσθαι ἃ ἔχει, φανερὸς γένηται καθαρῶν τῆς κατὰ πλενοζενίαν νόσου. Εἰ δὲ μηδὲν ἔχοι, μόνον δὲ τὸ σῶμα ἔχοι, κελεύει ὁ Ἀπόστολος διὰ τοῦ σωματικοῦ κόπου τὸ τοιοῦτον ἐξιλιάσασθαι πάθος. Ἐχει δὲ ἡ λέξις οὕτως· «ὁ κλέπτων, μηκέτι κλεπτέτω· μᾶλλον δὲ κοπιάτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν, ἵνα
15 ἔχη μεταδιδόναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι».

Ἡ δὲ τυμβωρυχία καὶ αὐτὴ διήρηται εἰς τὸ συγγνωστόν τε καὶ ἀσυγγνωστόν. Εἰ μὲν γὰρ τις τῆς οὐσίας φειδόμενος, καὶ ἄσυχλον ἀφείς τὸ κεκρυμμένον σῶμα, ὡς μὴ ἀναδειχθῆναι ἢλίω τὴν ἀσχημοσύνην τῆς φύσεως, λίθοις τισὶ τῶν ἐν τῷ τάφῳ προβεβλημένων
20 συγχρήσαιο εἰς ἔργου τινὸς κατασκευὴν, ἐπαινετὸν μὲν οὐδὲ τοῦτό ἐστι· πλὴν ἀλλὰ συγγνωστόν ἐποίησεν ἢ συνήθεια, ὅταν εἰς προτιμότερόν τι καὶ κοινοφελέστερον ἢ τῆς ὕλης μετάθεσις γίνηται. Τὸ δὲ διερευνᾶσθαι τὴν κόνιν ἀπὸ τῆς γεωθείσης σαρκὸς καὶ ἀνακινεῖν τὰ ὀστά, ἐλπίδι τὸν κόσμον τινὰ τῶν συγκατορυχθέντων κερδᾶναι,
25 τοῦτο τῷ αὐτῷ κρίματι κατεδικάσθη, ᾧ καὶ ἡ ψιλὴ πορνεία, καθὼς καὶ ἐν τῷ προλαβόντι διήρηται λόγῳ· ἐπισκοποῦντος δηλαδὴ τοῦ οἰκονόμου ἐξ αὐτοῦ τοῦ βίου τὴν ἰατρειάν τοῦ θεραπευομένου, ὥστε συντεμεῖν τὴν ἐκ τῶν κανόνων ὀρισθεῖσαν τοῦ ἐπιτιμίου προθεσίαν.

30 Ἡ δὲ ἱεροσυλία, παρὰ μὲν τῇ ἀρχαίᾳ Γραφῇ, οὐδὲ ἐνομίσθη τῆς φονικῆς κατακρίσεως ἀνεκτοτέρα. Ὁμοίως γὰρ ὁ τε ἐπὶ φόνῳ ἀλούς, καὶ ὁ τὰ ἀνατεθέντα τῷ Θεῷ ὑφελόμενος, τὴν διὰ τῶν λίθων τιμωρίαν ὑπέσχον. Ἐπὶ δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνηθείας οὐκ οἶδα πῶς συγκατάβασίς τις ἐγένετο καὶ συμπεριφορά, ὥστε ἀνεκτότερον

σίας· και εἶναι μεγάλη ἡ διαφορὰ τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τὸν ἄλλο ὡς πρὸς τὴ γνῶμη τους. Ὁ ληστής παίρνει σύμμαχό του γιὰ τὸ σκοπὸ του καὶ τὴ δολοφονία κι ἐτοιμάζεται γι' αὐτὸ καὶ μὲ ὄπλα καὶ μὲ πολλοὺς συνεργοὺς καὶ μὲ ἐκλογή τοῦ κατάλληλου τόπου. Ὡστε αὐτὸς ὑπάγεται στὴν ἀπόφαση γιὰ τοὺς δολοφόνους, ἀν μὲ τὴν μετάνοιά του ἐπιστρέψει στὴν Ἐκκλησία. Ἐνῶ ἐκεῖνος πού μὲ λαθραία ἀφαίρεση σφετερίζεται τὰ ξένα ἀγαθὰ κι ἐπειτα φανερώνει μὲ τὴν ἐξομολόγηση στὸν ἱερέα τὸ ἀμάρτημά του, θὰ θεραπεύσει τὴ νόσο του μὲ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἀντίθετου τοῦ πάθους. Τὴ θεραπεία τὴν ἐννοῶ μὲ τὴ διανομὴ τῆς περιουσίας του στοὺς φτωχοὺς, ὥστε μὲ τὴν παραχώρηση ὧσων ἔχει νὰ γίνῃ φανερὸ ὅτι εἶναι καθαρὸς ἀπὸ τὴ νόσο τῆς πλεονεξίας. Κι ἀν δὲν ἔχει τίποτα, ἀλλὰ μόνο τὸ σῶμα του, ὁ Ἀπόστολος προστάζει νὰ ἐξιλωθεῖ γιὰ τὸ ἀμάρτημά του αὐτὸ μὲ τὴ σωματικὴ του καταπόνηση. Ἐπιλέξει λέει τὰ ἐξῆς· «ὁ κλέφτης νὰ μὴν κλέβει πιά· καλύτερα νὰ κοπιᾶζει πρᾶττοντας τὸ ἀγαθὸ, γιὰ νὰ ἔχει νὰ μεταδίδει σ' ἐκεῖνον πού ἔχει ἀνάγκη»⁷.

Καὶ ἡ τυμβωρυχία διαιρεῖται στὴ συγχωρητέα καὶ στὴν ἀσυγχώρητη. Ἄν κάποιος λυπάται τὴν περιουσία του καί, ἀφήνοντας ἀπαραβίαστο τὸ κρυμμένο σῶμα γιὰ νὰ μὴν παρουσιαστεῖ στὸν ἥλιο ἢ φυσικὴ ἀσχήμια, χρησιμοποιήσῃ τις πέτρες πού καλύπτουν τὸν τάφο στὴν κατασκευὴ ἐνὸς ἄλλου ἔργου, δὲν εἶναι βέβαια οὔτε αὐτὸ ἄξιο νὰ ἐπαινεθεῖ. Ὡστόσο ἡ συνήθεια μᾶς κάνει νὰ τὸ δεχτοῦμε, ὅταν τὰ ὑλικά μεταφερθοῦν σὲ κάτι προτιμότερο καὶ ὠφελιμότερο γιὰ τὸ κοινό. Ἀλλὰ νὰ ψάχνει κανένας τὴ σκόνη ἀπὸ τὴ σάρκα πού ἐγίνε γῆ καὶ νὰ ἀνακινεῖ τὰ ὅσα μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ κερδίσει κανένα κόσμημα πού ἐθαψαν μαζί μὲ τὸ νεκρὸ, αὐτὸ καταδικάστηκε ἐξίσου μὲ τὴν ἀπλὴ πορνεία, σύμφωνα μὲ τὴν προηγούμενη διαίρεση. Παρατηρεῖ δηλαδὴ ὁ ὑπεύθυνος τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς ὑγείας τοῦ θεραπευόμενου ἀπὸ τὴν ἴδια του ζωὴ, ὥστε ἀνάλογα νὰ συντομεύσῃ τὴ διάρκειαν τοῦ ἐπιτιμίου πού ρυθμίστηκε σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες.

Ἡ ἱεροσουλία πάλι δὲ θεωρήθηκε στὴν Παλαιὰ Διαθήκη οὔτε ἀπὸ τὸ ἐγκλημα τοῦ φόνου πῶς ἀνεκτὴ. Ὅποιος πιάστηκε γιὰ φόνο κι ὁποῖος ἀφαίρεσε τ' ἀφιερῶματα στὸ Θεὸ δέχτηκαν καὶ οἱ δύο ἐξίσου τὴν τιμωρία τοῦ λιθοβολισμοῦ. Στὴν ἐκκλησιαστικὴ ὁμως συνήθεια δὲν ξέρω πῶς δείχτηκε κάποια συγκατάβασις καὶ υἰοθετή-

νομισθῆναι τὸ τῆς τοιαύτης νόσου καθάρσιον· ἐν ἐλάττονι γὰρ χρόνῳ, παρὰ τὴν μοιχείαν, τοῖς τοιούτοις τὸ ἐπιτίμιον διατάζατο ἢ τῶν Πατέρων παράδοσις. Πανταχοῦ καὶ ἐν πλημμελήματος εἶδει τοῦτο καθορᾶν προσήκει πρὸ πάντων, οἷα ἐστὶ τοῦ θεραπευομένου 5 διάθεσις, μὴ τὸν χρόνον οἶεσθαι πρὸς θεραπείαν ἀρκεῖν· τίς γὰρ ἂν ἐκ τοῦ χρόνου ἴασις γένοιτο; ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ ἑαυτὸν δι' ἐπιστροφῆς ἰατρούοντος.

Ταῦτά σοι, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, κατὰ πολλὴν σπουδὴν ἐκ τῶν προχείρων συνθέντες, διὰ τὸ δεῖν τοῖς τῶν ἀδελφῶν ἐπιτάγμασι 10 πείθεσθαι, κατὰ σπουδὴν ἀπεστείλαμεν. Σὺ δὲ τὰς συνήθεις ὑπὲρ ἡμῶν εὐχὰς τῷ Θεῷ προσάγων μὴ διαλείπης. Χρεωστεῖς γὰρ ὡς εὐγνώμων υἱός, τῷ κατὰ Θεόν σε γεννήσαντι, τὴν διὰ τῶν προσευχῶν γηροκομίαν, κατὰ τὴν ἐντολὴν τὴν κελεύουσαν τιμᾶν γονέας, «ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς». Δῆλον δὲ 15 ὅτι ὡς σύμβολον ἱερατικόν, δέξῃ τὸ γράμμα, καὶ οὐκ ἀτιμάσεις τὸ ξένιον, κἂν τι μικρότερον τῆς σῆς μεγαλοφυΐας εἴῃ.

θηκε κάποια συμπεριφορά, ὥστε νὰ θεωρηθεῖ πιὸ ἐλαφριά ἢ κάθαρη αὐτῆς τῆς νόσου· σὲ χρόνο λιγότερο ἀπὸ ὅ,τι στὴ μοιχεία ὄρισε ἢ παράδοση τῶν Πατέρων τὸ ἐπιτίμιο σ' αὐτούς. Σὲ ὄλες τὶς περιπτώσεις τῶν ἀμαρτημάτων πρέπει αὐτὸ πρὸ πάντων νὰ προσέχομε, ποιά εἶναι δηλαδὴ ἡ διάθεση τοῦ θεραπευόμενου, καὶ νὰ μὴ νομίζομε ὅτι φτάνει ὁ χρόνος γιὰ τὴ θεραπεία· τί θεραπεία μπορεῖ νὰ γίνει μὲ τὴν παρέλευση τοῦ χρόνου; Νὰ προσέχομε λοιπὸν τὴν προαίρεση ἐκείνου ποὺ προσπαθεῖ νὰ θεραπευθεῖ μὲ τὴ μετάνοια.

Αὐτὰ γιὰ χάρη σου, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, συνέταξα ἐκ τοῦ προχείρου μὲ πολλὴ προθυμία, ἐπειδὴ πρέπει νὰ ὑπακούομε στοὺς ὁρισμοὺς τῶν ἀδελφῶν μας, καὶ σοῦ τὰ ἀποστέλλω ἀμέσως. Ἐσὺ ὁμοῦ μὴ παύσεις ποτὲ ν' ἀπευθύνεις στὸ Θεὸ τὶς συνηθισμένες εὐχὰς γιὰ χάρη μου. Γιατὶ σὰν εὐγνώμων υἱὸς ἔχεις σ' ἐκεῖνον ποὺ σὲ γέννησε κατὰ Θεὸν τὸ χρέος τῆς γηροκομίας, σύμφωνα μὲ τὴ θεία ἐντολὴ ποὺ προστάζει νὰ τιμοῦμε τοὺς γονεῖς μας, «γιὰ νὰ δεῖς στὴ ζωὴ σου καλὸ καὶ νὰ ζήσεις πολλὰ χρόνια πάνω στὴ γῆ»⁸. Εἶναι φανερὸ ὅτι θὰ δεχτεῖς τὴν ἐπιστολὴ μου ὡς σύμβολο ἱερατικὸ καὶ δὲ θὰ περιφρονήσεις τὸ δῶρο, ἔστω κι εἶναι κάπως μικρότερο ἀπὸ τὴ μεγαλοφροσύνη σου.

8. Ματθ. 15,4.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

Οί αριθμοί παραπέμπουν κατὰ σειρά γιά τὰ χωρία τῆς Γραφῆς στό κεφάλαιο, τό στίχο καί τή σελίδα πού βρίσκονται, ἐνῶ γιά τὰ ὄνόματα καί πράγματα ἀπλῶς στή σελίδα πού βρίσκονται.

1. Εὐρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς

Γένεσις			Λευϊτικόν		
2	7	142. 192	7	25	424
	19	150	19	8	372
3	1	144			
	15	362			
8	25	260			
11	22	156	18	20	422
12	1	118		32	372
18	25	42	20	11	196
23	7	106	22	7	16
24	2	260	25	8	488
32	23-30	118			
33	3	106			
34	38	128			
42	6	106	6	4	32. 48
46	26-27	418		13	104
			13	4	372
			30	4	364
					Δευτερονόμιον
					Ἰησοῦς Ναυῆ
3	2	118			
4	28	506	5	13	118
7	1	22			
13	21	118			
14	19	118			
	22	386	2	30	104
16	35	196	12	14	372
20	21	118. 120	16	13	424
	24	356	28	13	16
22	26	372			
29	21	424			
31	1	232	17	14	202

	Βασιλειῶν Δ'		96	3	330
			98	5	100
1	10	202	100	5	380
2	11	122. 192	103	4	266
4	25	260		24	420
				35	116
	Ἑσδρας Β'		109	3	<u>310</u>
13	2	124	111	9	490
			118	70	442
	Μακκαβαίων		119	4	26
			127	3	128
2	2	342	144	3	170
			145	13	92
	Ψαλμοὶ				
2	1	<u>486</u>		Ἰὼβ	
	7	<u>290. 312</u>	6	6	488
	8	<u>322</u>	34	15	100
4	3	364	38	1	120
8	2	80			
9	9	250		Παροιμίαι	
13	2	120			
18	2	80	1	5	198. 240
	5	424	8	22	56. 312
	7	364		<u>25</u>	312
21	24	356	9	1	150. 368
41	10	362	13	10	440
42	2	362	22	28	372
44	2	<u>306. 324</u>	26	4	66
	7-8	<u>282</u>	27	2	326
49	3	330			
51	12	198		Ἐκκλησιαστής	
54	20	284	5	1	270
64	3	152	9	12	498
72	24	232	11	5	90
73	12	24			
	13	488			
76	20	164		Ἄσμα Ἀσμάτων	
77	70	<u>232</u>	4	12	430
80	10	<u>54</u>			
81	5	120. 366		ἽΩσηῆ	
83	10	36			
84	10	130. 154	13	14	384
	12	154			
89	5-6	100		Ἄμῶς	
90	3	47	4	3	62
	19	396	5	19	440
95	5	16	7	14	232. 424

	9	300. 310. 316		6	358
	20	284		15	390
	28	316. 326		19	416
15	26	66	13	1	260
16	13	372			
17	4	104			
	5	102. 284			
	10	464	1	12	364
	17	18		21	372
19	23	364		24	42. 280. 308. 370
				26-27	424
	Πράξεις			30	226
1	4	356	2	8	126
2	1	358		11	198
	3	358		15	262
	36	282. 314	3	1	262
3	5	382		3	146
4	25	486		8	322
	29	486		19	486
5	3	36		21	372
8	33	462	5	1	262
9	3	120	8	6	156
	15	428. 430	10	31	264
10	38	90. 284	12	3	64. 82. 110
18	3	424		11	44. 62. 466
			15	20	290
				21	272
	Ρωμαίους			22	290
1	9	262. 268		24	308. 316. 318. 384
	12	422		27	320
	20	12		28	318. 320
2	4	274		44	262
4	17	344		45	154
5	19	178		48	152
6	4	290. 292. 360			
7	17-20	342			
	22	356	1	3	420
	23	144. 344	4	7	370
8	7	144		12	384
	21	56. 164		16	220
	22	56	5	8	126. 248
9	5	296		8	356
10	18	424		16	216. 356
11	29	164. 288		19	166. 248
	35	314		21	126. 320
	36	250	10	13	58
12	2	430	11	12	372

12	2	120	4	4	496
13	4	126	5	8	384
Γαλάτας			Θεσσαλονικείς Β'		
1	16	372	1	7	318
2	19	360		8	318
3	13	126. 320	2	4	116
4	5	342		9	116
	6	66	4	14	208
	10	360		23	266
5	19	354	Τιμόθεον Α'		
6	13	372	2	4	204. 422
	16	372. 384		5	252
Έφεσίους			3	1-7	424
1	7	162. 168		2	428
3	6	202		15	430
	16	356		16	130. 144. 154. 382
4	12	420	4	7	150
5	5	504		10	44
6	16	26	6	10	352. 504
	17	488		13	96. 360
	24	372		20	150
Φιλιπησίους			Τιμόθεον Β'		
1	6	468. 486	2	13	80
	18	364		21	428
2	6	174. 198. 342		25	422
	7	120. 176. 310	3	16	460
	8	342		17	88
	9	44. 126. 178	Τίτον		
	10	178. 180	1	5	426
	10-11	120		7-9	424
	11	120		11	354
3	20	152		13	460
Κολοσσαείς			2	2	460. 486
1	15	310		11	226
	17	156	3	4	360
2	9	12. 200		5	460
	12	166	Φιλήμονα		
3	1	360		20	260
Θεσσαλονικείς Α'			Έβραίους		
1	10	166	1	1	168

	2	284		Πέτρου Α'	
	3	20. 58			
	6	248	2	9	322
2	13	322		22	368
	14	370			
4	15	152		Ἰωάννου Α'	
6	16	46			
7	7	368	3	5	342
12	29	330	5	19	122. 362
13	9	372			
	10	420		Ἀποκάλυψις	
	13	420	1	8	230
	20	372			

2. Εὐρετήριο ονομάτων καὶ πραγμάτων

A

Ἄβελ 60.
 Ἄβλᾶβιος 26. 456.
 Ἄβραᾶμ 106. 118. 156. 160. 208. 260.
 ἀγαθότης 10. 12. 72. 76. 136. 252. 328.
 384. 396. 420. 464. 466.
 ἀγάπη 446.
 ἀγίασμα, -τα 494. 496. 498. 502.
 ἀγιασμός 96. 104. 126. 246. 264. 464.
 ἀγιότης 62.
 ἀγιωσύνη 112.
 Ἄγκυρα 380.
 ἀγνωμοσύνη 80.
 ἄγος 346. 500. 502.
 ἀγχιστεία 142.
 Ἄδᾶμ 60. 132. 134. 150. 152. 154. 156.
 192. 292.
 ἀδημονία 188.
 ἄδης 340. 342.
 ἀδικία 168. 282. 348. 498.
 ἀδοξία 184. 190.
 ἀθανασία 14. 122. 138. 248. 464.
 ἀθειᾶ 494.
 Αἰγύπτιος, -οὶ 22. 152.
 αἴδιον (Υἱοῦ) 174.
 αἴδιον (τὸ Πνεῦμα) 100.
 αἰδιότης 72. 140. 156. 252. 280. 310.
 324. 464.
 αἵρεσις 10. 134. 234. 304. 414. 486.

αἰρετικός, -οὶ 146. 444. 484.
 αἰσχύνη 152.
 ἀκαθαρσία 500.
 ἀκαταληψία 462.
 ἀκηδία 340.
 Ἀλεξανδρεῖς 116.
 Ἀλέξανδρος 392.
 ἀλήθεια 8. 10. 12. 22. 26. 48. 66. 88.
 116. 126. 150. 154. 194. 204. 214.
 250. 252. 258. 268. 270. 276. 278.
 300. 306. 318. 322. 326. 328. 332.
 336. 380. 384. 422. 430. 436. 446.
 460. 484. 486.
 ἀλλοίωσις 238. 240. 296.
 Ἄλυς 448.
 ἁμάρτημα, -τα 494.
 ἁμαρτία 36. 56. 124. 152. 154. 162. 164.
 168. 184. 196. 230. 238. 250. 276.
 282. 288. 292. 320. 322. 342. 344.
 354. 368. 376. 490. 496. 498. 500.
 504.
 ἁμαρτωλός, -οὶ 116. 346.
 ἄμιλλα 398.
 ἀμφιβολία 482.
 Ἄμωξ 232. 424.
 ἀναγέννησις 382.
 ἀνάθεμα 384.
 ἀναισθησία 170. 446.
 ἀναισχυντία 446.
 ἀνάκρασις 162. 178. 288.

ανάληψις 162. 232.
 αναλοιωτον 100.
 Ἀνανίας 36.
 ανάστασις 120. 164. 166. 178. 186. 272.
 288. 290. 292. 294. 300. 356 360.
 372. 374. 442.
 Ἀνατολή 380.
 Ἀνδαημονὰ 338.
 Ἀνδρέας 424.
 ἀνδρεία 494.
 ἀνδροφόνος 506.
 ἀνομία 280.
 Ἀντιόχεια 444.
 ἀπάθεια 140. 370. 500.
 ἀπάτη 104. 192. 244. 256. 344. 416.
 ἀπαύγασμα 58. 170. 172. 280.
 ἀπαύγασμα δόξης 168.
 ἀπερίληπτον 176.
 ἀπιστία 298.
 ἀπλότης 132. 384.
 Ἀπολινάριος 118. 130. 146. 150. 160.
 162. 168. 170. 182. 184. 194. 198.
 208. 214. 220. 228. 236. 244. 248.
 254. 256. 260. 264. 266. 268. 272.
 294. 298. 302.
 ἀπολύτρωσις 162. 168.
 ἀποσάρκωσις 174.
 ἄποσον (Υἱοῦ) 174.
 ἀπρόσιτον 176.
 ἀπροσπέλαστον 176.
 ἀπώλεια 308.
 Ἀραβία 354.
 Ἄρειος 162. 190. 194. 210. 278. 306.
 332. 364. 384.
 ἄρετή 184. 218. 228. 240. 242. 244. 264.
 322. 392. 398. 440. 492. 494.
 Ἀρμενία 482.
 ἄρμονία 424.
 ἀρχέτυπον 300.
 ἀρχὴ 226.
 Ἀρχιμήδης 446.
 ἀσέβεια 76. 156. 182. 186. 194. 208.
 226. 234. 254. 256. 280. 306. 316.
 492.
 ἀσχημοσύνη 158. 506.
 ἀσώματον (Υἱοῦ) 174.
 ἀτιμία 322. 340. 346. 348.
 ἀτιμία τῆς δουλικῆς μορφῆς 180.

αὐθεντία 36.
 αὐλον (Υἱοῦ) 174.
 αὐτεξούσιος, -ον 258. 260.
 αὐτεξουσιότης 258.
 αὐτοζωὴ 246.
 ἄφρασις 162.
 ἄφρασις τῶν ἁμαρτιῶν 168.
 ἀφθαρσία 62. 72. 122. 166. 252. 288.
 290. 372. 382. 464. 466.
 ἀφθαρτος 34. 100.
 ἀφθορία 286.
 ἀφροσύνη 66.
 ἀχαριστία 98.
 Ἀχιλλεύς 306. 322..

B

Βαβυλώνιος, -οὶ 444
 Βαλαάμ 16.
 βάπτισμα 96. 292. 384. 460. 464.
 βασιλεία 24. 308. 316. 322. 352. 382.
 βασιλεία τῶν οὐρανῶν 350.
 Βασίλειος (ὁ μέγας) 408. 482.
 Βασίλειος 456.
 Βεελεηλ 232.
 Βηθλεὲμ 356. 360.
 βλασφημία 20. 72. 74. 98. 172. 210. 216
 274. 484. 500.
 βούλησις 376.

Γ

Γαβριήλ 178. 228. 250. 276. 290.
 Γαλάτης 444.
 Γαλιλαία 196.
 γάμος 176. 296.
 γαστριμαργία 372.
 γέννησις σαρκική 58.
 γηροκομία 508.
 Γιεζι 260.
 γνόφος 120.
 γνώσις 326. 366.
 γνώσις ψευδώνυμος 26. 116.
 γόης 496.
 Γολγοθάς 356. 360.

Δ

Δαβίδ 36. 142. 152. 232.

δαιμόνιον 16. 42.
 δαίμων, -ες 16. 390. 496.
 Δανιήλ 108.
 δειλία 214.
 διαβολή 278.
 διάβολος 422. 460. 484.
 διάθεσις φιλόνεικος καὶ θυμῶδης 504.
 δίκαιον (τὸ Πνεῦμα) 100.
 δικαιοσύνη 72. 136. 154. 226. 278. 280.
 282.
 Διογένης 456.
 δογματοποιεῖα 228.
 δόξα 24. 58. 80. 86. 102. 108. 112. 114.
 120. 122. 126. 154. 168. 172. 176.
 180. 182. 186. 190. 264. 284. 298.
 340. 384. 464. 466. 486.
 δόξα ἀνθρώπου 184.
 δόξα ἀτοπος 180.
 δοξολογία 266.
 δουλαγωγία 264.
 δύναμις 10. 12. 18. 42. 72. 126. 136.
 140. 144. 202. 246. 250. 278. 280.
 298. 308. 310. 318. 322. 370. 462.
 464. 466. 468. 492.
 δύναμις ἀπαθῆς καὶ ἀκήρατος 190.
 δύναμις δημιουργικὴ 286.
 δύναμις δοξαστικὴ
 δύναμις Θεοῦ 138.
 δύναμις Ὑψίστου 290.
 δυναστεία 24.
 δυσγένεια 424.
 δυστύχημα 390.
 δυστυχία 390.
 δυσφημία 380.
 δυσχέρεια 352. 420.

Ε

Ἑβραῖος, -οὶ 168.
 ἐγγαστρίμυθος 16. 258.
 ἐγκράτεια 264.
 εἰδωλολατρία 354. 494. 504.
 εἰδωλον, -α 16. 104.
 εἰρήνη 336. 372. 380. 422. 424.
 ἐκδίκησις 318. 416.
 ἔλαιον ἀγαλλιᾶσεως 282.
 Ἑλαιῶν ὄρος 356. 360.
 ἐλευθερία 18. 342. 348.

Ἑλικῶν 448.
 Ἑλισσαῖος 260.
 Ἑλλάδιος 336.
 Ἑλληνη, -ες 136. 188. 190. 192. 274.
 304.
 ἐλπίς 226. 340. 372. 416.
 ἐλπίς σώζουσα 490.
 Ἑμμανουήλ 250.
 ἐμπειρία κυβερνητικὴ 428.
 ἐνανθρώπησις 160. 194. 356.
 ἐνέργεια 18. 20. 22. 36. 38. 40. 44. 48.
 70. 144. 146. 166. 204. 262. 268.
 290. 316.
 ἐνέργημα 242.
 ἐνταφιασμὸς 188.
 ἔνωσις 144. 178. 200. 214. 2218. 234.
 258. 298. 300.
 ἐξανάστασις νεκρῶν 356.
 ἐξουσία 364. 370. 384.
 ἐξουσία ἀγιαστικὴ 18.
 ἐξουσία βασιλικὴ 24.
 ἐξουσία παντοδύναμος 254.
 ἐπιβουλὴ 498.
 ἐπίγνωσις 204. 214. 422.
 ἐπίγνωσις ἀληθείας 204.
 ἐπιείκεια 428.
 ἐπιθυμία 420. 432. 494. 496.
 ἐπικατάρτος 320.
 ἐπιμίξια 268. 284.
 ἐπιφάνεια 118.
 ἔρις 146.
 ἔρωσ 408.
 ἑτερότης ἐνεργειῶν 18.
 ἑτερότης οὐσιῶν 12.
 ἑτερούσιος, -ον 174.
 Εὐα 134.
 Εὐάγριος 480.
 εὐγένεια 342.
 εὐγνωμοσύνη 44. 180. 472. 474.
 εὐδοκία 442.
 εὐδοξία 426.
 εὐεργεσία 42. 168. 348. 376.
 εὐλάβεια 420.
 εὐλογία 264.
 εὐμένεια 386.
 Εὐνόμιος 162. 200. 210. 254. 256. 482.
 486.
 εὐπειθεῖα 26.

ευσέβεια 66. 74. 88. 284. 350. 364. 382.
422. 430. 486.
εύσημοσύνη 352.
Εύφρασιος 420.
εύφροσύνη 360. 374. 398. 410. 432.
εὐχαριστία
ἐχθρα 362.
έωσφόρος 310.

Z

Ζαχαρίας 156. 168. 174.
ζήλος 146.
ζόφος 378.
ζωή 18. 138. 184. 228. 278. 306. 376.
ζωή αιώνιος 332. 382.
ζωοθυσία 372.
ζωοποίησης (ζωοποιῶ) 466.
ζωοποιὸν 100.
ζωοφθορία 498.

H

ἡγεμονικὸν (τὸ Πνεῦμα) 102.
ἡδονή 370. 388. 432. 480. 498.
Ἡλίας 122. 192. 194. 202.
Ἡσαίας 42. 78. 122. 124. 178.

Θ

θάνατος 138. 140. 164. 166. 178. 208.
228. 250. 276. 278. 288. 292. 342.
370. 374. 382. 390.
θαῦμα, -τα 164.
θαυματοποιία 394.
θεοφάνεια 118. 120. 368.
θέλημα 40. 112. 204. 210. 212. 214.
240. 376. 422. 430.
θέλημα κυριακὸν 206.
θέλημα σωτήριον 204.
θεοσέβεια 338.
θεότης 10. 12. 30. 86. 118. 124. 138.
156. 168. 174. 178. 180. 186.
188. 190. 200. 202. 208. 212. 238.
242. 256. 274. 278. 280. 286. 288.
290. 294. 298. 300. 330. 370. 384.
426.
Θερμοπύλαι 478.
Θεσσαλονικεῖς 260. 262. 264.

Θετταλός, -οἱ 448.
θλίψις 420.
θυμοειδές 492.
θυμός 500.
θυσιαστήριον 354. 372.
Θωμᾶς 426.

I

Ἰακῶβ 106. 118. 128. 152.
Ἰάκωβος 26. 46. 426.
Ἰβηρα 444.
Ἰεζεκιήλ 120. 122.
ιεράτευμα 322.
Ἰερεμίας 202.
ιερομηνία 374.
Ἰεροσολυμίτης, -αι 354.
ιεροσυλία 504. 506.
Ἰερουσαλήμ 166. 350. 354. 356. 372.
ιερωσύνη 348. 428.
Ἰθάκη 400.
Ἰουδαία 196.
Ἰουδαῖος, -οἱ 42. 88. 110. 134. 188.
190. 192. 194. 252. 282. 364.
Ἰουδαϊσμός 10. 494.
Ἰσαὰκ 118.
Ἰσοκράτης 414.
ισότης 174. 180. 204.
ισοτιμία 82.
Ἰσραήλ 32.
Ἰσραηλίτης, -αι 196.
Ἰωάννης, (ἀποδέκτης ἐπιστολῆς) 414.
Ἰωάννης (εὐαγγελιστῆς) 26. 46. 58. 200.
326. 408. 424.
Ἰωάννης (ὁ Βαπτιστῆς) 156.
Ἰὼβ 488.
Ἰωνᾶς 458.
Ἰωσήφ 106. 418.

K

καθαίρεσις 162.
καινοτομία 130.
κακία 8. 122. 146. 178. 184. 196. 218.
228. 240. 242. 284. 330. 362. 368.
376. 418. 492. 494.
κακοπάθεια 398. 434.
κακουργία 242.
κακοφροσύνη 322.

Καπαδόκες 410. 414. 426. 442.
 Καπαδοκία 356. 398.
 κατάκριμα 72. 124.
 κατάκρισις 98. 506.
 κατάρα 56. 274. 320.
 κατήφεια 340. 346. 396. 444.
 κενοδοξία 494.
 Κερκύων 446.
 Κηλόσινα 386.
 κῆποι Φαιάκιοι 450.
 Κηφᾶς 364.
 κίνδυνος 348. 440.
 κλοπή 354. 504.
 κολακεία 392. 432.
 Κορίνθιος, -οι 262. 472.
 Κρήτες. 426.
 κρῖμα 98.
 κρίσις 40. 42. 282. 298.
 κτίσμα 306. 314. 316.
 Κυνήγιος 408. 412.
 κυριότης 318.

Λ

Λάβαν 128.
 Λαέρτης 398.
 Λάζαρος 166. 264.
 λατρεία 86. 102. 104. 114. 364.
 λειποθυμία 388.
 λειποταξία 316.
 ληστεία 504.
 ληστής 164. 290. 506.
 Λιβάνιος 406. 410.
 λογικὸν 492.
 λοιδορία 130. 188. 194. 198. 200. 210.
 484. 494. 500.
 Λουκᾶς 30. 158. 192.
 λουτρὸν παλιγγενεσίας 460.
 λύπη 158. 188. 334. 372. 442.

Μ

μακαριότης 62.
 Μακεδών, -ες 392.
 μακροθυμία 282.
 μαμωνᾶς 434. 472.
 Μανιχαῖος 88.
 Μανιχαϊσμός 494.

μαντεία 16. 258.
 μάντις 496.
 Μαξιμιανὸς 414.
 Μαρία (Θεοτόκος), 142. 156. 158. 188.
 216. 228. 368.
 Μάρκελλος 140. 380.
 Μάρκος 316.
 ματαιότης 82. 100. 104. 112. 224.
 Ματθαῖος 424.
 μεγαλειότης 300. 464.
 μεγαλοπρέπεια 86. 102. 108. 112. 200.
 298.
 μεγαλοψυχία 80.
 μεγαλωσύνη 86. 88. 102. 112. 170.
 Μελανθῶ 400.
 Μελιτηνὴ 396.
 μερισμὸς 302.
 Μεσοποταμίται 426.
 μεταμέλεια 498. 506.
 μετάνοια 490. 494. 498.
 μετουσία 72. 280. 500. 502.
 μίasma 346. 502.
 μικροψυχία 496.
 μίμησις 206. 208. 292.
 μίμησις τοῦ θανάτου 292.
 Μινώταυρος 272.
 μῖσος 10. 336. 362. 364. 404. 494.
 μνησικακία 494.
 μοιχεία 354. 496. 498. 500. 508.
 μοναρχία 384.
 μυθοποιία 252. 300.
 μυσταγωγία 178.
 μυστήριον 134. 142. 162. 176. 192. 194.
 206. 232. 272. 274. 276. 292. 374.
 376. 382. 460.
 Μωϋσῆς 22. 118. 120. 142.

Ν

Ναζαρέθ 284.
 Ναχωρ 156.
 Νεῖλος 408.
 Νήριτον 450.
 νῆσοι μακάριοι 448.
 Νίκαια 148. 172. 380.
 Νινευίτης, -αι 120. 458.
 νόμος τῆς ἁμαρτίας 344.
 νόμος τοῦ Θεοῦ 268.

νόμος τοῦ νοῦς 144. 344.
νοῦς ἔνσαρκος 224. 226.

Ο

Ὅδυσσεὺς 398.
οἰκονομία 20. 56. 122. 124. 134. 138.
196. 212. 216. 286. 292. 366. 370.
376.
οἰκονομία ἐκκλησιαστική 500.
Ὅμηρος 448. 450. 478.
ὁμοίωσις 180.
ὁμοίωμα 176.
ὁμοίωσις 130. 134. 174. 206. 222. 254.
256.
ὁμολογία 464.
ὁμοούσιος, -ον 172. 186.
ὁμοτιμία 94.
ὁμοφροσύνη 330.
Ὅνησιμος 260.
ὄργη 390. 500.
Ὅσικηὰ 476.
ὁσιότης 336.
Ὁἰάνωτα 448. 450.
Ὁυεστηνὴ 386.
οὐσία 12. 20. 22. 48. 196. 210. 246. 316.
322. 330. 462.
οὐσία πατρική 246.

Π

πάθημα, -τα 192, 214.
πάθος 136. 140. 186. 190. 206. 212. 214.
240. 266. 278. 284. 300. 426. 444.
490. 492. 504.
πάθη σαρκωδέστερα 170.
πάθη τῆς φύσεως 302.
παιδευαστία 498.
Παλαιστίνη 386.
παλιγγενεσία 460. 490.
πανουργία 486.
παράδεισος 164. 166. 290.
παρακοή 150. 178.
παραμυθία 416.
παρανομία 500.
παρρησία 336. 416. 442.
παρθενία 132. 134. 176. 230.
Πατρίκιος 420.

Παῦλος 120. 126. 140. 146. 150. 152.
154. 184. 216. 220. 228. 248. 254.
258. 260. 264. 268. 292. 408. 424.
468.

Παῦλος Σαμωσατεὺς 146.
πεῖνα 158.
πειρασμὸς 434.
πενία 424. 472. 474.
πεποιθήσις 382.
περίνοια 460.
περιφάνεια 348. 424.
περιφάνεια κοσμική 426.
Πέτρος 26. 36. 46. 120. 126. 184. 282.
338. 424. 426.
Πηνεῖος 448.
Πίνδαρος 410.
πίστις 14. 26. 28. 42. 62. 66. 88. 90. 96.
114. 134. 148. 152. 194. 196. 198.
200. 224. 272. 298. 308. 322. 356.
372. 380. 382. 384. 446. 460. 464.
486. 494. 496.
πλάνη 12. 32. 162. 164. 188. 306. 314.
316. 364.
Πλάτων 478.
πλεονασμὸς 504.
πλεονεξία 504. 506.
πλημμέλημα 178. 496. 498. 506. 508.
πλοῦτος 348.
πόθος 492.
ποίημα (κτίσμα) 306. 314. 316.
πολυθεΐα 28.
πολυπραγμοσύνη 112.
πονηρία 284. 404.
Πόντος 398. 404. 442. 444.
πορνεία 354. 496. 498. 500.
πορνεία ψιλὴ 502. 506.
προαίρεσις 78. 86. 104. 112. 144. 146.
184. 206. 210. 240. 242. 262. 268.
292. 346. 368. 396. 422. 502. 508.
προαίρεσις πονηρὰ 146.
προθυμία 422.
πρόνοια 40. 42. 208. 428.
προσευχή 108. 434.
προσκύνησις 56. 86. 102. 104. 106. 108.
110. 114. 180. 256. 364.
προσκύνησις ἰουδαϊκὴ 104.
πρόσληψις 232.

προσωποληψία 94.
 πρωτότοκος, -ον 248. 324.
 προφητεία 232. 280.

Ρ

ραθυμία 82. 414. 420.
 ραστώνη 82.
 Ρωμαῖος, -οι 410. 426.

Σ

Σαβέλλιος 10. 308. 316. 322. 332.
 Σαδδουκαῖος, -οι 110.
 Σαμαρεῖτις 196. 266.
 Σαοὺλ 16.
 σαρκικός, -οι 146.
 σάρκωσις 130. 132. 134. 154. 160. 230.
 254.
 σατανᾶς 36.
 Σεβαστηνά 338.
 Σεβαστηνοὶ 444.
 σεμνοπρέπεια 456.
 Σίσυφος 446.
 σιωπή 340.
 σκαϊότης 416.
 σκάνδαλον 302.
 Σκεῖρων 446.
 Σοδομίτης, -αι 120
 Σολομών 56. 58. 66. 232. 240.
 σοφία 72. 116. 126. 158. 202. 222. 224.
 224. 226. 228. 270. 280. 308. 310.
 312. 322. 324. 326. 368. 370. 408.
 418. 420. 464. 476. 478.
 σοφία Θεοῦ 138.
 σταδρος 186. 250. 278.
 Στέφανος 30.
 Στρατήγιος 416.
 συγγνώμη 400. 472.
 συγκατάβασις 150. 222. 506.
 συγχώρησις 344.
 συκοφαντία 10. 198.
 συμπάθεια 320.
 Συμπλίκιος 54.
 σύμπνοια ὁμοιοητική 430.
 συμφορὰ 444.
 σύμφυλος 200.
 Συνέσιος 390.
 συντέλεια 302. 332.

σωτηρία 44. 104. 114. 162. 164. 166.
 214. 276. 382. 384. 460.
 σωφροσύνη 352.

Τ

ταπεινότης 112.
 ταπεινώσις 176.
 ταπεινοφροσύνη 106. 108. 326. 328.
 332. 342.
 τελειότης 68. 76. 118. 126. 366. 466.
 τελειώσις 44. 96. 442.
 Τηλέμαχος 398.
 τιμή 108. 114.
 Τιμόθεος 428.
 τιμωρία 306. 496. 506.
 Τίτος 426.
 τόκος 504.
 τοιχωρυχία 504.
 Τριάς ἅγια 36. 82. 90. 98. 248. 278. 364.
 462. 464.
 τροπή 238. 240.
 τρυφή 426. 450. 452.
 τυμβωρυχία 504. 506.
 τῦφος 342. 344. 348.

Υ

ὑβρις 200. 342. 344. 346. 348. 446.
 υἱοπάτωρ 306.
 ὑπερφανία 100. 342. 344. 348.
 ὑπομονή 344.
 ὑπόστασις 10. 12. 20. 30. 38. 40. 52. 58.
 62. 92. 168. 170. 172. 306. 308. 322.
 324. 326. 330. 382. 384. 464.
 ὑπόστασις ὁμοούσιος 324.

Φ

Φαίδιμος 458.
 Φαραὼ 22.
 φαρμακεία, -αι 354.
 φθόνος 84. 354. 418. 494.
 φθορὰ 34. 122. 164. 258. 370.
 φιλανθρωπία 8. 108. 162. 246. 346. 360.
 390. 438. 496. 502.
 φίληδονία 494.
 Φίλιππος 300.
 φιλοδοξία 372. 494.

φιλοκαλία 446.
 φιλοκέρδεια 428.
 φιλονεικία 264. 422.
 φιλοσοφία 262. 424.
 φιλοτιμία 438.
 φιλοφροσύνη 388. 398. 402. 416. 452.
 φιλοχρηματία 36. 494.
 Φινεές 488.
 φλυαρία 34. 472.
 φόνος 354. 494. 500. 502. 506.
 φρονιμότης 146.
 φρόνησις 322.
 φύσις 28. 34. 48. 238. 272. 300.
 φύσις θεία 68. 78. 80. 84. 86. 134. 258.
 274. 298. 464.
 φύσις κτιστή 86. 96. 104.
 φύσις τοῦ Υἱοῦ 210.
 φῶς 136. 276.
 φῶς τὸ ἀληθινὸν 122. 366.
 φῶς ἀπρόσιτον 246.
 Φωτεινός 140.

X

Χαναάν 260.
 Χαναανῆος, -οἱ 106.
 χαρὰ 290. 360. 362.
 χαρακτήρ 20. 58. 280.
 χάρις 18. 44. 60. 82. 116. 158. 202. 226.
 250. 356. 368. 370. 382. 394. 420.
 424.
 χάρισμα 40. 62. 96. 98. 110. 288. 358.
 Χετταῖος, -οἱ 106.
 χρηστότης 112.
 χρίσις 90.
 χρίσμα 24. 90. 282.
 Χριστιανός 10. 88. 96. 110. 116. 118.
 134. 198. 200. 374. 460. 496.

Ψ

ψευδοπροφήτης, -αι 128. 130.
 ψεῦδος 8. 66. 234. 278. 344. 380. 446.
 486.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5-7
ΚΕΙΜΕΝΟ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	8-509
Α' ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ ΕΡΓΑ	8-333
1. ΠΡΟΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ, ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΤΡΙΑΔΟΣ	8-25
2. ΠΡΟΣ ΑΒΛΑΒΙΟΝ, ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΟΙΕΣΘΑΙ ΛΕΓΕΙΝ ΤΡΕΙΣ ΘΕΟΥΣ	26-53
3. ΠΡΟΣ ΣΙΜΠΛΙΚΙΟΝ, ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ	54-65
4. ΚΑΤΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝΩΝ ΤΩΝ ΠΝΕΥΜΑΤΟΜΑΧΩΝ, ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ	66-115
5. ΠΡΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΝ, ΚΑΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΣΤΩΝ	116-127
6. ΑΝΤΙΡΡΗΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΑΠΟΛΙΝΑΡΙΟΥ	128-305 ⁹
7. ΚΑΤΑ ΑΡΕΙΟΥ ΚΑΙ ΣΑΒΕΛΛΙΟΥ	308-333
ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ	335-509
1. ΦΛΑΒΙΑΝΩι ΕΠΙΣΚΟΠΩι	336-349
2. ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΠΙΟΝΤΩΝ ΕΙΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΑ, ΚΗΝΣΙΤΟΡΙ	350-359
3. ΤΑΙΣ ΑΔΕΛΦΑΙΣ ΕΥΣΤΑΘΙΑι ΚΑΙ ΑΜΒΡΟΣΙΑ ΚΑΙ ΤΗι ΘΥΓΑΤΡΙ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗι	360-373
4. ΕΥΣΕΒΙΩι	374-379
5. ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΑΠΙΣΤΟΥΝΤΑΣ ΤΗι ΟΡΘΟΔΟΞΩι ΑΥΤΟΥ ΠΙΣΤΕΙ ΠΑΡΑ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΝ ΑΙΤΗΘΕΙΣΑ	380-384
6. ΑΒΛΑΒΙΩι ΕΠΙΣΚΟΠΩι	386-389
7. ΙΕΡΙΩι ΗΓΕΜΟΝΙ	390-391
8. ΑΝΤΙΟΧΙΑΝΩι	392-393
9. ΣΤΑΓΕΙΡΙΩι	394-395
10. ΟΤΡΗΙΩι ΕΠΙΣΚΟΠΩ ΜΕΛΙΤΗΝΗΣ	396-397
11. ΕΥΠΑΤΡΙΩι ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΩι	398-401
12. ΤΩι ΑΥΤΩι	402-405
13. ΛΙΒΑΝΙΩι	406-409
14. ΛΙΒΑΝΙΩι ΣΟΦΙΣΤΗι	410-413

15. ΙΩΑΝΝΗ ¹ ΚΑΙ ΜΑΞΙΜΙΑΝΩ ¹	414-415
16. ΣΤΡΑΤΗΓΙΩ ¹	416-419
17. ΤΟΙΣ ΕΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕΙΑ ¹ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΙΣ	420-431
18. ΟΤΡΗΙΩ ¹ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ¹ ΜΕΛΙΤΗΝΗΣ	432-437
19. ΠΡΟΣ ΤΙΝΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΑΔΕΛΦΗΣ ΑΥΤΟΥ ΜΑΚΡΙΝΗΣ	438-447
20. ΠΡΟΣ ΑΔΕΛΦΙΟΝ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΝ	448-454
21. ΑΒΛΑΒΙΩ ¹ ΕΠΙΣΚΟΠΩ ¹	456-457
22. ΤΟΙΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙΣ	458-459
23. ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ	458-459
24. ΗΡΑΚΛΕΙΑΝΩ ¹ ΑΙΡΕΤΙΚΩ ¹	460-466
25. ΑΜΦΙΛΟΧΙΩ ¹	468-474
26. ΤΟΥ ΣΟΦΙΣΤΟΥ ΣΤΑΓΕΙΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ	476-477
27. ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΟΦΙΣΤΗΝ	478-479
28. (ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΝΕΠΙΓΡΑΦΟΣ)	480-481
29. ΤΩ ¹ ΑΔΕΛΦΩ ¹ ΑΥΤΟΥ ΠΕΤΡΩ ¹ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ	482-485
30. ΠΕΤΡΟΥ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΝ	486-489
31. ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ	490-509

ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ

1. Εύρετήριο χωρίων τῆς Γραφῆς	509-517
2. Εύρετήριο ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	517-524